

ХВАЛА, ХВАЛА ШРІ ГУРУ І ГАУРАНЗІ!

ШРІМАД БГАГАВАТАМ

КРІШНИ-ДВАЙПАЯНИ В'ЯСИ

एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ।
युञ्जतो नापकुरुत आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥२६॥

евам відіта-таттвасйа пракртір майї māнасам
йуңджато напакурута ат-мārамасйа кархічіт
(с. 568)

Книги Його Божественної Милості
А. Ч. Бактіведанти Свами Прабгупади,
перекладені українською мовою:

Бгаґавад-гіта як вона є
Шрімад-Бгаґаватам
Шрі Чайтанья-чарітамріта
Крішна, Верховний Бог-Особа
Нектар відданості
Нектар настанов
Шрі Ішопанішада
Наука самоусвідомлення
Подорож самопізнання
Легка подорож до інших планет
Досконалість йоґи
Повчання Господа Чайтаньї
Путь до Крішні
Раджа-відья – найшляхетніше знання
По той бік народження і смерті
Крішна – джерело насолоди
Свідомість Крішні – найвища йоґа
Досконалі питання, досконалі відповіді
До висот свідомості Крішні

Видавництво «Бактіведанта Бук Траст» заснував
Його Божественна Милість А. Ч. Бактіведанта Свами Прабгупада,
щоби публікувати книги з ведичної філософії та культури.
Наразі ці книги перекладено 89 мовами.

ШРІМАД БГАГАВАТАМ

ТРЕТЯ ПІСНЯ STATUS QUO

(ЧАСТИНА ДРУГА — ГЛАВИ 17–33)

*з оригінальними санскритськими
текстами, транслітерацією, послівним
перекладом, літературним перекладом
та детальними поясненнями*

ЙОГО БОЖЕСТВЕННОЇ МИЛОСТІ
А.Ч. БГАКТІВЕДАНТИ СВАМІ ПРАБГУПАДИ
ачар'ї-засновника Міжнародного товариства свідомості Крішні

THE BHAKTIVEDANTA BOOK TRUST

Читачів, яких зацікавила тематика цієї книги,
Міжнародне товариство свідомості Крішни
запрошує відвідати сайт або зв'язатися з нами
за телефонами чи електронною поштою:

iskcon.org.ua
+380 985 515 953
+380 636 451 123
krishnanews108@gmail.com

Текст © 2024 The Bhaktivedanta Book Trust International, Inc.

Ілюстрації © 1972–1996 The Bhaktivedanta Book Trust,
The Bhaktivedanta Book Trust International, Inc.

bbt.se • bbtmedia.com • bbt.org • krishna.com

ISBN 978-966-472-237-4

Śrīmad-Bhāgavatam, Third Canto, Part Two (Ukrainian)

UK-SB 3.2-2024-TEXT-R14

Надруковано 2024 року.

Завантажте безкоштовну
електронну книгу
з bbtmedia.com/redeem

Код: SP36NE69463P

Зміст

Слово від автора 15

Передмова до англійського видання 19

ГЛАВА СІМНАДЦЯТА

**Хіраньякша завойовує
всі сторони світу 23**

Народження двох демонів 25

Передвісники лихих часів 32

Благословення Хіраньякашіпу 37

Хіраньякша виявляє свою звитягу 41

Варуна гнівається 44

ГЛАВА ВІСІМНАДЦЯТА

**Битва між Господом Вепром
і демоном Хіраньякшею 47**

Господь у Своєму втіленні вепра 48

Образливі слова демона 50

Господь виявляє Свій страхітливий гнів 58

Хіраньякша й Господь б'ють один одного 65

Брахма звертається до Нараяни 68

ГЛАВА ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

Смерть демона Хіраньякші 73

Господь вислуховує молитву Брахми 73

Господь викликає Свій диск Сударшану	76
Доблесть великих демонів зведено нанівець	80
Демон використовує багато магічних хитрощів	84
Діті згадує слова свого чоловіка	88
Брахма прибуває на місце подій	92
Господь Харі повертається у Свою обитель	97
Слухання про діяння відданих	101

ГЛАВА ДВАДЦЯТА

Бесіда Майтреї

та Відури	107
Відура народився з тіла Ведав'яси	109
Слухання про шляхетні діяння Господа	112
Питання Відури	116
Створення матеріальних елементів	118
Брахма народився з квітки лотоса	122
Брахма покидає утворене з невігластва тіло	126
Із сидниць Брахми народжуються демони	129
Демони сприймають присмерк за дівчину	135
Брахма покидає тіло в образі місячного сяйва	143
Створення <i>сіддг</i> і <i>відьядгар</i>	147
Брахма породив на світ великих мудреців, що стали йому синами	151

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

Розмова Ману й Кардами	155
Пріяврата й Уттанапада правлять світом	156
Аскези, які виконував Кардама Муні	160
Опис форми Господа	164
Молитви Кардами Муні	170

Парасолька лотосових стіп Господа	177
Господь творить, так само як павук	181
Слова Вішну солодкі, як нектар	186
Дочку Сваямбгуви Ману пообіцяли	
за дружину Кардамі	192
Господь з'явиться як син Девахуті	199
Гаруда рухом своїх крил породжував	
звук «Сама Веди»	203
Опис святого озера Бінду-саровара	206
Кардама тішить царя люб'язною мовою	214

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

Одруження Кардами

Муні й Девахуті	223
Імператор звертається до Кардами	223
<i>Брахмани й кшатрії захищають один одного</i>	226
Девахуті шукає чоловіка,	
який підходив би їй	234
Кардамі пропонують руку Девахуті	239
Чарівна краса Девахуті	242
Обличчя Кардами полонило розум Девахуті	250
Шатарупа дає наречений посаг	252
Жителі Брахмаварти вітають імператора	256
Сваямбгува Ману – святий цар	263

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

Ремство Девахуті	271
Девахуті служить Кардамі	
з близькістю і повагою	271
Кардама благословляє Девахуті	276
Девахуті бажає мати дитину	
від тілесного союзу	284
Кардама створює повітряний палац	287

Серце Девахуті незадоволене	294
Тисяча служниць прислуговує Девахуті	297
Девахуті з'являється перед Кардамою	301
Кардама насолоджується багато-багато років	306
Кардама повертається у свою відлюдну оселю	309
Девахуті народжує дев'ять дочок	314
Ремство Девахуті	317
Важливість спілкування зі святими	321

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

Кардама Муні зрікається світу	325
Девахуті поклоняється володареві всесвіту	329
Верховний Господь з'являється у Девахуті	330
Господь Брахма хвалить Кардаму	335
Опис зовнішності Капіли Муні	343
Кардама видає заміж своїх дочок	348
Кардама молиться Капілі	351
Господь має незліченні форми	356
Кардама хоче зректися сімейного життя	361
Капіла з'явився, щоб пояснити філософію санкх'ї	365
Кардама вирушає до лісу	372
Кардама утверджується у відданому служінні	375

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ П'ЯТА

Слава відданого служіння	381
Господь народився як Капіла Муні	381
Девахуті ставить запитання синові	387
Господь пояснює шлях трансценденталістів	397
Зумовлене життя і звільнення	399
Віддане служіння – єдиний усеблагий шлях	404

Ознаки <i>садгу</i>	407
Важливість прив'язаності до відданих	412
Найпростіший процес набуття містичної сили	416
Девахуті ставить запитання про віддане служіння	419
Чуття уособлюють півбогів	423
Віддане служіння розчиняє тонке тіло	425
Віддані люблять дивитися на форми Господа	430
Віддані насолоджуються усіма запропонованими благословеннями	435
Опис непохитного відданого служіння	440
Вітер дме зі страху перед Господом	445

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ШОСТА

Першоелементи

матеріальної природи	451
Знання – це найвища досконалість	453
Господь приймає тонку матеріальну енергію	458
Матеріальна свідомість спричиняє зумовлене життя	463
Сукупність елементів відома як <i>прадгана</i>	469
Час є двадцять п'ятим елементом	473
Господь запліднює матеріальну енергію	478
Особливості чистої свідомості	484
Розум відомий як Господь Аніруддга	487
Характерні риси інтелекту	489
Прояв елементу звуку	493
Особливості елементу ефіру	496
Властивості форм	501
Властивості води	504
Земля містить у собі всі елементи	508
З'явлення славетної Космічної Істоти	510

Поділ усесвіту	511
Півбоги намагаються пробудити всесвітню форму	521
Космічна Істота постає з причинних вод	525

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ СЬОМА

Пізнання матеріальної природи	529
Переселення зумовленої душі	532
Регулівні засади йоги	537
Якості відданого	541
Звільнена душа усвідомлює Господа	546
Відданий звільняється від оманного его	550
Девахуті ставить своє перше запитання	555
Віддане служіння, яке виконують у знанні	563
Матеріальна природа не може зашкодити просвітленій душі	568
Відданий вирушає до трансцендентної обителі	572

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМА

Настанови Господа Капіли щодо практики відданого служіння	577
Капіла пояснює систему йоги	577
Слід їсти дуже помірно	580
Слід контролювати невгамовний розум	586
Йоги звільняються від турбот у розумі	589
Опис форми Господа	592
Господь вічно прекрасний	597
Розваги Господа завжди привабливі	600
Лотосові стопи Господа діють наче блискавиці	602
Місяцеподібний пупок Господа	609
Булава Господа трощить демонів	613
Наймилостивіший усміх Господа Шрі Харі	619
Йог розвиває чисту любов до Бога	621

Звільнена душа забуває про	
потреби свого тіла	627
Верховний Господь – споглядач	631
Духовна душа проявляється в різних тілах	634

ГЛАВА ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТА

Господь Капіла пояснює	
науку відданого служіння	639
Кінцева мета всіх філософських систем	640
Господь Капіла говорить	646
Відданість у <i>гуні</i> пристрасті	649
Чисте віддане служіння	652
Відданий повинен виконувати	
визначені обов'язки	657
Поклонятися Господу в храмі –	
обов'язок відданого	660
Відданий уникає товариства невідданих	665
Верховна Душа присутня скрізь	668
Схильний відмежовуватися ніколи	
не знаходить вмиротворення	671
Різні класи живих істот	678
Різні класи людей	681
Відданий виявляє повагу до всіх живих істот	685
Господь Вішну є чинник часу	690
Сукупне тіло всесвіту розширюється	695

ГЛАВА ТРИДЦЯТА

Господь Капіла описує згубні	
наслідки корисливої діяльності	699
Могутня сила чинника часу	699
Зумовлені душі тішаються	
пекельною насолодою	703
Сповнений прив'язаностей домогосподар	
живе сімейним життям	708

Нетямущий сім'янин готується до смерті	712
Матеріаліст вмирає жалюгідною смертю	715
Злочинець постає перед Ямараджем	717
Пекельні покарання на цій планеті	724

ГЛАВА ТРИДЦЯТЬ ПЕРША

Господь Капіла описує

блукання живих істот	733
Розвиток матеріального тіла	736
Муки дитини в утробі	738
Молитви дитини в утробі	742
Слід віддатися Параматмі	751
Людська форма життя є найвищою	756
Муки народження	763
Страждання отроцтва	767
Зумовлена душа знову йде до пекла	772
Небезпека спілкування з жінками	775
Жінка є втіленням <i>маї</i>	777
Матеріаліст займається корисливою діяльністю	786
Не треба боятися смерті	790

ГЛАВА ТРИДЦЯТЬ ДРУГА

Пути корисливої діяльності	795
Матеріалісти можуть піднятися на Місяць	798
Дорога світла	803
Господь Брахма згортає матеріальний всесвіт	806
Матеріалісти діють, прагнучи насолодитися плодами своєї праці	812
Матеріалістів порівнюють зі свинями	815
Розум відданих стає врівноваженим	821
Спільне розуміння, що об'єднує всіх йогів	826
Весь усесвіт постає з Господа	830

Верховний Бог-Особа єдиний	834
Вчення Капіли не для заздрісників	843

ГЛАВА ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЯ

Діяння Капіли **849**

Молитви Девахуті	851
Господь втілюється в багатьох формах	856
Славетні ті, хто оспівує святі імена	857
Капіла відповідає матері	866
Девахуті починає практикувати <i>бгакті-йогу</i>	869
Розкіш дому Кардами Муні	872
Девахуті дуже журиться через розлуку із сином	875
Девахуті досягає трансцендентного блаженства	880
Девахуті скидається на вогонь, покритий димом	885
Океан дарує Капілі оселю	890

Додатки

Про автора	893
Цитована література	896
Словничок власних імен та термінів	898
Як читати санскрит	916
Покажчик санскритських віршів	920
Покажчик цитованих віршів	936
Предметний покажчик	939

Слово від автора

Ми повинні знати, чого потребує сучасне людство. Що ж йому потрібно? Географічні кордони більше не прив'язують людей до певної країни чи громади. Порівняно із Середньовіччям, людство стало відкритіше, а у світі помітна тенденція до утворення єдиної держави, єдиної загальнолюдської громади. Ідеал суспільства духовного комунізму, як свідчить «Шрімад-Бхаґаватам», більшою чи меншою мірою ґрунтується на концепції єдності усього людства чи взагалі сукупної енергії живих істот. Великі мислителі вважають, що конче необхідно утвердити цю філософію, і «Шрімад-Бхаґаватам» задовольнить цю потребу людства. Саме тому «Шрімад-Бхаґаватам» розпочинається з філософського афоризму з «Веданти»: *джанмāдй асіа йатах**, що втверджує ідею єдиної першопричини.

Тепер людство не вкриває темрява забуття. Ми бачимо, що скрізь у світі люди роблять значний поступ у створенні матеріальних зручностей, у галузях освіти та економічного розвитку. Проте десь у суспільному організмі є хворе місце, яке не дає спокою, і через це навіть із дрібниць постають великі чвари. Отож потрібно знайти спосіб, що на основі спільного інтересу об'єднав би всіх людей в єдине суспільство миру, дружби та процвітання. Цього мистецтва навчає «Шрімад-Бхаґаватам», адже в ньому викладено програму духовного відродження всього людства.

* Курсивом у тексті виділені санскритські слова, що наведені у фонетичній транскрипції, і прямі цитати, що наведені в санскритській транслітерації (див. додаток «Як читати санскрит»).

Щоби змінити демонічне лице суспільства, потрібно, як радить великий відданий Прахлада Махарадж, запровадити вивчення «Шрімад-Бгаґаватам» у школах і вищих навчальних закладах.

*каума́ра а́чарет пра́джйо дгарма́н бга́ватан і́ха
ду́рлабга́м ма́нуша́м джанма та́д апі́ адѓрувам арт́ха-дам*
(Бгаґ., 7.6.1)

Дисгармонію в суспільстві спричиняє безпринципність атеїстичної цивілізації. Є Бог, Усемогутній Господь, з кого все постає, хто все підтримує і в кого все повертається на спочинок. Спроби матеріальної науки віднайти відначальне джерело творіння не мали успіху, проте така єдина причина, відначальне першоджерело всього сущого, безперечно, існує. Що це за відначальне джерело, послідовно й авторитетно пояснено у прекрасному «Бгаґаватам», тобто у «Шрімад-Бгаґаватам».

«Шрімад-Бгаґаватам» містить трансцендентне знання не тільки щодо відначального джерела усього сущого, але й щодо наших із Ним стосунків і нашого обов'язку створити досконале людство на основі довершеного знання. «Шрімад-Бгаґаватам» – це шедевр санскритської літератури, і нині ми пропонуємо читачеві його старанний виклад англійською мовою, щоб людина, просто уважно читаючи його, могла досконало зрозуміти Бога. Цього знання вистачить, щоб захиститися від усяких нападок атеїстів. Ба більше, той, хто прочитав «Шрімад-Бгаґаватам», зуміє переконати інших, що Бог реально існує.

«Шрімад-Бгаґаватам» починається з визначення відначального джерела всього. Це авторитетне пояснення Шрілі В'ясадеви до його ж «Веданта-сутри» розгортається у дев'ять пісень і поступово підводить читача до найвищого рівня осягнення Бога. І єдине, що потрібно, щоб вивчати цю велику книгу трансцендентного знання, – читати її уважно й послідовно, крок за кроком, а не стрибати навмання через розділи, як роблять зі звичайними книжками. «Шрімад-Бгаґаватам» треба

читати послідовно, главу за главою. У книзі наведено оригінальний текст на санскриті, його транслітерацію, послівний переклад, літературний переклад та пояснення до текстів. Твір викладено так, що, прочитавши перші дев'ять пісень, людина, безсумнівно, осягне Бога.

Десята пісня відрізняється від перших дев'яти: у ній розповідається безпосередньо про трансцендентні діяння Бога-Особи, Шрі Крішні. Людина зможе зрозуміти Десятую пісню, тільки якщо вивчить дев'ять попередніх. «Шрімад-Бгаґаватам» складається з дванадцяти пісень, причому кожна Пісня цілком самостійна. Та читати їх краще потроху, одну по одній. Це правило стосується всіх.

Мушу визнати: мій виклад «Шрімад-Бгаґаватам» недосконалий, проте сподіваюсь, що мислителі та провідники суспільства тепло зустрінуть цю працю. У цьому мене переконує вірш із «Шрімад-Бгаґаватам» (1.5.11):

*тад-вāг-вісарго джанатāгга-віплавो
йасмін праті-їлокам абаддгаватй апі
нāмāнй анантасйа йаію 'нкітāні йат
і́рṇванті гāйанті гṛнанті сādгавах*

«Натомість твір, що містить численні описи трансцендентної величі імені, слави, форми та розваг безмежного Верховного Господа, є трансцендентний. Такий твір покликаний зробити переворот у безбожному житті заблукалої цивілізації. І навіть якщо такі трансцендентні твори недосконалі за формою, чисті і щиросерді люди однаково слухають, співають та приймають їх».

Ом тат сат

А. Ч. Бактіведанта Свами

Передмова до англійського видання

«Ця “Бгаґавата Пурана” сяє, наче сонце. Вона зійшла одразу по тому, як Господь Крішна відійшов до Своєї обителі в супроводі релігії, знання та всього іншого. Ця Пурана поверне світло очам людей, що втратили здатність бачити в непроглядній пільмі невігластва доби Калі» («Шрімад-Бгаґаватам», 1.3.43).

Позачасова мудрість Індії втілена у Ведах, стародавніх санскритських текстах, що охоплюють усі галузі людського знання. Споконвічно Веди передавали від учителя до учня усно, а п'ять тисяч років тому їх вперше записав Шріла В'ясадева, якого визнають за літературне втілення Бога. Уклавши Веди, В'ясадева виклав їхню суть у книзі афоризмів під назвою «Веданта-сутра». «Шрімад-Бгаґаватам» («Бгаґавата Пурана») – це пояснення Шріли В'ясадеви до його ж «Веданта-сутри». Він написав його в пору духовної зрілості під керівництвом свого духовного вчителя Наради Муні. «Шрімад-Бгаґаватам», який називають зрілим плодом дерева ведичної мудрості, – це найповніший і найавторитетніший виклад ведичного знання.

Уклавши «Бгаґаватам», В'яса переказав його суть своєму синові, мудрецю Шукрадеві Госвами. Згодом Шукрадева Госвами повідав «Бгаґаватам» у розгорнутому вигляді Махараджеві Парікшіту перед зібранням вчених мудреців на березі Ґанґи неподалік від Хастінапура (сучасне Делі). Махараджа Парікшіта, тогочасного імператора усього світу і великого *раджаріші* (святого царя), попередили, що через прокляття він помре за сім днів. Дізнавшись про це, він зрікся царства і пішов на берег Ґанґи, щоби постити до приходу смерті та досягти

духовного просвітлення. На початку «Бгаґаватам» Махарадж Парікшіт порушує перед Шукрадевою Ґосвами надзвичайно важливе питання: «Ти – духовний учитель великих святих та відданих, і тому прошу тебе, покажи мені шлях, котрим кожен, і насамперед той, хто стоїть на порозі смерті, може досягти досконалості. Будь ласка, розкажи мені, що людині варто слухати, повторювати та пам'ятати, як і кому вона має поклонятися, а також те, чого їй не варто робити. Прохаю, поясни мені все це».

Відповідаючи на ці, а також численні інші запитання Махараджа Парікшіта, Шукрадева Ґосвами торкається широкого кола тем – від природи «я» до виникнення всесвіту. Він говорив сім днів поспіль, до самої царевої смерті, і весь цей час його оповідь до останку вбирала увагу мудреців, що зібралися на березі Ґанґи. Сута Ґосвами був присутнім на тому зібранні, де Шукрадева Ґосвами вперше оповідав «Шрімад-Бгаґаватам». Пізніше Сута Ґосвами переповів його мудрецам, котрі зібрались у лісі Наймішаранья. Ці мудреці, турбуючись про духовне добро людського загалу, зібралися, щоби виконати низку розрахованих на довгі роки жертвопринесень, щоб якось протидіяти згубному впливові епохи Калі, що почала набирати силу. Мудреці попрохали Суту Ґосвами повідати сутність ведичної мудрості, і тоді він розказав з пам'яті всі вісімнадцять тисяч віршів «Шрімад-Бгаґаватам» достоту так, як їх повідав Махараджу Парікшіту Шукрадева Ґосвами.

Читаючи «Шрімад-Бгаґаватам», ми чуємо, як Сута Ґосвами переповідає питання Махараджа Парікшіта і відповіді Шукрадеви Ґосвами. Часом Сута Ґосвами відповідає безпосередньо на запитання Шаунаки Ріші, що виступає від імені всіх мудреців Наймішаранья. Отже, читач ніби присутній при двох подіях: одна – це діалог між Махараджем Парікшітом і Шукрадевою Ґосвами на березі Ґанґи, друга – зібрання у Наймішаранья, де Сута Ґосвами відповідає мудрецам із Шаунакою Ріші на чолі. Крім того, наставляючи Махараджа Парікшіта, Шукрадева Ґосвами часто наводить епізоди з історії минулих часів і від-

творює розгорнуті філософські бесіди між великими душами, як-от між Нарадою Муні та В'ясадевою. Знаючи історію виникнення «Шрімад-Бгаґаватам», читач легко зможе орієнтуватися у переплетінні різноманітних діалогів та описів. Однак найважливішим у книзі є не сюжет і не хронологія, а філософська мудрість, і тому, щоб осягнути глибинний зміст «Бгаґаватам», читачеві треба одне – зосередитися на предметі оповіді.

Перекладачі цього видання порівнюють «Бгаґаватам» із льодяником: хоч з якого боку його куштує – він однаково солодкий. Щоби звідати смаку «Шрімад-Бгаґаватам», почати читати можна з будь-якої Пісні. Однак читачеві, котрий ставиться до предмету «Бгаґаватам» поважно й уже звідав його чудового смаку, ми радимо повернутися до Першої пісні та прочитати увесь «Бгаґаватам» Пісня за Піснею – так, як його записано.

Це видання «Бгаґаватам» – перша спроба познайомити західного читача з цим важливим твором, який по праву називають «верхом ведичної мудрості», у його повному вигляді. Переклад англійською і докладні пояснення є плодом наукової праці та духовного подвигу Його Божественної Милості А. Ч. Бгактіведанти Свами Прабгупади, *ачар'ї*-засновника Міжнародного товариства свідомості Крішни. Шріла Прабгупада – всесвітньо відомий учитель індійської релігійної та філософської думки. Досконале знання санскриту й безпосередня обізнаність із ведичною культурою поєдналися в ньому з глибоким розумінням сучасного життя, а тому він зміг дати Заході довершений виклад цього надзвичайно важливого твору зі скарбниці індійської духовної спадщини. Після того, як у 1977 році він покинув планету, цю монументальну працю – переклад та пояснення «Шрімад-Бгаґаватам» – завершили його учні Хрідаянанда дас Ґосвами й Ґопіпаранадгана дас.

Ми певні: читачі усвідомлять, що це видання важливе, з різних причин. Для тих, кому цікаві корені класичної індійської культури, «Шрімад-Бгаґаватам» – справжня скарбниця детальних відомостей фактично щодо всіх її аспектів. Тим,

хто вивчає порівняльну філософію і релігію, «Бгаґаватам» дасть змогу зазирнути в саму сутність величного духовного спадку Індії. Соціологи та антропологи знайдуть у «Бгаґаватам» відомості про гармонійне, науково організоване ведичне суспільство, наріжним каменем усіх структур якого є розвинене духовне сприйняття світу. Перед тими, хто вивчає літературу, «Бгаґаватам» постане як величний поетичний шедевр. Психологам він розкриє нові перспективи в дослідженнях феномену свідомості, людської поведінки та філософського пізнання особистості. А тим, хто прагне духовного просвітлення, «Бгаґаватам» дасть прості й практичні настанови, які ведуть до висот самоусвідомлення та розуміння Абсолютної Істини. Ми переконані, що ця багатотомна праця, яку підготувало до друку видавництво «Бгактіведанта Бук Траст», на довгі часи посяде визначне місце в інтелектуальному, культурному та духовному житті сучасної людини.

Хіраньякша завойовує всі сторони світу

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच

निश्म्यात्मभुवा गीतं कारणं शङ्कयोज्झिताः ।

ततः सर्वे न्यवर्तन्त त्रिदिवाय दिवौकसः ॥ १ ॥

маїтрейа увāча

*ніїамйāтма-бгувā гīтам кāраṇам іанкайоджджхīтāх
татах сарве нйавартанта трїдївāйа дїваукасах*

маїтрейах – мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *ніїамйā* – почу-
вши; *āтма-бгувā* – Брахмою; *гīтам* – пояснену; *кāраṇам* – при-
чину; *іанкайā* – від страху; *уджджхīтāх* – звільнені; *татах*
– тоді; *сарве* – всі; *нйавартанта* – повернулися; *трї-дївāйа* – на
райські планети; *дїва-окасах* – півбоги (що населяють вищі
планети).

Шрі Майтрея сказав: Коли Брахма, народжений від Вішну,
пояснив причини всесвітньої темряви, півбоги, жителі
вищих планет, заспокоїлися і без страху повернулися на
свої планети.

ПОЯСНЕННЯ: Півбоги, жителі вищих планет, також дуже боя-
ться стихійних лих. Тому, коли всесвіт покрила пітьма, вони
кинулися за порадою до Брахми. Це свідчить, що страх супро-
воджує в матеріальному світі кожную живу істоту. Чотири
основні різновиди діяльності в матеріальному світі – це їда, сон,

самозахист, що ґрунтується на страху, і парування. Страх переслідує навіть півбогів. Щойно перелічені принципи тваринного життя властиві існуванню на всіх планетах всесвіту, навіть на вищих планетах, включно з Місяцем та Сонцем. Інакше, чому б півбоги злякалися темряви? Різниця між півбогами та звичайними людьми полягає в тому, що півбоги звертаються в таких випадках до наділених відповідною владою і знанням осіб, водночас жителі Землі відкидають будь-який авторитет. Якби люди завжди зверталися по допомогу до авторитетів, вони могли б зарадити будь-яким катаклізмам у всесвіті. Під час битви на Курукшетрі Арджуна також був дуже стурбований, проте він звернувся до авторитета, Крішні, і всі його проблеми були розв'язані. Висновок, який можна зробити із цієї повчальної історії, полягає в тому, що коли нас турбують певні матеріальні обставини й ми звертаємося до авторитетів, які здатні пояснити нам стан речей, то всі наші проблеми будуть розв'язані. Шукаючи пояснення катаклізмів, які охопили всесвіт, півбоги звернулися до Брахми, а вислухавши Брахму, вони, задоволені, повернулися додому.

ВІРШ 2

दितिस्तु भर्तुरादेशादपत्यपरिशङ्किनी ।
पूर्णे वर्षशते साध्वी पुत्रौ प्रसुषुवे यमौ ॥ २ ॥

ditiṣ tu bhartuṛ ādeśāḍ apatīya-parīśaṅkinī
pūrṇe varṣa-śate sādhwī putrau prasūṣuve yamau

ditiḥ – Діті; *tu* – та; *bhartuḥ* – свого чоловіка; *ādeśāt* – з наказу; *apatīya* – від дітей; *parīśaṅkinī* – побоюючись лиха; *pūrṇe* – повні; *varṣa-śate* – через сто років; *sādhwī* – чесна жінка; *putrau* – двох синів; *prasūṣuve* – породила; *yamau* – близнюків.

Добродісна Діті дуже хвилювалася про півбогів, яким діти, що були ще в її лоні, завдадуть стільки лиха, як прові-

щав її чоловік. Тому лише через сто років вагітності вона породила двох синів-близнюків.

ВІРШ 3

उत्पाता बहवस्तत्र निपेतुर्जायमानयोः ।
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च लोकस्योरुभयावहाः ॥ ३ ॥

*utpātā бахавас татра нінетур джайаманайоґ
діві бгуві антарікше ча локасійору-бгайавахāх*

utpātāх – стихійні лиха; *бахавах* – багато; *татра* – там; *нінетуґ* – сталися; *джайаманайоґ* – коли вони народжувалися; *діві* – на райських планетах; *бгуві* – на землі; *антарікше* – у космічному просторі; *ча* – і; *локасія* – світу; *уру* – великою мірою; *бгайа-авахāх* – що навівали жах.

Коли двоє демонів народжувалися, то райські й земні планети та простір між ними струшували страшні й численні природні катаклізми.

ВІРШ 4

सहाचला भुवश्चेर्दिशः सर्वाः प्रज्ज्वलुः ।
सोल्काश्चाशनयः पेतुः केतवश्चार्तिहेतवः ॥ ४ ॥

*сахāчалā бгуваі челур дііах сарвāх праджаджвалуґ
солкаіі чāііанайах петуґ кетаваіі чāрті-хетавах*

саха – разом із; *ачалāх* – гори; *бгувах* – землі; *челуґ* – здригалися; *дііах* – сторони світу; *сарвāх* – всі; *праджаджвалуґ* – палали у вогні; *са* – із; *улкāх* – метеори; *ча* – і; *аііанайах* – блискавки; *петуґ* – падали; *кетавах* – комети; *ча* – і; *āрті-хетавах* – вістуні численних нещасть.

Земля з горами здригалася від землетрусів, і здавалося, що всі сторони світу палають у вогні. На небосхилі з'явилися зловісні планети, як оце Сатурн, і запалахотіли численні комети, метеори та блискавки.

ПОЯСНЕННЯ: Коли планету турбують стихійні лиха, це означає, що на світ з'явився якийсь демон. Нині демонічних істот стає дедалі більше, тому на Землі стається дедалі більше стихійних лих. Щодо причини цих нещасть немає сумнівів, і цей вірш із «Бхагаватам» ще раз підтверджує це.

ВІРШ 5

ववौ वायुः सुदुःस्पर्शः फूत्कारानीरयन्मुहुः ।
उन्मूलयन्नगपतीन् वात्यानीको रजोध्वजः ॥ ५ ॥

вавау вайуḥ судуḥспаріаḥ пхут-кар̄ан ірайан мухуḥ
унмұлайан нага-патін ватійаніко раджо-дгваджаḥ

вавау – віяли; *вайуḥ* – вітри; *су-дुḥспаріаḥ* – неприємні на дотик; *пхут-кар̄ан* – шипіння; *ірайан* – створюючи; *мухуḥ* – знову й знову; *унмұлайан* – викорчовуючи; *нага-патін* – велетенські дерева; *ватійā* – вихорів; *анікаḥ* – з арміями; *раджаḥ* – пилу; *дгваджаḥ* – з прапорами.

Зі свистом виринаючи велетенські дерева, задули дошкульні вітри. Вони розсилали армії буревіїв під стягами куряви.

ПОЯСНЕННЯ: Коли природу турбують стихійні лиха: вихори, посухи, сніговії, урагани, які викорчовують дерева, – це означає, що на світ з'являються демонічні люди, тому що їхню появу завжди супроводжують природні катаклізми. Такі катаклізми вже стали звичним явищем у багатьох місцях на планеті – від них страждає, практично, цілий світ. У багатьох країнах бракує сонячного світла, небо завжди затягнуте

хмарами, і людей турбують надмірні снігопади та люті морози. Це все свідчить про те, що ці місця населяють демонічні люди, призвичаєні до різноманітної несправедливої, гріховної діяльності.

ВІРШ 6

उद्धसत्तडिदम्भोदघटया नष्टभागणे ।
व्योम्नि प्रविष्टतमसा न स्म व्यादृश्यते पदम् ॥ ६ ॥

уддгасат-тадїд-амбгода- гґатайā наштґа-бгāгґаңе
вйомні правіштґа-тамасā на сма вйāдґріійате падам

уддгасат – що реготали; *тадїт* – з блискавками; *амбгода* – хмар; *гґатайā* – скупченням; *наштґа* – загублені; *бгā-гґаңе* – світила; *вйомні* – в небі; *правіштґа* – огорнутому; *тамасā* – темрявою; *на* – не; *сма вйāдґріійате* – було видно; *падам* – де-небудь.

Небесні світила ховалися за громадям хмар, які час від часу струшували блискавки та громи, розлунюючи, немов регіт. Скрізь запанувала пітьма, і нічого не було видно.

ВІРШ 7

चुक्रोश विमना वार्धिरुदूर्मिः क्षुभितोदरः ।
सोदपानाश्च सरितश्चुक्षुभुः शुष्कपङ्कजाः ॥ ७ ॥

чукроїша віманā вāрдгїр удūrміх кишубгїтодарах
содапāнāїї ча сарїтаїї чукишубгґух їуушка-панкаджāх

чукроїша – голосно ридав; *віманāх* – прибитий горем; *вāрдгїх* – океан; *удūrміх* – високими хвилями; *кишубгїта* – розбурханий; *ударах* – створіння в його глибинах; *са-удапāнāх* – разом із прісною водою озер та криниць; *ча* – і; *сарїтах* – річки; *чукишубгґух* – вирували; *їуушка* – що засихали; *панкаджāх* – з лотосами.

Океан, вкритий велетенськими валами, ридав, немов у великому горі, а серед його жителів панувало сум'яття. У річках та озерах також вирували величезні хвилі, а лото-си в них позасихали.

ВІРШ 8

मुहुः परिधयोऽभूवन् सराह्वोः शशिसूर्ययोः ।
निर्घाता रथनिर्ह्रादा विवरेभ्यः प्रजज्ञिरे ॥ ८ ॥

*мухух парідгайо 'бгўван сарāхвох іаііі-сўрйайох
ніргāтā ратха-нірхрāдā віваребгйах праджаджйіре*

мухух – знову й знову; *парідгайах* – туманні ореоли; *абгўван* – з'являлися; *са-рāхвох* – під час затемнень; *іаііі* – Місяця; *сўр-йайох* – Сонця; *ніргāтāх* – удари грому; *ратха-нірхрāдāх* – зі звуками, схожими на стукіт колісниць; *віваребгйах* – з гірських печер; *праджаджйіре* – розлунювали.

Під час затемнень, що відбувалися одне за одним, навколо Сонця і Місяця виникало туманне гало. Грім гуркотів навіть серед безхмарного неба, а з гірських печер лунали звуки, схожі на стукіт колісниць.

ВІРШ 9

अन्तर्ग्रामेषु मुखतो वमन्त्यो वह्निमुल्बणम् ।
सृगालोलूकटङ्कारैः प्रणेदुरशिवं शिवाः ॥ ९ ॥

*антар-грāмешу мукхато вамантйо вахнім улбаңам
сргāлолўка-танкāраіх пранедур аііівам ііівāх*

антах – всередині; *грāмешу* – у селах; *мукхатах* – з ротів; *ваман-тйах* – виригаючи; *вахнім* – вогонь; *улбаңам* – жакливий; *сргāла*

– шакалі; *улўка* – сови; *таїкāраїх* – криками; *праґедух* – гукали; *аїївам* – зловісно; *їїівāх* – шакалихи.

Посеред сіл зловісно завивали шакалихи, виригаючи з пащ полум'я, і їхнє виття змішувалося з криками шакалів та сов.

ВІРШ 10

सङ्गीतवद्रोदनवदुन्नमय्य शिरोधराम् ।
व्यमुञ्चन् विविधा वाचो ग्रामसिंहास्ततस्ततः ॥१०॥

санґїтавад роданавад *уннамаййа* *їїродгарām*
вйамуїчан *вівідгā* *вāчо* *грāма-сїмхāс* *татас* *татах*

санґїта-ват – як спів; *родана-ват* – як ридання; *уннамаййа* – піднімаючи; *їїродгарām* – шиї; *вйамуїчан* – видаючи; *вівідгāх* – різні; *вāчах* – крики; *грāма-сїмхāх* – собаки; *татах татах* – тут і там.

Задерши голови, скрізь вили собаки, і це виття скидалося то на спів, то на плач.

ВІРШ 11

खराश्च कर्कशैः क्षत्तः खुरैर्घ्नन्तो धरातलम् ।
खार्काररभसा मत्ताः पर्यधावन् वरूथशः ॥११॥

кхарāї *ча* *каркаїаїх* *кшаттах* *кхураїр* *гґнанто* *дгарā-талам*
кхāркāра-рабгасā *маттāх* *парйадгāван* *варўтхאיах*

кхарāх – осли; *ча* – і; *каркаїаїх* – твердими; *кшаттах* – Відуро; *кхураїх* – копитами; *гґнантах* – б'ючи; *дгарā-талам* – поверхню землі; *кхāх-кāра* – ревучи; *рабгасāх* – несамовиті; *маттāх* – скажені; *парйадгāван* – бігали туди-сюди; *варўтхאיах* – табунами.

О Відуро, віслюки табунами гасали з місця на місце, б'ючи землю копитами й несамовито ревучи.

ПОЯСНЕННЯ: Віслюки також дуже пишаються своїм родом. Коли вони табунами бігають із місця на місце, охоплені осялючою радістю, це вважають за погану прикмету для людей.

ВІРШ 12

रुदन्तो रासभत्रस्ता नीडादुदपतन् खगाः ।
घोषेऽरण्ये च पशवः शकृन्मूत्रमकुर्वत ॥१२॥

*руданто рāсабга-трастā нīḍād удапатан кхаḡāх
ггоше 'раңйе ча паііавах іаакрт-мўтрам акурвата*

рудантах – з пронизливим криком; *рāсабга* – віслюками; *трастāх* – перелякані; *нīḍāt* – із гнізд; *удапатам* – злітаючи; *кхаḡāх* – птахи; *ггоше* – у стайні; *араңйе* – в ліси; *ча* – і; *паііавах* – худоба; *іаакрт* – випорожнення; *мўтрам* – сечу; *акурвата* – викидали.

Перелякані ревом ослів, птахи з криком злітали зі своїх гнізд, а худоба у стайнях та лісах випорожнялася і мочилася.

ВІРШ 13

गावोऽत्रसन्नसृग्दोहास्तोयदाः पूयवर्षिणः ।
व्यरुदन्देवलिङ्गानि द्रुमाः पेतुर्विनानिलम् ॥१३॥

*ḡāvo 'трасанн асрг-дохāс тойадāх пўйа-варшінах
вйарудан дева-лінḡāні друмāх петур вінāнілам*

ḡāвах – корови; *атрасан* – перелякавшись; *асрк* – кров'ю; *дохāх* – доячись; *тойадāх* – хмари; *пўйа* – гній; *варшінах* – пролива-

ючи; *вйарудан* – проливаючи сльози; *дева-лінг'ані* – божества; *друм'ах* – дерева; *петух* – падали; *він'а* – без; *анілам* – подуву вітру.

Нажахані корови замість молока давали кров, хмари проливали гній, божества у храмах плакали, а дерева падали без найменшого подуву вітру.

ВІРШ 14

ग्रहान् पुण्यतमानन्ये भगणांश्चापि दीपिताः ।
अतिचेरुर्वक्रगत्या युयुधुश्च परस्परम् ॥१४॥

г'рах'ан пу'нй'атам'ан анйе б'га'га'н'ам'і'м ч'а'пі д'і'пі'т'а'х
аті'черур в'акра-г'атй'а йй'удг'у'і ч'а пар'аспар'ам

г'рах'ан – планети; *пу'нй'а-там'ан* – найсприятливіші; *анйе* – інші (зловісні планети); *б'га-га'н'ан* – світила; *ча* – і; *апі* – також; *д'і'пі'т'а'х* – світила; *аті'черух* – перекрили; *в'акра-г'атй'а* – рухаючись назад; *йй'удг'ух* – починали війни; *ча* – і; *парах-парам* – одна з одною.

Зловісні планети, як-от Марс і Сатурн, почали світити яскравіше, затьмарюючи добрі планети, як оце Меркурій, Юпітер та Венера, а також деякі місячні доми. Планети вступали в конфлікт між собою, і було видно, що їхній рух став ретроградним.

ПОЯСНЕННЯ: Весь усесвіт функціонує під впливом трьох *лун* матеріальної природи. Живі істоти, які перебувають під впливом якості добра, називають праведними – є праведні країни, праведні дерева тощо. Те саме стосується і планет: деякі з них вважають праведними, а деякі неправедними, як-от Сатурн і Марс. Коли яскраво сяють праведні планети, то це добрий знак, а коли яскраво сяють неправедні планети, це не віщує нічого хорошого.

ВІРШ 15

दृष्ट्वान्यांश्च महोत्पातानतत्त्वविदः प्रजाः ।
ब्रह्मपुत्रानृते भीता मेनिरे विश्वसम्प्लवम् ॥१५॥

дриштвāнйāмī ча махотпāтāн атат-таттва-відаḥ праджāḥ
брахма-путрāн рте бгītā меніре віівва-самплавам

дриштвā – побачивши; *анйāн* – інші; *ча* – і; *махā* – великі; *утпāтāн* – лиховісні прикмети; *а-тат-таттва-відаḥ* – не знаючи таємниці (цих зловісних знаків); *праджāḥ* – люди; *брахма-путрāн* – синів Брахми (четверо Кумарів); *рте* – за винятком; *бгītāḥ* – злякані; *меніре* – думали; *віівва-самплавам* – про знищення всесвіту.

Лише четверо синів Брахми знали про падіння Джаї і Віджаї та їхнє народження в образі синів Діті, а всі інші, спостерігаючи ці та багато інших прикмет, що віщували тяжкі часи, відчували глибокий жак. Їм була невідома потаємна причина цих лиховісних знаків, і тому вони гадали, що наближається кінець світу.

ПОЯСНЕННЯ: Як пояснюється у сьомій главі «Бхаґавад-гїті», закони природи настільки суворі, що протистояти їм неспроможна жодна жива істота. Також там сказано, що тільки ті, хто повністю віддався Крішні й розвинув свідомість Крішні, можуть врятуватися. У цій главі «Шрімад-Бхаґаватам» ми читаємо, що народження двох великих демонів спричинило численні катаклізми у природі. Із цього випливає, що, як ми вже згадували, навала стихійних лих свідчить про народження демонічних людей чи про збільшення демонічного населення. За тих давніх часів у всесвіті було тільки два демони – сини Діті, однак і під час їхньої появи всесвіт струшували такі біди. Що ж до наших часів, особливо цієї епохи Калі, то катаклізми в природі практично не припиняються, і це незаперечно свідчить, що демонічне населення зросло.

Щоб обмежити приріст демонічного населення, у ведичній культурі було багато правил та звичаїв, найважливішим із яких був обряд *ґарбгадгана*, призначений для зачаття хороших дітей. У «Бгаґавад-гіті» Арджуна каже Крішні, що з появою небажаного населення (*варна-санкари*) весь світ стане подібним до пекла. Люди прагнуть миру, однак у світі народжується надзвичайно багато небажаних дітей, зачатих без очисного впливу церемонії *ґарбгадгана* – так само, як були зачаті сини Діті, що стали демонами. Діті загорілася такою жагою, що примусила чоловіка лягти з нею в зовсім несприятливий час, і внаслідок цього у неї народилися демони, які завдали світові багато турбот. Живучи статевим життям і зачинаючи дітей, треба дотримуватися відповідних правил, щоб на світ з'являлися хороші діти. Якщо всі сімейні люди житимуть за ведичними звичаями, будуть народжуватися гарні діти, а не демони, і так у світі сам собою запанує мир. Доки ми не дотримуємося приписів, потрібних для підтримання спокою в суспільстві, доти ми не можемо сподіватися, що у світі буде мир. Нам доведеться пожинати плоди своїх дій, підкоряючись суворим законам природи.

ВІРШ 16

तावादिदैत्यौ सहसा व्यज्यमानात्मपौरुषौ ।
ववृधातेऽश्मसारेण कायेनाद्रिपती इव ॥१६॥

tāv ādi-daitīyaṁ sahasā vīadjjāmānātma-nauruṣaṁ
vavṛdāte 'śma-sāreṇa kāyēnādri-patī iva

taṁ – ті двоє; *ādi-daitīyaṁ* – демони, що з'явилися на початку творіння; *sahasā* – швидко; *vīadjjāmāna* – що проявили; *ātma* – власну; *nauruṣaṁ* – могутність; *vavṛdāte* – вирости; *aśma-sāreṇa* – наче сталь; *kāyēna* – статурою тіла; *adri-patī* – дві велетенські гори; *iva* – неначе.

Щойно з'явившись, ці демони стародавніх часів дуже швидко розвинули надзвичайну статуру. Їхні тіла, немов зроблені з криці, стрімко росли й були схожі на дві величезні гори.

ПОЯСНЕННЯ: У світі є дві категорії людей: одних називають демонами, а других – півбогами. Півбоги піклуються про духовний розвиток людського суспільства, а демони – про розвиток фізичний та матеріальний. Демони, яких народила Діті, почали розвивати фізичну силу, намагаючись зробити свої тіла міцними, як сталь. Вони були такі високі, що, здавалося, діставали головою неба. Демони прикрашали свої тіла коштовними прикрасами та вважали, що досягли повного успіху в житті. Первісний задум полягав у тому, що Джая і Віджая, брамники Вайкунтхи, народяться в матеріальному світі та, згідно з прокляттям мудреців, гратимуть роль ненависників Верховного Бога-Особи. Ставши демонами, вони настільки зненавиділи Верховного Бога-Особу, що повністю нехтували Ним, дбаючи тільки про комфорт і фізичний розвиток.

ВІРШ 17

दिविस्पृशौ हेमकिरीटकोटिभि-
 निरुद्धकाष्ठौ स्फुरदङ्गदाभुजौ ।
 गां कम्पयन्तौ चरणैः पदे पदे
 कट्या सुकाञ्च्यार्कमतीत्य तस्थतुः ॥१७॥

*dīvi-sprīṣau hema-kīṛīṭa-koṭibḥip
 nīruddha-kāṣṭhaṁ sphurad-aṅgaḍā-bhujau
 gāṁ kampayantaṁ cārāṇaḥ pade pade
 kaṭyā sukāñcyaṛkaṁ atītiya tasthatuḥ*

dīvi-sprīṣau – доторкаючись до неба; *hema* – золотих; *kīṛīṭa* – шоломів; *koṭibḥiḥ* – верхівками; *nīruddha* – перекривали; *kāṣṭhaṁ* – сторони; *sphurata* – з блискучими; *aṅgaḍā* – браслетами;

бгуджау – на руках; *гām* – землю; *кампайантау* – струшуючи; *чараңаїх* – ступнями; *паде паде* – щокроку; *каṭīā* – станом; *сукāñчійā* – гарно оздобленими поясами; *аркам* – сонце; *атітйа* – перевершуючи; *тастхатух* – стояли.

Вони зробилися такими високими, що верхівками золотих корон немов торкалися неба. Своїми тілами вони затуляли весь небокрай, а коли ступали, то земля під ними щоразу здригалася. Свої руки вони прикрашали блискучими браслетами, а підвівшись, закривали сонце станами, оповитими чудовими поясами.

ПОЯСНЕННЯ: У суспільстві, заснованому на демонічній культурі, люди прагнуть виплекати таке тіло, щоб, ступаючи вулицею, відчувати, як під ногами двигтить земля, а підвівшись, затуляти собою сонце та весь небокрай. Якщо люди якогось народу мають кремезні тіла, їхню країну вважають за матеріально розвинуту державу світу.

ВІРШ 18

प्रजापतिर्नाम तयोरकार्षीद्
यः प्राक्स्वदेहाद्यमयोरजायत ।
तं वै हिरण्यकशिपुं विदुः प्रजा
यं तं हिरण्याक्षमसूत साग्रतः ॥१८॥

праджāпатір нāма тайор акāршід
йах прāk сва-дехād йамайор аджāйата
там ваї хіраңйакаїіпум відух праджā
йам там хіраңйākшам асūта сāгратах

праджāпатіх – Каш'япа; *нāма* – імена; *тайох* – обох; *акāршіт* – дав; *йах* – хто; *прāk* – перший; *сва-дехāt* – зі свого тіла; *йамайох* – близнюків; *аджāйата* – народився на світ; *там* – його; *ваї* – справді; *хіраңйакаїіпум* – Хіраньякашіпу;

відух – знають як; *праджāх* – люди; *йам* – кого; *там* – його; *хіранйākшам* – Хіраньякшу; *асута* – народила; *сā* – вона (Діті); *аґратах* – першого.

Праджапаті Каш'япа, творець живих істот, дав своїм синам-близнюкам імена: того, хто першим народився, він назвав Хіраньякшею, а того, хто був першим зачатий у лоні Діті, він назвав Хіраньякашіпу.

ПОЯСНЕННЯ: У ведичній літературі є авторитетний текст за назвою «Пінда-сіддгі», де наведено наукове пояснення процесу зачаття і вагітності. Там ідеться про те, що коли чоловічий секрет входить у менструальне виділення в матці як дві окремі краплини, то в утробі розвивається два зародки й мати приводить на світ близнюків. Вони з'являються у порядку, зворотньому до того, в якому були зачаті: зачатий першим народжується пізніше, а зачатий пізніше народжується першим. Дитина, зачата першою, лежить у матці за другою дитиною, тому під час пологів друга дитина з'являється першою, а перша – другою. У цьому випадку Хіраньякша, зачатий другим, народився першим, а Хіраньякашіпу, що був зачатий першим і лежав за Хіраньякшею, народився другим.

ВІРШ 19

चक्रे हिरण्यकशिपुर्दोभ्यां ब्रह्मवरेण च ।

वशे सपालाल्लोकांस्त्रीनकुतोमृत्युरुद्धतः ॥१९॥

чакре хіранйакашіпу *дорбгйām брахма-вареṇа ча*
ваіше са-пālāl *локāмс трін акуто-мртйур уддгатах*

чакре – зробив; *хіранйакашіпух* – Хіраньякашіпу; *дорбгйām* – двома руками; *брахма-вареṇа* – благословенням Брахми; *ча* – і; *ваіше* – під свою владу; *са-пālān* – з їхніми правителями; *локān* – світи; *трін* – три; *акутах-мртйух* – не боячись померти ні від чиєї руки; *уддгатах* – пихатий.

Старший син, Хіраньякашіпу, не боявся смерті ні від чиеї руки, отримавши від Господа Брахми благословення на те, що жодна істота в усіх трьох світах не могла його вбити. Здобувши це благословення, він дуже загордував і зміг підкорити собі всі три планетні системи.

ПОЯСНЕННЯ: Як розповідається у подальших главах, Хіраньякашіпу наклав на себе сувору аскезу, щоби здобути прихильність Брахми й отримати від нього благословення, яке дарує безсмертя. Насправді навіть Брахма не може нікому дарувати безсмертя, проте Хіраньякашіпу домогся непрямого благословення, за яким ніхто в матеріальному світі не міг би його вбити. Іншими словами, прийшовши в матеріальний світ відразу ж із царства Вайкунтхи, Хіраньякашіпу не міг померти від руки жителя матеріального світу. Господь забажав з'явитися особисто, щоби убити Хіраньякашіпу. Хоч би як людина пишалася своїми матеріальними здобутками та знанням, їй не уникнути чотирьох принципів матеріального існування, тобто народження, смерті, старості та хвороб. Господній задум полягав у тому, щоби показати людям: навіть Хіраньякашіпу з його силою та могутнім тілом не може прожити довше, ніж йому відміряно. Людина може стати могутньою та гордою, як Хіраньякашіпу, і підкорити собі всі три світи, однак їй не вдасться насолоджуватися загарбаним вічно чи жити, не вмираючи. Скільки було у світі імператорів, які підкоряли собі велетенські держави, проте всі вони пішли в небуття. Такий хід історії цього світу.

ВІРШ 20

हिरण्याक्षोऽनुजस्तस्य प्रियः प्रीतिकृदन्वहम् ।
गदापाणिर्दिवं यातो युयुत्सुर्मृगयन् रणम् ॥२०॥

*хіранйākшао 'нуджас тасйа прійах пріті-крд анвахам
гадā-пāнір дівам йāто йуйутсур мргайан раңам*

хіраңйāкшах – Хіраньякша; *ануджах* – молодший брат; *тасйа* – його; *прійах* – дорогий; *пріті-крт* – догідливий; *ану-ахам* – щодня; *гадā-пāніх* – з булавою в руці; *дівам* – до вищих планет; *йāтах* – мандруючи; *йуйутсух* – прагнучи битися; *мргайан* – шукаючи; *раңам* – битви.

Його молодший брат, Хіраньякша, завжди прагнув його потішити. Для задоволення Хіраньякашіпу Хіраньякша брав на плече булаву та блукав усім всесвітом, шукаючи нагоди зійтися з кимось у битві.

ПОЯСНЕННЯ: Люди з демонічною натурою прагнуть виховати всіх членів сім'ї в дусі експлуатування багатств усесвіту задля особистої чуттєвої насолоди. Натомість божественні натури все намагаються використати в служінні Господу. Хіраньякашіпу сам володів велетенською силою, і свого молодшого брата, Хіраньякшу, він зробив так само сильним, щоб той допомагав йому воювати з усіма і панувати над матеріальним світом якомога довше. Якби на це була його воля, він би панував над усесвітом вічно. Такий дух притаманний демонічним натурам.

ВІРШ 21

तं वीक्ष्य दुःसहजवं रणत्काञ्चननूपुरम् ।
वैजयन्त्या स्रजा जुष्टमंसन्यस्तमहागदम् ॥२१॥

там вікшиа *духсаха-джавам* *раңат-кайчана-нūпурам*
вайджайантйā сраджā джуштам *амса-нйаста-махā-гадам*

там – його; *вікшиа* – побачивши; *духсаха* – важкоздоленною; *джавам* – вдача; *раңат* – що дзенькотіли; *кайчана* – золотими; *нūпурам* – з дзвіночками на ногах; *вайджайантйā сраджā* – гірляндою *вайджаянті*; *джуштам* – прикрашеного; *амса* – на плечі; *нйаста* – покладеною; *махā-гадам* – з величезною булавою.

Вдача Хіраньякші була некерована. Він носив на стопах дзвінкі золоті браслети, прикрашав себе довжелезною гірляндю і тримав на плечі величезну булаву.

ВІРШ 22

मनोवीर्यवरोत्सिक्तमसृण्यमकुतोभयम् ।
भीता निलिल्यिरे देवास्ताक्षर्यत्रस्ता इवाहयः ॥२२॥

*мано-вір'я-варотсіктам аср'н'ям акуто-бгайам
бг'ітā н'іліл'йіре девāс тārкш'я-трастā івāх'яйах*

манах-вір'я – психічною і фізичною силою; *вара* – благословенного; *утсіктам* – гордого; *аср'н'ям* – нездоланного; *акутах-бгайам* – що нікого не боявся; *бг'ітāх* – злякані; *н'іліл'йіре* – поховалися; *девāх* – півбоги; *тārкш'я* – Гарудою; *трастāх* – злякані; *іва* – як; *ах'яйах* – змії.

Володіючи великою психічною та фізичною силою і здобувши благословення, Хіраньякша дуже загордував. Він не боявся смерті ні від чийх рук, і подолати його не міг ніхто. Тому вже сам його вигляд наганяв страх на богів, і вони поховалися перед ним, як змії ховаються перед Гарудою.

ПОЯСНЕННЯ: *Асур* назагал відзначає міцна статура, і тому вони мають стійку психіку та надзвичайну силу, як це видно із цього вірша. Здобувши благословення, за яким їх не могла вбити жодна жива істота у всесвіті, Хіраньякша та Хіраньякашп'ю зробилися майже безсмертні й тому нічого не боялися.

ВІРШ 23

स वै तिरोहितान्द्रष्टु महसा स्वेन दैत्यराट् ।
सेन्द्रान्देवगणान् क्षीबानपश्यन् व्यनदद्भुशम् ॥२३॥

*са ваі тірохітāн дриṭṭvā махасā свена даітйа-рāt
сендрāн дева-гаṇāн киїбāн апаййāн вйанадад бгріām*

сах – він; *ваі* – певно; *тірохітāн* – що вони зникнули; *дриṭṭvā* – побачивши; *махасā* – могутністю; *свена* – своєю; *даітйа-рāt* – ватажок Дайтйв (демонів); *са-індрāн* – разом із Індрою; *дева-гаṇāн* – півбогів; *киїбāн* – сп'янілих; *апаййāн* – не знаходячи; *вйанадат* – заревів; *бгріām* – голосно.

Не знайшовши Індри та інших півбогів, раніше сп'янілих від своєї влади, побачивши, що всі вони поховалися в страху перед його силою, ватажок Дайтйв голосно заревів.

ВІРШ 24

ततो निवृत्तः क्रीडिष्यन् गम्भीरं भीमनिस्वनम् ।
विजगाहे महासत्त्वो वार्धिं मत्त इव द्विपः ॥२४॥

*тато ніврттаḥ крідішйāн гамбгїрам бгїма-нісванам
віджагаḥе махā-саттво вāрдгїм матта іва двїпах*

татаḥ – тоді; *ніврттаḥ* – що повернувся; *крїдішйāн* – задля розваги; *гамбгїрам* – глибокий; *бгїма-нісванам* – що жажливо ревів; *віджагаḥе* – пірнув; *махā-саттваḥ* – могутня істота; *вāрдгїм* – в океан; *маттаḥ* – розлючений; *іва* – наче; *двіпах* – слон.

Повернувшись із райського царства, могутній демон, наче скажений слон, задля розваги занурився у води глибокого океану, який жажливо ревів.

ВІРШ 25

तस्मिन् प्रविष्टे वरुणस्य सैनिका
यादोगणाः सन्नधियः ससाध्वसाः ।

अहन्यमाना अपि तस्य वर्चसा
प्रधर्षिता दूरतरं प्रदुद्रुवुः ॥२५॥

тасмін правіште варуна́сйа саінік᳚
йāдо-ґа᳚᳚᳚ са́нна-дг᳚йах са́с᳚дгвас᳚᳚
ахан᳚йама́н᳚ апі тас᳚йа варчас᳚
прадга́ршіт᳚ д᳚ра́тарам пра́дудрувух

тасмін правіште – увійшовши в океан; *варуна́сйа* – Варуни; *саінік᳚᳚* – захисники; *йāда᳚х-ґа᳚᳚᳚* – водяні істоти; *са́нна-дг᳚йах* – пригнічені; *са-с᳚дгвас᳚᳚* – зі страхом; *ахан᳚йама́н᳚᳚* – без жодного удару; *апі* – навіть; *тас᳚йа* – його; *варчас᳚* – могутністю; *прадга́ршіт᳚᳚* – вражені; *д᳚ра́та-ра́там* – далеко; *пра́дудрувух* – кинулися втікати.

Коли він занурився в океан, водяні істоти, воїни Варуни, у страху порозбігалися. Так Хіраньякша довів свою звитягу, не завдавши нікому жодного удару.

ПОЯСНЕННЯ: Демони-матеріалісти іноді вражають своєю могутністю і, як можна побачити, встановлюють свою владу над усім світом. Із цієї оповіді видно, що Хіраньякша за допомогою своєї демонічної сили також підкорив своїй владі весь усе-світ. Його надзвичайна могутність наганяла на півбогів страх. Цих двох демонів, Хіраньякшу та Хіраньякашіпу, боялися не лише півбоги в космічному просторі, а й жителі морських вод.

ВІРШ 26

स वर्षपूगानुदधौ महाबल-
श्चरन्महोर्मिञ्छवसनेरितान्मुहुः ।
मौर्व्याभिजन्ने गदया विभावरी-
मासेदिवांस्तात पुरीं प्रचेतसः ॥२६॥

са варша-п᳚᳚᳚᳚ удадгау мах᳚᳚-балаі
чаран махормі́й чхвасанері́та́н мухух

*маурвйāбгїджагґне гадайā вїбгāварїм
āседївāмс тāта нурїм прачетасах*

сах – він; *варша-нўгāн* – багато років; *удадгау* – в океані; *махā-балах* – могутній; *чаран* – рухаючись; *махā-ўрмїн* – величезні хвилі; *ївасана* – вітром; *їрїтāн* – збурені; *мухух* – знову й знову; *маурвйā* – залізною; *абгїджагґне* – бив; *гадайā* – булавою; *вїбгā-варїм* – Вїбгаварі; *āседївāн* – досягнув; *тāта* – дорогий Відуро; *нурїм* – столицю; *прачетасах* – Варуни.

Багато-багато років могутній Хїраньякша мчав через океан, залізною булавою збиваючи велетенські, збурені вітром хвилі, аж поки дістався до Вїбгаварі, столиці Варуни.

ПОЯСНЕННЯ: Варуна – це панівне божество води, і його столиця, Вїбгаварі, розташована в підводному царстві.

ВІРШ 27

तत्रोपलभ्यासुरलोकपालकं
यादोगणानामृषभं प्रचेतसम् ।
स्मयन् प्रलब्धुं प्रणिपत्य नीचव-
ज्जगाद मे देहधिराज संयुगम् ॥२७॥

*татропалабгйāсура-лока-пāлакам
йāдо-гаґāнāм ршабгам прачетасам
смайан пралабдгум праґїпатйа нїчавадж
джагāда ме дехї адгїрāджа самйўгам*

татра – туди; *упалабгйа* – діставшись; *асура-лока* – областей, де живуть демони; *пāлакам* – захисника; *йāдах-гаґāнāм* – водяних тварин; *ршабгам* – повелителя; *прачетасам* – Варуну; *смайан* – посміхаючись; *пралабдгум* – для розваги; *праґїпатйа* – поклонившись; *нїча-ват* – як людина низького походження; *джагāда* – сказав; *ме* – мені; *дехі* – дай; *адгїрāджа* – великий володарю; *самйўгам* – бій.

Вібгаварі – це оселя Варуни, повелителя водяних істот, захисника нижніх областей всесвіту, де живуть переважно демони. Хіраньякша задля розваги вдарив чолом до стіп Варуни, наче низьконароджена людина, і з посмішкою сказав: «Верховний Владико, подаруй мені бій!»

ПОЯСНЕННЯ: Демонічні істоти завжди кидають іншим виклик і намагаються силоміць загарбати чужу власність. Хіраньякша тут повністю проявляє всі ці ознаки, викликаючи на бій того, хто не мав жодного бажання воювати.

ВІРШ 28

त्वं लोकपालोऽधिपतिर्बृहच्छ्रवा
वीर्यापहो दुर्मदवीरमानिनाम् ।
विजित्य लोकेऽखिलदैत्यदानवान्
यद्राजसूयेन पुरायजत्प्रभो ॥२८॥

твaм лока-пāло 'дгiпатiр брхач-чхравā
вiрyāпахo дурмада-вiра-мāнiнāм
вiджiтyа лoкe 'кxiлa-дaйтyа-дāнaвāн
йад рāджасyйeнa пурāйаджат прабго

твaм – ти (Варуна); *лока-пāлаx* – захисник планети; *адгiпатiх* – правитель; *брхат-чiравāх* – великої слави; *вiрyа* – могутність; *апахaх* – що зменшив; *дурмада* – гордих; *вiра-мāнiнāм* – що вважають себе великими героями; *вiджiтyа* – перемігши; *локе* – у світі; *акxiлa* – всіх; *дaйтyа* – демонів; *дāнaвāн* – Данавів; *йат* – після чого; *рāджа-сyйeнa* – жертвопринесенням Раджасуя; *пурā* – раніше; *айаджат* – виконав обряд; *прабго* – володарю.

Ти правитель та покровитель усієї планети, і весь світ говорить про твою славу. Колись, розбивши зухвалих і бундючних воїнів, подолавши всіх Дайтйів і Данавів у світі, ти влаштував Раджасую, велике жертвопринесення Господеві.

ВІРШ 29

स एवमुत्सिक्तमदेन विद्विषा
 दृढं प्रलब्धो भगवानपां पतिः ।
 रोषं समुत्थं शमयन् स्वया धिया
 व्यवोचदङ्गोपशमं गता वयम् ॥२९॥

са евам утсікта-мадена відвіші
 др̣дгам пралаб̣дго бгагав̣ан ап̣ам патіх
 рошам̣ самуттхам̣ іамай̣ан свай̣а дгій̣а
 вйавочад̣ аңґопаіамам̣ гата̣ вайам̣

сах – Варуна; евам – так; утсікта – пихатим; мадена – бундючним; відвіші – ворогом; др̣дгам – сильно; пралаб̣дгах – висміяний; бгагав̣ан – гідний поклоніння; ап̣ам – вод; патіх – владика; рошам – гнів; самуттхам – що виник; іамай̣ан – вгамувавши; свай̣а дгій̣а – своїм інтелектом; вйавочат – відповів; аңґа – любий; упаіамам – утримуючись від бою; гата̣х – пішли; вайам – ми.

Глузування безмежно бундючного ворога дедалі більше гнівали володаря вод, однак силою інтелекту він вгамував свій гнів і відповів: Дорогий друже, ми зробилися занадто старі для герцю і тому відійшли від бойових справ.

ПОЯСНЕННЯ: Як можна бачити, матеріалісти зі своєю войовничістю завжди шукають нагоди для бою, навіть якщо для цього немає причини.

ВІРШ 30

पश्यामि नान्यं पुरुषात्पुरातनाद्
 यः संयुगे त्वां रणमार्गकोविदम् ।
 आराधयिष्यत्यसुरर्षभेहि तं
 मनस्विनो यं गृणते भवादृशाः ॥३०॥

*паіі́йāмі нāнйāм пурушāт пурāтанāд
 йах самйуге твāм ра́на-мāрга-ковідам
 ārāдгайі́йшйатй асура-ршабгехі там
 манасвіно йām гр̥на́те бгавāдрі́йāх*

паіі́йāмі – бачу; *на* – не; *анйāм* – іншого; *пурушāт* – від тої особи; *пурāтанāт* – найстарішої; *йах* – хто; *самйуге* – у битві; *твāм* – тебе; *ра́на-мāрга* – у бойовому мистецтві; *ковідам* – дуже вмілого; *ārāдгайі́йшйатй* – вдовольнить; *асура-ршабга* – о найбільший з асур; *іхі* – звернися; *там* – до Нього; *манасвінах* – герої; *йām* – кого; *гр̥на́те* – хвалять; *бгавāдрі́йāх* – подібні тобі.

Ти настільки добре володієш бойовим мистецтвом, що я не бачу нікого, хто міг би тебе вдовольнити у двобої, за винятком найдревнішої особи, Господа Вішну. Отож, о найбільший з асур, піди до Нього, бо Його прославляють навіть такі герої, як ти.

ПОЯСНЕННЯ: Агресивні матеріалісти з їхньою войовничістю, без потреби порушуючи мир у світі, накликають на себе кару Верховного Господа. Тому Варуна порадив Хіраньякші зійтися у двобої з Вішну, бо тільки так він зможе вдовольнити свою жагу до бою.

ВІРШ 31

*तं वीरमारदभिपद्य विस्मयः
 शयिष्यसे वीरशये श्वभिर्वृतः ।
 यस्त्वद्विधानामसतां प्रशान्तये
 रूपाणि धत्ते सदनुग्रहेच्छया ॥३१॥*

*там ві́рам ārāд абгіпа́дйā вісма́йāх
 і́йāйі́шйāсе ві́ра-і́йāйе і́йвабгі́р вртах
 йāс твад-ві́дгāнāм асатāм праі́йāнтайе
 рупāні дгaтте сад-ану́грахечхайā*

там – Його; *вірам* – великого витязя; *āṛāt* – швидко; *абгі-падйа* – досягнувши; *вісмайах* – позбувшись пихи; *ішайішйа-се* – поляжеш; *віра-ішайе* – на полі битви; *ішвабгіх* – собаками; *вртах* – оточений; *йах* – Він, хто; *тват-відгāнām* – таких, як ти; *асатām* – лиходіїв; *праішāнтайе* – для знищення; *рūpānī* – різні форми; *дгатте* – Він приймає; *сам* – праведним; *ануграха* – дарувати Свою милість; *іччхайā* – з бажанням.

Варуна провадив далі: Коли ти знайдеш Його, Він умить зіб'є з тебе пиху, і ти, оточений собаками, ляжеш на полі бою на вічний спочинок. Саме для того, щоб знищити подібних до тебе лиходіїв і дарувати Свою ласку праведним, Він приходять в образі різних утілень, як оце Вараха.

ПОЯСНЕННЯ: Асури не розуміють, що їхні тіла складаються з п'яти елементів матеріальної природи і що після смерті служать лише забавою для собак та стерв'ятників. Варуна порадив Хіраньякші знайти Вішну в Його втіленні вепра, щоб його жага до бою вгамувалася, а його могутнє тіло було знищене.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до сімнадцятої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгагаватам», назва якої «Хіраньякша завойовує всі сторони світу».

Битва між Господом Вепром і демоном Хіраньякшею

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच
तदेवमाकर्ण्य जलेशभाषितं
महामनास्तद्विगणय्य दुर्मदः ।
हरेर्विदित्वा गतिमङ्ग नारदाद्
रसातलं निर्विविशे त्वरान्वितः ॥ १ ॥

*маїтрейя увāча
тад евам āкарñйа джала-ййа-бгāшїтам
махā-манāс тад вігаñаййа дурмадах
харер відїтвā гатїм аңга нāрадāд
расāталам нїрвївіїе тварāнвїтах*

*маїтрейя*х – великий мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *тад* – те; *евам* – так; *āкарñйа* – почувши; *джала-ййа* – володаря вод, Варуни; *бгāшїтам* – слова; *махā-манāх* – гордий; *тад* – ті слова; *вігаñаййа* – не врахувавши; *дурмадах* – марнославний; *харех* – Верховного Бога-Особи; *відїтвā* – дізнавшись; *гатїм* – місце перебування; *аңга* – дорогий Відуро; *нāрадāт* – від Нарadi; *расāталам* – у глибини океану; *нїрвївіїе* – увійшов; *тварā-анвїтах* – стрімко.

Майтрея вів далі: Пихатий і марнославний Дайтъя не дуже дослухався до Варуних слів. Любий Відуро, від Нарadi

він дізнався, де знайти Верховного Бога-Особу, і швидко занурився в океанські глибини.

ПОЯСНЕННЯ: Войовничі матеріалісти не бояться воювати навіть зі своїм наймогутнішим ворогом, Верховним Богом-Особою. Демона дуже втішили Варунині слова про те, що є у світі воїн, здатний зійтися з ним у герці. Він завзято почав шукати Верховного Бога-Особу, лише щоб зітнутися з Ним, дарма що Варуна провістив, що після бою з Вішну демон стане здобиччю для собак, шакалів і стерв'ятників. Оскільки демонам бракує здорового глузду, вони наважуються воювати навіть із Вішну, що відомий як Аджіта – той, кого ще нікому не вдалося здолати.

ВІРШ 2

ददर्श तत्राभिजितं धराधरं
 प्रोक्षीयमानावनिमग्रदंष्ट्रया ।
 मुष्णन्तमक्ष्णा स्वरुचोऽरुणश्रिया
 जहास चाहो वनगोचरो मृगः ॥ २ ॥

*дадаріа татрāбгіджітам дгарā-дгарам
 проннійамāнавāнім агра-дамштрайā
 мушнантам акшнā сва-ручо 'руна-ірііā
 джахāса чāхо вана-гочаро мргах*

дадаріа – побачив; татра – там; абгіджітам – переможного; дгарā – Землю; дгарам – що тримав; проннійамāна – підняту догори; авані – Землю; агра-дамштрайā – кінчиком Свого ікла; мушнантам – що затьмарював; акшнā – Своїми очима; сва-ручах – пишноти Хіраньякші; аруна – червонуватими; ірііā – осяйними; джахāса – засміявся; ча – і; ахо – агов; вана-гочарах – земноводний; мргах – звір.

Там він побачив усемогутнього Бога-Особу у втіленні вепра, що тримав Землю на кінчиках Своїх ікл. Поглядом Своїх червонуватих очей Господь позбавив Хіранья-

кшу його лиску. Демон розреготався: «Овва, земноводна тварина!»

ПОЯСНЕННЯ: В одній із попередніх глав ішлося про втілення Верховного Бога-Особи в подобі Варахи, вепра. Коли Вараха діставав із глибин океану затоплену Землю, демон Хіраньякша відшукав Господа і кинув Йому виклик, назвавши Його твариною. Демони неспроможні досягнути втілення Господа. Вони вважають Його втілення в подобі риби, черепахи чи вепра просто за великих тварин. Демонам не пізнати природи тіла Верховного Бога-Особи, навіть коли Він приходить у подобі людини; вони завжди насміхаються з Його втілень. Деякі послідовники Чайтанья-сампрадаї іноді вдаються до таких демонічних хибних концепцій щодо явлення Нітьянанди Прабгу. Тіло Нітьянанди Прабгу цілковито духовне, але демони вважають тіло Верховного Бога-Особи за матеріальне, як-от тіло звичайної людини. *Аваджананті мām мӯḍgāḥ* – люди з убогими знаннями висміюють трансцендентне тіло Господа, бо ж вважають його за матеріальне.

ВІРШ 3

आहैनमेह्यज्ञ महीं विमुञ्च नो
रसौकसां विध्वंसृजेयमर्पिता ।
न स्वस्ति यास्यस्यनया ममेक्षतः
सुराधमासादितसूकराकृते ॥ ३ ॥

*āḥaīnam eḥī adḡñā maḥīm vīmuj̄ṇa no
rasaukasām vīḥva-srḍḡejāy amṛitā
na swastī yāsyaśyanyā mamekṣataḥ
surāḍgamāsāḍita-sūkarākṛte*

āḥa – Хіраньякша сказав; *enam* – Господу; *eḥī* – ходи, стань до бою; *adḡñā* – дурню; *maḥīm* – Землю; *vīmuj̄ṇa* – облиш; *naḥ* – нам; *rasā-okasām* – жителям нижчих частин всесвіту; *vīḥva-srḍḡjā* – творцем усесвіту; *yām* – цю Землю; *amṛitā* – довірено; *na* – не;

свасті – добробут; *йāśīasī* – Ти підеш; *анайā* – разом із нею; *мама ікшатах* – поки я бачу; *сура-адгама* – найнижчий з півбогів; *āśādīta* – що прибрав; *сūкара-ākṛte* – подобу вепра.

Демон гукнув до Господа: Послухай-но мене, о найкращий із півбогів, що прибрав подобу вепра. Цю Землю довірили нам, жителям нижчих частин всесвіту. Тобі не вдасться забрати її в мене на очах і залишитися при тому безкарним.

ПОЯСНЕННЯ: У поясненні до цього вірша Шрідгара Свамі зазначає: хоча демон хотів знеславити Бога-Особу в подобі вепра, він натомість кількома словами підніс Йому хвалу. Наприклад, він назвав Господа *вана-гочарах*, що означає «житель лісу», але інше значення словосполучення *вана-гочарах* – «той, хто лежить на воді». Вішну лежить на воді, тому це одне з імен Верховного Бога-Особи. Також демон назвав Його *мргах* і мимоволі вказав на те, що досягти Верховного Бога-Особи прагнуть великі мудреці, святі й трансценденталісти. Він також назвав Господа *аджйā*. Шрідгара Свамі пояснює: *джйā* означає «знання» й у творінні не існує знання, яке було б невідоме Верховному Богові-Особі. Отже, не маючи такого наміру, демон сказав, що Вішну відомо все. Демон також назвав Господа *сурādгама*. Слово *сура* означає «півбоги», а слово *адгама* – «Господь усього суцього». Він – повелитель усіх півбогів; тому Він найкращий серед усіх півбогів, тобто Бог. Коли демон сказав «у мене на очах», непряме значення цих слів було таке: «Попри мою присутність, Ти можеш завиграшки забрати Землю». *На свасті йāśīasī* означає: «Якщо Ти зі Своєї ласки не забереш у нас Землю, нам не пізнати щастя».

ВІРШ 4

त्वं नः सपत्नैरभवाय किं भृतो
यो मायया हन्त्यसुरान् परोक्षजित् ।

त्वां योगमायाबलमल्पपौरुषं
संस्थाप्य मूढ प्रमृजे सुहृच्छुचः ॥ ४ ॥

*твам нах сапатнаіґ абгавāйа кім бґрто
йо мāйайā хантй асурāн парокша-дґжіт
твāм йога-мāйā-балам алпа-паурушам
самстхāпйа мӯдга прамрдже сухрч-чхучах*

твам – Ти; *нах* – нас; *сапатнаіґ* – нашими ворогами; *абгавāйа* – для знищення; *кім* – чи ж; *бґртах* – виплеканий; *йах* – той, хто; *мāйайā* – обманом; *ханті* – вбиває; *асурāн* – демонів; *парокша-дґжіт* – хто перемагає, залишаючись невидимим; *твāм* – Тебе; *йога-мāйā-балам* – того, чия сила криється в ілюзорній енергії; *алпа-паурушам* – чия сила мізерна; *самстхāпйа* – убивши; *мӯдга* – дурню; *прамрдже* – розвію; *сухрт-чхучах* – смуток моїх родичів.

Негіднику, вороги виплекали Тебе нам на згубу. Ти вже вбив деяких демонів, залишаючись невидимим. Дурню, Твоя сила – це лише містична ілюзія, отож сьогодні я потішу своїх родичів тим, що вб'ю Тебе.

ПОЯСНЕННЯ: Демон вжив слово *абгавāйа*, що означає «для того, щоб убити». Шрідгара Свами роз'яснює, що це «вбити» означає «звільнити», тобто перервати коловорот народжень і смертей. Залишаючись невидимим, Господь знищує коловорот народжень і смертей. Діяння внутрішньої енергії Господа незбагненні, однак якщо Господь проявить лише крихту її могутності, то зі Своєї милості може звільнити будь-кого від невігластва. *Шучах* означає «страждання». Господь може покласти край усім стражданням, що їх спричиняє матеріальне існування, силою Своєї внутрішньої енергії, *йогамаі*. В Упанішадах сказано: *парāсйа іактір вівідгаіва ірӯйате* («Шветашватара-упанішада», 6.8). Звичайна людина своїми очима не в змозі побачити Господа, але скрізь діють Його різноманітні

енергії. Коли демонів спіткає лихо, їм видається, що Господь ховається і вдається до Своєї містичної енергії. Їм здається, що коли вони просто відшукають Господа, то зможуть вбити Його одним своїм поглядом. Хіраньякша теж так думав і тому кинув виклик Господу: «Ти став на бік півбогів, чим завдав нашому роду величезної шкоди. Так Ти по-різному вбив багатьох наших родичів; водночас Тебе ніколи не було видно. Нарешті я бачу Тебе віч-на-віч, і тепер уже я Тобі не попусти. Я вб'ю Тебе і врятую своїх родичів від Твоїх лихих чарів».

Демони не тільки завжди прагнуть убити Бога словами й філософією, а й вважають, що достатньо могутня з матеріальної точки зору особа може вбити Бога смертоносною зброєю. Такі демони, як Камса, Равана й Хіраньякашіпу, вважали, що вони достатньо могутні, щоб убити навіть Бога. Демони неспроможні збагнути, що за допомогою Своїх численних енергій Бог може являти дивовижні діяння: Він може перебувати всюди і водночас залишатися у Своїй вічній обителі, на Голоці Вріндавані.

ВІРШ 5

त्वयि संस्थिते गदया शीर्णशीर्ष-
ण्यस्मद्भुजच्युतया ये च तुभ्यम् ।
बलिं हरन्त्यृषयो ये च देवाः
स्वयं सर्वे न भविष्यन्त्यमूलाः ॥ ५ ॥

*твайї самстхіте гадайā шїрґна-шїршаңї
асмад-бгуджа-чйутайā йе ча тубгйам
балїм харантї ршайо йе ча девāх
свайām сарве на бгавїшйантї амўлаḥ*

твайї – коли Ти; *самстхіте* – будеш убитий; *гадайā* – булавою; *шїрґна* – з розбитим; *шїршаңї* – черепом; *асмад-бгуджа* – з моїх рук; *чйутайā* – випущеною; *йе* – ті, хто; *ча* – і; *тубгйам* – Тобі; *балїм* – підношення; *харантї* – пропонують; *ршайаḥ* – мудреці;

йе – ті, хто; *ча* – і; *девāх* – півбоги; *свайам* – самі собою; *сарве* – усі; *на* – не; *бгавішйанті* – існуватимуть; *амṛlāх* – без кореня.

Демон вів далі: Коли я розтrophу булавою Твою голову і Ти впадеш мертвий, тоді півбоги та мудреці, які з відданістю складають Тобі дари й жертвоприношення, самі собою позникають, як гинуть дерева з перерубаним корінням.

ПОЯСНЕННЯ: Демонів діймає до живого, що віддані відповідно до настанов писань поклоняються Господу. У ведичних писаннях відданим-неофітам рекомендовано виконувати дев'ять різновидів відданого служіння: слухати й оспівувати святе ім'я Бога, завжди пам'ятати Його, повторювати на чотках Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе; поклонятися Господу в подібі Божества у храмі й активно братися до різної діяльності у свідомості Крішні, щоби було більше побожних людей, адже так у світі запанує досконала злагода і мир. Демонам така діяльність не до вподоби, адже вони завжди заздрять Богу і Його відданим. Вони повсякчас закликають людей облишити поклоніння Богові у церквах та храмах і замість того просто покращувати життя з матеріальної точки зору, щоб задовольнити свої чуття. Побачивши Господа віч-на-віч, демон Хіраньякша хотів назавжди позбутися цієї проблеми, убивши Бога-Особу своєю могутньою булавою. Варто звернути увагу на важливий приклад із викорчуванням деревом, що його згадує демон. Віддані визнають Бога за корінь усього сущого. Вони наводять приклад: як шлунок живить усі частини тіла, так і Бог – первинне джерело всієї енергії, що проявлена в матеріальному і духовному світах. Щоби підтримувати всі частини тіла, треба давати їжу шлунку, так само, щоб задовольнити джерело всього щастя, слід розвивати любов до Крішні за допомогою піднесеної практики свідомості Крішні. Демон хотів знищити це джерело, бо, як то видається демонам, якщо знищити корінь, тобто Бога, то і діяння Господа, і діяльність відданих припиняться самі по собі. Демон дуже радів би

такому суспільному ладу. Демони завжди прагнуть створити суспільство безбожників, щоби втішати свої чуття. Як пояснює Шрідгара Свами, суть цього вірша така: коли Верховний Бог-Особа виб'є з рук демона булаву, то втішаться всі віддані Господа – не лише неофіти, але й древні віддані-мудреці.

ВІРШ 6

स तुद्यमानोऽरिदुरुक्ततोमरै-
 र्दष्ट्राग्रगां गामुपलक्ष्य भीताम् ।
 तोदं मृषन्निरगादम्बुमध्याद्
 ग्राहाहतः सकरेणुर्यथेभः ॥ ६ ॥

*са тудйамāно 'рі-дурукта-томараір
 дамштра-агра-гām гām упалакшиа бгītām
 тодам мршан нīрагāt амбу-мадгйāt
 гrāхāхатах са-каренур йатхебгах*

сах – Він; *тудйамāнах* – що Йому завдали болю; *арі* – ворога; *дурукта* – прикрих слів; *томараіх* – списками; *дамштра-агра* – на кінчиках Своїх ікл; *гām* – що лежала; *гām* – Землю; *упалакшиа* – побачивши; *бгītām* – перелякану; *тодам* – біль; *мршан* – стерпівши; *нīрагāt* – Він вийшов; *амбу-мадгйāt* – з води; *гrāха* – крокодил; *āхатах* – що на нього нападає; *са-каренух* – зі слониhoю; *йатхā* – як; *ібгах* – слон.

Хоча гострі, немов стріли, слова демона завдали Господу болю, Він стерпів це. Однак побачивши, як злякалася Земля, що спочивала на кінчиках Його ікл, Він вийшов із води, як виходить із води разом зі своєю супутницею слон, на якого нападає крокодил.

ПОЯСНЕННЯ: Філософи-маяваді не розуміють, що Господеві також властиві почуття. Господа тішить, коли Йому підносять гарні молитви, і, навпаки, Він засмучується, коли заперечують Його існування чи неславлять Його. Верховного Бога-Особу лихословлять і філософи-маяваді, що мало чим відрізняються

від демонів. Вони проголошують, що Бог не має голови, тулуба, ніг, рук та інших частин тіла, і що Він не існує. Інакше кажучи, вони проголошують: Господь або мертвий, або каліка. Ці спотворені уявлення про Верховного Господа дуже засмучують Його. Його геть не тішать такі атеїстичні описи. Тут сказано, що попри біль від дошкульних слів демона, Господь дістав Землю з води, щоб порадувати півбогів, Своїх вічних відданих. Отже, Господу так само властиві почуття, як і нам. Його радують молитви до Нього й засмучують образливі зауваження про Нього. Однак, щоб захистити Свого відданого, Господь завжди готовий стерпіти образливі слова атеїстів.

ВІРШ 7

तं निःसरन्तं सलिलादनुद्गतो
 हिरण्यकेशो द्विरदं यथा झषः ।
 करालदंष्ट्रोऽशनिनिस्वनोऽब्रवीद्
 गतह्रियां किं त्वसतां विगर्हितम् ॥ ७ ॥

*там ніхсарантам салілад анудруто
 хіраңйа-кеішо двірадам йатхā джгашах
 карāла-даміштра 'уані-нісвано 'бравід
 гата-хрійāм кім тв асатāм віґархітам*

там – Його; *ніхсарантам* – що виходив; *саліла̇т* – з води; *ану-
 друта̇х* – що погнався услід; *хіраңйа-кеіша̇х* – золотоволосий;
двірадам – за слоном; *йатхā* – як; *джгаша̇х* – крокодил; *карāла-
 даміштра̇х* – із жажливими зубами; *аїуані-нісвана̇х* – ревучи, як
 грім; *абравіт* – сказав; *гата-хрійāм* – для безсоромних; *кім* – що;
ту – справді; *асатāм* – для негідників; *віґархітам* – негідне.

Коли Господь виходив із води, демон кинувся за Ним, як крокодил женеться за слоном. Громовим голосом золотоволосий демон зі страшними іклами вигукнув: «Тобі не соромно втікати від противника, що кидає Тобі виклик? Справді, безсоромні тварини не знають, що таке честь».

ПОЯСНЕННЯ: Господь виходив із води й у руках тримав Землю, бо ж Він прагнув звільнити її. У той час демон почав глузувати з Господа, але Він не звернув на це уваги, тому що був зосереджений на виконанні Свого обов'язку. Людина, яка старанно виконує свої обов'язки, не знає страху. Крім того, наділені силою не бояться ворожих глузувань та образливих слів. Господа ніхто не зможе налякати, але Він виявив ласку до Свого ненависника, знехтувавши його лайкою. Хоча здавалося, що Господь тікає від виклику, Він стерпів кпини Хіраньякші тільки тому, що хотів захистити від небезпеки Землю.

ВІРШ 8

स गामुदस्तात्सलिलस्य गोचरे
 विन्यस्य तस्यामदधात्स्वसत्त्वम् ।
 अभिष्टुतो विश्वसृजा प्रसूनै-
 रापूर्यमाणो विबुधैः पश्यतोऽरेः ॥ ८ ॥

*са гām удастām саліласйа гочаре
 вінйасйа тасйām ададгāt сва-саттвам
 абгіштута вііва-срджā прасūнайр
 āпūрйамāно вібудгаіх паййатао 'рех*

сах – Господь; гām – Землю; удастām – на поверхню; саліласйа – води; гочаре – на видноті; вінйасйа – поклавши; тасйām – у Землю; ададгāt – вклав; сва – Свою; саттвам – енергію; абгіштутах – уславлений; вііва-срджā – Брахмою (творцем всесвіту); прасūнайх – квітами; āпūрйамāнах – задоволений; вібудгаіх – півбогами; паййатах – дивився на; арех – ворога.

Господь поклав Землю неподалік від Себе на поверхню води й наділив її власною енергією, що дала Землі змогу триматися на воді. Прямо на очах у демона Брахма, творець усесвіту, підніс Господу хвалу, а півбоги посипали Його квітами.

ПОЯСНЕННЯ: Демони не можуть збагнути, як Верховний Бог-Особа поклав Землю на воду таким чином, що вона не потонула. Однак Господні віддані не вважають це за велике диво. Не лише Земля, а й численні мільйони інших планет ширяють у повітрі. Цією здатністю плавати у просторі їх наділяє Господь, інакше це не поясниш. Матеріалісти можуть сказати, що планети тримаються у просторі відповідно до закону всесвітнього тяжіння, але цей закон підвладний Верховному Господеві й діє під Його проводом. Саме так зазначено у «Бгаґавад-гіті», де Господь підтверджує: з Нього походять матеріальні закони – закони природи. Він скеровує ріст і підтримання, виникнення й еволюцію всіх планетних систем. За всім сущим стоїть нагляд Господа. Тільки півбоги на чолі з Брахмою здатні гідно оцінити діяння Господа. Тому, побачивши дивовижний учинок Господа, коли Він зробив так, що Земля трималася на поверхні води, півбоги посипали Господа квітами в захваті від цього трансцендентного подвигу.

ВІРШ 9

परानुषक्तं तपनीयोपकल्पं
महागदं काञ्चनचित्रदंशम् ।
मर्मण्यभीक्ष्णं प्रतुदन्तं दुरुक्तैः
प्रचण्डमन्युः प्रहसंस्तं बभाषे ॥ ९ ॥

*парāнушакта̎м тапані̎йопакалпа̎м
махā-гада̎м кай̎чана-чітра-дамі̎шам
марма̎ṇй абгі̎кша̎м пратуданта̎м дурукта̎йх
прача̎нда-мані̎уḥ прахаса̎мс та̎м бабга̎йше*

парā – ззаду; *анушакта̎м* – впритул переслідуючи; *тапані̎йа-упакалпа̎м* – прикрашеному багатьма золотими оздобами; *махā-гада̎м* – з величезною булавою; *кай̎чана* – золотим; *чітра* – чудовим; *дамі̎шам* – обладунком; *марма̎ṇі* – у саме серце; *абгі̎кша̎м* – постійно; *пратуданта̎м* – дошкуляючи; *дурукта̎йх*

– образливими словами; *прачаңда* – жахливий; *манйух* – гнів; *прахасан* – сміючись; *там* – йому; *бабгāше* – Він сказав.

Демон, повністю обвішаний прикрасами, браслетами й чудовим золотим обладунком, гнався за Господом із величезною булавою. Господь терпляче вислухав його образливі й дошкульні слова, але, відповідаючи демону, явив Свій страхітливий гнів.

ПОЯСНЕННЯ: Господь міг покарати демона відразу ж, коли той глузував із Господа, однак Господь стерпів образи, бо ж Він хотів задовольнити півбогів і довести їм, що не варто боятися демонів, виконуючи свої обов'язки. Насамперед Господь проявив Свою терплячість, щоб розвіяти страхи півбогів, адже вони повинні знати, що Господь завжди поряд і захистить їх. Насмішки демона скидалися на гавкіт собак. Господь взагалі не звернув уваги на глузування демона, бо ж Він робив Свою справу – піднімав Землю з води. Демони-матеріалісти завжди володіють великою кількістю золота в найрізноманітніших формах, сподіваючись, що гори золота, фізична сила і слава можуть врятувати їх від гніву Верховного Бога-Особи.

ВІРШ 10

श्रीभगवानुवाच

सत्यं वयं भो वनगोचरा मृगा

युष्मद्विधान्मृगये ग्रामसिंहां ।

न मृत्युपाशैः प्रतिमुक्तस्य वीरा

विकत्थनं तव गृह्णन्त्यभद्र ॥१०॥

śrī-bhagavān uvāca

satyam vaim bho vana-gocara mṛgā

yuṣmad-vi-dhān-mṛga-ye grāma-siṁhān

na mṛtyu-pāśaiḥ pratimuktasya vīrā

vikatthanaṁ tava grhṇantī abhadrā

і́рі-бгагавāн увāча – Верховний Бог-Особа сказав; *сатйам* – справді; *вайам* – Ми; *бгох* – еге ж; *вана-ґочарāх* – жителі лісу; *мргāх* – створіння; *йушмат-відгāн* – таких, як ти; *мргайе* – шукаю, щоб забити; *грāма-сі́мхāн* – собак; *на* – не; *мртйу-пāйіаіх* – путами смерті; *пратіму́ктасйа* – зв'язаного; *ві́рāх* – герої; *ві́каттхана́м* – марнослів'я; *тава* – твоє; *грх́нанти* – беруть до уваги; *абгадра* – нечестивцю.

Бог-Особа сказав: Справді, Ми жителі джунглів, і завжди шукаємо таких гончих псів, як ти. Вільному від ланцюгів смерті нічого боятися твого базікання, адже сам ти підвладний законам смерті.

ПОЯСНЕННЯ: Демони й атеїсти можуть скільки завгодно ображати Верховного Бога-Особу, але вони забувають, що на них поширюються закони народження і смерті. Їм видається, що можна звільнитися від лабетів народження та смерті, якщо висміювати думку про існування Верховного Господа чи заперечувати суворі закони природи. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що досить збагнути трансцендентну природу Бога, щоби повернутися додому, до Бога. Однак демони й атеїсти не докладають зусиль для пізнання природи Верховного Господа, а тому не зможуть звільнитися від пут народження і смерті.

ВІРШ 11

एते वयं न्यासहरा रसौकसां
गतह्रियो गदया द्रावितास्ते ।
तिष्ठामहेऽथापि कथञ्चिदाजौ
स्थेयं क्व यामो बलिनोत्पाद्य वैरम् ॥११॥

ете вайам нйāса-харā расаукасāм
ґата-хрійо гадайā дрāвітāс те
тіш́тхāмахе 'тхāні катхāйчід āджау
стхейам ква йāмо баліно́тпāдйа ваірам

ете – Ми Самі; *вайам* – Ми; *нйāса* – довіреного; *харāх* – крадії; *расā-окасām* – жителів Расатали; *ґата-хрійах* – безсоромні; *гадайā* – булавою; *дрāвітāх* – гнані; *те* – твоєю; *тіштіхāмахе* – залишимося; *атха апі* – однаково; *катхайңіт* – так чи інакше; *āджау* – на полі бою; *стхейам* – мусимо залишатися; *ква* – куди; *йāмах* – підемо; *балінā* – з могутнім ворогом; *утпāдйа* – створиши; *вайрам* – ворожнечу.

Ми справді викрали підопічну жителів Расатали й Нам геть не соромно. І навіть якщо Мені доведеться прийняти удари твоєї велетенської булав, Я лишатимусь якийсь час у воді, бо, посварившись із таким могутнім супротивником, Я вже не можу нікуди подітися.

ПОЯСНЕННЯ: Демону варто було би зрозуміти, що Бога неможливо нізвідки вигнати, бо ж Він пронизує все. Демони вважають себе володарями своїх статків, але насправді все належить Верховному Богові-Особі, тож Він будь-якої миті може взяти все, що забажає.

ВІРШ 12

त्वं पद्रथानां किल यूथपाधिपो
घटस्व नोऽस्वस्तय आश्वनूहः ।
संस्थाप्य चास्मान् प्रमृजाश्रु स्वकानां
यः स्वां प्रतिज्ञां नातिपिपत्यसम्भ्यः ॥१२॥

твам пад-ратхāнāм кіла йūtханаpādgiно
ґатасва но 'свастайа айіув анұхах
самстхāпйа чāсмāн прамрджайіру сваkāнāм
йах свām пратіджйāм нāтіпипартй асабгйах

твам – ти; *пад-ратхāнāм* – піхотинців; *кіла* – справді; *йūtхана* – командирів; *адгiнах* – полководець; *ґатасва* – вживи заходів; *нах* – Нас; *асвастайе* – для подолання; *айіу* – швидко; *анұхах* – без

розмірковувань; *самстхāпйа* – вбивши; *ча* – і; *асмāн* – Нас; *прамрджа* – витри; *айіру* – сльози; *свакāнām* – своїх родичів; *йах* – той, хто; *свām* – свою; *пратіджнām* – обіцянку; *на* – не; *атініпарті* – виконує; *асабгйах* – не гідний сидіти в зібранні шановних людей.

Тебе вважають за ватажка численних піхотинців – тепер ти можеш негайно вжити заходів, щоб скинути Нас. Припини своє дурне базікання і розвій смуток своїх родичів, убивши Нас. Хоч би як людина пишалася собою, якщо вона не тримає обіцянки, вона не гідна сидіти в зібранні шановних людей.

ПОЯСНЕННЯ: Хоч би яким великим воїном був той чи інший демон, і хоч би скільки піхоти було в його підпорядковуванні, перед Верховним Богом-Особою він безсилий та приречений на смерть. Тому Господь кинув демону виклик, щоб той не втікав, а дотримав обіцянку вбити Його.

ВІРШ 13

मैत्रेय उवाच

सोऽधिक्षितो भगवता प्रलब्धश्च रुषा भृशम् ।
आजहारोल्बणं क्रोधं क्रीड्यमानोऽहिराडिव ॥१३॥

मात्रेया उवाचा

со 'дгікшіпто бга'аватā пралабдгаі чā рушā бгрііам
āджахāролбаңам кродгам кріḍйамāно 'хі-рāḍ іва

маітрейах – великий мудрець Майтрея; *ува́ча* – сказав; *сах* – демон; *адгікшіптах* – ображений; *бга'аватā* – Богом-Особою; *пралабдгах* – висміяний; *ча* – і; *рушā* – люто; *бгрііам* – великою мірою; *āджахāра* – зібрав; *улбаңам* – великий; *кродгам* – гнів; *кріḍйамāнах* – з якою граються; *ахі-рāт* – велетенська кобра; *іва* – немов.

Шрі Майтрея сказав: Почувши виклик, який йому кинув Бог-Особа, демон, охоплений гнівом, затремтів від люті, як подратована кобра.

ПОЯСНЕННЯ: Звичайним людям кобра видається дуже лютою, але заклинач вважає її за забавку, з якою можна гратися. Так само й демон може посідати величезну могутність у своїх володіннях, але перед Господом він стає нікчемою. Півбоги вважали демона Равану за люту істоту, але перед Господом Рамачандрою він затремтів і почав молитися до свого божества, Господа Шіви, однак це йому не допомогло.

ВІРШ 14

सृजन्नमर्षितः श्वासान्मन्युप्रचलितेन्द्रियः ।
आसाद्य तरसा दैत्यो गदया न्यहनद्धरिम् ॥१४॥

*срджанн амаршітаḥ śvāśān māṇyu-pracaliteन्द्रियाḥ
āśādyā tarasā dāityo gaḍayā nīḥanad dharam*

срджан – роблячи; *амаршітаḥ* – розлючений; *śvāśān* – подихи; *манйу* – гнівом; *прачаліта* – збуджені; *індріях* – чий чуття; *āśādyā* – нападаючи; *тарасā* – стрімко; *даїтях* – демон; *гадайā* – булавою; *нїханат* – вдарив; *харім* – Господа Харі.

Люто шиплячи й усім тілом трясучись від гніву, демон стрімко кинувся на Господа і вдарив Його своєю могутньою булавою.

ВІРШ 15

भगवांस्तु गदावेगं विसृष्टं रिपुणोरसि ।
अवञ्चयत्तिरश्चीनो योगारूढ इवान्तकम् ॥१५॥

*бгаḡavāṁs tu gaḍā-vegam vīsṛṣṭam ripuṇorasī
avacchayati tīraścīno yogārūḍa ivāntakam*

бгагавāн – Господь; *ту* – однак; *гадā-вегам* – удар булави; *вісриштам* – кинутої; *ріпуна* – ворогом; *урасі* – у груди; *авайчайат* – уникнув; *тіраїчїнах* – вбік; *йога-ārūḍгах* – досконалий йоґ; *іва* – як; *антакам* – смерть.

Однак Господь, трішки відступивши вбік, ухилився від несамовитого удару булави, який ворог спрямував у Його груди. Так само досконалий йоґ ухиляється від руки смерті.

ПОЯСНЕННЯ: Наведений у цьому вірші приклад свідчить про те, що досконалий йоґ може ухилитися від смертельного удару законів природи. Коли демон намагається вдарити трансцендентне тіло Господа могутньою булавою, то це повністю безглуздий вчинок, бо ніхто не може перевершити Господа. На людей, що досягли висот трансцендентного знання, не поширюються закони природи, і навіть смерть не має над ними влади. На сторонній погляд іноді здається, що йоґу було завдано смертельного удару, але з милості Господа він залишається неушкодженим після багатьох таких ударів, щоб він і далі міг служити Господу. Як Господь існує силою Своєї самодостатньої могутності, так само і віддані живуть з ласки Господа, щоб Йому служити.

ВІРШ 16

पुनर्गदां स्वामादाय भ्रामयन्तमभीक्ष्णशः ।
अभ्यधावद्धरिः क्रुद्धः संरम्भादृष्टच्छदम् ॥१६॥

пунар гадāм свām ādāya *бгрāмайантам абгїкшиṇāйах*
абгйадгāват дгаріх круддгах *самрамбгāд дашта-даччхадам*

пунах – знову; *гадāм* – булаву; *свām* – свою; *ādāya* – взявши; *бгрāмайантам* – того, хто розмахував; *абгїкшиṇāйах* – знову й знову; *абгйадгāват* – кинувся на; *харіх* – Бог-Особа; *круддгах* – розгніваний; *самрамбгāt* – того, хто з люті; *дашта* – закусив; *даччхадам* – губу.

Врешті Бог-Особа явив Свій гнів і кинувся на демона, що, люто закусивши губу, знову взяв свою булаву та став нею розмахувати.

ВІРШ 17

ततश्च गदयारातिं दक्षिणस्यां भ्रुवि प्रभुः ।
आजन्ने स तु तां सौम्य गदया कोविदोऽहनत् ॥१७॥

*татай ча гадайārātīm дакшіна́сйāм бгруві прабгух
āджаггне са ту тām саумйа гадайā ковідо 'ханат*

татах – тоді; *ча* – і; *гадайā* – Своєю булавою; *arātīm* – ворога; *дакшіна́сйāм* – по правій; *бгруві* – брові; *прабгух* – Господь; *āджаггне* – ударив; *сах* – Господь; *ту* – але; *тām* – від булави; *саумйа* – піднесений Відуро; *гадайā* – булавою; *ковідах* – вмілий; *аханат* – врятував себе.

Господь ударив Своєю булавою ворога по правій брові. Однак демон, майстерний боєць, відбив удар Господа рухом своєї булави, о піднесений Відуро.

ВІРШ 18

एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां हर्यक्षो हरिरेव च ।
जिगीषया सुसंरब्धावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥१८॥

*евам гада́бгйāм гурві́бгйāм хар'якшо харі́р ева ча
джі́гішайā сусамра́бдгāв анійоніам абгі́джагнатух*

евам – так; *гада́бгйāм* – булавами; *гурві́бгйāм* – велетенськими; *хар'якшах* – демон Хар'якша (Хіраньякша); *харі́х* – Господь Харі; *ева* – певно; *ча* – і; *джі́гішайā* – з бажанням перемогти; *сусамра́бдгау* – розгнівані; *анійоніам* – одне одного; *абгі́джагнатух* – посипали ударами.

Так демон Хар'якша і Господь, Бог-Особа, вдаряли один одного своїми велетенськими булавами. Обидва були охоплені люттю і прагнули здобути перемогу.

ПОЯСНЕННЯ: Хар'якша – ще одне ім'я демона Хіраньякші.

ВІРШ 19

तयोः स्पृधोस्तिग्मगदाहताङ्गयोः
क्षतास्रवघ्राणविवृद्धमन्वोः ।
विचित्रमार्गश्चरतोर्जिगीषया
व्यभदिलायामिव शुष्मिणोर्मृधः ॥१९॥

тайоґх спрдґоґх тіґма-ґадāхатāнґайоґх
кшатāсрава-ґгрāна-віврddґа-манйвоґх
вічітра-мāргāміи чаратор джіґішайā
вйабґād ілāйām іва іушміноґх мрдґах

тайоґх – їх; *спрдґоґх* – двох бійців; *тіґма* – шпичастими; *ґадā* – булавами; *āхата* – поранені; *анґайоґх* – тіла; *кшата-āсрава* – крові, що лилася з ран; *ґгрāна* – від запаху; *віврddґа* – посилювався; *манйвоґх* – гнів; *вічітра* – різні; *мāргāн* – вихваток; *чаратоґх* – виконуючи; *джіґішайā* – бажаючи перемогти; *вйабґād* – виглядало; *ілāйām* – за корову (чи Землю); *іва* – як; *іушміноґх* – двох биків; *мрдґах* – сutyчка.

Між двома суперниками точився запеклий бій. В обох тіла були поранені ударами шпичастих булав, і запах власної крові, що цебеніла з їхніх ран, розпалював у них дедалі більший гнів. Вони прагнули здобути перемогу, а тому вдавалися до всіх можливих витівок. Їхній бій скидався на боротьбу двох могутніх биків, що змагаються за корову.

ПОЯСНЕННЯ: Планету Земля в цьому вірші названо словом *ілā*. Раніше Землю називали Ілавріта-варшею, а коли нею правив Махарадж Парікшіт, її називали Бгарата-варшею. Насправді Бгарата-варша – це назва цілої планети, але поступово

назвою «Бгарата-варша» стали позначати тільки Індію. Як Індія нещодавно розпалася на Пакистан та Індостан, так і Землю, що раніше звалася Ілавріта-варшею, поступово поділили на багато окремих країн.

ВІРШ 20

दैत्यस्य यज्ञावयवस्य माया-
 गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः ।
 कौरव्य मह्यं द्विषतोर्विमर्दनं
 दिदृक्षुरागादृषिभिर्वृतः स्वराट् ॥२०॥

*daityasya yadṛjñāvayavasya māyā-
 gr̥hīta-vārāha-tanor mahātmanaḥ
 kauравya mahyāṁ dvīṣatoḥ vimardanaṁ
 dīdrkṣur āgād ṛṣībḡr vṛtaḥ svarāṭ*

daityasya – демона; *yadṛjñā-avayavasya* – Бога-Особи (частина тіла якого – це *яг'я*); *māyā* – Своєю енергією; *gr̥hīta* – прийнявши; *vārāha* – вепра; *танох* – чия подоба; *mahā-ātmanaḥ* – Верховного Господа; *кауравйа* – Відуро (нащадку родини Куру); *махйām* – задля добра світу; *двішатох* – двох суперників; *вімардана* – бій; *дідркшух* – бажаючи побачити; *āgāt* – прийшов; *ршібгїх* – мудрецями; *вртах* – супроводжуваний; *сварāt* – Брахма.

О нащадку Куру! Щоби подивитися на запеклий бій, в якому зійшлися, вирішуючи долю світу, Бог-Особа в подоби вепра і демон, на місце події прибули Брахма, найбільш незалежний півбог у всесвіті, та його послідовники.

ПОЯСНЕННЯ: Бій між Господом, Верховним Богом-Особою, і демоном у цих віршах порівнюють до бою між биками, що змагаються за корову. Планету Земля також називають *го*, що означає «корова». Як бики б'ються між собою за право спаруватися з коровою, так само між демонами і Верховним

Господом чи Його представниками постійно точиться боротьба за владу над Землею. Прикметно, що Господа в цьому вірші названо словом *йаджйāвайава*. Не слід думати, що у Господа тіло звичайного вепра. Він може прибрати будь-яку подобу, і всі ці форми вічні. Саме з Нього постають усі інші подоби. Подобу вепра, в якій з'явився Господь, не слід плутати з тілом звичайної свині. Тіло Господа цілком складається з *я'ї*, жертвонних підношень. *Я'ї* (жертвоприношення) пропонують Вішну. Тіло Вішну називають словом *я'я*. Його тіло не матеріальне, тому Його не слід прирівнювати до звичайного вепра.

У цьому вірші Брахму названо словом *сварāт*. Насправді цілковито незалежним може бути тільки Сам Господь, але як невіддільній частці Верховного Господа кожній живій істоті теж притаманна крихта цієї незалежності. Усім живим істотам у всесвіті властива ця мізерна незалежність, але Брахма, що очолює всіх інших істот, наділений найбільшою незалежністю порівняно з усіма іншими. Він – представник Крішні, Верховного Бога-Особи. Брахмі доручено керувати справами у всесвіті. Усі інші півбоги діють за проводом Брахми, тому тут його названо словом *сварāт*. Брахму завжди супроводжують великі мудреці й трансценденталісти, і всі вони прийшли подивитися на двобій між демоном та Господом, що скидався на бій двох биків.

ВІРШ 21

आसन्नशौण्डीरमपेतसाध्वसं
 कृतप्रतीकारमहार्यविक्रमम् ।
 विलक्ष्य दैत्यं भगवान् सहस्रणी-
 र्जगाद नारायणमादिसूकरम् ॥२१॥

āsanna-śāuṇḍīram apeta-sādhvasam
 kṛta-pratikāram ahārīya-vīkramam
 vilakṣhya daityam bhagavān sahasra-ṇīp
 dajāgāda nārāyaṇam ādi-sūkaram

*āsan*на – здобув; *śaun*дїрам – силу; *an*ета – вільного від; *sā*дгва-
сам – страху; *kr*та – що чинив; *pr*атїкāрам – опір; *ah*ārйа
– нездоланну; *vī*крамам – що мав силу; *vī*лакиййа – побачи-
вши; *da*itйам – демона; *bg*аgавān – гідний поклоніння Брахма;
*sa*хасра-нїх – провідник тисяч мудреців; *dh*аgāda – звернувся;
*nā*rāйаnam – до Господа Нараяни; *ā*dī – первісного; *sū*карам – що
має подобу вепра.

Прибувши на місце бою, Брахма, провідник тисяч мудреців
і трансценденталістів, побачив демона, який здобув таку
небувалу могутність, що ніхто у світі не міг воювати з ним.
Тоді Брахма звернувся до Нараяни, що вперше прибрав
подобу вепра.

ВІРШІ 22–23

ब्रह्मोवाच

एष ते देव देवानामङ्घ्रिमूलमुपेयुषाम् ।

विप्राणां सौरभेयीणां भूतानामप्यनागसाम् ॥२२॥

आगस्कृद्भयकृद् दुष्कृदस्मद्राद्ववरोऽसुरः ।

अन्वेषन्नप्रतिरथो लोकानटति कण्टकः ॥२३॥

брахмовāча

*e*ша те дева девānām *an*gгrī-мўлам упейушām

*vī*prānām саурабгеййānām *bg*ūtānām апй анāgасām

*ā*gас-крд bgайа-крд душкрд *a*смад-рāддга-варо 'сурах

анвешанн апратїратхо локāн ататї кантакаx

brahmā увāча – Господь Брахма сказав; *e*шаx – цей демон; *te* –
Твої; *deva* – Господи; *devānām* – півбогів; *an*gгrī-мўлам – стопи;
upeyushām – тих, хто досягнули; *vī*prānām – брахманів; *sa*урабге-
ййānām – корів; *bg*ūtānām – звичайних живих істот; *an*i – також;

anāgacām – невинних; *āṛaḥ-kṛt* – кривдник; *бгайа-кṛт* – джерело страху; *душкṛт* – лиходій; *асмат* – від мене; *ṛāddga-varaḥ* – здобувши благословення; *асураḥ* – демон; *анвешан* – шукаючи; *апратіратхаḥ* – не маючи гідного противника; *локān* – по всьому всесвіту; *atātī* – блукає; *каṇṭакаḥ* – дошкуляючи всім, як шпичак.

Господь Брахма сказав: Мій дорогий Господи, цей демон постійно завдає турбот півбогам, *брахманам*, коровам і безгрішним людям, які нічим не провинилися й завжди поклоняються Твоїм лотосовим стопам. Переслідуючи їх без жодної причини, демон став для них джерелом постійного страху. Відколи я дав йому благословення, він став демоном і постійно шукає собі суперника, щоб стати до бою, а тому блукає із цією негідною метою усім всесвітом.

ПОЯСНЕННЯ: Існує дві категорії живих істот: одних називають *сурами*, чи півбогами, а інших – *асурами*, чи демонами. Демони здебільшого воліють поклонятися півбогам. Є чимало прикладів того, як за допомогою поклоніння півбогам демони отримують багато можливостей, щоб задовольняти чуття. Згодом це спричиняє турботи *брахманам*, півбогам та іншим безгрішним живим істотам. Демони мають пристрасть до того, щоб переслідувати півбогів, *брахманів* і безгрішних, що постійно бояться таких демонів. Дуже часто демони отримують могутність від півбогів, а потім починають турбувати тих самих півбогів. Відомо про випадок, коли Господь Шіва дав своєму великому відданому благословення, що той зможе одним доторком руки знести будь-кому голову з плечей. Щойно демон отримав це благословення, як одразу ж спробував доторкнутися до голови Господа Шіви. Така їхня вдача. Натомість віддані Верховного Бога-Особи не прохають у Господа благословень, щоб задовольняти чуття. Навіть якщо Господь пропонує їм звільнення, вони відмовляються. Їхнє щастя – це просто трансцендентне любовне служіння Господеві.

ВІРШ 24

मैनं मायाविनं दृप्तं निरङ्कुशमसत्तमम् ।
आक्रीड बालवद्देव यथाशीविषमुत्थितम् ॥२४॥

*маіна́м ма́йявіна́м д́рптам ніра́нкуша́м асаттама́м
а́крі́да ба́лавад дева йа́тха́йі́віша́м уттхі́там*

ма – не; *енам* – його; *ма́йя-віна́м* – майстром на магичні витівки; *д́рптам* – нахабним; *ніра́нкуша́м* – самостійним; *асат-тама́м* – найбільшим лиходієм; *а́крі́да* – грайся з; *ба́ла-ват* – як дитина; *дева* – Господи; *йа́тха* – як; *а́йі́віша́м* – зі змією; *уттхі́там* – що піднялася.

Господь Брахма вів далі: Мій дорогий Господи, не треба гратися із цим нахабним, незалежним і вкрай жорстоким демоном, великим майстром на хитрощі, бо він нічим не кращий за змію.

ПОЯСНЕННЯ: Нікого не засмучує смерть змії. Сільські хлопці часто ловлять змію за хвіст бавляться з нею певний час, а потім убивають її. Так само й Господь міг відразу ж убити цього демона, але Він вирішив трохи погратися з ним, як діти граються зі змією, перш ніж її вбити. Однак Брахма попрохав, щоб Господь не бавився з демоном, бо той був лихіший і небезпечніший за змію. Брахма волів, щоб Господь убив демона відразу ж, без зволікань.

ВІРШ 25

न यावदेष वर्धेत स्वां वेलां प्राप्य दारुणः ।
स्वां देव मायामास्थाय तावज्जह्यधमच्युत ॥२५॥

*на йа́вад еша вард́гета сва́м велā́м пра́пйа да́рунах
сва́м дева ма́йя́м а́стха́йа та́вадж джа́хй а́гга́м ачйу́та*

на йāват – перш ніж; ешах – цей демон; вардгета – може збільшити; свāм – свою; велām – демонічну годину; прāпйа – дочекавшись; дāрунах – грізну; свāм – Свою; дева – Господи; мāйām – внутрішню енергію; āстхāйа – використавши; тāват – негайно; джахі – вбий; аггам – грішника; ачйута – о непогрішний.

Брахма продовжував: Дорогий Господи, Ти ніколи ні в чому не можеш схибити. Будь ласка, убий цього демона ще до того, як настане демонічна година і він, опинившись у вигідному становищі, вдасться до якихось небезпечних вивертів. Ти, поза сумнівом, можеш негайно вбити його Своєю внутрішньою енергією.

ВІРШ 26

एषा घोरतमा सन्ध्या लोकच्छम्बट्करी प्रभो ।
उपसर्पति सर्वात्मन् सुराणां जयमावह ॥२६॥

ешā ггоратамā сандгйā лока-ччхамбат-карі прабго
упасарпаті сарвāтман сурāнāм джайам āвах

ешā – ця; ггора-тамā – найтемніша; сандгйā – вечірня година; лока – світ; чхамбат-карі – знищуючи; прабго – Господи; упасарпаті – наближається; сарва-ātман – Душе всіх душ; сурāнāм – для півбогів; джайам – перемогу; āвах – принеси.

Господи, вечірній присмерк, що вкриває темрявою весь світ, ось-ось почнеться. Ти Душа всіх душ, тож, будь ласка, вбий демона і здобудь перемогу для півбогів.

ВІРШ 27

अधुनैषोऽभिजिन्नाम योगो मौहूर्तिको ह्यगात् ।
शिवाय नस्त्वं सुहृदामाशु निस्तर दुस्तरम् ॥२७॥

*адгунаішо 'бгіджін нāма його маухūrтіко хй агāt
іівāйа нас твам сухрдām айу ністара дустарам*

адгунā – зараз; *ешах* – цей; *абгіджїт нāма* – за назвою *абгї-джїт*; *йогах* – сприятливий; *маухūrтікаx* – момент; *хі* – справді; *агāt* – майже минув; *іівāйа* – для добробуту; *нах* – нас усіх; *твам* – Ти; *сухрдām* – Твоїх друзів; *айу* – швидко; *ністара* – позбудься; *дустарам* – грізного ворога.

Найсприятливіший для перемоги час, що зветься *абгіджїт* і починається опівдні, вже майже минув, тож задля Своїх друзів, будь ласка, чимшвидше позбудься цього грізного ворога.

ВІРШ 28

*दिष्ट्या त्वां विहितं मृत्युमयमासादितः स्वयम् ।
विक्रम्यैनं मृधे हत्वा लोकानाधेहि शर्मणि ॥२८॥*

*діштія твām віхітам мртйум айам ācādītaх свайам
вікрамйаінам мрдге хатвā локāн āдгехі ішармаї*

діштія – на щастя; *твām* – до Тебе; *віхітам* – на приречену; *мртйум* – смерть; *айам* – цього демона; *ācādītaх* – що прийшов; *свайам* – із власної волі; *вікрамйа* – проявивши Свою могутність; *енам* – його; *мрдге* – у двобої; *хатвā* – вбивши; *локāн* – світи; *ādгехі* – утверди; *ішармаї* – в мирі.

На щастя для нас, цей демон сам прийшов до Тебе, назустріч своїй смерті, яку Ти йому приготував. Тож яви Свою могутність і вбий його у двобої, щоб у всіх світах запанував мир.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти

до вісімнадцятої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Битва між Господом Вепром і демоном Хіраньякшею».

Смерть демона Хіраньякші

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच
अवधार्य विरिञ्चस्य निर्व्वलीकामृतं वचः ।
प्रहस्य प्रेमगर्भेण तदपाङ्गेन सोऽग्रहीत् ॥ १ ॥

маїтрейа увāча
авадгāрйа віріїчасйа нїрвйалїкāмртам вачах
прахасйа према-гарбге᳚на тад апāн᳚ге᳚на со 'грахїт

маїтрейах увāча – Майтрея сказав; *авадгāрйа* – почувши; *вірії-часйа* – Господа Браhma; *нїрвйалїка* – вільні від будь-яких гріховних намірів; *амртам* – нектарні; *вачах* – слова; *прахасйа* – щиро засміявшись; *према-гарбге᳚на* – сповненим любові; *тад* – ті слова; *апāн᳚ге᳚на* – поглядом; *сах* – Верховний Бог-Особа; *аграхїт* – прийняв.

Шрі Майтрея сказав: Вислухавши звернення творця Браhma, вільне від будь-яких гріховних намірів і солодке, як нектар, Господь щиро розсміявся і відповів на цю молитву ніжним поглядом, сповненим любові.

ПОЯСНЕННЯ: Велике значення тут має слово *нїрвйалїка*. Молитви півбогів чи відданих Господа вільні від усіх гріховних намірів, водночас молитви демонів завжди криють у собі гріховні бажання. Демон Хіраньякша здобув свою могутність завдяки благословенню Браhma, але через гріховність своїх

намірів, отримавши це благословення, він став завдавати клопоту всім живим істотам. Молитви Брахми та інших півбогів не йдуть у жодне порівняння з молитвами демонів. Мета півбогів полягає в тому, щоб задовольнити Господа, тому Господь усміхнувся і прийняв їхню молитву, в якій вони прохають убити цього демона. Демони нічого не знають про Верховного Бога-Особу, тому, не маючи схильності прославляти Господа, вони звертаються до півбогів. У «Бгаґавад-гіті» засуджується така діяльність. Люди, які звертаються до півбогів і просять у них кращих умов для гріховної діяльності, геть втратили здоровий глузд. Демони повністю втратили розум, бо не знають, що насправді принесе їм користь. Навіть якщо вони знають про Верховного Бога-Особу, вони відмовляються звертатися до Нього. Їм ніколи не вдасться домогтися благословень від Верховного Господа, адже наміри їхні завжди гріховні. Розповідають, що бенгальські розбійники завжди поклонялися богині Калі задля здійснення своїх гріховних бажань красти й грабувати, але вони ніколи не йшли до храмів Вішну, оскільки не були впевнені в тому, що Вішну відповість на їхні молитви. Отже, молитви півбогів чи відданих Верховного Бога-Особи завжди вільні від скверни гріховних бажань.

ВІРШ 2

ततः सपत्नं मुखतश्चरन्तमकुतोभयम् ।

जघानोत्पत्य गदया हनावसुरमक्षजः ॥ २ ॥

*татах сапатнам мукхатай чарантам акуто-бгайам
джаг'анотпат'йа гадай'а хан'ав асурам акшадж'ах*

татах – тоді; *сапатнам* – ворога; *мукхатах* – перед Ним; *чарантам* – що походжав; *акутах-бгайам* – безстрашно; *джаг'а-на* – вдарив; *утпат'йа* – піднявшись; *гадай'а* – Своею булавою; *хан'ау* – у підборіддя; *асурам* – демона; *акша-джах* – Господь, народжений із Брахминої ніздрі.

Господь, що з'явився з Брахминої ніздрі, підстрибнув і спрямував Свою булаву в підборіддя ворога, демона Хіраньякші, який безстрашно походжав перед Ним.

ВІРШ 3

सा हता तेन गदया विहता भगवत्करात् ।
विघूर्णितापतद्रेजे तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३ ॥

cā хатā тена гадайā віхатā бгагават-карāt
віг'ур'нітāпатад редже тад адбгутам івāбгават

cā – та булава; *хатā* – вдарена; *тена* – Хіраньякшею; *гада-йā* – булавою; *віхатā* – вислизнула; *бгагават* – Верховного Бога-Особи; *карāt* – з руки; *віг'ур'нітā* – обертаючись; *апатат* – упала; *редже* – блищала; *тад* – те; *адбгутам* – дивовижно; *іва* – справді; *абгават* – було.

Однак від удару булави демона булава Господа вислизнула з Його руки й полетіла, кружляючи та чудово виблискуючи. Це було чарівне видовище, тому що Господня булава випромінювала дивовижне сяйво.

ВІРШ 4

स तदा लब्धतीर्थोऽपि न बबाधे निरायुधम् ।
मानयन् स मृधे धर्मं विष्वक्सेनं प्रकोपयन् ॥ ४ ॥

са тадā лабдга-тіртхо 'nī на бабāдге нірāйудгам
мāнайан са мрдге дгармам вішваксенам пракопайан

сах – той Хіраньякша; *тадā* – тоді; *лабдга-тіртхах* – отримавши чудову нагоду; *apī* – хоча; *на* – не; *бабāдге* – атакував; *нірāйудгам* – беззбройного; *мāнайан* – шануючи; *сах* – Хіраньякша; *мрдге* – у битві; *дгармам* – правила двобою; *вішваксенам* – Верховного Бога-Особу; *пракопайан* – гніваючи.

Хоча демон отримав чудову нагоду, щоби безперешкодно атакувати беззбройного суперника, він утримався від цього, шануючи правила двобою, і тим ще більше розгнівав Верховного Господа.

ВІРШ 5

गदायामपविद्धायां हाहाकारे विनिर्गते ।

मानयामास तद्धर्मं सुनाभं चास्मरद्विभुः ॥ ५ ॥

гадāййām апавіddгāййām хāхā-кāре вініргате

мāнайām āса тад-дгармам сунāбгам чāsмарад вібгух

гадāйāṃ – коли Його булава; *апавіддгайāṃ* – упала; *khā-kāre* – зойк; *vinīrgate* – коли вирвався; *mānayāṃ āsa* – визнав; *tat* – Хіраньякші; *дгармам* – чесність; *сунāбгам* – Сударшана-чакру; *cha* – і; *асмарат* – згадав; *вібгух* – Верховний Бог-Особа.

Коли Господня булава впала на землю, у богів та *piši*, які спостерігали за боєм, вихопився тривожний зойк. Бог-Особа, віддавши належне демоновій любові до справедливості, закликав Свій диск Сударшану.

BIP III 6

तं व्यग्रचक्रं दितिपुत्राधमेन

स्वपार्षदमुख्येन विषज्जमानम् ।

चित्रा वाचोऽतद्विदां खेचराणां

तत्र स्मासन् स्वस्ति तेऽमुं जहीति ॥ ६ ॥

там вйагра-чакрам діті-пुтрādгамена

сва-пārшада-мукхйена вішаджджамāнам

чітрā вāчо 'тад-відāм кхе-чарāнāм

татра смāсан свасті те 'мум джахіті

там – до Бога-Особи; *вйаґра* – обертався; *чакрам* – чий диск; *ḍitī*-путра – сином Діті; *адгамена* – ницим; *сва-pārшада* – Його

супутників; *мукхйена* – з головним; *вішаджджамāнам* – що гра-
вся; *чітрāх* – різноманітні; *вāчах* – вислови; *а-тат-відāм* – тих,
хто не знав; *кхе-чарāñām* – літаючи в небі; *татра* – там; *сма āсан*
– з'явилися; *свасті* – удача; *те* – Тобі; *амум* – його; *джахі* – будь
ласка, вбий; *іті* – так.

Коли в Господній руці став обертатися Його диск і коли
Господь зійшовся впритул із головним Своїм супутником із
Вайкунтхи, що народився як Хіраньякша, ниций син Діті,
звідусіль залунали дивні вигуки, які вихоплювалися в тих,
хто спостерігав за герцем із повітряних кораблів. Не усві-
домлюючи Господнього становища, вони гукали: «Нехай
Тебе супроводжує перемога! Будь ласка, покінчи з ним. Годі
гратися з ним!»

ВІРШ 7

स तं निशम्यात्तरथाङ्गमग्रतो
व्यवस्थितं पद्मपलाशलोचनम् ।
विलोक्य चामर्षपरिप्लुतेन्द्रियो
रुषा स्वदन्तच्छदमादशच्छ्वसन् ॥ ७ ॥

са там нійāмйāтта-ратхāнгам аграто
вйавастхітам падма-палāйā-лочанам
вілокйа чāмарша-паріплутендрійо
рушā сва-данта-чхадам āдайāч чхвасан

сах – той демон; *там* – Верховного Бога-Особу; *нійāмйа* – побачивши; *ātта-ратхāнгам* – озброєного диском Сударшаною; *агратах* – перед ним; *вйавастхітам* – що стояв наготові; *падма* – квітки лотоса; *палāйā* – немов пелюстки; *лочанам* – з очима; *вілокйа* – побачивши; *ча* – і; *амарша* – гнівом; *паріплута* – були охоплені; *індрійах* – що його чуття; *рушā* – у люті; *сва-данта-чхадам* – свою губу; *āдайāт* – закусив; *йвасан* – шиплячи.

Коли демон побачив перед собою Бога-Особу, що має очі, немов пелюстки лотоса, озброєного диском Сударшаною і готового до бою, усі чуття демона заповнила злоба. З великою люттю він закусив губу й засичав, як змія.

ВІРШ 8

करालदंष्ट्रक्षुभ्यां सञ्चक्ष्णो दहन्निव ।
अभिप्लुत्य स्वगदया हतोऽसीत्याहनद्वरिम् ॥ ८ ॥

*карāла-даміштраіі чакішурбгйāм сайчакишāно даханн іва
абгіплутйа сва-гадайā хато 'сітй āханад дгарім*

карāла – страхітливий; *даміштрах* – маючи ікла; *чакішурбгйāм* – обома очима; *сайчакишāнах* – пронизливо дивлячись; *даханн* – спопеляючи; *іва* – немов; *абгіплутйа* – нападаючи; *сва-гада-йā* – своєю булавою; *хатах* – вбитий; *асі* – Ти є; *іті* – так; *āханат* – ударив; *харім* – Харі.

Вициривши свої страхітливі ікла, демон наче спопеляв Бога-Особу своїм поглядом. Тоді, стрибнувши в повітря і вигукнувши: «Ось Тобі смерть!», він із силою вдарив Господа булавою.

ВІРШ 9

पदा सव्येन तां साधो भगवान् यज्ञसूकरः ।
लीलया मिषतः शत्रोः प्राहरद्वातरंहसम् ॥ ९ ॥

*падā савйена тāм сādго бгагаваāн йаджñа-сūкарах
лїлайā мїшатах ішатрох прāхарад вāта-рамхасам*

падā – Своєю ногою; *савйена* – лівою; *тāм* – ту булаву; *сādго* – о Відуро; *бгагаваāн* – Верховний Бог-Особа; *йаджñа-сūкарах* – у подібї вепра, владики плодів усіх жертвопринесень; *лїлайā* – завиграшки; *мїшатах* – дивлячись на; *ішатрох* – Свого ворога (Хіраньякшу); *прāхарат* – збив; *вāта-рамхасам* – із силою бурею.

О праведний Відуро, на очах у ворога Господь у подобі вепра, владика всіх жертовних підношень, лівою ногою завиграшки вибив булаву з рук демона, коли вона з ураганною силою опускалася на Нього.

ВІРШ 10

आह चायुधमाधत्स्व घटस्व त्वं जिगीषसि ।

इत्युक्तः स तदा भूयस्ताडयन् व्यनदद्भुशम् ॥१०॥

āha chāyudham ādhatśva ghaṭasva tvam̐ dṁjīṣasi
itī uktaḥ sa tadā bḥūyas tāḍayan vīanadad bḥrīam

āha – Він промовив; *cha* – і; *āyudham* – зброю; *ādhatśva* – підніми; *ghaṭasva* – спробуй; *tvam* – ти; *dṁjīṣasi* – прагнеш перемоги; *itī* – так; *uktaḥ* – під’юджений; *saḥ* – Хіраньякша; *tadā* – тоді; *bḥūyaḥ* – знову; *tāḍayan* – вдаривши; *vīanadat* – заревів; *bḥrīam* – голосно.

Господь сказав: «Підбери зброю і спробуй ще раз, адже ти так прагнеш перемогти Мене». Під’юджений цими словами, демон голосно заревів і знову замірився булавою в Господа.

ВІРШ 11

तां स आपततीं वीक्ष्य भगवान् समवस्थितः ।

जग्राह लीलया प्राप्तां गरुत्मानिव पन्नगीम् ॥११॥

tām sa āpatatīm vīkṣya bhaḡavān samavasthitaḥ
dḡagrāha līlayā prāptām garuṭmāniva pannaḡīm

tām – ту булаву; *saḥ* – Він; *āpatatīm* – що летіла; *vīkṣya* – побачивши; *bhaḡavān* – Верховний Бог-Особа; *samavasthitaḥ* – що твердо стояв; *dḡagrāha* – схопив; *līlayā* – легко; *prāptām* – що наблизилася до Нього; *garuṭmān* – Гаруда; *iva* – як; *pannaḡīm* – змію.

Скинувши оком на булаву, яка летіла на Нього, Господь не зрушив з місця і схопив її так само легко, як Гаруда, цар птахів, хапає змію.

ВІРШ 12

स्वपौरुषे प्रतिहते हतमानो महासुरः ।
नैच्छद्गदां दीयमानां हरिणा विगतप्रभः ॥१२॥

сва-пауруше пратіхате хата-мāно махāсураḥ
наіччхад гадāм дīямāнāм харіṇā вігата-прабгаḥ

сва-пауруше – його звитяга; *пратіхате* – переможена; *хата* – розбита; *мāнаḥ* – гординя; *махā-асураḥ* – великий демон; *на аіччхат* – не хотів (брати); *гадāм* – булаву; *дīямāнāм* – подану; *харіṇā* – Харі; *вігата-прабгаḥ* – втративши блиск.

Наразившись на таку ганебну невдачу, великий демон почувався приниженим і почав втрачати самовладання. Коли Бог-Особа запропонував йому забрати булаву, він відмовився.

ВІРШ 13

जग्राह त्रिशिखं शूलं ज्वलज्ज्वलनलोलुपम् ।
यज्ञाय धृतरूपाय विप्रायाभिचरन् यथा ॥१३॥

джагрāха трі-шікхам śūлаṃ джваладж-джвалана-лолупам
йаджñāйā дгрта-рūпāйā віпрāйāбгічаран йатхā

джагрāха – узяв; *трі-шікхам* – з трьома вістрями; *śūлаṃ* – тризуб; *джвалат* – неначе вогняне; *джвалана* – полум'я; *лолупам* – зажерливе; *йаджñāйā* – на владику всіх жертвопринесень; *дгрта-рūпāйā* – в образі Варахи; *віпрāйā* – брахману; *абгічаран* – шкодячи; *йатхā* – як.

Цього разу він схопив тризуб, подібний на ненажерливий вогонь, і запустив його в Господа, владика всіх жертвопринесень. Так іноді людина вдається до аскези, бажаючи завдати шкоди святому *брахману*.

ВІРШ 14

तदोजसा दैत्यमहाभटार्पितं
चकासदन्तःख उदीर्णदीधिति ।
चक्रेण चिच्छेद् निशातनेमिना
हरिर्यथा तार्क्ष्यपतत्रमुज्झितम् ॥१४॥

*тад оджасā даітйа-махā-бгaтāрпiтaм
чaкāсaд aнтaх-кхa удірна-дiдгiтi
чaкрeнa чiччхeдa нiйāтa-нeмiнā
хaрiр йaтхā тāркшiйa-пaтaтpaм уджджxітaм*

*та*т – той тризуб; *оджасā* – з усією силою; *даітйа* – серед демонів; *махā-бгaтa* – могутнім бійцем; *aрпiтaм* – запущений; *чaкāсaт* – сяючий; *aнтaх-кхe* – посеред неба; *удірна* – що збільшив; *дiдгiтi* – сяйво; *чaкрeнa* – диском Сударшаною; *чiччхeдa* – розрубав на шматки; *нiйāтa* – гострим; *нeмiнā* – краєм; *хaрiх* – Індра; *йaтхā* – як; *тāркшiйa* – Ґаруди; *пaтaтpaм* – крило; *уджджxітaм* – залишене.

Могутній демон з усієї сили запустив тризуб у Господа. Протинаючи небо, тризуб розливав навколо себе яскраве сяйво. Однак Бог-Особа розрубав його на шматки Своім гостросічним диском Сударшаною, як колись Індра відтяв крило Ґаруди.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш згадує про певну історію з Ґарудою та Індрою. Колись Ґаруда, носій Господа, вихопив із рук небожителів глечик із нектаром, щоб звільнити свою матір Вінату з рабства у своєї мачухи, матері змії Кадру. Дізнавшись про

це, володар небес Індра метнув у Ґаруду свою блискавку. Ґаруду ніхто не здатний подолати, бо він носить самого Господа, але з поваги до несхибної зброї Індри, він впустив одне зі своїх крил, і воно розлетілося на друзки, розбите Індриною блискавкою. Жителі вищих планет настільки шляхетні, що навіть у бою не порушують законів честі. У цьому випадку Ґаруда хотів виявити шану Індрі; знаючи про те, що Індрина зброя неодмінно повинна уразити якусь ціль, він пожертвував для цього своє крило.

ВІРШ 15

वृक्णे स्वशूले बहुधारिणा हरेः
 प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभूतिमत् ।
 प्रवृद्धरोषः स कठोरमुष्टिना
 नदन् प्रहृत्यान्तरधीयतासुरः ॥१५॥

*вркне сва-шӯле бахудгāрiнā харех
 пратйетйа вiстiрñам уро вiбгӯтiмат
 праврддга-рошах са катхора-муштiнā
 надан прахртйāнтарадгiйатāсурах*

вркне – коли був розрубаний; *сва-шӯле* – його тризуб; *бахудгā* – на безліч шматків; *арiнā* – Сударшана-чакрою; *харех* – Верховного Бога-Особи; *пратйетйа* – рухаючись назустріч; *вiстiрñам* – широкі; *урах* – груди; *вiбгӯтi-мат* – обитель богині щастя; *праврддга* – збільшивши; *рошах* – гнів; *сах* – Хіраньякша; *катхора* – твердим; *муштiнā* – своїм кулаком; *надан* – ревути; *прахртйа* – після удару; *антарадгiйата* – зникнув; *асурах* – демон.

Коли диск Бога-Особи розрубав на шматки демонів тризуб, це викликало в Хіраньякші скажену лють. Він із риком кинувся на Господа й ударив своїм твердим кулаком у Його широкі груди, прикрашені знаком Шриватса. Ударивши Господа, він відразу ж зникнув.

ПОЯСНЕННЯ: Шріватса – це закручене пасмо білого волосся в Господа на грудях, що є особливим знаком, який вирізняє Верховного Бога-Особу. Жителі Вайкунтхалоки чи Голоки Вріндавана мають таку саму зовнішність, як Бог-Особа, але цим знаком Шріватса на грудях Господь вирізняється серед усіх інших.

ВІРШ 16

तेनेत्थमाहतः क्षत्तर्भगवानादिसूकरः ।
नाकम्पत मनावक्कापि स्रजा हत इव द्विपः ॥१६॥

*тенеттхам āхатах кшаттар бгаґавāн āді-сӯкарах
нāкампата манāк квāпī сраджā хата іва двіпах*

тена – Хіраньякшею; *іттхам* – так; *āхатах* – ударений; *кшат-тах* – о Відуро; *бгаґавāн* – Верховний Бог-Особа; *āді-сӯкарах* – первинний вепр; *на акампата* – не здригнувся; *манāк* – навіть трохи; *ква апі* – ніде; *сраджā* – гірляндою з квітів; *хатах* – ударений; *іва* – немов; *двіпах* – слон.

О Відуро, від цього удару Господь, що з'явився в подібі первинного вепра, навіть не здригнувся. Цей удар потурбував Його не більше, ніж удар гірляндою збентежив би слона.

ПОЯСНЕННЯ: Як уже пояснено раніше, Хіраньякша колись був слугою Господа на Вайкунтсі, однак обставини склалися так, що він упав у матеріальний світ і став демоном. Двобій із Верховним Господом мав дарувати демону звільнення. Господь насолоджувався ударами, якими демон осипав Його трансцендентне тіло, так само як дорослий батько насолоджується боротьбою зі своїм сином. Іноді батько розважається із сином, жартома борючись із ним, і так само Господь ставився до ударів Хіраньякші, як до квіток, які підносять Йому під час поклоніння. Інакше кажучи, Господь хотів взяти участь

у двобої задля Своєї трансцендентної насолоди, і тому відчував задоволення від ударів демона.

ВІРШ 17

अथोरुधासृजन्मायां योगमायेश्वरे हरौ ।
यां विलोक्य प्रजास्रस्ता मेनिरेऽस्योपसंयमम् ॥१७॥

*атхорудгасрджан м'ай'ам йога-м'айеішваре харау
й'ам вілок'я прадж'ас трас'та меніре 'с'йопасам'йамам*

атха – тоді; *урудгā* – всілякі; *асрджат* – влаштовував; *м'ай'ам* – магічні хитрощі; *йога-м'ай'а-й'іваре* – Господу *йогамаї*; *харау* – Харі; *й'ам* – які; *вілок'я* – побачивши; *прадж'ах* – люди; *трас-та'х* – перелякані; *меніре* – подумали; *ас'я* – цього всесвіту; *упасам'йамам* – руйнування.

Однак демон вдався до магії та став насилати всілякі чари на Бога-Особу, владикку *йогамаї*. Побачивши його чаклунство, люди сильно занепокоїлися й подумали, що насувається кінець усесвіту.

ПОЯСНЕННЯ: Бій, яким розважався Верховний Господь зі Своїм відданим, перетвореним на демона, був настільки запеклим, що здавалося, ніби він призведе до знищення всесвіту. Така велич Верховного Бога-Особи. Найменший порух Його мізинця здається жителям усесвіту велетенською і дуже грізною подією.

ВІРШ 18

प्रववुर्वायवश्चण्डास्तमः पांसवमैरयन् ।
दिग्भ्यो निपेतुर्ग्रावाणः क्षेपणैः प्रहिता इव ॥१८॥

*прававур в'ай'авай' чан'д'ас тамах п'ам'савам ай'айан
діг'б'йо ніпетур гр'ав'а'нах кшепа'наїх прахі'та іва*

прававуḥ – дули; *вāйаваḥ* – вітри; *чаṇḍāḥ* – шалені; *тамаḥ* – темряву; *пāмсавам* – що вкутала світ через пил; *аірайан* – поширюючись; *дiḡбḡйаḥ* – з усіх напрямків; *ніпетуḥ* – падали; *ḡṛā-вāнаḥ* – камені; *кшепаṇаіḥ* – кулеметами; *прахiтāḥ* – випущені; *іва* – немов.

З усіх боків задули шалені вітри, несучи град і пилові бурі, від яких запала темрява. Звідусіль летіли, немов із кулеметів, цілі рої каміння.

ВІРШ 19

द्यौर्नष्टभगणाभ्रौघैः सविद्युत्स्तनयितुभिः ।
वर्षद्भिः पूयकेशासृग्विण्मूत्रास्थीनि चासकृत् ॥१९॥

дйаур нашта-бгаґаṇāбґрауḡгаіḥ са-відйут-станайітнубḡіḥ
варшадбḡіḥ пўйа-кейіāсрґ- вің-мўтрāстхiні чāсакрт

дйауḥ – небо; *нашта* – де зникли; *бга-ґаṇа* – світила; *абґра* – хмар; *оḡгаіḥ* – нагромадженнями; *са* – разом із; *відйут* – блискавки; *станайітнубḡіḥ* – і громом; *варшадбḡіḥ* – дощами, що несли; *пўйа* – гній; *кейіа* – волосся; *асрк* – кров; *віт* – випорожнення; *мўтра* – сеча; *астхiні* – кістки; *ча* – і; *асакрт* – знову й знову.

Світила в небі позникали, сховавшись за громаддям хмар, в яких гуркотів грім і спалахували блискавки. З неба полилися потоки з гною, крові, волосся, випорожнень, кісток та сечі.

ВІРШ 20

गिरयः प्रत्यदृश्यन्त नानायुधमुचोऽनघ ।
दिग्वाससो यातुधान्यः शूलिन्यो मुक्तमूर्धजाः ॥२०॥

ḡірайаḥ пратйадрiйiйанта нāнāйудга-мучо 'наḡга
дiḡ-вāсасо йāтудḡāнйаḥ іўлiнiо мукта-мўрдгаджāḥ

гірайах – гори; *пратйадриійанта* – здавалося; *нāнā* – різні; *āйудга* – різновиди зброї; *мучах* – випускаючи; *анагга* – о безгрішний Відуро; *дік-вāсасах* – оголені; *йātудгāнйах* – демониці; *іулі-нйах* – озброєні тризубами; *мукта* – з розпущеним; *мўрдагджāх* – волоссям.

О безгрішний Відуро, гори немов вивергали різну смертоносну зброю. Раптом з'явилися оголені демониці з тризубцями й розпущеним волоссям.

ВІРШ 21

बहुभिर्यक्षरक्षोभिः पत्त्यध्वरथकुञ्जरैः ।
आततायिभिरुत्सृष्टा हिंसा वाचोऽतिवैशसाः ॥२१॥

бахубгір йакша-ракишобгіх *паттй-аі́ва-ратха-ку́нджараіх*
ātatāййі́бгір утсрш́тā *хі́мсрā* *вāчо* *’tīvaiйāsāх*

бахубгіх – багатьма; *йакша-ракишобгіх* – якими та ракисасами; *паттй* – що йшли пішки; *аі́ва* – на конях; *ратха* – на колісницях; *ку́нджараіх* – чи на слонах; *ātatāййі́бгіх* – головорізами; *утсрш́тāх* – промовлені; *хі́мсрāх* – жорстокі; *вāчах* – слова; *atī-vaiйāsāх* – вбивчі.

Орди злих якш та *ракисасів* на конях, на слонах, на колісницях чи пішо дико горлали люті гасла.

ВІРШ 22

प्रादुष्कृतानां मायानामासुरीणां विनाशयत् ।
सुदर्शनास्त्रं भगवान् प्रायुङ्क्त दयितं त्रिपात् ॥२२॥

прāдушкр́тāнāм *мāйāнāм* *āсурі́нāм* *вінāйāйāt*
сударі́анāстрам *бгагавāн* *прāйу́нкта* *дайітам* *трі-пāt*

prāduṣkṛtānām – проявлені; *māyānām* – магічні сили; *āsurī-
ṇām* – які створив демон; *vināśīyat* – бажаючи знищити;
śudarśana-astram – зброю Сударшана; *bhagavān* – Верховний
Бог-Особа; *prāyujṅkta* – запустив; *dayitam* – улюблену; *trī-pāt*
– владика всіх жертвопринесень.

**Тоді Господь – та особа, яка насолоджується всіма жертво-
принесеннями, – метнув Свій улюблений диск Сударшану,
якому було неважко розсіяти всі чари демона.**

ПОЯСНЕННЯ: Дивовижні чудеса можуть являти могутні йоґи та демони, користуючись своєю містичною силою. Але коли Господь запускає Свою Сударшана-чакру, всі ці магічні фокуси розвіюються як дим. Наочним прикладом цього є сварка, яку Дурваса Муні почав із Махараджем Амбарішею. Дурваса Муні хотів було явити дивовижні чудеса, але коли з'явилася Сударшана-чакра, Дурваса перелякався і кинувся втікати, шукаючи захисту на різних планетах. Господа тут названо словом *trī-pāt*, що означає «той, хто насолоджується трьома різновидами жертвопринесень». Господь підтверджує у «Бхаґавад-гіті», що Він насолоджується всіма жертвопринесеннями й аскезами. Господь насолоджується трьома різновидами *яг'ї*. Як роз'яснюється у «Бхаґавад-гіті», існують жертвопринесення, в яких підносять дари, жертвопринесення у формі медитації та жертвопринесення у вигляді філософських роздумів. Усі, хто йде шляхом *г'яни*, йоґи та карми, врешті-решт мають прийти до Верховного Господа, тому що *bāśudevaḥ sarvaṁ itī* – Верховний Господь є найвищий владика всіх насолод і всього суцього. У цьому полягає досконалість усіх жертвопринесень.

ВІРШ 23

तदा दितेः समभवत्सहसा हृदि वेपथुः ।
स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्तनाच्चासृक्प्रसुप्सुवे ॥२३॥

*тадā дїтєх самабгават сахасā хрдї вєпатхух
смарантїā бгартур āдеїам станāч чāсрк прасусруве*

тадā – тоді ж; *дїтєх* – Діті; *самабгават* – з'явився; *сахасā* – раптом; *хрдї* – у серці; *вєпатхух* – дрозж; *смарантїāх* – що згадала; *бгартух* – її чоловіка, Каш'япи; *āдеїам* – слова; *станāт* – з її грудей; *ча* – і; *асрк* – кров; *прасусруве* – потекла.

У цю мить у Діті, матері Хіраньякші, раптом стрепенулося серце. Вона згадала слова свого чоловіка, Каш'япи, і з її грудей стала сочитися кров.

ПОЯСНЕННЯ: В останню мить Хіраньякші його мати, Діті, згадала слова свого чоловіка: хоча її сини будуть демони, їм пощастить загинути від руки Самого Бога-Особи. З ласки Господа вона згадала цю розмову, і з її грудей замість молока потекла кров. Часто буває, що з грудей матері, яку переповнюють почуття любові до синів, тече молоко. Але в матері демона кров не перетворилася в молоко й потекла з грудей у чистому вигляді. Молоко – це трансформована кров. Пити молоко дуже корисно, але пити кров – це жахлива річ, хоча вони мають однакову природу. Те саме стосується і коров'ячого молока.

ВІРШ 24

*विनष्टासु स्वमायासु भूयश्चाब्रज्य केशवम् ।
रुषोपगूहमानोऽमुं ददृशैऽवस्थितं बहिः ॥२४॥*

*вінаштāсу сва-мāйāсу бгўйāї чāвраджїа кеїāвам
рушопагўхамāно 'мум дадрїє 'вастхїтам бахїх*

вінаштāсу – коли були розвіяні; *сва-мāйāсу* – його чари; *бгўйāх* – знову; *ча* – і; *āвраджїа* – поставши перед Ним; *кеїāвам* – Верховного Бога-Особу; *рушā* – сповнений люті; *унагўхамāнах* – обійнявши; *амум* – Господа; *дадрїє* – побачив; *авастхїтам* – що стоїть; *бахїх* – зовні.

Коли демон побачив, що його чари розвіялися як дим, він знову постав перед Богом-Особою, Кешавою, і з люттю схопив Його у свої обійми, щоб розчавити. Але на свій превеликий подив він побачив, що Господь стоїть поза обіймами його рук.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш називає Господа Кешавою, тому що на початку творення всесвіту Він убив демона Кеші. Кешава є одним з імен Крішни. Крішна – це джерело всіх утілень, і у «Брахма-самхіті» підтверджується, що Говінда, Верховний Бог-Особа, причина всіх причин, існує одночасно в усіх Своїх різноманітних втіленнях та поширеннях. Дуже характерно, що спроба демона охопити Верховного Бога-Особу виявилася невдалою. Демон хотів обійняти Господа своїми руками, думаючи, що силою своєї матеріальної могутності може схопити Абсолют в обійми своїх обмежених рук. Він не розумів, що Бог – найбільший із великих і найменший із маленьких. Ніхто не має сили схопити Верховного Господа чи підкорити Його своїй владі. Але демонічні особи завжди силкуються визначити довжину й ширину Верховного Господа. Силою Своєї незбагненої енергії Господь може явити Себе як усе-світню форму, описану у «Бгаґавад-гіті», і водночас залишитися в маленькій скриньці, де відданий тримає своє Божество. Багато відданих тримають фігурку Господа в маленькій коробочці, повсюди носячи її із собою і щоранку дістаючи своє Божество та поклоняючись Йому. Верховний Господь, Кешава, Бог-Особа, Крішна, непідвладний жодним вимірам та нашим обрахункам. Він може перебувати разом зі Своїми відданими в будь-якій зручній подобі, але залишатися недосяжним для будь-якої демонічної діяльності.

ВІРШ 25

तं मुष्टिभिर्विनिघ्नन्तं वज्रसारैरधोक्षजः ।
करेण कर्णमूलेऽहन् यथा त्वाष्ट्रं मरुत्पतिः ॥२५॥

*там муштібгір вінігнантам ваджра-сāраір адгокшаджах
каре́на кар́на-мў́ле 'хан йатхā твāштрам марут-патіх*

там – Хіраньякшу; *муштібгіх* – кулаками; *вінігнантам* – що бив; *ваджра-сāраіх* – жорсткими, як удар блискавки; *адгокшаджах* – Господь Адгокшаджа; *каре́на* – рукою; *кар́на-мў́ле* – в основу вуха; *ахан* – ударив; *йатхā* – як; *твāштрам* – демона Врітру (син Твашти); *марут-патіх* – Індра (повелитель Марутів).

Тоді демон став бити Господа своїми твердими кулаками, але Господь Адгокшаджа стусонув його попід вухо, як колись Індра, повелитель Марутів, ударив демона Врітру.

ПОЯСНЕННЯ: Господа названо в цьому вірші *адгокшаджею*, тобто недосяжним для будь-яких матеріальних обрахунків. *Акшаджа* означає «вимір наших чуттів», а слово *адгокшаджа* означає «те, що неможливо виміряти за допомогою наших чуттів».

ВІРШ 26

स आहतो विध्वजिता ह्यवज्ञया
परिभ्रमद्गात्र उदस्तलोचनः ।
विशीर्णबाह्वङ्घ्रिशिरोरुहोऽपतद्
यथा नगेन्द्रो लुलितो नभस्वता ॥२६॥

*са āхато віі́ва-джі́тā хі́ авадж́найā
парі́бграмад-гāтра удаста-лочанах
віі́їрна-бāхв-анѓгрі-їі́рорухо 'патад
йатхā нагє́ндро лулі́то набгасватā*

сах – він; *āхатах* – ударений; *віі́ва-джі́тā* – Верховним Богом-Особою; *хі́* – хоча; *авадж́найā* – недбало; *парі́бграмад* – перекидаючись; *гāтрах* – тіло; *удаста* – вилізли; *лочанах* – очі; *віі́їрна* – з поламаними; *бāху* – руками; *анѓгрі* – ногами; *їі́рах-рухах* –

волосся; *апатат* – упав; *йатхā* – як; *нага-індрах* – велетенське дерево; *лулітах* – викорчуване; *набгасватā* – вітром.

Хоча Господь, переможець усього світу, лише мимохідь стусонув демона, той кілька разів перекинувся в повітрі. Його очі вискочили з орбіт, руки й ноги були переламані, волосся розлетілося, і він звалився мертвий, як велетенське дерево, яке викорчував буревій.

ПОЯСНЕННЯ: Господу досить одної миті, щоб знищити будь-якого могутнього демона, навіть Хіраньякшу. Господь міг убити його вже давно, але Він дозволив демону проявити всю свою магічну силу. Треба зрозуміти, що жодні магічні чудеса, науковий розвиток чи матеріальна могутність не допоможуть зрівнятися з Верховним Богом-Особою. Йому досить просто скинути бровою, щоб звести нанівець усі наші зусилля. Як видно із цієї історії, Його незбагненна могутність настільки велика, що Господу досить було лише побажати, і демон, попри всі свої диявольські чари, загинув в одну мить просто від недбалого штурхана Господа.

ВІРШ 27

क्षितौ शयानं तमकुण्ठवर्चसं
करालदंष्ट्रं परिदष्टदच्छदम् ।
अजादयो वीक्ष्य शशंसुरागता
अहो इमं को नु लभेत संस्थितिम् ॥२७॥

кшітау śайāнам там акун̐тха-варчасам̐
карāла-дамштрам̐ парідаш̐та-даччхадам̐
аджāдайо вікши̐а śайśамсур āгатā
ахо іма̐м ко ну лабгета сам̐стхітім̐

кшітау – на землі; *śайāнам* – що лежав; *там* – Хіраньякшу; *акун̐тха* – що не зблідло; *варчасам* – сяйво; *карāла* – зі страхітливими; *дамштрам* – зубами; *парідаш̐та* – закушеною;

дат-чадам – губою; *аджа-адайах* – Брахма та інші; *вікийа* – побачивши; *іаііамсұх* – захоплено сказали; *аїатāх* – прибувши; *ахо* – о; *імам* – цю; *ках* – хто; *ну* – воістину; *лабгета* – міг зустріти; *самістхітім* – смерть.

На місці події відразу ж з'явилися Аджа [Брахма] та інші й побачили перед собою простягнуте на землі тіло демона, що своїми страхітливими іклами закусив губу. Рум'янець з його обличчя ще не зійшов, і Брахма захоплено промовив: Ох, кому ще пощастило померти такою благословенною смертю?

ПОЯСНЕННЯ: Хоча демон уже помер, його тіло не втратило свого кольору. Це дуже незвичайно, бо після смерті шкіра людини чи тварини відразу блідне, рум'янець сходить зі щік і тіло починає розкладатися. Проте в цьому випадку, хоча Хіраньякша був мертвий, його тіло не втратило природного кольору, бо до цього тіла доторкнувся Господь, Верховний Дух. Тіло зберігає свіжий колір шкіри доти, доки в ньому присутня духовна душа. Хоча душа демона вже покинула тіло, до цього тіла доторкнувся Верховний Дух, і тому воно не зблякло. Індивідуальна душа відмінна від Верховного Бога-Особи. Той, хто, покидаючи тіло, споглядає Верховного Бога-Особу, безперечно, дуже удачливий, і тому Брахма та інші піднесені півбоги стали прославляти демонову смерть.

ВІРШ 28

यं योगिनो योगसमाधिना रहो
 ध्यायन्ति लिङ्गादसतो मुमुक्षया ।
 तस्यैष दैत्यऋषभः पदाहतो
 मुखं प्रपश्यंस्तनुमुत्ससर्ज ह ॥२८॥

йам йогіно йога-самādгінā рахо
дгйāйанті лінгād асато мумукшайā

*тасйаіша даітйа-ршабгах падāхато
мукхам прапаййамс танум утсасарджа ха*

йам – на кого; *йогінах* – йоги; *йога-самāдгінā* – у містичному трансі; *рахах* – на відлюдді; *дгйāйанти* – медитують; *лінгāt* – від тіла; *асатах* – ілюзорного; *мумукишайā* – шукаючи звільнення; *тасйа* – Його; *ешах* – цей; *даітйа* – син Діті; *ршабгах* – кращий; *падā* – ногою; *āхатах* – вдарений; *мукхам* – лице; *прапаййан* – споглядаючи; *танум* – тіло; *утсасарджа* – покинув; *ха* – воістину.

Брахма вів далі: Він загинув від удару передньої ноги Господа, на якого медитують у містичному трансі йоги-самітники, прагнучи звільнитися від своїх ілюзорних матеріальних тіл. Найкращий із Дітіних синів покинув смертний світ, споглядаючи лице Господа.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші чітко описано, у чому полягає процес йоги. Тут сказано, що кінцева мета йогів та містиків, що присвячують себе медитації, полягає в тому, щоб позбутися матеріального тіла. Тому вони усамітнюються і заглиблюються в медитацію, щоб досягнути йогічного трансу. Йогу треба практикувати у відлюдному місці, а не привселюдно чи на сцені, як це роблять сучасні так звані йоги. Справжня йога призначена для того, щоби привести до свободи від матеріального тіла. Практика йоги не має на меті зберегти молодість і підтримувати тіло в хорошій формі. Жодна з традиційних шкіл йоги не схвалить такий рекламний варіант йоги. Також у цьому вірші вжито слово *йам* – «на кого». Воно вказує на те, що медитація повинна бути спрямована на Бога-Особу. Навіть коли людина зосереджує розум на Господній формі вепра, це також йога. Як підтверджується у «Багавад-гіті», той, хто постійно зосереджує розум на Богіві-Особі в якійсь із Його численних форм, є йогом найвищого рівня. Просто медитуючи на образ Господа, така людина може дуже легко досягнути стану трансу. А той, хто може медитувати на Господній образ

навіть під час смерті, звільняється від тлінного тіла й переноситься до царства Бога. Господь дарував таку можливість демону Хіраньякші, що сповнило Брахму та інших півбогів великим подивом. Інакше кажучи, удару ноги Господа достатньо, щоб навіть демон досягнув досконалості йоги.

ВІРШ 29

एतौ तौ पार्षदावस्य शापाद्यातावसद्गतिम् ।
पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्स्येते ह जन्मभिः ॥२९॥

etau tau pārśadāv asya śāpād-āyatāv asaḍ-gatiṁ
пунах катіпайайіх стхāнаṁ прапатсйете ха джанмабгіх

etau – ці двоє; *tau* – обидва; *pārśadau* – особисті слуги; *asya* – Бога-Особи; *śāpāt* – через прокляття; *āyatau* – пішли; *asaḍ-gatiṁ* – отримати демонічне народження; *пунах* – знову; *катіпайайіх* – кількох; *стхāнаṁ* – своє становище; *прапатсйете* – повернуть; *ха* – безсумнівно; *джанмабгіх* – після народжень.

Через прокляття, яке впало на цих особистих супутників Верховного Господа, їм судилося отримати демонічне народження. Після кількох таких народжень вони відновлять своє попереднє становище.

ВІРШ 30

देवा ऊचुः
नमो नमस्तेऽखिलयज्ञतन्त्रवे
स्थितौ गृहीतामलसत्त्वमूर्तये ।
दिष्ट्या हतोऽयं जगतामरुन्तुद-
स्त्वत्पादभक्त्या वयमीश निर्वृताः ॥३०॥

devā ūcux
намо намас те 'кхіла-йаджйа-тантаве
стхітау грхітāмала-саттва-мўртаіе

*diṣṭīyā хато 'īyam джаґатām арунтудас
тват-пāда-бгактійā вайам īīа нірвртāх*

девāх – півбоги; ūчух – сказали; намах – поклони; намах – поклони; те – Тобі; акхіла-йаджña-тантаве – тому, хто насолоджується всіма жертвоприношеннями; стхїтау – щоб зберегти; г੍рхїта – прийняв; амала – чистого; саттва – добра; мўрта-йе – форму; diṣṭīyā – на щастя; хатах – убивши; айам – цього; джаґатām – усім світам; арунтудах – що завдавав страждань; тват-пāда – до Твоїх стіп; бгактійā – з відданістю; вайам – ми; īīа – Господи; нірвртāх – досягнули щастя.

Півбоги звернулися до Господа з такими словами: О Господи, поклони Тобі знову й знову! Усі жертвоприношення призначені тільки для Твоєї насолоди. Для того, щоб зберегти світ, Ти втілюєш у подобі вепра, яка має природу чистого добра. На щастя для нас, Ти знищив цього демона, що мучив усі світи, і ми, завдяки відданості Твоїм лотосовим стопам, нарешті знайшли умиротворення.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальний світ утворюють три гуні – добро, пристрасть і невігластво, але в духовному світі панує чисте добро. Тут сказано, що форма Господа має природу чистого добра, а це означає, що в ній немає нічого матеріального. У матеріальному світі немає чистого добра. У «Бгаґаватам» рівень чистого добра називається саттвай вііуддгам. Вііуддгам означає «чисте». У чистому добрі немає скверни двох нижчих гун – пристрасті та невігластва. Тому форма вепра, в якій з'явився Господь, немає нічого спільного з матеріальним світом. Існує багато інших форм Господа, але жодна з них не має матеріальної природи. Ці форми невідмінні від форми Вішну, а Вішну – це Той, для чиєї насолоди призначені всі жертвоприношення.

Рекомендовані у Ведах жертвоприношення призначені для того, щоб задовольнити Верховного Бога-Особу. Тільки через своє невігластво люди намагаються задовольнити численних

посередників між Господом і звичайними істотами, тоді як насправді істинна мета життя – це задовольнити Верховного Господа, Вішну. Усі жертвопринесення покликані задовольнити Верховного Господа. Живих істот, які чудово знають це, називають півбогами, тобто божественними істотами, що перебувають майже на одному рівні з Богом. Живі істоти є невіддільними частками Верховного Господа, і тому їхній обов'язок полягає в тому, щоби служити Йому й намагатися Його вдовольнити. Усі півбоги відчують прив'язаність до Бога-Особи, і Господь знищив демона, який турбував увесь світ, задля їхнього вдоволення. У стані чистого буття істота живе для задоволення Господа, а всі жертвопринесення, які виконує така істота, складають свідомість Крішні. Свідомість Крішні можна розвинути відданим служінням, як виразно сказано в цьому вірші.

ВІРШ 31

मैत्रेय उवाच
 एवं हिरण्याक्षमसह्यविक्रमं
 स सादयित्वा हरिरादिसूकरः ।
 जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवं
 समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥३१॥

maîtreya uvāca
evam hiraṇyākṣam asaḥyā-vikramam
sa sādayitvā harir ādi-sūkaraḥ
джагāма локам свам акхаṇḍитотсавам
саміḍитах пушкара-віштарāдібгіх

maîtreyaḥ uvāca – Шрі Майтрея сказав; *evam* – так; *hiraṇyākṣam* – Хіраньякшу; *asaḥyā-vikramam* – надзвичайно могутнього; *saḥ* – Господь; *sādayitvā* – убивши; *harīḥ* – Верховний Бог-Особа; *ādi-sūkaraḥ* – пращур роду вепрів; *джагāма* – повернувся; *локам* – до Своєї обителі; *свам* – власної; *акхаṇḍита* – де безпе-

первне; *утсавам* – свято; *самідітаx* – ушавлений; *пушкара-віш-тара* – Господом Брахмою, що сидить на лотосовому сидінні; *адібгіx* – та іншими.

Шрі Майтрея вів далі: Убивши могутнього і грізного демона Хіраньякшу, Верховний Господь Харі, пращур роду вепрів, повернувся до Своєї обителі, де панує безперервне свято. Усі півбоги на чолі з Брахмою стали підносити Господу хвалу.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш називає Господа предком роду вепрів. Як сказано у «Веданта-сутрі» (1.1.2), Абсолютна Істина – це джерело всього суцього. Із цього випливає, що всі 8 400 000 форм життя беруть початок від Господа. Господь завжди й для всіх є *аді*, першоджерело. У «Бгаґавад-гіті» Арджуна звертається до Господа як до *адйам*, відначального. У «Брахма-самхіті» Господа названо *аді-пурушам*, первинною особою. Врешті-решт, Господь Сам у «Бгаґавад-гіті» (10.8) проголошує: *маттаx сарваім правартате* – «Усе походить від Мене».

У цьому випадку Господь прийняв подобу вепра для того, щоб убити демона Хіраньякшу і підняти Землю з океану Гарбга. Таким чином Він став *аді-сұкарою*, або первинним вепром. У матеріальному світі вепра чи свиню вважають за найогиднішу тварину, але до *аді-сұкари*, Верховного Бога-Особи, ніхто не ставився, як до звичайного вепра. Навіть Господь Брахма та інші півбоги прославляли Господа в образі вепра.

Цей вірш підтверджує слова «Бгаґавад-гіті» про те, що Господь Сам приходить зі Своєї трансцендентної обителі, щоб убити лиходіїв і врятувати відданих. Убивши демона Хіраньякшу, Він виконав Свою обіцянку вбивати демонів і завжди захищати півбогів на чолі з Брахмою. Слова про повернення Господа до Своєї обителі вказують на те, що Він має особисту трансцендентну оселю. Господь сповнений усіх енергій, і тому Він присутній усюди, попри те, що завжди перебуває на Голоці Вріндавані, так само як Сонце скрізь присутнє своїм

промінням, хоча й залишається завжди в одному певному місці всесвіту.

Господь має Свою обитель, але водночас Він усюдисущий. Імперсоналісти визнають тільки один аспект Господніх якостей – Його всюдисущість, але не розуміють, що водночас Він перебуває у Своїй трансцендентній обителі, де Він завжди занурений у цілковито трансцендентні розваги. У цьому вірші підкреслюється слово *акхандітотсавам*. *Утсава* означає «насолода». Будь-яке свято, яким люди виражають свою радість, називають *утсава*. *Утсава*, або атмосфера повного щастя, завжди присутня на Вайкунтхалоці, обителі Господа, якому поклоняються навіть такі півбоги як Брахма, не кажучи вже про інших, менш важливих істот, як оце люди.

Господь сходить до цього світу зі Своєї обителі, і тому Його називають *аватарою* – «Тим, хто сходить». Іноді *аватарою* називають втілення, яке приймає матеріальне тіло з плоті та крові, але насправді слово *аватара* вказує на того, хто сходить із вищих сфер. Обитель Господа стоїть набагато вище за матеріальне небо, і Він сходить у цей світ із цього вищого царства, тому Його називають *аватара*.

ВІРШ 32

मया यथानूक्तमवादि ते हरेः
कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम् ।
यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो
महामृधे क्रीडनवन्निराकृतः ॥३२॥

майā йатхāнūктам авāді те харех
кртāватāрасйа сумітра чештітам
йатхā хіранйāкша удāра-вікрамо
махā-мрдге кріḍанаван нірāкртах

майā – мною; *йатхā* – як; *анūктам* – повідане; *авāді* – було пояснено; *те* – тобі; *харех* – Верховного Бога-Особи; *крта-аватāрасйа* – що прийняв утілення; *сумітра* – о любий Відуро;

чештїтам – діяння; *йатхā* – як; *хіраңйāкшах* – Хіраньякша; *удāра* – величезної; *вікрамах* – могутності; *махā-мрдге* – у великій битві; *крїдана-ват* – завиграшки; *ніракртах* – був убитий.

Майтрея продовжив: Мій любий Відуро, я розповів тобі про те, як Бог-Особа зійшов до цього світу, втілившись в образі первинного вепра, і як Він у великій битві завиграшки вбив демона, що володів нечуваною могутністю. Я розповів тобі це все так, як почув від свого духовного вчителя.

ПОЯСНЕННЯ: Тут мудрець Майтрея пояснює, що він просто переповів історію про те, як Верховний Бог-Особа убив Хіраньякшу, нічого не вигадуючи й не додаючи жодних власних тлумачень. Він просто розповів усе, що почув від свого духовного вчителя. Інакше кажучи, він дотримувався авторитетної системи *парампари*, згідно з якою трансцендентне послання передається від учителів в учнівській послідовності. Щоб вислови *ачар'ї*, або вчителя, мали якусь вагу, вони мають бути почуті ним від істинного духовного вчителя.

Також тут сказано, що демон Хіраньякша, попри всю свою безмежну могутність, у руках Господа був схожий на ляльку. Дитина може завиграшки зламати ляльку. Отже, хоча звичайній людині в матеріальному світі той чи інший демон може здаватися дуже могутнім, для Господа не становить жодних труднощів знищити його. Він може вбити мільйони демонів із такою ж легкістю, з якою дитина ламає свої іграшки.

ВІРШ 33

सूत उवाच

इति कौषारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथाम् ।
क्षत्तानन्दं परं लेभे महाभागवतो द्विज ॥३३॥

сўта увāча

itī kauśāravākhyātām āśrutya bhaḡavat-katham
kṣattānandam paraṁ lebe mahābhāgavato dvija

сўтаґ – Сута Ґосвамї; увāча – сказав; іті – так; каушīрава – від Майтреї (сина Кушару); āкхйāтāм – сказане; āйурутйа – почувши; бґаґават-катхāм – розповідь про Господа; кшаттā – Відура; āнандам – блаженство; парам – трансцендентне; лебґе – досягнув; махā-бґāґаватаґ – великий відданий; двїдґжа – о брахмане (Шаунако).

Шрі Сута Ґосвамї вів далі: Дорогий брахмане, почувши з достовірного джерела – від мудреця Каушарава [Майтреї] – розповідь про ігри Верховного Бога-Особи, Кшатта [Відура] відчув трансцендентне блаженство. Вислухавши цю оповідь, він був дуже задоволений.

ПОЯСНЕННЯ: Той, хто хоче відчуту трансцендентне задоволення від слухання про Господні розваги, повинен слухати з авторитетного джерела, як тут зазначено. Майтрея почув цю розповідь від істинного духовного вчителя, а Відура почув її вже від Майтреї. Авторитетом стає та людина, яка просто передає те, що почула від свого духовного вчителя, а той, хто не прийняв істинного духовного вчителя, не може бути авторитетом. Це ясно видно з цього вірша. Якщо людина хоче відчуту трансцендентне задоволення, вона повинна знайти авторитетну особу. Також у «Бґаґаватам» сказано, що солодкий смак Господніх розваг можна відчуту, просто уважно і щиро слухаючи розповіді авторитетних осіб. Інакше відчуту цей смак неможливо. Тому Санатана Ґосвамї особливо наголошував, що ми ніколи не маємо слухати описи Бога-Особи з вуст невідданого. Невідданих порівнюють зі зміями. Від зміїного доторку молоко стає отруйним, і так само описи Господніх розваг, хоча й чисті, як молоко, перетворюються на отруту, коли сходять із вуст змієподібних невідданих. Такі оповіді не лише не дають трансцендентної насолоди, але й, навпаки, можуть завдати великої шкоди. Господь Чайтанья Махапрабґу застерігав нас не слухати описи Господніх розваг від *маяваді*, або послідовників школи імперсоналізму. Він ясно сказав: *мāйāвāді-бґāйшйа іуніле хайа сарва нāййа* – хто слухає описи Господніх розваг

у тлумаченні *маяваді*, а також їхні пояснення до «Бгаґавад-гіти», «Шрімад-Бгаґаватам» чи інших ведичних писань, той приречений на загибель. Якщо хтось спілкується з імперсоналістами, то він ніяк не може збагнути особистісний аспект Господа і Його трансцендентні розваги.

Сута Госвами звертався до мудреців на чолі із Шаунакою, і тому в цьому вірші він називає їх *двіджа*, «двічінароджені». Усі мудреці, що зібралися в Наймішараньї слухати «Шрімад-Бгаґаватам» від Сути Госвами, були *брахмани*, але здобути якості *брахманів* – це ще не кінець духовного розвитку. Просто стати *двічінародженим* – ще не досконалість. Досконалості досягає той, хто слухає з авторитетного джерела описи Господніх розваг і діянь.

ВІРШ 34

अन्येषां पुण्यक्षोकानामुद्दामयशसां सताम् ।
उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रीवत्साङ्गस्य किं पुनः ॥३४॥

анйешām пуñйа-і́локāñām уддāма-йайіасām сатām
упайірутйā бгавен модах і́рīvатсāнкасйā кім пунах

анйешām – про інших; *пуñйа-і́локāñām* – що відомі благочестям; *уддāма-йайіасām* – чия слава розійшлася світом; *сатām* – відданих; *упайірутйā* – слухаючи; *бгавет* – може виникнути; *модах* – задоволення; *і́рīvатсā-анкасйā* – про Господа, якого прикрашає знак Шріватса; *кім пунах* – що й казати.

Що казати про описи розваг Господа, чиї груди прикрашає знак Шріватси, якщо трансцендентне задоволення дають навіть описи діянь відданих, чия слава невмируща.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *бгāгаватам* буквально означає «розваги Господа і Його відданих». «Бгаґаватам» містить не тільки описи розваг Господа Крішні, але й розповіді про відданих, як-от Прахлада, Дгрува чи Махарадж Амбаріша. І ті описи, й інші

пов'язані з Верховним Богом-Особою, бо діяння відданих завжди нерозривно зв'язані з Ним. Наприклад, «Махабгарата», що містить історію життя Пандавів та їхніх діянь, також належить до священних писань, адже Пандави перебували в безпосередніх стосунках із Верховним Богом-Особою.

ВІРШ 35

यो गजेन्द्रं झषग्रस्तं ध्यायन्तं चरणाम्बुजम् ।
क्रोशन्तीनां करेणूनां कृच्छ्रतोऽमोचयद् द्रुतम् ॥३५॥

*йо гаджендрам джгаша-грастам дгйайантам чаранамбуджам
кроіантінām каре᳚нūnām крччхрато 'мочайад друтам*

йах – Він, хто; *гаджа-індрам* – царя слонів; *джгаша* – крокодилом; *грастам* – атакованого; *дгйайантам* – що медитував на; *чара᳚на* – стопи; *амбуджам* – лотос; *кроіантінām* – коли плакали; *каре᳚нūnām* – слонихи; *крччхратах* – від небезпеки; *амочайат* – врятував; *друтам* – швидко.

Бог-Особа врятував царя слонів, який, атакований крокодилом, зосередив свої думки на лотосових стопах Господа. Слонихи, які супроводжували свого царя, голосно плакали, але Господь врятував їх від навислої загрози.

ПОЯСНЕННЯ: Приклад зі слоном, який потрапив у небезпеку, але якого врятував Верховний Господь, наведено тут для того, щоби показати, що за допомогою відданого служіння навіть тварина може звернутися до Бога-Особи, але без відданості до Верховної Особи не може наблизитися навіть півбог.

ВІРШ 36

तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः ।
कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसाधुभिः ॥३६॥

*там сукхāṛāḍḡyam рджубгір ананія-іараṇaір нрбгіх
кртаджнāх ко на севета дурāṛāḍḡyam асāḍгубгіх*

там – Йому; *сукха* – легко; *āṛāḍḡyam* – кому поклоняються; *рджубгіх* – щирі; *ананія* – ні в кого іншого; *іараṇaіх* – хто приймає притулок; *нрбгіх* – людьми; *крта-джнāх* – вдячна душа; *ках* – хто; *на* – не; *севета* – служитиме; *дурāṛāḍḡyam* – кому не можуть поклонятися; *асāḍгубгіх* – невіддані.

Чи ж є вдячна душа, яка б відмовилася з любов'ю служити такому чудовому повелителю, як Бог-Особа? Бездоганим відданим, які шукають притулку лише в Нього, легко здобути Його прихильність, але несправедним вдовольнити Його дуже важко.

ПОЯСНЕННЯ: Усі живі істоти, а насамперед ті, що належать до людського роду, мають бути вдячними Верховному Господу за ті благословення, які Він милостиво дарує. Отже, кожен, хто має щире і вдячне серце, повинен розвивати свідомість Крішні та здійснювати віддане служіння Господеві. Тільки злодії та шахраї не визнають і не цінують даровані їм благословення Верховного Господа й не можуть здійснювати віддане служіння Йому. Невдячна людина – це особа, яка не розуміє, скільки блага вона отримує від Господа. Такі люди насолоджуються сонячним і місячним світлом, безкоштовно користуються водою, що їй постачає Господь, але не відчують вдячності за це і просто далі втішаються Його дарами. Отож таких людей можна назвати тільки злодіями та шахраями.

ВІРШ 37

यो वै हिरण्याक्षवधं महाद्भुतं
विक्रीडितं कारणसूकरात्मनः ।
शृणोति गायत्यनुमोदतेऽअसा
विमुच्यते ब्रह्मवधादपि द्विजाः ॥३७॥

*йо ваі хіраңйākша-вадгам махāдбгутам
вікрїдїтам кāраңа-сўкарāтманах
ўрнотї гāйатї ануодате 'нджасā
вїмучйате брахма-вадгāд апї двїджāх*

йах – той, хто; ваі – справді; хіраңйākша-вадгам – про вбивство Хіраньякші; махā-адбгутам – дивовижна; вікрїдїтам – розваги; кāраңа – задля того, щоб підняти Землю з океану; сўкара – що з'явився у подобі вепра; āтманах – Верховного Бога-Особи; ўрнотї – слухає; гāйатї – оспівує; ануодате – насолоджується; аңджасā – відразу; вїмучйате – звільняється; брахма-вадгāt – від гріха вбивства брахмана; апї – навіть; двїджāх – о брахмани.

О брахмани, кожен, хто слухає, оспівує чи насолоджується цими дивовижними оповідями про те, як Господь убив демона Хіраньякшу, втілившись в образі першого вепра задля порятунку світу, відразу ж звільняється від усіх гріхів, навіть від гріха убивства брахмана.

ПОЯСНЕННЯ: Природа Бога-Особи абсолютна, і тому між Його розвагами та Його особистістю немає різниці. Кожен, хто слухає про Господні розваги, у такий спосіб безпосередньо спілкується з Ним, а той, хто спілкується із Самим Господом, безперечно, звільняється від усіх гріхів, навіть якщо він убив брахмана. Цей гріх вважають за найбільший у матеріальному світі. Треба палко шукати будь-якої нагоди, щоб слухати про Господні діяння з авторитетного джерела – від чистого відданого. Кожен, хто просто слухає ці розповіді та визнає велич Господа, здобуває потрібну кваліфікацію. Філософи-імперсоналісти не можуть збагнути Господні діяння. Вони вважають, що всі Його дії – це *мая*, тому їх і називають *маяваді*. Вони вважають усе *маєю*, а тому оповіді про Господа не для них. Деякі імперсоналісти навіть уникають «Шрімад-Бгаґаватам», хоча нині багато з них починають цікавитися ним як засобом заробітку. Однак насправді вони не мають віри у «Шрімад-Бгаґаватам» і витлумачують його на свій лад. Тому нам не слід

слухати *маяваді*. Ми повинні слухати Суту Госвами чи Майтрею, що викладають події такими, якими вони були. Тільки тоді ми зможемо відчутти солодкий смак Господніх розваг. Якщо ж слухати ці оповіді в іншому викладі, на недосвідчених слухачів вони можуть вплинути як отрута.

ВІРШ 38

एतन्महापुण्यमलं पवित्रं
धन्यं यशस्यं पदमायुराशिषाम् ।
प्राणेन्द्रियाणां युधि शौर्यवर्धनं
नारायणोऽन्ते गतिरङ्ग शृण्वताम् ॥३८॥

*етан махā-пунйам алам павітрам
дганйам йайасйам падам айур-айішām
прāнендрійāñām йудгі шаурйа-вардганам
нāрāйаṇо 'нте гатиr аṅга шрṇватām*

етат – це сказання; *махā-пунйам* – дарує велику праведність; *алам* – дуже; *павітрам* – священне; *дганйам* – дарує багатство; *йайасйам* – приносить славу; *падам* – вмістище; *айур* – довголіття; *айішām* – об'єктів бажання; *прāна* – життєво важливих органів; *індрійāñām* – органів дії; *йудгі* – на полі бою; *шаурйа* – силу; *вардганам* – збільшуючи; *нāрāйаṇах* – Господь Нараяна; *анте* – у кінці життя; *гатиr* – притулок; *аṅга* – дорогий Шаунако; *шрṇватām* – тих, хто слухає.

Ця священна оповідь дарує надзвичайну праведність, багатство, славу, довголіття та виконує всі бажання. На полі бою вона надає силу всім життєво важливим органам чуття і дії воїна. Той, хто слухає цю розповідь в останню мить життя, переноситься до найвищої обителі Господа, дорогий Шаунако.

ПОЯСНЕННЯ: Віддані загалом дуже люблять слухати розповіді про Господні розваги, і, хоча вони не вдаються до аскез та

медитації, просто уважно *слухаючи* про Господні розваги, вони отримують безмежні блага: багатство, славу, довге життя й усе, чого можуть бажати. Той, хто не перестає слухати «Шрімад-Бгаґаватам», утворений зі сказань про Господні розваги, у кінці життя неодмінно досягне вічної, трансцендентної обителі Господа. Таким чином усі, хто слухає «Шрімад-Бгаґаватам», отримують благо як у матеріальному світі, так і у вічному житті. Такі незрівнянні та прекрасні плоди приносить віддане служіння. Щоб почати віддане служіння, треба просто виділити певний час на слухання «Шрімад-Бгаґаватам» з авторитетного джерела. Господь Чайтанья Махапрабгу також рекомендував насамперед п'ять елементів відданого служіння: служити відданим Господа, повторювати Харе Крішна, слухати «Шрімад-Бгаґаватам», поклонятися Божеству і жити у святому місці. Самих цих п'яти форм діяльності достатньо, щоб звільнити людину від страждань матеріального життя.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти
до дев'ятнадцятої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
назва якої «Смерть демона Хіраньякші».*

Бесіда Майтреї та Відури

ВІРШ 1

शौनक उवाच

महीं प्रतिष्ठामध्यस्य सौते स्वायम्भुवो मनुः ।
कान्यन्वतिष्ठद् द्वाराणि मार्गायावरजन्मनाम् ॥ १ ॥

шаунака увāча

*махім пратішṭхām адгйасйа сауте свāйамбгуво манух
кāні анватішṭхад двārāṇі mārḡāyāвара-джанманām*

шаунакаx – Шаунака; *увāча* – сказав; *махім* – Землю; *пратіш-
ṭхām* – встановлену; *адгйасйа* – помістивши в надійне поло-
ження; *сауте* – Суто Госвами; *свāйамбгуваx* – Сваямбгува; *манух*
– Ману; *kāni* – які; *анватішṭхат* – застосовував; *двārāṇi* – засо-
би; *mārḡāya* – щоб визволитися; *авара* – пізніше; *джанманām* –
для тих, хто має народитися на світ.

Шрі Шаунака запитав: О Суто Госвами, коли Земля повер-
нулася на свою орбіту, що зробив Сваямбгува Ману для
того, щоб показати шлях звільнення істотам, які мали
народитися в майбутньому?

ПОЯСНЕННЯ: У першому втіленні вепра Господь прийшов
під час правління Сваямбгуви Ману, тимчасом як нинішня
епоха – це епоха Вайвасвати Ману. Епоха кожного Ману три-
ває сімдесят два цикли з чотирьох епох, а один такий цикл

становить 4 320 000 сонячних років. Отож кожний Ману править 4 320 000 × 72 сонячних років. Протягом однієї епохи Ману у світі відбувається багато перетворень, і за один день Брахми приходять чотирнадцять Ману. З цього вірша можна зрозуміти, що Ману укладає духовні закони, щоби звільнити зумовлені душі, які прийшли в матеріальний світ задля матеріальної насолоди. Господь настільки милостивий, що будь-якій душі, котра бажає насолоджуватися в матеріальному світі, Він дає всі можливості для цього, але водночас Він показує їй шлях до звільнення. Тому Шаунака Ріші запитав Суту Госвами: «Що зробив Сваямбгува Ману після того, як Земля повернулася на свою орбіту?»

ВІРШ 2

क्षत्ता महाभागवतः कृष्णस्यैकान्तिकः सुहृत् ।
यस्तत्याजाग्रजं कृष्णे सापत्यमघवानिति ॥ २ ॥

*кшаттā махā-бгāгаватах кршнасйаікāнтіках сухрт
йас татйāджāграджам кршње сāпатйам агавāн іті*

кшаттā – Відура; *махā-бгāгаватах* – великий відданий Господа; *кршнасйа* – Господа Крішні; *екāнтіках* – бездомісний відданий; *сухрт* – близький друг; *йах* – той, хто; *татйāджа* – залишив; *агга-джам* – свого старшого брата (царя Дгрітараштру); *кршње* – Крішну; *са-апатйам* – разом із сотнею своїх синів; *агга-вāн* – що образив; *іті* – так.

Шаунака Ріші запитав про Відуру, великого відданого і друга Господа Крішні. Коли старший брат Відури почав разом зі своїми синами підступно чинити перешкоди втіленню Господніх бажань, Відура покинув братове товариство.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші згадано події, під час яких Відура залишив прихисток свого старшого брата Дгрітараштри й

пішов на прощу по всіх святих місцях. У Хардварі він зустрів Майтрею. Тут Шаунака Ріші цікавиться тим, про що бесідували Майтрея Ріші та Відура. Особливістю Відури було те, що він – не тільки друг Господа, а також великий відданий. Коли Крішна спробував залагодити непорозуміння між двоюрідними братами й відвести загрозу війни, вони не прислухалися до Його поради. Тому Кшатта, або Відура, покинув палац, украй незадоволений ними. Відура як відданий власним прикладом показав, що будь-яке місце, де не шанують Крішну, не гідне для життя. У тому, що стосується особистих інтересів, відданий може виявляти терплячість, але коли негідно поведуться з Господом або Його відданими, він не повинен цього терпіти. Варто відзначити вжиті в цьому вірші слово *агавāн*. Воно вказує на те, що Каурави, сини Дгрітараштри, програли війну через гріх непослуху Крішні.

ВІРШ 3

द्वैपायनादनवरो महित्वे तस्य देहजः ।

सर्वात्मना श्रितः कृष्णं तत्परांश्चाप्यनुव्रतः ॥ ३ ॥

дваіпāйанāд анаваро махітве тасйа деха-джах

сарвāтманā ірїтах кришнам тат-парāмї чāпї анувратах

дваіпāйанāт – від В'ясадеви; *анаварах* – нічим не нижчий; *махітве* – у величі; *тасйа* – його (В'яси); *деха-джах* – народжений із тіла; *сарва-ātманā* – усім серцем; *ірїтах* – віддався під притулок; *кришнам* – Господа Крішні; *тат-парāн* – відданих Йому; *ча* – і; *апї* – також; *анувратах* – послідовник.

Відура народився з тіла Ведав'яси й ні в чому йому не поступався. Тому Відура всім серцем прийняв лотосові стопи Крішні та був прив'язаний до Його відданих.

ПОЯСНЕННЯ: Відура народився від жінки *шудранї*, але батьком, що зачав його, був В'ясадева. Тому Відура ні в чому не

поступався В'ясадеві. Як син великого батька, якого вважають за втілення Нараяни і який уклав усю ведичну літературу, Відура також був великою особистістю. Він поклонявся Крішні як своєму Господеві й усім серцем приймав Його настанови.

ВІРШ 4

किमन्वपृच्छन्मैत्रेयं विरजास्तीर्थसेवया ।
उपगम्य कुशावर्त आसीनं तत्त्ववित्तमम् ॥ ४ ॥

кім анвапрчхан майтрейам віраджас тіртха-севайā
упагамйа куїāварта āсінам таттва-віттамам

кім – що; *анвапрчхат* – запитав; *майтрейам* – у мудреця Майтреї; *віраджас* – Відура, вільний від матеріальної скверни; *тіртха-севайā* – відвідуючи святі місця; *упагамйа* – зустрівши; *куїāварте* – в Кушаварті (Харідварі, чи Хардварі); *āсінам* – що перебував; *таттва-віт-тамам* – найобізнанішого і найдосвідченішого в науці духовного життя.

Відура повністю очистився від пристрасті, мандруючи святими місцями. Врешті-решт він прийшов до Хардвара, де зустрів великого мудреця, обізнаного в науці духовного життя, і звернувся до нього із запитаннями. Отож Шаунака Ріші спитав: Про що іще Відура розпитував Майтрею?

ПОЯСНЕННЯ: Ужиті тут слова *віраджас тіртха-севайā* стосуються Відури, що цілковито очистився від усілякого осквернення, мандруючи святими місцями. В Індії існують сотні святих місць паломництва, і найважливішими серед них є Праяг, Хардвар, Вріндаван і Рамешварам. Покинувши свій дім, який переповнювали інтриги та дипломатична гра, Відура хотів очиститися мандрівкою по святих місцях. Там панує така атмосфера, що кожен, хто туди потрапляє, автоматично очищується від матеріального осквернення. Це передусім стосується Вріндавана: туди може прийти будь-хто, навіть грішник, але

там він одразу ж зануриться в атмосферу духовного життя і мимохіть почне повторювати імена Крішни й Радги. Ми бачили це на власні очі й на своєму досвіді переконалися в цьому. У *шастрах* рекомендовано тим, хто відійшов від активної діяльності та прийняв уклад *ванапрастхи*, задля очищення піти на прощу до всіх святих місць. Відура досконало виконав цей обов'язок і нарешті прийшов до Кушаварти, чи Хардвара, де жив мудрець Майтрея.

Крім того, важливо зрозуміти, що до святих місць треба йти не тільки задля того, щоб омитися, але й для того, щоб знайти великих мудреців, як-от Майтрея, і отримати їхні настанови. Якщо людина цього не робить, її паломництво стає марнуванням часу. Нароттам дас Тхакур, великий вайшнавський *ачар'я*, сказав, що за наших часів не слід іти до таких місць прощі, бо часи змінилися, і зараз у щирої людини може скластися неправильне враження, коли вона побачить поведінку нинішніх жителів святого місця. Як радить Нароттам дас Тхакур, замість докладати зусиль для того, щоб відвідати ці місця, потрібно зосередити розум на Ґовінді, бо від цього буде більше користі. Звичайно, зосередити розум на Ґовінді в будь-якому місці можуть тільки ті, хто досягнув висот духовного розвитку – для звичайних людей це занадто важко. Звичайні люди можуть усе ж таки отримати користь від паломництва до таких святих місць, як Праяг, Матхура, Вріндаван і Хардвар.

У цьому вірші рекомендовано шукати *таттва-віт*, тобто людину, яка знає науку про Бога. *Таттва-віт* означає «той, хто знає Абсолютну Істину». Існує багато псевдотрансценденталістів, навіть у місцях паломництва. Такі люди присутні завжди, і треба бути достатньо розумним, щоби знайти гідну особу, яка може дати потрібні настанови. Тоді подорож до святого місця буде успішною, бо допоможе в наших зусиллях піднятися на вищий рівень духовного життя. Потрібно очиститися від усієї скверни і водночас знайти людину, яка знає науку про Крішну. Крішна допомагає щирій людині. У «Чайтанья-чарітамріті» сказано: *гуру-кришна-прасāде* – з милості духовного

вчителя і Крішні людина знаходить шлях спасіння через віддане служіння. Якщо людина щиро шукає духовного спасіння, Крішна, що перебуває в серці кожного, дарує їй інтелект, який допомагає знайти гідного духовного вчителя. З милості такого духовного вчителя, як Майтрея, людина отримує потрібні настанови та прогресує в духовному житті.

ВІРШ 5

तयोः संवदतोः सूत प्रवृत्ता ह्यमलाः कथाः ।
आपो गाङ्गा इवाघनीर्हरेः पादाम्बुजाश्रयाः ॥ ५ ॥

*тайоx самвадатоx сута правртта хі амалāx катхāx
āпо гаṅgā іvāṅga-ṛgṇīr хареx nāḍāmбуджāйрайāx*

тайоx – коли обидва (Майтрея і Відура); *самвадатоx* – розмовляли; *сута* – Суто; *праврттаx* – виникли; *хі* – певно; *амалāx* – бездоганні; *катхāx* – оповіді; *āпах* – води; *ḡāṅgāx* – Ґанґи; *іва* – як; *aṅga-ṛgṇīx* – що знищують усі гріхи; *хареx* – Господа; *nāḍa-амбуджа* – лотосових стіп; *āйрайāx* – знайшовши приуток.

Шаунака розпитував про бесіду між Відурою та Майтреєю: У своїй розмові вони, мабуть, обговорювали безліч бездоганих розваг Господа. Слухати такі оповіді – все одно, що омиватися у водах Ґанґи, бо вони очищують людину від усіх гріхів.

ПОЯСНЕННЯ: Вода Ґанґи стає чистою тому, що стікає з лотосових стіп Господа. Подібно до цього «Бгаґавад-гіта» така ж чиста, як води Ґанґи, оскільки зійшла з вуст Верховного Господа. І так само є чистими оповіді про Господні розваги чи описи Його трансцендентних діянь. Господь абсолютний: немає різниці між Його словами, Його потом і Його розвагами. Вода Ґанґи, оповіді про Його розваги та Його слова перебувають на абсолютному рівні й тому здатні дарувати однако

благо людині, яка приймає притулок того чи іншого. Шріла Рупа Ґосвами пояснює, що будь-яка річ, пов'язана з Крішною, має трансцендентну природу. Якщо ми здатні пов'язати всі свої дії з Крішною, то постійно перебуватимемо на духовному рівні, а не на рівні матерії.

ВІРШ 6

ता नः कीर्तय भद्रं ते कीर्तन्योदारकर्मणः ।
रसज्ञः को नु तृप्येत हरिलीलामृतं पिबन् ॥ ६ ॥

*tā naḥ kīrtayā bhaḍraṁ te kīrtanīyodāra-karmaṇaḥ
rasajñaḥ ko nu tṛpyeta harī-līlāmṛtaṁ pibān*

tāḥ – ті розмови; *naḥ* – нам; *kīrtayā* – перекажи; *bhaḍraṁ te* – усього тобі найкращого; *kīrtanīyā* – що слід оспівувати; *udāra* – шляхетні; *karmaṇaḥ* – діяння; *rasa-djñaḥ* – відданий, який насолоджується різними смаками; *kaḥ* – хто; *nu* – справді; *tṛpyeta* – насититься; *harī-līlā-amṛtaṁ* – нектар Господніх розваг; *pibān* – п'є.

О Суто Ґосвами, щастя тобі в усьому! Будь ласка, розкажи нам про Господні діяння, що всі шляхетні й гідні слави. Який відданий може насититися розповідями про нектарні розваги Господа?

ПОЯСНЕННЯ: Віддані повинні шанобливо слухати розповіді про Господні розваги, що завжди проходять на трансцендентному рівні. Той, хто справді досягнув трансцендентного рівня, ніколи не може насититися оповідями про Господні розваги. Наприклад, якщо душа, що усвідомила свою духовну природу, читає «Бґаґавад-гіту», вона ніколи не пересититься. Відданий може перечитувати «Бґаґавад-гіту» і «Шрімад-Бґаґаватам» тисячі разів, але знову й знову неодмінно відкриватиме для себе нові аспекти й відчуватиме велику насолоду.

ВІРШ 7

एवमुग्रश्रवाः पृष्ट ऋषिभिर्नैमिषायनैः ।
भगवत्परिप्तिताध्यात्मस्तानाह श्रूयतामिति ॥ ७ ॥

*евам уграіравāх прішта ршібгір наімішāйанаіх
бгаґаваті арнітāдгйātмас тāн āха іруйātām іті*

евам – так; *уграіравāх* – Сута Госвами; *пріштах* – кого запитали; *ршібгіх* – мудреці; *наіміша-айанаіх* – що зібралися в лісі Найміша; *бгаґаваті* – Господу; *арніта* – присвятив; *адгйātмах* – свій розум; *тāн* – їм; *āха* – сказав; *іруйātām* – послухайте; *іті* – так.

Вислухавши запитання великих мудреців Наймішараньї, син Ромахаршани, Сута Госвами, чий розум був занурений у трансцендентні розваги Господа, сказав: Слухайте ж, що я вам розповім.

ВІРШ 8

सूत उवाच
हरेर्धृतक्रोडतनोः स्वमायया
निशम्य गोरुद्धरणं रसातलात् ।
लीलां हिरण्याक्षमवज्ञया हतं
सञ्जातहर्षो मुनिमाह भारतः ॥ ८ ॥

*сўта увāча
харер дґрта-крода-танох сва-мāйāйā
ніішамйā гор уддґараңам расātалāt
лїлāм хїранйāкшам аваджñāйā хатам
санджāта-харішо мунім āха бгāратах*

сўтах увāча – Сута сказав; *харех* – Господь; *дґрта* – прийняв; *крода* – вепра; *танох* – тіло; *сва-мāйāйā* – Своєю божественною енергією; *ніішамйā* – почувши; *гох* – Землю; *уддґараңам* – підняв; *расātалāt* – із дна океану; *лїлāм* – задля розваги; *хїранйāкшам* – демона Хіраньякшу; *аваджñāйā* – зневажливо; *хатам* – вбив;

сайджата-харішах – сильно зрадів; *мунім* – мудрецю (Майтреї);
аха – сказав; *бгарапах* – Відура.

Сута Госвами продовжував: Відура, нащадок Бгарати, радо слухав розповідь про те, як Господь силою Своєї божественної енергії прийняв подобу вепра і задля розваги підняв Землю із дна океану, а також, граючись, убив демона Хіраньякшу. Тоді Відура звернувся до мудреця так.

ПОЯСНЕННЯ: Тут сказано, що Господь прийняв форму вепра силою Своєї енергії. Насправді Його форма не така, як форма зумовленої душі. Зумовлена душа змушена приймати те чи інше тіло під тиском матеріальних законів, яким вона підвладна, але тут ясно сказано, що Господь прийняв тіло вепра не під впливом якої-небудь зовнішньої сили. У «Бгаґавад-гіті» підтверджено те саме: коли Господь сходить на Землю, Він приймає ту чи іншу форму силою Своєї внутрішньої енергії. Тож Господню форму ніколи не складає матеріальна енергія. *Маяваді* вважають, що, коли Брахман набуває форми, ця форма є породженням *маї*. Але їхня теорія не має під собою жодного підґрунтя, бо, хоча *мая* вища від зумовленої душі, вона ніколи не може бути вищою від Верховного Бога-Особи. Вона підпорядкована Верховному Господу, і це підтверджено у «Бгаґавад-гіті». *Мая* діє під наглядом Господа і ніколи не може підкорити Його Самого. *Маяваді* уявляють собі, що жива істота – це Верховна Абсолютна Істина, яка потрапила під покров *маї*, але ця думка цілковито неприйнятна, тому що *мая* не має сили покрити Всевишнього. Її ілюзорна сила може покрити невіддільну частку Брахмана, але не Верховний Брахман.

ВІРШ 9

विदुर उवाच

प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे प्रजापतीन् ।

किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूह्यव्यक्तमार्गवित् ॥ ९ ॥

відура увāча

*праджāпаті-патіх сриштвā праджā-сарге праджāпатін
кім āрабгата ме брахман прабрūхі авйакта-мāрга-віт*

відурах увāча – Відура сказав; *праджāпаті-патіх* – Господь Брахма; *сриштвā* – створивши; *праджā-сарге* – задля творення живих істот; *праджāпатін* – Праджапаті; *кім* – що; *āрабгата* – почав; *ме* – мені; *брахман* – святий мудрецю; *прабрūхі* – скажи; *авйакта-мāрга-віт* – знавець того, що не відоме нам.

Відура сказав: О святий мудрецю, тобі відомо те, що для нас незбагненне, тому скажи мені, як Брахма творив живі істоти після створення Праджапаті, прародичів живих істот.

ПОЯСНЕННЯ: Велике значення мають у цьому вірші слова *авйакта-мāрга-віт* – «той, кому відомі речі, недоступні для нашого сприйняття». Щоб пізнати речі, недоступні для нашого сприйняття, треба вчитися в наділених авторитетним знанням вищих особистостей, які належать до учнівської послідовності. Власними силами нам не з'ясувати навіть того, хто наш батько. У цьому випадку мати стає авторитетом. Так само усі інші речі, недоступні для нашого сприйняття, можна пізнати від наділених істинним знанням авторитетів. Перший із таких авторитетів, або *авйакта-мāрга-віт*, – це Брахма, а наступний авторитет в учнівській послідовності – Нарада. Майтрея Ріші також належить до тієї учнівської послідовності, тому він теж *авйакта-мāрга-віт*. Кожен, хто належить до істинної учнівської послідовності, – *авйакта-мāрга-віт*, особа якій відомі речі, недоступні для сприйняття звичайних людей.

ВІРШ 10

ये मरीच्यादयो विप्रा यस्तु स्वायम्भुवो मनुः ।
ते वै ब्रह्मण आदेशात्कथमेतदभावयन् ॥१०॥

*йе марічй-āдайо віпрā йас ту свāйамбгуво манух
те ваі брахмана āдеіāт катхам етад абгāвайан*

йе – ті; *марічі-āдайах* – великі мудреці на чолі з Марічі; *віпрāх* – брахмани; *йах* – хто; *ту* – справді; *свāйамбгувах манух* – а також Сваямбгува Ману; *те* – вони; *ваі* – справді; *брахманах* – Господа Брахми; *āдеіāт* – з наказу; *катхам* – як; *етат* – цей усесвіт; *абгāвайан* – розвивали.

Відура запитав: Як Праджapati [прародичі живих істот, як оце Марічі та Сваямбгува Ману] за настановами Брахми творили й розвивали цей проявлений всесвіт?

ВІРШ 11

सद्वितीयाः किमसृजन् स्वतन्त्रा उत कर्मसु ।
आहो स्वित्संहताः सर्व इदं स्म समकल्पयन् ॥११॥

*са-двітійāх кім асрджан сватантрā ута кармасу
āхо світ самхатāх сарва ідам сма самакалпайан*

са-двітійāх – зі своїми дружинами; *кім* – чи; *асрджан* – створили; *сва-тантрāх* – незалежно; *ута* – чи; *кармасу* – у своїх діях; *āхо світ* – чи також; *самхатāх* – спільно; *сарве* – усі Праджapati; *ідам* – це; *сма самакалпайан* – створили.

Чи вони робили це разом зі своїми дружинами, чи вони діяли самостійно, чи, може, усі Праджapati заселяли все-світ спільними зусиллями?

ВІРШ 12

मैत्रेय उवाच
दैवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च ।
जातक्षोभाद्भगवतो महानासीद्गुणत्रयात् ॥१२॥

маїтрейя увāча

даівена дурвітаркйєна парєнāнімішена ча

джāта-киобгāд бгагавато махāн āсїд гуна-трайāт

маїтрейях увāча – Майтрея сказав; *даівена* – під впливом вищої сили, відомої як доля; *дурвітаркйєна* – поза емпіричними міркуваннями; *парєна* – Маха-Вішну; *анімішена* – силою вічного часу; *ча* – і; *джāта-киобгāт* – порушення рівноваги; *бгагаватах* – Бога-Особи; *махāн* – сукупність матеріальних елементів (*махат-таттва*); *āсїт* – постала; *гуна-трайāт* – з трьох *гун* природи.

Майтрея сказав: Коли невидима діяльність живих істот, Маха-Вішну і сила часу вивели з рівноваги поєднання трьох гун природи, з'явилася сукупність матеріальних елементів.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш чітко описує причину матеріального творіння. Першопричина – це *дайва*, або доля зумовленої душі. Матеріальний світ створено для зумовленої душі, яка захотіла стати так званим володарем над природою і насолоджувати свої чуття. Неможливо визначити, коли саме зумовлена душа вперше забажала панувати над матеріальною природою, але з ведичних писань ми постійно дізнаємося, що матеріальне творіння існує задля чуттєвої насолоди зумовленої душі. Є чудовий вірш, у якому описано суть чуттєвої насолоди зумовленої душі: коли душа забуває свій головний обов'язок – служити Господу, вона створює атмосферу чуттєвої насолоди, яку називають *маєю*. Саме це і є причиною матеріального творіння.

Також у цьому вірші вжите слово *дурвітаркйєна*. Ніхто не може точно сказати, як і коли зумовлена душа забажала задовольняти чуття, але саме це є причина. Матеріальна природа являє собою середовище, призначене тільки для того, щоб зумовлена душа могла задовольняти свої чуття; і це середовище створив Бог-Особа. Тут сказано, що на початку творення матеріальну природу, чи *пракрїті*, приводить до руху Бог-

Особа, Вішну. Згадано три Вішну. Перший із Них – Маха-Вішну, другий – Гарбгодакашаї Вішну, а третій – Кшіродакашаї Вішну. Всіх цих трьох Вішну описано в Першій пісні «Шрімад-Бгаґаватам». У цьому вірші також засвідчено, що причина творення матеріального світу – це Вішну. З «Бгаґавад-гіти» ми теж дізнаємося, що *пракріті* починає свій рух і продовжує діяти під наглядом Крішні, чи Вішну, але Сам Верховний Бог-Особа залишається незмінним. Було б помилкою вважати, що оскільки творіння походить з Верховного Бога-Особи, Він Сам трансформується в проявлений космос. Він завжди існує у Своїй особистісній формі, але космічний прояв виникає під дією Його незбагненої енергії. Діяльність цієї енергії важко досягнути, однак із ведичних писань можна зрозуміти, що зумовлена душа сама творить свою долю і відповідно до неї отримує те чи інше тіло за законами природи під наглядом Верховного Бога-Особи, який завжди супроводжує живу істоту як Параматма.

ВІРШ 13

रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिङ्गो दैवचोदितात् ।

जातः ससर्ज भूतादिविद्यदादीनि पञ्चशः ॥१३॥

раджах-прадгāнāн махатас трі-лінґо даїва-чодітāt
джāтах сасарджа бгūtāдīр вйад-āдīні пайчāйāх

раджах-прадгāнāt – де переважає *гуна* раджасу, або пристрасті; *махатах* – з *махат-таттви*; *трі-лінґах* – трьох різновидів; *даїва-чодітāt* – під впливом вищої сили; *джāтах* – що народилося; *сасарджа* – розвинулося; *бгута-ādīх* – оманне его (джерело матеріальних елементів); *вйат* – ефіру; *ādīні* – починаючи з; *пайчāйāх* – у групах по п'ять.

З *махат-таттви*, в якій переважає *гуна* пристрасті, під впливом долі *джіви* виникає оманне его трьох видів. У свою

чергу з оманного его розвиваються кілька сукупностей, кожна з яких складається з п'яти начал.

ПОЯСНЕННЯ: Первинна матерія, або *пракріті*, матеріальна природа, яка складена з трьох *гун*, породжує чотири сукупності по п'ять елементів. До першої сукупності належать п'ять стихій: земля, вода, вогонь, повітря й ефір. Друга сукупність називається *тан-матра*, до неї належать тонкі елементи (об'єкти чуттів): звук, дотик, форма, смак і запах. Третю сукупність складають п'ять пізнавальних органів чуття: очі, вуха, ніс, язик і шкіра. Четверта сукупність – п'ять діяльних органів чуття: мова, руки, стопи, анус і геніталії. Дехто каже, що існує п'ять сукупностей з п'яти начал. Перша сукупність – це об'єкти чуттів, друга – п'ять елементів, третя – п'ять пізнавальних органів чуття, четверта – діяльні органи чуття, а п'ята – це п'ять божеств, які керують цими категоріями.

ВІРШ 14

तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भौतिकम् ।
संहत्य दैवयोगेन हैममण्डमवासृजन् ॥१४॥

tāni чаікаікаіах *sraṣṭum* асамартхāні бгаутікам
saṁhatīa даіва-йогена *haīmam* аңдам авāсрджан

tāni – ті елементи; *ча* – і; *ека-екаіах* – окремо; *sraṣṭum* – створити; *асамартхāні* – неспроможні; *бгаутікам* – матеріальний всесвіт; *саṁhatīa* – поєднавши; *даіва-йогена* – енергію Верховного Господа; *хаімам* – золотосяйну; *аңдам* – кулю; *авāсрджан* – породили.

Порізно ці елементи не спроможні утворити матеріальний всесвіт. Тому їх поєднали за допомогою енергії Верховного Господа і породили з них золотосяйне яйце.

ВІРШ 15

सोऽशयिष्ठाब्धिसलिले आण्डकोशे निरात्मकः ।
साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववात्सीत्तमीधरः ॥१५॥

со 'іайішт'āбдгі-саліле āṇḍакоішо нір'ātмакаḥ
cāgraṁ vai varṣa-sāhasraṁ anavātsīt tam īīvaraḥ

саḥ – воно; ай'айіштa – лежало; абдгі-саліле – на водах Причинового океану; āṇḍa-коішаḥ – яйце; нір'ātмакаḥ – у несвідомому стані; cāgraṁ – трохи більше; vai – справді; varṣa-sāhasraṁ – тисячу років; anavātsīt – перебував; tam – у яйці; īīvaraḥ – Господь.

Понад тисячу років осяйне яйце лежало на водах Причинового океану без жодних ознак життя. Після цього Господь увійшов у нього як Гарбгодакашаі Вішну.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша можна зробити висновок, що всі всесвіти плавають у Причиновому океані.

ВІРШ 16

तस्य नाभेरभूत्पद्मं सहस्रार्कोरुदीधिति ।
सर्वजीवनिकायौको यत्र स्वयमभूत्स्वराट् ॥१६॥

тас'йа н'āбгер абг'ūt падмаṁ сахаср'ārкору-д'īdгіті
сарва-дж'їванікай'ауко й'атра свай'ам абг'ūt свар'āt

тас'йа – Господа; н'āбгex – із пупа; абг'ūt – виріс; падмаṁ – лотос; сахасра-арка – тисяча сонць; уру – більше; д'īdгіті – зі сліпучим с'яйвом; сарва – усіх; дж'їва-нікай'а – обитель зумовлених душ; оках – місце; й'атра – де; свай'ам – сам; абг'ūt – постав; сва-rāt – усемогутній (Господь Брахма).

З пупа Бога-Особи Гарбгодакашаї Вішну виріс лотос, що саяв, немов тисяча сонць. Цей лотос містив у собі всі зумовлені душі, і першою істотою, яка з'явилася з цього лотоса, був усемогутній Брахма.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша стає зрозуміло, що зумовлені душі, які спочивали в тілі Бога-Особи після розпаду попереднього творіння, вийшли з Нього в сукупній формі лотоса. Це має назву *хіраньягарбга*. Першою живою істотою, яка з'явилася на світ, був Господь Брахма, що спроможний самостійно завершити творення проявленого всесвіту. Тут описано, що лотос саяв, наче тисяча сонць. Це означає, що живі істоти як невіддільні частки Верховного Господа мають таку саму природу, що й Він, оскільки тіло Господа також випромінює саяво – *брахмаджйоті*. Цей вірш підтверджує описи Вайкунтхалоки, наведені у «Бгаґавад-гіті» та інших ведичних писаннях. На Вайкунтсі, у духовному небі, не потрібні ні сонячне світло, ні місячне світло, ні електрика, ні вогонь. Кожна планета в духовному світі самосяйна, як сонце.

ВІРШ 17

सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते सलिलाशये ।
लोकसंस्थां यथा पूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया ॥१७॥

со 'нувішто бгаґавата йах шете салілаішайе
лока-самстхām йатхā нїрвам нїрмме самстхайā свайā

сах – Господь Брахма; анувіштах – що з'явився; бгаґавата – Господь; йах – хто; шете – спить; саліла-айшайе – на водах океану Гарбгодака; лока-самстхām – усесвіт; йатхā нїрвам – як раніше; нїрмме – створив; самстхайā – інтелектом; свайā – своїм.

Коли Верховний Бог-Особа, що лежить на водах океану Гарбгодака, увійшов у серце Брахми, Брахма задіяв свій інтелект і за його допомогою став творити всесвіт таким, яким він був раніше.

ПОЯСНЕННЯ: У певний момент із подиху Бога-Особи, Карано-дакашаї Вішну, що лежить на водах океану Карана, постають тисячі й тисячі всесвітів. Після того Він знову входить у кожний із них як Гарбгодакашаї Вішну і заповнює половину всесвіту Своїм потом. Друга половина всесвіту залишається незаповненою, і її називають космічним простором. Тоді з живота Гарбгодакашаї Вішну виростає лотос, і на ньому з'являється перше живе створіння, Брахма. Після того Господь в образі Кшіродакашаї Вішну входить у серце кожної живої істоти, включно з Брахмою. Про це сказано також у п'ятнадцятій главі «Бгаґавад-гіти», де Господь проголошує: «Я перебуваю в серці кожного, і з Мене походять пам'ять та забуття». Як свідок усіх дій індивідуальної істоти Господь дає кожній з них пам'ять та інтелект, потрібні для того, щоб діяти згідно з бажаннями, які вона мала на момент смерті у своєму останньому втіленні за попередньої епохи. Інтелект живої істоти проявляється відповідно до типу її тіла, тобто згідно із законом карми.

Брахма був першою живою істотою у всесвіті, і Верховний Господь уповноважив його керувати *луною* пристрасті. Тому Брахма отримав такий великий і могутній інтелект, що він майже не залежить від влади Верховного Бога-Особи. Керівник фірми діє майже так само незалежно, як її власник. Брахму тут описано незалежним, тому що як представник Господа у справах управління всесвітом він наділений майже такою самою могутністю і незалежністю, як Верховний Бог-Особа. Господь, як Наддуша в серці Брахми, наділив його інтелектом для того, щоби Брахма створив усесвіт. Отож творчі здібності кожної живої істоти не належать їй самій, вона може створити щось тільки з милості Господа. У матеріальному світі є багато вчених і видатних діячів, які проявляють дивовижні творчі здібності, але вони діють і творять тільки завдяки вказівкам Верховного Господа. Під керівництвом Господа будь-який учений може винайти багато чудових речей, але йому ніколи не вдасться силою свого інтелекту подолати суворі закони матеріальної природи. Господь також не наділить такого вченого потрібним

для цього інтелектом, щоб він не зазіхав на Його верховну владу. У цьому вірші сказано, що Брахма створив усесвіт таким, яким він був раніше. Це означає, що всі його творіння мають таку саму форму й назву, як і об'єкти попереднього космічного прояву.

ВІРШ 18

ससर्ज च्छाययाविद्यां पञ्चपर्वाणमग्रतः ।

तामिस्रमन्धतामिस्रं तमो मोहो महातमः ॥१८॥

*сасарджа ччхайайавідйайм паїча-парвāнам агратах
тāмісрам андга-тāмісрам тамо мохо махā-тамах*

сасарджа – створив; *чхайайā* – зі своєї тіні; *авідйāм* – невігластво; *паїча-парвāнам* – у п'яти формах; *агратах* – насамперед; *тāмісрам* – тамісра; *андга-тāмісрам* – андга-тамісра; *тамах* – тамас; *момах* – моха; *махā-тамах* – маха-тамас, або маха-моха.

Насамперед Брахма створив зі своєї тіні оболонки невігластва, які покривають зумовлені душі. Цих оболонок п'ять, і вони мають назви: тамісра, андга-тамісра, тамас, моха і маха-моха.

ПОЯСНЕННЯ: Зумовлених душ, або живих істот, які прийшли до матеріального світу задовольняти свої чуття, спочатку вкривають п'ять оболонок. Першою є оболонка *тамісри*, або гніву. За своєю природою кожна жива істота має крихтну незалежність, якою вона може зловживати, вирішивши, що здатна насолоджуватися так само, як Верховний Господь, або подумавши: «Чому б мені не насолоджуватися так само незалежно, як Верховний Господь?» Це забуття про своє природне становище покриває живу істоту внаслідок гніву або заздрості. Жива істота як вічна служниця і невіддільна частка Верховного Господа ніколи не може насолоджуватися на одному рівні з Господом за своєю природою. Однак, коли вона забуває про

це і намагається зрівнятися з Ним, її стан має назву *тамісра*. Навіть на шляху духовного пізнання дуже важко подолати цей умонастрій *тамісри* живої істоти. Є чимало людей, які у спробах вирватися з пут матеріального життя хочуть стати єдиним з Усевишнім. Навіть у своїй трансцендентній діяльності вони зберігають цю нижчу форму свідомості, *тамісру*.

Андга-тамісра примушує живу істоту вважати, що зі смертю тіла закінчується все її існування. Атеїсти, як правило, переконані, що вони – це тіло, і тому зі смертю тіла їм настає кінець. Через це вони прагнуть вичавити з матеріального життя всі можливі насолоди, поки існує їхнє тіло. Їхня теорія така: «Поки живеш, живи в розкошах. Не переймайся, якщо задля цього тобі доводиться чинити так звані гріхи. Ти повинен будь-що їсти досита. Прохай, позичай чи кради. А якщо тебе мучить думка, що таким чином ти заплутуєшся в гріхах, за які тобі доведеться розплачуватися, то викинь це з голови, бо зі смертю тіла все закінчується. Ніхто не відповідає за скоєне протягом життя, хоч би що він робив». Такий безбожний світогляд знищує людську цивілізацію, бо він позбавлений знання про вічність життя.

Причиною невігластва *андга-тамісри* є *тамас*. Повна відсутність знання про існування духовної душі має назву *тамас*. Цей матеріальний світ також загалом називають *тамасом*, бо дев'яносто дев'ять відсотків його жителів не усвідомлюють, що вони духовні душі. Майже кожен вважає себе за тіло і нічого не відає про духовну душу. Керуючись такими хибними уявленнями, людина постійно думає: «Це моє тіло, і все, пов'язане з цим тілом, належить мені». Для таких живих істот із хибними уявленнями основа всього матеріального існування – це статеве життя. Фактично зумовленими душами, що занурились у невігластво матеріального світу, керує потяг до статевого життя. І коли вони отримують можливість насолоджуватися сексом, вони прив'язуються до так званої домівки, батьківщини, дітей, майна й достатку. Що сильнішими стають ці прив'язаності, то більше зростає *моха*, або ілюзія тілесного погляду на життя.

Тому уявлення про те, що «я – це тіло, і все, що належить тілові, – мое», також поглиблюється. Оскільки увесь світ поринув у *моху*, утворилися релігійні громади, родини та нації, і між ними тривають конфлікти. *Маха-моха* означає божевільний потяг до матеріальної насолоди. Особливо нині, за епохи Калі, усі божевільно женуться за матеріальними статками, щоб зазнати якомога більше насолод. Ці визначення докладно описані у «Вішну Пурані»:

*тамо 'вівеко мохах сйāд антах-кара-на-вібграмах
махā-мохас ту віджнйейо грāmйа-бгога-сукхаішаṇā*

*мараṇām хй андга-тāмісрам тāмісрам кродга учйате
авідйā пайча-парвайішā прāдурбгūtā махātманах*

ВІРШ 19

विससर्जात्मनः कायं नाभिनन्दंस्तमोमयम् ।

जगृह्यक्षरक्षांसि रात्रिं क्षुत्तृप्तमुद्भवाम् ॥१९॥

*вісасарджātманах кāйам нāбгінандамс тамомайам
джагрхур йакша-ракшāмсī рāтрīm киут-трт-самудбгавām*

вісасарджа – відкинув; *ātманах* – своє; *кāйам* – тіло; *на* – не; *абгінандан* – задоволений; *тамах-майам* – зроблене з невігластва; *джагрхух* – схопили; *йакша-ракшāмсī* – якші та *ракшаси*; *рāтрīm* – ніч; *киут* – голод; *трт* – спрага; *самудбгавām* – джерело.

З огидою Брахма відкинув утворене з невігластва тіло. І *якші* та *ракшаси*, скориставшись із цієї нагоди, відразу ж схопили це тіло, що прийняло форму ночі. Ніч – це джерело голоду та спраги.

ВІРШ 20

क्षुत्तृच्चामुपसृष्टास्ते तं जग्धुमभिदुदुवुः ।

मा रक्षतैनं जक्षध्वमित्यूचुः क्षुत्तृडदिताः ॥२०॥

*киут-трдбгйām упасриштāс те там джагдгум абгідудрувух
мā ракишатаінам джакишадгвам ітй үчух киут-трд-ардітāх*

киут-трдбгйām – голод і спрага; *упасриштāх* – охопили; *те* – демонів (яки та *ракишасів*); *там* – Господа Брахму; *джагдгум* – щоб з'їсти; *абгідудрувух* – кинулися бігти; *мā* – не; *ракишата* – щаді; *енам* – його; *джакишадгвам* – їж; *ітй* – так; *үчух* – казали; *киут-трд-ардітāх* – потерпаючи від голоду та спраги.

Сильний голод та спрага здолали їх, і вони зусебіч накиннулися на Брахму, щоб пожерти його. Вони горлали: «Не щаді його! Їж його!»

ПОЯСНЕННЯ: Представники роду *яки* та *ракишасів* донині існують у деяких країнах світу. Мається на увазі, що ці дикуни тішаються, коли вбивають своїх дідів і, підсмаживши їхні тіла в багатті, влаштовують «бенкет любові».

ВІРШ 21

देवस्तानाह संविभ्रो मा मां जक्षत रक्षत ।
अहो मे यक्षरक्षांसि प्रजा यूयं बभूविथ ॥२१॥

*девас тāн āха самвігно мā мām джакишата ракишата
ахо ме йакша-ракишāмсі праджā үййам бабгүвітха*

девах – Господь Брахма; *тāн* – їм; *āха* – сказав; *самвігнах* – стривожений; *мā* – не; *мām* – мене; *джакишата* – їжте; *ракишата* – захистіть; *ахо* – о; *ме* – мої; *йакша-ракишāмсі* – *якиші* та *ракишаси*; *праджāх* – сини; *үййам* – ви; *бабгүвітха* – народилися.

Стривожений Брахма, глава півбогів, попросив їх: «Не їжте мене, візьміть мене під свій захист. Ви народилися з мене і стали моїми синами. Відтак Вас називатимуть *якишами* та *ракишасами*».

ПОЯСНЕННЯ: Демонів, які народилися з тіла Брахми, стали називати *якишами* та *ракишасами*, тому що одні з них кричали,

що Брахму треба з'їсти, а інші закликали не щадити його. Тих, хто закликав з'їсти його, назвали *якшиами*, а тих, хто вимагав не щадити його, – *ракишасами*, людоджерами. Ці два різновиди істот, *яки* та *ракишасів*, створив сам Брахма, і вони існують досі в образі дикунів, розкиданих по різних кутках світу. Вони породжені з *гуни* невігластва й отримали ім'я *ракишасів*, або людоджерів, через свою поведінку.

ВІРШ 22

देवताः प्रभया या या दीव्यन् प्रमुखतोऽसृजत् ।
ते अहर्षुर्देवयन्तो विसृष्टां तां प्रभामहः ॥२२॥

деватāх прабгайā йā йā дів'яан прамукхато 'срджат
те ах'ршур девайанто вісриштāм тām прабгāм ахах

деватāх – півбогів; *прабгайā* – величним сяйвом; *йāх йāх* – ті, хто; *дів'яан* – сяють; *прамукхатах* – головних; *асрджат* – створив; *те* – вони; *ах'ршух* – схопили; *девайантах* – діяльні; *вісриштāм* – відокремлену; *тām* – ту; *прабгāм* – осяйну форму; *ахах* – дня.

Далі Брахма створив головних півбогів, що велично сяяли у *гуні* добра. Брахма кинув перед ними осяйну форму дня, і вони радо заволоділи нею.

ПОЯСНЕННЯ: Демони народилися з появою ночі, а півбоги народилися разом із появою дня. Інакше кажучи, демони, як оце *якіш* та *ракишаси*, постали з *гуни* невігластва, а півбоги постали з *гуни* добра.

ВІРШ 23

देवोऽदेवाअघनतः सृजति स्मातिलोलुपान् ।
त एनं लोलुपतया मैथुनायाभिपेदिरे ॥२३॥

*дево 'деваї джагганатах срджаті сматілолупан
та енам лолупатайā майтхунāйāбгінедіре*

девах – Господь Брахма; *адеваїн* – демонів; *джагганатах* – зі своїх сідниць; *срджаті сма* – породив; *аті-лолупан* – вкрай хтивих; *те* – вони; *енам* – до Господа Брахми; *лолупатайā* – хтиво; *майтхунāйā* – задля статевих зносин; *абгінедіре* – наблизилися.

Далі зі своїх сідниць Господь Брахма створив демонів, які були надзвичайно хтиві. Оскільки їх охопила надмірна хіть, вони кинулися до Брахми, щоб спаруватися з ним.

ПОЯСНЕННЯ: Статеве життя становить основу матеріального існування. Тут також повторено, що демони дуже прив'язані до статевого життя. Що більше жива істота звільняється від статевого потягу, то більше вона наближається до рівня півбогів, і, навпаки, що більше вона прив'язується до статевої насолоди, то більше деградує до рівня демонів.

ВІРШ 24

ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रपैः ।
अन्वीयमानस्तरसा क्रुद्धो भीतः परापतत् ॥२४॥

*тато хасан са бгагавāн асураїр нїрапатрапаїх
анвїйāмāнах тарасā круддго бгїтах парāпатат*

татах – тоді; *хасан* – сміючись; *сах бгагавāн* – високоповажний Господь Брахма; *асураїх* – демони; *нїрапатрапаїх* – безсоромні; *анвїйāмāнах* – переслідували; *тарасā* – поспіхом; *круддгах* – розгніваний; *бгїтах* – наляканий; *парāпатат* – кинувся втікати.

Спочатку високоповажний Брахма посміявся над їхньою дурістю, але побачивши, що безсоромні асури наближаються до нього, він глибоко обурився й зі страху кинувся тікати.

ПОЯСНЕННЯ: Хтиві демони не мають поваги навіть до свого батька, тому для такого доброчесного батька, як Брахма, найліпше покинути таких демонічних синів.

ВІРШ 25

स उपव्रज्य वरदं प्रपन्नार्तिहरं हरिम् ।
अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ॥२५॥

*са упавраджйа варадам прापаннāрті-харам харім
ануграхāйа бгактāнām анурупāтма-дарііанам*

сах – Господь Брахма; *упавраджйа* – звернувшись; *вара-дам* – до того, хто наділяє всіма благами; *прапанна* – тих, хто приймає притулок біля Його лотосових стоп; *āрті* – горе; *харам* – хто розсіює; *харім* – Господь Шрі Харі; *ануграхāйа* – щоб дарувати милість; *бгактāнām* – Своїм відданим; *анурупа* – у відповідних формах; *ātма-дарііанам* – хто являє Себе.

Він звернувся до Бога-Особи, що наділяє всіма благами й розсіює страждання Своїх відданих та всіх, хто шукає захисту біля Його лотосових стіп. Усі Свої незліченні трансцендентні форми Він проявляє для задоволення Своїх відданих.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші слова *бгактāнām анурупāтма-дарііанам* означають, що Бог-Особа проявляє Свої численні форми відповідно до бажань Своїх відданих. Наприклад, Хануманджі (Ваджрангаджі) хотів бачити Бога-Особу в образі Господа Рамачандри, тоді як інші вайшнави прагнуть бачити образ Радги-Крішні, а ще інші – образ Лакшмі-Нараяни. Філософи-маяваді думають, що насправді Господь безособистісний, хоча й приймає ці всі форми, в яких віддані бажають бачити Його. Однак із «Брахма-самхіти» відомо, що це не так, оскільки Господь має багато різних форм. У «Брахма-самхіті» сказано: *адвайтам ачйутам*. Господь не постає перед

відданим як плід його уяви. У «Брахма-самхиті» далі пояснено, що Господь має безліч форм: *rāmādi-mūrtiṣu kalā-nīyamaṇa tīṣṭhan*. Він існує в мільйонах і мільйонах форм. Різних видів життя налічують 8 400 000, але втілення Верховного Господа незліченні. У «Бгаґаватам» сказано, що як не злічити хвилі в морі, які одна за одною накочуються і відкочуються, так не злічити втілення і форми Господа. Відданий розвиває прив'язаність до певної Господньої форми й поклоняється саме їй. Ми щойно розповіли про першу появу вепра в цьому всесвіті. Існує безліч всесвітів, і в якомусь із них Господь присутній в образі вепра саме зараз. Усі форми Господа вічні. Віддані мають схильність поклонятися певній формі, і саме їй одній вони віддано служать. В одному вірші «Рамаяни» Хануман, великий відданий Рами, каже: «Я знаю, що Сіта-Рама невідмінні від Верховного Бога-Особи в образі Лакшмі-Нараяни, але все одно я віддав свою любов Рамі й Сіті і тому хочу бачити Господа в образі Рами й Сіті». Так само ґаудія-вайшнави відчують любов до форм Радги й Крішні, чи Крішні й Рукміні у Двараці. Слова *бгактānām anurūpātma-darīṇāṃ* означають, що Господь завжди радий явити відданому ласку в тому образі, якому відданий хоче поклонятися і служити. У цьому вірші сказано, що Брахма звернувся до Харі, Верховного Бога-Особи. Тут ідеться про Господа в образі Кшіродакашаї Вішну. Щоразу, коли Брахма зустрічається із труднощами й потребує Господньої допомоги, він може звернутися до Кшіродакашаї Вішну. І Господь зі Своєї милості щоразу всіляко допомагає Брахмі, коли виникають розлади у всесвіті.

ВІРШ 26

पाहि मां परमात्मंस्ते प्रेषणेनासृजं प्रजाः ।
ता इमा यभितुं पापा उपाक्रामन्ति मां प्रभो ॥२६॥

*nāhi mām paramātmamś te preṣaṇenāśṛjāṃ prajāḥ
tā imā yabhituṃ pāpā upākrāmantī mām prabho*

pāxi – захисти; *mām* – мене; *парама-ātman* – Верховний Господи; *те* – за Твоїм; *прешаңена* – наказом; *асрджам* – я створив; *пра-джāх* – живих істот; *tāх imāх* – ті самі істоти; *йабгітум* – щоби спаруватися; *pāpāх* – грішники; *upākṛāmantī* – наближаються; *mām* – до мене; *прабго* – Господи.

Господь Брахма звернувся до Господа з такими словами: Мій Господи, захисти мене, будь ласка, від цих грішних демонів, яких я створив за Твоїм наказом. Вони показалися від бажання статевих утіх і прийшли напасти на мене.

ПОЯСНЕННЯ: З цих віршів зрозуміло, що гомосексуальний потяг між чоловіками з'явився саме тоді, коли Брахма створив цих демонів. Інакше кажучи, гомосексуалізм – це демонічна схильність, відсутня у здорових чоловіків, які живуть нормальним життям.

ВІРШ 27

त्वमेकः किल लोकानां क्लिष्टानां क्लेशनाशनः ।

त्वमेकः क्लेशदस्तेषामनासन्नपदां तव ॥२७॥

твам екаґ кіла локānām *клішṭānām* *клеїша-нāїанах*
твам екаґ клеїшадас тешām *анāсанна-падām* *тава*

твам – Ти; *екаґ* – один; *кіла* – справді; *локānām* – людей; *кліш-ṭānām* – що страждають; *клеїша* – нещастя; *нāїанах* – полегшуєш; *твам екаґ* – Ти один; *клеїша-даґ* – завдаєш страждань; *тешām* – тим; *анāсанна* – хто не приймає притулок; *падām* – стіп; *тава* – Твоїх.

Мій Господи, тільки Ти здатний покласти край злигодням нещасних і завдати страждань тим, хто ніколи не шукає притулку біля Твоїх лотосових стіп.

ПОЯСНЕННЯ: Слова *клеїшадас тешām* *анāсанна-падām* *тава* вказують на, те що Господь піклується про дві речі. Перша – це

захист усіх, хто віддається під притулок Його лотосових стіп, а друга – це покарання тих, хто постійно проявляє демонічний умонастрій і ставиться вороже до Господа. Функція *маї* полягає в тому, щоб завдавати страждань невідданим. У цьому вірші Брахма каже: «Ти захищаєш віддані Тобі душі, тому я віддаюся Твоїм лотосовим стопам. Будь ласка, оборони мене від цих демонів».

ВІРШ 28

सोऽवधार्यास्य कार्पण्यं विविक्ताध्यात्मदर्शनः ।
विमुञ्चात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ॥२८॥

so 'avadgāryāśya kārpaṇyām vīvikṭāḍgāyātma-darśīṇaḥ
vīmuñcātmā-taṇum ghorām itī ukto vīmumocha ha

saḥ – Верховний Господь, Харі; *avadgārya* – відчув; *asya* – Господа Брахми; *kārpaṇyām* – нещастя; *vīvikṭa* – без сумніву; *adgāyātma* – думки інших; *darśīṇaḥ* – той, хто бачить; *vīmuñca* – відкинь; *ātma-taṇum* – своє тіло; *ghorām* – нечисте; *itī uktaḥ* – так звелів; *vīmumocha ha* – Господь Брахма покинув його.

Господь, який добре знає думки інших, відчув горе Брахми, і сказав йому: «Покинь це осквернене тіло». За Господнім велінням Брахма відразу ж покинув своє тіло.

ПОЯСНЕННЯ: Господа названо тут словами *vīvikṭāḍgāyātma-darśīṇaḥ*. Якщо хтось і може по-справжньому зрозуміти всю глибину страждань іншої істоти, то це Господь. Якщо хтось страждає і хоче отримати допомогу від свого друга, іноді буває так, що той друг не може повністю зрозуміти всю глибину страждань. Але для Верховного Господа це нескладно. Верховний Господь як Наддуша перебуває в серці кожної живої істоти й безпосередньо бачить справжню причину її страждання. У «Бгаґавад-гіті» Господь каже: *sarvasya cāhaṁ hr̥dī san̥nīviṣṭaḥ* – «Я перебуваю в кожному серці, і тільки Я наділяю всіх

пам'яттю і забуттям». Тому коли людина повністю віддається Верховному Господу, вона бачить, що Він перебуває в її серці. Він може підказати нам, як оминати якусь небезпеку чи як досягнути Його за допомогою відданого служіння. Однак Господь попросив Брахму покинути своє теперішнє тіло, тому що з нього з'явилося начало демонізму. Як пояснює Шрідгара Свамі, коли Брахма щоразу покидає своє тіло, це не означає, що він насправді помирає. Радше, як він пояснює, Брахма відкидає певний умонастрій. Розум являє собою тонке тіло живої істоти. Іноді нашим розумом оволодівають гріховні думки, але якщо ми відкидаємо їх, то можна сказати, що ми змінили своє тіло. Коли Брахма творив демонів, його розум не був чистим. Він, очевидно, був сповнений пристрасті, тому що все творення було під впливом пристрасті. Через це він породив на світ таких пристрасних синів. З цього випливає, що кожен батько і кожна мати також повинні бути дуже обачними, коли вони зачинають дітей. Свідомість дитини залежить від свідомості, яку батьки мали під час зачаття. Тому у ведичній культурі виконують *ґарбгадгана-самскару*, обряд перед зачаттям дитини. Перш ніж зачинати дитину, треба освятити свій збентежений розум. Коли батьки занурюють свій розум у думки про лотосові стопи Господа і в такій свідомості зачинають потомство, у них природним чином народяться діти, які стануть відданими. Коли суспільство складається з таких добродішних людей, його не струшують проблеми, які породжує демонічна свідомість.

ВІРШ 29

तां कणच्चरणाम्भोजं मद्विह्वललोचनाम् ।
काञ्चीकलापविलसद्दुकूलच्छन्नरोधसम् ॥२९॥

tām кванач-чаранāмбгоджāм мада-віхвала-лочанāм
kāñcī-калāпа-віласад- дукūла-ччханна-родгасам

tām – те тіло; *кванат* – на яких дзвеніли дзвіночки; *чарана-амбгоджāм* – із лотосовими стопами; *мада* – від сп'яніння;

віхвала – збудженими; лочанām – очима; кайчі-калāпа – пояс із золотавими оздобами; віласат – виблискував; дукула – тонка тканина; чханна – вкривала; родгасам – стегна.

Тіло, яке скинув Брахма, прибрало подоби вечірнього присмерку – пори, коли зустрічаються день та ніч і коли спалахує пристрасть. Асури, що перебувають під переважним впливом *раджасу* і тому за природою пристрасні, побачили цей присмерк як дівчину, на лотосових стопах якої дзвеніли дзвіночки, чиї очі були сп'яніло розширені, а стегна покриті тонкою тканиною і перехоплені блискучим поясом.

ПОЯСНЕННЯ: Як ранок до сходу сонця – це час для духовної практики, так і вечірній присмерк – це час, коли прокидається пристрасть. Демонічні особи загалом дуже прив'язані до статевих насолод, і тому їх надзвичайно тішить наближення вечора. Демони сприйняли наближення вечірнього присмерку як наближення прекрасної жінки й почали всіляко насолоджуватися нею. У їхній уяві присмерк виглядав як красуня, на чиїх стопах дзвеніли браслети, чий стан перехоплював пояс і чиї груди вражали своєю красою. Охоплені потягом до статевої насолоди, вони у своїй уяві змалювали появу перед собою цієї прекрасної дівчини.

ВІРШ 30

अन्योन्यक्षेपयोत्तुङ्गनिरन्तरपयोधराम् ।

सुनासां सुद्विजां स्निग्धहासलीलावलोकनाम् ॥३०॥

анйонйа-ілешайоттунґа- нірантара-пайодгарām
сунāсāм судвіджām сніґдга- хāса-лїлāвалоканām

анйонйа – одна до одної; ілешайā – прилягали; уттунґа – високо підняті; нірантара – без проміжку; пайах-дгарām – груди; сунāсāм – точений ніс; су-двіджām – гарні зуби; сніґдга – зваблива; хāса – усмішка; лїлā-авалоканām – грайливий погляд.

Її груди були високо підняті й так щільно прилягали одна до одної, що між ними не залишалось жодного проміжку. Вона мала точений ніс і чудові зуби, а на її вустах грала зваблива усмішка. Грайливими очима вона поглядала на асурів.

ВІРШ 31

गूहन्तीं ब्रीडयात्मानं नीलालकवरूथिनीम् ।
उपलब्ध्यासुरा धर्म सर्वे सम्मुमुहुः स्त्रियम् ॥३१॥

*гӯханті́м врі́дайāтмāнам нї́лāлака-варӯ́тхіні́м
упалаб́дгйāсура́ дгарма сарве саммумуху́х стрі́йам*

гӯханті́м – ховала; *врі́дайā* – сором'язливо; *āтмāнам* – себе; *нї́ла* – за темним; *алака* – волоссям; *варӯ́тхіні́м* – пасмо; *упалаб́дгйā* – уявивши; *асура́х* – демони; *дгарма* – Відуро; *сарве* – усі; *саммумуху́х* – були зачаровані; *стрі́йам* – жінка.

Її прикрашали темні локони, за якими вона, немов соромлячись, ховала своє обличчя. Коли асури побачили цю дівчину, вони втратили розум від хтивості.

ПОЯСНЕННЯ: Різниця між демонами та півбогами полягає в тому, що прекрасна жінка дуже легко приваблює розум демонів, тоді як розум побожної особи вона не може полонити. Праведна особа сповнена знання, а демонічна особа сповнена невігластва. Як дитину приваблює гарна лялька, так демона, інтелект якого слабкий і сповнений невігластва, полонить матеріальна врода й жага статевих насолод. Набожна людина знає, що принадність гарно вбраної й прикрашеної жінки з високими грудьми, пишними стегнами, точеним носом і світлою шкірою – це *мая*. Уся врода, яку може показати жінка, – це лише поєднання плоті й крові. Шрі Шанкарачар'я радить не приваблюватися поєднанням плоті й крові; слід приваблюва-

тися справжньою красою духовного буття. Істинна краса – це Радга і Крішна. Того, хто привабився красою Радги й Крішні, не знадить оманлива краса цього матеріального світу. У цьому полягає різниця між демоном і побожною людиною, або відданим.

ВІРШ 32

अहो रूपमहो धैर्यमहो अस्या नवं वयः ।
मध्ये कामयमानानामकामेव विसर्पति ॥३२॥

*ахо рупам ахо дгаірійам ахо асйā навам вайах
мадгйе кāмайамāнāнām акāмева вісарпати*

ахо – о; *рупам* – яка врода; *ахо* – о; *дгаірійам* – яка стриманість; *ахо* – о; *асйāх* – її; *навам* – розквітла; *вайах* – юність; *мадгйе* – серед; *кāмайамāнāнām* – тих, кого охопила палка пристрась; *акāмā* – вільна від пристрасі; *іва* – немов; *вісарпати* – іде серед нас.

Демони хвалили її: Яка врода! Яке рідкісне самовладання! Яка квітуча юність! Вона проходить повз нас так, немов не відчуває найменшого бажання, водночас ми пристрасно прагнемо її.

ВІРШ 33

वितर्कयन्तो बहुधा तां सन्ध्यां प्रमदाकृतिम् ।
अभिसम्भाव्य विश्रम्भात्पर्यपृच्छन् कुमेधसः ॥३३॥

*вітаркайанто бахудгā тām сандгйām прамадākṛtīm
абгісамбгāвйā віішрамбгāt парйапрчхан кумедгасах*

вітаркайантах – насолоджуючись подумки; *бахудгā* – всіляко; *тām* – її; *сандгйām* – вечірній присмерк; *прамадā* – юної

жінки; *ākṛtīm* – у подобі; *abhisambhāvya* – виказували велику шану; *vīṣrambhāt* – люб'язно; *parīnapṛcchan* – запитали; *ku-medhasaḥ* – безбожні й нечестиві.

Усіляко насолоджуючись подумки вечірніми присмерками, що здалися їм юною жінкою, безбожні й нечестиві асури шанобливо й люб'язно стали її розпитувати.

ВІРШ 34

कासि कस्यासि रम्भोरु को वार्थस्तेऽत्र भामिनि ।
रूपद्रविणपण्येन दुर्भगान्नो विबाधसे ॥३४॥

kāsi kasīāsi rambhōru ko vārtḥas te 'tra bhāmīni
rūpa-draṇiṇa-paṇīyena durbhagān no vibādhase

kā – хто; *asī* – ти є; *kasīa* – чия; *asī* – ти є; *rambhōru* – о знадлива; *kaḥ* – що; *vā* – чи; *artḥaḥ* – ціль; *te* – твоя; *atra* – тут; *bhāmīni* – пристрасна жінко; *rūpa* – вроди; *draṇiṇa* – безцінний; *paṇīyena* – дар; *durbhagān* – нещасних; *naḥ* – нас; *vibādhase* – спокушаєш.

Хто ти, о знадлива дівчино? Чия ти дружина чи дочка, і з якою метою ти перед нами з'явилася? Чому ти мучиш нас, нещасних, безцінним скарбом своєї вроди?

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші описана свідомість демонів, яких зачаровує оманна краса цього матеріального світу. Демони готові заплатити будь-яку ціну за зовнішню красу цього матеріального світу. День і ніч вони тяжко працюють, але мета їхньої тяжкої праці одна – насолоджуватися статевим життям. Іноді вони безпідставно видають себе за *карма-йогів*, не розуміючи значення слова йога. Йога означає «зв'язок із Верховним Богом-Особою», або «діяльність у свідомості Крішні». *Карма-йогом* називають того, хто наполегливо трудиться, не важливо в якій сфері, а плоди своєї праці віддає на служіння Верховному Богові-Особі, Крішні.

ВІРШ 35

या वा काचित्त्वमबले दिष्ट्या सन्दर्शनं तव ।
 उत्सुनोषीक्षमाणानां कन्दुकक्रीडया मनः ॥३५॥

*īā vā kācīt tvaṃ abale dīṣṭyā sandarśanaṃ tava
 utsunoṣīkṣamāṇānāṃ kandaḥka-kṛīḍayā manaḥ*

īā – хай би хто; *vā* – чи; *kācīt* – хто-небудь; *tvaṃ* – ти; *abale* – прекрасна дівчино; *dīṣṭyā* – долею; *sandarśanaṃ* – можливість побачити; *tava* – тебе; *utsunoṣī* – збуджуєш; *īkṣamāṇānām* – тих, хто дивиться; *kandaḥka* – з м'ячем; *kṛīḍayā* – грою; *manaḥ* – розум.

Хай би хто ти була, прекрасна дівчино, нам дуже пощастило, що ми тебе побачили. Граючись із м'ячем, ти збуджуєш розум усіх, хто бачить тебе.

ПОЯСНЕННЯ: Демони влаштовують різноманітні видовища для того, щоб побачити осяйну вроду гарної жінки. Тут сказано, що демони дивилися, як дівчина грає з м'ячем. Іноді демони влаштовують так звані спортивні ігри, як-от теніс, із представницями протилежної статі. Мета таких ігор – помилуватися будовою тіла гарної дівчини й насолодитися сексом на тонкому рівні, на рівні розуму. Іноді такий демонічний хтивий умонастрій заохочують так звані йоґи в дусі матеріальної насолоди. Вони закликають людей насолоджуватися сексом в усіх його проявах і водночас запевняють, що медитація на якусь вигадану *мантру* за пів року зробить їх Богом. Люди хочуть бути обдуреними, і тому Крішна посилає їм таких шахраїв, які спотворюють істину і вводять людей в оману. Такі псевдойоґи насправді насолоджуються світом і лише вдягнені в одержі йоґів. Однак у «Бхаґавад-гїті» зазначено, що справжню насолоду від життя не отримати за допомогою цих грубих чуттів. Досвідчений лікар радить пацієнту на час хвороби утримуватися від звичайних насолод. Хвора людина нічим не може насолоджуватися; їй треба обмежити себе у своїх насолодах

для того, щоб позбутися хвороби. Наша зумовленість матерією подібна до хвороби. Якщо хтось хоче відчутти справжню чуттєву насолоду, йому треба звільнитися з рабства матеріального існування. У духовному житті можна відчувати чуттєву насолоду, яка ніколи не закінчується. Матеріальні насолоди обмежені, і саме цим вони відрізняються від духовних насолод. Навіть якщо людина насолоджується матеріальним сексом, ця насолода дуже нетривала. Але якщо відмовитися від статевої насолоди, то можна увійти в духовне буття, яке триває вічно. У «Бгаґаватам» (5.5.1) сказано, що *брахма-саукх'я*, духовне щастя, є *ананта*, нескінченне. Позбавлених розуму створінь захоплює краса матерії; вони гадають, що насолоди, які вона пропонує, справжні, проте вони оманні.

ВІРШ 36

नैकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं
 घ्नन्त्या मुहुः करतलेन पतत्पतङ्गम् ।
 मध्यं विषीदति बृहत्स्तनभारभीतं
 शान्तेव दृष्टिरमला सुशिखासमूहः ॥३६॥

наікатра те джайаті шіаліні пāда-падмам
ґгнантйā мухух кара-талена патат-патанґам
мадгйам вішідаті брхат-стана-бгāра-бгїтам
шіантева дриштір амалā сушікхā-самұхах

на – не; *екатра* – в одному місці; *те* – твої; *джайаті* – залишаються; *шіаліні* – прекрасна жінко; *пāда-падмам* – лотосові стопи; *ґгнантйā* – б'єш; *мухух* – знову і знову; *кара-талена* – рукою; *патат* – що відбивається; *патанґам* – м'яч; *мадгйам* – талія; *вішідаті* – стомлюється; *брхат* – пишних; *стана* – грудей; *бгāра* – під вагою; *бгїтам* – що схиляється; *шіантā іва* – наче втомлений; *дриштіх* – зір; *амалā* – чистий; *су* – прекрасне; *шікхā* – твоє волосся; *самұхах* – пасмо.

О красуне, коли ти знову і знову б'єш рукою м'яч, що відбивається від землі, твої лотосові стопи не можуть встояти на місці. Твоя талія втомилася тримати тягар пишних грудей, а твій ясний погляд немов затягує поволока. Будь ласка, заплети своє розкішне волосся.

ПОЯСНЕННЯ: Демони споглядали прекрасні рухи у кожному кроці жінки. Тут вони підносять хвалу її пишним грудям, розпущеному волоссю й рухам її тіла вперед і назад під час гри з м'ячем. Любуючись кожним її рухом, вони впиваються жіночою красою, і від цього їхню свідомість заповнює хіть. Як нічні метелики, що летять на вогонь і гинуть, так демони падають жертвою погонювання округлих налитих грудей вродливої жінки. Розпущене волосся красивої жінки також мучить серця хтивих демонів.

ВІРШ 37

इति सायन्तनीं सन्ध्यामसुराः प्रमदायतीम् ।
प्रलोभयन्तीं जगद्गुर्मत्वा मूढधियः स्त्रियम् ॥३७॥

itī sāyāntanīm sandhāyām asurāḥ pramadāyatīm
pralobhayāntīm dṛggrhūḥ matvā mūḍha-dhīyāḥ strīyam

itī – так; *sāyāntanīm* – вечір; *sandhāyām* – сутінки; *asurāḥ* – демони; *pramadāyatīm* – що скидалася на жінку легкої поведінки; *pralobhayāntīm* – знадливу; *dṛggrhūḥ* – схопили; *matvā* – вважали; *mūḍha-dhīyāḥ* – позбавлені розуму; *strīyam* – жінка.

Асури, чий розум повністю затьмарила ілюзія, вирішили, що вечірні сутінки – це вродлива жінка, яка спокушає їх своїми принадами, і схопили її.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші асурів названо *мūḍha-dhīyāḥ*, тобто зануреними в осячне невігластво. Демонів зачарував оманний блиск краси цієї матеріальної форми, і тому вони обійняли її.

ВІРШ 38

प्रहस्य भावगम्भीरं जिघ्रन्त्यात्मानमात्मना ।

कान्त्या ससर्ज भगवान् गन्धर्वाप्सरसां गणान् ॥३८॥

прахасйа бгāва-гамбгīрам джїггрантїāтмāнам āтманā
кāнтїā сасарджа бгагавāн гандгарвāпсарасāм гаṇāн

прахасйа – засміявшись; *бгāва-гамбгīрам* – багатозначно; *джїгг-рантїā* – зрозумівши; *āтмāнам* – себе; *āтманā* – собою; *кāнтїā* – зі своєї чарівності; *сасарджа* – створив; *бгагавāн* – високоповажний Господь Брахма; *гандгарва* – небесних музик; *апсарасāм* – і небесних танцівниць; *гаṇāн* – сонми.

Багатозначно розсміявшись, високоповажний Брахма тоді проявив зі своєї краси, яка, здавалося, сама насолоджувалася собою, сонми гандгарвів та апсар.

ПОЯСНЕННЯ: Музик на вищих планетних системах називають *гандгарвами*, а райських танцівниць – *апсарами*. Після того, як на Брахму напали демони і він створив із сутіноків образ прекрасної жінки, він породив *гандгарвів* та *апсар*. Музику й танець, які використовують для чуттєвої насолоди, слід вважати за демонічне явище, але ті самі музика й танець, що їх використовують під час *кіртану* для ушавлення Верховного Господа, стають трансцендентними й ведуть до життя, яке цілковито підходить для духовної насолоди.

ВІРШ 39

विसर्ज तनुं तां वै ज्योत्स्नां कान्तिमतीं प्रियाम् ।

त एव चाददुः प्रीत्या विश्वावसुपुरोगमाः ॥३९॥

вісасарджа танум тāм ваї джйотснāм кāнтіматїм прїйāм
та ева чāдадуḥ прїтїā вішвāвасу-пурогамаḥ

вісасарджа – відкинув; *танум* – тіло; *тāм* – те; *ваї* – насправді; *джйотснāм* – місячне світло; *кāнті-матїм* – блискуче; *прїйāм*

– дороге; *те* – *гандгарви*; *ева* – певно; *ча* – і; *āдадух* – заволоділи; *прітйā* – радо; *війівāвасу-пураḥ-гамāḥ* – на чолі з Вішнавасу.

Після того Брахма покинув це осяйне й чарівне тіло в образі місячного світла, яким радо заволоділи Вішнавасу та інші *гандгарви*.

ВІРШ 40

सृष्ट्वा भूतपिशाचांश्च भगवानात्मतन्दित्रा ।

दिग्वाससो मुक्तकेशान् वीक्ष्य चामीलयद् दृशौ ॥४०॥

сриṣṭvā бгṛта-пійіāчāміи *ча* бгаḡавāн āтма-тандріṇā
dir-vāсасо мукта-кейіāн вікіиā чāмілайад дріiay

сриṣṭvā – створивши; *бгṛта* – привидів; *пійіāчāн* – злих духів; *ча* – і; *бгаḡавāн* – Господь Брахма; *āтма* – зі своїх; *тандрі-ṇā* – лінощів; *дік-vāсасаḥ* – голих; *мукта* – з розкошланим; *кейіāн* – волоссям; *вікіиā* – побачивши; *ча* – і; *амілайат* – заплющив; *дріiay* – два ока.

Далі славетний Брахма зі своїх лінощів створив привидів та злих духів, але, побачивши їх перед собою, голих, з розкошланим волоссям, він заплющив очі.

ПОЯСНЕННЯ: Привиди та злі духи – це також створіння Брахми, вони не вигадка. Усі вони створені для того, щоб завдавати зумовлених душі всіляких страждань. Слід розуміти, що Брахма створив їх за наказом Верховного Господа.

ВІРШ 41

जगृहुस्तद्विसृष्टां तां जृम्भणाख्यां तनुं प्रभोः ।

निद्रामिन्द्रियविक्लेदो यया भूतेषु दृश्यते ।

येनोच्छिष्टान्धर्षयन्ति तमुन्मादं प्रचक्षते ॥४१॥

джаг_рхус тад-вісри_тāм тām джрмбга_нāкхйāм танум прабго_х
 нідрāм індрійа-вікледо йайā бг_утешу дріййате
 йеноччхіштāн дгаршайанті там унмāдам праचाкиате

джаг_рху_х – схопили; тат-вісри_тāм – яке він відкинув; тām – те;
 джрмбга_нā-āкхйāм – що називають позіханням; танум – тіло;
 прабго_х – Господа Брахми; нідрāм – сон; індрійа-вікледа_х – слино-
 теча; йайā – яку; бг_утешу – серед живих істот; дріййате – можна
 бачити; йена – якими; уччхіштāн – вимаганих сечею та випо-
 роженнями; дгаршайанті – замішання; там – те; унмāдам –
 божевілля; праचाкиате – має назву.

Коли Брахма, творець живих істот, покинув тіло у формі
 позіхання, привиди та злі духи заволоділи ним. Це тіло
 також відоме як сон, що викликає слинотечу. Злі духи
 й привиди нападають на людей, які осквернилися, і такий
 напад називають божевіллям.

ПОЯСНЕННЯ: Психічні хвороби або напади привидів трапля-
 ються тоді, коли існування осквернене. Тут ясно сказано: коли
 людина міцно спить і в неї з рота тече слина, то людина осквер-
 няється, і з цього нечистого стану користаються духи, входячи
 в її тіло. Інакше кажучи, тих, у кого під час сну тече з рота
 слина, вважають нечистими; на них нападають духи, від чого
 люди божеволіють.

ВІРШ 42

ऊर्जस्वन्तं मन्यमान आत्मानं भगवानजः ।
 साध्यान् गणान् पितृगणान् परोक्षेणासृजत्प्रभुः ॥४२॥

ўрджасванта_м манйамāна āтмāна_м бгагавāн аджа_х
 сādгйāн га_нāн пітр-га_нāн парокше_нāсрджат прабг_ух

ўрджа_х-вантам – сповнений енергії; манйамāна_х – усвідомив;
 āтмāнам – себе; бгагавāн – гідний поклоніння; аджа_х – Брах-

ма; *sādḡān* – півбогів; *ḡaṇān* – сонми; *nītr-ḡaṇān* – і *nītiv*; *парокшеṇа* – зі своєї невидимої форми; *асрджат* – створив; *прабгух* – повелитель істот.

Відчувши натхнення і сили, високоповажний Брахма, творець живих істот, зі своєї невидимої форми проявив сонми *садг'ів* та *nītiv*, що з'явилися з його пупа.

ПОЯСНЕННЯ: *Садг'ї* та *nīti* – це невидимі форми покійних живих істот, і їх також створює Брахма.

ВІРШ 43

त आत्मसर्गं तं कायं पितरः प्रतिपेदिरे ।
साध्येभ्यश्च पितृभ्यश्च कवयो यद्वितन्वते ॥४३॥

та āтма-сарґам там кайам nīтарах пратіпедіре
сādḡйебḡйаї ча nīтрбḡйаї ча кавайо йад вітанвате

те – вони; *ātма-сарґам* – джерело свого існування; *там* – те; *кайам* – тіло; *nīтарах* – *nīti*; *пратіпедіре* – прийняли; *сādḡйебḡйах* – садг'ям; *ча* – і; *nīтрбḡйах* – *nīтам*; *ча* – також; *кавайах* – знавці ритуалів; *йат* – хто; *вітанвате* – робить підношення.

Самі *nīti* заволоділи невидимим тілом, з якого вони поставили. За посередництвом цього невидимого тіла знавці ритуалів роблять підношення *садг'ям* та *nīтам* [у формі своїх покійних предків] під час церемонії *шраддга*.

ПОЯСНЕННЯ: *Шраддга* – один із ритуалів, який виконують послідовники Вед. Ревні виконавці ритуалів щороку протягом п'ятнадцяти днів підносять дари душам покійних предків. Цей ритуал має назву *шраддга*. Предки, що з якоїсь примхи долі не отримали грубого фізичного тіла для матеріальної насолоди, завдяки цим підношенням своїх нащадків можуть знову його отримати. Обряд *шраддга*, за якого предкам підносять *прасад*,

в Індії проводять до наших днів, особливо в місті Гая, де дари пропонують у знаменитому храмі лотосовим стопам Вішну. Задоволений відданим служінням нащадків, Господь зі Своїї ласки звільняє цих засуджених предків, що не мають грубих тіл, і милостиво дає їм змогу знову отримати грубе тіло, в якому вони зможуть духовно розвиватися.

На жаль, під впливом *маї* зумовлена душа використовує отримане тіло для того, щоб задовольняти свої чуття, забувши, що така діяльність може знову привести до невидимого стану. Проте відданим Господа, або тим, хто перебуває у свідомості Крішні, не потрібно проводити такі обряди, як *шраддга*, тому що такі люди постійно задовольняють Верховного Господа. Тож їхні отці та предки, які могли опинитися у скруті, автоматично отримують звільнення. Яскравий приклад цього – Прахлада Махарадж. Прахлада Махарадж попросив Господа Нрісімхадеву звільнити його гріховного батька, який безліч разів ображав лотосові стопи Господа. Господь відповів Прахладі, що в родині, де з'являється на світ такий відданий, як Прахлада, самі собою отримують звільнення не лише його батьки, а також їхні батьки та діди, аж до чотирнадцятого коліна. З цього можна зробити висновок, що свідомість Крішні – це найліпший спосіб принести благо своїй сім'ї, громаді й усім живим істотам. Автор «Чайтанья-чарітамріті» каже, що особа, яка досконало пізнала науку свідомості Крішні, не вдається до жодних ритуалів, бо знає, що, просто виконуючи служіння Крішні в повній свідомості Крішні, вона досягає мети всіх ритуалів.

ВІРШ 44

सिद्धान् विद्याधरांश्चैव तिरोधानेन सोऽसृजत् ।

तेभ्योऽददात्तमात्मानमन्तर्धानाख्यमद्भुतम् ॥४४॥

siddhān vidyādharaṁśchāiva tīroḍgānena so 'sṛjāt
tebhyaḥ 'dadāt tam ātmānam antardgānākhyam adbhutam

сіддгāн – *сіддг*; *відйāдгарāн* – *відьядгари*; *ча ева* – а також; *тіродгāнена* – здатністю залишатися недоступним для зору; *сах* – Господь Брахма; *асрджат* – створив; *тебгйах* – їм; *ададāт* – дав; *там āтмāнам* – ту свою форму; *антардгāна-ākхйам* – відому як Антардгана; *адбгutam* – чудесну.

Далі Господь Брахма зі своєї здібності ставати невидимим створив *сіддг* та *відьядгар*, і дав їм цю свою дивовижну форму, яку називають Антардгана.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *антардгāна* вказує на те, що присутність цих живих створінь можна відчуті, але самі вони залишаються невидимі.

ВІРШ 45

स किन्नरान् किम्पुरुषान् प्रत्यात्म्येनासृजत्प्रभुः ।
मानयन्नात्मनात्मानमात्माभासं विलोकयन् ॥४५॥

са кіннарāн кімпурушāн пратйāтмйенāсрджат прабгух
мāнайанн āтманāтмāнам āтмāбгāсам вілокайан

сах – Господь Брахма; *кіннарāн* – *кіннари*; *кімпурушāн* – *кімпуруші*; *пратйāтмйена* – зі свого віддзеркалення (у воді); *асрджат* – створив; *прабгух* – владика живих істот (Брахма); *мāнайан* – захопився; *ātmanā āтмāнам* – сам собою; *ātma-āбгāсам* – своє віддзеркалення; *вілокайан* – споглядаючи.

Якось, побачивши своє віддзеркалення у воді й захопившись ним, Брахма, творець живих істот, проявив із цього віддзеркалення *кімпуруш* та *кіннарів*.

ВІРШ 46

ते तु तज्जगृह रूपं त्यक्तं यत्परमेष्ठिना ।
मिथुनीभूय गायन्तस्तमेवोषसि कर्मभिः ॥४६॥

*те ту тадж джаґрху рӯпам тйактам йат парамештхінā
мітхуні-бгӯйа гайантас там евошасі кармабгіх*

те – вони (кіннари та кімпуруші); *ту* – але; *там* – ту; *джа-ґрху* – схопили; *рӯпам* – примарну форму; *тйактам* – покинув; *йат* – яку; *парамештхінā* – Брахма; *мітхуні-бгӯйа* – разом зі своїми дружинами; *гайантах* – оспівують; *там* – його; *ева* – тільки; *ушасі* – на світанку; *кармабгіх* – про його діяння.

Кімпуруші та кіннари заволоділи тою примарною формою, що її покинув Брахма. Тому щоранку вони разом зі своїми дружинами підносять йому хвалу та оспівують його діяння.

ПОЯСНЕННЯ: Досвітній час, що настає за півтори години до сходу сонця, називають *брахма-мухурта*. Цей час, *брахма-мухурту*, радять присвятити духовній діяльності. Духовна практика в цю досвітню годину має більший ефект, ніж у будь-який інший час доби.

ВІРШ 47

देहेन वै भोगवता शयानो बहुचिन्तया ।
सर्गेऽनुपचिते क्रोधादुत्सर्ज ह तद्रूपः ॥४७॥

*дехена ваі бгоґаватā іайāно баху-чінтайā
сарґе 'нупачіте кродгāд утсардджа ха тад вапұх*

дехена – своїм тілом; *ваі* – справді; *бгоґаватā* – витягнувшись; *іайāнах* – лежав у повний зріст; *баху* – з великою; *чінтайā* – турботою; *сарґе* – оскільки творення; *анупачіте* – не розвивалося; *кродгāt* – від гніву; *утсардджа* – покинув; *ха* – справді; *там* – те; *вапұх* – тіло.

Якось Брахма лежав, простягнувшись на весь зріст. Його сильно турбував занадто повільний темп творення всесвіту. Пригнічений, він покинув це тіло також.

ВІРШ 48

येऽहीयन्तामुतः केशा अहयस्तेऽङ्ग जज्ञिरे ।
सर्पाः प्रसर्पतः क्रूरा नागा भोगोरुकन्धराः ॥४८॥

*йе 'х'їйантāмутах кеїā ахайас те 'н'га джаджїре
сарпāх прасарпатах крūrā nāgā бгогору-кандгарāх*

йе – яке; *ах'їйанта* – випало; *амутах* – з цього; *кеїāх* – волосся; *ахайах* – змії; *те* – вони; *ан'га* – дорогий Відуро; *джаджїре* – народилися; *сарпāх* – змії; *прасарпатах* – з тіла, що плазувало; *крūrāх* – заздрісні; *nāgāх* – кобри; *бгога* – з каптурами; *уру* – великими; *кандгарāх* – чиї шиї.

Дорогий Відуро, волосся, яке випало з цього тіла, перетворилося на змії, а з самого тіла, що стало плазувати, втягнувши руки й ноги, постали люті змії та *наги* з розпущеними каптурами.

ВІРШ 49

स आत्मानं मन्यमानः कृतकृत्यमिवात्मभूः ।
तदा मनून् ससर्जान्ते मनसा लोकभावनान् ॥४९॥

*са ātmānam ман'ямāнах крта-крт'ям івāтмабгūх
тадā манūн сасарджāнте манасā лока-бгāванāн*

сах – Господь Брахма; *ātmanam* – себе; *ман'ямāнах* – вважав; *крта-крт'ям* – досягнув цілі життя; *іва* – немов; *ātма-бгūх* – народжений з Усевишнього; *тадā* – тоді; *манūн* – Ману; *сасарджа* – створив; *анте* – наприкінці; *манасā* – зі свого розуму; *лока* – світу; *бгāванāн* – заради блага.

Іншого дня самонароджений Брахма, перша жива істота, відчув себе так, ніби досягнув мети життя. Тоді зі свого розуму він проявив Ману, які дбають про благо всесвіту.

ВІРШ 50

तेभ्यः सोऽसृजत्स्वीयं पुरं पुरुषमात्मवान् ।
तान्दृष्ट्वा ये पुरा सृष्टाः प्रशंसुः प्रजापतिम् ॥५०॥

тебгйах со 'срджат свййам пурам пурушам атмаван
тāн дриштвā йе пурā сриштāх праііаііамсух праджāпатім

тебгйах – їм; *сах* – Господь Брахма; *асрджат* – дав; *свййам* – своє; *пурам* – тіло; *пурушам* – людське; *ātma-vān* – що володіє собою; *tān* – їх; *дриштвā* – побачивши; *йе* – ті, хто; *пурā* – раніше; *сриштāх* – були створені (півбоги, *гандгарви* та інші істоти, що були створені до того); *праііаііамсух* – стали підносити хвалу; *праджāпатім* – Брахмі (владиці створених істот).

Стриманий творець віддав їм власне людське тіло. Побачивши Ману, всі раніше створені істоти – півбоги, *гандгарви* та інші – стали підносити хвалу Брахмі, повелителю всесвіту.

ВІРШ 51

अहो एतज्जगत्स्रष्टः सुकृतं बत ते कृतम् ।
प्रतिष्ठिताः क्रिया यस्मिन् साकमन्त्रमदाम हे ॥५१॥

ахо етадж джаг'ат-сраш'тах сукртам бата те кртам
пратишт'хитāх крійā йасмін сāкам аннам адāма хе

ахо – о; *етат* – це; *джаг'ат-сраш'тах* – творцю всесвіту; *су-кртам* – чудово зробив; *бата* – справді; *те* – ти; *кртам* – створив; *пратишт'хитāх* – регулярно відбуваються; *крійāх* – усі обряди; *йасмін* – у чому; *сāкам* – разом із цим; *аннам* – жертвопринесення; *адāма* – ми отримаємо долю; *хе* – о.

Вони промовляли такі молитви: О творцю всесвіту, ми дуже щасливі! Твоє творіння прекрасне. Оскільки тепер виконання обрядів відбувається регулярно серед людей, ми отримаємо свою долю жертвних підношень.

ПОЯСНЕННЯ: Важливість жертвопринесення пояснено також у «Бхагавад-гїті» (3.10). Там Господь підтверджує, що на початку творення Брахма створив Ману разом із методом жертвопринесення і благословив їх: «Продовжуйте виконувати жертвопринесення, і ви поступово будете підніматися до свого істинного становища самосвідомих душ, і водночас ви зможете насолодитися матеріальним щастям». Усі живі істоти, яких створив Брахма, – це зумовлені душі, котрі відчують бажання панувати над матеріальною природою. Мета жертвних обрядів полягає в тому, щоб поступово відродити духовну свідомість живих істот. Це початок життя у цьому всесвіті. Однак ті жертвні обряди призначені для того, щоб задовольнити Верховного Господа. Той, хто не задовольнив Верховного Господа, чи хто не розвинув свідомості Крішні, не може бути щасливим ні в матеріальних насолодах, ні в духовному самопізнанні.

ВІРШ 52

तपसा विद्यया युक्तो योगेन सुसमाधिना ।
ऋषीन्पुर्विर्हृषीकेशः ससर्जाभिमताः प्रजाः ॥५२॥

*tapasā vidyāyā yukto yogēna sūsamādhinā
rīṣīn pūrvaḥ ṛṣīkeśaḥ sasarjābhimatāḥ prajāḥ*

tapasā – аскезою; *vidyāyā* – поклонінням; *yuktaḥ* – задіяний; *yogēna* – зосередження розуму на відданому служінні; *su-samādhinā* – глибока медитація; *rīṣīn* – мудреці; *rīṣiḥ* – перший провидець (Брахма); *ṛṣīkeśaḥ* – владика своїх чуттів; *sasarjaja* – створив; *abhimatāḥ* – дорогих; *prajāḥ* – синів.

Пройшовши через суворі аскези, обряди поклоніння та глибоку медитацію, занурившись у віддане служіння Господу, вгамувавши в собі пристрасті й опанувавши чуття, Брахма, самонароджена жива істота, породив на

світ великих мудреців, що стали для нього дуже дорогими синами.

ПОЯСНЕННЯ: Обряди жертвопринесення призначені для того, щоб допомогти людині поліпшити своє матеріальне становище. Інакше кажучи, вони допомагають підтримувати тіло в здоровому стані для того, щоб поглиблювати духовне знання. Однак також потрібна інша кваліфікація для того, щоб розвинути істинне духовне знання. Дуже важливим є *відьа*, або поклоніння Верховному Господу. Терміном «йога» іноді позначають гімнастичні вправи у різних позах тіла, які допомагають зосередити розум. Зазвичай люди меншого інтелекту вважають різні тілесні пози за вершину йоги, але насправді вони призначені для того, щоб зосередити розум на Параматмі (Наддуші). Брахма спочатку створив істот, які дбають про економічний поступ, а потім витворив мудреців, що власним прикладом показують шлях до пізнання духу.

ВІРШ 53

तेभ्यश्चैकैकशः स्वस्य देहस्यांशमदादजः ।
यत्तत्समाधियोगर्द्धितपोविद्याविरक्तिमत् ॥५३॥

*тебгйаі чаікаікаіах свасйа дехасйāmііам адāд аджах
йат тат самāдгі-йогаpддгі- тапо-відйā-вірактімат*

тебгйах – їм; *ча* – і; *екаікаіах* – кожному; *свасйа* – свого; *деха-сйа* – тіла; *амііам* – частину; *адāт* – дав; *аджах* – ненароджений Брахма; *йат* – що; *тат* – та; *самāдгі* – глибока медитація; *йога* – зосередження розуму; *pддгі* – надприродні сили; *тапах* – аскеза; *відйā* – знання; *віракті* – зреченість; *мат* – мала.

Кожному з цих синів ненароджений творець усесвіту дав по частині свого тіла, кожна з яких була наділена здатністю до глибокої медитації та розумового зосередження, надприродною силою, аскезами, поклонінням і зреченням.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *вірактіма* у цьому вірші означає «що її наділено здатністю до зречення». Матеріалісти не можуть досягти духовного усвідомлення. Ті, хто прив'язаний до чуттєвих насолод, не можуть пізнати дух. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що особи, які занадто занурені в пошуки матеріальних набутків і матеріальних насолод, не здатні досягнути *йоґа-самадгі*, зануреності у свідомість Крішні. Коли проголошують, що можна насолоджуватися матеріальним життям і водночас духовно прогресувати, то кажуть неправду. Існує чотири принципи зречення: 1) утримуватися від незаконного сексу; 2) не їсти м'яса; 3) не вживати дурманних речовин; 4) не грати в азартні ігри. Ці чотири засади називають *тапасьєю*, або аскезою. Процес духовного пізнання полягає в тому, щоб занурити розум у свідомість Крішні, Верховного Господа.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
двадцятьої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
назва якої «Бесіда Майтреї та Відури».*

Розмова Ману й Кардами

ВІРШ 1

विदुर उवाच
स्वायम्भुवस्य च मनोर्वशः परमसम्मतः ।
कथ्यतां भगवन् यत्र मैथुनेनैधिरे प्रजाः ॥ १ ॥

відура увāча

*свāйамбгувасйа ча манор вāmīах парама-самматах
катхйātām бгаґаван йатра мaitхуненаідгіре праджāх*

відурах увāча – Відура сказав; *свāйамбгувасйа* – Сваямбгуви; *ча* – і; *манох* – Ману; *вāmīах* – про династію; *парама* – най-більш; *самматах* – шановану; *катхйātām* – розкажи, будь ласка; *бгаґаван* – о високоповажний мудрецю; *йатра* – в якій; *мaitхунена* – статевими зносинами; *едгіре* – примножили; *праджāх* – потомство.

Відура сказав: Усі з якнайбільшою шаною ставилися до роду Сваямбгуви Ману. О святий мудрецю, будь ласка, розкажи мені про його нащадків, що примножували свій рід, вступаючи у статеві зносини.

ПОЯСНЕННЯ: Упорядковане статеве життя, призначене для того, щоби приводити на світ благочестивих нащадків, гідне схвалення. Насправді Відуру зовсім не приваблювали історії

про те, як люди вступали в статеві зносини. Його насамперед цікавили нащадки Сваямбгуви Ману, оскільки в цій династії з'явилося багато достойних царів-відданих, які, спираючись на духовне знання, дбайливо піклувалися про своїх підданих. Отже, той, хто слухає розповіді про їхні діяння, стає більш просвітленим. І тут треба відзначити важливе слово, яке вжито в цьому вірші – *парама-самматах*. Воно вказує на те, що великі особистості високо цінували якості нащадків Сваямбгуви Ману та його синів. Інакше кажучи, статеве життя, присвячене народженню зразкових нащадків, схвалюють усі мудреці та знавці ведичних писань.

ВІРШ 2

प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौ स्वायम्भुवस्य वै ।
यथाधर्मं जुगुपतुः सप्तद्वीपवर्ती महीम् ॥ २ ॥

*прі́йавратоттāнапāдау сутау свāйамбгувасйа вай
йатхā-дгармам джугупатух сапта-дві́па-ваті́м махі́м*

прі́йаврата – Махарадж Прі́йаврата; *уттāнапāдау* – і Махарадж Уттанапада; *сутау* – два сини; *свāйамбгувасйа* – Сваямбгуви Ману; *вай* – справді; *йатхā* – згідно з; *дгармам* – релігійними засадами; *джугупатух* – правили; *сапта-дві́па-ваті́м* – що складався із семи островів; *махі́м* – світом.

Два великі сини Сваямбгуви Ману – Прі́йаврата й Уттанапада – правили світом, що складався із семи островів, у повній відповідності до релігійних засад.

ПОЯСНЕННЯ: У «Шрімад-Бгаґаватам» також містяться історії про великих правителів різних частин усесвіту. У цьому вірші згадано імена Прі́йаврати й Уттанапади, синів Сваямбгуви. Вони правили Землею, поділеною на сім островів. Ці сім островів досі існують як: Азія, Європа, Африка, Америка, Австралія,

а також Північний та Південний полюси. Хоча історії про всіх індійських царів подані у «Шрімад-Бгаґаватам» не у хронологічному порядку, однак у цьому писанні занотовано діяння найважливіших правителів, як оце Пріяврати й Уттанапади, а також багатьох інших, наприклад, Господа Рамачандри й Махараджа Юдгіштхіри. Слухати про діяння таких праведних царів дуже сприятливо, а вивчення історій їхнього правління може принести людям велике благо.

ВІРШ 3

तस्य वै दुहिता ब्रह्मन्देवहूतीति विश्रुता ।
पत्नी प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयानघ ॥ ३ ॥

тас'я ваі духіта брахман девахутіті віірутā
патні праджāпатер уктā кардамас'я твайāнаґа

тас'я – того Ману; *ваі* – справді; *духіта* – дочка; *брахман* – о святий *брахмане*; *девахуті* – на ім'я Девахуті; *іті* – так; *віірутā* – відома; *патні* – дружина; *праджāпатех* – повелителя створених істот; *уктā* – про що було сказано; *кардамас'я* – Кардами Муні; *твайā* – тобою; *анаґа* – о безгрішний.

О святий брахмане, о безгрішний, ти вже згадував, що його дочка на ім'я Девахуті стала дружиною мудреця Кардами, повелителя створених істот.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші йдеться про Сваямбугу Ману, тоді як у «Бгаґавад-гіті» розповідається про Вайвасвату Ману. Нинішньою епохою править Вайвасвата Ману. Сваямбуга Ману правив раніше, а історія його правління починається з епохи Варахи, коли Господь з'явився в подобі вепра. За один день Брахми з'являється чотирнадцять Ману, і життя кожного з них відзначають особливі події. Вайвасвата Ману, згаданий у «Бгаґавад-гіті», відмінний від Сваямбуги Ману.

ВІРШ 4

तस्यां स वै महायोगी युक्तायां योगलक्षणैः ।
ससर्ज कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषवे वद ॥ ४ ॥

*тасйāм са вай махā-йогī йуктāйāм йога-лакшанāй
сасарджа катідгā вїрйāм тан ме шїшїрїшаве вада*

тасйāм – у ній; *сах* – Кардама Муні; *вай* – насправді; *махā-йогī* – великий йог-містик; *йуктāйāм* – наділений; *йога-лакшанāй* – вісьмома проявами містичної досконалості; *сасарджа* – породив; *катідгā* – скільки разів; *вїрйāм* – нащадка; *тан* – цю розповідь; *ме* – мені; *шїшїрїшаве* – що прагне почути; *вада* – розкажи.

Скільки нащадків зачав цей великий йог у лоні царівни, яка володіла вісьмома формами йогічної досконалості? Прошу, повідай мені про це, бо я прагну почути твою розповідь.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші Відура просить розповісти про Кардаму Муні та його дружину Девахуті, а також про їхніх дітей. Тут сказано, що Девахуті досягнула високого рівня досконалості у восьмиступеневій йозі. Практика йоги складається з восьми елементів: 1) приборкання чуттів; 2) строге дотримання правил та норм; 3) практика різних сидячих поз; 4) опанування диханням; 5) відривання чуттів від об'єктів чуттів; 6) зосередження розуму; 7) медитація; 8) самоусвідомлення. Після досягнення самоусвідомлення існують ще вісім подальших ступенів досконалості, які називаються *йога-сїддгі*. Чоловік і дружина, тобто Кардама й Девахуті, перебували на високому рівні практики йоги; чоловік був *маха-йогом*, великим містиком, а дружина – *йога-лакшана*, тою, яка досягла висот йоги. Вони побралися й народили дітей. Раніше великі мудреці й святі зачинали дітей лише після того, як досягали досконалості життя. До цього вони строго дотримувалися цілібату. *Брахмачар'я* (дотримання правил та норм цілібату)

потрібна для того, щоб людина могла досягнути досконалості, усвідомивши свою духовну природу й розвинувши містичні сили. У ведичних писаннях немає жодної згадки про те, що людина може потурати своїм матеріальним чуттям, як їй заманеться, і водночас стати великим майстром медитації, заплативши певну суму якомусь шахраю.

ВІРШ 5

रुचिर्यो भगवान् ब्रह्मन्दक्षो वा ब्रह्मणः सुतः ।
यथा ससर्ज भूतानि लब्ध्वा भार्या च मानवीम् ॥ ५ ॥

*ручір йо бгаґавāн брахман дакшио вā брахманах сутах
йатхā сасарджа бгūtāні лабдгвā бгāрйāм ча мāнавīm*

ручіх – Ручі; *йах* – хто; *бгаґавāн* – гідний поклоніння; *брахман* – о святий мудрецю; *дакшах* – Дакша; *вā* – і; *брахманах* – Господа Брахми; *сутах* – син; *йатхā* – яким чином; *сасарджа* – породили; *бгūtāні* – нащадків; *лабдгвā* – після заручення; *бгāрйāм* – як дружину; *ча* – і; *мāнавīm* – дочку Сваямбугуви Ману.

О святий мудрецю, розкажи мені, як високошановні Ручі й Дакша, сини Брахми, породили на світ нащадків, узявши собі за дружин інших двох дочок Сваямбугуви Ману.

ПОЯСНЕННЯ: Усіх великих особистостей, які на початку творення примножували населення світу, називають Праджапаті. Серед них є також Брахма й деякі з його синів, котрі народилися пізніше. Сваямбугува Ману теж відомий як Праджапаті, і так само йменують Дакшу, ще одного сина Брахми. Сваямбугува мав дві дочки – Акуті й Прасуті. Праджапаті Ручі одружився з Акуті, а Дакша – із Прасуті. Ці подружжя та їхні діти народили безліч потомків, щоб заселити цілий усесвіт. Відура запитує про те, як вони народжували нащадків на початку творення.

ВІРШ 6

मैत्रेय उवाच

प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः ।

सरस्वत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश ॥ ६ ॥

*маїтрейа увāча**праджāх срджети бгагавāн кардамо брахманодітах
сарасватйāм тапас тепа сахасрāнāм самā даśа*

маїтрейах увāча – великий мудрець Майтрея сказав; *праджāх* – дітей; *срджа* – зачинай; *іті* – так; *бгагавāн* – гідний поклоніння; *кардамах* – Кардама Муні; *брахманā* – Господом Брахмою; *удітах* – отримавши наказ; *сарасватйāм* – на березі річки Сарасваті; *тапах* – аскезу; *тепа* – практикував; *сахасрāнāм* – тисяч; *самāх* – років; *даśа* – десять.

Великий мудрець Майтрея відповів: Отримавши від Господа Брахми наказ привести на світ дітей, високошановний Кардама Муні віддавався аскезам на березі річки Сарасваті упродовж десяти тисяч років.

ПОЯСНЕННЯ: Із цього вірша можна зробити висновок, що Кардама Муні присвятив йогічній медитації десять тисяч років, перш ніж досягнув досконалості. Так само відомо, що Валмікі Муні практикував йогічну медитацію шістдесят тисяч років, перед тим, як досягнув довершеності. Отже, стати успішними в практиці йоги можуть ті, чиє життя дуже довге – десять близько ста тисяч років. Тільки за таких умов можливо досягнути досконалості в йозі, інакше ніхто не спроможний прийти до справжнього успіху. Виконання приписів йоги, приборкання чуттів і практика різних сидячих поз – це лише підготовчі ступені. Дивно, як люди дозволяють обдурити себе йога-шахраям, які запевняють, що, просто щодня медитуючи по п'ятнадцять хвилин, можна досягнути досконалості та злитися з Богом. Нинішня епоха (*Калі-юга*) – це доба обману

і чвар. Насправді такі жалюгідні зусилля ніколи не приведуть до йогічної досконалості. Ведичні писання виразно проголошують, для наголосу повторюючи тричі, що за цієї епохи Калі – *калау нāстй ева нāстй ева нāстй ева* – немає іншого шляху, немає іншого шляху, немає іншого шляху, окрім *харер нāма* – повторення святого імені Господа.

ВІРШ 7

ततः समाधियुक्तेन क्रियायोगेन कर्दमः ।
सम्प्रपेदे हरिं भक्त्या प्रपन्नवरदाशुषम् ॥ ७ ॥

татах самāдгі-йуктена крійā-йоґена кардамах
сампрапедє харі́м бгактйā прпанна-варадāйіушам

татах – тоді, виконуючи ту аскезу; *самāдгі-йуктена* – у трансі; *крійā-йоґена* – поклоняючись Господу, згідно з методом *бгакті-йоґи*; *кардамах* – мудрець Кардама; *сампрапедє* – служив; *харі́м* – Богові-Особі; *бгактйā* – у відданому служінні; *прапанна* – відданим душам; *вара-дāйіушам* – того, хто дарує всі благословення.

Своєю аскезою, у трансі з відданістю поклоняючись Господу, мудрець Кардама задовольнив Бога-Особу, що швидко дарує всі благословення тим, хто віддається під Його притулок.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші описується важливість медитації. Практикуючи містичну йоґу, Кардама Муні провів у медитації десять тисяч років, щоб задовольнити Верховного Бога-Особу, Харі. І хоч би який шлях людина обрала – чи вона практикує йоґу, чи шукає Бога за допомогою філософських розумувань або дослідження – її зусилля повинні містити в собі якусь частку відданості. Без відданості ні в чому неможливо досягнути довершеності. Вершина самовдосконалення й самоусвідомлення полягає в тому, щоби пізнати Верховного Бога-Особу.

У шостій главі «Бгаґавад-гіти» ясно сказано, що найвищий йог – це той, хто постійно занурений у свідомість Крішні. Бог-Особа, Харі, також виконує бажання Свого вірного відданого. Щоб досягнути справжнього успіху, треба віддатися лотосовим стопам Бога-Особи, Харі, чи Крішні. Віддане служіння, або практика свідомості Крішні, – це прямий метод досягнення успіху, тоді як усі інші методи, хоча й авторитетні, вважаються непрямими. У нинішню епоху Калі, прямий метод є більш прийнятним, ніж непрямий, бо в людей зараз коротке життя, слабкий інтелект, вони страждають від злиднів і численних нещасть. Унаслідок цього Господь Чайтанья дав людству найбільший дар: за цієї епохи досконалості в духовному житті можна досягнути, просто повторюючи святе ім'я Бога.

Слова *сампрапедє харім* означають, що Кардама Муні задовольнив Верховного Бога-Особу, Харі, виконуючи різні форми відданого служіння. На віддане служіння вказують також слова *крійā-йогєна*. Кардама Муні не лише медитував, але й здійснював віддане служіння. Щоб досягнути досконалості в йозі чи медитації, треба бути залученим у процес відданого служіння: слухати про Господа, оспівувати Його, пам'ятати про Нього тощо. Пам'ятання – це також медитація. Однак про кого варто пам'ятати? Слід пам'ятати про Верховного Бога-Особу. Натомість треба не лише пам'ятати про Верховну Особу, але й слухати про Господні діяння й оспівувати Його славу. Це пояснюють усі авторитетні писання. Виконуючи різні форми відданого служіння протягом десяти тисяч років, Кардама Муні досягнув досконалості у своїй медитації, однак за цієї епохи Калі повторити його досягнення неможливо, тому що нині дуже складно дожити навіть до ста років. Хто за наших часів спроможний строго дотримуватися численних приписів йоги? Крім того, тільки віддані душі досягають досконалості на цьому шляху. Натомість як може називати себе відданим той, хто навіть не згадує про Бога-Особу? Якщо людина не медитує на Бога-Особу, то про яку практику йоги може йтися? На жаль, люди цієї епохи, особливо демонічні натурі, хочуть

бути обдуреними. Тому Верховний Бог-Особа посилає таким людям великих дурисвітів, які під вивіскою йоги обманюють їх і прирікають на марне життя. Отже, у «Бгаґавад-гіті» (16.17) йдеться про те, що самозвані авторитети-шахраї, які чваняться незаконно здобутим багатством, вдаються до практики йоги, не дотримуючись жодних достовірних писань. Оббираючи нетямущих людей, які хочуть бути обдуреними, вони дуже пишаються цими грошима.

ВІРШ 8

तावत्प्रसन्नो भगवान् पुष्कराक्षः कृते युगे ।
दर्शयामास तं क्षत्तः शाब्दं ब्रह्म दधद्वपुः ॥ ८ ॥

tāvat prasanno bhaḡavān puṣkaraḱṣaḥ kṛte yuḡe
darśayāmaśa taṁ kṣattaḥ śābdaṁ brahma dadadgaḡa vapuḥ

tāvat – тоді; *prasannaḥ* – задоволений; *bhaḡavān* – Верховний Бог-Особа; *puṣkara-akṣaḥ* – лотосоокий; *kṛte yuḡe* – за Сатъя-юґи; *darśayāmaśa āsa* – показав; *taṁ* – тому Кардамі Муні; *kṣattaḥ* – о Відуро; *śābdaṁ* – те, що пізнають тільки за допомогою Вед; *brahma* – Абсолютну Істину; *dadgaḡa* – явивши; *vapuḥ* – Своє трансцендентне тіло.

Тоді, у Сатъя-юґу, лотосоокий Верховний Бог-Особа, задоволений Кардамою Муні, явив Себе йому, поставши у Своєму трансцендентному образі, який можна пізнати тільки за допомогою Вед.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші є два важливі моменти. По-перше, Кардама Муні досягнув успіху в практиці йоги на початку Сатъя-юґи, коли життя людей тривало сто тисяч років. Крім того, Господь, задоволений успіхом Кардами Муні, явив йому Свою форму, яка не є плодом уяви. Іноді імперсоналісти радять довільно зосереджувати розум на будь-якому образі, який

людина собі уявляє чи який їй подобається. Однак тут чітко сказано, що образ, який Господь зі Своєї божественної милості явив Кардамі Муні, описано у ведичних писаннях. *Шабдам брахма* – форми Господа докладно змальовані у ведичній літературі. Кардама Муні не вигадав якийсь свій образ Бога, як стверджують шахраї, він справді побачив вічний, сповнений блаженства, трансцендентний образ Господа.

ВІРШ 9

स तं विरजमर्कभं सितपद्मोत्पलस्रजम् ।
स्निग्धनीलालकव्रातवक्त्राब्जं विरजोऽम्बरम् ॥ ९ ॥

*са там віраджам аркабгам сіта-падмотпала-сраджам
снігдга-нілалака-врат-вактрабджам віраджо амбарам*

сах – той Кардама Муні; *там* – Його; *віраджам* – вільного від скверни; *арка-абгам* – осяйного, як сонце; *сіта* – з білих; *падма* – лотосів; *утпала* – водяних лілій; *сраджам* – що мав гірлянду; *снігдга* – блискучих; *ніла* – темно-синіх; *алака* – кучерів; *врат* – з безліччю; *вактра* – що мав обличчя; *абджам* – лото-соподібне; *віраджах* – з бездоганим; *амбарам* – вбранням.

Кардама Муні побачив Верховного Бога-Особу, вільного від матеріальної скверни, у Його вічному образі, осяйному, наче сонце, прикрашеному гірляндою з білих лотосів та водяних лілій. Господь був убраний у бездоганий жовтий шовк, а Його лотосове обличчя обрамляли блискучі чорні локони.

ВІРШ 10

किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
श्वेतोत्पलक्रीडनकं मनःस्पर्शस्मितेक्षणम् ॥१०॥

*кірітіна́м куңда́ліна́м і́аі́нґха-ча́кра-га́дā-дга́рам
і́ветотпа́ла-крі́дана́ка́м ма́наґ-спа́ріі́а-смі́текша́на́м*

кірітіна́м – прикрашеного короною; *куңда́ліна́м* – із сережками; *і́аі́нґха* – раковину; *ча́кра* – диск; *га́дā* – булаву; *дга́рам* – тримаючи; *і́вета* – білу; *утпа́ла* – лілію; *крі́дана́кам* – що тримав як іграшку; *ма́наґ* – серце; *спа́ріі́а* – торкаючи; *смі́та* – усміхом; *і́кша́на́м* – і поглядом.

Прикрашений короною та сережками, у трьох руках Він тримав Свої атрибути: мушлю, диск і булаву, а в четвертій руці – білу лілію. Господь кинув погляд, сповнений щасливого усміху, що зачаровує серця всіх відданих.

ВІРШ 11

विन्यस्तचरणाम्भोजमंसदेशे गरुत्मतः ।
दृष्ट्वा खेऽवस्थितं वक्षःश्रियं कौस्तुभकन्धरम् ॥११॥

*ві́нйаста-ча́раі́а́мбго́джам а́мса-де́і́е га́рутмата́х
дри́твā кхе 'вастхі́та́м ва́кшаґ- і́рі́йа́м ка́устубга-ка́ндга́рам*

ві́нйаста – того, хто поставив; *ча́раі́а-а́мбго́джам* – лотосові стопи; *а́мса-де́і́е* – на плечі; *га́рутмата́х* – Гаруди; *дри́твā* – побачивши; *кхе* – у повітрі; *авастхі́та́м* – що стояв; *ва́кшаґ* – на Його грудях; *і́рі́йа́м* – з благословенним знаком; *ка́устубга* – із самоцвітом Кауствубга; *ка́ндга́рам* – на шиї.

Із золотою лінією на грудях та знаменитим самоцвітом Кауствубга, підвішеним на шиї, Він височів у повітрі, стоячи лотосовими стопами на плечах Гаруди.

ПОЯСНЕННЯ: Описи трансцендентної, вічної подоби Господа, що наведені у віршах 9–11, являють собою свідчення з достовірної ведичної літератури. Ці описи, без сумніву, не породжені уявою Кардами Муні. Прикраси, що оздоблюють Господа,

незбагненні для матеріального розуму, і це визнають навіть імперсоналісти; зокрема Шанкарачар'я казав, що Нараяна, Верховний Бог-Особа, не має нічого спільного з матеріальним творінням. Пов'язане з Господом трансцендентне розмаїття – Його тіло, Його форма, Його одяг, Його вчення, Його слова – не належить до утворів матеріальної енергії, але повністю описане у ведичній літературі. Завдяки практиці йоґи Кардама Муні справді побачив Верховного Господа таким, яким Він є. Споглядати уявний образ Бога після десяти тисяч років практики йоґи не мало б жодного сенсу. Отже, досконалість йоґи полягає не в тому, щоб досягнути порожнечі або безособистісного стану, а навпаки, успішним вважається той йоґ, який справді бачить Бога-Особу в Його вічному образі. Метод свідомості Крішні призначений для того, щоби безпосередньо розкрити відданому образ Крішні. Подобу Крішні змальовано в достовірному ведичному писанні, яке називається «Брахма-самхіта». Там ідеться про те, що Господь розважається іграми пастушка у Своїй обителі, утвореній з каменю *чінтамані*, і Йому слугують тисячі й тисячі *гопі*. Це достовірні описи, і людина, яка розвинула свідомість Крішні, приймає їх такими, як вони є, діє у згоді з ними, переповідає їх іншим та здійснює віддане служіння відповідно до вказівок авторитетних писань.

ВІРШ 12

जातहर्षोऽपतन्मूर्ध्ना क्षितौ लब्धमनोरथः ।
गीर्भिस्त्वभ्यगृणात्प्रीतिस्वभावात्मा कृताञ्जलिः ॥१२॥

*джāта-харшо 'патан мўрдгнā кшітау лабдга-маноратхах
гїрбгіс тв абгйагїнат прїті- स्वाбгāвāтмā кртāїджалїх*

джāта-харшах – відчуваючи природну радість; *апатат* – він упав; *мўрдгнā* – головою; *кшітау* – на землю; *лабдга* – здобувши;

манах-ратхах – своє бажання; *гїрбгїх* – молитвами; *ту* – і; *абгїа-гїрнїт* – він задовольнив; *прїті-свабгїва-їтмї* – чие серце від природи завжди повне любові; *крта-аїджалїх* – зі складеними долонями.

Коли Кардама Муні побачив перед собою Самого Верховного Бога-Особу, він був глибоко задоволений, оскільки його трансцендентне бажання було здійснене. Він кинувся на землю, кланяючись головою до лотосових стоп Господа. Його серце переповнювала щира любов до Бога, і він, склавши долоні, став підносити Господу молитви для Його задоволення.

ПОЯСНЕННЯ: Пізнання особистісної форми Господа – це найвищий, довершений рівень йоги. У шостій главі «Бгаґавад-гїті», що описує практику йоги, осягнення особистісної форми Господа названо досконалістю йоги. Практика сидячих поз та інших керівних засад системи йоги врешті-решт приводить людину до рівня *самадгї* – занурення у Всевишнього. На цьому рівні людина може побачити Верховного Бога-Особу або в Його частковому прояві, як Параматму, або таким, як Він є. Авторитетні тексти з йоги, наприклад, «Патанджалї-сутри», описують *самадгї* як стан трансцендентної насолоди. Систему йоги, викладену в книгах Патанджалї, слід вважати авторитетною, тоді як методи, що їх вигадують сучасні так звані йоги, не спираючись на думку авторитетів, просто сміховинні. Система йоги Патанджалї називається *аштангї-йоґою*. Іноді імперсоналісти, через свої монїстичні уявлення, спотворюють систему йоги Патанджалї. Проте сам Патанджалї пише, що душа відчуває трансцендентне задоволення, коли зустрічає Наддушу та споглядає Її. Якщо визнати одночасне існування індивідуальної душі й Наддуші, то безособистїсна теорїя монїзму втратить будь-який сенс. Тому деякі імперсоналісти й послїдовники філософїї порожнечї перекручують систему Патанджалї на свій лад, у такий спосїб спотворюючи всю науку йоги.

Згідно з Патанджалі, коли людина звільняється від усіх матеріальних бажань, вона досягає свого справжнього трансцендентного стану. Досягнення цього трансцендентного рівня називають оволодінням духовною силою. Коли людина занурена в матеріальну діяльність, вона діє під впливом *ґун* матеріальної природи. Такі люди прагнуть: 1) стати релігійними; 2) здобути матеріальне багатство; 3) мати можливість задовольняти чуття і врешті-решт 4) злитися з Усевишнім. На думку моністів, коли йоґ зливається з Усевишнім і втрачає свою індивідуальність, він досягає досконалості, *кайвальї*. Однак насправді *кайвалья* – це рівень пізнання Бога-Особи. *Кайвальєю* називається свобода від двоїстості в усвідомленні того, що природа Верховного Господа повністю духовна, і що досконале пізнання духу полягає в осягненні Верховного Бога-Особи. Патанджалі називає цей рівень оволодінням духовною силою. Він пояснює, що коли людина звільнюється від матеріальних бажань та утверджується в духовному знанні про душу й Наддушу, це означає, що вона осягає *чін-шакті*. Повністю пізнавши дух, жива істота відчуває духовне щастя, яке у «Бхаґавад-гїті» названо найвищим щастям, недосяжним для матеріальних чуттів. Транс буває двох видів: *сампраґ'ята* і *асампраґ'ята*, тобто філософське розуміння й самоусвідомлення. На рівні *асампраґ'ята самадгі* можна за допомогою духовних чуттів пізнати духовний образ Господа. Це вершина духовного самоусвідомлення.

Згідно з Патанджалі, коли людина постійно споглядає верховний образ Господа, це означає, що вона досягнула такого ж довершеного рівня, як і Кардама Муні. Той, хто не перебуває на цьому рівні досконалості, що перевершує глибоке володіння початковими ступенями йоґи, не досягнув вершини самоусвідомлення. Існує вісім форм досконалості в практиці системи *аштанга-йоґи*. Той, хто опанував їх, може ставати легшим за найлегше й важчим за найважче чи може здобути все, що забажає. Натомість навіть досягнути цих матеріальних успіхів у йоґі – це ще не найвища досконалість і не

кінцева мета. Кінцеву ціль описано у цьому вірші: Кардама Муні побачив Верховного Бога-Особу в Його вічному образі. Віддане служіння починається із встановлення стосунків між індивідуальною душею й Верховною Душею, або Крішною та відданими Крішні, і коли людина утверджується в цих стосунках, вона вже ніколи не падає. Якщо особа стає на шлях йоги, бажаючи врешті-решт побачити Верховного Бога-Особу віч-на-віч, але замість того спокушається можливістю здобути якісь матеріальні сили, вона перестає просуватися далі на цьому шляху. Матеріальні насолоди, до яких заохочують псевдойоги, не мають нічого спільного з досягненням трансцендентного, духовного щастя. Істинні віддані, що йдуть шляхом *бгакті-йоги*, обмежуються задоволенням тільки насущних матеріальних потреб, без яких неможливо підтримувати перебування душі в тілі. Вони повністю утримуються від зайвих чуттєвих насолод та готові на будь-які поневіряння, аби тільки мати змогу досягти успіху на шляху осягнення Бога-Особи.

ВІРШ 13

ऋषिरुवाच

जुष्टं बताद्याखिलसत्त्वराशेः

सांसिद्धयमक्ष्णोस्तव दर्शनान्नः ।

यद्दर्शनं जन्मभिरीडय सद्भि-

राशासते योगिनो रूढयोगाः ॥१३॥

*ршір увāча**джуштам батāдйāкхіла-саттва-рāйіеґ**сāмсіддґйам акшінос тава даріāнанāн наґ**йад-даріāанам джанмабґір ідйā садбґір**āйіāсате йогіно рӯдґа-йогāх*

ршіґх увāча – великий мудрець сказав; *джуштам* – досягнутий; *бата* – ох; *адйā* – зараз; *акхіла* – усього; *саттва* – добра;

raīseḥ – того, хто є джерелом; *sāmsiddḡam* – досконалий успіх; *akṣiṇoḥ* – двох очей; *taṃva* – Тебе; *darīānāt* – споглядання; *naḥ* – нас; *īat* – кого; *darīānam* – споглядання; *ḍḡanmaḡiḥ* – багатьма життями; *īḍā* – о Господи, об'єкте поклоніння; *saḍḡiḥ* – що поступово досягли високого рівня; *āīīācate* – прагнуть; *īoḡīnaḥ* – йоги; *rūḍḡa-īoḡāḥ* – досягнувши досконалості в йозі.

Великий мудрець Кардама сказав: О Господи, верховний об'єкте поклоніння, тепер мій зір досягнув найвищої досконалості, тому що я споглядаю Тебе, джерело всього буття. Піднесені йоги життя за життям практикують глибоку медитацію, прагнучи побачити Твій трансцендентний образ.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш описує Верховного Бога-Особу як джерело всього добра й усієї насолоди. Якщо істота не перебуває на рівні добра, вона не може відчувати справжньої насолоди. Натомість той, хто присвятив своє тіло, розум і діяння служінню Господу, досягає досконалого рівня добра. Кардама Муні каже: «Твоя Господня Милість – це вмістище всього, що можна зарахувати до категорії добра, і тепер, коли я бачу Тебе вічна-віч, просто перед собою, мої очі досягнули досконалості». Ці слова виражають почуття чистої відданості. Відданий вважає, що досконалість чуттів полягає в тому, щоби залучити їх до служіння Господу. Чуття зору стає довершеним тоді, коли дає змогу бачити красу Господа, слух є досконалим, якщо задіяний у слуханні про славу Господа, а смак набуває довершеності тоді, коли дає змогу насолоджуватися *прасадом*. Отже, якщо діяльність усіх чуттів пов'язана з Богом-Особою, цей досконалий рівень має назву *бгакті-йога*. На цьому рівні людина утримує чуття від матеріальних насолод і залучає їх до служіння Господу. Коли людина звільняється від усіх позначень зумовленого життя й повністю віддає себе служінню Господу, її діяльність називають *бгакті-йогою*. Кардама Муні проголо-

шує, що досконалість зору – це особисто споглядати Господа, перебуваючи на рівні *бгакті-йоги*. Коли Кардама Муні прославляє споглядання Господа як найвищу досконалість, він не перебільшує. На доказ своїм словам він наводить приклад справді піднесених йогів, які життя за життям докладають зусиль, щоби побачити цей образ Бога-Особи. Кардама Муні не був самозваний йог. Ті, хто справді йдуть до вершини йоги, прагнуть тільки одного – побачити вічний образ Господа.

ВІРШ 14

ये मायया ते हतमेधसस्त्वत्-
पादारविन्दं भवसिन्धुपोतम् ।
उपासते कामलवाय तेषां
रासीश कामान्निरयेऽपि ये स्युः ॥१४॥

*йе м'айай'а те хата-медгасас тват-
п'ад'аравіндам б'ава-сіндгу-потам
уп'асате к'ама-лав'ай'а теш'ам
р'асі'іа к'ам'ан н'ірайе 'nі йе с'йух*

йе – ті особи; *м'айай'а* – ілюзорною енергією; *те* – Твоїм; *хата* – втрачений; *медгасах* – чий інтелект; *тват* – Твоїм; *п'ада-аравіндам* – лотосовим стопам; *б'ава* – матеріального існування; *сіндгу* – океан; *потам* – що є корабель для переправи; *уп'асате* – поклоняються; *к'ама-лав'ай'а* – задля жалюгідних насолод; *теш'ам* – їх; *р'асі* – Ти даруєш; *й'іа* – о Господи; *к'ам'ан* – бажання; *н'ірайе* – у пеклі; *ап'і* – навіть; *йе* – бажання, які; *с'йух* – є доступні.

Твої лотосові стопи – це справжній корабель, на якому можна переправитися через океан матеріального незнання. Тільки люди, чий інтелект покрила оманна енергія, поклоняються Твоїм стопам задля нікчемних і скороминущих чуттєвих насолод, доступних навіть тим, хто гние

в пеклі. Однак Ти, мій Господи, настільки добрий, що даруєш Свою милість навіть таким людям.

ПОЯСНЕННЯ: Як мовиться в сьомій главі «Бгаґавад-гіти», є дві категорії відданих: ті, що прагнуть матеріальних насолод, і ті, що не мають жодних інших бажань, окрім служіння Господу. Матеріальні насолоди доступні навіть свиням і собакам, що живуть пекельним життям. Свиня також їсть, спить, донесхочу насолоджується сексом і водночас залишається дуже задоволеною таким пекельним матеріальним життям. Сучасні йоґи вчать, що, оскільки в нас є чуття, їх треба донесхочу задовольняти, як це роблять коти й собаки, і це не заважатиме практиці йоґи. Однак у цьому вірші Кардама Муні засуджує цю теорію. Він каже, що матеріальні насолоди доступні навіть котам і собакам, які живуть у пекельних умовах. Господь настільки милостивий, що може дати тим псевдойоґам, які задовольняються огидними насолодами жителів пекла, усі можливості здобути їхні жадані матеріальні втіхи, але такі йоґи не зможуть досягнути того рівня досконалості, на якому перебував Кардама Муні.

Демонічні особи насправді не знають, у чому полягає найвища досконалисть, і тому гадають, що мета життя – це задовольняти чуття. Вони вчать, що можна задовольняти чуття і разом із тим, повторюючи якусь *мантру* й виконуючи вправи, розраховувати на дешевий успіх у самоусвідомленні. Таких людей у цьому вірші названо *хата-медгасах*, «людьми, позбавленими розуму». За допомогою практики йоґи чи медитації вони прагнуть отримати матеріальні насолоди. У «Бгаґавад-гіті» Господь каже, що люди, які поклоняються півбогам, втратили розум. Тут Кардама Муні так само каже, що той, хто розраховує за допомогою практики йоґи здобути матеріальні насолоди, останній дурень, позбавлений розуму. Справжній розумний йоґ повинен прагнути тільки одного – подолати океан невігластва, поклоняючись Богові-Особі, і побачити лотосові стопи Господа. Однак Господь такий милостивий, що

навіть нинішнім позбавленим розуму йоґам Він дає можливість стати котями, собаками та свинями й насолоджуватися матеріальним життям, утішаючись сексом і задовольняючи чуття. Господь Сам підтверджує це в «Бґаґавад-гіті», кажучи: «Чого людина прагне отримати від Мене, те Я даю їй».

ВІРШ 15

तथा स चाहं परिवोदुकाः
समानशीलां गृहमेधधेनुम् ।
उपेयिवान्मूलमशेषमूलं
दुराशयः कामदुघाङ्घ्रिपस्य ॥१५॥

*tatxā sa chāhaṁ parivodgu-kāmaḥ
samāna-śīlām grhamedga-dgenum
upēyivān mūlam aīēsha-mūlam
durāśayaḥ kāma-dugāṅghripasya*

tatxā – так само; *saḥ* – сам; *cha* – також; *aham* – я; *parivodgu-kāmaḥ* – бажаючи одружитися; *samāna-śīlām* – дівчину зі схожою вдачею; *grha-medga* – у сімейному житті; *dgenum* – корову достатку; *upēyivān* – звернувся; *mūlam* – корінь (лотосові стопи); *aīēsha* – усього; *mūlam* – джерело; *durāśayaḥ* – із хтивим бажанням; *kāma-dugā* – що виконує всі бажання; *aṅghripasya* – (Тебе), хто є деревом.

Тому я, бажаючи одружитися з дівчиною зі схожим характером, яка в сімейному житті буде короною, що виконує всі бажання, і яка вдовольнить мою хіть, теж шукаю притулку біля Твоїх лотосових стіп, джерела всього сущого, бо Ти схожий на дерево бажань.

ПОЯСНЕННЯ: Хоча Кардама Муні засудив людей, які звертаються до Господа задля матеріальних здобутків, він зізнається

у своїй слабкості й відкриває Господу своє матеріальне бажання: «Я знаю, що в Тебе не слід прохати матеріальних речей, однак я все-таки хочу одружитися з дівчиною зі схожим характером». Слід особливо звернути увагу на фразу «зі схожим характером». Раніше шлюб брали хлопці й дівчата подібної вдачі. Для сімейного життя підбирали близьких за природою людей, щоб вони були щасливі. В Індії ще навіть чверть століття тому (можливо, дехто робить це й нині) батьки порівнювали гороскопи юнака й дівчини, щоб переконатися в їхній психологічній сумісності. Важливість такої сумісності складно переоцінити. Нині шлюб укладають, не беручи до уваги цей аспект, і тому незадовго після одруження настає розлучення. Раніше чоловік і жінка мирно доживали вкупі до кінця життя, але нині це дуже складно зробити.

Кардама Муні хотів одружитися з близькою за вдачею дівчиною, оскільки дружина допомагає чоловікові досягнути успіху в духовному й матеріальному житті. Мовиться, що дружина дарує чоловікові змогу здійснити всі бажання щодо релігії, економічного розвитку й задоволення чуттів. Слід вважати, що чоловікові, який має хорошу дружину, дуже пощастило. В астрології успіх людини визначають за великим багатством, хорошими синами й гарною дружиною. Однак серед цих трьох складників щастя, найбільше пощастило тому, хто має хорошу дружину. Перед тим як одружитися, треба вибрати жінку подібної вдачі й не захоплюватися так званою вродою чи іншими принадами, які обіцяють чуттєву втіху. У Дванадцятій пісні «Бгаґаватам» сказано, що за *Калі-юґи* люди будуть одружуватися тільки з огляду на сексуальне життя, і, як тільки в статевому житті виникатиме якесь незадоволення, вони відразу будуть думати про розлучення.

Кардама Муні міг попрохати цього благословення в Умі, тому що писання радять усім, хто хоче хорошу дружину, поклонятися Умі. Проте Кардама Муні волів служити Верховному Богові-Особі, оскільки «Бгаґаватам» рекомендує кожному поклонятися Верховному Господу: і тим, кого переповнюють

матеріальні бажання, і тим, хто не має жодних бажань, і тим, хто прагне звільнитися. З цих трьох категорій людей, одні шукають щастя у виконанні матеріальних бажань, другі – у злитті з Усевишнім, а треті стають відданими й таким чином досягають досконалості. Вони нічого не хочуть від Бога-Особи за своє служіння. Єдине їхнє бажання – це здійснювати трансцендентне любовне служіння. У всякому разі, кожен повинен поклонятися Верховному Богові-Особі, тому що Він виконає бажання всіх. Перевага поклоніння Верховній Особі в тому, що навіть той, хто бажає матеріальної насолоди, поклоняючись Крішні, поступово стане чистим відданим і звільниться від усіх матеріальних бажань.

ВІРШ 16

प्रजापतेस्ते वचसाधीश तन्त्या
 लोकः किलायं कामहतोऽनुबद्धः ।
 अहं च लोकानुगतो वहामि
 बलिं च शुक्लानिमिषाय तुभ्यम् ॥१६॥

*праджāпатес те вачасāдгīйā тантйā
 локах кілāйām кāма-хато 'нубаддгах
 ахам ча локāнуґато вахāмі
 балім ча śуклāнімішāйā тубгйам*

праджāпатех – того, хто є владикою всіх живих істот; *те* – Твоїм; *вачасā* – за наказом; *адгīйā* – о мій Господи; *тан-тйā* – мотузкою; *локах* – зумовлені душі; *кіла* – справді; *айām* – ці; *кāма-хатах* – охоплені хтивими бажаннями; *анубаддгах* – зв'язані; *ахам* – я; *ча* – і; *лока-ануґатах* – ідучи за зумовленими душами; *вахāмі* – приношу; *балім* – дари; *ча* – і; *śукла* – о втілення релігії; *анімішāйā* – що існує як вічний час; *тубгйам* – Тобі.

О мій Господи, Ти повелитель і провідник усіх живих істот. З Твоєї волі всі зумовлені душі, наче зв'язані мотузкою,

постійно намагаються задовольнити свої бажання. За ними слідом, о втілення релігії, я теж підношу свої дари Тобі, вічному часові.

ПОЯСНЕННЯ: У «Катха Упанішаді» мовиться, що Верховний Господь очолює всіх живих істот. Він підтримує їхнє існування і задовольняє всі їхні потреби та бажання. Жодна жива істота не є самостійною, адже всі залежать від ласки Верховного Господа. Тому Веди вчать, що насолоджуватися життям треба згідно із вказівками верховного владики, Бога-Особі. Отож ведичні писання, як оце «Ішопанішада», вчать, що все належить Верховному Богові-Особі й тому не слід зазіхати на чужу власність, однак необхідно задовольнятися своєю виділеною часткою. Найкращий спосіб дії для кожної живої істоти – це насолоджуватися матеріальним чи духовним життям згідно із вказівками Верховного Господа.

Може виникнути запитання: якщо Кардама Муні досягнув високого рівня в духовному житті, чому він не попросив у Господа звільнення? Чому він хотів насолоджуватися матеріальним життям, незважаючи на те, що особисто бачив Самого Верховного Господа й розмовляв із Ним? Відповідь полягає в тому, що не кожен здатний звільнитися від матеріального рабства. Натомість кожен зобов'язаний насолоджуватися відповідно до свого нинішнього становища, водночас дотримуючись вказівок Господа чи Вед. Веди вважають за слова Самого Господа. Господь дає нам можливість насолоджуватися матеріальним життям, як ми хочемо, але Він також учить, як будувати своє життя згідно з Ведами, щоб поступово звільнитися від матеріального рабства. Зумовлені душі, що прийшли в матеріальний світ, аби задовольнити своє бажання панувати над матеріальною природою, зв'язані законами цієї природи. Тому найрозумніше для них – жити за ведичними приписами, оскільки таким чином вони поступово прогресуватимуть і з часом досягнуть звільнення.

Кардама Муні називає тут Господа *шуклою*, що означає

«володар релігії». Праведна людина повинна дотримуватися релігійних приписів, тому що їх визначає Сам Господь. Створити чи вигадати релігію не може ніхто – саме слово «релігія» вказує на заповіді чи закони Господа. У «Бгаґавад-гіті» Господь каже, що суть релігії полягає в тому, щоб віддатися Йому. Отже, треба жити за ведичними приписами й віддавати своє життя Верховному Господу, адже це найвища досконалість, якої може досягнути людина. Треба бути доброчесним, дотримуватися релігійних заповідей і, одружившись, спокійно жити, прогресуючи до вищого рівня духовного самоусвідомлення.

ВІРШ 17

लोकांश्च लोकानुगतान् पशूंश्च
 हित्वा श्रितास्ते चरणात्पत्रम् ।
 परस्परं त्वद्गुणवादसीधु-
 पीयूषनिर्यापितदेहधर्माः ॥१७॥

*локā́mī́ ча локā́нуґатā́н пайū́mī́ ча
 хітвā́ і́рītā́с те чараṇā́тапатрам
 параспарам твад-гуṇа-вā́да-сīдгу-
 пī́yūша-ні́рyā́nīта-деха-дгармā́х*

локā́н – тих, хто йде шляхом світської діяльності; ча – і; лока-ану-
 гатā́н – та їхніх послідовників; пайū́н – тваринних; ча – і; хітвā́
 – облишивши; і́рītā́х – узявши притулок; те – Твоїх; чара-
 ṇа – лотосових стіп; ā́тапатрам – парасолі; параспарам – одне
 з одним; тват – Твоїх; гуṇа – якостей; вā́да – обговоренням;
 сīдгу – п'янким; пī́yūша – нектаром; ні́рyā́nīта – ті, що усунули;
 деха-дгармā́х – насущні потреби тіла.

Проте ті, хто відрікся від загальновизнаної світської діяль-
 ності та від її твариноподібних прихильників і хто знайшов
 притулок під парасолом Твоїх лотосових стіп, упиваючись
 п'янким нектаром Твоїх якостей і діянь у бесідах між

собою, можуть звільнитися від необхідності задовольняти насущні потреби матеріального тіла.

ПОЯСНЕННЯ: Пояснивши, навіщо потрібне сімейне життя, Кардама Муні далі стверджує, що одруження та інші форми соціальної діяльності являють собою загальновизнані правила для людей, прив'язаних до матеріальної чуттєвої насолоди. Засади тваринного життя – їда, сон, парування і самозахист – це насущні потреби тіла, однак ті, хто присвятили своє життя трансцендентній свідомості Крішні, цілковито облишивши загальновизнану діяльність матеріального світу, звільняються від соціальних умовностей. Зумовлені душі живуть під магічним впливом матеріальної енергії, або вічного часу – минулого, теперішнього й майбутнього, але як тільки людина присвячує себе свідомості Крішні, вона одразу виходить за межі минулого й теперішнього та занурюється у вічну діяльність душі. Щоб насолоджуватися матеріальним життям, треба діяти згідно із вказівками Вед, однак люди, які вже стали на шлях відданого служіння Господу, не бояться законів матеріального світу. Таким відданим байдуже до загальновизнаних правил матеріальної діяльності, вони сміливо віддаються під притулок лотосових стіп Господа, які, наче парасоля, захищають їх від пекучого сонця нескінченних народжень і смертей.

Постійне переселення душі з одного тіла в інше становить причину її страждань у матеріальному світі. Зумовлене існування в матеріальному світі називають *самсарою*. Навіть якщо хтось вершив багато праведних вчинків і завдяки цьому народився в чудових матеріальних умовах, сам процес народження і смерті подібний до жажливої пожежі. Про це згадує Шрі Вішванатх Чакраварті Тхакур у своїй молитві до духовного вчителя. *Самсару*, повторення народжень і смертей, порівнюють із лісовою пожежею. Вогонь спалахує в лісі сам собою, без чийось зусиль, від тертя сухого дерева, але його не спроможні загасити жодні пожежники чи доброзичливці. Розбурхану лісову пожежу може погасити лише безперервний потік води

з дощової хмари. Таку хмару порівнюють із милістю духовного вчителя. З ласки духовного вчителя з'являється хмара милості Бога-Особи, і лише завдяки зливі свідомості Крішні можливо погасити пожежу матеріального існування. Це пояснюється і в цьому вірші. Щоб звільнитися від банального зумовленого життя в матеріальному світі, треба віддатися під притулок лотосових стіп Господа, але не так, як це роблять імперсоналісти, а в настрої відданого служіння, слухаючи про діяння Господа й оспівуючи їх. Так можна звільнитися від ланцюга дій та їхніх наслідків, що становлять основу матеріального існування. У цьому вірші рекомендовано відмовитися від зумовленого життя в матеріальному світі й від товариства так званих цивілізованих людей, що за своїм зовнішнім полиском ховають прив'язаність до банальних засад: їди, сну, самозахисту й парування. Процес слухання й оспівування слави Господніх діянь тут описаний як *твад-гуна-вāда-сідгу*. Тільки п'ючи нектар оспівування і слухання описів Господніх розваг, людина отримує змогу забути про хмільний смак матеріального існування.

ВІРШ 18

न तेऽजराक्षभमिरायुरेषां
त्रयोदशारं त्रिशतं षष्टिपर्व ।
षण्मेम्यनन्तच्छदि यत्त्रिणाभि
करालस्रोतो जगदाच्छिद्य धावत् ॥१८॥

*на те 'джарākша-бграмір айур ешām
трайодайāрам трі-іаатам шаишті-парва
шаң-немй ананта-ччхаді йат трі-нāбгі
карāла-срото джагад āччхідйā дгāват*

на – не; *те* – Твоє; *аджара* – нетлінного Брахмана; *акша* – навколо осі; *бграміх* – обертаючись; *айух* – тривалість життя; *ешām* – відданих; *трайодайā* – що має тринадцять; *арам* – спиць; *трі-*

ішат – триста; *шашті* – шістдесят; *парва* – стики; *шат* – шість; *немі* – ободів; *ананта* – безліч; *чхаді* – листків; *йат* – що; *трі* – три; *набгі* – маточини; *карāла-сротах* – із жахливою швидкістю; *джагат* – усесвіту; *āччхідйа* – укорочує; *дгāват* – біжучи.

Твоє колесо з трьома маточинами обертається навколо осі нетлінного Брахмана. Воно має тринадцять спиць, триста шістдесят з'єднань, шість ободів і безліч вирізьблених листків. Обертаючись зі страхітливою швидкістю, це колесо вкорочує життя всього творіння, однак воно неспроможне вплинути на тривалість життя відданих Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Фактор часу не може вплинути на тривалість життя відданих. У «Бгаґавад-гїті» сказано, що навіть незначне віддане служіння рятує людину від найбільшої небезпеки. Найбільша небезпека – це перехід душі з одного тіла до іншого, і тільки віддане служіння Господу здатне зупинити цей процес. У ведичних писаннях мовиться: *харім вінā на сртīm таранті* – без милості Господа неможливо покласти край кругобігу народжень і смертей. У «Бгаґавад-гїті» стверджується, що тільки той, хто пізнав трансцендентну природу Господа і Його діянь, Його з'явлення та зникнення, може зупинити повторення смертей і повернутися до Нього. Час поділяється на багато хвилин, годин, місяців, років, епох, пір року тощо. Усі часові проміжки, на які вказує цей вірш, визначаються на підставі наведених у ведичній літературі астрономічних обрахунків. Рік ділиться на шість пір, які називаються *ріту*. Період часу в чотири місяці називають *чатурмасьею*, і три таких періоди по чотири місяці становлять один рік. Згідно з підрахунками ведичної астрономії, рік складається з тринадцяти місяців. Тринадцятий місяць називають *адгі-маса*, або *мала-маса*, і він додається раз на три роки. Однак на життя відданих чинник часу не здатний вплинути. У «Бгаґаватам» є ще один вірш, де мовиться, що з кожним сходом і заходом сонце скорочує життя всіх живих істот, але воно не має влади над життям

тих, хто присвятив себе відданому служінню. У цьому вірші час порівнюється з велетенським колесом, яке має триста шістдесят з'єднань, шість ободів, що уособлюють пори року, і безліч листків, які символізують хвилини. Це колесо обертається на осі вічного буття, Брахмана.

ВІРШ 19

एकः स्वयं सअगतः सिसृक्षया-
द्वितीययात्मन्नधियोगमायया ।
सृजस्यदः पासि पुनर्ग्रसिष्यसे
यथोर्णनाभिर्भगवन् स्वशक्तिभिः ॥१९॥

*екаґ свайаґ саґ джаґатаґ сісркішайā-
двітіїайāтманн адґі-йоґамāйайā
срджаґсі адаґ пāсі пунар ґрасішйасе
йатхорґна-нāбґіґ бґаґаван сва-йāктібґіґ*

екаґ – один; *свайаґ* – Ти Сам; *сан* – будучи; *джаґатаґ* – усесвіти; *сісркішайā* – бажаючи творити; *адвітіїайā* – недвоїстий; *āтман* – у Собі; *адґі* – орудуючи; *йоґа-мāйайā* – йоґамаєю; *срджаґсі* – Ти твориш; *адаґ* – ті всесвіти; *пāсі* – Ти підтримуєш; *пунаґ* – знову; *ґрасішйасе* – Ти згорнеш; *йатхā* – як; *йрґна-нāбґіґ* – павук; *бґаґаван* – о Господи; *сва-йāктібґіґ* – своєю енергією.

Мій дорогий Господи, Ти один твориш усесвіти. О Боже-Особо, як павук, що за допомогою своєї енергії плете павутину, а тоді знову згортає її, так і Ти, бажаючи створити ці всесвіти, утворюєш їх, підтримуєш, а потім знову згортаєш силою Своїх енергій, підвладних *йоґамаї*, Твоїй другій енергії.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші вжито два важливі слова, які цілковито спростовують теорію імперсоналістів про те, що все

є Бог. Тут Кардама каже: «О Боже-Особо, Ти один, але Ти маєш різноманітні енергії». Приклад із павуком також дуже значущий. Павук – це індивідуальна жива істота, однак за допомогою своєї енергії він сплітає павутину, розважається з нею, а коли забажає – закінчує свою гру з павутинням і згортає його. Коли павук сплітає павутину зі своєї слини, він не перетворюється на щось безособистісне. Так само, творячи й проявляючи матеріальну чи духовну енергії, творець не стає безособистісним. З цієї молитви само собою випливає, що Бог – це свідомо істота, яка здатна чути молитви й виконувати бажання відданого. Отже, Господь – це *сач-чід-ананда-віграха*, форма блаженства, знання і вічності.

ВІРШ 20

नैतद्वताधीश पदं तवेप्सितं
 यन्मायया नस्तनुषे भूतसूक्ष्मम् ।
 अनुग्रहायास्त्वपि यर्हि मायया
 लसत्तुलस्या भगवान् विलक्षितः ॥२०॥

*naītaḍ batāḍgīīa padaḁ tavēpsitāḁ
 īan māīayā naṣ tanuṣe bḡta-sūkṣhamam
 anugrahāyāṣtv anī īarḁi māīayā
 lasat-tulasīā bgaḡavān vīlakṣitāḁ*

на – не; *етат* – цей; *бата* – справді; *адгїїа* – о Господи; *падам* – матеріальний світ; *тава* – Твоє; *їпсітам* – бажання; *їат* – що; *мāйайā* – Своєю зовнішньою енергією; *наḁ* – для нас; *тануше* – Ти проявляєш; *бḡта-сūкшмам* – з грубих і тонких елементів; *ануграхāйā* – щоб дарувати милість; *асту* – нехай буде так; *anī* – також; *īarḁi* – коли; *мāйайā* – Твоєю безпричинною милістю; *ласат* – чудовою; *туласīā* – з гірляндою з листків туласі; *бгаḡavān* – Верховний Бог-Особа; *вілакшітаḁ* – сприймається.

Мій дорогий Господи, Ти проявляєш це творіння, складене з грубих і тонких елементів, не за власним бажанням, а тільки задля того, щоб ми могли задовольняти свої чуття. Тож даруй нам Свою безпричинну милість, поставши перед нами у Своєму вічному образі, прикрашеному чудовим вінком з листків *туласі*.

ПОЯСНЕННЯ: Тут виразно сказано, що матеріальний світ створено не за бажанням Самого Верховного Господа. Його створила зовнішня енергія Бога, оскільки живі істоти хочуть насолоджуватися ним. Цей матеріальний світ не призначений для людей, які не прагнуть чуттєвої насолоди, а навпаки, постійно занурені у трансцендентне любовне служіння і вічно перебувають у свідомості Крішні. Для них є вічний духовний світ, де вони перебувають у блаженстві. Як мовиться в іншому місці «Шрімад-Бхаґаватам», для тих, хто знайшов притулок біля лотосових стіп Верховного Бога-Особи, цей матеріальний світ непотрібний. Оскільки в матеріальному світі на кожному кроці чигають численні небезпеки, він призначений не для відданих, а для тих живих істот, які на свій страх і ризик хочуть панувати над матеріальною енергією. Крішна такий милосливий, що дозволяє схильним до чуттєвих насолод живим істотам жити в окремому місці. Він створює для них світ, де вони можуть насолоджуватися, як їм завгодно, але Він все одно приходить сюди власною особою. Господь створює матеріальний світ проти Своєї волі, але сходить у нього Сам, чи посилає сюди когось зі Своїх вірних синів або слуг, чи вповноважує довіреного творця, як оце В'ясадева, записати Його настанови. Сам Він також дає настанови у «Бхаґавад-гїті». Ця просвітницька діяльність триває одночасно з творенням всесвіту, щоб переконати заблудлих живих істот, які гниють у матеріальному світі, повернутися до Нього й віддатися Йому. Недаремно остання настанова «Бхаґавад-гїті» звучить так: «Облиш усі свої вигадані заняття в матеріальному світі й просто віддайся Мені. Я захищу тебе від усіх наслідків твоїх гріхів».

ВІРШ 21

तं त्वानुभूत्योपरतक्रियार्थं
 स्वमायया वर्तितलोकतन्त्रम् ।
 नमाम्यभीक्षणं नमनीयपाद-
 सरोजमलपीयसि कामवर्षम् ॥२१॥

*там твāнубгūtйōпарата-крійāртхам
 сва-мāйайā вартіта-лока-тантрам
 намāmй абгїкшñам наманійā-пāда-
 сароджам алпійасі кāма-варшам*

там – тому; *твā* – що Тебе; *анубгūtйā* – пізнавши; *упарата* – відреклися; *крійā* – від насолоди, що приносить корислива діяльність; *артхам* – для того, щоб; *сва-мāйайā* – завдяки Твоїй енергії; *вартіта* – що явив; *лока-тантрам* – матеріальні світи; *намāmй* – я кланяюся; *абгїкшñам* – постїйно; *наманійā* – гідні поклоніння; *пāда-сароджам* – чий лотосові стопи; *алпійасі* – нікчемним; *кāма* – бажання; *варшам* – що проливає.

Я знову й знову з великою шаною кланяюся Твоїм лотосовим стопам, які являють собою найліпший притулок, тому що Ти проливаєш на нікчемних живих істот усі благословення. Ти проявив ці матеріальні світи за допомогою Своєї енергії для того, щоб усі живі істоти могли пізнати Тебе й таким чином відректися від корисливої діяльності.

ПОЯСНЕННЯ: Кожна людина, незалежно від того, бажає вона матеріальної насолоди, звільнення, або трансцендентного любовного служіння Богу, повинна щиро схилитися перед Верховним Господом, оскільки Він може дарувати будь-які благословення. Господь стверджує у «Бгаґавад-гіті»: *йе йатхā мām прападйанте* – того, хто прагне щасливо насолоджуватися в матеріальному світі, Господь благословляє на це, того, хто бажає звільнитися від рабства матеріального існування,

Господь звільняє, але якщо хтось бажає постійно служити Господу в повній свідомості Крішні, то Господь дарує йому цю можливість. Для тих, хто прагне матеріальних насолод, Господь визначив у Ведах величезну кількість ритуальних жертвних обрядів. Скориставшись цими приписами, люди можуть насолоджуватися матеріальним життям на вищих планетах або у шляхетних аристократичних родинах. Усе, що для цього потрібно зробити, описано у Ведах, і кожен може скористатися цим знанням. Те саме стосується і тих, хто прагне звільнитися з матеріального світу.

Поки людина не розвинула відразу до насолод матеріального світу, вона не почне прагнути визволення. Звільнення – це мета тих, хто відчуває огиду до матеріальної насолоди. Тому у «Веданта-сутрі» проголошується: *atxāto brahma-džidžhāsā* – люди, які облишили спроби стати щасливими в матеріальному світі, можуть зацікавитися Абсолютною Істиною. Для тих, хто хоче пізнати Абсолютну Істину, є «Веданта-сутра», а також «Шрімад-Бгаґаватам», авторитетне роз'яснення «Веданта-сутри». «Бгаґавад-гіта» теж являє собою «Веданту», і тому той, хто розуміє «Шрімад-Бгаґаватам», «Веданта-сутру» чи «Бгаґавад-гіту», може здобути істинне знання. Коли людина осягає істинне знання, вона теоретично досягає єдності з Усевишнім, а коли вона починає служити Брахману, тобто діяти у свідомості Крішні, вона не лише звільняється від матерії, але й утверджується у духовному бутті. Так само для тих, хто хоче панувати над матеріальною природою, існують численні різновиди матеріальної насолоди. Господь створює матеріалістичне знання й науку для тих, хто хоче насолоджуватися ними. Отже, висновок полягає в тому, що, хоч яке благословення людина шукає, їй треба поклонятися Верховному Богові-Особі. Варто також відзначити вжите в цьому вірші слово *kāma-varšam*. Воно вказує на те, що Господь задовольняє бажання кожного, хто звертається до Нього. Проте той, хто щиро любить Крішну й водночас бажає матеріальної насолоди, стоїть перед дилемою. Проявляючи велику милість до такої людини, Крішна дає

їй можливість зануритись у трансцендентне любовне служіння Господу, завдяки чому вона поступово забуває про свої галюцинації.

ВІРШ 22

ऋषिरुवाच
 इत्यव्यलीकं प्रणुतोऽब्जनाभ-
 स्तमाबभाषे वचसामृतेन ।
 सुपर्णपक्षोपरि रोचमानः
 प्रेमस्मितोद्वीक्षणविभ्रमद्भ्रूः ॥२२॥

ршір увāча
іті авйалікам прануто 'бджа-нāбгас
там āбабгāше вачасāмртена
супарна-пакшопарі рочамāнах
према-смітодвікшаṇа-вібграмад-бгрūх

ршіх увāча – великий мудрець Майтрея сказав; *іті* – так; *авйалікам* – щиро; *пранутах* – ушанований; *абджа-нāбгах* – Господь Вішну; *там* – Кардамі Муні; *āбабгāше* – відповів; *вачасā* – словами; *амртена* – солодкими, як нектар; *супарна* – Гаруди; *пакша* – плечах; *упарі* – на; *рочамāнах* – сяючий; *према* – любові; *сміта* – з усміхом; *удвікшаṇа* – дивлячись; *вібграмад* – граціозно піднявши; *бгрūх* – брови.

Майтрея продовжував: Вислухавши цю щирю хвалу, Господь Вішну, що стояв на плечах Гаруди, розливаючи прекрасне сяйво, відповів солодкими, як нектар, словами. Граціозно піднявши брови, Господь подивився на мудреця з лагідним усміхом.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші дуже важливим є слово *вачасāмртена*. Коли Господь говорить, Його мова сходить із трансцендентного світу. Його слова не матеріальні. Господь трансцендентний, і тому Його мова теж трансцендентна, як

і Його діяльність. Усе, що пов'язане з Господом, трансцендентне за природою. Словом *амрта* характеризують того, для кого не існує смерті. Слова й дії Господа безсмертні. Це означає, що вони не являють собою утвори матеріального світу. Звуки матеріального й духовного світів цілковито відмінні між собою. Таким чином звуки, які походять із духовного світу, мають смак нектару й вічну природу, тоді як звуки матеріального світу набридають і приречені на смерть. Звуки святого імені – Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе – вічно поглиблюють ентузіазм того, хто їх повторює. Одноманітні матеріальні слова стомлюють людину, але якщо вона буде повторювати Харе Крішна двадцять чотири години на добу, то не відчуватиме втоми, навпаки, її смак до повторення святого імені буде тільки дедалі зростати. Відповідь Господа мудрецю Кардамі охарактеризовано в цьому вірші словами *вачасāmртена*, оскільки Господь говорив із трансцендентного світу. Господь відповів трансцендентними словами, і коли Він заговорив, то Його брови піднялися, виражаючи Його любов до мудреця. Коли відданий оспівує славу Бога, то Господь дуже задоволений ним і зі щедрістю дає йому Свої трансцендентні благословення, адже Він завжди готовий дарувати безпричинну милість Своему відданому.

ВІРШ 23

श्रीभगवानुवाच
विदित्वा तव चैत्यं मे पुरैव समयोजि तत् ।
यदर्थमात्मनियमैस्त्वयैवाहं समर्चितः ॥२३॥

śrī-bhagavān uvāca

*viditvā tava caitīam me puraiva samajodjī tat
yad-artham ātma-nīyamaic tvayaiivāham samarcitāḥ*

śrī-bhagavān uvāca – Верховний Господь сказав; *viditvā* – розуміючи; *tava* – твій; *caitīam* – стан розуму; *me* – Мною; *purā*

– перед тим; *ева* – певно; *самайоджі* – було влаштовано; *тат* – те; *йат-артхам* – заради чого; *ātma* – розуму й чуттів; *нійа-майх* – опануванням; *твайā* – тобою; *ева* – тільки; *ахам* – Я; *самарчітах* – що був об'єктом поклоніння.

**Верховний Господь сказав: Зрозумівши твої думки, Я вже підготував те, задля чого ти щиро поклонявся Мені, при-
боркуючи розум і чуття.**

ПОЯСНЕННЯ: Верховний Бог-Особа в аспекті Параматми перебуває в серці кожного. Тому Він знає минуле, теперішнє й майбутнє кожної індивідуальної особистості, а також усі її бажання, учинки та все, що з нею пов'язане. У «Бгаґавад-гіті» йдеться про те, що Господь перебуває в серці кожного як свідок. Бог-Особа знав бажання, яке плекав у своєму серці Кардама Муні, і вже влаштував усе необхідне для того, щоб його виконати. Господь ніколи не розчаровує щирого відданого, хоч би чого той бажав, але водночас Він ніколи не допустить нічого, що може зашкодити відданому служінню індивідуальної душі.

ВІРШ 24

न वै जातु मृषैव स्यात्प्रजाध्यक्ष मदर्हणम् ।
भवद्विधेष्वतितरां मयि सङ्गृभितात्मनाम् ॥२४॥

на ваі джāту мршаіва сйāt праджāдгйакша мад-архаṇам
бґавад-відгешв атітарām майі санґрбгітātманām

на – не; *ваі* – певно; *джāту* – коли-небудь; *мршā* – марним; *ева* – тільки; *сйāt* – може бути; *праджā* – живих істот; *адгйакша* – о проводирю; *мад-архаṇам* – поклоніння Мені; *бґават-відгешу* – для таких людей, як ти; *атітарām* – цілковито; *майі* – на Мені; *санґрбгіта* – зосереджений; *ātманām* – тих, чий розум.

Господь вів далі: Любий *ріші*, проводирю живих істот, ті, хто з відданістю служать і поклоняються Мені, а насамперед такі, як ти, що присвячують Мені все, ніколи не знають розчарування.

ПОЯСНЕННЯ: Навіть якщо людина, яка присвятила себе служінню Господу, має матеріальні бажання, вона ніколи не знатиме розчарування. Тих, хто служить Господу, називають *сака* й *акама*. Людей, які звертаються до Верховного Бога-Особи, прагнучи матеріальної насолоди, називають *сакама*, а відданих, що не мають матеріального бажання чуттєвої насолоди і служать Верховному Господу зі спонтанної любові до Нього, називають *акама*. Відданих *сакама* поділяють на чотири класи: ті, хто страждають, ті, які потребують грошей, допитливі й мудреці. Деякі люди починають поклонятися Верховному Господу через те, що зазнають психічних чи фізичних страждань, інші служать Верховному Господу, оскільки потребують грошей, ще інші поклоняються Господу з цікавості, бажаючи пізнати Його таким, який Він є, а деякі прагнуть за допомогою дослідження та своєї мудрості здобути філософське розуміння Господа. І жоден із цих чотирьох класів людей не буде розчарований. Господь усім дарує те, задля чого вони поклоняються Йому.

ВІРШ 25

प्रजापतिसुतः सम्राण्मनुर्विव्यातमङ्गलः ।
ब्रह्मवर्त योऽधिवसन् शास्ति सप्तार्णवां महीम् ॥२५॥

праджāpati-сутах самрāн манур вікхйāта-ман'галах
брахмāвартам йо 'дгівасан ійāсті саптāрнавām махім

праджāpati-сутах – син Господа Брахми; *самрāт* – імператор; *манух* – Сваямбгува Ману; *вікхйāта* – знамениті; *ман'галах* – чії

праведні дії; *брахмāвартам* – Брахмаварті; *йах* – той, хто; *адгі-васан* – живе в; *йāстї* – править; *сапта* – з сімома; *арṇавām* – океанами; *махīm* – землею.

Імператор Сваямбгува Ману, син Господа Брахми, що прославився своїми праведними вчинками, живе у Брахмаварті й править землею з її сімома океанами.

ПОЯСНЕННЯ: Дехто вважає, що Брахмаварта становить частину Курукшетри, або навпаки, що Курукшетра розташована у Брахмаварті, оскільки півбогам рекомендовано проводити духовні обряди на Курукшетрі. Однак інші переконані, що Брахмаварта належить до Брахмалоки, і що саме там правив Сваямбгува. На поверхні землі є багато місць, які також відомі на вищих планетних системах. Наприклад, на цій планеті є такі місця, як Вріндаван, Дварака та Матхура, але вони також вічно існують на Крішналоці. Багато місць на землі мають схожі назви, тож цілком можливо, що за епохи Вепра Сваямбгува Ману справді правив нашою планетою, як сказано у цьому вірші. Треба відзначити вживане тут слово *ман'галах*. Слово *ман'гала* вказує на піднесену в усьому людину, яка досконало виконує релігійні приписи, наділена великою владою, чистотою та багатьма іншими чудовими якостями. *Вікхйāта* означає «ушавлений». Сваямбгува Ману прославився своїми прекрасними якостями й щедротами.

ВІРШ 26

स चेह विप्र राजर्षिर्महिष्या शतरूपया ।
आयास्यति दिदृक्षुस्त्वां परध्वो धर्मकोविदः ॥२६॥

са чеха віпра рāджаршїр махішйā йāтаруṇайā
āйāсйатї дїдркшус твāм парайїво дгарма-ковїдах

сах – Сваямбгува Ману; ча – і; іха – сюди; віпра – о святий брахмане; рāджа-ршїх – святий цар; махішйā – зі своєю цари-

цею; *śātarūpaī* – на ім'я Шатарупа; *āyāśīati* – приїде; *dīdrakṣuḥ* – бажаючи побачити; *tvaṁ* – тебе; *paraiśvaḥ* – післязавтра; *dharma* – релігійних обрядах; *kovīdaḥ* – досвідчений.

Післязавтра, о *брахмане*, цей славетний імператор, знавець релігійних обрядів, приїде сюди разом зі своєю царицею, Шатарупою, щоб побачитися з тобою.

ВІРШ 27

आत्मजामसितापाङ्गी वयःशीलगुणान्विताम् ।
मृगयन्तीं पतिं दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभो ॥२७॥

ātma-djām acitāpāṅgīm vaiśa-śīla-guṇānvitām
mṛgayantīm patim dāśīyatī anurūpāya te prabho

ātma-djām – його дочку; *acitā* – з чорними; *apāṅgīm* – очима; *vaiśaḥ* – повнолітню; *śīla* – із вдачею; *guṇa* – хорошими якостями; *anvitām* – наділену; *mṛgayantīm* – що шукає; *patim* – чоловіка; *dāśīyatī* – він віддасть; *anurūpāya* – гідному; *te* – тебе; *prabho* – о пане.

Він має дорослу чорнооку дочку. Вона вже стала на порі й має добру вдачу та всі хороші якості. Ця дівчина також шукає собі гідного чоловіка. Мій дорогий володарю, її батьки прийдуть до тебе, щоб віддати свою дочку тобі за дружину, оскільки ти досконало підходиш їй.

ПОЯСНЕННЯ: Хорошого чоловіка для гідної дівчини завжди обирали її батьки. Тут ясно сказано, що Ману з царицею збиралися прийти до Кардами Муні, щоб запропонувати йому свою дочку за дружину, адже вона була наділена всіма чеснотами й батьки шукали їй гідного чоловіка. У цьому полягає обов'язок батьків. Дівчат ніколи не слід виганяти на вулицю шукати собі чоловіка, тому що, коли дівчата підрастають і починають шукати собі хлопця, вони не задумуються над тим, наскільки

майбутні обранці їм підходять. Під впливом хіті дівчина готова закохатися в кого завгодно, але якщо чоловіка обирають батьки, то вони здатні зважити, наскільки він підходить їхній дочці. Тому у ведичній культурі дівчині ніколи не дозволяють самостійно шукати собі хлопця, її видають заміж батьки, підібравши для неї гідного чоловіка.

ВІРШ 28

समाहितं ते हृदयं यत्रेमान् परिवत्सरान् ।
सा त्वां ब्रह्मन्वृषवधूः काममाशु भजिष्यति ॥२८॥

самāхітам те хрдайам йатремāн паріватсарāн
сā твām брахман нрпа-вадгӯх кāмам āйу бгаджішйаті

самāхітам – було спрямовано; *те* – твоє; *хрдайам* – серце; *йатра* – на кого; *імāн* – протягом цих усіх; *паріватсарāн* – років; *сā* – вона; *твām* – тобі; *брахман* – о брахмане; *нрпа-вадгӯх* – царівна; *кāмам* – як ти бажаєш; *āйу* – дуже скоро; *бгаджішйаті* – служитиме.

Ця царівна, о святий мудрецю, саме така дівчина, про яку ти мріяв у своєму серці протягом усіх цих довгих років. Скоро вона буде твоєю і своїм служінням задовольнить усі бажання твого серця.

ПОЯСНЕННЯ: Господь дарує всі благословення, яких бажає у своєму серці відданий. Господь так сказав Кардамі Муні: «Дівчина, що її віддадуть за тебе заміж, – це царівна, дочка імператора Сваямбгуви, яка досконало тобі підходить». Тільки з милості Бога чоловік може знайти хорошу дружину, яка буде в усьому відповідати його бажанням. Так само й дівчина тільки з ласки Бога може вийти заміж за чоловіка, про якого мріє її серце. Саме тому сказано, що в усіх своїх діях у матеріальному житті ми повинні звертатися у молитві до Верховного

Господа, і тоді все у нас буде виходити згідно з бажаннями нашого серця. Іншими словами, ми повинні за будь-яких обставин шукати притулку у Верховного Бога-Особи й ставити себе в повну залежність від Його волі. Людина гадає, а Бог сповняє. Отже, у виконанні наших бажань треба покластися на волю Верховного Бога-Особи, і це буде найкраще рішення. Кардама Муні просто бажав знайти дружину, але оскільки він був відданим Господа, то Господь обрав для нього за дружину дочку імператора, царівну. Таким чином Кардама Муні отримав дружину, що перевершувала всі його сподівання. Якщо ми будемо покладатися на вибір Верховного Бога-Особи, то Він благословить нас навіть більшим багатством, ніж ми бажаємо.

Ще один важливий момент, згаданий у цьому вірші, полягає в тому, що Кардама Муні був *брахманом*, а імператор Сваямбгува – *кшатрієм*. Тож міжкастові шлюби укладали ще за тих часів. Правило було таке, що *брахман* міг одружитися з дочкою *кшатрія*, але *кшатрій* не міг одружитися з дочкою *брахмана*. Такі приклади можна знайти в історії ведичного суспільства. Так, коли Шукрачар'я запропонував свою дочку Махараджу Яяті, то царю довелося відмовитися від шлюбу з дочкою *брахмана*. Вони змогли побратися тільки після того, як отримали особливий дозвіл *брахмана*. Отже, за давніх часів, мільйони років тому, міжкастові шлюби не були заборонені, однак люди дотримувалися певних норм соціальної поведінки.

ВІРШ 29

या त आत्मभृतं वीर्यं नवधा प्रसविष्यति ।

वीर्ये त्वदीये ऋषये आधास्यन्त्यञ्जसात्मनः ॥२९॥

йā та āтма-бгртам вірйам навадгā прасавішйаті
вірйе твадіє ршайа āдгāсйантй аңджасāтманах

йā – вона; *те* – тобою; *ātма-бгртам* – посіяне в ній; *вірйам* – сім'я; *нава-дгā* – дев'ять дочок; *прасавішйаті* – народить;

вїрїє твадїїє – із дочками, яких ти зачнеш; *ршайах* – мудреці; *адгаїсїанті* – зачнуть; *аїдґасā* – безпосередньо; *ātманах* – дітей.

Із твого сімені, вкладеного в її лоно, вона народить дев'ять дочок, а зачаті від тебе дочки в належний час будуть народжувати дітей великим мудрецам.

ВІРШ 30

त्वं च सम्यगनुष्ठाय निदेशं म उशत्तमः ।
मयि तीर्थीकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे ॥३०॥

твам ча самйаг ануштхāйа нїдеїаm ма уїаtтамах
майї тїртхї-кртāїєша- крїйāртхо мāм прапатсйасе

твам – ти; *ча* – і; *самйак* – належно; *ануштхāйа* – виконуючи; *нїдеїаm* – наказ; *ме* – Мій; *уїаtтамах* – повністю очистившись; *майї* – Мені; *тїртхї-крта* – присвятивши; *аїєша* – усі; *крїйā* – дій; *артхах* – плоди; *мāм* – Мене; *прапатсйасе* – ти досягнеш.

Ретельно виконавши Мою волю і завдяки тому очистивши своє серце, ти присвятиш Мені всі плоди своїх дій і врешті-решт досягнеш Мене.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші необхідно відзначити слова *тїртхї-кртāїєша-крїйāртхах*. *Тїртха* означає освячене місце, де заведено роздавати милостину. Приходячи в місця прощї, люди завжди з щедрістю роздавали там пожертви. Цей звичай зберігся й донині. Саме тому Господь сказав: «Щоб очистити свої дії та їхні наслідки, ти присвятиш усе Мені». Це також підтверджується й у «Бгаґавад-гїті»: «Хоч би що ти робив, їв чи приносив у жертву, плоди своїх дій ти повинен присвячувати тільки Мені». В іншому місці «Бгаґавад-гїті» Господь каже: «Я насолоджуюся всіма жертвопринесеннями, аскезами й усім,

що роблять для добробуту суспільства чи людства». Отже, усі свої дії – задля благополуччя родини, суспільства, країни чи всього людства – треба виконувати у свідомості Крішні. Таку настанову Господь дав Кардамі Муні. Коли Махарадж Юдгіштхіра вітав Нараду Муні, він сказав цьому великому мудрецю: «Усяке місце відразу ж стає святим, коли ти з'являєшся в ньому, оскільки Господь завжди особисто присутній у твоєму серці». Так само, якщо ми діємо у свідомості Крішні під керівництвом Господа чи Його представника, усі наші дії освячуються. Таку настанову одержав Кардама Муні, який жив згідно з цим ученням і завдяки тому отримав прекрасну дружину й чудового сина, про що ми дізнаємося з наступних віршів.

ВІРШ 31

कृत्वा दयां च जीवेषु दत्त्वा चाभयमात्मवान् ।
मय्यात्मानं सह जगद्रक्ष्यस्यात्मनि चापि माम् ॥३१॥

*кртвā дайāм ча джївешу даттвā чāбгаїам āтмавāн
майї āтмāнам саха джагад дракшїасї āтманї чāпї мām*

кртвā – проявляючи; *дайāм* – співчуття; *ча* – і; *джївешу* – до живих істот; *даттвā* – давши; *ча* – і; *абгаїам* – гарантію безпеки; *āтма-вāн* – той, що пізнав себе; *майї* – у Мені; *āтмāнам* – самого себе; *саха джагад* – разом з усесвітом; *дракшїасї* – ти побачиш; *āтманї* – у собі; *ча* – і; *анї* – також; *мām* – Мене.

Проявляючи милосердя до всіх живих істот, ти пізнаєш свою сутність. Допомагаючи іншим здобути безстрашність, ти побачиш і себе самого, і всі всесвіти в Мені, а Мене побачиш у собі.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші описано простий метод самоусвідомлення, яким може скористатися кожна жива істота. Насамперед треба досягнути, що цей світ – це творіння вищої

волі. У певному сенсі цей світ невідмінний від Верховного Господа. Натомість імперсоналісти мають неправильне уявлення про цю тотожність; вони кажуть, що Верховна Абсолютна Істина, перетворюючись у всесвіт, перестає існувати як окрема сутність. Таким чином вони вважають, що Господь – це всесвіт і все, що в ньому є. Це філософія пантеїзму, яка ставить знак рівності між Богом й усім сущим. Такої думки дотримуються імперсоналісти. Натомість персоналісти, віддані Господа, вважають, що все суще – це власність Верховного Господа. Усе, що ми бачимо, становить прояв Верховного Господа, тому все необхідно використовувати у служінні Йому. У цьому полягає істинна єдність. Різниця в поглядах імперсоналістів та персоналістів у тому, що перші не допускають окреме існування Господа, тоді як другі визнають Господа. Персоналісти розуміють, що хоча Господь поширює Себе у безлічі проявів, Він також існує як окрема особа. Господь описує це у «Бгаґавад-гіті»: «У Своєму безособистісному аспекті Я присутній у цілому всесвіті. Усе спочиває на Мені, але Я Сам перебуваю поза всім». Це ілюструє вдалий приклад із Сонцем і сонячним промінням. Сонце пронизує цілий всесвіт своїми променями, в яких спочивають усі планети. Однак планети відрізняються від Сонця. Буде помилкою сказати, що всі планети – це також Сонце, оскільки вони перебувають у його променях. Так само і твердження імперсоналістів чи пантеїстів про те, що все є Бог, не є дуже розумним. Насправді, як пояснює Сам Господь, поза Ним немає нічого, але водночас усе суще не можна назвати *Самим* Господом. Він Сам відмінний від усього. У цьому вірші Господь також каже: «Ти побачиш, що все у світі невідмінне від Мене». Це означає, що все на світі треба бачити як утір Господньої енергії і використовувати у служінні Господу. Енергія повинна приносити користь її власнику, і в цьому полягає її досконалість.

Використовувати енергію так, щоб від цього була справжня користь, може тільки той, хто має співчуття до інших живих істот. Людина, яка розвинула свідомість Крішні, віддана

Господа, завжди проявляє співчуття. Вона не задовольняється тим, що сама стала відданою, а намагається поширити знання про служіння Богові всім. Існує багато відданих Господа, які не зупинилися перед численними небезпеками, поширюючи науку відданого служіння серед людського загалу. Так повинен діяти відданий.

Також мовиться, що коли людина ходить у храм і з великою відданістю поклоняється Господу, але при цьому не виявляє доброти до звичайних людей і не шанує інших відданих, це означає, що вона належить до відданих третього класу. До відданих другого класу належать ті, хто проявляють милосердя і співчуття до занепалих душ. Відданий другого класу завжди пам'ятає, що він вічний слуга Господа, і тому дружить з іншими відданими, виявляє співчуття до звичайних людей, навчаючи їх науки відданого служіння, і відмовляється спілкуватися чи співпрацювати з невідданими. Допоки людина, яка здійснює віддане служіння Господу, не співчуває звичайним людям, вона належить до відданих третього класу. Відданий першого класу дарує всім живим істотам свободу від страху перед матеріальним існуванням: «Живімо у свідомості Крішні й так подолаймо невігластво матеріального існування».

У цьому вірші зазначається, що Господь наказав Кардамі Муні бути дуже милосердним і щедрим у сімейному житті, а зрікшись світу, допомагати людям здобути безстрашність. Обов'язок *санньясі*, людини, яка зреклася світу, полягає в тому, щоб просвіщати суспільство. Він повинен мандрувати, йдучи від дверей до дверей, і нести людям знання. Домогосподар під впливом чарів *маї* занурюється в сімейні турботи й забуває про свої стосунки з Крішною. Якщо він помре, як коти й собаки, так і не згадавши про Крішну, то його життя буде марним. Через це *санньясі* повинні йти та пробуджувати покриті безпам'ятством душі, даючи їм знання про їхні вічні стосунки з Господом і залучаючи їх до відданого служіння. Відданий має проявляти милосердя до занепалих душ і допомагати їм звільнитися від страху матеріального існування. Коли людина стає

відданою Господа, вона відразу ж відчуває впевненість у тому, що Господь її захищає. Господа боїться сам уособлений страх, тому чого боятися відданому?

Звільнити людину від страху – це найщедріший дар. *Санньясі*, тобто зречена людина, повинен ходити від дверей до дверей, від села до села, від міста до міста, із країни до країни, по всьому світу, наскільки він має змогу подорожувати, і просвітяти сімейних людей у свідомості Крішні. Той, хто має сім'ю, але отримав від *санньясі* посвяту, повинен проповідувати свідомість Крішні вдома – запрошувати до себе друзів та сусідів, наскільки йому дозволяють його можливості, і проводити просвітницькі програми про свідомість Крішні. Програми мають містити спільне оспівування святого імені Крішні й вивчення «Бгаґавад-гіти» чи «Шрімад-Бгаґаватам». Відомо безліч творів, які роз'яснюють науку свідомості Крішні, і обов'язок кожної сімейної людини полягає в тому, щоб за допомогою свого духовного вчителя-*санньясі* вивчати науку про Крішну. У служінні Господу є розподіл праці. Обов'язок сімейної людини – заробляти гроші, однак *санньясі* не повинен цього робити. *Санньясі* цілковито залежить від підтримки сімейних людей. Сім'янин має заробляти гроші або власним бізнесом, або працюючи в когось на службі, і принаймні п'ятдесят відсотків своїх прибутків витрачати на поширення свідомості Крішні. Двадцять п'ять відсотків він може витрачати на сім'ю, а ще двадцять п'ять відсотків він повинен відкладати на непередбачені обставини. Такий взірець встановив Рупа Госвами, і віддані повинні наслідувати його.

Насправді єдність із Верховним Господом означає єдність із Його інтересами. Стати єдиним із Господом не означає бути настільки ж великим, як Верховний Господь. Це неможливо. Частина ніколи не може бути рівна цілому. Жива істота завжди являє собою крихітну частку Господа. Натомість єдність істоти з Господом означає, що її інтереси збігаються з інтересами Господа. Господь хоче, щоб кожна жива істота постійно думала про Нього, була Його відданим і завжди поклонялася

Йому. Про це дуже чітко сказано у «Бгаґавад-гіті»: *ман-манā бгава мад-бгактах*. Крішна хоче, щоб живі істоти постійно думали про Нього. Усі повинні завжди складати свої поклони Крішні. Така воля Верховного Господа, і віддані мають намагатися виконати Його бажання. Господь безмежний, і тому Його бажання також безмежні. Їм немає кінця, через що служіння відданого також нічим не обмежене. У трансцендентному світі триває нескінченне змагання між Господом і Його слугою. Господь має безмежні бажання, а відданий намагається задовольнити їх своїм служінням. У цьому проявляється нескінченна єдність інтересів Господа і Його відданого.

ВІРШ 32

सहाहं स्वांशकलया त्वद्वीर्येण महामुने ।
तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेष्ये तत्त्वसंहिताम् ॥३२॥

*сахāхам свāmīа-калайā твад-вїрїєна махā-муне
тава кшетре девахутїāм праґешїє таттва-самхїтāм*

сах – разом із; *ахам* – Я; *сва-амїа-калайā* – Своєю довершеною часткою; *твад-вїрїєна* – твоїм сім'ям; *махā-муне* – о великий мудрецю; *тава кшетре* – у твоїй дружині; *девахутїāм* – у Девахуті; *праґешїє* – Я дам настанови; *таттва* – про вищі принципи; *самхїтāм* – учення.

О великий мудрецю, Я з'явлюся у Своїй довершеній частці з лона твоєї дружини, Девахуті, після народження твоїх дев'яти дочок. Я поясню їй систему філософії, яка аналізує основоположні засади чи категорії.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші слово *свāmīа-калайā* вказує на появу Господа в образі сина Девахуті й Кардами Муні, Капіладеви, який стане основоположником філософії *санкх'ї*, названої тут *таттва-самхїтā*. Господь сказав Кардами Муні, що втілиться як Капіладева й учитиме людство філософії *санкх'ї*. У всьому

світі філософія *санкх'ї* відома як учення іншого Капіладеви, і воно відрізняється від *санкх'ї*, яку пояснив Сам Господь. Відомо дві філософії *санкх'ї*: атеїстична і теїстична. *Санкх'я*, котру виклав Капіладева, син Девахуті – це теїстична філософія.

Господь проявляє Себе в різних формах. Він завжди один, але став багатьма. Він поширює Себе у два види форм: *кала* й *вібгіннамша*. Звичайні живі істоти належать до категорії *вібгіннамша*, тоді як нічим не обмежені поширення *вішну-таттви*, як оце: Вamana, Говінда, Нараяна, Прад்யумна, Вāsудева чи Ананта, належать до категорії *свамша-кала*. *Свамша* – це безпосереднє поширення Самого Господа, а *кала* – це поширення від поширення первинного Господа. Баладева – це поширення Крішні. Далі Сам Баладева поширюється в Санкаршану. Отже, Санкаршана – це *кала*, а Баладева – це *свамша*. Однак усі Вони невідмінні між Собою. Це чудово пояснено в «Брахма-самхиті» (5.46): *ḍīpārçīr eva xi daīīāntaram abhīyupetīa*. Від однієї свічки можна засвітити другу, від другої – третю, а тоді четверту, і так можливо запалити тисячі свічок, однак усі вони будуть горіти з однаковою силою, ні в чому не поступаючись одна одній. Кожна свічка потенційно наділена повною силою світіння, і водночас вони відрізняються одна від одної тим, що одна з них загорілася першою, інша – другою, третьою, четвертою тощо. Так само немає відмінності між безпосередніми й похідними поширеннями Господа. Це стосується і Господніх імен. Оскільки Господь абсолютний, то Його ім'я, образ, розваги, оточення та якості наділені однаковою могутністю. В абсолютному світі ім'я Крішні являє собою трансцендентний звуковий прояв Господа. Сила, що міститься в Його імені, не поступається силі Його якостей, форми тощо. Повторення імені Господа, Харе Крішна, має таку ж силу, як і Сам Господь. Форма Господа, якій ми поклоняємося, і Божество Господа в храмі наділені однаковою силою. Не треба думати, що ми поклоняємося ляльці чи статуї, навіть якщо інші бачать Божеств тільки такими. Статуя Господа наділена такою самою силою, як і Сам Господь, а тому, поклоняючись Його образу,

ми отримуємо той же результат, який дає поклоніння Йому Самому. У цьому полягає наука свідомості Крішні.

ВІРШ 33

मैत्रेय उवाच

एवं तमनुभाष्याथ भगवान् प्रत्यगक्षजः ।

जगाम बिन्दुसरसः सरस्वत्या परिश्रितात् ॥३३॥

маїтрейа увāча

*евам там анубгāшйāтха бгагавāн пратйаг-акшаджах
джагāма біндусарасах сарасватйā паріі́рїтāт*

маїтрейах увāча – великий мудрець Майтрея сказав; *евам* – так; *там* – йому; *анубгāшйā* – сказавши; *тха* – тоді; *бгагавāн* – Господь; *пратйаг* – прямо; *акша* – чуттями; *джах* – відчутний; *джагāма* – пішов; *бінду-сарасах* – з озера Бінду-саровара; *сарасватйā* – річкою Сарасваті; *паріі́рїтāт* – оточеного.

Майтрея продовжував: Сказавши це Кардамі Муні, Господь, що являє Себе тільки тому, хто очистив свої чуття свідомістю Крішні, залишив берег озера Бінду-саровара, оточеного руслом річки Сарасваті.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші на особливу увагу заслуговує одне слово. Господь названий тут *пратйаг-акшаджа*. Він недоступний для матеріальних чуттів, але водночас Його можна побачити. Це твердження здається суперечливим. Наші чуття матеріальні, тому як ми можемо побачити Верховного Господа? Його називають *адгокшаджею*, що означає «невидимий для матеріальних чуттів». *Акшаджа* означає «знання, яке здобувають матеріальними чуттями». Оскільки Господь не належить до об'єктів, які можна пізнати за допомогою роздумів чи матеріальних чуттів, Його також називають *аджітою*. Він здатний

перемогти кого завгодно, але Його не може перемогти ніхто. Як же тоді зрозуміти твердження про те, що Його можна побачити? Ніхто не здатний почути трансцендентне ім'я Крішні, ніхто не спроможний пізнати Його трансцендентний образ чи збагнути Його трансцендентні розваги. Це неможливо. Як же тоді можна побачити та зрозуміти Господа? Коли людина проходить школу відданого служіння і здійснює його на практиці, це служіння поступово очищує її чуття від матеріальної скверни. Той, хто таким чином очистив чуття, розвиває здатність бачити, розуміти, чути тощо. Очищення матеріальних чуттів, сприйняття трансцендентного образу, імені та якостей Крішні виражені в цьому вірші одним словом – *пратйаг-акиаджа*.

ВІРШ 34

निरीक्षतस्तस्य ययावशेष-
सिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः ।
आकर्णयन् पत्ररथेन्द्रपक्षै-
रुच्चारितं स्तोममुदीर्णसाम ॥३४॥

*нірікшатас тасйа йайāv айеша-
сіддгеіварāбгіштута-сіддга-мāргaх
āкарñайан патра-ратхендра-пакшаір
уччāрітам стомам удірñа-сāма*

нірікшатах тасйа – коли він дивився; *йайау* – Він пішов; *айеша* – усіма; *сіддга-йіварa* – звільненими душами; *абгіштута* – уславлений; *сіддга-мāргaх* – що є шляхом до духовного світу; *āкарñайан* – чуючи; *патра-ратха-індра* – Гаруди (царя птахів); *пакшаіх* – крилами; *уччāрітам* – оспівування; *стомам* – гімнів; *удірñа-сāма* – що складають «Сама Веду».

На очах у мудреця Господь полетів тим шляхом, який провадить до Вайкунтхи та який прославляють усі звільнені

душі. Мудрець стояв і дослухався до гімнів «Сама Веди», звук яких породжував рухом своїх крил носій Господа, Гаруда.

ПОЯСНЕННЯ: У ведичних писаннях мовиться, що два крила трансцендентного птаха Гаруди, який усюди носить Господа, являють собою два розділи «Сама Веди»: *бріхат* і *ратханта-ра*. Служіння Гаруди – носити на собі Господа, і тому його вважають за трансцендентного царя всіх возіїв. Своїми крилами Гаруда породжує звуки «Сама Веди», що їх великі мудреці співають для Господньої втіхи. Брахма, Господь Шіва, Гаруда й інші численні півбоги поклоняються Господу добірними віршами, а великі мудреці прославляють Його гімнами з ведичних писань, як оце Упанішади чи «Сама Веда». Відданий відразу чує звуки «Сама Веди», коли інший великий відданий Господа, Гаруда, просто махає крилами.

Тут ясно сказано, що мудрець Кардама дивився на шлях, яким Господь відлітав до Вайкунтхи. Таким чином це підтверджує, що Господь сходить зі Своїї обителі в духовному небі, Вайкунтхи, прилітаючи на Гаруді. Цьому шляху, який провадить до Вайкунтхи, не поклоняються звичайні трансценденталісти. Тільки люди, які вже звільнилися від матеріального рабства, можуть стати відданими Господа. Однак ті, що не визволилися з матеріального рабства, нездатні досягнути трансцендентне віддане служіння. У «Бгаґавад-гіті» ясно сказано: *йататām апі сіддгāнām*. Існує багато людей, які намагаються досягнути досконалості, прагнучи звільнитися від пут матерії. Звільнені душі називають *брахма-бгута* або *сіддга*. Тільки *сіддги*, вільні від матеріального рабства, можуть стати відданими. Це також підтверджується у «Бгаґавад-гіті»: кожен, хто присвятив себе свідомості Крішні, чи відданому служінню, уже звільнився з-під впливу *лун* матеріальної природи. Тут теж зазначено, що шлях відданого служіння оспівують звільнені душі, а не зумовлені. Зумовлена душа не здатна зрозуміти природу відданого служіння Господеві. Кардама Муні був

звільненою душею і бачив Верховного Господа віч-на-віч, власною особою. Немає жодного сумніву в тому, що він досягнув звільнення, оскільки він міг бачити, як Гаруда ніс Господа до Вайкунтхи, і чути, як рухом своїх крил він породжував вібрацію Харе Крішна, що є суттю «Сама Веди».

ВІРШ 35

अथ सम्प्रस्थिते शुक्ले कर्दमो भगवानृषिः ।
आस्ते स्म बिन्दुसरसि तं कालं प्रतिपालयन् ॥३५॥

*атха сампрастхіте шукле кардамо бгагаван ршіх
а́сте сма біндусарасі там кала́м пратіпа́лайан*

атха – тоді; *сампрастхіте шукле* – коли Господь зникнув; *кардамах* – Кардама Муні; *бгагаван* – наділений надзвичайною могутністю; *ршіх* – мудрець; *а́сте сма* – залишився; *бінду-сарасі* – на березі озера Бінду-саровара; *там* – того; *ка́лам* – часу; *пратіпа́лайан* – чекаючи.

Після того, як Господь покинув його, великий мудрець Кардама залишився на березі Бінду-саровари, чекаючи того часу, про який казав Господь.

ВІРШ 36

मनुः स्यन्दनमास्थाय शतकौम्भपरिच्छदम् ।
आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः पर्यटन्महीम् ॥३६॥

*манух сйанданам а́стхāйā шāтакаумбга-паріччхадам
āропйā свāм духітарам са-бгāрйāх парйāтан махīm*

манух – Сваямбгува Ману; *сйанданам* – на колісницю; *а́стхāйā* – піднявшись; *шāтакаумбга* – зробленим із золота; *паріччхадам* – із зовнішнім покриттям; *āропйā* – посадивши; *свāм* – свою; *духітарам* – дочку; *са-бгāрйāх* – разом із дружиною; *парйāтан* – об'їжджаючи всю; *махīm* – Земну кулю.

Тим часом Сваямбгува Ману разом із дружиною піднявся на оздоблену золотом колісницю. Посадивши туди також свою дочку, він вирушив у подорож навколо Землі.

ПОЯСНЕННЯ: Імператор Ману, великий правитель світу, міг доручити пошуки гідного чоловіка для своєї дочки комусь зі своїх прибічників, однак із великої любові до неї, яку й повинен відчувати батько, він залишив державу, і, взявши з собою тільки дружину, сам вирушив у дорогу на золотій колісниці, щоби знайти достойного чоловіка для своєї дочки.

ВІРШ 37

तस्मिन् सुधन्वन्नहनि भगवान् यत्समादिशत् ।
उपायादाश्रमपदं मुनेः शान्तव्रतस्य तत् ॥३७॥

тасмін судганванн ахані бгаґавāн йат самādīīāt
упāīāд айірама-падам мунех ійāнта-вратасйа тат

тасмін – у той; *су-дганван* – о великий лучнику Відуро; *ахані* – у день; *бгаґавāн* – Господь; *йат* – який; *самādīīāt* – провістив; *упāīāт* – досягнув; *айірама-падам* – святої обителі; *мунех* – мудреця; *ійāнта* – що виконав; *вратасйа* – обітниці й аскези; *тат* – тієї.

О Відуро, саме в той день, що його передбачив Господь, вони досягнули відлюдницької оселі мудреця, який щойно закінчив виконувати свої обітниці й аскези.

ВІРШІ 38–39

यस्मिन् भगवतो नेत्रान्यपतन्नश्रुबिन्दवः ।
कृपया सम्परीतस्य प्रपन्नेऽर्पितया भृशम् ॥३८॥
तद्वै बिन्दुसरो नाम सरस्वत्या परिप्लुतम् ।
पुण्यं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितम् ॥३९॥

*йасмін бгаґавато нетрāн нйапатанн айру-біндавах
крпайā сампарітасйа прапанне 'рпітайā бґрішам*

*тад ваі біндусаро нāма сарасватйā паріплутам
пуңйам шівāмрта-джалам махарші-ґаңа-севітам*

йасмін – до якого; *бгаґаватах* – Господа; *нетрāт* – з ока; *нйапатан* – упали; *айру-біндавах* – сльози; *крпайā* – співчуттям; *сампарітасйа* – охопленого; *прапанне* – до відданої Йому душі (Кардами); *арпітайā* – зверненням; *бґрішам* – великим; *тад* – те; *ваі* – справді; *бінду-сарах* – озеро сліз; *нāма* – названо; *сарасватйā* – річкою Сарасваті; *паріплутам* – переповнене; *пуңйам* – священне; *шіва* – сприятливим; *амрта* – нектаром; *джалам* – що його води є; *махā-рші* – великих мудреців; *ґаңа* – зібрання; *севітам* – об'єктом служіння.

Святе озеро Бінду-саровара, наповнене водами річки Сарасваті, служило притулком для численних уславлених мудреців. Його свята вода не лише дарувала всі благословення, але й мала солодкий смак нектару. Це озеро отримало назву Бінду-саровара через те, що в нього впали сльози з очей Господа, охопленого великим співчуттям до мудреця, який шукав Його захисту.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама наклав на себе аскези, щоби здобути безпричинну милість Господа. Коли Господь прийшов до мудреця, Він був сповнений такого великого співчуття до нього, що з Господніх очей пролилися сльози, які стали озером Бінду-саровара. Згідно з наукою про Абсолютну Істину, Господь невідмінний від Своїх сліз, тому Бінду-сароварі поклоняються великі мудреці й знавці писань. Так само як крапля поту, що скотилася з пальця на нозі Господа й стала святою ґанґою, сльози з трансцендентних очей Господа стали Бінду-сароварою. Як ґанґа, так і Бінду-саровара мають трансцендентну природу, і тому їм поклоняються великі мудреці й філософи. Води Бінду-саровари описані тут як *шівамрта-джала*. Слово

uīva означає «цілющі». Людина, що п'є воду Бінду-саровари, виліковується від усіх матеріальних хвороб. Так само й той, хто омивається в Ґанзі, звільняється від усіх матеріальних недугів. Істинність цих тверджень засвідчують великі мудреці й авторитети, тому навіть за нашої доби занепаду, епохи Калі, люди досі омиваються у цих святих водах.

ВІРШ 40

पुण्यदुमलताजालैः कूजत्पुण्यमृगद्विजैः ।
सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं वनराजिश्रियान्वितम् ॥४०॥

пуңйа-друма-латā-джāлаіх кӯджат-пуңйа-мрґа-двiджаіх
сарварту-пхала-пушпāдґйам вана-рāджі-ірііāнвітам

пуңйа – праведних; *друма* – дерев; *латā* – ліан; *джāлаіх* – гронами; *кӯджат* – співучими; *пуңйа* – праведними; *мрґа* – тваринами; *двiджаіх* – і птахами; *сарва* – в усі; *рту* – пори року; *пхала* – плодами; *пушпа* – квітами; *āдґйам* – багате; *вана-рāджі* – гаїв; *ірііā* – красою; *анвітам* – прикрашене.

Навколо озера росли гаї праведних дерев, обвитих ліанами й багатих на плоди та квіти в усі пори року. Ці гаї давали притулок праведним тваринам та птахам, що сповнювали повітря своїм щебетом. Від чудового лісу, що стояв навколо озера, воно здавалося ще прекраснішим.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші мовиться, що навколо озера Бінду-саровара росли праведні дерева й жили благочестиві птахи. Як у людському суспільстві існують різні класи людей, серед яких деякі побожні й достойні, а деякі нечестиві й гріховні, так і серед дерев та птахів є праведні й неправедні. Дерев, які не дають хороших плодів чи квітів, вважають за неправедні, такими ж визнають і відрозливих птахів, на кшталт ворон. Навколо Бінду-саровари не було жодного неправедного дерева чи птаха. Кожнісіньке дерево давало плоди й квіти, і кожнісінький

птах оспівував Господню славу – Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе.

ВІРШ 41

मत्तद्विजगणैर्वृष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमम् ।

मत्तबर्हिन्टाटोपमाह्वयन्मत्तकोकिलम् ॥४१॥

*матта-двіджа-гаңаір ггуштам матта-бграмара-вібграмам
матта-бархі-наттапоам ахвайан-матта-кокілам*

матта – охоплених радістю; *двіджа* – птахів; *гаңаіх* – зграями; *ггуштам* – що розлунювали навколо (озера); *матта* – сп'янілих; *бграмара* – бджіл; *вібграмам* – що блукали поряд; *матта* – охоплених шалом; *бархі* – павичів; *натта* – танцівників; *апоам* – що пишалися; *ахвайат* – що кликали одне одного; *матта* – веселі; *кокілам* – де були зозулі.

Довкола розлунював щасливий спів птахів. У повітрі кружляли сп'янілі бджоли, поряд гордо танцювали хмільні павичі та перегукувалися одна з одною веселі зозулі.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші описано прекрасні звуки, що розлунювали навколо озера Бінду-саровара. Напившись меду, чорні бджоли хмеліли й дзижчали в повному сп'янінні. Радісні павичі танцювали, немов на сцені театру, а грайливі зозулі ніжно кликали своїх коханих.

ВІРШІ 42–43

कदम्बचम्पकाशोककरञ्जकुलासनैः ।

कुन्दमन्दारकुटजैश्चूतपोतैरलङ्कृतम् ॥४२॥

कारण्डवैः प्लवैर्हंसैः कुरैर्जलकुक्कुटैः ।

सारसैश्चक्रवाकैश्च चकोरेर्वल्गु कूजितम् ॥४३॥

кадамба-чампакāйшока- карайджа-бакулāсанаіх
 кунда-мандāра-кутаджайі чўта-потаір аланкртам

кāраңдаваіх плаваір хамсаіх курараір джала-куккутаіх
 сāрасаіх чакравāкаіх ча чакораір валгу кўджітам

кадамба – квітами кадамба; чампака – квітами чампака; айшока – квітами ашока; карайджа – квітами каранджа; бакула – квітами бакула; āсанаіх – деревами асана; кунда – кунда; мандāра – мандара; кутаджайі – і деревами кутаджа; чўта-потаіх – молодими деревами манго; аланкртам – прикрашене; кāраңдаваіх – качок карандава; плаваіх – птахів плава; хамсаіх – лебедів; курараіх – скопами; джала-куккутаіх – водоплавних птахів; сāрасаіх – журавлів; чакравāкаіх – птахів чакравака; ча – і; чакораіх – птахів чакора; валгу – ніжного; кўджітам – сповнене звуками пташиного щебету.

Навколо Бінду-саровари цвіли прекрасні дерева: кадамби, чампаки, ашоки, каранджі, бакули, асани, кунди, мандари, кутаджі та молоді мангові дерева. Повітря сповнював ніжний спів качок карандава, плав, лебедів, скіп, водоплавних птахів, журавлів, чакравак та чакор.

ПОЯСНЕННЯ: Назви більшості дерев, квітів, плодів і птахів, згаданих у цих описах берегів Бінду-саровари, не мають англійських відповідників. Усі зазначені тут дерева, як-от чампака, кадамба чи бакула, дуже праведні, тому що їх вкривають сповнені чудового аромату квіти. Ніжний спів водоплавного птаства та журавлів створював дуже сприятливу для духовного життя атмосферу.

ВІРШ 44

तथैव हरिणैः क्रोडैः श्वाविद्धवयकुञ्जरैः ।
 गोपुच्छैर्हरिभिर्मर्केनकुलैर्नाभिभिवृतम् ॥४४॥

*татхаіва харіṇаіḥ кроḍаіḥ śivāvid-ḡавайа-куṇḍжараіḥ
ḡопуччхаіṛ харібḡіṛ маркаіṛ накулаіṛ nābḡibḡіṛ вṛтам*

татха ева – так само; *харіṇаіḥ* – оленями; *кроḍаіḥ* – вепрами; *śivāvit* – дикобразами; *ḡавайа* – дикими тваринами, що схожі на корів; *куṇḍжараіḥ* – слонами; *ḡопуччхаіḥ* – бабуїнами; *харібḡіḥ* – левами; *маркаіḥ* – мавпами; *накулаіḥ* – мангустами; *nābḡibḡіḥ* – мускусними оленями; *вṛтам* – оточене.

Біля озера жило багато оленів, вепрів, дикобразів, *ḡавай*в, слонів, бабуїнів, левів, мавп, мангуст і мускусних оленів.

ПОЯСНЕННЯ: Мускусні олені водяться не в кожному лісі, а лише в таких місцях, як Бінду-саровара. Вони завжди сп'янілі від аромату мускусу, який виділяється з їхніх пупів. Згада-ні тут корови породи *ḡавая* мають хвости зі жмутом волосся на кінці. Це волосся використовують у храмовому поклонін-ні, щоб обмахувати Божества. *ḡавай*, яких ще іноді називають *чамарі*, вважають за дуже священних тварин. В Індії донині існують цигани чи лісові племена, що заробляють на торгівлі *кастурі*, тобто мускусом, і жмутами волосся з *чамарі*. Ці товари завжди мають великий попит серед вищих класів індусів, і тор-гівля ними ніколи не припиняється у великих містах та селах Індії.

ВІРШІ 45–47

प्रविश्य तत्तीर्थवरमादिराजः सहात्मजः ।
ददर्श मुनिमासीनं तस्मिन् हुतहुताशनम् ॥४५॥

विद्योतमानं वपुषा तपस्युग्रयुजा चिरम् ।
नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापाङ्गावलोकनात् ।
तद्व्याहतामृतकलापीयूषश्रवणेन च ॥४६॥

प्रांशुं पद्मपलाशाक्षं जटिलं चीरवाससम् ।
उपसंश्रित्य मलिनं यथार्हणमसंस्कृतम् ॥४७॥

правіі́йа тат ті́ртха-варам ādī-rā́джах сахā́тмаджах
дадарі́а муні́м ā́сна́м тасмі́н хута-хута́йіа́нам

відйо́тамā́нам вапу́шā тапасй у́гра-йуджа́ чірам
на́тікішā́мам бга́гаватах сні́гдга́пā́нгā́валоканā́т

тад-вйā́хртā́мрта-калā́- пййū́ша-і́рава́нена ча
пра́міу́м па́дма-па́лā́йіа́кішā́м джа́тіла́м чі́ра-ва́сасам
упаса́міі́рітіа́ малі́нам йатхā́рха́нам асамсќртам

правіі́йа – увійшовши; *тат* – у те; *ті́ртха-варам* – найліпше зі святих місць; *ādī-rā́джах* – перший імператор (Свяямбгува Ману); *саха-ātмаджах* – разом зі своєю дочкою; *дадарі́а* – побачив; *муні́м* – мудреця; *ā́сна́м* – що сидів; *тасмі́н* – у тій оселі; *хута* – що зробив підношення; *хута-аі́а́нам* – святому вогню; *відйо́тамā́нам* – який яскраво сяяв; *вапу́шā* – своїм тілом; *тапасй* – в аскезі; *у́гра* – сувору; *йуджа́* – занурений у практику йоґи; *чірам* – протягом тривалого часу; *на* – не; *атікішā́мам* – дуже виснаженого; *бга́гаватах* – Господа; *сні́гдга* – ласкавого; *пā́нгā* – кинутого скося; *авалоканā́т* – від погляду; *тат* – Його; *вйā́хрта* – слів; *амрта-калā́* – що були наче місячний; *пййū́ша* – нектар; *і́рава́нена* – через слухання; *ча* – і; *пра́міу́м* – високого; *па́дма* – квітки лотоса; *па́лā́йіа* – пелюстки; *акішā́м* – що мав очі як; *джа́тілам* – зі скуповдженим волоссям; *чі́ра-ва́сасам* – вдягнутого у дрантя; *упаса́міі́рітіа́* – підійшовши до; *малі́нам* – вкритого брудом; *йатхā́* – як; *арха́нам* – самоцвіт; *асамсќртам* – невідшліфований.

З'явившись у цій найсвятішій обителі разом із дочкою і наблизившись до саїтницької хижі мудреця, перший із монархів, Свяямбгува Ману, побачив Кардаму Муні, який щойно вмилоstinив священний вогонь жертвними узливаннями. Тіло мудреця випромінювало незрівнянне сяйво. Незважаючи на свої тривалі жорсткі аскези, він не змарнів, тому що Господь кинув на нього Свій ласкавий погляд і напоїв його слух нектаром Своїх місяцеподібних слів.

Мудрець був високий на зріст, мав великі, немов лотосові пелюстки, очі й скуйовджене волосся на голові. Він був убраний у дрантя. Підійшовши до мудреця, Сваямбгува Ману побачив, що той був вкритий брудом, наче невідшліфований самоцвіт.

ПОЯСНЕННЯ: У цих віршах описується *брахмачарі-йогі*. Перший ранковий обов'язок *брахмачарі*, що намагається досягнути висот духовного життя, – це проведення *хута-хуташани*, обряду принесення жертовних дарів Верховному Господу. Ті, що практикують *брахмачар'ю*, не можуть спати до сьомої чи дев'ятої години ранку. Вони повинні вставати вдосвіта, принаймні за півтори години до сходу сонця, і проводити жертовне узливання, або, за нинішньої епохи, повторювати святе ім'я Господа, Харе Крішна. Господь Чайтанья пояснював: *калау нāстй ева нāстй ева нāстй ева гatір anйatхā* – за цієї епохи немає іншого шляху, немає іншого шляху, немає іншого шляху, окрім повторення святого імені Господа. *Брахмачарі* повинен підійматися рано-вранці й, сівши рівно, повторювати святе ім'я Господа. Аскетичні подвиги відобразилися на тілі мудреця, що є відмінною рисою людини, яка дотримується принципів *брахмачар'ї*, або обітниці цілібату. Якщо людина не живе за цими принципами, то на її обличчі та тілі відображається хіть. Слово *відйотамāнам* вказує на те, що тіло Кардама Муні сяяло ознаками справжнього *брахмачарі*. За цими рисами завжди можна побачити, що людина виконувала великі аскези, практикуючи йогу. Люди, які п'ють, курять тютюн чи провадять необмежене статеве життя, ніколи не зможуть бути гідними послідовниками йоги. Загалом йоги дуже худі, тому що ведуть життя, позбавлене комфорту. Однак Кардама Муні не був виснаженим, адже він віч-на-віч побачив Верховного Бога-Особу. Слово *снігдgāpānīgāвалоканāt*, ужите в цьому вірші, вказує на те, що йому пощастило особисто побачитися з Господом. Він виглядав здоровим, оскільки на власні вуха почув нектарні слова, які сходили з лотосових вуст Бога-

Особи. Так само й у того, хто слухає трансцендентні звуки святого імені Господа, Харе Крішна, поліпшується здоров'я. Ми особисто бачили, як у багатьох *брахмачарі* та *гріхастх*, які приєдналися до Міжнародного товариства свідомості Крішні, покращився стан здоров'я, а на їхніх щоках заграє рум'янець. Дуже важливо, щоби *брахмачарі*, який присвячує життя духовному розвитку, пашів здоров'ям та мав свіжий колір обличчя. Напрочуд вдалим у цьому вірші є порівняння мудреця з невідшліфованим самоцвітом. Навіть якщо здобутий із копальні самоцвіт виглядає невідполірованим, він однаково має особливий блиск. Так само, хоча Кардама не був гарно вбраний і його тіло не вирізнялося чистотою, своїм зовнішнім виглядом він нагадував самоцвіт.

ВІРШ 48

अथोटजमुपायातं नृदेवं प्रणतं पुरः ।
सपर्याया पर्यगृह्णात्प्रतिनन्द्यानुरूपया ॥४८॥

*атхотаджам упаййатам нрдевам пранатам пурах
сапарйайа парйагрхнāt пратінандйāнурупайā*

атха – тоді; *утаджам* – до самітницької оселі; *упаййатам* – що наблизився; *нрдевам* – імператора; *пранатам* – що поклонився; *пурах* – перед; *сапарйайā* – із шаную; *парйагрхнāt* – у відповідь; *пратінандйā* – вітаючи його; *анурупайā* – відповідно до царевого становища.

Побачивши імператора, що прийшов до його самітницької оселі й поклонився, мудрець піднявся назустріч, благословив його й привітав із належною шаную.

ПОЯСНЕННЯ: Імператор Сваямбгува Ману не лише особисто наблизився до хижки із сухого листя, в якій усамітнися

Кардама, але й шанобливо поклонився мудрецю. Самітнику, зі свого боку, годилося благословляти царів, які відвідували його відлюдницьку оселю в джунглях.

ВІРШ 49

गृहीतार्हणमासीनं संयतं प्रीणयन्मुनिः ।
स्मरन् भगवदादेशमित्याह क्षक्षण्या गिरा ॥४९॥

gr̥hītārhaṇam āsīnam samīyātam prīṇayan munīḥ
smaran bgaḡavad-ādeśam itī āha īlakṣṇayā gīrā

gr̥hīta – що прийняв; *arhaṇam* – шану; *āsīnam* – який сів; *samīyātam* – зберігав мовчання; *prīṇayan* – даруючи радість; *munīḥ* – мудрець; *smaran* – згадавши; *bgaḡavat* – Господа; *ādeśam* – наказ; *itī* – так; *āha* – сказав; *īlakṣṇayā* – солодкою; *gīrā* – мовою.

Після того, як цар прийняв почесі від мудреця, він сів, зберігаючи мовчання. Тоді Кардама згадав настанови Господа й заговорив до царя, утішаючи його серце своїми люб'язними словами.

ВІРШ 50

नूनं चङ्क्रमणं देव सतां संरक्षणाय ते ।
वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालिनी ॥५०॥

nūnam chaṅkramaṇam deva satām samrakṣaṇāyā te
vadḡāyā chāsatām yas tvam hareḥ śaktir̥hī pālīnī

nūnam – певно; *chaṅkramaṇam* – подорож; *deva* – о повелителю; *satām* – праведних; *samrakṣaṇāyā* – для захисту; *te* – твоя; *vadḡāyā* – для знищення; *cha* – і; *asatām* – демонів; *yas* – той, хто; *tvam* – ти; *hareḥ* – Верховного Бога-Особи; *śaktir̥hī* – енергія; *pālīnī* – адже; *pālīnī* – захищаючи.

Немає сумніву, що ціль, з якою ти об'їжджаєш царство, о повелителю, полягає в тому, щоб захистити праведників і вбити демонів, адже ти уособлюєш захисну енергію Шрі Харі.

ПОЯСНЕННЯ: З багатьох ведичних писань і насамперед з історичних хронік, як оце «Шрімад-Бхаґаватам» та інші Пурани, ми дізнаємося, що за давніх часів праведні царі об'їжджали свої царства, щоб захистити добродішних підданих і покарати або вбити неправедних. Іноді вони вправлялися у бойових мистецтвах, полюючи в лісі й убиваючи тварин, бо без такої практики вони б не змогли вбивати тих, хто порушує спокій суспільства. *Киштріям* дозволено вдаватися до насилля, тому що застосовувати насильство задля благої мети входить у їхні обов'язки. У цьому вірші використано два терміни: *вадга́йа* – «щоб убити», і *асатāм* – «небажаних елементів». Здатність царя захищати підданих вважають за енергію Верховного Господа. У «Бхаґавад-гіті» (4.8) Господь каже: *парітрāñāйа сādгūnām віnāñāйа ча душкртām*. Господь сходить на Землю, щоб захистити праведників і вбити демонів. Отже, сила для захисту благочестивих людей і знищення демонів та негідників – це енергія, яка походить безпосередньо від Самого Верховного Господа. Цар чи керівник держави повинен бути наділений цією енергією. За нашої епохи дуже складно знайти такого керівника держави, який би вмів знищувати негідників. Сучасні лідери держав ховаються в затишних палацах і без належних підстав знищують ні в чому не винних людей.

ВІРШ 51

योऽर्केन्द्रग्रीन्द्रवायूनां यमधर्मप्रचेतसाम् ।

रूपाणि स्थान आधत्से तस्मै शुक्लाय ते नमः ॥५१॥

йо 'ркєндв-агніндра-ва́йуnām йама-дгарма-прачетасām
рūpāṇi sthāna ādhatse тасмаі шуклāйа те намах

йах – ти, хто; *арка* – сонця; *інду* – місяця; *агні* – Агні, бога вогню; *індра* – Індри, повелителя небес; *вāйūnām* – Ваю, бога вітру; *йама* – Ями, бога, що карає грішних; *дгарма* – Дгарми, божества праведності; *прачетасām* – і Варуни, бога води; *рūpāṇi* – форми; *стхāне* – коли потрібно; *āдгатсе* – ти приймаєш; *тасмаi* – Йому; *іуклāйа* – Господу Вішну; *те* – тобі; *намах* – поклони.

Коли необхідно, ти береш на себе роль бога Сонця, бога Місяця, бога вогню Агні, владики раю Індри, бога вітру Ваю, Ями, що карає грішних, божества праведності Дгарми чи бога води Варуни. Я схиляюся перед тобою у шанобливому поклоні, бо ти не хто інший, як Сам Господь Вішну!

ПОЯСНЕННЯ: Оскільки мудрець Кардама був *брахманом*, а Сваямбгува – *кшатрієм*, то мудрець, посідаючи вище соціальне становище, не мав потреби кланятися царю. Проте він покловився Сваямбгуві Ману, який, будучи Ману, царем та імператором, був представником Верховного Господа. Поклонятися Верховному Господу повинні всі – і *брахмани*, і *кшатрії*, і *шудри*. Цар Сваямбгува був представником Верховного Господа, тому всі піддані мали виражати йому шану.

ВІРШІ 52–54

न यदा रथमास्थाय जैत्रं मणिगणार्पितम् ।
 विस्फूर्जच्चण्डकोदण्डो रथेन त्रासयन्नघान् ॥५२॥
 स्वसैन्यचरणक्षुण्णं वेपयन्मण्डलं भुवः ।
 विकर्षन् बृहतीं सेनां पर्यटस्यंशुमानिव ॥५३॥
 तदैव सेतवः सर्वे वर्णाश्रमनिबन्धनाः ।
 भगवद्रचिता राजन् भिद्येरन् बत दस्युभिः ॥५४॥

на йадā ратхам āстхāйа джаітрам маṇі-гаṇārpitam
віспхūrджач-чаṇḍа-кодаṇḍо ратхена трāсайанн агāн

сва-саі́нйа-чараṇа-кшуṇṇам *вепайан маṇḍалам* *бгувах*
вікаршан брхаті́м сенāм *парйатасй амīшумāн іва*

тадаіва сетавах сарве варṇāīрама-нібандганāх
бгаґавад-рачітā рāджан бгідйеран бата дасйубгіх

на – не; йадā – якби; ратхам – колісницю; āстхāйа – піднявшись; джаітрам – звияжну; маṇі – коштовних каменів; ґаṇа – гронами; арпітам – інкрустовану; віспхūrджат – дзвеніння; чаṇḍа – звук, що наганняє страх і віщує кару для злочинців; кодаṇḍах – той, чий лук має; ратхена – присутністю такої колісниці; трāсайан – лякаючи; агāй – усіх негідників; сва-саінйа – твоїх воїнів; чараṇа – стопами; киуṇнам – топаючи; вепайан – примушуючи тремтіти; маṇḍалам – кулю; бгувах – Землі; вікаршан – ведучи; брхатім – велетенське; сенām – військо; парйатасі – обходиш усі місця; амйумāн – осяйне сонце; іва – наче; тадā – тоді; ева – певно; сетавах – релігійні заповіді; сарве – усі; варṇа – варн; āйрама – ашрами; нібандганāх – обов'язки; бгаґават – Господом; рачітāх – створені; рāджан – о царю; бгідйеран – були б порушені; бата – на жаль; дасйубгіх – лиходіями.

Якби ти не сходив на свою звияжну, усипану коштовними каменями колісницю, одна присутність якої наводить страх на злочинців, якби не дзвенів грізно тятивою свого лука і якби ти не обходив світ, наче яскраве сонце, ведучи за собою велетенське військо, від ходи якого здригається Земна куля, то лиходії та негідники порушували б усі моральні закони, які визначають діяльність варн та ашрамів і які створив Сам Господь.

ПОЯСНЕННЯ: Обов'язок відповідального царя – захищати лад у суспільстві, підтримуючи його соціальний та духовний устрій. З духовного погляду суспільство поділяють на чотири ашрами: брахмачар'я, ґріхастха, ванапрастха й санньяса. Водночас соціальні уклади, на які ділиться суспільство відповідно до роду діяльності та якостей його членів, – це брахмани, киатрїї, вайш'ї і шудри. Ці соціальні стани, визначені згідно з типом діяльності та якостями людей, описано у «Бгаґавад-гіті». На жаль, без належного захисту з боку відповідальних царів, система

соціальних і духовних укладів перетворилася в спадкову кастову систему. Однак це не відначальна система. Суспільство, члени якого йдуть шляхом духовного самоусвідомлення, гідне називатися людським. Людей найвищого типу людської цивілізації називали *аріями*, що означає «ті, які прогресують». Тому виникає питання, яке ж суспільство можна вважати прогресивним? Прогрес не полягає у створенні штучних матеріальних «потреб», які лише марнують людську енергію на нарощенні так званого матеріального добробуту. Справжній прогрес – це пізнання духу, і суспільство, яке прагнуло досягнути цієї мети, називалося *арійською цивілізацією*. Інтелектуали чи *брахмани*, до яких належав і Кардама Муні, присвячували своє життя духовному розвитку, а *кишатрії*, як оце імператор Сваямбгува, правили країною і дбали про те, щоб люди мали всі умови для духовного самоусвідомлення. Обов'язок царя – об'їжджати всю країну та стежити за порядком. Індійська цивілізація, що раніше засновувалася на чотирьох *варнах* і *ашрамах*, занепадала через те, що потрапила в залежність від чужоземців та людей, які не дотримувалися засад *варнашрами*. Так система *варнашрами* виродилася в кастову систему.

У цьому вірші підтверджується, що систему чотирьох *варн* і чотирьох *ашрамів* влаштував Сам Верховний Бог-Особа, про що свідчать слова *бгаґавад-рачіта*. У «Бгаґавад-гіті» сказано те саме: *ч'атур-вар'най'ам май'а сриштам*. Господь каже, що систему чотирьох *варн* і чотирьох *ашрамів* «створив Я». Те, що створив Господь, неможливо знищити чи скасувати. Поділ на *варни* й *ашрами* існуватиме завжди, якщо не у відначальній формі, то в спотвореній. Однак через те, що його створив Господь, Верховний Бог-Особа, цей поділ ніколи не зникне. Він таке саме творіння Бога, як і Сонце, тому є вічним. Сонце існуватиме завжди – як у чистому небі, так і в захмареному. Так само, коли система *варнашрами* вироджується, вона перетворюється на спадкову кастову систему, однак у кожному суспільстві існують класи інтелектуалів, військових, торговців і робітників. Коли вони живуть упорядкованим життям, співпрацюючи

один з одним, згідно з ведичними засадами, то в суспільстві панує мир, і люди духовно прогресують. Проте коли в кастовій системі з'являється ненависть, зловживання та взаємна недовіра, усе суспільство деградує і, як сказано у цьому вірші, скочується до жалюгідного стану. Нині весь світ перебуває в прикрому становищі, тому що свободу дії отримують усі, хто дбає тільки про свої корисливі інтереси. До цього призвів занепад системи чотирьох *варн* і чотирьох *ашрамів*.

ВІРШ 55

अधर्मश्च समेधेत लोलुपैर्व्यङ्कुशैर्नृभिः ।
शयाने त्वयि लोकोऽयं दस्युग्रस्तो विनङ्क्ष्यति ॥५५॥

адгармаї ча самедгета лолупаїр вйанкуїаїр нрбгіх
їайāне твайї локо 'їам дасйу-грасо вінанкшйаті

адгармах – несправедливість; *ча* – і; *самедгета* – процвітатиме; *лолупаїх* – жадібними до грошей; *вйанкуїаїх* – нестриманими; *нрбгіх* – людьми; *їайāне твайї* – коли ти ляжеш відпочивати; *локах* – світ; *аїам* – цей; *дасйу* – злодіями; *грасах* – захоплений; *вінанкшйаті* – загине.

Якби ти перестав дбати про стан справ у світі, у ньому б запанувало беззаконня, тому що ніхто б не міг стримати людей, яких цікавлять тільки гроші. Ці лиходії захопили б увесь світ, і він би просто загинув.

ПОЯСНЕННЯ: Оскільки нині науковий поділ суспільства на чотири *варни* й чотири *ашрами* перестає існувати, владу над світом беруть до своїх рук люди, які не отримали належної освіти й підготовки в царині релігії, політики й порядкування суспільством. Наслідки цього дуже сумні. У суспільстві чотирьох *варн* і чотирьох *ашрамів* представники всіх класів проходять систематичну підготовку. Так само як у наші дні

є потреба в інженерах, медиках та електриках, і тому відповідні навчальні заклади готують цих спеціалістів, у давні часи належно вчили й виховували членів вищих соціальних класів, а саме інтелектуалів (*брахманів*), правителів (*кшатріїв*) і торговців (*вайш'їв*). Обов'язки *брахманів*, *кшатріїв*, *вайш'їв* та *шудр* описано у «Бга'авад-гіті». Коли такого виховання немає, люди проголошують себе *брахманами* чи *кшатріями* лише на тій підставі, що вони з'явилися на світ у родинах *брахманів* чи *кшатріїв*, хоча за своєю діяльністю вони належать до *шудр*. Такі безпідставні претензії на приналежність до вищих каст перетворюють наукову систему соціальних укладів на кастову систему, у такий спосіб повністю спотворюючи первісний задум. Через це в сучасному суспільстві панує хаос і немає ні миру, ні процвітання. Тут ясно мовиться, що без пильного нагляду сильного царя, несправедні й недостойні люди намагатимуться посісти високе становище в суспільстві й таким чином призведуть до його загибелі.

ВІРШ 56

अथापि पृच्छे त्वां वीर यदर्थं त्वमिहागतः ।
तद्वयं निर्व्वलीकेन प्रतिपद्यामहे हृदा ॥५६॥

*atxāpi prcche tvām vīra īad-artxam tvam īxāgatax
tad vāyam nīrvvālīkena pratipadyāmahe hrḍā*

atxa ani – попри це все; *prcche* – запитую; *tvām* – тебе; *vīra* – о звияжний царю; *īat-artxam* – щодо мети; *tvam* – ти; *īxa* – сюди; *āgatax* – прийшов; *tat* – то; *vāyam* – ми; *nīrvvālīkena* – беззастережно; *pratipadyāmahe* – виконаємо; *hrḍā* – зі щирим серцем.

Однак, якщо не брати до уваги цього, о звияжний царю, дозволь запитати: яка мета твого приїзду? Хоч би чого ти хотів, ми беззастережно виконаємо твоє бажання.

ПОЯСНЕННЯ: Приходячи в гості до друга, людина, найчастіше, має якусь ціль. Кардама Муні розумів, що такий великий цар, як Сваямбгува, хоча й об'їджає своє царство з метою перевірити стан справ у ньому, напевно прийшов до його відлюдницької оселі тому, що переслідує якусь особливу ціль. Кардама був готовий виконати бажання царя. Здавна мудреці часто ходили до царів, а царі відвідували мудреців, що жили у своїх відлюдницьких хатинках. Кожен із них був готовий із радістю виконати бажання свого гостя. Такі взаємини називають *бгакті-кар'я*. Існує вірш, який добре описує взаємовигідні стосунки між *брахманами* й *кшатріями* (*кшатрам двіджатвам*). *Кшатрам* означає «царський клас», а *двіджатвам* – «брахманічний клас». Призначення цих двох класів – дбати один про одного. Царі захищали *брахманів*, щоб вони піклувалися про духовний розвиток суспільства, а *брахмани* давали царям цінні поради про те, як поступово привести країну й підданих до духовної досконалості.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять першої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Розмова Ману і Кардами».

Одруження Кардами Муні й Девахуті

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच

एवमाविष्कृताशेषगुणकर्मोदयो मुनिम् ।

सत्रीड इव तं सम्राडुपारतमुवाच ह ॥ १ ॥

маїтрейа увāча

евам āвишкртāйїеша- гу᳚на-кармодайо мунім

саврі᳚да іва там самрā᳚д упāратам увāча ха

маїтрейа᳚х – великий мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *евам* – так; *āвишкрта* – описавши; *айїеша* – всіх; *гу᳚на* – достоїнств; *карма* – діянь; *удайа᳚х* – велич; *мунім* – до великого мудреця; *са-врі᳚да᳚х* – соромлячись; *іва* – ніби; *там* – до нього (Карда-ми); *самрā᳚т* – імператор Ману; *упāратам* – мовчазного; *увāча ха* – звернувся.

Шрі Майтрея сказав: Прославивши численні достоїнства й діяння імператора, мудрець замовк. Імператор, ніяковіючи, звернувся до нього з такими словами.

ВІРШ 2

मनुरुवाच

ब्रह्मासृजत्स्वमुखतो युष्मानात्मपरीप्सया ।

छन्दोमयस्तपोविद्यायोगयुक्तानलम्पटान् ॥ २ ॥

манур увāча

брахмāсрджат сва-мукхато йушмāн āтма-парīпсайā
чхандамайас тапо-відйā- йога-йуктāн алампаṭāн

манух' – Ману; *увāча* – сказав; *брахмā* – Господь Брахма; *асрджат* – створив; *сва-мукхатах* – зі свого обличчя; *йушмāн* – вас (*брахманів*); *āтма-парīпсайā* – щоб захистити себе цим; *чхандах-майах* – що є формою Вед; *тапах-відйā-йога-йуктāн* – сповнених аскетичності, знань і містичних сил; *алампаṭāн* – не схильних до чуттєвих насолод.

Ману відповів: Господь Брахма, уособлена Веда, поширюючись у ведичне знання, створив зі свого обличчя вас, *брахманів*, сповнених аскетичності, знань та містичних сил і не схильних до чуттєвих насолод.

ПОЯСНЕННЯ: Метою Вед є поширення трансцендентного знання про Абсолютну Істину. *Брахмани* були створені з вуст Верховної Особи, а отже, покликані поширювати знання Вед для прославлення Господа. У «Бгаґавад-гіті» Господь Крішна також каже, що всі Веди призначені для розуміння Верховного Бога-Особи. Тут особливо згадується, що *брахмани* сповнені містичною силою та абсолютно не схильні до чуттєвого задоволення (*йога-йуктāн алампаṭāн*). Насправді існує два різновиди діяльності. Один різновид, властивий для всіх істот матеріального світу, – це чуттєве задоволення, а другий – це духовна діяльність, яка полягає в тому, щоб задовольняти Господа, прославляючи Його. Тих, хто присвячує себе задоволенню чуттів, називають демонами, а тих, хто прославляє Господа чи задовольняє Його трансцендентні чуття, називають півбогами. Тут особливо зазначено, що *брахмани* створені з обличчя космічної особистості, *вірат-пуруші*. Відповідно, *кшатрії* створені з Його рук, *вайшї* створені з Його талії, а *шудри* створені з Його ніг. *Брахмани* покликані виконува-

ти аскези й розвивати знання, не схильні до будь-яких видів чуттєвого задоволення.

ВІРШ 3

तत्त्राणायासृजच्चास्मान्दोःसहस्रात्सहस्रपात् ।
हृदयं तस्य हि ब्रह्म क्षत्रमङ्गं प्रचक्षते ॥ ३ ॥

тат-трāñāйāсрджач чāсмāн дох-сахасрāт сахасра-пāт
хрдайам тасйа хі брахма кшатрам аңгам праचाक्षате

тат-трāñāйа – для захисту брахманів; *асрджат* – створив; *ча* – і; *асмāн* – нас (кшатріїв); *дох-сахасрāт* – з тисячі Своїх рук; *сахасра-пāт* – тисячоного Верховна Істота (всесвітня форма); *хрдайам* – серце; *тасйа* – Його; *хі* – адже; *брахма* – брахмани; *кшатрам* – кшатрії; *аңгам* – руками; *прачаक्षате* – називаються.

Нас, кшатріїв, тисячоного Верховна Істота створила зі Своїх тисячі рук для того, щоб ми захищали брахманів. Тому кажуть, що брахмани – це Його серце, а кшатрії – Його руки.

ПОЯСНЕННЯ: Призначення кшатріїв – підтримувати брахманів, тому що, захищаючи брахманів, вони захищають голову цивілізації. Брахманів вважають головою тіла суспільства. Якщо голова ясна і вільна від безумства, тоді порядок не порушений. Господь описаний таким чином: *намо брахмаñйа-девāйа го-брāхмаñа-хитāйа ча*. Суть цієї молитви полягає в тому, що Господь насамперед захищає брахманів і корів, а вже тоді – всіх інших членів суспільства (*джагад-дгітāйа*). Така воля Господа: Він влаштував усесвіт так, що загальний добробут залежить від захисту корів та брахманів. Тому брахманічна культура і піклування про корів становлять основні принципи людської цивілізації. Особливе призначення кшатріїв – захищати брахманів, згідно з верховною волею Господа,

го-бра́хмана-хіта́йа ча. Як у тілі однією з найважливіших частин є серце, так у суспільстві одним з найважливіших елементів є брахмани. Кишатрії більше схожі на все тіло; хоча тіло більше за серце, серце важливіше.

ВІРШ 4

अतो ह्यन्योन्यमात्मानं ब्रह्म क्षत्रं च रक्षतः ।
रक्षति स्माव्ययो देवः स यः सदसदात्मकः ॥ ४ ॥

ато хй анйонйам ātmānam брахма кишатрам ча ракишатах
ракишаті смавйайо девах са йах сад-асад-ātмаках

атах – тому; хі – певно; анйонйам – одне одного; ātmānam – себе; брахма – брахмани; кишатрам – кишатрії; ча – і; ракишатах – захищають; ракишаті сма – захищає; авйайах – нетлінний; девах – Господь; сах – Він; йах – хто; сат-асат-ātмаках – втілення причини й наслідку.

Тому брахмани та кишатрії захищають одне одного й самих себе. Сам Господь, що є і причиною, і наслідком, та водночас завжди незмінним, захищає їх через їхню взаємну турботу.

ПОЯСНЕННЯ: Весь соціальний лад варн та ашрамів є спільною системою, покликаною піднести всіх до найвищого рівня духовної реалізації. Брахмани мають бути захищені кишатріями, а кишатрії повинні бути просвітлені брахманами. Коли брахмани та кишатрії належним чином співпрацюють, тоді й підпорядковані їм класи – а саме вайш'ї, або торговці, і шудри, робітники, – природно процвітають. Отже, уся життєдіяльність ведичного суспільства з його детально продуманим устроєм ґрунтувалася на важливості брахманів і кишатріїв. Справжнім захисником є Господь, але Він не прив'язаний до діяльності захисту. Щоб захищати кишатріїв, Він створює брахманів, а для

того, щоб захищати *брахманів*, Він створює *кишатрїїв*. Сам Він залишається осторонь від усієї діяльності цього світу, тому Його називають *нірвікāра*, «бездіяльним». Йому не треба нічого робити. Він настільки великий, що Він нічого не робить Сам, але діють Його енергії. *Брахмани*, і *кишатрїї*, і все, що ми бачимо, – це різні енергії, що взаємодіють одна з одною.

Хоча всі індивідуальні душі різні, Надсамість, або Наддуша, – це Верховний Бог-Особа. Своїми якостями й діями особистість відрізняється від інших, як, наприклад, відрізняються між собою *брахмани*, *кишатрїї* та *вайшї*, але коли окремі індивідуальні душі злагоджено співпрацюють, Верховний Бог-Особа, Параматма, чи Наддуша в кожному серці, задоволений цим і всебічно захищає ці душі. Як було сказано раніше, *брахмани* створені з Господніх вуст, а *кишатрїїв* – з Його грудей чи рук. Коли різні касти, чи суспільні класи, попри різницю у своїй фаховій діяльності, співпрацюють між собою і живуть у повній злагоді, тоді Господь задоволений ними. Саме для цього призначена система чотирьох *варн* і чотирьох *ашрамів*. Якщо члени різних *ашрамів* та *варн* злагоджено співпрацюють у свідомості Крішні, то Господь, безсумнівно, дбайливо захищатиме таке суспільство.

У «Бгаґавад-гїті» стверджується, що Господь – володар усіх тіл. Індивідуальна душа – володар свого індивідуального тіла, але Господь ясно каже: «Мій дорогий Бгарато, знай, що Я також *киштра-г'я*». *Киштра-г'я* означає «знавець або власник тіла». Індивідуальна душа – володар індивідуального тіла, але Наддуша, Бог-Особа, Крішна – володар усіх тіл, які тільки є. Він володар не лише людських тіл, але й тіл птахів, тварин і всіх інших істот, не лише на цій планеті, але й на інших також. Він верховний владика, тому, захищаючи різні індивідуальні душі, Він не розділяється на різні частини. Він залишається єдиним і неподільним. Хоча сонце опівдні стоїть над головою в кожного, це не означає, що воно ділиться на окремі частини. Одна людина думає, що сонце стоїть тільки в неї над головою, а інша, за п'ять тисяч миль від неї, вважає, що сонце світить

тільки над її головою. Так само Верховний Бог-Особа, Наддуша, – один, але здається, що Він особисто наглядає за кожною окремою душою. Це не означає, що індивідуальна душа і Наддуша – єдині. Вони єдині за своєю духовною природою, але індивідуальна душа відмінна від Наддуші.

ВІРШ 5

तव सन्दर्शनादेव च्छिन्ना मे सर्वसंशयाः ।

यत्स्वयं भगवान् प्रीत्या धर्ममाह रिरक्षिषोः ॥ ५ ॥

тава сандарśанāд ева ччхіннā ме сарва-самīайāх

йат свайām бгагавāн прітйā дгармам āха ріракшішох

тава – твого; *сандарśанāt* – від споглядання; *ева* – тільки; *чхіннāх* – розвіяні; *ме* – мої; *сарва-самīайāх* – всі сумніви; *йат* – наскільки; *свайām* – особисто; *бгагавāн* – Ваша світлість; *прітйā* – з любов'ю; *дгармам* – обов'язок; *āха* – пояснив; *ріракшішох* – царя, що прагнув захистити своїх підданих.

Просто побачившись із тобою, я позбувся усіх сумнівів, тому що твоя світлість дуже люб'язно й дуже чітко пояснив обов'язки царя, який бажає захищати своїх підданих.

ПОЯСНЕННЯ: Тут Ману описує наслідок зустрічі з великим святим. Господь Чайтанья каже, що людина повинна завжди прагнути спілкування зі святими людьми, бо той, кому вдається встановити належне спілкування зі святою особою навіть на мить, досягає повної досконалості. Якщо людині так чи інакше вдається зустріти святого й здобути його милість, вона досягає мети людської форми життя. Ми на власному досвіді пересвідчилися у справедливості слів Ману. Коли нам випала нагода зустрітися з Вішнупадою Шрі Шрімад Бгактісіддгантою Сарасваті Госвами Махараджем, він першої ж миті попросив цю скромну особу проповідувати його послання в західних країнах. До цього не було жодної підготовки, але так чи інакше, він

цього побажав, і з його ласки ми зараз виконуємо його наказ, що залучив нас до трансцендентної діяльності та врятував нас від захоплення діяльністю матеріальною. Отже, це правда, що, зустрівши святу особу, повністю зайняту трансцендентною діяльністю, й отримавши її милість, людина досягає мети свого життя. Те, чого істота не може досягнути за тисячі життів, можна досягнути за одну мить, якщо випадає нагода зустріти святу особу. Тому ведичні писання закликають завжди намагатися спілкуватися зі святими особами та старатися уникати товариства звичайних людей, тому що одне слово святого може звільнити від матеріального рабства. Завдяки своїй духовній досконалості свята особа має силу відразу ж звільнити зумовлену душу. Тут Ману визнає, що всі його сумніви вже позаду завдяки тому, що Кардама люб'язно описав обов'язки індивідуальних душ.

ВІРШ 6

दिष्ट्या मे भगवान्द्रष्टो दुर्दर्शो योऽकृतात्मनाम् ।
दिष्ट्या पादरजः स्पृष्टं शीर्ष्णा मे भवतः शिवम् ॥ ६ ॥

діштія ме бгагаван дрішто дурдарішо йо 'крт'атманам
діштія п'ада-раджах спріштам ішірш'на ме бгаватах ішівам

діштія – великим щастям; *ме* – моїм; *бгагаван* – усемогутній; *дріштах* – побачений; *дурдарішах* – кого важко побачити; *йах* – хто; *акрта-атманам* – для людей, які не приборкали розум і чуття; *діштія* – моїм щастям; *п'ада-раджах* – пилу зі стіп; *спріштам* – торкнувшись; *ішірш'на* – головою; *ме* – моєю; *бгаватах* – твоїх; *ішівам* – що дарує всі благословення.

Мені дуже пощастило, що я зміг побачити тебе, адже тебе нелегко побачити людям, які не приборкали розум і чуття. І ще більше мені пощастило в тому, що голова моя торкнулася благословенного пилу з твоїх стіп.

ПОЯСНЕННЯ: Досконалості в трансцендентному житті можна досягнути просто доторкнувшись до святого пилу з лотосових стіп святої людини. У «Бгаґаватам» сказано: *махат-пāдараджо-’бгішекам*, що означає бути благословенним святим пилом із лотосових стіп *махат*, великого відданого. Як сказано у «Бгаґавад-гіті» (*махātmānas tu*), великі душі перебувають під захистом духовної енергії, і розпізнати їх можна за тим, що вони повністю занурені у свідомість Крішні, служачи Господу. Тому їх називають *махат*. Якщо людині не пощастило посипати свою голову пилом з лотосових стіп *махатми*, їй не вдасться досягнути досконалості в духовному житті.

Система *парампар*, учнівської спадкоємності, – це дуже важливий засіб для того, щоб досягнути духовного успіху. Людина стає *махатмою* з ласки іншого *махатми*, свого духовного вчителя. Якщо хтось приймає притулок лотосових стіп великої душі, є всі можливості для того, щоб також стати великою душею. Коли Махарадж Рахуґана запитав Джаду Бгарату про те, як йому вдалося досягнути такої дивовижної духовної досконалості, той відповів царю, що духовної досконалості неможливо досягнути просто дотримуючись релігійних обрядів, просто ставши *санньясі* чи приносячи рекомендовані в писаннях жертви. Ці методи, безперечно, допомагають на шляху духовного пізнання, але справжній ефект досягається завдяки милості *махатми*. У восьми строфах молитви Вішванатха Чакраварті Тхакура до духовного вчителя ясно сказано, що, просто задовольнивши духовного вчителя, можна досягнути найвищого життєвого успіху, а якщо людині не вдалося задовольнити духовного вчителя, то, незважаючи на всю її ритуальну діяльність, їй закритий шлях до духовної досконалості. Дуже важливим тут є слово *акртātmānām*. *Ātmā* означає «тіло», «душа» або «розум», отож слово *акртātmā* вказує на звичайну людину, яка нездатна панувати над чуттями й розумом. Звичайна людина неспроможна панувати над своїми чуттями й розумом, і тому вона мусить шукати притулку у великій душі, чи великого відданого Господа і якнайщиріше нама-

гатися задовольнити його. Це зробить її життя досконалим. Звичайній людині не вдасться піднятися до найвищого рівня духовної досконалості, просто виконуючи ритуали й дотримуючись релігійних засад. Вона мусить прийняти притулок в істинного духовного вчителя, щиро, з вірою виконувати його настанови, і тоді вона, без сумніву, досягне досконалості.

ВІРШ 7

दिष्ट्या त्वयानुशिष्टोऽहं कृतश्चानुग्रहो महान् ।
अपावृतैः कर्णरन्ध्रैर्जुष्टा दिष्ट्योशतीर्गिरः ॥ ७ ॥

dīṣṭīyā twayānuyīṣṭho 'ham kṛtaīḥ cānugraho mahān
apāvṛtaīḥ karṇa-randgraīḥ dṛṣṭīyāyīṣṭīr gīraḥ

dīṣṭīyā – на щастя; *twayā* – тобою; *anuyīṣṭhaḥ* – навчений; *aham* – я; *kṛtaḥ* – даровано; *ca* – і; *anugrahaḥ* – ласку; *mahān* – велику; *apāvṛtaīḥ* – відкритими; *karṇa-randgraīḥ* – вушними отворами; *dṛṣṭīyā* – отримані; *dīṣṭīyā* – великим щастям; *yīṣṭīḥ* – чисті; *gīraḥ* – слова.

На моє велике щастя ти дав мені настанови, даруючи мені велику ласку. Я вдячний Богові за те, що Він дав мені можливість відкрити вуха твоїм чистим словам.

ПОЯСНЕННЯ: Шріла Рупа Госвами пояснює в «Бгакті-расам-ріта-сіндгу», як приймати істинного духовного вчителя та поводитися з ним. Насамперед людина, яка прагне досягнути духовної досконалості, повинна знайти істинного духовного вчителя, а потім із великим бажанням слухати його настанови й виконувати їх. Це взаємне служіння. Істинний духовний учитель, чи святий, завжди прагне піднести звичайну людину, яка до нього приходить. Усі істоти в цьому світі покриті оманною *маї* і забувають про свій головний обов'язок – розвиток свідомості Крішні, тому свята особа завжди бажає, щоб усі інші теж

стали святими. Свята особа вважає своїм завданням будити свідомість Крішні в усіх занурених у забуття людях.

Ману сказав, що поради й настанови Кардами Муні були для нього великою милістю. Він вважав, що йому дуже пощастило, адже він особисто почув слова мудреця. Тут зазначено, що треба прагнути на власні вуха почути настанови, які походять з авторитетного джерела, тобто від істинного духовного вчителя. Як їх отримати? Трансцендентні настанови треба слухати. Слово *карна-рандграіх* означає «вушними отворами». Милість духовного вчителя можна отримати тільки вухами, жодна інша частина тіла не дає такої змоги. Однак це зовсім не означає, що духовний учитель за певну суму доларів каже людині на вухо якусь *мантру* і що, медитуючи на цю *мантру*, людина за пів року досягає досконалості та стає Богом. Таке слухання є підробкою. Правдою є те, що істинний духовний учитель знає природу певного учня і знає, які обов'язки той може виконувати у свідомості Крішні, навчає його цьому. Він дає настанови через вуха, але не приватно, а публічно. «Ти здатний до ось такої діяльності у свідомості Крішні. Ти можеш діяти ось так». Одному вчитель радить служити Крішні, доглядаючи за Божествами, іншому він радить служити Крішні, редагуючи книжки, ще іншому він радить проповідувати, а ще комусь він радить готувати на кухні. У свідомості Крішні існує багато різних форм діяльності, і духовний учитель, знаючи, хто до чого здібний, учить кожного так, щоб, діючи за своїми нахилами, людина досягнула досконалості. У «Бгаґавад-гіті» ясно сказано, що людина може досягнути найвищої досконалості духовного життя, просто пропонуючи служіння, яке відповідає її здібностям, подібно тому, як Арджуна служив Крішні, застосовуючи свої здібності у військовому мистецтві. Арджуна запропонував своє повне служіння як воїна і став досконалим. Так само митець може досягнути досконалості, просто займаючись творчістю під керівництвом духовного вчителя. Якщо в людини є здібність до літератури, вона може служити Господу, пишучи статті чи вірші під керівництвом духовного

вчителя. Треба отримати від духовного вчителя вказівки щодо того, як діяти згідно зі своїми здібностями, тому що духовний учитель має потрібний досвід, щоб дати відповідну пораду.

Поеднання настанов духовного вчителя і сумлінного виконання цих настанов учнем роблять увесь процес досконалим. Як пише Шріла Вішванатх Чакраварті Тхакур у своєму поясненні до вірша *वैावासैयैात्मिकैा बुद्धैिख* у «Бгаґавад-гіті», той, хто хоче бути впевненим у досягненні успіху в духовному житті, повинен отримати від духовного вчителя настанови щодо того, якою є конкретно його функція. Він має намагатися сумлінно виконувати отримані вказівки, вважаючи їх суттю свого життя. Єдиний обов'язок учня – це вірно виконувати настанови духовного вчителя, що принесе йому досконалість. Треба бути дуже обережним, слухаючи слова духовного учителя, і сумлінно виконувати його настанови. Це зробить життя успішним.

ВІРШ 8

स भवान्दुहितृन्नेहपरिक्लिष्टात्मनो मम ।
श्रोतुमर्हसि दीनस्य श्रावितं कृपया मुने ॥ ८ ॥

са бгавāн духітр-снеха- парікліштāтmano мама
і́ротум архасі дїнасьа і́рāвітам крпайā муне

сах – ти; *бгавāн* – Твоя Милість; *духітр-снеха* – любов'ю до моєї дочки; *паріклішtha-ātmanaх* – чий розум стурбований; *мама* – мою; *і́ротум* – вислухати; *архасі* – будь ласкавий; *дїнасьа* – моєї скромної особи; *і́рāвітам* – молитву; *крпайā* – милостиво; *муне* – мудрецю.

О великий мудрецю, будь же ласкавий і вислухай молитви моєї скромної особи, тому що через мою прив'язаність до дочки мій розум не знаходить спокою.

ПОЯСНЕННЯ: Коли учень, вислухавши настанови духовного вчителя і доклавши всіх зусиль до того, щоб досконало виконати їх, досягає повного взаєморозуміння з духовним учителем, він має право просити у духовного вчителя тої чи іншої ласки. Загалом чистий відданий Господа, чи щирий учень істинного духовного вчителя, не просить жодних благословень ні в Господа, ні в духовного вчителя, але навіть якщо він має потребу просити у духовного вчителя якоїсь послуги, він не може просити про неї до того, як повністю задовольнить духовного вчителя. Сваямбгува Ману хотів відкрити мудрецю свої наміри щодо своєї дочки, з якою його пов'язували дуже ніжні почуття.

ВІРШ 9

प्रियव्रतोत्तानपदोः स्वसेयं दुहिता मम ।
अन्विच्छति पतिं युक्तं वयःशीलगुणादिभिः ॥ ९ ॥

*прійавратоттāнападох свасейам духітā мама
анвіччхаті патім йуктам вайах-шіла-гуна-дібгіх*

пріјаврата-уттāнападох – Пріјаврати й Уттанапади; *свасā* – сестра; *ійам* – ця; *духітā* – дочка; *мама* – моя; *анвіччхаті* – шукає; *патім* – чоловіка; *йуктам* – гідного; *вайах-шіла-гуна-дібгіх* – за віком, вдачею, хорошими якостями тощо.

Моя донька – сестра Пріјаврати й Уттанапади. Вона саме шукає чоловіка, який підходив би їй за віком, характером та хорошими якостями.

ПОЯСНЕННЯ: Доросла донька Сваямбгуви Ману, яку звали Девахуті, була наділена гарною вдачею і всіма хорошими якостями, тому вона шукала відповідного чоловіка, який підходив би їй за віком, якостями й характером. Ману представив свою

дочку, як сестру Пріяврати й Уттанапади, двох великих царів, щоб переконати мудреця щодо шляхетного походження дівчини. Вона була його донькою і водночас сестрою *киатріїв*, а не походила з сім'ї нижчого класу. Отож Ману хотів запропонувати її Кардамі як відповідну пару. Цілком зрозуміло, що, хоча донька Ману стала на порі й мала бездоганні якості, вона не шукала собі чоловіка сама, незалежно від батьків. Вона висловила бажання вийти заміж за чоловіка, який підходив би їй вдачею, віком і якостями, а вже батько, з любові до своєї дочки, сам узяв на себе турботу підшукати такого чоловіка.

ВІРШ 10

यदा तु भवतः शीलश्रुतरूपवयोगुणान् ।
अश्रृणोन्नारदादेशा त्वय्यासीत्कृतनिश्चया ॥१०॥

*йадā ту бгаватах іїла- ірута-рїпа-вайо-гуṇāн
аі́рнот нāрадāд ешā твайй āсīt крта-ні́йчайā*

йадā – коли; *ту* – але; *бгаватах* – твій; *іїла* – шляхетний характер; *ірута* – ученість; *рїпа* – врода; *вайах* – молодість; *гуṇāн* – достоїнства; *аі́рнот* – почула; *нāрадāт* – від Нарadi Муні; *ешā* – Девахуті; *твайй* – у тобі; *āсīt* – стала; *крта-ні́йчайā* – утвердилась у виборі.

Коли вона почула від мудреця Нарadi про твій шляхетний характер, освіченість, вроду, молодість та інші достоїнства, вона зосередила свої думки на тобі.

ПОЯСНЕННЯ: Юна Девахуті сама не бачилася з Кардамою Муні й особисто не могла відчуті його характер чи якості, тому що суспільні звичаї не давали для цього можливості, але вона почула про Кардаму Муні з авторитетного джерела, від Нарadi Муні. Отримувати знання з авторитетного джерела набагато

надійніше, ніж здобувати досвід самому. Вона почула від Наради Муні, що Кардама Муні цілком придатний бути її чоловіком. Тому Девахуті у своєму серці твердо вирішила вийти за нього заміж і відкрила своє бажання батькові, а вже батько привів її до нього.

ВІРШ 11

तत्प्रतीच्छ द्विजाग्र्येमां श्रद्धयोपहृतां मया ।
सर्वात्मनानुरूपं ते गृहमेधिषु कर्मसु ॥११॥

*тат пратічхха двіджаґрйемām і́раддгайопахртām майā
сарвāтманāнурӯпām те грхамедгішу кармасу*

тат – тому; *пратічхха* – будь ласка, прийми; *двіджа-аґрйа* – о найліпший із брахманів; *імām* – її; *і́раддгайā* – з вірою; *упахртām* – запропоновану в дар; *майā* – мною; *сарва-ātманā* – всебічно; *анурӯпām* – підхожу; *те* – тобі; *грха-медгішу* – у домашніх; *кармасу* – справах.

Тож, будь ласка, прийми її, о найліпший із брахманів, тому що я щиро даю її тобі в дар і тому що вона з усякого погляду гідна стати твоєю дружиною та піклуватися про твій дім.

ПОЯСНЕННЯ: Слова *грхамедгішу кармасу* означають «у домашніх обов'язках». Також у цьому вірші вжито слово *сарвāтманāнурӯпām*. Тут ідеться про те, що дружина повинна не тільки підходити чоловікові за віком, вдачею та якостями, але також допомагати йому виконувати його домашні обов'язки. Обов'язок сімейного чоловіка полягає не в тому, щоб задовольняти свої чуття, а в тому, щоб жити з дружиною та дітьми і водночас прогресувати в духовному житті. Того, хто не розвивається духовно, називають не сімейною людиною, а *грі-хамедгі*. У санскритських творах сімейну людину називають або *гріхастхою* або *гріхамедгі*. Між *гріхамедгі* та *гріхастхою* існує

значна різниця. *Гріхастха* належить до одного з *ашрамів*, чи укладів духовного життя, але якщо чоловік просто задовольняє свої чуття за допомогою сімейного життя, його називають *гріхамедгі*. *Гріхамедгі* одружується для того, щоб задовольняти чуття, а от *гріхастха* бачить у достойній дружині помічницю, яка всебічно підтримує його на шляху духовного розвитку. Обов'язок дружини полягає в тому, щоб дбати про домашні справи, а не змагатися з чоловіком. Дружина покликана допомагати чоловікові, але це неможливо, якщо вона не підходить йому за віком, вдачею чи якостями.

ВІРШ 12

उद्यतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्यते ।
अपि निर्मुक्तसङ्गस्य कामरक्तस्य किं पुनः ॥१२॥

удйатасйа хі кāмасйа пратівāдо на іасйāте
ані нīрмукта-сангасйа кāма-рактасйа кім пунах

удйатасйа – що приходить саме собою; *хі* – насправді; *кāмасйа* – матеріального бажання; *пратівāдах* – відмова; *на* – не; *іасйāте* – схвалюється; *ані* – навіть; *нīрмукта* – вільного; *сангасйа* – від прив'язаностей; *кāма* – до чуттєвих насолод; *рактасйа* – прив'язаного; *кім пунах* – що вже казати про.

Відмовлятися від того, що приходить само собою, не радять навіть тому, хто цілковито вільний від усіх прив'язаностей, що вже казати про того, хто прив'язаний до чуттєвих насолод.

ПОЯСНЕННЯ: У матеріальному житті кожен прагне чуттєвих задовольень. Тому людина, яка отримує об'єкт чуттєвої насолоди без жодних зусиль з її боку, не повинна відмовлятися від нього. Кардама Муні не прагнув задовольняти чуття, але він

хотів одружитися й молив Господа дарувати йому гідну дружину. Сваямбгува Ману знав про це, тому дав зрозуміти Кардамі Муні: «Ти бажаєш гідну дружину, таку як моя донька, і ось вона перед тобою. Ти повинен прийняти її, ти не маєш відмовлятися від того, про що ти молився».

ВІРШ 13

य उद्यतमनादृत्य कीनाशमभियाचते ।

क्षीयते तद्यशः स्फीतं मानश्चावज्ञया हतः ॥१३॥

йа удйатам анадртйа кінāйіам абгійāчате

кшійāте тад-йаіах спхїтам мāнаі чāваджñайā хатах

йах – хто; *удйатам* – пропозиція; *анāдртйа* – відкидаючи; *кінāйіам* – від скупого; *абгійāчате* – просить; *кшійāте* – втрачається; *тад* – того; *йаіах* – добре ім'я; *спхїтам* – широко відоме; *мāнах* – честь; *ча* – і; *аваджñайā* – зневажливою поведінкою; *хатах* – розбита.

Той, хто відкидає дар, який сам іде йому в руки, але згодом запобігає ласки у скнари, втрачає своє добре ім'я і зазнає зневаги від людей, що топчуть його гордість.

ПОЯСНЕННЯ: У ведичному суспільстві було заведено, що батько пропонував дочку гідному чоловікові. Такий шлюб вважали дуже достойним. Юнакові не личить іти до батька дівчини й просити в нього її руки. Це вважали негідним честі молодого чоловіка. Сваямбгува Ману знав, що Кардама Муні хотів одружитися з гідною дівчиною, тому натякав йому: «Я пропоную тобі саме таку дружину, яка тобі якнайбільше підходить. Не відмовляйся від цієї пропозиції, бо, потребуючи дружини, тобі доведеться просити таку дружину в іншої людини, яка може не виявити тобі такої шани, і тоді тобі доведеться зазнати зневаги».

Інша гідна уваги грань цієї історії полягає в тому, що Сваямбгува Ману, хоча він був імператором, прийшов запропонувати руку своєї достойної дочки бідному брахману. Кардама Муні не мав жодних матеріальних статків, він був відлюдником, що жив у лісі, однак він був дуже висококультурним. Отож, коли батько видає заміж свою дочку, йому насамперед треба брати до уваги культуру та вдачу майбутнього чоловіка, а не його заможність чи інші матеріальні достоїнства.

ВІРШ 14

अहं त्वाशृणवं विद्वन् विवाहार्थं समुद्यतम् ।
अतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रत्तां प्रतिगृहाण मे ॥१४॥

ахам твāш́р̣навам відван вівāхāртхам самудйатам
атах твам упакурвāнах праттāм пратігṛхāна ме

ахам – я; *твā* – про твоє; *аш́р̣навам* – чув; *відван* – о сповнений знання; *вівāхā-артхам* – задля одруження; *самудйатам* – приготування; *атах* – тому; *твам* – ти; *упакурвāнах* – не складав обітниці довічного целібату; *праттāм* – запропоноване; *пратігṛхāна* – прийми, будь ласка; *ме* – від мене.

Сваямбгува Ману вів далі: О мудрецю, я чув, що ти готувався одружитися. Тож, будь ласка, прийми її руку, яку я пропоную, адже ти не складав обітниці довічного целібату.

ПОЯСНЕННЯ: Принцип *брахмачар'ї* – целібат. Є два види *брахмачарі*. Одних називають *найштікіа-брахмачарі*, тобто ті, хто склав обітницю целібату на все життя. А інші, *упакурвана-брахмачарі*, складають обітницю утримуватися від статевого життя до певного віку. Наприклад, такі *брахмачарі* можуть скласти обітницю дотримуватися целібату до двадцяти п'яти

років, після чого вони з дозволу свого духовного вчителя одружуються. *Брахмачар*’я являє собою учнівське життя, перший зі ступенів духовного життя, а принцип *брахмачар*’ї – це утримання від статевого життя. Тільки сімейна людина може віддаватися чуттєвим задоволенням або статевому життю, а для *брахмачарі* це не дозволено. Сваямбгува Ману попросив Кардаму Муні прийняти його дочку, тому що Кардама не складав обітниць *найштіхіка-брахмачар*’ї. Він був готовий одружитися, і йому запропонували достойну дівчину шляхетного царського роду.

ВІРШ 15

ऋषिरुवाच

बाढमुद्दोढुकामोऽहमप्रत्ता च तवात्मजा ।

आवयोरनुरूपोऽसावाद्यो वैवाहिको विधिः ॥१५॥

ршір увāча

бāḍгам удводгу-кāмо ’хам апраттā ча тавāтмаджā
āвайор анурūпо ’сāв āдйо ваівāхико відгйх

ршіх – великий мудрець Кардама; *увāча* – сказав; *бāḍгам* – дуже добре; *удводгу-кāмах* – бажаю одружитися; *ахам* – я; *апраттā* – не обіцяна нікому іншому; *ча* – і; *тава* – твоя; *āтма-джā* – дочка; *āвайох* – нас обох; *анурūпах* – пристойний; *асау* – цей; *āдйах* – перший; *ваівāхиках* – шлюб; *відгйх* – обряд.

Великий мудрець відповів: Безперечно, я маю бажання одружитися, а твоя дочка ще не була одружена й ні з ким не заручена. Отож, за ведичним звичаєм, ми цілком можемо побратися.

ПОЯСНЕННЯ: Перш ніж прийняти руку дочки Сваямбгуви Ману, Кардама Муні зважив багато речей. Найголовнішим було те, що він був саме тим чоловіком, на якому вона зупинила свій вибір, коли вперше стала думати про одруження.

До того в неї не було наміру виходити заміж за когось іншого. Це дуже важливо, тому що жіноча психологія така, що коли жінка вже колись віддала своє серце якомусь чоловікові, їй дуже важко забрати його назад. Крім того, Девахуті не була одружена до цього, вона була незайманою дівчиною. Узявши це все до уваги, Кардама Муні вирішив одружитися з нею. Він сказав: «Гаразд, я візьму шлюб із твоєю дочкою згідно з релігійними приписами». Існують різні форми шлюбу, і з них найкращим вважають той, за якого батько запрошує достойного нареченого і віддає свою дочку, гарно вбрану та прикрашену коштовними оздобами, йому в дар, даючи за нею посаг відповідно до своїх можливостей. Існують також інші форми шлюбу, як оце шлюб *гандгарвів*, або шлюб із любові, і їх вважають за прийнятні. Навіть коли чоловік силою викрадає дівчину й одружується з нею, цей шлюб також визнають законним. Однак Кардама Муні взяв шлюб, який вважають за найкращий з усіх, тому що і батько його бажав, і дочка була достойна. Вона ще не віддала свого серця нікому іншому. Ці всі міркування схилили Кардаму Муні дати згоду на шлюб із дочкою Сваямбгуви Ману.

ВІРШ 16

कामः स भूयान्नरदेव तेऽस्याः
 पुत्र्याः समान्नायविधौ प्रतीतः ।
 क एव ते तनयां नाद्रियेत
 स्वयैव कान्त्या क्षिपतीमिव श्रियम् ॥१६॥

kāmaḥ sa bṛūyān naraḍeva te 'cīāḥ
putrīāḥ samānāyā-vidgaу pratītaḥ
ka eva te tanayāṁ nādrīyeta
svaiyāiva kāntīyā kṣipatīm iva śrīyam

kāmaḥ – бажання; *saḥ* – що; *bṛūyāt* – нехай буде виконане; *naraḍeva* – царю; *te* – твоєї; *asīāḥ* – цієї; *putrīāḥ* – дочки; *samānāyā-*

відгау – згідно з ведичними приписами; *пратітах* – визнане; *ках* – хто; *ева* – справді; *те* – твою; *танайām* – доньку; *на āдрійе-та* – не вшанує; *свайā* – своїм; *ева* – тільки; *кāнтйā* – сяйвом тіла; *кипнатім* – що перевершує; *іва* – немов; *ірііам* – прикраси.

Нехай здійсниться бажання твоєї доньки одружитися згідно з ведичними писаннями. Хто б відмовився від її руки? Вона така вродлива, що своїм сяйвом просто затьмарює красу своїх оздоб.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні хотів одружитися з Девахуті відповідно до загальноприйнятих настанов, визначених у писаннях. Як пояснюють Веди, найліпший обряд шлюбу полягає в тому, що батько нареченої запрошує молодого до свого дому й віддає йому дівчину в дар разом із посагом, до якого входять прикраси, золото, меблі та інші домашні речі. Така форма одруження й нині переважає серед вищих верств індусів. Як проголошують *шастри*, такий шлюб дарує батькові нареченої велике благо з погляду добродіяння. Віддати дочку в дар гідному нареченому вважають за одну з форм праведної діяльності для сімейної людини. У «Ману-сміті» згадано вісім форм одруження, але нині дотримуються тільки обряду *брахма*, або *радžasika*. Інші форми одруження – через кохання, через обмін гірлянд або через викрадення нареченої – за епохи Калі заборонені. Раніше *киатрій* нерідко задля розваги викрадав царівну іншого царського роду, після чого між ним і родичами дівчини зав'язувався запеклий бій. Якщо викрадач перемагав, дівчину видавали за нього заміж. Навіть Крішна одружився з Рукміні таким чином, і деякі з Його синів та внуків також викрадали собі дружин. Крішнин син викрав дочку Дурйодгани, і через це між родинами Куру та Яду виник розлад. Тільки згодом старші члени родини Куру владнали незгоду. Такі шлюби не були рідкістю за минулих часів, але нині вони неприпустимі, тому що *киатрії* вже давно забули про суворі закони, які впорядковували їхнє життя. Відколи Індія потрапила в залежність від

іноземних держав, її соціальні класи втратили свою колишню силу. Нині, згідно з писаннями, кожен є *шудрою*. Так звані *брахмани*, *кшатрії* та *вайшії* забули свою традиційну діяльність, і за відсутності такої діяльності їх називають *шудрами*. У священних писаннях сказано: *калау ішудра-самбгавах* – у добу Калі всі будуть як *шудри*. За цієї епохи ніхто вже не дотримується традиційних норм, яких ретельно додержували за минулих часів.

ВІРШ 17

यां हर्म्यपृष्ठे कणदङ्घ्रिशोभां
विक्रीडतीं कन्दुकविह्वलाक्षीम् ।
विश्ववसुन्यपतत्स्वाद्विमानाद्
विलोक्य सम्मोहविमूढचेताः ॥१७॥

йāм хармйа-приштхе кванад-ангґрі-ішобгāм
вікрїдатїм кандука-віхвалāкшім
вііівāвасур нйāпатат свāд вімāнāд
вілокйā саммоха-вімӯдга-четāх

йāм – кого; *хармйа-приштхе* – на даху палацу; *кванат-ангґрі-ішобгāм* – чию вроду підкреслюють дзвінки прикраси на її стопах; *вікрїдатїм* – граючись; *кандука-віхвала-акшім* – збентеженим поглядом стежила за м'ячем; *вііівāвасух* – Вішвавасу; *нйāпатат* – впав; *свāт* – зі свого; *вімāнāт* – літального апарату; *вілокйā* – побачивши; *саммоха-вімӯдга-четāх* – чий розум був затьмарений.

Як я чув, славетний *ґандгарв* Вішвавасу від пристрасті втратив розум, побачивши твою дочку, коли вона гралася з м'ячем на даху твого палацу, і просто випав зі свого повітряного корабля. Вона й справді була прекрасна, і її красу ще більше підкреслювали очі, що постійно рухалися, та ніжні дзвіночки на її стопах.

ПОЯСНЕННЯ: Можна зрозуміти, що хмарочоси з'явилися не лише за наших часів, вони існували вже у ті давні епохи. У цьому вірші ми зустрічаємо слово *хармйя-прип̐тхе*. *Хармйя* означає «величезний палац». *Свāд вīmānāt* означає «зі свого літака». З цього зрозуміло, що особисті літаки або гелікоптери існували й тоді. *Гандгарв* Вішвавасу, пролітаючи в небі, побачив Девахуті, що гралася з м'ячем на даху палацу. У м'яч тоді теж грали, але дівчата з аристократичних родин не грали в м'яч на людях. Гра в м'яч та інші подібні до цього розваги не були призначені для звичайних жінок і дівчат, це могли дозволити собі тільки царівни, як оце Девахуті. Тут сказано, що Вішвавасу побачив її з літака. Це означає, що палац був дуже високий, бо інакше як би її могли побачити з літака? *Гандгарв* Вішвавасу настільки виразно бачив її, що її врода і дзенькіт дзвіночків на її стопах звели його з розуму. Зачарований цими звуками і вродою, він випав. Кардама Муні згадує тут про те, що почув від інших.

ВІРШ 18

तां प्रार्थयन्तीं ललनाललाम-
मसेवितश्रीचरणैरदृष्टाम् ।
वत्सां मनोरुचपदः स्वसारं
को नानुमन्येत बुधोऽभियाताम् ॥१८॥

tām prārtхайantīm lalanā-lalāmam
asevita-īrī-чаранāir adṛṣṭām
vatsām манор уччападаḥ swasāraṁ
ko nānumanyeta будго 'бгīyātām

tām – її; *prārtхайantīm* – що шукає; *lalanā-lalāmam* – окрасу жінок; *asevita-īrī-чаранāiḥ* – тими, хто не поклонявся стопам Лакшмі; *adṛṣṭām* – недосяжну для очей; *vatsām* – улюблену дочку; *manoḥ* – Сваямбгуви Ману; *уччападаḥ* – Уттанапади; *сва-*

сāрам – сестру; *каḥ* – хто; *на ануманйета* – не прийме з радістю; *будгаḥ* – розумна людина; *абгійāтām* – що прийшла з власної волі.

Яка розумна людина відмовиться від неї, окраси всіх жінок, улюбленої дочки Сваямбгуви Ману і сестри Уттанапади? Ті, хто не поклонявся милостивим стопам богині щастя, нездатні навіть побачити її, а тут вона сама прийшла, прагнучи вийти за мене заміж.

ПОЯСНЕННЯ: Підносячи хвалу красі й достоїнствам Девахуті, Кардама Муні не шкодує слів. Девахуті справді була окрасою всіх оздоблених самоцвітами красунь. Прикрашаючи своє тіло коштовними оздобами, дівчина стає ще гарнішою, але Девахуті була прекрасніша за всі прикраси. Її вважали окрасою всіх вродливих дівчат, оздоблених коштовними прикрасами. Її врода притягувала навіть півбогів та *ґандгарвів*. Кардама Муні був великий мудрець, але він не був небожитель. Проте в попередньому вірші згадано, що її краса привабила навіть Вішнавасу, жителя небесних планет. Девахуті була не лише красуня, але й дочка імператора Сваямбгуви та сестра царя Уттанапади. Хто б відмовився від руки такої дівчини?

ВІРШ 19

अतो भजिष्ये समयेन साध्वीं
यावत्तेजो बिभृयादात्मनो मे ।
अतो धर्मान् पारमहंस्यमुख्यान्
शुक्लप्रोक्तान् बहु मन्येऽविहिंस्रान् ॥१९॥

ато бгаджішйе самайена сādгвīm
йāват теджо бібгрйāд āтmano ме
ато дгармāн pāрамахамсйа-мукхйāн
śуукла-проктāн баху манйе 'vіхімсрāн

атах – тому; *бгаджішйе* – прийму; *самайена* – з умовою; *сāдг-вīm* – цнотливу дівчину; *йāват* – поки; *теджах* – сім'я; *бібгр-йāt* – прийме; *ātманах* – з тіла; *ме* – мого; *атах* – тоді; *дгармāн* – обов'язки; *pāрамахмcйa-мукхйāн* – найліпших серед *парама-хамс*; *шукла-проктāн* – які пояснив Господь Вішну; *баху* – багато; *манйе* – візьму до уваги; *авіхімсрāн* – вільні від злоби.

Отож я візьму цю добродішню дівчину за дружину за тої умови, що після зачаття нею від мого сімені дитини я присвячу себе життю у відданому служінні, яким живуть найдосконаліші люди. Засади такого життя, вільного від злоби, виклав Сам Господь Вішну.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні зізнався імператору Сваямбгуві, що хоче одружитися з красунею, і погодився взяти за жінку дочку імператора. Кардама Муні жив як самотник-*брахмачарі*, дотримуючись цілібату, і хоча й бажав одружитися, залишатися сімейною людиною до кінця життя не хотів, тому що знав ведичні приписи стосовно людського життя. Згідно з приписами Вед, першу частину життя треба присвятити практиці *брахмачар'ї*, щоб сформувати характер і розвинути духовні якості. На наступному ступені життя можна одружитися й привести на світ дітей, але не слід заводити дітей, як котів і собак.

Кардама Муні хотів мати дитину, яка була б променем Верховного Бога-Особи. Треба зачинати таких дітей, які зможуть виконати свої обов'язки перед Вішну, інакше немає жодної потреби народжувати дітей. У хороших батьків народжуються діти двох категорій: одні отримують виховання у свідомості Крішні й завдяки цьому мають змогу ще за цього життя звільнитися з лабетів *маї*, а другі являють собою промінь Верховного Бога-Особи та вчать світ тому, як досягнути найвищої мети життя. Подальші глави розповідають про те, що Кардама Муні зачав саме таку дитину – Капілу, втілення Бога-Особи, і цей син виклав філософію *санкх'ї*. Великі *гріхастхи* просять

Господа, щоб Він послав їм Свого представника і щоб той започаткував рух, який дарує благо всьому людству. Це одна з причин народити дитину. Інша полягає в тому, що високоосвічений батько може виховати дитину у свідомості Крішні, щоб їй більше не довелося повертатися до цього сповненого страждань світу. Батьки повинні докласти зусиль до того, щоб дитина, яка в них народилася, більше ніколи не ввійшла в утробу іншої матері. Якщо хтось неспроможний виховати дитину так, щоб вона досягнула звільнення ще за цього життя, йому немає потреби одружуватися й приводити на світ дітей. Якщо люди народжують дітей так само, як коти й собаки, таке потомство тільки ще більше порушує спокій суспільства, і від цього світ стає подібний до пекла, як це сталося в епоху Калі. Тепер ні батьки, ні діти не мають належного виховання. Живучи тваринним життям, і ті, і ті просто їдять, сплять, паруються, захищаються та задовольняють свої чуття. За такого занепаду в суспільстві не може бути спокою. Кардама Муні заздалегідь попереджає, що він не житиме в товаристві Девахуті до кінця своїх днів. Він житиме з нею лише доти, доки в них народиться дитина. Іншими словами, статеве життя потрібне лише для того, щоб привести на світ хорошу дитину, і ні для чого іншого. Головна мета людського життя – повністю віддати себе служінню Господу. Цього вчить Господь Чайтанья.

Привітвши на світ хороших дітей і таким чином виконавши свій обов'язок, чоловік повинен прийняти *санньясу* й намагатися стати *парамахамсою*. *Парамахамса* належить до найвищого, досконалого рівня життя. У житті *санньясі* є чотири ступені, і найвищий із них – це ступінь *парамахамси*. «Шрімад Бхаґаватам» називають *парамахамса-самхітою*, або трактатом для людей найвищого рівня. *Парамахамса* вільний від заздрості. На всіх інших рівнях, навіть на стадії домогосподаря, є конкуренція і заздрість. Однак усі дії людини, яка перебуває на рівні *парамахамси*, повністю пронизані духом свідомості Крішні, або відданого служіння, і тому в її серці немає місця для заздрості. Близько ста років тому Тхакур Бгактівінод, що, як

і Кардама Муні, був сімейною людиною, також хотів зачати дитину, яка б могла широко проповідувати філософію та вчення Господа Чайтаньї. За його молитви до Господа він отримав сина – Бгактісіддганту Сарасваті Госвами Махараджа, що нині через своїх істинних учнів проповідує філософію Господа Чайтаньї по всьому світу.

ВІРШ 20

यतोऽभवद्विध्वमिदं विचित्रं
संस्थास्यते यत्र च वावतिष्ठते ।
प्रजापतीनां पतिरेष मह्यं
परं प्रमाणं भगवाननन्तः ॥२०॥

*йато 'бгавад вііівам ідам вічітрам
самстхāсйате йатра ча вāватішṭхате
праджāпатīнāм патіре еша махйām
парам прамāнам бгагавāн анантах*

йатах – від кого; *абгават* – постало; *вііівам* – творіння; *ідам* – це; *вічітрам* – дивовижне; *самстхāсйате* – розпадається; *йатра* – в кому; *ча* – і; *вā* – чи; *аватішṭхате* – зараз існує; *праджā-патінāм* – Праджапаті; *патіх* – Господь; *ешах* – цей; *махйām* – для мене; *парам* – найвищий; *прамāнам* – авторитет; *бгагавāн* – Верховний Господь; *анантах* – безмежний.

Для мене найвищий авторитет – це безмежний Верховний Бог-Особа, з кого постає це дивовижне творіння, завдяки якому воно існує і в кому воно згодом розчиняється. Він джерело всіх Праджапаті, покликаних населити світ живими істотами.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні отримав від свого батька, Праджапаті, наказ привести на світ дітей. На початку створення Праджапаті повинні були привести на світ численне потомство, щоб заселити планети велетенського всесвіту. Але

Кардама Муні сказав, що, хоча його батьком був Праджапати, який бажав, щоб він народжував дітей, справжнє джерело його існування – це Верховний Бог-Особа, Вішну, тому що Вішну є джерелом усього сущого. Саме Він є істинний творець усесвіту, саме Він його підтримує, а коли все розпадається, воно залишається лише в Ньому. Такий висновок «Шрімад-Бгаґаватам». Для того, щоб творити, підтримувати і знищувати всесвіт, існують три божества: Брахма, Вішну і Махешвара (Шіва), але Брахма і Махешвара являють собою поширення якостей Вішну. Осереддям усього є Вішну. Тому підтримує всесвіт саме Він. Окрім Нього, більше ніхто не здатний підтримувати все творіння. Є безліч істот, що мають силу-силенну потреб, і крім Вішну задовольнити незліченні потреби всіх незліченних істот не може більше ніхто. Брахмі доручено творити, Шіві доручено знищувати, однак проміжну функцію, тобто підтримання світу, виконує Вішну. Завдяки тому рівню, якого Кардама Муні досягнув у духовному житті, він чудово знав, що його Божество, якому варто поклонятися, – це Вішну, Бог-Особа. Його обов'язок полягав у тому, щоб виконувати всі бажання Господа Вішну, і ні в чому іншому. Він не збирався зачинати багато дітей. Він мав намір зачати лише одну дитину, яка б стала служити місії Вішну. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», щоразу, коли занепадає релігія, Господь сходить на землю, щоб захистити релігійні принципи та знищити лиходіїв.

Одружуватися й народжувати дітей треба, як вважають, для того, щоб сплатити борг власній родині. Щойно народившись на світ, людина вже перебуває в боргу перед своєю родиною, півбогами, *нітами*, *ріші* та іншими. Але той, хто повністю віддає себе на служіння Верховному Господу, Богові-Особі, якому повинні поклонятися всі живі істоти, звільняється від усіх своїх боргів. Кардама Муні волів віддати своє життя на служіння Господу, досягнувши рівня свідомості *парамахамси*. І дитину він зачинав теж тільки задля цієї мети, а не для того, щоб без кінця примножувати населення, яке просто заповнюватиме порожні місця у всесвіті.

ВІРШ 21

मैत्रेय उवाच
 स उग्रधन्वन्नियदेवाबभाषे
 आसीच्च तूष्णीमरविन्दनाभम् ।
 धियोपगृह्णन् स्मितशोभितेन
 मुखेन चेतो लुलुभे देवहृत्याः ॥२१॥

маїтрейа увāча
са угра-дганванн ійад еваббгāше
āсīч ча тūшнīm аравінда-нāбгам
дгійōпагрхñан сміта-іобгїтена
мукхена чето лулубге девахутїāх

маїтрейах – великий мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *сах* – він (Кардама Муні); *угра-дганван* – о великий воїне, Відуро; *ійат* – стільки; *ева* – лише; *āббгāше* – сказав; *āсīt* – став; *ча* – і; *тūш-нīm* – мовчазний; *аравінда-нāбгам* – Господа Вішну (чий пуп прикрашає лотос); *дгійā* – думкою; *упагрхñан* – обійнявши; *сміта-іобгїтена* – прикрашеним усміхом; *мукхена* – обличчям; *четах* – розум; *лулубге* – зачарував; *девахутїāх* – Девахуті.

Шрі Майтрея сказав: О великий воїне, Відуро, промовивши це, мудрець Кардама замовк, думаючи про своє Божество, Господа Вішну, з чийого пупка виростає лотос. Коли він мовчки посміхнувся, його усміхнене обличчя причарувало розум Девахуті, що поринула в думки про великого мудреця.

ПОЯСНЕННЯ: Схоже, що Кардама Муні був повністю занурений у свідомість Крішні, тому що, припинивши свою мову, він одразу поринув у думки про Господа Вішну. У цьому полягає суть свідомості Крішні. Чисті віддані так заглиблені в думки про Крішну, що не знають нічого іншого. Навіть коли здається, що вони думають про щось інше і роблять щось стороннє, вони завжди занурені в думки про Крішну. Усмішка такої заглиб-

леної у свідомість Крішні особи настільки приваблива, що самою нею вона завойовує численних шанувальників, учнів і послідовників.

ВІРШ 22

सोऽनु ज्ञात्वा व्यवसितं महिष्या दुहितुः स्फुटम् ।
तस्मै गुणगणाढ्याय ददौ तुल्यां प्रहर्षितः ॥२२॥

со 'ну джн'āтвā вйавасітам махішйā духітух спхутам
тасмаі гуґа-гаґаḍгйāйа дадау тулйāм прахаршітах

сах – він (імператор Ману); ану – згодом; джн'āтвā – дізнавшись; вйавасітам – остаточне рішення; махішйāх – цариці; духітух – його дочки; спхутам – ясно; тасмаі – йому; гуґа-гаґаḍгйāйа – наділеному численними достоїнствами; дадау – віддав; тулйāм – рівну (своїми хорошими якостями); прахаршітах – надзвичайно вдоволений.

Упевнившись у бажанні цариці й дочки Девахуті, імператор із великою радістю віддав свою дочку мудрецеві. Своїми численними чеснотами вона була рівна мудрецю.

ВІРШ 23

शतरूपा महाराज्ञी पारिबर्हन्महाधनान् ।
दम्पत्योः पर्यदात्प्रीत्या भूषावासः परिच्छदान् ॥२३॥

шатарупā махā-рāджнī пāрібархāн махā-дганāн
дампатйох парйадāt прītйā бгūшā-вāсах паріччхадāн

шатарупā – Шатарупа; махā-рāджнī – імператриця; пāрібархāн – посаг; махā-дганāн – коштовні дарунки; дам-патйох – нареченому й нареченій; парйадāt – дала; прītйā – любовно; бгūшā

– прикрасами; *vāsaḥ* – одягом; *parīcchadān* – домашнім начинням.

Імператриця Шатарупа, як годилося, з любов'ю подарувала молодятм посаг, до якого входили численні цінні дарунки – коштовні прикраси, одяг та домашнє начиння.

ПОЯСНЕННЯ: В Індії й нині існує звичай віддавати дочку в дар нареченому і за нею давати також посаг. Розмір і цінність посагу залежить від статків батька нареченої. Слова *pārībarhān mahā-dgānān* у цьому вірші означають «посаг, який треба дарувати нареченому під час одруження». Слова *mahā-dgānān* вказують на дуже коштовні дари, гідні імператора. Також тут сказано *bgūṣā-vāsaḥ parīcchadān*. *Bgūṣā* означає «прикраси», *vāsaḥ* означає «одяг», а *parīcchadān* означає «всіляке домашнє майно». Кардама Муні, що до того часу дотримувався цілібату як *брахмачарі*, отримав усе належне, відповідно до шлюбної церемонії дочки імператора. Наречена, Девахуті, була вдягнута в коштовні шати й прикрашена дорогими оздобами.

Отож Кардама Муні з усією пишністю одружився з достойною дівчиною. Одночасно з цим він отримав усе потрібне для сімейного життя. І нині, коли молоді беруть ведичний шлюб, батько нареченої дає за нею посаг майбутньому зятеві. Навіть в Індії, де люди часто дуже бідні, на посаг для нареченої нерідко витрачають сотні й тисячі рупій. Звичай давати за дочкою посаг ні в чому не суперечить законам людського суспільства, хоч як деякі люди намагалися довести це. Батько нареченої дає молодятм посаг, щоб своїм дарунком показати свою прихильність до дочки. Писання вказують, що в тих рідкісних випадках, коли батько зовсім неспроможний нічого подарувати, він повинен дати принаймні плід і квітку. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», Бог також може бути задоволений навіть плодом і квіткою. У разі фінансової неспроможності та неможливості зібрати посаг іншим способом, можна подарувати плід і квітку для задоволення нареченого.

ВІРШ 24

प्रत्तां दुहितरं सम्राट् सदृक्षाय गतव्यथः ।
उपगुह्य च बाहुभ्यामौत्कण्ठघोन्मथिताशयः ॥२४॥

праттāм духітарāм самрāт садркшāйā гата-вйатхах
упагухйā ча бāхубгйāм ауткантхйionматхitāāйāах

праттāм – яку видали; *духітарāм* – дочку; *самрāт* – імператор (Ману); *садркшāйā* – гідній особі; *гата-вйатхах* – звільнившись від відповідальності; *упагухйā* – обійнявши; *ча* – і; *бāхубгйāм* – обома руками; *ауткантхйā-унматхitā-āйāах* – зі стурбованим і збудженням розумом.

Віддавши дочку за гідного чоловіка і таким чином виконавши свій обов'язок, Сваямбгува Ману, схвилюваний близькою розлукою, міцно обійняв свою любу доньку.

ПОЯСНЕННЯ: Батько не може не хвилюватися за дорослу дочку, поки не видасть її заміж за гідного юнака. Батько й мати залишаються відповідальні за своїх дітей доти, доки не одружать їх із достойною парою. Лише виконавши цей обов'язок, батько звільняється від такої відповідальності.

ВІРШ 25

अशक्नुवंस्तद्विरहं मुञ्चन् बाष्पकलां मुहुः ।
आसिञ्चदम्ब वत्सेति नेत्रोदैर्दुहितुः शिखाः ॥२५॥

āśaknuvāms tad-vīrahāм муñчан бāśha-калāм мухух
āśiñchad amba vatseti нетродаir духітух īīkhāх

āśaknuvan – неспроможний знести; *tad-vīrahāм* – розлуку з нею; *муñчан* – проливаючи; *бāśha-калāм* – сльози; *мухух*

– знову і знову; *āśīṃchat* – зволожував; *амба* – матінко; *ватса* – люба доню; *imi* – так; *нетра-удайх* – вологою очей; *духитух* – дочки; *śīkṣāḥ* – кучері.

Імператор не міг знести розлуку з дочкою. Нездатний зупинити сльози, які котилися на голову дочки, він примовляв: «Моя люба матінко! Моя люба доню!»

ПОЯСНЕННЯ: Варто відзначити вжите в цьому вірші слово *амба*. Батько іноді любовно зве дочку «матінко», а іноді «люба моя». Відчуття розлуки цілком природне за таких обставин, тому що до одруження дівчина залишається батьковою дочкою, але коли вона виходить заміж, вона вже перестає бути членом його сім'ї. Вона йде в дім чоловіка, бо відтепер вона стає його власністю. Згідно з «Ману-самхітою», жінка ніколи не буває незалежною. До одруження вона залишається власністю батька, а одружившись, вона повинна залишатися власністю чоловіка, поки він постаріє і поки в них підростуть діти. У старості, коли її чоловік приймає *санньясу* й залишає дім, вона переходить під опіку синів. Жінка завжди перебуває під опікою чи то батька, чи то чоловіка, чи то дорослих синів. Життя Девахуті може служити цьому за ілюстрацію. Батько Девахуті доручив піклуватися про неї чоловікові, Кардамі Муні, і так само Кардама Муні, покидаючи дім, передав цю відповідальність синові, Капіладеві. Усі ці події будуть послідовно описані тут.

ВІРШІ 26–27

आमन्त्र्य तं मुनिवरमनुज्ञातः सहानुगः ।
प्रतस्थे रथमारुह्य सभार्यः स्वपुरं नृपः ॥२६॥

उभयोः ऋषिकुल्यायाः सरस्वत्याः सुरोधसोः ।
ऋषीणामुपशान्तानां पश्यन्नाश्रमसम्पदः ॥२७॥

*āmantrīya tam munī-varaṃ anudṛjñātaḥ saḥānuḡaḥ
pratāsthe ratḥam āruḡya sabḡārīaḥ swa-puraṃ nṛpaḥ*

*ubḡayora rṣī-kuḡlīāyāḥ sarasvatīyāḥ surodḡasoḥ
rṣīñāṃ upaīāntānāṃ paīyān āīraṃa-samḡadaḥ*

āmantrīya – спитавши дозвіл піти; *tam* – в нього (Кардами Муні); *munī-varaṃ* – найліпшого з мудреців; *anudṛjñātaḥ* – отримавши дозвіл; *saḥānuḡaḥ* – разом зі свитою; *pratāsthe* – вирушив; *ratḥam āruḡya* – піднявшись на колісницю; *sa-bḡārīaḥ* – разом із дружиною; *swa-puraṃ* – до своєї столиці; *nṛpaḥ* – імператор; *ubḡayoraḥ* – на обох; *rṣī-kuḡlīāyāḥ* – приемних для мудреців; *sarasvatīyāḥ* – річки Сарасваті; *su-rodḡasoḥ* – чарівних берегах; *rṣīñāṃ* – великих мудреців; *upaīāntānāṃ* – умиротворених; *paīyān* – бачачи; *āīraṃa-samḡadaḥ* – процвітання прекрасних осель самітників.

Попросивши та отримавши дозвіл великого мудреця на від'їзд, монарх і його дружина сіли в колісницю й разом з усім почтом вирушили до своєї столиці. Дорогою імператор бачив чарівні, сповнені достатку самітницькі оселі умиротворених мудреців на мальовничих берегах Сарасваті, яку так люблять святі особи.

ПОЯСНЕННЯ: Як нині будують міста, що являють собою досягнення інженерного й архітектурного мистецтва, так за давніх часів існували *rṣī-кули*, поселення великих святих. В Індії й нині є багато чудових місць, призначених для розвитку духовного знання. На берегах Ґанґи та Ямуни в затишних хижак живе багато *rṣī* та святих, заглиблених у духовну практику. Минаючи ці *rṣī-кули*, цар і його супутники з великою насолодою милувалися цими відлюдницькими хижками. Тут сказано *paīyān āīraṃa-samḡadaḥ*. У великих мудреців не було хмарочосів, але їхні відлюдницькі хатини відзначалися такою красою, що цар не міг натішити свої очі.

ВІРШ 28

तमायान्तमभिप्रेत्य ब्रह्मावर्तात्प्रजाः पतिम् ।
गीतसंस्तुतिवादित्रैः प्रत्युदीयुः प्रहर्षिताः ॥२८॥

*там аййантам абгіп্রেтйа брахмāвартāт праджāх патім
гīта-самстуті-вāдітраіх пратйудійух прахаршītāх*

там – його; *аййантам* – що повертався; *абгіп্রেтйа* – знаючи; *брахмāвартāт* – із Брахмаварти; *праджāх* – його піддані; *патім* – до свого володаря; *гīта-самстуті-вāдітраіх* – з піснями, хвалою та грою на музичних інструментах; *пратйудійух* – вийшли назустріч; *прахаршītāх* – з великою радістю.

Дізнавшись про повернення царя, його піддані, жителі Брахмаварти, з радістю вийшли з міста, щоби привітати свого повелителя піснями, величанням та грою на музичних інструментах.

ПОЯСНЕННЯ: Коли цар повертається з подорожі, жителі царської столиці зазвичай влаштовують своєму володарю пишну зустріч. З описів відомо, що так само зустрічали Крішну в Двараці, коли Він повернувся до Своєї столиці після битви на Курукшетрі. Представники всіх прошарків суспільства зібралися біля міської брами, щоби привітати Його. Раніше столиці були обведені муром, в якому було кілька брам для в'їзду в місто. У Делі, як і в деяких інших древніх містах, доніні збереглися такі стародавні брами. Жителі міста збиралися біля цих брам, щоби привітати свого царя. Також і цього разу жителі Бархішматі, столиці Сваямбгувиного царства, Брахмаварти, прикрасили місто й вийшли у святковому одязі, щоби музикою і співом привітати імператора.

ВІРШІ 29–30

बर्हिष्मती नाम पुरी सर्वसम्पत्समन्विता ।
न्यपतन् यत्र रोमाणि यज्ञस्याङ्गं विधुन्वतः ॥२९॥

कुशाः काशास्त एवासन् शश्वद्धरितवर्चसः ।
ऋषयो यैः पराभाव्य यज्ञघ्नान् यज्ञमीजिरे ॥३०॥

бархішматі нāма пурі сарва-сампат-саманвітā
нйāпатан йатра ромāні йаджñасйāнгам відгунватах

куйāх кāйāс та евāсан йāйиват-дгаріта-варчасāх
ршāйо йāй парāбгāвйā йаджñā-гñāн йаджñām їджіре

бархішматі – Бархішматі; *нāма* – за назвою; *пурі* – місто; *сарва-сампат* – всіх багатств; *саманвітā* – повне; *нйāпатан* – впали; *йатра* – де; *ромāні* – волосини; *йаджñасйā* – Господа Вепра; *ангам* – Свое тіло; *відгунватах* – що обтрушував; *куйāх* – трава куша; *кāйāх* – трава каша; *те* – вони; *ева* – певно; *āсан* – стали; *йāйиват-харіта* – вічнозелений; *варчасāх* – маючи колір; *ршā-йāх* – мудреці; *йāй* – якими; *парāбгāвйā* – перемагаючи; *йаджñā-гñāн* – тих, хто заважає проводити жертвопринесення; *йаджñām* – Господу Вішну; *їджіре* – поклонялися.

Місто Бархішматі, сповнене всіх багатств, дістало свою назву від того, що на цьому місці впали волосини з тіла Господа Вішну, коли Він проявив образ Господа Вепра. Коли Він обтрушував Свое тіло, ці волосини, впавши, перетворилися на вічнозелену траву куша й каша [ще один різновид трави, з якої плетуть підстилки]. Після того, як Господь переміг демонів, що перешкоджали жертвопринесенням мудреців, мудреці використали цю траву в поклонінні Господу Вішну.

ПОЯСНЕННЯ: Кожне місце, безпосередньо пов'язане з Верховним Господом, називають *пітха-стхана*. Бархішматі, столиця Сваямбугуви Ману, славилася не тому, що було дуже багатим, а тому, що на цьому місці впали волосини з тіла Господа Варахи. Ці волосини з тіла Господа перетворилися на зелену траву, яку мудреці використали для поклоніння Господу, після того як Він убив демона Хіраньякшу. *Яг'я* означає Вішну, Верховний

Бог-Особа. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що карма повинна бути *яг'яртха*. *Яг'яртха-карма* означає «діяльність, яку виконують тільки для задоволення Вішну». Якщо людина виконує ту чи іншу дію задля власної чуттєвої насолоди чи задля якоїсь іншої мети, вона буде зв'язана її наслідками. Якщо людина хоче звільнитися від наслідків своєї діяльності, вона повинна робити все для задоволення Вішну, або Яг'ї. Ці особливі функції виконували великі мудреці та святі особи в столиці Сваямбугуви Ману, Бархішматі.

ВІРШ 31

कुशकाशमयं बर्हिरास्तीर्य भगवान्मनुः ।
अयजद्यज्ञपुरुषं लब्धा स्थानं यतो भुवम् ॥३१॥

куша-кашамайам бархір āstīrya бгаґаван манух
айаджад йаджна-пурушам лабдга стхāнам йато бгувам

куша – з трави куша; *каша* – і з трави каша; *майам* – зроблене; *бархіх* – сидіння; *āstīrya* – підстеливши; *бгаґаван* – наділений великим щастям; *манух* – Сваямбугува Ману; *айаджат* – покловнявся; *йаджна-пурушам* – Господу Вішну; *лабдга* – отримавши; *стхāнам* – обитель; *йатах* – звідки; *бгувам* – землю.

Підстеливши сидіння з куші й каші, Ману став поклонятися Господу, Богові-Особі, з чиеї милості він дістав владу над землею кулею.

ПОЯСНЕННЯ: Ману є батьком людства, тому від *ману* походить слово «людина», або на санскриті *мануш'я*. Усі, хто посідає в цьому світі ліпше становище, маючи достатнє багатство, повинні брати приклад із Ману, який визнавав своє царство й багатство за дар Верховного Бога-Особи, тому завжди присвячував себе відданому служінню. Так само нащадки Ману,

або люди, передусім заможні, повинні вважати всі свої статки за дар Верховного Бога-Особи. Свої статки треба використовувати на служіння Господу, складаючи жертви для задоволення Господа. Саме так треба використовувати багатства й достаток. Без милості Верховного Господа неможливо здобути ні багатства, ні достатку, ні шляхетного народження, ні красивого тіла, ні хорошої освіти. Тому всі, хто володіє цими достоїнствами, повинні виявляти свою вдячність Господу, поклоняючись Йому і жертвуючи те, що вони отримали від Нього. Коли люди таким чином виявляють свою вдячність Господу – чи від своєї родини, чи від нації, чи від усього суспільства, – місце, де вони живуть, стає подібним до Вайкунтхи, звільняючись від впливу троїстих страждань матеріального світу. У сучасну епоху місія свідомості Крішні полягає в тому, щоб кожен визнав вищість Господа Крішні. Усе, що має людина, слід вважати за милість Господа. Тому кожен повинен займатися відданим служінням через свідомість Крішні. Якщо хтось хоче спокою і щастя у своїй сім'ї, державі чи в усьому людському суспільстві, він повинен поширювати науку відданого служіння заради задоволення Господа.

ВІРШ 32

बर्हिष्मतीं नाम विभुयां निर्विश्य समावसत् ।
तस्यां प्रविष्टो भवनं तापत्रयविनाशनम् ॥३२॥

бархішматі́м нāма ві́бгур йāм ні́рві́йша самāвасат
тасйāм праві́што бгаванāм тāпа-трайа-ві́нāйіанам

бархішматі́м – місто Бархішматі; *нāма* – за назвою; *ві́бгур* – наділений великою могутністю Сваямбгува Ману; *йāм* – в яке; *ні́рві́йша* – увійшов; *самāвасат* – мешкав перед тим; *тасйāм* – в те місто; *праві́штах* – увійшовши; *бгаванāм* – палац; *тāпа-трайа* – троїсті страждання; *ві́нāйіанам* – що знищує.

Вступивши в місто Бархішматі, що вже давно служило йому за домівку, Ману увійшов до свого палацу, атмосфера якого звільняла від троїстих страждань.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальний світ, або матеріальне існування, сповнені троїстих страждань: страждань, яких завдають тіло й розум, страждань, яких завдають природні катаклізми, і страждань, яких завдають інші живі істоти. Людське суспільство покликане створювати духовну атмосферу, поширюючи дух свідомості Крішні. Властиві для матеріального буття страждання не можуть вплинути на людину, яка перебуває у свідомості Крішні. Це не означає, що, коли людина стає на шлях свідомості Крішні, вона вже не зазнає матеріальних страждань. Однак страждання матеріального буття не мають влади над тим, хто розвинув свідомість Крішні. Ми не можемо зупинити страждання матеріального світу, але свідомість Крішні є запобіжним методом, який захищає нас від впливу страждань матеріального існування. Для того, хто розвинув свідомість Крішні, життя на небесах і життя в пеклі – однакові. Як саме Сваямбгува Ману створив атмосферу, яка захищала від впливу матеріальних страждань, пояснено в наступних віршах.

ВІРШ 33

सभार्यः सप्रजः कामान् बुभुजेऽन्याविरोधतः ।
सङ्गीयमानसत्कीर्तिः सस्त्रीभिः सुरगायकैः ।
प्रत्यूषेष्वनुबद्धेन हृदा शृण्वन् हरेः कथाः ॥३३॥

*сабгāрйах сапраджах кāmāн бубгудже 'нйāвіродгатах
сангītйама́на-сат-кīртіх састрібгіх сура-га́йакаіх
пратй-ўшешв анубаддгена хрдā їрñван харех катхāх*

са-бгāрйах – разом із дружиною; *са-праджах* – разом із підданими; *кāmāн* – насущними потребами життя; *бубгудже* – насолоджувався; *анйа* – від інших; *авіродгатах* – без перешкод;

саін'їтамāна – уславлюваний; *сат-кїртіх* – за добре ім'я, яке принесли йому праведні вчинки; *са-стрібгіх* – зі своїми дружинами; *сура-гайакаіх* – небесними співаками; *праті-ўшешу* – щоранку; *анубаддгена* – із незв'язаним; *хрдā* – серцем; *їрнван* – слухаючи; *харех* – щодо Господа Харі; *катхāх* – розповіді.

Імператор Сваямбгува Ману насолоджувався життям разом із дружиною та підданими й виконував свої бажання, не порушуючи релігійних засад і тому не знаючи ніяких турбот. Чисту славу імператора оспівували небесні співаки зі своїми дружинами, а він сам щоранку з любов'ю слухав про розваги Верховного Бога-Особи.

ПОЯСНЕННЯ: Людське суспільство насправді створене для досягнення досконалості у свідомості Крішні. Ніхто не забороняє жити з дружиною і дітьми, але своє життя треба будувати так, щоб не порушувати засад релігії, економічного розвитку, впорядкованого задоволення чуттів і, врешті-решт, звільнення з рабства матеріального буття. Ведичні приписи укладено таким чином, щоб зумовлені душі, які прийшли в матеріальний світ, знали, як задовольнити свої матеріальні бажання і водночас звільнитися та повернутися додому, до Бога.

З цих усіх описів можна зрозуміти, що Сваямбгува Ману насолоджувався сімейним життям, дотримуючись усіх ведичних засад. Тут сказано, що рано-вранці музики в царському палаці оспівували діяння Господа, пригравали собі на музичних інструментах, а імператор зі своєю сім'єю слухав про ігри Верховної Особи. В Індії й нині дотримуються цього звичаю в деяких царських родинах і в храмах. Професійні співаки починають співати в супроводі *шаная*, і під ці приємні звуки мешканці дому поступово прокидаються. Увечері, коли господарі дому лягають спати, співаки також співають під супровід *шанайв* про Господні розваги, і члени сім'ї поступово засинають, думаючи про Господню велич. Окрім співів, у таких домах також влаштовують вечірні лекції з «Бгаґаватам». Члени сім'ї

збираються разом, співають Харе Крішна, слухають «Шрімад-Бгаґаватам» чи «Бгаґавад-гіту» і насолоджуються музикою перед тим, як піти спати. Настрій, що його створює така *сан-кіртана*, наповнює їхні серця, і, засинаючи, вони уві сні також оспівують та прославляють Господа. Так можна розвинути досконалу свідомість Крішні. Як видно з цього вірша «Шрімад-Бгаґаватам», це дуже давня практика, – ще мільйони років тому Сваямбгува Ману так само жив спокійним і щасливим сімейним життям в атмосфері свідомості Крішні.

Що стосується храмів, то в кожному царському палаці чи домі заможної людини неодмінно є гарний храм, і всі члени родини встають рано-вранці й приходять до храму, щоб побачити церемонію *манґала-араті*. Церемонія *манґала-араті* – це перший обряд поклоніння Божествам, який відбувається вдосвіта. Під час церемонії *араті* Божествам круговими рухами пропонують світильник, а також мушлю й квіти, а після того омахують їх віялом. Господь встає рано-вранці і, після легкого сніданку, являє Себе очам відданих. Після того віддані або повертаються додому, або оспівують Господню славу в храмі. Цю ранкову церемонію донині проводять в індійських храмах і палацах. У храмах збираються прості люди, а палацові храми призначені передусім для царських родин, хоча до багатьох із них пускають також і звичайних людей. Храм царя Джайпура розташований на території палацу, але звичайних людей туди пускають також. Кожен, хто відвідає цей храм, може побачити, що в ньому завжди перебуває не менше п'ятисот відданих. Після церемонії *манґала-араті* вони сідають і під супровід музичних інструментів, оспівують діяння Господа, таким чином насолоджуючись життям. Про храмове поклоніння в царських родинах є згадка й у «Бгаґавад-гіті». Там сказано, що *бгакті-йогі*, які не досягнули успіху за одне життя, наступного життя отримують нагоду народитися або в родині заможних людей, або в царській родині, або в родині вчених *брахманів* чи відданих. Той, кому випало народитися в одній з таких родин, само собою отримує можливість жити

в атмосфері свідомості Крішні. Народжена в такій атмосфері свідомості Крішні дитина неодмінно розвиває свідомість Крішні. У цьому житті вона отримує змогу напевно досягти тої досконалості, якої вона не досягла в попередньому житті.

ВІРШ 34

निष्णातं योगमायासु मुनिं स्वायम्भुवं मनुम् ।
यदाभ्रंशयितुं भोगा न शेकुर्भगवत्परम् ॥३४॥

нішнāтам йога-мāйāсу мунім свāйамбгувам манум
йад āбграміāйītум бгогā на іекур бгагават-парам

нішнāтам – зануреного; *йога-мāйāсу* – у тимчасові насолоди; *мунім* – рівного святому; *свāйамбгувам* – Сваямбгуву; *манум* – Ману; *йат* – якого; *āбграміāйītум* – збити зі шляху; *бгогāх* – матеріальні насолоди; *на* – не; *іекур* – могли; *бгагават-парам* – великого відданого Верховного Бога-Особи.

Сваямбгува Ману був святим царем. Хоча він був занурений у матеріальні втіхи, вони не могли стягнути його до найнижчого рівня існування, оскільки він завжди насолоджувався матеріальним щастям в атмосфері свідомості Крішні.

ПОЯСНЕННЯ: Зазвичай матеріальні втіхи царського життя стягують царя до найнижчого ступеня існування: необмежені чуттєві насолоди опускають його до тваринного рівня. Але Сваямбгуву Ману вважали рівним святим мудрецем, бо у своєму царстві й палаці він створив атмосферу, наповнену свідомістю Крішні. Це дуже важливий приклад для всіх зумовлених душ: вони також прийшли в матеріальний світ для того, щоб задовольняти чуття, але якщо вони зуміють створити навколо себе атмосферу свідомості Крішні, як змальовано тут і як радять явлені писання, – поклоняючись храмовим чи домашнім Божествам, то, незважаючи на матеріальні насолоди, вони

зможуть розвивати чисту свідомість Крішні. Сучасна цивілізація занадто сильно прив'язана до матеріального способу життя, чи до чуттєвих насолод. Тому рух свідомості Крішні повинен дати людству чудову нагоду досягнути мети людського життя, навіть не відмовляючись від матеріальних насолод. Свідомість Крішні не зупиняє людей у прагненні до матеріальної насолоди, вона просто регулює їхні звички, пов'язані з чуттєвими задоволеннями. Навіть насолоджуючись матеріальними вигодами, можна звільнитися ще за цього життя, розвинувши в собі свідомість Крішні простим методом повторення святих імен Господа: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе.

ВІРШ 35

अयातयामास्तस्यासन् यामाः स्वान्तरयापनाः ।

शृण्वतो ध्यायतो विष्णोः कुर्वतो ब्रुवतः कथाः ॥३५॥

aiāta-īāmāc tasyāsan īāmāḥ svāntara-īāpanāḥ

īṣṇvato dḡīāyata viṣṇoḥ kṛvato bruvataḥ katxāḥ

aiāta-īāmāḥ – не марні; *tasya* – Ману; *āsan* – були; *īāmāḥ* – години; *sva-antara* – до кінця життя; *īāpanāḥ* – що підходили; *īṣṇvataḥ* – слухаючи; *dḡīāyataḥ* – медитуючи; *viṣṇoḥ* – Господа Вішну; *kṛvataḥ* – діючи; *bruvataḥ* – промовляючи; *katxāḥ* – розповіді.

Отож, хоча його довге життя, що триває одну епоху-*манвантару*, поступово підходило до кінця, воно не було витрачено марно, адже він завжди слухав про Господні розваги, обдумував їх, описував і оспівував.

ПОЯСНЕННЯ: Щойно приготована їжа здається дуже смачною, але, простоявши три-чотири години, псується і стає несмачною. Так само й матеріальні насолоди дають втіху доти,

доки людина молода, а коли життя хилиться до кінця, все здається марним і болісним. Однак життя Сваямбгуви Ману з роками не втрачало смаку. Навіть коли він почав старіти, життя його зберегло свіжість молодих років, тому що він завжди залишався у свідомості Крішні. Життя людини, яка перебуває у свідомості Крішні, завжди сповнене свіжості. У священних писаннях сказано, що з кожним сходом і заходом сонце скорочує життя кожної істоти. Але життя того, хто присвятив себе свідомості Крішні, схід і захід сонця не можуть скоротити. Життя Сваямбгуви Ману з роками не втратило смаку, бо він завжди ушлавлював Господа Вішну й розмірковував про Нього. Він був найбільший із *йогів*, тому що ніколи не марнував свого часу. У вірші зазначено: *вішнोḥ курвато бруватаḥ катхāḥ* – коли він говорив, то говорив тільки про Крішну й Вішну, Бога-Особу, коли він щось слухав, то слухав тільки про Крішну, коли він про щось міркував, то міркував про Крішну та Його діяння.

Відомо, що життя Ману тривало дуже довго, сімдесят одну *югу*. Одна *юга* триває 4 320 000 років, і сімдесят одна така *юга* складає життя Ману. За один день Брахми приходить і йде чотирнадцять таких Ману. Усе своє життя – $71 \times 4\,320\,000$ років – Ману перебував у свідомості Крішні, оспівуючи, слухаючи, розмовляючи й медитуючи на Крішну. Тому його життя не було змарнованим і ніколи не втрачало свого смаку.

ВІРШ 36

स एवं स्वान्तरं निन्ये युगानामेकसप्ततिम् ।
वासुदेवप्रसङ्गेन परिभूतगतित्रयः ॥३६॥

*са евам свāнтарам нінйе йугāнām ека-сaптaтiм
вāсудева-прасaнґeнa парiбхूtа-гaтi-тpайaḥ*

*са*х – він (Сваямбгува Ману); *евам* – так; *сва-антарам* – відведений йому час; *нінйе* – провів; *йугāнām* – циклів із чотирьох *юг*;

ека-саттатім – сімдесят один; *вāsудева* – з Вāsудевою; *праса-н̐гена* – у зв'язку; *парібг̐ута* – що перевершив; *г̐аті-трайах* – три призначення.

Упродовж свого життя, що тривало сімдесят одну епоху з чотирьох *юг* [71 × 4 320 000 років], він завжди думав про Вāsудеву і завжди присвячував Йому свої дії. Так він піднявся над трьома цілями життя.

ПОЯСНЕННЯ: Три цілі життя цікавлять тих, хто перебуває під владою трьох *гун* матеріальної природи. Іноді ці три цілі визначають як пробудження, сновидіння і несвідомість. У «Бгаґавад-гіті» ці три цілі описано як кінцеве призначення людей під впливом *гун* добра, пристрасті й невігластва. У «Гіті» сказано, що люди, які перебувають під впливом *гуни* добра, отримують ліпші умови життя, піднімаючись на вищі планети, люди, які перебувають під впливом *гуни* пристрасті, залишаються в матеріальному світі на земних планетах або на райських планетах, а люди, які перебувають під впливом *гуни* невігластва, опускаються до тваринного рівня життя на планетах, де живуть нижчі за людей істоти. Однак людина, що розвинула свідомість Крішні, перебуває над трьома *гунами* матеріальної природи. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що кожен, хто присвячує себе відданому служінню Господу, стає трансцендентним до трьох рівнів матеріальної природи й досягає *брахма-бгүти*, або рівня самоусвідомлення. Хоча Сваямбгува Ману, правитель матеріального світу, зовні здавався зануреним у матеріальні насолоди, він не перебував під владою ні *гуни* добра, ні *гун* пристрасті чи невігластва, тому що він перебував на трансцендентному рівні.

Отже, той, хто повністю присвячує себе відданому служінню, завжди звільнений. Білваманґал Тхакур, великий відданий Господа, сказав: «Якщо я непохитно відданий лотосовим стопам Крішні, тоді матінка-звільнення завжди служить мені. Найдовершеніші матеріальні насолоди, досконалість релігії та матеріальне процвітання завжди служать мені». Люди пра-

гнуть дгарми, артхи, ками й мокші. Загалом, вони виконують релігійні обряди задля того, щоб досягнути якоїсь матеріальної вигоди. Що ж до матеріальної діяльності, то до неї вони вдаються задля того, щоб отримати чуттєве задоволення. Розчарувавшись у матеріальних чуттєвих насолодах, вони хочуть звільнитися і злитися з Абсолютною Істиною. Ці чотири принципи становлять шлях до трансцендентного рівня для менш розумних. Ті, хто справді розумні, стають на шлях свідомості Крішні, не беручи до уваги ці чотири засади досягнення трансцендентного рівня. Вони відразу ж піднімаються до трансцендентного рівня, який перевершує звільнення. Для відданого звільнення не є якимсь великим досягненням, а про релігійні ритуали, економічний розвиток чи матеріалістичне задоволення чуттів годі й казати. Віддані байдужі до цих речей. Вони завжди перебувають на трансцендентному рівні *брахма-бгути*, або самоусвідомлення.

ВІРШ 37

शारीरा मानसा दिव्या वैयासे ये च मानुषाः ।

भौतिकाश्च कथं क्लेशा बाधन्ते हरिसंश्रयम् ॥३७॥

śārīrā mānasā divyā vaiyāse ye ca mānuṣāḥ

bhautikāś ca katham kleśā bādhante hari-samīrayam

śārīrāḥ – пов'язані з тілом; *mānasāḥ* – пов'язані з розумом; *divyāḥ* – пов'язані з надприродними силами (півбогами); *vaiyāse* – Відуро; *ye* – ті; *ca* – і; *mānuṣāḥ* – пов'язані з іншими людьми; *bhautikāḥ* – пов'язані з іншими істотами; *ca* – і; *katham* – як; *kleśāḥ* – страждання; *bādhante* – можуть турбувати; *hari-samīrayam* – того, хто віддався під захист Господа Крішні.

Отже, о Відуро, як можуть страждання, пов'язані з тілом, розумом, природою та людьми чи іншими живими істотами, стурбувати тих, хто повністю перебувають у відданому служінні під захистом Господа Крішні?

ПОЯСНЕННЯ: Усіх живих істот у матеріальному світі постійно переслідують ті чи інші страждання – пов’язані з тілом або з розумом, або ж із природними нещастями. Взимку їм дошкуляє лютий холод, влітку – палюча спека, але той, хто повністю заглибився у свідомість Крішни й віддався під захист лотосових стіп Господа, перебуває на трансцендентному рівні. Його не турбують жодні страждання – ні пов’язані з тілом, ні пов’язані з розумом чи з природними явищами, як-от літо й зима. Він трансцендентний до всіх цих страждань.

ВІРШ 38

यः पृष्टो मुनिभिः प्राह धर्मानानाविधाञ्छुभान् ।
नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वभूतहितः सदा ॥३८॥

*йах пришто мунібгіх прāха дгармāн нāнā-відгāн чхубгāн
нрнāм варнāйірамāнāм ча сарва-бгўта-хітах садā*

йах – хто; *приштах* – запитаний; *мунібгіх* – мудрецями; *прāха* – повідав; *дгармāн* – обов’язки; *нāнā-відгāн* – різноманітні; *іубгāн* – праведні; *нрнāм* – людського суспільства; *варнā-айірамāнāм* – варн та ашрамів; *ча* – і; *сарва-бгўта* – для всіх живих істот; *хітах* – хто дбає про благо; *садā* – завжди.

Відповідаючи на запитання мудреців, він [Сваямбгува Ману] зі співчуття до всіх живих істот пояснив священні обов’язки всіх людей узагалі, а також усіх *варн* та *ашрамів* зокрема.

ВІРШ 39

एतत्त आदिराजस्य मनोश्चरितमद्भुतम् ।
वर्णितं वर्णनीयस्य तदपत्योदयं शृणु ॥३९॥

*етат та ādī-rāджасйā манойі чарітам адбгутам
варнїтам варнāнїйасйā тад-апатйодайāм ірнұ*

етат – це; *те* – тобі; *аді-рāджасйа* – першого царя; *монох* – Сваямбгуви Ману; *чарітам* – характер; *адбгутам* – дивовижний; *варнітам* – описаний; *варнанійасйа* – чия слава гідна опису; *тат-апатйа* – його дочки; *удайам* – щастя; *і́рну* – послухай, будь ласка.

Я розповів тобі про дивовижні якості Сваямбгуви Ману, першого царя всесвіту, чиї діяння гідні слави. Послухай же про щастя його дочки Девахуті.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять другої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Одруження Кардами Муні й Девахуті».

मैत्रेय उवाच

पितृभ्यां प्रस्थिते साध्वी पतिमिङ्गितकोविदा ।
नित्यं पर्यचरत्प्रीत्या भवानीव भवं प्रभुम् ॥ १ ॥

maîtreya uvāca

пітрбгѣйа̃м прастхіте сѣдгвѣ патім інгіта-ковідѣ
нітйа̃м парйачарат прітйа̃ бгавані́ва бгава̃м прабгум

майтрейах увāча – Майтрея сказав; *пїтребгїйām* – батьками; *пра-стхїте* – після розставання; *сāдгвї* – добродісна жінка; *патїм* – свого чоловіка; *їнїта-ковїдā* – розуміючи бажання; *нїтїям* – повсякчасно; *парїачарат* – служила; *прїтїйā* – зі щирою любов'ю; *бгавāнї* – богиня Парватї; *їва* – як; *бгавам* – Господу Шівї; *прабгум* – своєму повелителю.

Майтрея вів далі: Після від'їзду батьків, добродісна Девасуті стала день у день зі щирою любов'ю служити своєму чоловікові, розуміючи всі його бажання. Вона служила йому так само, як служить своєму чоловікові Бгавані, дружина Господа Шіви.

ПОЯСНЕННЯ: Варто відзначити наведений тут приклад Бгавані. *Бгавāні* означає «дружина Бгави, Господа Шіви». Бгавані, чи Парваті, дочка царя Гімалаїв, обрала за чоловіка Господа Шіву, схожого на жебрака. Незважаючи на своє царське походження, вона пішла на численні аскези, щоби здобути товариство Господа Шіви, який навіть не має дому і який просто сидить

під деревом, проводячи свій час у медитації. Хоча Бгавані була дочкою дуже великого царя, вона слугувала Господу Шіві, наче бідна служниця. Так само й Девахуті була дочкою імператора, Сваямбгуви Ману, але вона з власної волі обрала за чоловіка Кардаму Муні. Вона слугувала йому з великою любов'ю та ніжністю, знаючи, як його задовольнити. Тому її названо в цьому вірші словом *sādgṛī*, що означає «добродісна, вірна дружина». Її рідкісні чесноти роблять її ідеалом ведичної жінки. Кожна жінка повинна бути так само вірною та добродісною, як Девахуті чи Бгавані. Неодружені дівчата в індуському суспільстві й нині за звичаєм поклоняються Господу Шіві, сподіваючись отримати таких чоловіків, як він. Господь Шіва є ідеальним чоловіком, але не тому, що посідає найбільше багатство чи дає дружині найбільшу чуттєву насолоду, а тому, що він найбільший з усіх відданих. *Вайшнавānām īatxā śāmbhūx* – Шамбгу, чи Господь Шіва, являє собою ідеал вайшнава. Він постійно медитує на Господа Раму й повторює: Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. Господь Шіва очолює одну з вайшнавських *сампрадай*, яка зветься Вішнусвами-сампрадая. Незаміжні дівчата поклоняються Господу Шіві з надією вийти заміж за чоловіка, що буде таким самим чудовим вайшнавом, як Шіва. Їх вчать, що, обираючи чоловіка, треба шукати не того, хто дуже багатий чи має великі можливості для матеріальної чуттєвої насолоди. Найбільше щастить тій дівчині, яка виходить заміж за того, хто так само відданий Господу, як Господь Шіва, тому що тоді її життя стає досконалим. Дружина в усьому залежить від чоловіка, і якщо її чоловік – вайшнав, то вона природно отримує благо від його відданого служіння, оскільки сама служить йому. Таке взаємне служіння й любов між чоловіком і жінкою являють собою ідеал сімейного життя.

ВІРШ 2

विश्रम्भेणात्मशौचेन गौरवेण दमेन च ।

शुश्रूषया सौहृदेन वाचा मधुरया च भोः ॥ २ ॥

*віі́рамбге́н̄а́тма-і́ауче́на гаураве́на даме́на ча
іуі́уіру́шай̄а саухрде́на ва́ч̄а мадгура́й̄а ча бгох*

віі́рамбге́на – з довір'ям; *а́тма-і́ауче́на* – з чистим розумом і тілом; *гаураве́на* – з великою повагою; *даме́на* – з опанованими чуттями; *ча* – і; *іуі́уіру́шай̄а* – із служінням; *саухрде́на* – з любов'ю; *ва́ч̄а* – словами; *мадгура́й̄а* – лагідними; *ча* – і; *бгох* – Відуро.

О Відуро, Девахуті служила чоловікові як найближчий друг, але водночас виявляла до нього найглибшу повагу. Вона з любов'ю слугувала йому, тішачи його лагідною мовою і не даючи волі своїм чуттям.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші мають велике значення два слова: *віі́рамбге́на* і *гаураве́на*. З такими двома почуттями Девахуті служила своєму чоловіку. Це важливі засади, які треба пам'ятати, служачи чоловікові чи служачи Верховному Богові-Особі. *Віі́рамбге́на* означає «довірливо, перебуваючи у близьких стосунках», а *гаураве́на* означає «з глибокою повагою». Чоловік – це найближчий друг дружини, тому вона повинна служити йому з почуттям інтимної дружби, але водночас вона має усвідомлювати його вище становище і ставитися до нього з якнайглибшою повагою. Чоловіча психологія відрізняється від жіночої. З огляду на свою конституцію чоловік завжди прагне панувати над жінкою, а жінка через свою тілесну конституцію природно підпорядкована чоловікові. Отож корячись природному інстинкту, чоловік бажає утвердити свою вищість над дружиною, і це потрібно визнавати. Навіть коли чоловік у чомусь неправий, дружина має стерпіти це, – тоді в родині не буде чвар. *Віі́рамбге́на* означає «перебуваючи у близьких стосунках», але це не повинно перетворюватися на фамільярність, що так часто межує зі зневагою. Згідно з ведичною культурою, жінка не повинна звертатися до свого чоловіка на ім'я. У сучасному суспільстві жінка називає чоловіка на ім'я, але в індусів це вважається неприпустимим. Це допомагає шанувати вище становище одних і визнавати залежність інших.

Дамена ча – дружина повинна стримувати себе, навіть коли в неї виникають якісь непорозуміння з чоловіком. *Саухрде-на вāчā мадгурайā* означає «завжди бажаючи чоловікові добра і розмовляючи з ним лагідно». Матеріальні стосунки з іншими людьми за межами сім'ї завдають чоловікові численних турбот, тому вдома дружина має втішати його своєю лагідною мовою.

ВІРШ 3

विसृज्य कामं दम्भं च द्वेषं लोभमघं मदम् ।
अप्रमत्तोद्यता नित्यं तेजीयांसमतोषयत् ॥ ३ ॥

*вісрджйа кāмам дамбгам ча двешам лобгам агам мадам
апраматтодйатā нитйам теджйāйсам атошайат*

вісрджйа – відкидаючи; *кāмам* – хіть; *дамбгам* – гординю; *ча* – і; *двешам* – заздрість; *лобгам* – жадність; *агам* – гріховні дії; *мадам* – марнославство; *апраматтā* – твереза; *удйатā* – старанно працюючи; *нитйам* – завжди; *теджйāйсам* – свого надзвичайно могутнього чоловіка; *атошайат* – задовольняла.

Повністю відкидаючи хіть, гординю, заздрість, гріх та марнолюбство і старанно та розсудливо працюючи, вона задовольняла свого надзвичайно могутнього чоловіка.

ПОЯСНЕННЯ: Тут згадано деякі якості гідної дружини великого чоловіка. Наділений піднесеними духовними якостями, Кардама Муні належить до когорти видатних особистостей. Такого чоловіка називають *теджйāйсам*, могутнім. Навіть якщо дружина перебуває на такому самому рівні духовного розвитку, що й чоловік, їй не слід пишатися. Буває, що жінка походить із дуже багатой родини, як це було з Девахуті – вона була дочка імператора Сваямбгуви Ману. Вона могла дуже гордитися зі свого походження, однак для жінки це неприпустимо.

Дружині не слід пишатися своїм родом. Вона повинна завжди коритися чоловікові й утримуватися від марнолюбства. Коли жінка пишається своїм походженням, то це стає причиною незгоди з чоловіком і розладнює їхнє подружнє життя. Девахуті стереглася цього, і тому, як тут сказано, повністю позбулася гордині. Девахуті була вірною дружиною. Найбільший гріх, який може вчинити жінка, – це одружитися з іншим чоловіком чи знайти собі коханця. Чанак'я Пандіт описує чотирьох ворогів, які підстерігають людину у власній домівці. За ворога вважають батька, який зайшов у борги, матір, яка при дорослих дітях вибирає собі іншого чоловіка, дружину, яка не ладнає з чоловіком і грубо обходиться з ним, а також дурнуватого сина. Батька, матір, дружину і дітей вважають за багатство сімейної людини, але якщо дружина чи мати за живого чоловіка чи сина знаходить собі іншого чоловіка, то у ведичному суспільстві її вважають за ворога своєї сім'ї. Доброчесна й вірна дружина ніколи не повинна зраджувати чоловікові, тому що це дуже тяжкий гріх.

ВІРШІ 4–5

स वै देवर्षिर्वर्यस्तां मानवीं समनुव्रताम् ।
 दैवाद्गरीयसः पत्युराशासानां महाशिषः ॥ ४ ॥

कालेन भूयसा क्षामां कर्षितां व्रतचर्याया ।
 प्रेमगद्गदया वाचा पीडितः कृपयाब्रवीत् ॥ ५ ॥

*sa vai devarṣi-varīas tām mānavīm samanuvratām
 daivād garīyasaḥ patīyur āyīāsānām mahāśiṣaḥ*

*kālena bṛhīyasā kṣāmām karṣitām vrata-charyāyā
 prema-gadgaḍāyā vācā pīḍitaḥ kṛpāyābravīt*

saḥ – він (Кардама); *vai* – певно; *deva-rṣi* – небесних мудреців; *varīaḥ* – найкращий; *tām* – її; *mānavīm* – дочці Ману; *samanuvratām* – повністю відданої йому; *daivāt* – провидіння; *garīyasaḥ* –

що був більший; *патйух* – від чоловіка; *аййāsānām* – надіючись; *махā-айіішах* – на великі благословення; *кālена бгūйасā* – через тривалий час; *киāmām* – ослабленої; *каріітām* – змарнілої; *врата-чарйайā* – релігійними обітницями; *према* – з любов'ю; *гадгадайā* – із тремтливим; *вāчā* – голосом; *підітах* – охоплений; *крпайā* – співчуттям; *абравīt* – сказав.

Дочка Ману, щиро віддана своєму чоловікові, вважала його могутнішим за провидіння і надіялася, що він пролле на неї дивовижні благословення. Через довге служіння йому й виконання релігійних обітниць, вона ослабла і змарніла. Помітивши її стан, Кардама, найбільший із небесних мудреців, пройнявся співчуттям і звернувся до неї голосом, що переривався від ніжності.

ПОЯСНЕННЯ: Дружина повинна мати таку саму природу і світогляд, що й чоловік. Вона має бути готова дотримуватися тих самих засад, що і її чоловік. Якщо чоловік відданий, а дружина – матеріаліст, у родині не буде злагоди. Дружина повинна розуміти чоловікові нахили й бути готова йти за ним. У «Махабгараті» ми знаходимо приклад Гандгарі, що, дізнавшись про сліпоту свого нареченого, Дгрітараштри, сама теж відразу ж стала жити як сліпа. Зав'язавши собі очі, вона добровільно прийняла життя сліпої. Як дружина незрячого чоловіка вона вирішила, що також повинна бути сліпою, бо інакше вона буде пишатися своїми очима і ставитися до чоловіка як до нижчого. Слово *самануврата* вказує на те, що обов'язок дружини – жити так само, як і її чоловік. Звичайно, якщо чоловік – така видатна особистість, як Кардама Муні, то вірність йому дарує дивовижні плоди. Але навіть якщо чоловік не належить до числа таких великих відданих, як Кардама Муні, обов'язок дружини полягає в тому, щоб пристосуватися до напрямку його думок. Тоді сімейне життя буде щасливе. Також тут сказано, що через суворі обітниці вірної дружини, царівна Девахуті дуже схудла, і це викликало співчуття в її чоловіка. Він знав, що вона дочка великого царя, однак служить йому, мов

звичайна жінка. Аскеза підірвала її здоров'я, і він, розчулений, звернувся до неї з такими словами.

ВІРШ 6

कर्म उवाच

तुष्टोऽहमद्य तव मानवि मानदायाः

शुश्रूषया परमया परया च भक्त्या ।

यो देहिनामयमतीव सुहृत्स देहो

नावेक्षितः समुचितः क्षपितुं मदर्धे ॥ ६ ॥

кардама увāча

туштво 'хам адйа тава мāнаві мāнадайāх

йууірұшайā парамайā парайā ча бгактйā

йо дехінām айам атīва сұхрт са дехо

нāвекишитах самучитах кианітум мад-артхе

кардамах увāча – великий мудрець Кардама сказав; *туштах* – вдоволений; *ахам* – я; *адйа* – сьогодні; *тава* – тобою; *мāнаві* – дочко Ману; *мāна-дайāх* – шаноблива; *йууірұшайā* – служінням; *парамайā* – незрівнянним; *парайā* – найвищим; *ча* – і; *бгактйā* – відданістю; *йах* – яке; *дехінām* – втіленим; *айам* – це; *атīва* – надзвичайно; *сұхрт* – дороге; *сах* – це; *дехах* – тіло; *на* – не; *авек-шитах* – дбала; *самучитах* – належно; *кианітум* – виснажуючи; *мат-артхе* – задля мене.

Кардама Муні сказав: Шанована дочко Сваямбгуви Ману, своєю великою відданістю і чудовим любовним служінням ти дуже задовольнила мене. Тіло надзвичайно дороге втіленим істотам, і тому я вражений тим, як ти нехтувала власним тілом задля того, щоб догодити мені.

ПОЯСНЕННЯ: Тут сказано, що тіло дуже дороге для живої істоти, однак Девахуті була настільки віддана чоловікові, що служила йому з якнайбільшою вірністю, любов'ю та повагою, навіть забуваючи про своє здоров'я. Це називається самовідданим служінням. Можна зрозуміти, що, навіть маючи чоловіка,

Девахуті не отримувала жодних чуттєвих насолод, бо інакше її здоров'я не похитнулося б. Допмагаючи Кардамі Муні в його духовній практиці, вона постійно піклувалася про нього, не дбаючи про своє тіло. Обов'язок вірної добродісної дружини – всебічно піклуватися про чоловіка, а особливо про такого чоловіка, який присвятив себе свідомості Крішні. У цьому випадку чоловік щедро винагородив дружину за всі її зусилля, однак дружині звичайної людини не варто на це розраховувати.

ВІРШ 7

ये मे स्वधर्मनिरतस्य तपःसमाधि-
 विद्यात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादाः ।
 तानेव ते मदनुसेवनयावरुद्धान्
 दृष्टिं प्रपश्य वितराम्यभयानशोकान् ॥ ७ ॥

*йе ме сва-дгарма-ніратасйа тапах-самādгі-
 відйāтма-йога-віджітā бгаґават-прасādāх
 тāн ева те мад-анусеванайāваруддгāн
 дріштім прapaiййа вітарāмй абгайāн айокāн*

йе – які; ме – мною; сва-дгарма – у своє релігійне життя; ніратасйа – повністю зануреного; тапах – в аскезі; самādгі – в медитації; відйā – у свідомості Крішні; āтма-йога – зосередивши розум; віджітāх – досягнуті; бгаґават-прасādāх – благословення Господа; тāн – їх; ева – навіть; те – тобою; мат – мені; анусеванайā – відданим служінням; аваруддгāн – досягнутих; дріштім – трансцендентне бачення; прapaiййа – побач; вітарāмі – даю; абгайāн – вільних від страху; айокāн – вільних від жалю.

Кардама Муні вів далі: Присвятивши себе релігійному життю в аскезі, медитації та свідомості Крішні, я здобув

благословення Господа. Хоча сама ти ще не здобула таких дарів, які звільняють від страху й жалю, я сьогодні дарую тобі всі ці благословення за твоє служіння. Поглянь же, я даю тобі трансцендентне бачення, яке дасть тобі змогу оцінити велич цих дарів.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті присвятила себе виключно служінню Кардамі Муні. Вона не уславила себе якимись суворими аскезами, піднесеними екстатичними станами, особливо глибокою медитацією чи високим рівнем свідомості Крішні, однак непомітно розділяла з чоловіком його досягнення, хоча не бачила цього й не розуміла. Вона отримала ці Господні дари, не докладаючи до цього окремих зусиль.

Що являють собою Господні дари? Його дари названо тут словом *абгайя*. Це означає, що, отримуючи ці дари, людина стає вільною від страху. У матеріальному світі, якщо хтось назбирав мільйон доларів, його завжди мучить страх і думка: «Що буде, якщо я втрачу ці гроші?» Однак благословення Господа, *бгаґават-прасад*, не втрачаються ніколи. Той, хто здобув їх, просто насолоджується ними. Про їхню втрату не може бути й мови – людина просто отримує милість і насолоджується нею. Те саме проголошується й у «Бгаґавад-гїті»: коли хтось здобуває милість Господа, він досягає *сарва-духкхānām хānīх* – звільнення від усіх страждань. Піднявшись на трансцендентний рівень, людина позбувається двох матеріальних хвороб – прагнення і жалю. Про це ж сказано й у «Бгаґавад-гїті». Ставши на шлях відданого служіння, ми отримуємо змогу досягнути довершеної любові до Бога. Любов до Крішні – це найвищий прояв божественної милості, *бгаґават-прасада*. Це трансцендентне досягнення настільки цінне, що з ним не зрівняється жодне матеріальне щастя. Як сказав Прабодгананда Сарасваті, той, хто здобув милість Господа Чайтаньї, стає такою великою особистістю, що не звертає жодної уваги навіть на півбогів. Злиття з Богом він вважає не кращим за пекло, а досконале володіння чуттями стає для нього легшим

за найлегше. До райських утіх така людина ставиться, як до безглуздої вигадки. Насправді матеріальне щастя і трансцендентне щастя неможливо навіть порівняти.

З милості Кардами Муні Девахуті, просто служачи йому, досягнула істинного духовного просвітлення. Схожий приклад ми бачимо в житті Наради Муні. У попередньому житті Нарада був сином служниці, але його матері випала нагода послужити великим відданим. Отримавши можливість служити цим відданим, доідаючи рештки їхньої їжі й виконуючи їхні вказівки, він досягнув такого високого рівня духовного розвитку, що за наступного життя став славетним Нарадою. Найлегший шлях духовного розвитку – віддатися під притулок істинного духовного вчителя і служити йому серцем та душею. У цьому криється секрет успіху. Як проголошує Вішванатх Чакраварті Тхакур у восьми молитвах до духовного вчителя, *йасйа прасāдāд бгагават-прасāдад* – той, хто служить духовному вчителю чи хто здобуває милість духовного вчителя, отримує також милість Верховного Господа. Служачи своєму чоловіку, який був відданим, Девахуті розділила з ним усі його досягнення. Так само щирий учень, просто служачи істинному духовному вчителю, може здобути одночасно і милість духовного вчителя, і всю милість Господа.

ВІРШ 8

अन्ये पुनर्भगवतो भ्रुव उद्विजृम्भ-
विभ्रंशितार्थरचनाः किमुक्रमस्य ।
सिद्धासि भुङ्क्व विभवान्निजधर्मदोहान्
दिव्यान्नरैर्दुरधिगान्पुनर्विक्रियाभिः ॥ ८ ॥

аніє пунар бгагавато бгрува удвіджрмбга-
вібграмііітāртха-рачанāх кім урукрамасйа
сіддгāсі бгункшва вібгавāн ніджа-дгарма-дохāн
дівйāн нараір дурадгīгāн нрпа-вікрійāбгіх

анйе – інші; *пунах* – знову; *бгагаватах* – Господа; *бгрувах* – брів; *удвіджрмбга* – порухом; *вібграмііта* – знищені; *артха-рачанах* – матеріальні досягнення; *кім* – яка користь; *уру-крамасйа* – Господа Вішну (що сягає Своїм кроком дуже далеко); *сіддгā* – що досягнула успіху; *асі* – ти є; *бгункива* – насолоджуйся; *вібгавāн* – дарами; *ніджа-дгарма* – своєю відданістю; *дохāн* – здобутими; *дівйāн* – трансцендентними; *нараіх* – людьми; *дурадгіāн* – важкодосяжні; *нрпа-вікрійāбгіх* – гордими зі свого аристократичного походження.

Кардама Муні вів далі: Чого варті будь-які інші насолоди, окрім насолоди милістю Господа? Усі матеріальні досягнення обертаються в ніщо від одного поруху брів Господа Вішну, Верховного Бога-Особи. Силою своєї відданості чоловіку ти здобула трансцендентні дари й можеш насолоджуватися благословеннями, яких дуже рідко досягають люди, що пишаються своїм аристократичним походженням і матеріальними статками.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Чайтанья вчив, що найвище досягнення людського життя – це здобути милість Господа, любов до Бога. Він сказав: *премā пумартхо махāн* – здобути любов до Бога – це найвища досконалість життя. Того самого вчить свою жінку Кардама Муні. Його дружина належала до аристократичного царського роду. Загалом дуже матеріалістичні люди або володарі великих матеріальних статків нездатні оцінити велич трансцендентної любові до Бога. Хоча Девахуті була царівною з надзвичайно високого роду, на її щастя, про неї піклувався її піднесений чоловік, Кардама Муні. Він дарував їй найпрекрасніший дар, який тільки можна отримати в людському житті – милість Господа, або любов до Бога. Девахуті здобула цю милість завдяки тому, що зуміла задовольнити свого чоловіка й завоювати його прихильність. Вона служила своєму чоловікові, піднесеному відданому і святому, з великою любов'ю, самовідданістю, ніжністю та покорюю, і Кардама Муні

залишився задоволений нею. Він із радістю дарував їй любов до Бога, сказавши їй брати й насолоджуватися цим даром, тому що він уже здобув його.

Любов до Бога не належить до звичайних дарів. Рупа Госвами прославляв Чайтанью Махапрабгу за те, що Він, Господь, роздавав любов до Бога, *крішна-прему*, всім і кожному. Рупа Госвами назвав Господа Чайтанью *маха-ваданьєю*, найщедрішою особою, тому що Господь Чайтанья вільно роздавав любов до Бога, якої досягають за багато життів лише великі мудреці. *Крішна-према*, свідомість Крішні, – це найвищий дар, який можна дарувати тільки тим, кого ми вважаємо дорогими нашому серцю.

Дуже важливими в цьому вірші є слова *ніджа-дгарма-дохан*. Девахуті, дружина Кардами Муні, отримала від нього безцінний дар, завдяки своїй самовідданій вірності. Вірність чоловікові – це найперша релігійна заповідь для жінки. А якщо їй ще пощастило мати за чоловіка піднесену особистість, їхнє поєднання стає досконалим, і вони обоє досягають мети життя.

ВІРШ 9

एवं ब्रुवाणमबलाखिलयोगमाया-
विद्याविचक्षणमवेश्य गताधिरासीत् ।
सम्प्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरेषद्-
त्रीडावलोकविलसद्भसिताननाह ॥ ९ ॥

*евам брува̇нам абала̇кхіла-йога-ма̇йā-
від̇йā-вічакиша̇нам авеки̇шйа гата̇āдгір ācīt
сампра̇ірайа-пра̇найа-віхвала̇йā гірешад-
вр̇ідāвалока-віласад-дгасітāнанāха*

евам – так; *брува̇нам* – що говорив; *абала̇* – жінка; *акхіла* – у всій; *йога-ма̇йā* – трансцендентній науці; *від̇йā-вічакиша̇нам* – досконалого у знанні; *авеки̇шйа* – почувши; *гата̇āдгір* – задоволена;

ācīt – стала; *сампраірайа* – покірливо; *праңайа* – і з любов'ю; *віхвалайā* – що переривався; *гīrā* – голосом; *йшат* – трохи; *врīḍā* – сором'язливим; *авалока* – поглядом; *віласат* – сяючи; *хасіта* – з усміхненим; *ānanā* – обличчям; *āха* – сказала.

Слова чоловіка, що досконало володів усіма аспектами трансцендентного знання, глибоко втішили цнотливу Девахуті. Її обличчя осяяв усміх, і вона, сором'язливо глянувши на Кардаму Муні, заговорила до нього, і її голос тремтів від глибокого почуття любові та смирення.

ПОЯСНЕННЯ: Сказано, що коли людина розвинула свідомість Крішні й виконує трансцендентне любовне служіння Господу, то вона вже виконала всі рекомендовані аскези, покути, релігійні обряди, жертвопринесення, приписи містичної йоги й досягнула досконалості в медитації. Чоловік Девахуті настільки досконало оволодів трансцендентним знанням, що для нього не залишалось спірних запитань. Коли вона чула його слова, в неї не залишалось сумніву, що він досягнув дуже високого рівня відданого служіння, тому був уже вищим за будь-які методи пізнання трансцендентної науки. Вона не сумнівалася в чоловіковій здатності давати такі дари й була дуже щаслива, зрозумівши, що він пропонує їй найбільший з дарів. Її огорнула хвиля екстатичної любові, і якусь мить вона не могла нічого сказати. Нарешті чарівна дружина Кардами Муні тремтячим голосом відповіла.

ВІРШ 10

देवहूतिरुवाच
 राद्धं बत द्विजवृषैतदमोघयोग-
 मायाधिपे त्वयि विभो तदवैमि भर्तः ।
 यस्तेऽभ्यधायि समयः सकृदङ्गसङ्गो
 भूयाद्गरीयसि गुणः प्रसवः सतीनाम् ॥१०॥

девахуті́р увā́ча
рā́ддгам бата дві́джа-врша́ітад амо́гга-йо́га-
ма́йāдгі́не твайі́ ві́бго та́д аваі́мі бга́ртах
йа́с те 'бгйа́дгā́йі са́майах са́крд а́н'га-са́н'го
бгū́йā́д га́рйіа́сі гу́нах пра́савах са́тінā́м

девахуті́х увā́ча – Девахуті сказала; *рā́ддгам* – досягнуто; *бата* – воістину; *дві́джа-врша* – о найліпший із брахманів; *етат* – це; *амогга* – несхибних; *йо́га-ма́йā* – містичних сил; *адгі́не* – володарю; *твайі́* – у тобі; *ві́бго* – о великий; *та́т* – що; *аваі́мі* – знаю; *бга́ртах* – мій чоловіче; *йа́х* – що; *те* – тобою; *абгйа́дгā́йі* – дано; *са́майах* – обіцянку; *са́крт* – одного разу; *а́н'га-са́н'гах* – єднання тіл; *бгū́йā́т* – нехай буде; *га́рйіа́сі* – від славетного; *гу́нах* – велике достоїнство; *пра́савах* – потомство; *са́тінā́м* – добродішних жінок.

Шрі Девахуті сказала: Мій любий, о найкращий із брахманів, я знаю, що ти досягнув досконалості й володієш усіма нездоланими містичними силами, адже ти перебуваєш під опікою йо́гамаї, трансцендентної природи. Але колись ти дав одну обіцянку, яку ти повинен виконати, з'єднавшись зі мною, тому що діти – це велике достоїнство добродішної жінки, котра має славетного чоловіка.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *бата* показує щастя Девахуті. Вона знала, що її чоловік перебуває на дуже високому трансцендентному рівні, під опікою йо́гамаї. Як сказано у «Бга'авад-гіті», великі душі, *махатми*, невіддільні матеріальній енергії. Верховний Господь має дві енергії: матеріальну й духовну. Живі істоти належать до межової енергії. Як межова енергія, жива істота може перебувати або під впливом матеріальної енергії, або під впливом духовної енергії (йо́гамаї). Кардама Муні був великою душею і перебував під впливом духовної енергії, тобто був безпосередньо зв'язаний із Верховним Господом. Цей зв'язок проявляється в тому, що людина постійно пам'ятає про Крішну і віддано служить Йому. Девахуті це розуміла, однак дуже

хотіла зачати сина від великого мудреця. Девахуті нагадала чоловікові його обіцянку, яку він дав її батькам: «Я житиму з Девахуті, лише доки вона завагітніє». Вона також нагадала йому, що для добродісної жінки немає більшої слави, як народити сина від великої особистості. Вона хотіла завагітніти й прохала чоловіка про це. Слово *strī* («жінка») означає «та, хто поширює». Внаслідок фізичного єднання поширюються особисті якості чоловіка й жінки, тому що діти хороших батьків являють собою продовження їхніх якостей. У цьому випадку і Кардама Муні, і Девахуті володіли досконалим духовним знанням, тому Девахуті передусім хотіла зачати дитину, а після того – здобути милість Бога й любов до Бога. Велика мрія кожної жінки – мати сина, рівного своїми якостями її піднесеному чоловікові. Девахуті пощастило вийти заміж за Кардаму Муні, і тому вона хотіла мати від нього ще й сина.

ВІРШ 11

तत्रेतिकृत्यमुपशिक्ष यथोपदेशं
येनैष मे कश्चितोऽतिरिरंसयात्मा ।
सिद्धयेत ते कृतमनोभवधर्षिताया
दीनस्तदीश भवनं सदृशं विचक्ष्व ॥११॥

tatretī-kṛtīam upaśīkṣa yathopadeśām
īnāīṣa me kaścīto 'tīrīramśaīātma
siddhīeta te kṛta-mānobhava-dhārṣitāyā
dīnaś tad īīa bhavanām sadrīśām vīcākṣva

tatra – у тому; *itī-kṛtīam* – що потрібно зробити; *upaśīkṣa* – виконай; *ītā* – згідно; *upadeśām* – із вказівками писань; *īna* – чим; *ēṣa* – це; *me* – моє; *kaścīta* – виснажене; *atīrīramśaīā* – через невдоволену пристрасть; *ātma* – тіло; *siddhīeta* – нехай буде зцілене; *te* – до тебе; *kṛta* – збудженим; *manābhava* – почуттям; *dhārṣitāyā* – охопленою; *dīna* – нещасною; *tat* – тому; *īīa* – любий володарю; *bhavanām* – про дім; *sadrīśām* – гідний; *vīcākṣva* – будь ласка, подумай.

Девахуті вела далі: Любий володарю, мене мучить палке почуття до тебе. Тож, будь ласка, подумай, що треба зробити, згідно з писаннями, щоб моє виснажене тіло, змарніле від невдоволеної пристрасті, стало гідним тебе. А також, повелителю, подумай, будь ласка, про дім, який був би гідний нас із тобою.

ПОЯСНЕННЯ: Ведичні писання дають не лише досконалі духовні настанови, але й настанови про те, як найкращим чином провадити матеріальне життя, щоб урешті-решт досягнути духовної досконалості. Тому Девахуті запитала чоловіка, як, згідно з Ведами, їй підготувати себе до статевих зносин. Статеве життя призначене для того, щоб зачинати хороших дітей. Умови, сприятливі для зачаття хороших дітей, описано в *кама-шастрах*, де пояснено, як зробити статеве життя справді піднесеним. У писаннях пояснено все, що для цього потрібне: яким повинен бути дім і як він має бути прикрашеним, як повинна вдягнутися дружина, які парфуми й олії їй вибрати та як їй сподобатися чоловікові. Якщо виконати всі ці поради, краса дружини привабить чоловіка і створить у його розумі сприятливий настрій. Під час статевих зносин правильний умонастрій подружжя перенесеться в лоно жінки, і вона зможе зачати хороших дітей. У цьому вірші Девахуті згадує про своє тіло, побоюючись, що воно змарніло й не привабить Кардаму. Вона хотіла, щоб він сказав їй, як повернути красу своєму тілу і сподобатися йому. Коли чоловік вступає у статеві зносини, відчуваючи сильну пристрась до жінки, від їхніх зносин неодмінно народиться син, натомість зносини, засновані на сильній пристрасі жінки до чоловіка, найчастіше приводять до народження дочки. Про це згадано в *аюрведі*. Коли пристрась жінки сильніша за пристрась чоловіка, існує більша імовірність того, що народиться дочка. А коли сильніша пристрась чоловіка, може народитися син. Девахуті хотіла виконати всі приписи *кама-шастр*, щоб сильніше розпалити пристрась чоловіка. Вона попрохала Кардаму Муні сказати їй,

що для цього треба робити, а також попрохала його подбати про відповідну оселю, бо відлюдницька хатина, в якій він жив, була дуже простою. Його хатина була просякнута луною добра, яка не сприяла зародженню в його серці пристрасті.

ВІРШ 12

मैत्रेय उवाच

प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ।

विमानं कामगं क्षत्तस्तर्ह्येवाविरचीकरत् ॥१२॥

*маїтрейя увāча**прійāйāх прійам анвічхан кардамо йогом āстхітах**вімāнам кāма-гам кшаттас тархй евāвірачікарат*

*маїтрейя*х – великий мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *прійā-йāх* – своєї любові дружини; *прійам* – задоволення; *анвічхан* – бажаючи; *кардамах* – мудрець Кардама; *йогом* – йогоїчну силу; *āстхітах* – використав; *вімāнам* – повітряний корабель; *кāма-гам* – що летів, корячись його бажанням; *кшаттах* – Відуро; *тархй* – вмить; *ева* – повністю; *āвірачікарат* – створив.

Майтрея вів далі: О Відуро, прагнучи вдовольнити свою кохану дружину, мудрець Кардама проявив свою містичну могутність і в одну мить створив повітряний палац, який міг літати згідно з його бажанням.

ПОЯСНЕННЯ: Тут треба відзначити слова *йогом āстхітах*. Мудрець Кардама досягнув повної досконалості в йозі. Справжня практика йоги приносить вісім проявів досконалості: йоґ дістає можливість ставати меншим за найменше, більшим за найбільше або легшим за найлегше; він може дістати все, чого забажає, він може створити навіть планету, і стає здатним будь-кого підкорити своїй волі. Таким чином

він досягає досконалості в йозі, а тоді досягає досконалості в духовному житті. Тому для Кардама Муні не було великого чуда в тому, щоби просто своєю волею створити повітряний палац для задоволення своєї коханої дружини. Він в одну мить проявив палац, який змальовано далі.

ВІРШ 13

सर्वकामदुग्धं दिव्यं सर्वरत्नसमन्वितम् ।
सर्वद्रव्यपचयोदकं मणिस्तम्भैरुपस्कृतम् ॥१३॥

*сарва-кāма-дуггāм дівйāм сарва-ратна-саманвітам
сарварддгй-упачайодаркам маṇі-стамбгаір упаскртам*

сарва – усі; *kāma* – бажання; *дуггāм* – що виконував; *дівйāм* – чарівними; *сарва-ратна* – найрізноманітнішими самоцвітами; *саманвітам* – оздоблений; *сарва* – усього; *рддгй* – багатства; *упачайā* – що мав зростання; *ударкам* – поступове; *маṇі* – з коштовних каменів; *стамбгаіх* – колонами; *упаскртам* – прикрашений.

Це була дивовижна споруда, оздоблена всілякими самоцвітами, прикрашена колонами з коштовних каменів і здатна виконувати всі бажання. У ній були всі потрібні меблі й незліченні скарби, які з часом тільки примножувалися.

ПОЯСНЕННЯ: Небесний палац, який створив Кардама Муні, може здатися «повітряним замком», але своєю містичною силою, яку Кардама Муні здобув за допомогою йоґи, він справді спорудив у повітрі велетенський замок. Нам, із нашою бідною уявою, такий небесний замок може здаватися вигадкою, але якщо подумати, то стає зрозуміло, що в цьому немає нічого неможливого. Якщо Верховний Бог-Особа може створити безліч планет, які на собі тримають у повітрі мільйони замків, то досконалий йоґ, як оце Кардама Муні, може завиграшки створити один замок у повітрі. У цьому вірші сказано,

що замок був *сарва-ка́ма-дугам*, тобто виконував усі бажання. Усе в ньому було всипане самоцвітами. Навіть колони були зроблені з перлів та інших коштовних каменів, які не руйнувалися з часом. Вони були вічні, і їх ставало тільки більше. Як іноді можна почути, прикрашені самоцвітами замки існували й на землі. Палаці, які збудував Господь Крішна для Своїх 16 108 дружин, були так щедро прикрашені самоцвітами, що вечорами в них не потрібно було запалювати світильники.

ВІРШІ 14–15

दिव्योपकरणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ।
पट्टिकाभिः पताकाभिर्विचित्राभिरलङ्कृतम् ॥१४॥

स्रग्भिर्विचित्रमाल्याभिर्मञ्जुशिञ्जित्पङ्क्तिभिः ।
दुकूलक्षौमकौशेयैर्नानावस्त्रैर्विराजितम् ॥१५॥

дівйопакараґопетам сарва-ка́ла-сукха́вахам
паттіка́бгіх патāка́бгір вічітра́бгір аланкртам

срагбгір вічітра-мāлйāбгір майнджу-ші́нджат-шат-ангґрібгіх
дукӯла-кшаума-кауі́ейаір нāнā-вастраір віра́джітам

дівйа – чарівним; *упакарана* – начинням; *упетам* – споряджений; *сарва-ка́ла* – за всіх пір року; *сукха-āвахам* – що приносить щастя; *паттіка́бгіх* – стрічками; *патāка́бгіх* – прапорами; *вічітра́бгіх* – різних кольорів та з різних тканин; *аланкртам* – прикрашений; *срагбгіх* – гірляндами; *вічітра-мāлйāбгіх* – прекрасними квітами; *майджу* – солодкими; *ші́нджат* – що гудуть; *шат-ангґрібгіх* – бджолами; *дукӯла* – вишуканими тканинами; *кшаума* – льняними; *кауі́ейаіх* – шовковими; *нāнā* – різними; *вастраіх* – килимами; *віра́джітам* – прикрашений.

Замок був споряджений усім потрібним для життя і тішив своєю атмосферою за будь-якої пори року. Всі його стіни

прикрашали барвисті прапори, стрічки та килими, а також гірлянди з чудових квітів, навколо яких солодко дзижчали бджоли. Усюди красувалися льняні, шовкові та всілякі інші гобелени.

ВІРШ 16

उपर्युपरि विन्यस्तनिलयेषु पृथक्पृथक् ।
क्षिप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्गव्यजनासनैः ॥१६॥

упарй упарі вінйаста- нілайешу пртхак пртхак
кшіптайх кайіпубгіх кāнтам парйанка-вйаджанāсанаіх

упарі упарі – одним над одним; *вінйаста* – розташованих; *нілайешу* – на поверхах; *пртхак пртхак* – окремо; *кшіптайх* – розкладеними; *кайіпубгіх* – ліжками; *кāнтам* – красивий; *парйанка* – диванами; *вйаджана* – опахалами; *āсанаіх* – сидіннями.

Палац мав дуже привабливий вигляд. На всіх його семи поверхах було багато ліжок, диванів, опахал та подушок для сидіння.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша видно, що замок мав багато поверхів. Слова *упарй упарі вінйаста* показують, що хмарочоси – це не сучасний винахід. Ще за тих часів, мільйони років тому, були поширені багатоповерхові будинки. У них була не одна-дві кімнати, а багато окремих покоїв, належно споряджених подушками, ліжками, сидіннями та килимами.

ВІРШ 17

तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ।
महामरकतस्थल्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥१७॥

*तत्रा तत्रा विंकिशिता- नाना-ईलपोपौबगिताम
माहा-माराकता-सखल्यै दजुशिताम विद्रुमा-वेदिबगिख*

तत्रा तत्रा – тут і там; *विंकिशिता* – розставлені; *नाना* – різні; *ईलपा* – через майстерні різьблення; *उपौबगिताम* – надзвичайно гарний; *माहा-माराकता* – з чудових смарагдів; *सखल्यै* – з підлогою; *दजुशिताम* – оздоблений; *विद्रुमा* – з коралу; *वेदिबगिख* – узвишшями.

Палацу додавали краси чудові барельєфи на стінах. Підлога в ньому була викладена зі смарагдів, а помости зроблені з коралів.

ПОЯСНЕННЯ: Нині люди дуже пишаються своїм архітектурним умінням, однак підлога в їхніх будинках зроблена, зазвичай, із кольорового цементу. Але в замку, спорудженому за допомогою містичних сил Кардами Муні, як можна прочитати, підлога була зроблена зі смарагдів, а помости – з коралів.

ВІРШ 18

*द्वाःसु विद्रुमदेहल्या भातं वज्रकपाटवत् ।
शिखरेष्विन्द्रनीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥१८॥*

*द्वैषु विद्रुमा-देखल्यै बगैताम वадजरा-कापटवत्
शिकखारेशु इन्द्रनीलेशु हेमा-कुम्भाय अदिष्ठिताम*

द्वैषु – у брамах; *विद्रुमा* – з коралу; *देखल्यै* – з порогами; *बगैताम* – прекрасний; *वादजरा* – з діамантами; *कापटा-वत्* – дверима; *शिकखारेशु* – на куполах; *इन्द्र-नीलेशु* – із сапфірів; *हेमा-कुम्भाय* – золотими маківками; *अदिष्ठिताम* – увінчаний.

Палац тішив око своїми кораловими порогами та дверима, обцяцькованими діамантами. Його сапфірові куполи були увінчані золотими шпильями.

ВІРШ 19

चक्षुष्मत्पद्वारागाग्र्यैर्वज्रभिस्त्रिषु निर्मितैः ।
जुष्टं विचित्रवैतानैर्महाहैर्हर्मतोरणैः ॥१९॥

чакишушмат падмарāgāgr̥yaір ваджра-бгіттішу нірмітаіх
джуштам вічітра-ваітāнаір махāрхаір хема-тораṇaіх

чакишух-мат – немов маючи очі; падма-рāga – рубінами; агр̥yaіх – добірними; ваджра – з діамантів; бгіттішу – на стінах; нір-мітаіх – викладеними; джуштам – оздоблений; вічітра – різними; ваітāнаіх – балдахінами; махā-архаіх – коштовними; хема-тораṇaіх – золотими воротами.

Діамантові мури замку були всіяні добірними рубінами, що здавалися його очима. Палац прикрашали чудові балдахіни й коштовні арки із золота.

ПОЯСНЕННЯ: Ювелірні оздоби й витвори мистецтва, які скидаються на очі, – це не художня вигадка. Ще не так давно імператори з династії Моголів прикрашали свої палаци ювелірними фігурками птахів з очима із самоцвітів. Самоцвіти з часом конфіскувала держава, але самі ювелірні зображення птахів можна побачити й нині в деяких палацах могольських імператорів у Нью-Делі. Царські палаци прикрашали самоцвітами й рідкісними каменями, які були схожі на очі й уночі своїм мерехтінням розсіювали темряву.

ВІРШ 20

हंसपारावतव्रातैस्तत्र तत्र निकूजितम् ।
कृत्रिमान्मन्यमानैः स्वानधिरुह्याधिरुह्य च ॥२०॥

хамса-пārāvata-врātaіс татра татра нікūджітам
кртрімāн манійамāнаіх свāн адгірухйāдгірухйā ча

хамса – лебедів; пārāvata – голубів; врātaіх – зграями; татра татра – тут і там; нікūджітам – де лунав спів; кртрімāн – про

штучних; *манйамāнаіх* – думаючи; *свāн* – як про споріднених істот; *адгірухйа адгірухйа* – знову й знову піднімаючись; *ча* – і.

У палаці було багато живих лебедів та голубів, а також багато їхніх фігурок, які були так схожі на живих птахів, що справжні лебеді раз у раз підлітали до них, вважаючи за своїх родичів. Отож у палаці постійно лунав пташиний спів.

ВІРШ 21

विहारस्थानविश्रामसंवेशप्राङ्गणजिरैः ।

यथोपजोषं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः ॥२१॥

віхāра-стхāна-віі́рāма- самвеіā-прā́нґаṇāджіраіх
йатхопаджошам рачітаір вісмāпанам івāтманах

віхāра-стхāна – місцями для розваг; *віі́рāма* – кімнатами для відпочинку; *самвеіā* – спальнями; *прā́нґаṇа* – внутрішніми подвір'ями; *аджіраіх* – зовнішніми подвір'ями; *йатхā-упаджошам* – якнайзручніше; *рачітаіх* – спланованими; *вісмāпанам* – що викликав подив; *іва* – справді; *ātманах* – в нього самого (Кардами).

Замок мав гральні майданчики, покої для відпочинку, спальні, внутрішні та зовнішні подвір'я, і все було дуже зручно розташоване. Побачивши це все, мудрець сам не міг надивуватися.

ПОЯСНЕННЯ: Як годиться святій людині, Кардама Муні жив у скромній відлюдницькій хатині, отож його вразив створений його ж власною йоґічною силою палац із покоями для відпочинку, кімнатами для любовних насолод та внутрішніми й зовнішніми дворами. Так зазвичай трапляється з наділеними Божим даром людьми. Відданий Господа, Кардама Муні, на прохання дружини проявив це багатство силою своєї йоґічної могутності, але коли він побачив проявлені скарби, він сам

не міг зрозуміти, як це сталося. Прояви йогічної могутності можуть іноді здивувати навіть самого йога.

ВІРШ 22

ईदृग्गृहं तत्पश्यन्तीं नातिप्रीतेन चेतसा ।
सर्वभूताशयाभिज्ञः प्रावोचत्कर्दमः स्वयम् ॥२२॥

īḍṛg gr̥ham tat paīīyāntīm nātiprītena chetasā
sarva-bhūtaīāyābgiḍjñāḥ prāvocat karḍamaḥ svayam

īḍṛk – такий; *gr̥ham* – дім; *tat* – той; *paīīyāntīm* – ту, що дивилась; *na atiprītena* – не дуже втішеним; *chetasā* – із серцем; *sarva-bhūta* – усіх; *āīāyā-abgiḍjñāḥ* – що розуміє серце; *prāvocat* – сказав; *karḍamaḥ* – Кардама; *svayam* – особисто.

Побачивши внутрішнє невдоволення, з яким Девахуті дивилася на велетенський розкішний палац, Кардама Муні зрозумів її почуття, тому що перед ним було відкрите серце кожного. Отож він сам звернувся до неї.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті провела у відлюдницькій хатині багато років, не дуже дбаючи про своє тіло. Воно стало брудним, а одяг зносився. Кардама Муні сам здивувався, побачивши, який палац йому вдалося створити, а його дружина, Девахуті, була приголомшена. Як вона буде жити в такому розкішному палаці? Зрозумівши її збентеженість, Кардама Муні звернувся до неї з такими словами.

ВІРШ 23

निमज्ज्यास्मिन् हृदे भीरु विमानमिदमारुह ।
इदं शुक्लकृतं तीर्थमाशिषां यापकं नृणाम् ॥२३॥

nimajjdjayāsmiṇ hr̥ḍe bhīru vimānam idaṁ āruha
īḍam śukla-kṛtam tīrtḥamāśiṣāṁ yāpakaṁ nṛṇām

німаджджйа – омившись; асмін – у цьому; храде – озері; бгіру – о злякана жінко; вімāнам – на повітряний корабель; ідам – цей; āруха – зійди; ідам – це; іукла-кртам – яке створив Господь Вішну; тīртхам – святе озеро; āйішāм – бажання; йāпакам – виконує; нрñām – людей.

Люба Девахуті, ти виглядаєш переляканою. Спочатку омийся в озері Бінду-саровара, яке створив Сам Господь Вішну і яке може виконати всі людські бажання, а тоді піднімись на цей повітряний корабель.

ПОЯСНЕННЯ: Нині теж дотримуються звичаю йти на прощу до святих місць та омиватися в тамтешніх водоймах. У Вріндавані прочани омиваються в Ямуні, в інших місцях, як-от Праяг, вони омиваються в Ґанзі. Слова тīртхам āйішāм йāпакам у цьому вірші вказують на той факт, що омовіння у святому місці виконує бажання людини. Кардама Муні порадив своїй добродішній дружині омитися в Бінду-сароварі, щоби повернути своєму тілу колишню вроду й блиск.

ВІРШ 24

सा तद्भर्तुः समादाय वचः कुवलयेक्षणा ।
सरजं बिभ्रती वासो वेणीभूतांश्च मूर्धजान् ॥२४॥

sā tad bhartuḥ samādāya vacaḥ kuvalayekṣaṇā
sarajam bibhratī vāso veṇībhūtāṁśch mūrdhajān

сā – вона; тат – тоді; бгартуḥ – чоловіка; самādāya – прийнявши; вачаḥ – слова; кувалайа-їкшаṇā – лотосоока; са-раджам – брудний; бібграті – що носила; вāсаḥ – одяг; веṇі-бгутāн – сплутане; ча – і; мўрдга-джāн – волосся.

Лотосоока Девахуті скорилася наказові чоловіка. У забрудненому одязі, зі скошланим волоссям, вона виглядала не дуже привабливо.

ПОЯСНЕННЯ: Схоже, що Девахуті не розчісувала волосся протягом багатьох років, і воно, сплуталося та збилося в пасма. Іншими словами, за служінням своєму чоловікові вона перестала дбати про власне тіло, одяг і комфорт.

ВІРШ 25

अङ्गं च मलपङ्केन सञ्छन्नं शबलस्तनम् ।
आविवेश सरस्वत्याः सरः शिवजलाशयम् ॥२५॥

anṅam cha mala-paṅkena sañchannam śābala-stanam
āviveśa sarasvatīāḥ saraḥ śīva-dжалаśīyām

anṅam – тіло; *cha* – і; *mala-paṅkena* – брудом; *sañchannam* – вкриті; *śābala* – що втратили колір; *stanam* – із грудьми; *āviveśa* – увійшла; *sarasvatīāḥ* – річки Сарасваті; *saraḥ* – озеро; *śīva* – святих; *dhala* – вод; *śīyām* – вмістище.

Тіло її покривав товстий шар бруду, а груди втратили свій природний колір, отож вона пірнула в озеро, наповнене святими водами Сарасваті.

ВІРШ 26

सान्तः सरसि वेष्मस्थाः शतानि दश कन्यकाः ।
सर्वाः किशोरवयसो ददर्शोत्पलगन्धयः ॥२६॥

sāntaḥ sarasī vēśma-sthāḥ śatāni daśa kaṇyākāḥ
sarvāḥ kiśora-vayasō dadarśōtṭpala-gandhayaḥ

sā – вона; *antaḥ* – всередині; *sarasī* – в озері; *vēśma-sthāḥ* – що були в будинку; *śatāni daśa* – десять сотень; *kaṇyākāḥ* – дівчат; *sarvāḥ* – усіх; *kiśora-vayasāḥ* – в розквіті юності; *dadarśa* – побачила; *utpala* – як лотоси; *gandhayaḥ* – духмяних.

На дні озера вона побачила палац, а в ньому – тисячу дівчат, що всі були в розквіті юності й пахли, наче лотоси.

ВІРШ 27

तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रोचुः प्राञ्जलयः स्त्रियः ।
वयं कर्मकरीस्तुभ्यं शाधि नः करवाम किम् ॥२७॥

tām dṛṣṭvā sahasrotthāya prochuḥ prāñjalayaḥ strīyaḥ
vayaṁ karma-karīḥ tubhgyāṁ śādhī naḥ karavāma kim

tām – її; *dṛṣṭvā* – побачивши; *sahasā* – раптом; *utthāya* – піднявшись; *prochuḥ* – сказали; *prāñjalayaḥ* – зі складеними долонями; *strīyaḥ* – дівчата; *vayaṁ* – ми; *karma-karīḥ* – служниці; *tubhgyāṁ* – для тебе; *śādhī* – вели, будь ласка; *naḥ* – нам; *karavāma* – можемо зробити; *kim* – що.

Побачивши її, дівчата підхопилися і промовили зі складеними долонями: «Ми твої служниці. Вели нам, будь ласка, що для тебе зробити».

ПОЯСНЕННЯ: Поки Девахуті розмірковувала про те, що вона робитиме в тому казковому палаці у своєму брудному вбранні, звідки не візьмись, з'явилася тисяча служниць, проявлених йогічними силами Кардами Муні й готових служити їй. Вони постали перед Девахуті, коли та увійшла у води озера, і сказали, що вони її служниці, які просто чекають її наказів.

ВІРШ 28

स्नानेन तां महर्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीम् ।
दुकूले निर्मले नूत्ने ददुरस्यै च मानदाः ॥२८॥

snānena tām mahārheṇa snāpayitvā manasvinīm
dukūle nirmale nūtnē daduraśyāi ca mānadāḥ

snānena – оліями для очищення тіла; *tām* – її; *mahā-arheṇa* – коштовними; *snāpayitvā* – омивши; *manasvinīm* – добродішну дружину; *dukūle* – вишукані тканини; *nirmale* – бездоганні; *nūtnē* – нові; *daduḥ* – дали; *aśyāi* – їй; *ca* – і; *māna-dāḥ* – шанобливі дівчата.

Дівчата з великою повагою взяли Девахуті за руки й допомогли прийняти купіль, намастивши дорогими оліями та мазями, а тоді вбрали її в нові та бездоганні шати з тонкої тканини.

ВІРШ 29

भूषणानि परार्ध्यानि वरीयांसि द्युमन्ति च ।
अन्नं सर्वगुणोपेतं पानं चैवामृतासवम् ॥२९॥

бгӯшаṇāṇī парāрдгйāṇī варййāмсī дйуманті ча
аннам сарва-гуṇопетам пāнам чаівāмртāсавам

бгӯшаṇāṇī – прикраси; *пара-ардгйāṇī* – найцінніші; *варййāмсī* – найкращі; *дйуманті* – чудові; *ча* – і; *аннам* – страви; *сарва-гуṇа* – всіма достоїнствами; *упетам* – наділені; *пāнам* – напої; *ча* – і; *ева* – також; *амрта* – солодкі; *āсавам* – п'янки.

Після того вони прикрасили її добірними коштовними самоцвітами, що виблискували яскравим світлом, а тоді нагодували вишуканими стравами, які посідали всі найкращі якості, і напоїли солодким п'янким трунком, що зветься *āсавам*.

ПОЯСНЕННЯ: *Āсавам* – це не алкогольний напій, це аюрведичні ліки. Їх готують з особливо підібраних трав, настій із яких поліпшує обмін речовин і зміцнює здоров'я.

ВІРШ 30

अथादर्शे स्वमात्मानं स्रग्विणं विरजाम्बरम् ।
विरजं कृतस्वस्त्ययनं कन्याभिर्बहुमानितम् ॥३०॥

атхāдарше свам āтмāнам сраг'віṇам віраджāмбарам
віраджам крта-свастйайанам канйāб'гīр баху-мāнітам

атха – тоді; *адарі́іе* – у дзеркалі; *свам атмāнам* – власне відображення; *срак-ві́нам* – прикрашену гірляндою; *віраджа* – у бездоганній; *амбарам* – сукні; *вірад́жам* – з цілковито чистим тілом; *крта-свасті-айанам* – прикрашену сприятливими знаками; *канйāбгі́х* – дівчатами; *баху-мāні́там* – що шанобливо прислужували.

Після того вона подивилася на себе в дзеркало. Тіло її стало бездоганно чистим, а на грудях красувалася гірлянда. Убраній у чисті шати та прикрашеній сприятливими знаками тілаки, її шанобливо прислужували дівчата-служниці.

ВІРШ 31

स्नातं कृतशिरःस्नानं सर्वाभरणभूषितम् ।
निष्कग्रीवं वलयिनं कूजत्काञ्चननूपुरम् ॥३१॥

снāтам крта-ш́ірах-снāнам сарвāбгараṇа-бгūші́там
нішка-грі́вам валайі́нам кўджат-кай́чана-нўпурам

снāтам – омиту; *крта-ш́ірах* – разом із головою; *снāнам* – що прийняла омовіння; *сарва* – всіма; *абгараṇа* – оздобами; *бгūші́там* – прикрашену; *нішка* – із золотим намистом із медальйоном; *грі́вам* – на шиї; *валайі́нам* – з браслетами; *кўджат* – що дзвеніли; *кай́чана* – золотими; *нўпурам* – дзвіночками на ногах.

Усе її тіло й голова були старанно вимиті та прикрашені оздобами. На шиї висіло намисто з медальйоном, а на зап'ястях і ногах дзвеніли браслети й золоті дзвіночки.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші вжито слова *крта-ш́ірах-снāнам*. Згідно з вказівками *срті́ті-шастри*, які пояснюють щоденні обов'язки, жінкам дозволено робити щоденне омовіння, не миючи голови. Їм не обов'язково щодня мити голову, адже від мокрого волосся можна захворіти. Тому на щодень жінкам рекомендовано омиватися тільки до шиї, а повністю митися

лише у певні дні. У цьому випадку Девахуті скупалася повністю, старанно помивши волосся. Коли жінка робить звичайне омовіння, це називається *мала-снана*, а коли вона миється повністю, миючи також і голову, це називається *шіра-снана*. Для такого омовіння їй потрібно багато ароматичної олії, щоб умастити голову. Такі поради дають автори коментарів до *сміті-шастр*.

ВІРШ 32

श्रोण्योरध्यस्तया काञ्च्या काञ्चन्या बहुरत्नया ।
हारेण च महर्हेण रुचकेन च भूषितम् ॥३१॥

śroṇyōr adḡyastayā kāñchayā kāñchanīyā baḥu-ratnayā
hāreṇa cha mahārheṇa ruḥakena cha bḡṣitam

śroṇyōḥ – на стегнах; *adḡyastayā* – вдягнутим; *kāñchayā* – поясом; *kāñchanīyā* – золотим; *baḥu-ratnayā* – оздобленим численними самоцвітами; *hāreṇa* – перловим намистом; *cha* – і; *mahā-arheṇa* – коштовними; *ruḥakena* – сприятливими; *cha* – і; *bḡṣitam* – прикрашену.

Її стегна були оперезані золотим поясом, оздобленим численними самоцвітами, на грудях висіло коштовне перлове намисто, а тіло було змащене сприятливими мазями.

ПОЯСНЕННЯ: До сприятливих для тіла мазей належать шафран, *кункума* й сандалова паста. Перед омовінням усе тіло намащують іншими корисними для шкіри мазями, наприклад, куркумою, змішаною з гірчичною олією. Девахуті вимили з голови до ніг, використовуючи всі корисні мазі.

ВІРШ 33

सुदता सुभ्रुवा क्षक्ष्णस्निग्धापाङ्गेन चक्षुषा ।
पद्मकोशस्पृधा नीलैरलकैश्च लसन्मुखम् ॥३३॥

*судатā субгруквā їлакишна- снігдгāпāйне- чакишушā
падма-коїа-спрдгā нїлаір алакаїї ча ласан-мукхам*

су-датā – з довершеними зубами; су-бруквā – з чарівними бровами; їлакишна – привабливими; снігдга – вологими; апāйне-на – кінчиками очей; чакишушā – очима; падма-коїа – пуп'янки лотоса; спрдгā – затьмарюючи; нїлаїх – блакитними; алакаїх – кучерями; ча – і; ласат – осяйним; мукхам – видом.

Її обличчя сяяло, її зуби вражали довершеністю, а брови зачаровували. Її очі, кутики яких знадливо блищали вологою, затьмарювали своєю красою лотосові пуп'янки, а обличчя обрамляли чорні кучері.

ПОЯСНЕННЯ: У ведичному суспільстві білосніжні зуби вважають за велике достоїнство. Білосніжні зуби Девахуті додавали краси її обличчю і робили схожим на лотос. Коли обличчя людини зачаровує своєю красою, його часто порівнюють до лотосової квітки, а її очі – до лотосових пелюсток.

ВІРШ 34

यदा सस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम् ।
तत्र चास्ते सह स्त्रीभिर्यत्रास्ते स प्रजापतिः ॥३४॥

*їадā сасмāра ршабгам ршїñām дайїтам патїм
татра чāсте саха стрїбгір їатрāсте са праджāпатїх*

їадā – коли; сасмāра – вона подумала; ршабгам – про найліпшого; ршїñām – серед ршї; дайїтам – любого; патїм – чоловіка; татра – там; ча – і; āсте – була присутня; саха – разом із; стрїбгіх – служницями; їатра – де; āсте – був присутній; сах – він; праджāпатїх – Праджапаті (Кардама).

Щойно вона подумала про свого коханого чоловіка – великого Кардаму Муні, найкращого серед мудреців, як тої ж миті разом з усіма служницями постала перед ним.

ПОЯСНЕННЯ: Як нагадує цей вірш, спочатку Девахуті знякова від думки про бруд на своєму тілі й нужденність свого одягу, і тоді чоловік попрохав її увійти в озеро. В озері вона побачила служниць, які належним чином подбали про неї. Усе це відбувалося під водою, а коли вона подумала про свого коханого чоловіка, Кардаму, вона тої ж миті опинилася перед ним. Усе це являє собою приклад тої могутності, якої досягають досконалі йоґи – вони можуть миттєво виконати будь-яке бажання.

ВІРШ 35

भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्रवृतं तदा ।
निशाम्य तद्योगगतिं संशयं प्रत्यपद्यत ॥३५॥

*бгартух пурастāд ātmānam strī-sahasra-vratam tadā
nīśāmya mad-yoga-gatim samīśayam pratīpanādīyata*

бгартух – свого чоловіка; *пурастāт* – у присутності; *ātmānam* – себе; *strī-sahasra* – тисячею служниць; *vratam* – оточену; *tadā* – тоді; *nīśāmya* – побачивши; *tat* – його; *yoga-gatim* – йоґічною силою; *samīśayam pratīpanādīyata* – була вражена.

Коли вона опинилася перед своїм чоловіком в оточенні тисячі служниць і усвідомила його йоґічну могутність, її охопив подив.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті бачила, як перед її очима відбуваються чудеса, а коли постала перед чоловіком, зрозуміла, що це все – прояв його містичних сил. Вона зрозуміла, що для такого йоґа як Кардама Муні немає нічого неможливого.

ВІРШІ 36–37

स तां कृतमलस्नानां विभ्राजन्तीमपूर्ववत् ।
आत्मनो विभ्रतीं रूपं संवीतरुचिरस्तनीम् ॥३६॥

विद्याधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुवाससम् ।
जातभावो विमानं तदारोहयदमित्रहन् ॥३७॥

са тām крта-мала-снāнām вібгṛāджантīm апṛва-ват
ātманао бібгратīm рṛпам самвіта-ручіра-станīm

відйāдгарі-сахасреṇа севйāmāнām сувāsасам
джāта-бḡāво вīmāнам тад āрохайад амітра-хан

сах – мудрець; тām – її (Девахуті); крта-мала-снāнām – чисто викупану; вібгṛāджантīm – осяйну; апṛва-ват – небачену; āтманах – свою; бібгратīm – посідаючи; рṛпам – вроду; сам-віта – підперезану; ручіра – із знадливими; станīm – грудьми; відйāдгарі – дівчат-гандгарвів; сахасреṇа – із тисячею; севйāmāнām – які служили їй; су-вāsасам – вбрану в чудові шати; джāта-бḡāвах – охоплений ніжністю; вīmāнам – летючий палац; тад – той; āрохайат – завів у нього; амітра-хан – о крушителю ворогів.

Побачивши чисту й осяйну після омовіння Девахуті, мудрець ледве впізнав у ній свою дружину. До неї повернулася її царська врода. Вона була вбрана у вишукані шати, її звабливі груди були підперезані поясом, і тисяча дівчат-гандгарвів чекала її наказів. О нищителю ворогів, ще більше зачарований нею, він завів її в летючий палац.

ПОЯСНЕННЯ: Коли батьки Девахуті ще перед одруженням привели її до мудреця Кардами, вона сяяла довершеною вродою царівни. Кардама Муні пам'ятав її колишню красу. Проте після одруження, служачи Кардамі Муні, вона перестала дбати про своє тіло, як повинна про нього дбати царівна, тому що не мала для цього змоги. Її чоловік жив у хижі, а вона постійно слугувала йому. Отож її царська врода поступово зникла, і Девахуті стала подібною до звичайної служниці. Однак після того, як дівчата-гандгарви, проявлені містичною силою Кардами Муні, скупали її, до неї повернулася її врода, і Кардама

Муні, побачивши її такою, якою вона була до заміжжя, зача-
рувався. Краса молодої жінки – це її груди. Коли Кардама Муні
побачив чудово прикрашені груди своєї дружини, що підкрес-
лювали її вроду ще більше, він привабився до неї, хоча й був
великий мудрець. Тому Шріпада Шанкарачар'я попереджає
трансценденталістів: людина, яка прагне пізнати трансцен-
дентне, повинна стерегтися чару високих жіночих грудей,
адже вони являють собою не що інше, як поєднання жиру
й крові її тіла.

ВІРШ 38

तस्मिन्नलुप्तमहिमा प्रिययानुरक्तो
विद्याधरीभिरुपचीर्णवपुर्विमाने ।
बभ्राज उत्कचकुमुद्वणवानपीच्य-
स्ताराभिरावृत इवोडुपतिर्नभःस्थः ॥३८॥

*тасмінн алупта-махімā прійайāнуракто
відйāдгарібгір упачір̣на-вапур вімāне
бабгṛāджа уткача-кумуд-гаṇавāн апічйас
tārābгір āврта іводу-патір̣ набгах-стхах*

тасмін – у тому; *алупта* – не втратилася; *махімā* – що його
велич; *прійайā* – з коханою дружиною; *анурактах* – прив'я-
заний; *відйāдгарібгіх* – дівчатами-*гандгарвами*; *упачір̣на* – що
служили; *вапур* – його тілу; *вімāне* – на повітряному кораблі;
бабгṛāджа – сяяв; *уткача* – відкритий; *кумут-гаṇавāн* – місяць,
що проявляє ряди лілій; *апічйах* – чарівний; *tārābгіх* – зірка-
ми; *āвртах* – оточений; *іва* – як; *уду-патіх* – місяць (повелитель
зірок); *набгах-стхах* – у небі.

Хоча здавалося, що мудрець підпав під владу чарів своєї
коханої дружини, якій прислужували дівчата-*гандгарви*,
насправді він не втратив своєї величі – самовладання.
Кардама Муні разом зі своєю дружиною сяяв у своєму пові-

тряному палаці, наче оточений зірками місяць у небі, від чарівних променів якого в озерах розпускаються лілії.

ПОЯСНЕННЯ: Палац линув у небі, і тому вжите в цьому вірші порівняння Кардами Муні та його дружини з місяцем та зірками набуває ще більшої краси. Кардама Муні скидався на місяць уповні, а дівчата, які оточували його дружину, Девахуті, нагадували зірки. У ніч повні місяць і зірки утворюють на небі чарівне видовище. Кардама Муні разом зі своєю прекрасною дружиною та її служницями в повітряному замку також виглядали, наче місяць та зорі в ніч повні.

ВІРШ 39

तेनाष्टलोकपविहारकुलाचलेन्द्र-
द्रोणीष्वनङ्गसखमारुतसौभगासु ।
सिद्धैर्नुतो द्युधुनिपातशिवस्वनासु
रेमे चिरं धनदवल्ललनावरूथी ॥३९॥

*тенāштa-локапа-віхāра-кулāчалендра-
дронішв анангa-сакха-мāрута-саубгагāсу
сіддгаір нуто дйудгуні-пāта-шіва-сванāсу
реме чірам дганадавал-лаланā-варūtхī*

тена – тим летючим кораблем; *аштa-лока-па* – панівних божеств восьми райських планет; *віхāра* – місця розваг; *кула-ачала-індра* – царя гір (Меру); *дронішу* – у долинах; *анангa* – пристрасті; *сакха* – що є супутники; *мāрута* – вітерцями; *саубгагāсу* – прикрашених; *сіддгаіх* – *сіддгами*; *нутах* – оспівуваний; *дйу-дгуні* – Гангі; *пāта* – витоку; *шіва-сванāсу* – серед благословенних звуків; *реме* – насолоджувався; *чірам* – довгий час; *дганада-ват* – як Кувера; *лаланā* – дівчатами; *варūtхī* – оточений.

У своєму повітряному палаці він мандрував долинами розваг навколо гори Меру. Від ніжного прохолодного вітерцю,

який був напоєний дивовижними пахощами й будив при-
страсть, ці долини ставали ще прекрасніші. У них зазвичай
розважався з товариством прекрасних жінок скарбничий
півбогів, Кувера. Кардама Муні, що його уславляють *сіддгі*,
також прилетів туди з дружиною і прекрасними дівчатами
та насолоджувався там протягом багатьох-багатьох років.

ПОЯСНЕННЯ: Кувера – це один із восьми півбогів, які керують
різними сторонами світу. Відомо, що Індра відповідає за східну
частину всесвіту, де розташовані райські планети. Агні відпові-
дає за південно-східну частину всесвіту; Яма, півбог, який карає
грішників, – за південну частину; Нірріті – за південно-західну
частину; Варуна, півбог води, – за західну частину; Ваю, повели-
тель повітря, що має крила і може літати, – за північно-західну
частину, а Кувера відповідає за північну частину всесвіту. Усі ці
півбоги розважаються в долинах біля гори Меру, що здіймаєть-
ся посередині між Сонцем і Землею. У своєму летючому палаці
Кардама Муні мандрував усіма вісьмома сторонами світу, за
які відповідають згадані півбоги. Так само як вони насолоджу-
ються на горі Меру, він теж подався туди насолоджуватися
життям. Коли чоловіка оточують молоді гарні дівчата, у нього
природно прокидається статеве бажання. Відчуваючи стате-
ве бажання, Кардама Муні протягом багатьох-багатьох років
насолоджувався товариством своєї жінки поряд із горою Меру.
Однак його любовні втіхи оспівували численні *сіддгі*, істоти,
що досягли досконалості, тому що метою Кардама Муні було
привести на світ хороших дітей на благо всього всесвіту.

ВІРШ 40

वैश्रम्भके सुरसने नन्दने पुष्पभद्रके ।

मानसे चैत्ररथ्ये च स रेमे रामया रतः ॥४०॥

*vaiciṣrambake surasane nandane puṣṣabhadraḥ
mānase chaitrarathyē ca sa reme rāmayā rataḥ*

вайішрамбгаке – у саду Вайшрамбгака; *сурасане* – у Сурасані; *нандане* – у Нандані; *пушпабгадраке* – у Пушпабгадраці; *мāнасе* – біля озера Манаса-саровара; *чайтратратх'ї* – у Чайтратратх'ї; *ча* – і; *сах* – він; *реме* – насолоджувався; *рāмайā* – дружиною; *ратах* – вдоволений.

Задоволений своєю дружиною, він насолоджувався в тому летючому палаці не лише на горі Меру, але й у садах Вайшрамбгака, Сурасана, Нандана, Пушпабгадрака і Чайтратратх'я, а також біля озера Манаса-саровара.

ВІРШ 41

भ्राजिष्णुना विमानेन कामगेन महीयसा ।
वैमानिकानत्यशेत चरँल्लोकान् यथानिलः ॥४१॥

бгρāджішнунā *вімāнена* *кāма-гена* *махїасā*
ваїмāнікāн *атїайіета* *чарал' локāн* *йатхāнілах*

бгρāджішнунā – чудовим; *вімāнена* – літаком; *кāма-гена* – що летів туди, куди він бажав; *махїасā* – великим; *ваїмāнікāн* – півбогів з їхніми літаками; *атїайіета* – перевершував; *чаран* – мандруючи; *локāн* – планетами; *йатхā* – як; *анїлах* – повітря.

Так він мандрував різними планетами, немов вітер, що безперешкодно віє скрізь, де йому заманеться. Літаючи у своєму величному й осяйному палаці, який рухався згідно з його волею, він перевершив навіть півбогів.

ПОЯСНЕННЯ: Планети, на яких живуть півбоги, можуть рухатися тільки в межах своїх орбіт, але Кардама Муні за допомогою своєї йогічної сили міг безборонно рухатися усім всесвітом. Живих істот, які перебувають у всесвіті, називають зумовленими, бо вони нездатні вільно пересуватися де завгодно. Ми живемо на земній кулі й не здатні безперешкодно

перенестися на інші планети. Нині люди намагаються досягнути інших планет, але їм ще й досі це не вдалося. Людям не вдасться досягнути інших планет, адже, згідно з природними законами, навіть півбоги не можуть переноситися з одної планети на іншу. Однак Кардама Муні за допомогою своєї йогічної сили перевершив півбогів, мандруючи всім космічним простором. У цьому вірші вжито дуже вдале порівняння. Слова *йатхā анілаḥ* означають, що як вітер безперешкодно віє де завгодно, так і Кардама Муні безборонно мандрував усім всесвітом.

ВІРШ 42

किं दुरापादनं तेषां पुंसामुद्दामचेतसाम् ।
यैराश्रितस्तीर्थपदश्चरणो व्यसनात्ययः ॥४२॥

*кім дурāpādānam тешāм пумсāм уддāма-четасāм
йайр айірітас тіртха-падайі чараṇо вйасанāтйайаḥ*

кім – що; *дурāpādānam* – важко досягнути; *тешāм* – для тих; *пумсāм* – людей; *уддāма-четасāм* – рішуче налаштованих; *йайр* – якими; *айірітаḥ* – обрані за притулок; *тіртха-падаḥ* – Верховного Бога-Особи; *чараṇаḥ* – стопи; *вйасана-атйайаḥ* – що усувають усі небезпеки.

Хіба є щось таке, чого важко досягнути рішучим людям, які знайшли притулок біля лотосових стіп Верховного Бога-Особи? Стопи Господа дають початок священним річкам як оце Ганга, що рятує від усіх небезпек матеріального життя.

ПОЯСНЕННЯ: Велике значення мають у цьому вірші слова *йайр айірітас тіртха-падайі чараṇаḥ*. Верховний Бог-Особа відомий як *тіртха-пада*. Гангу називають священною річкою, оскільки вона тече від стіп Вішну. Ганга кладе край усім матеріальним стражданням зумовлених душ. Тому для живої істоти, яка віддалася під притулок лотосових стіп Господа, немає нічого

неможливого. Особливість Кардами Муні полягає не в тому, що він великий містик, а в тому, що він великий відданий. Через це тут сказано, що для великого відданого, як оце Кардама Муні, немає нічого неможливого. Хоча йоги здатні на всілякі чудеса, як Кардама Муні вже показав, сам Кардама був не просто йоґом – він був великим відданим Господа. Тому його слава перевершує славу звичайного йоґа. У «Бґаґавад-гіті» також сказано: «З усіх йоґів найкращим йоґом є відданий Господа». Для таких особистостей, як Кардама Муні, не може бути й мови про зумовленість. Він уже досяг звільнення, тому був вищий за півбогів, які також належать до зумовлених істот. Навіть насолоджуючись товариством дружини й цілої плеяди інших жінок, він залишався трансцендентним до матеріального життя зумовленої істоти. Тому тут вжито слово *вйасанāтйайах*, яке вказує на те, що Кардама Муні піднявся над рівнем зумовлених душ. Він був трансцендентний до всіх матеріальних обмежень.

ВІРШ 43

प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं पन्त्यै यावान् स्वसंस्थया ।
बह्वाश्चर्यं महायोगी स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥४३॥

прекшайітвā бгуво голам патнйайā йāвāн сва-самстхайā
бахв-āйчарйам махā-йоґī свāйірамāйя нйавартата

прекшайітвā – показавши; *бгувах* – всесвіту; *голам* – кулю; *патнйайā* – дружині; *йāвāн* – скільки; *сва-самстхайā* – з його внутрішнім влаштуванням; *баху-āйчарйам* – сповнений численних чудес; *махā-йоґī* – великий йоґ (Кардама); *сва-āйірамāйя* – до своєї відлюдницької хатини; *нйавартата* – повернувся.

Показавши своїй дружині всю всесвітню сферу з усіма про-
явами буття в ній та з її численними чудесами, великий йоґ
Кардама Муні повернувся до своєї відлюдницької хатини.

ПОЯСНЕННЯ: Усі планети всесвіту описані тут словом *гола*, «круглі». Кожна з планет має форму кулі та становить окрему обитель, як окремий острів у великому океані. Іноді планети називають також *двіпами* або *варшами*. Земну планету називають Бгарата-варшею на честь її колишнього правителя царя Бгарати. Ще одне важливе слово, вжите в цьому вірші, – це *бахв-айічарйам*, що означає «численні чудеса». Це вказує на те, що у всіх восьми сторонах всесвіту розкидані різні планети, кожна з яких являє собою неповторне чудо. Кожна планета має свій особливий клімат, свій особливий тип істот і забезпечена всім потрібним для життя, включно зі своїм особливим циклом різних пір року з їхньою природною красою. У «Брахма-самхіті» (5.40) теж сказано: *вібгўті-бгіннам* – кожна планета має свої неповторні багатства. Не слід вважати, що кожна планета в усьому подібна до інших. З милості Бога природні закони по-різному формують різні планети, кожна з них наділяючи неповторними дивовижними якостями. Кардама Муні на власні очі міг побачити всі ці чудеса світу, мандруючи разом із дружиною, але все ж таки врешті-решт повернувся до своєї скромної хатини. Він показав своїй дружині-царівні, що хоча він і живе в хижці, але за допомогою містичної йоги він здатний перенестися куди завгодно і зробити все, що забажає. Це справжня досконалість йоги. Досконалий йоґ – це не той, хто просто демонструє якісь сидячі пози. Крім того, всупереч рекламним оголошенням, жодні сидячі пози чи так звана медитація не допоможуть стати Богом. Лише нетямущі, введені в оману люди вірять, що за пів року практики якоїсь сміховинної медитації та сидячих поз можна стати Богом.

Приклад досконалого йоґа описано тут. Цей йоґ міг подорожувати усім всесвітом. Також існують описи Дурваси Муні, який і собі подорожував космосом. Така могутність досконалого йоґа. Але навіть коли хтось здатний подорожувати всім всесвітом і показувати всілякі чудеса, як Кардама Муні, йоґо не можна навіть порівнювати з Верховним Богом-Особою, адже Йоґо могутність і незбагненні енергії не доступні ні для

зумовлених, ні для звільнених душ. З учинків Кардами Муні можна зрозуміти, що, незважаючи на свою надзвичайну містичну могутність, він завжди залишався відданим Господа. Це істинне становище кожної живої істоти.

ВІРШ 44

विभज्य नवधात्मानं मानवीं सुरतोत्सुकाम् ।
रामां निरमयन् रेमे वर्षपूगान्मुहूर्तवत् ॥४४॥

*вібгаджйа навадгāтмāнаṃ māнавīm суратотсукām
rāmām nīрамайан реме варша-пṛgān мухūrтават*

вібгаджйа – розділивши; *нава-дгā* – на дев’ять; *ātмāнаṃ* – себе; *māнавīm* – дочку Ману (Девахуті); *сурата* – статевих утіх; *утсукām* – що прагнула; *rāmām* – дружину; *nīрамайан* – задовольняючи; *реме* – насолоджувався; *варша-пṛgān* – багато років; *мухūrта-ват* – наче одна мить.

Повернувшись до своєї хатини, він проявив себе в дев’яти окремих формах, щоб задовольнити Девахуті, дочку Ману, яка прагнула з’єднатися з ним. Так він насолоджувався з нею протягом багатьох-багатьох років, що промайнули як одна мить.

ПОЯСНЕННЯ: Дочку Сваямбгуви Ману, Девахуті, в цьому вірші названо словом *суратотсукā*. Після того, як вона облетіла з чоловіком весь усесвіт, відвідавши і гору Меру, і прекрасні сади райського царства, у неї природно прокинулося статеве бажання. Отож, щоб задовольнити її статеве бажання, Кардама Муні поширив себе в дев’ять форм. Замість одного з’явилося дев’ять мудреців, що протягом багатьох-багатьох років насолоджувалися статевими зносинами з Девахуті. Відомо, що статеве бажання жінки в дев’ять разів більше від бажання чоловіка. У цьому вірші на це ясно вказано. Інакше Кардами

Муні не потрібно було б поширювати себе в дев'ять форм. Це ще один прояв йогічної могутності. Як Верховний Бог-Особа може поширити Себе в мільйони форм, йог також може поширити себе, але дев'ять форм – це межа його здатності. Іншим прикладом цієї здатності був Саубгарі Муні, який поширив себе у вісім форм. Однак хоч би якою могутністю володів йог, він не здатний поширити себе більше ніж у вісім чи дев'ять форм. Натомість Верховний Бог-Особа здатний поширитися в мільйони форм, *ананта-рупа* – безліч форм, як сказано у «Брахма-самхіті». Ніхто не може зрівнятися з Верховним Богом-Особою, володарем незбагнених енергій, у жодному прояві енергій чи сил.

ВІРШ 45

तस्मिन् विमान उत्कृष्टां शय्यां रतिकरीं श्रिता ।
न चाबुध्यत तं कालं पत्यापीच्येन सङ्गता ॥४५॥

тасмін вімані уткріштām ішаййām раті-карім ірїтā
на чабудгїата там калам патїāпїчїена сангātā

тасмін – у тому; *вімане* – повітряному кораблі; *уткріштām* – чудовому; *ішаййām* – ложі; *раті-карім* – що збуджує хіть; *ірїтā* – лежачи на; *на* – не; *ча* – і; *абудгїата* – помічала; *там* – того; *калам* – часу; *патїā* – з чоловіком; *апїчїена* – найбільш вродливим; *сангātā* – у товаристві.

Лежачи разом зі своїм красенем-чоловіком на ложі, яке збуджувало любовні бажання, Девахуті не помічала в тому повітряному палаці, як минає час.

ПОЯСНЕННЯ: Статеві насолоди дають матеріалістичним людям стільки втіхи, що вони забувають про плин часу. Святий Кардама й Девахуті за любовними насолодами також не помічали, як пролітає час.

ВІРШ 46

एवं योगानुभावेन दम्पत्यो रममाणयोः ।
शतं व्यतीयुः शरदः कामलालसयोर्मनाक् ॥४६॥

*евам йоганубгāвена дам-патйо рамамāнайох
іатам вйатййух іарадах кāма-лāласайор манāк*

евам – так; *йога-анубгāвена* – за допомогою йогічних сил; *дам-патйох* – подружжя; *рамамāнайох* – насолоджуючись одне одним; *іатам* – сто; *вйатййух* – минули; *іарадах* – осеней; *кāма* – статевої насолоди; *лāласайох* – що жадали; *манāк* – як мить.

Поки подружжя, охоплене прагненням статевої втіхи, насолоджувалося за допомогою своїх містичних сил, сто осеней промайнуло, як одна мить.

ВІРШ 47

तस्यामाधत्त रेतस्तां भावयन्नात्मनात्मवित् ।
नोधा विधाय रूपं स्वं सर्वसङ्कल्पविद्विभुः ॥४७॥

*тасйāм āдгатта ретас тāм бгāвайанн āтманāтма-віт
нодгā відгāйа рўпам свам сарва-сайкалта-від вібгух*

тасйāм – в неї; *āдгатта* – вклав; *ретах* – сім'я; *тāм* – її; *бгā-вайан* – вважаючи; *āтманā* – за половину свого тіла; *ātма-віт* – що пізнав духовну душу; *нодгā* – на дев'ять; *відгāйа* – розділивши; *рўпам* – тіло; *свам* – своє; *сарва-сайкалта-віт* – що знав усі бажання; *вібгух* – могутній Кардама.

Могутній Кардама Муні знав серце всіх істот і міг виконати будь-які бажання кожного. Знаючи суть духовної душі, він вважав Девахуті за половину свого тіла. Розділившись на дев'ять форм, він дев'ять разів запліднив лоно Девахуті своїм сім'ям.

ПОЯСНЕННЯ: Знаючи, що Девахуті хотіла мати багато дітей, Кардама Муні за першої ж нагоди зачав одразу дев'ятеро дочок. У цьому вірші його названо *вібгу*, володарем надзвичайної сили. Своєю йогічною силою він зумів за один раз зачати в лоні Девахуті дев'ять дочок.

ВІРШ 48

अतः सा सुषुवे सद्यो देवहूतिः स्त्रियः प्रजाः ।
सर्वास्ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो लोहितोत्पलगन्धयः ॥४८॥

атах с̄а сушувє садй̄о девах̄утіх стрій̄ах прадж̄ах
сарв̄ас т̄аї̄ ч̄ару-сарв̄а̄нг̄й̄о лохітотпала-гандгай̄ах

атах – потім; *с̄а* – вона; *сушувє* – народила; *садй̄ах* – того самого дня; *девах̄утіх* – Девахуті; *стрій̄ах* – жіночої статі; *прадж̄ах* – дітей; *сарв̄ах* – усі; *т̄ах* – вони; *ч̄ару-сарва-а̄нг̄й̄ах* – що всі частини їхніх тіл були чарівні; *лохіта* – червоний; *утпала* – як лотос; *гандгай̄ах* – пахучі.

Того самого дня Девахуті народила дев'ять дівчаток, які були наділені надзвичайною вродою і розливали навколо себе аромат червоних лотосів.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті відчувала таке сильне статеве бажання, що в неї сформувалося дев'ять яйцеклітин, і тому народилося дев'ять дочок. У *сміті-шастрах*, а також в *аюрведі* сказано, що коли виділення чоловічого сімені більше за жіноче виділення, народжуються хлопчики, а коли навпаки – народжуються дівчатка. Очевидно, що Девахуті відчувала сильніше бажання, аніж її чоловік, тому народила відразу дев'ять дочок. Однак усі дочки вирізнялися дивовижною красою і мали гарно сформовані тіла. Кожна з дівчаток була схожа на лотосову квітку й розливала навколо себе пахощі лотоса.

ВІРШ 49

पतिं सा प्रव्रजिष्यन्तं तदालक्ष्योशती बहिः ।
स्मयमाना विक्लवेन हृदयेन विदूयता ॥४९॥

*patīm sā pravradжішійантам тадāлакшійойіаті бахіх
смайамānā віклавена хрдайена відūйатā*

patīm – чоловіка; *sā* – вона; *pravradжішійантам* – що збирався покинути дім; *тадā* – тоді; *āлакшійа* – побачивши; *уііаті* – вродлива; *бахіх* – зовні; *смайамānā* – усміхаючись; *віклавена* – стурбованим; *хрдайена* – із серцем; *відūйатā* – засмучена.

Побачивши, що чоловік збирається покинути дім, вона силувано усміхнулася, але її стривожене серце стиснув розпач.

ПОЯСНЕННЯ: Скориставшись зі своїх містичних сил, Кардама Муні швидко виконав усі свої сімейні обов'язки. Він збудував повітряний замок, разом із дружиною і гуртом юних красунь облетів увесь всесвіт, зачав дітей, і зараз це все було позаду. Тепер він, як і обіцяв, збирався покинути домівку й присвятити себе досягненню своєї справжньої мети – духовного самоусвідомлення. Побачивши, що її чоловік налаштувався йти геть, Девахуті була в розпачі, але, не бажаючи засмучувати чоловіка, вона примусила себе усміхнутися. Приклад Кардами Муні дуже повчальний: навіть якщо людина, яка ставить собі за мету розвинути свідомість Крішні, заплуталася в сітях сімейного життя, вона повинна завжди готувати себе до того, щоб якнайшвидше залишити радощі сімейного життя.

ВІРШ 50

लिखन्त्यधोमुखी भूमिं पदा नखमणिश्रिया ।
उवाच ललितां वाचं निरुध्याश्रुक्लां शनैः ॥५०॥

лікхантй адго-мукхі бгӯмім падā накха-маñі-і́рійā
увāча лалітāм вāчам нїрудгйāі́ру-калāм і́анаіх

лікхантї – шкребучи; *адгах-мукхі* – похнюплена; *бгӯмім* – землю; *падā* – ногою; *накха* – нігтями; *маñі* – схожими на самоцвіти; *і́рійā* – блискучими; *увāча* – сказала; *лалітāм* – чарівливу; *вāчам* – мову; *нїрудгйā* – стримуючи; *аі́ру-калāм* – сльози; *і́анаіх* – повільно.

Девахуті стояла, малюючи на землі якісь візерунки ногою, на якій виблискували схожі на самоцвіти нігті. Похиливши голову і стримуючи сльози, вона повільно заговорила чарівливим голосом.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті була така прекрасна, що навіть нігті на її ногах скидалися на перлини, і коли вона водила ногою по землі, здавалося, що хтось розсипав перлини. Коли жінка малює пальцями ноги візерунки на землі, це ознака її збентеженості. Іноді ці ознаки проявляли *гопї*, стоячи перед Крішною. Коли *гопї* прийшли глухої ночі до Крішни, а Він попрохав їх повертатися додому, *гопї* від хвилювання стали так само водити по землі пальцями ніг.

ВІРШ 51

देवहूतिरुवाच
 सर्वं तद्भगवान्महमुपोवाह प्रतिश्रुतम् ।
 अथापि मे प्रपन्नाया अभयं दातुमर्हसि ॥५१॥

девахуті́р увāча
сарвам тад бгагавāн махйāм уповāха пратїі́рутам
атхāпї ме прaпaннāйā абгайāм дāтум архасї

девахутїх – Девахуті; *увāча* – сказала; *сарвам* – усе; *тад* – те; *бгагавāн* – твоя божественна милість; *махйāм* – мені; *уповāха* – виконав; *пратїі́рутам* – обіцяє; *атха апї* – однак; *ме* – мені;

прапаннāйаі – відданий; *абгайам* – безстрашність; *дāтум* – дати; *архасі* – годиться.

Шрі Девахуті сказала: Мій володарю, ти виконав усі свої обіцянки, але тобі годилося б дати мені ще й безстрашність, адже я – віддана тобі душа.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті попрохала чоловіка дати їй такий дар, володіючи яким, вона не відчувала б страху. Як дружина Кардамі Муні, вона була повністю віддана своєму чоловікові, а обов'язок чоловіка – допомагати жінці звільнитися від страху. Як згадано в П'ятій пісні «Шрімад-Бгаґаватам», той, хто не може звільнити своїй підопічних із лабетів смерті, не повинен ставати духовним учителем, чоловіком, родичем, батьком, матір'ю тощо. Обов'язок старших – звільнити від страху підопічних. Тому кожен, хто бере на себе відповідальність за інших – чи як батько, чи як мати, чи як духовний учитель, родич або чоловік, – повинен узяти на себе також відповідальність за те, щоб захистити підопічних від страху матеріального існування. Матеріальне існування завжди пов'язане зі страхом і тривогою. Девахуті каже: «За допомогою своєї містичної сили ти дарував мені всі можливі матеріальні насолоди, але тепер, коли ти збираєшся покинути мене, ти повинен дати мені останній дар, який звільнить мене від матеріального, зумовленого життя».

ВІРШ 52

ब्रह्मन्दुहितृभिस्तुभ्यं विमृग्याः पतयः समाः ।
कश्चित्स्यान्मे विशोकाय त्वयि प्रव्रजिते वनम् ॥५२॥

*брахман духітрбгіс тубгйам вімргйāх патайāх самāх
каічїт сйāн ме вішокайā твайї правраджїте вanam*

брахман – любий *брахмане*; *духітрбгіх* – дочками; *тубгйам* – твоїми; *вімргйāх* – повинні бути знайдені; *патайāх* – чоловіки;

самāḥ – достойні; *каі́чїт* – хтось; *сйāt* – повинен бути; *ме* – мені; *ві́іокāйа* – на розраду; *твайї* – коли ти; *правраджїте* – підеш геть; *ванам* – у ліс.

Любий брахмане, що стосується твоїх дочок, то вони знайдуть собі гідних чоловіків і кожна піде в дім свого чоловіка. Хто ж залишиться давати розраду мені після того, як ти станеш санньясі й підеш геть від мене?

ПОЯСНЕННЯ: Як кажуть, батько народжується у своєму синові. Батька й сина вважають за одне ціле. Вдова, в якій залишився син, не є вдовою в повному сенсі цього слова, адже з нею залишається представник її чоловіка. Натякаючи на це, Девахуті просить залишити свого представника, щоб за його відсутності її міг втішити гідний син. Сімейний чоловік не повинен залишатися вдома до кінця своїх днів. Одруживши синів і дочок, чоловік може відійти від сімейного життя й залишити дружину під опікою дорослих синів. Такий звичай панував у ведичному суспільстві. Девахуті непрямо просить, щоб після того, як Кардама Муні покине домівку, з нею залишилася принаймні одна дитина чоловічої статі, яка б полегшувала її життя. Полегшити життя – означає дати духовні настанови. Полегшити життя – не означає забезпечити матеріальним комфортом. Матеріальному комфорту настане кінець разом із кінцем тіла, однак духовне знання ніколи не покидає людину. Воно супроводжує духовну душу завжди та всюди. Усі потребують духовних настанов, але, не маючи гідного сина, як Девахуті могла їх отримати? Обов'язок чоловіка – сплатити дружині свій борг. Дружина щиро служить чоловікові, і він стає її боржником, тому що не можна приймати служіння своїх підопічних і не давати їм нічого замість того. Духовний учитель не має права приймати служіння від учня, не винагороджуючи його духовними настановами. У цьому полягає взаємообмін любов'ю і служінням. Отож Девахуті нагадує своєму чоловікові, Кардамі Муні, що вона вірно служила йому. Навіть якщо

розглядати це все з погляду його боргу перед дружиною, він повинен дати їй сина, перш ніж іти з дому. Так Девахуті благає чоловіка залишитися вдома ще хоча б на кілька днів, або принаймні доти, доки народиться син.

ВІРШ 53

एतावतालं कालेन व्यतिक्रान्तेन मे प्रभो ।

इन्द्रियार्थप्रसङ्गेन परित्यक्तपरात्मनः ॥५३॥

*etāvatālaṃ kālena vīatikrāntena me prabho
indriyārtha-prasaṅgena paritīyakta-parātmānaḥ*

etāvatā – стільки; *алам* – марно; *kālena* – часом; *vīatikrāntena* – проведенням; *ме* – мною; *прабго* – повелителю; *індрійа-артха* – чуттєвими втіхами; *прасаṅгена* – насолоджуючись; *парі-тйакта* – нехтуючи; *пара-ātманаḥ* – знання про Верховного Господа.

Досі ми просто марнували наш час за чуттєвими втіхами, не намагаючись здобути знання про Верховного Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Людина повинна цінувати своє життя й не марнувати його на задоволення чуттів, стаючи подібною до тварин. Тварини завжди намагаються задовольнити свої чуття – вони їдять, сплять, захищаються й паруються, – але таке життя не гідне людини, хоча вона й повинна задовольняти чуття згідно з регулятивними засадами, тому що має матеріальне тіло. Отож суть слів Девахуті була така: «Ми маємо дочок, і ми насолодилися матеріальним життям, облетівши в повітряному палаці весь світ. Ці дари я отримала тільки з твоєї милості, але всі вони призначені тільки для того, щоб задовольнити чуття. Тепер мені потрібне щось таке, що допоможе мені піднятися вище в духовному житті».

ВІРШ 54

इन्द्रियार्थेषु सज्जन्त्या प्रसङ्गस्त्वयि मे कृतः ।
अजानन्त्या परं भावं तथाप्यस्त्वभयाय मे ॥५४॥

*індрійāртхешу саджджантйā прасан̄гас твайі ме кртах
аджāнантйā парам бгāвам татхāпй аств абгайāйа ме*

індрійа-артхешу – до чуттєвого задоволення; *саджджантйā* – прив'язавшись; *прасан̄гах* – прив'язаність; *твайі* – до тебе; *ме* – мною; *кртах* – розвинута; *аджāнантйā* – не знаючи; *парам бгāвам* – твоє трансцендентне становище; *татхā апі* – однак; *асту* – нехай буде; *абгайāйа* – для свободи від страху; *ме* – моєї.

Не знаючи твоєї трансцендентної величі, я кохала тебе, залишаючись прив'язаною до об'єктів чуттів. Однак нехай же ця прив'язаність, яку я розвинула, приведе мене до цілковитої свободи від страху.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті ремствує на саму себе. Як жінка, вона не могла жити, не люблячи когось. Сталося так, що вона закохалася в Кардаму Муні, навіть не збагнувши його духовної величі. Кардама Муні зрозумів серце Девахуті. Назагал жінки прагнуть матеріальної насолоди. Їх називають менш розумними саме тому, що вони переважно прагнуть матеріальних насолод. Девахуті побивається, тому що чоловік дарував їй найвишуканіші матеріальні насолоди, однак їй було невідомо, що він сягнув такого високого рівня духовного знання. Покликаючись на те, що вона віддалася під притулок свого великого чоловіка, нехай навіть не розуміючи його величі, вона благає звільнити її від матеріального рабства. Немає нічого важливішого за спілкування з великими особистостями. У «Чайтанья-чарітамріті» Господь Чайтанья пояснює, що *садгу-сан̄га*, спілкування з великими святими, настільки важливе, бо дає змогу відразу ж піднятися на значно вищий ступінь духовного життя навіть тим, хто не має глибокого знання. Девахуті прив'язалася до Кардами Муні, як звичайна жінка та

дружина, прагнучи чуттєвих насолод і задоволення всіх матеріальних потреб, але разом із тим вона спілкувалася з великою особистістю. Усвідомивши це, вона тепер прагнула скористатися з того блага, яке могло дати спілкування з таким великим чоловіком.

ВІРШ 55

सङ्गो यः संसृतेर्हेतुरसत्सु विहितोऽधिया ।
स एव साधुषु कृतो निःसङ्गत्वाय कल्पते ॥५५॥

санго йах самсртер хетур асатсу віхіто 'дгійā
са ева сādгушу крто ніхсанг'атвайā калпате

сан'гах – спілкування; *йах* – що; *самсртех* – кругообіг народжень і смертей; *хетух* – причина; *асатсу* – з тими, хто намагається задовольняти чуття; *віхітах* – створене; *адгійā* – через невігластво; *сах* – те саме; *ева* – неодмінно; *сādгушу* – зі святими особистостями; *кртах* – зроблене; *ніхсанг'атвайā* – до звільнення; *калпате* – провадить.

Спілкування, мета якого – задовольняти чуття, неодмінно призводить до рабства. Однак таке саме спілкування зі святою особистістю веде до звільнення, навіть без свідомих зусиль самої людини.

ПОЯСНЕННЯ: Різні люди по-різному спілкуються зі святими особистостями, однак результат такого спілкування завжди один. Наприклад, Господь Крішна зустрічав багато різних живих істот, і деякі ставилися до Нього, як до ворога, а деякі – як до засобу задовольнити свої чуття. Часто кажуть, що *гопі* прив'язалися до Крішни з бажання задовольняти чуття з Ним, однак вони стали найпіднесенішими відданими Господа. Натомість Камса, Шішупала, Дантавакра й інші демони ставилися до Крішни, як до ворога. Проте і ті, хто вважав Крішну за ворога, і ті, хто хотів від Нього задоволення чуттів, і ті, хто

відчував перед Ним страх, і чисті віддані – усі, спілкуючись із Крішною, отримали звільнення. Такий результат спілкування з Господом. Навіть якщо хтось не розуміє становища Господа, результат буде такий самий. Спілкування з великими святими також завжди приводить до звільнення, так само як вогонь завжди зігріває, незалежно від того, наближаються до нього свідомо чи несвідомо. Девахуті тут висловлює Кардамі Муні свою вдячність, бо хоча вона й прагнула від його товариства лише чуттєвого задоволення, його духовний рівень був таким високим, що завдяки його благословенням вона також неодмінно досягне звільнення.

ВІРШ 56

नेह यत्कर्म धर्माय न विरागाय कल्पते ।
न तीर्थपदसेवायै जीवन्नपि मृतो हि सः ॥५६॥

*неха йат карма дгармāйа на вірāгāйа калпате
на тīртха-пада-севāйаі джїванн апі мрто хі сах*

на – не; іха – тут; йат – яка; карма – діяльність; дгармāйа – для релігійного самовдосконалення; на – не; вірāгāйа – для відреченості; калпате – веде; на – не; тīртха-пада – лотосовим стопам Господа; севāйаі – до відданого служіння; джїван – живучи; апі – хоча; мртах – мертвий; хі – насправді; сах – він.

Якщо діяльність людини не має на меті розвитку релігійності, якщо релігійні обряди людини не розвивають у ній зреченості і якщо зреченість людини не веде її до відданого служіння Верховному Богові-Особі, то таку людину, дарма що вона дихає, слід вважати за мерця.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті прив'язалася до чоловікового товариства через те, що хотіла чуттєвого задоволення, яке не приводить до звільнення від матеріального рабства, а тому життя її минуло марно – такий її висновок. Будь-яка діяльність, що

не підносить людину до релігійності, є марною втратою часу. Усі люди від природи схильні до тої чи іншої діяльності, і коли ця діяльність приводить людину до релігійності, релігійність – до зреченості, а зреченість – до відданого служіння, це являє собою досконалість діяльності. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», будь-яка діяльність, що не вивершується відданим служінням, становить причину рабства в матеріальному світі. *Йаджнйāртхāt кармаṇо нйатра локо йам карма-бандганах*. Якщо людина, починаючи з рівня своєї природної діяльності, не піднімається поступово до рівня відданого служіння, її можна вважати за мерця. Робота, яка не допомагає розвинути свідомість Крішні, являє собою марну трату часу.

ВІРШ 57

साहं भगवतो नूनं वञ्चिता मायया दृढम् ।
यत्त्वां विमुक्तिदं प्राप्य न मुमुक्षेय बन्धनात् ॥५७॥

*cāham bhaḡavato nūnaṁ vañcītā māyāyā dṛḍham
yat tvāṁ vimuktīdaṁ prāpya na mumukṣeya bāṇḡanāt*

cā – та сама особа; *ахам* – я; *бгаґаватах* – Господа; *нūнам* – поза сумнівом; *вайчїтā* – обдурена; *мāйайā* – ілюзорною енергією; *дṛḍham* – міцно; *йат* – бо; *твāм* – тебе; *вімукті-дам* – що дає звільнення; *прāпйа* – здобувши; *на мумукшейа* – не шукала звільнення; *бандганāt* – від матеріального рабства.

Мій володарю, мене обвела навколо пальця нездолання ілюзорна енергія Верховного Бога-Особи, тому що навіть здобувши твоє товариство, яке звільняє від матеріального рабства, я не прагнула цього звільнення.

ПОЯСНЕННЯ: Мудра людина не повинна марнувати жодних нагод, які їй трапляються. Перша така нагода – це народитися в людській формі життя, друга нагода – народитися в достойній родині, де плекають духовність. Таке щастя випадає далеко не

кожному. А найбільша удача – це нагода отримати товариство святої особи. Девахуті пам'ятала, що вона була дочка імператора. Вона отримала достатню освіту й виховання, і врешті-решт вийшла заміж за Кардаму Муні, святу особу й великого йога. Та попри це все, якщо їй не вдасться звільнитися з матеріального рабства, вона залишиться обдурена нездоланною ілюзорною енергією. Насправді ілюзорна матеріальна енергія обдурює всіх. Люди не розуміють, що вони роблять, коли поклоняються матеріальній енергії в образі богині Калі чи Дургі, прохаючи в неї матеріальних благ. Вони просять: «Мати, дай мені велике багатство, дай мені хорошу дружину, дай мені славу, дай мені перемогу». Але такі віддані богині Маї, чи Дургі, не усвідомлюють, що богиня їх просто обдурює. Матеріальні здобутки не є чимось справжнім, тому, підпавши під чар матеріальних дарів, людина дедалі більше заплутується в тенетах матеріального рабства і втрачає будь-яку можливість звільнитися. Треба мати досить розуму, щоби знати, як використовувати матеріальні багатства задля розвитку духовного знання. Це називається *карма-йога* або *г'яна-йога*. Усе, що ми маємо, треба використовувати в служінні Верховній Особі. У «Бхаґавад-гіті» радять: *сва-кармаṇā там абгйарчйа* – треба поклонятися Верховному Богові-Особі, використовуючи те, що в людини є. Служіння Верховному Господу має багато форм, і кожен може служити Йому згідно зі своїми можливостями.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
двадцять третьої глави Третьої пісні «Шрімад-Бхаґаватам»,
назва якої «Ремство Девахуті».*

Кардама Муні зрікається світу

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच
निर्वेदवादिनीमेवं मनोर्दुहितरं मुनिः ।
दयालुः शालिनीमाह शुक्लाभिव्याहृतं स्मरन् ॥ १ ॥

маїтрейя увāча
нірведа-вāдінім евам манор духітарам муніх
дайāлух іāлінім āха іуکلāбгівйāхртам смаран

маїтрейях – великий мудрець Майтрея; *увāча* – сказав; *нірведа-вāдінім* – тій, чиї слова були повні зречення; *евам* – так; *манох* – Сваямбгуви Ману; *духітарам* – дочці; *муніх* – мудрець Кардама; *дайāлух* – милостивий; *іāлінім* – гідній хвали; *āха* – відповів; *іукла* – Господом Вішну; *абгівйāхртам* – повідане; *смаран* – згадуючи.

Згадуючи слова Господа Вішну, милостивий мудрець Кардама Муні відповів достославній дочці Сваямбгуви Ману, Девахуті, слова якої були сповнені зречення.

ВІРШ 2

ऋषिरुवाच
मा खिदो राजपुत्रीत्थमात्मानं प्रत्यनिन्दिते ।
भगवांस्तेऽक्षरो गर्भमदूरात्सम्प्रपत्स्यते ॥ २ ॥

ршір увāча

мā кхїдо рāджа-путрїттхам āтмāнам пратї анїндїте
бгагавāмс те 'кшаро гарбгам адūrāt сампрапатсїате

ршїх увāча – мудрець сказав; *мā кхїдах* – не впадай у відчай; *рāджа-путрі* – царівно; *їттхам* – так; *āтмāнам* – себе; *пратї* – до; *анїндїте* – о гідна хвали Девахутї; *бгагавāн* – Верховний Бог-Особа; *те* – твого; *акшарах* – несхибний; *гарбгам* – лона; *адūrāt* – незабаром; *сампрапатсїате* – увійде.

Мудрець сказав: Не зневірюйся в собі, царівно, бо насправді ти гідна хвали. Незабаром Сам непохибний Верховний Бог-Особа увійде у твоє лоно і стане твоїм сином.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні проханням не розчаровуватися й не клясти свою долю підбадьорює дружину, тому що від неї мав з'явитися Сам Верховний Бог-Особа у формі Свого втілення.

ВІРШ 3

धृतरतासि भद्रं ते दमेन नियमेन च ।
तपोद्रविणदानैश्च श्रद्धया चेश्वरं भज ॥ ३ ॥

дгрта-вратāсї бгадрам те дамена нїамена ча
тапо-дравїна-дāнаїї ча їраддгаїā чеїварам бгаджа

дгрта-вратā асї – ти склала священні обітницї; *бгадрам те* – нехай Бог тебе благословить; *дамена* – приборканням чуттів; *нїамена* – релігійними обрядами; *ча* – і; *тапах* – аскезами; *дравїна* – грошей; *дāнаїх* – роздачею милостинї; *ча* – і; *їраддгаїā* – зі щирою вірою; *ча* – і; *їїварам* – Верховному Господу; *бгаджа* – поклоняйся.

Ти склала священні обітницї, й Бог тебе благословить. Зараз ти маєш із твердою вірою поклонятися Господу, приборкуючи чуття, виконуючи релігійні обряди, накладаючи на себе аскези та роздаючи милостиню.

ПОЯСНЕННЯ: Для того щоби піднятися на вищий духовний рівень чи здобути милість Господа, треба оволодіти собою, тобто обмежити себе в чуттєвих насолодах та дотримуватися всіх релігійних приписів і засад. Без аскези, покути та принесення в жертву своїх статків неможливо здобути милість Верховного Господа. Кардама Муні порадив дружині: «Ти маєш присвятити себе відданому служінню, виконуючи аскези, дотримуючись релігійних приписів і роздаючи пожертви. Тоді Верховний Господь, задоволений тобою, прийде як твій син».

ВІРШ 4

स त्वयाराधितः शुक्लो वितन्वन्मामकं यशः ।
छेत्ता ते हृदयग्रन्थिमौदर्यो ब्रह्मभावनः ॥ ४ ॥

*са твайārādgītaḥ śuklo vītanvan māmakam yaśīḥ
chettā te hrdaya-granthīm audarīo brahma-bhāvanaḥ*

сах – Він; *твайā* – тобою; *ārādgītaḥ* – вшановуваний; *śuklaḥ* – Бог-Особа; *vītanvan* – поширюючи; *māmakam* – мою; *yaśīḥ* – славу; *chettā* – розріже; *te* – твого; *hrdaya* – серця; *granthīm* – вузол; *audarīaḥ* – твій син; *brahma* – знання Брахмана; *bhāvanaḥ* – пояснюючи.

Бог-Особа, об'єкт твого поклоніння, поширить славу мого імені. Ставши твоїм сином і пояснивши тобі науку про Брахман, Він розрубає вузол у твоєму серці.

ПОЯСНЕННЯ: Коли Верховний Бог-Особа приходить, щоб для добра людей поширити серед них духовне знання, Він загалом з'являється як син того чи іншого відданого, який задовольнив Його своїм відданим служінням. Верховний Бог-Особа – це батько всіх живих істот. Тому ніхто не може бути батьком Йому, однак з допомогою Своєї незбагненої енергії Він приймає когось із відданих за батьків, а когось – за нащадків.

Як зазначено в цьому вірші, духовне знання розрубає вузол

у серці. Матерія та дух зв'язані між собою вузлом оманного его, і його називають *хрідая-грантхі*. Під його впливом усі зумовлені душі ототожнюють себе з матерією, і що більше вони прив'язуються до сексу, то тугіше затягується цей вузол. Господь Рішабга в настановах своїм синам пояснює, що матеріальний світ являє собою місце, де все просякнуте духом взаємного потягу чоловіка й жінки. Цей потяг набуває подоби вузла в серці, який дедалі тугіше затягують матеріальні прив'язаності. У людей, які прагнуть матеріальних статків, приємного товариства, дружби й любові, цей вузол прив'язаностей стає дуже міцним. Тільки *брахма-бгавана*, тобто настанови з духовної науки, можуть розрубати цей вузол. Щоб розрубати його, не треба жодних матеріальних засобів, – для цього потрібні авторитетні духовні настанови. Кардама Муні сказав своїй дружині, Девахуті, що Господь з'явиться як її син і принесе духовне знання, яке дає змогу розрубати вузол ототожнення з матерією.

ВІРШ 5

मैत्रेय उवाच
 देवहूत्यपि सन्देशं गौरवेण प्रजापतेः ।
 सम्यक्श्रद्धाय पुरुषं कूटस्थमभजद्गुरुम् ॥ ५ ॥

маїтрейа увāча
девахūtй апі сандеїāм гауравєна праджāпатєх
самйак їраддгāйа нурушāм кūtа-стхам абгаджат гурум

маїтрейах увāча – Майтрея сказав; *девахūtй* – Девахуті; *apī* – також; *сандеїāм* – вказівку; *гауравєна* – з якнайбільшою шаную; *праджāпатєх* – Кардами; *самйак* – повною; *їраддгāйа* – з вірою; *нурушāм* – Верховному Богові-Особі; *кūtа-стхам* – що перебуває в серці кожного; *абгаджат* – поклонялася; *гурум* – найвищому об'єкту поклоніння.

Шрі Майтрея сказав: Девахуті з цілковитою вірою і найглибшою повагою прийняла настанову чоловіка Кардами, що був одним із Праджапаті, прабатьків людства. Отож, о великий мудрецю, вона почала поклонятися володарю всесвіту, Верховному Богові-Особі, що перебуває в серці кожного.

ПОЯСНЕННЯ: Так можна пізнати дух. Людина повинна отримати настанови істинного духовного вчителя. Кардама Муні був чоловіком Девахуті, та, давши їй настанови про те, як досягнути духовної досконалості, він, природно, став для неї також і духовним учителем. Відомо багато прикладів того, як чоловік стає духовним учителем. Господь Шіва також є духовним учителем своєї дружини, Парваті. Чоловік має бути достатньо піднесеним, щоби стати духовним учителем дружини й навчати її науки свідомості Крішні. Жінка, або *стрі*, переважно має менше розуму, ніж чоловік, тому, якщо чоловік наділений достатньою мудрістю, дружина дістає чудову можливість розвинути духовне знання.

Тут ясно мовиться (*самйак іпраддгайа*), що треба приймати повчання духовного вчителя з великою вірою та з великою вірою служити йому. Шріла Вішванатх Чакраварті Тхакур у своєму коментарі до «Бгаґавад-гіти» підкреслює важливість настанов духовного вчителя. Наказ духовного вчителя треба цінувати більше, ніж своє життя. Чи досягнув учень звільнення, чи ні, він має з великою вірою виконувати настанови духовного вчителя. Також тут сказано, що Господь перебуває в серці кожної істоти. Господа не треба шукати десь зовні, Він уже перебуває в серці. Потрібно просто з непохитною вірою зосередитися на поклонінні Господу, згідно з настановами істинного духовного вчителя, і наші зусилля увінчаються успіхом. Також слід зрозуміти, що Верховний Бог-Особа не з'являється так, як з'являється звичайна дитина, – Він з'являється таким, який Він є. Як ідеться у «Бгаґавад-гіті», Він з'являється з допомогою Своєї внутрішньої енергії, *атма-маї*.

Тож коли Він з'являється? Він з'являється тоді, коли відданий задовольняє Його своїм поклонінням. Віддана може попросити Господа, щоб Господь з'явився як її син. Господь уже перебуває в серці відданої, тож якщо Він народжується з лона тої чи іншої відданої, це не означає, що вона стала Його матір'ю в матеріальному розумінні цього слова. Він завжди супроводжує Свою віддану, проте для того, щоб задовольнити її, Він з'являється як її син.

ВІРШ 6

तस्यां बहुतिथे काले भगवान्मधुसूदनः ।
कार्दमं वीर्यमापन्नो जज्ञेऽग्निरिव दारुणि ॥ ६ ॥

*тасй'а̎м баху-тітхе к'але бга'а-в'ан мадгус'уданах
ка́рдама̎м ві́р'я̎м а̎панно джадж'не 'гнір іва да́руні*

тасй'а̎м – у Девахуті; *баху-тітхе к'але* – через багато років; *бга'а-в'ан* – Верховний Бог-Особа; *мадгу-с'уданах* – крушитель демона Мадгу; *ка́рдама̎м* – Кардами; *ві́р'я̎м* – у сім'я; *а̎паннах* – увійшовши; *джадж'не* – Він з'явився; *агніх* – вогонь; *іва* – як; *да́руні* – у дереві.

Через багато-багато років Верховний Бог-Особа, Мадгусудана, крушитель демона Мадгу, увійшовши у сім'я Кардами, проявився в Девахуті, як вогонь проявляється в дереві під час жертвоприношення.

ПОЯСНЕННЯ: Тут чітко мовиться, що Господь – завжди Верховний Бог-Особа, навіть якщо Він з'являється як син Кардами Муні. Вогонь завжди присутній у дереві, і певним методом його можна розпалити. Так само Бог пронизує все. Він присутній скрізь, і тому, маючи здатність проявлятися будь-де, Він з'явився в сім'ї Свого відданого. Як звичайна жива істота з'являється на світ, увійшовши в сім'я того чи іншого батька, так

і Верховний Бог-Особа входить у сім'я Свого відданого й з'являється на світ як син цього відданого. Діючи так, Він проявляє Свою повну незалежність, проте це не означає, що Він звичайна жива істота, змушена увійти в певне лоно. Господь Нрісімха з'явився з колони палацу Хіраньякашіпу. Господь Вараха з'явився з ніздрі Брахми, а Господь Капіла з'явився з сімені Кардами, однак це не означає, що джерело Господньої появи – це колона палацу Хіраньякашіпу, ніздря Брахми, чи сім'я Кардами. Господь – завжди Господь. *Бгагавāн мадгусūdанах* – Він убиває численних демонів і завжди залишається Господом, навіть коли з'являється як син того чи іншого відданого. Варто відзначити в цьому вірші також слово *kārdama*, яке вказує на певну любов Господа до Кардами й Девахуті чи зв'язок із ними, встановлений завдяки їхньому відданому служінню. Однак ми маємо стерегтися помилкового враження, боуцїмто Господь народився, як звичайна жива істота, з'явившись із сімені Кардами Муні в лоні Девахуті.

ВІРШ 7

अवादयंस्तदा व्योम्नि वादित्राणि घनाघनाः ।
गायन्ति तं स्म गन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसो मुदा ॥ ७ ॥

avādayamś tadā vīomni vādītrāṇi ḡganāḡganāḥ
ḡāyanti tam sma ḡandgarvā nṛtīyanti apsaraso mudā

avādayan – залунали; *tadā* – тоді; *vīomni* – в небі; *vādītrāṇi* – музичні інструменти; *ḡganāḡganāḥ* – дощові хмари; *ḡāyanti* – заспівали; *tam* – Йому; *sma* – певно; *ḡandgarvāḥ* – *ḡandgarvi*; *nṛtīyanti* – затанцювали; *apsarasaḥ* – *apsari*; *mudā* – в радісному захваті.

Коли Господь зійшов на землю, півбоги в образі дощових хмар заграли на своїх музичних інструментах. Небесні

музики, *гандгарви*, співали хвалу Господу, а небесні танцівниці, *апсари*, танцювали в радісному захваті.

ВІРШ 8

पेतुः सुमनसो दिव्याः खेचरैरपवर्जिताः ।
प्रसेदुश्च दिशः सर्वा अम्भांसि च मनांसि च ॥ ८ ॥

петух суманасо *дівйāх* *кхе-чараір* *апаварджітāх*
праседуї ча *діїāх* *сарвā* *амбгāмсі* ча *манāмсі* ча

петух – падали; *суманасах* – квіти; *дівйāх* – прекрасні; *кхе-чараіх* – півбогами, що літають у небі; *апаварджітāх* – кинуті; *праседух* – знайшли задоволення; *ча* – і; *діїāх* – сторони світу; *сарвāх* – усі; *амбгāмсі* – води; *ча* – і; *манāмсі* – розуми; *ча* – і.

Під час Господнього народження півбоги, що вільно літають у небі, осипали землю квітами. Усі сторони світу, усі води й розум усіх істот сповнили радість і спокій.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш дає зрозуміти, що на вищих планетах неба живуть істоти, які вміють безперешкодно пересуватися в повітрі. Ми також уміємо пересуватися в космосі, однак ми маємо долати для цього безліч перешкод, чого не доводиться робити жителям вищих планет. Зі сторінок «Шрімад-Бгаґаватам» ми дізнаємося, що жителі планети Сіддгалока здатні безперешкодно пересуватися в космосі з одної планети на іншу. Усі вони осипали землю квітами, коли на ній народився Господь Капіла, син Кардами.

ВІРШ 9

तत्कर्दमाश्रमपदं सरस्वत्या परिश्रितम् ।
स्वयम्भूः साकमुषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्ययात् ॥ ९ ॥

тат *кардамāїрама-падам* *сарасватйā* *парішрітам*
свайамбгūх *сāкам* *ршібгір* *марічй-āдібгір* *абгйāйāt*

тат – до тієї; *кардама* – Кардами; *айірама-падам* – відлюдницької оселі; *сарасватйā* – річкою Сарасваті; *паріірітам* – оточеної; *свайамбгӯх* – Брахма (самонароджений); *сāкам* – разом із; *ршібгїх* – мудрецями; *марічі* – великим мудрецем Марічі; *адібгїх* – та іншими; *абгїайāt* – прийшов туди.

Сам Брахма, перша народжена жива істота, разом із Марічі та іншими мудрецями прийшов до відлюдницької Кардаминої оселі, оточеної водами Сарасваті.

ПОЯСНЕННЯ: Брахму називають Сваямбгу, тому що він не народився від матеріального батька й матері. Він – перша жива істота. Він народився з лотоса, який виріс із черева Верховного Бога-Особи Гарбгодакашаї Вішну. Тому його називають Сваямбгу, самонародженим.

ВІРШ 10

भगवन्तं परं ब्रह्म सत्त्वेनांशेन शत्रुहन् ।
तत्त्वसङ्ख्यानविज्ञप्त्यै जातं विद्वानजः स्वराट् ॥१०॥

бгагавантам парам брахма
саттвенāmіена іатру-хан
таттва-санкхйāна-віджñаптйāі
джāтам відвāн аджах сварāt

бгагавантам – Господа; *парам* – верховного; *брахма* – Брахмана; *саттвена* – чие буття неосквернене; *āmіена* – довершеною часткою; *іатру-хан* – о переможцю ворогів, Відуро; *таттва-санкхйāна* – філософський аналіз двадцяти чотирьох елементів матерії; *віджñаптйāі* – для пояснення; *джāтам* – що з'явився; *відвāн* – знаючи; *аджах* – ненароджений; *сва-рāt* – незалежний.

Майтрея вів далі: О переможцю ворогів, ненароджений Господь Брахма, наділений майже повною незалежністю пізнання, зрозумів, що в лоні Девахуті силою Свого чистого

буття з'явився у Своїй частці Верховний Бог-Особа, щоби принести людям всеохопне знання, відоме як *санкх'я-йога*.

ПОЯСНЕННЯ: У п'ятнадцятій главі «Бгаґавад-гіти» йдеться, що Господь Сам уклав «Веданта-сутру» і наділений її досконалим знанням. Філософію *санкх'ї* також виклав Верховний Бог-Особа, з'явившись як Капіла. Також є самозванець Капіла, який розробив свою філософську систему *санкх'ї*, однак його не треба плутати з Капілою, втіленням Бога. Капіла, син Кардами Муні, у Своїй філософській системі *санкх'ї* чітко пояснює не лише матеріальний світ, а й духовний світ також. Брахма дізнався про це, тому що він *сварат*, тобто здатний здобувати знання незалежно майже ні від кого. Його називають *сварат*, тому що йому не доводилося ходити вчитися в школі чи університеті, усе знання він здобув зсередини. Брахма – це перше живе створіння в цьому всесвіті, отож він не міг мати жодного вчителя. Його вчителем став Сам Верховний Бог-Особа, що перебуває в серці кожної живої істоти. Брахма отримав знання прямо від Верховного Господа у своєму серці, тому його іноді називають *сварат* і *аджа*.

Варто звернути увагу на ще один важливий момент, висвітлений у цьому вірші. *Саттвенāмйіена* – коли з'являється Верховний Бог-Особа, Він приносить із Собою все Своє оточення, серед якого Він живе на Вайкунтсі. Це означає, що і Його ім'я, Його форма, Його якості, Його оточення, і Його почет належать до трансцендентного світу. Істинне добро є тільки в трансцендентному світі. Тут, у матеріальному світі, якість добра не буває повністю чистою. Добро може тут іноді проявлятися, однак тут воно завжди має домішки пристрасті й невігластва. У духовному світі панує добро, не змішане з нижчими якостями. Якість добра в духовному світі називають *шуддга-саттвою*, або чистим добром. Інша назва *шуддга-саттви* – це *васудева*, тому що Бог народжується від Васудеви. Водночас це означає, що людина, яка утвердилася в чистому добрі, стає здатною пізнати образ, ім'я, якості, оточення і почет Вер-

ховного Бога-Особи. Слово *аміена* також вказує на те, що Верховний Бог-Особа, Крішна, втілюється в образі Капіладеви як частка Своєї частки. Бог поширюється або у форми *кала*, або у форми *аміша*. *Аміша* означає «безпосереднє поширення», а *кала* – «поширення Його поширення». Між Самим Верховним Богом-Особою, Його поширенням і поширенням Його поширення немає різниці, так само як немає різниці між одною свічкою та іншою. І все-таки ту свічку, від котрої запалено всі інші, називають першою. Тому Крішну називають Парабрахманом, або Верховним Богом-Особою і причиною всіх причин.

ВІРШ 11

सभाजयन् विशुद्धेन चेतसा तच्चिकीर्षितम् ।
 प्रहृष्यमाणैरसुभिः कर्दमं चेदमभ्यधात् ॥११॥

сабг'аджайан вііуддгена четас'а тач-чікіршітам
прахріш'ам'ані'аі'р асубгіх кардамам чедам абг'йадг'ат

сабг'аджайан – поклоняючись; *вііуддгена* – чистим; *четас'а* – із серцем; *тат* – Верховного Бога-Особи; *чікіршітам* – задуманим діянням; *прахріш'ам'ані'аі'х* – втішеними; *асубгіх* – чуттями; *кардамам* – Кардамі Муні; *ча* – та Девахуті; *ідам* – це; *абг'йадг'ат* – сказав.

Брахма, чуття якого сповнила радість, із чистим серцем віддав шану Верховному Господу й підніс хвалу Його діянням, що їх Господь задумав звершити в цьому втіленні. Після того Брахма звернувся до Кардами й Девахуті.

ПОЯСНЕННЯ: Як пояснено в четвертій главі «Бга'гавад-гіти», кожного, хто збагнув трансцендентні діяння, появу та зникнення Верховного Бога-Особи, треба вважати за звільненого. Отже, Брахма – звільнена душа. Хоча він керує матеріальним

світом, він не стоїть на одному рівні зі звичайними живими істотами. Здебільшого він вільний від вад звичайних живих істот, тому розуміє природу появи Верховного Бога-Особи. Отож він підніс хвалу діянням Господа, а також із радістю в серці прославив Кардаму Муні за те, що Верховний Бог-Особа в образі Капіли з'явився як його син. Той, хто зумів стати батьком Верховного Бога-Особи, безперечно, великий відданий. Колись один *брахман* склав вірш, у якому каже: «Я не знаю, що таке Веди й Пурани. Нехай ними цікавляться інші, а я буду поклонятися Нанді Махараджу, що став батьком Крішні». Цей *брахман* сказав, що його більше цікавить поклоніння Нанді Махараджу, бо на його подвір'ї Верховний Бог-Особа повзає, наче дитина. Такі ніжні почуття виникають у серці відданих. Якщо істинний відданий зумів привабити Верховного Бога-Особу й Господь з'являється як його син, то такого відданого треба прославляти до небес! Тому Брахма не тільки вшанував утілення Бога, Капілу, а ще й підніс хвалу Його так званому батькові, Кардамі Муні.

ВІРШ 12

ब्रह्मोवाच

त्वया मेऽपचितिस्तात कल्पिता निर्व्वलीकतः ।
यन्मे सङ्गृहे वाक्यं भवान्मानद मानयन् ॥१२॥

брахмовāча

твайā ме 'начітіс тāта калпītā нірв'ялїкатах
йан ме сāнджаг'рхе вāкйāм бгавāн мāнада мāнайан

брахмā – Господь Брахма; *увāча* – сказав; *твайā* – тобою; *ме* – мені; *аначітіх* – поклоніння; *тāта* – синку; *калпītā* – виконано; *нірв'ялїкатах* – без двоєдушності; *йат* – бо; *ме* – мої; *сāнджаг'рхе* – повністю прийняв; *вāкйāм* – вказівки; *бгавāн* – ти; *мāна-да* – о Кардамо (той, хто завжди шанує інших); *мāнайан* – вшанувавши.

Господь Брахма сказав: Кардамо, любий синку, ти щиро і без двоєдушності послухався мого наказу, належно прийняв мої настанови й у такий спосіб вшанував мене. Виконавши всі вказівки, що я тобі дав, ти виявив свою повагу до мене.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Брахма, як перша жива істота у всесвіті, – це духовний учитель усіх створінь, а також їхній батько і творець. Кардама Муні – це один із Праджапаті, чи творців живих істот, і син Брахми. Брахма хвалить Кардаму за те, що той повністю виконав накази духовного вчителя, не хитруючи. Зумовлені душі в матеріальному світі грішать схильністю до обману. Кожна зумовлена душа має чотири вади: вона неодмінно помиляється, вона неодмінно впадає в ілюзію, схильна обдурювати та має недосконалі чуття. Однак якщо вона виконує наказ духовного вчителя, який належить до *парампари*, чи учнівської послідовності, вона піднімається над цими чотирма вадами. Тому знання, отримане від істинного духовного вчителя, не є обманом. Будь-яке інше «знання», будь-які винаходи й теорії зумовленої душі – це просто обман. Брахма чудово знав, що Кардама Муні ретельно виконував отримані від нього настанови й щиро шанував свого духовного вчителя. Шанувати духовного вчителя – означає дослівно виконувати його настанови.

ВІРШ 13

एतावत्येव शुश्रूषा कार्या पितरि पुत्रकैः ।
बाढमित्यनुमन्येत गौरवेण गुरोर्वचः ॥१३॥

etāvatī eva śuśrūṣā kārīṃ pitarī putrakaiḥ
bāḍham itī anumanīeta gaṭravena gurora vacaḥ

etāvatī – саме настільки; *ева* – точно; *śuśrūṣā* – служіння; *kārīṃ* – треба виконувати; *pitarī* – батькові; *putrakaiḥ* – синами;

bāḍgam itī – приймаючи словами: «Так, повелителю»; *ануманійета* – мусить слухатися; *гауравена* – з належною шаную; *гуроґ* – *гуру*; *вачаґ* – наказів.

Саме так син мусить служити батькові. Наказ батька чи духовного вчителя треба приймати з великою повагою, відразу ж погоджувачись, зі словами: «Так, повелителю».

ПОЯСНЕННЯ: Особливий наголос у цьому вірші стоїть на двох словах: *пітарі* та *гуроґ*. Син чи учень мусить коритися вказівкам духовного вчителя та батька без найменших вагань. Усі накази батька й духовного вчителя треба приймати не сперечаючись: «Так, повелителю». Учень чи син за жодних обставин не має казати: «Це неправильно. Я не можу цього зробити». Сказати це – означає впасти. Батько й духовний учитель перебувають на одному рівні, тому що духовний учитель – це другий батько. Людей, які належать до вищих класів, називають *двіджа*, тобто «двічінароджені». А народження без батька не буває. Першим народженням людина завдячує рідному батькові, а другим – духовному вчителю. Іноді батько та духовний учитель – це одна й та сама особа, а іноді різні. У будь-якому разі і наказ батька, і наказ духовного вчителя треба виконувати без вагань, негайно висловлюючи свою згоду. З ними не треба сперечатися. Ось що таке справжнє служіння батькові та духовному вчителю. Вішванатх Чакраварті Тхакур сказав, що наказ духовного вчителя становить життя й душу учня. Як жива істота не може відділити життя від тіла, так і учень не може відділити наказ духовного вчителя від свого життя. Учень, який так дотримується вказівок духовного вчителя, неодмінно досягне досконалості. Це підтверджено в Упанішадах, де мовиться так: «Тільки тим, хто непохитно вірить у Верховного Бога-Особу та в духовного вчителя, відкривається сама собою вся сутність ведичного знання». З матеріального погляду людина може бути неграмотна, однак смисл писань відразу їй відкривається, якщо вона вірить у духовного вчителя та у Верховного Бога-Особу.

ВІРШ 14

इमा दुहितरः सत्यस्तव वत्स सुमध्यमाः ।
सर्गमेतं प्रभावैः स्वैर्बृहयिष्यन्त्यनेकधा ॥१४॥

imā duhitaraḥ satyāś tava vatsa sumadgāyāmāḥ
sarḡam etam prabḡvāiḥ svair br̥mхайііііантй анекадḡā

imāḥ – ці; *duhitaraḥ* – дочки; *satyāḥ* – цнотливі; *tava* – твої; *vatsa* – любий синку; *су-мадḡāyāmāḥ* – тонкостанні; *sarḡam* – тво-ріння; *етам* – це; *прабḡvāiḥ* – нащадками; *svaiḥ* – своїми; *бр̥мхайііііанті* – збільшать; *анека-дḡā* – всіляко.

Далі Господь Брахма похвалив дев'ятьох дочок Кардами Муні, сказавши: Твої тонкостанні дочки являють зразок цноти. Я певний, що вони приведуть на світ численних нащадків і примножать населення цього всесвіту.

ПОЯСНЕННЯ: На початку творення Брахма значною мірою турбувався про те, як збільшити населення всесвіту. Коли він побачив, що в Кардами Муні народилося дев'ять дочок, у Брахми з'явилася надія, що від цих дочок народиться багато дітей, які подбають про подальше творення матеріального світу. Тому він зрадів, побачивши їх. Слово *сумадḡāyāmā* означає «гідна дочка вродливої жінки». Якщо жінка має тонкий стан, її вважають дуже вродливою. Усі дочки Кардами Муні відзначалися родою і тонким станом.

ВІРШ 15

अतस्त्वमृषिमुख्येभ्यो यथाशीलं यथारुचि ।
आत्मजाः परिदेह्यद्य विस्तृणीहि यशो भुवि ॥१५॥

atas tvam ṛṣi-mukhyēbhyo yathāśīlaṁ yathāruci
ātmaḡjāḥ paridehyady viṣṭṛṇīhi yaśo bhuvī

ataḥ – тому; *tvam* – ти; *ṛṣi-mukhyēbhyāḥ* – найліпшим мудре-цям; *йатхā-іііілам* – згідно з натурою; *йатхā-ручі* – згідно із

вподобаннями; *ātma-djāḥ* – своїх дочок; *parīdēhi* – віддай; *adīa* – сьогодні; *viśtrñīhi* – пошир; *īaiiaḥ* – славу; *bhūvi* – усім світом.

Тому сьогодні ж видай своїх дочок заміж за найліпших мудреців, узявши до уваги вдачу і схильності своїх дочок. У такий спосіб ти пошириш свою славу всім світом.

ПОЯСНЕННЯ: Існує дев'ять основних *ṛiṣi*, чи мудреців: Марічі, Атрі, Ангіра, Пуластья, Пулаха, Крату, Бгрігу, Васіштха й Атхарва. Ці *ṛiṣi* належать до найголовніших, і Брахма хотів, щоб дев'ять дочок Кардами Муні вийшли заміж за них. У цьому вірші вжито два важливі слова: *īatxā-ūīlam* та *īatxā-ṛuči*. Кардама Муні мав видати своїх дочок заміж за *ṛiṣi*, але не навмання, а так, щоб узгоджувалися їхні схильності та вподобання. У цьому полягає мистецтво поєднувати чоловіків і жінок. Чоловік та жінка не мають поєднувати свої долі, керуючись просто статевим потягом. Треба брати до уваги багато інших чинників передусім характер і вподобання. Якщо в чоловіка й жінки різні вдачі та вподобання, то їхнє спільне життя не буде щасливим. Ще навіть сорок років тому в Індії перед шлюбом порівнювали вдачу і смаки юнака та дівчини, а тільки після того їм дозволяли одружитися. Про це піклувалися батьки майбутнього подружжя. Батьки з допомогою астрології визначали характер і схильності юнака й дівчини, і тільки якщо вони підходили одне одному, між ними укладали шлюб: «Ця дівчина й цей юнак підходять одне одному і мають одружитися». Іншим міркуванням приділяли менше уваги. Цієї засади ччив на початку творення і Брахма: «Видай дочок заміж за тих *ṛiṣi*, з якими вони мають схожі схильності та вдачу».

Астрологічні обрахунки показують – належить людина до категорії божественних істот чи демонічних. Це допомагає підібрати пару для одруження. Дівчину божественної природи треба віддати заміж за юнака божественної природи, а дівчину демонічної природи треба віддати за юнака демонічної

природи. Тоді подружжя буде щасливе. Проте якщо дівчина має демонічну природу, а юнак – божественну, між ними не буде згоди, а їхній шлюб не може бути щасливим. Через те, що нині юнаків і дівчат одружують, не рахуючись із їхньою природою, такі шлюби здебільшого нещасливі й закінчуються розлученням.

Дванадцята пісня «Бгаґаватам» провіщає, що за епохи Калі будуть одружуватися тільки задля статевого життя. Коли юнак і дівчина відчують задоволення від сексу, вони одружуються, а коли статеві зносини їх не задовольняють, то вони розлучаються. Таке одруження не є справжнім шлюбом, тому що мало відрізняється від парування котів чи собак. Тому й діти, які народжуються за наших часів, не гідні зватися справжніми людьми. Людина повинна бути двічінародженою. Спочатку дитина з'являється на світ у сім'ї добродішних батька й матері, а тоді вона ще раз народжується, завдяки духовному вчителю і Ведам. Перші батько й мати приводять дитину на світ, а тоді духовний учитель і Веди стають її другими батьком та матір'ю. Ведична культура, в якій шлюб був призначений для народження дітей, вимагала, щоб кожен чоловік та кожна жінка сповнювалися духовним знанням, і, поєднуючись для зачаття дитини, керувалися науковим знанням та діяли дуже виважено.

ВІРШ 16

वेदाहमाद्यं पुरुषमवतीर्णं स्वमायया ।
भूतानां शेवधिं देहं बिभ्राणं कपिलं मुने ॥१६॥

*ведāхам āдйāм пурушам аватірṇāм сва-мāйайā
бгūtānām шевадгім дехам бібгрānām капілам муне*

веда – знаю; ахам – я; āдйāм – первинного; пурушам – того, хто насолоджується; аватірṇāм – що втілювався; сва-мāйайā – Своєю

внутрішньою енергією; *бгṛtānām* – усіх живих істот; *ішевадгīm* – мов невичерпна скарбниця, що виконує всі бажання; *дехам* – тіло; *бібгṛāṇām* – прийнявши; *капілам* – Капілу Муні; *муне* – о мудрецю Кардамо.

Кардамо, я знаю, що зараз на землі за допомогою Своєї внутрішньої енергії втілюється предвічний Господь, Верховний Бог-Особа. Той, хто дарує живим істотам виконання всіх бажань, прийшов зараз у тілі Капіли Муні.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші мовиться: *пурушам аватірнам сва-мāйайā*. Верховний Бог-Особа – це завжди вічний *пуруша*, або той, хто панує та насолоджується, і коли Він з'являється в цьому світі, Він ніколи не приймає нічого від матеріальної енергії. Духовний світ становить прояв Його особистої, внутрішньої енергії, а матеріальний світ становить прояв Його матеріальної, або відокремленої, енергії. Слова *сва-мāйайā* («Своєю внутрішньою енергією») вказують на те, що Верховний Бог-Особа, сходячи в цей світ, завжди приходить у власній енергії. Він може прибрати подобу людини, однак Його тіло не буде матеріальне. Тому у «Бгаґавад-гіті» чітко мовиться, що тільки дурні та негідники (*мудги*) вважають тіло Крішні за тіло звичайної людини. Слово *ішевадгīm* означає, що Він одвічно задовольняє всі насущні потреби живих істот. У Ведах також ідеться, що Він – головна жива істота, яка виконує бажання всіх інших живих істот. Оскільки Він забезпечує насущні потреби всіх інших, Його називають Богом. Усевишній – також жива істота, Він не є щось безособистісне. Як кожен із нас – індивідуальність, так і Верховний Бог-Особа – індивідуальність, проте Він Верховна індивідуальність. У цьому полягає відмінність між Богом та звичайними живими істотами.

ВІРШ 17

ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणामुद्धरन् जटाः ।
हिरण्यकेशः पद्माक्षः पद्ममुद्रापदाम्बुजः ॥१७॥

*джйāна-віджйāна-йогена кармаṇām уддгаран джатāх
хіраṇйа-кеіах падмāкіах падма-мудрā-падāмбуджах*

джйāна – через знання священних писань (г'яна); віджйāна – і застосування цього знання; йогена – засобами містичної йоги; кармаṇām – матеріальних дій; уддгаран – викорінюючи; джатāх – коріння; хіраṇйа-кеіах – із золотим волоссям; падма-акіах – лотосокий; падма-мудрā – прикрашений знаком лотоса; пада-амбуджах – з лотосовими стопами.

Золотоволосий Капіла Муні, з очима, схожими на лотосові пелюстки, і з лотосовими стопами, які прикрашають знаки лотосів, буде навчати людей містичної йоги й того, як застосовувати на практиці мудрість священних писань. Так він очищатиме людські серця від глибоко вкорінених бажань діяти в матеріальному світі.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші чудово змальовано зовнішність Капіли Муні та Його діяння. Як провіщено в цьому вірші, Капіла Муні викладе філософію санкх'ї так, що люди, вивчаючи її, зуміють вирвати з серця глибоко вкорінену прив'язаність до карми, корисливої діяльності. Усі в матеріальному світі намагаються здобути плоди своєї діяльності. Люди намагаються стати щасливими, чесною працею заробляючи ті чи інші плоди, проте натомість вони лише дедалі більше заплутуються в наслідках своїх дій. Вирватися з цих пут здатний тільки той, хто має досконале знання, тобто виконує віддане служіння.

Ті, хто намагаються вирватися з пут матеріального рабства філософськими роздумами, також щирі у своїх зусиллях, однак із ведичних писань ми дізнаємося, що той, хто став на шлях відданого служіння Господу у свідомості Крішні, може дуже легко вирвати глибоко вкорінену прив'язаність до корисливої діяльності. Саме для того, щоби пояснити це людям, Капіла Муні поширить філософію санкх'ї. Його зовнішність змальовано в цьому вірші. Вжите тут слово г'яна не вказує на звичайну дослідницьку роботу. Г'яна – це знання, здобуте зі

священних писань за посередництвом духовного вчителя, що належить до учнівської послідовності. Нині поширилася тенденція здобувати знання з допомогою дослідницької роботи, що ґрунтується на розумуваннях та здогадах. Проте прихильники умоглядних гіпотез забувають про те, що вони хибують на чотири природні вади: неодмінно припускаються помилок, їхні чуття недосконалі, вони підвладні ілюзії та схильні до обману. Той, хто не здобув досконалого знання в учнівській послідовності, просто вигадує різні гіпотези. У такий спосіб він просто обдурює людей. *Г'яна* – це знання, отримане через учнівську послідовність зі священних писань, *віг'яна* – це практичне застосування цього знання. Філософська система *санкх'ї*, яку виклав Капіла Муні, засновується як на *г'яні*, так і на *віг'яні*.

ВІРШ 18

एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः कैटभार्दनः ।
अविद्यासंशयग्रन्थिं छित्त्वा गां विचरिष्यति ॥१८॥

еша м'анаві те ґарбгам правіштах кайтабг'арданах
авідй'а-сам'їай'а-ґрантх'ім чх'іттв'а ґ'ам вічаріш'їаті

ешах – той самий Верховний Бог-Особа; *м'анаві* – дочко Ману; *те* – твоє; *ґарбгам* – в лоно; *правіштах* – що увійшов; *кайтабга-арданах* – що вбив демона Кайтабгу; *авідй'а* – невігластва; *сам'їай'а* – і сумнівів; *ґрантх'ім* – вузол; *чх'іттв'а* – розтявши; *ґ'ам* – світ; *вічаріш'їаті* – обійде у Своїх мандрах.

Далі Господь Брахма сказав Девахуті: Люба дочко Ману, той самий Верховний Бог-Особа, який убив демона Кайтабгу, зараз лежить у твоєму череві. Він розрубась всі вузли невігластва й сумнівів у твоєму серці, а потім обійде у Своїх мандрах весь світ.

ПОЯСНЕННЯ: Тут дуже важливим є слово *авідья*. *Авідьєю* називають забуття про свою тотожність. Кожен із нас – духовна

душа, проте ми забули про це. Ми думаємо: «Я – тіло». Це називається *авідья*. *Самїїайа-грантхі* означає «сумніви». Вузол сумнівів затягується в серці живої істоти, коли вона ототожнює себе з матеріальним світом. Цей вузол називають також *ахан-кара*, точкою стикання матерії та духу. Здобувши в учнівській послідовності істинне знання зі священних писань і правильно застосувавши його в житті, можна звільнитися з полону цього рабського поєднання матерії й духу. Брахма запевняє Девахуті, що її син скоро наділить її знанням, а після того стане мандрувати всім світом, несучи людям філософію *санкх'ї*.

Слово *самїїайа* означає «сумнівне знання». Умоглядне знання і знання, отримане практикою псевдойоги, просякнуте сумнівами. Нині люди вдаються до так званої йоги з думкою про те, що можна усвідомити свою тотожність із Богом, збуджуючи різні центри в тілі. Умоглядні мислителі притримуються таких самих уявлень, однак усі ці ідеї породжують численні сумніви. Справжнє знання викладене у «Бгаґавад-гіті»: «Просто думай про Крішну, поклоняйся Крішні та стань відданим Крішні». Це істинне знання, і кожен, хто живе згідно з цими засадами, досягає досконалості, щодо цього немає сумніву.

ВІРШ 19

अयं सिद्धगणाधीशः साङ्ख्यचार्यैः सुसम्मतः ।
लोके कपिल इत्याख्यां गन्ता ते कीर्तिवर्धनः ॥१९॥

айам сіддга-гаṇādēśīах сāṅkhya-ācāryaіах сусамматах
локе капіла іті ākhyaīm ганта те кїрті-вардганах

айам – цей Бог-Особа; *сіддга-гаṇа* – досконалих мудреців; *адгї-іах* – голова; *сāṅkhya-ācāryaіах* – ачар'ями, знавцями філософії *санкх'ї*; *су-самматах* – якого схвалюють ведичні засади; *локе* – у світі; *капілах іті* – як Капіла; *ākhyaīm* – уславлений; *ганта* – ходитиме; *те* – твою; *кїрті* – славу; *вардганах* – поширюючи.

Твій син очолить усіх досконалих душ. Його визнають усі *ачар'ї*, досвідчені вчителі істини, а серед людей Він прославиться як Капіла. Відомий як син Девахуті, Він буде скрізь поширювати твою славу.

ПОЯСНЕННЯ: Філософія *санкх'ї* – це вчення Капіли, сина Девахуті. Інший Капіла, що не є сином Девахуті, – просто самозванець. Брахма промовляє цей вірш, і ми, хто належить до учнівської послідовності, яка починається від Брахми, маємо прислухатися до його твердження та визнавати, що справжній Капіла – це син Девахуті і що справжня філософія *санкх'ї* – це Його філософське вчення, яке схвалили всі *ачар'ї*, учителі духовної науки. Слово *су-саммата* означає «визнаний людьми, думку яких високо цінують».

ВІРШ 20

मैत्रेय उवाच

तावाध्वास्य जगत्स्रष्टा कुमारैः सहनारदः ।

हंसो हंसेन यानेन त्रिधामपरमं ययौ ॥२०॥

маїтрейа увāча

tāva āivāśya dжаgāt-с्राष्टā kумāraḥ саха-nāрадаḥ

хамсо хамсена йāнена trі-dgāma-парамаḥ йайау

маїтрейаḥ увāча – Майтрея сказав; *тау* – подружжя; *āivāśya* – підбадьоривши; *dжаgāt-с्राष्टā* – творець усесвіту; *кумāraḥ* – разом із Кумарами; *саха-nāрадаḥ* – з Нарадою; *хамсаḥ* – Господь Брахма; *хамсена йāнена* – своїм лебедем, що його носить; *trі-dgāma-парамаḥ* – до найвищої планетної системи; *йайау* – вирушив.

Шрі Майтрея промовив: Сказавши це Кардамі Муні та його дружині Девахуті, Господь Брахма, творець усесвіту, що його іноді називають також Хамсою, разом із чотирма

Кумарами й Нарадою повернувся на своєму лебеді-кораблі на найвищу з трьох планетних систем.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші варто звернути увагу на слова *хамсена йанена*. *Хамса-йана* – це схожий на лебедя повітряний корабель, на якому Брахма подорожує в космосі. Брахму називають іноді Хамсою, тому що він здатен проникати в суть усіх речей. Його обитель називають *трі-дгāма-парамам*. Усе-світ поділяють на три частини: вищі, середні та нижчі планетні системи, однак обитель Брахми розташована вище навіть за Сіддгалоку, тобто над вищою планетною системою. Він повернувся на свою планету разом із чотирма Кумарами й Нарадою, тому що ті не збиралися одружуватися. Інші *ріші*, які прилетіли разом із ним, як оце Марічі й Атрі, залишилися, тому що збиралися одружитися з дочками Кардами. Однак ці сини – Санат, Санака, Санандана, Санатана й Нарада – повернулися з ним у його схожому на лебедя кораблі. Четверо Кумарів і Нарада належать до *найштіхіка-брахмачарі*. *Найштіхіка-брахмачарі* – це той, хто ніколи не втрачав свого сімені. Їм не годилося бути присутніми на весіллі своїх братів, Марічі та інших мудреців, і тому вони повернулися назад разом зі своїм батьком, Хамсою.

ВІРШ 21

गते शतधृतौ क्षत्तः कर्दमस्तेन चोदितः ।

यथोदितं स्वदुहितृः प्रादाद्विश्वसृजां ततः ॥२१॥

гате шата-дгртау кшаттах кардамас тена чодітах
йатходітам сва-духітṛх прāдāд віівва-срджām татах

гате – після відходу; *шата-дгртау* – Господа Брахми; *кшаттах* – Відуро; *кардамах* – Кардама Муні; *тена* – ним; *чодітах* – наказано; *йатхā-удітам* – як було сказано; *сва-духітṛх* – своїх дочок; *прādāt* – віддав; *віівва-срджām* – прародителям населення світу; *татах* – тоді.

О Відуро, після відходу Брахми, Кардама Муні, згідно з наказом та вказівками Брахми, віддав своїх дев'ятьох дочок дев'ятьом великим мудрецам, прародителям людства.

ВІРШ 22–23

मरीचये कलां प्रादादनसूयामथात्रये ।
 श्रद्धामङ्गिरसेऽयच्छत्पुलस्त्याय हविर्भुवम् ॥२२॥
 पुलहाय गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीम् ।
 ख्यातिं च भृगवेऽयच्छद्वसिष्ठायाप्यरुन्धतीम् ॥२३॥

*марічайе калām прāḍād āнасūyām атхāтрайе
 і́праддгām а́нгіrase 'йаचчхат пуластйāйа хаві́рбгувам*

*пулахāйа гаті́м йуктāм кратаве ча крі́йām саті́м
 кхйāті́м ча бгṛаве 'йаचчхад васі́штхāйāпй ару́ндгаті́м*

марі́чайе – Марічі; калām – Калу; прāḍāt – передав; ана-сūyām – Анасую; атха – тоді; атрайе – Атрі; і́праддгām – Шраддгу; а́нгіrase – Ангірі; айаччхат – віддав; пуластйāйа – Пуластьї; хаві́рбгувам – Хаві́рбгу; пулахāйа – Пуласі; гаті́м – Гаті; йуктāм – достойну; кратаве – Крату; ча – і; крі́йām – Крію; саті́м – доброчесну; кхйāті́м – Кх'яті; ча – і; бгṛаве – Бгріу; айаччхат – віддав; васі́штхāйā – мудрецю Васіштсі; апі – також; ару́ндгаті́м – Арундгаті.

Дочку на ім'я Кала він видав за Марічі, іншу дочку, Анасую, – за Атрі. Шраддгу він віддав Ангірі, а Хаві́рбгу – Пуластьї. Гаті він дав Пуласі, доброчесну Кх'яті – Бгріу, а Арундгаті видав за Васіштху.

ВІРШ 24

अथर्वणेऽददाच्छान्तिं यया यज्ञो वितन्यते ।
 विप्रर्षभान् कृतोद्वाहान् सदारान् समलालयत् ॥२४॥

*атхарваṇе 'дадāч чхāнтīm йайā йаджño вiтанйате
вiпраршабгāн кртадвāхāн садāрāн самалāлайат*

атхарваṇе – Атхарві; *ададāт* – дав; *йāнтīm* – Шанті; *йайā* – якою; *йаджñāх* – жертвопринесення; *вiтанйате* – виконується; *вiпраршабгāн* – найліпших брахманів; *крта-удвāхāн* – одружив; *садāрāн* – з їхніми дружинами; *самалāлайат* – опікувався.

Шанті він віддав Атхарві. Саме Шанті дарує успіх у жертвопринесенні. Так він одружив цих найліпших серед брахманів. Він старанно піклувався про них разом з їхніми дружинами.

ВІРШ 25

*ततस्त ऋषयः क्षत्तः कृतदारा निमन्त्र्य तम् ।
प्रातिष्ठन्नन्दिमापन्नाः स्वं स्वमाश्रममण्डलम् ॥२५॥*

*татас та ршайāх кшаттах крта-дāрā нiмантрйā там
prātiṣṭhan nandīm āpannāх свам свам āйiрама-маṇḍалам*

татах – тоді; *те* – вони; *ршайāх* – мудреці; *кшаттах* – Відуро; *крта-дāрāх* – одружені; *нiмантрйā* – запитавши дозволу залишити; *там* – Кардаму; *prātiṣṭhan* – вирушили в дорогу; *нандiм* – радість; *āpannāх* – відчуюючи; *свам свам* – кожен до своєї; *āйiрама-маṇḍалам* – відлюдницької оселі.

Одружившись, мудреці попросилися з Кардамою і з великою радістю вирушили до своїх відлюдницьких осель, о Відуро.

ВІРШ 26

*स चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विबुधर्षभम् ।
विविक्त उपसङ्गम्य प्रणम्य समभाषत ॥२६॥*

*са ч'аватірнам трі-йугам а́джй'айа вібудгаршабгам
вівікте упасай'гамйа пра'наміа самабг'ашата*

сах – мудрець Кардама; *ча* – і; *аватірнам* – що зійшов; *трі-йугам* – Вішну; *а́джй'айа* – зрозумівши; *вібудга-ршабгам* – до повелителя півбогів; *вівікте* – на відлюдді; *упасай'гамйа* – підійшовши; *пра'наміа* – поклонившись; *самабг'ашата* – сказав.

Зрозумівши, що на землю зійшов Верховний Бог-Особа, повелитель усіх півбогів, Вішну, Кардама Муні підійшов до Нього на самоті, поклонився і звернувся до Нього з такими словами.

ПОЯСНЕННЯ: Господа Вішну називають *трі-юга*. Він з'являється за трьох *юг*: Сатья, Трета і Двапара, – проте за *Калі-юги* Він Себе не являє. Щоправда, з молитов Прахлади Махараджа ми можемо зрозуміти, що Він таки з'являється за *Калі-юги*, однак прибирає подобу відданого. Цей відданий – це Господь Чайтанья. Крішна з'явився в подібі відданого, і хоча Він нікому не розкривав Своєї істинної тотожності, Рупа Ёсвами розпізнав Його, бо Господь нездатний сховатися від чистого відданого. Рупа Ёсвами впізнав Господа Чайтанью відразу ж, коли вперше поклонився Йому. Він зрозумів, що Господь Чайтанья – це Сам Крішна, і тому, поклонившись, сказав: «Я схиляюся перед Крішною, що з'явився тепер як Господь Чайтанья». Це підтверджують також молитви Прахлади Махараджа, що каже: за *Калі-юги* Господь не з'являється відкрито як Господь, Він з'являється як відданий. Тому Вішну відомий як *трі-юга*. Слово *трі-юга* пояснюють також по-інакшому, як ім'я Того, хто володіє трьома парами божественних якостей: силою і багатством, праведністю і славою, а також мудрістю і неприв'язаністю. Згідно зі Шрідгарою Свами, три пари Його щедрот – це довершене багатство і довершена сила, довершена слава і довершена краса, а також довершена мудрість і довершена зреченість. Слово *трі-юга* тлумачать по-різному, однак усі вчені та знавці сходяться на тому, що *трі-юга* означає «Вішну». Зрозумівши,

що його син, Капіла, – це Сам Вішну, Кардама Муні хотів скласти поклон перед Ним. Тому, вибравши хвилину, коли поряд із Капілою нікого не було, він висловив Капіладеві свою шану й висловив Йому свої думки.

ВІРШ 27

अहो पापच्यमानानां निरये स्वैरमङ्गलैः ।
कालेन भूयसा नूनं प्रसीदन्तीह देवताः ॥२७॥

*ахо пāпачйамāнāнāм нiрайе сваiр аманґгалаiх
кāлена бгұйасā нұнам прасiдантiха деватаḥ*

ахо – о; *пāпачйамāнāнāм* – тими, хто потерпає від дошкульних мук; *нiрайе* – у схожому на пекло матеріальному полоні; *сваiх* – своїми; *аманґгалаiх* – лихими вчинками; *кāлена бгұйасā* – через тривалий час; *нұнам* – справді; *прасiдантi* – задоволені; *iha* – у цьому світі; *деватаḥ* – півбоги.

Кардама Муні сказав: Ох, нарешті, за такий довгий час півбоги цього всесвіту зглянулися над стражденими душами, які через свої лихі вчинки потерпають у матеріальному полоні.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальний світ призначений для страждання, і причина цих страждань – лихі вчинки самих жителів цього світу, зумовлених душ. Ніхто сторонній не примушує їх страждати, свої страждання зумовлені душі створюють самі власними діями. Лісова пожежа займається сама собою. Нікому не треба йти до лісу й підпалювати його, вогонь спалахує сам собою від тертя між деревами. Коли лісова пожежа життя в матеріальному світі починає занадто сильно обпікати, півбоги на чолі з самим Брахмою, потерпаючи від цього полум'я, звертаються до Верховного Господа, Верховного Бога-Особи, і благають Його полегшити їхнє становище. Тоді Верховний Бог-Особа сходить у цей світ. Іншими словами,

коли страждання зумовлених душ сильно турбують півбогів, вони звертаються до Господа і просять Його врятувати живих істот від страждання. Тоді Бог-Особа сходить у цей світ, і всі півбоги відчують захват. Тому Кардама Муні каже: «Після багатьох років людського страждання, півбоги змилювалися, адже нарешті з'явився Капіладева, втілення Бога».

ВІРШ 28

बहुजन्मविपकेन सम्यग्योगसमाधिना ।

द्रष्टुं यतन्ते यतयः शून्यागारेषु यत्पदम् ॥२८॥

баху-джанма-віпаквена самйаг-йога-самādгінā

драштум йатанте йатайах іу́нйā-агāрешу йат-падам

баху – багатьох; *джанма* – народжень; *віпаквена* – зрілістю; *самйак* – досконалим; *йога-самādгінā* – йогічним трансом; *драштум* – побачити; *йатанте* – намагаються; *йатайах* – йоги; *іу́нйā-агāрешу* – у відлюдних місцях; *йат* – чий; *падам* – стопи.

Упродовж багатьох життів, піднімаючись до повної духовної зрілості, йоги йдуть у відлюдні місця і занурюються в довершений транс, аби побачити лотосові стопи Верховного Бога-Особі.

ПОЯСНЕННЯ: Тут згадано деякі важливі моменти щодо практики йоги. Слова *баху-джанма-віпаквена* означають «після багатьох-багатьох життів зрілої практики йоги». Інше словосполучення, *самйаг-йога-самādгінā*, означає «досконалою практикою системи йоги». Досконала практика йоги – це *бгакті-йога*, бо доки йог не досягнув рівня *бгакті-йоги*, або відданості Верховному Богові-Особі, його практика ще не стала досконалою. Про це йдеться й у «Шрімад Бгаґавад-гіті»: *баху́нāм джанманāм анте* – через багато-багато життів *г'яні*, який розвинув зріле трансцендентне знання, віддається Верховному Богові-Особі. Те саме повторює Кардама Муні. Тільки через

багато-багато років і багато-багато життів довершеної практики на відлюдді можна побачити лотосові стопи Верховного Господа. Не треба думати, що, просто опанувавши якісь сидячі пози, йоґ стає досконалим. Йоґу треба практикувати тривалий час – «багато-багато життів», і тільки тоді можна досягнути зрілості. Крім того, практикувати йоґу треба на самоті. Той, хто вправляється в йоґі посеред людного міста чи публічного парку і вважає, що став Богом, просто заплативши комусь гроші за уроки йоґи, перебуває в ілюзії. Це все просто брехлива пропаганда. Справжні йоґи виконують свою практику на відлюдді й досягають успіху за багато-багато життів, якщо віддаються Верховному Богу-Особі. У цьому полягає досконалість йоґи.

ВІРШ 29

स एव भगवानद्य हेलनं न गणय्य नः ।
गृहेषु जातो ग्राम्याणां यः स्वानां पक्षपोषणः ॥२९॥

*са ева бгаґавāн адйа хеланам на гаңаййа нах
грхешу джāто грāмйāнāм йах свāнāм пакша-пошаңах*

сах ева – той самий; *бгаґавāн* – Верховний Бог-Особа; *адйа* – сьогодні; *хеланам* – недбалість; *на* – не; *гаңаййа* – поділяючи на високих та низьких; *нах* – у наших; *грхешу* – домівках; *джāтах* – з’явився; *грāмйāнāм* – звичайних сімейних людей; *йах* – Він, хто; *свāнāм* – Своїх відданих; *пакша-пошаңах* – стає на бік.

Попри недбальство звичайних сімейних людей, як оце ми, той самий Верховний Бог-Особа з’являється в наших домівках, щоб виявити турботу про Своїх відданих.

ПОЯСНЕННЯ: Віддані так люблять Бога-Особу, що, хоча Він не являє Себе тим, хто впродовж численних життів практикує на відлюдді йоґу, Він погоджується з’явитися в оселі сімейних

відданих, які не вдаються до матеріальної практики йоги та просто щиро служать Йому. Іншими словами, віддане служіння Господу настільки легке, що навіть сімейна людина може побачити Верховного Бога-Особу, який стає членом її сім'ї, наприклад, сином, як було у випадку Кардами Муні. Хоча він і був йогом, був сімейною людиною, але Верховний Бог-Особа Капіла Муні втілювався як його син.

Віддане служіння – це такий могутній трансцендентний метод, що воно перевершує всі інші методи пізнання трансцендентного. Тому Господь каже, що Він живе не на Вайкунтсі й не в серці його, а там, де Його чисті віддані постійно оспівують і прославляють Його. Верховного Бога-Особу називають *бгакта-ватсала*. Його ніколи не називають *г'яні-ватсала* чи *йоги-ватсала*. Його завжди називають *бгакта-ватсала*, адже Він прихильніший до відданих, ніж до інших трансценденталістів. «Бгаґавад-гіта» підтверджує, що тільки відданий може пізнати Господа таким, яким Він є. *Бгактйā māṃ abhijānātī* – «Пізнати Мене можна тільки відданим служінням і ніяк інакше». Тільки знання відданого є справжнім, бо *г'яні*, уможлядні мислителі, здатні пізнати тільки саяво, блиск тіла Верховного Бога-Особи, а йоги – тільки частковий прояв Верховного Бога-Особи, тоді як *бгакта* не лише пізнає Самого Верховного Бога-Особу, а й спілкується з Ним віч-на-віч.

ВІРШ 30

स्वीयं वाक्यमृतं कर्तुमवतीर्णोऽसि मे गृहे ।
चिकीर्षुर्भगवान् ज्ञानं भक्तानां मानवर्धनः ॥३०॥

свійаṃ вākйаṃ ртам картум аваті́рṇо 'сі ме гґрхе
чікіршур бгаґавāн джйāнам бгактāнāм māна-вардганах

свійаṃ – Свої; *вākйаṃ* – слова; *ртам* – істинні; *картум* – щоб зробити; *аваті́рṇах* – що зійшов; *асі* – Ти є; *ме гґрхе* – в моєму домі; *чікіршух* – бажаючи поширити; *бгаґавāн* – Бог-Особа; *джйāнам*

– знання; *бгактānām* – відданих; *мāна* – честь; *вардганах* – хто підносить.

Кардама Муні казав: Ти, мій любий Господи, що завжди підносиш славу Своїх відданих, з'явився в моїй оселі, щоб виконати Своє слово й поширити істинний метод пізнання.

ПОЯСНЕННЯ: Коли Кардама Муні досягнув досконалості у своїй практиці йоґи, Господь з'явився перед ним і пообіцяв, що стане сином Кардами. Щоб виконати Свою обіцянку, Він тепер народився як син Кардами Муні. Ще одна ціль Його приходу – це *ч'ікіршур бгагавāн дж'нāнам*, тобто принести людству знання. Тому Його називають *бгактānām мāна-вардганах* – «Той, хто поширює славу Своїх відданих». Навчаючи людей філософії *санкх'ї*, Господь прославить відданих. З цього можна зрозуміти, що філософія *санкх'ї* – це не сухе умоглядне розумування. Філософія *санкх'ї* – це віддане служіння. Якби *санкх'я* не була допоміжним засобом для відданого служіння, як би її поширення прославляло відданих? Відданих не цікавить умоглядне теоретизування. Отже, *санкх'я*, яку приніс Капіла Муні, призначена допомогти людині утвердитися на шляху відданого служіння. Пізнати істину і справді звільнитися від матеріального рабства – означає віддатися Верховному Богові-Особі та присвятити себе на віддане служіння Йому.

ВІРШ 31

तान्येव तेऽभिरूपाणि रूपाणि भगवंस्त्व ।

यानि यानि च रोचन्ते स्वजनानामरूपिणः ॥३१॥

*tānī eva te 'bṛīrūpāṇi rūpāṇi bhaḡavamś tava
īānī īānī cha rochanṭe śva-dḡananām arūpīṇaḡ*

tānī – ті; *eva* – воістину; *te* – Твої; *аб'б'ірупānī* – відповідні; *rūpānī* – форми; *бгагаван* – Господи; *тава* – Твої; *īānī īānī* – які;

ча – і; *рочанте* – вдовольняють; *сва-джанānām* – Твоїх відданих; *арūпiнах* – Того, хто не має матеріальної форми.

Любий Господи, хоча Ти не маєш матеріальної форми, Ти маєш безліч власних форм. Твої форми воістину трансцендентні й дарують велику втіху Твоїм відданим.

ПОЯСНЕННЯ: У «Брахма-самхиті» йдеться, що Господь – це єдиний Абсолют, проте водночас Він має незліченні (*ананта*) форми. *Адwaitам ачйутам анāдiм ананта-рūпам*. Господь – це предвічна форма, однак Він також проявляється в численних інших формах. Він проявляє їх у трансцендентний спосіб, відповідно до бажань і схильностей Його численних відданих. Як відомо з переказів, Хануман, великий відданий Господа Рамачандри, сказав якомсь: «Я знаю, що Нараяна, чоловік Лакшмі, і Рама, чоловік Сіти, – суть одна особа, і що між Лакшмі та Сітою немає різниці, однак я люблю образ Господа Рами». Так само інші віддані поклоняються первинному образу Крішні. Коли ми кажемо «Крішна», ми маємо на увазі всі форми Господа: не лише Крішну, але й Раму, Нрісімху, Вараху, Нараяну та інших. Усе розмаїття трансцендентних форм проявлене в один і той самий час. Про це згадано у «Брахма-самхиті»: *rāmādi-mūrtiшу... nānāvātāрам*. Господь уже існує в численних формах, і жодна з них не є матеріальна. Шрідгара Свами пише у своєму коментарі, що слово *арūпiнах* («не має форми») означає «не має матеріальної форми». Господь має форму, інакше хіба б тут мовилось: *tānī ева те 'бгірūpānī rūpānī бгагавамс тава* – «Ти маєш різні форми, але вони не матеріальні. З матеріального погляду Ти не маєш форми, проте з духовного Ти маєш численні духовні форми»? Філософи-*маяваді* нездатні зрозуміти ці трансцендентні форми Господа й тому, втративши надію, проголошують Верховного Господа безособистісним. Однак це не так – якщо є форма, то є й особа. Ведичні писання дуже часто називають Господа *пурушею*, тобто «первинною формою, первинним владикою всіх насолод». Отже, Господь не має матеріальної форми, і водночас для задоволення Своїх

різних відданих з їхніми різними бажаннями Він проявляє Себе в численних формах, як оце Нрісімха, Вараха, Нараяна чи Мукунда. Господь має тисячі й тисячі форм, однак усі вони – *вішну-таттва*, Крішна.

ВІРШ 32

त्वां सूरिभिस्तत्त्वबुभुत्सयाद्वा
सदाभिवादार्हणपादपीठम् ।
ऐश्वर्यवैराग्ययशोऽवबोध-
वीर्यश्रिया पूर्तमहं प्रपद्ये ॥३२॥

*tvām sūribgic tatтва-бубгутсайāddgā
sadābgiṽdārхаṇa-pāda-pīṭхам
aiiṽvarīa-ваірāīa-йаiio-’вабодга-
вīrīa-іріiйā pūrтам ахам прападйе*

tvām – Тобі; *sūribgic* – великими мудрецями; *таттва* – Абсолютну Істину; *бубгутсайā* – прагнучи пізнати; *addgā* – певно; *sadā* – завжди; *abgiṽda* – шанобливого поклоніння; *архаṇa* – гідних; *pāda* – Твоїх стіп; *pīṭхам* – трону; *aiiṽvarīa* – багатства; *ваірāīa* – зреченості; *йаiio* – слави; *авабодга* – знання; *вīrīa* – сили; *іріiйā* – та краси; *pūrтам* – сповненому; *ахам* – я; *прападйе* – віддаюся.

Любий Господи, Твої лотосові стопи – це скарб, завжди гідний того, щоб йому шанобливо поклонялися всі великі мудреці, ревні шукачі Абсолютної Істини. Ти сповнений усього багатства, зреченості, трансцендентної слави, знання, сили та вроди, і тому я віддаюся Твоїм лотосовим стопам.

ПОЯСНЕННЯ: Усі, хто прагне пізнати Абсолютну Істину, повинні віддатися лотосовим стопам Верховного Бога-Особи й поклонятися Йому. У «Бгаґавад-гіті» Господь Крішна знову й знову радить Арджуні віддатися Йому. Це підкреслено і наприкінці дев'ятої глави: *ман-манā бгава мад-бгактаḥ* – «Якщо ти

прагнеш бути досконалим, завжди думай про Мене, стань Моїм відданим, поклоняйся Мені та схиляйся переді Мною. Тоді ти пізнаєш Мене, Бога-Особу, і в кінці повернешся до Мене – додому, до Бога». Господь завжди повною мірою володіє шістьма згаданими тут щедротами: багатством, зреченістю, славою, знанням, силою та красою. Слово *пūrтам* означає «повною мірою». Ніхто не може претендувати на те, що йому належать усі багатства у світі, – окрім Крішні, який має право це казати, бо Він володіє всіма багатствами. Він також посідає все знання, зреченість, силу та красу. Він довершений у всьому, і ніхто не може перевершити Його. Одне з імен Крішні – *асамаурдгва*, яке означає, що ніхто не може зрівнятися з Ним чи перевершити Його.

ВІРШ 33

परं प्रधानं पुरुषं महान्तं
कालं कविं त्रिवृतं लोकपालम् ।
आत्मानुभूत्यानुगतप्रपञ्चं
स्वच्छन्दशक्तिं कपिलं प्रपद्ये ॥३३॥

*парам прадгāнам пурушам махāнтам
кāлам кавім трі-вртам лока-пāлам
āтмāнубгūtйāнугата-прапайчам
сваччханда-іактім капілам прападйє*

парам – трансцендентній; *прадгāнам* – верховній; *пурушам* – особі; *махāнтам* – джерелу виникнення матеріального світу; *кāлам* – часові; *кавім* – наділений повним знанням; *трі-вртам* – що володіє трьома *лунами* матеріальної природи; *лока-пāлам* – що підтримує всі всесвіти; *āтма* – в Собі; *анубгūtйа* – внутрішньою енергією; *анугата* – що згортає; *прапайчам* – матеріальний прояв; *сва-чханда* – незалежно; *іактім* – могутній; *капілам* – Господу Капілі; *прападйє* – віддаюся.

Я віддаюся Верховному Богові-Особі, що зійшов в образі Капіли, трансцендентній Верховній Особі, наділений незалежною могутністю й довершеним знанням; Господу всієї сукупності матерії та чинника часу, що підтримує всі підвладні трьом матеріальним *лунам* всесвіти та що після їхнього розпаду вбирає в Себе всі матеріальні прояви.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні описує прояви шести Господніх щедрот – багатства, сили, слави, краси, знання і зреченості, називаючи свого сина, Капілу Муні, словом *парам*. Слово *парам* вжито теж на самому початку «Шрімад-Бгаґаватам», у вислові *парам сатйам*, що вказує на *суммум бонум*, Верховного Бога-Особу. Значення слова *парам* ще глибше розкриває таке слово, як *прадгāнам*, що означає «голова», «начало», «джерело всього сущого», тобто *сарва-кāраṇа-кāраṇам*, або причина всіх причин. Верховний Бог-Особа – це не щось безформне, Його названо *пурушам*, владикою всієї насолоди й первинною особою. Крім того, Він чинник часу та всевідець. Він знає все: минуле, теперішнє і майбутнє. Це підтверджено у «Бгаґавад-гїті», де Господь каже: «Я знаю все: минуле, теперішнє і майбутнє в усіх куточках всесвіту». Матеріальний світ, що функціонує під покровом трьох *лун* природи, є також прояв Його енергії. *Парāсйа іактір вівідгаїва ірўйате* – усе, що ми бачимо, являє собою взаємодію Його енергій («Шветашватара Упанішада», 6.8). «Вішну Пурана» проголошує те саме: *парасйа брахманах іактіс татхедам акхілам джаґат*. Нам неважко зрозуміти, що все навколо нас являє собою взаємодію трьох *лун* матеріальної природи, однак справжня природа речей полягає в тому, що все являє собою взаємодію енергій Господа. *Лока-пāлам* – Господь піклується про всіх живих істот. *Нїтїйо нїтїāнām* – Він очолює всіх живих істот. Він один, але Він підтримує багато-багато живих істот. Бог підтримує всіх інших живих істот, проте Бога ніхто не може підтримувати. У цьому виявляється Його *сваччханда-іакті*, Він не залежить від інших. Навіть коли хтось проголошує себе незалежним, він залежить

від когось вищого за себе. Однак Бог-Особа абсолютний, Він не має вищих за Себе чи рівних Собі.

Капіла Муні з'явився як син Кардами Муні, однак Він був утіленням Верховного Бога-Особи, і тому Кардама Муні з цілковитою покорою складає перед Ним шанобливі поклони. Варто звернути увагу в цьому вірші на ще одне важливе слово: *ātmānubhūṭīānuḡata-prapañcam*. Господь сходить або як Капіла, або як Рама, або як Нрісімха, або як Вараха, але всі форми, які Він приймає в матеріальному світі, – це прояв Його власної внутрішньої енергії. Ці форми ніколи не мають нічого спільного з матеріальною енергією. Звичайні живі істоти, які з'являються в матеріальному світі, мають тіла, створені з матеріальної енергії, проте, коли в матеріальний світ сходить Крішна чи хтось із Його поширень та часток, Його тіло не матеріальне, хоча й скидається на матеріальне. Він завжди має трансцендентне тіло. Однак дурні й негідники, яких називають *мудгами*, вважають Його за такого самого, як і вони, тому насміхаються з Нього. Вони відмовляються визнавати, що Крішна – це Верховний Бог-Особа, адже неспроможні зрозуміти Його. У «Бгаґавад-гіті» Крішна каже: *аваджāнанті māṁ mūḍgāḥ* – «Негідники й дурні насміхаються з Мене». Коли Бог сходить у тому чи іншому образі, це не означає, що Він прибирає Свою форму з допомогою матеріальної енергії. Він проявляє Свою духовну форму, в якій Він існує у Своєму духовному царстві.

ВІРШ 34

आ स्माभिपृच्छेऽद्य पतिं प्रजानां
 त्वयावतीर्णं उताप्तकामः ।
 परिव्रजत्पदवीमास्थितोऽहं
 चरिष्ये त्वां हृदि युञ्जन् विशोकः ॥३४॥

ā smābhipṛcchē 'dya patim prajānām
 twayāvatīrṇaṇa utāpta-kāmaḥ

*парівраджат-падавїм āstxīto 'хам
чарїшїє твāм хрдї йуїджан віїоках*

ā sma abgīprcche – я прохаю; *адїа* – зараз; *патїм* – Господа; *праджānām* – усіх створених істот; *твайā* – Тобою; *аватїрна-
рнах* – звільнений від боргів; *ута* – і; *āпта* – що у мене вико-
нані; *кāмах* – бажання; *парівраджат* – мандрівного зреченика; *падавїм* – шлях; *āstxīтах* – прийнявши; *ахам* – я; *чарїшїє* – ман-
друватиму; *твāм* – Тебе; *хрдї* – у серці; *йуїджан* – тримаючи; *віїоках* – вільний від жалю.

Сьогодні я хочу звернутися з проханням до Тебе, Господа всіх живих істот. Ти звільнив мене від моїх боргів перед батьком і виконав усі мої бажання, отож тепер я хочу стати мандрівним зречеником. Зрікшись сімейного життя, я, вільний від жалю, хочу ходити світом й у своєму серці завжди думати про Тебе.

ПОЯСНЕННЯ: Для того, щоб зректися від матеріального сімейного життя, тобто прийняти *санньясу*, треба бути повністю зануреним у свідомість Крішни й заглибленим у себе. *Санньясу*, тобто обітницю зреченості, яка звільняє від сімейних обов'язків, приймають не для того, щоб завести іншу сім'ю чи титулом *санньясі* прикривати ганебний «трансцендентний» обман. *Санньясі* не має нагромаджувати речі або гроші, визискуючи довірливих людей. Гордість *санньясі* полягає в тому, що у своєму серці він завжди думає про Крішну. Звичайно, серед відданих Господа є два типи. Одних називають *гошт'янанді* – це проповідники, що мають багато послідовників. Вони поширюють славу Господа й живуть серед своїх численних послідовників, щоб організувати місіонерську діяльність. Інших відданих називають *атмананді* – вони знаходять задоволення в собі й не ризикують вдаватися до проповідницької діяльності. Вони усамітнюються і залишаються наодинці з Богом. До цієї категорії належав і Кардама Муні. Він хотів звільнитися від усіх турбот і залишитися наодинці з Верховним

Богом-Особою у своєму серці. *Парівраджа* означає «мандрівний зреченик». Мандрівний *санньясі* ніде не має жити більше трьох днів. Він повинен постійно подорожувати, бо його обов'язок – ходити від дверей до дверей і нести людям знання свідомості Крішні.

ВІРШ 35

श्रीभगवानुवाच

मया प्रोक्तं हि लोकस्य प्रमाणं सत्यलौकिके ।
अथाजनि मया तुभ्यं यदवोचमृतं मुने ॥३५॥

śrī-bhagavān uvāca

*майї проктам хі локасйа прамāнам сатйа-лаукіке
атхāджані майї тубгйам йад авочам ртам муне*

śrī-bhagavān uvāca – Верховний Бог-Особа сказав; *майї* – Мною; *проктам* – повідано; *хі* – справді; *локасйа* – для людей; *прамāнам* – авторитетне свідчення; *сатйа* – викладене в писаннях; *лаукіке* – і пояснене у звичайних розмовах; *атха* – тоді; *аджані* – було народження; *майї* – Мною; *тубгйам* – тобі; *йат* – що; *авочам* – Я сказав; *ртам* – правда; *муне* – о мудрецю.

Бог-Особа Капіла сказав: Усе, що я кажу – чи прямо, чи в писаннях, – являє собою незаперечний закон для всіх людей світу. О Муні, Я сказав тобі раніше, що стану твоїм сином, і тепер Я зійшов, щоби справдити Своє слово.

ПОЯСНЕННЯ: Кардама Муні зібрався відійти від сімейного життя, щоби повністю присвятити себе на служіння Господу. Однак знаючи, що Сам Господь в образі Капіли народився його сином у нього вдома, чому він все-таки збирався покинути домівку й піти геть у пошуках самоусвідомлення чи усвідомлення Бога? Бог був особисто присутній у нього вдома – навіщо йому було покидати дім? Однак тут мовиться, що всі припи-

си Вед і звичаї, котрі ґрунтуються на них, становлять закон для всіх людей. Веди проголошують, що сімейна людина мусить покинути дім після п'ятдесяти років. *Пайчā-іордгваї ванаї враджет* – досягнувши п'ятидесятирічного віку, сімейний чоловік мусить відійти від сімейного життя й піти в ліс. Такий авторитетний припис дають Веди, що поділяють соціальне життя людини на чотири періоди: *брахмачар'я*, *гріхастха*, *ванапрастха* й *санньяса*.

До одруження Кардама Муні ревно практикував йогу як *брахмачарі* та набув такої могутності й розвинув такі містичні сили, що його батько, Брахма, наказав йому одружитися і завести дітей. Кардама виконав його наказ. Він привів на світ дев'ять дочок й одного сина, Капілу Муні, і в такий спосіб досконало виконав свій сімейний обов'язок; тепер же його обов'язок полягав у тому, щоби покинути свою домівку. Навіть попри те, що його сином народився Верховний Бог-Особа, він мусив шанувати закон Вед. Це дуже важливий урок. Навіть якщо в когось народився сином Сам Бог, йому однаково треба дотримуватися ведичних приписів. Писання вчать: *махāджано йена гатах са пантхāх* – треба йти шляхом, який вказали великі особистості.

Приклад Кардами Муні дуже повчальний: навіть отримавши сином Самого Верховного Бога-Особу, він покинув дім, щоб виконати ведичні приписи. Кардама Муні пояснює в цих віршах свою мету, з якою він покидає дім: мандруючи всім світом як жебрак, він хотів постійно пам'ятати у своєму серці про Верховного Бога-Особу й так звільнитися від турбот матеріального існування. За цієї епохи, за *Калі-юґи*, приймати *санньясу* заборонено, тому що нині всі мають природу *шудр* і не спроможні дотримуватися всіх правил життя *санньясі*. Дуже часто трапляється, що так звані *санньясі* розвивають якісь неприпустимі прив'язаності – навіть вступають в інтимні зносини з жінками. У такому ганебному стані перебуває сучасний світ. Навіть вбираючись, як *санньясі*, люди не можуть звільнитися від прив'язаності до чотирьох принципів гріховного життя:

незаконного сексу, м'ясоїдства, азартних ігор і вживання дурманних речовин. Ті, хто не звільнився від цих чотирьох вад і видає себе за свамі, просто дурять людей.

За *Калі-юги* Веди забороняють приймати *санньясу*. Зазвичай ті, хто справді дотримується всіх правил, повинні прийняти *санньясу*. Однак люди здебільшого неспроможні жити життям *санньясі*, тому Чайтанья Махапрабгу наголошував: *калау нāстй ева нāстй ева нāстй ева гатір анйатхā* – за цієї епохи немає іншого шляху, немає іншого шляху, немає іншого шляху, крім повторення святого імені Господа: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе. Основне призначення *санньяси* полягає в тому, щоб дати можливість постійно перебувати в товаристві Верховного Господа, думаючи про Нього у своєму серці або слухаючи про Нього. За цієї епохи слухати важливіше, ніж думати, бо збуджений розум може перешкодити роздумам, тоді як зосереджене слухання само собою дасть нам товариство Крішні в образі звуку. Крішна та Його звуковий образ у слові «Крішна» невідмінні між собою, тому кожен, хто вголос повторює Харе Крішна, має змогу відразу ж зануритися в думки про Крішну. Цей метод – повторення святих імен – являє собою найліпший метод самоусвідомлення за цієї епохи, тому Господь Чайтанья задля добра всього людства так наполегливо рекомендував його всім і кожному.

ВІРШ 36

एतन्मे जन्म लोकेऽस्मिन्मुमुक्षूणां दुराशयात् ।
प्रसङ्गचिन्ताय तत्त्वानां सम्मतायात्मदर्शने ॥३६॥

етан ме джанма локе 'смін мумукишӯнāм дурāйāйāt
прасанґхйāнāйā таттвāнāм самматāйātма-даріāне

етат – це; *ме* – Моє; *джанма* – народження; *локе* – у світі; *асмін* – у цьому; *мумукишӯнāм* – для великих мудреців, які шукають звільнення; *дурāйāйāt* – від непотрібних матеріальних бажань; *прасанґхйāнāйā* – задля роз'яснення; *таттвāнāм* – істин; *сам-*

матāйа – авторитетного; *ātма-даріа́не* – у методі самоусвідомлення.

Я з'явився в цьому світі для того, щоби пояснити філософію *санкх'ї*, що її глибоко шанують і цінують як метод самоусвідомлення всі, хто прагне звільнитися з полону непотрібних матеріальних бажань.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші варто звернути увагу на слово *дурā́ййā́т*. *Дур* означає «турботи» або *духха*, «нещастя». *А́ййā́т* означає «від притулку». Ми, зумовлені душі, обрали своїм притулком матеріальне тіло, яке породжує численні турботи та страждання. Нетямущі люди не усвідомлюють свого становища, і тому їхній стан називають невіглаством, ілюзією чи покровом *маї*. Людство повинно глибоко усвідомити, що тіло саме по собі становить причину всіх страждань. Сучасна цивілізація претендує на стрімкий науковий прогрес, однак до чого зводиться їхня наука? Уся їхня наука присвячена винятково створенню тілесних вигод, проте вони ігнорують той факт, що попри весь комфорт тіло кінець кінцем руйнується. Як ідеться у «Бхагавад-гіті», *антаванта іме дехāх* – ці тіла приречені на загибель. *Нітйасйоктāх ішарірінах* – натомість жива душа, іскра життя, схована в тілі, – вічна, на відміну від тіла. Для того, щоб діяти, ми потребуємо якесь тіло, адже без тіла, без органів чуттів, ми не можемо діяти. Однак люди не намагаються з'ясувати, чи можливо мати вічне тіло. Насправді кожен прагне мати вічне тіло, бо, хоч як люди намагаються задовольняти свої чуття, усі їхні насолоди тимчасові. Усі прагнуть знайти насолоду, яка може тривати вічно, проте не знають, де її шукати. Тому людству потрібна філософія *санкх'ї*, яку Капіладева характеризує тут словом *таттвā́нām*. Філософська система *санкх'ї* призначена пояснити істинне знання. У чому полягає істинне знання? Істинне знання – це знання про те, як звільнитися від матеріального тіла, яке становить причину всіх страждань. Принести це знання – якраз і становить мету втілення чи сходження Господа Капіли, як з'ясовано тут.

ВІРШ 37

एष आत्मपथोऽव्यक्तो नष्टः कालेन भूयसा ।
तं प्रवर्तयितुं देहमिमं विद्धि मया भृतम् ॥३७॥

*еша āтма-патхо 'вйакто наштах kāлена бгұйасā
там правартайітум дехам імам віддгі майā бгртам*

ешах – цей; *āтма-патхах* – шлях самоусвідомлення; *авйактах* – який важко зрозуміти; *наштах* – втрачений; *kāлена бгұйасā* – з плином часу; *там* – цей; *правартайітум* – знову запровадити; *дехам* – тіло; *імам* – це; *віддгі* – знай же; *майā* – Мною; *бгртам* – взято.

Цей шлях самоусвідомлення, який так важко збагнути, з плином часу був загублений. Знай же, що Я втілювався в цьому образі Капіли, щоби знову відродити цю філософію і пояснити її людству.

ПОЯСНЕННЯ: Не слід вважати, що філософія *санкх'ї* – це нова філософська система, яку Капіла винайшов так само, як матеріалістичні філософи запроваджують нові уможлядні теорії, бажаючи перевершити своїх попередників. Усі, хто перебуває на матеріальному рівні, а передусім уможлядні філософи, намагаються перевершити всіх інших. Поле діяльності уможлядних філософів – це розум. Хвилям, які можна створити на поверхні розумового плеса, немає меж. Розум можна збудити в безліч різних способів, а тому й теорій, які можна створити, також безліч. *Санкх'я* не належить до числа таких філософій, це не уможлядна вигадка. Філософія *санкх'ї* описує дійсність, однак на час появи Капіли вона була втрачена.

З плином часу деякі аспекти знання втрачаються або тимчасово зникають під покривом забуття – така природа матеріального світу. Те саме каже й Господь Крішна у «Бгаґавад-гіті»: *са kāленеха махатā його наштах* – «Із часом система йоґи, викладена зараз у “Бгаґавад-гіті”, була втрачена». Це знання

передавали ланцюгом *парампари*, учнівської послідовності, та під впливом часу воно було втрачене. Чинник часу настільки нездоланний, що з часом все в матеріальному світі псується або губиться. До того моменту, коли відбулася зустріч Крішні та Арджуні, пояснена у «Бгаґавад-гіті» система йоґи була втрачена, і тому Крішна знову пояснив цю давню систему йоґи Арджуні, що був спроможний зрозуміти суть «Бгаґавад-гіти». Так само Капіла сказав, що філософська система *санкх'ї* – це не Його винахід, вона була й раніше, однак із плином часу таємниче зникла, і тому Він прийшов знову її відродити. У цьому полягає мета Господнього втілення. *Йадā йадā хі дгармасйа глāнір бгаваті бгāрата*. *Дгарма* означає «істинний обов'язок живої істоти». Коли живі істоти відходять від своїх вічних обов'язків, Господь приходить Сам і пояснює всім їхні істинні обов'язки. Будь-яка «релігія», що не вчить відданого служіння, називається *адгарма-самстхāпана*. Коли люди забувають про свої вічні стосунки з Богом і занурюються в діяльність, яка не має нічого спільного з відданим служінням, їхнє життя називають безбожним. Як врятуватися від страждань матеріального життя, вчить філософія *санкх'ї*, вишукану систему якої пояснює Сам Господь.

ВІРШ 38

गच्छ कामं मयापृष्टो मयि सन्ध्यस्तकर्मणा ।
जित्वा सुदुर्जयं मृत्युममृतत्वाय मां भज ॥३८॥

ґаччха кāмам майāпрішто майі саннйаста-кармаṇā
джітвā судурджайам мртйум амртатвāйа мām бгаджа

ґаччха – іди; *кāмам* – як бажаєш; *майā* – Мною; *āпріштах* – отримавши дозвіл; *майі* – Мені; *саннйаста* – повністю віддавшись; *кармаṇā* – діяльністю; *джітвā* – подолавши; *судурджайам* – нездоланну; *мртйум* – смерть; *амртатвāйа* – для вічного життя; *мām* – Мені; *бгаджа* – виконуй віддане служіння.

Тепер за Моїм дозволом мандруй, як бажаєш, і всі свої дії присвячуй Мені. Перемігши нездоланну смерть, поклоняйся Мені, щоб досягнути вічного життя.

ПОЯСНЕННЯ: Тут вказано ціль філософії *санкх'ї*. Той, хто хоче вічного життя в істині, повинен присвятити себе відданому служінню, чи свідомості Крішні. Звільнитися від народжень і смертей зовсім нелегко. Народження та смерть – природні супутники матеріального тіла. *Судурджайам* означає «те, що вкрай важко подолати». Сучасні так звані вчені неспроможні зрозуміти метод, який дозволяє подолати народження та смерть. Тому вони ухиляються від питання про народження та смерть, навіть не розглядаючи його. Вони просто зосереджують свою увагу на проблемах матеріального тіла, що живе лише якийсь обмежений час і приречене померти.

Насправді мета людського життя полягає в тому, щоби перемогти неблаганний коловорот народження та смерті. Як це зробити, пояснено тут. *Мам бгаджа* – треба присвятити себе відданому служінню Господу. У «Бхаґавад-гіті» також Господь каже: *ман-манā бгава мад-бґактах* – «Стань Моїм відданим. Просто поклоняйся Мені». Однак обмежені псевдовчені кажуть, що поклонятися треба не Крішні, і віддатися треба не Йому, а чомусь іншому. Отже, без милості Крішні неможливо зрозуміти філософію *санкх'ї* чи будь-яке інше вчення, котре провадить до звільнення. Веди підтверджують, що істота заплутується в путах матеріального життя через невігластво і що звільнитися від матеріальних злигоднів можна завдяки істинному знанню. *Санкх'я* – це те істинне знання, завдяки якому можна вирватися з матеріального полону.

ВІРШ 39

मामात्मानं स्वयंज्योतिः सर्वभूतगुहाशयम् ।
आत्मन्येवात्मना वीक्ष्य विशोकोऽभयमृच्छसि ॥३९॥

*мām ātmānam swaiam-džjōtiḥ sarva-bhūta-guḥāīāyam
ātmanī evātmānā vīkīyā vīṣoḥko 'bhāyam rccchacī*

мām – Мене; *ātmānam* – Верховну Душу, Параматму; *swaiam-džjōtiḥ* – самосайного; *sarva-bhūta* – всіх істот; *guḥā* – у серцях; *āīāyam* – що живе; *ātmanī* – у твоєму серці; *ева* – справді; *ātmanā* – своїм інтелектом; *vīkīyā* – завжди споглядаючи, завжди думаючи; *vīṣoḥkaḥ* – вільний від жалю; *abhāyam* – безстрашність; *rccchacī* – здобудеш.

З допомогою інтелекту ти завжди бачитимеш у своєму серці Мене, верховну самосайну душу, що живе в серцях усіх живих істот. Так ти повністю звільнишся від жалю та страху й досягнеш вічного життя.

ПОЯСНЕННЯ: Люди прагнуть пізнати Абсолютну Істину в тих чи інших аспектах, і найбільше їх приваблює усвідомлення *брахмаджйоті*, саява Брахмана, якого досягають медитацією та роздумами. Проте Капіладева вживає слово *мām*, щоби підкреслити, що Бог-Особа – це найвищий аспект Абсолютної Істини. У «Бгаґавад-гіті» Бог-Особа раз у раз каже *мām*, тобто «Мені», однак негідники перекручують ці чіткі вислови. *Мām* означає «Верховному Богові-Особі». Хто побачив Верховного Бога-Особу, який з'являється в різних утіленнях, і збагнув, що Господь не приймає матеріального тіла, а приходять у Свій вічний духовний подобі, тому відкривається природа Бога-Особи. Люди слабкого інтелекту цього ніяк не втямлять, і тому численні вірші підкреслюють це знову та знову. Просто побачивши образ Господа, що являє Себе з допомогою внутрішньої енергії як Крішна, чи Рама, чи Капіла, можна прямо побачити *брахмаджйоті*, адже *брахмаджйоті* – це не що інше, як саяво Господнього тіла. Сонячне проміння – це саяво сонячної кулі, тому той, хто бачить Сонце, само собою бачить і сонячне проміння. Так само той, хто бачить Верховного Бога-Особу, одночасно бачить та усвідомлює аспект Параматми й безособистісний аспект Всевишнього, Брахман.

«Бгаґаватам» уже проголосив, що Абсолютна Істина існує в трьох аспектах: спочатку Абсолютну Істину пізнають як безособистісний Брахман, далі як Параматму в серці кожного, а тоді, нарешті, як найвищий прояв Абсолютної Істини, Бгаґавана, Верховного Бога-Особу. Той, хто бачить Верховну Особу, само собою усвідомлює інші аспекти Господа, тобто Параматму й Брахман. У цьому вірші йдеться: *вііооко 'бгайам рчхасі*. Той, хто просто побачив Бога-Особу, усвідомлює все, тому піднімається на рівень, де немає смутку та страху. Досягнути цього можна просто завдяки відданому служінню Богові-Особі.

ВІРШ 40

मात्र आध्यात्मिकीं विद्यां शमनीं सर्वकर्मणाम् ।

वितरिष्ये यया चासौ भयं चातितरिष्यति ॥४०॥

mātra ādgyātmikīm vidadm īāmanīm sarva-karmaṇām

vitariṣyē yayā chāsu bhaīam chātitarīṣyati

mātre – Моїй матері; *ādgyātmikīm* – що відкриває двері в духовне життя; *vidāṁ* – знання; *īāmanīm* – що припиняє; *sarva-karmaṇām* – усю корисливу діяльність; *vitariṣyē* – дам; *yayā* – яким; *cha* – також; *asu* – вона; *bhaīam* – страх; *cha* – також; *atitarīṣyati* – подолає.

Також Я поясню це високе знання, що відчиняє двері в духовне життя, Своїй матері, щоб вона також досягла досконалості й самоусвідомлення, яке кладе край усій корисливій діяльності. Так вона теж повністю звільниться від матеріального страху.

ПОЯСНЕННЯ: Покидаючи свій дім, Кардама Муні хвилювався про свою добродішну дружину, Девахуті, і тому його достойний син пообіцяв Кардамі Муні, що не лише він сам звільниться з матеріального рабства, а й Девахуті також досягне звільнення, вислухавши повчання свого сина. Цей приклад дуже

повчальний: чоловік іде з дому, щоб, прийнявши *санньясу*, досягнути самоусвідомлення, а син, його представник, наділений так само глибоким знанням, залишається вдома, щоби звільнити матір від матеріального полону. *Санньясі* не має брати жінку з собою. На рівні *ванапрастхи*, проміжного відтинку між сімейним та зреченим життям, коли людина тільки відійшла від активної діяльності, чоловік може далі підтримувати стосунки з дружиною, яка йому допомагає, проте вже не вступає в статеві зносини з нею. Однак *санньясі* не може тримати дружину біля себе. Інакше така піднесена особистість як Кардама Муні міг би й далі жити разом із дружиною, тому що це не перешкоджало б йому на шляху самоусвідомлення.

Кардама Муні виконав ведичний припис, який проголошує, що жоден *санньясі* не має підтримувати ніяких стосунків із жінками. Але що чекає на жінку, яку покидає чоловік? Чоловік доручає піклуватися про неї своєму синові, і син обіцяє, що звільнить свою матір від матеріального рабства. Жінка не може приймати *санньясу*. Так звані духовні товариства, що ґрунтуються на сучасних вигадках, дають *санньясу* навіть жінкам, хоча ведичні писання цього не дозволяють. Якби це було дозволено, Кардама Муні міг сам дати своїй жінці *санньясу*. Жінка мусить залишитися вдома. В її житті є тільки три стадії: у дитинстві вона перебуває під опікою батька, у молодості – під опікою чоловіка, а в старості – під опікою дорослого сина, як оце Капіла. У старості духовний розвиток жінки залежить від її дорослого сина. Ідеальний син, Капіла Муні, запевняє Свого батька, що звільнить Свою матір від матеріальної зумовленості, щоби батько міг спокійно піти з дому, не турбуючись про свою добродієсну дружину.

ВІРШ 41

मैत्रेय उवाच

एवं समुदितस्तेन कपिलेन प्रजापतिः ।

दक्षिणीकृत्य तं प्रीतो वनमेव जगाम ह ॥४१॥

маїтрейя увāча

евам самудітас тена капілена праджāпатіх

дакишіні-кртіа там пріто ванам ева джагāма ха

*маїтрейя*х увāча – великий мудрець Майтрея сказав; *евам* – так; *самудіта*х – почувши мову; *тена* – Ним; *капілена* – Капілою; *праджāпаті*х – прародитель людства; *дакишіні-кртіа* – обійшовши; *там* – Його; *пріта*х – умиротворений; *ванам* – в ліс; *ева* – справді; *джагāма* – пішов геть; *ха* – тоді.

Шрі Майтрея сказав: Вислухавши до кінця свого сина, Капілу, Кардама Муні, прародитель людства, обійшов Його та зі спокійним серцем пішов у ліс.

ПОЯСНЕННЯ: Піти в ліс повинен кожен. Це не прогулянка, на яку один іде, а інший ні. Кожен має піти до лісу, принаймні як *ванапрастха*. Піти в ліс – означає повністю віддатися під притулок Верховного Господа, як пояснював своєму батькові Прахлада Махарадж. *Садā самудвігна-дгійām* (Бгаг., 7.5.5). Людей, які прийняли тимчасове, матеріальне тіло, завжди переслідує тривога. Тому не треба занадто прив'язуватися до матеріального тіла, навпаки, треба від нього звільнитися. Підготовка до цього звільнення починається з того, що чоловік іде в ліс, обриває стосунки й цілковито занурюється у свідомість Крішні. Саме для цього призначений відхід до лісу. А без цього ліс являє собою просто місце, де живуть мавпи та інша звірина. Піти в ліс – не означає стати подібним до мавпи чи хижака. Це означає повністю віддатися під опіку Верховного Бога-Особи й цілковито присвятити себе на служіння Йому. Немає потреби селитися у справжньому лісі. Сучасній людині, яка провела все своє життя у великих містах, робити це зовсім не варто. Як пояснює Прахлада Махарадж (*хїтвāтма-пāтам грхам андга-кўпам*), не треба довічно залишатися зануреним у справи сімейного життя, бо сімейне життя без свідомості Крішні подібне до покинутого колодязя. Якщо хтось, гуляючи полем, упаде в покинутий колодязь і поряд не буде якогось рятівни-

ка, то він може роками кричати, однак ніхто так і не почує його. Так само ті, хто забув про свої вічні стосунки з Верховним Господом, перебувають у покинутому колодязі сімейного життя. Їхнє становище дуже небезпечне. Прахлада Махарадж радить знайти спосіб покинути цей колодязь і присвятити себе свідомості Крішні, щоб звільнитися від матеріального рабства з його неминучими тривогами.

ВІРШ 42

व्रतं स आस्थितो मौनमात्मैकशरणो मुनिः ।
निःसङ्गो व्यचरत्क्षोणीमनग्निरनिकेतनः ॥४२॥

*вратам са а́стхіто маунам а́тмаіка-і́шараґо муніх
ніхсаніґо вйачарат кишоґім анагнір анікетанах*

вратам – обітницю; *сах* – він (Кардама); *а́стхітах* – що прийняв; *маунам* – мовчання; *а́тма* – Верховним Богом-Особою; *ека* – тільки; *і́шараґах* – захищений; *муніх* – мудрець; *ніхсаніґах* – без спілкування; *вйачарат* – мандрував; *кишоґім* – землю; *анагніх* – без вогню; *анікетанах* – без притулку.

Мудрець Кардама склав обітницю мовчання, щоб думати повсякчасно про Верховного Бога-Особу і покладатися тільки на Його милість. Ні з ким не спілкуючись, він мандрував усією землею кулею і жив як *санньясі*, без вогню та оселі.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже важливими тут є слова *анагнір анікетанах*. *Санньясі* має бути повністю вільний від прив'язаності до вогню та житла. *Гріхастха* використовує вогонь у своєму житті для того, щоб складати жертви або готувати їжу, однак *санньясі* звільнений від цих двох обов'язків. Йому не треба готувати чи розпалювати вогонь для жертвоприношення, тому що він завжди занурений у свідомість Крішні, а отже, досягнув досконалості всіх релігійних ритуалів. *Анікетанах* означає «без

житла». Він не може мати житла і повинен ставити себе в повну залежність від Верховного Господа в усьому, що стосується їжі та житла. Він має мандрувати.

Мауна означає «мовчання». Не навчившись мовчати, неможливо постійно думати про ігри та діяння Господа. Обітниця *мауни* не призначена для дурнів, які не вміють гарно говорити. *Санньясі* складає обітницю мовчання для того, щоб ніхто його не турбував. Чанак'я Пандіт каже, що дурень виглядає дуже мудрим доти, доки не розтулить рота. Мова людини дає змогу визначити її природу. Так зване мовчання *свамі-імперсоналіста* означає, що йому нічого сказати, його цікавить лише милостиня. Мовчання Кардами Муні мало інакшу природу. Він мовчав, уникаючи безглузвих розмов. *Муні* називають того, хто завжди залишається серйозним і не говорить дурниць. Чудовий приклад дав нам Махарадж Амбаріша: коли він говорив, то говорив тільки про Господні розваги. Обітниця *мауни* вимагає утримуватися від безглуздового базікання й використовувати дар мови для опису Господніх розваг. Треба оспівувати славу Господа і слухати про нього, щоб зробити своє життя досконалим. Слово *вратам* означає, що людина має скласти обітницю так, як це пояснено у «Бгаґавад-гіті»: *амānitvam адамбгітvam* – не шукаючи шани та не пишаючись своїм матеріальним становищем. *Ахімса* означає, що треба уникати насильства. Є вісімнадцять аспектів практики, що дає змогу розвинути знання й досягнути досконалості, і Кардама Муні, склавши обітницю, прийняв усі ці засади самоусвідомлення.

ВІРШ 43

मनो ब्रह्मणि युञ्जानो यत्तत्सदसतः परम् ।
गुणावभासे विगुण एकभक्त्यानुभाविते ॥४३॥

*мано брахмаї йуңджāно йат тат сад-асатах парам
гуңāвабга́се вігуна ека-бгактйāну́бга́віте*

манах – розум; *брахмані* – на Всевишньому; *йунджанах* – зосередивши; *йат* – що; *тат* – той; *сам-асатах* – причин і наслідків; *парам* – вищий; *гуна-авабгāсе* – що проявляє три *гуни* матеріальної природи; *вігуне* – що вищий за матеріальні *гуни*; *ека-бгактйā* – неподільною відданістю; *анубгāвіте* – що Його пізнають.

Він зосередив свій розум на Верховному Богові-Особі, Парабрахмані, що вищий від закону причин і наслідків, що проявляє три *гуни* матеріальної природи, що Сам вищий за них та що Його пізнають тільки неподільним відданим служінням.

ПОЯСНЕННЯ: Коли йдеться про *бгакті*, неодмінно повинні бути присутні три речі: відданий, відданість і Господь. Без цих трьох речей – *бгакти*, *бгакті* й Бгагавана – слово *бгакті* не має сенсу. Кардама Муні зосередив розум на Верховному Брахмані та пізнав Його з допомогою *бгакті*, відданого служіння. Це свідчить про те, що він зосередив розум на особистісному образі Господа, бо *бгакті* неможливо виконувати, не зрозумівши особистісного аспекту Абсолютної Істини. *Гунā-вабгāсе* – Господь вищий за три *гуни* матеріальної природи, проте самі ці три *гуни* проявлені тільки завдяки Йому. Іншими словами, хоча матеріальна енергія являє собою породження Верховного Господа, Він, на відміну від нас, не підпадає під вплив її *гун*. Ми зумовлені душі, тоді як Він завжди залишається незалежний, навіть після того, як із Нього постає матеріальна природа. Він – найвища жива істота й ніколи не підпадає під вплив *маї*, тоді як ми, крихитні, підпорядковані живі істоти, схильні потрапляти в полон обмежень, які накладає *мая*. Та зумовлена душа, яка відданим служінням постійно пов'язує себе з Верховним Господом, також звільняється від хвороботворчого впливу *маї*. Це підтверджує «Бгагавад-гіта»: *са гунāн саматітйāйтāн*. Той, хто присвячує себе свідомості Крішні, відразу ж звільнюється від впливу трьох *гун* матеріальної природи. Інакше кажучи, коли зумовлена душа береться

до відданого служіння, вона здобуває таку саму свободу, як Господь.

ВІРШ 44

निरहङ्कृतिर्निर्ममश्च निर्द्वन्द्वः समदृक्स्वदृक् ।
प्रत्यक्प्रशान्तधीर्धीरः प्रशान्तोर्मिरिवोदधिः ॥४४॥

*ніраханкртір нірмамаї ча нірдвандвах сама-дрк сва-дрк
пратйак-праїїанта-дгїр дгїраx праїїантормір іводадгїx*

ніраханкртіx – без оманного его; *нірмамаx* – без матеріальної прив'язаності; *ча* – і; *нірдвандваx* – без двоїстості; *сама-дрк* – однаково дивлячись на все; *сва-дрк* – споглядаючи себе; *прат-йак* – зі звернутим усередину; *праїїанта* – цілковито умиротвореним; *дгїx* – розумом; *дгїраx* – тверезий та нестурбований; *праїїанта* – заспокоєні; *їрміx* – чії хвилі; *іва* – як; *удадгїx* – океан.

Так він поступово звільнився від оманного его матеріального самоототожнення і від матеріальної прив'язаності. Нестурбований, однаково ставлячись до всіх і вільний від двоїстості, він бачив свою істинну сутність. Його розум був звернений усередину й цілковито умиротворений, як вільний від хвиль океан.

ПОЯСНЕННЯ: Коли людина повністю занурює свій розум у свідомість Крішні й цілковито присвячує себе відданому служінню Господу, вона стає подібна до океану в повний штиль. Той самий приклад наведено також у «Бгаґавад-гіті»: мудрець має стати подібним до океану. В океан вливаються тисячі річок, а з його поверхні випаровуються мільйони тонн води, що утворюють хмари, однак океан завжди залишається тим самим океаном. Закони природи виконують свої функції, однак того, хто зосередився на відданому служінні лотосовим стопам Господа, це не турбує, адже його увага звернена вглиб само-

го себе. Така людина звертає увагу не на зовнішні прояви матеріальної природи, а на духовну природу власного буття. Із цілковито ясным розумом вона просто служить Господеві. Так вона пізнає саму себе, звільнившись від оманного ототожнення з матерією та від власницької прив'язаності до матеріальних речей. Такий великий відданий не знає турбот у стосунках з іншими, тому що він усіх бачить із рівня духовного знання. Як себе, так само й інших він бачить в істинному світлі.

ВІРШ 45

वासुदेवे भगवति सर्वज्ञे प्रत्यगात्मनि ।

परेण भक्तिभावेन लब्धात्मा मुक्तबन्धनः ॥४५॥

*вāсудеве бгагаваті сарва-джñе пратйаг-āтмані
пареңа бгакті-бгāвена лабдгāтмā мукта-бандганах*

вāсудеве – Вāсудеві; *бгагаваті* – Богові-Особі; *сарва-джñе* – всезнаючому; *пратйаг-āтмані* – Наддуші в серці кожного; *пареңа* – трансцендентним; *бгакті-бгāвена* – відданим служінням; *лабдгāтмā* – утвердившись у собі; *мукта-бандганах* – звільнений від матеріального рабства.

Він звільнився з рабства зумовленого існування та утвердився в собі, виконуючи трансцендентне віддане служіння Богові-Особі, Вāсудеві, всезнаючій Наддуші в серці кожного.

ПОЯСНЕННЯ: Виконуючи трансцендентне віддане служіння Господу, людина усвідомлює, що як індивідуальна душа вона за своїм природним становищем – вічний слуга Верховного Господа, Вāсудеви. Хоча Верховна Душа й індивідуальна душа однаково духовні, пізнати себе – не означає стати цілковито рівним Верховній Душі. Індивідуальна душа потенційно здатна потрапляти в полон зумовленого існування, проте Верховна

Душа ніколи не зумовлюється. Коли зумовлена душа усвідомлює своє становище залежності від Верховної Душі, вона стає *лабдгātmā* й *мукта-бандгана*, тобто досягає рівня самоусвідомлення та свободи від матеріальної скверни. Матеріальна скверна тримає істоту під своїм впливом доти, доки та вважає себе такою, що нічим або майже нічим не поступається Верховному Господу. Вважати себе рівним Господу – це остання пастка *маї*. *Мая* завжди проявляє свою владу над зумовленою душею. Якщо навіть після тривалих медитацій і роздумів людина далі вважає себе невідмінною від Верховного Господа, вона залишається бранцем останньої пастки *маї*, перебуваючи під впливом її чарів.

Велике значення має в цьому вірші слово *парена*. *Пара* означає «трансцендентне, вільне від матеріальної скверни». Повне усвідомлення своєї природи вічного Господнього слуги називається *пара бгакті*. Коли людина ототожнює себе з матеріальними речами й виконує віддане служіння задля якоїсь матеріальної користі, це називається *віддга бгакті*, або нечисте *бгакті*. Тільки *пара бгакті* дає справжнє звільнення.

Також у цьому вірші вжито слово *сарва-г'є*. Наддуша, що перебуває в серці живої істоти, знає все. Отримавши інше тіло, я можу забути про свої колишні вчинки, проте Верховний Господь, перебуваючи в моєму серці як Параматма, знає все. Завдяки йому я отримую плоди своєї колишньої *карми*, чи діяльності. Я можу забути про все, однак Він посилає мені страждання та насолоди, згідно з моїми лихими й добрими вчинками в попередньому житті. Не треба думати, що, забувши свої вчинки з попереднього життя, людина звільняється від їхніх наслідків. Наслідки неодмінно прийдуть, а їхній характер визначає Наддуша, свідок усіх наших дій.

ВІРШ 46

आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमवस्थितम् ।
अपश्यत्सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मानि ॥४६॥

*ātmānam sarva-bhūteṣu bhāgavantaṁ avasthītaṁ
apāīyāt sarva-bhūtāni bhāgavaty apī cātmanī*

ātmānam – Наддушу; *sarva-bhūteṣu* – в усіх живих істотах; *bhāgavantaṁ* – Верховного Бога-Особу; *avasthītaṁ* – що перебуває; *apāīyāt* – бачив; *sarva-bhūtāni* – усіх живих істот; *bhāgavaty* – у Верховному Богові-Особі; *apī* – більше того; *ca* – і; *ātmanī* – у Наддуші.

Він став бачити Верховного Бога-Особу в серці кожної істоти, а всіх живих істот – у Ньому, адже Господь є Наддуша всіх істот.

ПОЯСНЕННЯ: З того, що всі існують у Верховному Богові-Особі, не випливає, що кожен є Бог. Це пояснено також у «Бхагавад-гītī»: усе спочиває на Ньому, Верховному Господі, однак це не означає, що Верховний Господь також присутній в усьому. Цю таємницю Господньої природи можуть зрозуміти тільки дуже піднесені віддані. Є три категорії відданих: віддані-неофіти, віддані на проміжній стадії відданого служіння та піднесені віддані. Відданий-неофіт не розуміє суті усіх приписів відданого служіння і виконує віддане служіння Божеству в храмі. Відданий на проміжному рівні розуміє, хто такий Бог, хто такий відданий, хто невідданий і хто невинна людина, відповідно, до кожного має особливий підхід. Проте той, хто бачить, що Господь перебуває в образі Параматми в серці кожної істоти та що все залежить від трансцендентної енергії Верховного Господа, досягнув найвищого рівня відданості.

ВІРШ 47

*इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा ।
भगवद्भक्तियुक्तेन प्राप्ता भागवती गतिः ॥४७॥*

*īcchā-dveṣa-vihīnena sarvatra samācetasā
bhāgavad-bhakti-yuktena prāptā bhāgavatī gatiḥ*

īcchā – бажання; *dvēṣa* – та ненависті; *vīhīnena* – вільний; *sarvatra* – всюди; *saṁa* – однаковим; *chetasā* – з розумом; *bhāgavat* – Богові-Особі; *bhakti-īkṣtēna* – виконуючи віддане служіння; *prāptā* – досягнув; *bhāgavatī gatīḥ* – призначення відданого (повернення додому, до Бога).

Вільний від усякого бажання й відрази, Кардама Муні, однаково ставлячись до всіх і виконуючи неосквернене віддане служіння, знайшов шлях назад, до Бога.

ПОЯСНЕННЯ: Як мовиться у «Бхаґавад-гїті», тільки відданим служінням можна пізнати трансцендентну природу Верховного Господа і, досконало усвідомивши Його трансцендентне становище, увійти в Боже царство. Досягнення Божого царства – це *trī-pāda-bhūti-gatī*, тобто шлях повернення додому, до Бога, який приводить до остаточної мети життя. Своїм досконалим відданим служінням Кардама Муні досягнув цієї остаточної мети, відомої як *bhāgavatī gatīḥ*.

Так закінчуються пояснення Бхактіведанти до двадцять четвертої глави Третьої пісні «Шрімад-Бхаґаватам», назва якої «Кардама Муні зрікається світу».

Слава відданого служіння

ВІРШ 1

शौनक उवाच

कपिलस्तत्त्वसङ्ख्याता भगवानात्ममायया ।

जातः स्वयमजः साक्षादात्मप्रज्ञस्ये नृणाम् ॥ १ ॥

шаунака увāча

капілас таттва-санкхйātā бгагавāн āтма-мāйайā

джāтах свайам аджах сākшīād āтма-праджñаптайе нрñām

шаунаках увāча – Шрі Шаунака сказав; *капілах* – Господь Капіла; *таттва* – істини; *санкхйātā* – учитель; *бгагавāн* – Верховний Бог-Особа; *āтма-мāйайā* – Своєю внутрішньою енергією; *джāтах* – що народився; *свайам* – Сам; *аджах* – ненароджений; *сākшīāt* – особисто; *āтма-праджñаптайе* – щоб поширювати трансцендентне знання; *нрñām* – для людства.

Шрі Шаунака сказав: Хоча Верховний Бог-Особа ненароджений, Він народився силою Своєї внутрішньої енергії як Капіла Муні. Він зійшов для того, щоб задля добра всього людства дарувати всім трансцендентне знання.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *āтма-праджñаптайе* означає, що Господь сходить, щоб задля добра всього людського роду принести трансцендентне знання. Ведична мудрість цілком забезпечує матеріальні потреби людей, навчаючи їх, як створити хороші умови для життя і заразом поступово піднятися до рівня *гуни* добра. На рівні *гуни* добра знання людини

значно розширюється. На рівні пристрасті знання немає, бо пристрасть – це просто поштовх до матеріальної насолоди. На рівні невігластва немає ні знання, ні насолоди, а тільки існування, яке мало чим відрізняється від життя тварин.

Призначення Вед полягає в тому, щоб підняти людину з невігластва до рівня добра. Коли людина перебуває на рівні *луни* добра, вона здатна зрозуміти свою істинну природу, тобто здатна отримати трансцендентне знання. Для звичайної людини це знання залишається повністю незрозумілим. Щоб донести це знання до людей, потрібен ланцюг учнівської послідовності, і тому це знання пояснює або Сам Верховний Бог-Особа, або Його істинний відданий. Шаунака Муні також каже тут, що Капіла, втілення Верховного Бога-Особи, народився чи з'явився тільки для того, щоб пояснити й поширити трансцендентне знання. Щоби збагнути душу та її діяльність, недостатньо зрозуміти, що ми не матерія, а дух (*ахам брахмāсмī* – «За своєю природою я Брахман»). Треба також утвердитися в діяльності Брахмана. Суть цієї діяльності пояснює Сам Верховний Бог-Особа. Це трансцендентне знання здатні оцінити тільки люди, для тварин воно недоступне, як виразно вказує вжите тут слово *нр̥ṇām* – «для людей». Людське життя вирізняється тим, що може бути впорядкованим. Життя тварин також упорядковане законами природи, але це не те ж саме, що життя відповідно до вказівок писань і наставників. Справді впорядкованим можна назвати тільки людське життя, а не життя тварин. Тільки впорядкувавши своє життя, можна збагнути трансцендентну науку.

ВІРШ 2

न ह्यस्य वर्ष्मणः पुंसां वरिम्णः सर्वयोगिनाम् ।
विश्रुतौ श्रुतदेवस्य भूरि तृप्यन्ति मेऽसवः ॥ २ ॥

*на хй асйа варішманах пумсām варімнах сарва-йогінām
війшрутау ішрута-деवासйа бгūrі трпйанті ме 'савах*

на – не; *хі* – справді; *асйа* – про Нього; *варшманах* – найбільшого; *пумсām* – серед людей; *варімнах* – найвищого; *сарва* – всіх; *йогінām* – йогів; *віірутау* – у слуханні; *ірута-деवासйа* – Господа Вед; *бгūрі* – знову й знову; *трпйанті* – насичуються; *ме* – мої; *асавах* – чуття.

Шаунака вів далі: Немає нікого, хто знав би більше за Самого Господа. Немає вищого об'єкта поклоніння, ніж Він, і немає нікого, хто був би досконалішим йогом за Нього. Він – Господь Вед, і справжня насолода для чуттів полягає в тому, щоб повсякчасно слухати про Нього.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гїті» сказано, що ніхто не може зрівнятися з Верховним Богом-Особою чи стати більшим за Нього. Те саме кажуть і Веди: *eko bahūnām yo vidadāti kāmān*. Він – верховна жива істота, яка задовольняє потреби всіх інших живих істот. Отож усі інші живі істоти, як *джіва-таттва*, так і *вішну-таттва*, підпорядковані Верховному Богові-Особі, Крішні. Те саме підтверджено тут. *Na hī asya varshmanah pumsām* – серед живих істот ніхто не може перевершити Верховну Особу, бо немає нікого багатшого, славетнішого, сильнішого, вродливішого, мудрішого й відреченішого, ніж Він. Ці якості є проявом Його становища Верховного Бога, причини всіх причин. Йogi пишаються здатністю робити чудеса, але з Верховним Богом-Особою не зрівняється ніхто.

Кожного, хто встановив стосунки з Верховним Господом, вважають за йоґа найвищого рівня. Віддані можуть не мати такої могутності, як Верховний Господь, але, постійно спілкуючись із Господом, вони практично піднімаються на один рівень із Ним. Іноді віддані проявляють більшу могутність, аніж Сам Господь. Звичайно, це просто вияв Господньої прихильності.

Також у цьому вірші вжито слово *варімнах*, що означає «найвищий і найдостойніший з усіх йогів». Слухати слова Крішні – це справжня втіха для людських чуттів. Тому Його називають Говіндою, адже Своїми словами, вказівками й настановами – усім, що пов'язане з Ним, – Він дарує чуттям

радість. Усі Його настанови мають трансцендентну природу й абсолютні, а тому невідмінні від Нього. Слухати Крішну чи Його довершене або часткове поширення, як-от Капілу, – справжня насолода для чуттів. «Бгаґавад-гіту» можна читати й слухати багато разів. Це дає велике задоволення, і що більше людина читає «Бгаґавад-гіту», то сильнішим стає її бажання читати цю книгу й досліджувати її філософію, яка щоразу відкриває якісь нові й нові грані. У цьому виявляється природа трансцендентного послання. Таку саму трансцендентну втіху дарує «Шрімад-Бгаґаватам». Що більше ми слухаємо й оспівуємо славу Господа, то щасливіші ми стаємо.

ВІРШ 3

यद्यद्विधत्ते भगवान् स्वच्छन्दात्मात्ममायया ।
तानि मे श्रद्धानस्य कीर्तन्यान्यनुकीर्तय ॥ ३ ॥

*йад йад відгатте бгаґавāн сваччхандāтмāтма-мāйайā
тāні ме іраддадгāнасйā кїртанйāнї анукїртайā*

йат йат – усе, що; *відгатте* – Він вершить; *бгаґавāн* – Бог-Особа; *сва-чханда-āтмā* – повністю незалежний у Своїх бажаннях; *āтма-мāйайā* – Своею внутрішньою енергією; *тāні* – усі ці; *ме* – для мене; *іраддадгāнасйā* – сповненого віри; *кїртанйāнї* – гідні хвали; *анукїртайā* – опиши, будь ласка.

Отож, будь ласка, опиши усі діяння і розваги Бога-Особи, що повністю незалежний у Своїх бажаннях і що вершить усе Своею внутрішньою енергією.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже важливим у цьому вірші є слово *анукїртайā*. *Анукїртайā* означає «описувати згідно з оповідями попередників»: не вигадувати, а переказувати. Шаунака Ріші попросив Суту Ґосамі переказати описи трансцендентних ігор Господа, які він почув від свого духовного вчителя Шукадеви

Госвами. Господь проводить Свої ігри за допомогою внутрішньої енергії. Бгаґаван, Верховний Бог-Особа, не має матеріального тіла, але може силою Своєї верховної волі набути будь-якої подоби. Це все влаштовує Його внутрішня енергія.

ВІРШ 4

सूत उवाच

द्वैपायनसखस्त्वेवं मैत्रेयो भगवांस्तथा ।

प्राहेदं विदुरं प्रीत आन्वीक्षिक्यां प्रचोदितः ॥ ४ ॥

сӯта увāча

*дваipāйана-сакхас тв евам майтрейо бгаґавāмс татхā
prāхедам відурам пріта āнвікшікйāм прачодітах*

сӯтах увāча – Сута Госвами сказав; *дваipāйана-сакхах* – друг В'ясадеви; *ту* – тоді; *евам* – так; *майтрейах* – Майтрея; *бгаґавāн* – достошановний; *татхā* – так; *prāха* – промовив; *ідам* – це; *відурам* – Відурі; *прітах* – задоволений; *āнвікшікйāм* – про трансцендентне знання; *прачодітах* – почувши запитання.

Шрі Сута Госвами сказав: Могутнього мудреця Майтрею, друга В'ясадеви, надихнули й задовольнили запитання Відури щодо трансцендентної науки. Отож Майтрея став відповідати Відурі.

ПОЯСНЕННЯ: Обмін запитаннями й відповідями стає досконалим, якщо запитують і відповідають гідні особи. Майтрею, якого визнають за могутнього мудреця, названо тут *бгаґаваном*. Цим словом описують не лише Верховного Бога-Особу, але й усіх, хто майже не поступається могутністю Верховному Господу. Майтрею названо *бгаґаваном*, адже він досягнув дуже високого рівня у духовному житті. Він – близький друг Двайпаяни В'ясадеви, літературного втілення Господа. Майтрея був дуже задоволений запитаннями Відури, бо це були запитання

щирого й піднесеного відданого. Це сильно надихало Майтрею, і він був радий відповісти. Коли трансцендентні теми обговорюють віддані однакового рівня свідомості, їхні запитання й відповіді надихають їх самих та всіх інших, а також дають усім велику користь.

ВІРШ 5

मैत्रेय उवाच

पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया ।

तस्मिन् बिन्दुसरेऽवात्सीद्भगवान् कपिलः किल ॥ ५ ॥

*маїтрейа увāча**pitari prasthite 'raṇyam mātux priya-cikīṣhāyā**tasmin bindusare 'vātsīd bhagavān kapilāḥ kila*

маїтрейах увāча – Майтрея сказав; *pitari* – коли батько; *prasthite* – пішов; *araṇyam* – у ліс; *mātux* – Свою матір; *priya-cikīṣhāyā* – бажаючи задовольнити; *tasmin* – на тому; *bindusare* – озері Бінду-саровара; *vātsīd* – Він залишився; *bhagavān* – Господь; *kapilāḥ* – Капіла; *kila* – справді.

Майтрея сказав: Коли Кардама пішов у ліс, Господь Капіла для задоволення Своєї матері Девахуті залишився на березі Бінду-саровари.

ПОЯСНЕННЯ: Коли батько йде в ліс, обов'язок дорослого сина – узяти відповідальність за свою матір і якнайкраще служити їй, щоб вона не відчувала розлуки з чоловіком. А обов'язок чоловіка – покинути дім одразу, як син виріс і може подбати про свою матір та про господарство. Так збудоване сімейне життя у ведичній культурі. Чоловік не повинен залишатися зв'язаним сімейними справами аж до смерті. Він має піти з дому. Потурбуватися про господарство та про його дружину може його дорослий син.

ВІРШ 6

तमासीनमकर्मणि तत्त्वमार्गाग्रदर्शनम् ।
स्वसुतं देवहूत्याह धातुः संस्मरती वचः ॥ ६ ॥

там асінам акармāнам таттва-мāргāгра-дарііанам
сва-сутам девахūtй āха дгāтух самсмараті вачах

там – Йому (Капілі); асінам – що сидів; акармāнам – на дозвіллі; таттва – Абсолютної Істини; мāрга-агра – найвищу мету; дарііанам – хто міг показати; сва-сутам – своєму синові; девахūtй – Девахуті; āха – сказала; дгāтух – Брахми; самсмараті – згадуючи; вачах – слова.

Коли Капіла, що міг показати шлях до найвищої мети, Абсолютної Істини, якось на дозвіллі сидів перед Девахуті, вона згадала слова Брахми й поставила Капілі запитання.

ВІРШ 7

देवहूतिरुवाच
निर्विण्णा नितरां भूम्नसदिन्द्रियतर्षणात् ।
येन सम्भाव्यमानेन प्रपन्नान्धं तमः प्रभो ॥ ७ ॥

девахūtір увāча
нірвіннā нитарāм бгūманн асад-індрійа-таршанāt
йена самбгāвйамāнена прпаннāндгам тамах прабго

девахūtй увāча – Девахуті сказала; нірвіннā – розчарована; нитарāм – дуже; бгūман – Господи; асат – тимчасових; індрійа – чуттів; таршанāt – через стурбованість; йена – якою; самбгāвйамāнена – переможена; прпаннā – впала; андгам тамах – у безодню невігластва; прабго – Господи.

Девахуті сказала: Господи, мені остогидло мучитися від поштовхів матеріальних чуттів, що стягнули мене у прірву невігластва.

ПОЯСНЕННЯ: Тут треба звернути увагу на слова *асад-індрійа-таршанāt*. *Асат* означає «тимчасові, нетривкі», а *індрійа* означає «чуття». Отже, *асад-індрійа-таршанāt* означає «від турбот, яких завдають тимчасово проявлені чуття матеріального тіла». У своїй еволюції ми проходимо через різні типи матеріальних тіл, іноді народжуючись у тілі людини, а іноді – у тілі тварини. Тому діяльність наших чуттів також змінюється. Усе, що змінюється, називають тимчасовим, *асат*. Треба збагнути, що під покровом цих тимчасових чуттів матеріального тіла приховані наші вічні чуття. Зараз наші вічні чуття осквернені матерією, тому не діють, як слід. Віддане служіння очищає чуття від цієї скверни. Коли ми повністю позбулися скверни й наші чуття діють у чистоті бездомісної свідомості Крішні, ми віднайшли свої *сад-індрійа*, тобто досягнули рівня вічної діяльності чуттів. Поки людині не набридло задовольняти матеріальні чуття, вона не матиме змоги почути трансцендентне послання від такої особи, як Капіла. Девахуті зізналася, що вона стомила-ся служити чуттям. Тепер, коли її чоловік покинув дім, вона хотіла знайти умиротворення за допомогою настанов Господа Капіли.

ВІРШ 8

तस्य त्वं तमसोऽन्धस्य दुष्पारस्याद्य पारगम् ।
सच्चक्षुर्जन्मनामन्ते लब्धं मे त्वदनुग्रहात् ॥ ८ ॥

тасйа твам тамасо 'ндгасйа душпāрасйāдйа пāрагам
сач-чакишур джанманām анте лабдгам ме твад-ануграхāt

тасйа – цю; *твам* – Тебе; *тамасах* – невігластва; *андгасйа* – темряву; *душпāрасйа* – важкоздоланну; *адйа* – зараз; *пāра-гам* – що допомагає здолати; *сат* – трансцендентне; *чакишух* – око; *джанманām* – народжень; *анте* – у кінці; *лабдгам* – здобуто; *ме* – мною; *твад-ануграхāt* – Твоєю милістю.

Твоя Господня Милість – моя єдина надія на порятунок із цієї пільми невігластва, бо Ти моє трансцендентне око, яке я здобула з Твоєї милості після багатьох життів.

ПОЯСНЕННЯ: Це дуже повчальний вірш, який описує стосунки між духовним учителем і учнем. Учень, чи зумовлена душа, перебуває у пільмі невігластва, тому заплутується в сильних матеріального буття, заснованого на задоволенні чуттів. Вирватися з цих пут на свободу вкрай важко, але той, кому пощастило отримати товариство духовного вчителя, як оце Капіла Муні чи Його представник, з його милості може врятуватися з трясовини незнання. Тому учень поклоняється духовному вчителю як рятівнику, що світочем знання виводить його з трясовини невігластва. Дуже важливе в цьому вірші слово *pāraṁ*. *Pāraṁ* означає «той, хто здатний переправити учня на другий берег». Цей берег – зумовлене життя, а другий берег – життя свободи. Духовний учитель переправляє учня на другий берег, знанням відкриваючи йому очі. Ми страждаємо тільки через невігластво. Настанови духовного вчителя розсіюють темряву невігластва, й учень дістає змогу перебратися на берег свободи. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що минає багато життів, поки істота віддається Верховному Богові-Особі. Так само, якщо в кінці багатьох-багатьох життів істота знаходить істинного духовного вчителя, представника Крішні, й віддається Йому, вона дістає змогу перебратися на другий берег – вийти з мороку на світло.

ВІРШ 9

य आद्यो भगवान् पुंसामीश्वरो वै भवान् किल ।
लोकस्य तमसान्धस्य चक्षुः सूर्य इवोदितः ॥ ९ ॥

йа адйо бгаґавāн пумсām йіваро ваі бгавāн кіла
локасйа тамасāндгасйа чакшух сūrйа іводітах

йах – той, хто; *āḍīyaḥ* – джерело; *бга'авāн* – Верховний Бог-Особа; *пумсām* – усіх живих істот; *йівараḥ* – Господь; *vai* – насправді; *бга'авāн* – Ти; *кіла* – справді; *локасйа* – всесвіту; *тамасā* – темрявою невігластва; *андгасйа* – засліпленого; *чакишух* – око; *сūrйаḥ* – сонце; *іва* – як; *удітаḥ* – що зійшло.

Ти Верховний Бог-Особа, джерело й Верховний Господь усіх живих істот. Наче сонце, що сходить, щоб розсіяти променями темряву, Ти з'явився, щоб розсіяти темряву невігластва, яке покриває всесвіт.

ПОЯСНЕННЯ: Капілу Муні вважають за втілення Верховного Бога-Особи, Крішні. Слово *āḍīyaḥ* означає тут «джерело всіх живих істот», а *пумсām йівараḥ* означає «Господь (*йівара*) живих істот» (*йівараḥ парамах кришаḥ*). Капіла Муні – це пряме поширення Крішні, сонця духовного знання. Як сонце розсіює темряву, що покриває всесвіт, так сяйво Верховного Бога-Особи, сходячи в цей всесвіт, відразу розсіює темряву *маї*. Хоча ми маємо очі, без сонячного світла вони нічого не варті. Так само без світла, яке проливає Верховний Господь, чи без божественної милості духовного вчителя людина не здатна бачити світ таким, яким він є.

ВІРШ 10

अथ मे देव सम्मोहमपाक्रष्टुं त्वमर्हसि ।
योऽवग्रहोऽहं ममेतीत्येतस्मिन् योजितस्त्वया ॥१०॥

атха ме дева саммохам апāкраштум твам архасі
йо 'ваграхо 'хам маметітй етасмін йоджітас твайā

атха – зараз; *ме* – мій; *дева* – Господи; *саммохам* – ілюзію; *апāкраштум* – розсіяти; *твам* – Ти; *архасі* – будь ласкавий; *йах* – яка; *аваграхаḥ* – хибне розуміння; *ахам* – я; *мама* – мое; *іті* – так; *іті* – так; *етасмін* – у цю; *йоджітаḥ* – занурена; *твайā* – Тобою.

Будь ласка, розсій мою глибоко вкорінену ілюзію. Через оманне его я повністю занурилася у Твою *мая* та ототожнюю себе з тілом і всім, що з ним пов'язане.

ПОЯСНЕННЯ: Оманне его, під впливом якого істота ототожнює себе з тілом і привласнює собі все, що з ним пов'язане, зветься *мая*. У п'ятнадцятій главі «Бхагавад-гіти» Господь каже: «Я перебуваю в серці кожного, і пам'ять та забуття походять від Мене». Девахуті зазначає, що, коли жива істота в ілюзії ототожнює себе з тілом і прив'язується до пов'язаної з тілом власності, це також відбувається під наглядом Господа. Чи означає це, що Господь обділяє декого: одних залучаючи до відданого служіння Собі, а інших занурюючи в гонитву за чуттєвими насолодами? Якби це було так, то це була б несправедливість із боку Верховного Господа. Насправді Господь так не чинить. *Мая* бере в полон живу істоту лише тоді, коли та забуває про своє справжнє природне становище вічного слуги Господа й хоче натомість насолоджуватися сама, задовольняючи власні чуття. Коли *мая* бере живу істоту в полон, це проявляється в тому, що істота хибно ототожнює себе з тілом і прив'язується до всіх речей, які цьому тілу належать. У цьому проявляється вплив *маї*. Оскільки ж *мая* служить Господу, то це непрямо становить дію Господа. Господь дуже милостивий, коли хтось хоче забути Його й насолоджуватися матеріальним світом, Господь дає йому для цього всі можливості – не Сам особисто, а за посередництвом Своєї матеріальної енергії. А те, що матеріальна енергія належить Господу, означає, що можливість забути про Господа непрямо походить від Самого Господа. Тому Девахуті каже: «Я занурилася в гонитву за чуттєвими насолодами також із Твого дозволу. Тож тепер, будь ласка, звільни мене від цього рабства».

З милості Господа істота отримує дозвіл насолоджуватися матеріальним світом, а коли вона розчаровується і матеріальні втіхи стають їй огидними, коли вона щиро віддається лотосовим стопам Господа, Господь милостиво звільняє її від рабства.

Тому Крішна каже у «Бгаґавад-гіті»: «Спочатку віддайся, а тоді Я візьму тебе під Свою опіку та звільню від усіх наслідків гріховної діяльності». Гріховна діяльність – це вся діяльність, яку жива істота виконує не пам'ятаючи про свої стосунки з Господом. Дії, які приводять до матеріальної насолоди в цьому світі та які вважають добродіями, також становлять гріх. Наприклад, іноді людина дає милостиню жебраку, розраховуючи отримати назад учетверо більше. Пожертви, зроблені з розрахунку отримати щось назад, належать до милостині в *луні* пристрасті. Усі дії в цьому світі відбуваються під впливом *лун* матеріальної природи, і тому будь-яка діяльність, не пов'язана з відданим служінням Господу, – гріховна. Через свої гріхи ми іноді спокушаємося ілюзією матеріальної прив'язаності й думаємо: «Я – тіло». Свое тіло я вважаю собою, а те, що належить тілу, я вважаю «моїм». Девахуті попрохала Господа Капілу звільнити її від цього рабства оманного самоототожнення й оманного почуття власності.

ВІРШ 11

तं त्वा गताहं शरणं शरण्यं
स्वभृत्यसंसारतरोः कुठारम् ।
जिज्ञासयाहं प्रकृतेः पूरुषस्य
नमामि सद्धर्मविदां वरिष्ठम् ॥११॥

там твā гатāхам śараṇам śараṇйам
сва-бгṛтйа-самсāра-тароḥ куṭхāрам
джіджñāсайāхам пракṛтеḥ пūрушасйа
намāмі сад-дгарма-відāм варішṭхам

там – тій особистості; *твā* – до Тебе; *гатā* – пішовши; *ахам* – я; *śараṇам* – по притулок; *śараṇйам* – гідного того, щоб стати притулком; *сва-бгṛтйа* – для Своїх підопічних; *самсāра* – матеріального існування; *тароḥ* – дерева; *куṭхāрам* – сокирі; *джі-*

джйāсайā – з бажанням пізнати; ахам – я; пракртех – матерії (жінки); пūрушасйа – духу (чоловіка); намāмі – кланяюся; сам-дгарма – вічну діяльність; відām – з тих, хто знає; варіштхам – найбільшому.

Девахуті провадила далі: Я віддаюся під захист Твоїх лотосових стіп, бо Ти єдиний, у кого можна знайти притулок. Ти немов сокира, якою можна зрубати дерево матеріального існування. Тому я схиляюся перед Тобою, найбільшим з усіх трансценденталістів, і прохаю пояснити природу стосунків між чоловіком і жінкою, а також між духом і матерією.

ПОЯСНЕННЯ: Філософія санкх'ї, як відомо, аналізує *пракріті* та *пурушу*. *Пурушею* називають або Верховного Бога-Особу, або того, хто Його імітує, намагаючись незалежно насолоджуватися, а *пракріті* означає «природа». У матеріальному світі *пуруші*, або живі істоти, експлуатують матеріальну природу. Клубок заплутаних стосунків між *пракріті* й *пурушею*, тобто між об'єктом насолоди та шукачем насолоди, називається *самсарою*, чи матеріальним рабством. Девахуті хотіла зрубати дерево матеріального рабства і знайшла найкраще знаряддя для цього в Капілі Муні. Дерево матеріального існування пояснено в п'ятнадцятій главі «Бгаґавад-гіти», де його описано як дерево *ашваттха*, корені якого ростуть вгору, а гілки – вниз. «Бгаґавад-гіта» закликає зрубати це дерево матеріального існування сокирою неприв'язаності. Що таке прив'язаність? Прив'язаність виникає між *пракріті* й *пурушею*. Живі істоти намагаються панувати над матеріальною природою. Зумовлені душі вважають матеріальну природу за об'єкт своєї насолоди, а себе – за тих, хто повинен насолоджуватися, і тому їх називають *пурушами*.

Девахуті звернулася до Капіли Муні, адже знала, що тільки Він здатний розірвати її прив'язаність до матеріального світу. Усі живі істоти в матеріальному світі, прибираючи подобу

чоловіків та жінок, намагаються насолоджуватися матеріальною енергією, і тому, у певному сенсі, усіх тут можна вважати за *пуруш*, бо *пуруша* означає «той, хто насолоджується», а *пракріті* означає «об'єкт насолоди». У матеріальному світі що так звані чоловіки, що так звані жінки – усі імітують справжнього *пурушу*. Справжній володар усієї насолоди, у трансцендентному розумінні, – це Верховний Бог-Особа, а всі інші – це *пракріті*. Усіх живих істот зараховують до категорії *пракріті*. У «Бхагавад-гіті» матерію визначено як *апара*, тобто нижчу природу, і сказано, що над нижчою природою існує інша, вища природа – живі істоти. Живі істоти теж являють собою *пракріті*, тобто об'єкт насолоди, але під ілюзорним покривом *маї* живі істоти прагнуть посісти неприродне для себе становище тих, хто насолоджується. У цьому криється причина *самсара-бандхи*, зумовленого життя. Девахуті хотіла вирватися з пут зумовленого життя і поставити себе в повну залежність від Господа. Господа називають *ішараїя*, тобто «єдиною особою, якій варто повністю віддатися», тому що Господь сповнений усіх багатств. Для кожного, хто бажає звільнитися від усіх турбот, найкраще – віддатися Верховному Богові-Особі. Також Девахуті називає тут Господа *сад-дгарма-відай варіштіхам*. Це вказівка на те, що найкраща з усіх форм трансцендентної діяльності – виконувати вічне любовне служіння Верховному Богові-Особі. Слово *дгарма* перекладають іноді як «релігія», але це не досить точне тлумачення. *Дгарма* насправді означає «те, чого неможливо позбутися» або «невіддільна властивість». Тепло – невіддільна властивість вогню, отож його називають *дгармою*, чи природою, вогню. Відповідно, *сад-дгарма* означає «вічна природна діяльність істоти». Вічна діяльність живої істоти – це трансцендентне любовне служіння Господу. Мета філософії *санх'ї* Господа Капіладеви полягає в тому, щоб залучати якомога більше людей до чистого, неоскверненого відданого служіння, і тому Девахуті тут називає Капілу найбільшим авторитетом серед усіх, кому відома суть трансцендентної діяльності живої істоти.

ВІРШ 12

मैत्रेय उवाच
 इति स्वमातुर्निरवद्यमीप्सितं
 निशम्य पुंसामपवर्गवर्धनम् ।
 धियाभिनन्द्यात्मवतां सतां गति-
 र्बभाष ईषत्स्मितशोभिताननः ॥१२॥

майтрейа увāча
iti сва-мāтур нiравадйам iпcитам
ниiшамйа пумсāм апаварга-вардганам
дгiйāбгiнандiйāтмаватāм сатāм гати-
бабгāша iшат-смiта-иобгiтāнанах

майтрейах увāча – Майтрея сказав; *iti* – так; *сва-мāтур* – Своєї матері; *нiравадйам* – неосквернене; *iпcитам* – бажання; *ниiшамйа* – почувши; *пумсāм* – людей; *апаварга* – припинення тілесного буття; *вардганам* – про поширення серед людей; *дгiйā* – подумки; *абгiнандiйа* – подякувавши; *āтма-ватāм* – зацікавлених у самоусвідомленні; *сатāм* – трансценденталістів; *гатиx* – шлях; *бабгāше* – пояснив; *iшат* – з легкою; *смiта* – усмішкою; *иобгiта* – на прекрасному; *āнанах* – обличчі.

Майтрея сказав: Почувши прохання Своєї матері, в якому пролунало чисте бажання пізнати природу трансцендентного, Господь, вдячний їй за такі запитання, з усміхом на обличчі став пояснювати їй шлях трансценденталістів, які шукають самоусвідомлення.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті зізналася Капілі Муні, що перебуває в матеріальному рабстві й бажає отримати звільнення. Її запитання до Господа Капілі становлять великий інтерес для тих, хто прагне звільнитися від матеріального рабства й досягнути досконалості людського життя. Той, кого не цікавить духовна сторона його життя чи власна вічна природа і хто не відчуває обтяжливості матеріального буття, даремно народився людиною. Людина, якій байдужі ці трансцендентні потреби та яка

просто занурюється у тваринне життя, зосереджене навколо їди, сну, страху й сексу, марнує своє життя. Господь Капіла був дуже задоволений запитаннями Своєї матері, адже відповіді на такі запитання будять у людині прагнення звільнитися від зумовленого матеріального буття. Такі запитання називаються *апаварґа-вардганам*. Людей зі щирими духовними інтересами називають *сам*, або відданими. *Сатām прасайґāt*. Слово *сам* означає «те, що існує вічно», тоді як *асам* означає «те, що не вічне». Не піднявшись на духовний рівень, істота не належить до категорії *сам*, вона належить до *асам*. Ті, хто належать до категорії *асам*, спираються на тимчасову основу, тоді як усі, хто спирається на духовну основу, існуватимуть вічно. Як духовні душі, усі існують вічно, але особи категорії *асам* шукають притулку в матеріальному світі й тому завжди сповнені тривоги. Причина того, що душа опускається до рівня *асам*, полягає в неприродному потязі духовної душі до ілюзорної насолоди матерією (*асад-грāхān*). Щойно істота усвідомлює це й починає розвивати свідомість Крішні, вона стає *сам*. *Сатām гатіх*, шлях до вічності, дуже цікавить людей, які шукають звільнення, і Господь Капіла почав пояснювати цей шлях.

ВІРШ 13

श्रीभगवानुवाच

योग आध्यात्मिकः पुंसां मतो निःश्रेयसाय मे ।

अत्यन्तोपरतिर्यत्र दुःखस्य च सुखस्य च ॥१३॥

і́прі-бгаґавāн увāча

йоґа āдгйāтміках пумсāм мато ніхі́рейасāйа ме

атйантопараті́р йатра дукххасйа ча сукхасйа ча

і́прі-бгаґавāн увāча – Бог-Особа сказав; йоґах – система йоґи; āдгйāтміках – що стосується душі; пумсāм – живих істот; матах – схвалена; ніхі́рейасāйа – для найвищого добра; ме – Мною; атйанта – досконала; упараті́х – неприв'язаність; йатра – де; дукххасйа – від страждання; ча – і; сукхасйа – від щастя; ча – і.

Бог-Особа відповів: Найвища система йоги вчить про Господа й індивідуальну душу, дарує живій істоті найвище добро та розвиває в ній незворушність перед обличчям усіх радощів і нещасть матеріального світу.

ПОЯСНЕННЯ: Кожен у матеріальному світі намагається здобути матеріальне щастя в тій чи іншій формі, але щойно ми досягаємо якогось матеріального щастя, разом із ним приходять також матеріальні страждання. У матеріальному світі неможливо насолоджуватися справжнім незатьмареним щастям. Будь-яку радість тут завжди затьмарює те чи інше страждання. Наприклад, якщо ми хочемо пити молоко, ми повинні взяти на себе клопіт годувати корову й піклуватися про неї, щоб вона давала молоко. Пити молоко дуже корисно й приємно. Але для того, щоб його пити, доводиться брати на себе стільки клопотів. Система йоги, як пояснює тут Господь, покликана покласти край усім матеріальним радощам і стражданням. Найкраща йога, як зазначає у «Бхагавад-гіті» Крішна, – це *бгакті-йога*. Також у «Гіті» сказано, що треба виховувати в собі терплячість і залишатися незворушним як за матеріального щастя, так і за матеріального нещастя. Звичайно, хтось може сказати, що матеріальне щастя не завдає йому турбот, але він не усвідомлює, що за так званим щастям іде матеріальне страждання. Це закон матеріального світу. Господь Капіла проголошує, що система йоги – це наука про дух. Йогу практикують для того, щоб досягнути досконалості на духовному рівні. На тому рівні немає і мови про матеріальне щастя чи нещастя. Це трансцендентний рівень. Далі Господь Капіла пояснить трансцендентну природу йоги, а поки що Він дає просто загальне визначення.

ВІРШ 14

तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमवोचं पुरानघे ।
ऋषीणां श्रोतुकामानां योगं सर्वाङ्गनैपुणम् ॥१४॥

*там іма́м те праваки́йāмі йа́м авоча́м пурā́наґе
рши́ñāм і́роту-ка́ма́нāм йо́гам сарва́нґа-наі́пунам*

там іма́м – те саме; *те* – тобі; *праваки́йāмі* – поясню; *йа́м* – що; *авоча́м* – Я пояснив; *пурā́* – раніше; *анаґе* – о праведна мати; *рши́ñāм* – мудреця́м; *і́роту-ка́ма́нāм* – що прагнули почути; *йо́гам* – про систему йоґи; *сарва-анґа* – усіма сторонами; *наі́пунам* – корисну й практичну.

О праведна матінко, Я поясню тобі давню систему йоґи, яку Я колись пояснив великим мудреця́м. Ця система з усякого погляду доступна й практична.

ПОЯСНЕННЯ: Господь не вигадує нових систем йоґи. Іноді хтось проголошує себе втіленням Бога і проповідує новий теологічний погляд на Абсолютну Істину. Але тут ми бачимо, що Капіла Муні, хоча Він – Сам Господь і здатний створити для Своєї матері нове вчення, усе-таки каже: «Я поясню тобі давню систему, яку Я вже колись пояснював великим мудреця́м, бо вони також прагнули почути про неї». Коли ми вже маємо довершений метод, викладений у ведичних писаннях, немає потреби вигадувати нові системи йоґи та вводити в оману неознайомлену публіку. Нині увійшло в моду відкидати визнану систему й замість неї пропагувати якусь підробку, проголошуючи її «нововинайденим методом йоґи».

ВІРШ 15

चेतः खल्वस्य बन्धाय मुक्तये चात्मनो मतम् ।
गुणेषु सक्तं बन्धाय रतं वा पुंसि मुक्तये ॥१५॥

*четах кхалв асйа бандга́йа мукта́йе ча́тmano матам
гу́нєшу сакта́м бандга́йа рата́м ва́ пу́мсi мукта́йе*

четах – свідомість; *кхалу* – справді; *асйа* – його; *бандга́йа* – для ув'язнення; *мукта́йе* – для звільнення; *ча* – і; *ātmanaх* – живої

істоти; *матам* – визнано; *гуґешу* – у трьох *гунах* природи; *сактам* – приваблене; *бандгайя* – до зумовленого життя; *ратам* – прив'язане; *ва* – чи; *пумсі* – у Богові-Особі; *муктайе* – для звільнення.

Стан, у якому свідомість живої істоти приваблюється до трьох *гун* матеріальної природи, називають зумовленим буттям. А коли та сама свідомість лине до Верховного Бога-Особи, жива істота стає звільненою.

ПОЯСНЕННЯ: Тут вказано відмінність між свідомістю Крішні та свідомістю *маї*. Для свідомості *маї* властива прив'язаність до трьох *гун* матеріальної природи (*гуґешу*), внаслідок чого істота іноді діє під впливом добра і знання, іноді під впливом пристрасті, а іноді під впливом невігластва. Ця діяльність під впливом різних якостей, спрямована до чуттєвої насолоди, являє собою причину зумовленого життя істоти. Коли жива істота скеровує ту саму свідомість (*четах*) на Верховного Бога-Особу, Крішну, тобто коли вона розвиває свідомість Крішні, вона стає на шлях до звільнення.

ВІРШ 16

अहं ममाभिमानोत्थैः कामलोभादिभिर्मलैः ।

वीतं यदा मनः शुद्धमदुःखमसुखं समम् ॥१६॥

ахам мамāбгімāноттхаіх *кама*-лобгадібгір малаіх
вітам йадā манах іуддгам адуххам асукхам самам

ахам – я; *мама* – моє; *абгімāна* – від хибних уявлень; *уттхаіх* – породжених; *кама* – хіттю; *лобга* – гнівом; *адібгіх* – та іншими; *малаіх* – від забруднення; *вітам* – звільнений; *йадā* – коли; *манах* – розум; *іуддгам* – чистий; *адуххам* – без почуття страждання; *асукхам* – без почуття щастя; *самам* – урівноважений.

Коли жива істота повністю позбувається скверни хіті й жадібності, породжених з оманного ототожнення із тілом

(«я») і з тілесною власністю («моє»), розум її стає чистим. У цьому чистому стані вона стає вищою за матеріальне так зване щастя і нещастя.

ПОЯСНЕННЯ: *Кама* і *лобга* – це синоніми матеріального існування. Усі завжди прагнуть чимось володіти. Тут сказано, що бажання і жадібність виникають через те, що істота в ілюзії ототожнює себе з тілом. Коли вона звільняється від цієї скверни, її розум і свідомість також стають вільними й повертаються до свого первинного стану. Розум, свідомість і жива істота реально існують. Коли йдеться про живу істоту, ми маємо на увазі також її розум і свідомість. Різниця між зумовленим життям і звільненим життям полягає в чистоті розуму та свідомості. Коли вони стають чисті, то жива істота стає трансцендентною до матеріального щастя й нещастя.

На початку Господь Капіла сказав, що досконала йоґа дає змогу піднятися над матеріальними щастям і нещастям. Як це можна зробити, пояснено тут – треба очистити розум і свідомість. Це можна зробити за допомогою системи *бгакті-йоґи*. Як пояснено в «Нарада-панчаратрі», істота повинна очистити свій розум і чуття (*тат-паратвена нірмалам*). Для цього чуття треба залучити до відданого служіння Господу. Процес полягає в цьому. Розум потребує якогось заняття, його неможливо зробити порожнім. Звичайно, дехто робить безглузді спроби зробити розум порожнім, але цього домогтися неможливо. Єдиний спосіб очистити розум полягає в тому, щоб скерувати його на Крішну. Розум повинен бути чимось зайнятий. Якщо ми задіємо його в медитації на Крішну, наша свідомість природно цілковито очиститься, і матеріальні бажання та жадібність не матимуть нагоди увійти в неї.

ВІРШ 17

तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परम् ।
निरन्तरं स्वयंज्योतिरणिमानमखण्डितम् ॥१७॥

*тадā пуруша āтмāнам кевалам пракртех парам
нірантарам свайам-джйотір анімāнам акхандітам*

тадā – тоді; *пурушах* – індивідуальна душа; *āтмāнам* – себе; *кевалам* – чистою; *пракртех парам* – трансцендентною до матеріального існування; *нірантарам* – невідмінною; *свайам-джйотіх* – самосайною; *анімāнам* – крихітною; *акхандітам* – неподільною.

Тоді душа бачить себе як трансцендентну до матеріального існування, завжди самосайну, вічно неподільну й нескінченно малу.

ПОЯСНЕННЯ: У стані чистої свідомості, свідомості Крішні, істота може побачити себе як крихітну частку духу, невідмінну від Верховного Господа. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», *джіва*, індивідуальна душа, вічно залишається невіддільною часткою Верховного Господа. Як промені сонця являють собою крихітні часточки сонячного сяйва, так і живі істоти являють собою крихітні часточки Верховного Духа. Індивідуальна душа не є відділеною від Господа у матеріальному сенсі. Вона завжди є крихітною часточкою духу. Не слід думати, що індивідуальна душа відокремлена від сукупного духу, оскільки вона є часткою. Філософія *маявади* проголошує, що існує тільки сукупний дух, а те, що відоме як *джіва*, – це його частка, яка потрапила в пастку ілюзії. Однак ця філософія неприйнятна, бо дух неможливо поділити на шматки, як матерію. Ця частка духу, *джіва*, була часткою завжди й залишається нею вічно. Доки існує Верховний Дух, доти існують Його невіддільні частки. Доки існує Сонце, існуватимуть корпускули сонячного світла.

Стосовно розміру *джіви* у Ведах сказано, що він становить одну десятитисячну долю кінчика волосини. Іншими словами, вона нескінченно мала. Верховний Господь безмежно великий, а жива істота, індивідуальна душа, безмежно мала, хоча за своєю природою невідмінна від Верховного Духа. Особливо

слід відзначити в цьому вірші два слова: *нірантарам* і *анімāнам*. *Нірантарам* означає «невідмінна» або «однакової природи». *Анімāнам*, ще одне вжите тут означення індивідуальної душі, означає «безмежно мала». Верховний Дух пронизує все, а індивідуальна душа – це крихітний за розмірами прояв духу. *Акхандітам* означає не лише «неподільна», але також «завжди безмежно мала за своєю природою». Корпускули сонячного світла неможливо відділити від Сонця, але водночас ці корпускули за своїм об'ємом значно менші за саме Сонце. Так само жива істота за своєю природою і якостями однакова з Верховним Духом, однак безмежно мала за обсягом.

ВІРШ 18

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियुक्तेन चात्मना ।
परिपश्यत्युदासीनं प्रकृतिं च हतौजसम् ॥१८॥

джнйāна-вайрāг'я-йуктена бгакті-йуктена чātманā
паріпаййаті удāсінам пракртім ча хатауджасам

джнйāна – знанням; *вайрāг'я* – зреченістю; *йуктена* – наділенням; *бгакті* – відданим служінням; *йуктена* – наділенням; *ча* – і; *ātманā* – розумом; *паріпаййаті* – бачить; *удāсінам* – байдужим; *пракртім* – до матеріального існування; *ча* – і; *хата-оджасам* – що діє на нього з меншою силою.

У цьому стані самоусвідомлення, розвиваючи знання і зреченість у відданому служінні, істота все бачить таким, як воно є. Вона стає байдужою до матеріального існування, і матерія втрачає свою владу над нею.

ПОЯСНЕННЯ: Мікроби якоїсь заразної хвороби впливають насамперед на слабший організм, і так само вплив матеріальної природи поширюється насамперед на слабкішу, зумовлену душу, не маючи сили над звільненою душею. Самоусвідомлення досягають звільнені особистості. Щоб усвідомити своє природне становище, потрібне знання і *вайраг'я*, зреченість.

Без знання неможливо досягнути самоусвідомлення. Коли істота усвідомлює, що вона безмежно мала невіддільна частка Верховного Духа, вона втрачає прив'язаність до матеріального, зумовленого життя. З цього починається віддане служіння. Не звільнившись від матеріальної скверни, неможливо присвятити себе відданому служінню Господеві. Тому в цьому вірші сказано: *джйāна-вайрāг'йа-йуктена*: коли людина досконало усвідомила своє природне становище та зреклася світу, прийнявши *санньясу* й позбувшись потягу до матерії, тоді вона може стати сповненим любові слугою Господа, присвятивши себе чистому відданому служінню, *бгакті-йуктена*. *Паріпаййаті* означає, що така особа все бачить в істинному світлі. На таку особу вплив матеріальної природи майже не поширюється. Це підтверджено також і в «Бгаґавад-гіті»: *брахма-бгūтаḥ прасаннāтмā* – коли людина усвідомила себе, вона стає щаслива і звільняється від впливу матеріальної природи, позбувшись жалю та прагнення. Цей стан Господь називає *мад-бгактім лабгате парām* – рівнем, на якому справді починається віддане служіння. Так само у «Нарада-панчаратрі» сказано, що для того, щоб залучити чуття до відданого служіння Господу, їх треба очистити. Той, хто прив'язаний до матеріальної скверни, не може бути відданим.

ВІРШ 19

न युज्यमानया भक्त्या भगवत्यखिलात्मनि ।
सद्गुणोऽस्ति शिवः पन्था योगिनां ब्रह्मसिद्धये ॥१९॥

на йуджйамāнайā бгактйā бгаґаватй акхілāтмані
садріуо 'сті шівах пантхā йогінāм брахма-сіддгайе

на – не; йуджйамāнайā – займаючись; бгактйā – відданим служінням; бгаґаваті – Верховному Богові-Особі; акхіла-ātмані – Наддуші; садріуаḥ – як; асті – є; шівах – сприятливий; пантхāḥ – шлях; йогінāм – йогів; брахма-сіддгайе – до досконалого самоусвідомлення.

Жоден йог не зможе досягнути досконалості в самоусвідомленні, якщо не вдається до відданого служіння Верховному Богові-Особі, бо це єдиний усеблагий шлях.

ПОЯСНЕННЯ: Тут виразно зазначено, що без відданого служіння неможливо досягнути досконалості в розвитку знання і зреченості. *На йуджйамāнайā* означає «без зв'язку». Коли йдеться про віддане служіння, відразу ж виникає питання про те, кому саме служити. Служити треба Верховному Богові-Особі, Наддуші всього сущого, бо це єдиний надійний шлях до самоусвідомлення, чи пізнання Брахмана. Словосполучення *брахма-сіддгайе* означає «усвідомлення своєї відмінності від матерії або тотожності з Брахманом». У Ведах сказано: *ахам брахмāсмī*. Досягнути *брахма-сіддгі* означає зрозуміти, що ми не матерія, а чиста душа. Є різні йоги, але кожен йог намагається пізнати себе, пізнати Брахман. Тут однозначно вказано, що, не присвятивши себе повністю на віддане служіння Верховному Богові-Особі, дуже важко знайти шлях до *брахма-сіддгі*.

На початку другої глави Першої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що до того, хто вдається до відданого служіння Вāsудеві, духовне знання і зреченість від матеріального світу приходять самі собою. Отож відданий не має потреби докладати окремих зусиль для того, щоб розвивати зреченість і знання. Віддане служіння саме по собі наділене такою могутністю, що людині, яка розвинула умонастрій відданого служіння, відкривається все. Тут сказано: *ііівах пантхāх* – це єдиний благий шлях, який веде до самоусвідомлення. Шлях відданого служіння – це найпотаємніший спосіб пізнати Брахман. З того, що благий шлях відданого служіння дає змогу досконалим пізнати Брахман, випливає, що так зване усвідомлення Брахмана, пізнання сйіва *брахмаджйоті*, не становить *брахма-сіддгі*. Над *брахмаджйоті* є Верховний Бог-Особа. Упанішади містять молитву, в якій відданий просить Господа ласкаво прибрати Своє сйіво, *брахмаджйоті*, щоб відданий побачив за

брахмаджйоті істинний вічний образ Господа. Без усвідомлення трансцендентного образу Господа не може бути мови про *бгакті*. Для *бгакті* потрібна особа, яка приймає віддане служіння, і відданий, який виконує віддане служіння. *Брахма-сіддгі* на шляху відданого служіння – це усвідомлення Верховного Бога-Особи. Пізнати сяйво тіла Верховного Бога – не означає досягнути досконалості *брахма-сіддгі*, усвідомлення Брахмана. Так само не є досконалістю й усвідомлення Господнього аспекту Параматми, тому що Бгаґаван, Верховний Бог-Особа, – це *акхілāтмā*, тобто Наддуша. Той, хто усвідомив Верховну Особу, пізнав усі інші аспекти, тобто аспект Параматми й Брахмана, і це повне усвідомлення є *брахма-сіддгі*.

ВІРШ 20

प्रसङ्गमजरं पाशमात्मनः कवयो विदुः ।
स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतम् ॥२०॥

прасанґам аджарам пāйāм āтманах кавайо відуґх
са ева сādгушу крто мокша-двāрам апāвртam

прасанґам – прив’язаність; *аджарам* – сильну; *пāйāм* – рабство; *ātманах* – душі; *кавайах* – вчені; *відуґх* – знають; *сах ева* – та сама; *сādгушу* – до відданих; *кртах* – скерована; *мокша-двāрам* – браму до звільнення; *апāвртam* – що відкриває.

Кожна мудра людина чудово знає, що матеріальна прив’язаність – це найміцніші пута, які зв’язують духовну душу. Але та сама прив’язаність, скерована на свідомих своєї природи відданих, відкриває перед людиною шлях до звільнення.

ПОЯСНЕННЯ: Тут ясно сказано, що прив’язаність до одного спричинює рабство зумовленого життя, а та сама прив’язаність, скерована на інший об’єкт, відкриває шлях до звільнення. Прив’язаність неможливо викоринити – її треба лише

перенести на інший об'єкт. Прив'язаність до матеріальних речей називають матеріальною свідомістю, а прив'язаність до Крішни чи Його відданого називають свідомістю Крішни. Отож прив'язаність нерозривно пов'язана зі свідомістю. Тут чітко сказано, що, просто очистивши свою свідомість, перетворивши її з матеріальної свідомості на свідомість Крішни, ми досягаємо звільнення. Хоча писання закликають позбутися прив'язаності, жива істота не здатна існувати без будь-яких бажань. Жива істота за своєю природою схильна відчувати до чогось прив'язаність. Ми бачимо, що коли в когось немає об'єкта прив'язаності, немає дітей, він розвиває прив'язаність до кішки чи собаки. Це свідчить про те, що схильність бути прив'язаним до чогось викоринити неможливо; її треба використати для вищих цілей. Прив'язаність до матеріальних речей продовжує наше зумовлене існування, але якщо ту саму прив'язаність перенести на Верховного Бога-Особу чи Його відданого, то вона стає джерелом звільнення.

Цей вірш радить перенести прив'язаність на *садгу*, відданих, які усвідомили себе. Хто такий *садгу*? *Садгу* – це не просто якась звичайна людина, яка вбралась у шафрановий одяг або відпустила бороду. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що *садгу* – це той, хто непохитно виконує віддане служіння. Навіть якщо трапляється, що він не дотримується суворих правил відданого служіння, але при тому він має непохитну віру в Крішну, Верховну Особу, його слід вважати за *садгу*. *Сāдгур ева са мантавайāх* (Б.-г., 9.30). *Садгу* неухильно йде шляхом відданого служіння. Якщо людина взагалі бажає пізнати Брахман чи досягнути духовної досконалості, цей вірш радить їй перенести свою прив'язаність на *садгу*, відданого. Господь Чайтанья підтвердив це: *лава-мāтра сāдгу-санґе сарва-сіддгі хайа* – завдяки одній миті спілкування з *садгу* людина може досягнути досконалості.

Махатма – це синонім до слова *садгу*. В іншому місці «Шрі-мад-Бгаґаватам» сказано, що служіння *махатмі*, піднесеному відданому Господа, – це *двāрам āхур вīmуктєх*, тобто пряма дорога до звільнення. *Махат-севām двāрам āхур вīmуктєс тамо-*

द्वारं योषिताम् सङ्गि-सङ्गाम् (Бгаг., 5.5.2). Натомість служіння матеріалістам дає протилежний результат. Якщо хтось служить грубому матеріалісту, чи людині, яка шукає тільки чуттєвого задоволення, то перед ним відкривається шлях до пекла. Ту саму засаду підтверджено тут. Прив'язаність до відданого – це прив'язаність до служіння Господу, адже, спілкуючись із садгу, людина чує від нього настанови про те, що треба стати відданим, поклонятися Господу та щиро Йому служити. Такі дари садгу. Якщо ми хочемо спілкуватися з садгу, ми не повинні чекати від нього настанов про те, як покращити своє матеріальне становище. Він дасть настанови про те, як розрубати вузол прив'язаності до матеріальної скверни та як піднятися до рівня відданого служіння. Ось які результати дає спілкування з садгу. Капіла Муні насамперед пояснює, що шлях до звільнення починається зі спілкування.

ВІРШ 21

तितिक्षवः कारुणिकाः सुहृदः सर्वदेहिनाम् ।
अजातशत्रवः शान्ताः साधवः साधुभूषणाः ॥२१॥

tītikṣavaḥ kārūṇikāḥ suhrdaḥ sarva-dehinām
adjaṭa-śatrapaḥ śāntāḥ sādgaḥ sādgu-bhūṣanāḥ

tītikṣavaḥ – терплячі; *kārūṇikāḥ* – милостиві; *suhrdaḥ* – дружні; *sarva-dehinām* – до всіх живих істот; *adjaṭa-śatrapaḥ* – ні до кого не відчують ворожнечі; *śāntāḥ* – умиротворені; *sādga-vaḥ* – вірні писанням; *sādgu-bhūṣanāḥ* – наділені піднесеними якостями.

Садгу можна пізнати за тим, що він терплячий, милостивий і дружньо ставиться до всіх живих істот. Він не має ворогів, умиротворений, вірний писанням, а всі його якості піднесені.

ПОЯСНЕННЯ: Як уже сказано, *садгу* – це відданий Господа. Тому він турбується тільки про те, щоб відкрити людям знання відданого служіння Господу. У цьому проявляється його милосердя. Він знає, що без відданого служіння Господу життя людини спливає марно. Відданий мандрує всією землею, ідучи від дверей до дверей і проповідуючи: «Розвивайте свідомість Крішні. Станьте відданим Господа Крішні. Не марнуйте життя на задоволення лише своїх тваринних потреб. Людське життя призначене для самоусвідомлення, для розвитку свідомості Крішні». Так навчає *садгу*. Він не задовольняється тим, що сам досягає звільнення. Він завжди думає про інших. Немає людини, яка більше за нього співчувала би всім занепалим душам. Одна з його якостей – це *кṛпуніка*, велике милосердя щодо занепалих душ. Під час проповіді йому доводиться стикатися з численними перешкодами, і тому *садгу*, Господній відданий, повинен бути дуже терплячий. Його нерідко кривдять, тому що зумовлені душі не готові прийняти трансцендентне знання про віддане служіння. Їм не подобається слухати про це. У цьому проявляється їхня хвороба. *Садгу* виконує невдячне завдання переконувати їх у важливості відданого служіння. Іноді віддані зазнають фізичних нападок. Господа Ісуса Христа розп'яли, Харідаса Тхакура били палицями на двадцяти двох базарах, а на Нітьянанду, головного сподвижника Господа Чайтан'ї, напали розлючені Джагай і Мадгай. Та всі ці віддані зберігали терпіння, оскільки їхня місія полягала в тому, щоби звільнити пропащі душі. *Садгу* відзначає велика терплячість і милосердя до всіх занепалих душ. Він милостивий, бо він бажає добра всім живим істотам. Він бажає добра не лише людям, але й тваринам також. Тут сказано *сарва-дехінām*, що вказує на всіх живих істот, які мають матеріальні тіла. Матеріальне тіло має не лише людина, але й інші істоти, як-от коти й собаки. Відданий Господа милостивий до всіх: навіть до котів, собак, дерев тощо. Він поводить з усіма живими істотами так, щоб вони кінець кінцем звільнилися від матеріального рабства. Шівананда Сена, один з учнів Господа

Чайтаньї, дарував звільнення собаці, ставлячись до неї трансцендентно. Відомо багато випадків, коли завдяки спілкуванню з *садгу* навіть собака діставав звільнення, тому що *садгу* дбає про добро всіх живих істот. І хоча *садгу* ні з ким не ворогує, світ настільки невдячний, що навіть *садгу* має багато ворогів.

У чому полягає різниця між ворогом і другом? Ця різниця проявляється в їхній поведінці. *Садгу* поводитьсь з усіма зумовленими душами так, щоб вони врешті-решт звільнилися від матеріального ув'язнення. Тому зумовлена душа не може знайти кращого друга, ніж *садгу*, який намагається полегшити її існування. *Садгу* завжди умиротворений, він спокійно та незворушно виконує вказівки писань. *Садгу* – це той, хто дотримується викладених у писаннях заповідей і водночас є відданим Господа. Той, хто справді дотримується принципів писань, повинен бути відданим Бога, бо всі *шастри* приписують коритися наказам Бога-Особи. Отже, словом *садгу* називають вірного слугу заповідей писань і Господнього відданого. Відданого відзначають усі ці якості. Відданий розвиває всі хороші якості півбогів, тоді як невідданий, навіть отримавши чудову освіту й виховання, із трансцендентного погляду насправді не має хороших якостей.

ВІРШ 22

मय्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्वन्ति ये दृढात् ।

मत्कृते त्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबान्धवाः ॥२॥

майй ананйєна бгāvєна бгактїм курвантї йє дрдгām

мат-крте тйакта-кармāнас тйакта-сваджана-бāндгавāх

майй – Мені; *ананйєна бгāvєна* – з неухильно зосередженим розумом; *бгактїм* – віддане служіння; *курвантї* – виконують; *йє* – ті, хто; *дрдгām* – непохитні; *мат-крте* – задля Мене; *тйакта* – відреклися; *кармāнах* – від діяльності; *тйакта* – відреклися; *сва-джана* – родинних зв'язків; *бāндгавāх* – друзів.

Такий садгу непохитно виконує віддане служіння Господу. Задля Господа він зрікається всіх інших світських стосунків, як-от родинні зв'язки чи дружні взаємини.

ПОЯСНЕННЯ: Санньясі, що зрікається світу, також називають садгу, тому що він відрікається від усього: від дому, затишку, друзів, родичів та обов'язків перед друзями й родиною. Задля Верховного Бога-Особи він зрікається всього. Санньясі називають кожного, хто прийняв зречення, але це зречення приведе до успіху тільки тоді, коли він з усією аскетичністю використає всю свою енергію на служіння Господу. Тому тут сказано: *бгактім курванті йе дрдгām*. Того, хто зрікся світу й серйозно присвячує себе служінню Господу, вважають за садгу. Садгу – це людина, яка склала з себе всі світські обов'язки перед суспільством, родиною і людством, щоб віддати себе служінню Господу. Тільки народившись на світ, людина вже зв'язана численними обов'язками: перед людством, перед півбогами, великими мудрецьми, взагалі всіма живими істотами, своїми батьками, пращурами та багатьма іншими. Коли людина складає з себе ці всі обов'язки для того, щоб служити Верховному Господу, їй не загрожує кара за нехтування ними. Але якщо людина зрікається обов'язків задля задоволення чуттів, закони природи покарають її.

ВІРШ 23

मदाश्रयाः कथा मृष्टाः शृण्वन्ति कथयन्ति च ।
तपन्ति विविधास्तापा नैतान्मद्गतचेतसः ॥२३॥

мад-āйірайāх катхā мрштіāх ішрнванті катхайанті ча
тапанті вівідгāс тāпā нaitāн мад-гата-четасах

мат-āйірайāх – про Мене; *катхāх* – оповіді; *мрштіāх* – сповнені солодкого смаку; *ішрнванті* – слухають; *катхайанті* – оспівують; *ча* – і; *тапанті* – завдають страждань; *вівідгāх* – різні;

tāpāḥ – матеріальні нещастя; *na* – не; *etān* – їм; *mat-gata* – зосереджені на Мені; *chetasaḥ* – їхні думки.

Постійно слухаючи й переказуючи оповіді про Мене, Верховного Бога-Особу, садгу не відчують матеріальних страждань, тому що вони завжди занурені в думки про Мої розваги та діяння.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальний світ сповнений численних страждань: пов'язаних із тілом та розумом, пов'язаних з іншими живими істотами чи пов'язаних із природними нещастями. Але садгу не турбують ці нещастя, тому що його розум завжди сповнений свідомості Крішні й він ніколи не розмовляє ні про що інше, крім Господніх діянь. Махарадж Амбаріша не говорив ні про що інше, крім Господніх розваг. *Vacāṁsi vaikuṇṭha-guṇānucarṇane* (Бгаг., 9.4.18). Свій дар мови він використовував тільки для того, щоби прославляти Верховного Бога-Особу. Садгу завжди прагнуть слухати про діяння Господа та Його відданих. Завжди занурені у свідомість Крішні, вони забувають про матеріальні страждання. Звичайні зумовлені душі, не пам'ятаючи про Господні діяння, завжди сповнені матеріальних тривог і турбот. Натомість віддані, поринаючи в оповіді про Господа, забувають про пов'язані з матеріальним буттям нещастя.

ВІРШ 24

त एते साधवः साध्वि सर्वसङ्गविवर्जिताः ।
सङ्गस्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः सङ्गदोषहरा हि ते ॥२४॥

ta ete sādgaḥ sādḡvi sarva-saṅga-vivardjītāḥ
saṅgaś teṣv atḥa te prārthyaḥ saṅga-doṣa-harā hi te

ta ete – ті самі; *sādgaḥ* – віддані; *sādḡvi* – праведна жінко; *sarva* – від усіх; *saṅga* – прив'язаностей; *vivardjītāḥ* – вільні; *saṅgaḥ* – прив'язаність; *teṣu* – до них; *atḥa* – тоді; *te* – тобою;

prārtihāḥ – має бути звернута; *saṅga-doṣa* – згубні наслідки матеріальної прив'язаності; *harāḥ* – знешкоджують; *xi* – справді; *me* – вони.

О праведна матінко, такі якості відзначають великих відданих, цілковито вільних від будь-яких прив'язаностей. Твоя мета – розвинути прив'язаність до таких святих людей, бо це усуває згубні наслідки матеріальної прив'язаності.

ПОЯСНЕННЯ: Капіла Муні тут вчить Свою матір, Девахуті: якщо вона хоче звільнитися від матеріальної прив'язаності, то їй треба розвинути прив'язаність до *садгу*, відданих, які цілковито звільнилися від матеріальних прив'язаностей. У «Бгаґавад-гіті» (15.5) пояснено, хто гідний увійти в царство Бога. Там сказано: *nīrmāna-moḥā dṛṣṭa-saṅga-doṣāḥ*. Це означає, що така людина повинна повністю звільнитися від пихи, яку породжує матеріальна власність. Нехай людина дуже багата й шановна з матеріального погляду, якщо вона хоче потрапити до духовного царства, повернутися додому, до Бога, їй треба позбутися гордині матеріального власника, адже це неприродний стан свідомості. А вжите в згаданому вірші «Бгаґавад-гіті» слово *моха* вказує на оманне уявлення про себе як про багатого чи бідного. Людина вважає себе за багату чи за бідну під впливом ілюзії матеріального світу, бо саме її тіло ілюзорне, або тимчасове. Також чиста душа, яка готує себе до звільнення від матеріального рабства, повинна передусім звільнитися від пут трьох *лун* матеріальної природи. Зараз наша свідомість забруднена через вплив трьох *лун* природи, тому «Бгаґавад-гіта» проголошує: *dṛṣṭa-saṅga-doṣāḥ* – треба вийти з-під сповненого скверни впливу трьох *лун* матеріальної природи. Те саме сказано й у цьому вірші «Шрімад-Бгаґаватам»: чистий відданий, який готує себе до повернення в духовне царство, також обриває зв'язок із трьома *лунами* матеріальної природи. Ми повинні шукати спілкування з такими відданими. Саме задля цього ми заснували Міжнародне товариство свідомості Кріш-

ни. У людському суспільстві існує багато торгових, наукових та всіляких інших спільнот, які допомагають виховувати чи розвивати відповідну свідомість, але немає такого товариства, яке допомагало б звільнитися від усіх матеріальних прив'язаностей. Коли людина досягнула рівня, на якому вона шукає свободи від матеріальної скверни, їй потрібне оточення відданих, які зосереджують усі свої зусилля на плеканні свідомості Крішні. Завдяки спілкуванню з ними людина дістає змогу порвати всі пута, які зв'язують її з матерією.

Відданий, звільнившись від усього, що його зв'язує зі скверною матерії, стає невідданий впливу матеріальних страждань. Хоча здається, що він існує на матеріальному рівні, страждання матеріального світу не впливають на нього. Як це можливо? Це добре пояснює приклад із кішкою. Кішка переносить своє кошеня у пащі, і так само в пащі вона носить спійману мишу. І кошеня, і миша опиняються в пащі кішки, але стан їхній геть різний. Кошеня відчуває затишок у зубах матері, а миша в зубах кішки відчуває на собі хватку близької смерті. Так само й *sāṁgavaḥ*, віддані, які у свідомості Крішні виконують трансцендентне служіння Господу, не відчувають на собі впливу матеріальних страждань, тоді як невіддані, що не мають свідомості Крішні, відчувають усі муки матеріального життя. Тому треба відкинути спілкування з матеріалістичними людьми й шукати товариства тих осіб, які перебувають у свідомості Крішні, бо таке спілкування допоможе людині духовно розвиватися. Їхні слова й настанови допоможуть їй розрубати свою прив'язаність до матеріального існування.

ВІРШ 25

सतां प्रसङ्गान्मम वीर्यसंविदो
भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कथाः ।
तज्जोषणादाश्वपवर्गवर्त्मनि
श्रद्धा रतिर्भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥२५॥

*сатām прасангāн мама вїрйа-самвідо
 бгаванті хрт-карґа-расāйанāх катхāх
 тадж-джошаңād āйив апаварґа-вартмані
 ұраддгā ратїр бгактір анукрамїшйатї*

сатām – з чистими відданими; *прасангāt* – через спілкування; *мама* – Моїх; *вїрйа* – чудесних діянь; *самвідах* – обговорення; *бгаванті* – стають; *хрт* – серцю; *карґа* – вухам; *раса-айанāх* – що дають радість; *катхāх* – історії; *тат* – того; *джошаңāt* – плеканням; *āйу* – швидко; *апаварґа* – звільнення; *вартмані* – на шляху; *ұраддгā* – тверда віра; *ратїх* – прив'язаність; *бгактіх* – відданість; *анукрамїшйатї* – прийдуть одне за одним.

У товаристві чистих відданих розмови про подвиги й розваги Верховного Бога-Особи дають слухові та серцю велику втіху. Плекаючи в таких бесідах знання про Господа, людина поступово просувається на шляху до звільнення. Коли вона досягає свободи, її прив'язаність до Господа стає непохитною, а після того в неї розвивається справжня відданість, і вона розпочинає істинне віддане служіння.

ПОЯСНЕННЯ: Тут описано ступені розвитку у свідомості Крішні й у відданому служінні. Насамперед треба шукати спілкування з людьми, які перебувають у свідомості Крішні й виконують віддане служіння. Без такого спілкування розвиватися неможливо. Просто поглиблюючи теоретичне знання і вивчаючи книжки, неможливо піднятися на відчутно вищий рівень. Треба відмовитися від спілкування з матеріалістичними людьми й шукати товариства відданих, бо без спілкування з відданими неможливо зрозуміти діяння Господа. Більшість людей вірять у безособистісний аспект Абсолютної Істини. Не спілкуючись із відданими, вони не можуть зрозуміти, що Абсолютна Істина може бути особою й діяти, як особа. Це дуже складний предмет, але без особистісного розуміння Абсолютної Істини, поняття відданості не має сенсу. Відданість чи служіння не можуть бути звернені до чогось безособистісного.

Служити можна особі. Невіддані нездатні зрозуміти свідомість Крішні, коли читають «Шрімад-Бгаґаватам» чи інші ведичні писання, де описані діяння Господа. Вони думають, що ці діяння – вигадані історії, бо ніхто їм не пояснює справжньої природи духовного життя. Щоб зрозуміти особистісну природу дій Господа, треба знайти товариство відданих, і коли в їхньому товаристві людина обмірковує та намагається зрозуміти трансцендентні дії Господа, перед нею відкривається шлях до звільнення, і вона досягає свободи від матерії. Її віра в Господа стає непохитна, а її прив'язаність до спілкування з Господом і відданими дедалі посилюється. Спілкуватися з відданими – це те саме, що спілкуватися з Господом. Завдяки такому спілкуванню відданий розвиває бажання служити Господу, а тоді, утвердившись на трансцендентному рівні відданого служіння, поступово досягає досконалості.

ВІРШ 26

भक्त्या पुमाञ्जातविराग ऐन्द्रियाद्
 दृष्टश्रुतान्मद्रचनानुचिन्तया ।
 चित्तस्य यत्तो ग्रहणे योगयुक्तो
 यतिष्यते ऋजुभिर्योगमार्गैः ॥२६॥

*бгактйā пумāн джāта-вīрāга аіндрійāд
 дршṭа-ўруṭāт мад-рачанāнучінтайā
 чіттасйā йатто грахане йога-йукто
 йатішйате рджубгір йога-мāргāйх*

бгактйā – у процесі відданого служіння; *пумāн* – людина; *джāта-вīрāга* – розвинувши відразу; *аіндрійāт* – від задоволення чуттів; *дршṭа* – побаченого (на цьому світі); *ўруṭāт* – почутого (на тому світі); *мад-рачана* – Мої діяння, як оце творення та інші; *анучінтайā* – постійно обдумуючи; *чіттасйā* – розуму; *йатта*х – занурений; *грахане* – у пануванні; *йога-йукта*х – утвердившись у відданому служінні; *йатішйате* – намагатиметься;

рджубгіх – через легкі; *йога-мāргaiх* – методи керування містичною силою.

Отже, свідомо виконуючи віддане служіння в товаристві відданих і постійно думаючи про діяння Господа, людина розвиває відразу до чуттєвих насолод, як на цьому світі, так і на тому. Метод свідомості Крішні – це найлегший спосіб опанування містичними силами. Коли людина утверджується на шляху відданого служіння, вона розвиває здатність панувати над розумом.

ПОЯСНЕННЯ: Усі писання закликають людей до праведного життя, обіцяючи за це чуттєві насолоди не лише за цього життя, але й за наступного. За добродієсну корисливу діяльність вони обіцяють людині піднесення до райського царства на вищих планетах. Однак відданий, який спілкується з іншими відданими, воліє розмірковувати про діяння Господа – про те, як Він створив цей всесвіт, як Він підтримує його, як творіння розпадається і як Господні розваги вічно тривають у духовному царстві. Ці Господні дії докладно змальовані в писаннях, передусім у «Бгаґавад-гіті», «Брахма-самхіті» та «Шрімад-Бгаґаватам». Щирий відданий, спілкуючись з іншими відданими, отримує можливість слухати про ці ігри Господа й обдумувати їх. Завдяки цьому він втрачає будь-який смак до так званого щастя на цьому чи на тому світі, на райських чи будь-яких інших планетах. Відданих цікавить одне – отримати особисте товариство Господа. Тимчасові «насолоди» їх більше не приваблюють. Людину, яка досягла такого стану, називають *йога-юкта*. Того, хто досконало оволодів містичними силами, не турбують принади цього світу чи іншого, його цікавить тільки те, що пов'язане з духовним знанням і з духовним світом. Цього піднесеного рівня дуже легко досягнути найдоступнішим із методів – *бгакті-йоґою*. *Рджубгір йога-мāргaiх*. Слово *рджубгіх* тут дуже влучне: воно означає «дуже легко». Існують різні методи *йога-мāрга*, досягнення йоґічної досконалості, але цей метод, віддане служіння Господу, – найлегший

з усіх. Цей метод не лише найлегший з-поміж усіх, він ще й приводить до найвищої цілі. Тому кожен повинен спробувати скористатися методом свідомості Крішни й таким чином досягнути найвищої досконалості.

ВІРШ 27

असेवयायं प्रकृतेर्गुणानां
ज्ञानेन वैराग्यविजृम्भितेन ।
योगेन मय्यर्पितया च भक्त्या
मां प्रत्यगात्मानमिहावरुन्धे ॥२७॥

*асевайайам пракртер гуṇānām
джнйāнена вайrāgйа-віджрмбгітена
йогена майй арпитайā ча бгактйā
мām пратйаg-ātмāнам іхāварундге*

асевайā – покинувши служіння; *айам* – ця людина; *пракртеḥ гуṇānām* – гунам матеріальної природи; *джнйāнена* – знанням; *вайrāgйа* – зреченістю; *віджрмбгітена* – розвиненою; *йогена* – практикою йоги; *майй* – на Мені; *арпитайā* – через зосередженість; *ча* – і; *бгактйā* – з відданістю; *мām* – Мене; *пратйак-ātмāнам* – Абсолютну Істину; *іхa* – ще за цього життя; *аварундге* – досягає.

Покинувши служити *гунам* матеріальної природи й розвиваючи замість того свідомість Крішни, знання і зреченість, а також практикуючи йогу, яка вчить повсякчасно зосереджувати розум на відданому служінні Верховному Богові-Особі, людина ще за цього життя здобуває Моє товариство, бо Я – Верховна Особа, Абсолютна Істина.

ПОЯСНЕННЯ: Коли людина виконує віддане служіння Господу, що складається з дев'яти пояснених в авторитетних писаннях форм діяльності – слухання (*шраванам*), оспівування (*кіртанам*), пам'ятання, поклоніння, піднесення молитов та особисте

служування, – у неї природно не залишається нагоди служити трьом *гунам* матеріальної природи. І не має значення, виконує вона тільки один, два чи всі дев'ять елементів *бгакті-йоги*. Якщо людина повністю не задіяла себе в духовному служінні, їй не позбутися прив'язаності до матеріального служіння. Тому невідданих дуже цікавить так звана гуманітарна чи філантропічна діяльність, як-от створення лікарень чи добродійних закладів. Це, безперечно, праведна діяльність, і ті, хто до неї вдаються, отримують можливість для задоволення чуттів, у цьому житті чи в наступному. Однак віддане служіння вище за обмежене задоволення чуттів. Це повністю духовна діяльність. Коли людина присвячує себе духовній діяльності відданого служіння, у неї природно не залишається нагоди пуститися в задоволення чуттів. Свідомість Крішни не слід практикувати сліпо: цю діяльність треба виконувати з глибоким розумінням і досконалою зреченістю. Така практика *йоги*, за якої розум людини завжди з відданістю зосереджений на Верховному Богові-Особі, приводить її до звільнення ще за цього життя. Той, хто присвячує себе такій діяльності, встановлює зв'язок із Верховним Богом-Особою. Тому Господь Чайтанья хвалив цей метод, що рекомендує слухати про Господні розваги з вуст досконалих відданих. Немає значення до якої матеріальної категорії належать слухачі. Якщо вони смиренно й покірливо слухають про Господні діяння від душі, яка усвідомила свою природу, вони зможуть завоювати Верховного Бога-Особу, якого не завоювати ніяк інакше. Для самоусвідомлення немає нічого важливішого, ніж слухати відданих і спілкуватися з ними.

ВІРШ 28

देवहूतिरुवाच

काचित्त्वय्युचिता भक्तिः कीदृशी मम गोचरा ।

यया पदं ते निर्वाणमञ्जसान्वाश्रवा अहम् ॥२८॥

девахутір увāча

кāचित твайй учітā бгактіх кīдрііī мама гочарā
йайā падам те нīрвāнам аїджасāнвāїнаваī ахам

девахутіх увāча – Девахуті сказала; кāचित – який; твайй – Тобі; учітā – відповідний; бгактіх – відданого служіння; кīдрііī – який різновид; мама – мені; го-чарā – доступний для практики; йайā – яким; падам – стопи; те – Твої; нīрвāнам – що дають звільнення; аїджасā – одразу; анвāїнаваī – досягну; ахам – я.

Вислухавши пояснення Господа, Девахуті запитала: Який різновид відданого служіння мені варто практикувати, щоб найлегше і найшвидше здобути можливість служити Твоїм лотосовим стопам?

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гїті» сказано, що доступ до служіння Господу не закритий ні для кого. Кожен – чи це жінка, чи робітник, чи торговець, – присвятивши себе відданому служінню Господу, підніметься до найвищої досконалості й повернеться додому, до Бога. Яке віддане служіння найбільше підходить тому чи іншому відданому, милостиво визначає духовний учитель.

ВІРШ 29

यो योगो भगवद्वाणो निर्वाणात्मंस्त्वयोदितः ।

कीदृशः कति चाङ्गानि यतस्तत्त्वावबोधनम् ॥२९॥

йо його бгаґавад-бāно нīрвāнāтмāмс твайодітах
кīдрііах каті чāнḡāні йатас таттвāвабодганам

йах – який; йогох – метод містичної йоги; бгаґават-бāнах – націлений на Верховного Бога-Особу; нīрвāна-āтман – о втілення нīрвани; твайā – Тобою; удітах – пояснено; кīдрііах – якої природи; каті – скільки; ча – і; анḡāні – складових частин; йатах – якими; таттва – істини; авабодганам – усвідомлення.

Як Ти пояснив, система містичної йоґи призначена для того, щоби привести до Верховного Бога-Особи й покласти край матеріальному існуванню. Будь ласка, поясни мені суть цієї системи йоґи. Які існують шляхи пізнання цієї піднесеної науки та скільки їх?

ПОЯСНЕННЯ: Існують різні форми містичної йоґи, що мають на меті досягнення різних аспектів Абсолютної Істини. Мета *г'яна-йоґи* – це безособистісне сяйво Брахмана, мета *хатха-йоґи* – локалізований аспект Абсолютної Істини, Параматма; мета *бгакті-йоґи*, чи відданого служіння, що складається з дев'яти форм практики, як-от слухання й оспівування, – це досконале усвідомлення Верховного Господа. Існують різні методи самоусвідомлення, але тут Девахуті запитує конкретно про систему *бгакті-йоґи*, основи якої Господь уже пояснив. Складові частини *бгакті-йоґи* – це слухати про Господа, оспівувати Його славу, пам'ятати про Нього, підносити молитви Йому, поклонятися Йому в храмі, слугувати Йому, виконувати Його накази, дружити з Ним і, кінець кінцем, присвятити все на служіння Йому.

Важливим у цьому вірші є слово *нірвāṇātman*. Поки людина не стане на шлях відданого служіння, їй не вдасться покласти край матеріальному існуванню. Що стосується *г'яні*, то їх приваблює *г'яна-йоґа*, але навіть якщо вони силою великих аскез піднімаються до сяйва Брахмана, їм загрожує небезпека впасти знову в матеріальний світ. Тому *г'яна-йоґа* не дає змогу остаточно покласти край матеріальному існуванню. Що ж до *хатха-йоґи*, мета якої – досягнути локалізований аспект Господа, Параматму, то історії відомо багато випадків, коли йоґи, як оце Вішвамїтра, падали зі свого рівня. Однак *бгакті-йоґи*, досягнувши Верховного Бога-Особи, уже ніколи не повертаються до матеріального світу, що підтверджується у «Бгаґавад-гіті»: *йад ґатвā на нівартанте* – потрапивши туди, істота вже не повертається. *Тїактвā дехам пунар джанма наїті* – покинувши це тіло, така особа вже ніколи не народжує-

ться в матеріальному тілі. *Нірвана* не припиняє існування душі. Душа існує вічно. Отже, *нірвана* означає кінець матеріального існування, а покласти край матеріальному існуванню означає повернутися додому, до Бога.

Іноді люди запитують про те, як жива істота падає з духовного світу в матеріальний. Відповідь міститься тут. Не досягнувши планет Вайкунтхи й не здобувши безпосереднього товариства Верховного Бога-Особи, істота зберігає схильність падати. Не важливо, перебуває вона у стані безособистісного усвідомлення Брахмана чи в екстатичному трансі медитації. Також треба відзначити ще одне вжите в цьому вірші слово: *бгавад-бāнах*. *Бāнах* означає «стріла». Система *бгакті-йоги* подібна до стріли, націленої на Верховного Бога-Особу. Система *бгакті-йоги* ніколи не спонукає людину задовольнитися безособистісним сьйвом Брахмана чи усвідомленням Параматми. Ця стріла (*бāнах*) настільки гостра і стрімка, що вона летить прямо до Верховного Бога-Особи, проникаючи крізь сфери безособистісного Брахмана та локалізованої Параматми.

ВІРШ 30

तदेतन्मे विजानीहि यथाहं मन्दधीर्हरे ।
सुखं बुद्धयेय दुर्बोधं योषा भवदनुग्रहात् ॥३०॥

тад етан ме віджāніхі йатхāхам манда-дгїр харе
сукхам буддгйейа дурбодгам йошā бгават-ануграхāt

тат етат – те саме; *ме* – мені; *віджāніхі* – поясни, будь ласка; *йатхā* – щоб; *ахам* – я; *манда* – повільний; *дгїх* – чий інтелект; *харе* – Господи; *сукхам* – легко; *буддгйейа* – могла зрозуміти; *дурбодгам* – те, що важко зрозуміти; *йошā* – жінка; *бгават-ануграхāt* – з Твоєї милості.

Мій синку, Капіло, врешті-решт, я лише жінка. Мені дуже важко зрозуміти Абсолютну Істину, бо мій інтелект не

такий гострий. Але якщо Ти милостиво даси мені докладне пояснення, то навіть зі своїм слабким розумом я зможу пізнати Істину й відчутти трансцендентне щастя.

ПОЯСНЕННЯ: Абсолютну Істину нелегко збагнути звичайним людям з їхнім слабким інтелектом, але якщо духовний учитель являє учню милість, хоч би яким нетямущим той був, із божественної ласки духовного вчителя йому все відкривається. Тому Вішванатх Чакраварті Тхакур каже: *йасйа прасādād* – з милості духовного вчителя людина здобуває милість Верховного Бога-Особи (*бгаґавад-прасāдах*). Девахуті попрохала свого великого сина дарувати їй милість, тому що вона нетямуща жінка, а також Його матір. З милості Капіладеви вона могла без перешкод пізнати Абсолютну Істину, хоча для звичайних людей, а надто для жінок, цей предмет вкрай складний.

ВІРШ 31

मैत्रेय उवाच
विदित्वार्थं कपिलो मातुरित्थं
जातस्नेहो यत्र तन्वाभिजातः ।
तत्त्वाम्नायं यत्प्रवदन्ति साङ्ख्यं
प्रोवाच वै भक्तिवितानयोगम् ॥३१॥

маїтрейа увāча
відітвāртхам капіло мāтур іттхам
джāта-снехо йатра танвāбгіджāтах
таттвāмнāйām йат праваданті сāнххйām
провāча вaі бгакті-вітāна-йōгам

маїтрейах увāча – Майтрея сказав; *відітвā* – зрозумівши; *артхам* – мету; *капілах* – Господь Капіла; *мāтур* – Своїї матері; *іттхам* – так; *джāта-снехах* – співчуюючи; *йатра* – їй; *танвā* – з її тіла; *абгіджāтах* – народжений; *таттва-āmнāйām* – істини, які отримують ланцюгом учнівської послідовності; *йат* – які; *праваданті* – називають; *сāнххйām* – філософія санхх'ї;

провāча – виклав; *vai* – насправді; *бгакті* – відданим служінням; *вітāна* – наповнену; *йогам* – містичну йогу.

Шрі Майтрея сказав: Вислухавши Свою матір і зрозумівши її наміри, Капіла пройнявся співчуттям до неї. Пам'ятаючи, що Він з'явився на світ з її тіла, Він пояснив їй філософію *санкх'ї*, яку передають ланцюгом учнівської послідовності та яка поєднує в собі віддане служіння і містичний метод пізнання.

ВІРШ 32

श्रीभगवानुवाच

देवानां गुणलिङ्गानामानुश्रविककर्मणाम् ।
सत्त्व एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या ।
अनिमित्ता भागवती भक्तिः सिद्धेर्गरीयसी ॥३२॥

śrī-bhagavān uvāca

devānām guṇa-līṅgānām ānuśravika-karmaṇām
sattva evaika-manaso vṛttiḥ svābhāvikī tu yā
animitṭā bhāgavatī bhaktiḥ siddher garīyasī

śrī-bhagavān uvāca – Верховний Бог-Особа сказав; *devānām* – для чуттів чи панівних божеств, які керують чуттями; *guṇa-līṅgānām* – які знаходять об'єкти чуттів; *ānuśravika* – згідно з писаннями; *karmaṇām* – які діють; *sattve* – розуму чи Господеві; *eva* – тільки; *eka-manasaḥ* – людини з нероздвоєним розумом; *vṛttiḥ* – схильність; *svābhāvikī* – природна; *tu* – певно; *yā* – яке; *animitṭā* – без мотиву; *bhāgavatī* – Богові-Особі; *bhaktiḥ* – віддане служіння; *siddher* – від звільнення; *garīyasī* – краще.

Господь Капіла сказав: Чуття уособлюють різних півбогів і за своєю природою схильні діяти згідно з ведичними приписами. Як чуття представляють півбогів, так розум представляє Верховного Бога-Особу. Природний обов'язок розуму – служити. Коли ця схильність служити спрямована

в русло відданого служіння Богові-Особі, вільного від будь-яких особистих мотивів, це набагато перевершує навіть спасіння.

ПОЯСНЕННЯ: Чуття живої істоти завжди виконують якусь діяльність – або визначену у Ведах, або матеріалістичну. За своєю природою чуття схильні служити чомусь вищому, а осереддя всіх чуттів – це розум. Насправді розум – ватажок чуттів, і тому його називають *саттвою*. Відповідно, ватажок усіх півбогів, які відповідають за різні сфери матеріальної діяльності – тобто бога Сонця, бога Місяця, Індри та інших, – це Верховний Бог-Особа.

У ведичних писаннях сказано, що півбоги являють собою різні члени всесвітнього тіла Верховного Бога-Особи. Наші чуття також підпорядковані різним півбогам. Чуття представляють різних півбогів, а розум представляє Верховного Бога-Особу. Чуття діють за проводом розуму й під керівництвом півбогів. Коли діяльність чуттів спрямована в русло служіння Верховному Богові-Особі, вони перебувають у своєму природному становищі. Господа називають Хрішікеша, тому що Він – справжній володар і вищий повелитель чуттів. Чуття й розум наділені природною схильністю до дії, але коли їх покриває матеріальна скверна, вони діють задля якоїсь матеріальної вигоди чи задля вдоволення півбогів, тоді як насправді вони призначені служити Верховному Богові-Особі. Чуття називають *хрішіка*, а Верховного Бога-Особу називають Хрішікеша. Хоч як чуття діють у певний момент, їхня справжня природа полягає в тому, щоб служити Верховному Господу. Така діяльність і називається *бгакті*.

Капіладева каже, що коли чуття людини служать Верховному Богові-Особі й ця діяльність не має на меті матеріальної вигоди чи егоїстичних інтересів, то людина виконує віддане служіння. Такий дух служіння значно перевершує *сіддгі*, спасіння. *Бгакті*, або прагнення служити Верховному Богові-Особі, за своїм трансцендентним рівнем значно вище від *мукті*, чи

звільнення. Інакше кажучи, *бгакті* – це наступний рівень, який іде після звільнення. Коли чуття виконують матеріальну діяльність, призначену для чуттєвого задоволення, чи діяльність, визначену у Ведах, за цим стоїть той чи інший мотив, однак коли ті самі чуття виконують служіння Господу й за цим немає жодних мотивів, то ця діяльність, що називається *анімітта*, задовольняє природну схильність розуму. Отже, коли ні ведичні приписи, ні матеріальна діяльність не можуть вплинути на розум, який неухильно виконує віддане служіння Верховному Богові-Особі у повній свідомості Крішні, цей рівень набагато вищий за оспіване звільнення від матеріального рабства.

ВІРШ 33

जरयत्याशु या कोशं निगीर्णमनलो यथा ॥३३॥

джарайатй айу йā коіаіам нігірнам анало йатхā

джарайаті – розчиняє; *айу* – швидко; *йā* – яке; *коіаіам* – тонке тіло; *нігірнам* – їжу; *аналах* – вогонь; *йатхā* – як.

Бгакті, віддане служіння, без окремих зусиль розчиняє тонке тіло живої істоти, як вогонь у шлунку перетравлює їжу.

ПОЯСНЕННЯ: *Бгакті* посідає значно вище становище, ніж *мукті*, бо віддане служіння само собою, без окремих зусиль, дає все, чого прагне шукач звільнення від матеріального рабства. Тут наведено приклад із вогнем у шлунку, який перетравлює все, що ми їмо. Якщо травлення сильне, усе, що ми з'їли, перетравлюється в шлунку. Так само відданий не має потреби докладати окремих зусиль до того, щоб досягнути звільнення. Саме служіння Верховному Богові-Особі становить шлях звільнення, тому що служити Господу – означає звільняти себе від пут матерії. Це дуже гарно описав Шрі Білвамангала Тхакур.

Він каже: «Якщо я розвиваю непохитну відданість лотосовим стопам Верховного Господа, то *мукті*, звільнення, стає моєю служницею. *Мукті*, як служниця, завжди готове зробити все, що я попрошу».

Для відданого досягнути звільнення не становить жодних труднощів. Тому *бгакті* набагато перевершує *мукті*, чи мету імперсоналістів. Імперсоналісти вдаються до суворих аскез, щоб досягнути *мукті*, але *бгакта*, просто виконуючи практику *бгакті*, що насамперед полягає в повторенні Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, відразу ж опановує свій язик, який тепер оспівує святі імена й куштує рештки їжі, піднесеної Богові-Особі. А коли опановано язик, то всі інші чуття підкорюються людині самі собою. Влада над чуттями – це досконалість йоги, а це означає, що кожен, хто взявся служити Господу, відразу ж піднімається на рівень звільнення. Капіладева підтверджує, що *бгакті*, віддане служіння, є *гарійасі*, славетніше за *сіддгі*, звільнення.

ВІРШ 34

नैकात्मतां मे स्पृहयन्ति केचिन्
 मत्पादसेवाभिरता मदीहाः ।
 येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य
 सभाजयन्ते मम पौरुषाणि ॥३४॥

наіка̎тмат̎а̎м ме спрхайанті кечін
 мат-п̎ада-сєв̎аб̎ірат̎а̎ мад-іх̎а̎х
 ђе 'нійонйато бг̎а̎ват̎а̎х прасад̎ж̎йа
 саб̎г̎ад̎жайанте мама пауруш̎а̎ні

на – ніколи; ека-ātмат̎а̎м – злиття; ме – зі Мною; спрхайан-ті – прагнуть; кечіт – будь-які; мат-п̎ада-сєв̎а – служінням Моїм лотосовим стопам; аб̎г̎ірат̎а̎х – задіяні; мат-іх̎а̎х – стараючись

досягнути Мене; *йе* – ті, хто; *анйонйатах* – разом; *бгāгаватāх* – чисті віддані; *прасаджйа* – збираючись; *сабгāджайанте* – оспівують; *мама* – Мої; *паурушāні* – славетні діяння.

Чистий відданий, що прив'язаний до відданого служіння і що повсякчасно служить Моїм лотосовим стопам, ніколи не бажає злитися зі Мною воедино. Такий відданий, непохитний на цьому шляху, завжди оспівує Мої розваги й діяння.

ПОЯСНЕННЯ: У писаннях перелічено п'ять різновидів звільнення. Один із них – це злитися воедино з Верховним Богом-Особою, тобто позбутися своєї індивідуальності й розчинитися у Верховному Дусі. Це називається *екāтматām*. Відданий ніколи не погоджується на таке звільнення. Інші чотири різновиди – це досягнути тої самої планети, де перебуває Бог (Вайкунтхи), особисто спілкуватися з Верховним Господом, отримати таке саме багатство, як Господь, і мати таку саму зовнішність, як Верховний Господь. Чистий відданий, як пояснить Капіла Муні, не прагне жодного з п'яти різновидів звільнення. А думка про злиття з Верховним Богом-Особою викликає в нього просто відразу, бо це здається йому гіршим за пекельні муки. Шрі Прабодгананда Сарасваті, великий відданий Господа Чайтаньї, сказав: *каівалйām наракайāте* – «Щастя злиття з Верховним Господом, якого так прагнуть *маяваді*, для відданого здається пеклом». Для чистих відданих злиття з Господом неприйнятне.

Існує багато псевдовідданих, які вважають, що Богові-Особі треба поклонятися доти, доки ми перебуваємо в зумовленому стані, але в найвищому розумінні особистостей не існує. Вони кажуть, що Абсолютна Істина безособистісна, і тому на якийсь час можна уявити Абсолютну Істину в образі якоїсь особи, але коли ми досягаємо звільнення, більше не буде потреби поклонятися цій формі. Це теорія, якої дотримуються філософи-*маяваді*. Насправді імперсоналісти не зливаються

з буттям Верховної Особи, вони зливаються з Його тілесним сьйвом, що зветься *брахмаджйоті*. Хоча *брахмаджйоті* невідмінне від тіла Господа, чисті віддані цураються такого єднання з Господом (тобто злиття із сьйвом тіла Бога-Особи), адже відданим відома більша насолода, ніж так зване щастя злиття з Господнім буттям. Найвища насолода – це служити Господу. Віддані завжди думають про те, як служити Господу. Вони завжди обмірковують різні способи служити Верховному Господу, навіть коли їх з усіх боків оточують перешкоди матеріального існування.

Маяваді вважають описи Господніх розваг за вигадані історії, але це не вигадка, це історичні факти. Чисті віддані сприймають оповіді про Господні розваги не як якусь вигадку, а як Абсолютну Істину. Варто звернути увагу в цьому вірші на слова *мама паурушāні*. Віддані дуже люблять оспівувати Господні подвиги, тоді як *маяваді* не здатні вмістити їх навіть у розумі. Вони вважають, що Абсолютна Істина безособистісна. Якщо немає особистостей, то про яку діяльність може йтися? Імперсоналісти вважають Господні діяння, описані у «Шрїмад-Бгаґаватам», «Бгаґавад-гїті» та інших ведичних писаннях, за вигадку, і тому дають їм облудні тлумачення. Вони не мають жодного уявлення про Бога-Особу, і тому не мають права пхатися в писання й давати їм свої хибні пояснення, заводячи в оману нетямущих людей. Філософія *маявади* становить велику загрозу для суспільства, і тому Господь Чайтанья попереджав нас, щоб ми ніколи не слухали їхніх пояснень щодо будь-яких писань. Вони спотворюють саму суть ведичної науки, і людина, яка їх слухає, або ніколи не зможе стати на шлях відданого служіння і досягнути найвищої досконалості, або зможе прийти до відданого служіння тільки через багато років, а то й життів.

Капіла Муні виразно проголошує, що діяльність *бґакті*, тобто віддане служіння, трансцендентна щодо *мукті*. Цю діяльність називають *пайнчама-пурушāртха*. Загалом люди вдаються до діяльності чотирьох категорій: до релігії, економічного

розвитку, задоволення чуттів і, врешті-решт, до діяльності, яка повинна привести до злиття з Верховним Господом (*мукті*). Але *бгакті* трансцендентне щодо всіх цих форм діяльності. Тому «Шрімад-Бгаґаватам» з самого початку проголошує, що з нього викинуто всі форми облудної релігійності. «Бгаґаватам» цілковито відкидає ритуалістичну діяльність, яка має на меті матеріальне збагачення й задоволення чуттів, а також діяльність, до якої людина вдається, розчарувавшись у чуттєвих насолодах і бажаючи злитися з Верховним Господом. «Бгаґаватам» призначений для чистих відданих, які завжди присвячують себе свідомості Крішні, слухаючи про трансцендентні діяння Господа та прославляючи їх. Чисті віддані поклоняються трансцендентним розвагам Господа у Вріндавані, Двараці й Матхурі, описаним у «Шрімад-Бгаґаватам» та інших Пуранах. Філософи-*маяваді* відкидають їх як вигадку, але насправді це гідні поклоніння величні оповіді, смак яких знають тільки віддані. У цьому полягає різниця між *маяваді* й чистим відданим.

ВІРШ 35

पश्यन्ति ते मे रुचिराण्यम्ब सन्तः

प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि ।

रूपाणि दिव्यानि वरप्रदानि

साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति ॥३५॥

паі́йянти те ме ручі́раңй амба санта́х

прасанна-вактра́руна-лочанā́ні

ру́паңі дівя́ні вара-прада́ні

са́кам ва́чам спрха́ңйāм ваданти

паі́йянти – бачать; *те* – вони; *ме* – Мої; *ручі́раңі* – прекрасні; *амба* – матінко; *санта́х* – віддані; *прасанна* – усміхнене; *вактра* – обличчя; *ару́на* – як сонце, що сходить; *лочанā́ні* – очі;

рūpāṇi – форми; *dīvīāni* – трансцендентні; *вара-прадāni* – що дарують усі благословення; *sākam* – зі Мною; *vācam* – слова; *спрхаṇīyām* – приємні; *ваданті* – промовляють.

О матінко, Мої віддані постійно споглядають Мій образ і Моє усміхнене обличчя, з очима, подібними до вранішнього сонця на обрії. Вони дуже люблять дивитися на Мої численні трансцендентні форми, що завжди дарують їм благословення, і звертаються до Мене з повними любові словами.

ПОЯСНЕННЯ: Атеїсти й *маяваді* вважають Божества у Господніх храмах за ідолів, але віддані – не ідолопоклонники. Вони поклоняються безпосередньо Самому Богові-Особі в Його втіленні *арча*. *Арча* – це форма, якій ми здатні поклонятися у своєму теперішньому стані. У нинішньому своєму стані ми неспроможні побачити Бога в Його духовному образі, адже наші матеріальні очі й чуття не сприймають духовних форм. Ми не здатні побачити навіть духовну форму індивідуальної душі. Коли людина помирає, ми не бачимо, як її духовна форма покидає тіло. У цьому проявляється недосконалість наших матеріальних чуттів. Щоб явити Себе нашим матеріальним чуттям, Верховний Бог-Особа набуває відповідної форми, яку називають *арча-віграха*. *Арча-віграха*, що її іноді називають втіленням *арча*, невідмінна від Нього Самого. Верховний Бог-Особа з'являється в різних утіленнях, і так само Він з'являється у формах, утворених з матеріальних елементів: глини, дерева, металу чи коштовних каменів.

У *шастрах* міститься багато вказівок щодо того, як вирізьблювати форми Господа. Ці форми не є матеріальні. Якщо Бог пронизує все, то Він присутній також і в матеріальних елементах. Щодо цього немає сумніву. Однак атеїсти вважають інакше. Хоча вони проголошують, що Бог – це все суще, коли вони бачать форму Господа у храмі, вони заперечують, що це Бог. За їхньою ж власною теорією все суще є Бог. Чому ж тоді

Божество у храмі не Бог? Насправді в них немає жодного уявлення про Бога. Натомість віддані бачать усе зовсім інакше. Їхні очі змашчені любов'ю до Бога. Коли вони бачать Господа в Його різних формах, їх сповнюють почуття любові, тому що для відданих не існує різниці між Господом і Його образом у храмі, яку вбачають атеїсти. Віддані бачать, що усміхнене обличчя Божества у храмі трансцендентне й духовне, і їм дуже подобаються прикраси на тілі Господа. Обов'язок духовного вчителя – вчити учнів, як прикрашати Божество у храмі, як прибирати храм і як поклонятися Божеству. У храмах Вішну, згідно із вказівками писань, проходить багато різних служб та відправ, і віддані, приходячи туди й споглядаючи образ Божества, *віграху*, відчують духовну насолоду, тому що Божества щедро дарують відданим Свою ласку. Віддані звіряють Божеству свої думки, і відомо багато випадків, коли Божество відповідало. Але перш ніж отримати змогу розмовляти з Верховним Господом, треба стати дуже піднесеним відданим. Іноді Господь настановляє відданого уві сні. Такі любовні взаємини між Божеством і відданим атеїстам не збагнути, але відданий черпає в них велику насолоду. Капіла Муні пояснює, як віддані з любов'ю споглядають прикрашене тіло й обличчя Божества та розмовляють із Ним.

ВІРШ 36

तैर्दर्शनीयावयवैरुदार-
 विलासहासेक्षितवामसूक्तैः ।
 हृतात्मनो हृतप्राणांश्च भक्ति-
 रनिच्छतो मे गतिमर्णवीं प्रयुङ्क्ते ॥३६॥

*таїр дарішаніййāвайаваїр удāра-
 вїлāса-хāсекшіта-вāма-сўктаїх
 хртāтмано хрта-прāñāмі чā бгактір
 анічхато ме гатїм аңвім прайуңкте*

таіх – тими формами; *дарііані́йа* – чарівні; *авайаваіх* – чий члени; *удāра* – піднесеними; *вілāса* – розвагами; *хāса* – усмішками; *і́кші́та* – поглядами; *вāма* – що дарують насолоду; *суктаіх* – прекрасними словами; *хрта* – захоплений; *āтманах* – їхній розум; *хрта* – захоплені; *прāñāн* – їхні чуття; *ча* – і; *бгактіх* – віддане служіння; *ані́ччхатах* – не бажаючи; *ме* – Мою; *гатім* – обитель; *а́нвīm* – найтоншу; *прайу́нкте* – здобуває.

Споглядаючи чарівний образ Господа, Його привабливе усміхнене обличчя і чуючи Його солодкі слова, чистий відданий майже непритомніє, забуваючи про все інше. Його чуття звільняються від усіх сторонніх занять, і він занурюється у віддане служіння. Так, незважаючи на брак бажання звільнитися, він без окремих зусиль досягає звільнення.

ПОЯСНЕННЯ: Існують три категорії відданих: першого класу, другого й третього. Але навіть віддані третьої категорії належать до звільнених душ. Як пояснено в цьому вірші, навіть якщо в них немає знання, просто споглядаючи чудово прикрашений образ Божества в храмі, віддані поринають у думки про Господа, і з їхньої свідомості зникає все стороннє. Просто зосередившись на свідомості Крішні й залучивши чуття до служіння Господу, людина непомітно для себе самої досягає звільнення. Це підтверджує «Бгаґавад-гіта». Просто виконуючи вільне від скверни віддане служіння згідно із вказівками писань, людина досягає природи Брахмана. У «Бгаґавад-гіті» сказано: *брахма-бгўйāйа калтате*. Інакше кажучи, у своєму природному стані жива істота є Брахман, тому що вона невіддільна частка Верховного Брахмана. Але, забувши про свою справжню природу вічного слуги Господа, вона потрапляє під вплив *маї* та стає її рабом. *Мая* – це стан живої істоти, в якому вона забуває про своє істинне природне становище. А насправді жива істота одвічно є Брахман.

Пройшовши відповідне навчання й усвідомивши своє становище, людина розуміє, що вона слуга Господа. «Брахман» – це стан самоусвідомлення. Навіть відданий третього класу,

який не розвинув глибокого розуміння Абсолютної Істини, а просто з великою відданістю кланяється Господу, думає про Нього, споглядає Господа в храмі й приносить у дар Божеству квіти й плоди, непомітно для себе досягає звільнення. *Шраддгай'анвітāх* – віддані поклоняються Господу й приносять Божеству дари з великою відданістю. Божества Радги й Крішні, Лакшмі й Нараяни чи Сіти й Рами так приваблюють відданих, що вони повністю поринають у думки про Господа, коли заходять до храму й бачать ці чудово вбрані Божества. Це стан звільнення. Іншими словами, тут Капіла Муні підтверджує, що навіть відданий третього класу перебуває на трансцендентному рівні й вищий за тих, хто намагається досягнути звільнення філософськими роздумами чи іншими методами. Навіть великі імперсоналісти, як-от Шукадева Госвами або четверо Кумарів, привабилися красою Божеств у храмі, їхніми прикрасами чи ароматом піднесених Господу *туласі* та стали відданими. Хоча вони вже перебували на рівні звільнення, замість того, щоб залишитися імперсоналістами, вони стали відданими, зачаровані красою Господа.

Дуже важливим у цьому вірші є слово *вілāса*. *Вілāса* означає «діяння», або «розваги» Господа. Правила храмового поклоніння вимагають, щоб відданий не просто приходив до храму і споглядав прекрасний образ Божества, але щоб він також слухав «Шрімад-Бгаґаватам», «Бгаґавад-гіту» чи інші такі писання, що їх регулярно читають у храмі. У Вріндавані в кожному храмі заведено щодня читати *шастри*. Навіть відданий третього класу, який не має знання писань і не має часу читати «Шрімад-Бгаґаватам» чи «Бгаґавад-гіту», отримує можливість послухати про Господні розваги. Так його розум завжди занурений у думки про Господа: про Його образ, про Його діяння і про Його трансцендентну природу. У такому стані свідомості Крішні людина перебуває на рівні звільнення. Тому Господь Чайтанья вказував, що у відданому служінні є п'ять найважливіших методів: 1) повторювати святі імена Господа – Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе /

Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе; 2) спілкуватися з відданими та якомога більше їм слугувати; 3) слухати «Шрімад-Бгаґаватам»; 4) приходити до храму, щоби споглядати його убранство й Божества, і, якщо можливо, 5) жити в такому місці, як Вріндаван чи Матхура. Самих цих п'яти елементів відданого служіння досить, щоб відданий досягнув найвищої досконалості. Це підтверджує «Бгаґавад-гіта», а також ці вірші «Шрімад-Бгаґаватам». Усі ведичні писання погоджуються, що відданий третього класу також може непомітно досягнути звільнення.

ВІРШ 37

अथो विभूतिं मम मायाविनस्ता-
मैश्वर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम् ।
श्रियं भागवतीं वास्पृहयन्ति भद्रां
परस्य मे तेऽश्रुवते तु लोके ॥३७॥

*атхо вібгутім мама маййавінаста-
айішварйам аштіангам ануправрттам
іпрійам бгāгаватім вāспрхайанті бгадрām
парасйа ме те 'інувате ту локе*

атхо – тоді; *вібгутім* – багатства; *мама* – Мої; *маййавінаста* – Господа *май*; *тām* – ту; *айішварйам* – містичну досконалість; *аштіангам* – що має вісім складових частин; *ануправрттам* – ідучи слідом; *іпрійам* – багатство; *бгāгаватім* – царства Бога; *вā* – чи; *аспрхайанті* – не бажають; *бгадрām* – сповненого блаженства; *парасйа* – Верховного Господа; *ме* – Мене; *те* – ті віддані; *айінувате* – насолоджуються; *ту* – але; *локе* – у цьому житті.

Повністю занурений у думки про Мене, відданий не бажає навіть найвищих насолод, які існують на вищих планетних системах, включно з Сатъялокою. Він не бажає восьми

матеріальних досконалостей, які дарує містична йога, і не прагне досягнути царства Бога. Але навіть не бажаючи нічого, відданий ще за цього життя насолоджується всіма можливими благословеннями.

ПОЯСНЕННЯ: Існує багато різних *вібхуті*, або багатств, які дарує *мая*. Навіть на цій планеті ми знаємо різні форми матеріальної насолоди, але якщо комусь вдається потрапити на вищі планети, як оце Чандралока, Сонце або ще вище – на Махарлоку, Джаналоку й Тапалоку, не кажучи вже про найвищу планету матеріального світу, на якій живе Брахма і яка називається Сатьялока, то там існують безмежні можливості для матеріальної насолоди. Наприклад, тривалість життя на вищих планетах незрівнянно більша, ніж на цій планеті. Відомо, що для жителя Місяця один день триває земні пів року. А тривалість життя на найвищій планеті нам годі навіть уявити. У «Бхаґавад-гїті» сказано, що дванадцять годин Брахми тривають стільки, що це важко уявити навіть нашим математикам. Така велич зовнішньої енергії Господа, *маї*. Крім того, існують ще багатства, які своєю містичною силою здобувають йоґи. Вони також матеріальні. Відданий не прагне жодної з цих матеріальних насолод, хоча він може отримати будь-яку з них, просто побажавши. З милості Господа відданий просто силою свого бажання може досягнути дивовижного успіху, але істинний відданий не захоплюється цим. Господь Чайтанья Махапрабгу вчив, що не слід бажати матеріального багатства чи матеріальної слави, як не слід шукати насолоди в матеріальній красі. Треба просто прагнути повністю зануритися у віддане служіння Господу, навіть якщо при тому не вдасться досягнути звільнення і доведеться народжуватися й помирати без кінця. Однак насправді тому, хто присвячує себе свідомості Крішні, звільнення забезпечене. Віддані насолоджуються всім, що доступне на вищих планетах і на планетах Вайкунтхи. Тут зазначено: *бгāṛavatīm бгадрām*. На планетах Вайкунтхи вічно панує умиротворення, але чистий відданий не прагне

навіть туди. Проте однаково він туди потрапляє. Ще за цього життя він насолоджується всіма можливостями матеріального й духовного світів.

ВІРШ 38

न कर्हिचिन्मत्पराः शान्तरूपे
नङ्क्ष्यन्ति नो मेऽनिमिषो लेढि हेतिः ।
येषामहं प्रिय आत्मा सुतश्च
सखा गुरुः सुहृदो दैवमिष्टम् ॥३८॥

*на кархічін мат-парāх іāнта-рūпе
нанкшианті но ме 'німішо ледгі хетіх
йешāм ахам прііа āтмā сутаіі ча
сакхā гурух сухрдо даівам іштам*

на – не; *кархічін* – коли-небудь; *мат-парāх* – Мої віддані; *іāнта-рūпе* – матінко; *нанкшианті* – втрачають; *но* – не; *ме* – Мій; *анімішах* – час; *ледгі* – знищує; *хетіх* – зброя; *йешāм* – для яких; *ахам* – Я; *прііах* – дорогий; *āтмā* – душа; *сутах* – син; *ча* – і; *сакхā* – друг; *гурух* – наставник; *сухрдах* – доброзичливець; *даівам* – Божество; *іштам* – обране.

Господь вів далі: Люба моя мати, віддані, які здобувають такі трансцендентні багатства, ніколи їх не втрачають: їх не можуть знищити ні зброя, ні плин часу. Мої віддані вважають Мене за свого друга, родича, сина, учителя, доброзичливця й Верховне Божество, і тому ніщо й ніколи не може відібрати їхні багатства.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» сказано, що доброчесною діяльністю можна піднятися на вищі планетні системи, навіть на Брахмалоку, але коли плоди праведної діяльності вичерпуються, людина змушена повертатися на Землю і знову братися за якусь діяльність. Отож, навіть якщо людина піднялася на вищу планетну систему, де вона має більші насолоди й довше

життя, це становище залишається тимчасовим. Але що стосується відданих, то їхні здобутки – віддане служіння і багатства Вайкунтхи, які вони дістають ще на цій планеті, – ніколи не зникають. У цьому вірші Капіладева називає Свою матір словом *śānta-rūpā*, у такий спосіб вказуючи, що багатства відданих вічні, бо віддані самі вічно живуть у царстві Вайкунтхи. Царство Вайкунтхи називають словом *śānta-rūpā*, адже в ньому панує чисте добро, яке ніколи не турбують пристрасть і невігластво. Коли людина утверджується у відданому служінні Господу, її становище трансцендентного служіння стає нетлінним, а її насолода й бажання служити тільки вічно зростають. Віддані, які присвятили себе свідомості Крішні й занурилися в атмосферу Вайкунтхи, не знають впливу часу. У матеріальному світі вплив часу знищує все, але в атмосфері Вайкунтхи немає впливу часу й півбогів, тому що на планетах Вайкунтхи немає самих півбогів. Тут нашими діями керують різні півбоги, ми не здатні навіть ворухнути рукою чи ногою без їхнього впливу. Проте в царстві Вайкунтхи немає влади півбогів чи часу, і тому там ніщо не минає та не руйнується. Де присутній чинник часу, усе приречене на зникнення, але де немає часу – минулого, теперішнього чи майбутнього, – усе вічне. Тому в цьому вірші вжито слова *на нанкшийанті*, які означають, що трансцендентні багатства ніколи не зникають.

Як віддані досягнули такої свободи від нищівного впливу часу, тут також пояснено. Віддані вважають Верховного Господа за найдорожчу особу й зав'язують із Ним різні стосунки. Вони ставляться до Верховного Бога-Особи як до найдорожчого друга, найдорожчого родича, найдорожчого сина, найдорожчого вчителя, найдорожчого доброзичливця чи найдорожчого Божества. Господь вічний, і тому будь-які стосунки з Ним також вічні. Тут ясно підтверджено, що ці стосунки ніщо не може знищити, і тому багатства, які приходять до відданого разом із цими стосунками, також ніколи не зникають. Кожна жива істота має схильність любити когось. Як ми бачимо, не маючи кого любити, людина переносить свою

любов на домашню тварину, kota чи собаку. Так вічна схильність до любові, закладена в кожній живій істоті, шукає собі вихід. З цього вірша видно, що ми можемо любити Верховного Бога-Особу. Його можна любити як найдорожчу для нас істоту – як друга, сина, учителя чи доброзичливця, – і ми можемо не боятися, що наші стосунки обірвуться чи що Він обмане нас. Ми вічно будемо насолоджуватися стосунками з Верховним Господом. Треба відзначити, що в цьому вірші згадано про стосунки з Господом як із верховним учителем. Верховний Господь особисто виклав учення «Бгаґавад-гіти», й Арджуна прийняв Крішну як *гуру*, духовного вчителя. Ми також повинні вважати Крішну за свого найвищого духовного вчителя.

Звичайно, «Крішна» означає «Крішна та Його довірені віддані». Крішна ніколи не буває один. Коли ми кажемо про Крішну, то поняття «Крішна» містить у собі також Його ім'я, форму, якості, обитель і супутників. Крішна ніколи не залишається один, тому що Крішніні віддані не імперсоналісти. Так само царя завжди супроводжують його секретар, його воєначальник, його слуги та інші члени його почту. Коли ми приймаємо Крішну і Його відданих за своїх наставників, наше знання вже ніщо не зможе затьмарити. У матеріальному світі знання, яке ми здобуваємо, з часом може зазнавати змін, але висновки «Бгаґавад-гіти», яку повідав безпосередньо Сам Верховний Господь, Крішна, не змінюються ніколи. Інтерпретувати «Бгаґавад-гіту» немає сенсу – вона вічна.

Крішну, Верховного Господа, треба вважати за свого найкращого друга. Він ніколи не підведе. Він завжди дасть відданому дружню пораду і дружній захист. Якщо прийняти Крішну як свого сина, ми матимемо сина, який ніколи не помере. У матеріальному світі батьки й люблячі родичі гарної дитини завжди хвилюються: «Тільки б з ним не сталося лихого й він не помер!» Але Крішна не помирає ніколи. Тому ті, хто приймуть Крішну, Верховного Господа, як сина, ніколи не втратять Його. Відомо багато випадків, коли віддані вважали Божество за свого сина. У Бенгалії багато таких історій, і після смерті

відданого Божество навіть проводить церемонію *шраддги* по Своему батькові. Такі стосунки ніколи не обриваються. Люди звикли поклонятися всіляким півбогам, але «Бгаґавад-гіта» засуджує цю схильність. Отже, треба мати досить розуму, щоб поклонятися тільки Верховному Богові-Особі в Його різних формах, як-от Лакшмі-Нараяна, Сіта-Рама чи Радга-Крішна. Тоді людина ніколи не буде розчарована у своїх сподіваннях. Поклоняючись півбогам, можна піднятися на вищі планети, але під час знищення матеріального світу і півбог, якому людина поклонялася, і його обитель підуть у небуття. Однак той, хто поклоняється Верховному Богові-Особі, піднімається на планети Вайкунтхи, де час не має впливу і де ніщо не зникає й не руйнується. Висновок цього вірша такий, що час не має влади над відданими, які прийняли Верховного Бога-Особу за найдорожчу істоту у своєму житті.

ВІРШІ 39–40

इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयायिनम् ।
 आत्मानमनु ये चेह ये रायः पशवो गृहाः ॥३९॥
 विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम् ।
 भजन्त्यनन्यया भक्त्या तान्मृत्योरतिपारये ॥४०॥

*імам локам татхаівāmум ātmānam убгайāйінам
 ātmānam ану йе чеха йе рāйах паііаво гṛхāх*

*вісрджйā сарвāн анійāміі ча мām евам вііівато-мукхам
 бгаджантй ананйайā бгактйā тāн мртйор атіпāрайе*

імам – цього; *локам* – світу; *татхā* – відповідно; *ева* – певно; *амум* – того світу; *ātmānam* – тонкого тіла; *убгайа* – в обох; *айіінам* – що ним мандруючи; *ātmānam* – тіла; *ану* – у зв'язку з; *йе* – ті, хто; *ча* – також; *іха* – у цьому світі; *йе* – які; *рāйах* – багатства; *паііавах* – худоби; *гṛхāх* – оселі; *вісрджйā* – відрікшись; *сарвāн* – усього; *анійāн* – іншого; *ча* – і; *мām* – Мені;

евам – так; *війіватах-мукхам* – усюдисущому Господу всесвіту; *бгаджанті* – поклоняються; *ананйайā* – непохитним; *бгактйā* – займаючись відданим служінням; *тāн* – їх; *мртйох* – смерті; *атіпāрайе* – переправляю на другий берег.

Так відданий, поклоняючись Мені, усюдисущому Господу всесвіту, і непохитно виконуючи віддане служіння, відкидає бажання потрапити на райські планети чи знайти щастя в цьому світі за допомогою багатства, дітей, худоби, домівки чи будь-чого іншого, пов'язаного з тілом. Таку людину Я переправляю на другий берег океану народжень і смертей.

ПОЯСНЕННЯ: Як впливає з цих двох віршів, непохитно виконувати віддане служіння – означає повністю присвятити себе свідомості Крішні, чи відданому служінню, визнаючи Верховного Господа за найдорожчу істоту. Верховний Господь обіймає в Собі все суще, тому той, хто з непохитною вірою поклоняється Йому, природно здобув усі інші багатства й виконав усі інші обов'язки. Господь обіцяє тут, що Він забирає Свого відданого на другий берег океану народжень і смертей. Тому Господь Чайтанья радив усім, хто хоче піднятися над народженням і смертю, стати вільним від матеріальних статків. Це означає, що не слід шукати щастя в цьому світі чи на райських планетах і що не слід покладати надії на матеріальне багатство, дітей, дім чи худобу.

У цих віршах уже йшлося про те, як чистий відданий непомітно досягає звільнення і в чому це виявляється. Зумовлена душа має у своєму житті два напрямки діяльності. Один – це те, що пов'язано з теперішнім життям, а другий – це приготування до наступного життя. Якщо я перебуваю під впливом *луни* добра, я намагатимуся піднятися на вищі планети; якщо я перебуваю під впливом *луни* пристрасті, я залишатимуся в цьому суспільстві, де над усім панує дух пристрасної діяльності; а якщо я перебуваю під впливом *луни* невігластва,

у наступному житті я можу скотитися до рівня тварини чи нецивілізованої людини. Але відданий не турбується ні про це життя, ні про наступне, бо ні в тому, ні в іншому він не бажає матеріального добробуту й байдужий як до розкошів, так і до злиднів. Він молиться до Господа: «Господи, хоч би де я народився, навіть якщо я буду мурахою, нехай я просто народжуся в оселі відданого!» Чистий відданий не просить Господа звільнити його від матеріального рабства. Чистий відданий ніколи не вважає себе достойним отримати звільнення. Пам'ятаючи своє попереднє життя і свої лихі вчинки, він вважає, що заслужив кари в найгіршому пеклі. Якщо в цьому житті я ще тільки намагаюся стати відданим, це означає, що в попередніх життях я аж ніяк не був ідеальний праведник. Це неможливо. Тому відданий завжди усвідомлює своє справжнє становище. Тільки завдяки тому, що він повністю віддався Господу, його страждання з милості Господа стають меншими. У «Бгаґавад-гіті» сказано: «Віддайся Мені, та Я захищу тебе від усіх гріхів». Це милість Господа. Але це не означає, що той, хто віддався лотосовим стопам Господа, перед тим не чинив нічого лихого. Відданий завжди молиться: «Нехай як покарання за свої гріхи я народжуюся знову і знову, я благаю лише про одне – щоб я не забув про служіння Тобі». Відданий наділений такою силою духу, що молиться до Господа: «Нехай я народжуюся знову і знову, але нехай я народжуся в домі Твого чистого відданого, щоб я мав нагоду розвиватися далі».

Чистий відданий не прагне досягнути вищого становища в наступному житті. Він уже відрікся від таких сподівань. У будь-якому житті, хоч би ким ми були – чи сімейною людиною, чи навіть твариною, – нам доведеться мати дітей і шукати засобів до існування, але відданий не турбується про жодні здобутки. Він задоволений тим, що у відповідь на його зусилля саме приходить із милості Бога. Він зовсім не прагне поліпшити своє суспільне становище й не намагається дати дітям блискучу освіту. Він не байдужий до своїх обов'язків і старанно їх виконує, але він не витрачає зайвого часу на те, щоб

покращити умови свого сімейного життя чи досягнути вищого суспільного становища, розуміючи тимчасовість цих речей. Він повністю віддає себе служінню Господу, на все інше відводячи рівно стільки часу, скільки конче потрібно (*йатхāрхам упайуїджатах*). Чистому відданому байдуже, що з ним станеться наступного життя чи за цього життя, він не турбується навіть про сім'ю, дітей і суспільство. Він повністю присвячує себе на служіння Господу у свідомості Крішні. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що Господь Сам, без відома відданого, влаштовує так, що той, покинувши тіло, відразу ж потрапляє до Господньої трансцендентної обителі. покинувши тіло, відданий не мусить входити в лоно іншої матері. Звичайна жива істота після смерті потрапляє в утробу іншої матері, щоб згідно зі своєю кармою, діями, отримати інше тіло. Але що стосується відданого, то він одразу ж потрапляє в духовний світ і входить у товариство Господа. Це особлива милість Господа. Як це можливо, пояснено в наступних віршах. Господь всемогутній, і тому для нього немає нічого неможливого. Він може пробачити істоті всі її гріхи. Він може в одну мить перенести її на Вайкунтхалоку. Така незбагненна могутність Верховного Бога-Особи, який дуже любить чистих відданих.

ВІРШ 41

नान्यत्र मद्भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात् ।
आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्तते ॥४१॥

нāнйатра мад бгаґаватах прадгāна-пурушеїварāt
ātманах сарва-бгūtānām бгайām тїврам нївартате

на – не; *анйатра* – іншого; *мад* – від Мене; *бгаґаватах* – Верховного Бога-Особи; *прадгāна-пуруша-їїварāt* – Господа і *пракрї-ті*, і *пуруші*; *ātманах* – душі; *сарва-бгūtānām* – усіх живих істот; *бгайām* – страх; *тїврам* – великий; *нївартате* – облишає.

Великий страх перед народженням і смертю ніколи не облишає того, хто шукає притулку в будь-кого іншого, крім Мене, бо Я – всемогутній Господь, Верховний Бог-Особа, первинне джерело всього творіння і Верховна Душа всіх душ.

ПОЯСНЕННЯ: Тут вказано, що круговість народжень і смертей не може бути зупинена ні для кого, за винятком чистого відданого Верховного Господа. У писаннях сказано: *харі́м ві́нā на срті́м таранті́* – без милості Верховного Бога-Особи неможливо розірвати ланцюг народжень і смертей. Те саме засвідчено тут: людина може намагатися пізнати Абсолютну Істину силою власних роздумів, заснованих на даних недосконалих чуттів, або ж вона може намагатися пізнати себе методами містичної йоги, але, хоч би яких зусиль вона докладала, не віддавшись Верховному Богові-Особі, вона жодними засобами не досягне звільнення. Хтось може запитати: невже всі зусилля людей, які вдаються до суворих аскез і покут, виконуючи вказівки писань, ідуть намарне? «Шрімад-Бхагаватам» (10.2.32) на це відповідає: *йе 'нйе 'равіндāкша вімукта-мāнінах*. Коли Крішна був у лоні Девакі, Господь Брахма та інші півбоги підносили до Нього молитви: «Любий лотосокий Господи, багато людей гордо думають, що вони звільнилися і злилися з Богом чи стали Богом самі, але, хоч як вони пишаються такими думками, їм просто бракує розуму». Півбоги пояснюють, що, хоч би яким розвиненим був інтелект таких людей, вони не змогли його навіть очистити. Жива істота, яка очистила свій інтелект, не може думати про щось інше, крім відданості Господу. У «Бхагавад-гіті» також сказано, що наділені великою мудрістю люди, які очистили свій інтелект, віддаються Господу. *Баху́нāм джанманāм анте джйāнава́н мā́м прапа́дйате* – ті, хто після численних життів оволоділи справді глибоким знанням, віддаються Верховному Господу.

Не віддавшись Господу, неможливо досягнути звільнення. «Бхагаватам» пояснює: «Люди, які просто гордяться собою,

вважаючи, що звільнилися без відданого служіння, не мають ясного й чистого інтелекту, тому що не хочуть віддатися Тобі. Незважаючи на всі їхні аскези та покути й незважаючи на те, що вони впритул підходять до усвідомлення Брахмана, гадаючи, що вже досягли саяйва Брахмана, вони не виконують трансцендентної діяльності, і тому падають вниз на рівень матеріальної діяльності». Не треба задовольнятися, усвідомивши свою природу Брахмана. Треба присвятити себе служінню Верховному Брахману, тобто *бгакті*. Природа Брахмана полягає в тому, щоб служити Парабрахману. У писаннях сказано, що той, хто не став Брахманом, не може служити Брахману. Верховний Брахман – це Верховний Бог-Особа. Жива істота – теж Брахман. Не усвідомивши свою природу Брахмана, духовної душі, вічного слуги Господа, уявляти себе Брахманом – означає залишатися лише на теоретичному рівні. Щоби справді існувати на рівні Брахмана, треба усвідомити свою природу Брахмана і водночас присвятити себе відданому служінню Господу. Інакше падіння не уникнути.

«Бга'аватам» пояснює, що невіддані нехтують трансцендентним любовним служінням лотосовим стопам Бога-Особи, і їхній інтелект залишається слабким, тому вони падають. Жива істота не може не діяти. Якщо вона не вдається до трансцендентної діяльності відданого служіння, їй не вдасться уникнути падіння на рівень матеріальної діяльності. Коли особа опускається на рівень матеріальної діяльності, їй не вирватися з круговерті народжень і смертей. Господь Капіла каже тут: «Без Моеї милості» (*nāñyatṛa mad bga'āvataḥ*). Як впливає з цього вірша, Господь – це Бга'аван, Верховний Бог-Особа, а отже, Він сповнений усіх багатств і наділений усією могутністю, потрібною для того, щоб звільнити істоту з виру народжень і смертей. Також тут ужито інший епітет Господа – *прадгāна*, тобто «Всевишній». Він однаково ставиться до всіх, але до того, хто віддається Йому, Він виявляє особливу ласку. У «Бга'авад-гіті» також сказано, що Господь до всіх ставиться однаково: Він нікого не вважає за ворога й ніко-

го не вважає за друга, але тому, хто віддався Йому, Він дарує особливу прихильність. З милості Господа, просто віддавшись Йому, можна вирватися з кругообігу народжень і смертей. Інакше істота буде народжуватися життя за життям, марно силкуючись досягнути звільнення якимись іншими способами.

ВІРШ 42

मद्भयाद्वाति वातोऽयं सूर्यस्तपति मद्भयात् ।
वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति मद्भयात् ॥४२॥

мад-бгайāд вāті вāто 'йам сūр'йас тапаті мад-бгайāт
варшатіन्द्रо дахатй агнір мрт'йуі чараті мад-бгайāт

мат-бгайāт – від страху переді Мною; *вāті* – віє; *вāтах* – вітер; *айам* – це; *сūр'йах* – сонце; *тапаті* – світить; *мат-бгайāт* – від страху переді Мною; *варшаті* – ллє дощі; *індрах* – Індра; *дахаті* – палає; *агніх* – вогонь; *мрт'йух* – смерть; *чараті* – ходить; *мат-бгайāт* – від страху переді Мною.

Вітер віє від страху переді Мною та Моєю верховною владою, від страху переді Мною світить сонце, і від страху переді Мною Індра посиляє дощі. Від страху переді Мною палає вогонь, і від страху переді Мною смерть ходить та збирає свою данину.

ПОЯСНЕННЯ: Верховний Бог-Особа, Крішна, каже у «Бгаґ'авад-гіті», що природні закони діють бездоганно завдяки тому, що Він наглядає за їхньою діяльністю. Не слід думати, що природа діє сама собою, без жодного нагляду. Ведичні писання кажуть, що хмарами керує півбог Індра, тепло розподіляє бог Сонця, прохолодне місячне світло розливає Чандра, а повітря рухається згідно з волею півбога Ваю. Але понад цими всіма півбогами стоїть Верховний Бог-Особа, найголовніша жива істота. *Нітйо нітйāнām четанāйі четанāнām*. Півбоги

також належать до звичайних живих істот, проте завдяки своїй вірності, своєму щирому відданому служінню, вони піднімаються до такого високого становища. Усіх півбогів, або повелителів, як оце Чандра, Варуна чи Ваю, називають *адгікарі-деватами*. Півбоги – це керівники різних ділянок усесвітньої життєдіяльності. Держава Верховного Господа складається не з двох-трьох планет, а з мільйонів планет і мільйонів усесвітів. Верховний Бог-Особа керує велетенською державою, і Йому потрібні помічники. Півбогів вважають за члени Його тіла. Так це пояснює ведична література. Отже, бог Сонця, бог Місяця, бог вогню чи бог повітря діють під керівництвом Верховного Господа. Це підтверджує «Бгаґавад-гіта»: *майāддйākшена прак-рітіх сūйате сачарāчарам*. Природні закони діють під наглядом Господа. За всім стоїть Господь, і тому все у всесвіті проходить упорядковано і своєчасно.

Той, хто обрав своїм притулком Верховного Бога-Особу, повністю захищений від усіх сторонніх впливів. Така особа перестає бути чиймось слугою чи боржником. Звичайно, вона покійно виконує свої обов'язки, але всі її думки зосереджені на служінні Господу. Твердження Господа Капілі про те, що тільки з Його волі дме вітер, горить вогонь і гріє сонце, – не вигадка сентиментальних людей. Імперсоналісти кажуть, що Верховного Бога-Особу уявляють собі прихильники «Бгаґава-там», приписуючи Йому якісь якості. Та насправді це не вигадка, і Бог – це не уявна сила. У Ведах сказано: *бгīшāсмāд вāтах павате бгīшодеті сūрйāх* – «Бог вітру й бог Сонця виконують свої обов'язки від страху перед Верховним Господом». *Бгīшāсмāд агніі чендраіі ча мртйур дгāваті пайчамах* – «Агні, Індра та Мртію також діють згідно з Його волею». Це слова Вед.

ВІРШ 43

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः ।
क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् ॥४३॥

*джйāна-ваірāгйа-йуктена бгакті-йоґена йогінах
кшемāйа пāда-мўлам ме правііантй акуто-бгайам*

джйāна – знанням; *ваірāгйа* – і зреченістю; *йуктена* – через озброєння; *бгакті-йоґена* – займаючись відданим служінням; *йогінах* – йоґи; *кшемāйа* – задля вічного блага; *пāда-мўлам* – стоп; *ме* – Моїх; *правііанті* – ідуть під захист; *акутах-бгайам* – що є запорукою від страху.

Озброївшись трансцендентним знанням та зреченістю і задля свого вічного блага присвятивши себе відданому служінню, йоґи віддаються під захист Моїх лотосових стіп. Оскільки Я – Господь, вони здобувають безстрашність, а також право увійти в царство Бога.

ПОЯСНЕННЯ: Справжній йоґ-містик – це той, хто хоче справді звільнитися від рабства в матеріальному світі й повернутися додому, до Бога. У цьому вірші дуже виразно сказано: *йуктена бгакті-йоґена*. Йоґи, чи містики, котрі присвячують себе відданому служінню, є найвищими з усіх йоґів. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що найвищі з йоґів – це ті, хто постійно думає про Господа, Верховного Бога-Особу, Крішну. Ці йоґи аж ніяк не позбавлені знання та зреченості. Стати *бгакті-йоґом* само собою означає розвинути знання і зреченість. Ці речі становлять побічний результат *бгакті-йоґи*. У другій главі Першої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» теж сказано, що людина, яка вдається до відданого служіння Вāsудеві, Крішні, розвиває досконале трансцендентне знання і зреченість, хоча не докладає до того жодних зусиль. Ці здобутки є *ахайуткі*, вони приходять самі собою. Навіть якщо повністю неписьменна людина присвячує себе відданому служінню, трансцендентне знання писань саме відкривається їй. У ведичних писаннях теж сказано про це. Уся суть ведичних писань відкривається кожному, хто має цілковиту віру у Верховного Бога-Особу та в духовного вчителя. Немає потреби докладати для цього окремі зусилля. Йоґи, які виконують віддане служіння, розвивають досконале

знання і зречення. Якщо комусь бракує знання чи зречення, це означає, що він не досягнув досконалості у відданому служінні. Висновок, який випливає з цих віршів, полягає в тому, що, поки людина не віддалася лотосовим стопам Верховного Господа, в неї не може бути певності стосовно того, чи їй вдасться увійти в духовне царство – у безособистісне *брахмаджйоті*, саяво Господнього тіла, чи на планети Вайкунтхи, які плавають у цьому саяві Брахмана. Душ, які віддалися Господу, називають *акуті-бгайа* – вони не мають ні сумнівів, ні страху, і досягнення духовного царства їм забезпечене.

ВІРШ 44

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां निःश्रेयसोदयः ।
तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मय्यर्पितं स्थिरम् ॥४४॥

etāvān ева локе 'смін пумсām ніхі́рейасодайах
ті́вреґа бгакті-йоґена мано майй арпітам стхірам

etāvān ева – тільки так; *локе асмін* – у цьому світі; *пумсām* – для людей; *ніхі́рейаса* – найвищої досконалості життя; *удайах* – досягнення; *ті́вреґа* – інтенсивною; *бгакті-йоґена* – практикою відданого служіння; *манах* – розум; *майі* – на Мені; *арпітам* – зосереджений; *стхірам* – непохитний.

Тому люди, чий розум зосереджений на Господі, присвячують себе інтенсивній практиці відданого служіння. Це єдиний спосіб досягнути найвищої досконалості життя.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші слід відзначити слова *mano майй арпітам*, що означають «зосередивши розум на Мені». Треба зосередити розум на Крішні чи на якомусь Його втіленні. Непохитна зосередженість на Крішні – шлях до звільнення. Прикладом цього є Амбаріша Махарадж. Свій розум він зосередив на лотосових стопах Господа, він розмовляв тільки про

Господні розваги, вдихав тільки пахощі квітів і *туласі*, піднесених Господу, ходив тільки до храму Господа, свої руки використовував для того, щоби прибирати храм, язиком куштував страви, запропоновані Господу, а вухами слухав про чудові ігри Господа. Так він використав усі свої чуття. Насамперед треба зосередити на лотосових стопах Господа розум. Ця зосередженість повинна бути природна й непохитна. Розум керує всіма чуттями, і тому, коли розум занурюється в якусь діяльність, усі чуття також ідуть за ним. У цьому полягає засада *бгакті-йоги*. Суть йоги – це приборкати чуття. Чуття неможливо впокорити в повному розумінні цього слова, бо вони не зупиняють своєї діяльності ні на мить. Вони подібні до дитини – чи надовго можна примусити її сидіти, не рухаючись? Дитину неможливо зупинити ні на хвилину. Навіть Арджуна сказав: *чайчалам хі манах кришна* – «Розум завжди неспокійний». Найкращий вихід полягає в тому, щоб зосередити розум на лотосових стопах Господа. *Мано майй арпітам стхірам*. Якщо людина серйозно присвячує себе свідомості Крішні – це найвища досконалість життя. Уся діяльність у свідомості Крішні відбувається на найвищому рівні досконалості.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
двадцять п'ятої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
назва якої «Слава відданого служіння».*

Першоелементи матеріальної природи

ВІРШ 1

श्रीभगवानुवाच

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पृथक् ।
यद्विदित्वा विमुच्येत पुरुषः प्राकृतैर्गुणैः ॥ १ ॥

śrī-bhagavān uvāca

*атха те самправакшйāмі таттвāнāм лакшаṇāм пртхак
йад відітвā вимучйета пурӯшах прākṛтаір гуṇaіх*

śrī-bhagavān uvāca – Бог-Особа сказав; *атха* – зараз; *те* – тобі; *самправакшйāмі* – опишу; *таттвāнāм* – категорій Абсолютної Істини; *лакшаṇāм* – ознаки; *пртхак* – одне за одним; *йат* – які; *відітвā* – знаючи; *вимучйета* – може звільнитися; *пурӯшах* – будь-яка особа; *прākṛтаіх* – матеріальної природи; *гуṇaіх* – від *гун*.

Бог-Особа, Капіла, вів далі: Люба матінко, Я опишу тобі зараз різні аспекти Абсолютної Істини, пізнавши які, кожен може звільнитися з-під впливу *гун* матеріальної природи.

ПОЯСНЕННЯ: Як зазначено у «Бхаґавад-гіті», Верховного Бога-Особу, Абсолютну Істину, можна пізнати тільки через віддане служіння (*бгактйā māм абгіджānāті*). Згідно з «Бхаґаватам», об'єкт відданого служіння – це *мāм*, Крішна. І, як вказано в «Чайтанья-чарітамріті», пізнати Крішну – означає пізнати Крішну в Його особистісній формі разом із Його внутрішньою

енергією, Його зовнішньою енергією, Його поширеннями та Його втіленнями. Наука про Крішну має у своєму складі багато підрозділів. Філософія *санкх'ї* призначена передусім для тих, хто зумовлений матеріальним світом. Її пізнають за допомогою системи *парампари*, учнівської послідовності, і вважають за науку відданого служіння. Основи науки відданого служіння Господь Капіла вже виклав, а зараз Господь систематично викладатиме цю науку. За Його словами, таке аналітичне вивчення науки відданого служіння звільняє людину від впливу *лун* матеріальної природи. Те саме проголошується й у «Бгаґавад-гїті»: *тато мām таттвато джнāтвā* – пізнавши Господа в різних Його аспектах, людина здобуває право увійти в царство Бога. Це пояснено також у цьому вірші. Зрозумівши науку відданого служіння у світлі філософії *санкх'ї*, можна звільнитися від *лун* матеріальної природи. Вічна душа, звільнившись від чарів матеріальної природи, здобуває право увійти в царство Бога. Поки в людини залишається найменше бажання насолоджуватися матеріальною природою чи панувати над нею, їй не вдасться звільнитися з-під впливу *лун* матеріальної природи. Отже, треба спробувати зрозуміти Верховного Бога-Особу, скориставшись аналітичним методом філософії *санкх'ї*, яку викладає Господь Капіладева.

ВІРШ 2

ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्यात्मदर्शनम् ।
यदाहर्वर्णये तत्ते हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ २ ॥

джнāнам нїхі́рейасāртхāйа пурушасйāтма-дарїāна́м
йад āхур варṇāйе тат те хрдайа-грантхі-бгеданам

джнāнам – знання; *ніхі́рейаса-артхāйа* – для найвищої досконалості; *пурушасйа* – людини; *āтма-дарїāна́м* – самоусвідомлення; *йат* – яке; *āхур* – як кажуть; *варṇāйе* – Я поясню; *тат* – це; *те* – тобі; *хрдайа* – в серці; *грантхі* – вузли; *бгеданам* – розрубує.

Знання являє собою найвищу досконалість самоусвідомлення. Я відкрию тобі це знання, яке розрубє вузли всіх прив'язаностей до матеріального світу.

ПОЯСНЕННЯ: У писаннях сказано, що, пізнавши своє чисте ество, можна звільнитися від матеріальної прив'язаності. Знання приводить до найвищої досконалості в житті й дає змогу побачити своє істинне «я». Про те саме йдеться й у «Шветашватара Упанішаді» (3.8): *там ева відітвāті-мртйум еті* – просто пізнавши свою духовну природу, тобто побачивши себе в істинному світлі, можна звільнитися від матеріального рабства. Ведичні писання дають різні методи для того, щоб побачити себе, і «Бгаґаватам» також закликає побачити себе та пізнати свою природу (*пурушасйа āтма-дарііанам*). Як пояснює Своїй матері Капіладева, «побачити» себе можна, слухаючи настанови авторитетних осіб. Капіладева – це найбільший з усіх авторитетів, адже Він – Бог-Особа, і той, хто засвоїть Його настанови, як вони є, не перекручуючи їх на свій лад, зможе побачити своє «я».

Господь Чайтанья пояснив Санатані Ґосвами істинне становище живої істоти. Він прямо сказав, що кожна індивідуальна душа – вічний слуга Крішні. *Джівєра «сварўпа» хайа – крішнєра «нітйа-дāса»* – кожна індивідуальна душа вічно залишається слугою. Коли людина твердо усвідомила, що вона невіддільна частка Верховної Душі та що її вічна природа полягає в тому, щоб служити Верховному Господу і спілкуватися з Ним, тоді вона досягає самоусвідомлення. Правильне розуміння свого ества розрубє всі вузли матеріальної прив'язаності (*хрдайа-грантхі-бгеданам*). Через оманне его, хибне ототожнення себе з тілом і з матеріальним світом, істота опиняється в пастці *маї*. Але коли вона усвідомлює якісну тотожність своєї природи з природою Верховного Господа, бо вони обоє належать до категорії духу, і розуміє, що її вічне призначення полягає в тому, щоб служити, тоді вона досягає рівня *āтма-дарііанам* і *хрдайа-грантхі-бгеданам*, тобто самоусвідомлення.

Коли людина здатна розрубати вузол прив'язаності до матеріального світу, вона досягнула істинне знання. *Ātma-даріа́нам* означає «здатність бачити себе за допомогою знання». Тому, коли людина розвинула істинне знання і завдяки цьому звільнилася від оманного его, вона бачить своє справжнє «я», і це становить найвище призначення людського життя. Таким чином душа дістає змогу вирватися з пут двадцяти чотирьох елементів матеріальної природи. Систематичне пізнання філософії *санх'ї* називається знанням і самоспогляданням.

ВІРШ 3

अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ।
प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिर्विभं येन समन्वितम् ॥ ३ ॥

anādir ātmā puruṣo nīrguṇaḥ prakṛteḥ paraḥ
pratyaḡdhāmā svayam-jyōtirviḥ yeṇa samantitam

anādir – не має початку; *ātmā* – Верховна Душа; *puruṣaḥ* – Бог-Особа; *nīrguṇaḥ* – трансцендентний до матеріальних якостей природи; *prakṛteḥ paraḥ* – вищий за матеріальний світ; *pratyaḡdhāmā* – що сприймається скрізь; *svayam-jyōtir* – само-сяйний; *viḥ* – усе творіння; *yeṇa* – ким; *samantitam* – підтримується.

Верховний Бог-Особа – це Верховна Душа, що не має початку. Він трансцендентний до якостей матеріальної природи та вищий за буття матеріального світу. Він самосайний, і тому Його присутність відчутна скрізь в усьому творінні, яке Він підтримує Своїм саявом.

ПОЯСНЕННЯ: Верховний Бог-Особа, згідно з описом, не має початку. Він *пuruṣa*, Верховний Дух. *Пuruṣa* означає «особа». Коли ми думаємо про будь-яку відому нам особу, вона має початок, тобто вона народилася, отож історія її життя починається з певного моменту. Але Господа тут чітко названо

anādi, тобто тим, хто не має початку. Хоч би скільки людей ми опитали, ми пересвідчимось, що всі вони мають початок. Коли ми зустрінемо особу, яка не має початку, це означатиме, що ми знайшли Верховну Особу. Таке визначення дано у «Брахма-самхіті». *Īhivaraḥ paraṁaḥ kṛiṣṇaḥ* – Верховний Бог-Особа – це Крішна, верховний повелитель, Він не має початку, але Сам є початком усіх. Таке визначення Бога дають усі ведичні писання.

Господа названо тут душею, чи духом. Яке визначення духу? Присутність духу відчутна скрізь. Брахман означає «великий». Його велич проявляється в усьому. Що являє собою ця велич Брахмана? Це свідомість. Кожен із нас знайомий з явищем свідомості, тому що свідомість пронизує все тіло, завдяки свідомості ми відчуваємо кожную волосину на своєму тілі. Це індивідуальна свідомість. А ще існує надсвідомість. Зрозуміти, як вони пов'язані, дозволяє приклад із ліхтариком та сонцем. Сонячне світло можна бачити скрізь, воно розливається не тільки в небесних просторах, але проникає навіть у кімнату. Натомість слабке світло ліхтарика можна побачити лише на невеликій відстані. Так само наша свідомість пронизує тільки наше тіло, тоді як надсвідомість, що являє собою буття Бога, проявляє себе в усьому сущому. За посередництва Своєї енергії Він присутній скрізь. У «Вішну Пурані» мовиться, що все, що видиме у світі, скрізь і всюди, – це прояв енергії Бога. У «Бгаґавад-гіті» також підтверджується, що Своїми двома енергіями, духовною і матеріальною, Господь пронизує все й існує скрізь. Духовна й матеріальна енергії присутні в усьому сущому, і це доводить існування Верховного Бога-Особи.

Повсюдне існування свідомості не є тимчасовим явищем. Існування свідомості не має початку, а отже, не має й кінця. Теорія про те, що свідомість розвивається з поєднання матеріальних елементів на певній стадії еволюції, не знаходить тут підтримки, бо зазначено, що всюдисуща свідомість не має початку. Матеріалістична чи атеїстична теорія, яка заперечує існування душі та Бога і проголошує свідомість результатом

комбінації матеріальних елементів, – неприйнятна. Про матерію не можна сказати, що вона не має початку, бо вона має початок. Як індивідуальне матеріальне тіло має початок, так само має початок і тіло всесвіту. Як наше матеріальне тіло починає своє існування завдяки душі, так само велетенське всесвітнє тіло починає своє існування завдяки Верховній Душі. У «Веданта-сутрі» мовиться: *джанмāдй асйа* – весь матеріальний прояв постає з Верховного Бога-Особи і Йому завдячує своїм створенням, розвитком, існуванням та розпадом. У «Бгаґавад-гіті» Господь також каже: «Я начало, що дає початок усьому сущому».

Цей вірш описує Верховного Бога-Особу. Він не тимчасова особистість, і Він не має початку. Він не має причини, але Сам є причиною всіх причин. *Парах* означає «трансцендентний», «вищий за твірну енергію». Твірна енергія постає з Господа. У цьому світі ми можемо спостерігати діяльність твірної енергії, але Господь не підпадає під її вплив. Він *пракрті-парах*, вищий за цю енергію. Він непідвладний троїстим стражданням, які породжує матеріальна енергія, тому що Він поза нею. До Нього не торкаються *луни* матеріальної природи. Тут зазначено: *свайам-джйотіх* – Він самосяйний. У матеріальному світі ми часто бачимо, що світло того чи іншого предмета являє собою відблиск світла, яке постає з іншого джерела. Наприклад, місячне світло є відблиском сонячного. Своєю чергою, сонячне світло – це відблиск світла *брахмаджйоті*. Так само *брахмаджйоті*, духовне сяйво, – це відблиск світла, яке випромінює тіло Верховного Господа. Це підтверджується у «Брахма-самхіті»: *йасйа прабгā прабгаватах*. Сяйво Брахмана, *брахмаджйоті*, постає із сяйва Господнього тіла. Тому тут зазначено: *свайам-джйотіх* – Він сам по собі є світло. Його сяйво проявляється багатьма різними способами: як *брахмаджйоті*, як сонячне світло чи як місячне світло. У «Бгаґавад-гіті» теж зазначається, що в духовному світі немає потреби ані в сонячному світлі, ані в місячному, ані в електричному. Те саме проголошується в Упанішадах: сяйва тіла Верховно-

го Бога-Особи досить для того, щоб залити світлом духовний світ, і тому там не потрібне ні сонячне світло, ні місячне, ні електричне, ні будь-яке інше. Самосяйна природа Господа також спростовує теорію про те, що духовна душа, чи духовна свідомість, утворюється на певному рівні розвитку матерії. Термін *свайам-джйотіх* вказує на те, що в духовній природі Бога-Особи немає жодної домішки матерії та що вона вища від будь-яких матеріальних процесів. Також стверджується, що усвідомлення всюдисущості Господа ґрунтується на усвідомленні всюдисущості Його саява. Ми зі свого досвіду знаємо, що світло Сонця розливається на мільйони й мільйони кілометрів навколо, хоча воно розміщене в одному місці. Це підтверджує наш практичний досвід. Так само, хоча джерело верховного світла розміщене в Господній обителі, Вайкунтсі чи Вріндавані, це світло розливається не лише по всьому духовному світу, але й за його межами. Це світло сяє і в матеріальному світі, як світло сонячної кулі, а сонячне світло, своєю чергою, відбивається від місячної кулі. Хоча Господь перебуває у Своїй обителі, Його саяво розливається всіма духовними та матеріальними світами. Це засвідчується також у «Брахма-самхіті» (5.37): *голока еванівасаті акхілāтма-бгўтах* – Господь завжди живе на Голоці, але водночас присутній скрізь у всьому творінні. Він Наддуша всього суцього, Верховний Бог-Особа, наділений незліченними трансцендентними якостями. Також можна зрозуміти, що, хоча Він, поза сумнівом, особа, Він не належить до числа *пуруш* матеріального світу. Філософи-*маяваді* не розуміють, як за межами матеріального світу може існувати особистість, тому їх називають імперсоналістами. Але тут чітко з'ясовано, що Бог-Особа існує за межами матеріального існування.

ВІРШ 4

स एष प्रकृतिं सूक्ष्मां दैवीं गुणमयीं विभुः ।
यदृच्छयैवोपगतामभ्यपद्यत लीलया ॥ ४ ॥

*са еша практім сūкшмāм даівім гуна майїм вібгух
йадрччхайаівопагātām абгйападйата лїлайā*

сах ешах – той самий Верховний Бог-Особа; *практим* – матеріальну енергію; *сūкшмāм* – тонку; *даівім* – пов'язану з Вішну; *гунамайїм* – наділену трьома якостями матеріальної природи; *вібгух* – найвеличніший із великих; *йадрччхайā* – з власної волі; *іва* – цілком; *упагātām* – до якої звернувся; *абгйападйата* – прийняв; *лїлайā* – задля розваги.

Задля розваги цей Верховний Бог-Особа, найвеличніший із великих, використовує тонку матеріальну енергію, що містить у собі три *гуни* матеріальної природи та пов'язана з Господом Вішну.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже важливим у цьому вірші є слово *гунамайїм*. *Даівім* означає «енергію Верховного Бога-Особи», а *гунамайїм* означає «наділену трьома *гунами* матеріальної природи». Матеріальна енергія Верховного Бога-Особи (*гунамайїм*) є проявом енергій трьох *гун* і покриває все творіння. Енергія Верховного Бога-Особи виконує двоїсту функцію: вона являє собою еманацию Господа й разом із тим закриває Господнє лице. У «Бгавад-гїті» мовиться, що весь світ покриває ілюзія трьох *гун* матеріальної природи, і під їхнім покровом звичайні зумовлені душі не бачать Верховного Бога-Особу. Це гарно ілюструє приклад із хмарию. Іноді небо несподівано затягує велика хмара. Хмару можна розглядати під двома різними кутами зору. Для сонця хмара є породженням його енергії, але для звичайної людини хмара – це запона для очей, що затуляє сонце. Насправді хмара нездатна перекрити сонце, вона перекриває лише зір звичайної істоти. Так само *мая*, матеріальна енергія, не може покрити Верховного Господа, що існує поза її впливом, вона покриває звичайних живих істот. Зумовлені душі, покриті *маєю*, – це індивідуальні живі істоти, а Особа, що Своєю енергією породжує *маю*, – це Верховний Бог-Особа.

В іншому місці «Шрімад-Бхаґаватам», у сьомій главі Першої пісні, йдеться про те, що В'ясадева своїм духовним зором побачив Верховного Господа і матеріальну енергію, яка стояла за Ним. Це свідчення того, що матеріальна енергія не може покрити Господа, як темрява не може покрити сонце. Темрява має владу покрити тільки невеличку частину простору, дуже незначну, порівняно з простором, який освітлює сонце. Темрява може сповнити невелику печеру, але не відкрите небо. Так само сила матеріальної енергії обмежена і не здатна покрити Верховного Бога-Особу, якого, з огляду на це, називають *вібгу*. Так само, як сонце дозволяє з'явитися хмарі, Господь дозволяє на певний час проявлятися матеріальній енергії. Хоча Господь використовує матеріальну енергію для того, щоб творити матеріальний світ, це не означає, що Він вкритий нею. Тих, кого покриває матеріальна енергія, називають зумовленими душами. Господь використовує матеріальну енергію для Своїх матеріальних розваг, під час яких Він творить, підтримує і знищує матеріальний світ. Натомість зумовлена душа перебуває під покровом *маї* та не розуміє, що над цією матеріальною енергією стоїть Верховний Бог-Особа, причина всіх причин. Так само людина слабкого розуму не розуміє, що за покровом хмар сяє яскраве сонце.

ВІРШ 5

गुणैर्विचित्राः सृजतीं सरूपाः प्रकृतिं प्रजाः ।
विलोक्य मुमुहे सद्यः स इह ज्ञानगूहया ॥ ५ ॥

гунаір вічітрāх срджаті́м са-рūпāх пракрті́м праджāх
вілокйа мумухе садйāх са і́ха джнāна-гūхайā

гунаіх – завдяки трьом *гунам*; *вічітрāх* – різноманітну; *срджаті́м* – що створює; *са-рūпāх* – з формами; *пракрті́м* – матеріальну природу; *праджāх* – живих істот; *вілокйа* – побачивши;

мумухе – впадає в ілюзію; *садйах* – відразу; *сах* – жива істота; *іха* – у цьому світі; *джйāна-г̃хайā* – під впливом аспекту, який покриває знання.

Поділена трьома *гунами* на різноманітні форми, матеріальна енергія породжує форми живих істот, і живі істоти, побачивши це, впадають в оману під впливом ілюзорної енергії в її аспекті, який покриває знання.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальна енергія має здатність покривати знання, але не має сили поширити свій вплив на Верховного Бога-Особу. Цей вплив здійснюється тільки на *праджāх*, зумовлених душ, які народилися в матеріальних тілах. Як пояснено у «Бгаґавад-гїті» та інших ведичних писаннях, розмаїття видів живих істот спричинене впливом на них різних *гун* матеріальної природи. У «Бгаґавад-гїті» (7.12) дуже чітко пояснено, що Сам Верховний Бог-Особа непідвладний *гунам* добра, пристрасті й невігластва, хоча вони й постають із Нього. Іншими словами, енергія, що постає з Верховного Бога-Особи, не має над ним влади, її вплив поширюється тільки на зумовлених душ, покритих матеріальною енергією. Господь – це батько всіх живих істот, тому що це Він запліднює живими істотами матеріальну енергію. Отже, зумовлені душі отримують тіла, утворені матеріальною енергією, а батько всіх живих істот залишається осторонь від трьох *гун*.

У попередньому вірші сказано, що Верховний Бог-Особа використав матеріальну енергію для того, щоб явити Свої розваги для живих істот, які хотіли насолоджуватися матеріальною енергією і панувати над нею. Цей світ створено за допомогою матеріальної енергії Господа задля так званої насолоди цих живих істот. Існує дуже непросте запитання: чому Господь створив матеріальний світ, у якому зумовлені душі зазнають усіляких страждань. Попередній вірш натякає на причину цього словом *лїлайā*, яке означає «щоби Господь явив Свої ігри». Господь хоче очистити зумовлені живі істоти від

потягу до насолоди. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що існує тільки один володар насолоди – Верховний Бог-Особа. Тож матеріальну енергію створено для тих, хто вдає, що насолоджується. Це допомагає зрозуміти приклад із поліцією в державі: сама по собі поліція державі не потрібна, але з огляду на те, що деякі громадяни порушуватимуть державні закони, доводиться створювати відділ боротьби зі злочинністю. З одного боку, цей відділ не потрібен, а з іншого боку – без нього не можна. Так само Господь не мав жодної потреби створювати матеріальний світ, де зумовлені душі зазнають численних страждань, але разом із тим існує категорія живих істот, яких називають *нітья-баддга*, вічно зумовлені. Ми кажемо, що вони зумовлені з незапам'ятних часів, тому що неможливо з'ясувати, як і коли жива істота, невіддільна частка Верховного Господа, повстала проти Його верховної влади.

Цілком очевидно, що існує дві категорії людей: покірні законам Верховного Господа й атеїсти, чи безбожники, які не визнають існування Бога і хочуть встановлювати власні закони. Вони хочуть довести, що кожен може встановлювати свої закони чи створювати власний релігійний шлях. Навіть не намагаючись з'ясувати, як саме виникли ці дві категорії живих істот, можна без жодних сумнівів сказати, що частина живих істот повстала проти законів Господа. Цих істот називають зумовленими душами, тому що їх зумовлюють три *гуни* матеріальної природи. Саме через це у вірші вжито слова *гунаір вічітрāх*.

У матеріальному світі існує 8 400 000 видів життя. Усі живі істоти – духовні душі, тому вони трансцендентні до матеріального світу. Чому ж вони перебувають у різних формах життя, на різних рівнях розвитку? Відповідь на це запитання дає цей вірш: вони впадають в оману під впливом трьох *гун* матеріальної природи. Створені матеріальною енергією, їхні тіла складаються з матеріальних елементів. Під покровом матеріального тіла жива істота втрачає свою духовну тотожність, і тому у вірші вжито слово *мумухе*, яке вказує на те, що вони

забули про власну духовну сутність. Про свою духовну тотожність забувають ті *джіви*, або душі, яких покрила й зумовила матеріальна енергія. Також у цьому вірші вжито слово *джйāна-лūхайā*. *Гūхā* означає «покриття». Знання крихітних зумовлених душ покриті, і тому вони проявляються в численних видах життя. У сьомій главі Першої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» сказано: «Живі істоти введенні в оману матеріальною енергією». У Ведах також сказано, що вічні живі істоти покриті різними *лунами*, і тому їх називають трибарвними, червоно-біло-синіми. Червоний символізує *луну* пристрасті, білий – *луну* добра, а синій – *луну* невігластва. Ці *луни* становлять частину матеріальної енергії, тому живі істоти, які перебувають під впливом різних *лун*, мають різні матеріальні тіла. Забувши про свою духовну тотожність, вони вважають, що вони і є матеріальні тіла. Для зумовленої душі «я» означає «мое матеріальне тіло». Це називається *моха*, або ілюзія.

У «Катха Упанішаді» неодноразово сказано, що Верховний Бог-Особа ніколи не підпадає під вплив матеріальної природи. Тільки живі істоти, зумовлені душі, чи крихітні невіддільні частки Всевишнього, зазнають впливу матеріальної природи і з'являються в різних тілах, що коряться різним матеріальним *лунам*.

ВІРШ 6

एवं पराभिध्यानेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान् ।
कर्मसु क्रियमाणेषु गुणैरात्मनि मन्यते ॥ ६ ॥

евам парāбгідгйāненa картртвам пракртех пумāн
кармасу крійамāнешу лūнаір āтмані манйате

евам – таким чином; *пара* – з іншим; *абгідгйāненa* – ототожнюючи; *картртвам* – виконання діяльності; *пракртех* – матеріальної природи; *пумāн* – жива істота; *кармасу крійамāнешу* – доки діяльність виконується; *лūнаіх* – трьома *лунами*; *āтмані* – себе; *манйате* – вважає.

Під впливом забуття трансцендентна жива істота вважає матеріальну енергію за поле своєї діяльності, а на підставі цих хибних уявлень вважає себе виконавцем усіх дій.

ПОЯСНЕННЯ: Живу істоту, яка забула свою тотожність, можна порівняти з божевільним або з людиною, в яку вселилися духи і яка не має влади над своїми вчинками, але вважає, що повністю володіє собою. Під впливом матеріальної природи зумовлена душа занурюється в матеріальну свідомість. У цій свідомості, хай би що було зроблено під впливом матеріальної енергії, приймається зумовленою душею за вчинене нею самою. Насправді для душі бути на рівні чистого буття означає перебувати у свідомості Крішні. Коли істота не діє у свідомості Крішні, вона діє в матеріальній свідомості. Саму свідомість неможливо знищити – це невіддільна властивість живої істоти. Треба просто очистити матеріальну свідомість. Звільнення полягає в тому, щоб визнати Крішну, Верховного Господа, за свого повелителя і перетворити свою матеріальну свідомість у свідомість Крішні.

ВІРШ 7

तदस्य संसृतिर्बन्धः पारतन्त्र्यं च तत्कृतम् ।

भवत्यकर्तुरीशस्य साक्षिणो निर्वृतात्मनः ॥ ७ ॥

*тад асйа самсртїр бандгах пāра-тантрйām ча тат-кртам
бгаватї акартур йїасйа сākшіно нїрвртāтманах*

тат – з хибного розуміння; *асйа* – зумовленої душі; *самсртїх* – зумовлене життя; *бандгах* – рабство; *пāра-тантрйām* – залежність; *ча* – і; *тат-кртам* – створена цим; *бгаватї* – є; *акартух* – пасивного спостерігача; *йїасйа* – незалежного; *сākшінах* – свідка; *нїрврта-ātманах* – радісного за природою.

Матеріальна свідомість є причиною зумовленого життя, в якому матеріальна енергія зв'язує живу істоту суворими

умовами. Хоча духовна душа нічого не робить і залишається трансцендентною до всіх дій, вона потрапляє в рабство зумовленого життя.

ПОЯСНЕННЯ: Філософи-*маяваді*, які не вбачають різниці між Верховним Духом та індивідуальним духом, запевняють, що зумовлене існування живої істоти – це її *ліла*, тобто розвага. Але слово «розвага» доречне тоді, коли йдеться про участь в іграх Господа. *Маяваді* спотворюють зміст цього слова і кажуть, що навіть тоді, коли жива істота стає свинею та пожирає випорожнення, вона все одно насолоджується своїми розвагами. Така теорія вкрай небезпечна. Верховний Господь очолює всіх живих істот і підтримує їх. Його розваги трансцендентні до будь-якої матеріальної діяльності. Господні розваги неможливо прирівняти до зумовленої діяльності живих істот. Провадячи зумовлене існування, жива істота залишається в'язнем матеріальної енергії. Зумовлена душа покійно виконує всі вказівки матеріальної енергії. Душа ні за що не відповідає, вона просто свідок усіх своїх дій, які її примушують виконувати матеріальна енергія за те, що вона образила Крішну, побажавши розірвати свої вічні стосунки з Ним. Тому Господь Крішна каже у «Бгаґавад-гіті», що *мая*, Його матеріальна енергія, настільки могутня, що її неможливо подолати. Але якщо жива істота просто усвідомлює своє природне становище слуги Крішні й намагається діяти згідно з цим, то, хоч як глибоко вона була зумовлена, *мая* відразу ж звільняє її від свого впливу. Це чітко сказано в сьомій главі «Бгаґавад-гіті»: Крішна Сам турбується про кожного, хто беззастережно віддається Йому, і тому така істота виходить з-під впливу *маї*, тобто звільняється від зумовленого існування.

Насправді духовна душа є *сач-чід-ананда* – вічна, сповнена блаженства і знання. Однак у лабетах *маї* вона змушена страждати від нескінченного ланцюга народжень, смертей, хвороб і старості. Треба серйозно поставитися до хвороби матеріального існування і постаратися вилікуватися від неї, піднявшись

на рівень свідомості Крішні, адже це дає змогу легко покласти край усім стражданням. Отже, висновок цього вірша полягає в тому, що причина страждань зумовленої душі – це її прив’язаність до матеріальної природи. Жива істота повинна перенести цю прив’язаність із матерії на Крішну.

ВІРШ 8

कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः ।

भोक्तृत्वे सुखदुःखानां पुरुषं प्रकृतेः परम् ॥ ८ ॥

kārya-kāraṇa-kartṛtve kāraṇaṁ prakṛtiṁ viduḥ
bhokṭṛtve sukhadukḥkhānāṁ puruṣaṁ prakṛteḥ paraṁ

kārya – тіла; *kāraṇa* – чуттів; *kartṛtve* – щодо півбогів; *kāraṇaṁ* – як причину; *prakṛtiṁ* – матеріальну природу; *viduḥ* – мудреці розуміють; *bhokṭṛtve* – щодо відчуття; *sukha* – щастя; *duḥkḥkhānāṁ* – і горя; *puruṣaṁ* – духовну душу; *prakṛteḥ* – до матеріальної природи; *paraṁ* – трансцендентну.

Причина виникнення матеріального тіла зумовленої душі, органів чуття, а також півбогів, які ними керують, – це матеріальна природа. Так це розуміють мудреці. А причина почуттів щастя і горя – це сама духовна душа, що є трансцендентною за своєю природою.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» сказано, що Господь, сходячи до матеріального світу, приходить власною особою за допомогою Своєї енергії, *атма-маї*. Його не примушує до цього жодна вища за Нього енергія. Він приходить із власної волі, тому Його прихід можна назвати розвагою, або *лілою*. Але тут чітко сказано, що зумовлена душа змушена приймати те чи інше тіло й чуття, які визначають три *гуни* матеріальної природи. Жива істота не владна вибирати собі тіло сама. Іншими словами, зумовлена душа не має вільного вибору, вона змушена приймати певне тіло згідно зі своєю *кармою*. Але коли йдеться про

почуття, які тіло породжує внаслідок тих чи інших дій і які проявляються у формі щастя та горя, то причиною цих почуттів є сама духовна душа. Забавивши цього, духовна душа може змінити це зумовлене життя у світі двоїстості, обравши шлях служіння Крішні. Жива істота сама є причиною своїх страждань, але вона може також стати причиною свого вічного щастя. Коли в неї виникає бажання присвятити себе служінню у свідомості Крішні, внутрішня енергія, духовна енергія Господа, дарує їй відповідне тіло, а коли вона бажає задовольняти свої чуття, вона отримує матеріальне тіло. Душа має свободу вибору – обрати духовне тіло чи матеріальне тіло, але коли вона обрала те чи інше тіло, їй доводиться насолоджуватися або страждати, згідно зі своїм вибором. Філософи-*маяваді* намагаються довести, що жива істота, обираючи тіло свині, насолоджується своїми розвагами в ньому. Однак ця теорія не має підстав, адже слово «розвага» містить у собі поняття добровільної згоди на ті чи інші дії, які дають насолоду. Тому теорія *маяваді* вищою мірою облудна. Коли істота вимушено страждає, то це не розвага. Коли Господь розважається своїми іграми, то це не можна ставити на один рівень із діями живої істоти, що примушена пожинати кармічні результати своїх дій.

ВІРШ 9

देवहूतिरुवाच

प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम ।

ब्रूहि कारणयोरस्य सदसच्च यदात्मकम् ॥ ९ ॥

देवाहूतिरुवाच

प्राकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणां पुरुषोत्तमा

ब्रूहि कारणां योरस्य सदसच्च यदात्मकम्

девахутіх увача – Девахуті сказала; *п्राकृते*х – енергії; *пुरुшасйа* – Верховної Особи; *апі* – також; *лакшаṇам* – якості; *пुरुша-уттама* – о Верховний Боже-Особо; *брūхі* – будь ласка, поясни; *kāraṇañoḥ* – причини; *асйа* – цього творіння; *сат-*

асат – проявленого та не проявленого; *ча* – і; *йат-ātмакам* – що складене з.

Девахуті сказала: О Верховний Боже-Особо, опиши, будь ласка, якості Верховного Бога-Особи та Його енергій, бо і Господь, і Його енергії є причинами проявленого та не проявленого творіння.

ПОЯСНЕННЯ: *Пракриті*, або матеріальна природа, має зв'язок і з Верховним Господом, і з живими істотами, так само як жінка пов'язана з чоловіком як дружина і з дітьми як мати. У «Бгаґавад-гіті» Господь каже, що Він запліднює матір-природу живими істотами, Своїми дітьми, і так з'являються на світ усі види життя. Стосунки, в яких перебувають усі живі істоти й матеріальна природа, уже пояснено в попередніх віршах. Тепер Девахуті хоче зрозуміти стосунки, які пов'язують матеріальну природу й Верховного Господа. Внаслідок цих стосунків виникає проявлений і не проявлений матеріальний світ. Непроявлений матеріальний світ – це тонка *махат-таттва*, з якої постає проявлена матерія.

У ведичних писаннях сказано, що Верховний Господь запліднює Своїм поглядом сукупну матеріальну енергію, і тоді матеріальна природа породжує на світ усе суще. У дев'ятій главі «Бгаґавад-гіті» теж сказано, що життєдіяльність природи протікає під Господнім поглядом – *адг'якшена*, під Його проводом і згідно з Його волею. Природа аж ніяк не діє сліпо. Девахуті зрозуміла, в яких стосунках зумовлені душі перебувають із матеріальною природою, тож тепер хотіла дізнатися про те, як природа діє під проводом Господа і які стосунки пов'язують матеріальну природу з Ним. Інакше кажучи, вона хотіла дізнатися про якості, які Верховний Господь проявляє у стосунках із матеріальною природою.

Стосунки живих істот із матеріальною природою, безперечно, перебувають на цілковито іншому рівні, аніж стосунки Верховного Господа з матерією, всупереч усім тлумаченням *маяваді*. Щоразу, коли писання згадують про ілюзію живих

істот, філософи-маяваді приписують цю ілюзію Верховному Господу. Однак таке тлумачення неправомірне. Господь ніколи не впадає в ілюзію. Саме в цьому розходяться між собою персоналісти й імперсоналісти. Девахуті не належить до бідних на інтелект людей. Вона має досить гострий розум, щоби зрозуміти, що живі істоти не перебувають на одному рівні з Верховним Господом. Живі істоти безмежно малі, тому матеріальна природа може їх ввести в ілюзію, тобто зумовити, але це не означає, що вона може зумовити та ввести в ілюзію і Верховного Господа. Відмінність між зумовленою душею і Господом полягає в тому, що Господь – завжди Господь, повелитель матеріальної природи, і тому не підвладний їй. Він не підвладний ані духовній природі, ані матеріальній. Він, і тільки Він один є верховний повелитель, і з Ним не зрівнятися звичайним живим істотам, що підпорядковані законам матеріальної природи.

У цьому вірші вжито два слова: *sat* і *asat*. Космічний прояв – це *asat*, або те, що не існує, але матеріальна енергія Верховного Господа – це *sat*, або те, що існує вічно. Матеріальна енергія вічно існує в тонкій формі, як енергія Господа, але іноді вона проявляє цю неіснуючу чи, точніше, тимчасово існуючу природу, матеріальний космос. Пояснити це допомагає аналогія з батьком та матір'ю: і батько, і мати реально існують, але іноді мати виношує дітей. Так само космічний прояв, що постає з непроявленої матеріальної природи Верховного Господа, іноді з'являється, а іноді знову зникає. Проте сама матеріальна природа існує вічно, і Господь являє собою найвищу причину як тонких, так і грубих проявів матеріального світу.

ВІРШ 10

श्रीभगवानुवाच

यत्तत्त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।

प्रधानं प्रकृतिं प्राहुरविशेषं विशेषवत् ॥१०॥

úrī-бгагавāн увāча

*йат тат трі-гунам авйактам нītйам сад-асад-ātмакам
прадгāнам пракрītīm прāхур авīīешам віīїешават*

úrī-бгагавāн увāча – Верховний Бог-Особа сказав; *йат* – окрім того; *тат* – те; *трі-гунам* – поєднання трьох *гун*; *авйактам* – не проявлене; *нītйам* – вічне; *сад-асад-ātмакам* – що складається з причин та наслідків; *прадгāнам* – *прадгана*; *пракрītīm* – *пракріті*; *прāхур* – називають; *авīīешам* – нерозрізнене; *віīїеша-ват* – наділене відмінностями.

Верховний Бог-Особа сказав: Непроявлене вічне поєднання трьох *гун* становить причину проявленого стану й називається *прадгана*. Коли воно переходить у проявлений стан буття, його називають *пракріті*.

ПОЯСНЕННЯ: У цих віршах Господь розглядає матеріальну природу в її тонкій формі, що зветься *прадгана*. На відміну від *пракріті*, *прадгана* являє собою тонку нерозрізнену сукупність усіх матеріальних елементів. Хоча на цій стадії матеріальні елементи не проявляють свої окремі якості, усі вони вже присутні в *прадгані*. Коли під впливом взаємодії трьох *гун* матеріальної природи сукупність матеріальних елементів стає проявленою, її називають *пракріті*. Імперсоналісти кажуть, що Брахман позбавлений розмаїття й будь-яких відмінностей. Можна подумати, що Брахман – це *прадгана*, але це не так. *Прадгана* відмінна від Брахмана, тому що в Брахмані немає *гун* матеріальної природи. Можна заперечити, що *махат-таттва* також відмінна від *прадгани*, тому що *махат-таттва* – це матерія в проявленому стані. Однак справжнє визначення *прадгани* таке: коли причина й наслідок не проявлені (*ав'якта*), а в сукупності матеріальних елементів не відбувається ніякої взаємодії, то цю стадію існування матеріальної природи, власне, й називають *прадгана*. *Прадгана* – це не чинник часу, тому що чинник часу містить у собі діяльність та її наслідки, творення і знищення. Також *прадгана* – це не *джіва*, межова енергія, складена

з живих істот, зумовлених і покритих матеріальними позначеннями, тому що позначення живих істот не вічні, а одна з якостей *прадгани*, згаданих у цьому вірші, – це *нітья*, тобто «вічність». Отже, *прадгана* – це стан матеріальної природи, що безпосередньо передує її проявленню.

ВІРШ 11

पञ्चभिः पञ्चभिर्ब्रह्म चतुर्भिर्दशभिस्तथा ।

एतच्चतुर्विंशतिकं गणं प्राधानिकं विदुः ॥११॥

пайчабгіх пайчабгір брахма чатурбгір дайіабгіс татхā
етач чатуґ-вімйіатікам гаґам прāдгāнікам відуґ

пайчабгіх – п'ятьма (грубими елементами); *пайчабгіх* – п'ятьма (тонкими елементами); *брахма* – Брахман; *чатурбгіх* – чотирма (внутрішніми чуттями); *дайіабгіх* – десятьма (п'ятьма пізнавальними чуттями та п'ятьма органами дії); *татхā* – таким чином; *етат* – цю; *чатуґ-вімйіатікам* – складену з двадцяти чотирьох елементів; *гаґам* – сукупність; *прāдгāнікам* – що становить *прадгану*; *відуґ* – знають.

Сукупність усіх елементів – п'ять грубих елементів, п'ять тонких елементів, чотири внутрішні чуття, п'ять пізнавальних чуттів і п'ять зовнішніх органів дії – називають *прадганою*.

ПОЯСНЕННЯ: Згідно з «Бгаґавад-гітою», описана тут сукупність двадцяти чотирьох елементів зветься *йонір махад-брахма*. У процесі запліднення матеріальної природи сукупність живих істот входить у це *йонір махад-брахма*, внаслідок чого живі істоти народжуються в різних формах, починаючи від Брахми й закінчуючи крихітною мурахою. У «Шрімад-Бгаґаватам» та інших ведичних писаннях сукупність двадцяти чотирьох елементів, *прадгану*, також описано як *йонір махад-брахма* – вона

є джерелом народження і підтримання існування всіх живих істот.

ВІРШ 12

महाभूतानि पञ्चैव भूरापोऽग्निर्मरुन्नभः ।

तन्मात्राणि च तावन्ति गन्धादीनि मतानि मे ॥१२॥

*махā-бгūtānī пайчаіва бгūr āpo 'gnīp марун набгах
тан-мātrāṇi ча тāванті гандгādīnī матānī ме*

махā-бгūtānī – грубі елементи; *пайча* – п'ять; *ева* – точно; *бгūr* – земля; *āpaḥ* – вода; *agniḥ* – вогонь; *марут* – повітря; *набгах* – ефір; *тан-мātrāṇi* – тонкі елементи; *ча* – також; *тāванті* – стільки; *гандга-ādīnī* – запах і так далі (смак, колір, дотик і звук); *матānī* – що вважаються; *ме* – Мною.

Існує п'ять **грубих** елементів, а саме земля, вода, вогонь, повітря та ефір. Також існує п'ять **тонких** елементів: запах, смак, колір, дотик і звук.

ВІРШ 13

इन्द्रियाणि दश श्रोत्रं त्वग्दृशसननासिकाः ।

वाक्करौ चरणौ मेढ्रं पायुर्दशम उच्यते ॥१३॥

*індрійāṇi даіа і́ротрам тваг дрґ расана-нāсіkāḥ
вāk карау чара́нау медрґам пāйур даіама учйате*

індрійāṇi – чуття; *даіа* – десять; *і́ротрам* – слух; *твак* – дотик; *дрк* – зір; *расана* – смак; *нāсіkāḥ* – нюх; *вāk* – орган мови; *карау* – дві руки; *чара́нау* – органи, що дають змогу рухатися (ноги); *медрґам* – дітородний орган; *пāйур* – орган для випорожнення; *даіамах* – десятий; *учйате* – називається.

Пізнавальних чуттів та органів дії налічують десять: чуття слуху, чуття смаку, чуття дотику, чуття зору, чуття нюху,

орган мови, органи для роботи, пересування, народження дітей і випорожнення.

ВІРШ 14

मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमित्यन्तरात्मकम् ।
चतुर्धा लक्ष्यते भेदो वृत्त्या लक्षणरूपया ॥१४॥

*мано буддгір аханкāрайі чіттам іті антар-ātмакам
чатурдгā лакшийате бгедо врттйā лакшаṇa-рūпайā*

манах – розум; буддгіх – інтелект; аханкāрах – его; чіттам – свідомість; іті – так; антах-ātмакам – внутрішні, тонкі чуття; чатух-дгā – існуючи в чотирьох аспектах; лакшийате – визначається; бгедах – розподіл; врттйā – за їхніми функціями; лакшаṇa-рūпайā – за проявом різних якостей.

Внутрішні, тонкі чуття виявляються в чотирьох аспектах: розум, інтелект, его та осквернена свідомість. Розрізнити їх можна тільки за їхніми різними функціями, оскільки вони втілюють різні якості.

ПОЯСНЕННЯ: Чотири описані тут внутрішні, чи тонкі, чуття визначають за їхніми різними якостями. Істота існує під впливом оманного его, коли її чиста свідомість забруднюється матерією, через що істота ототожнює себе з тілом. Свідомість – це функція душі, і тому наявність свідомості свідчить про присутність душі. Осквернену матерією свідомість називають аханкарою.

ВІРШ 15

एतावानेव सङ्ख्यातो ब्रह्मणः सगुणस्य ह ।
सन्निवेशो मया प्रोक्तो यः कालः पञ्चविंशकः ॥१५॥

*етāвāн ева санкхйāто брахманах са-гуṇасйа ха
саннівеішo майā прокто йах кāлах пайча-вімшіаках*

etāwān – стільки; *ева* – щойно; *санкхйїтах* – перелічено; *брахманах* – Брахмана; *са-гунасьїа* – з матеріальними якостями; *ха* – справді; *саннівеїїах* – що влаштовано; *майї* – Мною; *проктах* – зветься; *йїах* – який; *кїлах* – час; *пайча-вімїїаках* – двадцять п'ятий.

Ці всі елементи вважають за Брахман, наділений якостями. Чинник, який змішує між собою всі інші, називають часом і зараховують як двадцять п'ятий елемент.

ПОЯСНЕННЯ: Згідно з Ведами, не існує нічого іншого, крім Брахмана. *Сарвам кхалв ідам брахма* («Чхандог'я Упанішада», 3.14.1). Також у «Вішну Пурані» сказано: усе, що ми бачимо, – це *парасїа брахманах їактіх*, тобто все є поширенням енергії Верховної Абсолютної Істини, Брахмана. Коли Брахман змішується з трьома якостями (добром, пристрастю і невіглаством), виникає матеріальне творіння, яке іноді називають *сагуна-Брахман* і яке складається з цих двадцяти п'яти елементів. У *ніргуна-Брахмані*, тобто в духовному світі, де немає матеріальної скверни, відсутні три *гуни* – добро, пристрасть і невігластво. У *ніргуна-Брахмані* панує лише бездомісне добро. Що ж до *сагуна-Брахмана*, то філософія *санкх'ї* пояснює, що він містить у собі двадцять п'ять елементів, включно з чинником часу (минулим, теперішнім і майбутнім).

ВІРШ 16

प्रभावं पौरुषं प्राहुः कालमेके यतो भयम् ।
अहङ्कारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमीयुषः ॥१६॥

прабгїавї паурушам прїахух *кїлам еке йїато бгаїям*
аханкїара-вімїїдгасїа *картух пракртїм їїушах*

прабгїавам – вплив; *паурушам* – Верховного Бога-Особи; *прїахух* – кажуть; *кїлам* – чинник часу; *еке* – деякі; *йїатах* – з якого;

бгайам – страх; *ахайнкāра-вімӯдгасйа* – введених в ілюзію оманним его; *картух* – індивідуальної душі; *пракртім* – матеріальної природи; *ййушах* – що дотикається.

Вплив Верховного Бога-Особи відчувається через чинник часу, що наганяє страх смерті на спантеличену оманним его душу, котра занурена в матеріальну природу.

ПОЯСНЕННЯ: Жива істота відчуває страх смерті через своє оманне его, або ототожнення з тілом. Смерті бояться всі. Насправді духовна душа не вмирає, але через те, що вона глибоко ототожнює себе з тілом, у неї виникає страх перед смертю. В іншому місці «Шрімад-Бхаґаватам» (11.2.37) сказано: *бгайам двітійāбгінівейіатах сйāt*. Слово *двітійа* вказує на матерію, що відмінна від духу. Матерія – це вторинний прояв духу, з якого вона постає. Описані вище матеріальні елементи породжує Верховний Господь, або Верховний Дух, а тіло породжує духовна душа. Тому матеріальне тіло називають *двітійа*, тобто «друге». Істота, яка ототожнює себе з цим другим елементом, чи другим поширенням духу, відчуває страх перед смертю. Коли людина цілковито переконана, що вона не тіло, то для неї немає мови про страх смерті, адже духовна душа не вмирає.

Якщо душа присвячує себе духовній діяльності відданого служіння, вона досягає свободи та підіймається над рівнем народження і смерті. Після того вона отримує повну духовну свободу від матеріального тіла. У страху смерті проявляється вплив *калі*, або чинника часу, який уособлює владу Верховного Бога-Особи. Іншими словами, час руйнує все. Усе створене мусить загинути та зникнути, і в цьому проявляється вплив часу. Як уособлення Господа, час нагадає нам, що ми повинні віддатися Господеві. В образі часу Господь промовляє до кожної зумовленої душі. Він каже у «Бхаґавад-гїті», що для того, хто віддався Йому, не існує проблеми народження і смерті. Отже, ми маємо шанувати чинник часу, як Верховного Бога-Особу, що стоїть перед нами. Це докладніше пояснює наступний вірш.

ВІРШ 17

प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य निर्विशेषस्य मानवि ।

चेष्टा यतः स भगवान् काल इत्युपलक्षितः ॥१७॥

*пракртер гуна-сāmйасйа нірвііешасйа мāнаві
чештā йатах са бгагавāн кāла ітй упалакшітах*

пракртех – матеріальної природи; *гуна-сāmйасйа* – без взаємодії трьох *гун*; *нірвііешасйа* – що не має певних якостей; *мāна-ві* – о дочко Ману; *чештā* – рух; *йатах* – від якого; *сах* – Він; *бгагавāн* – Верховний Бог-Особа; *кāлах* – час; *іті* – так; *упалакшітах* – визначений.

Люба мати, дочко Сваямбгуви Ману, як Я вже казав, чинник часу – це Верховний Бог-Особа, що дає початок творенню, збуджуючи бездіяльну, не проявлену природу.

ПОЯСНЕННЯ: Тут ідеться про не проявлений стан матеріальної природи, *прадгану*. Господь пояснює, що, коли погляд Верховного Бога-Особи збуджує не проявлену матеріальну природу, вона починає проявляти себе в численних формах. До цього вона перебуває в бездіяльному стані, в якому немає взаємодії трьох *гун*. Іншими словами, матеріальна природа нездатна породжувати свої різноманітні творіння без втручання Верховного Бога-Особи. Це дуже виразно сказано у «Бгаґавад-гіті». Причина всіх утворів матеріальної природи – це Верховний Бог-Особа. Без Його втручання матеріальна природа не здатна нічого створити.

У «Чайтанья-чарітамріті» це проілюстровано наочним прикладом. Хоча відростки на шії в кози виглядають достоту, як на вим'ї, з них не надоїти молока. Так само, хоча вченого матеріаліста вражає дивовижна діяльність матеріальної природи, насправді вона нездатна діяти без збудника у формі часу, що представляє Верховного Бога-Особу. Коли час виводить матеріальну природу з нейтрального, бездіяльного стану, вона

починає проявляти різноманітні форми. Зрештою, першопричина творення – це Верховний Бог-Особа. Як жінка нездатна привести на світ дитину, поки її не запліднить чоловік, так і матеріальна природа нездатна нічого породити чи проявити, допоки її не запліднить Верховний Бог-Особа у формі чинника часу.

ВІРШ 18

अन्तः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो बहिः ।
समन्वेत्येष सत्त्वानां भगवानात्ममायया ॥१८॥

*антах пуруша-рूपेणा काल-रूपेणा यो बाहिः
саманветі еша саттвānām бгагавān āтма-мāйайā*

антах – всередині; *пуруша-рूपेणा* – у формі Наддуші; *काल-रूपेणा* – у формі часу; *यः* – Він, хто; *बाहिः* – зовні; *саманветі* – існує; *еша* – він; *सत्त्वānām* – усіх живих істот; *бгагавān* – Верховний Бог-Особа; *āтма-мāйайā* – Своєю енергією.

Проявляючи Свої енергії, Верховний Бог-Особа поєднує всі ці різноманітні елементи, перебуваючи всередині них як Наддуша і зовні як час.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші зазначено, що Верховний Бог-Особа перебуває в серці як Наддуша. Цей факт пояснено також у «Бгаґавад-гіті»: Наддуша залишається поряд з індивідуальною душею і спостерігає за нею як свідок. Те саме мовиться і в інших ведичних писаннях, де йдеться про те, що на одному дереві тіла сидять два птахи: один поїдає плоди цього дерева, а другий спостерігає за ним як свідок. Цей *пуруша*, чи Параматма, який перебуває в тілі індивідуальної душі, названий у «Бгаґавад-гіті» (13.23) *упадраштā*, свідок, і *анумантā*, повелитель, від якого індивідуальна душа отримує дозвіл на свої дії. Отримуючи від зовнішньої енергії Верховного Господа те чи інше тіло, зумовлена душа переймається його щастям і стражданнями. Верховна жива істота, Параматма, відмінна

від зумовленої душі. У «Бгаґавад-гіті» Параматму називають *махешвара*, тобто «Верховний Господь». Господь – це Параматма, Він не *джіватма*. Параматма – це Наддуша, що сидить поряд з індивідуальною душею, щоб надавати Свій дозвіл на її діяльність. Зумовлена душа приходить у матеріальний світ для того, щоб намагатися панувати над матеріальною природою. Проте без дозволу Верховного Господа ніхто не здатний нічого зробити, і тому Господь супроводжує *джіву*, чи душу, спостерігаючи за її діями та санкціонуючи їх. Крім того, Верховний Господь – це *бгоктā*, той, хто підтримує зумовлену душу і піклується про неї.

За своєю природою жива істота – невіддільна частка Верховного Бога-Особи, і тому Господь відчуває до живих істот велику любов. На жаль, коли жива істота впадає в ілюзію під впливом зовнішньої енергії, вона забуває про свої вічні стосунки з Господом. Але щойно вона усвідомлює своє природне становище, то досягає звільнення. Крихітна незалежність зумовленої душі полягає в її межовому становищі. Якщо вона бажає, вона може забути Верховного Бога-Особу і зануритися в матеріальне буття, де під впливом оманного его вона буде намагатися панувати над матеріальною природою, але якщо вона хоче, то може розвернути своє обличчя до служіння Господу. Такою незалежністю наділена індивідуальна жива істота. Коли вона звертається до Господа, її зумовленому життю настає край, і вона досягає найвищого успіху, але коли вона зловживає своєю незалежністю, вона змушена животіти в матеріальному світі. Однак Господь настільки добрий, що як Наддуша Він завжди залишається поруч із зумовленою душею. Господь байдужий до насолод і страждань, які дає матеріальне тіло. Він супроводжує *джіву* просто для того, щоб санкціонувати її дії та бути їхнім свідком, даючи змогу живій істоті отримувати плоди її діяльності, хороші чи погані.

Зовні тіла зумовленої душі Верховний Бог-Особа перебуває в образі чинника часу. Згідно з філософією *санкх'ї*, існує двадцять п'ять елементів. Двадцять чотири вже описані елементи

разом із чинником часу складають двадцять п'ять елементів. Деякі вчені філософи рахують також Наддушу, тож виходить двадцять шість елементів.

ВІРШ 19

दैवात्क्षुभितधर्मिण्यां स्वस्यां योनौ परः पुमान् ।
आधत्त वीर्यं सासूत महत्तत्त्वं हिरण्मयम् ॥१९॥

daivāt kṣhubhita-dharmīṇyām swasyām yonau paraḥ pumān
ādhatta vīryam sāsūta mahattatvaṁ hiraṇmayam

daivāt – долею зумовлених душ; *kṣhubhita* – приведена в рух; *dharmīṇyām* – рівновага гун якої; *swasyām* – Його власної; *yonau* – в лоні (матеріальної природи); *paraḥ pumān* – Верховний Бог-Особа; *ādhatta* – запліднив; *vīryam* – сім'я (Свою внутрішню енергію); *sā* – вона (матеріальна природа); *asūta* – породила; *mahat-tatvaṁ* – сукупність космічного інтелекту; *hiraṇmayam* – відому як Хіранмая.

Після того, як Верховний Бог-Особа Своєю внутрішньою енергією запліднює матеріальну природу, вона породжує загальну сукупність космічного інтелекту, що зветься Хіранмая. Це відбувається в лоні матеріальної природи, приведеної в рух долею зумовлених душ.

ПОЯСНЕННЯ: Запліднення матеріальної природи описано в третьому вірші чотирнадцятої глави «Бгаґавад-гіти». Основа матеріальної природи – це *mahat-tatva*, джерело всього розмаїття. Верховний Бог-Особа запліднює частину матеріальної природи, яка називається *pradhana*, а також Брахман, і вона породжує розмаїття живих істот. Матеріальну природу в цьому аспекті називають Брахманом, тому що вона являє собою спотворене відображення духовної природи.

У «Вішну Пурані» зазначено, що живі істоти належать до

духовної природи. Енергія Верховного Господа духовна, і живі істоти, хоча їх називають межовою енергією, також духовні. Якби живі істоти не були духовні за своєю природою, цей опис акту запліднення матеріальної природи, який здійснює Верховний Господь, не мав би сенсу. Верховний Господь не може вкладати Своє сім'я в те, що не є духовним, а тут мовиться, що Він вклав Своє сім'я в матеріальну природу. Це означає, що живі істоти мають духовну природу. Після запліднення матеріальна природа породжує найрізноманітніші живі істоти в усіх можливих формах, починаючи від найвеличнішої, Господа Брахми, і закінчуючи найменшою мурахою. У «Бхаґавад-гіті» (14.4) матеріальну природу названо *сарва-йонішу*. Це означає, що матеріальна природа є мати всього розмаїття видів життя: півбогів, людей, птахів, інших тварин – усіх проявлених форм, а Верховний Бог-Особа – це їхній батько, що зачав їх Своім сім'ям. Відомо, що батько дає дитині життя, а мати – тіло. Хоча сім'я життя дає батько, тіло розвивається в утробі матері. Так само й Верховний Господь вкладає духовних живих істот у лоно матеріальної природи, а вона дає їм те чи інше тіло, котре належить до однієї з численних форм життя. Теорія про те, що ознаки життя проявляються внаслідок взаємодії двадцяти чотирьох елементів матерії, не знаходить підтримки в цьому вірші. Життєва сила походить безпосередньо від Верховного Бога-Особи та має цілковито духовну природу. Тому жодні досягнення матеріальної науки не дадуть змогу створити життя. Життєва сила приходить із духовного світу і не має нічого спільного із взаємодією матеріальних елементів.

ВІРШ 20

विश्वमात्मगतं व्यञ्जन् कूटस्थो जगदङ्कुरः ।
स्वतेजसापिबत्तीव्रमात्मप्रस्वापनं तमः ॥२०॥

вішівам атма-ґатам вйаңджан кӯта-стхо джагад-аңкурах
сва-теджасāпібат тіврам атма-прасвāпанам тамах

війівам – усьесвіт; *ātma-ḡaṭam* – вміщуючи в собі; *вйайджан* – проявляючи; *кўта-стхаḥ* – незмінна; *джаḡат-анкураḥ* – корінь усього космічного прояву; *сва-теджасā* – своїм сяйвом; *апібат* – поглинула; *тїврам* – густу; *ātma-прасвāпанам* – що покривала *махат-таттву*; *тамаḥ* – темряву.

Проявивши це розмаїття, корінь усього всесвіту, сяюча *махат-таттва*, що містить у собі всі світи й не підлягає знищенню, поглинула темряву, яка покрила її сяйво під час розпаду матеріального світу.

ПОЯСНЕННЯ: Верховний Бог-Особа існує вічно, сповнений безмежного блаженства та знання, і тому Його різноманітні енергії також існують вічно, перебуваючи в непроявленому стані. Коли була створена *махат-таттва*, вона проявила матеріальне его й поглинула темряву, яка покрила космічний прояв під час знищення. Це можна пояснити на такому прикладі: вночі людина залишається бездіяльна й покрита пільмою, а коли вона вранці прокидається, покров ночі, забуття сну, розвіюється. Так само, коли після темної ночі всесвітнього знищення з'являється *махат-таттва*, вона випромінює сяйво, проявляючи розмаїття матеріального світу.

ВІРШ 21

यत्तत्सत्त्वगुणं स्वच्छं शान्तं भगवतः पदम् ।
यदाहुर्वसुदेवाख्यं चित्तं तन्महदात्मकम् ॥२१॥

йат тат саттва-гуна́м сваччхам і́йāнтам бгаḡаватаḥ падам
йад āхур вāсудевāкхйāм чітта́м тан махад-āтмакам

йат – яка; *тат* – та; *саттва-гуна́м* – гуна добра; *сваччхам* – чиста; *і́йāнтам* – умиротворена; *бгаḡаватаḥ* – Бога-Особи; *падам* – рівень усвідомлення; *йат* – яку; *āхур* – називають; *вāсу-*

дева-ākṣhīam – терміном *vāsudeva*; *chittam* – свідомість; *tat* – та; *maḥat-ātma*кам – що проявляється в *maḥat-tattvī*.

У *maḥat-tattvī* проявляється гуна добра – ясний і спокійний стан усвідомлення Бога-Особи, який загалом називають *vāsudeva*, або свідомість.

ПОЯСНЕННЯ: Стан усвідомлення Верховного Бога-Особи, *vāsudeva*, називають чистим добром, або *śuddha-sattva*ю. У стані *śuddha-sattva* немає домішок інших якостей, тобто пристрасті й невігластва. У ведичних писаннях згадано про чотирьох Осіб Бога, в яких Господь поширює Себе: *Vāsudeva*, Санкаршана, Прад்யумна й Аніруддга. Під час відродження *maḥat-tattvī* проявляються й ці чотири поширення Бога. Господь, що перебуває в серці як Наддуша, спочатку проявляється як *Vāsudeva*.

Стан *vāsudevi* вільний від матеріальних бажань і дає можливість зрозуміти Верховного Бога-Особу, що Його у «Бгаґавад-гіті» названо *adbhuta*. Це ще один аспект *maḥat-tattvī*. Аспект *vāsudevi* називають також свідомістю Крішні, тому що в ньому немає жодних слідів матеріальної пристрасті й невігластва. Цей ясний стан свідомості дає змогу пізнати Верховного Бога-Особу. Стан *vāsudevi* названо у «Бгаґавад-гіті» також станом *kṣetra-ḡ*я, що притаманний як тому, хто знає своє поле діяльності, так і всезнаючому Господу. Жива істота, яка перебуває в певному тілі, усвідомлює своє тіло, але Верховний Знавець, *Vāsudeva*, знає не лише якесь одне тіло, але також поле діяльності в усьому розмаїтті матеріальних тіл. Щоб досягнути ясного стану свідомості, свідомості Крішні, треба поклонятися *Vāsudevi*. *Vāsudeva* – це коли Крішна один. Коли Крішна, чи Вішну, залишається сам, без внутрішньої енергії, Його називають *Vāsudeva*. Коли Його супроводжує внутрішня енергія, Його називають Дваракадгіша. Щоб очистити свідомість, тобто розвинути свідомість Крішні, треба поклонятися *Vāsudevi*. У «Бгаґавад-гіті» також зазначено, що

тільки після багатьох життів істота віддається Вāsудеві, і таку велику душу дуже рідко можна зустріти.

Щоб звільнитися від оманного его, треба поклонятися Санкаршані. Санкаршані поклоняються також вшановуючи Господа Шіву. Змії, що вкривають тіло Господа Шіви, представляють Санкаршану, і Господь Шіва завжди занурений у медитацію на Санкаршану. Той, хто щиро поклоняється Господу Шіві, як відданому Санкаршани, може звільнитися від оманного матеріального его. Той, хто хоче звільнитися від розумового неспокою, має вшановувати Аніруддгу. Для цього ведичні писання радять також поклонятися місяцю. Так само, щоб мати гострий інтелект, треба поклонятися Прадьюмні, досягнути якого можна через поклоніння Брахмі. Це все пояснюють ведичні писання.

ВІРШ 22

स्वच्छत्वमविकारित्वं शान्तत्वमिति चेतसः ।
वृत्तिभिर्लक्षणं प्रोक्तं यथापाम् प्रकृतिः परा ॥२२॥

*сваччхатвам авікārітвам śāntatvam itī четасах
врттібгір лакшаṇам проктаṁ йатхāpām пракртіх парā*

сваччхатвам – чистота; *авікārітвам* – зосередженість; *śāntatvam* – незворушність; *itī* – так; *четасах* – свідомості; *врттібгіх* – характеристиками; *лакшаṇам* – риси; *проктаṁ* – названо; *йатхā* – як; *apām* – води; *пракртіх* – природний стан; *parā* – чистий.

Ці якості виникають усі разом після появи *махат-таттви*. Як вода у своєму природному стані, до контакту із землею, прозора, смачна і спокійна, так само чиста свідомість відзначається повною незворушністю, чистотою та зосередженістю.

ПОЯСНЕННЯ: Чистий стан свідомості, тобто свідомість Крішні, проявляється на початку існування всесвіту, відразу після його створення, коли свідомість ще не осквернилася. Однак що більше істота забруднюється матерією, то більше затьма-рюється її свідомість. Чистий стан свідомості дає змогу побачити відлуння Верховного Бога-Особи. Як у чистій, спокійній і нескаламученій воді можна все ясно бачити, так само в чистій свідомості, свідомості Крішні, можна бачити все навколо таким, як воно є. У такій свідомості можна побачити відображення Верховного Бога-Особи, а також побачити власне ество. У цьому стані свідомість радісна, прозора й умиротворе-на. Отже, на початку творення свідомість чиста.

ВІРШІ 23-24

महत्तत्त्वाद्विकुर्वाणाद्भगवद्दीर्यसम्भवात् ।
क्रियाशक्तिरहङ्कारस्त्रिविधः समपद्यत ॥२३॥

वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्च यतो भवः ।
मनसश्चेन्द्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥२४॥

махат-таттвāд вікурвāñād бгаґавад-вірйа-самбгавāt
крійā-їактіr аханкāрас tpi-відгах самападйата

ваікāрікаs таїдґасаіі ча tāmасаіі ча йато бґавах
манасй чендрійāñām ча бгūtāñām махатām anі

махат-таттвāt – з *махат-таттви*; *вікурвāñāt* – внаслідок перетворення; *бгаґават-вірйа-самбгавāt* – що виникає з Господньої енергії; *крійā-їактіх* – наділене здатністю діяти; *аханкāрах* – матеріальне его; *tpi-відгах* – трьох різновидів; *самападйата* – постало; *ваікāріках* – матеріальне его в перетвореному добрі; *таїдґасах* – матеріальне его в пристрасті; *ча* – і; *tāmасах* – матеріальне его в невігластві; *ча* – також; *йатах*

– з якого; *бгавах* – джерело; *манасах* – розуму; *ча* – і; *індрійā-ñām* – чуттів сприйняття й дії; *ча* – і; *бгūtāñām махатām* – п'яти грубих елементів; *апі* – також.

Із *махат-таттви*, що проявляється з енергії Господа, постає матеріальне его. Матеріальне его наділене передусім трьома видами діяльної енергії: добра, пристрасті й невігластва. Саме ці три види матеріального его породжують розум, органи чуттєвого сприйняття та дії, а також грубі елементи.

ПОЯСНЕННЯ: На початку творення з чистої свідомості, тобто з чистого стану свідомості Крішні, постає перший прояв матеріальної скверни – оманне его, ототожнення себе з тілом. Природний стан, в якому існує жива істота, – це свідомість Крішні, але через своє межове становище істота має певну незалежність, що дає їй змогу забути Крішну. Спершу жива істота має чисту свідомість Крішні, але через зловживання незалежністю межового становища вона може забути Крішну. Це можна бачити на практиці: відомо багато випадків, коли людина діє у свідомості Крішні, а тоді раптом міняється. Тому в Упанішадах мовиться, що шлях духовного пізнання схожий на гостре лезо. Це дуже вдале порівняння. Гострим лезом дуже зручно голитися, але досить на мить втратити пильність, і недбалий рух бритвою залишає на щоці поріз.

Треба не лише піднятися на рівень чистої свідомості Крішні, але й завжди залишатися дуже пильним. Найменша неуважність чи недбалість може призвести до падіння. Причина падіння криється в оманному его. Коли істота на рівні чистої свідомості зловживає своєю незалежністю, виникає оманне его. Як і чому з чистої свідомості виникає оманне его, неможливо з'ясувати, скільки не дискутуй. Насправді можливість цього існує завжди, і тому треба бути дуже обережним. Оманне его становить основу всієї матеріальної діяльності, що відбувається під впливом *лун* матеріальної природи. Щойно істота відхиляється від чистої свідомості Крішні, вона дедалі більше

заплутується в тенетах матеріальних наслідків своєї діяльності. Тенета, які тримають істоту в рабстві матеріалізму, – це матеріальний розум, з якого проявляються матеріальні чуття та органи.

ВІРШ 25

सहस्रशिरसं साक्षाद्यमनन्तं प्रचक्षते ।
सङ्कर्षणाख्यं पुरुषं भूतेन्द्रियमनोमयम् ॥२५॥

*сахасра-ші́раса́м сākшī́d йам ананта́м пра́чакша́те
сан̐ка́ршаṇа-ākх́йа́м пуру́ша́м бгӯте́ндрийа-ма́нома́йа́м*

сахасра-ші́раса́м – з тисячею голів; *сākшī́d* – безпосередньо; *йам* – кого; *ананта́м* – Ананта; *пра́чакша́те* – називають; *сан̐ка́ршаṇа-ākх́йа́м* – на ім'я Санкаршана; *пуру́ша́м* – Верховний Бог-Особа; *бгӯта* – грубих елементів; *індрійа* – чуттів; *манах-ма́йа́м* – складена з розуму.

Троїста *аханкара*, джерело грубих елементів, чуттів та розуму, тотожна з ними, бо є їхньою причиною. Вона відома як Санкаршана, що є безпосередньо Самим тисячоголовим Господом Анантою.

ВІРШ 26

कर्तृत्वं करणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ।
शान्तघोरविमूढत्वमिति वा स्यादहङ्कृतेः ॥२६॥

*карт́ртва́м кара́натва́м ча kārйа́тва́м четі ла́кшаṇа́м
ші́анта-г̌гора-ві́мӯд̌гата́тва́м іті вā сйā́d ахан̐кр̌тех̌*

карт́ртва́м – як діяч; *кара́натва́м* – як знаряддя; *ча* – і; *kārйа́тва́м* – як наслідок; *ча* – також; *іті* – такі; *ла́кшаṇа́м* – ознаки; *ші́анта* – умиротворене; *г̌гора* – діяльне; *ві́мӯд̌гата́тва́м* – затуманене; *іті* – так; *вā* – чи; *сйā́d* – може бути; *ахан̐кр̌тех̌* – оманного его.

Це оманне его проявляється як діяч, як знаряддя дії та як її наслідок. Залежно від того, яка гуна впливає на нього – добро, пристрасть чи невігластво, його можна також описати як умиротворене, діяльне чи затуманене.

ПОЯСНЕННЯ: Аханкара, оманне его, трансформується в півбогів, що керують справами матеріального світу. Як знаряддя, оманне его проявляється у формі чуттів та їхніх органів, і внаслідок об'єднаної дії півбогів та чуттів утворюються матеріальні об'єкти. Ми створюємо силу-силенну різних речей у матеріальному світі, і це називають прогресом цивілізації, але насправді весь цей прогрес – лише вияв оманного его. Усі матеріальні речі оманне его породжує для своєї насолоди. Треба зупинити нарощення штучних запитів на матеріальні речі. Великий ачар'я, Нароттам дас Тхакур, висловлював свій смуток через те, що людина, відходячи від чистої свідомості Вāsудеви, свідомості Крішні, заплутується в матеріальній діяльності. Він каже: *сам-сан'га чхāḍī' кайну асате вілāса / те-кāраṇе лāḡіла йе карма-бандга-пхāй̃са* – «Побажавши насолоджуватися тимчасовим матеріальним проявом, я втратив чистий стан свідомості, і тепер я заплутався в тенетах своїх дій та їхніх наслідків».

ВІРШ 27

वैकारिकाद्विकुर्वाणान्मनस्तत्त्वमजायत ।

यत्सङ्कल्पविकल्पाभ्यां वर्तते कामसम्भवः ॥२७॥

vaikārikāḍ vikuṛvāñān manas-tattvam adajāyata

ṡat-saṅkalpa-vīkalpābḡyāṁ vartate kāma-sambhavaḥ

vaikārikāṁ – з оманного его в гуні добра; *vikurvāñāt* – внаслідок перетворення; *manaḥ* – розуму; *tattvam* – принцип; *adajāyata* – розвинувся; *ṡat* – чий; *saṅkalpa* – через думки; *vīkalpābḡyāṁ* – та образи; *vartate* – відбувається; *kāma-sambhavaḥ* – виникнення бажання.

Оманне его в *гуні* добра також зазнає трансформації. З нього постає розум, чиї думки та образи породжують бажання.

ПОЯСНЕННЯ: Властивості розуму – це приймати й відкидати, залежно від тих чи інших бажань. Ми бажаємо те, що допомагає нам задовольняти чуття, і відкидаємо те, що цьому заважає. Матеріальний розум дуже мінливий, але той самий розум може бути зосередженим, якщо він залучений до діяльності у свідомості Крішні. Інакше, допоки розум залишається на матеріальному рівні, він завжди метатиметься від одної речі до іншої, і все, що він прийматиме чи відкидатиме, буде *асат*, тимчасове. Писання стверджують, що розум людей, який не зосереджений на свідомості Крішні, постійно вагається, знову і знову приймаючи та відкидаючи. Хоч би яку освіту й підготовку людина мала, допоки не зосередиться на свідомості Крішні, вона просто постійно прийматиме й відкидатиме, не маючи змоги присвятити свій розум чомусь одному.

ВІРШ 28

यद्विदुर्हानिरुद्धाख्यं हृषीकाणामधीश्वरम् ।
शारदेन्दीवरश्यामं संराध्यं योगिभिः शनैः ॥२८॥

йад відур хї аніруддгākхйам хршікāṇām адгїіварам
їїāрадендівара-їйāмам самrādгйам йогїбгїх їāнаїх

йат – розум, який; *відур* – відомий; *хї* – справді; *аніруддгākхйам* – на ім'я Аніруддга; *хршікāṇām* – чуттів; *адгїіварам* – верховний володар; *їїāрада* – осінній; *їндівара* – як синій лотос; *їйāмам* – блакитний; *самrādгйам* – який відкривається; *йогїбгїх* – йогами; *їāнаїх* – поступово.

Розум живої істоти відомий як Господь Аніруддга, верховний володар чуттів. Його темно-синє тіло нагадує лотос, що квітне восени, і йоги поступово відкривають Його для себе.

ПОЯСНЕННЯ: Одна з цілей йоґи – це приборкання розуму, а Господом розуму є Аніруддга. Відомо, що Аніруддга має чотири руки, в яких Він тримає Сударшана-чакру, мушлю, булаву і лотос. Є двадцять чотири основні форми Вішну, кожна з яких має Своє ім'я. Чотири з цих двадцяти чотирьох форм – Санкаршану, Аніруддгу, Прадьюмну і Вāsудеву – докладно описано в «Чайтанья-чарітамріті», де йдеться про те, що Аніруддзі поклоняються йоґи. Медитація на порожнечу – це новітній винахід неспокійного розуму якогось любителя помудрувати. Насправді у процесі йоґа-медитації, як зазначено в цьому вірші, треба зосереджуватись на образі Аніруддги. Медитуючи на Аніруддгу, можна звільнитися від схильності приймати й відкидати, що завжди бентежить розум. Коли розум людини зосереджений на Аніруддзі, вона поступово усвідомлює Бога й досягає рівня чистої свідомості Крішні, що і становить остаточну мету йоґи.

ВІРШ 29

तैजसात्तु विकूर्वाणाद् बुद्धितत्त्वमभूत्सति ।
द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिन्द्रियाणामनुग्रहः ॥२९॥

*таїджасāt ту вікурвāṇād буддгі-таттвaм абгūt саті
дравйа-спхураṇа-віджйāṇaм індрійāṇāм ануграhах*

таїджасāt – з оманного его в *гуні* пристрасті; *ту* – тоді; *вікурвāṇāt* – від перетворення; *буддгі* – інтелекту; *таттвaм* – принцип; *абгūt* – постав; *саті* – о доброчесна жінко; *дравйа* – об'єктів; *спхураṇа* – що потрапляють у поле зору; *віджйāṇaм* – що дає визначення; *індрійāṇāм* – чуттям; *ануграhах* – що допомагає.

О доброчесна жінко, оманне его в *гуні* пристрасті, трансформуючись, породжує інтелект. Функціями інтелекту є визначення природи об'єктів, що потрапляють у поле зору, та допомога чуттям.

ПОЯСНЕННЯ: Інтелект – це здатність розрізняти й пізнавати об’єкти. Він допомагає чуттям робити вибір. Тому інтелект має бути повелителем чуттів. Досконалість інтелекту полягає в тому, щоб зосередитися на діяльності у свідомості Крішні. Правильно використовуючи інтелект, жива істота розширює свою свідомість, аж поки підіймається до найвищого рівня розширення, свідомості Крішні.

ВІРШ 30

संशयोऽथ विपर्यासो निश्चयः स्मृतिरेव च ।
स्वाप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तितः पृथक् ॥३०॥

самііайо 'тха віпарйāсо нійічайах смрті́р ева ча
свāпа іті́й учйате буддгех лакшаṇам вртті́тах пртхак

самііайах – сумнів; *атха* – тоді; *віпарйāсах* – хибне розуміння; *нійічайах* – правильне розуміння; *смрті́х* – пам’ять; *ева* – також; *ча* – і; *свāпах* – сон; *іті́* – так; *учйате* – звуться; *буддгех* – інтелекту; *лакшаṇам* – властивості; *вртті́тах* – за своїми функціями; *пртхак* – різні.

Сумнів, хибне розуміння, правильне розуміння, пам’ять і сон, що розрізняються своїми функціями, – ось виразні властивості інтелекту.

ПОЯСНЕННЯ: Сумнів – це одна з важливих функцій інтелекту. Сліпе прийняття всього на віру не свідчить про гострий інтелект. Тому слово *самііайа* дуже важливе в цьому вірші. Для того, щоб розвивати інтелект, спочатку треба вміти піддавати все сумніву. Але коли інформація походить із достовірного джерела, сумніви втрачають свою цінність. У «Бхаґавад-гіті» Господь каже, що сумнів у словах авторитетної особи призводить до загибелі.

Патанджалі, викладаючи свою систему йоґи, каже: *пра-мāṇа-віпарйайа-вікалта-нідра-смртйах*. Тільки інтелект дає

змогу пізнати речі такими, які вони є. Тільки інтелект дає нам змогу зрозуміти, тіло ми чи ні. Пізнання своєї природи, з'ясування того, духовне наше єство чи матеріальне, починається з сумніву. Коли людина усвідомлює свою справжню природу, вона з'ясовує, що ототожнювати себе з тілом – це помилка. Помилкове розуміння називається *vīṇarīyāsa*. Коли людина виявляє, у чому полягає хибне ототожнення, вона може пізнати також свою істинну тотожність. Правильне розуміння названо тут *nīīcāyaḥ*, або підтверджене досвідом знання. До такого підтвердженого досвідом знання можна прийти, виявивши й відкинувши хибне розуміння. За допомогою підтвердженого досвідом знання людина усвідомлює, що вона не тіло, а духовна душа.

Смрті означає «пам'ять», а *свāпа* означає «сон». Сон потрібен, щоб підтримувати інтелект у робочому стані. Без сну мозок починає втрачати свою працездатність. У «Бгаґавад-гіті» особливо зазначено, що люди, які впорядковують свої звички в їжі, сні та задоволенні інших потреб тіла, належно їх збалансовуючи, досягають великого успіху в практиці йоги. Такі деякі з аспектів аналітичного погляду на природу інтелекту, що висвітлені як у системі йоги Патанджалі, так й у філософській системі *санкх'ї* Капіладеви на сторінках «Шрімад-Бгаґаватам».

ВІРШ 31

तैजसान्निद्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागशः ।
प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्बुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥३१॥

taidjāsānīndrīyāṇy eva kṛīyā-djñāna-vibgāyaiaḥ
prāṇasya hi kṛīyā-īaktir buddger vidjñāna-īaktitā

taidjāsānī – породжені з егоїзму в *гуні* пристрасті; *індрійā-ṇī* – чуття; *ева* – певно; *крійā* – діяльні; *джñāna* – чуття, що

пізнають; *vibhāṅgaśāḥ* – відповідно; *prāṇasā* – життєвої енергії; *xi* – справді; *kṛīḍā-śaktiḥ* – діяльні чуття; *buddheḥ* – інтелекту; *vidjñāna-śaktimā* – чуття, що пізнають.

Егоїзм у *луні* пристрасті породжує два типи чуттів: чуття, які збирають інформацію, і чуття, призначені для дії. Діяльні чуття пов'язані з життєвою енергією, а пізнавальні чуття – з інтелектом.

ПОЯСНЕННЯ: У попередніх віршах пояснено, що розум – це породження его в *луні* добра, і його функції полягають у тому, щоб, залежно від бажань істоти, приймати чи відкидати. Натомість інтелект, як тут мовиться, – це породження *луни* пристрасті. У цьому полягає відмінність між розумом та інтелектом: розум постав з егоїзму в *луні* добра, а інтелект постав з егоїзму в *луні* пристрасті. Бажання щось прийняти чи щось відкинути становить дуже важливу функцію розуму. Розум постав із *луни* добра, тож якщо його зосередити на володарі розуму, Господі Анірудді, він змінюється, піднімаючись до свідомості Крішні. Нароттам дас Тхакур каже, що ми завжди маємо бажання, їх неможливо позбутися. Але якщо нам вдасться направити свої бажання на іншу ціль – задовольнити Верховного Бога-Особу, ми досягнемо досконалості життя. Коли бажання скеровані на матеріальну ціль, пов'язану з пануванням над матеріальною природою, вони стають матеріально оскверненими. Бажання потрібно очистити. Починати треба з виконання вказівок духовного вчителя, тому що духовний учитель знає, як перенаправити бажання учня на свідомість Крішні. Що ж стосується інтелекту, то тут чітко зазначено, що він постає з егоїзму в *луні* пристрасті. Практика дає людині змогу піднятися до рівня *луни* добра, і тоді, віддавшись Господеві, тобто зосередивши свій розум на Верховному Богові-Особі, людина стає *махатмою*, дуже піднесеною особистістю. У «Бга-ґавад-гіті» про це зазначено: *sa mahātmā sudurlabhaḥ* – «Така велика душа трапляється дуже рідко».

Як видно з цього вірша, обидва типи чуттів, як пізнавальні, так і діяльні, постають з егоїзму в *луні* пристрасті. А що органи дії та пізнавальні чуття потребують енергії, то життєва енергія також постає з егоїзму в *луні* пристрасті. Власне, ми бачимо на практиці, що пристрастні люди швидко поліпшують своє матеріальне становище. Ведичні писання вказують, що для того, щоб надихнути людину на створення і придбання матеріальних багатств, треба також заохотити її до статевого життя. Ми бачимо, що люди, прив'язані до статевого життя, природним чином досягають також матеріальних успіхів, бо секс і пристрасть являють собою рушійну силу матеріального прогресу. Натомість ті, хто прагне духовного прогресу, мають уникати впливу *луни* пристрасті, їм підходить лише *луна* добра. Можна побачити, що люди, які присвячують себе свідомості Крішні, не мають матеріальних статків, але той, хто має очі, побачить, де істинна велич. Людина у свідомості Крішні, навіть якщо здається, що вона матеріально бідна, зовсім не є злидарем, справжній злидар той, хто не має смаку до свідомості Крішні, але зовні дуже щасливий своїми матеріальними статками. Занурені в матеріальну свідомість люди дуже кмітливі, коли йдеться про винаходи, які поліпшують матеріальний комфорт, але ці особи не мають доступу до знання про духовну душу й духовне життя. Отож кожен, хто хоче розвиватися духовно, повинен повернутися на рівень чистих бажань, бажань здійснювати віддане служіння. Як ідеться в «Нарада-панчаратрі», коли людина служить Господу чуттями, очищеними свідомістю Крішні, то це називається чиста відданість.

ВІРШ 32

तामसाच्च विकुर्वाणाद्भगवद्दीर्यचोदितात् ।
शब्दमात्रमभूत्तस्मान्नभः श्रोत्रं तु शब्दगम् ॥३२॥

tāmāsāc cha vikurvāṇād bhagavad-vīrya-choditāt
śābda-mātram abhūt tasmān nabhaḥ śrotram tu śābdaḥam

tāmasāt – з егоїзму в невігластві; *ча* – і; *вікурвāñāt* – внаслідок перетворення; *бгагават-вїрйа* – енергією Верховного Бога-Особи; *чодītāt* – приведеного в рух; *їабда-мāтрам* – тонкий елемент звуку; *абгūt* – постав; *тасмāt* – з цього; *набгах* – ефір; *їротрам* – чуття слуху; *ту* – після того; *їабда-гам* – яке сприймає звук.

Приведений у дію статевою енергією Верховного Бога-Особи, егоїзм у *луні* невігластва проявив тонкий елемент звуку, з якого постав ефір і чуття слуху.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша можна зрозуміти, що всі об'єкти чуттєвого задоволення породжені з егоїзму в *луні* невігластва. Як тут зазначено, коли елемент его в *луні* невігластва був приведений у дію, він насамперед породив звук, що становить тонку форму ефіру. У «Веданта-сутрі» також мовиться, що звук є джерелом усіх матеріальних об'єктів і що за допомогою звуку можна також покласти край матеріальному існуванню. *Анā-врттіх їабдāт* означає «звільнення за допомогою звуку». Весь матеріальний прояв бере початок зі звуку, і так само звук може покласти край матеріальному рабству, якщо це звук, наділений відповідною силою. Звук, який має силу це зробити – це трансцендентна вібрація Харе Крішна. Наше рабство в путах матеріальної діяльності почалося з матеріального звуку. Тепер ми повинні очистити цей звук за допомогою духовного знання. Звук існує також і в духовному світі. Якщо ми скористаємося з цього звуку, то почнеться наше духовне життя, і прийде також усе інше, що потрібне для нашого духовного розвитку. Ми повинні ясно усвідомити, що саме зі звуку починається творення всіх матеріальних об'єктів чуттєвого задоволення. Відповідно, якщо звук очистити, він задовольнить усі наші духовні потреби.

У цих віршах зазначено, що зі звуку проявився ефір, а з ефіру проявилось повітря. Як саме зі звуку проявляється ефір (небо), як із неба проявляється повітря і як із повітря проявляється вогонь, буде пояснено далі. Звук породжує небо, а небо

породжує *і́ротрам*, тобто вухо. Вухо – це перше чуття, призначене отримувати знання. Будь-яке знання, яке нас цікавить, чи матеріальне, чи духовне, потрібно слухати. Тому дуже важливе *і́ротрам*. Ведичне знання називають *шруті*, тому знання треба сприйняти за допомогою слуху. Тільки слух дає нам доступ до матеріальної чи духовної насолоди.

У матеріальному світі просто за допомогою слуху ми влаштуємо безліч речей, які дають нам матеріальний комфорт. Усі ці речі вже існують, але просто слухаючи, ми здатні надавати їм форми. Якщо ми хочемо збудувати хмарочос, це не означає, що ми самі створимо його. Матеріали, з яких його будують, уже є – деревина, метал, земля тощо. Ми ж, почувши як їх використовувати, вступаємо у певні зв'язки з цими вже наявними матеріальними елементами. Розвиток сучасної економіки – це теж результат слухання, і для духовної діяльності також можна створити сприятливі умови, слухаючи відповідних осіб. Арджуна діяв, як грубий матеріаліст, на рівні тілесних уявлень про життя і гостро страждав через свою тілесну концепцію. Але просто завдяки слуханню Арджуна одухотворив свій розум і піднявся на рівень свідомості Крішні. Слух має вкрай важливе значення, і чуття слуху постало з неба. Тільки слухаючи ми можемо належним чином скористатися з того, що в нас уже є. Засада, яка лежить в основі слухання, полягає в тому, щоб навчитися правильно використовувати вже доступний нам матеріал, і ця сама засада справедлива також і в тому, що стосується духовних багатств. Ми повинні знайти джерело істинного духовного знання і слухати його.

ВІРШ 33

अर्थाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लिङ्गत्वमेव च ।
तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः ॥३३॥

артхāйрайтвāм і́абдасйā драштур лін'гтвāм ева ча
тан-мāтратвāм ча набгасо лакшаṇāм кавайо відух

артха-айірайатвам – те, що передає суть об'єкта; *іабдасйа* – звуку; *драштұх* – того, хто говорить; *лінґатвам* – те, що вказує на присутність; *ева* – також; *ча* – і; *тат-мāтратвам* – тонкий елемент; *ча* – і; *набгасах* – ефіру; *лакшаṇам* – визначення; *кавайах* – учені особи; *відұх* – знають.

Наділені істинним знанням і мудрістю люди визначають звук як те, що передає уявлення про об'єкт, вказує на присутність прихованого від наших очей мовця та становить тонку форму ефіру.

ПОЯСНЕННЯ: Як вказано в цьому вірші, коли йдеться про слухання, неодмінно мусить бути той, хто говорить, якщо ніхто не говорить, то немає мови про слухання. Тому ведичну науку, відому як *шруті*, тобто «почуте», називають також *апауруша*. *Апауруша* означає «те, що не повідало жодне матеріальне створіння». На початку «Шрімад-Бхаґаватам» сказано: *тене брахма хрдā*. Звук Брахмана, Веда, спочатку був вкладений у серце Брахми, першого мудреця (*ādi-кавайе*). Як він став мудрецем? Коли йдеться про науку, повинен бути промовець і процес слухання. Але Брахма був першою створеною істотою. Хто говорив із Брахмою? У той час ще нікого не існувало, хто ж тоді був його духовним наставником? Він був єдиним живим створінням, тому ведичне знання вклав у його серце Верховний Бог-Особа, що перебуває в кожному як Параматма. Як відомо, ведичну науку повідав Верховний Господь, і тому вона вільна від вад матеріального розуму. Матеріальне знання недосконале. Коли ми слухаємо щось від зумовленої душі, ми отримуємо знання, сповнене недоліків. Будь-яка матеріальна інформація спотворена помилками, ілюзією, обманом і недосконалістю чуттів. Ведичне знання дає Верховний Господь, трансцендентний до матеріального творіння, і тому воно досконале. Якщо ми отримуємо ведичне знання від Брахми в учнівській послідовності, ми отримуємо досконале знання.

Кожне слово, яке ми чуємо, криє в собі певний зміст. Коли

ми чуємо слово «вода», то за цим словом стоїть певна субстанція – вода. Так само, коли ми чуємо слово «Бог», воно має певний зміст. Якщо ми визнаємо за ним той зміст, який вкладає в це слово Сам Бог, тоді це знання буде досконале. Але якщо ми будемо будувати власні здогади про значення слова «Бог», ми залишимося з недосконалим знанням. Науку про Бога викладає «Бгаґавад-гіта», яку повідав Сам Бог-Особа. Вона містить досконале знання. Умоглядні мислителі чи так звані філософи, які будують власні теорії про Бога, ніколи не зрозуміють Його природи. Науку про Бога треба вивчати в учнівській послідовності, що бере початок від Брахми, першого учня, якого вчив науки про Бога Сам Бог. Науку про Бога можна пізнати, слухаючи «Бгаґавад-гіту» від авторитетної особи, яка належить до учнівської послідовності.

Коли йдеться про здатність бачити, передбачається існування форми. Перше, що сприймають наші чуття, – це небо. Небо є первісною формою. З неба постають усі інші форми. Отже, небо – це перший об'єкт пізнання і джерело чуттєвого сприйняття.

ВІРШ 34

भूतानां छिद्रदातृत्वं बहिरन्तरमेव च ।
प्राणेन्द्रियात्मधिष्ण्यत्वं नभसो वृत्तिलक्षणम् ॥३४॥

*бгўтānām чхїдра-дāтртвām бахір антарам ева ча
прāнеन्द्रїйāтма-дгїшнїятвām набгасо вртті-лакшаṇām*

бгўтānām – для живих істот; *чхїдра-дāтртвām* – що надає місце; *бахір* – зовнішнє; *антарам* – внутрішнє; *ева* – також; *ча* – і; *прāṇa* – життєвого повітря; *їндрийā* – чуттів; *ātma* – і розуму; *дгїшнїятвām* – поле діяльності; *набгасах* – елемента ефіру; *вртті* – діяльності; *лакшаṇām* – властивості.

Функції та властивості ефіру можна визначити як здатність давати простір для зовнішнього та внутрішнього

буття всіх живих істот, становлячи поле діяльності для життєвого повітря, чуттів і розуму.

ПОЯСНЕННЯ: Розум, чуття і життєва сила, тобто жива істота, мають форми, хоча вони невидимі для неозброєного ока. Тонкі образи форм містяться в ефірі, а всередині тіла вони проявляються як вени та циркуляція життєвого повітря. Зовні існують невидимі форми об'єктів чуттів. Зовнішня діяльність елемента ефіру проявляється в тому, що він породжує невидимі об'єкти чуттів, а його внутрішня діяльність проявляється в циркуляції життєвого повітря і крові. Той факт, що в ефірі існують тонкі форми, довела сучасна наука, винайшовши телебачення, яке за допомогою ефіру передає образи чи фотографічні зображення з одного місця в інше. Засаду, яка лежить в основі цього явища, пояснено в цьому вірші. Цей вірш являє собою потенційну основу для важливої дослідницької роботи, тому що пояснює, як з ефіру виникають тонкі форми, які їхні властивості й функції, і як із цих тонких форм проявляються доступні для чуттів елементи: повітря, вогонь, вода і земля. Розумова, або психічна діяльність – мислення, відчуття й прояви волі, – теж здійснюється на рівні ефіру. Цей вірш також підтримує твердження з «Бхаґавад-ґіти» про те, що стан розуму в час смерті визначає наступне життя. Розумові образи перетворюються на відчутні форми, коли матеріальне осквернення створює можливість розвитку грубих елементів із тонких образів.

ВІРШ 35

नभसः शब्दतन्मात्रात्कालगत्या विकुर्वतः ।

स्पर्शीऽभवत्ततो वायुस्त्वक्स्पर्शस्य च सङ्ग्रहः ॥३५॥

набгасах ішабда-танмāтрāт кāла-ґатйā вікурватах

спарііо 'бгават тато вāйус твак спарііасйā ча санґрахах

набгасах – з ефіру; *ішабда-танмāтрāт* – що розвивається з тонкого елемента звуку; *кāла-ґатйā* – під впливом часу; *вікурватах*

– зазнаючи трансформації; *спарі́ах* – тонкий елемент дотику; *абгават* – постав; *татах* – з нього; *ва́йух* – повітря; *твaк* – чуття дотику; *спарі́асйа* – дотику; *ча* – і; *сані́грах* – сприйняття.

Під впливом часу ефір, що постав зі звуку, трансформується далі та породжує тонкий елемент дотику, завдяки якому проявляються повітря і чуття дотику.

ПОЯСНЕННЯ: З плином часу форми, із тонких перетворюючись у грубі, стають відчутні на дотик. Після того розвиваються також об'єкти дотику і тактильне чуття. Звук – це перший об'єкт чуттів, який дає змогу сприйняти матеріальне буття, а зі сприйняття звуку розвивається чуття дотику, з якого далі розвивається чуття зору. Так поступово розвиваються і проявляються об'єкти чуттів.

ВІРШ 36

मृदुत्वं कठिनत्वं च शैत्यमुष्णत्वमेव च ।
एतत्स्पर्शस्य स्पर्शत्वं तन्मात्रत्वं नभस्वतः ॥३६॥

*мрдутвам катхі́натвам ча і́аі́тайам уш́натвам ева ча
етат спарі́асйа спарі́атвам тан-ма́тратвам набгасватах*

мрдутвам – м'якість; *катхі́натвам* – твердість; *ча* – і; *і́аі́тайам* – холод; *уш́натвам* – тепло; *ева* – також; *ча* – і; *етат* – це; *спарі́асйа* – тонкого елемента дотику; *спарі́атвам* – виразні властивості; *тан-ма́тратвам* – що є тонкою формою; *набгасватах* – повітря.

М'якість і твердість, а також холод і тепло представляють виразні властивості дотику, що є тонкою формою повітря.

ПОЯСНЕННЯ: Дотик дає змогу переконатися в існуванні форми. Реальні об'єкти дають двоякі відчуття: вони м'які або

тверді, холодні або гарячі тощо. Ця властивість тактильного відчуття є результатом еволюційного перетворення повітря, що виникає з ефіру.

ВІРШ 37

चालनं व्यूहनं प्राप्तिर्नेतृत्वं द्रव्यशब्दयोः ।
सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं वायोः कर्माभिलक्षणम् ॥३७॥

*чāла́нам вйūха́нам пра́пті́р нетртва́м дравйа-і́абдайо́х
сарвендрі́йāṇā́м āтма́твам вāйо́х карма́бгіла́кша́нам*

чāла́нам – рух; вйūха́нам – змішування; пра́пті́х – можливість наблизитися; нетртва́м – переніс; дравйа-і́абдайо́х – часток речовин і звуку; сарва-індрі́йāṇā́м – усім чуттям; āтма́твам – що дає змогу належно функціонувати; вāйо́х – повітря; карма – за діяльністю; абгіла́кша́нам – окремі властивості.

Повітря рухає, змішує та надає можливість наблизитися до об'єктів звуку й інших форм чуттєвого сприйняття, а також забезпечує належну діяльність усіх інших чуттів.

ПОЯСНЕННЯ: Вплив повітря видно, коли хитаються гілки дерева чи коли злітається до купи сухе листя на землі. Так само лише завдяки повітрю рухається тіло, а коли циркуляція повітря порушується, виникають численні хвороби. Параліч, нервові зриви, божевілля та численні інші недуги розвиваються, власне, через неправильну циркуляцію повітря. Аюрведична медицина лікує ці захворювання, нормалізуючи циркуляцію повітря. Якщо людина заздалегідь подбає про належну циркуляцію повітря, вона не заслабне на такі хвороби. З аюрведи, а також зі «Шрімад-Бхаґаватам» стає зрозуміло, що від повітря залежить дуже багато функцій тіла та природи, і коли щось заважає повітрю циркулювати належним чином, ці функції порушуються. Тут сказано: *нетртва́м дравйа-і́абдайо́х*. Ми

відчуваємо себе виконавцями тої чи іншої дії також завдяки повітрю. Коли щось утруднює рух повітря, ми не можемо наблизитися до джерела звуку, який ми чуємо. Коли хтось гукає нас, ми чуємо звук завдяки циркуляції повітря і наближаємося до місця, з якого долинає звук. У цьому вірші ясно зазначено, що це все відбувається завдяки рухові повітря. Здатність відчувати запахи також залежить від повітря.

ВІРШ 38

वायोश्च स्पर्शतन्मात्राद्रूपं दैवेरितादभूत् ।
समुत्थितं ततस्तेजश्चक्षू रूपोपलम्बनम् ॥३८॥

*vāyoiḥ ca sparśa-tanmātrāḍ rūpaṁ daiveritāḍ abhūṭ
samutthitaṁ tataś tejaḥ cakṣu rūpopalambanaṁ*

vāyoiḥ – з повітря; *ca* – і; *sparśa-tanmātrāṭ* – що розвивається з тонкого елемента дотику; *rūpaṁ* – форма; *daiva-īritāṭ* – під впливом долі; *abhūṭ* – розвинулася; *samutthitaṁ* – що поста-ла; *tataḥ* – з того; *tejaḥ* – вогонь; *cakṣuḥ* – чуття зору; *rūpa* – колір і форму; *upalambanaṁ* – що сприймає.

Завдяки взаємодії повітря і чуття дотику істота отримує ту чи іншу форму, відповідно до своєї долі. Еволюція таких форм породжує вогонь, і тоді око бачить різні форми в кольорі.

ПОЯСНЕННЯ: Спільний вплив долі, відчуття дотику, взаємодії повітряних потоків і стану розуму, породженого з елемента ефіру, наділяє живу істоту тілом, яке відповідає її діям у минулому. Як відомо, жива істота переселяється з одного тіла до іншого. Вона змінює своє тіло згідно зі своєю долею і волею вищих сил, які керують взаємодією повітря й розуму. Форма являє собою поєднання низки різних відчуттів, а дії, яким уже судилося статися, являють собою наслідок взаємодії задумів істоти та руху повітря.

ВІРШ 39

द्रव्याकृतित्वं गुणता व्यक्तिसंस्थात्वमेव च ।
तेजस्त्वं तेजसः साध्वि रूपमात्रस्य वृत्तयः ॥३९॥

дравйākṛtītvam guṇatā vīakti-samstkhātvam eva cha
теджаствам теджасах сādгві rūpa-mātrasya vṛttaiḥ

дравйа – об'єкта; ākrītītvam – розмір; guṇatā – якість; vīakti-samstkhātvam – індивідуальність; eva – також; cha – і; теджаствам – саяйво; теджасах – вогню; сādгві – о доброчесна жінко; rūpa-mātrasya – тонкого елемента форми; vṛttaiḥ – властивості.

Люба мати, властивості форми – це розмір, якість та індивідуальність. Форму вогню можна бачити завдяки його саяйву.

ПОЯСНЕННЯ: Кожна форма, яку ми бачимо, має певний розмір і якості. Якість того чи іншого об'єкта визначають за його придатністю. Форма звуку має інакші властивості. Невидимі форми сприймають тільки на дотик, і в цьому полягає особливість їхнього сприйняття. Видимі форми пізнають, аналізуючи їхній склад. Склад певного об'єкта визначають за його внутрішніми властивостями. Наприклад, форма солі виявляється в солоному смакові, а форма цукру – в солодкому. Смак і якісний склад являють собою основу для характеристики форми об'єкта.

ВІРШ 40

द्योतनं पचनं पानमदनं हिममर्दनम् ।
तेजसो वृत्तयस्त्वेताः शोषणं क्षुत्तृडेव च ॥४०॥

дйотанам пачанам pānam adanam hīma-marḍanam
теджасо вṛttaiḥ tv etāḥ śoṣaṇam kṣutṛḍeva cha

дйотанам – світло; пачанам – приготування їжі та травлення; пāнам – пиття; аданам – поїдання; хіма-марданам – усування холоду; теджасах – вогню; врттайах – функції; ту – справді; етāх – ці; ūошаанам – випаровування; кишут – голод; трт – спрага; ева – також; ча – і.

Властивості вогню – це світло, здатність готувати їжу й перетравлювати її, здатність усувати холод, випаровувати, а також викликати голод і спрагу та допомагати їсти й пити.

ПОЯСНЕННЯ: Основні властивості вогню полягають у здатності поширювати світло й тепло. Присутність вогню можна відчуті також у шлунку. Без вогню неможливо перетравити їжу, а без здорового травлення немає голоду і спраги, тобто здатності їсти й пити. Коли людина не відчуває належного голоду та спраги, це означає, що в шлунку не вистачає вогню, і аюрведична медицина лікує таку недугу, посилюючи вогонь (*агні-мāндйам*). Вогонь посилюється тоді, коли виділяється більше жовчі, тому лікування ґрунтується на посиленні жовчовиділення. Отже, методи аюрведичної медицини узгоджуються з твердженнями «Шрімад-Бгаґаватам». Здатність вогню рятувати від холоду відома всім. Сильний холод завжди можна прогнати за допомогою вогню.

ВІРШ 41

रूपमात्राद्विकूर्वाणात्तेजसो दैवचोदितात् ।
रसमात्रमभूत्तस्मादम्भो जिह्वा रसग्रहः ॥४१॥

рūпа-мāтрāд вікурвāñāt теджасо даіва-чодітāт
раса-мāтрам абгūt тасмāд амбо джіхвā раса-ґрахах

рūпа-мāтрāт – що розвивається з тонкого елемента форми; *вікурвāñāt* – зазнаючи перетворення; *теджасах* – з вогню; *даіва-чодітāт* – під впливом вищих сил; *раса-мāтрам* – тонкий

елемент смаку; *абгūt* – постав; *тасмīt* – з нього; *амбгах* – вода; *джіхвā* – чуття смаку; *раса-грахах* – яке відчуває смак.

Під дією вищих сил із взаємодії вогню і чуття зору розвивається тонкий елемент смаку. Зі смаку постає вода, а також проявляється язик, який здатний відчувати смак.

ПОЯСНЕННЯ: Язик названо тут знаряддям, яке дає змогу пізнавати смак. Смак постає з води, і тому язик завжди вкритий слиною.

ВІРШ 42

कषायो मधुरस्तिक्तः कट्वम्ल इति नैकधा ।
भौतिकानां विकारेण रस एको विभिद्यते ॥४२॥

кашāйо мадгурас тіктах катв амла іті наікадгā
бгаутікāнāм вікāреṇa раса еко вібгідйате

кашāйах – терпкий; *мадгурах* – солодкий; *тіктах* – гіркий; *кату* – гострий; *амлах* – кислий; *іті* – так; *на-екадгā* – по-різному; *бгаутікāнāм* – інших речовин; *вікāреṇa* – перетворенням; *расах* – тонкий елемент смаку; *еках* – первісно єдиний; *вібгідйате* – розділяється.

Стикаючись з іншими речовинами, первісно єдиний смак проявляється по-різному: як терпкий, солодкий, гіркий, гострий, кислий і солоний.

ВІРШ 43

क्लेदनं पिण्डनं तृप्तिः प्राणनाप्यायनोन्दनम् ।
तापापनोदो भूयस्त्वमम्भसो वृत्तयस्त्विमाः ॥४३॥

кледанāм піṇданāм трптіх прāнанāпйāйанонданāм
тāпāпанодо бгūйаствам амбгасо врттайас тв імāх

кледанам – зволожування; *пінданам* – згущування; *трптіх* – задоволення; *прāнана* – підтримання життя; *āпйāйана* – відновлення сил; *унданам* – пом'якшення; *тāпа* – жару; *апанодах* – усунення; *бгūйаствам* – наявність удосталь; *амбгасах* – води; *врттайах* – властиві функції; *ту* – насправді; *імāх* – ці.

Властивості води – це здатність зволожувати, змішувати різні речовини, задовольняти, підтримувати життя, пом'якшувати, усувати жар, постійно поповнювати водойми та бадьорити, тамуючи спрагу.

ПОЯСНЕННЯ: Почуття голоду можна послабити, випивши води. Можна помітити, що піст тримати легше, якщо час від часу пити трохи води. У Ведах також мовиться: *āпомайах прāнах* – «Життя залежить від води». Вода може зволожити або змочити будь-що. Змішавши з водою борошно, можна зробити тісто. Коли земля змішується з водою, утворюється багно. На початку «Шрімад-Бгаґаватам» ішлося про те, що вода зв'язує між собою інші матеріальні елементи. Коли ми будуємо дім, то без води не зробити цегли. Вогонь, вода й повітря зв'язують весь матеріальний прояв, але найважливішу роль відіграє вода. Крім того, розігріту поверхню можна охолодити, поливаючи водою – це ще одна її властивість.

ВІРШ 44

रसमात्राद्विकुर्वाणादम्भसो दैवचोदितात् ।
गन्धमात्रमभूत्तस्मात्पृथ्वी घ्राणस्तु गन्धगः ॥४४॥

раса-мāтрāд вікурвāнāд амбгасо даіва-чодітāт
гандга-мāтрам абгūт тасмāт пртхві ггрāнас ту гандгагах

раса-мāтрāт – що розвивається з тонкого елемента смаку; *вікурвāнāт* – зазнаючи перетворення; *амбгасах* – з води; *даіва-чодітāт* – під впливом вищих сил; *гандга-мāтрам* – тонкий

елемент запаху; *абг̣ут* – проявився; *тасм̣āt* – з нього; *п̣ртхвī* – земля; *г̣р̣āнаḥ* – чуття нюху; *ту* – справді; *г̣андга-гаḥ* – що відчуває аромати.

Із взаємодії води та чуття смаку під дією вищих сил розвивається тонкий елемент запаху. Внаслідок цього проявляються земля і чуття нюху, яке розрізняє породжені землею аромати.

ВІРШ 45

करम्भपूतिसौरभ्यशान्तोग्राम्लादिभिः पृथक् ।
द्रव्यावयववैषम्याद्गन्ध एको विभिद्यते ॥४५॥

карамбга-п̣ūtī-саураб̣г̣йа- īāнтаог̣rāṃlādīḅg̣ḥ п̣ртхак
драв̣й̣āвайава-ваішам̣й̣āд г̣андга еко віб̣г̣ід̣й̣ате

карамбга – змішаний; *п̣ūtī* – відрозливий; *саураб̣г̣йа* – приємний; *īāнта* – м'який; *у̣г̣ра* – сильний, різкий; *амла* – кислий; *ādīḅg̣ḥ* – і так далі; *п̣ртхак* – окремо; *драв̣й̣а* – речовин; *авайава* – пропорцій; *ваішам̣й̣āt* – відповідно до розмаїття; *г̣андгаḥ* – запах; *екаḥ* – один; *віб̣г̣ід̣й̣ате* – розділяється.

Відповідно до пропорцій речовин, які домішуються, єдиний запах проявляється в різних формах: як змішаний, відрозливий, приємний, м'який, різкий, кислий тощо.

ПОЯСНЕННЯ: Змішаний запах іноді можна відчуту у стравах, приготованих зі змішаних продуктів, як-от овочі з різними спеціями та асафетидою. Гидкі запахи можна відчуту в брудних місцях, приємний запах має камфора, ментол та інші такі речовини, різкий запах має часник і цибуля, а кислий запах мають куркума й інші кислі продукти. Первісний запах – це запах землі, що, змішуючись із різними речовинами, набуває нових відтінків і різноманітних форм.

ВІРШ 46

भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्विशेषणम् ।
सर्वसत्त्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणम् ॥४६॥

*бгāванам брахманах стхāнам дгāранам сад-вііешаnam
сарва-саттва-гунодбгедах пртхіві-вртті-лакшаnam*

бгāванам – створення форми; *брахманах* – Верховного Брахмана; *стхāнам* – спорудження оселі; *дгāранам* – вміщення речовини; *сад-вііешаnam* – розділення відкритого простору; *сарва* – усього; *саттва* – існування; *гуна* – якостей; *удбгедах* – місце прояву; *пртхіві* – землі; *вртті* – функцій; *лакшаnam* – властивості.

Властивості землі проявляються при створенні форм Верховного Брахмана, спорудженні оселі, виготовленні горщиків для води тощо. Інакше кажучи, земля являє собою основу, що підтримує всі інші елементи.

ПОЯСНЕННЯ: У землі можна побачити присутність усіх інших елементів: звуку, неба, повітря, вогню й води. Ще одна властивість землі, виділена в цьому вірші, полягає в тому, що земля здатна проявляти різні форми Верховного Бога-Особи. Ці слова Капіли підтверджують, що Верховний Бог-Особа, Брахман, має незліченні форми, змальовані в писаннях. Ці форми Верховного Господа можуть постати перед нашими очима, якщо відповідно обробити землю або утворені з неї камінь, деревину чи самоцвіти. Коли в статуї, зробленій із землі чи глини, перед нами проявляється форма Господа Крішни чи Господа Вішну, не слід думати, що це плід уяви. Земля здатна явити нам Господа у формах, змальованих у священних писаннях.

У «Брахма-самхиті» описано землю Господа Крішни, розмаїття духовної обителі та образ Господа, що грає на флейті у Своєму духовному тілі. Усі ці Господні форми наводяться у священних писаннях і, створені із землі та її утворів, вони

стають об'єктами поклоніння. Вони не належать до породжень чиеїсь уяви, всупереч твердженням філософії *маяваді*. Часом слово *бгāвана* тлумачать як «уява». Однак слово *бгāвана* не означає «уява», воно позначає видиме втілення описів ведичної літератури. Земля – це остання трансформація, якої зазнають тіла всіх живих істот і відповідні *гуни*, що на них впливають.

ВІРШ 47

नभोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते ।
वायोर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य तत्स्पर्शनं विदुः ॥४७॥

набго-гуна-віієшо 'ртхо йасйа тач чхротрам учйате
вāйор гуна-віієшо 'ртхо йасйа тат спаріанам відух

набгах-гуна-віієшах – характерна властивість неба (звук); *артхах* – об'єкт сприйняття; *йасйа* – чий; *тат* – це; *іцротрам* – чуття слуху; *учйате* – називається; *вāйох гуна-віієшах* – характерна властивість повітря (дотик); *артхах* – об'єкт сприйняття; *йасйа* – чий; *тат* – це; *спаріанам* – чуття дотику; *відух* – знають.

Чуття, об'єктом для якого служить звук, називають слухом, а чуття, об'єктом для якого служить дотик, називають чуттям дотику.

ПОЯСНЕННЯ: Звук – це одна з якостей, які може проявляти небо (ефір) і яка служить об'єктом для слуху. Так само дотик – це якість повітря та об'єкт чуття дотику.

ВІРШ 48

तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्यते ।
अम्भोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तद्रसनं विदुः ।
भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य स घ्राण उच्यते ॥४८॥

теджо-гуна-вііешо 'рthо йасйа тач чакишур учйате
амбго-гуна-вііешо 'рthо йасйа тад расанам відух
бгумер гуна-вііешо 'рthо йасйа са ггрāна учйате

теджах-гуна-вііешах – характерна властивість вогню (форма); *артхах* – об'єкт сприйняття; *йасйа* – чий; *тач* – це; *чакишур* – чуття зору; *учйате* – називається; *амбгах-гуна-вііешах* – характерна властивість води (смак); *артхах* – об'єкт сприйняття; *йасйа* – чий; *тач* – це; *расанам* – чуття смаку; *відух* – знають; *бгумех гуна-вііешах* – характерна властивість землі (запах); *артхах* – об'єкт сприйняття; *йасйа* – чий; *сах* – це; *ггрāнах* – чуття нюху; *учйате* – зветься.

Чуття, що сприймає форму, характерну властивість вогню, називають чуттям зору. Чуття, що сприймає смак, характерну властивість води, називають чуттям смаку. А чуття, що сприймає запах, характерну властивість землі, називають чуттям нюху.

ВІРШ 49

परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन् समन्वयात् ।
 अतो विशेषो भावानां भूमावेवोपलक्ष्यते ॥४९॥

парасйа дріййате дгармо хй апарасмін саманвайāt
ато вііешо бгāвānām бгумāв евопалакшйате

парасйа – причини; *дріййате* – спостерігають; *дгармах* – властивості; *хй* – справді; *апарасмін* – у наслідку; *саманвайāt* – по порядку; *атах* – тому; *вііешах* – характерні властивості; *бгāвānām* – усіх елементів; *бгумāу* – у землі; *ева* – тільки; *упалакшйате* – спостерігаються.

Причина присутня також у своїх наслідках, тому якості попередніх елементів можна виявити в наступних. Саме через це лише земля містить особливості всіх інших елементів.

ПОЯСНЕННЯ: Звук становить причину неба, небо становить причину повітря, повітря становить причину вогню, вогонь становить причину води, а вода становить причину землі. Для неба властивий тільки звук, повітрю властиві вже звук і дотик, вогню властиві звук, дотик і форма, воді властиві звук, дотик, форма і смак, а землі властиві звук, дотик, форма, смак і запах. Отже, земля містить у собі всі якості інших елементів. Земля являє собою сукупність усіх інших елементів. Земля має всі п'ять властивостей елементів, вода – чотири властивості, вогонь – три, повітря – дві, а небо – тільки одну, звук.

ВІРШ 50

एतान्यसंहृत्य यदा महदादीनि सप्त वै ।
कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशत् ॥५०॥

*etāṇi asaṁkhatā yadā mahad-ādīni sapta vai
kāla-karma-guṇopeto dṛgaḥ ad-īr upāviśat*

etāṇi – у ці; *asaṁkhatā* – незмішані; *yadā* – коли; *махат-ādīni* – *махат-таттва*, оманне его та п'ять грубих елементів; *sapta* – разом сім; *vai* – справді; *kāla* – часу; *карма* – дії; *гуна* – і трьох *гун* матеріальної природи; *упетах* – у супроводі; *джагат-адіх* – джерело творення; *упавіśат* – увійшов.

Коли ці всі елементи існували ще в незмішаному стані, Верховний Бог-Особа, причина творення, разом із часом, діяльністю та якостями *гун* матеріальної природи, увійшов у всесвіт разом із сукупною матеріальною енергією в семи різновидах.

ПОЯСНЕННЯ: Пояснивши, як виникли причини, Капіладева пояснює, як проявилися наслідки. Коли першопричини залишалися в незмішаному стані, Верховний Бог-Особа у прояві Гарбгодакашаї Вішну ввійшов у кожен всесвіт. Його супроводжували всі сім першоелементів: п'ять грубих матеріальних

елементів, сукупна енергія (*махат-таттва*) й оманне его. Те саме мовиться і в «Брахма-самхиті» (5.35): *анḍāнтара-стха-парамāну-чайāнтара-стхам*. Господь перебуває не просто в кожному всесвіті, але також і в кожному атомі. Він присутній у серці кожної живої істоти. Гарбоодакашаї Вішну, Верховний Бог-Особа, увійшов у все суще.

ВІРШ 51

ततस्तेनानुविद्धेभ्यो युक्तेभ्योऽण्डमचेतनम् ।
उत्थितं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठदसौ विराट् ॥५१॥

*татас тенāнувіддгебгйо йуктебгйо 'нḍам ачетанам
уттхітам пурушо йасмāд удатіштхад асау віраṭ*

татах – тоді; *тена* – Господом; *анувіддгебгйах* – із цих семи начал, приведених у дію; *йуктебгйах* – з'єднаних; *аḇдам* – яйце; *ачетанам* – не наділене розумом; *уттхітам* – постало; *пурушах* – Космічна Істота; *йасмāт* – з якого; *удатіштхат* – з'явилася; *асау* – ця; *віраṭ* – славетна.

Із цих семи начал, які об'єднала й привела в рух присутність Господа, постало позбавлене розуму яйце, з якого з'явилася славетна Космічна Істота.

ПОЯСНЕННЯ: Внаслідок статевих зносин поєднання чоловічого й жіночого начал, утворених завдяки секреції та овуляції, створюються умови, за яких у матерію входить душа. Відтак ця комбінація матеріальних елементів поступово розвивається в повновартісне тіло. Та сама засада діє у творенні всесвіту: усі складові частини вже були присутні, але тільки після того, як у матеріальні елементи увійшов Господь, матерія приходить у рух. Це і є причиною творення всесвіту. Приклади цього ми можемо бачити в нашому звичайному житті. Навіть коли в нас уже є глина, вода і вогонь, ці складники не набувають форми цеглини доти, допоки ми не поєднаємо їх, додавши

свою працю. Без живої енергії матерія нездатна самостійно набувати різних форм. Так само весь матеріальний світ нездатний розвиватися доти, доки його не приведе в рух Верховний Господь в образі *вірат-пуруші*. *Йасмад удатіштхад асау вірāt* – під Його впливом, що привів матерію в рух, утворився простір, і в ньому проявилася всесвітня форма Господа.

ВІРШ 52

एतदण्डं विशेषाख्यं क्रमवृद्धैर्दशोत्तरैः ।
 तोयादिभिः परिवृतं प्रधानेनावृतैर्बहिः ।
 यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो हरेः ॥५२॥

етад андам віієшаākхйам крама-врддгаір даііоттараіх
тойāдібгіх парівртаім прадгāненāвртаір бахіх
йатра лока-вітāно 'йам рупам бгагавато харех

етат – це; *андам* – яйце; *віієша-ākхйам* – відоме як *вішеша*; *крама* – одне за одним; *врддгаіх* – щораз більшими; *даііа* – вдесятеро; *уттараіх* – більшими; *тойа-ādібгіх* – водою та іншими оболонками; *парівртаім* – покриті; *прадгāнена* – *прадганою*; *āвртаіх* – покриттями; *бахіх* – зовні; *йатра* – де; *лока-вітāнах* – мережа планетних систем; *айам* – це; *рупам* – форма; *бгагаватах* – Верховного Бога-Особі; *харех* – Господа Харі.

Це всесвітнє яйце, чи всесвіт в образі яйця, називають проявом матеріальної енергії. Його оболонки складаються з води, повітря, вогню, неба, его й *махат-таттви*, і кожна наступна оболонка вдесятеро грубша за попередню. Остання, зовнішня оболонка складається з *прадгани*. Усередині цього яйця проявляється всесвітня форма Господа Харі, якому чотирнадцять планетних систем служать за частини тіла.

ПОЯСНЕННЯ: Цей усесвіт, чи небесний простір, в якому перед нашими очима постають розсипи незліченних планет, має

форму яйця. Як яйце вкриває шкаралупа, так усе світ покривають різні оболонки. Перша оболонка складена з води, друга – з вогню, тоді з повітря, потім із неба, а остання оболонка, яка покриває все світ, наче шкаралупа, складена з *прадгани*. Середині цього подібного на яйце всесвіту міститься всесвітня форма Господа, відома як *вірат-пуруша*. Усі планети являють собою частини Його тіла. Про це вже йшлося на початку «Шрімад-Бхагаватам», у Другій пісні. Планетні системи вважають за різні частини тіла цього всесвітнього тіла Господа. Людям, яким важко відразу ж поклонитися трансцендентному образу Господа, радять розмірковувати про цю всесвітню форму й поклонитися їй. Найнижчу планетну систему, Паталу, вважають за стопи Верховного Господа, Землю вважають за Його живіт. Брахмалоку, найвищу планетну систему, на якій живе Брахма, вважають за голову Господа.

Цього *вірат-пурушу* вважають за втілення Господа. Первинна форма Господа – це Крішна, і це підтверджує «Брахмасамхіта»: *аді-пуруша*. *Вірат-пуруша* – це також *пуруша*, але Він не *аді-пуруша*. *Аді-пуруша* – це Крішна. *Їйварах парамах кришнах сач-чід-ананда-віграхах / анадір адір говіндах*. У «Бхагавад-гіті» Крішна також описаний як *аді-пуруша*, відначальний. Крішна каже: «Немає нікого, хто був би вищий за Мене». Існує безліч поширень Господа, і всі вони *пуруші*, володарі насолоди, але ні *вірат-пуруша*, ні *пуруша-аватари* – Каранодакашаї Вішну, Гарбодакашаї Вішну чи Кшіродакашаї Вішну, – ні якісь інші з численних поширень Господа не є відначальні. Гарбодакашаї Вішну, *вірат-пуруша* і Кшіродакашаї Вішну присутні в кожному всесвіті. Тут описано, як саме *вірат-пуруша* проявляється. Люди, які не досягнули вищого рівня розуміння Верховного Бога-Особи, можуть медитувати на всесвітню форму Господа, як радить «Бхагаватам».

Із цих віршів можна скласти уявлення щодо розмірів усе світу. Його зовнішні оболонки складаються з води, повітря, вогню, ефіру, его та *махат-таттви*, і кожна наступна оболонка вдсятеро більша за попередню. Жоден учений ні серед

людей, ні серед інших істот не спроможний визначити об'єм простору всередині всесвітньої порожнини, але зовні цей простір покривають сім оболонок, кожна з яких удесятеро грубша за попередню. Оболонка води вдесятеро більша за діаметр усесвіту, а оболонка вогню вдесятеро більша за водяну оболонку. Відповідно, повітряна оболонка вдесятеро більша за вогняну. Масштаби їхніх розмірів незбагненні для крихітного людського мозку.

Також у цьому вірші описано лише один яйцеподібний усесвіт. Окрім цього всесвіту, існує безліч інших, і деякі з них у багато разів перевершують цей всесвіт за своїми розмірами. Насправді цей усесвіт вважають за найменший з усіх, тому його панівному півбогові, Брахмі, достатньо лише чотирьох голів для управління всесвітом. В інших усесвітах, що набагато більші за цей, Брахми мають більше голів. Як розповідається у «Чайтанья-чарітамріті», якимось Господь Крішна скликав усіх цих Брахм на прохання нашого маленького Брахми, що був приголомшений, побачивши усіх цих велетнів. Така незбагненна могутність Господа. Ніхто не може визначити протяжність і широту Бога, будуючи умоглядні теорії чи ілюзорно ототожнюючи себе з Ним. Такі спроби свідчать тільки про божевілля людини.

ВІРШ 53

हिरण्मयादण्डकोशादुत्थाय सलिले शयात् ।
तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्बिभेद खम् ॥५३॥

хіраґмайāд аґда-коіāт уттхāйа саліле іайāт
там āвіііа махā-дево бахудгā нірбібгедā кхам

хіраґмайāт – золотого; *аґда-коіāт* – з яйця; *уттхāйа* – поставши; *саліле* – на воді; *іайāт* – що лежало; *там* – в нього; *āвіііа* – увійшовши; *махā-девах* – Верховний Бог-Особа; *бахудгā* – всіляко; *нірбібгедā* – розділив; *кхам* – на частини.

Верховний Бог-Особа, *вірат-пуруша*, увійшов у це золоте яйце, що лежало на воді, і розділив його на численні частини.

ВІРШ 54

निरभिद्यतास्य प्रथमं मुखं वाणी ततोऽभवत् ।
वाण्या वह्निरथो नासे प्राणोतो घ्राण एतयोः ॥५४॥

нірабгідйатасйа пратхамам мукхам вāнī тато 'бгават
вāнйā вахнір атхо нāсе прāнотото грāна етайох

нірабгідйата – з'явився; *асйа* – Його; *пратхамам* – передусім; *мукхам* – рот; *вāнī* – орган мови; *татах* – тоді; *абгават* – постав; *вāнйā* – разом з органом мови; *вахніх* – бог вогню; *атхах* – тоді; *нāсе* – дві ніздрі; *прāна* – життєве повітря; *утах* – приєдналося; *грāнах* – чуття нюху; *етайох* – до них.

Спочатку в Нього проявився рот, тоді з'явився орган мови, а з ним і бог вогню, божество цього органа. Потім з'явилися ніздрі, і в них чуття нюху, а також *прана*, життєве повітря.

ПОЯСНЕННЯ: Коли проявляється дар мови, разом із ним також з'являється вогонь, а з появою ніздрів з'являються також життєве повітря, дихання і чуття нюху.

ВІРШ 55

घ्राणाद्वायुरभिद्येतामक्षिणी चक्षुरेतयोः ।
तस्मात्सूर्यो न्यभिद्येतां कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः ॥५५॥

грāнāд вāйур абгідйетām акшіні чакиур етайох
тасмāt сūrйо нйабгідйетām карṇау іротрам тато дііах

грāнāt – із чуття нюху; *вāйух* – бог вітру; *абгідйетām* – з'явилися; *акшіні* – два ока; *чакиух* – чуття зору; *етайох* – в них; *тасмāt* – із цього; *сūrйах* – бог Сонця; *нйабгідйетām* – з'явили-

ся; *карнау* – два вуха; *іротрам* – чуття слуху; *татах* – з нього; *діііах* – панівні божества сторін світу.

За чуттям нюху з'явився бог вітру, панівне божество цього чуття. Потім у всесвітній формі проявилися очі, а в них – чуття зору. За цим чуттям з'явився також бог Сонця, його панівне божество. Далі у всесвітній формі проявилися вуха, а в них – чуття слуху, за яким з'явилися Діг-девати, панівні божества сторін світу.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші описано, як проявляються різні частини всесвітньої форми Господа, і як проявляються панівні божества цих частин тіла. Як дитина в лоні матері поступово розвиває різні частини тіла, так всесвітня форма Господа в лоні всесвіту дає початок різним елементам творіння. Одне за одним з'являються різні чуття, і разом з кожним із них з'являється його панівне божество. У цьому вірші «Шрімад-Бхаґаватам», як і в «Брахма-самхіті», підтверджено, що Сонце з'явилося після появи очей усесвітньої форми Господа. Тобто Сонце пов'язане з очима всесвітньої форми. «Брахма-самхіта» теж називає Сонце оком Верховного Бога-Особи, Крішні: *йач-чакишур еша савітā*. *Савітā* означає «Сонце». Сонце являє собою око Верховного Бога-Особи. Насправді все постає на світ тільки завдяки тому, що зароджується у всесвітньому тілі Верховного Бога-Особи, а матеріальна природа лише постачає для цього матеріал. Творення відбувається завдяки Верховному Господу, про що йдеться також у «Бхаґавад-гіті» (9.10): *майāдгйакшеṇа пракртіх сūйате са-чарāчарам* – «Під Моїм наглядом матеріальна природа творить усе рухоме й нерухоме в космічному прояві».

ВІРШ 56

निर्बिभेद विराजस्त्वग्रोमश्मश्र्वादयस्ततः ।

तत ओषधयश्चासन् शिश्रं निर्बिभिदे ततः ॥५६॥

*нірбібгед а вірїджас тваг- рома-їмаїрув-аїдайас татах
тата ошадгаїаї чїсан іїїїнаї нїрбібгїде татах*

нірбібгед а – з'явилися; *вірїджас* – всесвітньої форми; *тваг* – шкіра; *рома* – волосся; *їмаїру* – борода й вуса; *аїдайас* – і так далі; *татах* – тоді; *татах* – потім; *ошадгаїах* – трави й цілющі рослини; *ча* – і; *аїсан* – постали; *іїїїнаї* – геніталії; *нірбібгїде* – з'явилися; *татах* – після того.

Тоді всесвітня форма Господа, *вірат-пуруша*, проявила Свою шкіру, а після того проявилось волосся, вуса й борода. Потім проявилися всі трави й цілющі рослини, а тоді з'явилися також Його геніталії.

ПОЯСНЕННЯ: Шкіра є органом, який відчуває дотик. Півбоги, котрі керують ростом трав та лікарських рослин, являють собою панівних божеств чуття дотику.

ВІРШ 57

रेतस्तस्मादाप आसन्निरभिद्यत वै गुदम् ।
गुदादपानोऽपानाच्च मृत्युर्लोकभयङ्करः ॥५७॥

*ретас тасмїд аїпа аїсан нїрабгїдїата ваї гудам
гудїд апїно 'пїнїч ча мртїур лока-бгаїанкарах*

ретах – сїм'я; *тасмїт* – з того; *аїпах* – бог, що керує водами; *аїсан* – з'явилися; *нїрабгїдїата* – проявився; *ваї* – справді; *гудам* – анус; *гудїт* – з ануса; *апїнах* – орган випорожнення; *апїнїт* – з органа випорожнення; *ча* – і; *мртїуах* – смерть; *лока-бгаїам-карах* – що навіює страх на весь усесвіт.

Після цього з'явилися сїм'я (яке уособлює здатність продовжувати рід) і панівне божество води. Потім з'явився

анус, здатність випорожнюватися і бог смерті, якій навіть страх на весь усевіт.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша можна зробити висновок, що виверження сімені призводить до смерті. Тому йоги й трансценденталісти, які бажають продовжити собі життя, самохіть утримуються від виверження сімені. Що менше чоловік втрачає сім'я, то більше він віддаляє свою смерть. Є багато йогів, які завдяки цьому живуть до трьохсот чи навіть до семисот років. «Бга'аватам» не залишає сумнівів стосовно того, що втрата сімені є причиною жакливої смерті. Що більше людина прив'язана до статевих втіх, то більше їй загрожує передчасна смерть.

ВІРШ 58

हस्तौ च निरभिद्येतां बलं ताभ्यां ततः स्वराट् ।
पादौ च निरभिद्येतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः ॥५८॥

*хастау ча нірабгідйетām балам табгйām татах сварāt
пāдау ча нірабгідйетām гатіс табгйām тато харіх*

хастау – дві руки; *ча* – і; *нірабгідйетām* – проявилися; *балам* – сила; *табгйām* – з них; *татах* – тоді; *сварāt* – Господь Індра; *пāдау* – дві ноги; *ча* – і; *нірабгідйетām* – проявилися; *гатіх* – рух; *табгйām* – із них; *татах* – тоді; *харіх* – Господь Вішну.

Тоді проявилися дві руки всесвітньої форми Господа, а з ними – сила брати й відпускати різні речі, після чого з'явився Господь Індра. Потім проявилися ноги, а з ними здатність рухатися, після чого з'явився Господь Вішну.

ПОЯСНЕННЯ: Божество рук – це Індра, а панівне божество руху – це Верховний Бог-Особа, Вішну. Вішну з'явився разом із появою ніг *вірат-пуруші*.

ВІРШ 59

नाड्योऽस्य निरभिद्यन्त ताभ्यो लोहितमाभृतम् ।
नद्यस्ततः समभवन्नुदरं निरभिद्यत ॥५९॥

nāḍīo 'cīa nīrabgīdīanta tābgīo loхітам ābgrтам
надйас татах самабгаванн ударам нīrabgīdīата

nāḍīах – судини; *асйа* – всесвітньої форми; *нīrabgīdīанта* – проявилися; *tābgīах* – з них; *лохітам* – кров; *ābgrтам* – постала; *надйах* – річки; *татах* – з того; *самабгаван* – з'явилися; *ударам* – живіт; *нīrabgīdīата* – проявився.

Далі проявилися вени всесвітнього тіла, а потім – червоні тільця, або кров. За ними з'явилися річки (божества вен), а тоді – живіт.

ПОЯСНЕННЯ: Кровоносні судини порівнюють із річками, коли у всесвітній формі з'явилися судини, разом із ними на різних планетах з'явилися річки. Панівне божество річок являє собою також панівне божество нервової системи. Аюрведична медицина радить людям, котрі страждають на нервову слабкість, омиватися в проточній воді річок.

ВІРШ 60

क्षुत्पिपासे ततः स्यातां समुद्रस्त्वेतयोरभूत् ।
अथास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितम् ॥६०॥

кшут-pīpāse татах сйātām самудрас тв етайор абгūt
атхасйа хрдайам бгіннам хрдайāн мана уттхітам

кшут-pīpāse – голод і спрага; *татах* – тоді; *сйātām* – з'явилися; *самудрах* – океан; *ту* – тоді; *етайох* – після них; *абгūt* – постав; *атха* – тоді; *асйа* – всесвітньої форми; *хрдайам* – серце; *бгіннам* – проявилось; *хрдайāt* – з серця; *манах* – розум; *уттхітам* – з'явився.

Далі виникли відчуття голоду і спраги, а за ними з'явилися океани. Тоді проявилось серце, а за серцем – розум.

ПОЯСНЕННЯ: Океан вважають за панівне божество живота, що є джерелом відчуттів голоду і спраги. Коли в когось порушені ці функції, аюрведична медицина радить йому купатися в океані.

ВІРШ 61

मनसश्चन्द्रमा जातो बुद्धिर्बुद्धेर्गिरां पतिः ।
अहङ्कारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत् ॥६१॥

*манасаї чандрамā джāто буддгір буддгер гірām патіх
аханкāрас тато рудраї чіттам чaitйас тато 'бгават*

манасах – із розуму; *чандрамāх* – Місяць; *джāтах* – з'явився на світ; *буддгіх* – інтелект; *буддгех* – з інтелекту; *гірām патіх* – повелитель мови (Брахма); *аханкāрах* – оманне его; *татах* – тоді; *рудрах* – Господь Шіва; *чіттам* – свідомість; *чaitйах* – божество свідомості; *татах* – тоді; *абгават* – з'явилося.

Слідом за розумом з'явився Місяць. Далі виник інтелект, а за інтелектом – Господь Брахма. Тоді з'явилося оманне его, а за ним – Господь Шіва. Після Господа Шіви проявилася свідомість та її панівне божество.

ПОЯСНЕННЯ: Місяць з'явився після появи розуму, і це свідчить про те, що Місяць – його панівне божество. Так само Господь Брахма, що з'явився відразу ж за інтелектом, є панівним божеством інтелекту, а Господь Шіва, що з'являється безпосередньо за оманним его, – це панівне божество оманного его. Іншими словами, з цих віршів можна зробити висновок, що бог Місяця зазнає впливу *луни* добра, Господь Брахма – *луни* пристрасті, а Господь Шіва – *луни* невігластва. З того, що свідомість з'явилася після появи оманного его, випливає, що

матеріальна свідомість від самого початку перебуває під впливом *луни* невігластва, тому жива істота повинна очиститися, очистивши свою свідомість. Цей очисний метод називається свідомість Крішні. Щойно свідомість очищується – оманне его зникає. Ототожнення себе з тілом називають оманим ототожненням, або оманим его. Господь Чайтанья також каже про це в «Шікшаштаці». Він проголошує: перший наслідок повторення *маха-мантри* полягає в тому, що зі свідомості людини, чи з дзеркала її розуму, зчищається бруд, і тоді пожежа матеріального існування вщухає. Пожежа матеріального існування палає тільки через оманне его, але щойно оманне его зникає, істота усвідомлює своє істинне єство. Тоді вона досягає справжньої свободи від лабетів *маї*. Коли людина звільняється з тенет оманим его, її інтелект очищується, а її розум стає постійно зосередженим на лотосових стопах Верховного Бога-Особі.

Верховний Бог-Особа з'явився в день повного місяця як Гаурачандра, бездоганий трансцендентний місяць. Матеріальний місяць вкривають плями, але на трансцендентному місяці, Гаурачандрі, жодної плями немає. Щоб зосередити очищений розум на служінні Верховному Господу, треба поклонятися бездоганному місяцю, Гаурачандрі. Люди, яких ваблять матеріальні пристрасті чи які прагнуть проявити гострий інтелект задля матеріального розвитку, переважно поклоняються Господу Брахмі, а люди, які занурені в грубе невігластво й ототожнюють себе з тілом, поклоняються Господу Шіві. Матеріалісти, як оце Хіраньякашіпу або Равана, поклоняються Господу Брахмі чи Господу Шіві, а Прахлада й інші віддані, які присвятили себе служінню Крішні, поклоняються Верховному Господу, Богові-Особі.

ВІРШ 62

एते ह्यभ्युत्थिता देवा नैवास्योत्थापनेऽशकन् ।

पुनराविविशुः खानि तमुत्थापयितुं क्रमात् ॥६२॥

*ете хй абгйуттхїтā девā наївāсйоттхāпане 'їаакан
пунар āвївїїух кхāні там уттхāпайїтум крамāt*

ете – ці; *хї* – справді; *абгйуттхїтāх* – проявлені; *девāх* – півбоги; *на* – не; *ева* – зовсім; *асйа* – вірат-пуруші; *уттхāпане* – пробудити; *аїаакан* – змогли; *пунах* – знову; *āвївїїух* – увійшли; *кхāні* – в отвори тіла; *там* – Його; *уттхāпайїтум* – щоби пробудити; *крамāt* – один за одним.

З'явившись на світ, ці всі півбоги й панівні божества різних чуттів, захотіли пробудити того, хто їх породив. Але їм це не вдалося, і вони знову один за одним увійшли в тіло вірат-пуруші, намагаючись пробудити Його.

ПОЯСНЕННЯ: Щоби пробудити панівне Божество, що спочиває в серці, треба змінити напрямок діяльності чуттів, зосереджених на зовнішніх об'єктах, скерувавши їх усередину. У наступних віршах пояснюється, як треба залучити чуття для того, щоб пробудити вірат-пурушу.

ВІРШ 63

वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
घ्राणेन नासिके वायुर्नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६३॥

*вахнїр вāчā мукхам бгедже нодатїштхат тадā вїрāт
ґгрāненa нāсїке вāйур нодатїштхат тадā вїрāт*

вахнїх – бог вогню; *вāчā* – з органом мови; *мукхам* – у рот; *бгедже* – увійшов; *на* – не; *удатїштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вїрāт* – вірат-пуруша; *ґгрāненa* – з чуттям нюху; *нāсїке* – в Його ніздрі; *вāйур* – бог вітру; *на* – не; *удатїштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вїрāт* – вірат-пуруша.

Бог вогню увійшов у Його рот разом з органом мови, але вірат-пуруша не прокинувся. Тоді бог вітру разом із чуттям нюху увійшов у Його ніздрі, але вірат-пуруша однаково не забажав прокидатися.

ВІРШ 64

अक्षिणी चक्षुषादित्यो नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
श्रोत्रेण कर्णौ च दिशो नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६४॥

*акшіні чакшушадітйо нодатіштхат тадā вірāt
іроотреґа карґау ча діішо нодатіштхат тадā вірāt*

акшіні – у Його очі; *чакшушā* – із чуттям зору; *ādītīaḥ* – бог Сонця; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *іроотреґа* – з чуттям слуху; *карґау* – в Його вуха; *ча* – і; *діішаḥ* – панівні божества сторін світу; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Тоді бог Сонця увійшов в очі *вірат-пуруші* разом із чуттям зору, але *вірат-пуруша* однаково не піднявся. Так само панівні божества сторін світу разом із чуттям слуху увійшли в Його вуха, але Він усе одно не прокинувся.

ВІРШ 65

त्वचं रोमभिरोषध्यो नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
रेतसा शिश्रमापस्तु नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६५॥

*твачам ромабгір ошадгйо нодатіштхат тадā вірāt
ретасā ііііінам āpas tu нодатіштхат тадā вірāt*

твачам – у шкіру *вірат-пуруші*; *ромабгіḥ* – з волоссям на тілі; *ошадгйаḥ* – панівні божества трав та інших рослин; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *ретасā* – разом зі здатністю продовжувати рід; *ііііінам* – у дітородний орган; *āpaḥ* – бог води; *ту* – тоді; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Панівні божества шкіри, трав і пряних рослин увійшли в шкіру *вірат-пуруші* разом із волоссям на тілі, але Космічна Істота відмовилася вставати й тоді. Бог води увійшов у дітородний орган *вірат-пуруші* разом зі здатністю продовжувати рід, але Він і тоді не прокинувся.

ВІРШ 66

गुदं मृत्युरपानेन नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
हस्ताविन्द्रो बलेनैव नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६६॥

*гудам мртйур апанена нодатіштхат тадā вірāt
хастāв індро баленаіва нодатіштхат тадā вірāt*

гудам – Його анус; *мртйух* – бог смерті; *апанена* – з органом випорожнення; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *хастау* – до двох рук; *індрах* – Господь Індра; *балена* – з їхньою здатністю брати й відпускати речі; *ева* – справді; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Бог смерті разом з органом випорожнення увійшов в анус *вірат-пуруші*, але це не пробудило Його до дії. Бог Індра увійшов у руки *вірат-пуруші* разом з їхньою здатністю брати й відпускати, але Він не встав і тоді.

ВІРШ 67

विष्णुर्गत्यैव चरणौ नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
नाडीर्नद्यो लोहितेन नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६७॥

*вішнур гатйаіва чара᳚ау нодатіштхат тадā вірāt
на᳚᳚ір надйо лохітена нодатіштхат тадā вірāt*

вішнух – Господь Вішну; *гатйā* – зі здатністю пересуватися; *ева* – справді; *чара᳚ау* – до Його стіп; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *на᳚᳚іх* – до Його кровоносних судин; *надйах* – річки або річкові божества; *лохітена* – разом із кров'ю та її здатністю циркулювати; *на* – не; *удатіштхат* – поворухнувся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Господь Вішну разом зі здатністю пересуватися увійшов у стопи *вірат-пуруші*, але той не встав навіть тоді. Річки

увійшли в кровоносні судини Космічної Істоти разом із кров'ю та її здатністю до циркуляції, але Вона однаково не поворухнулася.

ВІРШ 68

क्षुत्तृङ्ग्यामुदरं सिन्धुर्नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६८॥

*кшут-трдбгйām ударам сіндгур нодатіштхат тадā вірāt
хрдайам манасā чандро нодатіштхат тадā вірāt*

кшут-трдбгйām – з голодом і спрагою; *ударам* – Його живіт; *сіндгур* – океан чи бог океану; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *хрдайам* – до Його серця; *манасā* – із розумом; *чандрах* – бог Місяця; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Океан разом із голодом та спрагою увійшов у Її живіт, але Космічна Істота й тоді відмовилася встати. Бог Місяця разом із розумом увійшов у серце Космічної Істоти, але Вона так і не піднялася.

ВІРШ 69

बुद्ध्या ब्रह्मापि हृदयं नोदतिष्ठत्तदा विराट् ।
रुद्रोऽभिमत्या हृदयं नोदतिष्ठत्तदा विराट् ॥६९॥

*буддгйā брахмāпі хрдайам нодатіштхат тадā вірāt
рудро 'бгіматйā хрдайам нодатіштхат тадā вірāt*

буддгйā – з інтелектом; *брахмā* – Господь Брахма; *apī* – також; *хрдайам* – до Його серця; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – навіть тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*; *рудрах* – Господь Шіва; *абгіматйā* – з его; *хрдайам* – до Його серця; *на* – не; *удатіштхат* – піднявся; *тадā* – і тоді; *вірāt* – *вірат-пуруша*.

Брахма разом з інтелектом також увійшов у серце Космічної Істоти, але й тоді Її не вдалося розбудити. Господь Рудра теж увійшов у Її серце разом з его, однак і це не зрушило Космічної Істоти.

ВІРШ 70

चित्तेन हृदयं चैत्यः क्षेत्रज्ञः प्राविशद्यदा ।
विराट् तदैव पुरुषः सलिलादुदतिष्ठत ॥७०॥

*чіттена хрдайам чаітйах кшетра-джнях прāvīśад йадā
vīrāt тадаіва пурушах салілад удатіштхата*

чіттена – разом із мисленням, свідомістю; *хрдайам* – до серця; *чаітйах* – панівне божество свідомості; *кшетра-джнях* – що знає поле діяльності; *прāvīśат* – увійшло; *йадā* – коли; *vīrāt* – вірат-пуруша; *тадā* – тоді; *ева* – тільки; *пурушах* – Космічна Істота; *салілат* – з води; *удатіштхата* – піднялася.

Проте коли внутрішній владика, панівне божество свідомості, разом із мисленням увійшов у серце Космічної Істоти, Вона відразу ж піднялася з вод Причинового океану.

ВІРШ 71

यथा प्रसुप्तं पुरुषं प्राणेन्द्रियमनोधियः ।
प्रभवन्ति विना येन नोत्थापयितुमोजसा ॥७१॥

*йатхā прасуптам пурушам прāнеन्द्रіа-мано-дгійах
прабгаванті віна йена ноттхāпайітум оджасā*

йатхā – як; *прасуптам* – занурену в сон; *пурушам* – людину; *прāна* – життєве повітря; *індріа* – чуття для дії та пізнання; *манах* – розум; *дгійах* – інтелект; *прабгаванті* – здатні; *віна* – без; *йена* – кого (Наддуші); *на* – не; *уттхāпайітум* – підняти; *оджасā* – власною силою.

Коли людина спить, жодне з її матеріальних надбань – ні життєва енергія, ні чуття для пізнання, ні чуття для дії, ні розум, ні інтелект – не здатне розбудити її. Вона може прокинутися тільки за допомогою Наддуші.

ПОЯСНЕННЯ: Ці вірші дають докладний виклад філософії *санкх'ї*, показуючи, що *вірат-пуруша*, всесвітня форма Верховного Бога-Особи, – це первинне джерело всіх органів чуття та їхніх панівних божеств. Зв'язок між *вірат-пурушею*, панівними божествами й живими істотами такий непростий, що самої дії органів, пов'язаних із відповідними божествами, було недостатньо для того, щоби пробудити *вірат-пурушу*. Матеріальними діями неможливо пробудити *вірат-пурушу* чи встановити зв'язок із Верховним Абсолютним Богом-Особою. Встановити зв'язок з Абсолютом можна тільки відданим служінням та відреченням.

ВІРШ 72

तमस्मिन् प्रत्यगात्मानं धिया योगप्रवृत्तया ।
भक्त्या विरक्त्या ज्ञानेन विविच्यात्मनि चिन्तयेत् ॥७२॥

там асмін пратйаг-ātmanāṁ дгійā йога-праврттайā
бгактйā вірактйā джйāнена вівічйātмані чінтайет

там – на Ньому; *асмін* – у цьому; *пратйак-ātmanāṁ* – Наддушу; *дгійā* – розумом; *йога-праврттайā* – відданим служінням; *бгактйā* – відданістю; *вірактйā* – зреченістю; *джйāнена* – духовним знанням; *вівічйā* – ретельним розглядом; *ātмані* – у тілі; *чінтайет* – треба розмірковувати.

Отже, озброївшись відданістю, зреченістю і духовним знанням, здобутим зосередженою практикою відданого служіння, треба споглядати Наддушу, як присутню у своєму тілі, але водночас окрему від нього.

ПОЯСНЕННЯ: Людина здатна пізнати Наддушу в собі. Наддуша присутня в тілі, але відмінна від нього, тобто трансцендентна щодо тіла. Завжди перебуваючи в тому самому тілі, що й індивідуальна душа, Наддуша, проте, не має прив'язаності до нього, на відміну від індивідуальної душі. Отже, треба розвинути зреченість від матеріального тіла, присвятивши себе відданому служінню. Тут ясно вказано (*бгактйā*), що людина повинна виконувати віддане служіння Всевишньому. Як зазначено в Першій пісні «Шрімад-Бгаґаватам» (1.2.7), *vāsudeve bhaḡavati bhaḡktī-īogaḥ praiodjitaḥ* – коли людина зі щирою неподільною відданістю служить Вāsудеві, усюдисущому Вішну, Верховному Богові-Особі, у неї відразу ж проявляється зреченість від матеріального світу. Мета *санкх'ї* полягає в тому, щоб дати змогу розвинути зреченість від матеріальної скверни. Досягнути цього можна просто завдяки відданому служінню Верховному Богові-Особі.

Лише коли людина позбувається потягу до матеріального процвітання, вона стає здатна справді зосередити свій розум на Наддуші. Поки розум людини відволікається на матеріальні речі, поти їй не вдасться зосередити розум та інтелект на Верховному Богові-Особі чи на Його частковому прояві, Наддуші. Іншими словами, не розвинувши відреченість від матеріального світу, неможливо зосередити свої розум та енергію на Всевишньому. Розвинувши зреченість від матеріального світу, можна здобути справжнє трансцендентне знання Абсолютної Істини. Доки людина залишається в путах чуттєвого задоволення, чи матеріальної насолоди, їй не вдасться пізнати Абсолютну Істину. Це підтверджується також у «Бгаґавад-гіті» (18.54): той, хто позбувся матеріальної скверни, здобуває велику радість і отримує доступ до відданого служіння, завдяки якому він може досягнути звільнення.

У Першій пісні «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що завдяки відданому служінню жива істота відчуває радість. У цьому радісному стані вона здатна збагнути науку про Бога, або свідомість Крішні, що інакше залишається недоступною. Сутність

філософської системи *санкх'ї* – це аналітичний розгляд елементів матеріальної природи та зосередження розуму на Наддуші. Досконалістю цієї *санкх'я-йоги* є досягнення відданого служіння Абсолютній Істині.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять шостої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Першоелементи матеріальної природи».

Пізнання матеріальної природи

ВІРШ 1

श्रीभगवानुवाच

प्रकृतिस्थोऽपि पुरुषो नाज्यते प्राकृतैर्गुणैः ।
अविकारादकर्तृत्वान्निर्गुणत्वाज्जलार्कवत् ॥ १ ॥

śrī-bhagavān uvāca

prakṛti-stho 'pi puruṣo nājyate prākṛtaiḥ guṇaiḥ
avikārād akartṛtvān nīrguṇatvādjaḥ jalārkaivat

śrī-bhagavān uvāca – Бог-Особа сказав; *prakṛti-sthaḥ* – перебуваючи в матеріальному тілі; *api* – хоча; *puruṣaḥ* – жива істота; *na* – не; *ajyate* – зазнає впливу; *prākṛtaiḥ* – матеріальної природи; *guṇaiḥ* – гунами; *avikārat* – через свободу від змін; *akartṛtvāt* – через свободу від почуття власності; *nīrguṇatvāt* – через свободу від якостей матеріальної природи; *jala* – на воді; *arkavat* – як сонце.

Бог-Особа Капіла продовжував: Коли жива істота, за природою незмінна й вільна від матеріальних якостей, звільняється таким чином від почуття власності, то, навіть залишаючись у матеріальному тілі, вона досягає свободи від впливу матеріальних гун, як сонце, що завжди незалежне від свого відбитка на воді.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Капіладева завершив попередню главу висновком про те, що просто відданим служінням можна здобути зреченість і трансцендентне знання, потрібні для того,

щоби збагнути науку про Бога. Тут Він обґрунтовує ту саму засаду. Людина, не прив'язана до гун матеріальної природи, залишається незалежною, як сонце незалежне від свого відбитку на воді. Коли сонце віддзеркалюється на поверхні води, ні рух води, ні її температура, ні хвилі на її поверхні на нього ніяк не впливають. Так само: *вāsудеве бгагаваті бгакті-йогаḥ прайоджітаḥ* (Бгаг., 1.2.7) – людина, яка повністю присвятила себе відданому служінню, *бгакті-йозі*, стає подібною до сонця, що відображається на поверхні води. Хоча здається, що відданий живе в матеріальному світі, насправді він перебуває в трансцендентному світі. Як сонце, немов присутнє у своєму відображенні на поверхні води, але насправді перебуває на відстані багатьох мільйонів кілометрів, так і людина, яка присвячує себе *бгакті-йозі*, стає *ніргуна*, вільною від впливу якостей матеріальної природи.

Авікāра означає «незмінний». У «Бга'авад-гіті» теж зазначено, що кожна жива істота – це невіддільна частка Верховного Господа, і тому її вічне становище полягає в тому, щоби співпрацювати з Верховним Господом, використовуючи свою енергію задля Нього. Це її незмінне становище. Коли вона скеровує свою енергію та діяльність на чуттєве задоволення, її становище стає змінним, що в санскриті називається *вікāра*. А коли, навіть перебуваючи в матеріальному тілі, вона під керівництвом духовного вчителя практикує віддане служіння, то досягає незмінного становища, тому що воно уособлює її природний обов'язок. Як сказано у «Шрімад-Бга'аватам», звільнитися – означає відновити своє відначальне становище. Відначальне становище живої істоти – це служіння Господу (*бгакті-йо'гена*, *бгактйā*). Коли людина позбувається матеріальних прив'язаностей і повністю присвячує себе відданому служінню, її становище стає незмінним. *Акартртвāт* означає «нічого не роблячи для задоволення чуттів». Коли людина робить щось на власний розсуд, вона відчуває себе володарем своїх дій, тому отримує їхні наслідки, але коли людина робить усе для Крішні, то вона не відчувається володарем своїх дій.

Ставши незмінним і відмовившись від почуття власності над своїми діями, можна відразу піднятися на трансцендентний рівень і стати вільним від впливу *гун* матеріальної природи, як сонце вільне від впливу води, в якій віддзеркалюється.

ВІРШ 2

स एष यर्हि प्रकृतेर्गुणेष्वभिविषज्जते ।

अहङ्क्रियाविमूढात्मा कर्तास्मीत्यभिमन्यते ॥ २ ॥

са еша йархі пракртер гунешв абгівішаджджате

аханкрійā-вімūḍgātāmā картāсмітй абгіманйате

сах – та сама жива істота; *ешах* – ця; *йархі* – коли; *пракртех* – матеріальної природи; *гунешу* – у *гунах*; *абгівішаджджате* – занурюється; *аханкрійā* – оманним его; *вімūḍga* – введена в ілюзію; *ātāmā* – індивідуальна душа; *картā* – виконавець дій; *асмі* – я є; *itī* – так; *абгіманйате* – думає.

Коли душа, ототожнюючи себе з тілом, потрапляє під вплив чарів матеріальної природи й оманного его, вона занурюється в матеріальну діяльність і під дією оманного его вважає себе власником усіх плодів своїх дій.

ПОЯСНЕННЯ: Насправді зумовлена душа діє під примусом *гун* матеріальної природи. Жива істота не має жодної незалежності. Вона вільна, коли діє під керівництвом Верховного Бога-Особи, але коли береться задовольняти чуття, уявляючи собі, що відчуває задоволення від цього, вона перебуває під впливом чарів матеріальної природи. У «Бгаґавад-гіті» сказано: *пракртех крійāmānānī* – людина діє відповідно до природи матеріальних якостей, які вона в собі розвинула. Слово *гуна* означає «якості природи». Людина перебуває під впливом якостей природи, але в ілюзії вважає себе за незалежного володаря. Цього оманного почуття власництва можна позбутися, просто присвятивши себе відданому служінню під керівництвом Верховного Господа чи Його істинного представника. Арджуна, як

описано у «Бгаґавад-гіті», намагався взяти на себе відповідальність за вбивство діда й учителя під час битви, але, діючи під керівництвом Крішні, він звільнився від цього почуття власності над своїми діями. Він воював, але був вільним від наслідків війни, хоча на початку, коли хотів уникнути насильства й участі в битві, уся відповідальність за його дії лежала на ньому самому. У цьому полягає різниця між зумовленістю і звільненням. Зумовлена душа може бути дуже праведною і діяти в рамках *гуни* добра, але її однаково зумовлює вплив матеріальної природи. Проте відданий діє тільки під керівництвом Верховного Господа. Тому, хоча звичайній людині дії відданого можуть здаватися не найкращими, на ньому не лежить відповідальність за ці дії.

ВІРШ 3

तेन संसारपदवीमवशोऽभ्येत्यनिर्वृतः ।
 प्रासङ्गिकैः कर्मदोषैः सदसन्मिश्रयोनिषु ॥ ३ ॥

тена самсāра-падавīm авайіао 'бгйетй анірвртах
прāсан'гікаіх карма-дошаіх сад-асан-мііра-йонішу

тена – цим; *самсāра* – повторюваних народжень і смертей; *падавīm* – на шлях; *авайіах* – безпорадно; *абгйеті* – іде; *анірвртах* – невдоволена; *прāсан'гікаіх* – через зв'язок із матеріальною природою; *карма-дошаіх* – неправильними діями; *сам* – добрих; *асан* – поганих; *мііра* – змішаних; *йонішу* – у видах життя.

Через це, занурюючись у *гуни* матеріальної природи, зумовлена душа перевтілюється з одних видів життя в інші: іноді вищі, а іноді нижчі. Поки вона не облишить матеріальну діяльність, їй доведеться залишатися в цьому становищі й пожинати плоди своїх сповнених вад учинків.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *карма-дошаіх* у цьому вірші означає «неправильними діями». Це стосується будь-якої діяльності

в матеріальному світі як добродісної, так і гріховної, тому що всі ці дії залишаються сповнені вад, тобто осквернені матерією. Нетямуща зумовлена душа гадає, що робить добродісний акт, коли відкриває лікарні чи освітні заклади, які поліпшують матеріальне становище людей, але вона не розуміє, що ці дії все одно сповнені недоліків, бо не звільняють її від переселення з одного тіла до іншого. Тут дуже ясно сказано: *сад-асан-мііра-йонішу* – за свою так звану праведну діяльність у матеріальному світі людина може народитися у шляхетній родині чи на вищих планетах, серед півбогів, але її дії все одно сповнені вад, оскільки не дають їй звільнення. Народитися в хорошому місці чи у шляхетній родині ще не означає уникнути матеріальних страждань, лабетів народження, смерті, старості й хвороб. Під впливом чарів матеріальної природи зумовлена душа ніяк не втямить, що будь-який вчинок, призначений задовольнити чуття, сповнений вад, і що тільки віддане служіння Господу може звільнити її від наслідків такої діяльності. Не припиняючи цієї сповненої ганджів діяльності, вона змушена міняти тіло за тілом, іноді отримуючи вище народження, а іноді – нижче. Це називається *самсāра-падавīm* – життя в матеріальному світі, від якого немає порятунку. Той, хто бажає звільнитися від матеріального існування, повинен скерувати свою діяльність на віддане служіння, бо іншого виходу немає.

ВІРШ 4

अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ४ ॥

артхе хй авідйамāне 'nī самсртір на нівартате
дгйāйато вішайāн асйа свапне 'нартхāгamo йатхā

артхе – справжньої причини; *хй* – насправді; *авідйамāне* – за відсутності; *ані* – хоча; *самсртіх* – стан матеріального існування; *на* – не; *нівартате* – припиняється; *дгйāйатах* – споглядаючи;

вішайān – об'єкти чуттів; *асйа* – живої істоти; *свапне* – уві сні; *анартха* – невдач; *āḡамах* – прихід; *йатхā* – наче.

Насправді жива істота трансцендентна щодо матеріального існування, але через схильність панувати над матеріальною природою вона ніяк не може покласти край матеріальному існуванню, і її, немов у жахливому сні, обпадають усілякі невдачі.

ПОЯСНЕННЯ: Приклад зі сном дуже вдалий. Внаслідок того чи іншого стану розуму під час сну ми потрапляємо у приємне чи неприємне становище. Так само духовна душа не має жодного діла до матеріальної природи, але через схильність панувати над нею, що коріниться в її розумі, душа потрапляє в зумовлене становище.

Зумовлене існування описано тут словами *дгйāйато вішайān асйа*. *Вішайа* означає «об'єкт насолоди». Поки істота думає, що насолоджується тими чи іншими матеріальними перевагами, поти вона житиме зумовленим життям. Але отямившись, вона усвідомлює, що насолоджуватися – це не її прерогатива, бо єдиний володар усієї насолоди – це Верховний Бог-Особа. У «Бгаґавад-гіті» (5.29) також сказано, що всі жертвопринесення й аскези призначені для Його насолоди (*бгоктāрам йаджйā-тапасām*) і що Він володар усіх трьох світів (*сарвалака-махейварам*). Він справжній друг усіх живих істот. Але замість того, щоб віддати становище володаря всіх насолод і всього сущого, а також справжнього друга всіх живих істот Верховному Богові-Особі, ми проголошуємо власниками, друзями й володарями насолод самих себе. Ми вдаємося до добродійності, вважаючи себе за друзів усього людства. Комуś може подобатися проголошувати себе захисником інтересів своєї нації, найкращим другом народу і країни, але вони не можуть бути найліпшим другом для всіх людей. Єдиний друг – це Крішна. Треба підняти свідомість зумовленої душі на вищий рівень, на якому вона зрозуміє, що її справжній друг – це Крішна.

Той, хто встановить дружні стосунки з Крішною, ніколи не буде обдурений і завжди отримає всю потрібну йому допомогу. Найбільшу послугу зумовленій душі робить той, хто пробуджує в ній це розуміння, а не той, хто видає самого себе за великого друга. Сила дружби обмежена. Навіть той, хто називає себе чийось другом, може проявляти свої дружні почуття тільки до певної межі. Живих істот безліч, а наші можливості обмежені, отож ми нездатні дати справжнє благо всьому людству. Найкраще служіння всім людям полягає в тому, щоби пробуджувати в них свідомість Крішні й давати їм змогу пізнати Крішну як верховного володаря всієї насолоди, верховного владику всього сущого і верховного друга. Тоді цей ілюзорний сон, в якому нам сниться, ніби ми пануємо над матеріальною природою, розвіється, наче дим.

ВІРШ 5

अत एव शनैश्चित्तं प्रसक्तमसतां पथि ।

भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्या च नयेद्विशम् ॥ ५ ॥

*ата ева шанаіш чіттам прасактам асатām патхі
бгакті-йоґена тівреґа вірактійа ча найед ваішам*

атах ева – тому; *шанаіш* – поступово; *чіттам* – розум, свідомість; *прасактам* – прив'язаний; *асатām* – матеріальних насолод; *патхі* – на шляху; *бгакті-йоґена* – відданим служінням; *тівреґа* – дуже серйозним; *вірактійа* – без прив'язаності; *ча* – і; *найет* – повинен привести; *ваішам* – у покору.

Обов'язок кожної зумовленої душі – скерувати свою осквернену свідомість, що тепер прив'язана до матеріальної насолоди, на якнайсерйозніше віддане служіння в дусі відреченості. Так вона зможе повністю підпорядкувати собі розум і свідомість.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш чудово описує шлях до звільнення. Причина зумовленості матеріальною природою полягає в тому, що істота вважає себе за власника, володаря насолоди та друга всіх живих істот. Ці хибні уявлення виникають через медитацію на чуттєву насолоду. Коли людина вважає себе за найкращого друга своїх співвітчизників, суспільства чи всього людства і вдається до патріотичної, добродійної чи альтруїстичної діяльності, вона просто думає про задоволення чуттів. Так званий вождь нації або гуманіст служить не людям, а своїм чуттям. Така реальність. Але зумовлена душа не розуміє цього, тому що її вводять в оману чари матеріальної природи. Тому цей вірш радить якнайсерйозніше присвятити себе на віддане служіння Господу. Це означає, що не слід вважати себе власником, добродійцем, другом чи тим, хто насолоджується. Треба завжди усвідомлювати, що по-справжньому може насолоджуватися тільки Крішна, Верховний Бог-Особа. У цьому полягає основа *бгакті-йоги*. Треба бути твердо переконаним у трьох засадах і завжди пам'ятати, що Крішна – владика всього суцього, Крішна всім насолоджується, і Крішна – друг усіх істот. Треба не лише добре усвідомити ці засади самому, але й намагатися переконати в них інших людей, поширюючи свідомість Крішни.

Коли людина серйозно присвячує себе на служіння Господу, в неї природно зникає схильність претендувати на становище владика матеріальної природи. Така зреченість називається *вайраг'я*. Замість того, щоб із головою поринати в марні спроби панувати над матерією, така людина присвячує себе розвитку свідомості Крішни, у такий спосіб приборкуючи свою свідомість. Практика йоги вимагає приборкати чуття – *йога іन्द्रія-самйама*. Чуття завжди шукають діяльності, тому їхню діяльність треба скерувати на віддане служіння; зупинити їхню діяльність неможливо. На того, хто намагається штучно зупинити діяльність чуттів, чекає поразка. Навіть великий йог Вішвамїтра, що намагався приборкати чуття засобами йоги, упав жертвою чар Менаки. Таких прикладів багато. Поки

людина повністю не залучить свій розум і свідомість до відданого служіння, залишається загроза того, що розум захоплять бажання чуттєвого задоволення.

Цей вірш вказує на один дуже важливий момент. Тут сказано: *прасактам асатām патхі* – розум завжди приваблюється до *асат*, тимчасового матеріального буття. Ми пов'язані з матеріальною природою з непам'ятних часів, тому звикли відчувати прив'язаність до тимчасової матеріальної природи. Треба зосередити свій розум на вічних лотосових стопах Верховного Господа – *са ваі манах крішна-падāравіндайох*. Свій розум слід зосередити на лотосових стопах Крішні, і тоді все стане дуже сприятливим. Так цей вірш підкреслює важливість *бгакті-йоги*.

ВІРШ 6

यमादिभिर्योगपथैरभ्यसञ्चरद्भयान्वितः ।

मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च ॥ ६ ॥

йамāдібгір йога-патхаір абгйасан і́праддгайāнвітах
майі бгāвена сатйена мат-катхā-і́праваґена ча

йама-āдібгіх – починаючи з ями; *йога-патхаіх* – засобами йоги; *абгйасан* – практикуючи; *і́праддгайā анвітах* – з великою вірою; *майі* – до Мене; *бгāвена* – з відданістю; *сатйена* – щирою; *мат-катхā* – історії про Мене; *і́праваґена* – слухаючи; *ча* – і.

Треба з глибокою вірою практикувати суворі правила системи йоги й піднятися на рівень щирого відданого служіння, слухаючи та оспівуючи Мою славу.

ПОЯСНЕННЯ: Практика йоги містить у собі вісім ступенів: *яма*, *ніяма*, *асана*, *пранаяма*, *пратьяхара*, *дгарана*, *дг'яна* і *самадгі*. *Яма* і *ніяма* – це практика суворих правил та приписів, тоді як *асана* – це різні сидячі пози. Практика фізичних вправ не становить мети йоги. Справжнє призначення йоги полягає

в тому, щоб навчитися приборкувати й зосереджувати розум, розвинути віру та утвердитися у відданому служінні.

Дуже важливий чинник у практиці йоги, як зрештою і будь-якої іншої духовної практики, – це *бгāvена*, чи *бгава*. Що таке *бгава*, пояснено у «Бгаґавад-гіті» (10.8): *будгā бгāва-саманвітāх* – треба зануритися в любовні думки про Крішну. Коли людина знає, що Крішна, Верховний Бог-Особа, – це джерело всього сущого і що все постає з Нього (*ахам сарвасйа прабгавах*), вона пізнає суть вислову «Веданти»: *джанмадй асйа йатах* («відначальне джерело всього»), і занурюється у *бгаву*, у такий спосіб досягаючи ступеня, який передує любові до Бога.

Рупа Госвами чудово пояснює у «Бгакті-расамріта-сіндгу», як досягають *бгави*, початкового ступеня любові до Бога. Він каже, що насамперед треба розвинути віру (*іпраддгайāнвітāх*). Віру розвивають, приборкуючи чуття – або практикою йоги, дотримуючись її приписів і вправляючись у сидячих позах, або безпосередньо вдаючись до *бгакті-йоги*, як радить попередній вірш. Перший і найголовніший із дев'яти елементів *бгакті-йоги* – це оспівувати Господа і слухати про Нього. Про це згадано й тут: *мат-катхā-іправаґена ча*. Належну віру можна розвинути, дотримуючись приписів йоги або просто слухаючи про трансцендентні діяння Господа й оспівуючи їх. Дуже важливим тут є слово *ча*. *Бгакті-йога* являє собою прямий метод, тоді як інші методи непрямі. Але навіть якщо людина вдається до непрямого методу, вона не досягає успіху доти, доки не прийде до прямого методу: слухання й оспівування Господньої слави. Тому тут ужито слово *сатйена*. Свами Шрідгара зазначає стосовно цього, що *сатйена* означає *нішкапаґена*, тобто «без двоєдушності». Імперсоналісти пронизані двоєдушністю. Часом вони вдають, що виконують віддане служіння, але їхня остаточна мета полягає в тому, щоб злитися з Усевишнім. Це двоєдушність, або *капата*. На початку «Шрімад-Бгаґаватам» ясно сказано: *парамо нірматсарāñām* – «Наука “Шрімад-Бгаґаватам” призначена для людей, які цілковито вільні від заздрості». Те саме зазначено й тут. Якщо людина не має повної віри

у Верховного Бога-Особу та не хоче слухати й оспівувати славу Господа, їй не вдасться досягнути звільнення.

ВІРШ 7

सर्वभूतसमत्वेन निर्वैरेणाप्रसङ्गतः ।

ब्रह्मचर्येण मौनेन स्वधर्मेण बलीयसा ॥ ७ ॥

сарва-бгўта-саматвена нїрваїреңапрасанґатах
брахмачарїеңа маунена сва-дгармеңа балїйасā

сарва – до всіх; *бгўта* – живих істот; *саматвена* – ставлячись однаково; *нїрваїреңа* – без ворожості; *апрасанґатах* – не зав'язуючи тісних стосунків; *брахма-чарїеңа* – свободою від статевого життя; *маунена* – мовчанням; *сва-дгармеңа* – виконанням свого фахового обов'язку; *балїйасā* – жертвуючи плоди.

Виконуючи віддане служіння, треба однаково ставитися до всіх живих істот, ні до кого не відчуваючи ворожості, але й ні з ким не зав'язуючи тісних стосунків. Треба дотримуватися целібату, бути неговірким і виконувати свої вічні обов'язки, жертвуючи плоди Верховному Богові-Особі.

ПОЯСНЕННЯ: Відданий Верховного Бога-Особи, який серйозно присвятив себе відданому служінню, рівно ставиться до всіх живих істот. Є різні види живих істот, але відданий не дивиться на зовнішню оболонку, він споглядає душу, що живе всередині тіла. Кожна душа являє собою невіддільну частку Верховного Бога-Особи, і тому відданий не вбачає між ними різниці. Так дивиться на світ наділений знанням відданий. Як пояснено у «Бгаґавад-гіті», відданий чи мудрець не вбачає різниці між ученим *брахманом*, собакою, слоном і коровою, адже знає, що тіло – це лише зовнішня оболонка, а сама душа – це невіддільна частка Верховного Господа. Відданий не відчуває ворожості до жодної живої істоти, однак це не означає, що він з усіма зав'яже тісні стосунки. *Апрасанґатах* означає «не зближуватися з усіма підряд». Відданий дбає про віддане служіння, тож

Йому слід близько спілкуватися тільки з відданими, щоб наближатися до своєї мети. Йому ні до чого водитися з іншими, бо, хоча він нікого не має за ворога, він близько спілкується тільки з тими, хто теж виконує віддане служіння.

Відданий повинен дотримуватися обітниць цілібату. Целібат не означає, що треба бути цілковито вільним від статевого життя – обітниця цілібату дозволяє задовольняти свій статевий потяг із дружиною. Найкраще уникнути статевого життя взагалі. Якщо є вибір, то цьому слід віддати перевагу. Якщо ж ні, то відданий може одружитися згідно з релігійними засадами й мирно жити з дружиною.

Відданий не повинен базікати без потреби. Серйозний відданий не має часу балакати про дурниці. Він завжди зайнятий діяльністю у свідомості Крішні. Коли він розмовляє, він говорить тільки про Крішну. *Мауна* означає «мовчання». Принцип мовчання не забороняє говорити взагалі, цей принцип вимагає не говорити дурниць. Натомість про Крішну він повинен розмовляти з усім завзяттям. Ще один важливий момент, згаданий тут – це *сва-дгармена*, або цілковита посвята своїм вічним обов'язкам, які вимагають вважати себе за вічного слугу Господа й діяти у свідомості Крішні. Наступне слово, *балійасā*, означає «офірувати плоди всіх своїх дій Верховному Богові-Особі». Відданий ніколи нічого не робить задля себе, щоб задовольнити свої чуття. Усе, що він заробляє, усе, що він їсть, усе, що він робить, він присвячує Верховному Богові-Особі, прагнучи задовольнити Його.

ВІРШ 8

यदृच्छयोपलब्धेन सन्तुष्टो मितभुङ् मुनिः ।

विविक्तशरणः शान्तो मैत्रः करुण आत्मवान् ॥ ८ ॥

*йадрчхайопалабдгена сантушто мита-бгун муніх
вівікта-шараṇах шйанто майтрах каруṇа āтмаван*

йадрчхайā – без труднощів; *упалабдгена* – тим, що вдається здобути; *сантуштах* – задоволений; *міта* – що мало; *бгук* – їсть; *муніх* – вдумливий; *вівікта-ішарапах* – живучи на відлюдді; *ішантах* – умиротворений; *маїтрах* – приязний; *карупах* – співчутливий; *ātma-vān* – що володіє собою і що пізнав себе.

Відданий повинен задовольнятися прибутком, який йому вдається заробити без надмірних зусиль. Він не повинен переїдати. Він повинен жити усамітнено й завжди залишатися вдумливим, умиротвореним, приязним, співчутливим і свідомим своєї суті.

ПОЯСНЕННЯ: Кожен, хто народився в матеріальному тілі, повинен підтримувати його, задовольняючи його насущні потреби, а для цього треба якось заробляти собі на життя. Відданий не повинен докладати більше зусиль, щоб добути собі прожиток, ніж це конче потрібно. Він повинен задовольнятися мінімальним прибутком і не намагатися заробляти дедалі більше, щоби просто накопичувати непотрібні речі. Зумовлена людина, в якої немає грошей, як можна зазвичай бачити, докладає великих зусиль, щоб заробити більше грошей, а потім панувати над матеріальною природою. Капіладева вчить нас, що не слід докладати великих зусиль задля речей, які приходять самі собою, без надмірної праці. Слово, вжите в цьому зв'язку, – *йадрчхайā*, воно означає, що кожній живій істоті судилося зазнати якогось щастя і якогось страждання в цьому тілі. Це називають законом карми. Щоб накопичити більше грошей, недостатньо самих зусиль, бо інакше майже всі володіли б однаковими статками. Насправді кожен заробляє і дістає стільки, скільки йому судилося згідно з його кармою. Як зауважується у «Бгаґаватам», іноді ми потрапляємо в біду чи небезпечне становище, не докладаючи до цього жодних зусиль, і так само ми можемо жити в розкошах, не докладаючи зусиль, щоб їх здобути. Господь радить нам приймати свою долю такою, яка вона є. Свій цінний

час треба використовувати на розвиток свідомості Крішні. Іншими словами, слід задовольнитися своїм природним становищем. Якщо доля ставить нас у певні обставини й наш добробут не дуже високий, порівняно з добробутом інших, ми не повинні перейматися цим. Просто треба використати свій цінний час на те, щоб розвивати свідомість Крішні. Розвиток свідомості Крішні не залежить від матеріального процвітання чи скрути. Свідомість Крішні вища за всі обставини, в які ставить нас матеріальне життя. Останній злидар може розвивати свідомість Крішні з таким самим успіхом, як і великий багатій. Тому треба вміти повністю задовольнятися своїм становищем, яке ми отримуємо з волі Господа.

Також у цьому вірші вжито слова *міта-бгук*. Це означає, що слід їсти рівно стільки, скільки потрібно для того, щоб підтримати в тілі життя. Не варто об'їдатися, намагаючись догодити своєму язичку. Людині виділено в їжу зерно, фрукти, молоко та інші такого типу продукти. Не слід гнатися за втіхою язика й вживати продукти, які людині їсти не годилося б. Зокрема, відданий повинен їсти тільки *прасада*, їжу, офіровану Богові-Особі. Відданому годиться харчуватися рештками страв, піднесених Господу. Господу офірують страви, приготовані з чистих продуктів, як оце зерно, овочі, фрукти, квіти й молоко, а продукти, які мають природу *гун* пристрасті й невігластва Господу пропонувати не можна. Відданий не повинен бути жадібним. Також Капіладева радить у цьому вірші, щоб відданий був *муні*, або вдумливим, – завжди думав про Крішну і про те, як краще служити Верховному Богові-Особі. Це єдине, про що ми повинні турбуватися. Як матеріаліст завше думає про те, як поліпшити своє матеріальне становище, так відданий повинен завжди думати про те, як покращити рівень своєї свідомості Крішні. Інакше кажучи, він повинен бути *муні*.

Далі цей вірш радить, щоб відданий жив усамітнено. Загалом звичайні люди цікавляться грошима, прагнуть матеріального добробуту, непотрібного для відданого. Відданий повинен знайти собі житло там, де всі цікавляться відданим

служінням. Тому відданий переважно оселяється у святому місці, де живуть інші віддані. Писання радять жити там, де немає великого скупчення мирських людей. Отже, дуже важливо жити на відлюдді, (*вівікта-їараңа*). Наступна якість – це *їїāнта*, умиротвореність. Відданий не повинен бути стурбованим. Він має задовольнятися прибутком, який приходить до нього природним чином, їсти не більше, ніж треба для підтримання здоров'я, жити усамітнено і завжди залишатися умиротвореним. Спокій розуму конче потрібний для розвитку свідомості Крішні.

Наступна якість – це *маїтра*, приязність. Відданий повинен до всіх ставитися дружньо, але тісно дружити тільки з відданими. З іншими він має підтримувати стримано-ввічливі стосунки. Він може казати: «Так, пане, ви маєте рацію», – але не зав'язувати тісних стосунків із матеріалістами. Проте відданий повинен виявляти співчуття до невинних людей, які не належать до атеїстів, але не посідають глибокого духовного розуміння. Відданий повинен виявляти співчуття до них і, наскільки можливо, учити їх, як розвивати свідомість Крішні. Відданий повинен завжди залишатися *ātмāvān*, утвердженням у своєму духовному становищі. Він не повинен забувати, що насамперед йому слід піклуватися про розвиток своєї духовної свідомості, або свідомості Крішні, а не ототожнювати себе в невігластві з тілом і розумом. *Ātmā* може також означати «тіло» або «розум», але в цьому випадку слово *ātмаvān* означає, що треба володіти собою. Відданому слід завжди зберігати чисту свідомість і пам'ятати, що він – духовна душа, а не матеріальне тіло чи розум. Тоді він впевнено прогресуватиме у свідомості Крішні.

ВІРШ 9

सानुबन्धे च देहेऽस्मिन्नकुर्वन्नसदाग्रहम् ।
ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ ९ ॥

*сāнубандге ча дехе 'смінн акурванн асад-āграхам
джйāнена дрш́та-таттвена пракртеḥ пурушасйа ча*

са-анубандге – у тілесних стосунках; *ча* – і; *дехе* – щодо тіла; *асмін* – цього; *акурван* – не роблячи; *асат-āграхам* – тілесних уявлень про життя; *джйāнена* – знанням; *дрш́та* – через бачення; *таттвена* – дійсності; *пракртеḥ* – природи; *пурушасйа* – духу; *ча* – і.

Пізнаючи дух і матерію, треба розвинути гостре бачення. Не слід ототожнювати себе з тілом і таким чином прив'язуватися до того, що пов'язане з тілом.

ПОЯСНЕННЯ: Зумовлені душі дуже схильні ототожнювати себе з тілом і вважати, що тіло – це «я», а все, що з ним пов'язане, чи вся власність тіла – це «мое». У санскриті це називається *ахам маматā*. Такий склад розуму становить корінну причину зумовленого життя. Треба навчитися в усьому бачити поєднання духу й матерії. Слід уміти розрізняти матеріальну природу і духовну, ототожнюючи себе з духом, а не з матерією. Це знання допоможе нам позбутися оманного тілесного погляду на життя.

ВІРШ 10

*निवृत्तबुद्ध्यवस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः ।
उपलभ्यात्मनात्मानं चक्षुषेवार्कमात्मदृक् ॥१०॥*

*нівртта-буддгй-авастхāно дūrī-бгўтāнйа-дарїанаḥ
упалабгйāтманāтмāнаṁ чакшушевāркам āтма-дрк*

нівртта – що піднявся над; *буддгі-авастхāнаḥ* – рівнем матеріальної свідомості; *дūrī-бгўта* – що залишив геть; *анйа* – інші; *дарїанаḥ* – погляди на життя; *упалабгйа* – пізнавши; *ātма-*

nā – очищеним інтелектом; *ātmānam* – себе; *chakṣuṣhā* – очима; *iva* – як; *arкам* – сонце; *ātма-дрк* – що усвідомив себе.

Треба утвердитися у трансцендентному становищі, вищому за всі рівні матеріальної свідомості, і звільнитися від усіх інших концепцій буття. Досягнувши таким чином свободи від оманного его, ми зможемо побачити своє справжнє ество, як бачимо сонце в небі.

ПОЯСНЕННЯ: На матеріальному рівні діяльність свідомості може набувати трьох форм. Коли ми не спимо, свідомість діє по-одному, коли ми спимо й бачимо сни, то вона діє по-другому, а коли ми перебуваємо в глибокому сні, вона діє ще по-інакшому. Щоб розвинути свідомість Крішні, треба стати трансцендентним до цих трьох станів свідомості. Слід очистити свою свідомість від усіх інших уявлень про життя, які не узгоджуються зі свідомістю Крішні, Верховного Бога-Особи. Це й називається *dūrī-bhūtaṇṇya-darīānaḥ*, – коли людина розвиває досконалу свідомість Крішні, вона не бачить нічого іншого, крім Крішні. У «Чайтанья-чарітамріті» сказано, що досконалий відданий може помічати багато рухомих і нерухомих об'єктів, але він в усьому бачить прояв енергії Крішні. Думаючи про енергію Крішні, він одразу ж згадує про Самого Крішну в Його особистісному образі. Тож куди він не дивиться, він в усьому бачить тільки Крішну. У «Брахма-самхіті» (5.38) сказано, що, коли очі людини змащені любов'ю до Крішні (*premaṇḍжана-ччхуріта*), вона завжди бачить Крішну, усередині й зовні. Це підтверджено і тут. Людині слід очиститися від усіх інших поглядів на життя, і тоді, звільнившись від оманного его та ілюзорних уявлень про себе, вона побачить себе як вічного слугу Господа. *Чакшушевārкам* – як ми виразно бачимо сонце, так людина, котра повністю розвинула свідомість Крішні, бачить Крішну і Його енергії. Людина, яка розвинула таке бачення, стає *ātма-дрк*, тобто досягає самоусвідомлення. Той, хто позбувається оманного его, тобто перестає ототожнювати

себе з тілом, починає бачити все таким, яким воно є. Тому його чуття також очищуються. Справжнє служіння Господу починається тоді, коли істота очистила свої чуття. Діяльність чуттів не слід зупиняти, треба лише позбутися оманного его, яке примушує істоту ототожнювати себе з тілом. Тоді чуття самі собою стануть чистими, і людина зможе за допомогою таких чуттів справді виконувати віддане служіння.

ВІРШ 11

मुक्तलिङ्गं सदाभासमसति प्रतिपद्यते ।
सतो बन्धुमसच्चक्षुः सर्वानुस्यूतमद्वयम् ॥११॥

мукта-лінґам сад-абґа́сам асаті пратіпадйате
сато бандгум асач-чакишух сарва́нусйӯтам адвайам

мукта-лінґам – трансцендентного; *сад-абґа́сам* – що проявляється як відображення; *асаті* – в оманному его; *пратіпадйате* – пізнає; *сатах бандгум* – опору матеріальної причини; *асат-чакишух* – око (те, що дає змогу побачити) ілюзорної енергії; *сарва-анусйӯтам* – що увійшов у все суще; *адвайам* – недвоїс-того.

Звільнена душа пізнає Абсолютного Бога-Особу, трансцендентного і проявленого як відображення, навіть в оманному его. Він опора матеріальної причини та входить в усе суще. Він абсолютний і недвоїстий, око ілюзорної енергії.

ПОЯСНЕННЯ: Чистий відданий бачить присутність Верховного Бога-Особи в усій проявленій матерії. Він присутній у матерії лише як відображення, але чистий відданий бачить, що єдине світло в темряві матеріальної ілюзії – це Верховний Господь, її основа. У «Бхаґавад-гіті» також сказано, що основа всього матеріального прояву – це Господь Крішна. Як підтверджується у «Брахма-самхіті», Крішна – це причина всіх

причин. У «Брахма-самхіті» сказано, що Верховний Господь у Своїх часткових або довершених поширеннях присутній не лише в цьому всесвіті й у всіх інших, але й у кожному атомі, хоча Він один-єдиний. Слово *адвайам*, «недвоїстий», використане в цьому вірші, означає, що, хоча Верховний Бог-Особа проявляється в усьому суцюзму, навіть в атомах, Він неподільний. Як саме Він присутній в усьому суцюзму, пояснює наступний вірш.

ВІРШ 12

यथा जलस्थ आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते ।
स्वाभासेन तथा सूर्यो जलस्थेन दिवि स्थितः ॥१२॥

йатхā джала-стха āбгāсах стхала-стхенāвадріййате
свāбгāсена татхā сūрйо джала-стхена діві стхітах

йатхā – як; *джала-стхах* – що розміщується на воді; *āбгāсах* – відображення; *стхала-стхена* – що перебуває на стіні; *авадріййате* – сприймається; *сва-āбгāсена* – своїм відображенням; *татхā* – так само; *сūрйах* – сонце; *джала-стхена* – перебуваючи на поверхні води; *діві* – у небі; *стхітах* – перебуває.

Як сонце можна побачити спочатку як відблиск на поверхні води, а тоді як зайчик на стіні, хоча саме воно залишається в небі, так само можна відчуті присутність Верховного Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш наводить досконалу аналогію. Сонце перебуває в небі, на величезній відстані від земної поверхні, але його відблиск можна побачити в жбані з водою, що стоїть у кутку кімнати. Сама кімната занурена в темряву, а сонце перебуває далеко в небі, однак відблиск сонця на поверхні води розсіює темряву. Чистий відданий бачить присутність Верховного Бога-Особи в усьому суцюзму, адже бачить

відблиск Його енергії. У «Вішну Пурані» сказано, що як присутність вогню можна відчутти завдяки його теплу і світлу, так за допомогою поширених усюди енергій Верховного Бога-Особи можна скрізь відчутти Його присутність, хоча Він один і другого немає. В «Ішопанішаді» підтверджено, що звільнена душа всюди відчуває присутність Господа, так само як усюди можна побачити сонячні промені та їхній відблиск, хоча сонце перебуває на величезній відстані від земної кулі.

ВІРШ 13

एवं त्रिवृदहङ्कारो भूतेन्द्रियमनोमयैः ।
स्वाभासैर्लक्षितोऽनेन सदाभासेन सत्यद्रुक् ॥१३॥

*евам тріврд-аханкāро бгūтендрійа-маномайаіх
свабгāсаір лакшіто 'нена сад-āбгāсена сатйа-дрк*

евам – так; *трі-врт* – що є під впливом троїстого; *аханкāрах* – оманного его; *бгūта-індрійа-манах-майаіх* – у тілі, чуттях і розумі; *сва-āбгāсаіх* – своїми відблисками; *лакшітах* – проявляється; *анена* – цим; *сат-āбгāсена* – відблиском Брахмана; *сатйа-дрк* – душа, яка пізнала себе.

Таким чином душа, яка пізнала себе, відображається спочатку в троїстому его, а тоді – у тілі, чуттях і розумі.

ПОЯСНЕННЯ: Зумовлена душа думає: «Я тіло», але звільнена душа думає: «Я не тіло, я духовна душа». Це усвідомлення «я є» називається его, або самоототожнення. Концепції «Я – тіло» чи «Усе пов'язане з тілом – моє» називають оманим его, а коли душа пізнає свою природу й думає про себе як про вічного слугу Верховного Господа, то це ототожнення являє собою істинне его. Перша концепція є породженням темряви трьох якостей матеріальної природи: добра, пристрасті й невігластва; водночас друга має природу чистого добра, яке називають *шуддга-саттва* або *вāсудева*. Коли ми кажемо, що

відмовляємося від его, це означає, що ми відмовляємося від оманного его, але істинне его залишається завжди. Коли свідомість душі, проходячи крізь призму матеріальної скверни тіла й розуму, відображається в оманному самоототожненні, жива істота перебуває в зумовленому стані, а коли свідомість відображається в чистому середовищі істинного его, то вона звільнена. Жива істота повинна очиститися від схильності ототожнювати себе зі своєю матеріальною власністю, що притаманно зумовленій душі, і знайти свою тотожність у стосунках із Верховним Господом. У зумовленому стані жива істота все вважає за об'єкт чуттєвого задоволення, а у звільненому стані вона все вважає за знаряддя в служінні Верховному Господу. Свідомість Крішні, віддане служіння, – це справжній звільнений стан живої істоти. Будь-яка інша діяльність живої істоти, чи вона приймає щось, чи відкидає – як на матеріальному рівні, так і на рівні філософії порожнечі, або імперсоналізму, – це недосконалий стан чистої душі.

Розвинувши розуміння чистої душі, яка зветься *сат'я-дрк*, жива істота може в усьому бачити відображення Верховного Бога-Особи. Коли зумовлена душа бачить прекрасну троянду, вона думає, що запашна квітка призначена для задоволення її чуттів. Це одна форма бачення. Однак звільнена душа ту саму квітку бачить як відображення Верховного Господа, думаючи: «Ця прекрасна квітка існує тільки завдяки вищій енергії Верховного Господа, тому вона належить Верховному Господу і їй треба використати у служінні Йому». Існує два різновиди бачення світу. Зумовлена душа бачить квітку як об'єкт власної насолоди, а відданий бачить квітку як те, що треба використати у служінні Господу. Так само можна бачити відображення Верховного Господа у своїх чуттях, розумі, тілі – в усьому. Завдяки такому істинному баченню можна все задіяти у служінні Господу. У «Бгакті-расамріта-сіндгу» сказано, що людину, яка все використала на служіння Господу – і свою життєву енергію, і свої статки, і свій інтелект, і свої слова – або яка бажає використати це все на служіння Господу, слід вважати за звільнену

душу, *сатйа-дрк*, незважаючи на її теперішнє становище. Така людина осягнула істинну суть усіх речей.

ВІРШ 14

भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया ।
लीनेष्वसति यस्तत्र विनिद्रो निरहङ्क्रियः ॥१४॥

бгўта-сўкимендрійа-мано- буддгй-āдїшв іха нїдрайā
лїнешв асатї йас татра вінідро нїраханкрїях

бгўта – матеріальні елементи; *сўкима* – об'єкти насолоди; *їндрїйа* – матеріальні чуття; *манах* – розум; *буддгї* – інтелект; *āдїшу* – і так далі; *їха* – тут; *нїдрайā* – сном; *лїнешу* – коли занурені; *асатї* – у неспроявлене; *йах* – хто; *татра* – там; *вінідрах* – пробуджений; *нїраханкрїях* – вільний від оманного его.

Хоча здається, що відданий занурений у п'ять матеріальних елементів, об'єкти матеріальної насолоди, матеріальні чуття і матеріальний розум та інтелект, насправді він пробудився від сну й звільнився від оманного его.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш докладніше пояснює слова Рупи Госвами, який у «Бгакті-расамріта-сіндгу» каже, що людина може бути звільнена ще навіть у теперішньому тілі. Жива істота, яка стала *сатйа-дрк*, тобто пізнала свої стосунки з Верховним Богом-Особою, може здаватися зовні зануреною в п'ять елементів матерії, п'ять об'єктів матеріальних чуттів, десять чуттів і розум та інтелект, але однаково її слід вважати за пробуджену й вільну від впливу оманного его. Дуже важливим у цьому вірші є слово *лїна*. Філософи-*маяваді* закликають злитися з безособистісним сяйвом Брахмана, вважаючи це за найвищу мету, або призначення. У цьому вірші також ідеться про злиття, або занурення. Але, навіть занурившись у те

чи інше середовище, можна зберегти свою індивідуальність. Джіва Госвами ілюструє це на прикладі із зеленою пташкою, яка залітає в крону зеленого дерева та, на перший погляд, зливається з його зеленню, однак насправді не втрачає своєї індивідуальності. Пізнати свою істинну індивідуальність – означає усвідомити себе як вічного слугу Верховного Господа. Це пояснює Сам Господь Чайтанья. Він виразно сказав, відповідаючи на запитання Санатани Госвами, що *жива істота – це вічний слуга Крішни*. Крішна також каже у «Бгаґавад-гіті», що жива істота вічно є Його невіддільною часткою. Призначення частки полягає в тому, щоб служити цілому. У цьому полягає суть індивідуальності. Індивідуальність залишається навіть тоді, коли жива істота неначе зливається з матерією. Жива істота має грубе тіло, яке складається з п'яти елементів; тонке тіло, яке складається з розуму, інтелекту, оманного его й оскверненої свідомості; а також п'ять діяльних чуттів і п'ять пізнавальних чуттів. Таким чином вона занурюється в матерію. Але вона зберігає свою індивідуальність вічного слуги Господа, навіть занурившись у двадцять чотири матеріальні елементи. Живу істоту, яка усвідомлює своє становище слуги – перебуває вона в духовному світі чи в матеріальному, – слід вважати за звільнену душу. Так пояснюють авторитети, і те ж сказано в цьому вірші.

ВІРШ 15

मन्यमानस्तदात्मानमनष्टो नष्टवन्मृषा ।
नष्टेऽहङ्कारणे द्रष्टा नष्टवित्त इवातुरः ॥१५॥

манйамāнаs таdātmānam анаштo наштaван мршā
наштe 'хаікараṇe драштā наштa-вітта іvāтураḥ

манйамāнаḥ – думаючи; таdā – тоді; ātmānam – себе; анашт-
таḥ – хоча не загублений; наштa-ват – як загубленого; мршā

– оманно; *наште ахайкараңе* – через зникнення его; *драштā* – споглядач; *нашта-віттах* – який загубив свій маєток; *іва* – наче; *ātурах* – нещасний.

Жива істота може ясно відчутти свою природу споглядача, але через те, що під час глибокого сну її его зникає, вона піддається омані та вважає себе теж загубленою. Так само людина, яка втратила своє багатство, поринає в горе, вважаючи себе погубленою.

ПОЯСНЕННЯ: Тільки в невігластві жива істота вважає себе загубленою. Розвинувши знання та усвідомивши своє істинне становище вічної істоти, вона розуміє, що ніколи не може пропасти. Вдалий приклад, який це ілюструє, наведено в цьому вірші: *нашта-вітта івātурах*. Людина, яка втратила великі гроші, може думати, що вона пропала, але насправді пропала не вона, а тільки її гроші. Але через те, що її свідомість занурена в гроші, тобто через ототожнення себе з цими грошима, вона вважає, що пропала вона сама. Так само, коли ми помилково ототожнюємо себе з матерією, яка становить наше поле діяльності, ми іноді думаємо, що пропали, хоча насправді це ілюзія. Коли в людині прокидається чисте знання і вона усвідомлює себе як вічного слугу Господа, вона повертається у своє істинне становище. Жива істота ніколи не може пропасти. Людина, яка поринула в сон і забула, хто вона, може вважати, що вона хтось інший чи що вона пропала, однак насправді її тотожність залишається та сама. Уявляти себе загубленим примушує оманне его, яке існує доти, доки жива істота не прокинеться й не усвідомить, що вона – вічний слуга Господа. Ідеї філософів-*маяваді* про злиття з Верховним Господом – це просто інший прояв оманного его, яке навіює їм думки про зникнення особи. Під впливом ілюзії хто завгодно може проголосити себе Верховним Господом, але це не має нічого спільного з дійсністю. Це остання пастка, яку *мая* розставляє на шляху живої істоти. Вважати себе за рівного Верховному Господу чи вважати себе

за Самого Верховного Господа означає все ще залишатися під впливом оманного его.

ВІРШ 16

एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते ।

साहङ्कारस्य द्रव्यस्य योऽवस्थानमनुग्रहः ॥१६॥

*евам пратйавамрїйїācāv ātmānam пратїпадйате
cāhaṅkārasya dравyasya йо 'вастхānam ануграхах*

евам – так; *пратйавамрїйїā* – зрозумівши; *асау* – ця особа; *ātmānam* – своє єство; *пратїпадйате* – пізнає; *са-аханkāрасya* – того, що вона приймала під впливом оманного его; *дравйасya* – становища; *йах* – хто; *авастхānam* – притулок; *ануграхах* – хто проявляє.

Коли завдяки зрілому розумінню людина усвідомлює свою індивідуальність, їй відкривається природа того становища, в якому вона перебувала під впливом оманного его.

ПОЯСНЕННЯ: Філософи-*маяваді* вважають, що кінець кінцем індивідуальність зникає, і все стає єдиним, а між тим, хто пізнає, пізнаваним та знанням зникає будь-яка різниця. Але ретельний аналіз виявляє помилковість такого судження. Індивідуальність не зникає ніколи, навіть коли істоті здається, що три начала – той, хто пізнає, пізнаване і знання – зливаються воедино. Саме усвідомлення того, що ці три начала зливаються, також являє собою різновид знання, оскільки ж існує той, хто сприймає це знання, то як можна стверджувати, що той, хто пізнає, пізнаване і знання злилися воедино? Індивідуальна душа, яка сприймає це знання, далі залишається індивідуальністю. Індивідуальність залишається як у матеріальному існуванні, так і в духовному, єдина різниця полягає в природі самоототожнення індивідуальної душі. Коли душа ототожнює

себе з матерією, на неї впливає оманне его, і вона під впливом ілюзії сприймає всі речі інакшими, ніж вони є насправді. У цьому полягає суть зумовленого життя. А коли жива істота очищується від оманного его, вона все бачить в істинному світлі, і цей стан називають звільненням.

Як сказано в «Ішопанішаді», усе суще належить Господу: *īśāvāśyam idaṁ sarvaṁ*. Усе суще спирається на енергію Верховного Господа. Це підтверджується й у «Бгаґавад-гіті». Усе суще породжене енергією Господа та спирається на неї, а енергія Господа невідмінна від Нього Самого, однак Господь проголошує: «Я існую окремо». Тому, хто ясно усвідомлює своє природне становище, відкриваються всі істини. Коли людина дивиться на все через призму оманного его, то таке сприйняття зумовлює її, а коли вона сприймає речі такими, якими вони є, вона досягає звільнення. Тут можна використати приклад, наведений у попередньому вірші: коли людина, яка ототожнює себе зі своїми грошима, втрачає їх, вона вважає, що вона сама також пропала. Проте насправді вона зовсім відмінна від грошей, і гроші їй не належать. Побачивши дійсність в істинному світлі, ми розуміємо, що гроші не належать жодній окремій людині чи живій істоті й не є людським творінням. У кінцевому підсумку гроші – це власність Верховного Господа, і тому не може бути й мови про те, щоби хтось їх втратив. Але доки людина у своїй ілюзії думає «Я насолоджуюся» чи «Я Господь», вона не зможе звільнитися від спотвореного світобачення і залишатиметься зумовленою. Щойно вона звільняється від оманного его, то досягає звільнення. Як підтверджується у «Бгаґаватам», *मुक्ति*, або звільнення, – це повернення до свого істинного природного становища.

ВІРШ 17

देवहूतिरुवाच

पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन् विमुञ्चति कर्हिचित् ।

अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो ॥१७॥

девахутір увāча

*пурушам пракртїр брахман на вїмунчати кархічіт
анїонїāпāїрайатвāч ча нїтїатвāд анайох прабго*

девахутїх увāча – Девахутї сказала; *пурушам* – духовну душу; *пракртїх* – матеріальна природа; *брахман* – о брахмане; *на* – не; *вїмунчати* – відпускає; *кархічіт* – хоч коли; *анїонїа* – одне до одного; *āпāїрайатвāт* – через притягання; *ча* – і; *нїтїатвāт* – через вічність; *анайох* – їх обох; *прабго* – Господи.

Шрі Девахутї запитала: Дорогий брахмане, чи може матеріальна природа коли-небудь відпустити духовну душу? Вони вічно приваблюються одна одною, тому як їх можна роз'єднати?

ПОЯСНЕННЯ: Девахутї, мати Капіладеви, ставить своє перше запитання. Хоча ми можемо зрозуміти, що духовна душа відмінна від матерії, роз'єднати їх між собою неможливо ні за допомогою філософських роздумів, ні за допомогою правильного розуміння. Духовна душа – це межова енергія Верховного Господа, а матерія – це Його зовнішня енергія. Так чи інакше ці дві вічні енергії з'єдналися, і роз'єднати їх дуже важко, тож як індивідуальна душа може досягнути звільнення? Практика також показує, що коли душа відділяється від тіла, то тіло припиняє своє існування, а коли тіло відокремлене від душі, існування душі неможливо виявити. Поки душа й тіло поєднані між собою, поти ми бачимо прояви життя. Однак коли вони роз'єднуються, ми вже не бачимо проявів існування тіла й душі. Запитання, яке Девахутї ставить Капіладеві, певною мірою спричинене впливом філософії порожнечі. Послідовники філософії порожнечі кажуть, що свідомість утворюється внаслідок поєднання матеріальних елементів, а коли свідомість зникає і комбінація матеріальних елементів розпадається, у кінці не залишається нічого, крім порожнечі. У філософії *маявади* ця відсутність свідомості має назву *нїрвана*.

ВІРШ 18

यथा गन्धस्य भूमेश्च न भावो व्यतिरेकतः ।
अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥१८॥

йатхā гандгасйа бгўмеіш ча на бгāво вйатірекатах
апāм расасйа ча йатхā татхā буддгех парасйа ча

йатхā – як; *гандгасйа* – аромату; *бгўмех* – землі; *ча* – і; *на* – не; *бгāвах* – існування; *вйатірекатах* – окреме; *апāм* – води; *расасйа* – смаку; *ча* – і; *йатхā* – як; *татхā* – так; *буддгех* – інтелекту; *парасйа* – свідомості, чи духу; *ча* – і.

Як земля і запах невіддільні між собою, як смак невіддільний від води, так само не можуть окремо існувати інтелект і свідомість.

ПОЯСНЕННЯ: Цей приклад посилається на те, що все матеріальне має певний запах. Квітка, земля – усе якось пахне. Якщо запах відділити від матеріального об'єкта, його (об'єкт) не вдасться розпізнати. Без смаку вода не буде водою. Якщо вогонь не виділятиме тепла, саме слово «вогонь» втратить своє значення. Так само без інтелекту дух не буде духом.

ВІРШ 19

अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं पुरुषस्य यदाश्रयः ।
गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथम् ॥१९॥

акартұх карма-бандго 'йам пурушасйа йад-āйірайах
гўнєшу сатсу пракртех каівалйам тєшв атах катхам

акартұх – того, хто не виконує жодних дій, тобто пасивного виконавця дій; *карма-бандгах* – рабство корисливої діяльності; *айам* – це; *пурушасйа* – душі; *йат-āйірайах* – породжене прив'язаністю до *гун*; *гўнєшу* – поки *гуни*; *сатсу* – поки існу-

ють; *пракртех* – матеріальної природи; *каівалйам* – свобода; *тешу* – у тих; *атах* – отожд; *катхам* – як.

Тому навіть якщо хтось залишається пасивним виконавцем дій, поки матеріальна природа впливає на душу й тримає її у своїх лабетах, як та може звільнитися?

ПОЯСНЕННЯ: Навіть коли жива істота прагне свободи від матеріальної скверни, ця свобода не приходить до неї. Щойно жива істота ставить себе в залежність від *лун* матеріальної природи, усі її дії відбуваються під впливом якостей матеріальної природи, а сама вона залишається їхнім пасивним виконавцем. У «Бгаґавад-гіті» підтверджується: *пракртех крійамāñānī лунāйх* – дії живої істоти продиктовані впливом якостей, чи *лун*, матеріальної природи. Жива істота помилково гадає, що всі дії виконує вона сама, але, на жаль, сама вона бездіяльна. Іншими словами, вона не має нагоди вийти з-під влади матеріальної природи, тому що ця природа повністю її зумовлює. У «Бгаґавад-гіті» також сказано, що вирватися з лабетів матеріальної природи вкрай важко. Можна скільки завгодно переконувати себе, що все врешті-решт порожнеча, що Бога немає, і навіть якщо в основі всього сущого лежить дух, цей дух безособистісний. Так собі можна мудрувати без кінця, але справді звільнитися з тенет матеріальної природи вкрай важко. Девахуті каже, що поки істота залишається під впливом матеріальної енергії, скільки не мудруй, як вона може звільнитися? Відповідь на це можна знайти у «Бгаґавад-гіті» (7.14): тільки той, хто віддався лотосовим стопам Верховного Господа Крішні (*мām ева йе прападйанте*), може звільнитися з лабетів *маї*.

Девахуті поступово піднімається до рівня цілковитої відданості, тому ставить дуже розумні запитання. Як звільнитися? Як істота, котру міцно тримають *луни* матеріальної природи, може досягнути чистого стану духовного існування? Це запитання містить дуже цінний натяк для всіх пошановувачів так

званої медитації. Є багато прихильників так званої медитації, які думають: «Я Верховна Духовна Душа. Я керую діяльністю матеріальної природи. З моєї волі рухається сонце й сходить місяць». Вони думають, що такі думки чи медитації дарують їм звільнення, але можна побачити, що всього за три хвилини після такої безглуздої медитації вони опиняються в цілковитому рабстві *лун* матеріальної природи. Відразу ж після цієї зарозумілої медитації горе-йога мучить спрага, і йому хочеться вихилити чарку чи викурити цигарку. Він цілковитий раб матеріальної природи, проте він вважає, що повністю звільнився з її лабетів. Це запитання Девахуті – пересторога для таких людей, які проголошують, що вони суть усе суще чи що все врешті-решт порожнеча, і тому немає різниці між гріховною та праведною діяльністю. Це все атеїстичні вигадки. Насправді ж поки жива істота не віддасться Верховному Богові-Особі, як вчить «Бгагавад-гіта», вона не зможе звільнитися з пут *маї*.

ВІРШ 20

क्वचित्त्वामर्शेन निवृत्तं भयमुल्बणम् ।
 अनिवृत्तनिमित्तत्वात्पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥२०॥

*квачіт таттвāваршіена ніврттам бгайам улбаңам
 анівртта-німіттатвāт пунах пратйаватіштхате*

квачіт – у певних випадках; *таттва* – першоелементів; *авамаршіена* – розглядом; *ніврттам* – усунутий; *бгайам* – страх; *улбаңам* – великий; *анівртта* – не усунутий; *німіттатвāт* – тому що причина; *пунах* – знову; *пратйаватіштхате* – з'являється.

Навіть якщо за допомогою роздумів і аналізу першоелементів людина позбувається страхітливої загрози матеріального рабства, ця загроза може повернутися будь-якої миті, адже її причину не усунено.

ПОЯСНЕННЯ: Причина матеріального рабства полягає в тому, що жива істота під впливом оманного его, через яке вона пра-

гне панувати над матеріальною природою, сама віддає себе в полон матерії. У «Бгаґавад-гїті» (7.27) сказано: *іччхā-двеша-самуттхена*. Жива істота відчуває в собі дві схильності. Одна схильність – це *іччхā*, тобто бажання панувати над матеріальною природою чи бути таким же великим, як Верховний Господь. Кожен у матеріальному світі хоче бути великим. Друга схильність – це *двеша*, або «заздрість». Заздрячи Крішні, Верховному Богові-Особі, людина думає: «Чому Крішна повинен бути суттю всього сущого? Я нічим не гірший за Крішну». Ці два почуття – бажання бути Господом і заздрість до Господа – становлять причину матеріального рабства. Доки в мислителя, шукача спасіння чи послідовника філософії порожнечі залишається якесь бажання бути найвищим, бути всім сущим або заперечувати існування Бога, залишається причина їхнього рабства, і тому про їхнє звільнення не може бути й мови.

Девахуті мудро каже: «Людина може теоретично проаналізувати елементи матеріальної природи та сказати, що вона звільнилася, але поки існує причина її рабства, поти вона не може бути вільною». У «Бгаґавад-гїті» стверджується, що досконалого успіху у своїх пошуках знання досягає тільки той, хто за багато життів усвідомлює свою природу і віддається Верховному Господу, Крішні. Між теоретичною свободою від матеріального рабства та справжньою свободою пролягає величезна різниця. У «Бгаґаватам» (10.14.4) сказано, що людина, яка залишає благословенний шлях відданого служіння і просто намагається пізнати світ за допомогою роздумів, тільки марнує свій цінний час (*кліййанті йе кевала-бодга-лабдгайе*). Результат такої добровільної праці один – втомливий труд, а інших результатів немає. Розумові труди мислителя не дають йому нічого, крім втоми. Ілюструючи такі зусилля, у «Шрімад-Бгаґаватам» їх порівнюють з обмолотом половини – така людина не має жодної користі зі своєї праці, тому що все зерно вже обмолочене. Так само, просто будуючи умоглядні теорії, неможливо звільнитися від матеріального рабства,

адже причина цього рабства залишається. Слід усунути причину, тоді зникне і її наслідок. Це пояснює Верховний Бог-Особа в наступних віршах.

ВІРШ 21

श्रीभगवानुवाच

अनिमित्तनिमित्तेन स्वधर्मेणामलात्मना ।

तीव्रया मयि भक्त्या च श्रुतसम्भृतया चिरम् ॥२१॥

úrī-bgaṭavān uvācha

anīmītta-nīmīttena swa-dḡarमेṇāmālātmānā

tīvrayā mayi bhaktiyā cha śruta-sambhṛtayā cīram

úrī-bgaṭavān uvācha – Верховний Бог-Особа сказав; *anīmītta-nīmīttena* – не бажаючи плодів своєї діяльності; *swa-dḡarमेṇa* – виконуючи свої визначені обов’язки; *amāla-ātmānā* – з чистим розумом; *tīvrayā* – серйозним; *mayi* – Мені; *bhaktiyā* – відданим служінням; *cha* – і; *śruta* – слуханням; *sambhṛtayā* – наділений; *cīram* – протягом тривалого часу.

Верховний Бог-Особа сказав: Звільнитися можна, якщо серйозно присвятити себе відданому служінню Мені, і впродовж тривалого часу слухати Мене чи про Мене. Виконуючи так свої обов’язки, людина не отримує наслідків своєї діяльності та звільняється від матеріальної скверни.

ПОЯСНЕННЯ: Пояснюючи цей вірш, Шрідгара Свами зауважує, що саме стикання з матеріальною природою ще не зумовлює істоту. Зумовлене життя починається тоді, коли істота осквернюється *гунами* матеріальної природи. Коли людина спілкується з представниками правоохоронних органів, це ще не означає, що вона злочинець. Доки вона не порушує закон, її ніхто не каратиме, навіть якщо вона буде крутитися біля поліцейських. Так само звільнена душа не зазнає впливу матеріальної природи, навіть перебуваючи в ній. Сам Верховний

Бог-Особа якимсь чином стикається з матеріальною природою, коли сходить у цей світ, але це не впливає на Нього. Треба діяти так, щоб, навіть перебуваючи в матеріальній природі, залишатися вільним від її скверни. Хоча лотос росте у воді, він не торкається до неї. Саме так треба провадити своє життя, згідно з настановами Бога-Особи Капіладеви, які Він дає в цьому вірші (*анімітта-німіттена сва-дгармеṇāmālātmānā*).

Можна звільнитися від усіх злигоднів і нещасть, просто серйозно присвятивши себе відданому служінню. У цьому вірші пояснено, як саме людина прогресує на шляху відданого служіння і досягає досконалості. Спочатку людина повинна з чистою свідомістю виконувати свої визначені обов'язки. «Чиста свідомість» означає «свідомість Крішні». Свої визначені обов'язки слід виконувати у свідомості Крішні. Немає потреби якимось змінювати свої обов'язки, потрібно просто діяти у свідомості Крішні. Виконуючи свої обов'язки у свідомості Крішні, треба впевнитися, чи задоволений цією фаховою діяльністю Крішна, Верховний Бог-Особа. В іншому місці «Бгаґаватам» сказано: *сванушṭхітасйа дгармасйа самісіддгір харі-тошаṇам* – кожен має ті чи інші визначені обов'язки, але виконання цих обов'язків буде досконале тільки тоді, коли цим буде задоволений Верховний Бог-Особа, Харі. Наприклад, обов'язок Арджуни полягав у тому, щоб воювати, але критерієм, який визначав те, наскільки досконало він виконував свій обов'язок, полягав у тому, настільки задоволений Крішна. Крішна хотів, щоб Арджуна воював, і коли Арджуна вступив у битву задля задоволення Господа, він досягнув досконалості у своїх професійних обов'язках та у відданому служінні. Натомість, коли він, всупереч волі Крішні, не бажав воювати, його дії були недосконалими.

Той, хто хоче, щоб його життя було досконале, повинен виконувати свої визначені обов'язки, прагнучи задовольнити цим Крішну. Треба діяти у свідомості Крішні, тому що така діяльність ніколи не породжує наслідків (*анімітта-німіттена*). Це підтверджується у «Бгаґавад-гіті»: *йаджйārtxāt кармаṇо*

‘*найтра* – усі свої дії треба виконувати тільки задля Яг’ї, тобто для задоволення Вішну. Будь-яка інша діяльність, яку людина виконує не для Яг’ї чи задоволення Вішну, зв’язує виконавця. Тому Капіла Муні тут вчить, як стати трансцендентним до пут матерії, діючи у свідомості Крішні, тобто серйозно присвятивши себе відданому служінню. Розвинути таке серйозне ставлення до відданого служіння можна шляхом слухання про Господа впродовж тривалого часу. Слухати й оспівувати оповіді про Господа – це початок відданого служіння. Треба спілкуватися з відданими та слухати від них про трансцендентну появу Господа, Його діяння, зникнення, повчання тощо.

Існує два різновиди *шруті*, або писань. Один різновид – це писання, які повідав Сам Господь, а другий – це писання, які розповідають про Господа та Його відданих. До першого різновиду належить «Бгаґавад-гіта», а до другого – «Шрімад-Бгаґаватам». Треба знову і знову слухати ці писання у викладі гідних довіри людей, щоб утвердитися на шляху серйозного відданого служіння. Присвятивши себе такому відданому служінню, людина звільняється від скверни *маї*. У «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що оповіді про Верховного Бога-Особу очищають серце слухача від усієї скверни, породженої впливом трьох *гун* матеріальної природи. Постійне й регулярне слухання зменшує занечиснення хіттю й жадібністю до насолоди та панування над матеріальною природою, а коли хіть і жадібність зменшуються, людина піднімається до *гуни* добра. Це той рівень, на якому людина пізнає Брахман, або дух. Завдяки цьому людина утверджується на трансцендентному рівні. А завжди перебувати на трансцендентному рівні означає досягнути свободи від пут матерії.

ВІРШ 22

ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन वैराग्येण बलीयसा ।
तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्मसमाधिना ॥२२॥

*джйāнена дриṭа-таттвена вайрāгйєна балйāsā
тапо-йуктена йогєна тівреṇātма-самāдгінā*

джйāнена – знанням; дриṭа-таттвена – баченням Абсолютної Істини; вайрāгйєна – зреченістю; балйāsā – дуже сильною; тапах-йуктена – аскезою; йогєна – містичною йоґою; тівреṇа – непохитною; āтма-самāдгінā – зануреністю в себе.

Треба присвятити себе відданому служінню з усією рішучістю, досконалим знанням і трансцендентним баченням. Щоби бути непохитно зануреним у себе, потрібно мати глибоку відреченість, виконувати аскези та практикувати містичну йоґу.

ПОЯСНЕННЯ: Віддане служіння у свідомості Крішні не можна виконувати сліпо, керуючись матеріальними емоціями чи вигадками. Тут конкретно сказано, що віддане служіння треба виконувати з повним знанням і баченням Абсолютної Істини. Абсолютну Істину можна збагнути, розвиваючи трансцендентне знання, а критерієм розвитку трансцендентного знання служить відреченість, яку воно породжує. Ця відреченість не тимчасова і не вдавана – вона дуже глибока. Що більше людина розвиває свідомість Крішні, то більше в неї проявляється відреченість від матерії, *вайраг'я*. Якщо людина не відрікається від матеріальної насолоди, це означає, що вона не розвивається у свідомості Крішні. Свідомість Крішні дає настільки глибоку відреченість, що її не може похитнути найзнадливіша ілюзія. Віддане служіння треба виконувати в дусі цілковитої *танасьї*, чи аскези. Треба щомісяця поститися на два дні *єкадаші*, які випадають на одинадцятий день після повного місяця та молодика, а також у дні з'явлення Господа Крішні, Господа Рами й Господа Чайтаны Махапрабґу. Є багато таких днів, коли треба постити. *Йогєна* означає «приборкуючи розум і чуття» (*йога іन्द्रійа-самйамах*). Слово *йогєна* вказує на те, що людина глибоко занурена у своє духовне єство й здатна, розвиваючи знання, збагнути своє природне становище та свої

стосунки з Наддушею. Завдяки цьому вона міцно утверджується у відданому служінні, і жодні матеріальні спокуси не можуть похитнути її віри.

ВІРШ 23

प्रकृतिः पुरुषस्येह दह्यमाना त्वहर्निशम् ।
तिरोभवित्री शनकैरग्रेर्योनिरिवारणिः ॥२३॥

пракртіх пурушасйеха дахйамāñ тв ахар-ніішам
тіро-бгавітрі ішанакаір агнер йонір іварāніх

пракртіх – вплив матеріальної природи; *пурушасйа* – живої істоти; *іха* – тут; *дахйамāñ* – що згорає; *ту* – але; *ахах-ніішам* – вдень і вночі; *тірах-бгавітрі* – зникнення; *ішанакаіх* – поступово; *агнєх* – вогню; *йоніх* – причина появи; *іва* – як; *арāніх* – дерев'яні дощечки.

Жива істота, яка перебуває під впливом матеріальної природи, немов постійно горить у вогні. Але коли вона серйозно виконує віддане служіння, цей вплив поступово зникає, як дерев'яні дощечки, які допомогли розпалити вогонь, самі згорають у ньому.

ПОЯСНЕННЯ: Дерево містить у собі вогонь, який за сприятливих обставин спалахує. Але якщо вогонь підтримувати, то дерев'яні тріски, які стали причиною вогню, самі згорають у ньому. Так само зумовлене життя істоти в матеріальному світі починається через її бажання панувати над матеріальною природою і заздрість до Верховного Господа. Головні дві хвороби зумовленої душі полягають у тому, що вона хоче злитися з Верховним Господом або хоче стати володарем матеріальної природи. *Кармі* намагаються експлуатувати багатства матеріальної природи, щоби стати її володарем і задовольняти свої чуття, а *г'яні*, шукачі звільнення, розчарувалися в мате-

ріальних насолодах і хочуть злитися воедино з Верховним Богом-Особою або з Його безособистісним сяйвом. Причиною обох хвороб є матеріальне забруднення. Його можна усунути за допомогою відданого служіння, тому що віддане служіння вільне від цих двох хвороб – бажання панувати над матеріальною природою і бажання злитися з Верховним Господом. Отже, старанне виконання відданого служіння у свідомості Крішні відразу ж спалює причину матеріального існування.

Зовні відданий, який повністю занурений у свідомість Крішні, схожий на великого *кармі*, який постійно працює, але природа діяльності відданого зовсім інакша, оскільки присвячена задоволенню Верховного Господа. Це називається *бгакті*, віддане служіння. Арджуна, здавалося, був воїном, але коли своїм воєнним мистецтвом він задовольнив чуття Господа Крішні, він став відданим. Узявши до уваги, що відданий також вдається до філософського пошуку, щоб пізнати Верховного Бога-Особу таким, як Він є, його дії можна сплутати з діями умоглядного мислителя, але насправді відданий намагається збагнути духовну природу і трансцендентну діяльність. Отож, незважаючи на схильність до філософських роздумів, відданий не зазнає матеріальних наслідків, властивих корисливій діяльності та умоглядним роздумам, адже присвячує свої дії Верховному Богові-Особі.

ВІРШ 24

भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ।
नेश्वरस्याशुभं धत्ते स्वे महिम्नि स्थितस्य च ॥२४॥

*бгукта-бгогā парітйактā дріштā-дошā ча нītйaйāх
неїшварасйāйубгаṁ дгатте све махімні стхītасйā ча*

бгукта – тим, чим насолоджуються; *бгогā* – насолоду; *парі-тйактā* – облишивши; *дріштā* – виявивши; *дошā* – хибність; *ча* – і; *нітйaйāх* – завжди; *на* – не; *йїшварасйā* – незалежного;

айубгам – шкоду; *дгатте* – завдає; *све махімні* – у своїй величї; *стхітасйа* – утвердженого; *ча* – і.

Зрозумівши хибність свого бажання панувати над матеріальною природою і тому відмовившись від нього, жива істота здобуває незалежність та утверджується у своїй справжній величї.

ПОЯСНЕННЯ: Жива істота не може по-справжньому насолоджуватися матеріальними ресурсами, і тому врешті-решт її спроби панувати над матеріальною природою зазнають поразки. Розчарована цією невдачею, вона бажає здобути більше могутності, ніж має звичайна жива істота, і тому хоче злитися з буттям верховного володаря насолоди. Таким чином вона плакає задум зазнати набагато більшої насолоди.

Коли істота утверджується у відданому служінні, вона здобуває справжню незалежність. Люди меншого розуму не розуміють становище вічного слуги Господа. Їх пантеличить слово «слуга», їм невтямки, що це служіння цілком відмінне від служіння в матеріальному світі. Бути слугою Господа – це найвище становище, якого можна досягти. Той, хто зумів це зрозуміти й відродив свою первинну природу вічного Господнього слуги, стає цілковито незалежним. Жива істота втрачає незалежність тоді, коли зв'язує своє існування з матеріальною природою. У царстві духу жива істота володіє повною незалежністю, і про її залежність від трьох *лун* матеріальної природи не може бути й мови. Відданий досягає цього незалежного становища, тому відмовляється від нього, побачивши марність бажання насолоджуватися матерією.

Відмінність між відданим та імперсоналістом полягає в тому, що імперсоналіст намагається стати єдиним з Усевишнім, щоби безперешкодно насолоджуватися, а відданий взагалі відмовляється від схильності насолоджуватися і присвячує себе трансцендентному любовному служінню Господеві. Це природне становище живої істоти, в якому вона постає в усій

своїй величі. Досягнувши цього становища, вона стає *ішварою*, повністю незалежною. Справжній *ішвара*, або *ішварах парамах*, тобто верховний *ішвара*, володар верховної незалежності, – це Крішна. Жива істота може бути *ішварою* тільки тоді, коли служить Господу. Інакше кажучи, істинна незалежність – це трансцендентна насолода, яку дарує любовне служіння Господу.

ВІРШ 25

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थभृत् ।
स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥२५॥

йатхā хй апраібуддгасйā прасвāпо бахв-анартха-бгрт
са ева пратібуддгасйā на ваі мохāйā калпате

йатхā – як; *хй* – певно; *апраібуддгасйā* – того, хто спить; *прасвāпах* – сновидіння; *баху-анартха-бгрт* – містить багато неприємного; *сах ева* – те саме сновидіння; *праібуддгасйā* – того, хто прокинувся; *на* – не; *ваі* – певно; *мохāйā* – спантеличити; *калпате* – здатне.

Уві сні, коли свідомість людини майже повністю покрита, вона бачить багато неприємного, але коли вона прокидається і приходить до тями, неприємний сон більше не може збентежити її.

ПОЯСНЕННЯ: Уві сні свідомість людини затьмарена, і вона іноді бачить усілякі неприємні речі, які турбують її, але коли вона прокидається, то хоча й пам'ятає події сну, вони вже не турбують її. Так само людина, яка досягнула самоусвідомлення, тобто збагнула свої істинні стосунки з Верховним Господом, стає цілковито задоволеною, і три *луни* матеріальної природи, причина всіх турбот, втрачають вплив на неї. У забрудненій свідомості істота все бачить як об'єкт власної насолоди, але

в чистій свідомості, у свідомості Крішні, вона бачить, що все призначене для насолоди верховного володаря. У цьому полягає відмінність між станом сну і пробудженням. Цей вірш порівнює забруднений стан свідомості зі сном, а свідомість Крішні – із пробудженням. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», єдина особа, яка володіє абсолютною насолодою, – це Крішна. Людина, яка усвідомлює, що Крішна – володар усіх трьох світів і друг усіх істот, стає умиротвореною та незалежною. Доки зумовлена душа не зрозуміла цього, вона намагається всім насолоджуватися. Вона силкується стати гуманістом чи філантропом і відкривати лікарні та школи для своїх ближніх, але це все ілюзія, тому що матеріальна діяльність не дає користі нікому. Якщо хтось справді хоче добра своїм ближнім, він повинен пробудити їхню свідомість Крішні. Рівень свідомості Крішні – це стан *пратібуддга*, що означає «чиста свідомість».

ВІРШ 26

एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ।
युञ्जतो नापकुरुत आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥२६॥

*евам відіта-маттвасйа пракртір майї māнасам
йунджато нāпакурута āтмārāмасйа кархічіт*

евам – так; *відіта-маттвасйа* – тому, хто знає Абсолютну Істину; *пракртіх* – матеріальна природа; *майї* – на Мені; *māнасам* – розум; *йунджатах* – що зосередив; *на* – не; *апакуруте* – може зашкодити; *ātма-ārāмасйа* – тому, хто черпає насолоду в самому собі; *кархічіт* – хоч коли.

Матеріальна природа не може зашкодити просвітленій душі, навіть якщо та вдається до матеріальної діяльності, тому що просвітлена душа володіє істинним знанням про Абсолют і її розум зосереджений на Верховному Богові-Особі.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Капіла каже, що *майі mānasam*, відданого, чий розум повсякчасно зосереджений на лотосових стопах Верховного Бога-Особи, називають *ātmārāma* або *vidita-tattva*. *Ātmārāma* означає «той, хто черпає насолоду в самому собі» або «той, хто черпає насолоду в духовній природі». У матеріальному розумінні слово *ātmā* стосується тіла чи розуму, але коли йдеться про особу, розум якої зосереджений на лотосових стопах Верховного Господа, слово *ātmārāma* означає «той, хто утвердився в духовній діяльності у своїх стосунках із Верховною Душею». Верховна Душа – це Бог-Особа, а індивідуальна душа – це жива істота. Коли вони вступають у взаємини, засновані на обміні служінням і благословеннями, жива істота досягає становища *атмарами*. Цього становища досягає той, хто пізнав істину такою, як вона є. Істина полягає в тому, що Верховний Бог-Особа насолоджується всім сущим, а живі істоти призначені служити Йому й дарувати насолоду. Той, хто знає цю істину та намагається використати всі свої ресурси на служіння Господу, звільняється від усіх матеріальних наслідків та впливу *лун* матеріальної природи.

Це можна пояснити на прикладі. Як матеріаліст береться будувати хмарочос, так відданий береться будувати великий храм для Вішну. Зі стороннього погляду і будівничий хмарочоса, і будівничий храму роблять те саме: збирають дошки, камінь, залізо та інші будівельні матеріали. Але той, хто будує хмарочос, – матеріаліст, а будівничий храму Вішну – *атмарама*. Матеріаліст, будуючи хмарочос, намагається задовольнити власну особу, яку він ототожнює з тілом, а відданий, будуючи храм, намагається задовольнити Верховного Бога-Особу. Хоча обидва виконують діяльність у матеріальному середовищі, відданий досягає звільнення, а матеріаліст зумовлює себе. Це відбувається через те, що відданий, будуючи храм, зосереджує розум на Верховному Богові-Особі, а невідданий, зводячи хмарочос, зосереджує розум на задоволенні чуттів. Хоч би що людина робила, навіть перебуваючи в матеріальному світі, якщо її розум зосереджений на лотосових стопах Бога-Особи,

її дії не будуть зумовлювати її та зв'язувати своїми наслідками. Той, хто діє у відданому служінні, у повній свідомості Крішні, завжди залишається незалежним від впливу матеріальної природи.

ВІРШ 27

यदैवमध्यात्मरतः कालेन बहुजन्मना ।
सर्वत्र जातवैराग्य आब्रह्मभुवनान्मुनिः ॥२७॥

*йадаівам адгйātма-ратах кālена баху-джанманā
сарватра джāта-ваірāгйā āбрахма-бгуванāн муніх*

йадā – коли; *евам* – так; *адгйātма-ратах* – що присвятила себе самоусвідомленню; *кālена* – через багато років; *баху-джанманā* – багато життів; *сарватра* – усюди; *джāта-ваірāгйāх* – коли прокинулася зреченість; *ā-брахма-бгуванāt* – аж до Брахмалоки; *муніх* – вдумлива особа.

Коли людина таким чином присвячує себе відданому служінню і самоусвідомленню протягом багатьох-багатьох років і життів, вона повністю позбувається бажання насолоджуватися на будь-якій із матеріальних планет, аж до найвищої, яка називається Брахмалока, і тоді її свідомість досягає повної досконалості.

ПОЯСНЕННЯ: Усіх, хто виконує віддане служіння Верховному Богові-Особі, називають відданими, але між чистими відданими та змішаними існує відмінність. Змішаний відданий виконує віддане служіння задля тої чи іншої матеріальної вигоди, а чистий відданий виконує віддане служіння задля духовного блага, щоб вічно існувати в трансцендентній обителі Господа в повному блаженстві та знанні. У матеріальному світі, поки відданий ще не очистився до кінця, він сподівається

від Господа матеріальної вигоди у формі полегшення матеріальних страждань, чи матеріальних статків, чи знання про стосунки між Верховним Богом-Особою і живою істотою, чи знання про істинну природу Верховного Господа. Коли людина стає трансцендентною до цих запитів, її називають чистим відданим. Вона служить Господу не для того, щоб отримати якусь матеріальну вигоду або пізнати Верховного Господа. Нею керує єдине почуття – любов до Верховного Бога-Особи, і вона спонтанно намагається задовольнити Його.

Найвищий приклад чистого відданого служіння – це *gopi* Вріндавана. Вони не прагнули пізнати Крішну, вони хотіли просто кохати Його. Таке кохання являє собою чисту форму відданого служіння. Поки людина не досягнула цієї чистої форми відданого служіння, у неї залишається бажання досягнути вищого становища в матеріальному світі. Змішаний відданий може бажати насолоджуватися зручним життям на іншій планеті, де тривалість життя набагато довша, як оце на Брахмалоці. Це бажання матеріальне, та оскільки відданий служить Господу, врешті-решт, після багатьох життів матеріальної насолоди, він неодмінно розвиває свідомість Крішни, для якої властива втрата інтересу до будь-якого матеріального становища. Такий відданий не бажає навіть посісти становище Господа Брахми.

ВІРШІ 28-29

मद्धक्तः प्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेन भूयसा ।
निःश्रेयसं स्वसंस्थानं कैवल्यारख्यं मदाश्रयम् ॥२८॥

प्राप्नोतीहाञ्जसा धीरः स्वदृशा च्छिन्नसंशयः ।
यद्गत्वा न निवर्तेत योगी लिङ्गाद्विनिर्गमे ॥२९॥

мад-бгактаḥ пратібуддгартхо мат-прасāдена бгūйасā
ніхīрейасам сва-самстхāнам каівалīāкхйām мад-āйīрайам

prāṇnotīxāñḍhasā dḡṛaḥ swa-drīā cchīna-samīāyaḥ
īad gatvā na nīvarteta īogī līngād vīnīrḡame

мат-бгактаḥ – Мій відданий; *пратібуддга-артхаḥ* – що пізнав себе; *мат-прасāдена* – Моею безпричинною милістю; *бгūйа-sā* – безмежною; *ніхі́рейасам* – найвищу досконалість; *сва-самстхāнам* – свою обитель; *каівалйа-āкхйам* – що називається *кайвалья*; *мат-āйірайам* – під Моїм захистом; *prāṇnotī* – досягає; *īа* – у цьому житті; *аї́нджасā* – воістину; *дгї́раḥ* – непохитний; *сва-дрї́ā* – знанням свого ества; *чхінна-самї́āйаḥ* – звільнений від сумнівів; *īат* – до тієї обителі; *гātвā* – пішовши; *на* – ніколи; *нївартета* – повертається; *īогї* – відданий-містик; *лї́нгāt* – із матеріальних тіл, тонкого й грубого; *вї́нїрḡаме* – вийшовши.

З Моєї безмежної безпричинної милості відданий пізнає свою істинну сутність і, звільнившись від усіх сумнівів, непохитно наближається до своєї мети, обителі, яка перебуває під безпосереднім захистом Моєї духовної енергії, енергії чистого блаженства. Це найвища досконалість і кінцева мета живої істоти. Покинувши своє матеріальне тіло, відданий-містик вирушає до цієї трансцендентної обителі й уже ніколи не повертається.

ПОЯСНЕННЯ: По-справжньому пізнати себе – означає стати чистим відданим Господа. Саме поняття «відданий» вказує на існування діяльності відданого служіння та об'єкта відданості. Пізнати себе у кінцевому підсумку означає зрозуміти Бога-Особу й живих істот. Істинне самоусвідомлення – це знання про індивідуальну душу й любовні взаємини між Верховним Богом-Особою і живою істотою. Цього не можуть досягнути ні імперсоналісти, ні будь-які інші трансценденталісти – вони не можуть зрозуміти науки відданого служіння. Віддане служіння відкривається чистому відданому з безмежної безпричинної милості Господа. Господь Сам каже про це тут: *мат-прасāдена* – «Моею особливою ласкою». Те саме сказано у «Бгаґавад-гіті». Тільки ті, хто з любов'ю та вірою

присвячують себе відданому служінню, отримують від Верховного Бога-Особи розум, потрібний, щоб поступово неухильно наближатися до обителі Бога-Особи.

Ніхїрейаса означає «остаточна мета». Слово *сва-самстхāна* вказує на те, що імперсоналісти не мають жодного пристановища. Вони жертвують своєю індивідуальністю, щоб жива іскра злилася з безособистісним сьйвом, яке випромінює трансцендентне тіло Господа, але відданий має свою обитель. Планети спочивають на сонячному промінні, але саме сонячне проміння не має опори. Тільки тоді, коли істота досягає тої чи іншої планети, вона має якесь пристановище. Духовне небо, яке називають *кайвальєю*, – це просто сповнене блаженства сьйво, яке заливає всі напрямки та яке існує під опікою Верховного Бога-Особи. У «Бгаґавад-гіті» (14.27) сказано: *брāхмано хі пратїштхāхам* – основою безособистісного сьйва Брахмана є тіло Верховного Бога-Особи. Отож *кайвалья*, чи безособистісний Брахман, – це сьйво тіла Верховного Бога-Особи. У цьому безособистісному сьйві існують духовні планети, відомі як Вайкунтхи, і головна з них – Крішналока. Деякі віддані піднімаються на планети Вайкунтхи, а деякі досягають Крішналоки. Кожен відданий потрапляє в ту обитель, яка відповідає його бажанням і яка називається *сва-самстхāна*, тобто «його бажана мета». З милості Господа свідомий своєї природи й занурений у віддане служіння відданий знає свою мету, ще навіть перебуваючи в матеріальному тілі. Тому він виконує віддане служіння стало й непохитно, не маючи жодних сумнівів, а покинувши матеріальне тіло, відразу ж досягає мети, до якої готувався. Досягнувши цієї обителі, він уже ніколи не повертається до матеріального світу.

Слова *лінгād вініргаме*, вжиті в цьому вірші, означають «звільнившись від двох видів матеріальних тіл, грубого й тонкого». Тонке тіло складається з розуму, інтелекту, оманного его й оскверненої свідомості, а грубе – з п'яти елементів, тобто землі, води, вогню, повітря та ефіру. Коли істота йде в духовний світ, вона покидає в матеріальному світі не тільки грубе тіло,

але й тонке. Вона входить у духовне небо у своєму чистому, духовному тілі та знаходить пристановище на одній із духовних планет. Хоча імперсоналісти також досягають духовного неба, покинувши тонке й грубе матеріальні тіла, вони не піднімаються на духовні планети. Згідно зі своїм бажанням вони отримують можливість злитися з духовним саяйвом, яке випромінює трансцендентне тіло Господа. Слова *сва-самістхāнам* дуже важливі в цьому вірші. Жива істота досягає тої обителі, до якої готує себе. Імперсоналістів зустрічає безособистісне саяйво Брахмана, а ті, хто хоче спілкуватися з Верховним Богом-Особою в Його трансцендентній формі Нараяни на Вайкунтхах чи з Крішною на Крішналоці, ідуть до тих обителів і ніколи звідти не повертаються.

ВІРШ 30

यदा न योगोपचितासु चेतो
मायासु सिद्धस्य विषज्जतेऽङ्ग ।
अनन्यहेतुष्वथ मे गतिः स्या-
दात्यन्तिकी यत्र न मृत्युहासः ॥३०॥

*йадā на йоґопачітāсу чето
мāйāсу сіддгасйā вішаджджате 'нḡа
ананйā-хетушв атха ме гатіх сйād
ātйантікī йатра на мртйу-хāсах*

йадā – коли; *на* – не; *йоґа-упачітāсу* – до сил, які дарує йоґа; *четах* – увага; *мāйāсу* – проявів *маї*; *сіддгасйā* – досконалого йоґа; *вішаджджате* – приваблюється; *анḡа* – люба матінко; *ананйā-хетушу* – не маючи іншої причини; *атха* – тоді; *ме* – до Мене; *гатіх* – його поступ; *сйāt* – стає; *ātйантікī* – необмежений; *йатра* – де; *на* – не; *мртйу-хāсах* – сила смерті.

Коли увагу досконалого йоґа більше не приваблюють містичні сили – побічні наслідки йогічної практики й прояви

зовнішньої енергії, – його поступ на шляху до Мене вже ніщо не стримує, і смерть втрачає над ним владу.

ПОЯСНЕННЯ: Йогів загалом приваблюють побічні наслідки йогічної практики, містичні сили, що дозволяють ставати меншим за найменше чи більшим за найбільше, виконувати будь-які свої бажання, підкорювати всіх своїй волі й навіть створити планету. Йоги, які не мають достатнього знання про плоди відданого служіння, приваблюються до цих сил, але ці сили мають матеріальну природу й жодним чином не пов'язані з духовним розвитком. Як і всі інші матеріальні сили, які створює матеріальна енергія, містичні сили йога теж матеріальні. Розум досконалого йога не приваблюють жодні матеріальні здібності, його приваблює лише безкорисливе служіння Верховному Господу. Злиття з саявом Брахмана здається відданому пекельним, а йогічні сили чи здатності, які передують досягненню досконалості в йозі, як оце влада над чуттями, приходять до нього самі собою. Що ж стосується досягнення вищих планет, відданий вважає мрії про це не кращими за хворобливе марення. Увага відданого зосереджена цілковито на вічному любовному служінні Господу, і тому смерть над ним не владна. Розвинувши таку відданість Господу, досконалий йог піднімається на рівень вічного знання і блаженства.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять сьомої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Пізнання матеріальної природи».

Настанови Капіли щодо практики відданого служіння

ВІРШ 1

श्रीभगवानुवाच

योगस्य लक्षणं वक्ष्ये सबीजस्य नृपात्मजे ।
मनो येनैव विधिना प्रसन्नं याति सत्पथम् ॥ १ ॥

śrī-bhagavān uvāca

yoḡasya lakṣaṇaṁ vākṣyē sabījaśya nrpātmadṛje
mano yenaiva vidginā prasannaṁ yāti sat-patḥam

śrī-bhagavān uvāca – Бог-Особа сказав; *yoḡasya* – системи йоґи; *lakṣaṇaṁ* – опис; *vākṣyē* – викладу; *sa-bījaśya* – авторитетної; *nrpa-ātma-dṛje* – царева дочко; *manaḥ* – розум; *yena* – якою; *eva* – певно; *vidginā* – практикою; *prasannaṁ* – радісний; *yāti* – досягає; *sat-patḥam* – шлях до Абсолютної Істини.

Бог-Особа сказав: Люба матінко, царева дочко, зараз Я поясню тобі практику йоґи, яка має на меті зосередити розум. Той, хто практикує цю систему, здобуває радість і впевнено просувається вперед на шляху до Абсолютної Істини.

ПОЯСНЕННЯ: У цій главі Господь Капіладева пояснює класичну й авторитетну практику йоґи, і тому цих настанов треба ретельно дотримуватися. Господь починає з того, що називає практику йоґи засобом, як досягнути поступу на шляху до

пізнання Абсолютної Істини, Верховного Бога-Особи. У попередній главі було чітко сказано, що мета йоґи полягає не в тому, щоб здобути якісь чудесні містичні сили. Містичними силами не варто приваблюватися взагалі, замість того треба намагатися наблизитися до розуміння Верховного Бога-Особи. Того ж навчає і «Бгаґавад-гіта», де в останньому вірші шостої глави сказано, що найвищий з йоґів той, хто постійно думає у своєму серці про Крішну, тобто перебуває у свідомості Крішні.

Тут сказано, що практика йоґи робить людину радісною. Господь Капіла, Бог-Особа, найвищий авторитет з йоґи, пояснює тут систему йоґи, яка називається *аштанґа-йоґа* і до якої входять вісім різновидів практики, як-от *яма*, *ніяма*, *асана*, *пранаяма*, *прат்யахара*, *дгарана*, *дг'яна* і *самадгі*. Усі ці ступені практики повинні привести до пізнання Господа Вішну, мети всієї йоґи. Вчителі вигаданих систем йоґи закликають зосереджувати розум на порожнечі або на безособистісному, але ці поради не знаходять підтримки в авторитетних описах йоґи, які дає Капіладева. Навіть Патанджалі зазначає, що мета всієї йоґи – це Вішну. Тому *аштанґа-йоґа* становить частину вайшнавської практики, бо її остаточна мета – це пізнати Вішну. Успіх практики йоґи полягає не в тому, щоб здобути містичні сили, які засуджує попередня глава, а в тому, щоб звільнитися від усіх матеріальних зумовлень й утвердитися у своєму природному становищі. Це найвища досконалість практики йоґи.

ВІРШ 2

स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।
दैवल्लब्धेन सन्तोष आत्मविच्चरणार्चनम् ॥ २ ॥

сва-дгармāчараṇām śaktīyā відгармāч ча нівартанам
даівāl лабдгена сантоша āтмавіч-чараṇārchanam

сва-дгарма-а́чара́нам – виконання своїх визначених обов’язків; *і́актйа́* – якомога краще; *ві́дгармā́т* – не схвалених обов’язків; *ча* – і; *ні́варта́нам* – уникнення; *даі́ва́т* – з милості Господа; *лаб-дге́на* – здобутим; *сантоша́х* – задоволення; *а́тма-ві́т* – душ, які пізнали себе; *ча́раңа* – стоп; *арча́нам* – вшанування.

Людина повинна якомога краще виконувати свої обов’язки й уникати того, що не входить до її обов’язків. Вона повинна задовольнятися здобутками, які приходять до неї самі з ласки Господа, і поклонятися лотосовим стопам духовного вчителя.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші перелічено багато важливих понять, гідних докладного пояснення, але ми лише коротко зупинимось на основних моментах кожного з них. Вірш завершує вислів *а́тмаві́ч-ча́раңа́рча́нам*. *А́тма-ві́т* означає «душа, яка пізнала себе» або «істинний духовний учитель». Той, хто не пізнав себе і не знає своїх стосунків із Наддушею, не може бути істинним духовним учителем. Цей вірш закликає знайти істинного духовного вчителя і віддатися йому (*арча́нам*), тому що, розпитуючи його й поклоняючись йому, людина може навчитися мистецтва духовної діяльності.

Господь починає свої настанови зі слів *сва-дгармā́ча́раңа́м*. Доки ми перебуваємо в матеріальному тілі, ми маємо численні обов’язки, що визначені для нас. Ці обов’язки класифікують згідно з чотирма соціальними станами: *брахмані́в*, *кшатрі́їв*, *вайш’ї́в* та *шудр*. Обов’язки кожного з цих станів викладено в *шастрах*, зокрема в «Бгагавад-гіті». *Сва-дгармā́ча́раңа́м* означає, що людина повинна щиро і якомога краще виконувати свої обов’язки, які визначені згідно з її соціальним станом. Не слід братися за чужі обов’язки. Обов’язки того суспільства чи громади, де людина народилася, їй і слід виконувати. А якщо їй пощастило піднятися над рамками громади свого народження, пізнавши свою духовну тотожність, то її *сва-дгарма*, обов’язок, полягає суто в тому, щоб служити Верховному Богові-Особі. Справжній обов’язок того, хто досягнув

високого рівня свідомості Крішні, – це служити Господу. Доки людина тримається тілесної концепції життя, вона може діяти згідно з обов'язками, які накладають на неї суспільні звичаї, але коли вона досягає духовного рівня, вона повинна просто служити Верховному Господу, у цьому й полягає справжня *сва-дгарма*.

ВІРШ 3

ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ।
मितमेध्यादनं शश्वद्विविक्तक्षेमसेवनम् ॥ ३ ॥

*grāmīya-dharma-nivṛttīḥ ca mokṣa-dharma-ratiḥ tatxā
mīta-medhādanam śaśvadvivikṭakṣema-sevanam*

grāmīya – визначеної звичаєм; *дгарма* – релігійної практики; *ніврттіх* – припинення; *ча* – і; *мокша* – задля звільнення; *дгарма* – до релігійної практики; *рати*х – приваблення; *татхā* – так; *міта* – трохи; *медгйа* – чисто; *аданам* – харчуючись; *śaśvadvat* – завжди; *вівікта* – відлюдне; *кшема* – спокійне; *севанам* – проживання.

Треба облишити світські релігійні обряди й розвинути прив'язаність до тої релігійної практики, яка приводить до звільнення. Треба дуже помірно їсти та жити завжди усамотнено, з прагненням досягти найвищої досконалості життя.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш радить облишити релігійну практику, мета якої полягає в покращенні матеріальних умов і задоволенні чуттів. Релігійна практика призначена тільки для того, щоб дарувати свободу від лабетів матеріальної природи. На початку «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що найвища релігійна практика – це та практика, яка приводить до трансцендентного відданого служіння Господу, вільного від будь-яких корис-

ливих мотивів. Такій релігійній практиці ніщо не може стати на перешкоді, і той, хто до неї вдається, знаходить істинне задоволення. Цей вірш називає це *мокша-дгармою*, релігійною практикою, яка дарує звільнення чи трансцендентність до матеріальної скверни. Загалом люди вдаються до релігії задля матеріального збагачення або задоволення чуттів, однак цього не радять робити людині, яка прагне поступу в йозі.

Наступне важливе словосполучення, що вжите в цьому вірші, – це *міта-медгйāдамам*, яке означає, що треба бути дуже помірним у їжі. Ведичні писання радять йоґові їсти лише половину того, що б йому хотілося з'їсти, аби втамувати свій голод. Якщо він такий голодний, що йому хочеться з'їсти пів кілограма їжі, йому треба з'їсти лише чверть кілограма, запивши їх склянкою води, і одну чверть шлунку залишити порожньою для вільного доступу повітря. Той, хто їсть у такий спосіб, не буде хворіти і страждати від розладів травлення. Саме так повинен їсти йоґ, згідно з рекомендаціями «Шрімад-Бгаґаватам» та всіх інших класичних текстів. Йоґ повинен жити на відлюдді, щоб ніхто не заважав йому практикувати йоґу.

ВІРШ 4

अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः ।

ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्चनम् ॥ ४ ॥

axīmśā satīam asteyam īāvad-artxa-parīgrahaḥ

brahmacharīam tapaḥ śaučam svādhyāyaḥ puṛuṣārčanam

axīmśā – відмова від насильства; *satīam* – правдивість; *asteyam* – утримання від крадіжки; *īāvat-artxa* – скільки потрібно; *parīgrahaḥ* – володіння; *brahmacharīam* – целібат; *tapaḥ* – аскеза; *śaučam* – чистота; *sva-adhyāyaḥ* – вивчення Вед; *puṛuṣa-ārčanam* – поклоніння Верховному Богові-Особі.

Треба утримуватися від насильства та вчитися правдивості, уникати крадіжки й задовольнятися найпотрібнішим для життя, утримуватися від статевого життя, виконувати аскези, бути чистим, вивчати Веди й поклонятися найвищій формі Верховного Бога-Особі.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *пурушārчанам* означає «поклоніння Верховному Богові-Особі», і насамперед формі Господа Крішні. У «Бгаґавад-гіті» Арджуна підтверджує, що Крішна – це первинний *пуруша*, Бог-Особа, *пурушам ́йййватам*. Отже, практика йоґи вимагає не лише зосереджувати розум на особі Крішні, але й поклонятися щодня Божеству Крішні.

Того, хто практикує целібат, утримання від статевого життя, називають *брахмачарі*. Неможливо насолоджуватися необмеженим статевим життям і водночас практикувати йоґу – це просто шахрайство. У рекламі власних методів псевдойоґи проголошують, що людина може насолоджуватися без обмежень і водночас стати йоґом, але ці твердження абсолютно необґрунтовані. У тексті чітко стверджується, що йоґ повинен дотримуватися целібату. *Брахмачарйам* означає, що все життя людини пов'язане з Брахманом, тобто вона повністю занурена у свідомість Крішні. Люди, які надмірно прив'язані до статевого життя, не можуть дотримуватися правил, що призначені підняти їх на рівень свідомості Крішні. Статеве життя дозволене тільки для одружених людей. Людину, яка обмежує своє статеве життя в шлюбі, також називають *брахмачарі*.

Дуже важливим для йоґа є поняття *астейам*. *Астейам* означає «не красти». У ширшому розумінні, кожен, хто накопичує більше, ніж йому треба, стає злодієм. Згідно із засадами духовного комунізму, людина не повинна мати більше, ніж їй потрібно для життя. Це – закон природи. Кожен, хто накопичує більше грошей та статків, ніж йому треба, називається злодієм, а той, хто просто нагромаджує багатство, не витрачаючи його на жертвоприношення чи на поклоніння Богові-Особі, – це великий злодій.

Свāдгйāйāх означає «читати авторитетні ведичні писання». Навіть людина, яка не перебуває у свідомості Крішні, але практикує систему йоґи, повинна читати писання ведичного канону, щоб мати правильне розуміння. Самих тільки вправ йоґи недостатньо. Нароттам дас Тхакур, великий відданий і *ачар'я* Гаудія-вайшнава-*сампрадаї*, каже, що науки духовної діяльності треба вчитися з трьох джерел: від святих, з авторитетних писань і від духовного вчителя. Ці три орієнтири дуже важливі для поступу в духовному житті. Духовний учитель радить певні авторитетні писання, які роз'яснюють науку йоґи відданого служіння, і сам він теж говорить тільки те, що сказано в писаннях. Отже, на шляху практики йоґи необхідно читати авторитетні писання. Практикувати йоґу, не читаючи класичні тексти, – це просто марнувати час.

ВІРШ 5

मौनं सदासनजयः स्थैर्यं प्राणजयः शनैः ।
प्रत्याहारश्चेन्द्रियाणां विषयान्मनसा हृदि ॥ ५ ॥

мауна́м сад-āсана-джайа́х стхаі́рйāм прāна-джайа́х і́анаі́х
пратйāхāраі́ чендрі́йāнāм вішайāн манасā хрді́

мауна́м – мовчання; *сад* – добре; *āсана* – йоґічних поз; *джайа́х* – оволодіння; *стхаі́рйāм* – постійність; *прāна-джайа́х* – опанування життєвого повітря; *і́анаі́х* – поступово; *пратйāхāра́х* – відведення; *ча* – і; *індрі́йāнāм* – чуттів; *вішайāн* – від об'єктів чуттів; *манасā* – розумом; *хрді́* – у серці.

Треба бути мовчазним, досягати врівноваженості, практикуючи різні йоґічні пози, контролювати циркуляцію життєвого повітря, відвертати чуття від їхніх об'єктів і так зосереджувати розум на серці.

ПОЯСНЕННЯ: Йоґічні вправи взагалі та *хатха-йоґа* зокрема не є самоціллю, вони слугують лише засобом для того, щоб

досягнути врівноваженості. Насамперед треба навчитися правильно сидіти, і тоді розум та увага стануть достатньою мірою стійкими для практики йоги. Треба поступово опанувати циркуляцію життєвого повітря, а досягнувши цього, можна буде відвести чуття від їхніх об'єктів. У попередньому вірші сказано, що йоґ мусить дотримуватися целібату. Найважливіший аспект оволодіння чуттями – це утримання від статевого життя. Це називається *брахмачар'я*. Практикуючи різні сидячі пози й контролюючи рух життєвого повітря, можна опанувати чуття та утримати їх від необмежених насолод.

ВІРШ 6

स्वधिष्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणम् ।
वैकुण्ठलीलाभिध्यानं समाधानं तथात्मनः ॥ ६ ॥

сва-дгішнйānām ека-деііе манасā прāṇа-дгāраṇам
вайкуṇṭха-лїлāбгїдгйāнам самāдгāнам татхāтманах

сва-дгішнйānām – у колах, якими рухається життєве повітря; *ека-деііе* – в одному місці; *манасā* – розумом; *прāṇа* – життєвого повітря; *дгāраṇам* – зосередивши; *вайкуṇṭха-лїлā* – на розвагах Верховного Бога-Особи; *абгїдгйāнам* – зосередження; *самāдгāнам* – *самадгі*; *татхā* – так; *ātманах* – розуму.

Коли людина тримає життєве повітря і розум в одному із шести кїл циркуляції життєвого повітря у власному тілі, таким чином зосереджуючи свій розум на трансцендентних розвагах Верховного Бога-Особи, це називається *самадгі*, чи *самадгана* розуму.

ПОЯСНЕННЯ: У тілі є шість кїл, якими циркулює життєве повітря. Перше коло міститься в області черева, друге – серця, третє – легенів, четверте – піднебіння, п'яте – міжбрїв'я і найвище, шосте, – над головним мозком. Треба зосередити свій

розум і зафіксувати циркуляцію життєвого повітря, щоб таким чином думати про трансцендентні розваги Верховного Господа. Ніде не сказано, що треба зосереджуватися на чомусь безособистісному чи на порожнечі. Тут чітко сказано: *вай-кунтха-лїлā*. *Лїлā* означає «розваги». Якби Абсолютна Істина, Бог-Особа, не вершив трансцендентних діянь, як би ми могли думати про Його розваги? Досягнути цього рівня зосередженості можна тільки відданим служінням, слухаючи й переповідаючи описи розваг Верховного Бога-Особи. Як пояснює «Шрімад-Бгаґаватам», Господь з'являється в цьому світі й зникає відповідно до Його стосунків із різними відданими. Ведичні писання містять багато описів Господніх розваг. Серед них є й опис битви на Курукшетрі, й історичні факти щодо життя та настанов Господніх відданих, як оце Прахлада Махарадж, Дгрува Махарадж і Амбаріша Махарадж. Треба просто зосередити розум на цих оповідях і завжди залишатися зануреним у роздуми про них. Так людина досягне стану *самадгі*. *Самадгі* – це не штучно викликаний стан тіла, це стан, якого людина досягає, коли її розум реально занурений у думки про Верховного Бога-Особу.

ВІРШ 7

एतैरन्यैश्च पथिभिर्मनो दुष्टमसत्पथम् ।

बुद्ध्या युञ्जीत शनैर्जितप्राणो हतन्द्रितः ॥ ७ ॥

етаір анйайіш ча патхібгір mano duṣṭam asat-patḥam
буддгйā юнґджіта шанакаір dṛṣṭam-prāṇo hi atandritaḥ

етаіх – цими; *анйайіх* – іншими; *ча* – і; *патхібгіх* – методами; *манах* – розум; *душтам* – осквернений; *асат-патхам* – на шляху матеріальної насолоди; *буддгйā* – інтелектом; *юнґджіта* – треба приборкати; *шанакаіх* – поступово; *джіта-прāнах* – оволодіння рухом життєвого повітря; *хі* – певно; *атандрітах* – пильність.

Цими чи будь-якими іншими визнаними методами треба приборкати осквернений невгамовний розум, що завжди приваблюється матеріальною насолодою, і зосередитися на думках про Верховного Бога-Особу.

ПОЯСНЕННЯ: *Етаір анйайіу ча*. Звичайна практика йоґи вимагає дотримуватися певних правил і приписів, вправлятися в різних сидячих позах, зосереджувати розум на циркуляції життєвого повітря, а тоді думати про Верховного Бога-Особу та Його розваги на Вайкунтсі. Це визнаний метод йоґи. Тої самої зосередженості можна досягнути й іншими авторитетними засобами, і тому тут сказано: *анйайіу ча* – можна користуватися іншими методами. Головне завдання полягає в тому, щоб приборкати розум, забруднений прив'язаністю до матерії, і зосередити його на Верховному Богові-Особі. Його неможливо зосередити на чомусь безособистісному чи на порожнечі. Тому використовувати методи так званої йоґи, що заснована на імперсоналізмі чи філософії порожнечі, не радить жодна класична *йоґа-шастра*. Справжній йоґ – це відданий, тому що його розум завжди зосереджений на розвагах Господа Крішні. Отже, свідомість Крішні – це найвища система йоґи.

ВІРШ 8

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य विजितासन आसनम् ।
तस्मिन् स्वस्ति समासीन ऋजुकायः समभ्यसेत् ॥ ८ ॥

шучау деіше пратіштхāпйа віджітāсана āсанам
тасмін свасті самāсіна рджу-кāйах самабгйасет

шучау деіше – у святому місці; *пратіштхāпйа* – розташувачи; *віджіта-āсанах* – оволодівши сидячими позами; *āсанам* – сидіння; *тасмін* – у тому місці; *свасті самāсінах* – сидячи в легкій позі; *рджу-кāйах* – тримаючи спину прямою; *самабгйасет* – повинен практикуватися.

Оволодівши розумом і опанувавши сидячі пози, треба уса-
мітнитися у святому місці, сісти там у легкій позі та, утри-
муючи спину прямою, практикувати дихальні вправи.

ПОЯСНЕННЯ: Легка сидяча поза називається *свасті самасі-
нах*. Писання з йоги рекомендують покласти підшви стіп між
стегнами та гомілками й сісти прямо: ця поза допомагає зосе-
редити розум на Верховному Богові-Особі. Те саме радить
шоста глава «Бгаґавад-гіти». Крім того, йогу радять знайти від-
людне і святе місце. Сидіння треба зробити з оленьчої шкіри
й трави *куша*, покривши їх бавовняною тканиною.

ВІРШ 9

प्राणस्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकैः ।
प्रतिकूलेन वा चित्तं यथा स्थिरमचञ्चलम् ॥ ९ ॥

prāṇasya śodhayen mārṅam pūra-kumbhaka-rechakāḥ
pratīkūlena vā cittaṁ yatxā sthīram acāyācalaṁ

prāṇasya – життєвого повітря; *śodhayet* – має очистити;
mārṅam – канал; *pūra-kumbhaka-rechakāḥ* – вдихаючи, затриму-
ючи й видихаючи; *pratīkūlena* – змінивши порядок; *vā* – або;
cittaṁ – розум; *yatxā* – щоб; *sthīram* – постійний; *acāyācalaṁ*
– вільний від турбот.

Йоґ повинен очистити канали, якими рухається життєве
повітря, за допомогою відповідної вправи: спочатку він
повинен глибоко вдихати, затримувати віддих, а тоді види-
хати. Або, роблячи все у зворотному порядку, він може
спочатку видихати, затримувати дихання на видиху, а тоді
вдихати. Так розум йоґа стає врівноваженим і вільним від
сторонніх перешкод.

ПОЯСНЕННЯ: Писання рекомендують ці дихальні вправи для
того, щоб йоґ опанував свій розум і зосередив його на Верхов-
ному Богові-Особі. *Са ваі манах крішна-паддāравіндайох* (Бгаґ.,

9.4.18) – відданий Амбаріша Махарадж зосереджував розум на лотосових стопах Крішні двадцять чотири години на добу. Метод свідомості Крішні полягає в тому, щоб повторювати Харе Крішна, уважно слухати цей звук і завдяки цьому зосереджувати розум на трансцендентній вібрації імені Крішні, що невідмінне від особи Крішні. Якщо людина зосереджує розум безпосередньо на лотосових стопах Крішні, вона відразу досягає кінцевої мети, до якої веде приборкання розуму шляхом прочищення каналів життєвого повітря визначеним методом. Систему *хатха-йоги*, або дихальні вправи, рекомендують, насамперед тим, хто глибоко занурений у тілесну концепцію життя, однак тому, хто може вдатися до простого методу повторення Харе Крішна, зосередити розум набагато легше.

Для прочищення дихальних каналів рекомендують використовувати три згадані тут фази: *пурака*, *кумбгака* й *речака*. Вдихання називається *пурака*, затримка віддиху називається *кумбгака*, а видих називається *речака*. Ці дії можна виконувати й у зворотному порядку: видихнути, протягом якогось часу затримати дихання на видиху, а тоді вдихнути. Нервові канали, якими рухається життєве повітря під час вдиху і видиху, називаються на санскриті *іда* й *пінгала*. Кінцева мета, задля якої прочищають *іду* й *пінгалу*, – це відірвати розум від матеріальної насолоди. Як сказано в «Бгаґавад-гіті», розум – і ворог істоти, і друг її. Його позиція залежить від дії живої істоти. Якщо ми скеровуємо розум на думки про матеріальні насолоди, він стає нашим ворогом, а якщо ми зосереджуємо його на лотосових стопах Крішні – він наш друг. І система йоги з практикою *пураки*, *кумбгаки* та *речаки*, і безпосереднє зосередження розуму на звуковій вібрації імені Крішні чи на образі Крішні провадять до одної мети. У «Бгаґавад-гіті» (8.8) сказано, що треба практикувати дихальні вправи (*абгйāса-йога-йуктена*) і що завдяки цим методам розум перестає відволікатися на сторонні думки (*четасā nānйā-гāмінā*); тоді людина може постійно тримати розум зосередженим на Верховному Богові-Особі й досягнути (*йātі*) Його.

Людині нашої епохи дуже важко практикувати йогічні вправи та контролювати дихання, тому Господь Чайтанья радить: *кїртанїйах садā харїх* (Ч.-ч., Аді, 17.31) – треба завжди повторювати святе ім'я Верховного Господа, Крішни, тому що «Крішна» – найбільш відповідне ім'я Верховного Бога-Особи. Ім'я Крішни і Верховна Особа Крішна – невідмінні. Тому той, хто зосереджує розум на слуханні й повторенні Харе Крішна, досягає того самого, що досягає описаний тут йог.

ВІРШ 10

मनोऽचिरात्स्याद्विरजं जितध्वासस्य योगिनः ।
वाय्वग्निभ्यां यथा लोहं ध्मातं त्यजति वै मलम् ॥१०॥

мано 'чїрāt сїād віраджам джїта-ївāсасйа йогїнах
ваїйв-агнібгїām йатхā лохам дгмāтам тїаджати ваї малам

манах – розум; *ачїрāt* – швидко; *сїāt* – стає; *віраджам* – вільний від турбот; *джїта-ївāсасйа* – того, хто опанував дихання; *йогїнах* – йога; *ваїйв-агнібгїām* – повітрям і вогнем; *йатхā* – як; *лохам* – золото; *дгмāтам* – вичищене ковальськими міхами; *тїаджати* – позбувається; *ваї* – певно; *малам* – нечистоти.

Йог, що практикує ці дихальні вправи, дуже швидко звільняється від усіх турбот у розумі, як золото в роздмуханому ковальськими міхами вогні очищається від усіх домішок.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Чайтанья також вчить, що треба очищати розум. Він закликає повторювати для цього Харе Крішна, а тоді каже: *парам віджайате* – «Хвала, хвала *санкїртанї* Шрі Крішни!». Він підносить найвищу хвалу повторенню святих імен Крішни, тому що, коли людина вдається до цього методу, розум її очищується. *Чето-дарпа-мāрджанам* (Ч.-ч., Антїя, 17.31) – повторення святого імені Крішни очищує розум від усього бруду, який у ньому нагромадився. Розум можна

очистити або дихальними вправами, або повторенням святих імен, так само як золото можна очистити, помістивши у вогонь, роздмуханий ковальськими міхами.

ВІРШ 11

प्राणायामैर्देहेद्वेषान्धारणाभिश्च किल्बिषान् ।
प्रत्याहारेण संसर्गान्ध्यानेनानीधरान् गुणान् ॥११॥

*prāṇāyāmaṁ daheḍ doṣān dḡāraṇābḡiṁ cā kṛlbiṣān
pratīāḡāreṇa saṁsarḡān dḡiānenānīṁivarān ḡuṇān*

prāṇāyāmaṁ – практикою *пранаями*; *daheḥ* – людина викоринює; *doṣān* – забруднення; *dḡāraṇābḡiḥ* – зосередженням розуму; *cā* – і; *kṛlbiṣān* – гріхи; *pratīāḡāreṇa* – стриманням чуттів; *saṁsarḡān* – матеріальні прив'язаності; *dḡiānena* – медитацією; *anīṁivarān ḡuṇān* – *гуни* матеріальної природи.

Практика *пранаями* дає змогу позбутися всіх вад, які забруднюють тіло, а зосередження розуму дозволяє звільнитися від гріховної діяльності. Стримуючи чуття, людина може розірвати ототожнення себе з матерією, а медитуючи на Верховного Бога-Особу, вона може звільнитися від трьох *гун*, або різновидів матеріальної прив'язаності.

ПОЯСНЕННЯ: Згідно з аюрведичною медициною, фізіологічну діяльність тіла підтримують три елементи: *kapḡa*, *pṛṁṁṁ* і *vaṁ* (слиз, жовч і повітря). Сучасна наука не визнає цих поглядів на фізіологію тіла, але давня аюрведична медицина лікувала на основі цих понять. Аюрведичне лікування, власне, і спиралося на ці три базові елементи, які в багатьох місцях «Багава-там» згадані як такі, що визначають стан організму. Цей вірш вчить, що практика дихальних вправ, *пранаяма*, дозволяє позбутися скверни, яку породжують ці основні тілесні стихії,

що зосередження розуму дозволяє припинити гріховну діяльність, а стримання чуттів дає змогу звільнитися від тенет матерії.

Зрештою, щоб досягнути трансцендентного рівня, на якому вже немає впливу трьох *лун* матеріальної природи, треба медитувати на Верховного Бога-Особу. У «Бгаґавад-гіті» також сказано, що людина, яка присвячує себе безкорисливому відданому служінню, відразу ж стає трансцендентною до трьох *лун* матеріальної природи й усвідомлює свою тотожність із Брахманом: *са гуṇān саматітйаітāн брахма-бгўйāйа калпате* (Б.-г., 14.26). Кожен елемент йоґи має відповідник у *бгакті-йози*, але за цієї епохи *бгакті-йоґу* практикувати легше. Вчення Господа Чайтанї не є новим винаходом. *Бгакті-йоґа* – це доступний для всіх метод, що починається зі слухання й оспівування. Кінцева мета *бгакті-йоґи*, як і всіх інших систем йоґи, полягає в тому, щоб досягнути Бога-Особи, але *бгакті-йоґа* відрізняється від інших систем своєю практичністю та простотою. Стримуючи чуття та зосереджуючи розум, треба очистити фізіологічну діяльність свого тіла, і по тому цілковито зануритися в думки про Верховного Бога-Особу. Це називається *самадгі*.

ВІРШ 12

यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुसमाहितम् ।
काष्ठां भगवतो ध्यायेत्स्वनासाग्रावलोकनः ॥१२॥

*йадā манах сваṁ віраджам йогена сусамāхітам
kāṣṭhāṁ бгаґавато дгйāйет сва-нāśāgrāвалоканах*

йадā – коли; *манах* – розум; *сваṁ* – свій; *віраджам* – очищений; *йогена* – практикою йоґи; *су-самāхітам* – приборканий; *kāṣṭhāṁ* – на довершене поширення; *бгаґаватах* – Верховного Бога-Особи; *дгйāйет* – треба медитувати; *сва-нāśā-grā* – на кінчик свого носа; *авалоканах* – дивлячись.

Повністю очистивши розум цими засобами йоги, треба з напівзаплющеними очима зосередити погляд на кінчику свого носа й споглядати образ Верховного Бога-Особи.

ПОЯСНЕННЯ: Тут виразно сказано, що медитувати треба на поширення Вішну. Слово *kāiṣṭhām* стосується Параматми, поширення Вішну, а слово *bhagavataḥ* стосується Господа Вішну, Верховного Бога-Особи. Верховний Бог – це Крішна, з Нього походить перше поширення, Баладева, з Баладеви походять Санкаршана, Аніруддга та багато інших форм, а за ними з'являються *пуруша-аватари*. Згаданий в одному з попередніх віршів *пуруша* (*пурушārчаnam*) приймає форму Параматми, Наддуші. Опис Наддуші, на яку треба медитувати, дано в наступних віршах. У цьому вірші ясно сказано, що треба спрямувати погляд на кінчик носа й зосередити розум на *калі*, довершеному поширенні Вішну.

ВІРШ 13

प्रसन्नवदनाम्भोजं पद्मगर्भरुणेक्षणम् ।
नीलोत्पलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥१३॥

прасанна-ваданāмбгоджам падма-гарбгāрунекшаnam
нīлотпала-дала-цīйāмам īанкха-чакра-гадā-дгарам

прасанна – з радісним; *вадана* – обличчям; *амбгоджам* – лотосовим; *падма-гарбга* – внутрішня частина лотоса; *аруна* – червонуватими; *ікшаnam* – очима; *ніла-утпала* – синій лотос; *дала* – пелюстки; *цīйāмам* – смаглявого; *іанкха* – мушлю; *чакра* – диск; *гадā* – булаву; *дгарам* – що тримає.

Радісне обличчя Верховного Бога-Особи скидається на лотос, Його червонуваті очі – на внутрішню сторону лотосових пелюсток, а смагляве тіло – на пелюстки синього

лотоса. Він тримає мушлю, диск і булаву в трьох зі Своїх рук.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш не залишає сумнівів щодо того, що треба зосереджувати розум на образі Вішну. Існує дванадцять різних форм Вішну. Їх описано в «Повчаннях Господа Чайтаньї». Розум неможливо зосередити на чомусь безособистісному чи на порожнечі. Щоб зосередити розум, його треба скерувати на сповнений радості особистісний образ Господа, який описано в цьому вірші. «Бгаґавад-гіта» зазначає, що медитувати на безособистісний аспект чи на порожнечу вкрай важко. Людям, які прив'язані до медитації на безособистісне чи на порожнечу, доведеться долати на своєму шляху великі труднощі, бо нашому розуму не властиво зосереджуватися на чомусь безособистісному. Насправді така медитація просто неможлива. «Бгаґавад-гіта» теж вчить, що треба зосереджувати розум на Богові-Особі.

Колір тіла Бога-Особи, Крішни, цей вірш описує словами *нілотпала-дала*, порівнюючи його із синьо-білими пелюстками лотоса. Люди завжди запитують, чому Крішна синій. Колір Господнього тіла – це не виплід уяви якогось художника. Так його описано в авторитетних писаннях. «Брахма-самхіта» теж порівнює колір тіла Крішни з кольором синьої хмари. Колір Господнього тіла – це не поетична вигадка. Тіло Господа, Його зброю та інші атрибути описано в «Брахма-самхіті», «Шрімад-Бгаґаватам», «Бгаґавад-гіті» та багатьох Пуранах. Зовнішність Господа названо тут *падма-гарбгāрунєкшаṇам*. Його очі схожі на внутрішню частину лотоса, і у Своїх чотирьох руках Він тримає чотири символи: мушлю, диск, булаву й лотос.

ВІРШ 14

लसत्पङ्कजकिञ्जल्कपीतकौशेयवाससम् ।
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुक्तकन्धरम् ॥१४॥

*ласат-пайкаджа-кінджалка- пїта-кауїейа-вāsасам
і́рїватса-вакшасам бгṛāджат каустубгāмукта-кандгарам*

ласат – що сяють; *пайкаджа* – лотоса; *кінджалка* – тичинки; *пїта* – жовті; *кауїейа* – шовкові; *вāsасам* – чиї шати; *і́рїватса* – що має знак Шрїватса; *вакшасам* – на грудях; *бгṛāджат* – осяйним; *каустубга* – каменем Каустубга; *āмукта* – вбраного; *кандгарам* – на Його шиї.

Його стегна обвиває блискуча тканина, жовтим кольором схожа на тичинки лотоса. Його груди прикрашає знак Шрїватса, завиток світлого волосся, а на шиї в Нього висить дорогоцінний камінь Каустубга.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші мовиться, що колір шат Господа шафраново-жовтий, точнісінько як пилок лотоса. Також тут згадано камінь Каустубга, що висить у Господа на грудях. Його шию прикрашають чудові самоцвіти й перлини. Господь сповнений шести щедрот, одна з яких – багатство. Він вбраний у розкішні шати та прикрашений коштовними каменями, яких не знайти в матеріальному світі.

ВІРШ 15

मत्तद्विरेफकलया परीतं वनमालया ।
परार्ध्यहारवलयकिरीटाङ्गदन्पूरम् ॥१५॥

*матта-двірепха-калайā парїтам вана-мāлайā
парāрдгā-хāра-валайа- кїрїтāнгда-нūпурам*

матта – сп'янілими; *дві-репха* – бджолами; *калайā* – що дзижчать; *парїтам* – вбраного; *вана-мāлайā* – гірляндою з лісових квітів; *парāрдгā* – з безцінним; *хāра* – перловим намистом; *валайа* – браслетами на зап'ястях; *кїрїта* – короною; *ангда* – браслетами на руках; *нūпурам* – браслетами на ногах.

Також Його шию прикрашає гірлянда з чудових лісових квітів, навколо якої постійно дзижчить рій бджіл, приваблених її духмяними пахощами. Ще Він прикрашений короною, вишуканим перловим намистом і браслетами на зап'ястях, руках і ногах.

ПОЯСНЕННЯ: З цього опису видно, що гірлянда Верховного Бога-Особи завжди свіжа. Насправді на Вайкунтсі, у духовному небі, все завжди свіже. Навіть квіти, що зірвані з дерев та інших рослин, залишаються свіжими, тому що в духовному небі все завжди зберігає свою первісну свіжість і ніколи не в'яне. Квіти, зірвані з дерев і сплетені в гірлянди, не втрачають своїх пахощів, бо і дерева, і квіти – духовні. Коли в духовному світі квітку зривають з дерева, вона не в'яне й не втрачає аромату. Бджоли завжди приваблюються квітами, чи вони в гірлянді, чи на дереві. Властивість духу полягає в тому, що все духовне – вічне і невичерпне. Якщо в духовному від усього відняти все, воно далі залишається усім, або, як ми вже казали, там один мінус один дорівнює один, і один плюс один дорівнює один. Бджоли в'ються навколо свіжих квітів, і їхнє дзижчання тішить Господа. Браслети, намисто, корона та дзвіночки Господа оздоблені безцінними самоцвітами. Ці самоцвіти й перлини мають духовну природу, тому вирахувати їхню матеріальну цінність неможливо.

ВІРШ 16

काशीगुणोल्लसच्छ्रोणिं हृदयाम्भोजविष्टरम् ।
दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम् ॥१६॥

*кайнчі-гунолласач-чхронім хрдайамбгоджа-вішттарам
даріанійатамам шіантам манонайана-вардганам*

кайнчі – пояс; гуна – якість; улласат – блискучий; іхронім – на Його стегнах; хрдайа – серце; амбгоджа – лотос; вішттарам – чие сидіння; даріанійа-тамам – найприємніший образ;

і́йнтам – умиротворений; *манах* – розум, серце; *найана* – очі; *вардганам* – що тішить.

Оперезаний блискучим поясом, Господь стоїть на лотосі серця Свого відданого. Його образ являє собою найприємніше видовище у світі, а Його вмиротворена подоба тішить очі й серця відданих, які споглядають Його.

ПОЯСНЕННЯ: Як вказує вжите в цьому вірші слово *дарі́іа-нй́іатамам*, Господь настільки прекрасний, що його відданий не бажає дивитися ні на що інше. Його бажання споглядати прекрасне повністю задовольняється спогляданням Господа. Ми завжди прагнемо бачити щось прекрасне, але в матеріальному світі це бажання ніколи не задовольняється. Матеріальна скверна не дає нам задовольнити жодну з тих схильностей, які ми відчуваємо. Але коли наше бажання бачити, чути, доторкатися тощо спрямовані на задоволення Верховного Бога-Особи, вони досягають найвищої досконалості.

Незважаючи на всю красу Верховного Бога-Особи в Його вічному образі, що так тішить серце відданого, Він не приваблює імперсоналістів, що воліють медитувати на Його безособистісний аспект. Така безособистісна медитація являє собою просто марну працю. Справжні йоґи споглядають з напівзаплющеними очима Верховного Бога-Особу, а не щось безособистісне чи порожнечу.

ВІРШ 17

अपीच्यदर्शनं शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम् ।

सन्तं वयसि कैशोरे भृत्यानुग्रहात्तरम् ॥१७॥

апі́чйа-дарі́іа́нам і́аі́ват сарва-лока-намасќртам
санта́м вайасі́ кайшо́ре б́гртй́а́ну́граха-ка́тарам

апі́чйа-дарі́іа́нам – прекрасного; *і́аі́ват* – вічного; *сарва-лока* – жителів усіх планет; *нама́х-ќртам* – що є об'єктом поклоніння; *санта́м* – що існує; *вайасі́* – у віці; *кайшо́ре* – юності;

бгртйа – Своєму відданому; *ануграха* – дарувати благословення; *ка́тарам* – що прагне.

Господь вічно прекрасний, і Йому поклоняються жителі всіх планет. Він завжди юний і завжди прагне дарувати благословення Своїм відданим.

ПОЯСНЕННЯ: Слова *сарва-лока-намаскртам* означають, що Йому поклоняються на всіх планетах. У матеріальному світі безліч планет, і так само безліч планет у духовному світі. На кожній планеті живе безліч істот, які поклоняються Господу, тому що Господу поклоняються всі, крім імперсоналістів. Верховний Господь дуже вродливий. Треба відзначити вжите в цьому вірші слово *śaiśvat*. Не варто думати, що Господь здається вродливим тільки відданим, але зрештою Він безособистісний. *Śaiśvat* означає «вічний». Ця краса не тимчасова. Вона вічна, адже Господь вічно юний. У «Брахма-самхиті» (5.33) теж сказано: *адвайтам ачйутам анādīm ананта-рūпам ādīām пурāṇа-пурушам нава-йауванам ча*. Первинна особа єдина, і другої немає, однак Він ніколи не виглядає старим. Він завжди сяє свіжою юністю.

Обличчя Господа завжди показує, що Він готовий явити ласку і дарувати відданим благословення. Однак невідданим Він відповідає мовчанням. Як сказано у «Бгаґавад-гіті», Він однаково ставиться до всіх істот, бо Він Верховний Бог-Особа, а вони Його діти, однак до тих, хто присвятив себе відданому служінню, Він виявляє особливу прихильність. Ту саму істину підтверджує цей вірш: Він завжди прагне дарувати милість Своїм відданим. Як віддані завжди прагнуть служити Верховному Богові-Особі, так і Господь завжди прагне дарувати чистим відданим благословення.

ВІРШ 18

कीर्तन्यतीर्थयशसं पुण्यश्लोकयशस्करम् ।
ध्यायेद्देवं समग्राङ्गं यावन्न च्यवते मनः ॥१८॥

кїртанйа-тіртха-йаїіасам пунйа-їлока-йаїіаскарам
дгїйїед девам самагрі́нгам йāван на чйавате манах

кїртанйа – гідна оспівування; *тіртха-йаїіасам* – що Його слава; *пунйа-їлока* – відданих; *йаїіах-карам* – що уславлює; *дгїйїет* – людина повинна медитувати; *девам* – на Господа; *самагрі́нгам* – з усіма Його членами; *йāват* – доки; *на* – не; *чйавате* – відхиляється; *манах* – розум.

Треба завжди оспівувати Господню славу, бо Його слава примножує славу Його відданих. Отже, слід медитувати на Верховного Бога-Особу й на Його відданих. Треба повсякчасно медитувати на вічний образ Господа, аж поки розум цілковито не зосередиться на ньому.

ПОЯСНЕННЯ: Треба повсякчасно зосереджувати розум на Верховному Богові-Особі. Той, хто привчив себе постійно думати про якийсь із незліченних образів Господа – Крішну, Вішну, Раму, Нараяну та інших, – досягнув досконалості йоги. Це підтверджує «Брахма-самхіта»: той, хто розвинув щирую любов до Господа й у кого очі змащені бальзамом трансцендентних любовних взаємин, завжди бачить Верховного Бога-Особу у своєму серці. Зокрема, відданий бачить Господа в Його прекрасному темному тілі Ш'ямасундари. У цьому полягає досконалість йоги. Цю йогу треба практикувати доти, доки розум не перестане відхилятися навіть на мить. *Ом тад вішнoux парамам падам садā паййїанті сūрайах* – Вішну є найвищою особистістю, і Його завжди споглядають мудреці та святі.

Тої самої мети досягає відданий, який поклоняється формі Господа в храмі. Між відданим служінням у храмі та медитацією на Господній образ немає різниці, тому що образ Господа однаковий, чи Він проявляється в розумі, чи в якомусь доступному грубим чуттям елементі. Існує вісім різновидів форм, які писання рекомендують відданому споглядати. Ці форми можуть бути зроблені з піску, глини, дерева чи каменю, вони можуть бути створені уявою в розумі або утворені за допомо-

гою самоцвітів, металу чи фарб. Усі ці форми мають однакову цінність. Той, хто медитує на форму Господа в розумі, бачить той самий образ, якому поклоняється відданий у храмі. Верховний Бог-Особа абсолютний, і тому між цими двома Його формами немає різниці. Імперсоналісти через своє зневажливе ставлення до вічного образу Господа уявляють собі якусь колоподібну форму. Над усім іншим вони віддають перевагу *омкарі*, хоча *омкара* теж має форму. У «Бгаґавад-гїті» сказано, що *омкара* – це образ Господа, втілений у літерах. Так само Господь втілюється у формі статуї чи картини.

Ще одне важливе слово в цьому вірші – це *пунйя-ілока-йайнаскарам*. Відданого називають *пунйя-ілока*. Як очищує святе ім'я Господа, так само очищує просто повторення імені святого відданого. Чистий відданий Господа й Сам Господь – невідмінні. Іноді рекомендують повторювати ім'я святого відданого, тому що це дуже очищує і підносить людину. Якось Сам Господь Чайтанья став повторювати святі імена *гоні*, а коли Його учні стали критикувати Його, кажучи: «Чому Ти повторюєш імена *гоні*? Чому Ти не повторюєш ім'я Крішні?», Господь Чайтанья розгнівався. Внаслідок цього Він посварився зі Своїми учнями, бажаючи покарати їх за спробу давати Йому поради щодо трансцендентної науки повторення святих імен.

Господь такий прекрасний, що віддані, які пов'язані з Його діяннями, також здобувають славу. Арджуна, Прахлада, Джанака Махарадж, Балі Махарадж та багато інших відданих не були навіть зречниками, вони були сімейні люди. Деякі з них, як-от Прахлада Махарадж і Балі Махарадж, народилися в демонічних родинах. Батько Прахлади Махараджа був демон, а Балі Махарадж був онуком Прахлади Махараджа, однак завдяки своїм стосункам із Господом вони здобули велику славу. Кожен, хто перебуває у вічних стосунках із Господом, розділяє славу Господа. Отже, висновок полягає в тому, що досконалий йоґ повинен привчати себе споглядати образ Господа й не припиняти своєї практики доти, доки його розум не буде повсякчасно й невідривно зосереджений на Господі.

ВІРШ 19

स्थितं ब्रजन्तमासीनं शयानं वा गुहाशयम् ।
प्रेक्षणीयेहितं ध्यायेच्छुद्धभावेन चेतसा ॥१९॥

stxítam vradžantam āsīnam śaiyānam vā guhāśaiyam
прекша́нїїехіта́м дгї́йїеч чху́ддга-бгáвена чєтасá

stxítam – що стоїть; *vradžantam* – що рухається; *āsīnam* – що сидить; *śaiyānam* – що лежить; *vā* – чи; *guhā-śaiyam* – Господа, що живе у серці; *prekṣaṇīya* – прекрасного; *īxítam* – розваги; *dgīyāyet* – треба споглядати; *śuddha-bhāvena* – чистим; *chetasā* – розумом.

Так йоґ, що повсякчасно заглиблений у віддане служіння, споглядає Господа, який стоїть, рухається, лежить чи сидить у його серці, бо розваги Верховного Господа завжди прекрасні та сповнені чарівності.

ПОЯСНЕННЯ: Медитувати на образ Верховного Бога-Особи у своєму серці й оспівувати славу та розваги Господа – це, по суті, один метод. Єдина різниця полягає в тому, що слухати й зосереджувати розум на Господніх розвагах легше, ніж споглядати образ Господа у своєму серці. Річ у тім, що коли людина починає думати про Господа, особливо за цієї епохи, розум її турбується і через таку надмірну збудженість процес споглядання Господа в розумі переривається. Однак коли лунають оповіді, що уславлюють трансцендентні ігри Господа, розум змушений слухати. Звуки цих описів мимоволі входять у розум, і таким чином людина сама собою практикує йоґу. Слухати здатна навіть дитина, і навіть дитина може отримати благо, яке дає медитація на Господні розваги через слухання віршів «Бга'аватам», що описують, як Господь іде на пасовище зі Своїми коровами та друзями. Коли людина слухає, у цьому задіяний її розум. Господь Чайтанья радить людям цієї епохи, *Калі-юґи*, завжди читати та слухати «Бга'авад-гіту». Господь Крішна теж каже, що *махатми*, великі душі, завжди оспівують

славу Господа, а інші отримують таку саму користь, просто слухаючи їх. Практика йоги вимагає медитувати на трансцендентні розваги Господа незалежно від того, чи Він стоїть, рухається, лежить абощо.

ВІРШ 20

तस्मिँल्लब्धपदं चित्तं सर्वावयवसंस्थितम् ।
विलक्ष्यैकत्र संयुज्यादङ्गे भगवतो मुनिः ॥२०॥

тасмі́л лабдга-падам чітта́м сарва́вайава-самстхі́там
вілакийіаіка́тра самйуджйа́д а́нґе бгаґавато муні́х

тасмін – на образі Господа; *лабдга-падам* – сконцентрований; *чітта́м* – розум; *сарва* – на усіх; *авайава* – членах; *самстхі́там* – зосереджений; *вілакийіа* – розрізняючи; *екатра* – в одному місці; *самйуджйа́т* – повинен зосередити; *а́нґе* – на кожній частині тіла; *бгаґаватах* – Господа; *муні́х* – мудрець.

Споглядаючи вічний образ Господа, йоґ не повинен охоплювати поглядом одразу все Його тіло, він повинен по черзі зосереджувати розум на кожній із частин Господнього тіла.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже важливе тут слово *муні*. *Муні* означає «той, хто вміє логічно міркувати, тобто розвинув велику здатність мислити, відчувати й бажати». Тут не зазначено, що він – відданий або йоґ. Тих, хто намагається медитувати на Господній образ, називають *муні*, або менш розумними, тоді як тих, хто береться реально служити Господу, називають *бгакті-йоґами*. Викладений нижче порядок медитації призначений навчити *муні*. Щоб переконати йоґів у тому, що Абсолютна Істина, чи Верховний Бог-Особа, ніколи не є безособистісним, наступні вірші наказують споглядати Його в особистісній формі, одну за одною всі частини Його тіла. Погляд на Господа як на сукупне ціле може іноді призвести до імперсоналізму, тому цей вірш радить спочатку думати про Його лотосові стопи, тоді про Його щиколотки, тоді про стегна, стан, груди, шию, обличчя

тощо. Треба починати з лотосових стіп і поступово підіймати погляд на вищі частини трансцендентного тіла Господа.

ВІРШ 21

सन्ति यद्भगवत्शरणारविन्दं
 वज्राङ्कुशध्वजसरोरुहलाञ्छनाढ्यम् ।
 उत्तुङ्गरक्तविलसन्नखचक्रवाल-
 ज्योत्स्नाभिराहतमहद्भृदयान्धकारम् ॥२१॥

сaiчінтайед бгагаватаi чараṇāравіндаi
 ваджрāнkuiā-дгваджа-сароруха-лāйчханаḍгiам
 уттунḡа-ракта-віласан-накха-чакравāла-
 джйотснāбгiр āхата-махад-дгрдайāндгаkāрам

сaiчінтайет – повинен концентруватися; бгагаватах – Господа; чараṇа-аравіндам – на лотосових стопах; ваджра – блискавки; аṇkuīā – стрекала, яким поганяють слонів; дгваджа – прапора; сароруха – лотоса; лāйчхана – знаками; āḍгiам – прикрашених; уттунḡа – що виділяються; ракта – червоних; віласат – блискучих; накха – нігтів; чакравāла – місячного кола; джйотснāбгiх – сяйвом; āхата – що розсіюють; махат – густу; хрдайа – серця; андгаkāрам – темряву.

Спочатку відданий повинен зосередити свій розум на Господніх лотосових стопах, які прикрашені знаками блискавки, стрекала, прапора та лотоса. Прекрасні рубінові нігті Господа своїм сяйвом скидаються на місячне коло й розганяють густий морок у серці істоти.

ПОЯСНЕННЯ: Маяваді кажуть, що той, хто не може зосередити розум на безособистісному існуванні Абсолютної Істини, може уявити собі будь-який образ і зосередити розум на цьому уявному образі. Але ці вірші не радять нічого схожого на такий метод. Уява завжди залишається уявою, і плоди її діяльності також не виходять за межі уяви.

Цей вірш дає конкретний опис вічного образу Господа.

Підошви стіп Господа позначають виразні лінії, що схожі на блискавку, прапор, лотос і стрекало. Сяйво блискучих нігтів на стопах Господа схоже на місячне світло. Споглядаючи знаки на підошвах Господніх стіп і сяйво Його нігтів, йоґ може звільнитися від темряви невігластва матеріального існування. Він звільняється не завдяки умоглядним роздумам, а завдяки тому, що бачить сяйво блискучих нігтів Господа. Інакше кажучи, якщо людина хоче звільнитися від пільми невігластва матеріального існування, їй треба спочатку зосередити розум на лотосових стопах Господа.

ВІРШ 22

यच्छौचनिःसृतसरित्प्रवरोदकेन
तीर्थेन मूध्न्यधिकृतेन शिवः शिवोऽभूत् ।
ध्यातुर्मनःशमलशैलनिसृष्टवज्रं
ध्यायेच्चिरं भगवतश्चरणारविन्दम् ॥२२॥

*йач-чхауча-ніхсрта-саріт-правародакена
тіртхена мурдгні адгікртена іівах ііво 'бгут
дгйātур манах-іамала-іаіла-нісріта-ваджрам
дгйāйеч чірам бгагаватаі чараṇāравіндам*

йат – лотосові стопи Господа; *іауча* – омиваючи; *ніхсрта* – що ллється; *саріт-правара* – Гангі; *удакена* – водою; *тіртхена* – святою; *мурдгні* – на голову; *адгікртена* – що її несе; *іівах* – Господь Шіва; *іівах* – благословенний; *абгут* – став; *дгйātух* – того, хто медитує; *манах* – у розумі; *іамала-іаіла* – у гору гріха; *нісріта* – запущену; *ваджрам* – блискавку; *дгйāйет* – повинен медитувати; *чірам* – довго; *бгагаватах* – Господа; *чараṇа-аравіндам* – на лотосові стопи.

Благословенний Господь Шіва став ще більш благословенним, коли підставив голову під священні води Гангі, що являє собою воду, якою омито лотосові стопи Господа. Стопи Господа, наче блискавки, розбивають на шматки

гори гріха в розумі відданого, що медитує на них. Тому треба протягом тривалого часу медитувати на лотосові стопи Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш особливо згадує про високе становище Господа Шіви. Імперсоналісти запевняють, що Абсолютна Істина не має форми й тому можна з однаковим успіхом уявляти або форму Вішну, або форму Господа Шіви, або богині Дургі, або їхнього сина Ґанеші. Проте насправді Верховний Бог-Особа – це найвищий повелитель усіх. У «Чайтанья-чарітамріті» (Адї, 5.142) сказано: *екале йівара крішна āра саба бґртйа* – Верховний Господь – це Крішна, а всі інші, включно з Господом Шівою і Господом Брахмою, вже й не згадуючи інших півбогів, – це слуги Крішні. Про те саме йдеться в цьому вірші. Господь Шіва має таке високе становище лише тому, що йому на голову спадає вода Ґанґи, якою омити стопи Господа Вішну. У «Харі-бґакті-віласі» Санатани Ґосвами сказано, що кожен, хто ставить на один рівень Верховного Господа й півбогів, включно з Господом Шівою та Господом Брахмою, відразу ж стає *пашанді*, атеїстом. Ми ніколи не повинні вважати, що Верховний Господь Вішну перебуває на тому самому рівні, що й півбоги.

Інший важливий момент, згаданий у цьому вірші, полягає в тому, що розум зумовленої душі, від непам'ятних часів занурений у матеріальну енергію, нагромаджує в собі гори бруду у формі бажання панувати над матеріальною природою. Хоча цей бруд схожий на гору, але й гора розсипається на порошок під ударом блискавки. Медитація на лотосові стопи Господа, наче блискавка, розбиває гору бруду в розумі йоґа. Якщо йоґ бажає розбити в порошок гору бруду у своєму розумі, він повинен зосередитися на лотосових стопах Господа й не вигадувати собі жодної порожнечі й нічого безособистісного. Нагромаджений бруд схожий на тверду гору, і тому треба медитувати на лотосові стопи Господа протягом тривалого часу. Однак ті, хто звик думати про лотосові стопи Господа щомиті, медитують на них

зовсім з інших причин. Віддані настільки зосереджуються на лотосових стопах Господа, що не думають ні про що інше. Ті, хто практикує йогу, повинні медитувати на лотосові стопи Господа протягом тривалого часу і дотримуватися регулівних засад, приборкуючи таким чином свої чуття.

У цьому вірші ясно сказано: *бгаґаватайі чараṇāравіндам* – треба медитувати на лотосові стопи Господа. *Маяваді* гадають, що можна медитувати на лотосові стопи Господа Шіви, чи Господа Брахми, чи богині Дургі й так само досягнути звільнення, але це не так. Тут конкретно сказано: *бгаґаватах*. *Бгаґаватах* означає «Верховного Бога-Особи, Вішну», і нікого іншого. Також варто відзначити в цьому вірші слова *śīvaḥ śīvo 'bḥūt*. За своєю природою Господь Шіва завжди великий і благословенний, але, підставивши свою голову під води Гангі, що спливають із лотосових стіп Господа, він став ще більш благословенний і досягнув ще вищого становища. Це підкреслює могутність лотосових стіп Господа. Зв'язок з лотосовими стопами Господа звеличує навіть Господа Шіву, то що вже казати за інших, звичайних живих істот.

ВІРШ 23

जानुद्वयं जलजलोचनया जनन्या
लक्ष्म्याखिलस्य सुरवन्दितया विधातुः ।
ऊर्वोर्निधाय करपल्लवरोचिषा यत्
संलालितं हृदि विभोरभवस्य कुर्यात् ॥२३॥

джану-двайам джаладжа-лочанайā джананйā
лакшмйāкхиласйа сура-вандітайā відгāтұх
ўрвор нідгāйа кара-паллава-рочішā йат
самлāлітам хрді вібгор абгавасйа курйāt

джану-двайам – до колін; джаладжа-лочанайā – лотосоокою; джананйā – матір'ю; лакшмйā – Лакшмі; акхиласйа – всього все-світу; сура-вандітайā – якій поклоняються півбоги; відгāтұх –

Брахми; *ūrvoḥ* – біля стегон; *nīdgāya* – помістивши; *karapallava-rociṣā* – осяйними пальцями; *īat* – що; *saṃlālitaṃ* – які вона масажує; *hrdī* – у серці; *vibhoḥ* – Господа; *abgavasya* – трансцендентного до матеріального існування; *kurīāt* – повинен медитувати.

Йог повинен зосередитися у своєму серці на діяннях Лакшмі, богині щастя, матері найвищої істоти, Брахми, що їй поклоняються всі півбоги. Вона завжди масажує ноги та стегна трансцендентного Господа, дбайливо слугуючи Йому.

ПОЯСНЕННЯ: Брахму настановлено повелителем усесвіту. Його батько – це Ґарбодакашаї Вішну, тому природно, що його матір'ю є Лакшмі. Лакшміджі поклоняються всі півбоги й жителі всіх планет. Люди також прагнуть здобути ласку богині щастя. Лакшмі завжди масажує ноги та стегна Верховного Бога-Особи Нараяни, що лежить на водах океану Ґарбга всередині всесвіту. Брахму названо тут сином богині щастя, але насправді він з'явився на світ не з її лона. Брахма народжується із черева Самого Господа. Із черева Ґарбодакашаї Вішну виростає лотос, і з цього лотоса Брахма з'являється на світ. Тому не слід ставитися до дій Лакшміджі, що масажує стегна Господа, як до дій звичайної дружини. Господь трансцендентний до дій звичайних чоловіків і жінок. Дуже важливим у цьому вірші є слово *abgavasya*, бо воно вказує на те, що Господь здатний привести на світ Брахму без допомоги богині щастя.

Трансцендентна діяльність докорінно відрізняється від матеріальної, і тому не слід думати, що Господь приймає служіння Своєї дружини так само, як півбог чи людина приймає служіння своєї дружини. Цей вірш радить йогові завжди тримати цей образ у своєму серці. Відданий завжди думає про ці стосунки між Лакшмі й Нараяною, і тому його медитація не прикута до ментального рівня, як медитація імперсоналістів чи послідовників філософії порожнечі.

Бгава означає «той, хто приймає матеріальне тіло», а слово *абгава* означає «той, хто не приймає матеріального тіла, а сходить у Своєму первинному, духовному тілі». Поява Господа Нараяни не має матеріальних причин. Матерія постає з матерії, але Господь не народжений з матерії. Брахма народився після того, як почалося творення, але Господь існував ще до творення, і це означає, що Господь не має матеріального тіла.

ВІРШ 24

ऊरू सुपर्णभुजयोरधि शोभमाना-
 वोजोनिधी अतसिकाकुसुमावभासौ ।
 व्यालम्बिपीतवरवाससि वर्तमान-
 काञ्चीकलापपरिरम्भि नितम्बबिम्बम् ॥२४॥

ūrū супарна-бгуджайор адгі шобгамāнав
 оджо-нідгі атасікā-кусумāвабгāсау
 вйāламбі-пīта-вара-вāsасі вартамāна-
 кāñчі-калāпа-парірамбгі нітамба-бімбам

ūrū – на стегна; *супарна* – Ґаруди; *бгуджайоx* – що перебуває на плечах; *адгі* – зверху; *шобгамāнау* – прекрасні; *оджаx-нідгі* – джерело всієї енергії; *атасікā-кусума* – квітки льону; *авабгāсау* – що є як світло; *вйāламбі* – що звисає донизу; *пīта* – жовтою; *вара* – добірною; *вāsасі* – обернені тканиною; *вартамāна* – бувши; *кāñчі-калāпа* – поясом; *парірамбгі* – оперезані; *нітамба-бімбам* – Його округлі стегна.

Далі йоґ повинен зосередити розум у медитації на стегна Бога-Особи, осереддя всієї могутності. Стегна Господа світло-голубі, як квіти льону, і виглядають дуже граційно, коли Господь стоїть на плечах Ґаруди. Йоґ повинен медитувати на округлі стегна Господа, оперезані поясом над вишуканими жовтими шатами із шовку, що спадають до Господніх стіп.

ПОЯСНЕННЯ: Бог-Особа – це вмістище всієї могутності. Його сила зосереджена в стегнах Його трансцендентного тіла. Усе Його тіло сповнене всіляких щедрот: усього багатства, усієї сили, усієї слави, усієї краси, всього знання і всієї зреченості. Йоґам радять медитувати на трансцендентний образ Господа, починаючи з підшов Його стіп, тоді поступово піднімаючи погляд до колін, стегон і, нарешті, закінчуючи Його обличчям. Медитація на Верховного Бога-Особу починається з Його стіп.

Всі описи трансцендентної форми Господа достеменно відтворює *арча-віґраха*, храмовий скульптурний образ. Нижню половину тіла Господа переважно вкриває жовтий шовк. Це одяг Вайкунтхи, тобто вбрання Господа в духовному світі. Це вбрання спадає аж до литок Господа. Існує так багато трансцендентних об'єктів медитації, що йоґу немає жодної потреби медитувати на щось уявне, як роблять так звані йоґи, котрі медитують на безособистісне.

ВІРШ 25

नाभिह्रदं भुवनकोशगुहोदरस्थं
यत्रात्मयोनिधिषणाखिललोकपद्मम् ।
व्यूढं हरिन्मणिवृषस्तनयोरमुष्य
ध्यायेद् द्वयं विशदहारमयूखगौरम् ॥२५॥

*nābgi-hraḍaṁ bhuvaṇa-kōṣa-guḥodara-sthaṁ
yatra ātma-yōṇi-dgīṣaṇākṣīla-loka-padmaṁ
vīyūḍgaṁ harīn-maṇi-vṛṣa-stanayora muṣya
dgīāyēd dvayaṁ vīśada-hāra-mayūkha-gauram*

nābgi-hraḍaṁ – на озеро-пуп; *bhuvaṇa-kōṣa* – усіх світів; *guḥā* – основу; *udara* – на череві; *sthaṁ* – розміщену; *yatra* – де; *ātma-yōṇi* – Брахми; *dgīṣaṇa* – обитель; *akṣīla-loka* – що містить усі планетні системи; *padmaṁ* – лотос; *vīyūḍgaṁ* – що постав; *harīn-maṇi* – як смарагди; *vṛṣa* – вишуканих; *stanayora* – сосків; *amuṣya* – Господа; *dgīāyēd* – повинен медитувати; *dvayaṁ* – пару;

viśāda – білих; *hāra* – перлинних намист; *mayūkha* – від світла; *gauram* – світлих.

Далі йоґ повинен медитувати на подібний до місяця пуп посередині Господнього живота. З Господнього пупа, основи всього всесвіту, виріс лотос, у стеблі якого містяться всі планетні системи, а на вершині якого живе Брахма, перша створена істота. Так само йоґ повинен зосередити розум на сосках Господа, схожих на два якнайдобірніші смарагди, на які падає білий відблиск молочно-білих перлинних намист на грудях Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш радить йоґові медитувати далі на пуп Господа, основу всього матеріального творіння. Як дитину зв'язує з матір'ю пуповина, так з верховної волі Господа перше створіння, Брахму, зв'язує з Господом лотосове стебло. В одному з попередніх віршів богиню щастя, Лакшмі, яка масажує Господу стопи, голілки та стегна, названо матір'ю Брахми, але насправді Брахма народився з черева Господа, а не з черева своєї матері. Такі незбагненні діяння Господа, і тому не треба дивитися на Господа крізь призму матеріальних концепцій, думаючи: «Як батько може народити дитину?». «Брахма-самхіта» пояснює, що кожна частина тіла Господа має могутність усіх інших частин. Тіло Господа духовне, і тому його частини нічим не зумовлені. Господь може бачити вухами. Матеріальне вухо може чути, але не може бачити, однак із «Брахма-самхіти» видно, що Господь може бачити вухами та чути очима. Будь-який орган Його трансцендентного тіла може діяти як будь-який інший орган.

Його черево становить основу всіх планетних систем. Брахма обіймає становище творця всіх планетних систем, але здатність його як творця бере початок з Господнього черева. Будь-який акт творення в усесвіті має безпосередній зв'язок із Господом. Що ж до намиста з перлів, яке прикрашає груди Господа, то воно теж духовне, і тому йоґові радять споглядати його молочний відблиск.

ВІРШ 26

वक्षोऽधिवासमृषभस्य महाविभूतेः
 पुंसां मनोनयननिर्वृतिमादधानम् ।
 कण्ठं च कौस्तुभमणेरधिभूषणार्थं
 कुर्यान्मनस्यखिललोकनमस्कृतस्य ॥२६॥

*вакио 'дгівасам ршабгасйа махā-вібгӯтех
 пумсāм мано-найана-нірвртīm āдадгāнам
 каңтхам ча каустубга-маңер адгібгӯшаңāртхам
 курйāн манасй акхіла-лока-намаскртасйа*

вакиах – на груди; адгівасам – обитель; ршабгасйа – Верховного Бога-Особі; махā-вібгӯтех – Маха-Лакшмі; пумсāм – людини; манах – розуму; найана – очам; нірвртīm – трансцендентну втіху; āдадгāнам – що дають; каңтхам – шию; ча – теж; каустубга-маңех – коштовного каменя Каустубга; адгібгӯшаңа-артхам – що підкреслює красу; курйāт – повинен медитувати; манасі – у розумі; акхіла-лока – весь усесвіт; намаскртасйа – кому поклоняється.

Потім йоґ повинен медитувати на груди Верховного Бога-Особі – обитель богині Маха-Лакшмі. Господні груди – джерело всієї трансцендентної втіхи для розуму й повного задоволення для очей. Далі йоґ повинен закарбувати у своєму розумі вигляд шиї Бога-Особі, якому поклоняється весь усесвіт. Шия Господа додає краси самоцвіту Каустубга, який спочиває на Його грудях.

ПОЯСНЕННЯ: В Упанішадах сказано, що все суще творять, руйнують і підтримують різноманітні енергії Господа. Обитель цих усіх незбагнених енергій є груди Господа. Як зазвичай говорять люди, Бог усемогутній. Цю могутність уособлює Маха-Лакшмі, вмістище всіх енергій, яка завжди перебуває на трансцендентних грудях Господа. Йоґ, який досконало навчився медитувати на цю частину трансцендентного тіла Господа,

може здобути численні форми матеріальної могутності, що становлять вісім різновидів йогічної досконалості.

У цьому вірші сказано, що не камінь Каустубга прикрашає Господню шию, а навпаки, Господня шия додає краси самоцвіту. Камінь сам стає прекраснішим завдяки тому, що висить на шиї у Господа. Тому йогу рекомендується медитувати на шию Господа. Існує два способи, які дозволяють споглядати трансцендентний образ Господа: на нього можна медитувати у своєму розумі, а можна встановити в храмі у формі статуї, прикрасивши її, щоб усі могли споглядати її. Отже, храмове поклоніння призначене для людей, які не досягли ще такого рівня, на якому вони могли б медитувати на Господній образ. Постійні відвідини храму не відрізняються від прямого споглядання трансцендентного образу Господа й мають однакову з ним цінність. Перевага йога полягає в тому, що він може сісти, усамітнившись, де завгодно і споглядати Господа в медитації. Натомість людині на нижчому рівні розвитку доводиться ходити в храм, бо поза храмом вона нездатна побачити Господній образ. Мета всіх методів духовного розвитку щодо слухання, споглядання чи медитації полягає в тому, щоб зосередитися на трансцендентному образі Господа. Про зосередження на чомусь безособистісному чи на порожнечі немає жодної мови. Господь може дарувати трансцендентне задоволення і відвідувачу храму, і зануреному в медитацію йогові, і тому, хто слухає про трансцендентний образ Господа з писань, як оце «Шрімад-Бгаґаватам» чи «Бгаґавад-гіта». У відданому служінні є дев'ять методів, одним з яких є *смаранам*, або медитація. Йоги користуються методом *смаранам*, а *бгакті-йоги* користуються насамперед методами слухання та оспівування.

ВІРШ 27

बाहूँश्च मन्दरगिरेः परिवर्तनेन
निर्णिक्तबाहुवलयाधिलोकपालान् ।

सञ्चिन्तयेद्दशशतारमसहतेजः

शङ्खं च तत्करसरोरुहराजहंसम् ॥२७॥

*bāxūmīi ча мандара-ḡīreḥ парівартанена
нірнікта-бāху-валайāн адгілока-пālān
сайчінтайед дайā-ūatāрам асахйā-теджах
ūaṅkхам ча тат-кара-сароруха-рāджа-хамсам*

bāxūn – на руки; *ча* – і; *мандара-ḡīreḥ* – гори Мандара; *парівартанена* – обертанням; *нірнікта* – відшліфовані; *бāху-валайāн* – прикраси на руках; *адгілока-пālān* – джерело повелителів усесвіту; *сайчінтайет* – повинен медитувати; *дайā-ūata-арам* – диск Сударшана (що має десять сотень спиць); *асакхйā-теджах* – сліпуче сяйво; *ūaṅkхам* – мушлю; *ча* – також; *тат-кара* – у руці Господа; *сароруха* – подібну до лотоса; *рāджа-хамсам* – як лебідь.

Після того йог повинен медитувати на чотири руки Господа, джерело всієї сили півбогів, що керують різними функціями матеріальної природи. Потім йог має зосередитися на блискучих прикрасах, відшліфованих обертанням гори Мандара. Також він повинен старанно зосередитися на Господньому дискові, Сударшана-чакрі, що містить тисячу спиць і розливає сліпуче сяйво, а тоді на мушлі, що схожа на лебедя в лotosовій руці Господа.

ПОЯСНЕННЯ: Закон і порядок у всіх своїх формах походять із рук Верховного Бога-Особи. За закон і порядок у всесвіті відповідають всілякі півбоги. Гору Мандара тут згадано, тому що коли демони з одного боку й півбоги з другого збивали океан, вони використовували гору Мандара як збивачку. Втілившись як черепаха, Господь послужив за опору для гори, і тоді Мандара, обертаючись, відшліфувала Його прикраси. Інакше кажучи, оздоби на руках Господа сяють так яскраво, ніби їх відшліфували зовсім недавно. Диск у руці Господа, що називається Сударшана-чакра, має тисячу спиць. Йогові радять медитувати на кожну з цих спиць. Він повинен окре-

мо медитувати на кожную частину трансцендентного образу Господа.

ВІРШ 28

कौमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत्
दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेन ।
मालां मधुव्रतवरूथगिरोपघृष्टां
चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कण्ठे ॥२८॥

каумодакім бгаґавато дайітаім смарета
дiрдгām арāti-бгаṭa-іоṇіта-кардамена
мālām мадгуврата-варūtха-гіропаггуштām
чаітйасйа таттвам амалам маṇім асйа канṭхе

каумодакім – булаву за назвою Каумодакі; бгаґаватах – Бога-Особи; дайітаім – дуже дорого; смарета – повинен пам’ятати; дiрдгām – вимашену; арāti – ворогів; бгаṭa – воїнів; іоṇіта-кардамена – кривавими плямами; мālām – гірлянду; мадгуврата – джмелів; варūtха – рою; гiрā – звуком; упаггуштām – оточену; чаітйасйа – живої істоти; таттвам – принцип, начало; амалам – чистий; маṇім – перлинне намисто; асйа – Господа; канṭхе – на шії.

Йог повинен медитувати на булаву Господа, що називається Каумодакі й дуже дорога Йому. Ця булава завжди трощить ворожих воїнів, демонів, і вимашена їхньою кров’ю. Також треба зосередитися на прекрасній гірлянді, що оповиває Господню шию і навколо якої завжди рояться з приємним гудінням джмелі, а також треба медитувати на перлинне намисто на Господній шії, яке, як вважають, уособлює чистих живих істот, які завжди занурені в служіння Господу.

ПОЯСНЕННЯ: Йог повинен медитувати на різні частини трансцендентного тіла Господа. Цей вірш спонукає замислитися над природним становищем живих істот. Тут згадано дві

категорії живих істот. Одних називають *arāti*. Вони вороже ставляться до пізнання розваг Верховного Бога-Особи. Перед ними Господь з'являється зі страхітливою булавою в руці, завжди вимащеною кров'ю вбитих демонів. Демони – також діти Верховного Бога-Особи, бо в «Багавад-гіті» сказано, що всі види живих істот – діти Верховного Бога-Особи. Однак серед них є два класи, які поведуться по-різному. Чистих живих істот Господь носить у Себе на шиї, як людина тримає перли й діаманти в себе на грудях чи на шиї. Перлини в Господа на шиї символізують живих істот, які перебувають у чистій свідомості Крішні. Натомість демонів, які вороже ставляться до розваг Верховного Бога-Особи, Господь карає Своєю булавою, на якій завжди кров таких пропащих живих істот. Булава дуже дорога Господу, бо за її допомогою Він трощить тіла демонів, випускаючи з них кров. Багнюка утворюється з суміші землі з водою, а плями на булаві Господа утворюються з крові демонів, безбожних ворогів Господа, земні тіла яких Він розбиває Своєю булавою.

ВІРШ 29

भृत्यानुकम्पितधियेह गृहीतमूर्तेः
 सञ्चिन्तयेद्भगवतो वदनारविन्दम् ।
 यद्विस्फुरन्मकरकुण्डलवल्गितेन
 विद्योतितामलकपोलमुदारनासम् ॥२९॥

бгртйāнукампіта-дгійēха грхїта-мўртех
 сайчїнтайед багаватато ваданāравіндам
 йад віснхуран-макара-кундала-валгітена
 відйотітāмала-каполам удāра-нāсам

бгртйа – до відданих; анукампіта-дгійā – від співчуття; іха – у цьому світі; грхїта-мўртех – що проявляє різні форми; сайчїнтайет – повинен медитувати; багаватах – Бога-Особи; вадана – обличчя; аравіндам – лотосове; йат – що; віснхуран – що сяють; макара – подібних до алігаторів; кундала – Його сережок; валгі-

тена – гойданням; *відйотіта* – осяяні; *амала* – бездоганно чисті; *каполам* – Його щоки; *удāра* – з високим; *нāсам* – носом.

Тоді йоґ повинен медитувати на лотосове обличчя Господа, який зі співчуття до відданих, що прагнуть Його бачити, являє в цьому світі Свої численні форми. Господь має чудовий високий ніс, а на Його бездоганно чисті щоки кидають відблиск сережки у формі алігаторів, що гойдаються в Його вухах.

ПОЯСНЕННЯ: Господь сходить до матеріального світу з глибокого співчуття до Своїх відданих. З'явлення чи втілення Господа в матеріальному світі має дві причини. Господь сходить щоразу, коли занепадає вірність релігійним засадам і поширюється безбожність, щоб захистити відданих і знищити невідданих. Коли Він приходить, головна Його мета полягає в тому, щоб дати розраду Своїм відданим. Йому не потрібно приходити власною особою, щоб знищити демонів, бо Він має для цього численних слуг. Навіть зовнішня енергія, *мая*, володіє достатньою силою, щоб їх повбивати. Однак коли Він приходить пролити ласку на Своїх відданих, Він також вбиває невідданих.

Господь з'являється в тій формі, яка до вподоби відповідній групі відданих. Господь має мільйони форм, але всі вони суть один Абсолют. Як сказано у «Брахма-самхіті» (5.33), *адваїтам ачйутам анāдīm ананта-рūпам* – усі форми Господа суть одне, але різні віддані воліють бачити Його в різних образах: Радгі і Крішні чи Сіти й Рамачандри, Лакшмі й Нараяни або чотирирукого Нараяни, Вāsудеви. Господь має безліч форм, але з'являється в тій формі, у якій Його воліє бачити відповідний відданий. Йогові рекомендують медитувати на ті форми, які визнають віддані. Йоґ не може вигадати собі якусь форму для медитації. Так звані йоґи, котрі уявляють собі коло чи мішень, марнують свій час. Насправді йоґ повинен медитувати на форму Верховного Бога-Особи, яку побачили чисті віддані Господа. Йоґ означає «відданий». Йоґи, котрі не стали чистими

відданими, повинні ступати в слід відданих. Тут зокрема сказано, що йоґ повинен медитувати на визнану форму Господа й не вигадувати якихось уявних форм.

ВІРШ 30

यच्छ्रीनिकेतमलिभिः परिसेव्यमानं
भूत्या स्वया कुटिलकुन्तलवृन्दजुष्टम् ।
मीनद्वयाश्रयमधिक्षिपदब्जनेत्रं
ध्यायेन्मनोमयमतन्द्रित उल्लसद्भ्रु ॥३०॥

*йач чхрі-нікетам алібгіх парісевйамāнам
бгўтйā свайā кутіла-кунтала-врнда-джуштам
міна-двайāйрайам адгікшіпат абджа-нетрам
дгйāйет маномайам атандріта улласад-бгру*

йат – це обличчя Господа; *йрі-нікетам* – лотос; *алібгіх* – бджолами; *парісевйамāнам* – оточений; *бгўтйā* – вишуканістю; *свайā* – своєю; *кутіла* – кучерявого; *кунтала* – волосся; *врнда* – пасмами; *джуштам* – прикрашене; *міна* – риб; *двайā* – пари; *айрайам* – обитель; *адгікшіпат* – соромлячи; *абджа* – лотосовими; *нетрам* – з очима; *дгйāйет* – повинен медитувати; *манах-майам* – сформувавши в розумі; *атандрітах* – уважний; *улласат* – що танцюють; *бгру* – з бровами.

Так йоґ медитує на прекрасне, обрамлене кучерями обличчя Господа, якому додають краси лотосові очі, над якими танцюють брови. Врода цього обличчя засоромила б лотос, навколо якого в'ються бджоли та плаває пара рибок.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші треба звернути особливу увагу на слова *дгйāйет маномайам*. *Маномайам* не означає «уявний». Імперсоналісти гадають, що йоґ може вигадати яку завгодно форму, але у цих віршах сказано, що йоґ повинен медитувати на форму, яку вже бачили віддані. Віддані ніколи не вигадують Господнього образу. Їх не задовольняє жодна вигадка.

Господь має багато вічних форм і кожному відданому подобається якась із них. Поклоняючись цій формі, відданий служить Господу. Писання дають численні описи форми Господа. Як уже згадано, первинну форму Господа можна представити вісьмома способами: її можна відтворити з глини, каменю, дерева, фарб, піску тощо, залежно від можливостей відданого.

Маномайам – це образ Господа, що викарбуваний у розумі. Образ, утворений у розумі, належить до вісьмох різновидів авторитетних зображень Господа. Це не плід уяви. На істинний образ Господа можна медитувати у різні способи, однак це не означає, що цей образ можна собі вигадати. У цьому вірші вжито два порівняння: обличчя Господа порівняно з лотосом; Його чорне волосся порівняно з бджолами, що гудуть та в'ються навколо квітки лотоса; а Його очі, наче дві рибки, які плавають біля цього лотоса. Лotosова квітка, біля якої плавають рибки та в'ються бджоли, виглядає дуже гарно. Обличчя Господа довершене й самодостатнє. Його врода затьмарює природну вроду лотоса.

ВІРШ 31

तस्यावलोकमधिकं कृपयातिघोर-
तापत्रयोपशमनाय निसृष्टमक्ष्णोः ।
स्निग्धस्मितानुगुणितं विपुलप्रसादं
ध्यायेच्चिरं विपुलभावनया गुहायाम् ॥३१॥

*тасйāвалокам адгіка̎м крпайāтігора-
тāпа-трайопайāманāйā нiсрiтāм акiшнoх
снiгдга-смітāнугуніта̎м віпула-прасāда̎м
дгйāйеч чіра̎м віпула-бгāванайā гухāйāм*

тасйā – Бога-Особи; *авалокам* – на погляди; *адгіка̎м* – часті; *крпайā* – з милістю; *атігора* – страшні; *тāпа-трайā* – троїсті страждання; *упайāманāйā* – тамуючи; *нісрiтāм* – кинуті; *акiшнoх* – з Його очей; *снiгдга* – любовні; *сміта* – усмішки; *анугуніта̎м* – супроводжувані; *віпула* – великої; *прасāда̎м* – сповнені

ласки; *дгййет* – повинен медитувати; *чірам* – протягом довгого часу; *віпула* – повною; *бгāванайā* – з відданістю; *гухйāм* – у серці.

Йог повинен з глибокою відданістю медитувати на милостиві погляди, які часто кидає Господь, тому що ці погляди пом'якшують найстрашніші муки відданих у сповненому троїстих страждань матеріальному світі. Погляди й ніжні усмішки Господа сповнені Його щедрої ласки.

ПОЯСНЕННЯ: Доки істота живе зумовленим життям і перебуває в матеріальному тілі, їй, цілком природно, не оминати турбот і страждань. Їй не врятуватися від впливу матеріальної енергії, навіть піднявшись на трансцендентний рівень. Іноді відданим доводиться зазнавати якихось турбот, але всі їхні страждання відразу ж зменшуються, коли вони думають про Верховного Бога-Особу, про Його прекрасний образ чи усміхнене обличчя. Господь дарує Своему відданому безмежні благословення, а найбільша Його ласка щодо відданого – це Його усміхнене обличчя, яке випромінює Його співчуття до відданих.

ВІРШ 32

हासं हरेरवनताखिललोकतीव्र-
शोकाश्रुसागरविशोषणमत्युदारम् ।
सम्मोहनाय रचितं निजमाययास्य
भ्रूमण्डलं मुनिकृते मकरध्वजस्य ॥३२॥

*hāsaṁ харер аванатākхіла-лока-тївра-
їокаїуру-сāгара-віїошанам атїудāрам
саммоханāйа рачїтам нїджа-мāйайāсйа
бгрū-маṇḍалам муні-крте макара-дгваджасйа*

hāsaṁ – на усміх; *хареḥ* – Господа Шрі Харі; *аваната* – хто схиляється; *акхіла* – усіх; *лока* – до істот; *тївра-їока* – породжений

сильним стражданням; *аїру-сāгара* – океан сліз; *віїшошам* – що висушує; *аті-удāрам* – наймилостивіший; *саммоханāйя* – щоб зачарувати; *рачітам* – проявлені; *ніджа-мāйайā* – Його внутрішньою енергією; *асйа* – Його; *бгрū-мандалам* – вигнуті брови; *муні-крте* – задля блага мудреців; *макара-дгваджасйа* – бога любові.

Так само йоґ повинен медитувати на наймилостивіший усміх Господа Шрі Харі, усміх, який висушує океан сліз, що породжені сильним стражданням усіх тих істот, які схиляються перед Ним. Також йоґові треба медитувати на вигнуті брови Господа, які проявлені силою Його внутрішньої енергії, щоб зачарувати бога любові задля добра всіх мудреців.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальний усесвіт сповнений страждань, і тому його жителі завжди проливають гіркі сльози. Ці сльози утворюють величезний океан, але для людини, яка віддається Верховному Богові-Особі, цей океан відразу ж висихає. Для цього досить побачити чарівний усміх Верховного Господа. Інакше кажучи, коли людина бачить чарівний усміх Господа, вона відразу ж звільняється від страждань матеріального буття.

Як стверджується у цьому вірші, брови Господа такі чарівні, що примушують людину забути про чари чуттєвої насолоди. Зумовлені душі залишаються в кайданах матеріального буття тільки через чари чуттєвої насолоди, насамперед статевого життя. Бога любовної втіхи називають Макара-дгваджа. Чарівні брови Верховного Бога-Особи захищають мудреців та відданих від спокус матеріальної хіті та статевого потягу. Ямуначар'я, великий *ачар'я*, сказав, що, відколи він побачив чарівні розваги Господа, статеві втіхи втратили для нього будь-яку принадливість і викликають таку огиду, що від одної думки про них він спльовує і в нього кривиться обличчя. Тому кожен, хто хоче звільнитися від статевого потягу, повинен

побачити чарівний усміх і захопливий вигин брів Верховного Бога-Особи.

ВІРШ 33

ध्यानायनं प्रहसितं बहुलाधरोष्ठ-
भासारुणायिततनुद्विजकुन्दपङ्क्ति ।
ध्यायेत्स्वदेहकुहरेऽवसितस्य विष्णो-
र्भक्त्यार्द्रयार्पितमना न पृथग्दिदृक्षेत् ॥३३॥

*дгйāнāйанам прахасітам бахулāдгараоштха-
бгāсāруṇāйіта-тану-двіджа-кунда-панкті
дгйāйет свадеха-кухаре 'васітасйа вішнор
бгактйāрдрайāрпіта-манā на пртхаг' дідрқиет*

дгйāна-айанам – на який легко медитувати; *прахасітам* – сміх; *бахула* – щедрий; *адгара-оштха* – Його губ; *бгāса* – від блиску; *аруṇāйіта* – порожевілі; *тану* – маленькі; *двіджа* – зуби; *кунда-панкті* – як низка жасминових пуп'янків; *дгйāйет* – повинен медитувати; *сва-деха-кухаре* – у глибині свого серця; *авасітасйа* – хто перебуває; *вішнор* – Вішну; *бгактйā* – з відданістю; *āрдрайā* – занурений у любов; *арпіта-манāх* – із зосередженим розумом; *на* – не; *пртхак* – щось інше; *дідрқиет* – повинен прагнути бачити.

З глибокою любов'ю та відданістю йоґ має медитувати в глибині свого серця на сміх Господа Вішну. Сміх Вішну такий привабливий, що на Нього дуже легко медитувати. Коли Верховний Господь сміється, можна бачити Його невеликі зуби, подібні до жасминових пуп'янків, що порожевіли від червоної барви Його вуст. Присвятивши свій розум Господу, йоґ не повинен більше бажати побачити щось інше.

ПОЯСНЕННЯ: Йоґові радять старанно вивчити усмішку Господа, а тоді зосередитися на Його сміхові. Ці конкретні

описи медитації на усмішку, сміх, обличчя, губи й зуби незаперечно доводять, що Бог не безособистісний. Тут сказано, що треба медитувати на усмішку та сміх Вішну. Немає нічого іншого, що може краще очистити серце відданого. Незрівнянний чар сміху Господа Вішну полягає в тому, що в усмішці Його невеликі зуби, схожі на жасминові пуп'янки, рожевіють від відблиску Його червоних вуст. Якщо йогові вдасться помістити прекрасне обличчя Господа в глибину свого серця, він знайде цілковите задоволення. Інакше кажучи, коли людина занурена в споглядання краси Господа у своєму серці, матеріальні спокуси більше не можуть її стурбувати.

ВІРШ 34

एवं हरौ भगवति प्रतिलब्धभावो
 भक्त्या द्रवद्धृदय उत्पुलकः प्रमोदात् ।
 औत्कण्ठ्यबाष्पकलया मुहुरर्द्यमान-
 स्तच्चापि चित्तबडिशं शनैर्वियुङ्क्ते ॥३४॥

*евам харау бгаґаваті пратілабдга-бґа́во
 бгактйā дравад-дґрда́йа утпулакаґ прамодāт
 ауткаṇṭхйā-бāшпа-калайā мухур ардйāмāнаґ
 тач чāпі чітта-бадіішам ішанакаір війу́нкте*

евам – так; *харау* – до Господа Харі; *бгаґаваті* – Бога-Особи; *пратілабдга* – розвинувши; *бґа́вах* – чисту любов; *бгактйā* – відданим служінням; *драват* – розтоплене; *хрда́йах* – чие серце; *утпулакаґ* – відчуваючи, як волосся на шкірі стає дибки; *прамодāт* – від незрівнянної радості; *ауткаṇṭхйā* – через велику любов; *бāшпа-калайā* – потоками сліз; *мухуґ* – постійно; *ардйāмāнаґ* – потерпаючи; *тат* – той; *ча* – і; *ані* – навіть; *чітта* – розуму; *бадіішам* – гачок; *ішанакаіґ* – поступово; *війу́нкте* – відриває.

У такий спосіб йоґ поступово розвиває чисту любов до Верховного Бога-Особи, Харі. Його відданість дедалі зростає, і з часом від незрівнянної радості в нього стає дибки

волосся на тілі, а з очей ллються потоком сльози любові. Поступово навіть розум, який він використовував як засіб привабити Господа так само, як гачком ловлять рибу, відходить від матеріальної діяльності.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш ясно вказує, що медитація, що являє собою різновид розумової діяльності, – це ще не досконалий рівень *самадгі*, чи трансу. Спочатку розум використовують, щоб прикликати образ Верховного Бога-Особи, але на вищих рівнях розум вже не використовують. Відданий привчається служити Верховному Господу, очищуючи свої чуття. Інакше кажучи, йогічні засади медитації потрібні лише доти, доки людина не втвердилася на рівні чистого відданого служіння. Розум використовують для того, щоб очистити чуття, але коли чуття завдяки медитації очистилися, відпадає потреба сидати в певному місці й намагатися зосередитись на Господньому образі. Людина так зникає служити Богові-Особі, що займається особистим служінням спонтанно, без окремих зусиль. Коли розум примусово зосереджують на образі Господа, це називається *нірбіджа-йога*, або безжиттєва йога, тому що йоґ не відчуває природного потягу до особистого служіння Господу. Але коли він постійно думає про Господа, це називається *сабіджа-йога*, або жива йога. Треба піднятися на рівень живої йоґи.

Як підтверджує «Брахма-самхіта», треба залишатися зануреним у віддане служіння двадцять чотири години на добу. Рівня *преманджана-ччхуріта* досягають завдяки неподільній любові до Господа. Коли завдяки відданому служінню людина повністю розвиває любов до Верховного Бога-Особи, вона завжди бачить Його, навіть не примушуючи себе силою медитувати на Нього. Зір такої людини стає божественним, тому що вона ні на що не відволікається. На цьому рівні духовного розвитку зникає потреба примусово залучати розум до медитації. Медитація, яку рекомендують на нижчих рівнях, являє собою лише засіб піднятися до рівня відданого служіння, тому

ті, хто занурився у трансцендентне любовне служіння Господу, вже вищі за медитацію. Рівень такої досконалості називається свідомістю Крішні.

ВІРШ 35

मुक्ताश्रयं यर्हि निर्विषयं विरक्तं
निर्वाणमृच्छति मनः सहसा यथार्चिः ।
आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमेक-
मन्वीक्षते प्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः ॥३५॥

*муктāйрайам йархі нїрвішайам вірактам
нірвāнам рччхаті манах сахасā йатхāрчіх
āтмāнам атра пурушо 'вйавадгāнам екам
анвікшате пратінівртта-гуна-правāхах*

мукта-āйрайам – досягнувши звільнення; *йархі* – коли; *нїрвішайам* – зрікшись об'єктів чуттів; *вірактам* – байдужий; *нірвāнам* – згасання; *рччхаті* – досягає; *манах* – розум; *сахасā* – відразу; *йатхā* – як; *арчіх* – полум'я; *āтмāнам* – розум; *атра* – тоді; *пурушах* – людина; *авйавадгāнам* – невідокремлений; *екам* – один; *анвікшате* – відчуває; *пратінівртта* – звільнившись; *гуна-правāхах* – від потоку матеріальних якостей.

Коли розум таким чином повністю звільняється від усієї матеріальної скверни та зрікається матеріальних цілей, він стає подібним до полум'я світильника. На цьому рівні розум перебуває в повній гармонії з розумом Верховного Господа й немов зливається з Господом, піднявшись над потоком взаємодії матеріальних якостей.

ПОЯСНЕННЯ: У матеріальному світі функції розуму полягають у тому, щоб приймати й відкидати. Доки розум пронизаний матеріальною свідомістю, його треба силою вчити медитувати на Верховного Бога-Особу, але коли людина підіймається

до справжніх почуттів любові до Верховного Господа, розум сам поринає в думки про Нього. На цьому рівні йог не думає ні про що інше, крім служіння Господу. Ця гармонія розуму з бажаннями Верховного Бога-Особи називається *нірваною*, тобто єднанням розуму з Верховним Господом.

Найкращий приклад *нірвани* наведено в «Бгаґавад-гіті». Спочатку думки в розумі Арджуни розходилися з думками Крішні. Крішна хотів, щоб Арджуна воював, однак Арджуна цього не хотів, і між ними виникла незгода. Проте, вислухавши від Верховного Бога-Особи «Бгаґавад-гіту», Арджуна підкорив свій розум бажанням Крішні. Це називається єдністю. Однак, навіть досягнувши цієї єдності, ні Арджуна, ні Крішна не втратили своєї індивідуальності. Філософи-*маяваді* ніяк не можуть цього зрозуміти. Вони гадають, що єдність означає втрату індивідуальності. А насправді, як видно з «Бгаґавад-гіті», індивідуальність залишається. Коли розум істоти повністю очищений любов'ю до Бога, він перетворюється на розум Верховного Бога-Особи та перестає діяти окремо чи діяти задля якихось цілей, що розбіжні з бажанням Господа. Індивідуальна звільнена душа не виконує жодної іншої діяльності (*пратінівртта-гуна-правāхах*). У зумовленому стані розум завжди занурений у діяльність, яку диктують три *гуни* матеріальної природи, але жодні матеріальні якості не можуть стурбувати розум відданого на трансцендентному рівні. Відданий прагне тільки одного – задовольнити бажання Господа. Це найвищий рівень досконалості, що називається *нірвана* або *нірвана-мукті*. Розум істоти, яка досягнула цього рівня, стає вільним від усіх матеріальних бажань.

Йатхāрчїх. *Арчїх* означає «полум'я». Коли світильник розбивається чи коли в ньому закінчується олія, полум'я в ньому згасає. Але згідно з науковим розумінням, вогонь не зникає, а перебуває у потенційному стані. Так діє закон збереження енергії. Так само, коли розум перестає діяти на матеріальному рівні, його енергія переходить у діяльність, що скерована на задоволення Верховного Господа. Цей вірш проливає світло

на концепцію філософів-маяваді й стверджує, що припинення розумової діяльності означає припинення власне діяльності, яка відбувається під впливом трьох гун матеріальної природи.

ВІРШ 36

सोऽप्येतया चरमया मनसो निवृत्त्या
तस्मिन्महिम्न्यवसितः सुखदुःखबाह्ये ।
हेतुत्वमप्यसति कर्तरि दुःखयोर्यत्
स्वात्मन् विधत्त उपलब्धपरात्मकाष्ठः ॥३६॥

so 'nī etayā cāramayā manaso nīvṛttīyā
tasmin mahimnīyavasitaḥ sukha-duḥkha-bāhye
hetutvam apī asatī kartarī duḥkхайor ītat
svātmān vidhātta upalabdhā-parātmā-kāṣṭhaḥ

saḥ – йог; anī – більше того; etayā – цим; cāramayā – остаточним; manasaḥ – розуму; nīvṛttīyā – припиненням матеріальної діяльності в рамках причинно-наслідкових зв'язків; tasmin – у його; mahimnī – найвищий славі; avasitaḥ – утверджений; sukha-duḥkha-bāhye – поза щастям і стражданням; hetutvam – причину; apī – справді; asatī – у породженні невігластва; kartarī – в оманному его; duḥkхайor – насолоди і страждання; ītat – що; svā-ātman – своєму еству; vidhātte – приписує; upalabdhā – усвідомивши; parā-ātma – Бога-Особу; kāṣṭhaḥ – як найвищу істину.

Досягнувши цього найвищого трансцендентного рівня, розум звільняється від усіх матеріальних дій і їхніх наслідків та утверджується у своїй справжній величі, що є трансцендентною до матеріальних уявлень про щастя і нещастя. У такий момент йог пізнає свої істинні стосунки з Верховним Богом-Особою. Він усвідомлює, що насолода й біль, а також їхні поєднання, які він раніше вважав за свої відчуття, виникають під впливом оманного его, породження невігластва.

ПОЯСНЕННЯ: Забуття своїх стосунків із Верховним Богом-Особою – це результат впливу невігластва. Практикою йоги це невігластво можна викорінити й перестати вважати себе за незалежного від Верховного Господа. Насправді живу істоту з Господом пов'язують стосунки вічної любові. Призначення живої істоти полягає в тому, щоб виконувати трансцендентне любовне служіння Господу. Забуття цих солодких стосунків називається невіглаством, а коли жива істота занурюється в невігластво, три *луни* матеріальної природи спонукають її вважати себе володарем насолоди. Коли розум відданого очищається і він усвідомлює, що треба узгодити свої бажання з бажаннями Верховного Бога-Особи, він досягає трансцендентного рівня досконалості, на якому не існує матеріального відчуття страждання і щастя.

Поки істота діятиме на власний розсуд, вона залишатиметься під владою матеріальних відчуттів так званого щастя і нещастя. Насправді тут щастя немає. Як у діях божевільного немає жодного щастя, так само оманні всі уявні поняття про щастя і нещастя на рівні матеріальної діяльності. У цьому світі все сповнене страждання.

Коли розум приведено в гармонію з бажаннями Господа, людина досягнула трансцендентного рівня. Причина невігластва полягає в прагненні панувати над матеріальною природою, але коли таке прагнення повністю згасає і всі бажання перебувають у злагоді з бажаннями Верховного Господа, людина досягнула досконалості – *упалабдга-парāтма-кāштхāх*. *Упалабдга* означає «усвідомлення». Якщо є усвідомлення, то неодмінно мусить бути індивідуальність. Справжнє усвідомлення приходить на рівні досконалості та звільнення. *Ніврттйā* означає, що жива істота зберігає свою індивідуальність. Її єдність із Верховним Господом полягає в тому, що вона знаходить своє щастя в щасті Господа. У Верховному Господі немає нічого іншого, крім щастя. *Анандамайо 'бгйācāt* – Господь за природою сповнений трансцендентного щастя. Єдність із Верховним Господом на рівні звільнення означає, що істота не

відчуває нічого іншого, крім щастя. Але індивідуальність існує далі, бо інакше тут не було б ужито слово *упалабдга*, яке вказує на індивідуальне усвідомлення трансцендентного щастя.

ВІРШ 37

देहं च तं न चरमः स्थितमुत्थितं वा
सिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् ।
दैवादुपेतमथ दैववशादपेतं
वासो यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥३७॥

*дехам ча там на чарамах стхітам утмхітам вā
сіддго віпаййаті йато 'дгйагамат сварупам
даівād упетам атха даіва-ваййāt апетам
вāсо йатхā парікртам мадірā-мадāндгах*

дехам – матеріальне тіло; *ча* – і; *там* – те; *на* – не; *чарамах* – остаточну; *стхітам* – що сидить; *утмхітам* – що стоїть; *вā* – чи; *сіддгах* – досконала душа; *віпаййаті* – усвідомлює; *йатах* – бо; *адгйагамат* – вона досягнула; *сва-рупам* – свою істинну тотожність; *даівāt* – згідно з долею; *упетам* – що прийшло; *атха* – тоді; *даіва-ваййāt* – згідно з долею; *апетам* – що пішло; *вāсах* – одяг; *йатхā* – як; *парікртам* – вдягнутий; *мадірā-мадāндгах* – що осліпнув від сп'яніння.

Пізнавши свою істинну тотожність, досконала душа не усвідомлює рухів і дій матеріального тіла, як сп'яніла людина не розуміє, одягнена вона чи ні.

ПОЯСНЕННЯ: Цей рівень описує Рупа Говсамі у «Бгакті-расам-ріта-сіндгу». Людина, розум якої перебуває в цілковитій гармонії з бажаннями Верховного Бога-Особи і яка на 100% віддає себе на служіння Господу, забуває про потреби матеріального тіла.

ВІРШ 38

देहोऽपि दैववशगः खलु कर्म यावत्
 स्वारम्भकं प्रतिसमीक्षत एव सासुः ।
 तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधियोगः
 स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवस्तुः ॥३८॥

дехо 'nī daīva-vaīśaḥ-ḥaḥ кхалу карма йāват
 svārambhakaṁ pratīsamīkṣata eva sāsuḥ
 там са-прапайчам адгірӯдга-самādгі-йогах
 svāpnam пунар на бгаджате пратібуддга-вастух

дехах – тіло; anī – більше того; daīva-vaīśa-ḥaḥ – під наглядом Верховного Бога-Особи; кхалу – насправді; карма – діяльність; йāват – доки; сва-āрамбгакам – особисто почата; пратісамік-шате – далі функціонує; ева – певно; са-асух – разом із чуттями; там – тіло; са-прапайчам – з його поширеннями; адгірӯдга-самādгі-йогах – практикою йоги занурившись у самадгі; свāпнам – сновидіння; пунах – знову; на – не; бгаджате – вважає за свої; пратібуддга – пробуджений; вастух – до свого природного становища.

Про тіло й про чуття такого звільненого йога піклується Верховний Бог-Особа, і воно функціонує доти, доки вичерпається визначена йому долею діяльність. Звільнений відданий, який свідомий свого природного становища й перебуває в самадгі, найвищій досконалості йоги, не вважає побічні породження матеріального тіла за власні. Він ставиться до дій свого тіла як до дій уві сні.

ПОЯСНЕННЯ: Можна запитати: поки звільнена душа перебуває в тілі, чому діяльність тіла не впливає на неї? Невже її не оскверняють матеріальні дії та їхні наслідки? Відповідаючи на такі запитання, цей вірш пояснює, що про матеріальне тіло звільненої душі піклується Верховний Бог-Особа. Діяти таке тіло спонукає не життєва сила істоти, а просто наслідки її колишніх дій. Навіть коли електричний вентилятор

вимикають, він протягом якогось часу ще крутиться. Причина цього руху – не електричний струм, а інерція попереднього руху. Так само, хоча звільнена душа на перший погляд може діяти, як звичайна людина, її дії становлять просто завершення попередніх дій.

Коли ми спимо, нам може наснитися, що ми поширюємося в багато різних тіл, але прокинувшись, ми розуміємо, що всі ці тіла були ілюзорні. Так і тіло звільненої душі, яку можуть оточувати численні побічні утвори – діти, дружина, дім тощо, вона не ототожнює себе з цими поширеннями діяльності тіла. Звільнена душа знає, що це все породження матеріального марення. Грубе тіло утворене з грубих елементів матерії, а тонке тіло – з розуму, інтелекту, его й оскверненої свідомості. Якщо ми можемо визнати ілюзорність тонкого тіла, яке діє під час сну, і не ототожнювати себе з ним, то тим більше пробуджена особистість не повинна ототожнювати себе з грубим тілом. Як пробуджена людина не пов'язана з діями тіла уві сні, так пробуджена, або звільнена, істота не пов'язана з діями грубого тіла. Інакше кажучи, пізнавши своє істинне становище, вона ніколи не приймає тілесну концепцію життя.

ВІРШ 39

यथा पुत्राच्च वित्ताच्च पृथङ् मर्त्यः प्रतीयते ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद्देहादेः पुरुषस्तथा ॥३९॥

*йатхā нутрāч ча віттāч ча пртхāн мартйāх пратйāте
апй āтматвенāбгіматāд дехāдех нурӯшас татхā*

йатхā – як; *нутрāт* – від сина; *ча* – і; *віттāт* – багатства; *ча* – і; *пртхак* – окремо; *мартйāх* – смертна людина; *пратйāте* – може зрозуміти; *апй* – навіть; *ātматвена* – за природою; *абгіматāт* – до якої вона прив'язана; *деха-ādех* – від матеріального тіла, чуттів і розуму; *нурӯшас* – звільнена душа; *татхā* – так само.

Через сильну прив'язаність до сім'ї та статків людина вважає сина й гроші своєю власністю, а через прив'язаність до матеріального тіла людина вважає матеріальне тіло своїм. Але насправді, як людина може зрозуміти, що сім'я та багатства відмінні від неї самої, так і звільнена душа розуміє, що вона відмінна від свого тіла.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші пояснюється, у чому полягає істинне знання. У світі є багато дітей, але прив'язаність примушує вважати тільки деяких із них за своїх синів і дочок, хоча ми чудово розуміємо свою відмінність від них. Так само сильна прив'язаність до багатства примушує нас вважати якусь частину грошей у банку своєю власністю. І так само через прив'язаність до тіла ми вважаємо його власним. Ми кажемо «мое тіло». Розширюючи це почуття власності, ми кажемо «моя рука, моя нога», а також «мій рахунок у банку, мій син, моя дочка». Але насправді ми розуміємо, що і син, і гроші існують окремо від нас. Те саме стосується і тіла: ми відмінні від тіла. У цьому треба просто розібратися. І таке правильне розуміння називають *пратібуддга*. Завдяки відданому служінню, чи свідомості Крішні, ми отримуємо це знання і стаємо звільненою душею.

ВІРШ 40

यथोलमुकाद्विस्फुलिङ्गाद् धूमाद्वापि स्वसम्भवात् ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद्यथाग्निः पृथगुल्मुकात् ॥४०॥

йатхолмукад віспхулінгād дгумād вāпi сва-самбгавāt
апй āтматвенāбгіматāд йатхāгніх пртхaг улмука̄т

йатхā – як; *улмука̄т* – від полум'я; *віспхулінгāt* – від іскор; *дгумāt* – від диму; *вā* – чи; *апi* – навіть; *сва-самбга-вāt* – породженого самим собою; *апi* – хоча; *ātматвена* – за природою; *абгіматāt* – через тісний зв'язок; *йатхā* – як; *агніх* – вогонь; *пр-тхак* – відмінний; *улмука̄т* – від полум'я.

Вогнище відмінне від язиків свого полум'я, від іскор і від диму, хоча все це тісно пов'язано між собою, оскільки постає з тих самих палаючих дров.

ПОЯСНЕННЯ: Хоча охоплені вогнем дрова, іскри, дим і полум'я нерозривно пов'язані між собою як частини одного вогнища, разом із тим усі вони відмінні одне від одного. Тільки людина меншого розуму плутає дим з вогнем, хоча вогонь і дим – цілковито різні речі. Тепло і світло – це не вогонь, хоча вогонь не існує окремо від тепла і світла.

ВІРШ 41

भूतेन्द्रियान्तःकरणात्प्रधानाङ्गीवसंज्ञितात् ।

आत्मा तथा पृथग्द्रष्टा भगवान् ब्रह्मसंज्ञितः ॥४१॥

*бгўтендрійāнтах-каранāт прадгāнāдж джїва-самджїтāт
ātma tatkhā prthag draṣṭā bhagavān brahma-samājñitāḥ*

бгўта – п'ятьох елементів; *індрійа* – чуттів; *антах-каранāт* – від розуму; *прадгāнāт* – від *прадгани*; *джїва-самджїтāт* – від душі-джїви; *ātma* – Параматма; *tatkhā* – так; *prthag* – відмінна; *draṣṭā* – споглядач; *bhagavān* – Бог-Особа; *brahma-samājñitāḥ* – що називається Брахман.

Верховний Бог-Особа, відомий як Парабрахман, – це споглядач. Він відмінний від душі-джїви, індивідуальної живої істоти, що поєднується із чуттями, п'ятьма елементами і свідомістю.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш дає чітке розуміння сукупного цілого. Жива істота відмінна від матеріальних елементів, а найвища жива істота, Бог-Особа, творець матеріальних елементів, відмінний від індивідуальної живої істоти. Цієї філософії, відомої як *ачінтья-бгедабгеда-таттва*, навчав Господь Чайтанья. Усе суще одночасно єдине й відмінне між собою. Космічний

прояв, який Верховний Господь створив Своєю матеріальною енергією, теж одночасно єдиний з Ним і відмінний від Нього. Матеріальна енергія невідмінна від Господа, але, оскільки вона діє в інший спосіб, відмінна від Нього. Так само індивідуальна жива істота єдина з Верховним Господом і відмінна від Нього. Ця філософія «одночасної єдності та відмінності» являє собою досконалий висновок учення *бгаґавата*, що підтверджує тут Капіладева.

Живих істот порівнюють з іскрами вогню. Як сказано в попередньому вірші, багаття, полум'я, дим і дрова становлять єдине ціле. Так само живі істоти, матеріальні елементи й Верховний Бог-Особа поєднані в єдине ціле. Становище живих істот не відрізняється від становища іскорок у вогнищі, що становлять його невіддільні частки. Матеріальну енергію тут порівняно з димом. Вогонь – це також невіддільна частка Верховного Господа. У «Вішну Пурані» сказано, що все, що ми бачимо чи відчуваємо, як у матеріальному, так і в духовному світах, – суть поширення різних енергій Верховного Господа. Як вогонь, залишаючись в одному місці, розливає навколо себе світло й тепло, так Верховний Бог-Особа поширює всім творінням Свої різноманітні енергії.

Існує чотири принципи філософської доктрини вайшнавизму: *шуддга-адвайта* (очищений нондуалізм), *двайта-адвайта* (одночасна єдність і відмінність), *вішнішта-адвайта* та *двайта*. Усі ці чотири принципи філософії вайшнавизму спираються на твердження «Шрімад-Бгаґаватам», що викладені в цих двох віршах.

ВІРШ 42

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षेतानन्यभावेन भूतेष्विव तदात्मताम् ॥४२॥

сарва-бгѳтешу чѳтмѳнаѳм сарва-бгѳтѳні чѳтмѳні
ікшетѳнанйѳ-бгѳвѳна бгѳтешѳв іѳѳ тѳд-ѳтмѳтѳм

сарва-бгўтешу – в усіх проявах; *ча* – і; *ātmānam* – душу; *сарва-бгўтāні* – усі прояви; *ча* – і; *ātmānī* – у Верховному Дусі; *їкшета* – повинен бачити; *ананйа-бгāвена* – з однаковим ставленням; *бгўтешу* – в усіх проявах; *їва* – як; *tat-ātmatām* – власну природу.

Йог має бачити ту саму душу в усіх проявах, тому що все суще являє собою прояв різних енергій Всевишнього. Так само й відданий має однаково ставитися до всіх живих істот, не вбачаючи між ними різниці. Це й означає пізнати Верховну Душу.

ПОЯСНЕННЯ: Як сказано в «Брахма-самхіті», Верховна Душа входить не лише в кожний унесвіт, але й у кожен атом. Верховна Душа в непроявленому стані присутня всюди, і коли людина бачить всюди присутність Верховної Душі, вона звільняється від матеріальних позначень.

Слово *сарва-бгўтешу* треба розуміти так. Існує чотири основні категорії істот: народжені із землі, народжені внаслідок ферментації чи бродіння, народжені з яєць і народжені із зародка. Ці чотири категорії живих істот далі поширюються у 8 400 000 видів життя. Людина, яка звільнилася від матеріальних позначень, здатна бачити скрізь і в кожній проявленій істоті те саме духовне начало. Люди меншого розуму гадають, що трава й інші рослини виростають із землі самі собою, але наділена істинним розумом людина, яка пізнала своє справжнє ество, бачить, що цей ріст не відбувається сам собою – причина цього росту полягає в присутності душі, яка за різних умов може проявлятися в різних матеріальних тілах. За допомогою ферментації в лабораторіях розводять величезну кількість мікробів, але ці мікроби з'являються на світ завдяки тому, що в них присутня душа. Матеріалістичні вчені гадають, що в яйці немає життя, але це не так. З ведичних писань ми дізнаємося, що живі істоти в різних формах життя з'являються по-різному. Птахи розвиваються з яєць, а тварини й люди розвиваються із зародків. Досконалість бачення йога чи відданого полягає

в тому, що він скрізь і в усьому бачить присутність живої істоти.

ВІРШ 43

स्वयोनिषु यथा ज्योतिरेकं नाना प्रतीयते ।
योनीनां गुणवैषम्यात्तथात्मा प्रकृतौ स्थितः ॥४३॥

*сва-йонішу йатхā джйотір екам нāнā пратійате
йоніна̄м гуна-ваішамйāt татхātмā пракртау стхітах*

сва-йонішу – у формі дерева; *йатхā* – як; *джйотіх* – вогонь; *екам* – один; *нāнā* – по-різному; *пратійате* – проявляється; *йоні-на̄м* – з різних утроб; *гуна-ваішамйāt* – від різних умов, які створюють *гуни* матеріальної природи; *татхā* – так; *ātмā* – духовна душа; *пракртау* – у матеріальній природі; *стхітах* – перебуває.

Як вогонь, розведений з різних дров, проявляється по-різному, так чиста духовна душа під впливом різних поєднань *гун* матеріальної природи проявляється в різних тілах.

ПОЯСНЕННЯ: Треба зрозуміти, що тіло зумовлене впливом природи. *Пракріті* – це взаємодія трьох *гун* матеріальної природи, різне поєднання яких одному дає маленьке тіло, а іншому – велетенське. Наприклад, вогонь, що розведений з великої кількості дров, здається дуже великим, а вогонь, яким горить маленька тріска, здається маленьким. Насправді якості вогню однакові в обох випадках, але матеріальна природа діє так, що залежно від характеру й розміру палива вогонь здається більшим або меншим. Так само душа в усесвітньому тілі відмінна від душі в меншому тілі, хоча й має однакову з нею природу.

Крихітні атомарні душі подібні до іскорок великої душі. Найбільша душа – це Наддуша, що кількісно відмінна від маленької душі. У ведичних писаннях сказано, що Наддуша забезпечує всі потреби крихітних душ (*нітйō нītйānām*). Той,

хто розуміє цю відмінність між Наддушею та індивідуальною душею, підіймається над смутком і досягає вмиротворення. Коли крихітна душа вважає, що Верховна Душа і вона сама кількісно рівні, то вона перебуває під ілюзорним впливом *маї*, тому що це неприродне для неї становище. Ніхто не може просто за допомогою філософських роздумів стати Верховною Душею.

У «Вараха Пурані» душі розділено на дві категорії, *свамша-вібгіннамша*, відповідно до їхніх крихітних або велетенських розмірів. Душа *свамша* – це Верховний Бог-Особа, а душі *вібгіннамша* – це крихітні частки, що вічно являють собою часточки Верховної Душі. Те саме підтверджує «Бгаґавад-гіта» (15.7) (*мамаіваїмію джїва-локе джїва-бгўтах санїтанах*). Крихітні живі істоти – це вічні невіддільні частки Верховного Господа, і тому вони ніяк не можуть кількісно зрівнятися своїм розміром із Наддушею.

ВІРШ 44

तस्मादिमां स्वां प्रकृतिं दैवीं सदसदात्मिकाम् ।
दुर्विभाव्यां पराभाव्य स्वरूपेणावतिष्ठते ॥४४॥

тасмаїд імаїм свайм пракртім дайїм сад-асад-атмікām
дурвібгаївйайм парабгаївйа сварўпенаватіштхате

тасмаїт – так; *імаїм* – цю; *свайм* – свою; *пракртім* – матеріальну енергію; *дайїм* – божественну; *сат-асат-атмікām* – утворену з причин і наслідків; *дурвібгаївйайм* – важкозбагненну; *парабгаївйа* – подолавши; *сва-рўпена* – у становищі самоусвідомлення; *аватіштхате* – залишається.

Так йог утверджується в становищі самоусвідомлення, перемігши нездоланні чари *маї*, яка проявляється як причина й наслідок матеріального космосу, і яку через це вкрай важко збагнути.

ПОЯСНЕННЯ: Як сказано в «Бга'авад-гіті», чари *маї*, що покриває знання живої істоти, нездоланні. Однак той, хто віддається Крішні, Верховному Богові-Особі, може перемогти ці начебто нездоланні чари *маї*. Тут теж сказано, що *дайві пракріті*, зовнішня енергія Верховного Господа, є *дурвібгāвійā*, важкозбагненна й важкоздоланна. Проте істота повинна перемогти ці нездоланні чари *маї*, і це стає можливим завдяки Господній милості, коли Він відкриває Себе відданий душі. Також тут сказано *сварūпєнāватіштхате*. Як вказує слово *сварūпа*, людина повинна усвідомити, що вона не Верховна Душа, а невіддільна частка Верховної Душі. У цьому полягає самоусвідомлення. Вважати себе за всюдисущу Верховну Душу під впливом омани – це не *сварупа*, це не має нічого спільного з усвідомленням свого істинного становища. Істинне становище живої істоти полягає в тому, що вона – невіддільна частка Господа. Цей вірш радить утвердитися в цьому становищі істинного самоусвідомлення. У «Бга'авад-гіті» це розуміння названо пізнанням Брахмана.

Пізнавши Брахман, істота може вдатися до діяльності Брахмана. Поки істота не усвідомила своєї природи, вона виконує діяльність, що заснована на оманному ототожненні себе з тілом. Лише коли вона втверджується у своєму істинному естві, вона починає діяти на рівні усвідомлення Брахмана. Філософи-*маяваді* кажуть, що після пізнання Брахмана вся діяльність припиняється, але насправді це не так. Якщо навіть у своєму неприродному стані, вкрита матерією, душа настільки діяльна, як можна стверджувати, що вона бездіяльна у звільненому стані? Це можна пояснити за допомогою прикладу. Якщо навіть під час хвороби людина занурена в активну діяльність, то як можна вважати, що одужавши, вона стане бездіяльною? Звичайно, логічний висновок полягає в тому, що з одужанням людина вдається до здорової діяльності. Можна сказати, що діяльність на рівні усвідомлення Брахмана відмінна від діяльності в зумовленому житті, але це не означає, що істота припиняє діяти. Про це свідчить також «Бга'авад-гіта» (18.54) – коли істота усвідомлює себе як Брахман, починається

віддане служіння. *Мад-бгактім лабгате парām* – усвідомивши Брахман, людина може розпочати віддане служіння Господу. Отже, віддане служіння Господу – це діяльність на рівні усвідомлення Брахмана.

На тих, хто присвятив себе відданому служінню, не впливають чари *маї*, і їхнє становище повністю досконале. Обов'язок живої істоти – невіддільної частки загального цілого – полягає в тому, щоб виконувати віддане служіння загальному цілому. Це найвища досконалість життя.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять восьмої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Настанови Капіли щодо практики відданого служіння».

Господь Капіла пояснює науку відданого служіння

ВІРШІ 1-2

देवहूतिरुवाच

लक्षणं महदादीनां प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां येन तत्पारमार्थिकम् ॥ १ ॥

यथा साङ्ख्येषु कथितं यन्मूलं तत्प्रचक्षते ।
भक्तियोगस्य मे मार्गं ब्रूहि विस्तरशः प्रभो ॥ २ ॥

देवाहूतिरुवाच

лакишаṇам махад-ādīnām пракртеḥ пурушасйа ча
сварूपам лакиййате 'mīṣām йена тат-пāрама-ртхікам

йатхā сāṅkhйешу катхітам йан-мўлам тат праचाкишате
бгакті-йогасйа ме мārғам брўхі вістараіах прабго

девахутіх увāча – Девахуті сказала; лакишаṇам – ознаки; махат-ādīnām – махат-таттви тощо; пракртеḥ – матеріальної природи; пурушасйа – духу; ча – і; сварूपам – природу; лакиййате – описано; амішām – тих; йена – якими; тат-пāрама-артхікам – їхня істинна природа; йатхā – як; сāṅkhйешу – у філософії санкх'я; катхітам – пояснену; йат – чого; мўлам – кінцеву мету; тат – ту; праचाкишате – називають; бгакті-йогасйа – відданого служіння; ме – мені; мārғам – шлях; брўхі – будь ласка, поясни; вістараіах – докладно; прабго – Господи Капіло.

Девахуті запитала: Дорогий Господи, Ти вже систематично описав властивості сукупної форми матеріальної природи й ознаки духу згідно з філософією *санкх'ї*. А тепер, будь ласка, поясни шлях відданого служіння, остаточну мету усіх філософських систем.

ПОЯСНЕННЯ: У двадцять дев'ятій главі докладно пояснено велич відданого служіння, а також вплив часу на зумовлену душу. Докладний опис впливу часу на зумовлену душу має розвинути в неї зреченість від матеріальної діяльності, яку вважають за марнування часу. У попередній главі наведено систематичний опис матеріальної природи, духу й Верховного Господа, чи Наддуші, а в цій главі пояснено засади *бгакті-йоги*, відданого служіння – діяльності, що втілює суть вічних стосунків між живими істотами та Богом-Особою.

Бгакті-йога, чи віддане служіння, становить основу всіх філософських систем. Ту філософію, яка не має на меті відданого служіння Господу, вважають за умоглядне теоретизаторство. Але зазвичай *бгакті-йога* без філософської основи також більшою чи меншою мірою залишається проявом сентиментальності. Є два типи людей. Одні вважають себе за інтелектуально розвинених і просто філософствують та медитують, а інші просто керуються сентиментами й не спирають свої твердження на жодну філософську основу. Ні ті, ні інші не досягнуть найвищої мети життя, а якщо й досягнуть, то на це їм знадобиться дуже багато років. Отож Веди дають людині філософське розуміння, навчаючи, що є три начала: Верховний Господь, жива істота та їхні вічні стосунки. Водночас мета життя полягає в тому, щоб, дотримуючись засад *бгакті*, відданого служіння, врешті-решт досягнути планети Верховного Господа й жити там як вічний Господній слуга, сповнений довершеної відданості й любові.

Філософія *санкх'ї* – це систематичний аналіз усього буття. Людина мусить пізнати суть усіх речей, вивчаючи їхню природу і властивості. Це називається розвитком знання. Однак

не треба обмежуватися накопиченням знань, не намагаючись досягнути мети життя – *бгакті-йоги*, що являє собою суть і основу всього пізнання. Якщо відкинути *бгакті-йогу* та просто зануритися в аналітичне дослідження природи речей, ми не досягнемо практично жодних результатів. У «Бгаґаватам» ідеться, що діяти так – це однаково, що обмолочувати порожню половину. Немає сенсу бити ціпом по полові, коли в ній вже не залишилося жодного зерна. Систематично вивчаючи матеріальну природу, живу істоту та Наддушу, треба зрозуміти основний принцип усього знання – віддане служіння Господу.

ВІРШ 3

विरागो येन पुरुषो भगवन् सर्वतो भवेत् ।
आचक्ष्व जीवलोकस्य विविधा मम संसृतीः ॥ ३ ॥

virāṅo йена пурушо бгаґаван сарватао бгавет
āchakṣva джїва-локасіа вівідгā мама самсртїх

virāṅaḥ – зречена; *йена* – чим; *пурушаḥ* – особа; *бгаґаван* – любий Господи; *сарватаḥ* – цілковито; *бгавет* – може стати; *āchakṣva* – опиши, будь ласка; *джїва-локасіа* – для людського загалу; *вівідгāḥ* – різні форми; *мама* – для мене; *самсртїх* – повторення народжень і смертей.

Девахуті казала далі: Дорогий Господи, також, будь ласка, докладно опиши задля мене і всіх людей нескінченний процес народження і смертей, адже, чуючи про ці страждання, ми можемо розвинути зреченість від діяльності в матеріальному світі.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже важливе в цьому вірші слово *самсртїх*. *Шрейаḥ-сртї* означає «шлях процвітання і наближення до Верховного Бога-Особи», а *самсртї* означає «нескінченна подорож через народження і смерті в найтемніші місцини матеріального буття». Люди, які не мають знання про матеріальний світ,

Бога та свої справжні тісні стосунки з Господом, скочуються до найтемніших місцин матеріального світу, хоча й тішать себе думкою, що вони йдуть шляхом прогресу матеріальної цивілізації. Потрапити до найтемніших місць матеріального світу означає народитися в інших формах життя, нижчих за людську. У своєму невігластві люди не знають, що після цього життя вони будуть змушені скоритися суворим наказам матеріальної природи й народитися в тілі, яке їм може бути зовсім не до вподоби. Як жива істота отримує різні тіла, Господь Капіла пояснить у наступній главі. Цю постійну зміну тіл, що відбувається через народження та смерті, називають *самсара*. Девахуті прохає свого славетного сина, Капілу Муні, пояснити, як відбувається ця нескінченна подорож, у такий спосіб допомагаючи зумовленим душам збагнути, що без знання про шлях *бгакті-йоги*, відданого служіння, вони прямують шляхом занепаду.

ВІРШ 4

कालस्यैध्वरूपस्य परेषां च परस्य ते ।

स्वरूपं बत कुर्वन्ति यद्वेतोः कुशलं जनाः ॥ ४ ॥

kālasyaīdhvara-rūpasya parēṣāṁ ca parasya te

svarūpaṁ bata kurvantī yad-dvetoḥ kuśhalaṁ djanāḥ

kālasya – часу; *īdhvara-rūpasya* – прояв Господа; *parēṣāṁ* – усіх інших; *ca* – і; *parasya* – головного; *te* – Тебе; *svarūpaṁ* – природу; *bata* – о; *kurvantī* – виконують; *yad-dvetoḥ* – під чийм впливом; *kuśhalaṁ* – праведну діяльність; *djanāḥ* – люди.

Також, будь ласка, опиши вічний час, що представляє Тебе та під чийм впливом люди вдаються до праведної діяльності.

ПОЯСНЕННЯ: Хоч би в якому невігластві людина перебувала щодо двох шляхів – до щастя та до найнижчих, найтемніших

місцин незнання, – кожен відчуває на собі вплив вічного часу, що пожирає всі плоди нашої матеріальної діяльності. Тіло з'являється на світ у певний момент у часі й відразу потрапляє під його вплив. Від того самого дня, коли тіло народилося, воно відразу ж потрапляє під вплив смерті. Коли істота росте і стає старшою, у цьому проявляється вплив часу на тіло. Якщо комусь тридцять чи п'ятдесят років, це означає, що час уже поглинув тридцять чи п'ятдесят років його життя.

Усі розуміють, що раніше чи пізніше надійде їхня остання година й вони опиняться в жорстоких руках смерті, і деяких людей старість або певні обставини спонукають задуматися над впливом часу, тож вони вдаються до праведної діяльності, щоб у майбутньому не народитися в низькій родині чи у тваринній формі життя. Більшість людей прив'язані до чуттєвої насолоди й тому прагнуть на райські планети. Задля цього вони вдаються до добродійності та іншої праведної діяльності. Однак насправді, як мовиться у «Бгаґавад-гіті», навіть піднявшись на найвищу планету, Брахмалоку, неможливо врятуватися від ланцюга народжень і смертей, тому що вплив часу присутній у матеріальному світі скрізь. Однак у духовному світі чинник часу не має жодного впливу.

ВІРШ 5

लोकस्य मिथ्याभिमतेरचक्षुष-
 धिरं प्रसुप्तस्य तमस्यनाश्रये ।
 श्रान्तस्य कर्मस्वनुविद्भया धिया
 त्वमाविरासीः किल योगभास्करः ॥ ५ ॥

*локасьа мітхйāбгіматер ачакушаі
 чірам прасуптасйа тамасй анāйрайе
 ірāнтасйа кармасв анувіддгайā дгійā
 твам āвірāсїх кіла йога-бгāскарах*

локасьа – живих істот; мітхйā-абгіматех – введених в ілюзію оманним его; ачакушах – сліпих; чірам – дуже довго;

прасуптасйа – поснулих; *тамасі* – у темряві; *анāйірайе* – без притулку; *ірāнтасйа* – стомлених; *кармасу* – до матеріальної діяльності; *анувіддгайā* – прив'язаним; *дгійā* – з інтелектом; *твām* – Ти; *āвірāсйх* – з'явився; *кіла* – справді; *йога* – системи йоги; *бгāскарах* – сонце.

Любий Господи, Ти наче сонце, що розсіює пiтьму зумовленого життя, у якій перебувають живі істоти. Їхнє око знання заплющене, і вони споконвічно сплять у цій темряві, не маючи притулку в Тебе. У своїй ілюзії вони занурюються в матеріальні дії та їхні наслідки й виглядають дуже стомленими.

ПОЯСНЕННЯ: Як видно із цих віршів, Шрiматi Дeвaxутi, славетна матiр Господа Капiладeви, дуже співчуває нещасним людям, які, не знаючи мети життя, сплять у мороці ілюзії. Вайшнав, відданий Господа, природно відчуває бажання пробудити цих людей. Так само Дeвaxутi прохає свого славетного сина осяяти життя зумовлених душ знанням, щоб вони могли покласти край своєму жалюгідному зумовленому існуванню. Дeвaxутi називає тут Господа *йога-бгāскара* – «сонце всіх систем йоги». Вона вже попрохала свого великого сина описати *бгактi-йогу*, яку Господь описав як найвищу систему йоги.

Бгактi-йога подібна до сонця, що своїм сяйвом рятує від темряви зумовлені душі, стан яких описано в цьому вірші. Вони не мають очей, щоб побачити, що їм справді потрібно. Вони не знають, що мета життя полягає не в тому, щоб нарощувати матеріальні потреби, бо тіло існуватиме всього лише кілька років. Живі істоти вічні й мають вічні потреби. Якщо людина дбає тільки про потреби тіла, не дбаючи про свої вічні потреби, то вона приєднується до цивілізації, розвиток якої приводить живі істоти до найтемніших місцин невігластва. Занурившись у сон у цій пiтьмі, істота не лише не відновлює сили, а навпаки, дедалі більше стомлюється. Вона вигадує всілякі засоби, щоб позбутися цієї втоми, та це їй не вдається, і вона залишається

у своїй ілюзії. Єдиний спосіб звільнитися від втоми, що приходить у боротьбі за існування, – це шлях відданого служіння, шлях свідомості Крішні.

ВІРШ 6

मैत्रेय उवाच

इति मातुर्वचः क्षक्ष्णं प्रतिनन्द्य महामुनिः ।
आबभाषे कुरुश्रेष्ठ प्रीतस्तां करुणादितः ॥ ६ ॥

маїтрейа увāча

*īti mātura vacaḥ ślaṣṣaṇām pratīnandya mahā-muniḥ
ābhaṣaḥ kuru-śreṣṭha prītaś tāṁ karuṇārdītaḥ*

maītreyaḥ uvācha – Майтрея сказав; *īti* – так; *mātuḥ* – Своєї матері; *vacaḥ* – мову; *ślaṣṣaṇām* – м'яку; *pratīnandya* – привітавши; *mahā-muniḥ* – великий мудрець Капіла; *ābhaṣaḥ* – промовив; *kuru-śreṣṭha* – о найкращий з Куру, Відуро; *prītaḥ* – задоволений; *tām* – їй; *karuṇā* – співчуттям; *ardītaḥ* – спонукуваний.

Шрі Майтрея сказав: О найкращий із Куру, великий мудрець Капіла, охоплений співчуттям і задоволений словами Своєї славетної матері, став відповідати їй.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Капіла був дуже задоволений проханням Своєї великої матері, тому що вона дбала не лише про власне спасіння, а й про всіх занепалих зумовлених душ. Господь завжди відчуває співчуття до тих душ, котрі впали в матеріальний світ, і тому приходить Сам або присилає Своїх довірених слуг, щоб врятувати їх. Він завжди співчуває цим душам, і тому, якщо хтось із Його відданих також розвиває співчуття до них, це дуже задовольняє Господа. У «Бга'вад-гіті» ясно мовиться, що Господу дуже дорогі люди, які намагаються піднести занепалі душі, проповідуючи вчення «Бга'вад-гіти» – науку повного впокорення Богові-Особі. Тому, коли Господь побачив глибоке співчуття Своєї любної матері до занепалих душ, Він був утішений і теж відчув співчуття до неї.

ВІРШ 7

श्रीभगवानुवाच
भक्तियोगो बहुविधो मार्गैर्भूमिनि भाव्यते ।
स्वभावगुणमार्गेण पुंसां भावो विभिद्यते ॥ ७ ॥

śrī-bhagavān uvāca

bhakti-īyoga bahu-viḍgo mārgair bhāmīni bhāvīyate
svabhāva-guṇa-mārgēṇa puṁsām bhāvo vibhidyate

śrī-bhagavān uvāca – Бог-Особа відповів; *bhakti-īyogaḥ* – віддане служіння; *bahu-viḍgaḥ* – різних форм; *mārgaiḥ* – шляхами; *bhāmīni* – шляхетна жінко; *bhāvīyate* – проявляється; *svabhāva* – природою; *guṇa* – якостями; *mārgēṇa* – згідно з поведінкою; *puṁsām* – виконавців; *bhāvaḥ* – прояв; *vibhidyate* – поділяється.

Господь Капіла, Бог-Особа, відповів: О шляхетна жінко, віддане служіння приймає багато різних форм залежно від якостей виконавця.

ПОЯСНЕННЯ: Чисте віддане служіння у свідомості Крішні єдине, тому що в чистому відданому служінні відданий нічого не прохає в Господа. Проте здебільшого люди вдаються до відданого служіння задля якихось своїх цілей. Як наголошується у «Бхагавад-гіті», люди, які не очистилися, беруться до відданого служіння задля чотирьох цілей. Людина, яка страждає через певні матеріальні умови, стає відданим і звертається до Господа за порятунком від своїх страждань. Людина, якій потрібні гроші, приходять до Господа, прохаючи покращити її фінансове становище. Інші, які не страждають і не потребують грошей, однак шукають знання, щоб зрозуміти Абсолютну Істину, також беруться до відданого служіння і намагаються пізнати природу Верховного Господа. Це все чітко описано у «Бхагавад-гіті» (7.16). Насправді шлях відданого служіння один і недвоїстий, однак, залежно від становища відданих, воно проявляється в різних формах, які чудово описано в подальших віршах.

ВІРШ 8

अभिसन्धाय यो हिंसां दम्भं मात्सर्यमेव वा ।

संरम्भी भिन्नदृग्भावं मयि कुर्यात्स तामसः ॥ ८ ॥

*абгісандга́йа йо хі́мсāм дамбга́м ма́тсарйа́м ева ва́
самра́мбгē бгінна-дрґ бгāвам майі курйāт са та́масах*

абгісандга́йа – маючи на меті; *йах* – той, хто; *хі́мсāм* – зло чи шкоду; *дамбга́м* – гордість; *ма́тсарйа́м* – заздрість; *ева* – справді; *ва́* – чи; *самра́мбгē* – гнівливий; *бгінна* – окреме; *дрґ* – чие бачення; *бгāвам* – віддане служіння; *майі* – Мені; *курйāт* – може виконувати; *сах* – він; *та́масах* – у гуні невігластва.

Віддане служіння людини заздрісної, гордої, агресивної і злої, яка схильна відмежовуватися від інших, вважають за служіння в гуні невігластва.

ПОЯСНЕННЯ: У другій главі Першої пісні «Шрімад-Бгаґава-там» уже наголошувалося, що найвища та найславетніша релігія – це діяльність, яка веде до безкорисливого й немотивованого відданого служіння. Чисте віддане служіння має тільки один мотив – задовольнити Верховного Бога-Особу. Насправді це не мотив, це чистий стан живої істоти. Істота в зумовленому стані має виконувати віддане служіння, з повною покорою дотримуючись настанов істинного духовного вчителя. Духовний учитель – це видимий прояв Верховного Господа, тому що він отримує настанови від Господа ланцюгом учнівської послідовності й передає їх учневі такими, як вони є. У «Бгаґавад-гіті» йдеться, що її настанови треба отримати в учнівській послідовності, бо інакше вони будуть спотворені. Діяти під керівництвом істинного духовного вчителя, прагнучи задовольнити Верховного Бога-Особу, означає виконувати чисте віддане служіння. Проте, якщо людина прагне задовольнити власні чуття, її віддане служіння належить до іншої категорії. Така людина іноді схильна чинити насильство над іншими, вона горда, заздрісна і зла, а її інтереси відмінні від інтересів Господа.

Той, хто звертається до відданого служіння Верховному Господу, і водночас пишається собою, заздрить іншим і проявляє мстивість, перебуває в *луні* гніву. Він вважає себе за найкращого відданого. Віддане служіння, яке виконують у такий спосіб, не є чистим і належить до найнижчого ґатунку (*tāmāsaḥ*). Шріла Вішванатх Чакраварті Тхакур радить уникати вайшнава, що має лиху вдачу. Того, хто визнав Верховного Бога-Особу за найвищу мету життя, вважають за вайшнава, проте, якщо його серце не чисте і сповнене якихось сторонніх мотивів, його не вважають за вайшнава найвищого рівня, наділеного доброю вдачею. Такому вайшнаву можна віддавати шану, тому що він визнав Верховного Господа за найвищу мету життя, однак водитися з тим, хто перебуває в *луні* невігластва, не варто.

ВІРШ 9

विषयानभिसन्धाय यश्च ऐश्वर्यमेव वा ।

अर्चादावर्चयेद्यो मां पृथग्भावः स राजसः ॥ ९ ॥

вішайān абгісандгāйа йайіа айіварйам ева вā

арчāдāв арчайед йо мām пртхaг-бгāвaḥ са рāджасаḥ

вішайān – об'єкти чуттів; *абгісандгāйа* – маючи на меті; *йайіаḥ* – славу; *айіварйам* – багатство; *ева* – справді; *вā* – чи; *арчā-āдау* – у поклонінні Божеству тощо; *арчайет* – може поклонятися; *йaḥ* – той, хто; *мām* – Мені; *пртхaг-бгāвaḥ* – сепаратист; *саḥ* – він; *рāджасаḥ* – у *луні* пристрасті.

Поклоніння Божествам у храмі, яке виконує людина, схильна до відмежування, прагнучи матеріальної насолоди, слави й багатства, – це відданість у *луні* пристрасті.

ПОЯСНЕННЯ: Треба добре розібратися в значенні слова «схильний до відмежування». На санскриті це поняття передано словами *бгінна-дрк* або *пртхaг-бгāвaḥ*. Схильна до відме-

жування людина вважає свої інтереси відмінними від інтересів Верховного Господа. Змішані віддані, тобто віддані, які перебувають під впливом *гун* пристрасті й невігластва, вважають, що інтерес Верховного Господа полягає в тому, щоб задовольняти вимоги відданого. Інтереси такого відданого зводяться до того, щоб отримати від Господа якомога більше можливостей для задоволення власних чуттів. У цьому проявляється схильність до відмежування. Чиста відданість, як описано в попередній главі, проявляється в тому, що розум відданого перебуває в повній гармонії з розумом Верховного Господа. Відданий має бажати тільки одного – виконувати бажання Всевишнього. Це справжня єдність. Коли відданий має якісь бажання чи інтереси, відмінні від бажань Верховного Господа, у цьому проявляється схильність до відмежування. Коли так званий відданий бажає матеріальної насолоди, не думаючи про інтереси Верховного Господа, або прагне за допомогою милості Верховного Господа досягнути слави чи багатства, він перебуває під впливом *гуни* пристрасті.

Щоправда, *маяваді* трактують слово «схильний до відмежування» по-інакшому. Вони кажуть, що, поклоняючись Господу, треба вважати себе за єдиного з Верховним Господом. Це ще одна форма нещирого відданого служіння, покритого *гунами* матеріальної природи. Уявлення про єдність живої істоти з Усевишнім становить прояв *гуни* невігластва. Справжня єдність ґрунтується на єдності інтересів. Чистий відданий не має сторонніх інтересів і бажає діяти тільки для задоволення Верховного Господа. Найменший слід окремих особистих інтересів свідчить про те, що віддане служіння людини змішане з трьома *гунами* матеріальної природи.

ВІРШ 10

कर्मनिर्हारमुद्दिश्य परस्मिन् वा तदर्पणम् ।
यजेद्यष्टव्यमिति वा पृथग्भावः स सात्त्विकः ॥१०॥

*карма-нірхāрам уддіі́йа парасмін вā тад-арпа́нам
йад́жед йаи́т́авйам і́ті вā пр́тхак-бгāвах са сātт́віках*

карма – від корисливої діяльності; *нірхāрам* – звільнення; *удді-ійа* – із метою; *парасмін* – Верховному Богові-Особі; *вā* – чи; *тад-арпа́нам* – офіруючи плоди своєї діяльності; *йад́жед* – може поклонятися; *йаи́т́авйам* – тому, кому треба поклонятися; *і́ті* – так; *вā* – чи; *пр́тхак-бгāвах* – схильний до відмежування; *сах* – він; *сātт́віках* – у *гуні* добра.

Коли відданий офірує Верховному Богові-Особі плоди своєї діяльності та поклоняється Йому задля того, щоб звільнитися від скверни корисливої діяльності, це являє собою віддане служіння в *гуні* добра.

ПОЯСНЕННЯ: *Брахмани*, *кшатрії*, *вайш'ї* і *шудри*, а також *брахмачарі*, *гріхастхи*, *ванапрастхи* та *санньясі* складають вісім *варн* та *ашрамів* суспільства, і кожен із них має свої обов'язки, які він мусить виконувати для задоволення Верховного Бога-Особи. Коли плоди такої діяльності офірують Верховному Господу, виконання цих обов'язків називають *кармāрпа́нам* – діяльністю, присвяченою задоволенню Господа. Присвячуючи плоди своїх дій Господу, людина очищує їх від усіх можливих вад і прогріхів. Однак, якщо вона це робить не із чистої відданості, а під впливом *гуни* добра, інтереси її відмінні від інтересів Господа. Чотири *ашрами* й чотири *варни* діють задля тої чи іншої особистої вигоди. Тому їхня діяльність належить до *гуни* добра, її не можна зарахувати до категорії чистої відданості. Чисте віддане служіння, як описує Рупа Г'освами, вільне від усіх матеріальних бажань (*анйāбгі́лāші́тā-і́у́нйам*). У ньому немає місця для особистих чи матеріальних інтересів. Віддане служіння має бути трансцендентним до корисливої діяльності та умоглядних філософських роздумів. Чисте віддане служіння трансцендентне до всіх матеріальних якостей.

Віддане служіння в *гунах* невігластва, пристрасті й добра можна розділити на вісімдесят одну категорію. У відданому

служінні є різні форми діяльності, як оце слухати, оспівувати, пам'ятати, поклонятися, підносити молитви, слугувати й віддавати все Господу, і кожну із цих форм діяльності можна розділити на три якісні категорії. Можна слухати в *луні* пристрасті, у *луні* невігластва та в *луні* добра. Так само оспівувати можна в *луні* невігластва, пристрасті й добра тощо. Три помножити на дев'ять буде двадцять сім, а тоді ще помножити на три, і результат становитиме вісімдесят один. Треба піднятися над усіма цими різновидами змішаного, матеріалістичного відданого служіння і стати на рівень чистого відданого служіння, яке описано в наступних віршах.

ВІРШІ 11-12

मद्गुणश्रुतिमात्रेण मयि सर्वगुहाशये ।
मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाम्भसोऽम्बुधौ ॥११॥

लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य ह्युदाहृतम् ।
अहैतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे ॥१२॥

мад-гуна-іруті-мāтрєна майі сарва-гухāііайє
мано-гатір авіччхіннā йатхā гангāмбгасо 'мбудгау

лакшанāм бгакті-йогасйā нīргунасйā хй удāхртām
ахаітукй авйавахітā йā бгактіх пурушоттамє

мат – про Мої; *гуна* – якості; *іруті* – почувши; *мāтрєна* – тільки; *майі* – до Мене; *сарва-гухā-āііайє* – що перебуває в серці кожного; *манах-гатіх* – потяг розуму; *авіччхіннā* – неперервний; *йатхā* – як; *гангā* – Гангі; *амбгасах* – води; *амбудгау* – до океану; *лакшанām* – прояв; *бгакті-йогасйā* – відданого служіння; *нīргунасйā* – неоскверненого; *хй* – справді; *удāхртām* – проявлено; *ахаітукй* – безпричинне; *авйавахітā* – без відмежування; *йā* – яке; *бгактіх* – віддане служіння; *пуруша-уттамє* – Верховному Богові-Особі.

У чистому відданому служінні розум, щойно почувши трансцендентне ім'я та опис якостей Верховного Бога-Особи, що перебуває в серці кожного, відразу ж приваблюється до них і прагне про них слухати. Як вода Гангі природно тече до океану, екстаз такого відданого служіння потоком тече до Верховного Господа, не знаючи жодних матеріальних перешкод.

ПОЯСНЕННЯ: Основний принцип чистого, неоскверненого відданого служіння – це любов до Бога. *Мад-гуна-іруті-мāтрена* означає «щойно почувши про трансцендентні якості Верховного Бога-Особи». Ці якості називають *ніргуна*. Верховний Господь не осквернений *гунами* матеріальної природи й тому приваблює чистого відданого. Щоб розвинути цей потяг, немає потреби практикувати медитацію. Чистий відданий уже перебуває на трансцендентному рівні, а ніжні почуття між ним і Богом-Особою виникають цілком природно та схожі на води Гангі, що течуть до океану. Потік Гангі не можуть стримати жодні перепони, і так само потяг чистого відданого до трансцендентного імені, образу й розваг Верховного Бога-Особи не можуть стримати жодні матеріальні умови. Тому в цьому вірші дуже важливим є слово *авіччхіннā* – «безперешкодно».

Слово *ахāйтукі* означає «без причин». Чистий відданий виконує любовне служіння Богові-Особі, не маючи жодних сторонніх цілей і не прагнучи жодної вигоди, ні матеріальної, ні духовної. Це перша ознака чистої відданості. *Анійāбгілāші-тā-іу́нйам* – він не має жодних бажань, виконуючи віддане служіння. Таке віддане служіння присвячене для задоволення Пурушоттами, Верховного Господа, і ні для кого іншого. Деякі псевдовіддані виявляють велику відданість всіляким півбогам, вважаючи, що тіла півбогів нічим не поступаються формі Верховного Бога-Особи. Однак тут конкретно зазначено, що *бгакті*, віддане служіння, призначене тільки для Верховного Бога-Особи, Нараяни, Вішну, чи Крішні, і ні для кого іншого.

Авіавахітā означає «безперервно». Чистий відданий пови-

нен служити Господу безперервно, двадцять чотири години на добу. Він має збудувати своє життя так, щоб щохвилини й щосекунди виконувати якесь віддане служіння Верховному Богові-Особі. Інше значення слова *авйавахітā* полягає в тому, що інтереси відданого цілковито збігаються з інтересами Верховного Господа. Відданий не прагне нічого іншого, крім одного: виконувати трансцендентне бажання Верховного Господа. Таке спонтанне служіння Верховному Господу трансцендентне й завжди вільне від скверни *лун* матеріальної природи. Такі ознаки чистого відданого служіння, повністю очищеного від скверни матерії.

ВІРШ 13

सालोक्यसार्थिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत ।
दीयमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं जनाः ॥१३॥

*cālokyā-sārīṭī-sāmīpya- cārūṇyaīkatvam apī uta
dīyamānaṁ na grhṇanti vīnā mat-sevanāṁ dжанāḥ*

cālokyā – жити на тій самій планеті; *sārīṭī* – володіти такими самими багатствами; *sāmīpya* – бути особистим супутником; *cārūṇya* – мати таку саму зовнішність; *ekatvam* – злиття воедино; *apī* – теж; *uta* – навіть; *dīyamānaṁ* – запропоноване; *na* – не; *grhṇanti* – приймають; *vīnā* – без; *mat* – Мого; *sevanāṁ* – відданого служіння; *dжанāḥ* – чисті віддані.

Чистий відданий не приймає жодного різновиду звільнення – *салок'я*, *саріті*, *саміп'я*, *саруп'я* чи *екатва*, – навіть коли їм його пропонує Верховний Бог-Особа.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Чайтанья вчить нас виконувати чисте віддане служіння з почуттів спонтанної любові до Верховного Бога-Особи. У «Шікшаштаці» Він молить Господа: «Господи, Я не бажаю від Тебе ні багатства, ні вродливої дружини,

ні численних послідовників. Усе, що Я хочу від Тебе, – це з життя в життя залишатися чистим відданим біля Твоїх лотосових стоп». Молитва Господа Чайтаньї перегукується зі словами «Шрімад-Бгаґаватам». Господь Чайтанья каже «із життя в життя», у такий спосіб даючи зрозуміти, що відданий не бажає навіть покласти край повторенню народжень і смертей. Йогі й філософи-емпірики прагнуть покласти край круговерті народжень і смертей, однак відданий задоволений навіть тоді, коли залишається в матеріальному світі, якщо він тільки виконує віддане служіння.

Тут чітко зазначається, що чистий відданий не бажає *екатви*, злиття з Верховним Господом, якого бажають імперсоналісти, умоглядні мислителі та прихильники медитації. Чистий відданий навіть у сні не думає про злиття з Верховним Господом. Іноді він погоджується піднятися на планети Вайкунтхи, щоб служити Господу там, проте він ніколи не погодиться злитися із сйивом Брахмана, тому що вважає це гіршим за пекло. *Екатва*, злиття із сйивом Верховного Господа, називається також *кайвалья*, однак відданому щастя *кайвальї* здається пекельною мукою. Відданий так прив'язаний до служіння Верховному Господу, що цілковито байдужіє до п'яти різновидів звільнення. Якщо людина виконує чисте трансцендентне любовне служіння Господу, вважають, що вона вже досягнула п'яти різновидів звільнення.

Коли віддані досягають духовного світу, Вайкунтхи, вони отримують чотири різновиди звільнення. Один із них – це *салок'я*, життя на одній планеті з Верховною Особою. Верховна Особа у різних Своїх поширеннях живе на незліченних планетах Вайкунтхи, а найголовніша з них – це Крішналока. Як у матеріальному всесвіті найголовніше небесне тіло – це Сонце, так у духовному світі найголовніша планета – це Крішналока. З Крішналоки сйиво тіла Господа Крішні розливається не лише всім духовним світом, а й усім матеріальним світом, проте в матеріальному світі воно покрите матерією. У духовному світі безліч планет-Вайкунтх, і панівне Божество кожної

з них – Сам Господь. Відданий може піднятися на одну з таких планет, щоб жити разом із Верховним Богом-Особою.

Коли відданий здобуває звільнення *сариті*, він посідає такі самі багатства, як і Верховний Господь. Досягнути *саміп'ї* – означає стати особистим супутником Верховного Господа. Коли відданий досягає звільнення *саруп'я*, він має таку саму зовнішність, як Верховна Особа, за винятком двох-трьох ознак, притаманних тільки трансцендентному тілу Господа. Зокрема, Господа відрізняє від Його відданих знак Шриватса, особливе пасмо волосся на грудях.

Чистий відданий не приймає цих п'яти різновидів звільнення, навіть якщо йому пропонують їх, та вже тим паче він не прагне матеріальних благословень, що зовсім неістотні порівняно з духовними. Коли Господь запропонував Прахладі Махараджу будь-які матеріальні благословення, той відповів: «Господи, я бачив, як мій батько здобув усі матеріальні благословення і своїми багатствами навіював страх навіть на півбогів, однак Ти в одну мить обернув нанівець його життя і все його матеріальне процвітання». У відданого немає схильності бажати будь-якого матеріального чи духовного блага. Він прагне просто служити Господу. У цьому він знаходить найбільше щастя.

ВІРШ 14

स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृतः ।

येनातिव्रज्य त्रिगुणं मद्भावायोपपद्यते ॥१४॥

са ева бгакті-йогākхйā āтйантіка удāхртах

йенāтївраджйā трі-гуṇām мад-бгāвāйāопападйате

сах – це; ева – певно; бгакті-йога – віддане служіння; āкхйāх – називається; āтйантіках – найвищий рівень; удāхртах – пояснений; йена – яким; атївраджйā – долаючи; трі-гуṇām – три гуни матеріальної природи; мат-бгāвāйā – на Мій трансцендентний рівень; упападйате – підіймається.

Досягнувши найвищого рівня відданого служіння, який Я описав, людина перемагає вплив трьох *лун* матеріальної природи та підіймається на трансцендентний рівень, на якому існує Господь.

ПОЯСНЕННЯ: Шріпад Шанкарачар'я, що його вважають за провідника філософської школи імперсоналізму, на початку свого пояснення до «Бгаґавад-гіти» визнає, що Нараяна, Верховний Бог-Особа, існує поза матеріальним творінням, а крім Нього, все інше належить до матеріального творіння. Ведичні писання теж підтверджують, що до творення існував тільки Нараяна, не було ні Господа Брахми, ні Господа Шіви. Тільки Нараяна, Верховний Бог-Особа, Вішну, чи Крішна, завжди перебуває в трансцендентному становищі, поза впливом матеріальної природи.

Матеріальні якості добра, пристрасті й невігластва не можуть вплинути на Верховного Бога-Особу, тому Його називають *ніргуною*, вільним від будь-яких домішок матеріальних якостей. Те саме засвідчує тут Господь Капіла: особа, яка утвердилася в чистому відданому служінні, перебуває на трансцендентному рівні, як і Господь. Як на Господа не можуть вплинути матеріальні *лун*, так само вони не можуть вплинути й на Його чистих відданих. Особу, на яку не впливають три *лун* матеріальної природи, називають звільненою душею, *брахма-бгутою*. *Брахма-бгутах прасаннātmā* (Б.-г., 18.54) – це рівень звільнення. *Ахам брахмāсмī* – «Я не тіло». Це стосується тільки тих, хто постійно виконує віддане служіння Крішні й тому перебуває на трансцендентному рівні. Така людина вища за вплив трьох *лун* матеріальної природи.

Імперсоналісти помилково гадають, що можна поклонятися будь-якій вигаданій формі Господа, чи Брахмана, а в кінці злитися із сьйвом Брахмана. Зазвичай злитися із сьйвом тіла Верховного Господа, тобто з Брахманом, – це теж звільнення, як пояснено в попередньому вірші. *Екатва* – це теж звільнення, однак жоден відданий ніколи не погодиться на таке

звільнення, тому що якісної єдності з Господом відразу ж досягає кожен, хто утверджується у відданому служінні. Відданий уже досягнув якісної єдності, яку дає безособистісне звільнення, і тому не мусить докладати певних зусиль, щоб здобути її. Тут чітко зазначено, що, просто виконуючи віддане служіння, особа досягає одної якісної природи з Господом.

ВІРШ 15

निषेवितेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीयसा ।

क्रियायोगेन शस्तेन नातिहिंसेन नित्यशः ॥१५॥

нішевітенāніміттена сва-дгармеṇа махійасā
крійā-йогена іаастена нāтіхімсреṇа нītйаіааḥ

нішевітена – виконуваними; *аніміттена* – без прив’язаності до плодів; *сва-дгармеṇа* – своїми обов’язками; *махійасā* – славетними; *крійā-йогена* – діяльністю у відданому служінні; *іаастена* – сприятливою; *на* – без; *атіхімсреṇа* – надмірної злоби чи схильності до насильства; *нітйаіааḥ* – регулярно.

Відданий мусить виконувати свої славетні визначені обов’язки, не бажаючи матеріального зиску. Утримуючись від непотрібного насильства, він має регулярно виконувати віддане служіння.

ПОЯСНЕННЯ: Кожен повинен виконувати свої обов’язки, які визначає його суспільне становище *брахмана*, *кшатрія*, *вайшї* чи *шудри*. Обов’язки, визначені для чотирьох класів людського суспільства, також описано у «Бга’авад-гіті». Діяльність *брахманів* полягає в тому, щоб приборкувати чуття і виховувати себе як простих, чистих і вчених відданих. *Кшатрії* схильні керувати, вільні від страху на полі бою і люблять щедро жертвувати. *Вайшї*, чи комерсанти й рільники, торгують, піклуються про корів і вирощують сільськогосподарські

продукти. *Шудри*, або клас робітників, самі по собі не маючи великих інтелектуальних здібностей, слугують вищим класам.

У будь-якому становищі, як підтверджує «Бгаґавад-гіта» (*сва-кармаṇā там абгйарчйа*), можна служити Верховному Господу, виконуючи свої визначені обов'язки. Не потрібно думати, що тільки *брахмани* можуть служити Верховному Господу, а *шудри* – ні. Кожен може служити Верховному Господу, виконуючи свої визначені обов'язки під керівництвом духовного вчителя, чи представника Верховного Бога-Особи. Ніхто не має вважати свої визначені обов'язки нижчими за обов'язки інших класів. *Брахман* може служити Господу з допомогою свого інтелекту, *кшатрій* може служити Господу своїм воєнним мистецтвом, як Арджуна служив Крішні. Арджуна був воїном, він не мав часу вивчати «Веданту» чи інші філософські твори. Дівчата Врадждагми належали до класу *вайш'їв*, що пораються біля корів й обробляють землю. Названий батько Крішні, Нанда Махарадж, та всі його товариші були *вайш'ями*. Вони не мали жодної освіти, однак це не заважало їм служити Крішні, люблячи Його й офіруючи Йому все, що в них було. Так само відомо багато прикладів того, як Крішні служили *чандали*, що нижчі за *шудр*. Мудреця Відуру теж вважали за *шудру*, тому що його мати була *шудрані*. Це не відіграє жодної ролі, бо Господь проголошує у «Бгаґавад-гіті», що кожен, хто присвятив себе відданому служінню, поза сумнівом підіймається на трансцендентний рівень. Усі обов'язки гідні шани, якщо їх виконують у дусі відданого служіння Господу, не бажаючи вигоди. Любовне служіння треба виконувати без жодних мотивів, спонтанно й не зважаючи на жодні перешкоди. Об'єкт любові – це Крішна, і всі повинні служити Йому відповідно до своїх можливостей. Така природа чистого відданого служіння.

На інший важливий момент вказує вжите в цьому вірші слово *нātіхімсreṇa* («чинячи якомога менше насильства, намагаючись не жертвувати нічим життям»). Навіть якщо відданому доводиться чинити насильство, воно не повинно виходити за рамки конечної потреби. Іноді нас запитують: «Ви просите

не їсти м'яса, однак їсте овочі. Хіба це не є теж насильство?». У відповідь ми можемо сказати, що їсти овочі – теж насильство, і вегетаріанці теж чинять насильство проти інших живих істот, бо овочі теж живі. *Джіво джівасйа джіванам* – одна жива істота є поживою для іншої живої істоти. Однак людина повинна уникати зайвого насильства.

Людина не повинна їсти щось не запропоноване Верховному Богові-Особі. *Йаджñа-їїштіїнах сантах* – харчуючись їжею, офірованою Яг'ї, Верховному Богові-Особі, людина звільняється від усіх гріхів. Тому відданий їсть тільки *прасад* – їжу, піднесену Верховному Господу. Крішна каже, що коли відданий із відданістю пропонує Йому страви з продуктів рослинного походження, то Він їсть їх. Відданий має пропонувати Крішні їжу з овочів. Якби Верховний Господь хотів страви з плоті тварин, відданий міг би офірувати і їх, проте Господь не велить цього робити.

Уникнути насильства ми не можемо, такий закон природи. Однак ми не повинні чинити зайве насильство, порушуючи наказ Господа. Арджуна використав на практиці своє вміння вбивати, і хоча вбивство – це, безперечно, насильство, він вбивав ворогів тільки з наказу Крішні. Так само, якщо ми чинимо насильство лише настільки, наскільки потрібно, та дотримуємося наказів Господа, це називається *нātīkīmsā*. Ми не можемо уникнути насильства, бо ми живемо зумовленим життям, яке завжди пов'язане з насильством, однак ми не повинні чинити насильство більше, ніж конче потрібно чи ніж наказав Верховний Бог-Особа.

ВІРШ 16

मद्विष्यदर्शनस्पर्शपूजास्तुत्यभिवन्दनैः ।

भूतेषु मद्भावनया सत्त्वेनासङ्गमेन च ॥१६॥

мад-дгішñйа-дарішана-спаріша- пūdжā-стутй-абгіванданаїх
бгұтешу мад-бгāванайā саттвенāсайгамена ча

мат – Мою; *дгішїя* – статую; *дарїана* – споглядаючи; *спарїа* – торкаючись; *пїджї* – поклоняючись; *стутї* – молячись; *абгі-ванданаїх* – кланяючись; *бгїтешу* – в усіх живих істотах; *мат* – про Мене; *бгїванайї* – з думкою; *саттвена* – у *гуні* добра; *асанїгамена* – без прив'язаності; *ча* – і.

Відданий має регулярно відвідувати храм, споглядати там Мое зображення, доторкатися до Моїх лотосових стоп, підносити Мені предмети поклоніння і молитви. Він має дивитися на все зречено, у *гуні* добра, і в кожній живій істоті бачити духовну природу.

ПОЯСНЕННЯ: Поклонятися Господу в храмі – це один з обов'язків відданого. Насамперед це радять робити неофітам, однак і ті, хто досягнув вищого рівня, не повинні цим нехтувати. Неофіт і піднесений відданий бачать присутність Господа в храмі по-різному. Неофіт вважає *арча-віраха* (скульптурне зображення Господа) за відмінну від первинного Бога-Особи, він думає, що це уособлення Господа в образі Божества. Натомість піднесений відданий визнає Божество в храмі як Самого Верховного Бога-Особу. Він не бачить жодної відмінності між первинною формою Господа й формою *арча*, скульптурним зображенням Господа в храмі. Таке бачення відданого, який виконує віддане служіння на найвищому рівні *бгави*, чи любові до Бога, тоді як неофіт ставиться до поклоніння Господу в храмі як до свого повсякденного обов'язку.

Поклоніння Божеству в храмі – це невіддільна частина життя відданого. Він регулярно приходить до храму і споглядає прекрасне Божество, вбране в чудові шати, з глибокою шаною доторкається до лотосових стоп Господа й поклоняється Йому, пропонуючи фрукти, квіти й підносячи молитви. Водночас, щоб розвиватися в духовному житті, відданий має бачити інших живих істот як духовні іскри, невіддільні частки Верховного Господа. Відданий повинен шанувати кожну живу істоту, що так чи інакше пов'язана з Господом. А що всі живі

істоти одвічно мають зв'язок із Господом як Його невіддільні частки, відданому треба намагатися бачити однакову духовну природу всіх живих істот. Як мовиться у «Бга'авад-гіті», *пандіт*, вчена людина, однаково дивиться на високоосвіченого *брахмана*, *шудру*, свиню, собаку та корову. Він не дивиться на їхнє тіло, що становить лише зовнішню оболонку. Він бачить не одяг *брахмана*, корови чи свині, а духовну іскру, невіддільну частку Верховного Господа. Якщо відданий не бачить кожну живу істоту як невіддільну частку Верховного Господа, його вважають за *пракріта-бгакту*, матеріалістичного відданого. Він не піднявся на духовний рівень і перебуває на найнижчому щаблі відданого служіння. Однак він ставиться до Божества в храмі з усією шанобою.

Хоча відданий і бачить усіх живих істот на духовному рівні, він не схильний спілкуватися з усіма поспіль. Якщо тигр – невіддільна частка Верховного Господа, це ще не означає, що ми повинні обійматися з ним, зважаючи на його духовний зв'язок із Верховним Господом. Ми повинні спілкуватися тільки з тими, хто розвинув свідомість Крішни.

Треба підтримувати дружні стосунки з відданими, які розвинули свідомість Крішни, виявляючи їм особливу шану. Інші живі істоти – це, безперечно, теж невіддільні частки Верховного Господа, однак їхня свідомість залишається покритою і не просякнута Крішною, тому нам треба відмовлятися від спілкування з ними. Вішванатх Чакраварті Тхакур каже, що, навіть якщо людина – вайшнав, проте проявляє не дуже хороші звички, її товариства варто уникати, хоча її можна шанувати як вайшнава. Кожен, хто визнає Вішну як Верховного Бога-Особу, – це вайшнав, однак справжній вайшнав розвиває всі хороші якості півбогів.

Пояснюючи точне значення слова *саттвена*, Шрідгара Свамі наводить як синонім слово *дгаірйена*, «терпіння». Виконуючи віддане служіння, треба бути дуже терплячим. Не треба опускати руки, якщо одна чи дві спроби у відданому служінні зазнали невдачі. Треба далі виконувати віддане служіння. Шрі

Рупа Госвамї теж вчить, що віддане служіння треба виконувати із завзяттям, а також терпінням і вірою. Терпіння конче потрібне, щоб розвинути віру: «Крішна не відцурається від мене, адже я виконую віддане служіння». Треба лише виконувати віддане служіння згідно з усіма правилами й приписами, і тоді успіх забезпечено.

ВІРШ 17

महतां बहुमानेन दीनानामनुकम्पया ।
मैत्र्या चैवात्मतुल्येषु यमेन नियमेन च ॥१७॥

махатām баху-мāненa дīnānām анукампайā
майтрйā чаивāтма-тулйешу йамена нійамена ча

махатām – до великих душ; *баху-мāненa* – з великою повагою; *дīnānām* – до нещасних; *анукампайā* – зі співчуттям; *майтрйā* – по-дружньому; *ча* – також; *ева* – певно; *ātма-тулйешу* – до рівних; *йамена* – приборкуючи чуття; *нійамена* – впорядковуючи своє життя; *ча* – і.

Виконуючи віддане служіння, чистий відданий має шанувати духовного вчителя й *ачар'їв*. Він повинен співчувати нещасним і підтримувати дружні стосунки з рівними собі. Водночас у всіх своїх діях він має дотримуватися приписів *шастр* і панувати над своїми чуттями.

ПОЯСНЕННЯ: У тринадцятій главі «Бгагавад-гіти» ясно мовиться, що для поступу на шляху відданого служіння і розвитку духовного знання потрібно прийняти *ачар'ю*. *Ācār'yonāsanam* – треба поклонятися *ачар'ї*, духовному вчителю, який знає істинну суть речей. Духовний учитель мусить належати до учнівської послідовності, яка бере початок від Крішни. Духовний учитель має свого духовного вчителя, який має свого вчителя, а той – свого тощо, і ці попередні вчителі складають учнівську послідовність *ачар'їв*.

Цей вірш радить ставитися до всіх *ачар'їв* з якнайбільшою повагою. У писаннях йдеться: *гурушу нара-матіх*. *Гурушу* означає «щодо *ачар'їв*», а *нара-матіх* означає «думати, як про звичайних людей». Хто вважає, що вайшнави, чи віддані, належать до якоїсь верстви чи громади, що *ачар'ї* – звичайні люди чи що Божество в храмі зроблене з каменю, дерева чи металу, той пропада людина. Також тут мовиться: *нійамена*, – свою якнайглибшу повагу до *ачар'їв* треба виражати згідно з приписами *шаштр*. Також відданий має співчувати нещасним людям. Це стосується не тих, хто злидарює з матеріальної точки зору. В очах відданого бідним є той, хто не має свідомості Крішні. Людина може посідати велике матеріальне багатство, однак якщо вона не має свідомості Крішні, то її вважають за бідняка. З іншого боку, багато *ачар'їв*, як оце Рупа Госвами й Санатана Госвами, жили щоночі під іншим деревом. На перший погляд здавалося, що вони злидарюють, проте з їхніх творів видно, що в духовному житті вони були найбагатшими з багатих.

Проявляючи співчуття до нещасних людей, бідних на духовне знання, відданий вчить їх, як піднятися на рівень свідомості Крішні. Це один з обов'язків відданого. Крім того, він має дружити з тими, хто перебуває на однаковому з ним рівні чи поділяє з ним однакові погляди. Відданому немає сенсу дружити зі звичайними обивателями, він має дружити з іншими відданими. Так, бесідуючи між собою, вони допомагатимуть одне одному піднятися на вищий рівень духовного розуміння. Це називається *ішта-гошті*.

У «Бгаґавад-гіті» теж є згадка про *бодгайантах параспарам*, що означає «обговорюючи одне з одним». Переважно чисті віддані використовують свій цінний час на те, щоб оспівувати й обговорювати між собою діяння Господа Крішні чи Господа Чайтаньї. Є безліч книжок, як оце Пурани, «Махабгарата», «Бгаґаватам», «Бгаґавад-гіта» й Упанішади, що містять незліченні теми, які можуть обговорювати між собою двоє чи більше відданих. Дружні стосунки повинні зав'язувати між собою люди, котрі мають спільні інтереси й погляди. Таких

людей називають *сва-джаті*, «одної верстви». Відданий має уникати людей, поведінка яких непостійна й не відповідає вимогам писань. Нехай навіть це вайшнав, тобто відданий Крішні, – якщо вдача людини не відповідає вайшнавським нормам, її треба уникати. Потрібно наполегливо приборкувати чуття і неухильно дотримуватися правил та приписів, підтримуючи дружні стосунки з людьми одного із собою рівня.

ВІРШ 18

आध्यात्मिकानुश्रवणानामसङ्कीर्तनाच्च मे ।
आर्जवेनार्यसङ्गेन निरहङ्कृतक्रियया तथा ॥१८॥

āḍgīātmikānuśravaṇān nāma-saṅkīrtanāc cha me
ārḍjavenaārya-saṅgena nīrahaṅkṛīyāyā tatxā

āḍgīātmikā – духовних тем; *anuśravaṇāt* – від слухання; *nāma-saṅkīrtanāt* – від оспівування святого імені; *cha* – і; *me* – Мого; *ārḍjavena* – прямою в поведінці; *ārya-saṅgena* – спілкуванням зі святими; *nīrahaṅkṛīyāyā* – без оманного его; *tatxā* – так.

Відданий має завжди намагатися слухати бесіди на духовні теми та присвячувати свій час повторенню святого імені Господа. Його поведінка повинна бути пряма й проста, але, хоча він ні з ким не ворогує і до всіх ставиться дружньо, йому треба уникати товариства людей низького духовного рівня.

ПОЯСНЕННЯ: Щоб поглиблювати своє духовне розуміння, треба слухати від гідних довіри людей пояснення духовної науки. Щоб збагнути реальність духовного життя, треба суворо дотримуватися регулівних засад і панувати над чуттями. Щоб досягти самовладання, потрібно уникати насильства, бути правдивим, не красти, утримуватися від статевого життя та обмежувати своє майно тим, що конче потрібно для під-

тримання життя. Не треба переїдати, не варто накопичувати зайвого, не треба теребенити зі світськими людьми й виконувати правила і приписи бездумно. Усіх приписів потрібно дотримуватися задля того, щоб духовно розвиватися.

У «Бгаґавад-гіті» перелічено вісімнадцять якостей наділеної знанням людини, і серед них згадано простоту. Їй не варто чванитися і вимагати від інших зайвої шани, а також не треба чинити насильство (*amānitvam adambgitvam aхіmsā*). Треба бути дуже терплячим і простим, треба прийняти духовного вчителя і приборкувати чуття. Ці правила згадано й тут, і у «Бгаґавад-гіті». Треба слухати з достовірних джерел про те, як прогресувати в духовному житті. Ці настанови слід отримати від *ачар'ї* та глибоко засвоїти їх.

Тут окремо зазначено: *нāма-санкїртанāч ча* – треба повторювати святі імена Господа, як оце Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, або індивідуально, або в гурті інших відданих. Господь Чайтанья особливо наголошував, що повторювати ці святі імена – це основа духовного розвитку. Крім того, у цьому вірші вжито слово *āрджавена*, що означає «без дипломатії». Відданий не має складати плани, що ґрунтуються на власних інтересах. Звичайно, іноді проповідник мусить розробити якийсь план, щоби під належним керівництвом виконувати місію Господа, однак що стосується його власних інтересів, він завжди повинен уникати дипломатії і триматися осторонь людей, які не живуть духовним життям. Ще одне слово, яке тут вжито, – це *āрія*. *Ар'янами* (аріями) називають людей, які не лише процвітають матеріально, а й плекають знання свідомості Крішни. Різниця між аріями й неаріями, *сурами* й *асурами*, полягає в рівні їхнього духовного розвитку. Відданий не має спілкуватися з людьми низького духовного рівня. Господь Чайтанья радив: *асат-сан'га-тйāга* – треба уникати людей, прив'язаних до тимчасового. *Асат* – це той, хто занадто прив'язаний до матерії, не має відданості Господу й надмірно прив'язаний до жінок чи матеріальних насолод. Така

людина – це, згідно з вайшнавською філософією, *persona non grata**.

Відданий не має пишатися своїми здобутками. Ознаками відданого є скромність і смирення. Навіть досягнувши дуже високого духовного рівня, він залишатиметься скромним і смиренным, як вчили нас на своєму прикладі Кавірадж Госвами та всі інші вайшнави. Чайтанья Махапрабгу вчив, що треба бути смиреннішим за травинку на дорозі й терплячішим за дерево. Не треба пишатися і чванитися. Дотримуючись цих приписів, людина неодмінно прогресуватиме в духовному житті.

ВІРШ 19

मद्धर्मणो गुणैरैतैः परिसंशुद्ध आशयः ।

पुरुषस्याञ्जसाभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम् ॥१९॥

мад-дгармана гунаір етаіх парісамішуддга айайах
пурушасйаїнджасабгйеті ішрута-мāтра-гунам хі мām

мад-дгарманах – Мого відданого; *гунаіх* – якостями; *етаіх* – цими; *парісамішуддгах* – цілковито чистого; *айайах* – свідомість; *пурушасйа* – особи; *аїнджасā* – відразу; *абгйеті* – наближається; *ішрута* – почувши; *мāтра* – просто; *гунам* – якість; *хі* – певно; *мām* – Мою.

Коли людина володіє цими всіма трансцендентними якостями і її свідомість повністю очищена, досить їй почути Мое ім'я чи описи Моїх трансцендентних якостей, і вона відразу ж приваблюється до Мене.

ПОЯСНЕННЯ: Починаючи Свої настанови, Господь пояснив матері, що, просто почувши ім'я Верховного Бога-Особи, опис Його якостей, форми тощо, відданий відразу ж приваблюється до них (*мад-гуна-ішруті-мāтрена*). Людина розвиває всі трансцендентні якості завдяки тому, що дотримується правил,

* *persona non grata* (лат.) – небажана особа (прим. пер.).

визначених у писаннях. Через зв'язок із матерією ми розвинули небажані якості, а дотримуючись описаного тут методу, ми звільняємося від цієї скверни. Щоб розвинути трансцендентні якості, описані в попередньому вірші, треба звільнитися від якостей, які оскверняють.

ВІРШ 20

यथा वातरथो घ्राणमावृङ्क्षे गन्ध आशयात् ।
एवं योगरतं चेत आत्मानमविकारि यत् ॥२०॥

īatxā vāta-ratxo ḡrāṇam āvr̥kṭe ḡandga āśaiyāt
евам йога-ратам чета ātmānam авікарі йат

īatxā – як; *vāta* – повітря; *ratxah* – на колісниці; *ḡrāṇam* – до чуття нюху; *āvr̥kṭe* – переносить; *ḡandgaḥ* – запах; *āśaiyāt* – від джерела; *евам* – так само; *йога-ратам* – занурена у віддане служіння; *четах* – свідомість; *ātmānam* – Верховної Душі; *avikāri* – незмінна; *йат* – що.

Як колісниця повітря відразу ж доносить запахи від їхнього джерела до чуття нюху, так той, хто завжди занурений у віддане служіння у свідомості Крішні, відразу ж відчуває присутність усюдисущої Верховної Душі.

ПОЯСНЕННЯ: Як вітерець, що несе приємні пахощі з повного квітів саду, відразу ж приваблює наш нюх, так свідомість, просякнута відданістю, може відразу ж вловити трансцендентну присутність Верховного Бога-Особи, що в образі Параматми перебуває скрізь, навіть у серці кожної істоти. У «Бгаґавад-гіті» йдеться, що Верховний Бог-Особа є *кшетра-ґ'я*, тобто присутній в тілі живої істоти, однак Він одночасно присутній теж у кожному іншому тілі. Індивідуальна душа присутня тільки в одному тілі й тому втрачає самовладання, коли інша індивідуальна душа не йде назустріч її бажанням. Однак Наддуша однаково присутня скрізь. Індивідуальні душі можуть

іноді розходитися у своїх думках, однак Наддушу, що однаково присутня в кожному тілі, називають *авіка́рі*, незмінною. Коли індивідуальна душа повністю занурюється у свідомість Крішні, вона може відчувати присутність Наддуші. У «Бгаґавад-гіті» (18.55) підтверджено: *бгактйā māṁ абгіджānāti* – людина, повністю просякнута досконалою свідомістю Крішні й занурена у віддане служіння, може пізнати Верховного Бога-Особу або як Наддушу, або як Верховну Особу.

ВІРШ 21

अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्मावस्थितः सदा ।
तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेऽर्चाविडम्बनम् ॥२१॥

ахам сарвешу бгутешу бгутāтмāвастхiтах садā
там аваджñāйа māṁ мартйах куруте 'рчā-вiдāмбанам

ахам – Я; *сарвешу* – в усіх; *бгутешу* – живих істотах; *бгута-ātмā* – Наддуша всіх створінь; *авастхiтах* – що перебуваю; *садā* – завжди; *там* – цю Наддушу; *аваджñāйа* – нехтуючи; *māṁ* – Мене; *мартйах* – смертна людина; *куруте* – виконує; *арчā* – поклоніння Божеству; *вiдāмбанам* – імітацію.

Я присутній у кожній живій істоті як Наддуша. Якщо хтось нехтує чи зневажає цю всюдисущу Наддушу, поклоняючись Божеству в храмі, його дії – це просто імітація поклоніння.

ПОЯСНЕННЯ: Людина із чистою свідомістю, свідомістю Крішні, бачить присутність Крішні скрізь. Тому, якщо людина поклоняється тільки Божеству в храмі й не зважає на інших живих істот, вона перебуває на найнижчому рівні відданого служіння. Той, хто поклоняється Божеству в храмі, однак не шанує інших, є відданим на матеріальному рівні, на найнижчому щаблі відданого служіння. Відданий має намагатися

збагнути, як усе пов'язане з Крішною, і з таким настроєм служити всьому і всім. Служити всьому і всім означає все залучати до служіння Крішні. Несвідому людину, яка не знає своїх стосунків із Крішною, піднесений відданий намагається залучити в служіння Крішні. Той, хто досягнув високого рівня свідомості Крішні, може залучити до служіння Крішні не лише живих істот, а й усе, що є в цьому світі.

ВІРШ 22

यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम् ।
हित्वार्चां भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति सः ॥२२॥

йо мām сарвешу бгутешу сантам атмāнам йіварам
хитвāрчāм бгаджате маудгйāд бгасманй ева джухоті сах

йах – хто; *мām* – Мене; *сарвешу* – в усіх; *бгутешу* – живих істотах; *сантам* – присутнього; *атмāнам* – Параматму; *йіварам* – Верховного Господа; *хитвā* – зневажаючи; *арчām* – Божеству; *бгаджате* – поклоняється; *маудгйāт* – з невігластва; *бгасманй* – у попіл; *ева* – тільки; *джухоті* – робить узливання; *сах* – він.

Той, хто поклоняється Божеству Господа в храмі, однак не розуміє, що Верховний Господь в образі Параматми присутній у серці кожної живої істоти, перебуває в невігластві та схожий на людину, яка робить жертовні узливання в попіл.

ПОЯСНЕННЯ: Тут чітко зазначено, що Верховний Бог-Особа у Своєму довершеному поширенні Наддуші присутній у всіх живих істотах. Живі істоти існують у 8 400 000 різних тіл, і Верховний Бог-Особа живе в кожному тілі як індивідуальна душа та як Наддуша. Індивідуальна душа являє собою невіддільну частку Верховного Господа, і в цьому розумінні Господь живе в кожному тілі, однак водночас Він присутній у кожному тілі

як свідок-Наддуша. І з того, і з іншого погляду Бог присутній у тілі кожної істоти. Отже, люди, які називають себе членами тої чи іншої релігійної громади, проте не відчують присутності Верховного Бога-Особи в кожній живій істоті й у всьому створеному, перебувають в *гуні* невігластва.

Людина, яка не має елементарного знання про всюдисущість Господа й просто прив'язується до ритуалів, які виконують у храмі, церкві чи мечеті, ллє жертвне масло не у вогонь, а в попіл. Під час жертвопринесення очищене масло, співаючи ведичні *мантри*, ллють у вогонь, проте навіть якщо людина повторює всі потрібні *мантри* й дотримується всіх вимог, однак ллє очищене масло в попіл, таке жертвопринесення даремне. Інакше кажучи, відданий не має зневажати жодну живу істоту. Відданий мусить знати, що в кожній живій істоті, хоч би яка незначна вона була, навіть у мурасі, присутній Бог, і тому до кожної живої істоти треба ставитися з добротою і без насильства. У сучасному людському суспільстві скрізь будують і підтримують бойні, виправдовуючи це навіть посиленням на якісь релігійні приписи. Проте, якщо люди не розуміють, що Господь присутній у кожній живій істоті, будь-який так званий поступ людської цивілізації, духовний чи матеріальний, – це поступ у *гуні* невігластва.

ВІРШ 23

द्विषतः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनः ।
भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शान्तिमृच्छति ॥२३॥

двішатах пара-кайє мām mānīно бгінна-даріінах
бгутешу баддга-ваірасйа на манах ііāнтīm рччхаті

двішатах – того, хто відчуває злість; *пара-кайє* – до тіла іншої істоти; *мām* – Мені; *мānīнах* – віддаючи шану; *бгінна-даріінах* – схильного до відмежування; *бгутешу* – до живих істот; *баддга-*

ваїрасйа – того, хто виявляє ворожість; *на* – не; *манах* – розум; *ійантім* – спокій; *рччхаті* – досягає.

Той, хто вшановує Мене, але, схильний відмежовуватися, відчуває злобу до тіл інших істот, через свою ворожість до інших ніколи не досягає вмиротворення розуму.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші особливо варто звернути увагу на два вислови: *бгўтешу баддга-ваїрасйа* («вороже налаштований до інших») і *двішатах пара-кайє* («хто відчуває злобу до тіл інших»). Той, хто відчуває злобу чи ворожість до інших, ніколи не може відчутти жодного щастя. Отже, відданий повинен мати досконале бачення. Він не має звертати увагу на тілесні відмінності й, навпаки, повинен у кожному бачити невіддільну частку Верховного Господа, поряд з якою присутній Сам Господь в образі Свого довершеного поширення, Наддуші. Таке бачення чистого відданого. Відданий не звертає уваги на тіло, у якому з'являється та чи інша жива істота.

Цей вірш показує, що Господь завжди прагне звільнити зумовлені душі, ув'язнені в матеріальних тілах. Обов'язок відданих полягає в тому, щоб нести послання чи волю Господа зумовленим душам і давати їм знання свідомості Крішні. Так вони можуть піднятися на рівень трансцендентного, духовного існування та увінчати успіхом своє життя. Зазвичай для живих істот, які нижчі за людей, це неможливо, проте в людському суспільстві можна прилучити до свідомості Крішні всіх. Навіть живих істот, нижчих за людей, можна підняти до рівня свідомості Крішні з допомогою інших методів. Наприклад, Шівананда Сена, великий відданий Господа Чайтаньї, врятував собаку, годуючи його *прасадом*. Навіть люди, занурені в невігластво, і тварини дістають можливість піднятися до рівня свідомості Крішні, якщо годувати їх *прасадом*, рештками їжі, піднесеної Господу. Той самий собака, якого годував Шівананда Сена, зустрів у Пурі Господа Чайтанью і отримав звільнення від матеріальної зумовленості.

Тут підкреслено, що відданий мусить бути чистим від будь-якого насильства (*джівахімса*). Господь Чайтанья вчив, що відданий не повинен завдавати шкоди жодній живій істоті. Деколи нас запитують: овочі також живі, тому, коли віддані вживають їх у їжу, хіба це не насильство? Однак, насамперед, коли з рослини зривають якісь листки, гілки чи плоди, вона від цього не гине. А крім того, *джівахімса* означає, що кожна жива істота повинна пройти через життя в певному тілі, яке відповідає її *кармі* з минулих життів, і, хоча вона вічна, не треба перешкоджати її поступовому розвитку. Відданий мусить дотримуватися засад відданого служіння точно так, як вони викладені, розуміючи, що хоч би якою незначною була жива істота, у ній присутній Господь. Відданий повинен досягнути цю всюдиущість Господа.

ВІРШ 24

अहमुच्चावचैर्द्रव्यैः क्रिययोत्पन्नयानघे ।
नैव तुष्येऽर्चितोऽर्चायां भूतग्रामावमानिनः ॥२४॥

ахам учча́вачаі́р драв'яі́х крі́йайотпанняйāна́гге
на́іва ту́шйе 'рчі́то 'рча́йāм бгў́та-грāмāвама́нінах

ахам – Я; *учча-авачаіх* – різними; *драв'яіх* – предметами; *крійайā* – релігійними ритуалами; *утпаннайā* – виконуваними; *ана́гге* – о безгрішна мати; *на* – не; *ева* – певно; *ту́шйе* – задоволений; *арчі́тах* – коли Мені поклоняються; *арча́йāм* – у формі Божества; *бгў́та-грāма* – до інших живих істот; *авама́нінах* – ті, хто ставиться без поваги.

Люба матінко, навіть якщо людина поклоняється Мені, дотримуючись усіх потрібних ритуалів і підносячи Моїм Божествам у храмі всі атрибути поклоніння, однак не усвідомлює Мою присутність в усіх живих істотах, вона зовсім не задовольняє Мене.

ПОЯСНЕННЯ: Є шістдесят чотири елементи поклоніння Божеству в храмі. Божеству підносять багато різних предметів, деякі з них дуже цінні, деякі менш. У «Бгаґавад-гіті» йдеться: «Якщо відданий підносить Мені квітку, листок, трохи води чи невеличкий плід, Я прийму цей дар». Справжня мета підношення полягає в тому, щоби проявити свою любов і відданість Господу. Самі дари мають другорядне значення. Якщо людина ще не розвинула любові та прив'язаності до Господа й без справжньої відданості просто підносить Йому всілякі страви, плоди й квіти, Господь не прийме такого підношення. Бога-Особу неможливо підкупити. Він настільки великий, що наші хабарі нічого не значать для Нього. Крім того, Йому нічого не бракує; Він довершений Сам у Собі, то що ми можемо дати Йому? Усе походить із Нього. Ми підносимо дари тільки для того, щоб виявити свою вдячність і любов до Господа.

Чистий відданий завжди виявляє свою вдячність Господу і любов до Нього. Він знає, що Господь перебуває в кожній живій істоті, і тому до храмового поклоніння Господу неодмінно входить роздача *прасаду*. Поклонятися Божеству не означає влаштувати храм у себе вдома чи в кімнаті, пропонувати щось Господу, а тоді самому їсти це. Звісно, це краще, ніж просто готувати для себе і їсти, не розуміючи своїх стосунків із Верховним Господом, – люди, які так діють, не кращі за тварин. Проте відданий, який хоче піднятися на вищий рівень розуміння, має знати, що Господь присутній в тілі кожної живої істоти, та бути співчутливим до інших живих істот, як вчать попередні вірші. Відданий має поклонятися Верховному Господу, підтримувати дружні стосунки з рівними собі й виявляти співчуття до позбавлених знання істот, роздаючи їм *прасад*. Роздавати *прасад* людям, які перебувають у невігластві, – це обов'язок кожного, хто поклоняється Богові-Особі.

Господь приймає щирю любов і відданість. Людину можна пригостити щонайдобрішими стравами, проте, якщо вона не голодна, це частування їй не потрібне. Так само ми можемо офірувати Божеству найкоштовніші дари, однак якщо ми

не відчуваємо справжньої відданості й не усвідомлюємо Його повсюдної присутності, то наше служіння недосконале. У такому стані невігластва ми не здатні офірувати Господу нічого такого, що би Він прийняв.

ВІРШ 25

अर्चादावर्चयेत्तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत् ।
यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितम् ॥२५॥

арча́дāв арчайет та́вад йі́варам ма́м сва-карма-крт
йāван на веда сва-хрді сарва-бгūtешв авастхітам

арча́-āдау – починаючи з поклоніння Божеству; *арчайет* – має поклонятися; *та́вад* – доти; *йі́варам* – Верховному Богові-Особі; *ма́м* – Мені; *сва* – свої; *карма* – професійні обов'язки; *крт* – виконуючи; *йāват* – доки; *на* – не; *веда* – усвідомлює; *сва-хрді* – у своєму серці; *сарва-бгūtешу* – в усіх живих істотах; *авастхітам* – що перебуваю.

Виконуючи свої професійні обов'язки, людина має поклонятися Божеству Верховного Бога-Особи, аж поки усвідомить Мою присутність у своєму серці, а також у серцях інших живих істот.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш радить поклонятися Божеству Верховного Бога-Особи навіть тим, хто просто виконує свої професійні обов'язки. Ті чи інші обов'язки визначено для всіх соціальних класів (*брахманів, кшатрїїв, вайшїїв та шудр*) і для всіх *ашрамів* (*брахмачарі, гріхастх, ванапрастх та санньясі*). Треба поклонятися Божеству Господа доти, доки прийде усвідомлення того, що Господь присутній у кожній живій істоті. Інакше кажучи, не треба задовольнятися просто належним виконанням своїх обов'язків, треба усвідомити свої стосунки

з Верховним Богом-Особою, а також зв'язок усіх живих істот із Ним. Той, хто цього не пізнав, навіть якщо він належно виконує свої визначені обов'язки, працює намарне.

Дуже важливі в цьому вірші слова *сва-карма-кріт*. *Сва-карма-крт* – це той, хто виконує свої визначені обов'язки. Не треба думати, що той, хто став відданим Господа чи взявся до відданого служіння, має облишити свої визначені обов'язки. Не варто ледарювати, прикриваючись відданим служінням. Потрібно поєднувати віддане служіння із виконанням своїх визначених обов'язків. *Сва-карма-крт* означає, що треба старанно виконувати свої обов'язки й не нехтувати ними.

ВІРШ 26

आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरम् ।
तस्य भिन्नदृशो मृत्युर्विदधे भयमुल्बणम् ॥२६॥

ātmanaiḥ ча парасйāpi йах каротй антародарам
тасйа бгінна-дрішо мртйур відадге бгайам улбаṇам

ātmanaḥ – себе; *ча* – і; *парасйа* – іншого; *api* – також; *йах* – той, хто; *кароті* – розрізняє; *антарā* – між; *ударам* – тілом; *тасйа* – його; *бгінна-дрішах* – маючи різні погляди; *мртйух* – як смерть; *відадге* – викликаю; *бгайам* – страх; *улбаṇам* – великий.

Як палючий вогонь смерті, Я навіюю великий жах на кожного, хто через свою схильність до відмежування хоча б найменшою мірою розрізняє між собою та іншими живими істотами.

ПОЯСНЕННЯ: Між різними живими істотами є певна тілесна відмінність, однак відданий не має розрізняти між одною істотою та іншою на цій підставі. Відданий має бачити, що в усіх різновидах тіл однаково присутня душа та Наддуша.

ВІРШ 27

अथ मां सर्वभूतेषु भूतात्मानं कृतालयम् ।
अर्हयेद्दानमानाभ्यां मैत्र्याभिन्नेन चक्षुषा ॥२७॥

атха мām сарва-бгūtешу бгūtātмāнам кртāлайам
архайед дāна-мāнāбгйāм майтрьāбгіннена чакишшā

атха – тому; *мām* – Мене; *сарва-бгūtешу* – в усіх живих істотах; *бгūта-ātмāнам* – Душу всіх істот; *крта-āлайам* – що перебуває; *архайет* – має задовольняти; *дāна-мāнāбгйāм* – дарами й повагою; *майтрьā* – дружнім ставленням; *абгіннена* – рівним; *чакишшā* – баченням.

Отже, роздаючи дари, уважно й шанобливо ставлячись до інших живих істот, по-дружньому поводячись з іншими та вважаючи всіх рівними, людина повинна старатися задовольнити Мене, Господа, що перебуває в усіх створіннях як їхнє Єство.

ПОЯСНЕННЯ: На підставі того, що Наддуша перебуває в серці кожної живої істоти, не слід будувати помилкову теорію про те, що індивідуальна душа рівна Господу. Ідея про рівність Наддуші й індивідуальної душі – це хибна концепція імперсоналістів. Тут виразно зазначено, що треба навчитися бачити зв'язок індивідуальної душі з Верховним Богом-Особою. Згідно з описаним тут методом, індивідуальній душі треба поклонятися, даруючи пожертви або виявляючи дружнє ставлення, вільне від егоїзму. Імперсоналісти іноді вважають бідну індивідуальну душу за *дарідра-нараяну*, маючи на увазі, що Нараяна, Верховний Бог-Особа, став бідняком. Це суперечливий висновок. Верховний Бог-Особа довершений у всіх багатствах. Він може погодитися жити разом із бідною душею чи навіть із твариною, проте Сам Він не стає через це бідняком.

У цьому вірші вжито два слова: *мāна* й *дāна*. *Мāна* – це ставлення до старшого, а *дāна* – це дари чи прояв співчуття до тих, хто перебуває на нижчому становищі. Не можна ставитися до

Верховного Бога-Особи як до нижчого від себе й залежного від наших дарів. Милостиню і пожертви ми даємо тим, чие матеріальне чи економічне становище нижче за наше. Багатій людині не дають милостиню. Відповідно до цього, тут ясно мовиться, що до старших виявляють повагу (*māna*), а нижчим роздають милостиню. Залежно від результатів своєї корисливої діяльності живі істоти можуть стати багатими чи бідними, однак Верховний Бог-Особа завжди незмінний. Він завжди довершений у шести щедротах. Ставитися до живої істоти як до рівної не означає ставитися до неї як до Верховного Бога-Особи. Щоб виявляти співчуття і приязність до інших живих істот, не потрібно підносити їх до рівня Верховного Бога-Особи, обдурюючи їх та себе. Водночас було б помилкою думати, що Наддуша в серці тварини, як оце свиня, відмінна від Наддуші в серці вченого *брахмана*. Наддуша в серці всіх живих істот – це один і той самий Верховний Бог-Особа. Він усемогутній і тому може жити скрізь, і скрізь Він створює навколо Себе атмосферу Вайкунтхи. Це Його незбагненна сила. Тому, коли Нараяна живе в серці свині, Він не перетворюється на свиню-Нараяну. Він завжди Нараяна, і тіло свині не має на Нього жодного впливу.

ВІРШ 28

जीवाः श्रेष्ठा ह्यजीवानां ततः प्राणभृतः शुभे ।
ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेन्द्रियवृत्तयः ॥२८॥

*джівāх і́рештхā хй аджівāнāм татах прāна-бгртах і́убге
татах са-чіттāх праварāс татаі чендрі́йа-врттайах*

джівāх – живі істоти; *і́рештхāх* – кращі; *хй* – справді; *аджівāнāм* – від неживих об’єктів; *татах* – від них; *прāна-бгртах* – істоти, які проявляють ознаки життя; *і́убге* – благословенна мати; *татах* – від них; *са-чіттāх* – істоти з розвиненою свідомістю; *праварāх* – кращі; *татах* – від них; *ча* – і; *індрі́йа-врттайах* – ті, що мають здатність до чуттєвого сприйняття.

Живі істоти вищі за неживі речі, о благословенна мати, а серед них кращими є ті живі істоти, які проявляють ознаки життя. Тварини з розвинутою свідомістю кращі за них, а ще кращі ті, хто розвинув здатність до чуттєвого сприйняття.

ПОЯСНЕННЯ: У попередньому вірші пояснено, що живих істот треба вшановувати дарами й дружнім ставленням, а в цьому й подальших віршах описано різні рівні живих істот, щоб легше було зрозуміти, з ким підтримувати дружні стосунки, а кому давати милостиню. Наприклад, тигр – жива істота, невіддільна частка Верховного Бога-Особи, і Верховний Господь живе в серці тигра як Наддуша. Чи це означає, що з тигром треба заводити дружні стосунки? Звісно ж, ні. До нього треба ставитися по-інакшому, даруючи йому милість у формі *прасаду*. Святі люди, яких багато живе в джунглях, не заводять дружби з тиграми, однак годують їх *прасадом*. Тигри приходять, з'їдають залишену для них їжу і йдуть геть, як звичайні собаки. Згідно з ведичною культурою, собак не пускають до оселі. Собаки й коти завжди нечисті, і тому їх не пускають до оселі пристойної людини, їх привчають завжди залишатися надворі. Співчутливий господар годуватиме собак і котів *прасадом*, і ті, поївши надворі, йдуть геть. До нижчих живих істот треба виявляти співчуття, проте це не означає, що до них слід ставитися як до людей. Треба пам'ятати, що всі живі істоти рівні, однак ставитися до різних істот треба по-різному. Як саме потрібно розрізняти між ними, пояснюють цей і шість подальших віршів, описуючи різні рівні життя.

Насамперед Господь проводить межу між мертвою, як камінь, матерією і живими організмами. Іноді живі організми проявляються навіть у формі каменів. Досвід показує, що деякі гори й пагорби ростуть. Це відбувається завдяки присутності душі в цій масі каменю. На наступному щаблі життєвих форм розвивається свідомість, а тоді – здатність до чуттєвого сприйняття. У «Махабхараті», у частині «Мокша-дгарма», йдеться, що

дерева мають розвинену здатність до чуттєвого сприйняття, вони мають нюх і зір. Ми на практиці можемо пересвідчитися, що дерева можуть бачити. Іноді велике дерево змінює напрямок росту, щоб оминути якусь перешкоду. Це означає, що дерево може бачити. Крім того, як каже «Махабгарата», воно також може відчувати запахи. Це свідчить про розвинену здатність до чуттєвого сприйняття.

ВІРШ 29

तत्रापि स्पर्शवेदिभ्यः प्रवरा रसवेदिनः ।

तेभ्यो गन्धविदः श्रेष्ठास्ततः शब्दविदो वराः ॥२९॥

tatrāpi sparśha-vedibhāḥ pravārā rasa-vedināḥ

tebhyaḥ gandha-vidāḥ śreṣṭhāḥ tataḥ śabdā-vido varāḥ

tatra – серед них; *anī* – далі; *sparśha-vedibhāḥ* – від тих, які мають відчуття дотику; *pravārāḥ* – кращі; *rasa-vedināḥ* – ті, які відчують смак; *tebhāḥ* – від них; *gandha-vidāḥ* – ті, які відчують запах; *śreṣṭhāḥ* – кращі; *tataḥ* – від них; *śabdā-vidāḥ* – ті, які чують звук; *varāḥ* – кращі.

Серед живих істот, які розвинули здатність до чуттєвого сприйняття, ті, котрі розвинули чуття смаку, кращі за тих, котрі розвинули тільки чуття дотику. Ще кращі за них ті, котрі розвинули чуття нюху, а ще кращі ті, котрі розвинули чуття слуху.

ПОЯСНЕННЯ: Жителі західних країн вважають, що першим теорію еволюції розвинув Дарвін, проте ця теорія зовсім не нова. Щаблі еволюційного процесу вже давно відомі з «Бгаґаватам», який написано п'ять тисяч років тому. «Бгаґаватам» містить у собі повчання Капіли Муні, який з'явився майже на самому початку творення всесвіту. Це знання відоме з ведичних часів, і ще ведичні писання розкривають усю послідовність

еволюційних щаблів. Теорія поступової еволюції не є щось нове для Вед.

Тут ідеться, що серед дерев також є різні щаблі еволюційного розвитку: деякі з них мають розвинене чуття дотику. Риби стоять на вищому щаблі розвитку, ніж дерева, тому що риби мають чуття смаку. Вище за риб стоять бджоли, які мають чуття нюху, а вище за них – змії, що мають чуття слуху. Змія знаходить свою їжу в нічній темряві, просто чуючи приємне для неї жаб'яче кумкання. Змія відразу розуміє: «Ось там жаба», – і, знайшовши жабу за звуком, хапає її. Іноді цей приклад наводять, ілюструючи те, як безглузде базікання людей просто наближає їхню смерть. Навіть якщо в людини чудовий язык, яким вона здатна створювати багато звуків незгірш від жаб, цими звуками вона просто накликає на себе смерть. Найкраще використання языка і дару мови полягає в тому, щоб повторювати Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе. Це захистить людину від жорстоких пазурів смерті.

ВІРШ 30

रूपभेदविदस्तत्र ततश्चोभयतोदतः ।

तेषां बहुपदाः श्रेष्ठाश्चतुष्पादस्ततो द्विपात् ॥३०॥

rūpa-bheda-vīdaś tatra tataś cha – i; ubhaya-taś

teṣāṃ bahupadāḥ śreṣṭhaśchaturṣpādaśtato dvīpāt

rūpa-bheda – відмінності у формі; *vīdaś* – які здатні сприймати; *tatra* – від них; *tataś* – від них; *cha* – і; *ubhaya-taś* – на обох щелепах; *dataś* – які мають зуби; *teṣāṃ* – від них; *bahupadāḥ* – ті, які мають багато ніг; *śreṣṭhaś* – кращі; *chaturṣpādaś* – чотириногі; *tataś* – від них; *dvīpāt* – двоногі.

Живі істоти, які можуть розрізняти форми, кращі за тих, які мають слух. Кращі за них ті, котрі мають зуби на верхній

та нижній щелепах, а ще кращі ті, котрі мають багато ніг. Кращі за них – чотириногі істоти, а ще кращі – люди.

ПОЯСНЕННЯ: Як відомо, деякі птахи, як оце ворони, вміють розрізняти форми. Живі істоти з багатьма ногами, як оце оси, кращі за рослини, що не мають ніг. Чотириногі тварини кращі за багатоногих живих істот, а за тварин кращі люди, що мають тільки дві ноги.

ВІРШ 31

ततो वर्णाश्च चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः ।
ब्राह्मणेष्वपि वेदज्ञो ह्यर्थज्ञोऽभ्यधिकस्ततः ॥३१॥

*тато варṇāiś ча чатвāрас тешāм брāхмана уттамах
брāхманешв апі веда-джño хй артха-джño 'бгйадгікас татах*

татах – серед них; *варṇāх* – класи; *ча* – і; *чатвāрах* – чотири; *тешāм* – серед них; *брāхманах* – брахмани; *уттамах* – найкращий; *брāхманешу* – серед брахманів; *apī* – крім того; *веда* – Веди; *джñāх* – хто знає; *хй* – певно; *артха* – мету; *джñāх* – хто знає; *абгйадгіках* – кращий; *татах* – за нього.

Серед людей найкращим є суспільство, яке організовано з різних класів, що відповідають якостям і діяльності людей, а в цьому суспільстві найкращими є інтелектуали, що їх називають *брахманами*. Серед *брахманів* найкращий той, котрий вивчив Веди, а серед *брахманів*, обізнаних у Ведах, найкращий той, хто знає істинний смисл Вед.

ПОЯСНЕННЯ: Поділ людського суспільства на чотири класи згідно з якостями й діяльністю людей дуже логічний. Нині поділ суспільства на *брахманів*, *кшатрійів*, *вайш'їв* та *шудр* затаврували як кастову систему, поширену в нинішній Індії, однак цей поділ був із давніх-давен, тому що його згадано у «Шрімад-

Бгаґаватам» й у «Бгаґавад-гіті». Без такого поділу людського суспільства на інтелектуальний, військовий, торговий і робітничий класи завжди пануватиме сум'яття і люди не знатимуть, хто що має робити. Людина, освіта і виховання якої дозволяють їй зрозуміти Абсолютну Істину, стає *брахманом*, а коли він пізнає смисл Вед, він стає *веда-г'я*. Мета Вед полягає в тому, щоби привести до пізнання Абсолюта. Якщо людина розуміє Абсолютну Істину в трьох аспектах: як Брахман, Параматму і Бгаґавана, – і розуміє, що Бгаґаван – це Верховний Бог-Особа, її вважають за найкращого з *брахманів*, тобто за вайшнава.

ВІРШ 32

अर्थज्ञात्संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान् स्वकर्मकृत् ।
मुक्तसङ्गस्ततो भूयानदोग्धा धर्ममात्मनः ॥३२॥

*артха-джн'ят сам'їайа-чхетт'а татах' ірей'ан сва-карма-крт
мукта-сан'гах тато бг'уй'ан адог'дг'а дгармам' атманах'*

артха-джн'ят – від того, хто знає смисл Вед; *сам'їайа* – сумніви; *чхетт'а* – хто розрубуює; *татах'* – від того; *ірей'ан* – кращий; *сва-карма* – свої визначені обов'язки; *крт* – хто виконує; *мукта-сан'гах* – вільний від зв'язку з матерією; *татах'* – від того; *бг'уй'ан* – кращий; *адог'дг'а* – не виконуючи; *дгармам* – віддане служіння; *атманах'* – задля себе самого.

Кращим за *брахмана*, який пізнав смисл Вед, є той, хто вміє розвіювати всі сумніви, а кращим за нього є той, хто суворо дотримується брахманічних засад. Кращим за нього є той, хто звільнився від матеріальної скверни, а кращим за нього є відданий, який виконує віддане служіння, не сподіваючись нагороди.

ПОЯСНЕННЯ: *Артха-джн'а бр'ахмана* – це той, хто ретельно вивчив природу Абсолютної Істини й зрозумів, що Абсолютну Істину пізнають у трьох аспектах: як Брахман, Параматму

і Бгаґавана. Якщо хтось не лише посідає це знання, а вміє розсіювати всі сумніви, відповідаючи на запитання щодо Абсолютної Істини, його вважають ще вищим. Однак хтось може бути вченим *брахманом*-вайшнавом, який вміє все чудово роз'яснювати й розсіювати всі сумніви, та якщо він не дотримується вайшнавських засад, він перебуває на нижчому рівні. Треба не тільки вміти розсіювати всі сумніви, а й проявляти всі ознаки *брахмана*. Таку особу, яка знає смисл ведичних настанов, яка вміє застосувати в житті викладені у ведичних писаннях засади та яка вчить цього своїх учнів, називають *ачар'єю*. Істинний *ачар'я* виконує віддане служіння, не бажаючи досягнути вищого становища у світі.

Найвища досконалість брахманічного життя полягає в тому, щоб стати вайшнавом. Згідно із цим віршем, вайшнав, який знає науку про Абсолютну Істину, однак не вміє проповідувати про це іншим, перебуває на нижчому рівні, вайшнав, який не лише розуміє засади науки про Бога, але вміє і проповідувати, перебуває на другому рівні, а вайшнав, який не лише вміє проповідувати, але все бачить в Абсолютній Істині, а Абсолютну Істину – в усьому, перебуває на найвищому рівні. Цей вірш вказує на те, що вайшнав – це вже само собою *брахман*. Насправді найвищої брахманічної досконалості досягає той, хто стає вайшнавом.

ВІРШ 33

तस्मान्मय्यर्पितशेषक्रियार्थात्मा निरन्तरः ।
मय्यर्पितात्मनः पुंसो मयि सन्न्यस्तकर्मणः ।
न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात् ॥३३॥

тасмāн майй арпīтāйēша- крīйāртхāтмā нīрантарах
майй арпīтāтманах пумсо майі саннйаста-карманах
на пайīйāмі парам бгұтам акартух сама-дарīшанāt

тасмāt – від нього; *майї* – Мені; *арпіта* – чиї присвячені; *айігеша* – всі; *крійā* – дії; *артха* – статки; *ātma* – життя; *нір-антарах* – безперервно; *майї* – Мені; *арпіта* – присвячений; *ātманах* – чий розум; *пумсах* – від людини; *майї* – Мені; *санньяста* – присвячені; *карманах* – чиї дії; *на* – не; *пайійāмі* – бачу; *парам* – вищу; *бгūтам* – живу істоту; *акартух* – без почуття власності; *сама* – однакове; *дарііанāt* – чие бачення.

Тому Я не знаходжу нікого вищого за людину, яка не має інших інтересів, крім Моїх, і яка завжди присвячує Мені всі своїх дії, усе своє життя і всі свої статки.

ПОЯСНЕННЯ: Слова *сама-дарііанāt*, вжиті в цьому вірші, означають, що відданий більше не має відокремлених інтересів. Його інтереси єдині з інтересами Верховного Бога-Особи. Господь Чайтанья, граючи роль відданого, проповідував те саме. Він вчив, що Крішна – це Верховний Бог-Особа, Господь, якому ми повинні поклонятися, і що інтереси Його чистих відданих невідмінні від Його інтересів.

Іноді філософи-маяваді за браком знання тлумачать слова *сама-дарііанāt* на свій копил, кажучи, що згідно із цією вказівкою відданий має вважати себе за невідмінного від Верховного Бога-Особи. Це нісенітниця. Коли людина вважає себе невідмінною від Верховного Бога-Особи, не може бути й мови про те, щоб вона служила Йому. Коли є служіння, є і пан. Щоб відбувалося служіння, потрібні три речі: пан, слуга і служіння. Тут ясно мовиться, що той, хто присвятив усе – своє життя, свої дії, свій розум і свою душу – на те, щоб задовольнити Верховного Господа, є найвищим із людей.

Слово *акартух* означає «без почуття власності». Кожен хоче діяти як господар своєї роботи, щоб насолоджуватися її результатом. Однак відданий не має такого бажання. Він діє так чи інакше тому, що цього хоче Бог-Особа. Коли Господь Чайтанья проповідував свідомість Крішни, Він робив це не для того, щоб Його називали Крішною, Верховним Богом-Особою.

Він вчив, що Верховний Бог-Особа – це Крішна та що поклонятися треба Йому. Відданий, найдовіреніший слуга Господа, ніколи не робить нічого задля самого себе, він усе робить для задоволення Верховного Господа. Тому тут ясно мовиться: *майї саннйаста-карманах* – відданий працює, однак працює для Всевишнього. Також тут ідеться: *майї арпїтāтманах* – «Він присвячує Мені свій розум». Такі якості відданого, якого, згідно із цим віршем, вважають за найвищого з людей.

ВІРШ 34

मनसैतानि भूतानि प्रणमेद्बुद्बुमानयन् ।
ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति ॥३४॥

манасаїтāні бгūtāні пранамед баху-мāнайан
їїваро джїва-калайā правїштво бгагавāн їті

манасā – з розумом; *етāні* – цим; *бгūtāні* – живим істотам; *пранамет* – віддає шану; *баху-мāнайан* – поважаючи; *їїва-рах* – повелитель; *джїва* – живих істот; *калайā* – Параматмою, Своїм поширенням; *правїштах* – увійшов; *бгагавāн* – Верховний Бог-Особа; *їті* – так.

Такий досконалий відданий вшановує кожну живу істоту, бо твердо переконаний, що Верховний Бог-Особа входить у тіло кожної живої істоти як Наддуша, чи повелитель.

ПОЯСНЕННЯ: Описаний у попередньому вірші досконалий відданий не поділяє хибної ідеї про те, що кожна жива істота стала Верховним Богом-Особою, бо Верховний Бог-Особа увійшов у її тіло як Параматма. Це нісенітниця. Якщо людина заходить в якусь кімнату, це не означає, що кімната стає цією людиною. Так само з того, що Верховний Господь увійшов у кожен з 8 400 000 видів матеріальних тіл, не випливає, що

кожне із цих тіл стало Верховним Господом. Однак, зважаючи на присутність Верховного Господа, чистий відданий шанує кожне тіло як храм Господа. Відданий має досконале розуміння і віддає шану Господнім храмам, а тому він із повагою ставиться до кожної живої істоти, розуміючи її зв'язок із Господом. Філософи-*маяваді* помилково вважають, що, увійшовши в тіло бідняка, Верховний Бог-Особа став *дарідра-нараяною*, бідним Нараяною. Це все просто блюзнірство, притаманне для безбожників та невідданих.

ВІРШ 35

भक्तियोगश्च योगश्च मया मानव्युदीरितः ।
ययोरेकतरेणैव पुरुषः पुरुषं ब्रजेत् ॥३५॥

*бгакті-йогаіі ча йогаіі ча майā mānavī удірітах
йайор екатареṇаіва пурушах пурушам враджет*

бгакті-йогах – віддане служіння; *ча* – і; *йогах* – містична йога; *ча* – також; *майā* – Мною; *mānavī* – дочко Ману; *удірітах* – описана; *йайох* – із цих обох; *екатареṇа* – будь-яким; *ева* – тільки; *пурушах* – людина; *пурушам* – Верховну Особу; *враджет* – може досягнути.

Люба матінко, дочко Ману, відданий, який так втілює в життя науку відданого служіння і містичної йоги, просто завдяки своєму відданому служінню досягає обителі Верховної Особи.

ПОЯСНЕННЯ: Верховний Бог-Особа Капіладева незрівнянно роз'яснює в цьому вірші, що досконалість містичної йоги, складеної з восьми форм йогічної практики, полягає в тому, щоб досягнути *бгакті-йоги*. Людина в жодному разі не має задовольнятися практикою сидячих поз, думаючи, що вона вже досягла досконалості. Вона мусить з допомогою медитації піднятися на рівень відданого служіння. Як уже описано

в попередніх віршах, йогові радять медитувати на образ Господа Вішну, поступово переводячи погляд зі стоп на гомілки, з гомілок на коліна, тоді на стегна, потім на груди, на шию, і нарешті на обличчя та на прикраси. Про медитацію на щось безособистісне немає і мови.

Коли, детально споглядаючи в медитації Верховного Бога-Особу, його розвиває любов до Бога, починається практика *бгакті-йогу*, і тепер він має на ділі служити Господу, проявляючи свою трансцендентну любов до Нього. Кожен, хто, практикуючи його, піднявся на рівень відданого служіння, може досягнути обителі Верховного Бога-Особи. Тут виразно мовиться: *пурушах пурушам враджет* – *пуруша*, жива істота, іде до Верховної Особи. За своєю природою і якостями Верховний Бог-Особа та жива істота єдині, обох називають *пурушами*. Природа *пуруші* притаманна як Верховному Богові-Особі, так і живій істоті. *Пуруша* означає «той, хто насолоджується», і дух насолоди властивий як для живої істоти, так і для Верховного Господа. Різниця між ними полягає в тому, що обсяг їхньої насолоди неоднаковий. Жива істота не може відчувати таку саму насолоду, як Верховний Бог-Особа. Це можна проілюструвати на прикладі з багатієм та бідняком: схильність насолоджуватися притаманна обом, проте бідняк не може насолоджуватися в такому самому обсязі, як багатій. Щоправда, коли бідняк узгоджує свої бажання з бажаннями багатія і співпрацює з ним, тоді обоє – і той, хто посідає вище становище, і той, хто посідає нижче, – насолоджуються однаково. Це схоже на *бгакті-йогу*. *Пурушах пурушам враджет* – коли жива істота входить у царство Бога та діє в злагоді з Верховним Господом, даруючи Йому насолоду, вона насолоджується тими самими можливостями і втіхами, що й Верховний Бог-Особа.

Натомість, коли жива істота хоче насолоджуватися, імітуючи Верховного Бога-Особу, це бажання, яке називають *маєю*, приводить її в царство матерії. Жива істота, яка хоче насолоджуватися окремо й не співпрацювати з Верховним Господом, поринає в матеріалістичне життя. А коли вона узгоджує свої

насолоди з бажаннями Верховного Бога-Особи, її життя стає духовним. Становище живої істоти можна порівняти до становища різних частин тіла, що нездатні насолоджуватися життям самі по собі, вони мусять діяти в злагоді з рештою тіла й забезпечувати їжею шлунок. Діючи так і співпрацюючи з усім тілом, усі частини тіла насолоджуються однаково. У цьому криється суть філософії *ачінтья-бгеда-абгеда*, одночасної єдності й відмінності. Жива істота не може насолоджуватися життям, якщо вона протиставляє себе Верховному Господу, вона повинна узгодити свої дії з бажаннями Господа з допомогою *бгакті-йоги*.

Тут сказано, що наблизитися до Верховного Бога-Особи можна або методом *йоги*, або методом *бгакті-йоги*. Це свідчить про те, що насправді між *йоґою* і *бгакті-йоґою* немає різниці, тому що обидві мають на меті Вішну. Щоправда, нині люди вигадали практику *йоґи*, яка має на меті щось безособистісне чи порожнечу. Однак насправді *йоґа* – це медитація на образ Господа Вішну. Якщо практикувати *йоґу* згідно з класичними засадами, то вона не буде відрізнятися від *бгакті-йоги*.

ВІРШ 36

एतद्भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः ।
परं प्रधानं पुरुषं दैवं कर्मविचेष्टितम् ॥३६॥

*етад бга'авато рупам брахманах параматманах
парам прадга'нам пурушам даівам карма-вічештітам*

етат – ця; *бга'аватах* – Верховного Бога-Особи; *рупам* – форма; *брахманах* – Брахмана; *парама-атманах* – Параматми; *парам* – трансцендентна; *прадга'нам* – головна; *пурушам* – особа; *даівам* – духовні; *карма-вічештітам* – чії дії.

Пуруша, якого повинна досягнути індивідуальна душа, – це вічна форма Верховного Бога-Особи, відомого також як

Брахман і Параматма. Він трансцендентна головна особа, і всі Його дії духовні.

ПОЯСНЕННЯ: Щоб визначити особу, яку повинна досягнути індивідуальна душа, тут зазначено, що цей *пуруша*, Верховний Бог-Особа, очолює всіх живих істот і являє собою найвищу форму прояву Параматми й безособистісного саява Брахмана. Він джерело саява Брахмана і прояву Параматми. Цей вірш називає Його найвищою особою. Це підтверджує «Катхупанішада»: *німйо німйānām* – існує багато вічних живих істот, однак Він їх усіх очолює і підтримує. Це підтверджено також і в «Бгаґавад-гіті», де Господь Крішна каже: *ахам сарвасйа прабгавах* – «Я джерело всього суцього, включно із саявом Брахмана й аспектом Параматми». Діяння Господа трансцендентні, про що йдеться теж і у «Бгаґавад-гіті»: *джанма карма ча ме дівйам* – дії, з'явлення і зникнення Верховного Бога-Особи трансцендентні, їх не можна вважати за матеріальні. Кожен, хто знає цю істину, – що з'явлення, зникнення і дії Господа вищі за матеріальну діяльність і матеріальні уявлення, – досягає звільнення. *Йо ветті таттватах / тйактвā дехам пунар джанма наіті* – така особа, покинувши тіло, більше не повертається до матеріального світу, вона йде до Верховної Особи. Попередній вірш засвідчує: *пурушах пурушам враджет* – просто зрозумівши трансцендентну природу й діяння Верховного Бога-Особи, жива істота йде до Нього.

ВІРШ 37

रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते ।
भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदृशां भयम् ॥३७॥

рӯпа-бгедāспадам дівйам кала іті абгідгійате
бгӯтāнām махад-ādīnām йато бгінна-дрішām бгайам

*рӯпа-бгед*а – перетворення форм; *āспадам* – причина; *дівйам* – божественна; *калах* – час; *іті* – так; *абгідгійате* – відомий;

бгūtānām – живих істот; *махат-ādīnām* – починаючи з Господа Брахми; *йатах* – через що; *бгінна-дрійām* – для тих, хто має окреме бачення; *бгайам* – страх.

Чинник часу, причина перетворення всіх матеріальних проявів, – це один з аспектів Верховного Бога-Особи. Кожен, хто не розуміє, що час – це та сама Верховна Особа, боїться чинника часу.

ПОЯСНЕННЯ: Усі бояться впливу часу, однак відданий, знаючи, що час – це інший прояв чи форма Верховного Бога-Особи, вільний від страху перед ним. Дуже важливі в цьому вірші слова *рūпа-бгедāспадам*. Під впливом часу всі форми в цьому світі змінюються. Наприклад, коли дитина народжується, тіло її дуже маленьке, проте із часом воно прибирає більших розмірів, стає тілом хлопця, а тоді юнака. Так само все перетворюється і змінюється під впливом часу, непрямого прояву влади Верховного Бога-Особи. Ми зазвичай не зважаємо на те, як тіло дитини змінюється і стає тілом хлопця, а тоді юнака, бо знаємо, що це відбувається під впливом часу. Причини для страху є тільки для того, хто не знає, як діє час.

ВІРШ 38

योऽन्तः प्रविश्य भूतानि भूतैरस्यखिलाश्रयः ।

स विष्ण्वाख्योऽधियज्ञोऽसौ कालः कलयतां प्रभुः ॥३८॥

йо 'нтах праві́ййа бгūtānī *бгūtāір аттй акхіла́йрайах*
са вішнв-ākхйо 'дгійаджнō 'сау кāлах калайатām прабгух

йах – Він, хто; *антах* – усередину; *праві́ййа* – входячи; *бгūtānī* – живі істоти; *бгūtāйх* – живими істотами; *аттй* – знищує; *акхіла* – кожного; *ай́райах* – підтримка; *сах* – Він; *вішну* – Вішну; *ākхйах* – відомий; *адгійаджнāх* – той, хто насолоджується всіма жертвопринесеннями; *асау* – той; *кāлах* – чинник часу; *калайатām* – усіх повелителів; *прабгух* – повелитель.

Господь Вішну, Верховний Бог-Особа, що насолоджується всіма жертвопринесеннями, – це чинник часу, повелитель усіх повелителів. Він входить у серце кожної істоти, підтримує кожного і влаштовує так, що одна істота знищує іншу.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш яскраво описує Господа Вішну, Верховного Бога-Особу. Він – верховний володар усіх насолод, і всі інші служать Йому. Як мовиться в «Чайтанья-чарітамріті» (Адї, 5.14), *екале йівара кришна* – єдиний Верховний Господь – це Вішну. *Ара саба бгртїа* – усі інші суть Його слуги. Господь Брахма, Господь Шіва та інші півбоги – це Його слуги. Той самий Вішну входить у серце кожного як Параматма, і Він же влаштовує так, що одна істота знищує іншу.

ВІРШ 39

न चास्य कश्चिद्वयितो न द्वेष्यो न च बान्धवः ।
आविशत्यप्रमत्तोऽसौ प्रमत्तं जनमन्तकृत् ॥३९॥

*на чāsїа каїчїд дайїто на двешїо на ча бāндгавах
āвіїатї апраматто 'сау праматтам джанам анта-крт*

на – не; *ча* – і; *асїа* – для Верховного Бога-Особи; *каїчїт* – хто-небудь; *дайїтах* – дорогий; *на* – не; *двешїах* – ворог; *на* – не; *ча* – і; *бāндгавах* – друг; *āвіїатї* – наближається; *апра-маттах* – пильний; *асау* – Він; *праматтам* – до неуважних; *джанам* – осіб; *анта-крт* – нищитель.

Верховний Бог-Особа ні до кого не відчуває прив'язаності, і для Нього немає ворогів чи друзів. Однак тих, хто Його не забув, Він надихає зсередини, а тих, хто забув Його, Він провадить до загибелі.

ПОЯСНЕННЯ: Коли жива істота забуває свої стосунки з Господом Вішну, Верховним Богом-Особою, вона змушена знову й знову народжуватися та помирати. Жива істота так само

вічна, як і Верховний Господь, проте через своє забуття потрапляє в матеріальний світ і переселяється з одного тіла в інше. А коли тілу настає кінець, вона гадає, що їй також настав кінець. Насправді причина її загибелі – це її забуття своїх стосунків із Господом Вішну. Кожен, хто відроджує пам'ять про свої одвічні стосунки з Господом, дістає від Нього натхнення зсередини. Це не означає, що Господь до когось ставиться вороже, а до когось – по-дружньому. Він допомагає всім. Однак той, хто не піддався ілюзорному впливу матеріальної енергії, рятується, тоді як той, хто впав в оману, гине. Тому писання кажуть: *харім вінā на сртīm таранті* – ніхто не може врятуватися від повторюваних народжень і смертей без допомоги Верховного Господа. Отже, обов'язок кожної живої істоти полягає в тому, щоб віддатися під притулок лотосових стоп Вішну й так врятуватися від круговерті народжень і смертей.

ВІРШ 40

यद्भयाद्वाति वातोऽयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ।
यद्भयाद्वर्षति देवो भगणो भाति यद्भयात् ॥४०॥

йад-бгайād vāti vāto 'йам сūrйас тапаті йад-бгайāt
йад-бгайād варшате дево бга-ґаṇо бḡātі йад-бгайāt

йат – кого (Верховного Бога-Особи); *бгайāt* – від страху; *vāti* – дме; *vātaḥ* – вітер; *айам* – це; *сūrйаḥ* – сонце; *тапаті* – світить; *йат* – кого; *бгайāt* – від страху; *йат* – кого; *бгайāt* – від страху; *варшате* – проливає дощі; *деваḥ* – бог дощу; *бга-ґаṇаḥ* – розсипи небесних тіл; *бḡātі* – світять; *йат* – кого; *бгайāt* – від страху.

Від страху перед Верховним Богом-Особою дме вітер, від страху перед Ним світить сонце, від страху перед Ним ідуть дощі й від страху перед Ним розсипи небесних тіл ллють своє світло.

ПОЯСНЕННЯ: Господь проголошує у «Бгаґавад-гіті»: *майāдг-йакшеṇа пракртіх сūйате* – «Природа діє за Моїм проводом». Люди слабкого розуму гадають, що природа діє сама собою, однак ця атеїстична теорія не знаходить підтвердження у ведичних писаннях. Природа діє під наглядом Верховного Бога-Особи. Це підтверджує «Бгаґавад-гіта», і те саме можна прочитати в цих віршах: сонце світить, підкорюючись Господу, і хмари проливають дощі, корячись Господу. Усі природні явища відбуваються під наглядом Верховного Бога-Особи, Вішну.

ВІРШ 41

यद्वनस्पतयो भीता लताश्चौषधिभिः सह ।
स्वे स्वे कालेऽभिगृह्णन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥४१॥

*йад ванаспатайо бгітā латайі чаушадгібгіх саха
све све кале’бгірхṇанті пушпані ча пхалāні ча*

йат – через кого; *ванах-патайах* – дерева; *бгїтāх* – злякані; *латāх* – ліани; *ча* – і; *ошадгїбгїх* – травами; *саха* – разом із; *све све кале* – кожне свого належного часу; *абгїрхṇанті* – приносять; *пушпані* – квіти; *ча* – і; *пхалāні* – плоди; *ча* – і.

Від страху перед Верховним Богом-Особою дерева, ліани, трави та інші рослини належної пори цвітуть і приносять плоди.

ПОЯСНЕННЯ: Як під наглядом Верховного Бога-Особи сонце сходить і заходить, а пори року свого часу змінюють одна одну, так квіти, трави, дерева та всі інші рослини ростуть і розвиваються згідно з волею Верховного Господа. Було б помилкою вважати, що рослини ростуть самі собою, без жодної причини, як запевняють філософи-атеїсти. Це зовсім не так, вони ростуть, корячись верховній волі Верховного Бога-Особи. Ведичні

писання підтверджують, що різноманітні енергії Господа діють так прекрасно, що здається, ніби все відбувається само собою.

ВІРШ 42

स्रवन्ति सरितो भीता नोत्सर्पत्युदधिर्यतः ।
अग्निरिन्धे सगिरिभिर्भूर्न मज्जति यद्भयात् ॥४२॥

*сраванті саріто бгітā нотсарпатй удадгір йатах
агнір індге са-гірібгір бгūr на маджджаті йад-бгайāt*

сраванті – течуть; *сарітах* – річки; *бгітāх* – злякані; *на* – не; *утсарпаті* – виходить з берегів; *уда-дгіх* – океан; *йатах* – через кого; *агніх* – вогонь; *індге* – горить; *са-гірібгіх* – зі своїми горами; *бгūr* – земля; *на* – не; *маджджаті* – тоне; *йат* – кого; *бгайāt* – від страху.

Від страху перед Верховним Богом-Особою течуть річки й не виходить із берегів океан. Тільки від страху перед Ним горить вогонь, а земля з її горами не поринає у води всесвітнього океану.

ПОЯСНЕННЯ: З ведичних писань відомо, що всесвіт наполовину заповнений водою, на якій лежить Гарбгодакашаї Вішну. З Його живота росте лотос, а в стеблі цього лотоса містяться всі планети. Вчені-матеріалісти кажуть, що ці планети плавають у просторі, підкорюючись закону всесвітнього тяжіння чи ще якомусь іншому закону, проте створив ці закони Верховний Бог-Особа. Коли йдеться про закон, це означає, що є і законодавець. Вчені-матеріалісти можуть відкривати закони природи, однак вони не можуть знайти законодавця. Зі «Шрімад-Бгаґаватам» та «Бгаґавад-гіти» можна дізнатися, хто запроваджує ці всі закони: це робить Верховний Бог-Особа.

Тут йдеться, що планети не тонуть. Вони плавають у просторі, корячись волі Верховного Бога-Особи. Їх підтримує Його

енергія, і тому вони не падають у воду, яка заповнює половину всесвіту. Планети мають величезну масу, несучи на собі численні гори, моря, океани, міста, палаци й будинки, однак це не заважає їм плавати в просторі. Із цього вірша можна зробити висновок, що всі інші планети, які плавають у просторі, мають такі самі океани й гори, як і на цій планеті.

ВІРШ 43

नभो ददाति श्वसतां पदं यन्नियमाददः ।
लोकं स्वदेहं तनुते महान् सप्तभिरावृतम् ॥४३॥

*набго дадāті швасатām падам йан-нійамād адах
локам сва-дехам тануте махāн саптабгір āвртam*

набгах – небо; *дадāті* – дає; *швасатām* – живим істотам; *падам* – пристановище; *йат* – кого (Верховного Бога-Особи); *нійамāt* – під орудою; *адах* – той; *локам* – усесвіт; *сва-дехам* – своє тіло; *тануте* – поширює; *махāн* – *махат-таттва*; *саптабгір* – сімома (оболонками); *āвртam* – покритий.

Підкорюючись владі Верховного Бога-Особи, небо дає простір для розміщення численних планет, на яких живуть незліченні істоти. Корячись верховній владі Господа, сукупне тіло всесвіту, вкрите сімома оболонками, розширюється.

ПОЯСНЕННЯ: Як видно із цього вірша, всі планети, що плавають у космічному просторі, населяють живі істоти. Слово *швасатām* означає «ті, хто дихає», тобто живі істоти. Пристановище їм дають незліченні планети. Кожна планета служить за обитель для незліченних живих істот, а потрібний для цього простір дає небо, корячись верховній волі Господа. Також тут мовиться, що всесвітнє тіло росте. Його вкривають сім оболонок. Ті самі п'ять елементів, які сповнюють всесвіт, величезною масою покривають всесвітнє тіло зовні оболонками.

Перша оболонка складена із землі та вдсятеро більша за весь внутрішній об'єм усесвіту. Друга оболонка складена з води і вдсятеро більша за земну оболонку. Третя оболонка складена з вогню і вдсятеро більша за водяну оболонку. Отже, кожна оболонка вдсятеро більша за попередню.

ВІРШ 44

गुणाभिमानिनो देवाः सर्गादिष्वस्य यद्भयात् ।
वर्तन्तेऽनुयुगं येषां वश एतच्चराचरम् ॥४४॥

гуṇābḡmānīno devāḥ sarḡādīshv asya īad-bḡaiāt
вартанте 'нуїуґам йешām vaiīa etach charācharam

гуṇa – *гуни* матеріальної природи; *abḡmānīnaḥ* – керуючи; *devāḥ* – півбоги; *sarḡa-ādīshu* – у тому, що стосується творення тощо; *asya* – цього світу; *īat-bḡaiāt* – від страху перед ким; *вартанте* – виконують свої обов'язки; *ануїуґам* – відповідно до різних юґ; *йешām* – кого; *vaiīe* – під владою; *etach* – це; *чара-ачарам* – усе живе й неживе.

Від страху перед Верховним Богом-Особою півбоги, що керують діяльністю *лун* матеріальної природи, виконують свої обов'язки, творячи, підтримуючи та знищуючи все-світ. Їхня влада поширюється на все живе й неживе в цьому всесвіті.

ПОЯСНЕННЯ: Три *гуни* матеріальної природи, а саме добро, пристрасть і невігластво, підпорядковані трьом півбогам: Брахмі, Вішну й Господу Шіві. Господь Вішну орудує *гуною* добра, Господь Брахма – *гуною* пристрасті, а Господь Шіва – *гуною* невігластва. Крім того, існує багато інших півбогів, які опікуються повітрям, водою, хмарами тощо. Як в уряді є багато міністерств, так у матеріальному світі уряд Верховного Господа має багато департаментів, і всі вони працюють належним чином від страху перед Верховним Богом-Особою. Півбоги,

безперечно, керують усією матерією в усесвіті, як живою, так і неживою, проте над ними стоїть найвищий владика, Бог-Особа. Тому у «Брахма-самхіті» йдеться: *īūvaraḥ paraṁaḥ kṛiṣṇaḥ*. Немає сумніву, що різними сферами життєдіяльності всесвіту керують різні володарі, однак найвищий володар – це Крішна.

Що стосується знищення всесвіту, то їх є два типи. Один тип знищення відбувається тоді, коли Брахма лягає спати наприкінці свого дня, а остаточне знищення відбувається тоді, коли Брахма вмирає. Доки Брахма живий, творенням, підтриманням і знищенням керують різні півбоги під наглядом Верховного Господа.

ВІРШ 45

सोऽनन्तोऽन्तरः कालोऽनादिरादिकृदव्ययः ।
जनं जनेन जनयन्मारयन्मृत्युनान्तकम् ॥४५॥

со 'нанто 'нта-караḥ кало 'nādir ādi-krd авйайаḥ
джанам джанена джанайан māрайан мртйунāнтакам

саḥ – той; *анантаḥ* – що не має кінця; *анта-караḥ* – нищитель; *калаḥ* – час; *анāдіḥ* – що не має початку; *ādi-krd* – творець; *авйайаḥ* – незмінний; *джанам* – людей; *джанена* – людьми; *джанайан* – творячи; *мāрайан* – знищуючи; *мртйунā* – смертю; *антакам* – бог смерті.

Вічний чинник часу не має ні початку, ні кінця. Він – представник Верховного Бога-Особи, творця цього світу злочинців. Це він кладе край існуванню явленого світу. Він творить його, влаштовуючи так, що одна індивідуальна істота народжує іншу, і він руйнує всесвіт, знищуючи навіть бога смерті, Ямараджа.

ПОЯСНЕННЯ: Під впливом вічного часу, представника Верховного Бога-Особи, батько зачинає сина, а потім вмирає,

корячись жорстокому закону смерті. Однак вплив часу знищує навіть самого повелителя смерті. Інакше кажучи, усі півбоги в матеріальному світі тимчасові, як і ми. Наше життя триває щонайбільше сто років, і так само не вічні півбоги, хоча їхнє життя може тривати мільйони й мільярди років. Ніхто не може жити в матеріальному світі вічно. Щоб відбувалося творення, підтримання чи знищення проявленого світу, Верховному Богові-Особі досить кивнути пальцем. Тому відданий нічого не бажає в матеріальному світі. Відданий бажає тільки служити Верховному Богові-Особі. Ці стосунки служіння вічні. Господь вічний, Його слуга вічний і служіння Йому вічне.

Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до двадцять дев'ятої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам», назва якої «Господь Капіла пояснює науку відданого служіння».

Господь Капіла описує згубні наслідки корисливої діяльності

ВІРШ 1

कपिल उवाच
तस्यैतस्य जनो नूनं नायं वेदोरुविक्रमम् ।
काल्यमानोऽपि बलिनो वायोरिव घनावलिः ॥ १ ॥

капіла увāча
тасйаітасйа джано нūнам нāйам ведору-вікрамам
кāлйамāно 'nі баліно вāйор іва гганāваліх

капілах увāча – Господь Капіла сказав; *тасйа етасйа* – цього чинника часу; *джанах* – людина; *нūнам* – певно; *на* – не; *айам* – це; *веда* – знає; *уру-вікрамам* – велику силу; *кāлйамāнах* – що її носить; *anі* – хоча; *балінах* – могутнього; *вāйох* – вітру; *іва* – як; *ггана* – хмар; *āваліх* – скупчення.

Верховний Бог-Особа сказав: Як скупчення хмар не усвідомлюють могутнього впливу вітру, так і людина, занурена в матеріалістичну діяльність, не усвідомлює могутності чинника часу, який несе її.

ПОЯСНЕННЯ: Великий політик і *пандіт* Чанак'я казав, що навіть одну мить втраченого часу не можна повернути за гори золота. Збиток, який завдає втрата цінного часу, неможливо підрахувати. Як з матеріальної, так і з духовної точки зору

треба дуже ощадливо витратити відведений нам час. Життя зумовленої душі в певному тілі має чітко визначену тривалість, і тому писання радять протягом цього короткого відрізка часу розвинути свідомість Крішні й так звільнитися з-під влади чинника часу. Та, на жаль, люди не розвивають свідомість Крішні і, наче хмари, які несе вітер, не усвідомлюють, як їх несе могутня течія часу.

ВІРШ 2

यं यमर्थमुपादत्ते दुःखेन सुखहेतवे ।
तं तं धुनोति भगवान् पुमाञ्छोचति यत्कृते ॥ २ ॥

*йам йам артхам упāдатте дуḥкхена сукха-хетаве
там там дгуноті бгаḡавāн пумāн чхочаті йат-крте*

йам йам – хай би який; *артхам* – об'єкт; *упāдатте* – здобуває; *дуḥкхена* – з труднощами; *сукха-хетаве* – задля щастя; *там там* – те; *дгуноті* – знищує; *бгаḡавāн* – Верховний Бог-Особа; *пумāн* – людина; *ішочаті* – побивається; *йат-крте* – через це.

Все, що матеріаліст з великими труднощами і зусиллями створює задля так званого щастя, Верховний Бог-Особа в образі часу знищує. Через це зумовлена душа завжди побивається.

ПОЯСНЕННЯ: Головна функція часу, представника Верховного Бога-Особи, полягає в тому, щоб знищувати все. Матеріалісти, занурені в матеріальну свідомість, виробляють стільки речей в ім'я економічного розвитку. Вони гадають, що, дедалі успішніше задовольняючи матеріальні потреби, вони досягнуть щастя, але забувають, що всі їхні творіння належного часу будуть знищені. З історії відомо, що на поверхні земної кулі існувало багато могутніх імперій, які будували з великими труднощами та наполегливістю, але минув час, і всі вони

пішли в небуття. Однак нетямущі матеріалісти не можуть зрозуміти, що вони просто марнують час, створюючи матеріальні вигоди, які зникнуть у належний час. Причина цієї марної витрати енергії криється в невігластві загальної маси людей, які не знають, що вони вічні і що для них існує вічна діяльність. Вони не усвідомлюють, що цей відрізок життя в якомусь тілі – лише спалах на вічному шляху. Не знаючи цього, вони вважають, що цим коротким спалахом обмежується все їхнє життя, і марнують час, покращуючи своє економічне становище.

ВІРШ 3

यदध्रुवस्य देहस्य सानुबन्धस्य दुर्मतिः ।
ध्रुवाणि मन्यते मोहाद् गृहक्षेत्रवसूनि च ॥ ३ ॥

*йад адгрувас'я дехас'я с'анубандгас'я дурматіх
дграв'ані ман'яте мох'ад грха-кшетра-вас'уні ча*

йат – оскільки; *адгрувас'я* – тимчасове; *дехас'я* – тіло; *санубандгас'я* – з тим, що пов'язано; *дурматіх* – спантеличена особа; *дграв'ані* – постійний; *ман'яте* – думає; *мох'ат* – від невігластва; *грха* – дім; *кшетра* – земля; *вас'уні* – багатство; *ча* – і.

Спантеличений матеріаліст не розуміє, що його тіло тимчасове і що пов'язані з його тілом дім, земля й багатство, до яких він так прив'язаний, теж тимчасові. Тільки через невігластво він вважає це все вічним.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріалісти вважають тих, хто присвячує себе свідомості Крішні, за божевільних, що марнують час, повторюючи *мантру* Харе Крішна. Але насправді їм невідомо, що вони самі перебувають у непроглядній темряві божевілья, оскільки сприймають своє тіло за вічне. І все, що пов'язано з їхніми тілами – дімівку, країну, суспільство та все навколо

себе, – вони вважають за вічне. Таке матеріалістичне уявлення про вічність дому, землі та всього іншого називають ілюзією *маї*. Тут ясно про це сказано: *мохад грха-киштра-васуні* – тільки через ілюзію матеріаліст вважає свій дім, землю та гроші чимось вічним. Із цієї ілюзії постали такі важливі чинники сучасної цивілізації, як сімейне життя, націоналізм та економічний поступ. Людина у свідомості Крішни знає, що економічне піднесення людського суспільства лише тимчасове й ілюзорне.

В іншому місці «Шрімад-Бгаґаватам» сказано, що тільки для тваринної цивілізації властиво вважати тіло за самого себе, поділяти людей на родичів свого тіла й чужих, а свою батьківщину вважати гідною поклоніння. Однак коли людина отримує знання у свідомості Крішни, вона може це все використати в служінні Господу. Це природно. Усе має зв'язок із Крішною. Коли людина використовує економічний розвиток і матеріальний поступ для того, щоб поширювати свідомість Крішни, її життя піднімається на якісно новий рівень.

ВІРШ 4

जन्तुर्वै भव एतस्मिन् यां यां योनिमनुव्रजेत् ।
तस्यां तस्यां स लभते निर्वृतिं न विरज्यते ॥ ४ ॥

джантур ваї бгава етасмін йām йām йонім анувradжет
тасйām тасйām са лабгате нівртім на вірадджйате

джантур – жива істота; ваї – певно; бгаве – у матеріальному існуванні; етасмін – це; йām йām – хай які; йонім – види життя; анувradжет – може отримати; тасйām тасйām – у тому; са – вона; лабгате – отримує; нівртім – задоволення; на – не; вірадджйате – цурається.

Хоч би в якому виді життя жива істота з'явилася, вона знаходить у ньому певне задоволення і ніколи не цурається такого становища.

ПОЯСНЕННЯ: Задоволення, яке жива істота відчуває в будь-якому, навіть найвідразливішому, тілі, називають ілюзією. Людину, яка перебуває на вищому рівні, не задовольнить рівень життя людей, які перебувають на нижчому становищі, але самі вони задоволені своїм життям, тому що перебувають під впливом *маї*, зовнішньої енергії. Вплив *маї* формується з двох складових. Одна має назву *пракшепатміка*, а друга – *аваранатміка*. *Аваранатміка* означає «те, що покриває», а *пракшепатміка* – «те, що стягує донизу». У будь-яких умовах життя матеріалістична особа або тварина буде задоволена, тому що її знання покриває *мая*. На нижчих рівнях розвитку або в нижчих видах життя свідомість настільки слабо розвинена, що жива істота не розуміє, чи вона щаслива, чи нещасна. Це називають *аваранатміка*. Навіть свиня, яка харчується випорожненнями, відчуває щастя, тоді як особа на вищому рівні життя бачить, що свиня їсть випорожнення. Яке ж огидне таке життя!

ВІРШ 5

नरकस्थोऽपि देहं वै न पुमांस्त्यक्तुमिच्छति ।
नारक्यां निर्वृतौ सत्यां देवमायाविमोहितः ॥ ५ ॥

нарака-стхо 'пі дехам ваі на пумамс тйактум іччхаті
нāракйāм нīрвртау сатйāм дева-мāйā-вімохітах

нарака – у пеклі; *стхah* – перебуває; *apī* – навіть якщо; *дехам* – тіло; *vaī* – справді; *на* – не; *пумāн* – особа; *тйактум* – покинути; *іччхаті* – бажає; *нāракйāм* – пекельну; *нīрвртау* – насолоду; *сатйāм* – коли існує; *дева-мāйā* – ілюзорна енергія Вішну; *вімохітах* – вводить в оману.

Зумовлена жива істота задоволена своїм певним видом життя. Поки її вводить в оману ілюзорна енергія, вона зовсім не бажає втрачати своє тіло, навіть коли перебуває в пеклі, бо їй до вподоби пекельні насолоди.

ПОЯСНЕННЯ: Розповідають, що колись Бріхаспаті, духовний учитель Індри, царя небес, за певний прогріх прокляв його, і той став свинею на Землі. Минуло багато днів, і Брахма вирішив закликати його назад до райського царства, але Індра, потрапивши в тіло свині, забув усе про своє царське становище на райських планетах і відмовився повертатися. Така сила чарів *маї*. Навіть Індра забуває свій райський рівень життя і задовольняється життям свині. Під впливом *маї* зумовлена душа переймається такою любов'ю до тіла, яке вона отримала, що, скажи їй: «Покинь це тіло, і ти відразу ж отримаєш тіло царя», – вона все одно відмовиться. Ця прив'язаність дуже впливає на всіх зумовлених живих істот. Господь Крішна особисто вмовляє: «Облиште все в цьому матеріальному світі. Прийдіть до Мене, і Я всіляко захищатиму вас», – але ми не погоджуємося. Ми думаємо: «У нас усе досить непогано. Навіщо нам віддаватися Крішні й повертатися до Його царства?». Це називають ілюзією, чи *маєю*. Кожного задовольняє його рівень життя, хоч би яке бридке воно було.

ВІРШ 6

आत्मजायासुतागारपशुद्रविणबन्धुषु ।

निरूढमूलहृदय आत्मानं बहु मन्यते ॥ ६ ॥

ātma-dжайā-сутāgāra- paṣu-dравіṇa-бандгушу

нірūḍga-мūла-хрдайa ātmānam баху манйате

ātma – тіло; *джайā* – дружина; *сутa* – діти; *аgāra* – домівка; *paṣu* – тварини; *дравіṇa* – багатство; *бандгушу* – друзі; *нірūḍga-мūла* – глибоко вкорінене; *хрдайaḥ* – його серце; *ātmānam* – себе; *баху* – високо; *манйате* – думає.

Ця вдоволеність своїм рівнем життя виникає через глибоко вкорінену прив'язаність істоти до тіла, дружини, дому, дітей, худоби, статків та друзів. У такому оточенні зумовлена душа вважає, що досягла досконалості.

ПОЯСНЕННЯ: Ця так звана досконалість людського життя – вигадка. Тому сказано, що матеріаліст, попри всі свої матеріальні достоїнства, нічого не вартий, бо залишається на рівні розуму, який стягує його до матеріального існування в тимчасовому світі. Той, хто діє на рівні розуму, не здатний досягнути духовного рівня. Така людина знову й знову неодмінно скочуватиметься до матеріального життя. Оточивши себе так званим суспільством, друзями й коханими людьми, зумовлена душа втішається уявним щастям.

ВІРШ 7

सन्दह्यमानसर्वाङ्ग एषामुद्वहनाधिना ।
करोत्यविरतं मूढो दुरितानि दुराशयः ॥ ७ ॥

сандахйамāна-сарвāнґа ешām удваханāдгінā
кароті авіратам мӯдго дуритāні дурāйāйах

сандахйамāна – що горить; *сарва* – всі; *анґах* – його члени; *ешām* – цих родичів; *удвахана* – підтримання; *āдгінā* – з тривогою; *кароті* – виконує; *авіратам* – завжди; *мӯдгах* – дурень; *дуритāні* – гріховні дії; *дурāйāйах* – зловмисник.

Хоча такий дурень згорає від тривоги, він постійно чинить усілякі гріхи, плекаючи нездійсненні надії для того, щоб забезпечити прожиток для своєї так званої родини й громади.

ПОЯСНЕННЯ: Кажуть, що легше підтримувати велику імперію, ніж прогодувати невеличку сім'ю. Це особливо справедливо за цих часів, коли *Калі-юґа* набрала такої сили, що всі живуть у постійних турботах і тривогах, оскільки приймають сім'ю *маї* за істинну. Родину, яку ми підтримуємо, створила *мая*. Це спотворене відображення родини, яка існує на Крішналоці. На Крішналоці також є сім'я, друзі, громада, батько та мати – там усе це є, але воно вічне. Тут щоразу, коли

ми змінюємо тіло, міняються й наші родинні стосунки. Іноді ми народжуємося в родині людей, іноді – у родині півбогів, іноді – у родині котів, а іноді – у родині собак. Родичі, спільнота й друзі постійно змінюються, і тому їх називають *асат*. Сказано, що доки ми прив'язані до *асат*, до тимчасових, неіснуючих спільноти та сім'ї, доти ми будемо жити в постійній тривозі. Матеріалісти не усвідомлюють, що сім'я, спільнота та друзі в цьому матеріальному світі – це лише тіні, і тому прив'язуються до них. Природно, що їхні серця завжди згорають, але, попри всі незручності, вони далі працюють, щоб підтримувати ці ілюзорні сім'ї, бо не знають про справжні родинні стосунки із Крішною.

ВІРШ 8

आक्षिप्तात्मेन्द्रियः स्त्रीणामसतीनां च मायया ।

रहो रचितयालापैः शिशूनां कलभाषिणाम् ॥ ८ ॥

*ākṣiptātmeन्द्रियाḥ strīṇām asatīnām ca māyayā
raho racitayālapaiḥ śiśūnām kala-bhāṣinām*

ākṣipta – зачарували; *ātma* – серце; *індріях* – його чуття; *стрі-
нām* – жінки; *асатінām* – оманні; *ча* – і; *мāйайā* – мая; *рахах* –
у безлюдному місці; *рачітайā* – проявили; *ālāpaiḥ* – розмови;
śiśūnām – дітей; *кала-бгāшінām* – ніжними словами.

Він віддає своє серце і чуття жінці, яка його зачаровує ілюзорною силою *маї*. Він насолоджується бесідами з нею та обіймами на самоті, а милий лепет малюків приводить його в захват.

ПОЯСНЕННЯ: Сімейне життя в царстві ілюзорної енергії, *маї*, схоже на в'язницю для вічної живої істоти. У тюрмі в'язня заковують у залізні кайдани й кидають за залізні ґрати. Так само зумовлена душа закута в кайдани жіночих чарів і вроди, обіймів на самоті та розмов про так звану любов, а також милого

лепету маленьких дітей. Так істота забуває про свою істинну сутність.

Слова *стрїṇām асатїnām*, вжиті в цьому вірші, вказують на те, що жіноча любов покликана тільки збуджувати розум чоловіка. Насправді в матеріальному світі немає любові. Як чоловіка, так і жінку цікавить власна чуттєва насолода. Задля того, щоб отримати чуттєву насолоду, жінка створює ілюзію любові, а чоловік, що його зачарувала така ілюзорна любов, забуває про свій справжній обов'язок. Коли внаслідок їхнього єднання народжуються діти, виникає нова прив'язаність до їхнього милого лепету. Вдома любов жінки й дитячий лепет надійно ув'язнюють чоловіка, і тому він не може покинути домівку. Веди називають таку людину *гріхамедгі*, що означає «той, чия прив'язаність зосереджена на домівці». *Гріхастха* – це той, хто живе із сім'єю, дружиною та дітьми, але справжню мету свого життя вбачає у розвитку свідомості Крішні. Тому людям радять бути *гріхастхами*, а не *гріхамедгі*. *Гріхастха* турбується про те, як звільнитися від сімейного життя, яке створила ілюзія, та увійти в справжнє сімейне життя разом із Крішною, тоді як *гріхамедгі* знову й знову заковує себе в ланцюги так званого сімейного життя і вічно залишається в темряві *маї* життя за життям.

ВІРШ 9

गृहेषु कूटधर्मेषु दुःखतन्त्रेष्वतन्द्रितः ।
कुर्वन्दुःखप्रतीकारं सुखवन्मन्यते गृही ॥ ९ ॥

*гґрхешу кӯта-дгармешу дұхха-тантрешв атандрітах
курван дұхха-пратікарам сукхаван манйате гґрхі*

гґрхешу – у сімейному житті; *кӯта-дгармешу* – що пов'язане із брехнею; *дұхха-тантрешу* – примножує страждання; *атандрітах* – уважний; *курван* – робить; *дұхха-пратікарам* – нейтралізацію страждань; *сукха-ват* – як щастя; *манйате* – вважає; *гґрхі* – сімейна людина.

Сповнений прив'язаностей домогосподар живе сімейним життям, сповненим лицемірства і дипломатії. Тільки примножуючи своїми діями нещастя і живучи як раб, яким помикають за допомогою чуттєвих втіх, своєю працею він силкується ослабити свої численні страждання, і, якщо йому це вдається, він вважає себе щасливим.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» Бог-Особа Сам засвідчує, що матеріальний світ – це тимчасова обитель, яку переповнюють страждання. Шкода й казати про те, щоб хтось в матеріальному світі знайшов щастя чи зробив щасливими свою сім'ю, громаду або країну. Коли тут щось називають щастям, це теж виявляється ілюзією. У матеріальному світі щастям вважають успішне ослаблення страждань. Матеріальний світ влаштовано так, що той, хто не зумів стати хитрим дипломатом, завжди зазнає поразки у своєму житті. Що вже казати про людське суспільство, якщо навіть нижчі за людей тварини, птахи й бджоли вдаються до хитрощів, щоб задовольнити свої тілесні потреби в їжі, сні й паруванні. Змагання в суспільстві триває як серед окремих людей, так і серед цілих націй, і через цю гонитву за успіхом усе людське суспільство просякає лицемірством і дипломатією. Ми повинні завжди пам'ятати, що попри всі наші хитрощі та кмітливість, які ми виявляємо в боротьбі за існування, з верховної волі це все обірветься в одну мить. Тому всі наші спроби стати щасливими в цьому матеріальному світі – це просто омана, в яку нас вводить *мая*.

ВІРШ 10

अर्थैरापादितैर्गुर्व्या हिंसयेतस्ततश्च तान् ।

पुष्पाति येषां पोषेण शेषभुग्यात्यधः स्वयम् ॥१०॥

*артхаір āṇāḍitaір ґурвйā хімсайетас-татаім ча тāн
пушпāті йешāм пошеṇа і́еша-бгуг йāтй адгах свайам*

артхаіх – статки; *āpādītaіх* – накопичив; *гурвйā* – великі; *хімса-йā* – насильством; *ітах-татах* – тут і там; *ча* – і; *тāн* – їх (членів родини); *пушнāті* – підтримує; *йешāм* – кого; *поше-на* – через підтримання; *ішеша* – рештки; *бгук* – з'їдає; *йāті* – іде; *адгах* – донизу; *свайам* – сам.

Він добуває гроші, вдаючись до насильства тут і там. І хоча він використовує ці гроші в служінні своїй родині, сам він їсть тільки невеличку частину купленої таким шляхом їжі. Заробляючи гроші нечесними засобами задля своїх близьких, він через них же йде до пекла.

ПОЯСНЕННЯ: Бенгальці мають прислів'я: «Той, для кого я крав, перший назве мене злодієм». Члени родини, задля яких прив'язаний до них родич коїть численні злочини, ніколи не задоволені. Через ілюзію прив'язана до своїх близьких людина служить таким членам родини й цим служінням заробляє собі місце в пеклі. Наприклад, щоб прогодувати сім'ю, злодій краде щось, його ловлять і садять у в'язницю. Це і є суть матеріального існування і прив'язаності до матеріального товариства, дружби й любові. Хоча прив'язаний до сім'ї чоловік, дбаючи про жінку й дітей, добуває гроші всіма правдами й неправдами, сам він не може отримати більше насолоди, ніж він отримав би чесним шляхом. Чоловік, який з'їдає на обід триста грамів їжі, може докладати величезних зусиль, не гребуючи ніякими засобами, щоб підтримувати сім'ю, але йому самому дають не більше, ніж він може з'їсти, а іноді йому навіть доводиться доїдати тим, що не доїли його близькі. Скільки людина не заробить, нехай навіть вдаючись до нечесних засобів, їй не вдається насолоджуватися плодами своїх зусиль. Це називають ілюзорним покривом *маї*.

Природа заснованого на ілюзії служіння, чи це служіння товариству, громаді або країні, завжди однакова. Той самий закон стосується і найбільших національних вождів. Нерідко трапляється так, що національного вождя, який має величезні

заслуги перед співвітчизниками, вбивають його ж співвітчизники, незадоволені його служінням. Інакше кажучи, таким ілюзорним служінням неможливо догодити своїм підопічним, хоча не служити теж неможливо, бо ми слуги від природи. Природне становище живої істоти полягає в тому, що вона невіддільна частка Верховної Істоти, але вона забуває, що повинна служити Верховній Істоті, і замість того зосереджує увагу на служінні іншим. Це має назву *мая*. Служачи іншим, істота хибно вважає себе за господаря. Голова сім'ї вважає себе за господаря в родині, а національний вождь вважає себе за повелителя нації, хоча насправді він служить ї, служачи *маї*, поступово скочується до пекла. Тому людина, яка має здоровий глузд, повинна розвивати в собі свідомість Крішні й служити Верховному Господу, присвячуючи цьому все своє життя, всі свої статки, весь свій інтелект і все своє красномовство.

ВІРШ 11

वार्तायां लुप्यमानायामारब्धायां पुनः पुनः ।
लोभाभिभूतो निःसत्त्वः परार्थे कुरुते स्पृहाम् ॥११॥

vārtāyām lupyamānāyām ārabdghāyām puṇaḥ puṇaḥ
lobhābhūto niḥsatṭvaḥ parārthhe kuruṭe sprhām

vārtāyām – коли його професійна діяльність; *lupyamānāyām* – наражається на перешкоди; *ārabdghāyām* – намагається; *puṇaḥ puṇaḥ* – знову й знову; *lobha* – жадібність; *abghūtaḥ* – охопила; *niḥsatṭvaḥ* – зруйнований; *para-artḥhe* – чуже багатство; *куруте sprhām* – прагне.

Коли його справи не йдуть, він знову й знову намагається покращити своє становище, але коли йому нічого не вдається і він розоряється, жадібність його штовхає брати чужі гроші.

ВІРШ 12

कुटुम्बभरणाकल्पो मन्दभाग्यो वृथोद्यमः ।

श्रिया विहीनः कृपणो ध्यायञ्छ्वसिति मूढधीः ॥१२॥

кутумба-бгараṇākālpo манда-бгāḷḡyo вртходйамаḥ
úrīyā víḥīnaḥ крпаṇo дгйāyāñ чхвасіті мӯдга-дгḡḥ

кутумба – свою сім'ю; *бгараṇa* – підтримувати; *акалпаḥ* – нездатний; *манда-бгāḷḡyaḥ* – безталанний; *вртхā* – марні; *удйамаḥ* – чий зусилля; *úrīyā* – красу й багатства; *víḥīnaḥ* – не маючи; *крпа-ṇaḥ* – жалюгідний; *дгйāyāñ* – побивається; *śvasitī* – зітхає; *мӯдга* – спантеличений; *дгḡḥ* – його інтелект.

Так нещасний чоловік, якому не вдається прогодувати сім'ю, перетворюється на жалюгідне видовище. Він постійно думає про свої невдачі й гірко журиться через них.

ВІРШ 13

एवं स्वभरणाकल्पं तत्कलत्रादयस्तथा ।

नाद्रियन्ते यथा पूर्वं कीनाशा इव गोजरम् ॥१३॥

евам сва-бгараṇākālpaṁ тат-калатраādayastha
nādrīyante yathā pūrvam kīnāśā īva go-džaram

евам – так; *сва-бгараṇa* – підтримувати їх; *акалпам* – нездатний; *тат* – його; *калатра* – дружина; *ādayaḥ* – та всі інші; *татхā* – так; *на* – не; *ādrīyante* – шанують; *yathā* – як; *pūrvam* – раніше; *kīnāśāḥ* – рільники; *īva* – як; *го-джарам* – старого вола.

Побачивши, що він не може дбати про них, жінка і діти перестають виявляти йому ту шану, яку виявляли раніше, так само як скупі рільники перестають піклуватися про старих і виснажених волів.

ПОЯСНЕННЯ: Не тільки в наш час, а й споконвіку ніхто не любив старих людей, нездатних заробляти гроші для родини.

Навіть за нашої доби в деяких спільнотах або державах старим людям дають отруту, щоб вони чимшвидше пішли із цього світу. У деяких спільнотах людожери радісно вбивають старого діда і влаштовують бенкет, на якому з'їдають його тіло. Тут наведено приклад, як рільникові не до вподоби старий бик, який припиняє працювати. Так само, коли прив'язаний до сімейного життя чоловік старіє і вже не може заробляти, любов дружини, синів, дочок та інших родичів до нього розвіюється, і як наслідок вони не лише перестають шанувати його, а й просто зневажають. Тому розумно не чекати старості, а ще до її наближення звільнитися від сімейних прив'язаностей і віддатися під захист Верховного Бога-Особи. Треба присвятити себе на служіння Господу, щоб дожити життя під опікою Верховного Господа і таким чином уникнути зневаги від так званих родичів.

ВІРШ 14

तत्राप्यजातनिर्वेदो भ्रियमाणः स्वयम्भृतैः ।
जरयोपात्तवैरूप्यो मरणाभिमुखो गृहे ॥१४॥

*та́трапй аджа́та-ні́рведо б́грі́ямāна́х свайа́м б́гртаі́х
джа́райопāтта-ваі́рūпйо ма́раṇāбгі́мукхо ѓрхе*

та́тра – там; *апй* – хоча; *аджа́та* – не виникла; *ні́рведа́х* – відраз; *б́грі́ямāна́х* – підтримують; *свайа́м* – його; *б́гртаі́х* – ті, кого він підтримував; *джа́райā* – старості; *упāтта* – досяг; *ваі́рūпйа́х* – спотворення; *ма́раṇа* – смерть; *абгі́мукха́х* – наближається; *ѓрхе* – удома.

Нетямущий сім'янин не втрачає прив'язаності до сімейного життя навіть тоді, коли йому доводиться їсти хліб тих, кого він сам колись годував. Спотворений старістю, він готується вдома зустріти смерть.

ПОЯСНЕННЯ: Сімейна прив'язаність така сильна, що навіть у старості, попри зневагу близьких і родичів, людина не може

її позбутися й живе вдома, як старий пес. Ведична культура закликає чоловіка облишити сімейне життя ще тоді, коли є достатньо сил. Писання радять чоловікові не чекати, поки він зробиться немічним, хворим і непридатним до матеріальної діяльності, а ще до того облишити сімейне життя і до кінця своїх днів повністю присвятити себе служінню Господу. Тому у ведичних писаннях сказано, що, досягнувши п'ятдесяти років, чоловік повинен піти із сім'ї та стати самотником у лісі. Належно підготувавши себе, він повинен стати *санньясі* й нести духовне знання з дому в дім.

ВІРШ 15

आस्तेऽवमत्योपन्यस्तं गृहपाल इवाहरन् ।
आमयाव्यप्रदीप्ताग्निरल्पाहारोऽल्पचेष्टितः ॥१५॥

āste 'ваматйопанйастам' *gr̥ha-pāla* *ivā* харан
āmayāwī *apradīpta-agñiḥ* *alpā* *chēṣṭitaḥ*

āste – він залишається; *аваматйā* – зневажливо; *упанйастам* – що помістили; *gr̥ha-pālaḥ* – собака; *iva* – як; *āхаран* – їсть; *āmayāwī* – хворий; *апрадіпта-агніḥ* – на розлад травлення; *алпа* – мало; *āхāraḥ* – їсть; *алпа* – мала; *чештітаḥ* – його діяльність.

Так він живе вдома, як домашній пес, і харчується тим, що йому недбало кидають. Він страждає від численних хвороб, таких як розлад травлення і втрата апетиту, їсть дуже мало і стає зовсім немічним, нездатним до роботи.

ПОЯСНЕННЯ: Перед смертю людина перетворюється на хворого каліку, і якщо його ще й зневажають родичі, його життя стає гіршим від собачого, бо сповнюється численних страждань. Тому у ведичних писаннях сказано, що чоловік повинен покинути дім ще до того, як опиниться в такому жалюгідному становищі, і знайти смерть так, щоб ніхто з його родичів не знав про це. Якщо чоловік покидає дім і вмирає без відомо рідних, це вважають за славетну смерть. Але прив'язаний

до сімейного життя чоловік хоче, щоб після його смерті близькі влаштували для нього похоронну процесію. І хоча він не зможе побачити, як рухається процесія, він однаково бажає, щоб його тіло несли з усією урочистістю. Думка про такий похорон тішить його, хоча він і не знає, куди йому доведеться піти в наступному житті, покинувши це тіло.

ВІРШ 16

वायुनोत्क्रमतोत्तारः कफसंरुद्धनाडिकः ।
कासश्वासकृतायासः कण्ठे घुरघुरायते ॥१६॥

vāyūnotkramatottāraḥ kaṇṭha-saṃrudḍga-nāḍīkaḥ
kāsa-śvāsa-kṛtāyāsaḥ kaṇṭhe ḡura-ḡurāyate

vāyūnā – через повітря; *utkramatā* – вилізають; *uttāraḥ* – його очі; *kaṇṭha* – слиз; *saṃrudḍga* – забиває; *nāḍīkaḥ* – трахею; *kāsa* – кашляє; *śvāsa* – дихання; *kṛta* – відбувається; *āyāsaḥ* – складно; *kaṇṭhe* – у горлі; *ḡura-ḡurāyate* – виривається звук *ḡura-ḡura*.

Через високий тиск повітря всередині тіла й хворобливий стан, його очі вилізають з орбіт, а груди йому забиває слиз. Йому важко дихати, і з кожним віддихом у нього з горла виривається хрип, схожий на звук *ḡura-ḡura*.

ВІРШ 17

शयानः परिशोचद्भिः परिवीतः स्वबन्धुभिः ।
वाच्यमानोऽपि न ब्रूते कालपाशवशं गतः ॥१७॥

śaiyānaḥ parīśocadbḥiḥ parīvītaḥ sva-bandhubḥiḥ
vācchāmāno 'ni na brūte kāla-pāśa-vaśaṃ gataḥ

śaiyānaḥ – лежачи; *parīśocadbḥiḥ* – що побиваються; *parīvītaḥ* – навколо; *sva-bandhubḥiḥ* – його родичі та друзі; *vācchāmānaḥ* – бажає говорити; *anī* – хоча; *na* – не; *brūte* – каже; *kāla* – часу; *pāśa* – петлі; *vaśaṃ* – під владою; *gataḥ* – іде.

Опинившись уже в пазурах смерті, він лежить, а навколо нього побиваються родичі й близькі, і, хоча він хоче їм щось сказати, він не може, тому що горло йому зчавлює петля часу.

ПОЯСНЕННЯ: Коли чоловік лежить на смертному ложі, його родичі задля пристойності збираються навколо нього та іноді голосно плачуть, звертаючись до нього: «О мій батьку!», «О мій друже!» або «О мій чоловіче!». У такому жалюгідному стані на порозі смерті він щось хоче сказати їм, висловити свої побажання, але, розчавлений чинником часу в образі смерті, не може нічого сказати й через те нестерпно страждає. Йому і так болить через хвороби й забиті слизом дихальні шляхи. Він уже невимовно страждає, а коли чує такі звертання своїх родичів, мучиться ще більше.

ВІРШ 18

एवं कुटुम्बभरणे व्यापृतात्माजितेन्द्रियः ।
म्रियते रुदातां स्वानामुरुवेदनयास्तधीः ॥१८॥

*евам кутумба-бгаране вйāпṛтāтмāджітеन्द्रіях
мрійате рудатām свāнām уру-веданайāста-дгīх*

евам – так; *кутумба-бгаране* – у підтримання сім'ї; *вйāпṛта* – занурений; *ātma* – його розум; *аджіта* – неприборканий; *індрі-йах* – його чуття; *мрійате* – помирає; *рудатām* – плачуть; *свā-нām* – його родичі; *уру* – з великим; *веданайā* – бодем; *аста* – позбавлений; *дгīх* – свідомості.

Так, не зумівши приборкати чуття, усе життя пропрацювавши на підтримання сім'ї, він у великому горі вмирає серед ридання своїх родичів. Він помирає жалюгідною смертю, у страшних муках і без свідомості.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» сказано, що в годину смерті людина згадуватиме те, про що звикла думати все життя.

Той, хто лише турбувався про те, як належним чином підтримати родичів, у годину смерті думками буде повертатися до сімейних справ. Це природно чекає на звичайну людину. Така звичайна людина не знає своєї майбутньої долі, усе своє коротке життя вона просто турбувалася про сім'ю. Але на схилку життя ніхто не задоволений тим, наскільки вдалося покращити матеріальний добробут сім'ї; кожний думає, що заробив недостатньо. Глибоко прив'язана до своєї сім'ї, людина забуває про свій головний обов'язок – приборкати чуття і розвинути духовну свідомість. Іноді на порозі смерті така людина доручає турботу про сімейні справи синові чи якомусь іншому родичу і каже: «Я йду. Будь ласка, подбай про нашу родину». Їй невідомо, куди вона піде, але навіть у смертну годину вона турбується про добробут своєї сім'ї. Іноді трапляється так, що людина на порозі смерті благає лікаря подовжити їй життя хоча б на декілька років, щоб вона змогла втілити до кінця свої плани, покликані забезпечити добробут сім'ї. Це матеріальні хвороби зумовленої душі. Вона повністю забуває свій справжній обов'язок – розвинути свідомість Крішні – і з головою поринає в плани, призначені забезпечити її родину, хоча й змінює родини одну за одною.

ВІРШ 19

यमदूतौ तदा प्राप्तौ भीमौ सरभसेक्षणौ ।

स दृष्ट्वा त्रस्तहृदयः शकुन्मूत्रं विमुञ्चति ॥१९॥

*йама-дўтау тада прāптāу бгїмау сарабгасекишаṇāу
са дриштṽā траста-хрдайāх śакрт-мўтрам вїмўйчатї*

йама-дўтау – два посланці Ямараджа; *тада* – тоді; *прāптāу* – прибули; *бгїмау* – страхітливі; *са-рабгаса* – розлючені; *їкшаṇāу* – їхні очі; *сах* – він; *дриштṽā* – бачить; *траста* – перелякане; *хрдайāх* – його серце; *śакрт* – випороження; *мўтрам* – сечу; *вїмўйчатї* – випускає.

У годину смерті він бачить посланців бога смерті, що постають перед ним із налитими люттю очима, і від жаху випускає сечу й випорожнення.

ПОЯСНЕННЯ: Існує два види переселення живої істоти після того, як вона покидає нинішнє тіло. Один вид переселення – вирушити до верховного судді всіх грішників, відомого як Ямарадж, а другий – вирушити на вищі планети, аж до Вайкунтхи. Тут Господь Капіла описує, що чекає на людей, протягом життя занурених в чуттєві втіхи й діяльність тільки задля сім'ї, у руках посланців Ямараджа, яких звуть *ямадутами*. Під час смерті тих людей, які без міри віддавалися чуттєвим втіхам, беруть у свої руки *ямадути* й доправляють до планети Ямараджа. Тамтешні умови описано в наступних віршах.

ВІРШ 20

यातनादेह आवृत्य पार्श्वेर्द्ध्वा गले बलात् ।
नयतो दीर्घमध्वानं दण्ड्यं राजभटा यथा ॥२०॥

*йāтанā-деха āвртйа пāйīаiр баддгвā гале балāt
найато дīрггам адгвāнам даṇḍйām рāджа-бгаṭā йатхā*

йāтанā – для покарання; *дехе* – його тіло; *āвртйа* – покривають; *пāйīаiр* – мотузками; *баддгвā* – зв'язують; *гале* – за шию; *балāt* – силою; *найатах* – ведуть; *дīрггам* – довгу; *адгвāнам* – відстань; *даṇḍйām* – злочинця; *рāджа-бгаṭāх* – царські стражники; *йатхā* – як.

Як стражники беруть під варту злочинця, так само *ямадути* хапають особу, яка віддавалася гріховним чуттєвим втіхам, накидають їй на шию міцну петлю і зв'язують усе її тонке тіло, щоб забрати із собою для суворої кари.

ПОЯСНЕННЯ: Кожну живу істоту вкриває тонке тіло й грубе тіло. Тонке тіло складається з оболонок розуму, его, інтелекту та свідомості. У писаннях сказано, що стражники Ямараджа

покривають тонке тіло грішника та забирають його до обителі Ямараджа, щоб покарати так, як тільки він може витерпіти. Від цієї кари він не помирає, бо якби він помер, хто б відчував муки покарання? Стражники Ямараджа не мають завдання вбити грішника. Насправді живу істоту неможливо вбити, тому що вона вічна, їй просто доводиться страждати від наслідків своїх чуттєвих насолод.

Процес покарання пояснено в «Чайтанья-чарітамріті». Раніше царські слуги вивозили злочинця в човні на середину річки. Схопивши за волосся, вони повністю занурювали його під воду, і коли він уже майже задихався, стражники витягали його з води й дозволяли йому кілька разів вдихнути, після чого знову опускали під воду, аж поки він задихався. Так само карає забутливі душі Ямарадж, що буде описано в наступних віршах.

ВІРШ 21

तयोर्निर्भिन्नहृदयस्तर्जनैर्जातवेपथुः ।

पथि श्वभिर्भक्ष्यमाण आर्तोऽघं स्वमनुस्मरन् ॥२१॥

тайор нірбгінна-хрдайас тарджанаір джāта-вепатхух
патхі ўвабгір бгакишйамāна āрто 'ггам свам анусмаран

тайох – ямадути; *нірбгінна* – крають; *хрдайах* – йому серце; *тарджанаіх* – погрозами; *джāта* – починає; *вепатхух* – здригати; *патхі* – по дорозі; *ўвабгіх* – собаки; *бгакишйамāнах* – кусають; *āртах* – розбитий горем; *аггам* – гріхи; *свам* – свої; *анусмаран* – згадує.

Коли стражники Ямараджа тягнуть його, він проймається страхом і тремтить у їхніх руках. По дорозі його кусають собаки й він згадує гріхи свого життя. Так він страшенно мучиться.

ПОЯСНЕННЯ: Із цього вірша очевидно, що по дорозі із цієї планети до планети Ямараджа на грішника, якого схопили

стражники Ямараджа, нападають зграї собак, що гавкають і кусають його, щоб нагадати йому про всі гріховні чуттєві втіхи. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що пекуче бажання чуттєвої насолоди практично осліплює людину і позбавляє здорового глузду. Вона забуває про все. *Kāmaic maic maір хрта-джнānāх*. Коли людину надмірно приваблюють чуттєві втіхи, вона повністю втрачає розум і забуває про те, що їй доведеться за це страждати. Але тепер собаки Ямараджа дають їй змогу пригадати всі свої гріхи. Поки ми живемо в грубому тілі, навіть сучасні державні закони заохочують нас до чуттєвої насолоди. В усьому світі держави заохочують до цього у формі запобігання вагітності засобами контрацепції. Жінок забезпечують протизаплідними пігулками й дозволяють звертатися в клініки, щоб їм допомогли зробити аборт. Це все результат гонитви за чуттєвою насолодою. Насправді статеве життя призначене для того, щоб зачинати добропорядних дітей. Але люди не панують над своїми чуттями, і їх ніхто не вчить контролювати чуття, тому ці нещасні істоти падають жертвою гріховної чуттєвої насолоди, а після смерті на них чекає кара, як описано на цих сторінках «Шрімад-Бгаґаватам».

ВІРШ 22

क्षुत्तृपरीतोऽर्कदवानलानिलैः
 सन्तप्यमानः पथि तप्तवालुके ।
 कृच्छ्रेण पृष्ठे कश्या च ताडित-
 श्वलत्यशक्तोऽपि निराश्रमोदके ॥२१॥

*кшут-трт-паріто 'рка-дава̎налāнілаіх
 сантап̎йамāнах патхі тапта-ва̎луке
 крччхре̎на пршт̎хе каі̎аі̎а ча та̎д̎ітаі̎
 чалаті̎ аі̎акто 'nі ніраі̎шрамодаке*

кшут-трт – від голоду і спраги; *парітах* – страждає; *арка* – сонце; *дава-анала* – лісові пожежі; *анілаіх* – вітри; *сантап̎йамāнах* – обпікають; *патхі* – по дорозі; *тапта-ва̎луке* – гарячий

пісок; *крччхреңа* – боляче; *приґхе* – по спині; *кайіайā* – нагайкою; *ча* – і; *та̇ḍітаx* – шмагають; *чалаті* – рухається; *айіактаx* – нездатний; *ані* – хоча; *ніра̇йірама-удакє* – без притулку й води.

Під пекучим сонцем грішник змушений іти по гарячому піску серед лісових пожеж, що палають обабіч дороги. Він не може йти, але стражники підганяють його, шмагаючи нагайкою по спині. Його мучить голод і спрага, але, на жаль, по дорозі немає ані питної води, ані притулку чи місця для відпочинку.

ВІРШ 23

तत्र तत्र पतञ्छन्तो मूर्च्छितः पुनरुत्थितः ।
पथा पापीयसा नीतस्तरसा यमसादनम् ॥२३॥

таґра таґра патай чхрāнто мўрччхітаx пунар уттхітаx
патxā pāpīyasā nītas тарасā йама-сāданам

таґра таґра – тут і там; *патан* – падає; *йрāнтаx* – стомлений; *мўрччхітаx* – непритомніє; *пунаx* – знову; *уттхітаx* – підіймають; *патxā* – дорогою; *pāpīyasā* – проклятою; *нітаx* – ведуть; *тарасā* – швидко; *йама-сāданам* – до Ямараджа.

Дорогою до обителі Ямараджа він падає від втоми, а іноді непритомніє, але його примушують піднятися знову. Так його швидко доправляють до Ямараджа.

ВІРШ 24

योजनानां सहस्राणि नवतिं नव चाध्वनः ।
त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यां वा नीतः प्राप्नोति यातनाः ॥२४॥

йоджанānāṃ сахасрāṇі наватіṃ нава чāдгванаx
трібгір мухўртаір двāбгйāṃ vā нітаx прāпноті йāтанāx

йоджанānām – йоджан; сахасрāṇi – тисячі; наватім – дев'яносто; нава – дев'ять; ча – і; адгванах – здалеку; трібгіх – три; мухūrтаіх – миті; двāбгйām – дві; вā – чи; нїтах – привели; прāпноті – дістає; йāтанāх – покарання.

Відтак йому доводиться за дві чи три секунди подолати дев'яносто дев'ять тисяч йоджан, а тоді його відразу ж віддають на тортури, які він заслужив.

ПОЯСНЕННЯ: Одна йоджана становить близько тринадцяти кілометрів, тож увесь шлях, який треба подолати грішнику, має довжину 1 275 000 кілометрів. Весь цей шлях він долає за лічені секунди. Щоб він зміг подолати цю величезну відстань так швидко і витерпіти всі страждання, слуги Ямараджа покривають його тонке тіло особливою оболонкою. Хоча ця оболонка й матеріальна, вона складається з таких тонких елементів, що їх не можуть виявити сучасні вчені-матеріалісти. Подолання 1 275 000 кілометрів за декілька секунд може здаватися чудом для сучасних космонавтів. Досі вони подорожували зі швидкістю у 29 000 кілометрів за годину, але тут ми читаємо, що грішник долає 1 275 000 за лічені секунди, хоча це й не духовне явище, а матеріальне.

ВІРШ 25

आदीपनं स्वगात्राणां वेष्टयित्वोल्मुकादिभिः ।
आत्ममांसादनं क्वापि स्वकृत्तं परतोऽपि वा ॥२५॥

ādīpanām сва-гāтрāṇām вештāйїтволмукāдїбїх
ātma-māmśādanām квāпї сва-крттам парато 'nї вā

ādīpanām – обпалюючи; сва-гāтрāṇām – його члени; вештāйїтвā – обклавши з усіх боків; улмука-āдїбгїх – охопило багаття тощо; ātma-māmśa – власну плоть; аданам – поїдає; ква апї – іноді; сва-крттам – сам; паратах – інші поїдають; апї – хтось; вā – або.

Його обкладають дровами й розпалюють вогонь, що обпікає його члени. Іноді його примушують поїдати власну плоть, або ж її поїдають інші.

ПОЯСНЕННЯ: Цей і наступні три вірші описують кари. Перший вірш розповідає, що грішника примушують поїдати свою ж плоть, палять на вогні або ж кидають на з'їдання таким самим, як він. Під час останньої світової війни люди в концтаборах іноді поїдали власні випорожнення, тому немає нічого дивного, що в Ямасадані, обителі Ямараджа, людей, які насолоджувалися життям, поїдаючи м'ясо інших істот, примушують поїдати власну плоть.

ВІРШ 26

जीवतश्चान्त्राभ्युद्धारः श्वगृध्रैर्यमसादने ।
सर्पवृश्चिकदंशाद्यैर्दशद्भिश्चात्मवैशसम् ॥२६॥

джіватаі чантрабгйуддгарах іва-грдграір йама-сāдане
сарпа-вріічіка-дамііадйаір дайіадбгіі чātма-вайііасам

джіватах – заживо; ча – і; антра – його нутроці; абгйуддгарах – виривають; іва-грдгграіх – собаки і стерв'ятники; йама-сāдане – в обителі Ямараджа; сарпа – змії; вріічіка – скорпіони; дамйіа – гнус; адйіаіх – тощо; дайіадбгііх – кусають; ча – і; āтма-вайііасам – завдають йому страждань.

Пекельні пси і яструби заживо виривають йому нутроці, а він, не вмираючи, тільки дивиться на це. Його жалять змії, скорпіони, комарі й інші істоти, і він страшно мучиться.

ВІРШ 27

कृन्तनं चावयवशो गजादिभ्यो भिदापनम् ।
पातनं गिरिशृङ्गेभ्यो रोधनं चाम्बुगर्तयोः ॥२७॥

*крнтанам чāвайавайо гаджадїбгйо бгїдāпанам
пāтанам лїрі-їрнїгєбгйо родганам чāмбу-гартайоҳ*

крнтанам – відрубують; *ча* – і; *авайавайоҳ* – член за членом; *гаджа-адїбгйаҳ* – слони та інші тварини; *бгїдāпанам* – розривають на шматки; *пāтанам* – скидають; *лїрі* – з пагорбів; *їрнїгєбгйаҳ* – вершин; *родганам* – полонять; *ча* – і; *амбу-гартайоҳ* – у воді чи в печері.

Потім йому відрубують кінцівки тіла, що їх роздирають на шматки слони. Його скидають з гірських вершин і тримають під водою або в печері.

ВІРШ 28

यास्तमिस्रान्धतामिस्रा रौरवाद्याश्च यातनाः ।
भुङ्क्ते नरो वा नारी वा मिथः सङ्गेन निर्मिताः ॥२८॥

*йāс тāмісрāндга-тāмісрā рауравāдйāї чā йāтанāҳ
бгункте наро вā нāрї вā мїтхаҳ сангєна нїрмїтāҳ*

йāҳ – що; *тāмісра* – назва пекла; *андга-тāмісрāҳ* – назва пекла; *раурава* – назва пекла; *ādйāҳ* – та інші; *ча* – і; *йāтанāҳ* – кари; *бгункте* – отримує; *нараҳ* – чоловіка; *вā* – чи; *нāрї* – жінки; *вā* – чи; *мїтхаҳ* – спільне; *сангєна* – спілкування; *нїрмїтāҳ* – спричиняє.

Чоловіки та жінки, чиє життя було сповнене розпусти, зазнають страшних мук у пеклах під назвами Тамісра, Андга-тамісра і Раурава.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріалістичне життя засноване на сексі. Секс становить основу життя матеріалістів, які в боротьбі за існування зазнають численних страждань. Тому ведична культура обмежує статеве життя і дозволяє його тільки одруженим парам і тільки для зачаття дітей. Але коли чоловік і жінка задля чуттєвого задоволення вступають у позашлюбні чи гріховні зносини, на них обох чекає сувора кара в цьому світі або після

смерті. Ще за цього життя їх також карають жорстокі хвороби, як оце сифіліс та гонорея, а у наступному житті, як тут сказано в «Шрїмад-Бгаґаватам», їх піддають усіляким пекельним мукам. У першій главї «Бгаґавад-гіти» теж засуджено гріховне статеве життя і сказано, що ті, хто незаконно зачинає дітей, потрапляють до пекла. У цих віршах «Бгаґаватам» підтверджено, що такі грішники потрапляють у пекельні умови життя на Тамісрі, Андга-тамісрі та Раураві.

ВІРШ 29

अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते ।

या यातना वै नारक्यस्ता इहाप्युपलक्षिताः ॥२९॥

атраїва наракаґ сварґа іті мїтаґ праचाкиште
йї йїтанї ваї нїракйас тї іхїпї упалакишїтї

атра – у цьому світі; *ева* – навіть; *наракаґ* – пекло; *сварґаґ* – рай; *іті* – так; *мїтаґ* – о матінко; *прачакиште* – кажуть; *йї* – які; *йїтанї* – покарання; *ваї* – певно; *нїракйаґ* – пекельні; *тї* – ті; *іха* – тут; *апї* – також; *упалакишїтї* – можна бачити.

Господь Капіла вів далі: Моя дорога матінко, іноді кажуть, що ми переживаємо пекло або рай на цій планеті, оскільки пекельні кари можна іноді побачити на цій планеті також.

ПОЯСНЕННЯ: Іноді невіруючі не приймають цих тверджень з писань стосовно пекла. Вони ігнорують такі авторитетні описи. Тому Господь Капіла підтверджує ці описи словами про те, що пекельні умови також можна побачити на цій планеті. Вони існують не тільки на планеті Ямараджа. На планеті Ямараджа грішник отримує можливість призвичаїтися до пекельних умов, у які йому доведеться потрапити наступного життя, а після того йому дають змогу народитися на іншій планеті, де він продовжує своє пекельне існування. Наприклад,

якщо чиєсь покарання – це жити в пекельних умовах і поїдати випорожнення та сечу, то спочатку така істота набуває цих звичок на планеті Ямараджа, а потім отримує певне тіло, як от свині, у якому вона може їсти випорожнення і думати, що насолоджується життям. Перед тим було сказано, що за будь-яких пекельних умов зумовлена душа вважає себе щасливою. Інакше вона б не витерпіла пекельних мук.

ВІРШ 30

एवं कुटुम्बं बिभ्राण उदरम्भर एव वा ।
विसृज्येहोभयं प्रेत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशम् ॥३०॥

*евам кутумбам бібгṛаṇа ударам бгара ева вā
вісрджйехобгайам претйа бгункте тат-пхалам ідрііам*

евам – ось так; *кутумбам* – сім'ю; *бібгṛаṇах* – хто підтримував; *ударам* – живіт; *бгарах* – хто годував; *ева* – тільки; *вā* – чи; *вісрджйа* – покинувши; *іха* – тут; *убгайам* – обох; *претйа* – після смерті; *бгункте* – отримує; *тат* – того; *пхалам* – плід; *ідрііам* – такий.

Покинувши тіло, чоловік, який добував прожиток для себе та для членів сім'ї гріховною діяльністю, зазнає пекельних мук, і його родичі також страждають.

ПОЯСНЕННЯ: Помилка сучасної цивілізації полягає в тому, що люди не вірять у наступне життя. Але вірять вони чи не вірять, наступне життя прийде, і людині доведеться страждати, якщо її безвідповідальне життя розходилося із приписами авторитетних писань, таких як Веди та Пурани. Істоти, які перебувають на нижчому щаблі порівняно з людиною, не несуть відповідальності за свої дії, тому що від природи створені, щоб діяти певним чином, але якщо людина, володіючи розвиненою свідомістю, теж діє безвідповідально, їй не минути пекельного життя, описаного в цих віршах.

ВІРШ 31

एकः प्रपद्यते ध्वान्तं हित्वेदं स्वकलेवरम् ।
कुशलैतरपाथेयो भूतद्रोहेण यद्धृतम् ॥३१॥

екаґ прападйате дгвāнтам хітведам сва-калеварам
кушала-ітара-пāтхейо бгўта-дрохеґа йад бгртам

екаґ – наодинці; *прападйате* – входить; *дгвāнтам* – у темряву; *хітвā* – покинувши; *ідам* – це; *сва* – своє; *калеварам* – тіло; *кушала-ітара* – гріх; *пāтхейаґ* – кошти на дорогу; *бгўта* – іншим живим істотам; *дрохеґа* – шкодив; *йат* – чие тіло; *бгртам* – підтримував.

Покинувши теперішнє тіло, він самотньо йде в найтемніші місця пекла, а за квиток, з яким він вирушає на той світ, йому служать гроші, котрі він добув під час життя ціною страждання інших істот.

ПОЯСНЕННЯ: Коли чоловік заробляє гроші нечесним шляхом і підтримує себе та свою сім'ю на ці гроші, цим насолоджуються всі члени родини, але до пекла він іде сам. Людина, що насолоджується життям, заробляючи гроші або кривдячи інших, втішається разом із сім'єю та друзями, але пожинати гріховні плоди від наслідків такої насильницької та незаконної діяльності вона буде сама. Наприклад, якщо чоловік дістає гроші, вбивши когось, і за ці гроші підтримує сім'ю, всі, хто насолоджувався його брудними грошима, теж розділять з ним відповідальність і потраплять до пекла, але найбільша кара чекає на голову сім'ї. Результатом матеріальної насолоди є те, що людина забирає із собою тільки гріховні наслідки, але не гроші. Зароблені кошти залишаються в цьому світі, а забирає вона лише наслідки.

За цього життя також, якщо хтось добуває гроші шляхом вбивства, його сім'ю не вішають разом з ним, хоча гріх падає і на них. Але чоловіка, який позбавив життя іншу людину, щоб забезпечити свою родину, вішають самого як убивцю.

На безпосереднього виконавця злочину лягає більша відповідальність, ніж на того, хто непрямо насолоджується плодами злочину. Тому великий учений Чанак'я Пандіт каже, що хай які статки має людина, їх краще використати на служіння *сат*, Верховному Богові-Особі, бо вона не зможе забрати ці статки із собою. Вони залишаться тут і загубляться. Або ми покинемо гроші, або гроші покинуть нас. У будь-якому разі ми з ними розстанемося. Тому, поки вони належать нам, найкраще використати їх на розвиток свідомості Крішні.

ВІРШ 32

दैवेनासादितं तस्य शमलं निरये पुमान् ।
मुक्ते कुटुम्बपोषस्य हतवित्त इवातुरः ॥३२॥

даівенāсāдітам тасйā ішамалам нїрайе пумāн
бгункте кутумба-пошасйā хрта-вітта івāтурах

даівена – за проводом Верховного Бога-Особи; *āсāдітам* – отримав; *тасйā* – свої; *ішамалам* – наслідки гріхів; *нїрайе* – у пекельних умовах; *пумāн* – людина; *бгункте* – зазнає; *кутумба-пошасйā* – підтримання сім'ї; *хрта-віттах* – чие багатство втрачене; *іва* – як; *āтурах* – страждає.

Так, корячись вищій силі Верховного Бога-Особи, годовальник родини потрапляє в пекло і страждає там за свої гріхи, як людина, що втратила своє багатство.

ПОЯСНЕННЯ: У наведеному тут прикладі муки грішника порівнюють зі стражданнями людини, яка втратила своє багатство. Зумовлена душа отримує людське тіло після багатьох народжень, і воно є цінним надбанням. Якщо людина не використовує це життя для того, щоб отримати звільнення, а просто витрачає його на підтримання так званої сім'ї та задля цього коїть нерозумні й незаконні вчинки, її порівнюють із людиною, яка втратила своє багатство і тепер скорбіє через

це. Коли багатство втрачене, побиватися немає сенсу, але поки багатство ще є, його треба правильно використовувати, щоб отримати вічну користь. Хтось може заперечити, що, залишивши зароблені гріховним шляхом гроші, людина залишає з ними і свої гріхи. Але тут особливо наголошено, що, корячись вищій силі (*даівенācādītam*), людина покидає свої незаконно зароблені гроші, але забирає із собою наслідки гріхів. Якщо хтось вкрав гроші, але його піймали й він погодився повернути їх, це не звільняє його від кримінального покарання. За державними законами, навіть якщо злодій повертає гроші, йому доведеться зазнати кари. Так само людина може залишити зароблені злочинним шляхом гроші, коли помре, але за вищим проводом вона понесе із собою наслідки своїх злочинів і тому змушена буде зазнавати пекельних мук.

ВІРШ 33

केवलेन ह्यधर्मेण कुटुम्बभरणोत्सुकः ।

याति जीवोऽन्धतामिस्रं चरमं तमसः पदम् ॥३३॥

кевалена хй адгармеґа кутумба-бгараґотсука
йāti джїво 'ндга-тāмісраї чарамаї тамасах падам

кевалена – просто; *хї* – певно; *адгармеґа* – безбожною діяльністю; *кутумба* – сім'ю; *бгараґа* – підтримувати; *утсуках* – прагнув; *йāti* – іде; *джївах* – людина; *андга-тāмісрам* – до Андга-тамісри; *чарамам* – найбільшої; *тамасах* – темряви; *падам* – місце.

Тому людина, яка прагне забезпечити своїх рідних і близьких тільки брудними методами, неодмінно піде до найтемнішого місця в пеклі, відомого як Андга-тамісра.

ПОЯСНЕННЯ: Дуже велике значення в цьому вірші мають три слова. *Кевалена* означає «тільки брудними методами», *адгармеґа* означає «неправедними», чи «безбожними», а *кутумба* –

бгара означає «підтримання сім'ї». Безперечно, обов'язок сімейної людини – підтримувати свою родину, але треба намагатися заробляти на життя визнаними, схваленими в писаннях шляхами. У «Бгаґавад-гіті» описано, що Господь розділив суспільство на чотири класи, або *варни*, відповідно до якостей та діяльності. Це не тільки описано в «Бгаґавад-гіті» – у кожному суспільстві людину знають за її якостями й роботою. Наприклад, того, хто робить меблі з дерева, називають столяром, того, хто працює з ковадлом і залізом, називають ковалем. Так само ті, хто працює у сфері медицини чи інженерії, мають певні обов'язки та призначення. Верховний Господь розділив усі ці форми людської діяльності на чотири *варни*: *брахмани*, *кшатрії*, *вайшї* і *шудри*. У «Бгаґавад-гіті» та інших ведичних писаннях визначено конкретні обов'язки *брахманів*, *кшатріїв*, *вайшїв* та *шудр*.

Людина повинна чесно працювати згідно зі своєю кваліфікацією. Їй не слід заробляти на життя нечесним шляхом чи тою діяльністю, до якої вона не кваліфікована. Якщо *брахман* працює священником для того, щоб просвіщати своїх послідовників, як жити духовним життям, але не має якостей священника, то він обдурює людей. Не слід заробляти на життя таким нечесним способом. Те саме стосується *кшатрія* чи *вайшї*. У цьому вірші особливо підкреслено, що людина, яка намагається розвивати свідомість Крішні, повинна заробляти на життя чесним, простим і нехитрим шляхом. Тут зазначено, що той, хто заробляє на життя нечесним шляхом (*адгармена*), потрапляє до найтемніших місць пекла. В іншому випадку, якщо людина підтримує сім'ю схваленим і чесним способом, бути домогосподарем не заборонено.

ВІРШ 34

अधस्तान्नरलोकस्य यावतीर्यातनादयः ।

क्रमशः समनुक्रम्य पुनरत्राव्रजेच्छुचिः ॥३४॥

адгастāн нара-локайя йāваті́р йāтанāдайах
крамаі́ах саманукрамйа пунар атрāвраджеч чхучі́х

адгастāт – знизу; *нара-локайя* – людське народження; *йāваті́х* – скільки; *йāтанā* – покарань; *āдайах* – тощо; *крамаі́ах* – у належному порядку; *саманукрамйа* – пройшовши; *пунах* – знову; *атра* – сюди, на Землю; *āвраджет* – може повернутися; *чхучі́х* – чистий.

Пройшовши крізь усі пекельні тортури, піднявшись поступово через усі нижчі форми тваринного життя, які передують людському народженню, та очистившись таким чином від своїх гріхів, ця істота знову народжується людиною на Землі.

ПОЯСНЕННЯ: Як злочинця, який відстраждав визначений йому термін у в'язниці, випускають на волю, так і людину, яка грішила й шкодила іншим, спочатку кидають до пекла. А коли вона проходить через різні форми пекельного життя, а саме нижчих тварин, як-от коти, собаки, свині тощо, у ході поступового процесу еволюції вона знову народжується людиною. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що навіть коли людина, яка присвятила себе практиці йоґи, не досягає досконалості й падає з тої чи іншої причини, у наступному житті вона гарантовано отримає людське тіло. Там зазначено, що людина, яка впала на шляху практики йоґи, у наступному житті отримує можливість народитися в дуже багатій або дуже праведній родині. Вважають, що вислів «багата родина» стосується родини торговців, бо загалом люди, які займаються комерцією, стають дуже багатими. Той, хто став на шлях самоусвідомлення, тобто відродження стосунків з Верховною Абсолютною Істиною, але зазнав невдачі, отримує нагоду народитися в такій багатій родині або в родині праведних *брахманів*. В обох випадках йому гарантоване людське народження в наступному житті. Із цього можна зробити такий висновок: якщо людина не бажає потрапити в пекельні умови, як-от на Тамісрі чи Андга-тамісрі, вона

повинна вдатися до методу свідомості Крішни, першокласної системи йоґи. Тоді, навіть якщо їй не вдасться розвинути повну свідомість Крішни за цього життя, принаймні наступного життя їй гарантовано народитися в людській родині. Їй точно не загрожує пекло. Свідомість Крішни – це найчистіше життя, ця свідомість захищає всіх людей від небезпеки скотитися до пекла й народитися в сім'ї собак чи свиней.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
тридцятій глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
назва якої «Господь Капіла описує згубні
наслідки корисливої діяльності».*

Господь Капіла описує блукання живих істот

ВІРШ 1

श्रीभगवानुवाच

कर्मणा दैवनेत्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये ।

स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः ॥ १ ॥

і́рї-бгагавāн увāча

кармаṇā даіва-нетреṇа джантур дехопапаттайе

стріяйāх правішта ударам пу́мсо ретах-каṇāйірайах

і́рї-бгагавāн увāча – Верховний Бог-Особа сказав; *кармаṇā* – згідно з наслідками діяльності; *даіва-нетреṇа* – під наглядом Господа; *джантух* – жива істота; *деха* – тіло; *упапаттайе* – щоб отримати; *стріяйāх* – жінки; *правіштах* – входить; *ударам* – у лоно; *пумсах* – чоловіка; *ретах* – сімені; *каṇа* – у краплині; *āйірайах* – перебуваючи.

Бог-Особа сказав: Під наглядом Верховного Господа і відповідно до наслідків своєї діяльності жива істота, душа, входить у чоловіче сім'я і разом із ним потрапляє до лона жінки, щоб отримати певне тіло.

ПОЯСНЕННЯ: Як сказано в попередній главі, відстраждавши в різних формах пекельного життя, істота знову народжується в людському тілі. Ця глава розвиває цю тему далі. Щоб отримати відповідне людське тіло, душа, що вже відбула кару в пекельних умовах життя, потрапляє в сім'я чоловіка, котрий найбільше підходить на роль її батька. Під час статевих зносин

душа із сім'ям батька потрапляє в лоно матері, щоб створити певне тіло. Це відбувається зі всіма втіленими живими істотами, хоча тут ідеться передусім про людину, яка потрапила до пекла Андга-тамісра. Відстраждавши там і пройшовши через пекельні форми життя, як-от життя собаки чи свині, вона знову повертається до людської форми й отримує можливість народитися в такій самій формі тіла, у якій перед тим деградувала й заслужила пекельну кару.

Усе відбувається під наглядом Верховного Бога-Особи. Тіло живій істоті дає матеріальна природа, але вона це робить, підкоряючись волі Наддуші. У «Бгаґавад-гіті» сказано, що жива істота блукає в матеріальному світі на колісниці, яку для неї створює матеріальна природа. Верховний Господь як Наддуша завжди присутній поряд з індивідуальною душею. Саме Він велить матеріальній природі дати індивідуальній душі те чи інше тіло, яке відповідає результатам її діяльності, і матеріальна природа виконує цей наказ Господа. Варто відзначити вжиті в цьому вірші слово *ретах-каñā́йрайах*. Воно свідчить про те, що життя в утробі жінки утворює не сім'я чоловіка, а жива істота, яка знаходить у сімені пристановище і відтак потрапляє у жіноче лоно. Потім, завдяки присутності душі, розвивається тіло. Створити живу істоту просто за допомогою статевих зносин, без присутності душі, неможливо. Матеріалістична теорія про те, що душі не існує і що дитина народжується просто внаслідок поєднання матеріальних елементів сперми та яйцеклітини, не має під собою підстав і в силу своєї бездоказовості неприйнятна.

ВІРШ 2

कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम् ।

दशाहेन तु कर्कन्धूः पेश्यण्डं वा ततः परम् ॥ २ ॥

калалам тв ека-ра́трена пай́ча-ра́трена будбудам
дай́йāхена ту каркандгūх пей́йй анда́м вā татах парам

калалам – злиття сперматозоїда та яйцеклітини; *ту* – тоді; *ека-рāтρεṇа* – першої ночі; *пайча-рāтρεṇа* – п'ятої ночі; *буд-будам* – бульбашка; *дайіа-ахена* – за десять днів; *ту* – тоді; *каркандгӯх* – як слива; *пейіі* – згусток плоті; *аңдам* – яйце; *вā* – чи; *татах* – відтоді; *парам* – потім.

Першої ночі відбувається злиття сперматозоїда з яйцеклітиною, а на п'яту ніч це сполучення розвивається в бульбашку, яка на десяту ніч стає завбільшки зі сливу. Після того вона поступово перетворюється в грудку плоті чи в яйце, залежно від виду життя.

ПОЯСНЕННЯ: Тіло, яке отримує душа, розвивається одним із чотирьох способів, залежно від виду життя. Один різновид тіл, як-от тіла дерев та інших рослин, проростає із землі; другий різновид (мухи, мікроби чи клопи) розвивається з поту; третій різновид розвивається з яєць, а четвертий формується із зародка. У цьому вірші зазначається, що після злиття яйцеклітини і сперматозоїда поступово формується або грудка плоті, або яйце, залежно від виду життя. Якщо душа народилася серед птахів, то формується яйце, а якщо серед тварин чи людей – формується грудка плоті.

ВІРШ 3

मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वङ्घ्र्याद्यङ्गविग्रहः ।
नखलोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवस्त्रिभिः ॥ ३ ॥

мāсена ту шіро двāбгйāм *бāхв-анггрй-āдй-анга-віграхах*
накха-ломāстхі-чармāні *лінга-ччхідродбгавас трібгіх*

мāсена – за місяць; *ту* – тоді; *шірах* – голова; *двāбгйāм* – за два місяці; *бāху* – руки; *анггрй* – ноги; *āдй* – тощо; *анга* – із частинами тіла; *віграхах* – форма; *накха* – нігті; *лома* – волосся на тілі; *астхі* – кістки; *чармāні* – шкіра; *лінга* – дітородний орган; *чхідра* – отвори; *удбгавах* – їх поява; *трібгіх* – за три місяці.

За місяць формується голова, наприкінці другого місяця формуються руки, ноги та інші частини тіла. Наприкінці третього місяця з'являються нігті, пальці рук і ніг, волосся на тілі, кістки та шкіра, а також дітородний орган та інші тілесні отвори, як оце очі, ніздрі, вуха, рот і анус.

ВІРШ 4

चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः क्षुत्तृड्द्रवः ।
षड्विजरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे ॥ ४ ॥

чатурбгір дгāтавах сапта пайчабгіх кишт-трд-удбгавах
шадбгір джарāйуна вітах куक्षाу бгрāмйаті дакшіне

чатурбгіх – за чотири місяці; *дгāтавах* – елементів; *сапта* – сім; *пайчабгіх* – за п'ять місяців; *кишт-трд* – голоду і спраги; *удбгавах* – поява; *шадбгіх* – за шість місяців; *джарāйуна* – внутрішньою оболонкою плоду; *вітах* – вкритий; *куक्षाу* – у череві; *бгрāмйаті* – рухається; *дакшіне* – з правого боку.

За чотири місяці після зачаття проявляються сім основних складників тіла: лімфа, кров, плоть, жир, кісткова тканина, кістковий мозок і сім'я. Наприкінці п'ятого місяця дають про себе знати голод і спрага, а під кінець шостого місяця зародок, вкритий оболонкою, починає рухатися з правого боку живота.

ПОЯСНЕННЯ: Коли наприкінці шостого місяця тіло дитини повністю сформоване, воно пересувається в правий бік живота, якщо це хлопчик, а якщо дівчинка – то в лівий.

ВІРШ 5

मातुर्जग्धान्नपानाद्यैरेधद्वातुरसम्भते ।
शेते विष्मूत्रयोर्गते स जन्तुर्जन्तुसम्भवे ॥ ५ ॥

mātur джагдгāнна-пāнāдйaір едгад-дгāтур асаммате
ієте вің-мўтрайор гарте са джантур джанту-самбгаве

mātuḥ – матір'ю; *джагдга* – вжитими; *анна-пāна* – їжею та напоями; *ādayaiḥ* – і так далі; *едгат* – збільшуючи; *дгāтуḥ* – складники тіла; *асаммате* – огидному; *і́ете* – залишається; *віт-мūt-райох* – випорожнень і сечі; *гарте* – у порожнині; *сах* – той; *джантуḥ* – зародок; *джанту* – хробаків; *самбгаве* – розпліднику.

Живлячись тим, що їсть і п'є мати, зародок поступово росте, але залишається лежати у своїй жажливій оселі між випорожненнями й сечею, розсаднику всіляких хробаків.

ПОЯСНЕННЯ: У «Маркандея Пурані» сказано, що зародок в утробі матері зв'язаний з нею пуповиною, яка називається *ап'яні*, і через неї дитина в череві живиться їжею, яку засвоїла мати. Так дитина харчується з кишківника матері та росте день за днем. Наведені в «Маркандея Пурані» описи становища дитини в материнській утробі повністю підтверджуються даними сучасної медицини. Отже, авторитет Пуран неспростовний попри всі спроби філософів-*маяваді* піддати Пурани сумніву.

Зародок повністю залежить від їжі, якою харчується його мати, і тому під час вагітності мама повинна уникати деяких продуктів. Вагітним жінкам заборонено вживати надмірну кількість солі, гострого перцю, цибулі та продуктів, подібних до перелічених, бо тіло дитини занадто ніжне й тендітне, щоб витримати пряну їжу. Ведичні писання, *срїті*, описують різноманітні обмеження та перестороги, що є цінними порадами для вагітної матері. З ведичних писань видно, як багато зусиль треба докласти щоби народити гарну дитину, гідного члена суспільства. Перед зачаттям дитини члени вищих класів ведичного суспільства повинні були проводити церемонію *гарбгадгана*, що має глибоке наукове підґрунтя. Також велику вагу мають інші заходи, що їх ведичні писання радять на час вагітності. Піклуватися про дитину – це головний обов'язок батьків, бо якщо про дітей дбають належним чином, суспільство матиме хороших членів, які зможуть підтримувати

мир і загальне процвітання своєї громади, країни та людства загалом.

ВІРШ 6

कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् ।

मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः ॥ ६ ॥

крмібгіх кшата-сарвāнґах саукумāрйāт пратікшаңам
мўрччхām āпнотй уру-клеіах татратйāіх киудгітаір мухух

крмібгіх – хробаками; *кшата* – покусаний; *сарва-анґах* – по всьому тілу; *саукумāрйāт* – від тендітності; *праті-кшаңам* – щомиті; *мўрччхām* – непритомність; *āпноті* – отримує; *уру-клеіах* – тяжко страждаючи; *татратйāіх* – що перебувають там (у череві); *киудгітаіх* – голодними; *мухух* – знову й знову.

Голодні черви в череві раз у раз кусають ніжне тіло дитини, через що вона відчуває жахливі муки. Від страшних страждань вона повсякчас непритомніє.

ПОЯСНЕННЯ: Ми відчуваємо страждання матеріального буття не лише після того, як вийдемо з лона матері, але й доки перебуваємо в ньому. Страждання починаються з тої самої миті, коли жива істота входить у контакт зі своїм матеріальним тілом. На жаль, ми забуваємо це відчуття і легковажимо тими муками, яких завдає народження на світ. Тому в «Бхаґавад-гіті» підкреслюється, що треба завжди пам'ятати про страждання, пов'язані з народженням і смертю. Як під час утворення тіла нам доводиться зазнавати численних страждань в утробі матері, так і смерть завдає великих мук. Як розповідається в попередній главі, жива істота змушена переселятися з одного тіла в інше, і народження в тілах собак та свиней пов'язане з особливими стражданнями. Але, попри ці страждання, під магічним впливом *маї* ми все забуваємо і піддаємося чарам так званого щастя, що, як уже згадано, є не більш як тимчасове послаблення страждань.

ВІРШ 7

कटुतीक्ष्णोष्णलवणरूक्षाम्लादिभिरुल्बणैः ।
मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥ ७ ॥

кату-тікшиношна-лаваґа- рӯкшиāmлāдiбгiр улбаґаiґх
мāтр-бгуктаiґр унаспришґах сарвāнґоттхiта-веданах

кату – гірке; *тікшиґна* – гостре; *ушґна* – гаряче; *лаваґа* – солоне; *рӯкшиа* – сухе; *амла* – кисле; *āдiбгiґх* – тощо; *улбаґаiґх* – надмірно; *мāтр-бгуктаiґх* – їжею, яку їсть мати; *унаспришґах* – уражений; *сарва-анґа* – по всьому тілі; *уттхiта* – виникає; *веданах* – біль.

Через те, що мати їсть гірку, гостру або занадто солону чи кислу їжу, тіло дитини постійно завдає істоті в утробі майже незносних страждань.

ПОЯСНЕННЯ: Становище дитини в утробі матері, описане в цих віршах, важко навіть уявити. Перебувати в такому становищі дуже важко, але дитині доводиться все це терпіти. Дитина може це витримати тільки завдяки тому, що її свідомість не дуже розвинена, бо інакше вона б померла. Це благословення маї, що наділяє тіло стражденної істоти здатністю стерпіти ці жахливі тортури.

ВІРШ 8

उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नत्रैश्च बहिरावृतः ।
आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुग्नपृष्ठशिरोधरः ॥ ८ ॥

улбена самвртас тасмінн антраiґiґ ча бахiґр āврґах
āсте кртвā шiґрах кукиау бгугґна-пришґха-шiґродгарах

улбена – оболонкою; *самвртґах* – вкрита; *тасмін* – у тому місці; *антраiґх* – нутрощами; *ча* – і; *бахiґх* – зовні; *āврґах* – оточена; *āсте* – лежить; *кртвā* – притуливши; *шiґрах* – голову; *кукиау* – до живота; *бгугґна* – вигнувши; *пришґха* – спину; *шiґрах-дгарах* – шию.

Покрита зародковою оболонкою та оточена нутрощами, дитина лежить скорчена в одному з боків утробі матері, притиснувши голову до живота й дугою вигнувши спину та шию.

ПОЯСНЕННЯ: Якби доросла людина опинилася в такому становищі, у якому перебуває дитина в утробі матері, стиснена з усіх боків, вона б не прожила й кількох секунд. На жаль, ми забуваємо всі ці страждання і намагаємося зажити щастя в цьому світі, не дбаючи про те, щоб звільнити душу від пут народження і смерті. Це велике нещастя, якщо в суспільстві не обговорюють відкрито ці теми й не допомагають людям усвідомити всю глибину поневірянь, пов'язаних із матеріальним існуванням.

ВІРШ 9

अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्चरे ।
तत्र लब्धस्मृतिर्देवात्कर्म जन्मशतोद्भवम् ।
स्मरन्दीर्घमनुच्छ्वासं शर्म किं नाम विन्दते ॥ ९ ॥

акалпах сва́нґа-чештáйā́м і́шакунта і́ва пай́джаре
та́тра лабд́га-смор́тір даі́вāт карма джанма-і́шатадб́гавам
смаран ді́ргґам ану́ччхвāсам і́шарма кі́м нāма ві́ндате

акалпах – нездатна; *сва-анґа* – її кінцівками; *чештáйā́м* – рухатися; *і́шакунтах* – птах; *і́ва* – немов; *пай́джаре* – у клітці; *та́тра* – там; *лабд́га-смор́тіх* – здобувши пам'ять; *даі́вāт* – завдяки щасливій нагоді; *карма* – про діяльність; *джанма-і́шата-удб́гавам* – яку вона виконувала протягом останньої сотні життів; *смаран* – згадуючи; *ді́ргґам* – тривалий час; *ану́ччхвāсам* – зітхаючи; *і́шарма* – спокій розуму; *кі́м* – який; *нāма* – тоді; *ві́ндате* – може здобути.

Отож дитина нездатна поворухнутися, наче той птах, закритий у клітці. І в цей час, якщо дитині пощастить, вона

може згадати всі злигодні своїх попередніх ста життів. Тоді вона гірко тужить. Годі говорити про спокій розуму, коли жива істота перебуває в такому розпачливому становищі.

ПОЯСНЕННЯ: Народившись на світ, дитина забуває про труднощі попередніх життів, але принаймні тоді, коли ми стали дорослими, читаючи авторитетні писання, як-от «Шрімад-Бгаґаватам», ми можемо усвідомити, яких жахливих страждань завдають народження і смерть. Якщо ми не віримо в писання, це одна річ, але якщо ми віримо в їхню правдивість, то нам слід докласти зусиль, щоби повернути собі свободу в наступному житті. Таку можливість дає людська форма життя. Людину, яка не зважає на такі нагадування про страждання, пов'язані з матеріальним життям, вважають нічим не кращою за самогубця. Писання називають людське життя єдиним засобом подолати океан невігластва *маї*, чи матеріального існування. Людське тіло становить надійний корабель, духовний учитель – це досвідчений капітан, а настанови писань – це ходовий вітер. Якщо, попри ці всі сприятливі обставини, ми не хочемо перетнути океан невігластва й матеріального існування, то ми свідомо чинимо самогубство.

ВІРШ 10

आरभ्य सप्तमान्मासाल्लब्धबोधोऽपि वेपितः ।

नैकत्रास्ते सूतिवातैर्विष्टाभूरिव सोदरः ॥१०॥

ārabh̥ya sapta mān māsāl labd̥ga-bod̥go 'ni vepitaḥ

naikatraṣte sūti-vātaiṣ viṣṭāḥ-b̥gūṛ iva sodaraḥ

ārabh̥ya – починаючи; *sapta mān māsāt* – із сьомого місяця; *labd̥ga-bod̥gaḥ* – наділений свідомістю; *ani* – хоча; *vepitaḥ* – виштовхується; *na* – не; *ekatra* – в одному місці; *āste* – залишатися; *sūti-vātaiḥ* – потоками повітря, які виштовхують дитину з лона матері; *viṣṭāḥ-b̥gūḥ* – черв; *iva* – наче; *sa-udaraḥ* – народжений з того самого лона.

Починаючи із сьомого місяця після зачаття, зародок вже проявляє свідомість і відчуває потоки повітря, які тиснуть його донизу впродовж останніх тижнів перед пологами. Він не може втриматися на місці, як і ті черви, що народжуються в тому самому нечистому череві.

ПОЯСНЕННЯ: Наприкінці сьомого місяця потоки життєвого повітря зрушують зародок з місця і примушують його рухатися, тому що маточні стінки перед пологами починають розтягуватися. Черви тут названі словом *содара*. *Содара* означає «народжений від тої самої матері». Дитина народжується з лона матері, як і черви, що з'являються в її утробі внаслідок ферментації, і тому дитину й червів можна вважати за братів. Мріючи про всесвітнє братерство людей, ми маємо пам'ятати, що навіть хробаки – це наші брати, що вже казати про інших живих істот. Тому ми повинні дбати про всіх живих істот.

ВІРШ 11

नाथमान ऋषिर्भूतः सप्तवध्निः कृताञ्जलिः ।
स्तुवीत तं विक्लवया वाचा येनोदरेऽर्पितः ॥११॥

nāthamāna rṣiṛ bḡtaḥ sapta-vadgrīḥ kṛtāñdjalīḥ
стувіта там віклавайā vācā йенодаре 'rṇitaḥ

nāthamānaḥ – благаючи; *rṣiḥ* – жива істота; *bḡtaḥ* – злякана; *sapta-vadgrīḥ* – зв'язана сімома оболонками; *kṛta-āñdjalīḥ* – зі складеними долонями; *стувіта* – молитися; *там* – Господу; *віклавайā* – затинаячись; *vācā* – словами; *йена* – ким; *ударе* – в утробу; *arṇitaḥ* – поміщена.

Охоплена страхом, ув'язнена сімома оболонками матеріальних елементів, жива істота починає молитися зі складеними долонями до Господа, що поставив її в ці умови.

ПОЯСНЕННЯ: Кажуть, що під час пологових мук, породілля клянеться, що вона більше ніколи не буде вагітніти, щоб не

страждати від такого болю. Так само людина, яка змушена йти на хірургічну операцію, клянеться, що більше не робитиме того, що призвело до хвороби й до операції. Також і той, хто потрапляє в небезпеку, клянеться, що більше не вчинить такої помилки. І жива істота, опинившись у пекельних умовах життя, теж молиться до Господа, обіцяючи більше ніколи не грішити, щоб не потрапляти знову в утробу й не проходити наново через народження і смерть. Перебуваючи в пекельних умовах в утробі матері, жива істота дуже боїться народитися ще раз, але, вийшовши з лона й почавши насолоджуватися життям та хорошим здоров'ям, вона про все забуває і знову й знову повторює ті самі гріхи, які вже перед тим привели її до цього жахливого становища.

ВІРШ 12

जन्तुरुवाच

तस्योपसन्नमवितुं जगदिच्छयात्त-

नानातनोर्भुवि चलच्चरणारविन्दम् ।

सोऽहं ब्रजामि शरणं ह्यकुतोभयं मे

येनेदृशी गतिरदर्शयसतोऽनुरूपा ॥१२॥

джантур увāча

тасйопасаннам авітум джагад іччхайātта-

нāнā-танор бгуві чалач-чараṇāравіндам

со 'хам враджāмі śараṇам хй акуто-бгайām ме

йєнедрīśī гатір адарīй асато 'нурūпā

джантух увāча – людська душа каже; тасйа – Верховного Бога-Особи; упасаннам – що шукає притулок; авітум – щоб захистити; джагат – усе світ; іччхайā – Своєю волею; āтта-нāнā-танох – хто прибирає різних форм; бгуві – по землі; чалат – що ступають; чараṇа-аравіндам – лотосових стіп; сах ахам – я сам; враджāмі – їду; śараṇам – до притулку; хй – справді; акутах-бгайām – що звільняють від усього страху; ме – мене;

йена – хто; *īdrīī* – у такі; *ṛatīḥ* – умови життя; *adārīī* – вирішивши; *asataḥ* – гріховного; *ануруṇā* – заслужені.

Людська душа каже: Я віддаюся під захист лотосових стіп Верховного Бога-Особи, що приходить у численних вічних формах і ступає поверхнею землі. Я шукаю притулку лише в Нього, бо тільки Він може звільнити від усіх страхів і саме Він помістив мене в ці умови життя, яких я цілком заслужила своїми гріховними діями.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *чалач-чараṇāравіндам* стосується Верховного Бога-Особи, що справді ступає по землі. Наприклад, Господь Рамачандра справді ступав по землі, і Господь Крішна також ходив по її поверхні, як звичайна людина. Тому ця молитва звернена до Верховного Бога-Особи, що сходить на Землю чи на будь-яку іншу планету всесвіту, щоб захистити праведних і знищити нечестивих. У «Бга'авад-гіті» підтверджується, що коли набирає силу безбожність, а істинна релігійна діяльність занепадає, Верховний Господь приходить захистити праведних і вбити безбожників. Цей вірш вказує на Господа Крішну.

Також важливо відзначити в цьому вірші слово *іччхайā*, яке свідчить про те, що Господь сходить з власної волі. У «Бга'авад-гіті» Крішна підтверджує: *самбгавāmй āтма-мāйайā*. «Я приходжу з власної волі, силою Своїї внутрішньої енергії». Його не примушують зійти сюди жодні закони матеріальної природи. Тут сказано: *іччхайā* – Він не *отримує* тіло, всупереч уявленням імперсоналістів, а приходить з власної волі, і форма, у якій Він приходить, – це Його вічна форма. Як Верховний Господь поміщає живу істоту в жахливі умови життя, так само Він може і врятувати її, тому треба шукати притулку біля лотосових стіп Крішни. Крішна вимагає: «Облиш усе і віддайся Мені». І в «Бга'авад-гіті» теж сказано, що кожен, хто знаходить у Господа притулок, більше не повертається, щоб народитися в матеріальному світі, а назавжди йде додому, до Бога.

ВІРШ 13

यस्त्वत्र बद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा
 भूतेन्द्रियाशयमयीमवलम्ब्य मायाम् ।
 आस्ते विशुद्धमविकारमखण्डबोध-
 मातप्यमानहृदयेऽवसितं नमामि ॥१३॥

*йас тв атра баддга іва кармабгір āвртāтmā
 бгūтендрійāйāйамайīm аваламбйа māйāм
 āсте вііуддгам авіkāрам акхаṇḍа-бодгам
 āтапйамāна-хрдайе 'васітам намāмі*

йах – хто; *ту* – також; *атра* – тут; *баддгах* – зв'язана; *іва* – наче; *кармабгіх* – діяльністю; *āврта* – покрита; *āтmā* – чиста душа; *бгūта* – грубих елементів; *індрійа* – чуттів; *āйāйа* – розуму; *майīm* – складену із; *аваламбйа* – впавши; *māйāм* – у маю; *āсте* – залишається; *вііуддгам* – цілковито чистому; *авіkāрам* – незмінному; *акхаṇḍа-бодгам* – наділеному безмежним знанням; *āтапйамāна* – розкаяному; *хрдайе* – у серці; *авасітам* – що перебуває; *намāмі* – шанобливо кланяюсь.

Я, чиста душа, що тепер немов зв'язана своїми діями, лежу в утробі моєї матері, куди мене помістила мая. Я шанобливо схиляюся перед Ним, хто перебуває поряд зі мною, але залишається вільним і незмінним. Він неосяжний, але Його присутність можна відчутти в очищеному каяттям серці. Йому я шанобливо кланяюся.

ПОЯСНЕННЯ: Як згадано в попередньому вірші, душа, або *джіва*, каже: «Я віддаюся під захист Верховного Господа». Отже, за своєю природою, душа, або *джіва*, – це слуга, підпорядкована Верховній Душі, Богові-Особі. Як Верховна Душа, так і індивідуальна душа, чи *джіва*, перебувають в одному тілі, що підтверджується в Упанішадах. Вони живуть разом, наче друзі, але одна з них страждає, а друга вільна від страждань.

У цьому вірші сказано: *вііуддгам авіkāрам акхаṇḍа-бодгам*

– Наддуша завжди стоїть осторонь будь-якої скверни. Жива істота осквернюється і страждає через своє матеріальне тіло, але це не означає, що Господь, перебуваючи поряд, також має матеріальне тіло. Господь є *авікарам*, незмінний. Він завжди один і той самий Всевишній, але, на жаль, філософи-*маяваді* через нечистоту своїх сердець не можуть зрозуміти, що Верховна Душа, чи Наддуша, відмінна від душі індивідуальної. Тут сказано: *ātapīamāna-hṛdaye 'vasītam* – хоча Він перебуває в серці кожної живої істоти, знайти Його може тільки душа, очищена каяттям. Індивідуальна душа кається в тому, що забула своє природне становище, захотіла стати єдиною з Верховною Душею і щосили намагалася панувати над матеріальною природою. Зазнавши поразки в цьому, вона тепер кається. Тільки завдяки цьому каяттю вона може відчутти присутність Наддуші та пригадати свої стосунки з Нею. Як підтверджується у «Бгагавад-гіті», через багато-багато життів зумовлена душа починає розуміти велич Вāsудеви та усвідомлювати, що *Він* – її повелитель, *Він* – її Господь. Індивідуальна душа – слуга Господа, і тому вона віддається Йому. Так вона стає *махатмою*, великою душею. Живій істоті, якій пощастило усвідомити ці істини, забезпечено звільнення, навіть якщо вона ще перебуває в утробі матері.

ВІРШ 14

यः पञ्चभूतरचिते रहितः शरीरे
 च्छन्नोऽयथेन्द्रियगुणार्थचिदात्मकोऽहम् ।
 तेनाविकुण्ठमहिमानमृषिं तमेनं
 वन्दे परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसम् ॥१४॥

īaḥ pañca-bhūta-racīte raxītaḥ śarīre
ččhanno 'yatxendṛīya-guṇārtxa-čīd-ātmaḥko 'xam
tenāvikuṇṭṭha-maxīmānam ṛṣīm tam enam
vande paraṁ prakṛti-pūruṣaiḥoḥ pumāṁsam

йах – хто; *пайча-бгута* – з п'яти грубих елементів; *рачіте* – створеному; *рахітах* – відокремлений; *ісаріре* – у матеріальному тілі; *чханнах* – покритий; *айатхā* – не за призначенням; *індрі-йа* – чуттів; *луна* – якостей; *артха* – об'єктів чуттів; *чіт* – его; *ātмаках* – що складається із; *ахам* – я; *тена* – тим; *авікунтха-махімāнам* – чия слава не тьмяніє; *ршім* – усезнаючим; *там* – це; *енам* – перед Ним; *ванде* – я схиляюсь; *парам* – трансцендентним; *пракрті* – щодо матеріальної природи; *пūрушайох* – щодо живих істот; *пумāмсам* – Верховним Богом-Особою.

Потрапивши в матеріальне тіло, складене з п'яти елементів, я розлучилася з Верховним Господом, і тепер мої якості й чуття служать не за своїм призначенням, хоча суть моя духовна. Верховний Бог-Особа трансцендентний до матеріальної природи і живих істот, Він не має матеріального тіла й завжди утверджений у величі Своїх духовних якостей, тому я шанобливо схиляюся перед Ним.

ПОЯСНЕННЯ: Різниця між живою істотою і Верховним Богом-Особою полягає в тому, що жива істота схильна піддаватися впливу матеріальної природи, а Верховний Господь завжди трансцендентний до матеріальної природи й до живих істот. Коли жива істота потрапляє в царство матеріальної природи, її чуття і якості вкриває скверна, або матеріальні позначення. Що ж стосується Верховного Господа, то матеріальні якості й чуття ніколи не можуть покрити Його, тому що Він вищий за матеріальну природу і темрява невігластва не може поглинути Його, як вона поглинає живі істоти. Володіючи повним знанням, Він ніколи не підпадає під вплив матеріальної природи. Матеріальна природа завжди підвладна Йому і тому ніколи не може підкорити Його своїй владі.

Жива істота дуже крихтна й тому схильна підпадати під вплив матеріальної природи, але коли вона звільняється від ілюзорного матеріального тіла, вона здобуває такі самі духовні якості, як і Верховний Господь. На цьому рівні між нею

і Верховним Господом стирається якісна відмінність, але, не посідаючи такої могутності, яка б давала їй змогу завжди бути вільною від впливу матеріальної природи, вона з кількісного погляду відмінна від Господа.

Метод відданого служіння покликаний дати живій істоті нагоду очиститися від матеріальної скверни й піднятися на духовний рівень, на якому вона має такі самі якості, як і Верховний Бог-Особа. У Ведах сказано, що жива істота завжди вільна. *Асан'го хй айам пурушах* – жива істота вільна. Її матеріальне забруднення має тимчасову природу, а її справжнє становище полягає в тому, що вона звільнена. Цього звільнення досягають за допомогою свідомості Крішні, яка розвивається з відданості Богові. Тому жива істота каже тут: «Я шанобливо схиляюся перед Верховною Особою».

ВІРШ 15

यन्माययोरुगुणकर्मनिबन्धनेऽस्मिन्
सांसारिके पथि चरंस्तदभिश्चमेण ।
नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोकं
युक्त्या कया महदनुग्रहमन्तरेण ॥१५॥

*йан-майайору-гуна-карма-нібандгане 'смін
с'амс'аріке патхі чарамс тад-абгі'іраме'на
нашт'а-смертіх пунар айам правр'іта локам
йукт'й'а кай'а махад-ануграхам антаре'на*

йат – Господа; *майай'а* – маєю; *уру-гуна* – що постає з могутніх гун; *карма* – діяльності; *нібандгане* – путами; *асмін* – цим; *с'амс'аріке* – повторюваних народжень і смертей; *патхі* – шляхом; *чаран* – блукаючи; *тат* – його; *абгі'іраме'на* – у великих муках; *нашт'а* – втрачену; *смертіх* – пам'ять; *пунах* – знову; *айам* – ця жива істота; *правр'іта* – може усвідомити; *локам* – свою справжню природу; *йукт'й'а кай'а* – яким чином; *махат-ануграхам* – милості Господа; *антаре'на* – без.

Людська душа провадить свою молитву далі: Жива істота потрапляє під вплив матеріальної природи й веде тяжку боротьбу за виживання, блукаючи шляхами повторюваних народжень і смертей. Причина цього зумовленого існування полягає в тому, що вона забула свої стосунки з Верховним Богом-Особою. Тому, не маючи милості Господа, як може жива істота знову повернутися до трансцендентного любовного служіння Господу?

ПОЯСНЕННЯ: Філософи-маяваді запевняють, що звільнитися від матеріального рабства можна, просто розвиваючи знання за допомогою умоглядних роздумів. Але тут сказано, що звільнення досягають не завдяки знанню, а завдяки милості Верховного Господа. Нехай яким могутнім є знання, яке зумовлена душа здобуває за допомогою умоглядних роздумів, його завжди буде недостатньо, щоб досягти Абсолютної Істини. Писання кажуть, що без милості Верховного Бога-Особи неможливо зрозуміти ні Його, ні Його справжній образ, якості чи ім'я. Можна віддаватися роздумам тисячі й тисячі років, але без відданого служіння ніколи не вдасться пізнати природу Абсолютної Істини.

Отримати знання про Абсолютну Істину і досягнути звільнення можна просто з милості Верховного Бога-Особи. Тут чітко сказано, що ми втрачаємо пам'ять через те, що нас покриває матеріальна енергія Господа. Постає запитання: навіщо Всемогутній Господь віддав нас під владу матеріальної енергії? Це пояснено в «Бгаґавад-гіті», де Господь каже: «Я перебуваю в серці кожного, і тільки завдяки Мені істота поринає в забуття або сповнюється знання». Зумовлена душа поринає в забуття також із волі Верховного Господа. Жива істота зловживає своєю крихітною незалежністю, коли хоче панувати над матеріальною природою. Ця можливість неправильно скористатися зі своєї незалежності, що зветься *маєю*, існує завжди, інакше втрачається сам сенс поняття незалежності. Бути незалежним – означає мати можливість використати свою

свободу правильно або неправильно. Це стан динамічний, а не застиглий. Отже, причина того, що жива істота потрапляє під вплив *маї*, полягає в зловживанні своєю незалежністю.

Мая настільки могутня, що, як каже сам Господь, подолати її вплив украй важко. Але зробити це зовсім неважко для того, «хто віддається Мені». *Мām eva ye prapadyante* – кожен, хто віддається Господу, може вийти з-під впливу суворих законів матеріальної природи. Тут виразно сказано, що жива істота потрапляє під вплив *маї* згідно з волею Господа. Отож, якщо хтось хоче вирватися із цього рабства, він може це зробити просто завдяки милості Господа.

Ці вірші з'ясовують природу діяльності зумовлених істот, яку вони провадять під впливом матеріальної енергії. Кожна зумовлена душа під впливом матеріальної природи виконує ту чи іншу діяльність. Як ми бачимо, своїми діями в матеріальному світі зумовлена душа досягає дивовижних успіхів, розвиваючи цивілізацію, що призначена для задоволення чуттів. Але насправді людина покликана усвідомити, що вона вічний слуга Верховного Господа. Коли вона здобуває досконале знання, вона розуміє, що Господь – це найвищий об'єкт поклоніння, а жива істота – Його вічний слуга. Не володіючи цим знанням, вона віддає себе матеріальній діяльності, і це називають невіглаством.

ВІРШ 16

ज्ञानं यदेतददधात्कतमः स देव-
 सैकालिकं स्थिरचरेष्वनुवर्तितांशः ।
 तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमाना-
 स्तापत्रयोपशमनाय वयं भजेम ॥१६॥

джн'анам йад етад ададг'ат катамах са девас
 траї-калікам стхіра-чарешв анувартіт'аміах
 там дж'іва-карма-падавім анувартам'анас
 тапа-трайопай'аман'айа вайам бгаджема

джйāнам – знання; йат – яке; етат – це; ададгāt – дав; катамах – хто, окрім; сах – той; देवाः – Бог-Особа; траі-кālікам – трьох фазах часу; стхіра-чарешу – у неживих і живих об'єктах; ану-вартіта – перебуваючи; амйіах – Його частковий прояв; там – Йому; джйіва – душі-джйів; карма-падавім – шляхом корисливої діяльності; анувартамānāх – що йдуть; тāпа-трайа – від троїстих страждань; упайāманйа – щоб звільнитися; вайам – ми; бгаджема – повинні віддатися.

Усіма живими й неживими об'єктами безпосередньо керує не хто інший, як Верховний Бог-Особа в образі локалізованої Параматми, Свого часткового прояву. Він присутній у всіх трьох фазах часу – у минулому, теперішньому та майбутньому. Покірنا Його волі, зумовлена душа виконує різноманітну діяльність, і для того, щоб звільнитися від троїстих страждань зумовленого життя, ми повинні віддатися Йому й нікому іншому.

ПОЯСНЕННЯ: Коли зумовлена душа розвиває серйозне бажання вирватися з лабетів матерії, Верховний Бог-Особа, що перебуває в її серці як Параматма, підказує їй: «Віддайся Мені». Господь каже це в «Бгаґавад-гіті»: «Облиш усяку іншу діяльність і просто віддайся Мені». Треба зрозуміти, що джерело знання – це Верховна Особа. Це підтверджено в «Бгаґавад-гіті», де Господь каже: «Завдяки Мені людина здобуває істинне знання й пам'ять, і завдяки Мені вона поринає в забуття» (*маттах смртір джйāнам апоханам ча*). Тому, хто прагне матеріального задоволення або хоче панувати над матеріальною природою, Господь дає можливість забути про служіння Йому і зануритися в так зване щастя матеріальної діяльності. Так само, коли людина розчаровується у спробах панувати над матеріальною природою і серйозно прагне вирватися з матеріального рабства, Господь, який перебуває у серці, підказує людині, що вона має віддатися Йому, і тільки тоді вона досягне звільнення.

Це знання може дати тільки Верховний Господь або Його представник і ніхто інший. У «Чайтанья-чарітамріті» Господь

Чайтанья пояснює Рупі Госвами, що живі істоти блукають із життя в життя, зазнаючи страждань матеріального існування. Але коли людина палко прагне вирватися з матеріального рабства, від духовного вчителя і Крішні до неї приходить знання. Це означає, що коли жива істота серйозно задумується над проблемами життя, Крішна, що як Наддуша перебуває в серці кожного, спонукає її шукати прихистку в Його представника, істинного духовного вчителя. Отримуючи вказівки із серця і настанови зовні, від духовного вчителя, вона просувається вперед шляхом свідомості Крішні, який виводить її з матеріального рабства.

Отже, істота ніяк не може повернутися до свого істинного становища, не отримавши благословення Верховного Бога-Особи. Не маючи вищого знання, істота змушена тяжко мучитися в боротьбі за існування в матеріальному світі. З огляду на це, духовного вчителя називають проявом милості Верховної Особи. Зумовлена душа мусить слухати повчання з вуст духовного вчителя. Таким чином вона поступово опанує науку свідомості Крішні. Спочатку в серце зумовленої душі потрапляє зернятко свідомості Крішні, а коли вона слухає повчання духовного вчителя, це зернятко проростає і дає плід, що являє собою найвище благословення в людському житті.

ВІРШ 17

देहान्यदेहविवरे जठराग्निनासृग-
विष्मूत्रकूपपतितो भृशतप्तदेहः ।
इच्छन्नितो विवसितुं गणयन् स्वमासान्
निर्वास्यते कृपणधीर्भगवन् कदा नु ॥१७॥

дехй анйа-деха-віваре джатхарāгнінāсрг-
він-мўтра-кўпа-патіто бгріа-тапта-дехах
іччанн іто вівасітум гаңайан сва-мāсāн
нірвāсйате крпаңа-дгїр бгагаван кадā ну

дехі – втілена душа; *анйа-деха* – іншого тіла; *віваре* – у череві; *джаṭхара* – шлунку; *агнінā* – у вогні; *асрк* – крові; *віт* – випорожнень; *мўтра* – і сечі; *кўпа* – у калюжу; *патітаḥ* – що впала; *бгріа* – сильно; *тапта* – опікається; *дехаḥ* – його тіло; *іччхан* – бажаючи; *ітаḥ* – звідси; *вівасітум* – вибратися; *гаṇайан* – рахуючи; *свамāсāн* – свої місяці; *нірвāсйате* – буде звільнена; *крпаṇа-дгїḥ* – особа скупого інтелекту; *бгаḡаван* – Господи; *кадā* – коли; *ну* – нарешті.

Упавши в колодязь з кров'ю, випорожненнями й сечею в череві матері, потерпаючи від жару травлення в материному шлунку і прагнучи вирватися на волю, втілена душа рахує свої місяці й молиться: «Господи, коли я, нещасна душа, звільнюся із цієї в'язниці?»

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш описує страждання, яких жива істота зазнає в лоні матері. З одного боку дитя обпікає жар травлення, а з другого боку його турбують випорожнення, сеча, кров і слиз. Через сім місяців до малюка повертається свідомість, тож він відчуває всю жахливість умов свого існування і починає молитися до Господа. Рахуючи місяці, які залишаються до виходу на свободу, немовля не може дочекатися кінця свого ув'язнення. Так звані цивілізовані люди не беруть до уваги жахливі страждання, що супроводжують появу істоти на світ, і, вважаючи її за перешкоду в задоволенні своїх чуттів, нерідко намагаються вбити дитину за допомогою абортів чи протизаплідних засобів. Байдужі до страждань, які кожній істоті доводиться зазнавати в утробі, такі люди живуть під покровом матеріалістичних уявлень і нехтують нагодою, яку дає їм людська форма життя.

Дуже важливі в цьому вірші слова *крпаṇа-дгїḥ*. *Дгї* означає «інтелект», а *крпаṇа* означає «скупий». Зумовлене життя – це призначення скнар, убогих на інтелект, тобто людей, які не використовують свій інтелект належним чином. Народившись у людській формі життя, істота має змогу розвинути інтелект,

і її обов'язок полягає в тому, щоб використати цей інтелект для звільнення від кругообігу народжень і смертей. Той, хто цього не робить, живе, як скнара, людина, яка має величезне багатство, але не використовує його і тільки милується ним. Того, хто не використовує людський інтелект для того, щоб вирватися з лабетів *маї*, з круговерті народжень і смертей, вважають за скупця. Протилежність скупості – це *удāра*, або великодушність. *Брахмана* називають *удāра*, тому що він використовує людський інтелект для того, щоб пізнати дух. За допомогою свого інтелекту він проповідує людям свідомість Крішни задля їхнього добра, і тому його вважають великодушним.

ВІРШ 18

येनेदृशीं गतिमसौ दशमास्य ईश
सङ्गाहितः पुरुदयेन भवादृशेन ।
स्वेनैव तुष्यतु कृतेन स दीननाथः
को नाम तत्प्रति विनाञ्जलिमस्य कुर्यात् ॥१८॥

йєнедріїм гатім асау даїа-мāсїа йїа
сангṛāхїтаḥ пуру-дайєна бгавāдрїєна
свенаїва тушїату кртєна са дїна-нāтхаḥ
ко нāма тат-пратї вїнāнджалїм асїа курїāt

йєна – ким (Господом); *їдрїїм* – таке; *гатім* – становище; *асау* – ця особа (я сам); *даїа-мāсїаḥ* – десятимісячний; *йїа* – о Господи; *сангṛāхїтаḥ* – змушений прийняти; *пуру-дайєна* – дуже милостивим; *бгавāдрїєна* – незрівнянним; *свена* – Своїм; *єва* – тільки; *тушїату* – нехай Він буде задоволений; *кртєна* – вчинком; *саḥ* – той; *дїна-нāтхаḥ* – притулок занепалих душ; *каḥ* – хто; *нāма* – справді; *тат* – на цю милість; *пратї* – у відповідь; *вїнā* – окрім як; *аїджалїм* – зі складеними долонями; *асїа* – Господа; *курїāt* – зможе віддячити.

Любий Господи, з Твоєї безпричинної милості в мені прокинулася свідомість, хоча мені лише десять місяців. Я ніко-

ли не зможу відплатити за цю безпричинну милість Тобі, Верховному Богу-Особі, другу всіх занепалих душ, і мені залишається лише скласти долоні й піднести до Тебе молитву.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» сказано, що інтелект і забуття надає Наддуша, яка перебуває поряд з індивідуальною душею в тому самому тілі. Коли Господь у формі Наддуші бачить, що зумовлена душа щиро прагне вирватися з лабетів матерії, Він, діючи зсередини, надає їй потрібний для цього інтелект. Зовні Він діє як духовний учитель або, втілившись Сам, допомагає зумовленій душі Своїми настановами (наприклад, повчаннями «Бгаґавад-гіти»). Господь завжди шукає можливості повернути занепалі душі до Своїї обителі, царства Бога. Ми маємо бути глибоко вдячні Богові-Особі, тому що Він завжди прагне привести нас до вічного життя і щастя. Сповна відплатити Богові-Особі за Його доброту неможливо, і нам залишається просто бути вдячними Йому й молитися до Нього зі складеними долонями. Атеїстичні люди можуть піддати сумніву правдивість цих молитов, які дитина підносить у лоні матері, й запитати: «Як дитя в утробі може скласти такі чудові молитви?» Але з милості Господа можливе все. Дитина перебуває в дуже складних умовах, але її внутрішня духовна природа залишається незмінною, до того ж Господь перебуває поряд із нею. Для трансцендентної енергії Господа немає неможливого.

ВІРШ 19

पश्यत्ययं धिषणया ननु सप्तवध्निः
 शरीरके दमशरीर्यपरः स्वदेहे ।
 यत्सृष्टयासं तमहं पुरुषं पुराणं
 पश्ये बहिर्हृदि च चैत्यमिव प्रतीतम् ॥१९॥

*paśyatīṭai āyam dēśaṇāyā nānu sapta-vadgrīḥ
 śārīraḥke daṁa-śārīrya paraḥ sva-dēhe*

*йат-сриштайāсам там ахам нурушам пурāнам
паййе бахїр хрдї ча чаїтйам іва пратїтам*

паййати – бачить; *айам* – ця жива істота; *дгішанайā* – володіючи інтелектом; *нану* – тільки; *санта-вадгріх* – зв'язана сімома матеріальними оболонками; *їāріраке* – приємні й неприємні відчуття; *дама-їарїрі* – маючи тіло, призначене для самовладання; *апарах* – інша; *сва-дехе* – у її тілі; *йат* – від Верховного Господа; *сриштайā* – отриманим; *āсам* – був; *там* – Його; *ахам* – я; *нурушам* – особу; *пурāнам* – найстаршу; *паййе* – бачу; *бахїх* – зовні; *хрдї* – у серці; *ча* – і; *чаїтйам* – джерело его; *іва* – справді; *пратїтам* – визнану.

Наділена інакшим (не людським) типом тіла, жива істота сприймає світ лише за допомогою інстинктів і усвідомлює тільки приємні та неприємні відчуття власного тіла. Але я отримала тіло, яке дає мені змогу приборкати чуття та пізнати своє призначення. Тому я шанобливо схиляюся перед Тобою, Верховним Богом-Особою, адже Ти благословив мене цим тілом і з твоєї милості я можу бачити Тебе як у своєму серці, так і зовні.

ПОЯСНЕННЯ: Еволюцію душі, що проходить через різні тіла, можна порівняти з розвитком квітки. Як квітка проходить у своєму розвитку через різні стадії: спочатку утворюється пуп'янок, далі він починає розпускатися, і лише потім квітка повністю розкривається і пишається довершеною красою та ароматом, – так і душа проходить у своїй поступовій еволюції через 8 400 000 видів тіл, піднімаючись у своєму розвитку дедалі вище. Людську форму життя вважають за найвищу з усіх, тому що вона дає змогу проявити рівень свідомості, потрібний для звільнення з ланцюга народжень і смертей. Дитина, якій пощастило, ще в утробі матері усвідомлює свою перевагу і відмінність свого тіла від усіх інших тіл. Тварини, що живуть у тілах, нижчих за людське, усвідомлюють тільки страждання і втіхи, пов'язані з тілом. Вони нездатні дума-

ти ні про що вище за тілесні потреби: їжу, сон, парування та самозахист. Але в людській формі життя з милості Бога істота розвиває свідомість такою мірою, що стає здатною оцінити своє виняткове становище і пізнати себе й Верховного Господа.

Слова *дама-ішарірі* означають, що ми наділені тілом, яке дає змогу приборкати чуття і розум. Усі труднощі матеріалістичного життя виникають через неприборканий розум і неприборкані чуття. Треба бути вдячним Верховному Богові-Особі за таке чудове людське тіло, і треба використати його належним чином. Різниця між твариною і людиною полягає в тому, що тварина неспроможна володіти собою та не розуміє, що є пристойним, а що ні, тоді як людина має почуття такту і здатна опанувати себе. Не використовуючи свою здатність опановувати себе, людина стає не кращою за тварину. Приборкуючи чуття, тобто підкоряючись приписам практики йоги, можна пізнати природу свого ества, Наддушу, світ і їхній взаємозв'язок. Для того, хто приборкав чуття, немає нічого неможливого. А той, хто не контролює свої чуття, нічим не кращий за тварин.

У цьому вірші викладено засади справжнього самоусвідомлення, що спирається на приборкання чуттів. Мета людини полягає в тому, щоб побачити Верховного Бога-Особу, а також своє власне «я». Вважати себе за єдиного зі Всевишнім означає не знати своєї істинної природи. Тут чітко сказано, що Верховний Господь є *анādī*, чи *пурāṇa*, – Йому немає жодної причини, крім Нього Самого, тоді як жива істота народжена від Верховного Бога-Особи як Його невіддільна частка. Те саме сказано в «Брахма-самхіті»: *anādir ādir govīndaḥ* – Говінда, Верховна Особа, не має причини. Він – ненароджений. Але жива істота народжується від Нього. «Бгаґавад-гіта» підтверджує: *maiva-āmīṇaḥ* – і жива істота, і Верховний Господь ненароджені, але слід розуміти, що Верховний Бог-Особа є вищою причиною живої істоти, Своєї невіддільної частки. Тому в «Брахма-самхіті» сказано, що все постає з Верховного Бога-Особи (*сарва-*

кāраṇa-kāraṇam). Це підтверджує і «Веданта-сутра»: *джанмāдй асйа йатах* – Абсолютна Істина є першоджерелом появи всіх істот. Крішна теж каже в «Бгаґавад-гїті»: *ахам сарвасйа пра-бґавах* – «Я джерело появи на світ усього суцього, включно з Брахмою, Господом Шивою та всіма іншими живими істотами». Усвідомити свою природу – означає зрозуміти ці істини. Людина повинна розуміти, що вона підвладна Верховному Господу і не має цілковитої незалежності. Інакше як би вона опинилася в зумовленому стані?

ВІРШ 20

सोऽहं वसन्नपि विभो बहुदुःखवासं
 गर्भान्न निर्जिगमिषे बहिरन्धकूपे ।
 यत्रोपयातमुपसर्पति देवमाया
 मिथ्या मतिर्यदनु संसृतिचक्रमेतत् ॥२०॥

*so 'хам васанн ані вібґо баху-дұхкха-вāсам
 ґарбгāн на нїрджіґаміше бахір андга-кўпе
 йатронайāтам упасарпаті дева-мāйā
 мїтхйā матір йад-ану самсртї-чакрам етат*

сах ахам – я сам; *васан* – живучи; *ані* – хоча; *вібґо* – о Господи; *баху-дұхкха* – численних страждань; *вāсам* – в умовах; *ґарбгāн* – із черева; *на* – не; *нїрджіґаміше* – хочу виходити; *бахіх* – назовні; *андга-кўпе* – у глуху криницю; *йатра* – де; *упайāтам* – хто туди потрапляє; *упасарпаті* – бере в полон; *дева-мāйā* – зовнішня енергія Господа; *мїтхйā* – оманне; *матїх* – ототожнення; *йат* – цією маєю; *ану* – згідно з; *самсртї* – невинних народжень і смертей; *чакрам* – вир; *етат* – цей.

Тому, о Господи, хоча я живу в жакливих умовах, я не хочу виходити з утроби матері, щоб знову не впасти в темний колодязь матеріалістичного життя. Твоя зовнішня енергія,

дева-мая, відразу ж бере немовля в полон і вкриває оманною, яка примушує його ототожнювати себе з тим, чим воно насправді не є, і з якої починається нескінченний ланцюг народжень та смертей.

ПОЯСНЕННЯ: Живучи в утробі матері, дитина перебуває в жахливих умовах, але водночас вона відроджує чисте знання про свої стосунки з Верховним Господом і молиться до Господа, прохаючи порятунку. Однак *мая*, ілюзорна енергія, настільки могутня, що немовля, ледве вийшовши з лона матері, потрапляє під її владу та починає вважати себе за тіло. *Мая* означає «ілюзія», або «те, чого немає». Всі істоти в матеріальному світі ототожнюють себе з тілом. Це оманне уявлення: «Я – тіло», – розвивається відразу ж після того, як дитина з'являється на світ з лона матері. Мати та інші родичі вже чекають на дитину, і, щойно вона з'являється, мати починає годувати її, а всі інші починають піклуватися про неї. Жива істота швидко забуває про свою істинну природу й заплутується в тенетах кривих зв'язків. Усе матеріальне існування являє собою рабство в путах цих тілесних уявлень про життя. Здобути істинне знання – означає усвідомити: «Я не тіло, я духовна душа, вічна невіддільна частка Верховного Господа». Істинне знання нерозривно пов'язане зі зреченістю, тому що наділена ним людина зрікається уявлень про себе як про тіло.

Під впливом *маї*, зовнішньої енергії, істота, щойно з'явившись на світ, про все забуває. Тому у своїй молитві дитина каже, що воліє краще залишатися в материнській утробі, ніж виходити з неї. Згідно з переказами, Шукрадева Госвами через це залишався в череві матері шістнадцять років, не бажаючи ставати жертвою оманного ототожнення з тілом. Набувши духовне знання в утробі матері, він через шістнадцять років вийшов назовні й відразу ж пішов з дому, щоб не потрапити під вплив *маї*. У «Бгаґавад-гіті» теж сказано, що *маю* неможливо здолати. Але нездоланну *маю* можна подолати за допомогою свідомості Крішні. Це теж підтверджено в «Бгаґавад-гіті»

(7.14): *mām eva iye prapaḍīante māyām etām tarantī me*. Кожен, хто віддається лотосовим стопам Крішні, може вирватися з-під впливу цих оманних уявлень про життя. Тільки під впливом *маї* людина забуває про свої вічні стосунки з Крішною й ототожнює себе з тілом та його побічними утворами: дружиною, дітьми, суспільством, друзями й близькими. Так вона стає жертвою *маї*, ще глибше занурюючись у вир повторюваних народжень і смертей у матеріальному світі.

ВІРШ 21

तस्मादहं विगतविक्लव उद्धरिष्य
 आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव ।
 भूयो यथा व्यसनमेतदनेकरन्ध्रं
 मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः ॥२१॥

tas mād ahaṁ viḡata-vīklaḥ uddhārīṣya
āt mānam āśu tamasaḥ suhrdātmānāiva
bhūyo yataḥ vīsaṇam etad aneka-randhram
mā me bhaviṣyad upasāḍita-vīṣṇu-pādaḥ

tas māt – тому; *aham* – я; *viḡata* – припинивши; *vīklaḥ* – хвилювання; *uddhārīṣye* – визволю; *āt mānam* – себе; *āśu* – швидко; *tamasaḥ* – з темряви; *suhrdā ātmānā* – дружнім інтелектом; *eva* – справді; *bhūyaḥ* – знову; *yataḥ* – щоб; *vīsaṇam* – нещастя; *etad* – це; *aneka-randhram* – переходячи з однієї утроби в іншу; *mā* – не; *me* – мое; *bhaviṣyat* – могло статися; *upasāḍita* – зберігаючи (у своєму розумі); *vīṣṇu-pādaḥ* – лотосові стопи Господа Вішну.

Отож опанувавши себе, я маю звільнитися з п'ятьма невігластва за допомогою свого друга, чистої свідомості. Помістивши у своєму розумі образ лотосових стіп Господа Вішну, я врятуюся від потреби входити в утробу численних матерів, щоб народжуватися і помирати знову й знову.

ПОЯСНЕННЯ: Пов'язані з матеріальним життям страждання починаються з того самого дня, коли духовна душа бере притулок в сімені батька та яйцеклітині матері. Ці страждання тривають далі, коли вона виходить з материного лона, і не припиняються до кінця її днів. Цим стражданням не видно ні кінця ні краю. Одне зрозуміло, що зі зміною тіла страждання істоти не припиняються. Тіло змінюється щомиті, але це не означає, що ми опиняємося в умовах, зручніших за ті, у яких перебуває зародок. Отже, найкращий розв'язок полягає в тому, щоб розвинути свідомість Крішні. У цьому вірші сказано: *упасādīta-vīṣṇu-nāḍaḥ*. Це означає, що людина має розвинути свідомість Крішні. Той, хто з милості Господа має інтелект і розвиває свідомість Крішні, досягає в житті успіху, адже, просто зберігаючи свідомість Крішні, можна врятуватися з виру народжень і смертей.

У своїй молитві дитина каже, що краще залишатися в темряві материної утроби та постійно бути зануреним у свідомість Крішні, ніж вийти на світ і знову впасти жертвою ілюзорної енергії. Ілюзорна енергія діє і в утробі, і поза нею, але таємниця успіху полягає в тому, що треба залишатися у свідомості Крішні, бо це дає змогу бути вільним від впливу найжахливіших умов. У «Бхаґавад-гіті» сказано, що інтелект може бути другом людини, а може бути її ворогом. Тут повторено те саме: *сухṛ-dātmānāiva* – «дружній інтелект». Повне занурення інтелекту в особисте служіння Крішні й постійна свідомість Крішні – це шлях, що веде до самоусвідомлення та звільнення. Якщо ми станемо на шлях свідомості Крішні, постійно повторюючи Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, і залишимо марні поривання й турботи, ми назавжди звільнимся від виру народжень і смертей.

Хтось може запитати: як дитина може розвинути довершену свідомість Крішні в утробі матері, де немає жодних засобів практики свідомості Крішні? Але для того, щоб поклонятися Верховному Богові-Особі, Вішну, не потрібно жодних

зовнішніх атрибутів. Дитина бажає залишатися в утробі матері й разом з тим бажає звільнитися з лабетів *маї*. Для того, щоб розвивати свідомість Крішні, не потрібно жодних особливих матеріальних умов. Свідомість Крішні можна розвивати завжди та всюди, для цього треба лише постійно думати про Крішну. *Маха-мантру* Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе можна повторювати навіть у череві матері. Повторювати святі імена можна і під час сну, і під час роботи, і в материнській утробі, і звільнившись із неї. Свідомості Крішні не можуть перешкодити жодні обставини. Суть молитви, яку підносить дитина в лоні матері, така: «Дозволь мені ніколи не залишати лона матері. Хоча я і зазнаю великих страждань, це краще, ніж знову стати жертвою *маї*, вийшовши назовні».

ВІРШ 22

कपिल उवाच

एवं कृतमतिर्गर्भे दशमास्यः स्तुवन्नृषिः ।

सद्यः क्षिपत्यवाचीनं प्रसूत्यै सूतिमारुतः ॥२२॥

капіла увāча

евам крта-матір гарбге дайā-мāсйāх стуванн ршй
сaдйāх кшйпaтй авāчйāм прасūtйāй сūtй-мāрутах

капілах увāча – Господь Капіла сказав; *евам* – так; *крта-матй* – бажуючи; *гарбге* – в утробі; *дайā-мāсйāх* – десятимісячна; *стуван* – прославляючи; *ршй* – живу істоту; *сaдйāх* – у той самий час; *кшйпaтй* – штовхає; *авāчйāм* – вниз головою; *прасūtйāй* – для народження; *сūtй-мāрутах* – повітряний потік, що забезпечує пологи.

Господь Капіла вів далі: Такі бажання має десятимісячна дитина, навіть перебуваючи в утробі матері. Але поки

вона прославляє Господа, повітряний потік, який забезпе-
чує пологи, виштовхує її вниз головою назовні, і так вона
з'являється на світ.

ВІРШ 23

तेनावसृष्टः सहसा कृत्वावाक्शिर आतुरः ।
विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण निरुच्छ्वासो हतस्मृतिः ॥२३॥

tenāvasṛṣṭaḥ sahasā kṛtvāvāk śhira āturaḥ
vinīṣkrāmati kṛcchreṇa nīrucchvāso hata-smṛtiḥ

тена – тим повітряним потоком; *авасрїштаḥ* – виштовхувана;
сахасā – раптом; *кṛтвā* – повернута; *авāk* – вниз; *śhiraḥ* – голо-
вою; *āturaḥ* – страждаючи; *вінішкрāmаті* – виходить; *крччх-*
реṇa – з великими труднощами; *ніруччхвāсаḥ* – бездихання;
хата – втративши; *смṛтіḥ* – пам'ять.

**Повітряний потік раптово починає виштовхувати дитину,
і вона з великими труднощами виходить назовні вниз голо-
вою, не дихаючи й від страшних мук нічого не пам'ятаючи.**

ПОЯСНЕННЯ: Слово *крччхреṇa* означає «з великими трудно-
щами». Коли дитина через вузький прохід виходить з утроби,
від сильного тиску вона не може набрати в груди повітря. У цих
страшних муках вона повністю втрачає пам'ять. Іноді страж-
дання дитини такі сильні, що вона народжується мертва або
ледве жива. Важко навіть уявити всі муки, які відчуває жива
істота під час народження. Протягом десяти місяців дити-
на залишається в жажливих умовах в утробі, а після того її
силою виштовхують звідти. У «Бгаґавад-гіті» Господь зазначає,
що людина, яка серйозно бажає розвивати духовне знання,
повинна завжди пам'ятати про чотири форми страждань,
пов'язаних з матеріальним існуванням: народження, смерть,

хвороби та старість. Попри весь свій поступ, матеріалісти не здатні покласти край цим чотирьом формам страждань, що завжди супроводжують матеріальне існування.

ВІРШ 24

पतितो भुव्यसृङ्मिश्रः विष्ठाभूरिव चेष्टते ।
रोरूयति गते ज्ञाने विपरीतां गतिं गतः ॥२४॥

patīto бгувї асрї-міїраḥ *viṣṭhā*-бгūr *iva* чеїтате
rorūyati гате джїāне *viparītām* гатїм гатаḥ

patītaḥ – впавши; *бгувї* – на землю; *асрк* – кров’ю; *міїраḥ* – вимащений; *viṣṭhā*-*бгūr* – черв’як; *iva* – неначе; *чеїтате* – ворухиться; *rorūyati* – голосно плаче; *гате* – втративши; *джїāне* – свою мудрість; *viparītām* – у протилежний; *гатїм* – стан; *гатаḥ* – перейшовши.

Дитина падає долі, вимазана кров’ю та випорожненнями, і ворухиться, наче хробак, народжений у гною. Втративши вище знання та опинившись під впливом маї, вона голосно плаче.

ВІРШ 25

परच्छन्दं न विदुषा पुष्यमाणो जनेन सः ।
अनभिप्रेतमापन्नः प्रत्याख्यातुमनीध्वरः ॥२५॥

para-ччхандам на відушā *puṣyamāṇo* джанена саḥ
*anabhipreta*м апаннаḥ *pratīḥkhyātum* анїївараḥ

para-ччхандам – бажання чогось іншого; *на* – не; *відушā* – тими, що не розуміють; *пушїамāнаḥ* – доглянутий; *джанена* – людьми;

сах – він; *анабгіпретам* – у небажані умови; *āпаннах* – потрапи-
вши; *пратйākхйāтум* – відмовитися; *анійіварах* – нездатний.

Коли дитя виходить з утроби, його починають доглядати люди, які не розуміють, чого воно хоче. Йому дають те, чого воно не бажає, але воно не здатне навіть відмовитися.

ПОЯСНЕННЯ: Поки дитина перебуває в материній утробі, природа сама дбає про неї та годує її. Умови в утробі аж ніяк не були приємні, але про живлення дитини закони природи дбали досконало. Та коли дитина виходить з утроби, вона потрапляє в зовсім інакші умови. Вона хоче їсти одне, а їй дають інше, бо ніхто не знає, чого вона хоче, і дитина не в змозі навіть відмовитися від небажаного. Часом немовля плаче, шукаючи материних грудей, а нянька, думаючи, що в нього болить живіт, дає йому гіркі ліки. Немовля не хоче їх приймати, але відмовитися не може. Воно живе в дуже скрутних умовах, і його стражданням немає кінця.

ВІРШ 26

शायितोऽशुचिपर्यङ्के जन्तुः स्वेदजदूषिते ।
नेशः कण्डूयनेऽङ्गानामासनोत्थानचेष्टने ॥२६॥

śāyīto 'śucī-parīṅke džantux sveдаджа-дūшите
neśaḥ kaṇḍūyaṇe 'ṅgānām āsanottxāna-češtane

śāyītaḥ – покладена; *aiśucī-parīṅke* – у нечисту постіль; *джантух* – дитина; *сведа-джа* – істотами, що народжуються з поту; *дūшите* – заражену; *na īśaḥ* – нездатна; *kaṇḍūyaṇe* – почухати; *aṅgānām* – частини його тіла; *āsana* – сидіти; *uttxāna* – стояти; *češtane* – чи рухатись.

Лежачи в брудній постелі, що мокра від поту та кишить від мікробів, бідне немовля не може навіть почухатися, щоб

звільнитися від сверблячки, не кажучи вже про те, щоб сісти, встати чи перейти на інше місце.

ПОЯСНЕННЯ: Треба відзначити, що немовля народжується плачучи та страждаючи. Після народження його страждання не припиняються, і воно далі плаче. Його постіль, забруднена сечею і випорожненнями, кишить мікробами, які не дають йому спокою, і нещасне дитя продовжує голосити. Воно неспроможне хоча б якось дати собі раду.

ВІРШ 27

तुदन्त्यामत्वचं दंशा मशका मत्कुणादयः ।
रुदन्तं विगतज्ञानं कुमयः कुमिकं यथा ॥२७॥

тудантї āма-твачам дамііā майіакā маткунāдайах
рудантам віґата-джнāнам крмайах крмаікам йатхā

туданті – кусають; *āма-твачам* – дитину, чия шкіра дуже ніжна; *дамііāх* – мошки; *майіакāх* – комарі; *маткуна* – блощиці; *āдайах* – та інші створіння; *рудантам* – що плаче; *віґата* – позбавлену; *джнāнам* – знання; *крмайах* – хробаки; *крмаікам* – хробака; *йатхā* – немовби.

Безпорадну дитину з її ніжною шкірою кусають мушки, комарі, блощиці, різні мікроорганізми, наче хробачки, що кусають великого хробака. Немовля, позбавлене знання, гірко плаче.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *віґата-джнāнам* означає, що під впливом *маї* дитина втрачає духовне знання, яке вона розвинула в утробі матері. Вийшовши з утроби й опинившись під навалюю всіляких страждань, немовля забуває все, над чим воно розмірковувало, прагнучи звільнення. Кажуть, що навіть людина, яка здобула певне духовне знання і піднялася на вищий рівень, під тиском обставин може все забути. Не лише діти, але й дорослі люди повинні бути дуже пильними, оберігаючи свою

свідомість Крішни й уникаючи несприятливих обставин, щоб не забути свій головний обов'язок.

ВІРШ 28

इत्येवं शैशवं भुक्त्वा दुःखं पौण्डमेव च ।
अलब्धाभीप्सितोऽज्ञानादिद्वन्द्वमन्युः शुचार्पितः ॥२८॥

*itī evam śaiśavaṁ bhuktvā duḥkhaṁ paṇḍam eva cha
alabdhābhīpsito 'ajñānād idḍga-manīya śucārṇitaḥ*

itī evam – таким чином; *śaiśavaṁ* – дитинство; *bhuktvā* – пройшовши через; *duḥkhaṁ* – нещастя; *paṇḍam* – отроцтво; *eva* – навіть; *cha* – і; *alabdhā* – не досягнуті; *abḥpsitaḥ* – той, чий бажання; *ajñānāt* – через невігластво; *idḍga* – загорівшись; *manīya* – від гніву; *śucā* – смутком; *arṇitaḥ* – охоплений.

Так дитя проводить дитинство, потерпаючи від незліченних страждань, і вступає в отроцтво. Але й тут її страждання не припиняються, тому що її роздирають бажання, які їй ніколи не вдається виконати. Так занурена в невігластво жива істота впадає в гнів і розпуку.

ПОЯСНЕННЯ: Вік від народження до п'яти років називають дитинством, а від п'яти до кінця п'ятнадцятого року називають *paṇḍam*. У шістнадцять років починається юність. Нещастя, яких істота зазнає в дитинстві, уже описано. Коли дитина досягає отроцтва, її посилають до школи, і це їй дуже не до вподоби. Їй хочеться бавитися, але її примушують ходити до школи, вчитися і готуватися до іспитів. Страждання її поглиблює те, що вона часто не може отримати іграшки, які їй хочеться, і це дуже засмучує та спричиняє біль. Інакше кажучи, в отроцтві людина також страждає, як вона страждала в дитинстві, що вже казати про юність. В отроцтві діти не знають стриму у своїх вимогах щодо нових забавок, а коли їм не дають бажаного, вони впадають у гнів і від того страждають.

ВІРШ 29

सह देहेन मानेन वर्धमानेन मन्युना ।

करोति विग्रहं कामी कामिष्वन्ताय चात्मनः ॥२९॥

саха дехена м'анена вардгам'анена ман'юна

кароті віграхам к'амі к'амішв ант'айа ч'атманах

саха – разом із; *дехена* – тілом; *м'анена* – чванливістю; *вардгам'анена* – що збільшується; *ман'юна* – через гнів; *кароті* – він створює; *віграхам* – ворожнечу; *к'амі* – хтива особа; *к'амішу* – щодо інших хтивих осіб; *ант'айа* – знищуючи; *ча* – і; *атманах* – свою душу.

Що більше росте тіло живої істоти, то більше росте і її гординя, яка вкупі з гнівом губить її душу і штовхає її до ворожнечі з такими самими рабами хтивості.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бга'авад-гіті» (3.36) Арджуна запитує в Крішні про те, що становить причину хтивості в живій істоті. Згідно з духовною наукою, жива істота вічна і якісно єдина з Верховним Господом. Чому ж тоді вона стає жертвою впливу матеріальної енергії та чинить численні гріхи? Відповідаючи на це питання, Господь Крішна сказав, що жива істота втрачає своє піднесене становище та потрапляє в жахливі умови матеріального існування через хіть. Під впливом зовнішніх обставин ця хіть перетворюється в гнів. І хіть, і гнів розвиваються на ґрунті *луни* пристрасті. Хіть – це породження *луни* пристрасті, яке, не знайшовши задоволення, перетворюється у гнів, прояв *луни* невігластва. Коли душу покриває невігластво, вона скочується до найжахливіших умов пекельного життя.

Для того, щоб піднятися з пекельного життя до найвищого рівня духовного знання, треба трансформувати цю хіть у любов до Крішні. Шрі Нароттам дас Тхакур, великий *ачар'я* вайшнавської *сампрадаї* каже: *кама кришна-карм'арна* – хтивість породжує в нас безліч бажань, скерованих на задоволення наших чуттів, але ту саму хтивість можна очистити

й трансформувати так, що *всі наші бажання будуть присвячені задоволенню Верховного Бога-Особи*. Гнів теж можна застосовувати на служіння Богові-Особі, скеровуючи його на людей безбожних і вороже налаштованих щодо Господа. Ми впали в темницю матеріального існування через хіть і гнів, але ті самі дві якості можна використати для того, щоб розвинути свою свідомість Крішні й повернутися до свого чистого високого духовного становища. Тому Шріла Рупа Госвами вчить, що, живучи в матеріальному світі й потребуючи для підтримання свого тіла численних об'єктів чуттєвого задоволення, ми повинні не прив'язуватися до них, але використовувати з метою задовольнити чуття Крішні. Це справжня зреченість.

ВІРШ 30

भूतैः पञ्चभिरारब्धे देहे देहबुधोऽसकृत् ।
अहं ममेत्यसद्वाहः करोति कुमतिर्मतिम् ॥३०॥

бгўтаіх пайчабгір āрабдге дехе дехі абудго 'сакрт
ахам маметй асад-грāхах кароті куматір матім

бгўтаіх – з матеріальних елементів; *пайчабгіх* – п'яти; *āрабдге* – створеному; *дехе* – у тілі; *дехі* – жива істота; *абудгах* – занурена в невігластво; *асакрт* – постійно; *ахам* – я; *мама* – моє; *іті* – таким чином; *асат* – тимчасові речі; *грāхах* – приймаючи; *кароті* – вона здійснює; *ку-матіх* – нерозумне; *матім* – мислення.

Під впливом цього невігластва жива істота вважає, що створене з п'яти елементів матеріальне тіло – це і є вона сама. Через ці хибні уявлення вона вважає тимчасові речі за свою власність і поринає в дедалі густішу темряву невігластва.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш пояснює, як поглиблюється невігластво живої істоти. Перший ступінь занурення в невігластво

полягає в тому, що істота ототожнює себе з матеріальним тілом, зробленим із п'яти елементів, вважаючи його за саму себе. Другий ступінь занурення в невігластво – це вважати щось за свою власність лише тому, що воно пов'язане з власним тілом. Так невігластво поглиблюється дедалі більше й більше. Жива істота вічна, але, занурюючись у тимчасове й неправильно розуміючи свою користь, вона опиняється в темряві невігластва і змушена потерпати від матеріальних страждань.

ВІРШ 31

तदर्थं कुरुते कर्म यद्वद्धो याति संसृतिम् ।
योऽनुयाति ददत्क्लेशमविद्याकर्मबन्धनः ॥३१॥

*тад-артхам кुरुते карма йад-баддго йāti самсртім
йо 'нуйāti дадат клеіам авідйā-карма-бандганах*

тад-артхам – задля тіла; *кुरुते* – він виконує; *карма* – діяльність; *йат-баддгах* – зв'язаний якою; *йāti* – він потрапляє; *самсртім* – у кругообіг народжень і смертей; *йах* – тіло, яке; *ануйāti* – слідує; *дадат* – спричиняє; *клеіам* – страждання; *авідйā* – через невігластво; *карма* – через корисливу діяльність; *бандганах* – що є причиною рабства.

Задля тіла, яке постійно завдає турбот живій істоті і яке ніколи її не залишає, зв'язане з нею путами невігластва й корисливої діяльності, жива істота виконує найрізноманітніші вчинки, що примушують її знову й знову народжуватися та помирати.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» мовиться, що людина повинна працювати задля того, щоб задовольнити Яг'ю, або Вішну, бо будь-яка робота, виконана не задля задоволення Верховного Бога-Особи, стає причиною рабства. У зумовленому стані жива істота працює задля потреб свого тіла, вважаючи себе

цим тілом, і забуває свої вічні стосунки з Верховним Богом-Особою. Зумовлена істота вважає, що тіло – це вона сама, побічні утвори його життєдіяльності – це її родичі, а земля, на якій їй випало народитися, гідна поклоніння. Засновуючись на цих хибних уявленнях, вона здійснює численні непродумані вчинки, які примушують її знову й знову народжуватися та помирати в різних формах життя.

Так звані суспільні, національні та державні лідери в сучасному світі все далі й далі відводять людей від істинного шляху, заводячи їх на манівці тілесних уявлень про життя. Внаслідок цього як лідери, так і їхні послідовники життя за життям скочуються далі до пекельних форм життя. Приклад із «Шрімад-Бхагаватам» добре це показує: *андгā йатхāндгаір упанійамānāḥ* – якщо сліпий веде інших сліпців, зрештою всі вони впадуть у рівчак. Саме це й відбувається. У суспільстві не бракує вождів, готових вести несвідомі маси, але всі ці вожді перебувають у темряві тілесних уявлень про життя, і тому в людському суспільстві немає миру та процвітання. Так звані йоги, що демонструють всілякі фізичні вправи, належать до одної категорії із цими невігласами, тому що система *хатха-йоги* рекомендована передусім для людей, які глибоко занурені в тілесні уявлення про життя. Висновок цього вірша полягає в тому, що доки людина тримається за тілесну концепцію життя, їй доведеться знову й знову народжуватися та помирати.

ВІРШ 32

यद्यसद्भिः पथि पुनः शिश्रोदरकृतोद्यमैः ।

आस्थितो रमते जन्तुस्तमो विशति पूर्ववत् ॥३२॥

*йаддй асадбгіх патхі пунах іїїїнодара-кртодйамаіх
āstḥito ramate jantustamo viśati pūrvavat*

йаді – якщо; *асадбгіх* – з грішниками; *патхі* – на шлях; *пунах* – знову; *іїїїна* – задля геніталій; *удара* – задля шлунка; *крта*

– здійснюються; *удйамаіх* – чії зусилля; *āstхітах* – спілкуючись; *рамате* – насолоджується; *джантух* – жива істота; *тамах* – у темряву; *вііаті* – входить; *пūrва-ват* – як раніше.

Отож якщо жива істота знову стає на гріховний шлях під впливом людей, які, охоплені жагою чуттєвої втіхи, шукають статевих насолод та догоджають примхам язика, то вона знову прямує до пекла, де вже бувала.

ПОЯСНЕННЯ: Господь Капіла вже розповідав, як зумовлена душа потрапляє в пекло Андга-тамісра чи Тамісра і, відстраждавши там, народжується в пекельній формі життя, як-от собаки або свині. Після низки таких народжень, вона знову отримує людську форму життя. Як народжується людина, Господь Капіла також змалював. Людська істота розвивається в утробі матері, страждає там певний час і тоді виходить назовні. Якщо, отримавши після цих усіх страждань ще одну нагоду народитися в людському тілі, жива істота марнує свій цінний час у товаристві людей, яких цікавить лише статеве життя і смачні страви, вона, природно, знову скочується в те саме пекло Андга-тамісра чи Тамісра.

Більшість людей дбає переважно про те, щоб задовольнити язик і статеві органи. Це матеріальне життя. Матеріальне життя означає «їж, пий, веселися і забудь про пізнання своєї духовної суті чи про шлях духовного розвитку». Інтереси матеріалістів зводяться до задоволення язика, шлунка та статевих органів, тому кожен, хто хоче розвиватися духовно, має остерігатися їхнього товариства. Водитися з такими матеріалістами – означає свідомо чинити самогубство. Тому сказано, що мудрій людині варто уникати небажаного товариства й натомість завжди спілкуватися зі святими особами. У товаристві святих людей усі сумніви щодо духовного напрямку життя розсіюються, і людина робить відчутний поступ на шляху духовного пізнання. Буває, що людина ревно сповідує ту чи іншу релігію. Суворо дотримуючись приписів своєї релігії, індуїсти, мусульмани та християни ходять до

храму, церкви чи мечеті, але, на жаль, не можуть відмовитися від товариства людей, надмірно прив'язаних до статевого життя та задоволення язика. Але тут ясно сказано, що навіть особа, що формально зараховує себе до ревних членів тої чи тої релігійної громади, спілкуючись із такими людьми, неминуче потрапить до найтемнішої частини пекла.

ВІРШ 33

सत्यं शौचं दया मौनं बुद्धिः श्रीर्हीर्यशः क्षमा ।
शमो दमो भगश्चेति यत्सङ्गाद्याति सङ्ख्यम् ॥३३॥

satyam śaucam dayā maunam buddhiḥ śrīr hrīr hyaiśaḥ kṣamā
śamo damo bhagashchēti yatsaṅgādyati saṅkhyam

satyam – правдивість; *śaucam* – чистота; *dayā* – милосердя; *maunam* – серйозність; *buddhiḥ* – інтелект; *śrīr* – добробут; *hrīr* – скромність; *hyaiśaḥ* – слава; *kṣamā* – терпимість; *śamaḥ* – владання розумом; *damaḥ* – владання чуттями; *bhagaḥ* – щаслива доля; *cha* – і; *iti* – так; *yat-saṅgāt* – від спілкування з ким; *yāti saṅkṣayam* – знищуються.

Через таке спілкування людина втрачає правдивість, чистоту, милосердя, серйозність, духовний інтелект, скромність, аскетичність, добру славу, вміння пробачати, владу над чуттями й розумом, щасливу долю і решту чеснот.

ПОЯСНЕННЯ: Ті, хто надмірно прив'язаний до статевого життя, не можуть зрозуміти природи Абсолютної Істини. Не можуть вони також дотримуватися чистоти, а тим більше бути співчутливими до інших. Їм не властиво бути серйозними, і їх не цікавить вища мета життя. Найвища мета життя – це Крішна, або Вішну, але людям, прив'язаним до статевого життя, невтямки, що найбільше добро їм може дати свідомість Крішні. Вони не відчують, що пристойно, а що ні, та обіймаються

навіть на людних вулицях і в парках, наче коти та собаки, вдаючи, що вони закохані. Цим нещасним створінням не бачити матеріального добробуту. Поводячись, як коти й собаки, вони змушені залишатися на рівні котів і собак. Їм не вдається навіть покращити своє матеріальне становище, не кажучи вже про те, щоб зажити слави. Іноді ці нетямущі люди навіть вдають із себе прихильників йоги, але вони неспроможні опанувати чуття та розум, хоча саме це становить справжню ціль практики йоги. Таким людям ніколи не вдається насолодитися багатством. Інакше кажучи, вони дуже нещасні.

ВІРШ 34

तेष्वशान्तेषु मूढेषु खण्डितात्मस्वसाधुषु ।
सङ्गं न कुर्याच्छोच्येषु योषित्क्रीडामृगेषु च ॥३४॥

тешв айїантешу мўдгешу кхандіта́тмасв асāдгушу
санга́м на курйāч чхочйешу йошіт-крїдā-мргешу ча

тешу – з тими; *айїантешу* – грубими; *мўдгешу* – дурнями; *кханді-та-ātмасу* – що не знають про свою природу; *асāдгушу* – нечес-тивими; *санга́м* – спілкування; *на* – не; *курйāт* – вступати; *їочйешу* – жалюгідними; *йошіт* – жінок; *крїд мргешу* – ручними псами; *ча* – і.

Слід триматися осторонь від безнадійних дурнів, які нічого не знають про природу душі. Вони схожі на дресированих песиків, що танцюють для задоволення жіноцтва.

ПОЯСНЕННЯ: Порада триматися осторонь від таких дурнів призначена передусім для тих, хто бажає розвивати свідомість Крішні. Розвиток свідомості Крішні пов'язаний з розвитком таких якостей, як правдивість, чистота, милосердя, серйозність, духовний інтелект, простота, матеріальний достаток, добре ім'я, вміння вибачати й володіти розумом та чуттями. У того, хто розвивається у свідомості Крішні, поступово

з'являються всі ці якості. Але якщо людина спілкується з нетямушим *шудрою*, який, мов муштрований песик, танцює під дудку жінки, їй не вдасться прогресувати. Усім, хто намагається розвивати свідомість Крішні та бажає подолати океан невігластва, Господь Чайтанья радить не водитися з жінками чи з людьми, яких цікавлять матеріальні втіхи. Для того, хто прагне розвивати свідомість Крішні, таке спілкування страшніше за самогубство.

ВІРШ 35

न तथास्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ।
योषित्सङ्गाद्यथा पुंसो यथा तत्सङ्गिसङ्गतः ॥३५॥

*на татхāсйа бгавен мохо бандгаіі чāнйа-прасаṅгатах
йошіт-саṅгāд йатхā пумсо йатхā тат-саṅгі-саṅгатах*

на – не; *татхā* – таким чином; *асйа* – цієї людини; *бгавет* – може виникнути; *мохах* – засліплення; *бандгах* – залежність; *ча* – і; *анйа-прасаṅгатах* – від прив'язаності до будь-чого іншого; *йошіт-саṅгāt* – від прив'язаності до жінок; *йатхā* – як; *пумсах* – чоловіка; *йатхā* – як; *тат-саṅгі* – із чоловіками, ласими до жінок; *саṅгатах* – від тісного спілкування.

Жодна інша прив'язаність не затьмарює розум і не поневолює чоловіка так, як прив'язаність до жінки чи дружба з ласими до жінок чоловіками.

ПОЯСНЕННЯ: Прив'язаність до жінок настільки оскверняє, що чоловік стає невільниким матеріального світу не лише через спілкування безпосередньо із жінками, але й через нечислительне спілкування з тими, хто надмірно прив'язаний до жінок. Існує багато причин нашого зумовленого стану в матеріальному світі, але найголовніша з них – це зв'язки з жінками, що підтверджується у наступних віршах.

За *Калі-юги* спілкування з жінками має особливо сильний

вплив. Чоловікові доводиться стикатися з жінками практично на кожному кроці. Коли він іде в магазин щось купити, його зустрічає реклама із зображенням жінок. Фізіологічний потяг до жінки має дуже велику силу, і тому нині чоловіки мають дуже слабе уявлення про духовну науку. Ведична цивілізація, ґрунтуючись на духовному знанні, дуже обережно ставиться до організації спілкування з жінками. Трьом із чотирьох укладів ведичного суспільства: першого (*брахмачар'ї*), третього (*ванапрастхи*) і четвертого (*санньяси*) – було суворо заборонено спілкуватися з жінками. Тільки один уклад, сімейні люди, мають дозвіл на обмежене спілкування із жінками. Інакше кажучи, прив'язаність до жіночого товариства – це причина матеріального зумовленого життя, і тому кожен, хто прагне звільнитися від зумовленості, повинен позбутися прив'язаності до спілкування з жінками.

ВІРШ 36

प्रजापतिः स्वां दुहितरं दृष्ट्वा तद्रूपधर्षितः ।
रोहिद्भूतां सोऽन्वधावदृक्षरूपी हतव्रपः ॥३६॥

праджāпатіх свām духітарам дриштвā тад-рūпа-дгаршітах
рохід-бгūtām со 'нвдгāват ркша-рūпī хата-трапах

праджā-патіх – Господь Брахма; *свām* – власну; *духітарам* – дочку; *дриштвā* – побачивши; *тад-рūпа* – її красою; *дгаршітах* – зачарований; *рохід-бгūtām* – до неї, що прийняла подобу лані; *сах* – він; *анвдгāват* – побіг; *ркша-рūпī* – у подобі оленя; *хата* – втративши; *трапах* – сором.

Побачивши власну дочку, Брахма був спантеличений її красою. Втративши всякий сором, він кинувся за нею, обернувшись на оленя, коли вона прийняла подобу лані.

ПОЯСНЕННЯ: Випадки з Господом Брахмою, що був зачарований вродою власної дочки, і з Господом Шівою, що привабився

до Господнього втілення в образі Мохіні, вчать нас, що навіть великі півбоги, як оце Брахма й Господь Шіва, стають жертвами жіночої вроди, а про звичайних зумовлених душ годі й казати. Тому писання нікому не радять тісно спілкуватися навіть із власною дочкою, матір'ю чи сестрою, бо чуття настільки сильні, що засліплена пристрасстю людина не зважає, хто перед нею – дочка, мати чи сестра. Тому найкраще вчитися панувати над чуттями, займаючись *бгакті-йогою* та присвячуючи себе служінню Мадана-мохану. Господа Крішну називають Мадана-мохан, тому що Він здатний підкорити навіть бога любові Купідона (хіть). Тільки присвятивши себе служінню Мадана-мохану можна опиратися владі Мадани, Купідона. Інакше, без служіння Крішні, всі спроби приборкати чуття приречені на поразку.

ВІРШ 37

तत्सृष्टसृष्टसृष्टेषु को न्वखण्डितधीः पुमान् ।
ऋषिं नारायणमृते योषिन्मय्येह मायया ॥३७॥

тат-сришта-сришта-сриштешу ко нв акхаңдіта-дгїх пумань
ршім нārāйаңам рте йошім-маййеха мāйайā

тат – Брахмою; *сришта-сришта-сриштешу* – серед усіх живих істот, породжених; *каҳ* – хто; *ну* – справді; *акхаңдіта* – не спантеличений; *дгїх* – його інтелект; *пумань* – чоловік; *ршім* – мудреця; *нārāйаңам* – Нараяни; *рте* – за винятком; *йошім-маййā* – у подоби жінки; *їха* – тут; *мāйайā* – маєю.

Серед усіх живих істот, породжених Брахмою – людей, півбогів і тварин, – ніхто, окрім мудреця Нараяни, не спроможний встояти перед чарами маї в образі жінки.

ПОЯСНЕННЯ: Перше створіння у всесвіті – це сам Брахма, а вже він створив мудреців, як-от Марічі, що потім породили

Каш'япу Муні та інших, а вже Каш'япа Муні та Ману створили різних півбогів, людей та решту живих істот. Але серед них усіх немає нікого, хто не піддався б чарам *маї* в образі жінки. У всьому матеріальному світі, починаючи від Брахми й закінчуючи крихітними, незначними істотами, як оце мурахи, всі відчують статевий потяг. Це фундамент, на якому заснований матеріальний світ. Випадок із Господом Брахмою, який привабився власною дочкою, є яскравим прикладом того, що ніхто не вільний від статевого потягу до жінки. Отже, жінка – це дивовижний витвір *маї*, призначений тримати зумовлену душу в кайданах матеріального рабства.

ВІРШ 38

बलं मे पश्य मायायाः स्त्रीमय्या जयिनो दिशाम् ।

या करोति पदाक्रान्तान् भ्रूविजृम्भेण केवलम् ॥३८॥

балам ме паїїа майїāāх стрї-майїā джайіно діїāм

йā кароті падакрāнтāн бгрӯві-джермбгеґа кевалам

балам – могутність; *ме* – Моєї; *паїїа* – подивися; *майїāāх* – *маї*; *стрї-майїāх* – в образі жінки; *джайінах* – завойовників; *діїāм* – усіх сторін світу; *йā* – хто; *кароті* – змушує; *пада-акрāнтāн* – ходити слідом; *бгрӯві* – її брів; *джермбгеґа* – порухом; *кевалам* – лише.

Лише спробуй досягнути могутність Моєї *маї* в образі жінки, що здатна одним порухом брів підкорити своїй волі навіть могутніх завойовників світу.

ПОЯСНЕННЯ: Історія світу знає багато випадків, коли великі завойовники ставали жертвами тої чи іншої Клеопатри. Треба усвідомити природу могутності жіночих чар і природу потягу, який відчуває чоловік. Що є джерелом цієї могутньої сили? Згідно з «Веданта-сутрою», все суще постає з Верховного Бога-Особи: *джанмāдй асїа йатах*. Це означає, що Верховний

Бог-Особа, Всевишня Особа, Брахман, Абсолютна Істина – це те джерело, з якого все походить. Нездолання привабливості жінки та слабкість чоловіка перед нею неодмінно повинні існувати також у Верховному Богові-Особі в духовному світі та знайти своє втілення в трансцендентних розвагах Господа.

Господь – це Верховна Особа, найвище чоловіче начало. Бажання любити жінку, властиве звичайному чоловіку, існує також в особистості Верховного Господа. Він теж хоче бути зачарованим жіночою вродою. Це викликає природне запитання: якщо Він хоче бути зачарованим жіночою вродою, чи привабить Його краса матеріальної жінки? Звичайно, ні. Навіть особи, які живуть у матеріальному світі, здатні зректися жіночих чар, якщо розвинули прив'язаність до Верховного Брахмана. Прикладом цього може служити Харідас Тхакур. Серед глухої ночі Харідаса Тхакура намагалася спокусити вродлива повія, але він був повністю занурений у віддане служіння і почуття трансцендентної любові до Бога, а тому залишився незворушним перед її чарами. Мало того, завдяки його трансцендентному впливу проститутка сама стала великою відданою. Отож матеріальні принади, безсумнівно, не мають жодної влади над Верховним Господом. Якщо Він хоче піддатися жіночим чарам, Йому треба створити таку жінку з власної енергії. Ця жінка – Радгарані. Госвами пояснюють, що Радгарані – це прояв енергії насолоди Верховного Бога-Особи. Коли Верховний Господь бажає трансцендентної насолоди, Він має створити жінку зі Своєї внутрішньої енергії. Отже, схильність піддаватися чарам жінки цілком природна, тому що вона існує і в духовному світі. У матеріальному світі вона проявляється у формі спотвореного відображення і тому призводить до таких несприятливих наслідків.

Якщо людина, замість піддаватися чарам матеріальної краси, розвине в собі захоплення красою Радгарані й Крішні, вона пізнає істинність слів «Бгаґавад-гіти»: *пара́м дрішт́вā нівартате*. Того, кого полонила трансцендентна врода Радгі й Крішні, більше не приваблює матеріальна жіноча краса.

У цьому особлива важливість поклоніння Радзі й Крішні. Підтвердження цьому ми знаходимо в словах Ямуначар'ї, який каже: «Відколи я привабився до краси Радгі й Крішні, щоразу, як мою увагу привертає якась жінка чи в пам'яті спливає думка про статеві зносини, моє обличчя кривиться і я з огидою спльовую». Коли нас приваблює Мадана-мохан, врода Крішні та Його коханих супутниць, з нас спадають кайдани зумовленого життя – над нами втрачає владу принадливості матеріальної жіночої краси.

ВІРШ 39

सङ्गं न कुर्यात्प्रमदासु जातु
योगस्य पारं परमारुरुक्षुः ।
मत्सेवया प्रतिलब्धात्मलाभो
वदन्ति या निरयद्वारमस्य ॥३९॥

*сан'гам на курй'ат прамад'асу дж'ату
йо'гас'я п'арам парам 'арурукшух
мат-севай'а пратілабд'атма-ла'бго
ваданті й'а нірай'а-дв'арам ас'я*

сан'гам – у спілкування; *на* – не; *курй'ат* – має вступати; *прамад'асу* – з жінками; *дж'ату* – хоч коли; *йо'гас'я* – йоги; *п'арам* – вершину; *парам* – найвищу; *'арурукшух* – хто прагне досягнути; *мат-севай'а* – здійснюючи служіння Мені; *праділабд'а* – досягнувши; *атма-ла'бгах* – самоусвідомлення; *ваданті* – вони кажуть; *й'ах* – такі жінки; *нірай'а* – до пекла; *дв'арам* – брама; *ас'я* – того, хто йде шляхом відданості.

Той, хто прагне досягнути вершини йоги й хто в служінні Мені пізнав свою істинну сутність, не повинен зближатися з привабливою жінкою, бо, згідно з писаннями, для відданого така жінка – це брама до пекла.

ПОЯСНЕННЯ: Вершина йоґи – це розвиток досконалої свідомості Крішні. Це сказано також у «Бгаґавад-гіті»: найвищим з усіх йоґів є той, хто повсякчасно з відданістю думає про Крішну. І в другій главі Першої пісні «Шрімад-Бгаґаватам» теж сказано, що тільки той, хто завдяки відданому служінню Верховному Богові-Особі звільнився від матеріальної скверни, може пізнати науку про Бога.

У цьому вірші ми бачимо слово *пратілабдгātма-лāбгах*. *Ātmā* означає «я», або «сутність», а *лāбга* означає «досягнення». Зумовлені душі гублять свою *атму*, або своє «я», тоді як трансценденталісти пізнають себе. Писання вчать, що таким свідомим своєї сутності душам, які прагнуть найвищої досконалості йоґи, не слід спілкуватися з молодими жінками. Однак нині не бракує негідників, які вчать, що раз чоловікові дано статеві органи, він повинен насолоджуватись жінками стільки, скільки забажає, і це не заважає йому стати йоґом. Проте жодна класична система йоґи не дозволяє близького спілкування з жінками. Тут чітко сказано, що спілкування з жінками – це брама до життя в пеклі. Ведична цивілізація зводить це спілкування до мінімуму. Трьом із чотирьох життєвих укладів – *брахмачарі*, *ванапрастхам* і *санньясі* – суворо заборонено спілкуватися з жінками. Тільки *гріхастхам*, сімейним людям, дозволено тісні стосунки з жінкою, але й то лише для зачаття гарних дітей. Але якщо людина хоче далі залишатися ув'язненою в матеріальному світі, вона може спілкуватися з жінками без жодних обмежень.

ВІРШ 40

योपयाति शनैर्माया योषिदेवविनिर्मिता ।
तामीक्षेतात्मनो मृत्युं तृणैः कूपमिवावृतम् ॥४०॥

*йопайāti śanaīr māyā йошід дева-вінірмітā
tām īkṣetātmano mṛtyuṁ трṇaīḥ kūpaṁ ivāvṛtaṁ*

йā – та, хто; *упайāti* – наближається; *йānaīḥ* – повільно; *māyā* – уособлення *маї*; *йошіт* – жінка; *дева* – Господом; *вінірмітā* – створена; *tām* – її; *ікшета* – треба вважати; *ātmanaḥ* – душі; *мртйум* – смертю; *трнаіḥ* – травою; *кўпам* – колодязь; *іва* – наче; *āvrtaḥ* – вкритий.

Господь створив жінку як уособлення *маї*, і той, хто спілкується з нею, приймаючи від неї служіння, повинен добре розуміти, що йде назустріч своїй смерті, як людина, яка наближається до зарослого травою колодязя.

ПОЯСНЕННЯ: Іноді покинутий колодязь заростає травою, і необережний мандрівник, не знаючи про його існування, провалюється в нього, приречений на неминучу смерть. Спілкування з жінкою починається з того, що чоловік приймає від неї служіння, тому що Господь створив жінку для того, щоб вона служила чоловікові. Приймаючи її служіння, чоловік опиняється в пастці. Якщо йому не вистачає розуму збагнути, що вона є брамою до пекла, він буде безтурботно спілкуватися з нею. Тому тим, хто бажає піднятися на трансцендентний рівень, таке спілкування заборонено. Ще п'ятдесят років тому в індійському суспільстві спілкування між статями суворо обмежували. Протягом дня дружина не бачилася із чоловіком. Чоловік і жінка мали навіть окремі покої. Внутрішні покої дому відводили для жінки, а зовнішні – для чоловіка. Служіння жінки може здаватися чоловікові чимось дуже приємним, але він повинен стерегтися цього, бо, як тут зазначено, жінка – це для нього брама в пекло, тобто шлях до забуття про свою душу. Спілкування з нею є перпоною на шляху до пізнання духу.

ВІРШ 41

यां मन्यते पतिं मोहान्मन्मायामृषभायतीम् ।
स्त्रीत्वं स्त्रीसङ्गतः प्राप्तो वित्तापत्यगृहप्रदम् ॥४१॥

*йāṁ манйате патім мохāн ман-мāйāм ршабгāйатім
стрїтвām стрї-сангатах прāпто вїттāпатйа-грха-прадам*

йāṁ – яку; *манйате* – вона вважає; *патім* – своїм чоловіком; *мохāт* – через ілюзію; *ман-мāйāм* – Мою маю; *ршабга* – в образі чоловіка; *āйатім* – що приходить; *стрїтвām* – життя в жіночому тілі; *стрї-сангатах* – через прив'язаність до жінки; *прāптах* – досягнуте; *вїтта* – багатство; *апатйа* – нащадків; *грха* – дім; *прадам* – що надає.

Жива істота, яка внаслідок своєї прив'язаності до жінки в попередньому житті тепер сама народилася в жіночому тілі, у своїй ілюзії вважає *маю* в образі чоловіка, одруженого з нею, за того, хто дасть їй багатство, потомство, дім та інші матеріальні блага.

ПОЯСНЕННЯ: З цього вірша випливає, що в попередньому житті жінка також була чоловіком, але через прив'язаність до своєї дружини тепер змушена народитися в жіночому тілі. «Бга'авад-гіта» підтверджує це: у наступному житті людина отримує тіло відповідно до того, про що думала під час смерті. Той, хто сильно прив'язаний до дружини, під час смерті природно думатиме про неї і тому в наступному житті народиться в жіночому тілі. Так само, якщо жінка під час смерті думає про свого чоловіка, у наступному житті вона отримує чоловіче тіло. Тому священні писання Індії підкреслюють, що для жінки дуже важливо бути вірною і відданою своєму чоловікові. Прив'язаність до чоловіка дає жінці можливість піднятися вище й народитися в наступному житті чоловіком, тоді як прив'язаність до жінки стягує чоловіка донизу й примушує його народитися в наступному житті жінкою. Ми маємо завжди пам'ятати, що, як вчить «Бга'авад-гіта», і грубе, і тонке матеріальні тіла – це лише одяг на душі, як сорочка й пальто на тілі. Тіло жінки чи тіло чоловіка – це лише зовнішня оболонка, одяг живої істоти. За своєю природою душа є межовою енергією Верховного Господа. Кожна

жива істота має природу енергії і тому належить до жіночого начала, тобто є об'єктом насолоди. Чоловіче тіло, порівняно з жіночим, надає живій істоті більших можливостей для того, щоб вирватися з лабетів матерії. Цей вірш застерігає чоловіка не втрачати даних йому можливостей через прив'язаність до жінки, бо через неї він опиниться в тенетах матеріальної насолоди й буде змушений народитися жінкою в наступному житті. Жінка зазвичай мріє про домашній добробут, прикраси, меблі та одяг. Вона задоволена тоді, коли чоловік щедро забезпечує її цим усім. Стосунки між чоловіком і жінкою дуже заплутані, але суть цих настанов полягає в тому, що чоловік, який прагне досягнути трансцендентного рівня і духовного знання, має бути дуже обережним у стосунках із жінкою. Щоправда, на рівні свідомості Крішні спілкування між обома статями немає потреби обмежувати так суворо, бо коли і чоловік, і жінка прив'язані не стільки одне до одного, скільки до Крішні, тоді вони обоє мають однакові можливості вирватися з матеріального рабства й досягнути обителі Крішні. Як запевняє «Бхаґавад-гіта», кожен, хто серйозно береться до практики свідомості Крішні – чи це істота нижчих видів життя, чи це жінка, чи це член інтелектуально слабших класів (торговців чи робітників), – повернеться додому, до Бога, досягнувши обителі Крішні. Чоловік не має прив'язуватися до жінки, а жінка не повинна прив'язуватися до чоловіка. І чоловік, і жінка мають прив'язатися до служіння Господу. Тоді перед ними обома відкривається можливість звільнитися від матеріального рабства.

ВІРШ 42

तामात्मनो विजानीयात्पत्यपत्यगृहात्मकम् ।
 दैवोपसादितं मृत्युं मृगयोर्गायनं यथा ॥४२॥

*tām ātmano vījānīyāt patī-apatīa-grhātmaḥ
 daivopasāditaṁ mṛtyuṁ mṛgayor gāyanaṁ yathā*

tām – Господня мая; *ātmanaḥ* – для себе; *vidjānīyāt* – вона має знати; *patī* – чоловіка; *apātīa* – дітей; *gr̥ha* – дім; *ātмакам* – що складається з; *daiva* – силою Господа; *upasāditam* – що спричиняє; *mṛtyum* – смерть; *mṛгайоḥ* – мисливця; *gāyaṇam* – спів; *īatxā* – немов.

Тому жінці також слід вважати свого чоловіка, дім та дітей за витвір зовнішньої енергії Господа, призначений для того, щоб знищити її, так само як милозвучний спів мисливця криє в собі смертельну загрозу для оленя.

ПОЯСНЕННЯ: У цих віршах Господь Капіладева пояснює, що не лише жінка є пекельною брамою для чоловіка, але й чоловік для жінки є брамою до пекла. Усе залежить від прив'язаності. Чоловік прив'язується до жінки через її служіння, її вроду та багато інших принад, і так само жінка прив'язується до чоловіка через те, що він забезпечує її гарною оселею, дарує їй прикраси, вбрання та дітей. Уся справа в прив'язаності, яку вони відчують одне до одного. Допоки стосунки засновані на прив'язаності та бажанні матеріальної насолоди, жінка небезпечна для чоловіка, а чоловік також становить небезпеку для жінки. Але якщо їхня прив'язаність скерована на Крішну, то обое вони розвивають свідомість Крішні, а шлюб стає дуже сприятливим. Тому Шріла Рупа Г'освами радить:

anāsaktasīa vīśayān īatxārham upaīyūḍjataḥ
nīrbandgaḥ kṛiṣṇa-sambandge īuktaṁ vaīrāḡyam ucīate

(«Бгакті-расамріта-сіндгу», 1.2.255)

Чоловік і жінка повинні жити разом як сімейні люди у свідомості Крішні лише задля того, щоб здійснювати свої обов'язки в служінні Крішні. Якщо діти, дружина, чоловік – усі будуть занурені в служіння Крішні, то всі тілесні, чи матеріальні, прив'язаності зникнуть. У такій сім'ї, де всі стосунки засновані на служінні Крішні, свідомість усіх членів сім'ї залишається чистою, і тому їм ніколи не загрожує деградація.

ВІРШ 43

देहेन जीवभूतेन लोकास्त्रोकमनुव्रजन् ।
भुञ्जान एव कर्माणि करोत्यविरतं पुमान् ॥४३॥

дехена джїва-бгўтена локāл локам анувраджан
бгунджāна ева кармāні каротї авїратам пумāн

дехена – через тіло; джїва-бгўтена – яке має жива істота; локāт – з однієї планети; локам – на іншу планету; анувраджан – блукаючи; бгунджāнах – насолоджуючись; ева – так; кармāні – корисливу діяльність; каротї – вона виконує; авїратам – безупинно; пумāн – жива істота.

Відповідно до отриманого тіла матеріалістична жива істота блукає з планети на планету, здобуваючи плоди своєї ж корисливої діяльності. Так вона дедалі більше занурюється в корисливу діяльність і безперестанку пожинає її плоди.

ПОЯСНЕННЯ: Коли жива істота ув'язнена в тілі, її називають *джїва-бгўта*, а коли вона звільнилася від матеріального тіла, її називають *брахма-бгўта*. Змінюючи матеріальне тіло життя за життям, вона переселяється не лише з одного виду життя в інший, але й з однієї планети на іншу. Господь Чайтанья каже, що живі істоти, зв'язані своєю корисливою діяльністю, блукають усім усесвітом, допоки завдяки щасливому випадку чи своїм праведним діям зустрічають істинного духовного вчителя і з милості Крішні отримують зерня відданого служіння. Якщо, отримавши це зерня, жива істота садить його у своєму серці й поливає його, слухаючи й оспівуючи Господню славу, це зерня виростає у велику рослину, що приносить плоди й квіти, якими жива істота може насолоджуватися навіть у цьому матеріальному світі. Цей рівень називають *брахма-бгўта*. Коли жива істота ототожнює себе із тілом, вона залишається матеріалістом, а коли вона позбувається всіх ототожнень і розвиває повну свідомість Крішні,

присвятивши себе відданому служінню, її називають звільненою. Поки з милості Господа живій істоті не пощастить зустріти істинного духовного вчителя, їй не вдасться звільнитися з виру народжень та смертей у різних видах життя і доведеться блукати різними планетами всесвіту.

ВІРШ 44

जीवो ह्यस्यानुगो देहो भूतेन्द्रियमनोमयः ।
तन्निरोधोऽस्य मरणमाविर्भावस्तु सम्भवः ॥४४॥

*джіво хй асйāнуго дехо бгўтендрійа-мано-майах
тан-ніродго 'сйа мараңам āвірбгāвас ту самбгавах*

джівах – жива істота; *хй* – справді; *асйа* – його; *ануґах* – належне; *дехах* – тіло; *бгўта* – грубих матеріальних елементів; *індрійа* – чуттів; *манах* – розуму; *майах* – складене з; *тат* – тіла; *ніродгах* – знищення; *асйа* – живої істоти; *мараңам* – смерть; *āвірбгāвах* – прояв; *ту* – але; *самбгавах* – народження.

Відповідно до своєї корисливої діяльності жива істота отримує належне тіло з матеріальними розумом та чуттями. Коли ж наслідки певної діяльності добігають кінця, цей кінець і називають смертю, а коли жива істота тільки починає пожинати наслідки певного типу, цей початок називається народженням.

ПОЯСНЕННЯ: Жива істота блукає з одного виду життя в інший, з одної планети на іншу з непам'ятних часів. Це триває так довго, що початку цьому не видно. Як це відбувається, пояснюється у «Бґаґавад-гіті»: *бгрāмайан сарва-бгўтāні йантрā-рўдгāні мāййā* – під чарами *маї* всі істоти блукають у цьому всесвіті на колісниці тіла, яку вони отримують від матеріальної енергії. Матеріальне життя являє собою ланцюг дій та їхніх наслідків. Воно схоже на довгу кіноплівку, яка зображує дії

істоти та їхні наслідки, і одне життя – це лише один кадр цієї кінострічки. Коли народжується дитина, слід розуміти, що її тіло є початком нового етапу діяльності, а коли стара людина вмирає, це означає, що черговий етап корисливої діяльності закінчився.

Можна бачити, що, згідно з наслідками своїх дій, одна людина народилась у багатій родині, а інша – у бідній, хоча обоє вони народилися в тому самому місці, в один і той самий час та в однаковому оточенні. Той, хто має за собою запас праведних дій, отримує нагоду народитися в багатій чи благочестивій родині, а той, хто має за плечима багато нечестивих дій, народжується в бідній родині низького походження. Зміна тіла означає зміну поля діяльності. Так само, коли тіло хлопчика змінюється на тіло юнака, на зміну дитячим розвагам приходить діяльність молодого людини.

Цілком зрозуміло, що дії в минулому визначають, яке тіло отримає жива істота. Цей процес триває так давно, що знайти його початок неможливо. Тому поети-вайшнави кажуть: *анādī карама-пхале*, і це означає, що неможливо простежити всю історію дій живої істоти та їхніх наслідків, бо вона могла початися за попередньої епохи Брахми й тривати до наступної. Прикладом може служити життя Наради Муні. Одної епохи він був сином служниці, а наступної він став великим мудрецем.

ВІРШІ 45–46

द्रव्योपलब्धिस्थानस्य द्रव्येक्षायोग्यता यदा ।

तत्पञ्चत्वमहंमानादुत्पत्तिर्द्रव्यदर्शनम् ॥४५॥

यथाक्ष्णोर्द्रव्यावयवदर्शनायोग्यता यदा ।

तदैव चक्षुषो द्रष्टुर्द्रष्टृत्वायोग्यतानयोः ॥४६॥

*дравйопалабдгі-стхāнасіа дравйекшіāйогйātā йадā
тат пайчатвам ахам-мāнād утпаттір дравйа-дарійāнам*

йатхāкшнор дравйāвайава- дарііанāйогйātā йадā
тадаіва чакишушo драштур драштṛтвāйогйātāнайох

дравйа – об’єктів; *упалабдгі* – сприйняття; *стхāнасйа* – місця; *дравйа* – об’єктів; *ікшā* – сприйняття; *айогйātā* – через нездатність; *йадā* – коли; *тат* – ця; *пайчатвам* – смерть; *ахам-мāнāt* – від хибної концепції «я»; *утпаттіх* – народження; *дравйа* – фізичних тіл; *дарііанам* – споглядання; *йатхā* – подібно до того, як; *акшнoх* – очей; *дравйа* – об’єктів; *авайава* – частини; *дарііана* – бачити; *айогйātā* – через нездатність; *йадā* – коли; *тадā* – тоді; *ева* – справді; *чакишушах* – чуття зору; *драштур* – того, хто бачить; *драштṛтва* – органа зору; *айогйātā* – через нездатність; *анайох* – їх обох.

Коли через хворобу оптичного нерва очі втрачають здатність розрізняти форму та колір, зір слабшає, а жива істота, споглядач і очей, і зору, сліпне. Так само, коли фізичне тіло, в якому відбувається сприйняття навколишнього світу, більше не спроможне відчувати, це називають смертю. А мить, коли жива істота починає вважати фізичне тіло за саму себе, називають народженням.

ПОЯСНЕННЯ: Коли людина каже: «Я бачу», – це означає, що вона бачить за допомогою своїх очей чи окулярів, певного знаряддя зору. А якщо очі, знаряддя зору, псуються, захворюють чи стають нездатними функціонувати, тоді людина також перестає бачити. Так само зараз діяльність живої істоти відбувається в матеріальному тілі, а коли матеріальне тіло втрачає здатність діяти, жива істота теж припиняє свою діяльність, що являла собою наслідок її попередніх дій. Коли знаряддя, механізм, за допомогою якого істота діяла, ламається і перестає функціонувати, це називають смертю. А коли істота отримує нове знаряддя чи механізм для діяльності, це називають народженням. Народження і смерть відбуваються щомиті, бо тіло щомиті змінюється. Остання зміна, якої зазнає тіло, називається смертю, а отримання нового тіла називається

народженням. Таким є пояснення загадки народжень і смертей. Насправді жива істота не народжується і не вмирає, вона вічна. Це підтверджує «Бгаґавад-гіта»: *на ханйате ханйамāне ішаріре* – жива істота ніколи не вмирає, навіть коли гине чи руйнується матеріальне тіло.

ВІРШ 47

तस्मान्न कार्यः सन्त्रासो न कार्पण्यं न सम्भ्रमः ।
बुद्ध्वा जीवगतिं धीरो मुक्तसङ्गश्चरेदिह ॥४७॥

*тасмāн на кārйāх сантрāсо на кārпанйām на самбґрамах
буддгвā джїва-гатїм дгїро мукта-санґаїї чаред іха*

тасмāt – тому, з огляду на смерть; *на* – не; *кārйāх* – має бути; *сантрāсах* – жаху; *на* – не; *кārпанйām* – скупості; *на* – не; *самбґрамах* – жадання матеріальної вигоди; *буддгвā* – усвідомивши; *джїва-гатїм* – істинну природу живої істоти; *дгїрах* – неухильно; *мукта-санґаї* – звільнившись від прив'язаностей; *чарет* – людина має йти; *іха* – світом.

Тому не варто боятися смерті, як не треба ототожнювати тіло з душею чи вдаватися до фізичних насолод, надмірно задовольняючи потреби тіла. Осягнувши істинну природу живої істоти, треба діяти в матеріальному світі без прив'язаності, не відхиляючись від своєї істинної мети.

ПОЯСНЕННЯ: Вдумливу людину, яка зрозуміла філософію життя і смерті, хвилюють описи жажливих, пекельних страждань, яких істота зазнає і в утробі матері, з'являючись на світ. Однак це проблеми, які треба розв'язати. Вдумлива людина повинна збагнути, що перебування в матеріальному тілі пов'язане зі стражданням. Не піддаючись непотрібному смуткові, треба знайти вихід. Вихід із цього становища можна знайти, спілкуючись зі звільненими особами. Але треба зрозуміти, хто справді може називатися звільненим. Звільнена особа

описується у «Бгаґавад-гіті»: той, хто безперервно виконує віддане служіння Господу, піднявшись над суворими законами матеріальної природи, перебуває в Брахмані.

Верховний Бог-Особа вищий за матеріальне творіння. Навіть такі імперсоналісти, як Шанкарачар'я, визнають, що Нараяна трансцендентний до матеріального творіння. Тому, коли людина справді служить Господу в тій чи іншій формі – як Нараяні, як Радзі-Крішні чи як Сіті-Рамі, – вона перебуває на рівні звільнення. «Бгаґаватам» також підтверджує, що досягнути звільнення – означає утвердитися у своєму природному становищі. Жива істота – це вічний слуга Верховного Господа, тому, коли людина щиро й серйозно віддає себе трансцендентному любовному служінню Господові, вона досягає рівня звільнення. Треба шукати товариства звільненої особи, і тоді можна буде розв'язати проблеми життя, а саме народження і смерть.

Виконуючи віддане служіння у повній свідомості Крішні, треба стерегтися скупості. Не слід хизуватися показною зреченістю від світу. Насправді зречення неможливе. Якщо хтось зрікається своїх розкішних хоромів і йде в ліс, це не є зречення, тому що і його хороми, і ліс належать Верховному Богові-Особі. Якщо хтось міняє один маєток на інший, це не є актом зречення. Ні розкішні хороми, ні ліс йому і так ніколи не належали. Стати по-справжньому зреченим означає зректися хибного уявлення про себе як про володаря матеріальної природи. Коли людина зрікається цієї хибної концепції та пихатої думки, що вона також Бог, вона досягає справжнього зречення. Будь-яке інше зречення не має сенсу. Рупа Ґосвами вчить, що коли людина зрікається чогось, що можна було б використати в служінні Господу, це називається *пхалґу-ваіраґ'я*, – неповна, або оманна, зреченість. Усе належить Верховному Богові-Особі, і тому все можна використати в служінні Господу, нічого не залишаючи для задоволення власних чуттів. Це і є істинна зреченість. Також не слід надто збільшувати потреби тіла. Ми повинні задовольнятися тим,

що нам дарує Крішна і що приходить без надмірних зусиль з нашого боку. Ми повинні використовувати свій час на віддане служіння у свідомості Крішни. Так ми розв'яжемо проблему життя і смерті.

ВІРШ 48

सम्यग्दर्शनया बुद्ध्या योगवैराग्ययुक्तया ।
मायाविरचिते लोके चरेन्न्यस्य कलैवम् ॥४८॥

самйаг-даріанайā буддгйā йога-ваірāгйā-йуктайā
мāйā-вірачіте локе чарен нйасйā калеварам

самйак-даріанайā – наділений досконалим баченням; *буддгйā* – використовуючи інтелект; *йога* – здійснюючи віддане служіння; *ваірāгйā* – зрікаючись матеріального світу; *йуктайā* – зміцнівши; *мāйā-вірачіте* – створеному маєю; *локе* – у цьому світі; *чарет* – людина має йти своїм шляхом; *нйасйā* – доручивши турботам; *калеварам* – тіло.

Отож, дивлячись на все в істинному світлі, зміцнивши себе відданим служінням і не покладаючи жодних надій на свою матеріальну тотожність, треба своїм інтелектом віддати тіло цьому ілюзорному світу. Тільки так можна звільнитися від турбот цього матеріального світу.

ПОЯСНЕННЯ: Іноді в людини виникає хибна думка, що, коли вона спілкуватиметься з особами, які присвятили себе відданому служінню, вона не зможе вирішувати своїх економічних проблем. Щоб розвіяти цей страх, Господь Капіла каже тут, що спілкуватися зі звільненими особами не означає фізично перебувати в їхньому товаристві, а радше зрозуміти проблеми життя за допомогою філософії та логіки. У цьому вірші сказано: *самйаг-даріанайā буддгйā* – треба все бачити в істинному світлі та за допомогою інтелекту та йогічної практики зректися

від світу. Цю зреченість можна розвинути методом, описаним у другій главі Першої пісні «Шрімад-Бхагаватам».

Інтелект відданого завжди зв'язаний із Верховним Богом-Особою. Відданий дивиться на матеріальне існування без прив'язаності, чудово розуміючи, що матеріальний світ – це творіння ілюзорної енергії. Усвідомлюючи себе як невіддільну частку Верховної Душі, відданий здійснює віддане служіння і залишається осторонь від матеріальних дій та їхніх наслідків. Так він у кінці життя покидає матеріальне тіло, а з ним і матеріальну енергію, і як чиста душа входить у царство Бога.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти
до тридцять першої глави Третьої пісні «Шрімад-Бхагаватам»,
назва якої «Господь Капіла описує блукання живих істот».*

Пути корисливої діяльності

ВІРШ 1

कपिल उवाच

अथ यो गृहमेधीयान्धर्मानेवावसन् गृहे ।

काममर्थं च धर्मान् स्वान्दोग्धि भूयः पिपतिं तान् ॥ १ ॥

капіла увача

атха йо грха-медгійан дгармāн ева́васан грхе

ка́мам артхам ча дгармāн свāн догдгі бгўйах піпарті тāн

капілаґ увача – Господь Капіла сказав; атха – зараз; йах – той, хто; грха-медгійан – сімейні; дгармāн – обов’язки; ева – певно; а́васан – живучи; грхе – вдома; ка́мам – чуттеві насолоди; артхам – матеріальне збагачення; ча – і; дгармāн – релігійні обряди; свāн – свої; догдгі – насолоджується; бгўйах – знову й знову; піпарті – виконує; тāн – їх.

Бог-Особа сказав: Людина, життя якої обертається навколо сім’ї, досягає матеріального добробуту завдяки релігійним обрядам. Завдяки їм вона здійснює своє бажання насолодитися матеріальним процвітанням і задовольнити чуття. Вона знову й знову повторює цю послідовність дій.

ПОЯСНЕННЯ: Є дві категорії сімейних людей. Одних називають грхамедгі, а інших – грхастхи. Ціль грхамедгі полягає в тому, щоб задовольняти чуття, а мета грхастхи – досягнути самоусвідомлення. У цьому вірші Господь говорить про грхамедгі – людину, яка хоче залишатися в матеріальному світі.

Бажаючи матеріальної насолоди, вона проводить релігійні ритуали, які дарують матеріальний добробут, а тоді задовольняє свої чуття. Цим обмежуються всі її бажання і діяльність. Така людина все життя важко працює, прагнучи нагромадити велике багатство, смачно їсти й пити. Даючи пожертви на добродійну діяльність, вона може в наступному житті піднятися на вищі, райські планети, але в неї немає бажання покласти край круговерті народжень та смертей і в такий спосіб позбутися страждань, пов'язаних з матеріальним існуванням. Таку людину називають *гріхамедгі*.

Гріхастха живе із сім'єю, жінкою, дітьми та родичами, але не має до них прив'язаності. Він вважає, що йому краще бути сімейною людиною, а не мандрівним зреченцем, чи *саннясі*, але головна мета *гріхастхи* – це досягнути самоусвідомлення, тобто розвинути досконалу свідомість Крішні. Однак тут Господь Капіладева говорить про *гріхамедгі*, які ставлять собі за мету матеріальне процвітання. Щоб досягнути цього процвітання, вони складають жертви, роздають милостиню і вдаються до добродійності. Такі люди досягають дуже хорошого матеріального становища, але знаючи, що запас їхніх добродійних дій вичерпується, вони знову й знову виконують релігійні обряди задля майбутнього добробуту. Прахлада Махарадж каже про це: *пунах пунаі чарвіта-чарваṇāṇām* – ці люди люблять знову й знову жувати вже пережоване. Вони знову й знову пересвідчуються, що матеріальне існування пов'язане зі стражданнями, і навіть їхні статки й гроші не можуть їм допомогти, але все одно не бажають змінити свого життя.

BIP III 2

स चापि भगवद्धर्मात्काममूढः पराङ्मुखः ।
यजते क्रतुभिर्देवान् पितॄंश्च श्रद्धयान्वितः ॥ २ ॥

са чāṇī бгагавад-дгармāт kāmā-mūḍgaḥ parāṇ-mukhaḥ
йаджате кратубгīр девāн pītr̥mīṇi cha śradddhāyānviṭaḥ

сах – він; *ча anī* – навіть більше; *бгаґават-дгармāt* – від відданого служіння; *кāма-мӯдгах* – сп’янілий від хтивості; *парāk-мукхах* – відвернувши обличчя; *йаджате* – поклоняється; *кратубгіх* – жертвопринесеннями; *девāн* – півбогам; *пītṛн* – пращурам; *ча* – і; *іраддгайā* – вірою; *анвітах* – наділений.

Такі люди надто прив’язані до чуттєвого задоволення і тому ніколи не вдаються до відданого служіння. Хоча вони виконують усілякі жертвопринесення і складають урочисті обітниці для задоволення півбогів та прашчурів, свідомість Крішні, віддане служіння, їх не цікавить.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» (7.20) мовиться, що люди, які поклоняються півбогам, втратили розум: *кāмаіс таіс таір хрта-джйānāх*. Вони дуже сильно прив’язані до чуттєвого задоволення і тому поклоняються півбогам. Зазвичай ведичні писання вчать поклонятися тому чи іншому півбогу задля грошей, здоров’я чи освіти. Матеріаліста пориває безліч бажань, і тому існує багато різних півбогів, які задовольняють його чуття. *Гріхамедгі*, що прагнуть постійного матеріального процвітання, переважно поклоняються півбогам чи предкам, підносячи їм *пінду*, жертвні узливання. Такі люди не мають свідомості Крішні й не цікавляться відданим служінням Господу. Існування цих так званих добродесних і релігійних людей – це наслідок поширення імперсоналізму. Імперсоналісти проголошують, що Верховна Абсолютна Істина не має форми й що можна вигадати собі будь-яку форму і, поклоняючись їй, отримати бажане благо. Користуючись цією філософією, *гріхамедгі* чи матеріалісти кажуть, що вони можуть поклонятися будь-якому півбогу й це нічим не поступається поклонінню Верховному Господу. Індуїсти, які їдять м’ясо, воліють поклонятися богині Калі, тому що згідно з приписами їй можна приносити в жертву кіз. Вони запевняють, що немає значення, кому поклонятися – богині Калі, чи Верховному Богові-Особі Вішну, чи якомусь півбогові, – результат у всіх випадках буде один і той самий. Це безсоромна брехня, і послідовники цієї теорії – обдурені

люди. Однак ця філософія дуже їм до вподоби. «Бгаґавад-гіта» спростовує це шахрайство, чітко пояснюючи, що поклоніння богам призначене для людей, які втратили розум. Те саме підтверджує цей вірш, де вжито слово *kāma-mūḍga* – «людина, яка втратила здоровий глузд й осліпла через хтивість і потяг до чуттєвого задоволення». Такі люди далекі від свідомості Крішні й відданого служіння і засліплені жадобою чуттєвої насолоди. Тих, хто поклоняється півбогам, засуджують і «Бгаґавад-гіта», і «Шрімад-Бгаґаватам».

ВІРШ 3

तच्छ्रद्धयाक्रान्तमतिः पितृदेवव्रतः पुमान् ।
गत्वा चान्द्रमसं लोकं सोमपाः पुनरेष्यति ॥ ३ ॥

*тач-чхраддгайākṛānta-матіх pītr-дева-вратах пумāн
gātvā cāṇḍramasam lokam soma-nāḥ пунар ешйаті*

tat – до півбогів та предків; *śraddhāyā* – шанобливості; *ākṛānta* – зі сповненням; *matih* – розумом; *pitr* – до предків; *deva* – до півбогів; *vrataḥ* – прихильний; *pumān* – особа; *gātvā* – пішовши; *cāṇḍramasam* – на Місяць; *lokam* – планету; *soma-nāḥ* – п'ючи сік соми; *puṇaḥ* – знову; *eṣyati* – повернеться.

Такі матеріалісти, прив'язані до чуттєвого задоволення і віддані предкам та півбогам, можуть піднятися на Місяць. Там вони п'ють сік соми, але потім знову повертаються на цю планету.

ПОЯСНЕННЯ: Місяць вважають однією з райських планет. На нього можна піднятися завдяки жертвопринесенням, рекомендованим у ведичних писаннях. Зокрема, для цього треба поклонятися півбогам та предкам, суворо дотримуючись правил і складаючи певні обітниці. Проте залишитися на Місяці надовго неможливо. Як кажуть писання, життя там триває десять тисяч років за відліком півбогів. За відліком півбогів

один день (дванадцять годин) триває протягом шести земних місяців. Дістатися Місяця якимось матеріальним засобом пересування, як-от космічною ракетою, неможливо, але ті, кого приваблює матеріальна насолода, можуть досягти його за допомогою праведної діяльності. Однак навіть тим, кому вдалося дістатися Місяця, доведеться повернутися на Землю, коли вичерпаються їхні зароблені жертвопринесеннями заслуги. Про те саме йдеться у «Бхагавад-гіті» (9.21): *те там бгуктвā сварга-лока̎м віі̎āла̎м кші̎іє пу̎йіє марті̎а-лока̎м віі̎анті̎.*

ВІРШ 4

यदा चाहीन्द्रशय्यायां शेतेऽनन्तासनो हरिः ।
तदा लोका लयं यान्ति त एते गृहमेधिनाम् ॥ ४ ॥

*йадā чāхіндра-і̎аййāйā̎м і̎єте 'аннтāсано харі̎х
тадā локā лайам йāнті̎ та ете гр̎ха-медгінā̎м*

йадā – коли; *ча* – і; *ахі-індра* – царя змії; *і̎аййāйā̎м* – на ложе; *і̎єте* – лягає; *ананта-āсанах* – Той, кому престолом є Ананта Шеша; *харі̎х* – Господь Харі; *тадā* – тоді; *локāх* – планети; *лайам* – у непроявлений стан; *йāнті̎* – йдуть; *те ете* – ті самі; *гр̎ха-медгінā̎м* – матеріалістичних сімейних людей.

Коли Верховний Бог-Особа, Харі, лягає на Своє зміїне ложе, відоме як Ананта Шеша, усі планети матеріалістів разом із райськими планетами, як оце Місяць, ідуть у небуття.

ПОЯСНЕННЯ: Прив'язані до матеріальних речей люди прагнуть піднятися на райські планети, як-от Місяць. Є багато таких планет, яких матеріалісти прагнуть досягнути, щоб насолоджуватися набагато більшим матеріальним щастям, отримавши довшу тривалість життя і більше об'єктів чуттєвого задоволення. Однак сповнені цих прив'язаностей люди

не усвідомлюють, що навіть той, хто досягає найвищої планети, Брахмалоки, не врятується від смерті. У «Бхаґавад-гіті» Господь каже, що, навіть опинившись на Брахмалоці, неможливо уникнути страждань, пов'язаних із народженням, смертю, хворобами й старістю. Тільки той, хто досягнув обителі Господа, Вайкунтхи, більше не народжується в матеріальному світі. Однак *гріхамедгі*, чи матеріалісти, не хочуть користуватися цією нагодою. Вони воліють знову й знову переселятися з тіла в тіло, з планети на планету. Вони не бажають вічного життя, сповненого блаженства й знання, у царстві Бога.

Є два різновиди всесвітнього знищення. Один відбувається в кінці життя Брахми. Тоді всі планетні системи, включно з райськими планетами, розчиняються у воді та входять у тіло Гарбгодакашаї Вішну, що лежить в океані Гарбгодака на Шеші, змійному ложі. Під час іншого знищення, яке відбувається в кінці Брахминого дня, руйнуванню підлягають тільки всі нижчі планети. Коли ніч закінчується і Брахма прокидається, він творить нижчі планети заново. Цей вірш підтверджує слова «Бхаґавад-гіті» про те, що шанувальники півбогів втратили розум. Ці малорозумні люди не знають, що навіть коли їм вдасться досягнути райських планет, під час руйнування світу і вони, і півбоги, і їхні планети будуть знищені. Їм невідомо, що можна досягнути життя вічного та сповненого блаженства.

ВІРШ 5

ये स्वधर्मान्नि दुहन्ति धीराः कामार्थहेतवे ।

निःसङ्गा न्यस्तकर्मणः प्रशान्ताः शुद्धचेतसः ॥ ५ ॥

*йе сва-дгармāн на духйанті дгїrāḥ kāmārtха-хетаве
ніхсайṅā нйаста-кармāнах прайїāntāḥ іуuddга-четасах*

йе – ті, хто; *сва-дгармāн* – свої фахові обов'язки; *на* – не; *духйанті* – використовують; *дгїrāḥ* – мудрі; *kāma* – чуттєвого задоволення; *артха* – матеріального збагачення; *хетаве* – задля; *ніхсайṅāḥ*

– вільні від матеріальної прив'язаності; *нйаста* – відкинувши; *кармāнах* – корисливу діяльність; *праїїāntāх* – задоволені; *шуддга-четасах* – із чистою свідомістю.

Люди гострого інтелекту і чистої свідомості знаходять цілковите задоволення у свідомості Крішні. Звільнившись від впливу *лун* матеріальної природи, вони діють без бажання задовольнити чуття. Вірні своєму визначеному обов'язку, вони діють так, як належить.

ПОЯСНЕННЯ: Найкращий приклад такої людини – це Арджуна. Він був *кшатрієм*, і його обов'язок полягав у тому, щоб воювати. Загалом царі воюють, щоб розширити своє царство, яким вони правлять заради власного чуттєвого задоволення. Однак Арджуна відмовився воювати із цією метою. Він сказав, що війна з родичами його не надихає, навіть якщо у ній він здобуде царство. Однак коли Арджуна отримав наказ від Крішні й вислухав переконливі настанови «Бгаґавад-гіти», що його обов'язок – намагатися вдовольнити Крішну, він вступив у бій. Отже, Арджуна воював не задля чуттєвого задоволення, а для втіхи Верховного Бога-Особи.

Людей, які виконують свої обов'язки не заради чуттєвого задоволення, а для втіхи Верховного Господа, називають *ніхсанга*, тобто вільними від впливу *лун* матеріальної природи. Слова *нйаста-кармāнах* означають, що такі люди присвячують плоди своєї діяльності Верховному Богові-Особі. Хоча здається, що вони просто виконують свої обов'язки, насправді їхня діяльність вільна від розрахунку насолодити власні чуття – вони діють для задоволення Верховної Особи. Таких відданих називають *праїїāntāх*, тобто «цілковито задоволені». *Шуддга-четасах* означає, що вони перебувають у досконалій свідомості Крішні, завдяки чому їхня свідомість очищується. Людина з неочищеною свідомістю вважає себе повелителем у сесвіту, а людина із чистою свідомістю вважає себе вічним слугою Верховного Бога-Особи. Той, хто приймає становище вічного слуги Верховного Господа й постійно служить

Йому, досягає справжнього задоволення. Доки людина діє з розрахунком насолодити власні чуття, доти їй не знайти спокою. У цьому полягає різниця між звичайною свідомістю і свідомістю Крішні.

ВІРШ 6

निवृत्तिधर्मनिरता निर्ममा निरहङ्कृताः ।
स्वधर्माप्तेन सत्त्वेन परिशुद्धेन चेतसा ॥ ६ ॥

*нівртті-дгарма-ніратā нірмамā ніраханкртāх
сва-дгармаптена саттвена парішуддгена четасā*

нівртті-дгарма – у релігійну діяльність, що розвиває зречення; *ніратāх* – постійно занурені; *нірмамāх* – вільні від почуття власності; *ніраханкртāх* – без оманного его; *сва-дгарма* – своїми обов'язками; *аптена* – виконаними; *саттвена* – добром; *парішуддгена* – повністю очищеною; *четасā* – свідомістю.

Виконуючи свої обов'язки, діючи без прив'язаності й почуття власності чи оманного его й так повністю очистивши свою свідомість, людина повертається до свого природного становища. Виконуючи у такий спосіб свої так звані матеріальні обов'язки, людина може легко увійти в царство Бога.

ПОЯСНЕННЯ: Вжиті тут слова *нівртті-дгарма-ніратāх* означають «бувши постійно зануреними у релігійну діяльність, яка розвиває зречення». Є дві категорії релігійної діяльності. Одна з них – *правіртті-дгарма*, релігійна діяльність *гріхамедгі*, яку вони виконують, щоб піднятися на райські планети або досягнути матеріального процвітання і таким чином задовольнити свої чуття. Кожен з нас, народжених у матеріальному світі, має схильність панувати. Ця схильність називається *правіртті*. Релігійна діяльність протилежної природи називається *нівртті* й присвячена задоволенню Верховного Бога-Особи. Той,

хто здійснює віддане служіння у свідомості Крішні, вільний від власницького почуття та від оманного его й не вважає себе за Бога чи повелителя. Він завжди вважає себе за слугу. Тільки так можна очистити свою свідомість. Лише із чистою свідомістю можна увійти в царство Бога. Найпіднесеніші матеріалісти можуть піднятися на будь-яку планету матеріального світу, але їм усім доведеться знову й знову гинути під час знищення всесвіту.

ВІРШ 7

सूर्यद्वारेण ते यान्ति पुरुषं विश्वतोमुखम् ।
परावरेणं प्रकृतिमस्योत्पत्त्यन्तभावनम् ॥ ७ ॥

сūrйа-двāреṇа те йāнти пурушам віівато-мукхам
парāвареṇām пракртīm асйотпаттй-анта-бгāванам

сūrйа-двāреṇа – шляхом світла; *те* – вони; *йāнти* – приходять; *пурушам* – до Бога-Особи; *вііватах-мукхам* – чиє обличчя дивиться в усі сторони світу; *пара-авара-йіам* – володаря духовного й матеріального світів; *пракртім* – матеріальної причини; *асйа* – цього світу; *утпатті* – прояву; *анта* – знищення; *бгāванам* – причини.

Йдучи дорогою світла, такі звільнені особи досягають досконалого Бога-Особи, володаря матеріального й духовного світів, а також верховної причини їхньої появи та знищення.

ПОЯСНЕННЯ: Слова *сūrйа-двāреṇа* означають «дорогою світла», або «дорогою, що йде через Сонце». Дорога світла – це віддане служіння. Веди закликають не блукати в темряві, а вийти на шлях, що проходить через Сонце. Ці вірші пояснюють, що, йдучи дорогою світла, істота звільняється від скверни *лун* матеріальної природи та може увійти в царство досконалого Бога-Особи. Слова *пурушам віівато-мукхам* вказують на

вседосконалого Верховного Бога-Особу. Всі інші живі істоти, відмінні від Верховного Бога-Особи, дуже крихітні за своїми розмірами, хоча нам можуть здаватися дуже великими. Кожна з них нескінченно мала, і тому Веди називають Верховного Господа найвищою вічною істотою серед усіх вічних істот. Він володар матеріальних і духовних світів, а також найвища причина їхнього прояву. Матеріальна природа лише постає складники для космічного прояву, а причина його – це Господня енергія. Матеріальна енергія теж належить Господу. Як єднання батька й матері стає причиною появи дитини, так поєднання матеріальної енергії і погляду Верховного Бога-Особи стає причиною прояву матеріального світу. Отже, дійова причина світу – це не матерія, а Сам Господь.

ВІРШ 8

द्विपरार्धवसाने यः प्रलयो ब्रह्मणस्तु ते ।
तावदध्यासते लोकं परस्य परचिन्तकाः ॥ ८ ॥

*дві-парāрдгāвасāне йах пралайо брахманас ту те
тавад адгйāсате локам парасйа пара-чінтакāх*

дві-парāрдга – двох *парардг*; *авасāне* – наприкінці; *йах* – яка; *пра-лайах* – смерть; *брахманах* – Господа Брахми; *ту* – але; *те* – вони; *тават* – доти; *адгйāсате* – живуть; *локам* – на планеті; *парас-йа* – Усевишнього; *пара-чінтакāх* – думаючи про Верховного Бога-Особу.

Ті, хто поклоняється Хіраньягарбі, поширенню Бога-Особи, залишаються в матеріальному світі доти, доки закінчаться дві *парардги*, тобто до моменту смерті Господа Брахми.

ПОЯСНЕННЯ: Один різновид знищення всесвіту відбувається в кінці дня Брахми, а другий – у кінці Брахминого життя. Брахма вмирає через дві *парардги*, і разом з ним гине весь матеріаль-

ний усесвіт. Ті, хто поклоняється Хіраньягарбі, довершеному поширенню Верховного Бога-Особи, Г'арбгодакашаї Вішну, не йдуть безпосередньо до Верховного Бога-Особи на Вайкунтсі. Вони залишаються в цьому всесвіті на Сат'ялоці чи на іншій з вищих планет до кінця Брахминого життя. А коли Брахма покидає тіло, вони підіймаються в духовне царство разом із ним.

Слова *парасйа пара-чінтакāх* означають «завжди думаючи про Верховного Бога-Особу», тобто завжди залишаючись у свідомості Крішні. Коли ми кажемо «Крішна», ми маємо на увазі всю категорію *вішну-таттва*. Крішна містить у собі три втілення – *пуруші*, тобто Маха-Вішну, Г'арбгодакашаї Вішну та Кшіродакашаї Вішну, а також усі інші Господні втілення. Це підтверджує «Брахма-самхіта»: *rāmādi-mūrtiṣu kalā-nīyameṇa tīṣṭhan* – Господь Крішна завжди містить у Собі всі Свої численні поширення, як-от Рама, Нрісімха, Вамана, Мадгусудана, Вішну й Нараяна. Він існує разом з усіма Своїми довершеними частками й частками Своїх довершених часток, і кожна з Них нічим не поступається Самому Верховному Богові-Особі. Слова *парасйа пара-чінтакāх* стосуються тих, хто перебуває в повній свідомості Крішні. Такі особи або йдуть прямо до царства Бога, на планети Вайкунтхи, або, якщо вони поклоняються довершеній частці Господа, Г'арбгодакашаї Вішну, залишаються у всесвіті до його остаточного знищення, і йдуть до царства Бога після того.

ВІРШ 9

क्षमाम्भोऽनलानिलवियन्मनइन्द्रियार्थ-
भूतादिभिः परिवृतं प्रतिसञ्जिहीर्षुः ।
अव्याकृतं विशति यर्हि गुणत्रयात्मा
कालं पराख्यमनुभूय परः स्वयम्भूः ॥ ९ ॥

*кшмāmбго-’налāніла-війан-мана-індрійāртха-
бгūtādībgiḥ парівртам пратісайджіхіршух*

*авйāкртам вйīаті йархі гуна-трайāтмā
кāлам парāкхйам анубгūйа парах свайамбгūх*

кшмā – землею; *амбгах* – водою; *анала* – вогнем; *аніла* – повітрям; *вйīат* – ефіром; *манах* – розумом; *індрййа* – чуттями; *артха* – об'єктами чуттів; *бгūта* – его; *ādībgiх* – тощо; *парі-вртām* – покритий; *пратісайджіхіршух* – той, хто бажає знищити; *авйāкртам* – до незмінного духовного неба; *вйīаті* – він увіходить; *йархі* – коли; *гуна-трайā-ātмā* – той, що складений з трьох *гун*; *кāлам* – час; *пара-āкхйām* – що триває дві *парардги*; *анубгūйа* – провівши; *парах* – головний; *свайамбгūх* – Господь Брахма.

Збагачений досвідом життя протягом двох *парардг* – часу, яким обмежено існування трьох *гун* матеріальної природи, – Господь Брахма згортає матеріальний усесвіт, вкритий оболонками землі, води, повітря, вогню, ефіру, розуму, его тощо, і повертається до Бога.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші дуже важливе слово *авйāкртам*. Воно має таке саме значення, як і вжите у «Бгаґавад-гїті» слово *санāтана*. Матеріальний світ називають *вйāкрта*, тобто мінливим. Врешті-решт цей світ зникає повністю. Однак після його знищення світ духовний, *санатана-дґама*, існує і далі. Духовне небо називають *авйāкрта*, тобто незмінним. У ньому живе Верховний Бог-Особа. Коли під впливом чинника часу Господь Брахма бажає завершити своє правління матеріальним усесвітом, повернути його в непроявлений стан і піти в царство Бога, разом з ним повертаються до Бога й інші.

ВІРШ 10

एवं परेत्य भगवन्तमनुप्रविष्टा
ये योगिनो जितमरुन्मनसो विरागाः ।
तेनैव साकममृतं पुरुषं पुराणं
ब्रह्म प्रधानमुपयान्त्यगताभिमानाः ॥१०॥

*евам паретйа бгаґавантам ануправіштā
йе йогіно джїта-марун-манасо вірāгāх
тенаїва сāкам амртам пурушам пурāнам
брахма прадгāнам упайāнти агātāбгīmāнāх*

евам – так; паретйа – подолавши велику відстань; бгаґавантам – у Господа Брахму; ануправіштāх – увійшли; йе – ті, хто; йогінах – йоги; джїта – опанувавши; марут – дихання; манасах – розум; вірāгāх – зреченні; тена – з Господом Брахмою; ева – справді; сāкам – разом; амртам – втілення блаженства; пурушам – до Бога-Особи; пурāнам – найстаршого; брахма прадгāнам – Верховного Брахмана; упайāнти – йдуть; агāта – не йде; абгīmāнāх – чие оманне его.

Йоги, що практикою дихальних вправ й опанування розуму позбулися прив'язаності до матеріального світу, піднімаються до планети Брахми, подолавши величезну відстань до неї. Покинувши свої тіла, вони входять у тіло Господа Брахми, а коли Брахма досягає звільнення і йде до Верховного Бога-Особи, Верховного Брахмана, вони також входять у царство Бога разом із ним.

ПОЯСНЕННЯ: Досягнувши досконалості у своїй практиці, йоги можуть піднятися на найвищу планету всесвіту – Брахма-локу, чи Сатьялоку. Покинувши свої матеріальні тіла, вони можуть увійти в тіло Господа Брахми. Вони не є відданими безпосередньо Самому Господу, і тому не можуть досягнути звільнення відразу ж. Їм доводиться чекати, поки звільниться Брахма, і тільки тоді разом з Брахмою досягають звільнення і вони. Поки жива істота поклоняється тому чи іншому півбогу, її свідомість, цілком природно, буде занурена в думки про цього півбога і їй не вдасться отримати звільнення відразу ж, тобто увійти в царство Бога, як не вдасться їй і злитися із безособистісним саявом Верховного Бога-Особи. Такі йоги й ті, хто поклоняється півбогам, ризикують народитися ще раз під час наступного творення всесвіту.

ВІРШ 11

अथ तं सर्वभूतानां हृत्पद्मेषु कृतालयम् ।
श्रुतानुभावं शरणं ब्रज भावेन भामिनि ॥११॥

*атха там сарва-бгūtānām хрт-падмешу кртāлайам
ірута-анубгāвам ішара-нам враджа бгāвена бгāміні*

атха – тому; *там* – Верховного Бога-Особи; *сарва-бгūtānām* – усіх живих істот; *хрт-падмешу* – у серцях-лотосах; *крта-āлайам* – що перебуває; *ірута-анубгāвам* – чію славу ти чула; *ішара-нам* – по притулок; *враджа* – іди; *бгāвена* – відданим служінням; *бгāміні* – люба матінко.

Отож, люба матінко, здійснюючи віддане служіння, відразу ж візьми притулок у Верховного Бога-Особи, що перебуває в серці кожної істоти.

ПОЯСНЕННЯ: Розвинувши повну свідомість Крішні, можна встановити безпосередній зв'язок із Верховним Богом-Особою, відродивши свої вічні стосунки з Ним як зі Своїм коханим, Верховною Душею, сином, другом чи паном. Є велике розмаїття трансцендентних любовних стосунків із Верховним Господом, які можна відродити й так відчутти істинне єднання з Ним. Єдність, про яку говорять філософи-*маяваді*, і єдність, яку мають на увазі вайшнави, – це зовсім різні речі. Що *маяваді*, що вайшнави бажають злитися з Усевишнім, але вайшнави не втрачають своєї індивідуальності. Вони хочуть зберегти індивідуальність коханої Господа, Його батька чи матері, друга чи слуги.

У трансцендентному світі слуга й господар суть одне. Така природа Абсолюта. Хоча в духовному світі існують стосунки слуги й пана, слуга перебуває на тому самому рівні, що й пан. У цьому полягає справжня єдність. Господь Капіла радить матері не цікавитися жодними непрямыми методами. Вона вже практикувала прямий метод, тому що Верховний Господь народився її сином. Насправді Девахуті більше не потребува-

ла жодних настанов, бо вже досягла досконалості. Капіладева порадив їй далі йти цим шляхом. Тому Він називає Свою матір словом *бгāміні*, натякаючи, що вона вже думає про Господа як про Свого сина. Господь Капіла закликає Девахуті стати відразу ж на шлях відданого служіння, свідомості Крішні, бо без цього ніхто не може звільнитися з тенет *маї*.

ВІРШІ 12–15

आद्यः स्थिरचराणां यो वेदगर्भः सहर्षिभिः ।

योगेश्वरैः कुमारद्यैः सिद्धैर्योगप्रवर्तकैः ॥१२॥

भेददृष्ट्याभिमानेन निःसङ्गेनापि कर्मणा ।

कर्तृत्वात्सगुणं ब्रह्म पुरुषं पुरुषर्षभम् ॥१३॥

स संसृत्य पुनः काले कालेनेध्वरमूर्तिना ।

जाते गुणव्यतिकरे यथापूर्वं प्रजायते ॥१४॥

ऐश्वर्यं पारमेष्ठ्यं च तेऽपि धर्मविनिर्मितम् ।

निषेव्य पुनरायान्ति गुणव्यतिकरे सति ॥१५॥

ādyāḥ sthīra-cārāṇām yo veda-garbhāḥ saharṣibhiḥ
yogeśvaraḥ kumāradyaiḥ siddhairyogapravartakaiḥ

bheda-dṛṣṭyābhimānena nīḥsaṅgēnāpi karmāṇā
kartṛtvāt sa-guṇam brahma puruṣam puruṣarṣabham

sa saṁsṛtīya puṇaḥ kāle kāleneidhvaramūrtinā
jāte guṇa-vyatikare yathāpūrvam prajāyate

aīśvaryaṁ pārameṣṭhyaṁ ca te 'pi dharmavinirmitam
nīṣevya puṇar āyānti guṇa-vyatikare sati

ādyāḥ – творець, Господь Брахма; *sthīra-cārāṇām* – нерухомих і рухомих проявів; *yaḥ* – хто; *veda-garbhāḥ* – вмістище Вед; *sa* – разом із; *rṣibhiḥ* – мудрецями; *yoḡa-īśvaraḥ* – великими йоґами-містиками; *kumāra-ādyaiḥ* – Кумарами та іншими; *siddhāḥ* – досконалими живими істотами; *yoḡa-pravartakaiḥ*

– вчителями системи йоґи; *бгеда-дріштйā* – через незалежне бачення; *абгімāнена* – хибними уявленнями; *ніхсанґена* – безкорисливими; *ані* – хоча; *карманā* – своїми діями; *картртвāt* – через свідомість вершителя дій; *са-гунам* – наділеного духовними якостями; *брахма* – Брахмана; *пурушам* – Бога-Особи; *пуруша-ршабгам* – перше втілення *пуруші*; *сах* – він; *самсртйа* – досягнувши; *пунах* – знову; *кāле* – тоді; *кāлена* – за допомогою часу; *йівара-мўртінā* – прояву Господа; *джāте гуна-вйатікаре* – коли починається взаємодія *гун*; *йатхā* – як; *пўрвам* – перед тим; *праджйāте* – народжується; *аііварйам* – до багатства; *пāрамештхйам* – царського; *ча* – і; *те* – мудреці; *ані* – також; *дгарма* – своїми праведними діями; *вінірмітам* – створеного; *нішевйа* – насолодившись; *пунах* – знову; *айāнті* – повертаються; *гуна-вйатікаре саті* – коли відбувається взаємодія *гун* природи.

Люба мати, є люди, які поклоняються Верховному Богові-Особі з якоюсь корисливою ціллю, але навіть півбоги, як Брахма, великі мудреці, як Санат-кумар, і великі муні, як Марічі, змушені знову повертатися в матеріальний світ під час творення всесвіту. Коли три *гуни* матеріальної природи починають взаємодіяти, Брахма, творець проявленого космосу й вмістище ведичної мудрості, а також великі мудреці, вчителі духовної практики й системи йоґи, під впливом чинника часу повертаються назад у матеріальний світ. Завдяки своїй безкорисливій діяльності вони звільняються і досягають першого втілення *пуруші*, але під час творення вони повертаються, отримуючи таку саму форму й таке ж становище, як і перед тим.

ПОЯСНЕННЯ: Як усім відомо, сам Брахма досягає звільнення, проте своїх відданих він звільнити неспроможний. Півбоги, як-от Брахма й Господь Шіва, не здатні дарувати живій істоті звільнення. Як підтверджує «Бгаґавад-гіта», з лабетів *маї* звільняється тільки той, хто віддається Крішні, Верховному Богові-Особі. У цьому вірші Брахму названо *аййах стхіра-*

чарāṇām. Він первинна істота, перше створіння, і, з'явившись на світ, він починає творити весь проявлений космос. Верховний Господь наділяє його досконалим знанням щодо того, як творити. Тут його названо *веда-гарбга*, і це означає, що він досконало розуміє смисл Вед. Брахму завжди оточують такі величні особистості, як Марічі, Каш'япа й сім мудреців, а також великі йоґи-містики, Кумари та багато інших живих істот високого духовного рівня. Водночас він має особисті інтереси, окремі від Господніх бажань. Слово *бгеда-дріштйā* означає, що іноді Брахма вважає себе незалежним від Верховного Господа або одним з трьох однаково незалежних утілень. Брахмі доручено творити, Вішну підтримує, а Рудра, Господь Шіва, знищує. Їх трьох визнають втіленням Верховного Господа, яким доручено керувати окремими *гунами* матеріальної природи, але ніхто з них не має незалежності від Верховного Бога-Особи. Слова *бгеда-дріштйā* вжито в цьому вірші тому, що в Брахми є невеличка схильність вважати себе так само незалежним, як Рудра. Брахма іноді думає, що він не залежить від Верховного Господа, і Брахміні віддані теж так вважають. Через це, коли після знищення матеріального світу *гуни* матеріальної природи знову починають взаємодіяти й починається нове творення, Брахмі доводиться повернутися сюди. Хоча Брахма досягає Верховного Бога-Особи в образі першого втілення *пуруші*, Маха-Вішну, сповненого всіх трансцендентних якостей, він не може залишитися в духовному світі.

Треба відзначити, що Брахма повертається до матеріального світу не так, як інші істоти. Брахма, великі *ріші* та великий учитель йоґи (Шіва) не належать до звичайних живих істот, вони наділені великою могутністю і всією містичною досконалістю йоґи. Проте водночас у них залишається схильність прагнути злиття з Усевишнім, і тому їм доводиться повертатися в цей світ. «Шрімад-Бгаґаватам» зазначає, що поки жива істота вважає себе за рівну Верховному Богові-Особі, вона ще не завершила свого очищення і не здобула досконалого знання. Навіть досягнувши першої *пуруша-аватари*, Маха-

Вішну, після знищення матеріального творіння, такі особи знову падають або повертаються в матеріальний світ.

Імперсоналісти припускаються фатальної помилки, вважаючи, що Верховний Господь приходить у матеріальному тілі та що через це треба медитувати не на образ Усевишнього, а на безформність. Через цю помилку навіть великі йоги-містики та могутні трансценденталісти змушені повертатися сюди під час наступного творення. За винятком імперсоналістів та моністів, усі живі істоти можуть безпосередньо взятися до відданого служіння у повній свідомості Крішні й досягнути звільнення завдяки трансцендентному любовному служінню Верховному Богові-Особі. Віддане служіння може мати різні рівні розвитку, на яких відданий думає про Верховного Господа як про свого пана, друга, сина і, нарешті, коханого. Це розмаїття трансцендентної дійсності завжди повинно існувати.

ВІРШ 16

ये त्विहासक्तमनसः कर्मसु श्रद्धयान्विताः ।
कुर्वन्त्यप्रतिषिद्धानि नित्यान्यपि च कृत्स्नशः ॥१६॥

*йе тв іх'асакта-манасах карма-су і'раддгай'анвіт'ах
курвант'і апратішіддга'ні нит'й'ан'і апі ча кртснай'ах*

йе – ті, хто; *ту* – але; *іха* – у цьому світі; *асакта* – прив'язаний; *манасах* – чий розум; *кармасу* – до корисливої діяльності; *і'раддгай'а* – вірою; *анвіт'ах* – наділені; *курвант'і* – виконують; *апратішіддга'ні* – з прив'язаністю до результату; *нит'й'ан'і* – визначені обов'язки; *апі* – певно; *ча* – і; *кртснай'ах* – регулярно.

Люди, які надмірно прив'язані до матеріального світу, ретельно і з глибокою вірою щодня виконують усі визначені їм обов'язки, прагнучи насолодитися плодами своєї праці.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому й п'яти наступних віршах «Шрімад-Бхаґаватам» засуджує людей, надмірно прив'язаних до матерії.

Ведичні писання вчать, що прив'язані до матеріальної насолоди люди повинні приносити жертви й проводити деякі ритуали. Їм необхідно дотримуватися певних приписів у своєму щоденному житті, і тоді вони зможуть піднятися на райські планети. У цьому вірші сказано, що таким людям не вдасться досягнути звільнення. Ті, хто поклоняється півбогам, вважають кожного півбога за окремого Бога, не можуть увійти в духовний світ, а про тих, хто просто ревно виконує свої обов'язки задля покращення свого матеріального становища, годі й казати.

ВІРШ 17

रजसा कुण्ठमनसः कामात्मानोऽजितेन्द्रियाः ।
पितृन् यजन्त्यनुदिनं गृहेष्वभिरताशयाः ॥१७॥

раджасā куṇṭха-манасаḥ kāmātmāno 'джітендрійāḥ
pitṛn йаджантй анудінам грхешв абгіратāйāḥ

раджасā – луною пристрасті; *куṇṭха* – сповнений тривоги; *манасаḥ* – чий розум; *kāma-ātmānaḥ* – прагнучи чуттєвого задоволення; *аджіта* – неприборкані; *індрійāḥ* – чуття яких; *pitṛn* – прабатькам; *йаджанті* – вони поклоняються; *анудінам* – щодня; *грхешу* – у домашнє життя; *абгірата* – занурений; *айāḥ* – чий розум.

Діючи під впливом *луни* пристрасті й не приборкуючи чуття, такі люди сповнені тривоги і завжди прагнуть чуттєвих насолод. Вони поклоняються прабатькам та працюють день і ніч, намагаючись покращити економічне становище своєї сім'ї, громади й країни.

ВІРШ 18

त्रैवर्गिकास्ते पुरुषा विमुखा हरिमेधसः ।
कथायां कथनीयोरुविक्रमस्य मधुद्विषः ॥१८॥

*траі-варгіка̄с те пурушā вімукхā харі-медгасах
катхāйāм катханійору- вікрамасйа мадгудвішах*

траі-варгіка̄х – цікавлячись тільки трьома методами покращення свого становища; *те* – ті; *пурушāх* – особи; *вімукхāх* – не виявляють цікавості; *харі-медгасах* – Господа Харі; *катхāйāм* – до розваг; *катханійа* – гідних оспівування; *уру-вікрамасйа* – незрівнянної могутності; *мадгу-двішах* – убивці демона Мадгу.

Їх називають *траі-варгіка*, бо їхні інтереси зводяться до трьох методів покращення свого становища. Вони відвертаються від Верховного Бога-Особи, який може забрати всі страждання зумовленої душі. Їх не цікавлять розваги Верховного Бога-Особи, що описують трансцендентну велич Господа й тому якнайбільше варті нашої уваги.

ПОЯСНЕННЯ: Згідно з ведичною наукою, є чотири основи поступу: релігійність, економічний розвиток, задоволення чуттів і звільнення. Люди, яких цікавлять лише матеріальні насолоди, зосереджують свої зусилля на визначених обов'язках. Їх цікавлять три основи людського поступу: релігійні ритуали, економічний розвиток і задоволення чуттів. Покращуючи своє матеріальне становище, вони отримують можливість насолоджуватися матеріальним життям. Тому матеріалістів цікавлять ці три засади людського поступу, які називають *траі-варгіка*. *Траі* означає «три», а *варгіка* означає «шляхи поступу». Таких матеріалістичних людей ніколи не приваблює Верховний Бог-Особа. Навпаки, вони просто цураються Його.

Верховного Бога-Особу названо в цьому вірші *харі-медгах*, або тим, хто може врятувати з круговерті народжень і смертей. Матеріалістів ніколи не цікавлять оповіді про дивовижні Господні розваги. Вони вважають їх вигадками, а Верховного Господа – такою самою людиною, жителем матеріального світу. Вони не можуть йти шляхом відданого служіння, чи свідомості Крішні. Такі матеріалісти цікавляться породженими уявою газетними історіями, романами й драмами. «Бгаґавад-

гіта» й «Шрімад-Бхагаватам» наводять достовірні перекази про діяння Господа, розповідаючи про Його участь у битві на Курукшетрі, про діяльність Пандавів й інших супутників Господа у Вріндавані та Двараці. Проте матеріалісти, поглинуті намаганням покращити своє становище в матеріальному світі, не цікавляться діяннями Господа. Їх цікавлять справи великих політиків чи багатих світських персон, але аж ніяк не трансцендентні діяння Верховного Господа.

ВІРШ 19

नूनं दैवेन विहता ये चाच्युतकथासुधाम् ।
 हित्वा शृण्वन्त्यसद्गथाः पुरीषमिव विड्भुजः ॥१९॥

*нūнам даівена віхатā йе чāчйута-катхā-судгām
 хітвā їрñвантї асад-гātхāх пурїшам іва від-бгуджах*

нūнам – певно; *даівена* – волею Господа; *віхатāх* – засуджені; *йе* – ті, хто; *ча* – також; *ачйута* – про несхибного Господа; *катхā* – від оповідей; *судгām* – нектару; *хітвā* – відмовившись; *їрñвантї* – слухають; *асад-гātхāх* – історії про матеріалістів; *пурїшам* – випорожнення; *іва* – як; *від-бгуджах* – поїдачі випорожнень (свині).

Вищою волею Господа такі люди приречені на поразку. Через їхнє небажання слухати нектарні оповіді про діяння Верховного Бога-Особи, їх порівнюють із поїдачами випорожнень – свинями. Вони відмовляються слухати про трансцендентні діяння Господа й замість того слухають про нечестиві вчинки матеріалістів.

ПОЯСНЕННЯ: Усі люблять слухати про інших людей: чи про політиків, чи про багатих людей, чи про вигаданих героїв, описаних у романах. Існують гори безглузких книжок, романів та творів умоглядних філософів. Матеріалістичних людей дуже цікавлять такі книжки, але коли їм пропонують книги, наповнені істинним знанням, як-от «Шрімад-Бхагаватам», «Бхагавад-

гіта», «Вішну Пурана» або інші писання – Біблія чи Коран, – це їх не приваблює. На цих людях лежить таке саме прокляття вищих сил, як і на свині. Свиню цікавлять випорожнення. Якщо її пригостити вишуканими стравами зі згущеного молока чи очищеного масла, вони їй не припадуть до смаку, вона бажатиме огидні, смердючі випорожнення, які їй здаються дуже смачними. Матеріалістів вважають за нещасних і проклятих, тому що їх цікавить діяльність, яка веде до пекла, а до трансцендентної діяльності вони байдужі. Описи Господніх діянь подібні до нектару, а будь-які інші твори, що поглинають нашу увагу, – це просто отрута.

ВІРШ 20

दक्षिणेन पथार्यम्णः पितृलोकं व्रजन्ति ते ।
प्रजामनु प्रजायन्ते श्मशानान्तक्रियाकृतः ॥२०॥

*дакші́нена патха́рйам́нах пітр-лока́м враджанті те
праджа́м ану праджа́йанте і́маі́йā́нта-крі́йā-крта́х*

дакші́нена – південною; патха́ – дорогою; арйам́нах – сонця; пітр-лока́м – до Пітрілоки; враджанті – йдуть; те – вони; праджа́м – свої родини; ану – тоді; праджа́йанте – народжуються; і́маі́йā́нта – у крематорії; анта – до кінця; крі́йā – корисливу діяльність; крта́х – виконуючи.

Таким матеріалістам вдається досягнути планети Пітрілока, йдучи південним шляхом сонця, але потім вони знову повертаються на цю планету й народжуються у власних родин, знову беручись до тої ж корисливої діяльності й присвячуючи їй усе життя, від народження до смерті.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» (9.21) мовиться, що такі люди піднімаються на вищі планетні системи, а коли запас накопичених за багато життів корисливих дій вичерпується, вони

повертаються на цю планету. Так вони мандрують, то вгору, то вниз. Повертаючись із вищих планет, вони знову з'являються в тих самих рідинах, до яких були так прив'язані. Вони народжуються і беруться до корисливої діяльності, якої не полишають аж до смерті. Є багато ритуалів, які писання приписують проводити протягом життя, починаючи від народження й аж до смерті, і такі люди дуже прив'язані до цих ритуалів.

ВІРШ 21

ततस्ते क्षीणसुकृताः पुनर्लोकमिमं सति ।
पतन्ति विवशा देवैः सद्यो विभ्रंशितोदयाः ॥२१॥

татас те кшіна-сукртāх пунар локам імам саті
патанті вівайіā девайх садйō вібгратіітодайāх

татах – тоді; *те* – вони; *кшіна* – вичерпавши; *су-кртāх* – результати добродесної діяльності; *пунах* – знову; *локам імам* – на цю планету; *саті* – о праведна мати; *патанті* – падають; *вівайіāх* – безпорадні; *девайх* – вищою силою; *садйāх* – раптом; *вібграті-іта* – скинутий; *удайāх* – чий добробут.

Коли результати їхньої добродесної діяльності вичерпуються, вони з вищої волі знову падають на цю планету, як людина, досягнувши високої посади, іноді несподівано втрачає своє становище.

ПОЯСНЕННЯ: Іноді трапляється, що людина досягає дуже високої урядової посади, а тоді раптом втрачає її, і ніхто не може їй допомогти. Так само, коли приємний період закінчується, нерозумні люди, яким найбільше кортіло стати жителями вищих планет, змушені падати назад на цю планету. Різниця між піднесенням відданого і звичайної людини, прив'язаної до корисливої діяльності, полягає в тому, що відданий, досягнувши духовного царства, більше ніколи не падає, а звичайна

людина падає вниз навіть після того, як досягнула найвищої планетної системи, Брахмалоки. «Бгаґавад-гіта» підтверджує (*āбрахма-бгуванāл локаḥ*), що навіть той, хто підіймається до найвищої планети, змушений повертатися вниз. Водночас Крішна запевняє у «Бгаґавад-гіті» (8.16): *mām upetiya tu kaunteya punar dжанма на відйате* – «Кожен, хто досягає Моєї обителі, більше ніколи не повертається до зумовленого життя в матеріальному світі».

ВІРШ 22

तस्मात्त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठिनम् ।
तद्गुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदाम्बुजम् ॥२२॥

*тасмāт твам̐ сарва-бгāвена бгаджасва парамештхінам
тад-гуṇāйрайайā бгактйā бгаджанійā-падāмбуджам*

тасмāт – тому; *твам* – ти (Девахуті); *сарва-бгāвена* – з екстатичною любов'ю; *бгаджасва* – поклоняйся; *парамештхінам* – Верховному Богові-Особі; *тад-гуṇа* – якостями Господа; *айрайайā* – спричиненим; *бгактйā* – відданим служінням; *бгаджанійā* – гідні поклоніння; *пада-амбуджам* – чії лотосові стопи.

Отож, люба матусю, Я раджу тобі взяти притулок у Верховного Бога-Особи, бо Його лотосові стопи – гідний об'єкт поклоніння. Поклоняйся Йому з усією відданістю і любов'ю, і ти втвердишся у трансцендентному любовному служінні.

ПОЯСНЕННЯ: Слово *парамештхінам* іноді застосовують, називаючи Брахму. *Парамештхі* означає «найвища особа». Як Брахма є найвищою особою в цьому всесвіті, так Крішна є Верховною Особою в духовному світі. Господь Капіладева радить матері віддатися під захист лотосових стіп Верховного Бога-

Особи, Крішні, тому що це найкращий притулок. Цей вірш не радить шукати притулку в півбогів, навіть найвищих, як оце Брахма чи Шіва. Треба шукати притулку у Верховного Бога-Особи.

Сарва-бгāvена означає «в екстазі цілковитої любові». *Бгава* являє собою високий рівень розвитку, що передує досягненню чистої любові до Бога. У «Бгаґавад-гіті» мовиться: *будгā бгāва-саманвітāх* – той, хто досягнув рівня *бгави*, може прийняти лотосові стопи Господа Крішні за об'єкт поклоніння. Те саме радить тут Своїй матері Господь Капіла. Варто відзначити в цьому вірші також слова *тад-гуṇāīрайайā бгактйā*. Це означає, що віддане служіння Крішні трансцендентне, це не матеріальна діяльність. Це засвідчує «Бгаґавад-гіта», оповідаючи, що занурені у віддане служіння особи увійшли в духовне царство. *Брахма-бгуййā калпате* – вони відразу досягають царства трансцендентності.

Віддане служіння в повній свідомості Крішні – це єдиний засіб досягнути найвищої досконалості людського життя. Це пояснює тут Своїй матері Господь Капіла. Отже, *бгакті* за своєю природою *ніргуна*, тобто вільне від будь-якого дотику матеріальної природи. Хоча зовні віддане служіння скидається на матеріальну діяльність, воно ніколи не стає *сагуна*, тобто оскверненим матеріальними якостями. Як свідчать слова *тад-гуṇāīрайайā*, якості Господа Капіли такі вишукані, що немає потреби відвертати свою увагу на будь-яку іншу діяльність. Його стосунки з відданими такі піднесені, що відданому не потрібно більше нікому поклонятися. Як відомо, демоніця Путаана прийшла вбити Крішну, отруївши Його, але Він прихильно поставився до того, що вона погодувала Його грудьми, і дарував їй таке становище в духовному світі, яке має Його мати. Отже, віддані у своїх молитвах кажуть, що коли демон, який хотів убити Крішну, отримує таке піднесене становище, то який інший об'єкт прив'язаності й поклоніння ще можна шукати? Є два різновиди релігійної діяльності: одна призначена для матеріального розвитку, а друга – для духовного.

Узявши притулок біля лотосових стіп Крішні, людина досягає обох різновидів процвітання – і матеріального, і духовного. Навіщо тоді звертатися до будь-яких півбогів?

ВІРШ 23

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः ।
जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यद् ब्रह्मदर्शनम् ॥२३॥

*вāsудеде бгагаваті бгакті-йогах прайоджітах
джанайаті айіу ваірāгйам джйāнам йад брахма-дарііанам*

вāsудеде – Крішні; *бгагаваті* – Богові-Особі; *бгакті-йогах* – віддане служіння; *прайоджітах* – здійснюване; *джанайаті* – породжує; *айіу* – дуже швидко; *ваірāгйам* – зречення; *джйāнам* – знання; *йат* – яке дає; *брахма-дарііанам* – самоусвідомлення.

Практика свідомості Крішні й віддане служіння Йому дають можливість швидко розвинути знання та зречення і досягнути самоусвідомлення.

ПОЯСНЕННЯ: Люди обмеженого розуму стверджують, що *бгакті-йога*, віддане служіння, призначена для людей без великого трансцендентного знання і зречення. Однак правда полягає в тому, що людині, яка в повній свідомості Крішні присвячує себе на віддане служіння Йому, не потрібно окремо розвивати зречення чи чекати, поки в ній прокинеться трансцендентне знання. Писання проголошують, що в людини, яка непохитно здійснює віддане служіння Господу, самі собою розвиваються всі хороші якості півбогів. Зовні не видно, як саме ці достоїнства з'являються у відданого, але це справді відбувається. Можна взяти хоча б приклад мисливця, який насолоджувався вбивством тварин, але, ставши відданим, не захотів убити навіть мурашку. Такі якості відданого.

Тому, хто прагне здобути трансцендентне знання, варто вдатися до чистого відданого служіння і не марнувати часу на умоглядні роздуми. Людям, які шукають відчутних досяг-

нень у пізнанні Абсолютної Істини, треба звернути увагу на вжиті в цьому вірші слово *брахма-дарііанам*. *Брахма-дарііанам* означає «пізнання, чи усвідомлення, Трансцендентного». Той, хто служить Вāsудеві, може реально пізнати Брахман. Якби Брахман був безособистісний, не було б ужито слова *дарііанам*, яке означає «побачити на власні очі». *Дарііанам* означає, що можна побачити Верховного Бога-Особу, Вāsудеву. Про *дарііанам* не було б жодної мови, якби і споглядач, і той, кого споглядають, не були особи. *Брахма-дарііанам* означає, що, побачивши Верховного Бога-Особу, людина відразу ж пізнає і безособистісний Брахман. Відданому не потрібно окремо досліджувати природу Брахмана. Те саме розповідається й у «Бгаґавад-гіті»: *брахма-бгūйāйа калпате* – відданий відразу досягає самоусвідомлення і стає душею, яка пізнала Абсолютну Істину.

ВІРШ 24

यदास्य चित्तमर्थेषु समेष्विन्द्रियवृत्तिभिः ।
न विगृह्णाति वैषम्यं प्रियमप्रियमित्युत ॥२४॥

йадāсйа чіттам артхешу самешв індрійа-врттібгіх
на вігрхṇāті вайшамйām прійам апрійам іті ута

йадā – коли; *асйа* – відданого; *чіттам* – розум; *артхешу* – в об'єктах чуттів; *самешу* – однаково; *індрійа-врттібгіх* – під час діяльності чуттів; *на* – не; *вігрхṇāті* – помічає; *вайшамйām* – різницю; *прійам* – приємне; *апрійам* – неприємне; *іті* – так; *ута* – певно.

Розум піднесеного відданого врівноважений навіть під час діяльності чуттів, і відданий залишається трансцендентним до приємного й неприємного.

ПОЯСНЕННЯ: Поведінка піднесеного відданого демонструє, що означає розвинути трансцендентне знання і зречення від матеріальних принад. Він ніщо не вважає приємним чи неприємним, тому що ніколи не намагається насолодити власні

чуття. Усі свої дії та думки він присвячує задоволенню Бога-Особи. Чи він у духовному світі, чи в матеріальному – його розум завжди врівноважений. Він розуміє, що в матеріальному світі немає нічого хорошого, тут усе погане, тому що осквернене матерією. Оцінки матеріалістів про те, що хороше, а що погане, що моральне, а що ні, засновуються просто на умоглядних здогадах чи сентиментах. Насправді в матеріальному світі немає нічого хорошого. Тільки в царстві духу все є абсолютним добром. У духовному розмаїтті немає жодних вад. Відданий дивиться на все з духовного погляду й тому завжди залишається врівноваженим. Це самовладання свідчить про те, що він досягнув трансцендентного рівня. До нього самі собою приходять зречення (*вайраг'я*), тоді – знання (*г'яна*), а далі – реальне усвідомлення трансцендентного. Отже, піднесений відданий приводить себе в гармонію з трансцендентними якостями Господа й у цьому розумінні стає якісно єдиний з Верховним Богом-Особою.

ВІРШ 25

स तदैवात्मनात्मानं निःसङ्गं समदर्शनम् ।
हेयोपादेयरहितमारूढं पदमीक्षते ॥२५॥

sa taḍaivātmānātmānaṁ niḥsaṅgaṁ sama-darśīṇaṁ
heyōpādeya-rahitaṁ ārūḍhaṁ padaṁ īkṣate

saḥ – чистий відданий; *taḍā* – тоді; *eva* – певно; *ātmānā* – своїм трансцендентним інтелектом; *ātmānaṁ* – себе; *niḥsaṅgaṁ* – без матеріальної прив'язаності; *sama-darśīṇaṁ* – дивлячись на все однаково; *heyā* – від неприйнятного; *upādeya* – та прийнятного; *rahitam* – вільного; *ārūḍhaṁ* – що піднявся; *padaṁ* – до трансцендентного рівня; *īkṣate* – бачить.

Завдяки своєму трансцендентному інтелекту чистий відданий на все дивиться однаково й бачить свою непричетність до матеріальної скверни. Він не поділяє речі на

вищі й нижчі та відчуває, що піднявся на трансцендентний рівень і став якісно рівним Верховній Особі.

ПОЯСНЕННЯ: Відчуття чогось неприємного виникає тільки через прив'язаність. Відданий вільний від особистих прив'язаностей і тому не відчуває приємного й неприємного. Для служіння Господу він готовий прийняти що завгодно, навіть якщо йому самому це не до вподоби. Насправді він цілковито вільний від особистих вподобань, і тому все, що задовольняє Господа, удовольняє і його. Наприклад, спочатку Арджуні не хотілося воювати, але коли він зрозумів, що цієї битви прагне Господь, він теж прийняв її як своє бажання. Так ставиться до всього чистий відданий. Для себе самого він ніщо не вважає приємним чи неприємним, він робить усе тільки для Господа і тому залишається вільним від прив'язаності та відрази. Це трансцендентний стан врівноваженості. Чистий відданий черпає насолоду в задоволенні Верховного Господа.

ВІРШ 26

ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान् ।
दृश्यादिभिः पृथग्भावैर्भगवानेक ईयते ॥२६॥

*джн'яна-м'атрам парам брахма парам'атмеїварах пуман
дріш'ї-адібгіх пртхак бг'авайр бга'аван ека їйате*

джн'яна – знання; *м'атрам* – уособлення; *парам* – трансцендентний; *брахма* – Брахман; *парама-атма* – Параматма; *їїварах* – володар; *пуман* – Наддуша; *дріш'ї-адібгіх* – філософським пошуком та іншими методами; *пртхак бг'авайх* – згідно з різними методами пізнання; *бга'аван* – Верховний Бог-Особа; *ека*х – один; *їйате* – сприймається.

Верховний Бог-Особа єдиний і являє Собою довершене трансцендентне знання, але послідовникам різних методів пізнання він являє Себе по-різному: як безособистісний

Брахман, як Параматма, як Верховний Бог-Особа або як пуруша-аватара.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші треба відзначити слово *дрійй-ādībgiḥ*. Згідно з Джівною Госвами, *дрійй* означає *г'яна*, філософський пошук. *Г'яна-йогою*, або методом філософського пошуку, заснованого на різних концепціях, того самого Бгаґавана, чи Верховного Бога-Особу, пізнають як безособистісний Брахман. Натомість послідовникам восьмиступеневої системи йоґи Він являє Себе як Параматма. Однак ті, хто розвиває чисту свідомість Крішні, або чисте знання, намагаючись пізнати Абсолютну Істину, усвідомлюють Його як Верховну Особу. Усвідомлення Трансцендентного спирається на знання. Вжиті тут слова, *парамāтмеїварах пумāн*, вказують на трансцендентну особу, Наддушу. Наддушу теж названо *пурушею*, але слово *бгаґавāн* вже безпосередньо вказує на Верховного Бога-Особу, сповненого шести щедрот: багатства, слави, сили, краси, знання і зречення. Він, Бог-Особа, присутній у різних духовних небесах. Усі вжиті слова: *парамāтмā, йівара* й *пумāн* – вказують на те, що поширенням Верховного Бога-Особи немає краю.

Для того, щоб пізнати Верховного Бога-Особу, треба раніше чи пізніше стати на шлях *бгакті-йоґи*. Шляхи *г'яна-йоґи* й *дг'яна-йоґи* повинні врешті-решт підвести до рівня *бгакті-йоґи*, і вже тоді можна легко зрозуміти, що означає *парамāтмā, йівара, пумāн* тощо. Друга пісня «Шрімад-Бгаґаватам» радить усім, у кого досить розуму, – і відданому, і корисливому трудівнику, і шукачеві звільнення – якнайсерйозніше взятися до відданого служіння. Також «Шрімад-Бгаґаватам» пояснює, що всі бажання, які можна задовольнити за допомогою корисливої діяльності, навіть прагнення піднятися на вищі планети, можна здійснити просто за допомогою відданого служіння. Верховний Господь сповнений шести щедрот, і тому Він може дарувати будь-яке з них Своему відданому.

Різним мислителям єдиний Верховний Бог-Особа являє Себе або як Верховна Особа, або як безособистісний Брахман,

або як Параматма. Імперсоналісти зливаються з безособистісним Брахманом, але досягають вони цього не завдяки поклонінню безособистісному Брахману. Той, хто здійснює віддане служіння і водночас бажає злитися з існуванням Верховного Господа, здійснює своє бажання. Якщо хтось взагалі бажає злитися з існуванням Усевишнього, йому слід здійснювати віддане служіння.

Відданий може побачити Верховного Господа віч-на-віч, але це недоступно *г'яні*, умоглядному філософу чи йогу. Вони нездатні досягнути рівня Господніх супутників. У писаннях ніде не сказано, що, розвиваючи знання чи поклоняючись безособистісному Брахману, можна зробитися особистим супутником Верховного Бога-Особи. Неможливо ним стати й за допомогою практики принципів йоги. Безособистісний Брахман безформний, і тому його описують словом *адрійя*. Знеособлене сйиво *брахмаджйоті* закриває обличчя Верховного Господа. Деякі йоги бачать тільки чотирирукого Вішну у своєму серці, отожд для них Верховний Господь також невидимий. Господа може побачити тільки Його відданий. Слово *дрійй-адібгіх* у цьому вірші вжито марно. Верховний Бог-Особа одночасно видимий і невидимий, тобто проявляється в різних аспектах. Аспекти Параматми й Брахмана невидимі, видимий лише аспект Бгаґавана. Це чудово пояснено у «Вішну Пурані». Усесвітня форма Господа й безформне Господнє сйиво-Брахман невидимі й тому належать до нижчих аспектів. Доктрина всесвітньої форми матеріальна, тоді як концепція безособистісного Брахмана духовна, однак вершина пізнання духу – це пізнання Бога-Особи. У «Вішну Пурані» мовиться: *вішнур брахма-сварупеґа свайам ева вйавастхітах* – істинна суть Брахмана – це Вішну, тобто Вішну є Верховним Брахманом. *Свайам ева* – йдеться про Його особистісний аспект. Найвища доктрина духу – це концепція Верховного Бога-Особи. Це підтверджено у «Бгаґавад-гіті»: *йад ґатвā на нівартанте тад дгāма парамāй мама*. Цей вірш «Бгаґавад-гіті» словами *парамāй мама* називає обитель, з якої ніхто не повертається

до сповненого страждань зумовленого життя. Весь простір, усі обителі й усе суще належать Вішну, але місце, де Він живе Сам, називають *тад дгāма парамам*, Його найвищою обителлю. Цю найвищу обитель Господа треба зробити метою свого життя.

ВІРШ 27

एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः ।

युज्यतेऽभिमतो ह्यर्थो यदसङ्गस्तु कृत्स्नशः ॥२७॥

etāvān ева йогена *самагре̎неха* йогінах

йуджйате 'бгімато хй артхо *йад асан'га*с ту кртснаіах

etāvān – такою мірою; *ева* – саме; *йогена* – практикою йоги; *самагре̎на* – все; *іха* – у цьому світі; *йогінах* – йога; *йуджйате* – досягається; *абгіматах* – бажана; *хі* – певно; *артхах* – мета; *йат* – що; *асан'гах* – неприв'язаність; *ту* – справді; *кртснаіах* – цілковита.

Усіх йогів об'єднує спільне розуміння того, що потрібно розвинути цілковите зречення від матерії. Цього стану можна досягнути різними формами йоги.

ПОЯСНЕННЯ: Є три головні різновиди йоги: *бгакті-йога*, *г'яна-йога* й *аштан'га-йога*. І віддані, і *г'яні*, і йоги однаково намагаються звільнитися від матеріального рабства. *Г'яні* намагаються звільнити свої чуття від матеріальної діяльності. *Г'яна-йог* вважає, що матерія ілюзорна, а істина – це Брахман, і тому, поглиблюючи знання, намагається відірвати чуття від матеріальних насолод. *Аштан'га-йоги* теж намагаються приборкати чуття. Натомість віддані намагаються залучити чуття до служіння Господу. Із цього видно, що метод *бгакт*, відданих, кращий за метод *г'яні* та йогів. Йоги-містики просто намагаються приборкати чуття практикою восьми ступенів йоги: *ями*, *ніями*, *асани*, *пранаями*, *прат'яхари* тощо; а *г'яні* за допомогою роздумів намагаються усвідомити, що чуттєві насолоди ілюзорні.

Однак найлегший і найпряміший метод полягає в тому, щоб залучити чуття до служіння Господу.

Усі йоги ставлять собі за ціль відірвати чуття від матеріальної діяльності. Однак кінцева мета у всіх різна. Г'яні бажають злитися із саявом Брахмана, йоги прагнуть пізнати Параматму, а віддані хочуть розвинути свідомість Крішні й досягнути трансцендентного любовного служіння Господу. Це любовне служіння являє собою рівень досконалого панування над чуттями. Насправді діяльність чуттів є ознакою життя і зупинити її неможливо. Відірвати чуття від матерії можна тільки тоді, коли вони отримують вище заняття. Як підтверджено у «Бгаґавад-гіті»: *парам дриштвā нівартате* – діяльність чуттів можна згорнути, якщо скерувати їх на вищу діяльність. А вища діяльність чуттів – це служіння Господу. Це мета всієї йоги.

ВІРШ 28

ज्ञानमेकं पराचीनैरिन्द्रियैर्ब्रह्म निर्गुणम् ।
अवभात्यर्थरूपेण भ्रान्त्या शब्दादिधर्मिणा ॥२८॥

*джйāнам екам парāчїнаїр індрійаїр брахма нїргунам
авабгāтї артха-рūпеṇа бгрāнтїā шабдāді-дгарміṇā*

джйāнам – знання; екам – одне; парāчїнаїх – тими, хто відвертається; індрійаїх – чуттями; брахма – Верховна Абсолютна Істина; нїргунам – поза матеріальними гунами; авабгāті – являється; артха-рūпеṇа – формою різних об'єктів; бгрāнтїā – помилково; шабдā-āді – звуком і т. д.; дгарміṇā – наділеною.

Ті, хто відкидає Трансцендентність, пізнають Верховну Абсолютну Істину методом емпіричного чуттєвого сприйняття і, спираючись на свої хибні умовиводи, вважають усе відносним.

ПОЯСНЕННЯ: Верховна Абсолютна Істина, Бог-Особа, – єдиний, але Своїм безособистісним аспектом Він пронизує все.

Це ясно описано у «Бгаґавад-гіті». Господь Крішна каже: «Весь явлений світ – це не що інше, як поширення Моєї енергії». Все спирається на Нього, але це не означає, що Він перебуває в усьому. Різні відчуття, як, наприклад, слухове сприйняття барабанного бою, зорове сприйняття вродливої жінки чи смакове сприйняття язиком молочних ласощів, надходять до нашого розуму через різні органи чуттів і тому викликають різну реакцію. Отож зібрану чуттями інформацію поділяють на окремі категорії, хоча насправді все суть єдине як прояв енергії Верховного Господа. Так само вогонь має дві енергії: тепло та світло – і ними може проявити себе у багатстві форм, по-різному являючи себе чуттям. Філософи-маяваді проголошують це розмаїття оманюю. Проте філософи-вайшнави не погоджуються, що воно ілюзорне, вони вважають його проявом різноманітних енергій Верховного Бога-Особи, а тому невідмінним від Нього.

Філософія, яка проголосіє Абсолют за істину, а Його творіння – за ілюзію (*брахма сатйам джаґан мітхйā*), не знаходить схвалення у філософів-вайшнавів. Хоча кажуть: не все золото, що блищить, – це не означає, що блискуча річ ілюзорна. Наприклад, перламутр здається схожим на золото. Таке омане враження виникає тільки в очах людини, і з цього аж ніяк не випливає, що перламутрова мушля – ілюзія. Так само, побачивши форму Крішни, можна не зрозуміти, хто Він насправді, але це не означає, що Він – ілюзія. Щоб збагнути форму Крішни, треба керуватися настановами таких сповнених знання книг, як «Брахма-самхіта». *Īūvaraḥ paraṁaḥ kṛiṣṇaḥ saḥ-cīd-ānanda-viḡrahaḥ* – Крішна, Верховний Бог-Особа, має вічне, сповнене блаженства духовне тіло. Своїми недосконалими чуттями нам не вдасться пізнати форму Господа. Ми повинні отримати знання про Нього з іншого джерела. Тому тут мовиться: *джйāнам екам*. «Бгаґавад-гіта» підтверджує, що тільки дурні, просто побачивши Крішну, вважають Його звичайною людиною. Їм невідомо, що Верховний Бог-Особа володіє безмежним знанням, могутністю і багатством.

Роздуми, що спираються на можливості матеріальних чуттів, ведуть до висновку, що Всевишній безформний. Саме через ці умоглядні здогади зумовлена душа залишається в невігластві під владою ілюзорної енергії. Верховну Особу можна пізнати тільки за допомогою трансцендентного звуку, Господніх слів, записаних у «Бхаґавад-гіті». Там Господь каже, що немає нічого вищого за Нього Самого. Безособистісне саяво Брахмана спирається на Його особу. Чисте, абсолютне знання, викладене у «Бхаґавад-гіті», порівнюють з водами Ґанґи. Вони настільки чисті, що можуть очистити навіть віслюків та корів. Однак якщо хтось, нехтуючи водами чистої Ґанґи, спробує омитися брудною водою стічної канами, йому не вдасться очиститися. Так само чисте знання про Абсолют можна здобути тільки слухаючи Сам Абсолют, вільний від усілякої скверни.

Як вказує цей вірш, люди, які відкидають Верховного Бога-Особу й намагаються за допомогою роздумів з'ясувати природу Абсолютної Істини, спираються на діяльність недосконалих чуттів. Однак досягнути безформний Брахман можна тільки за допомогою слухання, а не за допомогою власного досвіду. Отож знання отримують за допомогою слуху. Це підтверджує «Веданта-сутра»: *śāstra-īonītvāt* – чисте знання можна отримати тільки з авторитетних писань. Отже, так звані умовиводи щодо Абсолютної Істини не мають жодної цінності.

Справжнє ество живої істоти – це її свідомість, яка присутня завжди, чи істота занурена у глибокий сон, чи пильнує, чи бачить сновидіння. Навіть у глибокому сні свідомість живої істоти може відчувати щастя або страждання. Коли свідомість проявляється через призму тонкого й грубого матеріальних тіл, вона залишається покрита, але коли вона очищується за допомогою практики свідомості Крішні, істота звільняється від рабства повторних народжень і смертей. Коли неосквернене чисте знання істоти звільняється від покровів *ґун* матеріальної природи, проявляється істинне ество живої істоти й вона бачить, що вона – вічний слуга Верховного Бога-Особи. Як усунути покрови із цього знання? Промені сонця світять

так само, як і сонце. У чистому небі вони яскраво сяють, але, коли їх закриває хмара, чи *мая*, тоді починає панувати темрява й чуттєве сприйняття стає недосконалим. Отже, щоб вирватися з полону невігластва, треба пробудити в собі духовну свідомість, свідомість Крішні, спираючись на вказівки авторитетних писань.

ВІРШ 29

यथा महानहंरूपस्त्रिवृत्पञ्चविधः स्वराट् ।
एकादशविधस्तस्य वपुर्ण्डं जगद्यतः ॥२९॥

йатхā махāн ахам-рūпас трі-врт пайча-відгах сварāт
екāдайā-відгас тасйа вапур аңдам джагад йатах

йатхā – як; *махāн* – *махат-таттва*; *ахам-рūпах* – оманне его; *трі-врт* – три *гуни* матеріальної природи; *пайча-відгах* – п'ять матеріальних елементів; *сва-рāт* – індивідуальна свідомість; *екāдайā-відгах* – одинадцять чуттів; *тасйа* – живої істоти; *вапур* – матеріальне тіло; *аңдам* – *брахманда*; *джагад* – усесвіт; *йатах* – звідки чи з кого.

Із сукупної матеріальної енергії, *махат-таттви*, я проявив оманне его, три *гуни* матеріальної природи, п'ять матеріальних елементів, індивідуальну свідомість, одинадцять чуттів і матеріальне тіло. Весь усесвіт постає з Верховного Бога-Особи.

ПОЯСНЕННЯ: Верховного Господа називають *махат-пада*, і це означає, що сукупна матеріальна енергія, відома як *махат-таттва*, лежить біля Його лотосових стіп. Джерело, або сукупна енергія, з якої постає проявлений космос, – це *махат-таттва*. З неї виникають решта двадцять чотири категорії, тобто одинадцять чуттів (разом з розумом), п'ять об'єктів чуттів, п'ять матеріальних елементів, а також свідомість, інтелект

й оманне его. Верховний Бог-Особа – це причина *махат-таттви*, і тому, у певному розумінні, раз усе постає з Верховного Господа, між Господом і проявленим космосом немає різниці. Але водночас проявлений космос відмінний від Господа. Велике значення має в цьому вірші слово *сварāt*. *Сварāt* означає «незалежний». Верховний Господь незалежний, і індивідуальна душа також незалежна. Хоча свободу живої істоти не вдається порівняти з абсолютною незалежністю Господа, все-таки жива істота має крихітну незалежність. Індивідуальна душа займає матеріальне тіло, зроблене з п'яти елементів та чуттів, а незалежний Верховний Господь посідає велетенське тіло всесвіту. Індивідуальне тіло тимчасове, і так само всесвіт, який вважають за тіло Верховного Господа, теж тимчасовий. Індивідуальне тіло, як і всесвітнє, являє собою утвор *махат-таттви*. За допомогою інтелекту треба зрозуміти відмінність між цими двома тілами. Усі знають, що матеріальне тіло розвивається завдяки духовній іскрі, і так само всесвітнє тіло розвивається завдяки іскрі Верховного Духа, Наддуші. Як індивідуальна душа наділена свідомістю, так само наділена свідомістю і Верховна Душа. І хоча між свідомістю Верховної Душі та свідомістю індивідуальної душі є певна подібність, свідомість індивідуальної душі обмежена, а свідомість Верховної Душі безмежна. Це описано у «Бгаґавад-гіті» (13.3): *क्षेत्राद्भ्यां чāpi māi viddhī* – Наддуша присутня в кожному полі діяльності, так само як індивідуальна душа присутня в індивідуальному тілі. Обидві наділені свідомістю. Різниця полягає в тому, що індивідуальна душа усвідомлює тільки одне індивідуальне тіло, а Наддуша усвідомлює всі індивідуальні тіла.

ВІРШ 30

एतद्वै श्रद्धया भक्त्या योगाभ्यासेन नित्यशः ।
समाहितात्मा निःसङ्गो विरक्त्या परिपश्यति ॥३०॥

*етад ваі іраддгайā бгактйā йогабгйāсена нитйаіах
самāхитāтмā нйхсанго вірактйā паріпаійаті*

етат – це; *ваі* – певно; *іраддгайā* – з вірою; *бгактйā* – відданим служінням; *йога-абгйāсена* – практикою йоги; *нитйаіах* – завжди; *самāхита-ātma* – той, чий розум зосереджений; *нйхсангах* – вільний від зв'язків з матерією; *вірактйā* – зреченням; *паріпаійаті* – пізнає.

Це досконале знання здобуває людина, яка з вірою, непохитністю і повним зреченням присвятила себе відданому служінню, яка завжди занурена в думки про Всевишнього і яка не має жодного зв'язку з матерією.

ПОЯСНЕННЯ: Атеїст, що практикує містичну йогу, ніколи не осягне цього досконалого знання. Тільки ті, хто практично здійснюють віддане служіння у повній свідомості Крішні, можуть зануритися в досконале *самадгі*. Лише вони можуть побачити й зрозуміти істинну природу всього проявленого космосу та його причину. Цей вірш чітко зазначає, що досконале знання не може здобути той, хто не навчився з повною вірою практикувати віддане служіння. Слова *самāхитāтмā* й *самадгі* – це синоніми.

ВІРШ 31

इत्येतत्कथितं गुर्वि ज्ञानं तद् ब्रह्मदर्शनम् ।
येनानुबुद्ध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥३१॥

*ітй етат катхітам гурві джйāнам тад брахма-даріāнам
йенāнубуддгйате таттвам пракртех пурушасйа ча*

іті – так; *етат* – це; *катхітам* – описано; *гурві* – шановна матінко; *джйāнам* – знання; *тат* – що; *брахма* – Абсолютну Істину; *даріāнам* – що являє; *йена* – яким; *анубуддгйате* – пізнається; *таттвам* – істина; *пракртех* – матерії; *пурушасйа* – духу; *ча* – і.

О вельмишановна матінко! Я описав тобі шлях пізнання Абсолютної Істини, яким можна дійти правдивого розуміння матерії, духу та їхнього зв'язку.

ВІРШ 32

ज्ञानयोगश्च मन्त्रिष्ठो नैर्गुण्यो भक्तिलक्षणः ।
द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः ॥३२॥

джн'яна-йогаї ча ман-ніштхо наїргун'йо бгакті-лакшаґаґах
двайор апї ека ева̀ртхо бгаґавач-чабда-лакшаґаґах

джн'яна-йогах – філософський пошук; *ча* – і; *ман-ніштхах* – скерований до Мене; *наїргун'яах* – вільний від гун матеріальної природи; *бгакті* – відданим служінням; *лакшаґаґах* – що називається; *двайох* – обох; *апї* – ба більше; *екаґа* – одна; *ева* – певно; *артхах* – мета; *бгаґават* – Верховний Бог-Особа; *їабда* – словом; *лакшаґаґах* – означена.

Вінець філософського пошуку – це пізнати Верховного Бога-Особу. Зрозумівши це та звільнившись від впливу гун матеріальної природи, людина підіймається на рівень відданого служіння. Чи відданим служінням, чи філософським пошуком, треба знайти найвищу ціль – Верховного Бога-Особу.

ПОЯСНЕННЯ: У «Бгаґавад-гіті» йдеться, що після багатьох-багатьох життів, присвячених філософському пошуку, мудра людина врешті-решт усвідомлює, що В'асудева, Верховний Бог-Особа, – це все суще, і тому віддається Йому. Такі серйозні шукачі істини трапляються дуже рідко, тому що це дуже великі душі. Якщо філософський пошук не привів до пізнання Верховної Особи, його слід вважати незавершеним. Треба шукати істину далі, аж поки прийде розуміння Верховного Господа й відданого служіння.

«Бгаґавад-гіта» дає можливість безпосередньо зустрітися з Богом-Особою і зазначає, що ті, хто вдається до інших методів – філософських роздумів чи практики містичної йоґи, – зазнають великих труднощів. Через багато-багато років цих важких зусиль йоґ чи мудрий філософ може прийти до Господа, але цей шлях дуже важкий. Натомість шлях відданого служіння легкий для всіх. Результатів, яких дають філософська мудрість і роздуми, можна досягти просто за допомогою відданого служіння. Водночас, якщо умоглядні роздуми не приводять мислителя до пізнання Бога-Особи, весь його пошук залишається марним клопотом, який він добровільно взяв на себе. Остаточна мета мудреця-філософа полягає в тому, щоб злитися з безособистісним Брахманом, але Брахман – це не що інше, як саяйво Верховної Особи. Господь каже у «Бгаґавад-гіті» (14.27): *брахмаңо хі пратіштхāхам амртасйāвйайасйа ча* – «Я – основа безособистісного Брахмана, незнищенної обителі найвищого блаженства». Господь – це верховне вмістище всієї насолоди, включно з блаженством Брахмана, тому вважають, що людина, яка непохитно вірить у Верховного Бога-Особу, вже пізнала безособистісний Брахман і Параматму.

ВІРШ 33

यथेन्द्रियैः पृथग्द्वारैरर्थो बहुगुणाश्रयः ।

एको नानेयते तद्ब्रह्मगवान् शास्त्रवर्त्मभिः ॥३३॥

йатхендрійайаіх пртхак-двāраір артхо баху-гуñāйрайах
еко нāнейате тадвад бгаґавāн шāстра-вартмабгіх

йатхā – як; *індрійайаіх* – чуттями; *пртхак-двāраіх* – по-різному; *артхāх* – об'єкт; *баху-гуñā* – багатьма якостями; *āйрайах* – наділений; *еках* – один; *нāñā* – по-різному; *йāте* – сприймається; *тадвад* – так само; *бгаґавāн* – Верховний Бог-Особа; *шāстра-вартмабгіх* – згідно з різними вказівками писань.

Різні чуття по-різному сприймають один і той самий об'єкт, тому що він має різні якості. Так само Верховний Бог-Особа – один, але у світлі різних пояснень священних писань Його бачать по-різному.

ПОЯСНЕННЯ: Хтось може подумати, що шлях *г'яна-йоги*, філософських роздумів, провадить до безособистісного Брахмана, тоді як віддане служіння у свідомості Крішні поглиблює віру в Бога-Особу й відданість Йому. Проте тут сказано, що як *бгакті-йога*, так і *г'яна-йога* призначені для досягнення однієї мети – Бога-Особи. Послідовникам методу *г'яна-йоги* той самий Бог-Особа здається чимось безособистісним. Як різні чуття по-різному сприймають один і той самий об'єкт, так і Верховний Господь прихильникам умоглядних роздумів здається безособистісним. На великій відстані гора скидається на хмару, і той, хто не знає, може висловити здогад, що гора – це хмара. Насправді це не хмара, це велика гора. За допомогою авторитетів треба зрозуміти, що це хмароподібне громаддя – не хмара, а гора. Якщо підійти до гори ближче, перед очима замість хмари постане гора, покрита зеленню. А коли ми наблизимось до неї впритул, ми побачимо все розмаїття природи, яка її вкриває. Інший приклад, що ілюструє значення цього вірша, – це аналіз молока. Дивлячись на молоко, ми бачимо, що воно біле, коли ми його куштуємо, ми відчуваємо приємний смак. Доторкнувшись до нього, ми відчуваємо прохолоду, а понюхавши, відчуваємо приємний запах. За допомогою слуху ми дізнаємося, що це називається молоко. Досліджуючи молоко різними чуттями, ми приходимо до висновку, що це щось біле, щось смачне, щось запашне тощо. Насправді це молоко. Так само ті, хто намагається знайти Верховного Бога-Особу за допомогою умоглядних роздумів, можуть пізнати сяйво Його тіла, тобто безособистісний Брахман; ті, хто намагається знайти Верховного Бога-Особу за допомогою практики йоги, можуть пізнати Його як локалізовану Наддушу; але ті, хто намагається прямо наблизитися до Верховної Істини за

допомогою практики *бгакті-йоги*, можуть побачити Його вічна-віч як Верховну Особу.

Зрештою, мета всіх методів – це Верховна Особа. Людина, якій пощастило за допомогою вказівок священних писань повністю очиститися від матеріальної скверни, віддається Верховному Господу, зрозумівши, що Він вміщує в Собі все суще. Смак молока можна відчуті тільки язиком, його не відчуті очима, ніздрями чи вухами, і так само досконало пізнати Абсолютну Істину й насолодитися всім блаженством її природи можна тільки йдучи одним шляхом – шляхом відданого служіння. Це підтверджено у «Бгаґавад-гіті»: *бгактйā māṁ abhī-jānāti* – якщо хтось хоче досконало пізнати Абсолютну Істину, йому треба взятися до відданого служіння. Звичайно, до кінця пізнати Абсолютну Істину не під силу нікому. Для безмежно малих живих істот це неможливо. Однак найповнішого розуміння, можливого для живої істоти, можна досягнути тільки за допомогою відданого служіння, і ніяк інакше.

Йдучи різними викладеними в писаннях шляхами, можна досягнути безособистісного саява Верховного Бога-Особи. Трансцендентне блаженство, яке істота відчуває від пізнання безособистісного Брахмана чи від злиття з ним, дуже глибоке, тому що Брахман є *ананта*. *Тад брахма нішкалаṁ анантам* – *брахмананда* не має меж. Проте можна досягнути чогось навіть вищого за це безмежне блаженство. Така природа Трансцендентного. Безмежне можна також перевершити, піднявшись на ще вищий рівень – досягнувши Крішні. Коли істота вступає в безпосередні стосунки з Крішною, смак і почуття, якими вона насолоджується в заснованих на відданому служінні взаєминах, не має собі рівних і перевершує навіть блаженство досягнення трансцендентного Брахмана. Тому Прабодгананда Сарасваті каже, що *кайвалья*, блаженство пізнання Брахмана, поза сумнівом, дуже велике й викликає захоплення численних філософів, але відданому, який зрозумів, як насолоджуватися заснованими на відданому служінні взаєминами з Господом, ця насолода безмежним Брахманом

здається пекельним стражданням. Отож треба намагатися піднятися навіть над блаженством Брахмана, щоб увійти у стосунки з Крішною і мати змогу спілкуватися з Ним віч-на-віч. Розум становить осереддя всієї діяльності чуттів, а Крішну називають володарем чуттів, Хрішкікешею. Треба зосередити розум на Хрішкікеші, тобто Крішні, як це показав на своєму прикладі Махарадж Амбаріша (*са ваі манах крішна-падāравіндайох*). *Бгакті* – це основа всіх методів. Без *бгакті* ні *г'яна-йога*, ні *аштанга-йога* не можуть привести до успіху, і поки людина не звернулася до Крішні, жодні методи самоусвідомлення не приведуть її до найвищої мети.

ВІРШІ 34–36

क्रियया क्रतुभिर्दानैस्तपःस्वाध्यायमर्शनैः ।
 आत्मेन्द्रियजयेनापि सन्न्यासेन च कर्मणाम् ॥३४॥
 योगेन विविधाङ्गेन भक्तियोगेन चैव हि ।
 धर्मेणोभयचिह्नेन यः प्रवृत्तिनिवृत्तिमान् ॥३५॥
 आत्मतत्त्वावबोधेन वैराग्येण दृढेन च ।
 ईयते भगवानेभिः सगुणो निर्गुणः स्वदृक् ॥३६॥

крійайā кратубгір дāнаіс тапах-свāдгйāа-маріāанаіх
ātмендрійа-джайенāпі саннийāсена ча кармаṇām

йогена вівідгāнгена бгакті-йогена чаіва хі
дгармеṇобгайа-чіхнена йах правртті-ніврттімāн

ātма-таттвāвабодгена вайрāгйēна дрдгена ча
йāте бгагавāн ебгіх сагуṇо нїргуṇах сва-дрк

крійайā – корисливою діяльністю; *кратубгіх* – жертвоприношеннями; *дāнаіх* – роздачею милостині; *тапах* – аскезами; *свāдгйāа* – вивченням ведичної літератури; *маріāанаіх* – і філософським пошуком; *ātма-індрійа-джайена* – приборкуванням розуму та чуттів; *apī* – також; *саннийāсена* – зреченням; *ча* – і; *кармаṇām* – від корисливої діяльності; *йогена* – практикою йоги;

вiвiдга-аїґена – із різних елементів; *бгакті-йоґена* – відданим служінням; *ча* – і; *ева* – певно; *хі* – справді; *дгармеґа* – визначеними обов'язками; *убгаїа-чіхнена* – маючи обидві ознаки; *їах* – що є; *правртті* – прив'язаність; *нівртті-мāн* – зреченість; *ātма-таттва* – науки самоусвідомлення; *авабодґена* – пізнанням; *ваїрāїґеґа* – зреченням; *дрдґена* – сильним; *ча* – і; *їāте* – пізнається; *бгаḡавāн* – Верховний Бог-Особа; *ебḡіх* – цими; *са-гунах* – у матеріальному світі; *ніргунах* – поза *гунами* матеріальної природи; *сва-дрк* – той, хто бачить Своє природне становище.

Здійснюючи корисливу діяльність і жертвоприношення, роздаючи пожертви, дотримуючись аскез, вивчаючи різні писання, провадячи філософський пошук, опановуючи розум, приборкуючи чуття, приймаючи стан зречення і виконуючи свої обов'язки, визначені згідно із суспільним станом, практикуючи різні елементи йоґи, розвиваючи відданість Господу й здійснюючи віддане служіння у двох аспектах, з прив'язаністю і без прив'язаності, пізнаючи науку самоусвідомлення і розвиваючи глибоке зречення, знавець різних методів самоусвідомлення пізнає Верховного Бога-Особу таким, яким Він являє Себе в матеріальному світі, а також у трансцендентному світі.

ПОЯСНЕННЯ: Як мовиться в попередньому вірші, треба дотримуватися викладених у писаннях засад. Для членів різних суспільних і духовних станів визначені різні обов'язки. Із цього вірша зрозуміло, що корислива діяльність, жертвоприношення і роздача милостині призначені для людей, які живуть сімейним життям. У суспільстві є чотири стани: *брахмачар'я*, *гріхастха*, *ванапрастха* й *санньяса*. *Гріхастхам*, сімейним людям, насамперед радять приносити жертви, роздавати милостиню і виконувати свої визначені обов'язки. А от аскези, вивчення ведичних писань і філософський пошук радять *ванапрастхам* – людям, які вже відійшли від активних справ. Вивчати ведичну

літературу під керівництвом істинного духовного вчителя – це обов'язок *брахмачар'ї*, тобто учня. *Атмендрія-джайа* – опанування розуму та приборкання чуттів – це обов'язок тих, хто зрікся світу. Усі ці різновиди діяльності покладено різним людям в обов'язок, щоб вони могли піднятися на рівень самоусвідомлення, а тоді – на ступінь свідомості Крішні, відданого служіння.

Слова *бгакті-йоґена чаїва хі* означають, що всі обов'язки, описані у тридцять четвертому вірші, – чи то йоґа, чи то жертвопринесення, чи то корислива діяльність, чи вивчення ведичної літератури, чи зречення від світу – слід виконувати в рамках *бгакті-йоґи*. Згідно з граматиною санскриту, слова *чаїва хі* вказують на те, що всю цю діяльність треба здійснювати разом із домішкою відданого служіння, бо інакше вона не дасть жодних плодів. Будь-які визначені обов'язки треба виконувати для задоволення Верховного Бога-Особи. Це підтверджують слова «Бгаґавад-гіти» (9.27): *йат кароші йад айінасі* – «Хоч би що ти робив, хоч би що ти їв, хоч би які жертви ти приносив, хоч би які аскези ти накладав на себе, хоч би яку милостиню ти роздавав, – результат усієї цієї діяльності треба віддавати Верховному Господу». Вжите тут слово *ева* означає, що людина мусить діяти саме так. Якщо людина не привносить у всі свої дії відданого служіння, їй не вдасться досягнути того, чого вона бажає, а якщо в усіх її діях на першому місці стоїть *бгакті-йоґа*, людина може не сумніватися в тому, що досягне остаточної мети.

Ми повинні прийти до Верховного Бога-Особи, Крішні, і про це йдеться у «Бгаґавад-гіти»: «Після багатьох-багатьох життів істота приходить до Верховної Особи, Крішні, і віддається Йому, розуміючи, що Він – усе суще». Також у «Бгаґавад-гіти» Господь каже: *бгоктāрам йаджйа-тапасām* – «Хоч би які аскези виконувала людина, хоч би які жертви приносила, насолоджується цим усім Верховний Бог-Особа». Він володар усіх планет і друг кожної живої душі.

Слова *дгармеңбгайа-чіхнена* означають, що метод *бгакті-*

Його має дві ознаки: прив'язаність до Верховного Господа й зречення від усіх матеріальних зв'язків. Поступ на шляху відданого служіння характеризують дві ознаки. Так само їду супроводжує два явища. Голодна людина дістає від неї силу й задоволення, і водночас поступово звільняється від голоду. Так само у відданому служінні приходить справжнє знання і зречення від будь-якої матеріальної діяльності. Жодна інша діяльність не дарує такого зречення від матерії та прив'язаності до Всевишнього. Є дев'ять методів, які допомагають поглибити прив'язаність до Верховного Господа: слухати, оспівувати, пам'ятати Його, молитися, поклонятися, служити Господу, ставитися до Нього як до друга, все Йому присвячувати й служити Його лотосовим стопам. Методи, які допомагають поглибити зречення від матеріальної діяльності, пояснено у тридцять шостому вірші.

Піднятися на вищі планети, до райського царства, можна виконуючи свої визначені обов'язки й приносячи жертви. Коли людина зрікається світу й завдяки цьому стає трансцендентна до таких бажань, вона може пізнати Брахман, безособистісний аспект Усевишнього, а коли вона пізнає своє природне становище, вона усвідомлює суть усіх методів самоусвідомлення та утверджується в чистому відданому служінні. На цьому рівні вона може досягнути Верховного Бога-Особу, Бга'авана.

Пізнання Верховної Особи названо в цьому вірші *ātma-tattva-avaśodhana* («пізнавши своє справжнє природне становище»). Той, хто справді пізнав своє природне становище вічного слуги Верховного Господа, втрачає прив'язаність до служіння матеріальному світу. Усі так чи інакше здійснюють якесь служіння. Якщо людина не знає свого природного становища, вона служить своєму грубому тілу, чи сім'ї, чи громаді, чи країні. Коли ж людина бачить своє природне становище (слова *сва-дрк* означають «той, хто бачить»), вона втрачає прив'язаність до цього матеріального служіння і присвячує себе відданому служінню.

Людина, яка, перебуваючи під впливом *лун* матеріальної

природи, виконує визначені в писаннях обов'язки, може піднятися на вищі планетні системи. Панівні божества вищих планетних систем – це представники Верховного Бога-Особи в матеріальному світі, як-от бог Сонця, бог Місяця, бог повітря, Брахма чи Господь Шіва. Усі півбоги представляють Верховного Господа в матеріальному світі. За допомогою матеріальної діяльності можна досягнути цих півбогів, але неможливо піднятися вище. Про це мовиться у «Бхаґавад-гіті» (9.25): *йāntī देवा-व्रतā देवां* – люди, які прив'язані до півбогів і які виконують свої обов'язки, можуть досягнути обителів цих півбогів. У такий спосіб можна піти на планету *nītiv*, тобто предків. Натомість той, хто повністю усвідомив суть життя, береться до відданого служіння і пізнає Верховного Бога-Особу.

ВІРШ 37

प्रावोचं भक्तियोगस्य स्वरूपं ते चतुर्विधम् ।
कालस्य चाव्यक्तगतेर्योऽन्तर्धावति जन्तुषु ॥३७॥

prāvocaṁ bhakti-yogaśya svarūpaṁ te catur-viḍgam
kālasya chāvayakta-gateḥ yo 'ntardgāvatī jantūṣu

prāvocaṁ – пояснена; *bhakti-yogaśya* – відданого служіння; *sva-rūpaṁ* – сутність; *te* – тобі; *catur-viḍgam* – у чотирьох різновидах; *kālasya* – часу; *cha* – також; *avayakta-gateḥ* – непомітний рух; *yaḥ* – який; *antardgāvatī* – переслідує; *jantūṣu* – живих істот.

Люба матінко, я пояснив тобі метод відданого служіння та його чотири форми, яких воно набирає в людському суспільстві. Також я пояснив тобі, як вічний час переслідує живі істоти, хоча його плін для них непомітний.

ПОЯСНЕННЯ: Метод *bhakti-yogi*, відданого служіння, – це головна річка, яка плине до моря Абсолютної Істини, а всі інші згадані тут методи – це наче її притоки. Підбиваючи підсумок,

Господь Капіла підкреслює важливість відданого служіння. Як уже було зазначено, практику *бгакті-йоги* поділяють на чотири різновиди: три з них відбуваються під впливом *гун* матеріальної природи, а один – на трансцендентному рівні, вільному від дотику *гун* матеріальної природи. Віддане служіння, змішане з *гунами* матеріальної природи, являє собою засіб для продовження матеріального існування, і тільки віддане служіння, вільне від бажання насолодитися плодами своїх дій і від спроб знайти істину за допомогою емпіричної філософії, являє собою чисте, трансцендентне віддане служіння.

ВІРШ 38

जीवस्य संसृतीर्बह्वीरविद्याकर्मनिर्मिताः ।

यास्वङ्गं प्रविशन्नात्मा न वेद गतिमात्मनः ॥३८॥

джівасйа самсртїр бахвїр авідйā-карма-нірмітāх
йāсв аңгā правїіанн āтмā на веда гатїм āтманах

джівасйа – живої істоти; самсртїх – шляхів у матеріальному світі; бахвїх – багато; авідйā – у невігластві; карма – діяльність; нірмітāх – що породжені; йāсу – у які; аңгā – люба матінко; правїїан – входячи; āтмā – жива істота; на – не; веда – розуміє; гатїм – рух; āтманах – самого себе.

Є безліч форм матеріального буття, у які жива істота може потрапити згідно зі своїми діями, котрі вона виконує в невігластві чи забутті про своє справжнє ество. Люба матінко, істота, яка поринає в це забуття, не може збагнути, що на неї чекає попереду.

ПОЯСНЕННЯ: Коли істота вже потрапила в рабство матеріального існування, вирватися з нього дуже важко. Тому Верховний Бог-Особа приходить сюди Сам або посилає Свого істинного представника і залишає після Себе такі писання,

як «Бхаґавад-гіта» й «Шрімад-Бхаґаватам», щоб живі істоти, які блукають у пітьмі невігластва, могли скористатися Його настановами, а також товариством святих людей та духовних учителів і звільнитися. Без милості святих осіб, духовного вчителя чи Крішні живій істоті не вдасться вирватися з темряви матеріального існування. Власними зусиллями неможливо досягнути звільнення.

ВІРШ 39

नैतत्खलायोपदिशेन्नाविनीताय कर्हिचित् ।
न स्तब्धाय न भिन्नाय नैव धर्मध्वजाय च ॥३९॥

наїтат кхалāйопадіієн навінітāйа кархічіт
на стабдгāйа на бгіннāйа наїва дгарма-дгваджāйа ча

на – не; етат – ці настанови; кхалāйа – заздрісному; упадіієт – треба пояснювати; на – не; авінітāйа – агностику; кархічіт – коли-небудь; на – не; стабдгāйа – гордовитому; на – не; бгіннāйа – людині недостойної поведінки; на – не; ева – певно; дгарма-дгваджāйа – лицеміру; ча – також.

Господь Капіла вів далі: Це вчення не слід відкривати заздрісним, агностикам і людям нечистої поведінки. Також не слід його відкривати лицемірам і тим, хто пишається матеріальними статками.

ВІРШ 40

न लोलुपायोपदिशेन्न गृहारूढचेतसे ।
नाभक्ताय च मे जातु न मद्भक्तद्विषामपि ॥४०॥

на лолупāйопадіієн на гр̥хārūḍга-четасе
набгактāйа ча ме джāту на мад-бгакта-двішāм апі

на – не; *лолупāйа* – жадібному; *упаді́иет* – треба пояснювати; на – не; *грха-āруḍга-четасе* – тому, хто занадто прив'язаний до сімейного життя; на – не; *абгактāйа* – невідданому; ча – і; *ме* – Мені; *джāту* – коли-небудь; на – не; *мат* – Моїм; *бгакта* – відданим; *двішāм* – хто заздрить; *ані* – теж.

Також цього не можна вчити людей занадто жадібних і занадто прив'язаних до сімейного життя, невідданих і тих, хто вороже ставиться до відданих і Бога-Особи.

ПОЯСНЕННЯ: Люди, які завжди думають про те, як завдати шкоди іншим живим істотам, нездатні зрозуміти науку свідомості Крішні й не мають вступу в царство трансцендентного любовного служіння Господу. Є також так звані учні, які навмисно вдають покору перед духовним учителем, але мають якісь приховані мотиви. Їм теж не зрозуміти, що таке свідомість Крішні чи віддане служіння. Люди, які отримали посвяту в інше віросповідання і які не вважають, що основою всіх релігій і засобом досягнути Верховного Бога-Особу є віддане служіння, також не можуть зрозуміти науки свідомості Крішні. Нам доводилося стикатися з тим, що до нас приєднувалися учні, які через розвинуті в іншій релігії переконання дуже упереджено ставилися до відданого служіння і через якийсь час, покинувши наше товариство, губилися в нетрях матеріального світу. Насправді свідомість Крішні – це не якесь осібне віросповідання, що відокремлюється від інших віросповідань. Свідомість Крішні – це метод пізнання Верховного Господа й наших стосунків із Ним. До цього руху може приєднатися будь-яка неупереджена людина, але, на жаль, дехто думає інакше. Тому краще таким людям не пояснювати науку свідомості Крішні.

Матеріалістів переважно цікавить ім'я, слава і матеріальний прибуток, тому, якщо хтось береться до свідомості Крішні з таких мотивів, йому ніколи не вдасться зрозуміти цю філософію. Такі люди використовують релігію для того, щоб покращити свій імідж у суспільстві. Вони стають членами тої чи

іншої релігійної організації тільки для того, щоб покращити свою репутацію. У наші часи це трапляється дедалі частіше. Навіть якщо людина вільна від жадоби матеріальних статків, але занадто прив'язана до сімейного життя, вона теж не може зрозуміти свідомості Крішни. Зовні такі люди не справляють враження жадібних, але вони надмірно прив'язані до жінки, дітей і сімейних турбот. Коли людина вільна від перелічених вад, але зрештою її не цікавить служіння Верховному Богові-Особі, тобто якщо вона невіддана, їй теж не зрозуміти філософії свідомості Крішни.

ВІРШ 41

श्रद्धधानाय भक्ताय विनीतायानसूयवे ।
भूतेषु कृतमैत्राय शुश्रूषाभिरताय च ॥४१॥

*śraddhādgāṇāya bhaktāya vinītāyānasūyave
bhūteṣu kṛtamairāya śuśrūṣābhīratāya ca*

śraddhādgāṇāya – вірному; *bhaktāya* – відданому; *vinītāya* – шанобливому; *anasūyave* – вільному від заздрості; *bhūteṣu* – до всіх живих істот; *kṛtamairāya* – приязному; *śuśrūṣā* – вірне служіння; *abhīratāya* – що прагне здійснювати; *ca* – і.

Це знання можна давати вірному відданому, який шанує духовного вчителя, вільний від заздрості, приязний до всіх живих істот і щиро прагне служити.

ВІРШ 42

बहिर्जातविरागाय शान्तचित्ताय दीयताम् ।
निर्मत्सराय शुचये यस्याहं प्रेयसां प्रियः ॥४२॥

*bahīr-jātavirāgay śāntacittāya dīyatām
nirmatsarāya śuচয়ে йасйāхам прейсāм прійах*

bahīr – до сторонніх речей; *dhātavirāṇāya* – тому, хто розвинув зречення; *śānta-cittāya* – чий розум умиротворений;

дйіатām – це треба пояснювати; *нірматсарйā* – незаздрому; *іуучайе* – цілковито чистому; *йасйа* – кому; *ахам* – Я; *прейасām* – з усього дорогого; *прійах* – найдорожчий.

Духовний учитель повинен пояснювати цю науку тому, хто вважає Верховного Бога-Особу найдорожчим за все на світі, хто нікому не заздрить, цілковито очищений і розвинув зречення від усього, що не пов'язане зі свідомістю Крішні.

ПОЯСНЕННЯ: Ніхто не може відразу ж піднятися до найвищого рівня відданого служіння. Слово *бгакта* в попередньому вірші стосується людини, яка ладна прийняти всі засоби очисної практики, для того щоб стати *бгактою*. Щоб стати відданим Господа, треба прийняти духовного вчителя і запитувати в нього про те, як розвиватися у відданому служінні. Найголовніші із шістдесяти чотирьох елементів практики, які допомагають прогресувати у відданому служінні, – це служити відданим, щодня повторювати певну кількість святих імен, поклонятися Божеству, слухати «Шрімад-Бгаґаватам» чи «Бгаґавад-гіту» від особи, яка пізнала свою сутність, і жити у святому місці, де ніщо не перешкоджає відданому служінню. Того, хто присвятив себе цим п'яти найголовнішим формам практики, називають відданим.

Треба бути готовим віддавати належну шану духовному вчителю. Не слід заздрити своїм духовним братам. Навпаки, якщо хтось із духовних братів здобув глибше розуміння і вище піднявся у свідомості Крішні, його треба поважати майже так само, як духовного вчителя, і радіти його росту у свідомості Крішні. Відданий повинен завжди бути дуже приязним до людей, навчаючи їх свідомості Крішні, тому що це єдиний спосіб вирватися з лабетів *маї*. Проповідь свідомості Крішні – це справжня добродійність, тому що тільки так можна допомогти людям, які сильно потребують милості. Слово *іууірйшйāбгіратйā* вказує на людину, яка вірно служить духовному вчителю. Духовному вчителю треба всіляко прислуговувати

й догоджати. Діючи так, відданий теж стає гідним отримати це знання. Слово *бахір-джата-вір'аг'айя* вказує на людину, яка розвинула зречення від усіх зовнішніх і внутрішніх матеріальних потягів. Вона повинна не лише зовні зректися діяльності, не пов'язаної зі свідомістю Крішни, але також внутрішньо відкинути матеріальний спосіб життя. Така людина ні до кого не повинна мати ворожих почуттів і має завжди піклуватися про інших, не лише людей, але й тих живих істот, які народилися в інших тілах. Слово *іучайе* означає, що вона повинна бути чистою зовні й усередині. Щоб справді очиститися як зовнішньо, так і внутрішньо, треба постійно повторювати святе ім'я Господа, Харе Крішна чи Вішну.

Слово *дй'атам* означає, що науку свідомості Крішни має давати духовний учитель. Духовний учитель не повинен приймати своїми учнями тих, хто не має потрібних для цього якостей. Не слід перетворювати духовну науку в ремесло й приймати учнів задля грошей. Істинний духовний учитель мусить упевнитися, що людина, якій він збирається дати посвяту, справді має відповідні якості. Посвяту не можна давати недостойним особам. Духовний учитель повинен виховувати своїх учнів так, щоб вони врешті-решт прийняли Верховного Бога-Особу як найдорожчу мету свого життя.

У цих двох віршах повністю пояснено якості відданого. Той, хто розвинув усі перелічені тут якості, уже піднявся на рівень відданого. А тому, хто ще не розвинув у собі всіх цих якостей, треба намагатися виховати їх у собі, щоб стати досконалим відданим.

ВІРШ 43

य इदं शृणुयादम्ब श्रद्धया पुरुषः सकृत् ।
यो वाभिधत्ते मच्चित्तः स ह्येति पदवीं च मे ॥४३॥

йа ідам і́рну́йа́д амба і́ра́ддга́йя пу́рушах саќрт
йо ва́бгідга́тте ма́ч-чі́ттах са хй е́ті па́даві́м ча ме

йах – той, хто; ідам – це; *і́рну́йāt* – вислухав; амба – маті-
нко; *і́раддгайā* – з вірою; *пурушах* – особа; *сакрт* – одного
разу; *йах* – той, хто; *вā* – чи; *абгідгатте* – повторює; *мат-*
чіттах – із зосередженням на Мені розумом; *сах* – він; *хі* – певно;
еті – досягає; *падавīm* – обитель; *ча* – і; *ме* – Мою.

Кожен, хто хоча б раз із вірою та любов'ю зосередив на
Мені свій розум, і кожен, хто слухає і переказує оповіді про
Мене, неодмінно повертається додому, до Бога.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
тридцять другої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
назва якої «Пута корисливої діяльності».*

Діяння Капіли

ВІРШ 1

मैत्रेय उवाच

एवं निश्म्य कपिलस्य वचो जनित्री
सा कर्दमस्य दयिता किल देवहूतिः ।
विस्मस्तमोहपटला तमभिप्रणम्य
तुष्टाव तत्त्वविषयाङ्कितसिद्धिभूमिम् ॥ १ ॥

maîtreya uvāca

*евам нійамйа капіласйа вачо джанітрї
сā кардамасйа дайїтā кіла девахутїх
вісраста-моха-паталā там абгіпраңамйа
туштāва таттва-вішайāнкїта-сїддгі-бгūмїм*

маїтрейах увāча – Майтрея сказав; *евам* – так; *нійамйа* – почувши; *капіласйа* – Господа Капіли; *вачах* – слова; *джанітрї* – мати; *сā* – вона; *кардамасйа* – Кардами Муні; *дайїтā* – люба дружина; *кіла* – а саме; *девахутїх* – Девахуті; *вісраста* – звільнена; *моха-паталā* – від покровів ілюзії; *там* – Йому; *абгіпраңамйа* – поклонившись; *туштāва* – піднесла молитви; *таттва* – принципів істини; *вішайа* – предмета; *анкїта* – автору; *сїддгі* – звільнення; *бгūмїм* – основи.

Шрі Майтрея сказав: Так Девахуті, мати Господа Капіли та дружина Кардами Муні, звільнилася від невігластва й повністю оволоділа трансцендентним знанням і наукою відданого служіння. Вона поклонилося Господу, творцеві філософії *санкх'ї*, яка становить основу звільнення, і для Його задоволення піднесла Йому свої молитви.

ПОЯСНЕННЯ: Філософська система, яку виклав перед Своєю матір'ю Господь Капіла, становить основу шляху, що дає змогу досягнути духовного рівня. У цьому вірші зазначено, що ця філософія є *сіддгі-бг'умім*, підмурівок, на який спирається звільнення. Люди, які через свою зумовленість матеріальною енергією страждають у матеріальному світі, можуть легко звільнитися з лабетів матерії, пізнавши філософію *санкх'ї*, що її виклав Господь Капіла. Ця філософська система дає змогу відразу ж отримати звільнення, навіть перебуваючи в матеріальному світі. Таке існування на рівні звільнення називають *джіван-мукті*. Це означає, що людина досягає звільнення, навіть залишаючись у своєму матеріальному тілі. Це сталося з Девахуті, матір'ю Господа Капіли, і тому вона хотіла догодити Йому своїми молитвами. Кожен, хто розуміє основи філософії *санкх'ї*, підіймається на рівень відданого служіння і цілковитої свідомості Крішні, тобто досягає звільнення, навіть перебуваючи ще у матеріальному світі.

ВІРШ 2

देवहूतिरुवाच
अथाप्यजोऽन्तःसलिले शयानं
भूतेन्द्रियार्थात्ममयं वपुस्ते ।
गुणप्रवाहं सदशेषबीजं
दध्यौ स्वयं यज्जठराब्जजातः ॥ २ ॥

девахутір увача
атхāпй аджо 'нтах-саліле іайāнам
бг'утендрійāртхāтма-майам вапус те
гуна-правāхам сад-аієша-біджаім
дадгйау свайам йадж-джатхарāбджа-джāтах

девахутіх увача – Девахуті сказала; атха апі – більше того; аджах – Господь Брахма; антах-саліле – у воді; іайāнам – лежа-

чи; *бгўта* – матеріальних елементів; *індрійа* – чуттів; *артха* – об'єктів чуттів; *ātma* – розуму; *майам* – що складається з; *ванух* – тіло; *те* – Твоє; *гуна-правāхам* – джерело потоку трьох *гун* матеріальної природи; *сам* – проявленого; *айіеша* – всього; *біджам* – насіння; *дадгйау* – медитував; *свайам* – сам; *йат* – кого; *джаṭхара* – з живота; *абджа* – з лотосової квітки; *джāтаḥ* – народжений.

Девахуті сказала: Брахму називають ненародженим, тому що він з'являється на квітці лотоса, який виростає з Твого живота, коли Ти лежиш на поверхні океану на дні всесвіту. Але навіть Брахма просто намагається медитувати на Тебе, що Твоє тіло є джерелом незліченних усесвітів.

ПОЯСНЕННЯ: Одне з імен Брахми – це Аджа, що означає «ненароджений». Коли йдеться про народження, повинен бути матеріальний батько й мати, які приводять істоту на світ. Але Брахма, як перше створіння у цьому всесвіті, народився безпосередньо з тіла Самого Верховного Бога-Особи, Ґарбодакашаї Вішну – форми Вішну, що лежить на поверхні океану на дні всесвіту. Девахуті має на увазі, що навіть Брахма, коли він хоче побачити Господа, мусить медитувати на Нього. «Ти сім'я всього творіння, – каже Девахуті. – Хоча Брахма народився безпосередньо від Тебе, йому доводиться багато років медитувати, але й після того Він не може побачити Тебе віч-на-віч. Твоє тіло лежить на водяному обширі на дні всесвіту, і тому Тебе називають Ґарбодакашаї Вішну».

Цей вірш пояснює також природу велетенського тіла Господа. Це тіло трансцендентне, і матерія не може доторкнутися до нього. Матеріальний прояв виник із Його тіла, і це означає, що Його тіло існувало ще до початку творення матерії. Із цього випливає, що трансцендентне тіло Вішну не складається з матеріальних елементів. Тіло Вішну – це джерело всіх інших живих істот, а також матеріальної природи, яку теж зараховують до енергій Верховного Бога-Особи. Девахуті каже: «Ти

основа матеріального прояву і всієї створеної енергії. Отож не диво, що Ти здатний звільнити мене з тенет *маї*, пояснивши філософію *санкх'ї*. Дивно те, що Ти народився з мого лона. Ти джерело всього творіння, однак Ти милостиво погодився народитися моїм сином. Це справжнє диво. Твоє тіло – джерело всього всесвіту, однак Ти вкладаєш Своє тіло в утробу звичайної жінки, як оце я. Для мене це найбільше диво».

ВІРШ 3

स एव विश्वस्य भवान् विधत्ते
 गुणप्रवाहेण विभक्तवीर्यः ।
 सर्गाद्यनीहोऽवितथाभिसन्धि-
 रात्मेश्वरोऽतर्क्यसहस्रशक्तिः ॥ ३ ॥

са ева віівас'їа бгавāн відгатте
гуṇа-правāхеṇа вібгакта-вір'їах
саргāд'ї ан'їхо 'вітатхāбгісандгір
ātмеїваро 'тарк'їа-сахасра-їактіх

сах – та сама особа; *ева* – певно; *віівас'їа* – всесвіту; *бгавāн* – Ти; *відгатте* – робиш; *гуṇа-правāхеṇа* – взаємодією *гун*; *вібгакта* – розділені; *вір'їах* – Твої енергії; *сарга-āді* – творення тощо; *ан'їах* – бездіяльний; *авітатха* – не марна; *абгісандгіх* – Твоя рішучість; *ātма-їіварах* – Господь живих істот; *атарк'їа* – незбагнених; *сахасра* – тисячі; *їактіх* – посідаючи енергії.

Любий Господи, хоча Ти Сам нічого не мушиш робити, Ти вкладаєш Свої енергії у взаємодію *гун* матеріальної природи, і завдяки цьому відбувається творення, підтримання та знищення проявленого космосу. Любий Господи, Твої задуми не знають поразки. Ти Верховний Бог-Особа всіх живих істот. Тільки для них Ти створив цей матеріальний прояв.

Хоча Ти один, Твої різноманітні енергії проявляють велике розмаїття діяльності. Для нас це все незбагненне.

ПОЯСНЕННЯ: У цьому вірші Девахуті проголошує, що, хоча Господь, Абсолютна Істина, не змушений нічого робити, Він посідає багато різних енергій. Ці слова знаходять підтвердження в Упанішадах. Немає нікого вищого за Господа чи рівного Йому, і всю діяльність у всесвіті виконують Його енергії, так що здається, ніби все відбувається само собою. Отже, як видно із цього вірша, керувати *лунами* матеріальної природи доручено різним Господнім представникам, як оце Брахма, Вішну та Шіва, і кожен з них наділений певною могутністю, але Сам Верховний Господь стоїть осторонь від цієї діяльності. Девахуті каже: «Хоча Сам Ти нічого не робиш, Твої задуми мають абсолютну силу. Щоб виконати Свою волю, Ти не потребуєш нікого іншого, поза Собою. Врешті-решт Ти Верховна Душа і найвищий владика. Тому ніхто не може стати на заваді виконанню Твоєї волі». Верховний Господь може зруйнувати задуми будь-кого іншого. Як кажуть, людина гадає, а Бог дозволяє. Але коли Верховний Бог-Особа гадає щось зробити, Його задумам ніхто не може завадити. Він абсолютний. Виконання наших бажань врешті-решт залежить від Нього, але сказати, що виконання Господніх бажань залежить від когось іншого аж ніяк не можна. Це Його незбагненна могутність. Що для звичайних живих істот немислимо, для Нього не становить жодних труднощів. І хоча Він безмежний, Він дозволяє пізнати Себе за допомогою достовірних писань, як оце Веди. *Шабда-мұлатвāt* – Його можна пізнати за допомогою *шабда-брахми*, ведичної літератури.

Навіщо існує це творіння? Господь є Верховний Бог-Особа для всіх живих істот, і тому Він створює матеріальний прояв для тих живих істот, які хочуть насолоджуватися матеріальною природою чи панувати над нею. Як Верховний Бог-Особа Він виконує бажання всіх істот. Веди підтверджують: *eko baḥu-nāi yo vīdādgāti kāmān* – найвища істота задовольняє потреби

численних живих істот. Бажанням різноманітних живих істот немає краю, і Верховний Бог-Особа, єдина верховна істота, Сам підтримує всіх живих істот і задовольняє їх за допомогою Своєї незбагненної енергії.

ВІРШ 4

स त्वं भूतो मे जठरेण नाथ
 कथं नु यस्योदर एतदासीत् ।
 विश्वं युगान्ते वटपत्र एकः
 शेते स्म मायाशिशुरङ्घ्रिपानः ॥ ४ ॥

*са твам бгрто ме джатхареґа нātха
 катхам ну йасйодара етад ācīt
 вііівам йугāнте вата-патра екаҳ
 іете сма мāйā-ііііур аңгrі-пāнаҳ*

саҳ – та сама особа; твам – Ти; бгртаҳ – народився; ме джатхареґа – з моєї утроби; нātха – володарю; катхам – як; ну – тоді; йасйа – кого; ударе – у череві; етад – цей; ācīt – спочивав; вііі-вам – усесвіт; йуга-анте – наприкінці епохи; вата-патре – на листку баньянового дерева; екаҳ – один; іете сма – Ти лежав; мāйā – наділений незбагненими силами; ііііуҳ – дитя; аңгrі – палець на Своїй нозі; пāнаҳ – смокчучи.

Хоча Ти Верховний Бог-Особа, Ти народився з мого лона. Господи, хіба могло це статися з Усевишнім, у чиєму житті спочиває весь проявлений космос? Авжеж, для Тебе це можливо, тому що в кінці епохи Ти лягаєш на листок баньянового дерева і, як мале дитя, смокчеш палець на Своїй лотосовій стопі.

ПОЯСНЕННЯ: Під час знищення всесвіту Господь іноді проявляє Себе в образі малюка, що лежить на баньяновому листку, який плаває у водах усесвітнього потоку. Тому Девахуті каже: «Те, що Ти лягаєш у черево звичайної жінки, як оце я, не таке велике диво, адже під час знищення всесвіту Ти в обра-

зі немовляти лягаєш на баньяновий листок і плаваєш у водах потоку. Якщо Ти можеш це зробити, то немає великого дива в тому, що Ти можеш лягти в мою утробу. Ти вчиш усіх нас, що люди в цьому матеріальному світі, які дуже люблять дітей і тому одружуються, прагнучи мати дітей і таким чином насолоджуватися сімейним життям, можуть мати сином Верховного Бога-Особу. Найдивовижніше те, що Сам Господь смокче палець Своєї ноги».

Якщо всі великі мудреці й віддані до останку присвячують свої сили й дії на служіння лотосовим стопам Господа, це означає, що пальці Його лотосових стіп являють собою джерело якоїсь трансцендентної втіхи. Господь смокче палець Своєї стопи, щоб скуштувати той нектар, якого завжди прагнуть віддані. Іноді Верховний Бог-Особа Сам з подивом задумується над тим, скільки в Ньому криється трансцендентної насолоди, і, щоб пізнати смак власної енергії, Він іноді приймає становище, яке Йому дає змогу це робити. Господь Чайтанья – це Сам Крішна, який приходить в образі відданого, щоб пізнати солодкий смак трансцендентних стосунків із собою, що ним насолоджується Шріматі Радгарані, найвеличніша з відданих.

ВІРШ 5

त्वं देहतन्त्रः प्रशमाय पाप्मनां
निदेशभाजां च विभो विभूतये ।
यथावतारास्तव सूकरादय-
स्तथायमप्यात्मपथोपलब्धये ॥ ५ ॥

*твам деха-тантрах праіамāйа nāpmanām
нідеіа-бгāджām ча вібго вібгұтайе
йатхāватārās тава сұкарāдайас
татхāйам апй āтма-патхoпалабдгайе*

твам – Ти; *деха* – це тіло; *тантрах* – прийнявши; *праіамāйа* – для зменшення; *nāpmanām* – гріхів; *нідеіа-бгāджām* – настанов із відданого служіння; *ча* – і; *вібго* – Господи; *вібгұтайе* – для

поширення; *йатхā* – як; *аватāрāх* – втілення; *тава* – Твої; *сўка-ра-āдайах* – вепр та інші форми; *татхā* – так; *айам* – це втілення Капіли; *ані* – певно; *āтма-патха* – шлях самоусвідомлення; *упалабдгайе* – щоб явити.

Мій дорогий Господи, Ти прийняв це тіло для того, щоб зупинити гріховну діяльність занепалих душ і збагатити їх знанням про віддане служіння та звільнення. Грішники не можуть врятуватися без Твоїх настанов, і тому Ти втілюєшся в образі вепра та в інших формах. Так само, щоб принести Своїм підопічним трансцендентне знання, Ти з'явився в цьому образі.

ПОЯСНЕННЯ: У попередніх віршах ішлося про трансцендентні якості Верховного Бога-Особи загалом. А в цьому вірші визначено конкретну мету з'явлення Господа Капіли. За посередництвом Своїх різноманітних енергій Він дарує різні тіла живим істотам, зумовленим бажанням панувати над матеріальною природою, але із часом живі істоти так деградують, що потребують просвітлення. Як сказано в «Бгакті-расамріта-сіндгу», Господь втілюється щоразу, коли люди втрачають з ока істинну мету існування в матеріальному світі. Утілившись в образі Капіли, Господь вчить занепалі душі й дарує їм знання та відданість, за допомогою яких вони можуть повернутися до Верховного Бога. Існує багато втілень Верховного Бога-Особи, як оце вепр, риба, черепаха та напівлюдина-напівлев. Господь Капіладева – це одне з таких втілень Всевишнього Бога. Цей вірш засвідчує, що Господь Капіладева з'явився на поверхні землі для того, щоб дарувати трансцендентне знання заблудлим зумовленим душам.

ВІРШ 6

यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्
यत्प्रह्वाद्यत्स्मरणादपि कश्चित् ।

ध्वादोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते
कुतः पुनस्ते भगवन्तु दर्शनात् ॥ ६ ॥

йан-нāмадге́йа-і́раваṇāну́кї́ртанāд
йат-прахваṇāд йат-смараṇāд апі квачіт
і́вадо 'nī садйах саванāйа калпате
кутах пунас те бгагаван ну дарі́анāт

йат – кого (Верховного Бога-Особи); *нāмадге́йа* – ім'я; *і́рава-
на* – чуючи; *ану́кї́ртанāт* – повторюючи; *йат* – кому; *прахва-
ṇāт* – складаючи поклони; *йат* – кого; *смараṇāт* – згадуючи;
апі – навіть; *квачіт* – хоч коли; *і́ва-адах* – собакоїд; *апі* – навіть;
сadyах – відразу ж; *саванāйа* – для виконання ведичних жер-
твопринесень; *калпате* – стає гідний; *кутах* – що вже казати;
пунас – знову; *те* – Тебе; *бгагаван* – Верховний Боже-Особо;
ну – тоді; *дарі́анāт* – бачачи віч-на-віч.

Що вже казати про духовний ріст тих, хто бачить Верхов-
ного Бога-Особу віч-на-віч, коли навіть народжений у сім'ї
собакоїдів одразу ж стає достойним приносити ведичні
жертви, якщо хоча б один раз промовляє святе ім'я Вер-
ховного Бога-Особи чи прославляє Його, слухає про Його
розваги, кланяється Йому або хоча б згадує про Нього.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш підкреслює велику духовну могутність
повторення, слухання чи пам'ятання святого імені Верховного
Господа. Рупа Г'освами, аналізуючи наслідки гріховних учин-
ків зумовленої душі, доводить у «Бгакті-расамріта-сіндгу», що
ті, хто присвячує себе відданому служінню, звільняються від
наслідків усіх гріхів. Те саме сказано у «Бгагавад-гіті». Господь
каже, що Він бере на Себе відповідальність за того, хто від-
дається Йому, і захищає таку особу від усіх наслідків її гріхів.
Якщо, повторюючи святе ім'я Верховного Бога-Особи, людина
так швидко очищається від усіх гріхів, що вже тоді казати про
тих, хто бачить Його віч-на-віч?

Цей вірш вказує ще на один важливий момент: той, хто очистився, слухаючи й повторюючи святі імена Господа, відразу ж стає гідним проводити ведичні жертвопринесення. Загалом ведичні жертвопринесення дозволяють відправляти тільки тому, хто народився в брахманській сім'ї, пройшов десять очисних обрядів і обізнаний з ведичною літературою. Однак тут вжито слово *садйах*, що означає «негайно». Шрідгара Свами також відзначає, що така людина відразу ж стає гідна відправляти ведичні жертвопринесення. Людина народжується в родині низької верстви собакоїдів через свої гріхи в минулому, але коли вона чисто, тобто без образ, повторює і слухає святі імена, вона відразу ж звільняється від гріхів. Вона не лише звільняється від гріхів, але й отримує плоди всіх очисних процесів. У родині *брахманів* народжуються, звичайно ж, завдяки праведним вчинкам у минулому житті. Та все одно дитина, яка народилася в брахманській родині, повинна прийняти посвяту, отримати священний шнур і пройти багато інших очисних обрядів, перш ніж її будуть вважати за гідного *брахмана*. Однак той, хто повторює святе ім'я Господа, навіть якщо він народився в родині собакоїдів-*чандалів*, не потребує жодних очисних обрядів. Просто повторюючи Харе Крішна, він відразу ж очищається і нічим не поступається найбільш вченому *брахману*.

У зв'язку із цим Шрідгара Свами особливо зауважує: *анена пуджйатвам лакшйате*. Деякі кастові *брахмани* наполягають: з повторення Харе Крішна людина тільки починає очищатися. Звичайно, усе залежить від конкретного випадку і від того, наскільки чисто людина повторює святе ім'я, але якщо людина повторює святе ім'я Господа без образ, то щодо неї зауваження Шрідгари Свами повністю справедливе, тому що вона відразу ж стає вищою за *брахмана*. Шрідгара Свами каже, що така людина стає *пуджйатвам*, тобто заслуговує на повагу, яку виявляють найбільш ученому *брахману*, і здобуває право проводити ведичні жертвопринесення. Якщо просто повторюючи святі імена Господа людина відразу очищається, то що вже

казати про тих, хто, як Девахуті, бачить Верховного Господа віч-на-віч і розуміє природу Його з'явлення.

Зазвичай питання щодо посвяти вирішує істинний духовний учитель, який веде учня в духовному житті. Коли він бачить, що учень, повторюючи святі імена, очистився і набув потрібних якостей, він дає учневі священний шнур, відзначаючи, що він нічим не поступається *брахману*. Це підтверджує Шрі Санатана Госвами в «Харі-бгакті-віласі»: «Як просту бронзу можна за допомогою алхімічних методів перетворити на золото, так будь-яку особу можна перетворити на *брахмана* за допомогою *дікша-відгани*, тобто посвяти».

Дехто каже, що, повторюючи святі імена, людина починає очищатися, і завдяки тому в наступному житті народиться в родині *брахманів* та пройде всі очисні обряди. Однак нині навіть нащадки найкращих брахманських родин не проходять очисних обрядів, мало того, немає навіть певності, що вони справді народилися від батька-*брахмана*. Раніше всі виконували очисний обряд *гарбгадгани*, але нині ніхто не дбає про *гарбгадгану*, очисний обряд перед зачаттям дитини. За таких обставин ніхто не може бути певним, чи справді батьком дитини був *брахман*. Посідає людина якості *брахмана* чи ні, визначає істинний духовний учитель. Тільки він, оцінивши якості учня, може визнати його за *брахмана*. *Двіджа*, тобто двічінароджений, – це той, кого духовний учитель визнав за *брахмана*, дарувавши йому священний шнур під час церемонії, заснованої на засадах *панчаратріки*. Це підтверджує Санатана Госвами: *двіджатвам джайате*. Коли людина очистилася, повторюючи святі імена Господа, духовний учитель дає їй посвяту і визнає її за *брахмана*. Тоді вона розвивається далі та стає істинним вайшнавом. Тобто вайшнав уже має всі якості *брахмана*.

ВІРШ 7

अहो बत श्वपचोऽतो गरीयान्
यज्जिह्वाग्रे वर्तते नाम तुभ्यम् ।

तेपुस्तपस्ते जुहुवुः ससुरार्या
ब्रह्मानूचुर्नाम गृणन्ति ये ते ॥ ७ ॥

*ахо бата і́ва-пачо 'то гарі́йāн
йадж-джіхвā-гре вартате нāма тубгйам
тепух тапах те джухувух саснур āрйā
брахмāнучур нāма гр̣нанті йе те*

ахо бата – о хвала, хвала; *і́ва-пачах* – собакоїд; *атах* – тому; *гарі́йāн* – гідний поклоніння; *йат* – кого; *джіхвā-гре* – на кінчику язика; *вартате* – є; *нāма* – святе ім'я; *тубгйам* – Твоє; *тепух тапах* – виконали аскези; *те* – вони; *джухувух* – провели вогняні жертвопринесення; *саснур* – омилися у святих річках; *āрйāх* – ар'яни (арії); *брахма анучух* – вивчили Веди; *нāма* – святе ім'я; *гр̣нанті* – приймають; *йе* – ті, хто; *те* – Твоє.

О хвала, хвала тим, чий язык повторює Твоє святе ім'я! Навіть якщо вони народилися в родинах собакоїдів, вони гідні поклоніння. Люди, які повторюють святе ім'я Твоїї Господньої Милості, поза сумнівом, виконали всі аскези, вогняні жертвопринесення і розвинули всі хороші якості ар'янів. Якщо вони повторюють святе ім'я Твоїї Господньої Милості, це означає, що вони омилися у святих місцях прощі, вивчили Веди та виконали всі вказівки писань.

ПОЯСНЕННЯ: Як сказано в попередньому вірші, той, хто хоча б один раз без жодних образ повторив святе ім'я Бога, відразу ж стає гідним проводити ведичні жертвопринесення. Не слід дивуватися цим словам «Шрімад-Бгаґаватам». Ми не повинні сумніватися в цьому чи думати: «Як може людина, просто повторивши святе ім'я Господа, стати настільки святою, щоб її порівнювати з найпіднесенішим брахманом?» Щоб розсіяти такі сумніви в розумі недовірливих людей, Девахуті в цьому вірші пояснює, що такого рівня повторення святих імен Господа досягають не в одну мить і що ті, хто на нього піднявся, вже виконали всі ведичні обряди і жертвопринесення. У цьому

немає нічого дивного, тому що ніхто не може повторювати святе ім'я Господа в цьому житті, якщо не пройшов уже всі нижчі ступені, як оце ведичні жертвопринесення і ритуали, вивчення Вед і дотримання арійських звичаїв. Ті, хто повторює святі імена, пройшли це все за попередніх життів. Усім зрозуміло, що студент юридичного факультету в університеті вже закінчив загальноосвітню школу. Так само, якщо людина повторює святе ім'я Господа: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе, – вона вже пройшла всі попередні ступені. Як тут сказано, якщо в людини просто на кінчику язика лунає святе ім'я, вона гідна хвали. Повторюючи святе ім'я, немає потреби навіть розуміти суть усього процесу: образливий рівень, рівень звільнення від образ і рівень чистого повторення, – якщо святе ім'я лунає на кінчику язика, цього досить. У вірші вжито слово *нāма*, яке стоїть в однині, і це означає, що досить одного імені, «Крішна» чи «Рама». Не обов'язково повторювати всі святі імена Господа. Господь має безліч святих імен, отож людині немає потреби повторювати всі ці імена, щоб довести, що вона вже виконала всі ведичні ритуали. Якщо людина хоча б один раз повторила святе ім'я, це означає, що вона вже склала всі іспити в духовному житті, а про тих, хто повторює святе ім'я постійно, двадцять чотири години на добу, вже годі й казати.

Слово *тубгйам* («тільки Тобі») у цьому вірші підкреслює, що треба повторювати ім'я Бога, а не будь-яке ім'я, півбога чи Господньої енергії, всупереч твердженням *маяваді*. Тільки святе ім'я Верховного Господа дасть бажаний плід. Кожен, хто ставить святе ім'я Верховного Господа на один рівень з іменами півбогів, стає *пашанді*, тобто блюзніром.

Святе ім'я треба повторювати для того, щоб задовольнити Верховного Господа, а не для задоволення чуттів чи для заробітку. Якщо людина повторює святе ім'я із чистими думками, то навіть якщо вона з'явилася на світ у низькій родині, серед собакоїдів, вона гідна найбільшої слави, бо не лише зуміла очистити саму себе, але й здатна рятувати інших. Вона

здатна пояснити силу трансцендентного імені Господа, як це робив Тхакур Харідас. Він народився у мусульманській родині, однак з огляду на те, що він без образ повторював святе ім'я Верховного Господа, Господь Чайтанья наділив його повноваженнями *ачар'ї*, учителя святого імені. Те, що він народився в родині, яка не дотримувалася жодних ведичних приписів, не відіграло жодної ролі. Чайтанья Махапрабгу та Адвайта Прабгу визнали його авторитет, тому що він без образ повторював святе ім'я Господа. Такі великі авторитети, як Адвайта Прабгу і Господь Чайтанья, відразу вирішили, що він вже виконав усі аскези, вивчив Веди та провів усі жертвопринесення. Це само собою впливало з його поведінки. Однак деякі спадкові *брахмани*, яких називають *смарта-брахманами*, вважають, що, навіть якщо визнати чистоту людей, які повторюють святе ім'я Господа, їм однаково слід дотримуватися ведичних приписів або чекати наступного життя, коли вони народяться в родинах *брахманів* і зможуть виконувати ведичні обряди. Але це помилкові уявлення. Той, хто повторює святе ім'я, не має потреби чекати до наступного життя, щоб очиститися. Він уже очистився. Треба розуміти, що він уже виконав усі можливі обряди. І навпаки, так званим *брахманам* треба виконати численні аскези, перш ніж вони досягнуть цього рівня чистоти. Існує дуже багато ведичних приписів, які тут не згадано, але той, хто повторює святе ім'я, всі їх уже виконав.

Слово *джухувух* означає, що люди, які повторюють святе ім'я, вже виконали всі жертвопринесення. *Саснух* означає, що вони вже відвідали всі святі місця і виконали там усі очисні обряди. Їх названо словом *ārīāḥ*, тому що вони вже виконали всі вказівки писань і набули всіх якостей, потрібних для того, щоб їх зарахували до *ар'янів*. *Ар'янами* називають цивілізованих людей, які впорядковують своє життя згідно з приписами Вед. Кожен відданий, який повторює святе ім'я Господа, належить до найкращих серед *ар'янів*. Той, хто не вивчив Веди, не може стати *ар'яном*, але коли людина повторює святе ім'я, це само собою означає, що вона вже вивчила всі ведичні

писання. Тут вжито слова *ану́чух*, яке вказує, що вони виконали всі настанови писань і тому тепер гідні бути духовними вчителями.

Вже саме слово *гґнанті*, вжите в цьому вірші, свідчить про те, що людина, яка повторює святе ім'я, досягнула досконалості виконання всіх ритуалів. Якщо людина сидить у кріслі судді й розглядає судові справи, це означає, що вона вже склала всі іспити з права й перебуває на вищому рівні за тих, хто тільки вивчає юриспруденцію чи буде вивчати її в майбутньому. Так само ті, хто повторює святе ім'я, перебувають на трансцендентному рівні й перевершують тих, хто ще тільки виконує ведичні ритуали й розвиває в собі потрібні якості (тобто тих, хто народився в брахманських родинах, але ще не пройшов очисних обрядів і тільки готується вивчати ведичні ритуали й виконувати жертвопринесення в майбутньому).

У різних місцях Вед є багато тверджень про те, що той, хто повторює святе ім'я Господа, відразу ж очищається від зумовленості і що кожен, хто чує святе ім'я Господа, навіть якщо народився у родині собакоїдів, також звільняється з лабетів матеріального рабства.

ВІРШ 8

तं त्वामहं ब्रह्म परं पुमांसं
 प्रत्यक्स्रोतस्यात्मनि संविभाव्यम् ।
 स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहं
 वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम् ॥ ८ ॥

*там твām ахам брахма парам пумāmсам
 пратйак-сротасй āтмані самвібгāвйам
 сва-теджасā дгваста-гуна-правāхам
 ванде вішнум капілам веда-гарбгам*

там – Його; *твām* – Тобі; *ахам* – я; *брахма* – Брахману; *парам* – найвищому; *пумāmсам* – Верховному Богові-Особі; *пратйак-*

сротасі – зверненому всередину; *ātмані* – у розумі; *самвібгā-вйам* – того, на кого медитують і кого знаходять; *сва-теджасā* – Своєю енергією; *дгваста* – хто усуває; *луна-правāхам* – вплив лун матеріальної природи; *ванде* – кланяюся; *вішнум* – Господу Вішну; *капілам* – на ім'я Капіла; *веда-гарбгам* – вмістищу Вед.

Мій Господи, я певна, що Ти – це Сам Господь Вішну, який прийняв ім'я Капіла, і що Ти Верховний Бог-Особа, Верховний Брахман! Святі й мудреці, які вгамували свої чуття і розум, медитують на Тебе, тому що тільки з Твоєї милості можна звільнитися з тенет трьох лун матеріальної природи. Під час знищення всесвіту всі Веди знаходять притулок тільки в Тобі.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті, мати Капіли, не продовжує свої моли-тви далі й далі, а натомість підсумовує, що Господь Капіла – це не хто інший, як Вішну, якого вона, як жінка, нездатна належ-но уславити самою молитвою. Її бажанням було задовольнити Господа. Слід відзначити вжите в цьому вірші слово *пратйак*. Практика йоги містить у собі вісім ступенів: *яма*, *ніяма*, *асана*, *пранаяма*, *прат்யахара*, *дгарана*, *дг'яна* і *самадгі*. *Пратьяхара* означає «згортання діяльності чуттів». Досягнути такого рівня усвідомлення Верховного Господа, який проявляє Девахуті, може тільки той, хто відірвав чуття від матеріальної діяльнос-ті. Коли людина присвячує себе відданому служінню, це не залишає її чуттям можливості віддатися якій-небудь іншій діяль-ності. Перебуваючи в такій досконалій свідомості Крішні, можна пізнати Верховного Господа таким, яким Він є.

ВІРШ 9

मैत्रेय उवाच

ईदितो भगवानेवं कपिलाख्यः परः पुमान् ।

वाचाविक्लवयेत्याह मातरं मातृवत्सलः ॥ ९ ॥

маїтрейя увāча

*īḍīto bgaḡavān evam kapilāḡkḡhāḡ paraḡ pumān
vācāḡvīkḡlavāyetī āha mātaram mātṛ-vatsalaḡ*

маїтрейяḡ увāча – Майтрея сказав; *īḍītaḡ* – уславлений; *бгаḡавāн* – Верховний Бог-Особа; *евам* – так; *капіла-āкхйāḡ* – на ім'я Капіла; *параḡ* – найвища; *пумāн* – особа; *вācā* – словами; *аві-клавайā* – серйозними; *itī* – так; *āha* – відповів; *mātaram* – Своїй матері; *mātṛ-vatsalaḡ* – з великою любов'ю до матері.

Задоволений молитвами Своєї матері й відчуваючи велику любов до неї, Верховний Бог-Особа дуже серйозно відповів їй.

ПОЯСНЕННЯ: Господь всебічно досконалий, і тому Його любов до матері також досконала. Вислухавши молитви матері, Він шанобливо серйозно і ввічливо відповів їй.

ВІРШ 10

कपिल उवाच

*मार्गेणानेन मातस्ते सुसेव्येनोदितेन मे ।
आस्थितेन परां काष्ठामचिरादवरोत्स्यसि ॥१०॥*

капіла увāча

*māṛgeṇānena mātasa te susevayenoditena me
āstḡhitena parāṁ kāṡṡṡhām acīṛādavarotsyāsī*

капілаḡ увāча – Господь Капіла сказав; *māṛgeṇa* – шляхом; *анена* – цим; *mātaḡ* – любя мати; *te* – для тебе; *су-севйена* – дуже легким для виконання; *удітена* – поясненням; *ме* – Мною; *āstḡhitena* – виконуваним; *парāṁ* – найвищу; *kāṡṡṡhām* – мету; *ачіṛāt* – дуже скоро; *аваротсйасі* – досягнеш.

Бог-Особа сказав: Люба матінко, шлях самоусвідомлення, який Я пояснив тобі, дуже легкий. Ти можеш без жодних труднощів піти цим шляхом і дуже скоро отримати звільнення, навіть перебуваючи в цьому тілі.

ПОЯСНЕННЯ: Віддане служіння таке досконале, що, просто дотримуючись його правил і виконуючи їх під керівництвом духовного вчителя, людина, як тут сказано, звільняється від тенет *маї* ще в цьому тілі. На шляхах практики йоги чи філософських роздумів людина ніколи не має певності щодо того, досягнула вона досконалості чи ні. Але у відданому служінні, якщо людина непохитно вірить у настанови істинного духовного вчителя і дотримується всіх приписів, вона неодмінно досягне звільнення, навіть перебуваючи у своєму тілі. Шріла Рупа Госвамї у «Бгакті-расамріта-сіндгу» підтверджує це: *īhā īasīa харер дāsйе* – незалежно від свого становища, кожен, хто має єдину мету – служити Верховному Господу під керівництвом духовного вчителя, є *джіван-мукта*, тобто людиною, що звільнилася ще у своєму матеріальному тілі. Іноді в розумі неофітів виникають сумніви щодо того, чи досягнув звільнення їхній духовний учитель, і як це поєднується з його тілесною діяльністю. Однак за тілом духовного вчителя та його фізичною діяльністю не можна визначити, звільнений він чи ні. Для цього треба дивитися на духовні якості та діяльність духовного вчителя. Слово *джіван-мукта* означає, що людина залишається в матеріальному тілі (а оскільки тіло матеріальне, воно має певні матеріальні потреби), однак незважаючи на це вона повністю занурена у служіння Господу, і тому її слід вважати за звільнену.

Бути звільненим – означає перебувати у своєму справжньому становищі. Таке визначення дає «Шрімад-Бга'аватам» *муктір... сварўпена вйавастхітіх*. *Сварупу*, або істинну сутність живої істоти, описує Господь Чайтанья: *джівера 'сварўпа' хайа-крішнера 'нітйа-дāsа'* – за своєю істинною природою жива істота – вічний слуга Верховного Господа. Якщо хтось на сто

відсотків присвятив себе відданому служінню Господу, його слід вважати за звільненого. Судити про те, звільнена людина чи ні, треба за тим, наскільки вона присвятила себе відданому служінню, і ні за чим іншим.

ВІРШ 11

श्रद्धत्स्वैतन्मतं मह्यं जुष्टं यद् ब्रह्मवादिभिः ।
येन मामभयं याया मृत्युमुच्छन्त्यतद्विदः ॥११॥

*і́раддгaтсвaітан мaтaм мах'aм джуш'тaм йaд брахма-вaдібгіх
йeна мaм aбгайaм йaйā мрт'йум рччaнтій aтaд-відах*

і́раддгaтсвa – будь певна; *етaт* – щодо цього; *мaтaм* – повчання; *мах'aм* – Мое; *джуш'тaм* – виконане; *йaт* – яке; *брахма-вaдібгіх* – трансценденталістами; *йeна* – яким; *мaм* – Мені; *aбгайaм* – без страху; *йaйāх* – прийдеш; *мрт'йум* – смерть; *рччaнті* – досягають; *a-тaт-відах* – люди, не знайомі із цим.

Люба матінко, справжні трансценденталісти вірно дотримуються Моїх настанов, що Я тобі дав. Будь певна, що, досконало виконуючи всі настанови щодо самоусвідомлення, ти неодмінно звільнишся від страху й матеріальної скверни та врешті-решт прийдеш до Мене. Матінко, люди, які не знають шляху відданого служіння, ніяк не зможуть вирватися з кругообігу народжень і смертей.

ПОЯСНЕННЯ: Матеріальне існування сповнюють численні тривоги, і тому всі, хто живе в матеріальному світі, відчувають страх. Той, хто звільняється від матеріального існування, само собою здобуває свободу від усіх тривог і страхів. Людина, що йде шляхом відданого служіння, який пояснив Господь Капіла, дуже легко досягає звільнення.

ВІРШ 12

मैत्रेय उवाच

इति प्रदर्श्य भगवान् सतीं तामात्मनो गतिम् ।

स्वमात्रा ब्रह्मवादिन्या कपिलोऽनुमतो ययौ ॥१२॥

*майтрейа увāча**itī прада́рі́ййа бга́гавāн са́ті́м тām āтmano гaтiм**сва-мāтрā брахма-вāдiнiйā ка́піло 'нумато йайау*

майтрейах увāча – Майтрея сказав; *itī* – так; *прада́рі́ййа* – давши повчання; *бга́гавāн* – Верховний Бог-Особа; *са́ті́м* – шановній; *тām* – ту; *āтманах* – самоусвідомлення; *гaтiм* – путь; *сва-мāтрā* – Своєї матері; *брахма-вāдiнiйā* – що пізнала себе; *ка́пілах* – Господь Капіла; *ануматах* – що взяв дозвіл; *йайау* – пішов геть.

Шрі Майтрея сказав: Верховний Бог-Особа Капіла, давши Своїй любій матері настанови, попросив у неї дозволу й покинув дім, тому що Його місія була виконана.

ПОЯСНЕННЯ: Місія, з якою Верховний Бог-Особа з'явився в образі Капіли, полягала в тому, щоб принести трансцендентне знання філософії *санкх'ї*, нерозривно пов'язаної з відданим служінням. Давши це знання матері, а в її особі усьому світові, Капіладева не мав більше потреби залишатися вдома і тому, попросивши в матері дозволу, пішов геть. Очевидно, що Він покинув дім для того, щоб присвятити Себе практиці самоусвідомлення, хоча Йому нічого було шукати на шляху самоусвідомлення, бо Він Сам був тим, кого повинні пізнати шукачі духовного самоусвідомлення. Отже, цим вчинком Верховний Бог-Особа, діючи як звичайна людина, показує приклад, на якому можуть вчитися інші. Звичайно, Він міг залишитися разом з матір'ю, але Він хотів показати, що немає потреби постійно жити із сім'єю. Найкраще жити самому як *брахмачарі*, *санньясі* чи *ванапрастсі* й упродовж усього життя

розвивати свідомість Крішни. Тим, хто неспроможний жити самотньо, дозволяють жити сімейним життям разом з дружиною і дітьми, але не для задоволення чуттів, а для розвитку свідомості Крішни.

ВІРШ 13

सा चापि तनयोक्तेन योगादेशेन योगयुक् ।
तस्मिन्नाश्रम आपीडे सरस्वत्याः समाहिता ॥१३॥

*cā chāpi танайоктена йогадеїєна йога-йук
тасмінн айїрама апіде сарасватйāх самāхитā*

cā – вона; *chā* – і; *api* – також; *танайа* – сином; *уктена* – повідани-ми; *йога-āдеїєна* – настановами з йоги; *йога-йук* – присвятила себе *бгакті-йозі*; *тасмін* – у тій; *айїраме* – саїтницькій оселі; *апіде* – вінку; *сарасватйāх* – Сарасваті; *самāхитā* – занурена в *самадгі*.

Згідно з настановами свого сина, Девахуті, залишаючись у тому самому *ашрамі*, теж почала практику *бгакті-йоги*. Вона поринула в *самадгі* в домі Кардами Муні, який так гарно оздоблювали квіти і який вважали за квітковий вінець річки Сарасваті.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті не покинула свій дім, тому що жінці ніколи не радять іти з дому. Жінка залежна від інших. Приклад тої самої Девахуті показує, що до заміжжя вона перебувала під опікою свого батька, Сваямбгуви Ману, поки він не віддав її в дар Кардамі Муні. Юність вона провела під опікою свого чоловіка, а тоді народився її син, Капіла Муні. Щойно син підріс, її чоловік покинув дім, а син, виконавши Свій обов'язок перед матір'ю, теж пішов із дому. Вона також могла покинути дім, але не зробила цього. Вона залишилася вдома й почала

практикувати *бгакті-йогу* згідно з настановами свого великого сина, Капіли Муні. Завдяки її практиці *бгакті-йоги* вся оселя стала подібною до квіткової корони річки Сарасваті.

ВІРШ 14

अभीक्ष्णावगाहकपिशान् जटिलान् कुटिलालकान् ।
आत्मानं चोग्रतपसा बिभ्रती चीरिणं कृशम् ॥१४॥

абгікшнāвагаāха-капііāн *джатілāн* *кутілāлакāн*
āтмāнам *чогра-тапасā* *бібграті* *чірінам* *крішам*

абгікшнā – знову й знову; *авагаāха* – від омовіння; *капііāн* – сіре; *джатілāн* – сплетене; *кутіла* – у кучері; *алакāн* – волосся; *āтмāнам* – своє тіло; *ча* – і; *угра-тапасā* – суворими аскезами; *бібграті* – стала; *чірінам* – одягненою в дрантя; *крішам* – схудлою.

Вона почала митися тричі на день, і тому її чорні кучері поступово посивіли. Її тіло схудло від аскез, а одяг, що прикривав його, зносився.

ПОЯСНЕННЯ: Йоги, *брахмачарі*, *ванапрастхи* та *санньясі* мають звичай митися тричі на день: рано-вранці, опівдні та ввечері. Цього правила суворо дотримуються навіть деякі *гріхастхи*, передусім *брахмани*, що перебувають на високому рівні духовної свідомості. Девахуті була царівною і з чоловіком жила майже як цариця. Хоча Кардама Муні не був царем, за допомогою своєї йогічної містичної сили він оточив Девахуті розкошами прекрасного палацу, служницями й усім багатством. Однак ще в присутності чоловіка вона привчила себе до аскези, і тому аскеза не становила для неї труднощів. Через суворі аскези, які вона почала накладати на себе після відходу чоловіка й сина, її тіло дуже схудло. Надмірна огрядність не сприяє духовному розвитку. Навпаки, треба намагатися позбуватися зайвої ваги, бо вона перешкоджає духовному пізнанню. Варто пильнувати, щоб не переїдати, не спати забагато й не жити

в надмірних розкошах. Добровільно вдаючись до аскези й приймаючи певні труднощі, треба обмежувати себе в їжі та сні. Це стосується всіх, хто практикує будь-який різновид йоги, чи це *бгакті-йога*, чи це *г'яна-йога*, чи це *хатха-йога*.

ВІРШ 15

प्रजापतेः कर्दमस्य तपोयोगविजृम्भितम् ।
स्वगार्हस्थ्यमनौपम्यं प्रार्थ्य वैमानिकैरपि ॥१५॥

праджāпатех кардамасйа тапо-йога-віджрмбгітам
сва-гāрхастхйам анаупамйам прāртхйам ваймāнікаір апі

праджā-патех – одного з праотців людства; *кардамасйа* – Кардами Муні; *тапах* – аскезою; *йога* – йогою; *віджрмбгітам* – розвинутий; *сва-гāрхастхйам* – його дім і домашнє убранство; *анаупамйам* – незрівнянне; *прāртхйам* – що викликало заздрість; *ваймāнікаіх* – жителями раю; *апі* – навіть.

Завдяки здобутій аскезами і йогою містичній силі Кардами, одного з Праджапаті, його оселя красувалася такими розкошами й убранством, що іноді йому заздрили навіть ті, хто мандрує літаками в міжпланетному просторі.

ПОЯСНЕННЯ: Слова про те, що достаткам Кардами Муні заздрили навіть космічні мандрівники, стосуються жителів райських планет. Їхні повітряні кораблі зовсім не схожі на сучасний винахід, літаки, що можуть перелетіти з однієї країни в іншу. Їхні повітряні кораблі можуть перелітати з планети на планету. У «Шрімад-Бгаґаватам» часто згадуються міжпланетні подорожі головно жителів вищих планетних систем. І хто може стверджувати, що вони не подорожують цими кораблями й нині? Швидкість наших літаків та ракет дуже обмежена, але, як ми вже читали перед цим, Кардама Муні мандрував у космосі кораблем, схожим на ціле місто, відвідуючи всі райські планети. Це не був звичайний літак, і це не була звичайна

космічна подорож. Кардама Муні був такий могутній йог-містик, що його багатству заздрили навіть жителі небесних планет.

ВІРШ 16

पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
आसनानि च हैमानि सुस्पर्शस्तरणानि च ॥१६॥

*пайах-пхена-нібгāх ішаййā дāнтā рукма-паріччхадāх
āсанāні ча хаімāні суспарішāстараṇāні ча*

пайах – молока; *пхена* – до піни; *нібгāх* – схожі; *ішаййāх* – ліжка; *дāнтāх* – зроблені зі слонової кістки; *рукма* – золотими; *паріччхадāх* – з покривалами; *āсанāні* – крісла й лави; *ча* – і; *хаімāні* – зроблені із золота; *су-спаріша* – м'які на дотик; *āстараṇāні* – подушки; *ча* – і.

Простирадла й матраци там були білі, як молочна піна, крісла та лави були зроблені зі слонової кістки й покриті мереженими золотом покривалами, а на золотих ліжках лежали дуже м'які подушки – таке було незрівнянне багатство оселі Кардами Муні.

ВІРШ 17

स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ।
रत्नप्रदीपा आभान्ति ललना रत्नसंयुताः ॥१७॥

*сваччха-спхатіка-куḍйешу махā-мāракатешу ча
ратна-прадīпā āбгāнтī лаланā ратна-самйутāх*

сваччха – чистих; *спхатіка* – мармурових; *куḍйешу* – на стінах; *махā-мāракатешу* – прикрашених коштовними смарагдами; *ча* – і; *ратна-прадīпāх* – світильники із самоцвітів; *āбгāнтī* –

сяють; *лаланāḥ* – жінки; *ратна* – коштовними каменями; *сам-йутāḥ* – оздоблені.

Стіни дому були зроблені з добірного мармуру і прикрашені коштовними каменями. У домі не потрібне було освітлення, тому що темряву розганяли своїм промінням самоцвіти на стінах. Усі жінки в домі носили багато оздоб із самоцвітами.

ПОЯСНЕННЯ: З цих описів впливає, що багатий дім пишався коштовними каменями, слоновою кісткою, добірним мармуром і меблями із золота й самоцвітів. Уся тканина, як тут зазначено, була помережена золотом. По суті, усе в господарстві являло собою велику цінність. Це начиння сильно відрізнялося від нинішнього начиння з пластмаси чи дешевого металу. У ведичній цивілізації всі предмети домашнього вжитку повинні були мати якусь цінність. У разі потреби за них можна було відразу ж щось виміняти, тому навіть зламані чи непотрібні меблі та начиння мали певну цінність. Індуси і понині дотримуються в господарстві цього правила. Вони купують металеве начиння, золоті прикраси, срібний посуд, дорогий шовковий одяг, вишитий золотом, і в разі потреби можуть відразу ж отримати за це все якісь гроші. Сімейні люди іноді користуються послугами лихварів та міняйл.

ВІРШ 18

गृहोद्यानं कुसुमितै रम्यं बह्वमरद्रुमैः ।
कूजद्विहङ्गमिथुनं गायन्मत्तमधुव्रतम् ॥१८॥

грходйāнам кусумітаі рамйām бахв-амара-друмаіх
кўджад-віханга-мітхунамі гāйан-матта-мадгувратам

грха-удйāнам – домашній сад; *кусумітаіх* – з квітами та фруктами; *рамйām* – прекрасний; *баху-амара-друмаіх* – з багатьма райськими деревами; *кўджат* – що співали; *віханга* – птахів;

мітхунам – з парами; *гāйат* – що дзижчать; *матта* – сп'янілими; *мадгу-вратам* – з бджолами.

Будівля була обсаджена прекрасними садами із солодкими пахучими квітами й високими красивими деревами, які приносили свіжі плоди. Ці сади ще більше прикрашало співуче птаство, що парами сиділо на гілках і що його щебет разом із дзижчанням бджіл створював надзвичайно приємну атмосферу.

ВІРШ 19

यत्र प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचरा जगुः ।
वाप्यामुत्पलगन्धिन्यां कर्दमेनोपलालितम् ॥१९॥

йатра правіштам ātmānam вібудга́нучарā джагу́х
ва́пйāм утпала-гандгінйāм кардаменопалāлітам

йатра – де; *правіштам* – що увійшла; *ātmānam* – їй; *вібудга-анучарāх* – супутники райських жителів; *джагу́х* – співали; *ва́пйāм* – у ставку; *утпала* – лотосів; *гандгінйāм* – пахощами; *кардамена* – Кардамою; *упалāлітам* – леліяна.

Коли Девахуті входила в ті чудові сади, щоб омитися у вкритому лотосами ставку, *гандгарви*, супутники райських жителів, починали оспівувати славетне сімейне життя Кардами. Її великий чоловік, Кардама, завжди дбайливо піклувався про неї.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш детально описує ідеальні стосунки між чоловіком і дружиною. Кардама Муні, виконуючи обов'язки чоловіка, оточив Девахуті всіма розкошами, але водночас залишався цілковито неприв'язаним до неї. Щойно їхній син, Капіладева, підріс, Кардама відразу ж обірвав будь-які зв'язки із сім'єю. Що стосується Девахуті, то вона була дочка великого царя, Сваямбгуви Ману, і відзначалася вродою та чудовими якостями, але вона в усьому покладалася на свого чоловіка

й залишалася у повній залежності від нього. Згідно із законами Ману, прекрасній статі, жінкам, на жодній стадії життя не слід давати незалежність. У дитинстві жінка повинна залишатися під опікою батьків, у молодості вона повинна жити під опікою чоловіка, а в старості – під опікою своїх дорослих дітей. Прикладом життя, заснованого на цих вказівках «Ману-самхіти», служить історія Девахуті: у дитинстві вона жила під опікою батька, потім, незважаючи на все своє багатство, вона залишалася в залежності від чоловіка, а після того вона жила під опікою свого сина, Капіладеви.

ВІРШ 20

हित्वा तदीप्सिततममप्याखण्डलोषिताम् ।
किञ्चिच्चार वदनं पुत्रविश्लेषणातुरा ॥२०॥

хітвā тад іпсітатамам апй āкхаṇḍала-йошітām
кйічйіч чакāра ваданам пұтра-віішлешаṇātурā

хітвā – покинувши; *тад* – той дім; *іпсіта-тамам* – найбільш омріяний; *апй* – навіть; *āкхаṇḍала-йошітām* – жінками Господа Індри; *кйічйіч чакāра ваданам* – прибрала сумний вираз обличчя; *пұтра-віішлешаṇа* – розлукою із сином; *ātурā* – зажурена.

Хоча з усіх поглядів становище святої Девахуті не мало собі рівних, вона зреклася від усіх своїх багатств, яким заздрили навіть жительки райських планет. Її засмучувала лише розлука зі своїм славетним сином.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті зовсім не жалкувала за своїм матеріальним комфортом, але її глибоко засмутила розлука із сином. Хтось може запитати: якщо Девахуті без найменшого жалю відмовилася від усіх матеріальних вигод, чому її засмутила розлука із сином? Чому вона була так сильно прив'язана до сина? Відповідь дає наступний вірш. Це не був звичайний син. Її сином був Верховний Бог-Особа. Матеріальні прив'язаності можна відкинути тільки тоді, коли є прив'язаність до Верховної

Особи. Це пояснено в «Бгаґавад-гіті»: *пара́м дри́твā ніварта́те* – тільки той, хто має якийсь смак до духовного життя, може відмовитися від матеріалістичного способу життя.

ВІРШ 21

वनं प्रव्रजिते पत्यावपत्यविरहातुरा ।
ज्ञाततत्त्वाप्यभून्नष्टे वत्से गौरिव वत्सला ॥२१॥

вана́м правраджі́те патйāв апатйа-ві́рахāту́рā
джйāта-таттвāпй абгūн на́ште ватсе гау́р іва ватсалā

ванам – до лісу; *правраджі́те патйау* – коли її чоловік пішов з дому; *апатйа-ві́рахā* – розлукою із сином; *āту́рā* – дуже засмучена; *джйāта-таттвā* – знаючи істину; *апй* – хоча; *абгūт* – вона стала; *на́ште ватсе* – коли загубилося теля; *гау́х* – корова; *іва* – як; *ватсалā* – сповнена любові.

Чоловік Девахуті вже зрікся світу й пішов з дому, а тепер покинув дім і її єдиний син, Капіла. Хоча вона розуміла всі істини життя та смерті і хоча серце її очистилося від усієї скверни, вона дуже журилася через розлуку із сином, як корова побивається за померлим телям.

ПОЯСНЕННЯ: Жінці, чий чоловік подорожує далеко від дому чи прийняв зречений стан життя, не слід надмірно журитися, тому що з нею залишається представник її чоловіка – син. У ведичних писаннях сказано: *ātмаіва пу́тро джйāте* – тіло чоловіка живе в синові. Строго кажучи, якщо в жінки є дорослий син, вона не вдова. Поки Капіла Муні залишався з Девахуті, вона не так страждала від розлуки із чоловіком, але коли Капіла Муні теж пішов з дому, вона глибоко зажурилася. Вона сумувала не через матеріальну прив'язаність до Кардами Муні, а через щирі любов до Бога-Особи.

Цей вірш порівнює горе Девахуті з горем корови, яка втратила своє телятко. Корова, яка втратила телятко, плаче день

і ніч. Так само Девахуті глибоко сумувала і зі сльозами прохала друзів та родичів: «Будь ласка, приведіть мого сина додому, бо я не можу жити без Нього. Без Нього я помру». Палка любов до Верховного Бога-Особи, навіть якщо вона проявляється як любов до сина, дарує людині велике духовне благо. Прив'язаність до матеріального сина примушує людину залишатися в матеріальному світі, але та сама прив'язаність, скерована на Верховного Господа, піднімає до духовного світу й приводить у товариство Господа.

Кожна жінка може набути таких самих якостей, які мала Девахуті, і тоді теж отримати своїм сином Верховного Бога-Особу. Якщо Верховний Бог-Особа може народитися сином Девахуті, Він може народитися сином будь-якої іншої жінки, коли вона матиме відповідні якості. Той, кому пощастило мати сином Верховного Господа, отримує радість виховання хорошого сина в цьому світі та можливість піти в духовний світ і віч-на-віч спілкуватися з Богом-Особою.

ВІРШ 22

तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिम् ।
बभूवाचिरतो वत्स निःस्पृहा तादृशे गृहे ॥२२॥

*там ева дгйайаті девам апатйам капілам харім
бабгўвачірато ватса ніхспрхā тāдріше грхе*

там – на Нього; *ева* – певно; *дгйайаті* – медитуючи; *девам* – божественного; *апатйам* – сина; *капілам* – Господа Капілу; *харім* – Верховного Бога-Особу; *бабгўва* – стала; *ачіратах* – дуже скоро; *ватса* – любий Відуро; *ніхспрхā* – вільна від прив'язаностей; *тāдріше грхе* – до такої оселі.

О Відуро, постійно думаючи про сина, Верховного Бога-Особу Капіладеву, вона швидко позбулася прив'язаності до своєї розкішної оселі.

ПОЯСНЕННЯ: Цей вірш на практичному прикладі показує, як за допомогою свідомості Крішні досягнути високого рівня духовного розвитку. Капіладева – це Крішна, що з'явився як син Девахуті. Коли Капіладева пішов з дому, Девахуті постійно думала про Нього і таким чином завжди перебувала у свідомості Крішні. Її постійне заглиблення у свідомість Крішні дало їй змогу позбутися прив'язаностей до домашнього вогнища.

Якщо ми не перенесемо свою прив'язаність на Верховного Бога-Особу, нам не вдасться звільнитися від матеріальних прив'язаностей. У «Шрімад-Бхаґаватам» підтверджується, що неможливо звільнитися за допомогою умоглядних філософських роздумів. Просте розуміння того, що ми не матерія, а духовна душа, чи Брахман, ще не очищує нашого інтелекту. Навіть якщо імперсоналіст досягає найвищого рівня духовного самоусвідомлення, він знову падає на рівень матеріальної прив'язаності, оскільки не утвердився у трансцендентному любовному служінні Верховному Господу.

Віддани вдаються до відданого служіння, слухаючи про ігри Верховного Господа і прославляючи Його діяння, що дає їм змогу постійно пам'ятати Його прекрасний вічний образ. Той, хто служить Господу, вважає себе за Його друга чи слугу і присвячує Йому всі свої багатства, отримує можливість увійти в царство Бога. Як сказано в «Бхаґавад-гіті»: *тато мām тат-твато джнāтвā* – за допомогою чистого відданого служіння можна пізнати Верховного Бога-Особу таким, який Він є, і завдяки тому стати гідним увійти в Його товариство на одній з духовних планет.

ВІРШ 23

ध्यायती भगवद्रूपं यदाह ध्यानगोचरम् ।

सुतः प्रसन्नवदनं समस्तव्यस्तचिन्तया ॥२३॥

дгйāйаті бгаґавад-рӯпам йад āха дгйāна-ґочарам
сутах прасанна-ваданаім самаста-вйаста-чінтайā

дгйāйātī – медитуючи; бгаґават-рӯпам – на образ Верховного Бога-Особи; йāt – якому; āха – Він навчив; дгйāна-ґочарам – об’єкт медитації; сутах – син; прасанна-вадана – з усміхненим обличчям; самаста – на цілому; вйаста – і частинах; чінтайā – у розумі.

Девахуті, яка пильно вислухала вичерпні повчання свого сина, Капіладеви, вічно усміхненого Бога-Особи, тепер почала постійно медитувати на Верховного Господа в образі Вішну.

ВІРШІ 24–25

भक्तिप्रवाहयोगेन वैराग्येण बलीयसा ।

युक्तानुष्ठानजातेन ज्ञानेन ब्रह्महेतुना ॥२४॥

विशुद्धेन तदात्मानमात्मना विधत्तमुखम् ।

स्वानुभूत्या तिरोभूतमायागुणविशेषणम् ॥२५॥

бґакті-правāха-йогена ваірāґйена балійасā

йукта̎нуштāна-джāтена джñāнена брахма-хетунā

вііуддгена тадāтмāнам āтманā віівато-мукхам

сва̎нубгūtйā тіробгūtа- мāйā-ґуна-вііеша̎нам

бґакті-правāха-йогена – постійно виконуючи віддане служіння; ваірāґйена – зреченістю; балійасā – дуже сильною; йукта̎ануштāна – належним виконанням обов’язків; джāтена – породженням; джñāнена – знанням; брахма-хетунā – через усвідомлення Абсолютної Істини; вііуддгена – очищенням; тадā – тоді; āтмāнам – Верховного Бога-Особу; āтманā – розумом; вііватах-мукхам – чие обличчя дивиться в усі сторони світу; сва̎анубгūtйā – самоусвідомленням; тірах-бгūtа – у якому зникають; мāйā-ґуна – через ґуни матеріальної природи; вііеша̎нам – відмінності.

Вона серйозно присвятила себе відданому служінню. Розвинувши в собі велику зреченість, вона обмежувалася тільки конче потрібним для тіла. Пізнавши Абсолютну Істину, вона утвердилася в знанні, її серце очистилося, і вона повністю занурилася в медитацію на Верховного Бога-Особу, завдяки чому розсіялися всі її сумніви, породжені *гунами* матеріальної природи.

ВІРШ 26

ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये ।
निवृत्तजीवापत्तित्वात्क्षीणक्लेशाप्तनिर्वृतिः ॥२६॥

*брахмаṇй авастхіта-матір бгаґаватй āтма-саміұрайе
нівртта-джівāпаттītвāт кшіṇа-клеіiaпта-нірвртіx*

брахмаṇі – у Брахмані; *авастхіта* – утверджений; *матіx* – її розум; *бгаґаваті* – у Верховному Богові-Особі; *āтма-саміұрайе* – що перебуває в усіх живих істотах; *нівртта* – звільнена; *джіва* – душі-джіви; *āпаттītвāт* – від скрути; *кшіṇа* – зникли; *клеіia* – матеріальні страждання; *āпта* – здобула; *нірвртіx* – трансцендентне блаженство.

Її розум був повністю занурений у Верховного Господа, і знання безособистісного Брахмана прийшло до неї само собою. Як душа, що пізнала Брахман, вона звільнилася від позначень, пов'язаних із матеріалістичним світоглядом. Таким чином вона позбулася всіх матеріальних страждань і здобула трансцендентне блаженство.

ПОЯСНЕННЯ: У попередньому вірші сказано, що Девахуті вже пізнала Абсолютну Істину. Отож у когось може виникнути запитання: навіщо їй було медитувати? Річ у тім, що теоретичне обговорення Абсолютної Істини приводить до розуміння

її безособистісної концепції, а коли людина серйозно обговорює образ, якості, діяння та оточення Верховного Бога-Особи, вона занурюється в медитацію на Нього. До того, хто досконало зрозумів Верховного Господа, само собою приходить знання про безособистісний Брахман. Залежно від становища трансценденталіста, Абсолютна Істина відкривається йому або як безособистісний Брахман, або як локалізована Наддуша, або, врешті-решт, як Верховний Бог-Особа. Отже, якщо людина пізнала Верховну Особу, це означає, що вона вже володіє знанням про Наддушу і про безособистісний Брахман.

У «Бгаґавад-гіті» сказано: *брахма-бгўтаґ прасаннїтмї*. Це означає, що, не звільнившись від матеріального рабства і не досягнувши Брахмана, неможливо зрозуміти віддане служіння чи присвятити себе практиці свідомості Крішні. Якщо хтось присвятив себе відданому служінню Крішні, це свідчить про те, що він уже пізнав Брахман, бо трансцендентне знання про Верховного Бога-Особу вміщує в собі знання про Брахман. Це підтверджується в «Бгаґавад-гіті»: *брахмаґо хі пратїштїхї-хам* – особистісний аспект Абсолютної Істини, Бог-Особа, не залежить від Брахмана. У «Вішну Пурані» також підтверджено, що той, хто взяв притулок усеблагого Верховного Господа, уже пізнав Брахман. Інакше кажучи, той, хто став вайшнавом, уже само собою *брахман*.

Інший важливий момент, на який вказано в цих віршах, полягає в тому, що відданий повинен дотримуватися визначених у писаннях правил. Те саме сказано в «Бгаґавад-гіті»: *йуктїхїра-віхїрасїа*. Коли людина присвячує себе відданому служінню у свідомості Крішні, їй так само треба їсти, спати, захищатися і жити статевим життям, бо це потреби тіла. Однак вона виконує ці всі дії згідно з певними приписами. Вона повинна їсти тільки *крїшна-прасад*, спати стільки, скільки радять писання. Принцип полягає в тому, щоб зменшити тривалість сну і кількість їжі, приймаючи рівно стільки, скільки потрібно для здоров'я. Якщо казати коротко, метою життя є духовний розвиток, а не задоволення чуттів. Так само треба

обмежувати статеве життя. Воно призначене тільки для того, щоб зачинати дітей, які зможуть розвинути свідомість Крішні. Поза цим статеве життя не потрібне. Приписи відданого служіння нічого не забороняють, але роблять усе впорядкованим, *юкта*, допомагаючи людині завжди пам'ятати про вищу мету. Живучи за цими приписами, людина очищається і позбувається всіх оманних уявлень, породжених невіглаством. Тут підкреслено, що вона звільняється від усього того, що призводить до матеріального рабства.

Санскритський вираз *анартха-ніврітті* вказує на те, що для живої істоти матеріальне тіло непотрібне і небажане. Ми – духовні душі, що зовсім не потребують матеріального тіла. Але, забажавши насолоджуватися матеріальним тілом, ми його отримуємо від матеріальної енергії, що підпорядкована волі Верховного Бога-Особи. Щойно ми повертаємося до свого одвічного становища слуги Верховного Господа, ми починаємо забувати про тілесні потреби, а в кінці забуваємо й про саме тіло.

Іноді уві сні ми бачимо себе в якомусь тілі й діємо в цьому чужому для нас тілі. Мені може приснитися, що я літаю в небі або що я мандрую лісом чи якимись невідомими місцями. Але коли я прокидаюся, я забуваю про всі ці тіла. Так само, коли людина розвиває свідомість Крішні й повністю віддається Господу, вона забуває про всі зміни, що відбуваються з її тілом. Ми змінюємо тіло постійно, починаючи від моменту, коли ми з'явилися в утробі матері. А коли ми пробуджуємо в собі свідомість Крішні, ми забуваємо про всі ці тіла. Тілесні потреби відходять на другий план, тому що наша першочергова потреба полягає в тому, щоб задовольнити душу справжнім, духовним життям. Віддане служіння у повній свідомості Крішні – це та діяльність, яка піднімає нас на трансцендентний рівень.

Слова *бгаґаватй атма-самічрайе* вказують на Бога-Особу в образі Верховної Наддуші, душі кожної істоти. У «Бгаґавад-гіті» Крішна каже: *біджаї мām сарва-бгўтāнām* – «Я є сім'я

всіх живих істот». Той, хто за допомогою відданого служіння приймає притулок у Верховної Істоти, утверджується в досконалому розумінні Бога-Особи. Як пояснює Капіла, *мад-гуна-іруті-мāтрєна* – той, хто знайшов притулок у Богові-Особі й перебуває в повній свідомості Крішні, почувши про трансцендентні якості Господа, відразу ж проймається почуттям любові до Бога.

Девахуті отримала від свого сина, Капіладеви, вичерпні й докладні пояснення про те, як зосереджувати розум на образі Вішну. Дотримуючись настанов свого сина щодо відданого служіння, вона з великою відданістю та любов'ю споглядала у своєму серці Господній образ. Це найвища досконалість на шляху пізнання Брахмана, практики містичної йоги чи відданого служіння. Зрештою, коли людина повністю занурена в думки про Верховного Господа й постійно медитує на Нього, вона перебуває на рівні найвищої досконалості. У «Бга'авад-гіті» підтверджується, що того, хто завжди перебуває в такій свідомості, треба вважати за найпіднесенішого йога.

Справжня мета всіх методів пізнання трансцендентного – *г'яна-йоги*, *дг'яна-йоги* і *бгакті-йоги* – це піднятися на рівень відданого служіння. Якщо людина просто намагається пізнати Абсолютну Істину чи Наддушу, але не виконує відданого служіння, її зусилля йдуть намарне. Її працю порівнюють з працею людини, яка обмолочує полову, коли від неї вже відділили все зерно. Якщо людина не розуміє, що остаточна мета духовного шляху – це Верховний Бог-Особа, то її роздуми чи практика містичної йоги не мають жодного сенсу. У практиці *аштанга-йоги* сьомий ступінь досконалості – це *дг'яна*. Але ця сама *дг'яна* становить лише третій ступінь відданого служіння. У відданому служінні є дев'ять ступенів. Перший ступінь – це слухання, а за ним іде оспівування і медитація. Отже, виконуючи віддане служіння, людина сама собою стає вмілим *г'яні* та йогом. Інакше кажучи, *г'яна* та йога – це стадії, що передують відданому служінню.

Девахуті вміла добре відрізнити сутність від неістотного.

Вона зосереджувала розум у спогляданні образу Вішну, як її навчив у всіх подробицях її усміхнений син, Капіладева. Разом з тим вона думала про Капіладеву, Верховного Бога-Особу, і таким чином досягнула повної досконалості всіх своїх аскез, покут та пошуків трансцендентного знання.

ВІРШ 27

नित्यारूढसमाधित्वात्परावृत्तगुणभ्रमा ।

न सस्मार तदात्मानं स्वप्ने दृष्टमिवोत्थितः ॥२७॥

нітйārūḍga-самādгітвāt парāвртта-гуṇa-бграмā

на сасмāра тадāтмāнаṁ свапне дриштам івоттхітах

нітйa – вічно; *ārūḍga* – у якому була утверджена; *самādгітвāt* – від трансу; *парāвртта* – звільнена; *гуṇa* – від *гун* матеріальної природи; *бграмā* – ілюзії; *на сасмāра* – не пам'ятала; *тадā* – тоді; *ātмāнаṁ* – свого матеріального тіла; *свапне* – уві сні; *дриштам* – побачене; *іва* – як; *уттхітах* – той, хто прокинувся.

Занурившись у неперервний транс і звільнившись від ілюзії, створеної гунами матеріальної природи, вона забула про своє матеріальне тіло, як людина забуває всі тіла, які їй наснилися, коли вона спала.

ПОЯСНЕННЯ: Один великий вайшнав сказав, що того, хто не пам'ятає про своє тіло, уже не зв'язують пута матеріального існування. Доки ми усвідомлюємо існування тіла, доти ми живемо зумовленим життям під впливом трьох *гун* матеріальної природи. Коли людина забуває про існування тіла, її зумовленому матеріальному життю настає край. По-справжньому забути про тіло можна тоді, коли ми залучаємо чуття до трансцендентного любовного служіння Господу. У зумовленому стані людина використовує чуття на служіння сім'ї, громаді чи країні. Лише коли вона забуває про свою приналежність до цих матеріальних формувань і усвідомлює себе як вічного

слугу Верховного Господа, вона може по-справжньому забути про матеріальне існування.

Це забуття приходить, коли людина служить Господу. Відданий більше не бажає за допомогою свого тіла служити своїм чуттям, задовольняючи їх у стосунках із сім'єю, громадою, країною, людством тощо. Він просто служить Верховному Богові-Особі, Крішні. Це досконала свідомість Крішні.

Відданий завжди занурений у трансцендентне щастя і тому не відчуває матеріальних страждань. Це трансцендентне щастя і є тим, що називають вічним блаженством. Згідно з думкою відданих, *самадгі*, чи транс, – це постійне пам'ятування про Верховного Господа. Якщо людина постійно перебуває в трансі, *гуни* матеріальної природи ніяк не можуть подолати її чи навіть доторкнутися до неї. А коли істота звільняється від скверни трьох матеріальних *гун*, їй уже не доведеться народжуватися в матеріальному світі й переселятися з одного тіла до іншого.

ВІРШ 28

तद्देहः परतः पोषोऽप्यकृशश्चाध्यसम्भवात् ।
बभौ मलैरवच्छन्नः सधूम इव पावकः ॥२८॥

тад-дехаḥ паратаḥ пошо 'нй акрі́шаі ч'адг'й-асамбгав'āt
бабгау малаі́р аваччханнаḥ садг'ма іва п'авакаḥ

тад-дехаḥ – її тіло; *паратаḥ* – іншими (служницями, яких створив Кардама); *пошаḥ* – підтримуване; *ап'і* – хоча; *акрі́шаḥ* – не худе; *ча* – і; *адгі* – турбот; *асамбгав'āt* – через відсутність; *бабгау* – сяяло; *малаіḥ* – брудом; *аваччханнаḥ* – покриті; *садг'маḥ* – оточене димом; *іва* – як; *п'авакаḥ* – вогнище.

Про її тіло піклувалися небесні служниці, яких створив її чоловік, Кардама, і завдяки свободі від турбот воно перестало бути худим. Вона скидалася на вогонь, покритий димом.

ПОЯСНЕННЯ: Девахуті повсякчасно перебувала у трансі та у трансцендентному блаженстві, і тому її розум був міцно зосереджений на думках про Бога-Особу. Про неї піклувалися небесні служниці, яких створив її чоловік. Згідно з аюрведичною медициною, людина, вільна від турбот, назagal товстіє. Розум Девахуті був занурений у свідомість Крішні й тому був вільний від будь-яких турбот, отож її тіло перестало худнути. Коли людина зрікається світу, традиції забороняють їй користуватися служінням слуг чи служниць, але Девахуті прислуговували небесні служниці. Це може здаватися порушенням правил духовного життя, але так само як вогонь залишається прекрасним навіть під клубами диму, так і Девахуті сяяла бездоганною чистотою навіть серед великих розкошів, що її оточували.

ВІРШ 29

स्वाङ्गं तपोयोगमयं मुक्तकेशं गताम्बरम् ।
दैवगुप्तं न बुबुधे वासुदेवप्रविष्टधीः ॥२९॥

svāṅgām tapo-yogamāyam muktā-keśām gatāmbaram
daiva-guptām na bubudhe vāsudeva-praviṣṭadhīḥ

сва-ангām – своє тіло; *тапах* – в аскезу; *йога* – практику йоги; *майām* – повністю занурене; *мукта* – з розпущеним; *кеśām* – волоссям; *гата* – з розхристаним; *амбарам* – одягом; *даіва* – Господом; *гуптам* – захищене; *на* – не; *бубудге* – усвідомлювала; *вāsудева* – у Верховного Бога-Особу; *правішṭа* – занурені; *дгїх* – чиї думки.

Завжди занурена в думки про Верховного Бога-Особу, вона не помічала, що її волосся іноді розпускалося, а одяг розхристувався.

ПОЯСНЕННЯ: Велике значення в цьому вірші мають слова *даіва-гуптам* – «перебуваючи під захистом Верховного Бога-

Особи». Коли людина присвячує себе на віддане служіння Верховному Господу, Господь бере на Себе турботу про тіло відданого і відданому не доводиться турбуватися про власний захист. У другій главі Другої пісні «Шрімад-Бхаґаватам» сказано, що повністю віддана душа не турбується про тіло. Верховний Господь піклується про підтримання незліченних тіл у всіх видах життя, отож той, хто повністю поглинутий служінням Господу, не залишиться без Його захисту. Девахуті, природно, перестала турбуватися про своє тіло, про яке піклувався Верховний Бог-Особа.

ВІРШ 30

एवं सा कपिलोक्तेन मार्गेणाचिरतः परम् ।
आत्मानं ब्रह्मनिर्वाणं भगवन्तमवाप ह ॥३०॥

*евам сâ капілоктена мърґенâчиратах парам
âтмâнам брахма-нірвâнам бгаґавантам авâпа ха*

евам – так; *сâ* – вона (Девахуті); *капіла* – Капілою; *уктена* – поясненим; *мърґена* – шляхом; *ачиратах* – швидко; *парам* – найвищого; *âтмâнам* – Наддушу; *брахма* – Брахман; *нірвâнам* – припинення матеріального існування; *бгаґавантам* – Верховного Бога-Особу; *авâпа* – досягнула; *ха* – певно.

Дорогий Відуро, дотримуючись настанов Капіли, Девахуті скоро звільнилася від матеріального рабства й без труднощів досягнула Верховного Бога-Особу в образі Наддуші.

ПОЯСНЕННЯ: Досягнення Девахуті охарактеризовано тут трьома словами: *âтмâнам*, *брахма-нірвâнам* і *бгаґавантам*. Ці слова описують поступове осягнення Абсолютної Істини, названої тут *бгаґавантам*. Верховний Бог-Особа перебуває на численних планетах Вайкунтхах. *Нірвана* означає покласти край стражданню матеріального буття. Коли істота підіймається до повного духовного розуміння чи входить у духовне

царство, вона само собою звільняється від матеріальних страждань. Цей стан називається *брахма-нірвана*. Згідно з ведичними писаннями, *нірвана* означає припинення матеріалістичного життя. *Ātmānam* означає пізнання Наддуші у своєму серці. І найвища досконалість, якої можна досягнути – це пізнання Верховного Бога-Особи. Цілком зрозуміло, що Девахуті потрапила на планету, яка називається Капіла Вайкунтха. Існує безліч планет Вайкунтх, на яких панують різні поширення Вішну. Кожна з Вайкунтх називається за іменем певної форми Вішну. Як відомо з «Брахма-самхіти», *адваїтам ачйутам анā-дīm ананта-рūпам*. *Ананта* означає «безліч». Господь поширює Себе в безліч трансцендентних форм, і, залежно від розміщення трансцендентних символів у Його руках, Його називають Нараяна, Прадьюмна, Аніруддга, Вāsудева тощо. Серед Вайкунтх є також планета за назвою Капіла Вайкунтха, куди і пішла Девахуті, щоб там зустріти Капілу й жити вічним життям, насолоджуючись товариством свого трансцендентного сина.

ВІРШ 31

तद्वीरासीत्पुण्यतमं क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
नाम्ना सिद्धपदं यत्र सा संसिद्धिमुपेयुषी ॥३१॥

*тад вірāсīt пуñйатамам кшетрам траїлокйа-війūрутам
нāмнā сіддга-падам йатра сā самсіддгīm упейушī*

тат – то; *віра* – відважний Відуро; *āsīt* – було; *пуñйа-тамам* – найсвятіше; *кшетрам* – місце; *траї-локйа* – у трьох світах; *війūрутам* – відоме; *нāмнā* – за ім'ям; *сіддга-падам* – Сіддгапада; *йатра* – де; *сā* – вона (Девахуті); *самсіддгīm* – досконалість; *упейушī* – здобула.

Палац, у якому Девахуті досягнула досконалості, дорогий Відуро, вважають за найсвятіше місце. У всіх трьох світах воно славиться як Сіддгапада.

ВІРШ 32

तस्यास्तद्योगविधुतमार्त्यं मर्त्यमभूत्सरित् ।
 स्रोतसां प्रवरा सौम्य सिद्धिदा सिद्धसेविता ॥३२॥

tasāc tad yōga-vīdghuta- mārtyāṃ martīyam abhūt sarit
srotasām pravārā saumya siddhigīdā siddha-sevitā

tasāc – Девахуті; *tad* – тою; *yōga* – практикою йоги; *vīdghuta* – відкинута; *mārtyāṃ* – що складається з матеріальних елементів; *martīyam* – її смертна оболонка; *abhūt* – стала; *sarit* – річка; *srotasām* – усіх річок; *pravārā* – найвидатніша; *saumya* – шляхетний Відуро; *siddhigīdā* – що дарує досконалість; *siddha* – тими, хто прагне досконалості; *sevitā* – обрана за пристановище.

Любий Відуро, матеріальні елементи її тіла трансформувалися у воду, яка перетворилася на річку, найсвятішу з усіх річок. Кожен, хто омиється в тій річці, досягає досконалості, і тому всі, хто прагне досягнути досконалості, приходять омитися в ній.

ВІРШ 33

कपिलोऽपि महायोगी भगवान् पितुराश्रमात् ।
 मातरं समनुज्ञाप्य प्रागुदीचीं दिशं ययौ ॥३३॥

kapīlo 'pi mahā-yōgī bhaḡavān pītura āśramāt
mātaram samanudjñāpīya prāg-udīcīm dīśām yayau

kapīlaḥ – Господь Капіла; *api* – певно; *mahā-yōgī* – великий мудрець; *bhaḡavān* – Верховний Бог-Особа; *pītura* – Свого батька; *āśramāt* – з відлюдницької оселі; *mātaram* – у матері; *samanudjñāpīya* – попрохавши дозволу; *prāk-udīcīm* – у північно-східний; *dīśām* – напрямом; *yayau* – рушив.

А великий мудрець Капіла, Бог-Особа, з дозволу матері покинув відлюдницьку оселю батька, о Відуро, і вирушив на північний схід.

ВІРШ 34

सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः ।
स्तूयमानः समुद्रेण दत्तार्हणनिकेतनः ॥३४॥

siddha-cāraṇa-ḡandgarvair munibḡiī cāpsaro-ḡaṇaiḥ
stūyamānaḥ samudreṇa dattārhaṇa-niketanaḥ

siddha – *siddhami*; *cāraṇa* – *чаранами*; *ḡandgarvair* – *ḡandgarvami*; *munibḡiḥ* – *муні*; *ча* – *i*; *apsaraḥ-ḡaṇaiḥ* – *апсарами* (юними жителями райських планет); *stūyamānaḥ* – *успавлюваний*; *samudreṇa* – *океаном*; *datta* – *дароване*; *arhaṇa* – *як підношення*; *niketanaḥ* – *оселя*.

Коли Він простував на північ, усі жителі небесних планет, як оце *чарани* та *ḡandgarvi*, а також *муні* та юні жителями райських планет, підносили Йому славу і шанобливі молитви. Океан зустрів Його жертівними узливаннями та подарував Йому оселю.

ПОЯСНЕННЯ: Можна зробити висновок, що Капіла Муні спочатку пішов до Гімалаїв, а тоді рушив річищем Ґанґи і вийшов до її гирла, де вона впадає в море (нині відоме як Бенгальська затока). Океан дарував Йому оселю в тому місці, яке нині називають Ґанґасаґар і де Ґанґа зустрічається з морем. Це місце успавилося як Ґанґасаґар-тіртха, і люди й донині приходять туди, щоб віддати шану Капіладеві, первинному укладачеві філософської системи *санкх'ї*. На жаль, філософію *санкх'ї* згодом спотворив самозванець, що теж прибрав ім'я Капіла, але чия філософія цілковито розходиться з наведеним у «Шрїмад-Бґаґаватам» поясненням *санкх'ї*, яке пролунало з вуст Капіли.

ВІРШ 35

आस्ते योगं समास्थाय साङ्ख्यचार्यैरभिष्टुतः ।
त्रयाणामपि लोकानामुपशान्त्यै समाहितः ॥३५॥

*āste йогаṃ самāстхāйа сāнкхйāчāрйаір абгіштутах
трайāнāм апі локāнāм упайāнтйаі самāхітах*

āste – він залишається; *йогаṃ* – йогу; *самāстхāйа* – практикуючи; *сāнкхйа* – філософії *санкх'ї*; *āчāрйаіх* – великими вчителями; *абгіштутах* – ушлякований; *трайāнāм* – трьох; *апі* – певно; *локāнāм* – світів; *упайāнтйаі* – задля порятунку; *самāхітах* – заглиблений у транс.

Капіла Муні й нині перебуває там, заглиблений у транс, прагнучи врятувати зумовлені душі у трьох світах, і Йому поклоняються всі ачар'ї, чи великі вчителі, філософії *санкх'ї*.

ВІРШ 36

एतन्निगदितं तात यत्पृष्टोऽहं तवानघ ।
कपिलस्य च संवादो देवहूत्याश्च पावनः ॥३६॥

*етан нігадітам тāта йат пріш'то 'хам тавāна'га
капіласйа ча самвāдо देवाहूतйāйі ча пāванах*

етат – це; *нігадітам* – повідане; *тāта* – любий Відуро; *йат* – що; *пріш'та*х – запитано; *ахам* – я; *тава* – тобою; *ана'га* – безгрішний Відуро; *капіласйа* – Капіли; *ча* – і; *самвāда*х – бесіди; *девахутйā*х – Девахути; *ча* – і; *пāванах* – чисті.

Любий синку, ти запитав мене, і я тобі відповів. О безгрішний, опис діянь Капіладеви та Його матері – це найчистіша з усіх оповідей.

ВІРШ 37

य इदमनुशृणोति योऽभिधत्ते
कपिलमुनेर्मतमात्मयोगगुह्यम् ।
भगवति कृतधीः सुपर्णकेता-
वुपलभते भगवत्पदारविन्दम् ॥३७॥

*йа ідам ануї́рноті йо 'бгїдгатте
 капіла-мунер матам атма-йога-гухйам
 бгаґаваті крта-дгїх супарна-кетāv
 упалабгате бгаґават-падāравіндам*

йах – кожен, хто; *ідам* – це; *ануї́рноті* – слухає; *йах* – кожен, хто; *абгїдгатте* – поширює; *капіла-мунех* – мудреця Капіли; *матам* – повчання; *атма-йога* – засновані на медитації на Господа; *гухйам* – потаємні; *бгаґаваті* – на Верховному Богові-Особі; *крта-дгїх* – зосередивши розум; *супарна-кетау* – на тому, хто має прапор із зображенням Ґаруди; *упалабгате* – досягає; *бгаґават* – Верховного Господа; *пада-аравіндам* – лотосові стопи.

Оповідь про Капіладеву та Його матір дуже сокровенна, і кожен, хто слухає або читає цю розповідь, стає відданим Верховного Бога-Особи, повелителя Ґаруди. Така людина досягає обителі Верховного Господа, щоб там зануритися в трансцендентне любовне служіння Господу.

ПОЯСНЕННЯ: Оповідь про Капіладеву та Його матір настільки досконала й трансцендентна, що людина, яка хоча б почує чи прочитає її, досягне найвищої досконалості, що становить мету життя. Така людина зануриться в любовне служіння лотосовим стопам Верховного Бога-Особи. Немає сумніву, що Девахуті, яка мала своїм сином Верховного Господа і яка якнайстаранніше виконала всі настанови Капіладеви, досягнула найвищої досконалості людського життя.

*Так закінчуються пояснення Бгактіведанти до
 тридцять третьої глави Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам»,
 назва якої «Діяння Капіли».*

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОЇ ПІСНІ

Про автора

Його Божественна Милість А. Ч. Бгактіведанта Свами Прабгупада з'явився в цьому світі 1896 року в Калькутті (Індія). Там у 1922 році він уперше зустрів свого духовного вчителя Бгактісіддганту Сарасваті Госвами. Бгактісіддганті Сарасваті, видатному вченому в галузі релігії та засновнику шістдесяти чотирьох Гаудія-матхів (ведичних інститутів) сподобався освічений молодий чоловік, і *гуру* одразу ж переконав Шрілу Прабгупаду присвятити своє життя справі поширення ведичного знання. Так він став духовним учителем Шріли Прабгупади, який через одинадцять років отримав від Бгактісіддганти Сарасваті офіційну посвяту в учні.

Під час першої їхньої зустрічі Шріла Бгактісіддганта Сарасваті Тхакур попросив Шрілу Прабгупаду поширювати ведичне знання англійською мовою. У наступні роки Шріла Прабгупада багато допомагав у роботі Гаудія-матхів. Він також написав пояснення до «Бгаґавад-гіти», а в 1944 році почав видавати англійською мовою часопис під назвою «Назад до Бога» (*Back to Godhead*), що виходив двічі на місяць. Зараз журнал, яким опікуються його учні, виходить щомісяця більш ніж тридцятьма мовами.

У 1947 році Товариство Гаудія-вайшнавів надало Шрілі Прабгупаді титул «Бгактіведанта», у такий спосіб відзначивши його вченість та відданість Господу. У 1950 році в п'ятдесятичотирирічному віці Шріла Прабгупада відмовився від сімейного життя й обрав спосіб життя *ванапрастхи*, щоби повністю присвятити себе науковій та літературній праці. Шріла Прабгупада оселився у святому місті Вріндавані, де й жив у невибаг-

ливих умовах у знаменитому храмі Радгі-Дамодари. Упродовж кількох років він був цілковито заглиблений у наукові та літературні заняття. У 1959 році він прийняв обітницю відречення (*санньясу*). Там, у храмі Радгі-Дамодари, Шріла Прабгупада почав працювати над своїм шедевром – багатотомним перекладом «Шрімад-Бхаґаватам» («Бхаґавата Пурани»), що містить вісімнадцять тисяч віршів, а також над поясненнями до нього. Там же він написав невеличку книжку «Легка подорож до інших планет».

У 1965 році, опублікувавши перші три томи «Шрімад-Бхаґаватам», Шріла Прабгупада їде до Сполучених Штатів, щоби здійснити місію, яку поклав на нього його духовний учитель. Упродовж наступних років він випустив понад шістдесят томів авторитетних перекладів, пояснень та оглядових нарисів творів індійської класики в галузі філософії та релігії.

У 1965 році, коли Шріла Прабгупада на вантажному судні прибув до Нью-Йорка, він фактично не мав жодних засобів до існування. Майже після року поневірянь, у липні 1966 року, він заснував Міжнародне товариство свідомості Крішні. До того часу як він 14 листопада 1977 року залишив цей світ, Товариство, яке він очолював, виросло до всесвітньої конфедерації, що складалося з більш ніж ста храмів, *ашрамів*, шкіл, інститутів та сільськогосподарських громад.

Саме Шріла Прабгупада заснував у США першу експериментальну ведичну сільськогосподарську громаду. Успіх цієї громади надихнув його учнів створити багато таких же комун у США та за їхніми межами.

У 1972 році він заснував у Далласі *гурукулу* й так запровадив на Заході ведичну систему початкової та середньої освіти. Відтоді учні Шріли Прабгупади під його безпосереднім керівництвом відкрили дитячі школи *-гурукули* у всьому світі, а головний центр освітньої системи ІСККОНу розміщено зараз у місті Вріндаван (Індія).

Шріла Прабгупада був також натхненником будівництва декількох великих міжнародних культурних центрів в Індії.

Довкола центру в Шрідгамі Маяпурі, що в Західній Бенгалії, заплановано будівництво духовного міста; здійснення цього далекосяжного проєкту триватиме десятки років. У Вріндавані збудовано величний храм Крішни-Баларами та готель для гостей з усього світу. ІСККОН також має культурні й освітні центри в Делі, Мумбаї (Бомбеї) та багатьох інших містах Індії.

Однак найбільш видатний здобуток Шрілі Прабгупади – його книги. Високо ціновані в академічних колах за авторитетність, глибину й доступність викладу, книги ці стали зразковими загальновизнаними підручниками в численних навчальних закладах. Твори Шрілі Прабгупади перекладено більш ніж вісімдесятьма мовами. Видавництво «Бгактіведанта бук траст», що було утворене в 1972 році задля публікації його книг, є найбільшим видавництвом, яке публікує праці з індійської філософії та релігії.

За дванадцять років, попри свій похилий вік, Шріла Прабгупада чотирнадцять разів об'їхав навколо світу й читав лекції на п'яти континентах. Така зайнятість не перешкоджала Шрілі Прабгупаді продовжувати свою плідну літературну працю. Його твори є справжньою енциклопедією з ведичної філософії, релігії, літератури та культури.

Цитована література

У цьому покажчику подані назви ведичних писань, цитовані в поясненнях до Третьої пісні «Шрімад-Бгаґаватам».

- «Бгаґавад-гіта», 19.31, 21.50, 24.32, 25.18, 25.24, 25.29, 25.41, 25.42, 26.1, 26.55, 27.2, 27.4, 27.6, 27.19, 27.20, 27.29, 28.9, 28.11, 28.44, 29.15, 29.17, 29.18, 29.20, 29.36, 29.40, 30.21, 31.12, 31.16, 31.20, 31.38, 31.46, 32.3, 32.21, 32.22, 32.27, 32.29, 32.32, 32.36, 33.20, 33.23, 33.26
- «Бгакті-расамріта-сіндгу», 31.42, 33.10
- «Брахма-самхіта», 21.32, 23.43, 26.3, 26.50, 26.55, 27.10, 28.17, 28.29, 28.44, 31.19, 32.8, 32.29, 33.30
- «Вараха Пурана», 28.43
- «Веданта-сутра», 26.3, 26.32, 31.19, 31.38, 32.28
- «Вішну Пурана», 20.18, 32.26
- «Ішопанішада», 27.16
- «Катха Упанішада», 29.36
- «Нарада-панчаратра», 25.16
- «Патанджалі-йоґа-сутра», 26.30
- «Харі-бгакті-віласа», 28.22, 33.6
- «Чайтанья-чарітамріта», 28.22, 29.38
- «Чхандог'я Упанішада», 26.15
- «Шрімад-Бгаґаватам», 20.35, 24.41, 25.20, 25.23, 25.41, 26.16, 26.33, 26.72, 27.1, 27.20, 27.21, 31.31, 33.10
- «Шветашватара Упанішада», 18.4, 24.33

Назви найчастіше цитованих ведичних творів у покликаннях на джерело цитати вказуються скорочено:

Б.-г. – «Бгаґавад-гіта»

Бгаг. – «Шрімад-Бгаґаватам»

Ч.-ч. – «Чайтанья-чарітамріта»

Словничок власних імен та термінів

У цьому словничку пояснено санскритські та важкі для розуміння назви й терміни. Курсивом виділено слова, які пояснено в інших словникових статтях цього словничка.

Адбгута – *раса* (почуття відданості) здивування або подиву.

Адвайта Прабгу – втілення Маха-Вішну, який з'явився як один з головних супутників Господа Чайтани Махапрабгу.

Агні – півбог, який повеліває вогнем.

Амбаріша Махарадж – великий цар-відданий, який бездоганно виконував усі дев'ять видів відданого служіння (слухання, повторення тощо).

Ананта – тисячоголове втілення Господа-змія, який служить ліжком Вішну й підтримує планети на своїх каптурах.

Аніруддга – одне із чотирьох первинних поширень Господа Крішні в духовному світі; також онук Господа Крішні.

Арджуна – один із п'яти братів Пандавів. Крішна став його візничим і оповів йому «Бгаґавад-гіту».

Артха – економічний розвиток.

Асура – демон-атеїст; грубий матеріаліст.

Ачар'я – духовний учитель, який навчає власним прикладом.

Ахам брахмасмі – ведичний афоризм «я є дух».

Ашрам – один із чотирьох духовних укладів життя. *Див. також: брахмачар'я; гріхастха; ванапрастха; санньяса.*

Аштанга-йога – восьмиступенева система йоги, яку запропонував Патанджалі.

Аюрведа – ведичні писання, в яких викладено медичну науку.

Балі Махарадж – цар, який став великим відданим, віддавши все Ваманадеві, Господньому втіленню *брахмана*-карлика.

Бгаґавад-гіта – розмова між Верховним Господом, Крішною, і Його відданим Арджуною, в якій утверджено, що віддане служіння є найважливішим засобом та водночас найвищою метою духовної досконалості.

Бгаґаван – Верховний Господь, який сповна володіє усіма багатствами.

Бгаґавата Пурана – це писання, «Шрімад-Бгаґаватам».

Бакта – відданий Верховного Господа.

Бактівінода Тхакур – (1838–1915) великий праотець сучасного руху свідомості Крішни, духовний учитель Шрілі Гауракішора даса Бабаджі, батько Шрілі Бактісіддганти Сарасваті й духовний учитель духовного вчителя Його Божественної Милості А. Ч. Бактіведанти Свами Прабгупади.

Бакті-йога – зв'язок з Усевишнім за допомогою відданого служіння Йому.

Бакті-расамріта-сіндгу – повне пояснення науки відданого служіння, яке уклав Рупа Госвами.

Бактісіддганта Сарасваті Тхакур – (1874–1937) духовний учитель Його Божественної Милості А. Ч. Бактіведанти Свами Прабгупади й відповідно духовний праотець сучасного руху свідомості Крішни. Могутній проповідник, що заснував шістдесят чотири місіонерські організації в Індії.

Бгарата-варша – Індія, названа на честь царя Бгарати.

Бгарата Махарадж – великий відданий Господа, що прив'язався до оленя та у наступному житті народився

оленем. У наступному житті як *брахман* Джада Бгарата він досяг духовної досконалості.

Білваман'гала Тхакур – великий відданий, який написав чимало творів, серед них – «Крішна-карнамріту».

Брахма – перша створена жива істота й вторинний творець матеріального всесвіту.

Брахмаджйоті – сяйво, що випромінює тіло Верховного Господа; сліпуче сяйво духовного неба.

Брахмалока – найвища планета в усесвіті, планета півбога Брахми.

Брахман – Абсолютна Істина; головнo в Її безособистісному аспекті.

Брахман [брахмана] – представник верстви інтелігенції та священства, найвища верства ведичного суспільного устрою.

Брахма-самхіта – молитви Господа Брахми, які прославляють Верховного Господа.

Брахмачарі – зв'язаний обітницею безшлюбності учень духовного вчителя.

Брахмачар'я – згідно з Ведами перший уклад духовного життя, учнівство з дотриманням обітниці безшлюбності.

Бріхаспаті – духовний учитель царя Індри й головний жрець півбогів.

Вайвасвата Ману – нинішній Ману, сьомий із чотирнадцяти.

Вайкунтха – духовний світ, де немає турбот.

Вайш'ї – фермери й купці; третя верства ведичного суспільного ладу.

Вайшнав – відданий Вішну, або Крішні, Верховного Господа.

Вамана – втілення Верховного Господа в образі *брахмана*-карлика, якому Балі Махарадж віддав усе.

Ванапрастха – людина, що відійшла від сімейного життя; третій уклад ведичного духовного життя.

Вараха – втілення Верховного Господа в образі вепра.

Варна – одна із чотирьох верств ведичного суспільного ладу.

Приналежність людини до певної *варни* визначає рід її діяльності та вплив на неї відповідних *гун* матеріальної природи. *Див. також: брахман, кшатрій, вайш'я, шудра.*

Варнашрама-дгарма – ведичний суспільний лад, що складається із чотирьох соціальних верств та духовних укладів. *Див. також: варна, ашрам.*

Варуна – півбог, який повеліває океанами.

Васудева – батько Крішні й зведений брат Нанди Махараджа.

Васудева – Верховний Господь, Крішна, син Васудеви й власник усього матеріального й духовного.

Ваю – повітря; півбог, який повеліває вітром.

Веданта – філософія, що викладена у «Веданта-сутрі» Шрілі В'ясадеви. Підсумовуючи філософську мудрість Вед, вона скеровує до досягнення трансцендентної форми Крішні як мети усього пізнання.

Веданта-сутра – кінцевий підсумок ведичного філософського знання від Шрілі В'ясадеви, написаний у вигляді коротких афоризмів.

Веди – відначальні явлені писання, що вперше оповів Господь Крішна.

Ведичні писання – чотири первинні Веди, Упанішади, Пурани й інші доповнення, а також усі писання і коментарі, написані згідно з ведичними висновками.

Відура – великий відданий Крішні, син В'ясадеви, втілення Ямараджа й дядько Пандавів.

Вірат-пуруша – концепція, яка пов'язує фізичну форму всесвіту з тілом Господа.

Вішванатх Чакраварті Тхакур – великий вайшнавський духовний учитель в учнівській послідовності Шрі Чайтаны Махапрабгу. Написав пояснення до «Шрімад-Бхагаватам».

Вішну – Верховний Господь; поширення Господа Крішні на

Вайкунтсі, а також поширення, що творять та підтримують матеріальні всесвіти.

Вішну Пурана – одне з ведичних писань, що відомі як Пурани.

Вішну-таттва – статус чи категорія Бога; поширюється на головні поширення Верховного Бога-Особи.

Вріндаван – вічна обитель Крішні, де Він повністю проявляє Свою привабливість; селище в Індії, в якому 5 000 років тому Крішна провадив Свої дитячі розваги.

Врітра – демон, якого вбив Індра. Насправді він був Чітракету, відданим, який був проклятий отримати низьке народження.

В'ясадева – втілення Господа Крішні, що дало людству Веди, Пурани, «Веданта-сутру» й «Махабгарату».

Гандгарі – свята й вірна дружина царя Дгрітараштри й мати сотні синів.

Ганеша – півбог, який відповідає за матеріальне багатство й свободу від нещасть. Син Господа Шіви й той, хто записав «Махабгарату».

Гарбгадгана-самскара – ведичний обряд очищення, який проводять батьки перед зачаттям дитини.

Гарбгодакашаї Вішну – друге поширення Вішну, що входить у кожен всесвіт і Своім поглядом створює різноманітні матеріальні прояви.

Гаруда – вічний носій Господа Вішну, великий відданий у подобі птаха.

Гаудія-вайшнави – віддані Господа Крішні в учнівській послідовності від Господа Шрі Чайтаньї Махапрабгу.

Гаурачандра – «золотий місяць», Господь Шрі Чайтанья Махапрабгу.

Голока Вріндаван (Крішналока) – найвища планета в духовному небі, обитель Самого Господа Крішні.

Гопі – дівчата-пастушки Господа Крішні, Його найвірніші та найближчі віддані.

Говінда – Верховний Господь, Крішна, який дарує насолоду землі, коровам і чуттям.

Гріхастха – регульоване сімейне життя; другий уклад ведичного духовного життя.

Гуру – духовний учитель.

Г'яна – знання.

Г'яна-йога – метод духовного усвідомлення через роздуми та філософський пошук.

Г'яні – той, хто розвиває знання шляхом емпіричних спекуляцій.

Двайпаяна – див.: В'ясадева.

Двапара-юга – третя у циклі чотирьох епох. Триває 864 000 років.

Дварака – царство Господа Крішни на острові, де Він являв розваги п'ять тисяч років тому в Індії.

Дваракадгіша – Верховний Господь, Крішна, Господь міста Двараки.

Дгарма – релігія; обов'язок, насамперед вічне призначення живої істоти – служити.

Дгрітараштра – дядько Пандавів, який спробував захопити їхнє царство задля своїх синів, що спричинило війну на Курукшетрі.

Дгрува Махарадж – великий відданий, який у віці п'яти років виконував суворі аскези й пізнав Верховного Бога-Особу. Він отримав цілу планету, полярну зірку.

Дг'яна – медитативна йога.

Девакі – дружина Васудеви й матір Господа Крішни.

Девахуті – донька Сваямбгуви Ману, яка була дружиною Кардами Муні й матір'ю втілення Господа, Господа Капіли.

Джагай та Мадгай – два великих розпусника, яких Господь Нитьянанда перетворив на вайшнавів.

Джада Бгарата – Махарадж Бгарата в його останньому народженні як зречений *брахман*, що дав чудові духовні настанови Махараджу Рахугані.

Джанака Махарадж – батько Сіта-деві, супутниці Господа Рамачандри.

Джая і Віджая – два брамники Вайкунтги, яких прокляли за образу чотирьох Кумарів Ріші. Вони тричі народилися демонами, а потім досягли звільнення.

Джіва (джіватма) – жива істота, яка є вічна індивідуальна душа, невіддільна частка Верховного Господа.

Джіва Госвами – один із шести духовних учителів-вайшнавів, які стали прямими послідовниками Господа Шрі Чайтани Махапрабгу й систематично викладали Його вчення.

Діті – дружина Каш'япи Муні й мати демонів Хіраньякші й Хіраньякашіпу.

Дурваса Муні – могутній йоґ-містик, відомий тим, що накладає страшні прокляття.

Дурґа – уособлена матеріальна енергія і дружина Господа Шіви.

Дурйодгана – найстарший син Дґрітараштри й головний суперник Пандавів.

Ілавріта-варша – первісна назва планети Земля до того, як вона стала відома як Бгарата-варша.

Індра – головний півбог раю і головуєче божество дощу, батько Арджуни. Син Адіті.

Ішопанішада – одне зі ста восьми головних ведичних писань, відомих під назвою Упанішади.

Йоґ – трансценденталіст, який прагне возз'єднатися із Всевишнім.

Йоґа – духовна дисципліна, призначена для єднання свідомості з Всевишнім.

Йоґамая – внутрішня, духовна енергія Верховного Господа; також її уособлення як молодша сестра Крішні.

Йоґа-сіддгі – містичні сили.

Йоджана – ведична одиниця довжини, яка становить близько тринадцяти кілометрів.

Кала – форма Господа, яка є поширенням відначальної форми Господа.

Калі – *див.* Дурґа.

Калі-юґа (епоха Калі) – нинішня епоха, доба чвар та розбрату. Остання із циклу чотирьох епох, яка розпочалася п'ять тисяч років тому.

Кама – хіть.

Камса – демонічний цар династії Бґоджа й дядько Крішні по маминій лінії.

Капіла – втілення Верховного Господа, що з'явився як син Кардами Муні й Девахуті та навчив філософії *санкх'ї* у свідомості Крішні.

Каранодакашаї Вішну – Маха-Вішну, поширення Верховного Господа, з якого походять усі матеріальні всесвіти.

Кардама Муні – батько Господа Капіли й один з основних праотців населення всесвіту.

Карма – матеріальна, корислива діяльність і її наслідки.

Карма-йоґа – діяльність у відданому служінні; також корислива діяльність, яку виконують відповідно до ведичних приписів.

Кармі – людина, що працює задля насолоди плодами своєї діяльності; матеріаліст.

Катха-упанішада – одне зі ста восьми ведичних писань, відомих під назвою Упанішади.

Каш'япа – великий святий, який був батьком багатьох півбогів, а також Ваманадеви, втілення Верховного Господа.

Кеші – демон, який напав на жителів Вріндавана в подібі дикого коня, але Господь Крішна вбив його.

Кіртан – процес відданого служіння – ушавлення Господа та опівування Його святих імен.

Крішна – Верховний Бог-Особа у Своїй відначальній, дворукій формі.

Крішнадас Кавірадж – великий духовний учитель-вайшнав, який записав біографію і вчення Господа Шрі Чайтаньї Махапрабгу в «Чайтанья-чарітамріті».

Крішналока – *див.* Голока Вріндаван.

Кумари – чотири вчені-аскети, сини Господа Брахми, що вічно мають вигляд дітей.

Куша – сприятлива трава, що використовується у ведичних ритуалах та жертвоприношеннях.

Кшатрій – представник верстви воїнів та правителів; друга верства ведичного суспільного ладу.

Кшіродакашаї Вішну – поширення Верховного Господа, який входить у серце кожної живої істоти як Наддуша.

Лакшмі – богиня щастя, вічна дружина Верховного Господа в Його формі Нараяни.

Мадана – Купідон, півбог, який розпалює хіть у живих істот.

Мадана-мохан – Верховний Господь, Крішна, який зачаровує навіть Купідона.

Мадгай – *див.* Джагай та Мадгай.

Мадгусудана – Верховний Господь, Крішна, убивця демона Мадгу.

Майтрея Муні – великий мудрець, який повідав «Шрімад-Бгаґаватам» Відурі.

Макара-дгваджа – *див.* Мадана.

Манвантара – тривалість правління кожного Ману (306 720 000 років); використовується як стандартний поділ історії.

Мантра – трансцендентна звукова вібрація, ведичний гімн, що може звільнити розум від ілюзії.

Ману – півбог, син Брахми, праотець і законодавець людського роду. Протягом кожного дня Брахми з’являються чотирнадцять Ману.

Ману, Вайвасвата – *див.* Вайвасвата Ману.

Ману-самхіта – книга священного закону для людства, яку дав Ману.

Ману, Сваямбгува – *див.* Сваямбгува Ману.

Марічі – один із найбільших мудреців, який народився безпосередньо від Господа Брахми.

Матхура – обитель Господа Крішни поблизу Вріндавана, де Він народився і де жив по тому, як завершив Свої дитячі розваги у Вріндавані.

Махабгарата – епічна історія великої Індії, яку написав В’ясадева. У ній описано перебіг війни на Курукшетрі та викладено «Бгаґавад-гіту».

Маха-Вішну – поширення Верховного Господа, з якого походять усі матеріальні всесвіти.

Маха-Лакшмі – *див.* Лакшмі.

Маха-мантра – велика пісня звільнення: Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе / Харе Рама, Харе Рама, Рама Рама, Харе Харе.

Махатма – букв. «велика душа»; піднесений Господній відданий.

Махат-таттва – сукупна матеріальна енергія у своїй відначальній, недиференційованій формі; з неї постає матеріальний світ.

Махешвара – *див.* Шіва.

Мая – нижча, ілюзорна енергія Верховного Господа, що керує матеріальним творінням; забуття про свої стосунки із Крішною.

Маявада – імперсоналістична теорія безумовної єдності живих істот, природи й Всевишнього.

Маяваді – філософи-імперсоналісти, що вважають, що

врешті-решт Господь не має форми та що душа цілковито рівна Богові.

Менака – відома куртизанка з небесних планет, яка спокусила мудреця Вішвамітру.

Мокша – звільнення з матеріального рабства.

Мохіні – втілення Верховного Господа як найвродливішої жінки.

Мрітью – уособлення смерті.

Мукті – звільнення з матеріального рабства.

Мукунда – Верховний Господь, який дає звільнення.

Наймішаранья – священний ліс у центральній Індії, де було повідано вісімнадцять Пуран і який вважають центром Всесвіту.

Нанда Махарадж – цар пастухів Вріндавана й названий батько Господа Крішни.

Нарада Муні – чистий відданий Господа, один із синів Господа Брахми, який у своєму вічному тілі мандрує всесвітами, прославляє віддане служіння і викладає науку *бгакті*. Він є духовним учителем В'ясадеви та багатьох інших відданих.

Нарада-панчаратра – книга Нарادی Муні про поклоніння Божеству й *мантра*-медитацію.

Нараяна – ім'я величної чотирирукої форми Верховного Бога-Особи, що означає «той, хто є джерелом і метою всіх живих істот».

Нароттам дас Тхакур – відомий духовний учитель-вайшнав, учень Шрі Чайтани Махапрабгу. Він відомий як автор багатьох пісень-молитов.

Нірвана – припинення матеріальної діяльності та існування, що, згідно з філософією вайшнавізму, не заперечує духовної діяльності та існування.

Ніргуна-брахма – безособове уявлення про Верховну Істину як про істоту, що не має жодних якостей.

Нітья-баддга – вічна зумовлена душа, яка застрягла в матеріальному світі.

Нітьянанда – втілення Господа Баларами. Він з'явився як головний супутник Шрі Чайтани Махапрабгу.

Ніяма – стриманість чуттів.

Нрісімхадева – напівлюдина й напівлев, втілення Господа Крішні, який убив демона Хіраньякашipu й урятував Свого відданого Прахладу Махараджа.

Океан Карана – куточок духовного всесвіту, на який лягає Господь Маха-Вішну, щоб створити усі матеріальні всесвіти.

Омкара – священний звук *ом*, який є початком багатьох ведичних *мантр* і який представляє Верховного Господа.

Пандави – Юдгіштхіра, Бгіма, Арджуна, Накула й Сахадева, п'ять братів-воїнів, які були близькими друзями й відданими Господа Крішні.

Пандіт – вчена людина.

Панчаратріка-відгі – процес відданого поклоніння Божеству й *мантра*-медитація, які описано в «Панчаратрі».

Парампара – учнівська послідовність істинних духовних учителів.

Параматма – Наддуша; Вішну, проявлений у серці кожної втіленої живої істоти й скрізь у матеріальній природі.

Парамахамса – букв. «піднесений лебідь»; відданий Господа Крішні, що перебуває на найпіднесенішому рівні; найвищий рівень *санньяси*.

Парардга – половина життя Брахми, що становить 311 трильйонів 40 мільярдів років.

Парікшіт Махарадж – імператор усього світу, який почув «Шрімад-Бгаґаватам» від Шукадеви Госвами й у такий спосіб досяг досконалості.

Патанджалі – автор первинної системи йоґи.

Піти – праотці; особливо ті померлі предки, які піднеслися на вищі планети.

Прабгодананда Сарасваті – великий вайшнавський поет-філософ і відданий Шрі Чайтани Махапрабгу.

Прадьюмна – одне із чотирьох первинних поширень Господа Крішні в духовному світі.

Пранаяма – контроль дихання у практиці йоги, особливо в *аштанга-йозі*.

Прасад – Господня милість; їжа або інші речі, що набули духовних якостей після того, як їх запропонували Крішні.

Прагьяхара – відвернення органів чуттів від усієї непотрібної діяльності.

Прахлада Махарадж – відданий, якого переслідував батько-демон, але Господь у формі Нрісімхадеви захистив і врятував Прахладу.

Причиновий океан – див. океан Карана.

Пурани – вісімнадцять писань, доповнення до Вед; містять описи історичних подій, що пов'язані передусім із появою та діями різних втілень Господа в цьому світі.

Пуруша – той, хто насолоджується, або чоловік; жива істота або Верховний Господь.

Пуруша-аватари – три первинні поширення Верховного Господа, а саме три Вішну (Каранодакашаї, Гарбодакашаї, Кшіродакашаї), що залучені у творення матеріального всесвіту.

Путана – відьма, яку Камса послав в образі вродливої жінки, щоб убити маленького Крішну, але Він її вбив і дарував звільнення.

Равана – демонічний правитель, якого вбив Господь Рамачандра.

Радгарані – найближча супутниця Господа Крішні, уособлення Його внутрішньої, духовної енергії.

Раджас – одна з трьох якостей (*гун*) матеріальної природи, пристрасть.

Раджасуя-яг'я – велике імператорське жертвопринесення. Таке жертвопринесення виконав Махарадж Юдгіштхіра, і на ньому був присутній Господь Крішна.

Рамā – Лакшмі, богиня щастя і вічна супутниця Верховного Господа, Нараяни.

Рамачандра – втілення Верховного Господа як бездоганного царя.

Рамаяна – автентична історія-епос про Господа Рамачандру, яку написав Валмікі Муні.

Рахугана Махарадж – цар, який отримав духовні настанови від Джади Бгарати.

Ріші – мудрець.

Ромахаршана – батько Сути Ѓосвами. Господь Баларама вбив його за скоєні образи.

Рудра – *див.* Шіва.

Рукміні – головна цариця Господа Крішни у Двараці.

Рупа Ѓосвами – головний із шести духовних учителів-вайшнавів, які стали прямими послідовниками Господа Шрі Чайтани Махапрабгу й систематично викладали Його вчення.

Сама Веда – одна із чотирьох первинних Вед. Вона складається із музичних композицій до жертвних гімнів.

Самадгі – транс, повне занурення в екстатичне споглядання Всевишнього.

Сампрадая – учнівська послідовність духовних учителів, якою сходять ведичне знання, та їхніх послідовників.

Санатана – вічний.

Санатана Ѓосвами – один із шести духовних учителів-вайшнавів, які стали прямими послідовниками Господа Шрі Чайтани Махапрабгу й систематично викладали Його вчення.

Санньяса – відречене життя; четвертий уклад ведичного духовного життя.

Санкаршана – одне із чотирьох первинних поширень Господа Крішні в духовному світі; також ще одне ім'я Баларами, яке йому дав Гарґа Муні.

Санкіртана – спільне або публічне прославляння Верховного Господа, Крішні, особливо коли громадою голосно оспівують Його святі імена.

Санкх'я – аналітичне розрізнення духу й матерії та шлях відданого служіння, який описав Господь Капіла, син Девахуті.

Сат – вічний.

Сатья-юґа – перша й найкраща із циклу чотирьох епох усесвіту. Триває 1 728 000 років.

Саубгарі Муні – могутній містик, який випадково впав жертвою сексуального потягу.

Сваямбгува Ману – Ману, що з'явився першим у день Брахми й був дідом Дгруви Махараджа.

Сіддгі – містична сила або досконалість, набута за допомогою практикою йоґи, природна для мешканців Сіддгалоки.

Сіта – вічна супутниця Господа Рамачандри.

Смарта-брахман – *брахман*, який більше зацікавлений у тому, щоб зовні виконувати правила й ритуали Вед, а не досягти Господа Крішну, мету Вед; той, хто суворо дотримується ведичних принципів на матеріальному рівні.

Смріті – явлені писання, що доповнюють *шруті*, або відначальні ведичні писання – Веди та Упанішади).

Сударшана-чакра – зброя Верховного Господа у формі диска.

Сута Госвами – відданий-мудрець, який переповів розмову між Парікшітом і Шукрадевою мудрецем, які зібралися в Наймішаранї.

Трета-юґа – друга в циклі чотирьох епох усесвіту. Триває 1 296 000 років.

Туласі – дорога для Господа Крішні священна рослина, якій поклоняються віддані.

Упанішади – найважливіші філософські розділи Вед.

Уттанапада – цар, який був сином Сваямбугуви Ману й батьком Дгруви Махараджа.

Хануман – великий мавпа-слуга Господа Рамачандри.

Харā – *див.* Радгарані.

Харі – Верховний Господь, який усуває всі перешкоди на шляху до духовного поступу.

Харі-бгакті-віласа – книга Санатани Госвами про правила й настанови життя вайшнавів.

Харідас Тхакур – великий відданий і супутник Господа Шрі Чайтаньї Махапрабгу, який щодня повторював імена Бога по триста тисяч разів.

Хар'якша – *див.* Хіраньякша.

Хатха-йога – практика поз і дихальних вправ, спрямованих на те, щоб досягти очищення і контролю чуттів.

Хіраньякашіпу – цар-демон, якого вбив Господь Нрісімха.

Хіраньякша – демонічний син Каш'япи, якого вбив Господь Вараха.

Хрішікеша – Верховний Господь, верховний володар чуттів кожного.

Чайтанья Махапрабгу – (1486–1534) Верховний Господь, що з'явився як Свій найбільший відданий, щоб навчити любити Бога, особливо через процес *санкіртани*.

Чайтанья-чарітамріта – визнана біографія Господа Шрі Чайтаньї Махапрабгу, у якій описано розваги й вчення Господа. Її написав Шріла Крішнада Кавірадж.

Чанак'я Пандіт – *брахман*, який давав поради царю Чандрагупті й відповідав за те, щоб не допустити вторгнення Александра Великого в Індію. Чанак'я Пандіт – відомий автор книг про політику й моральність.

Чандра – півбог, що повеліває Місяцем.

Чатурмасья – чотири місяці сезону дощів в Індії. У цей час віддані дають особливі обітниця виконувати аскези.

Чінтамані – наділений містичною могутністю «філософський камінь», описаний у ведичній літературі.

Шанкарачар'я – втілення Господа Шіви як великого філософа, який за наказом Верховного Господа проповідував імперсоналізм, заснований на Ведах.

Шастра – писання, що дане через одкровення, наприклад ведична література.

Шатарупа – дружина Сваямбгуви Ману й мати Девахуті.

Шаунака Ріші – головний серед мудреців, які зібралися в Наймішараньї, коли Сута Госвами розповідав «Шрімад-Бхаґаватам».

Шіва – особливе втілення Господа як півбога, що відповідає за луну невігластва й знищення матеріального прояву.

Шівананда Сена – великий відданий Господа Шрі Чайтаньї Махапрабгу. Шівананда Сена був домогосподарем.

Шікшаштака – вісім віршів Шрі Чайтаньї Махапрабгу, що прославляють повторення святих імен Господа.

Шраддга – церемонія підношення предкам, щоб звільнити їх від страждань.

Шрідгара Свами – древній вайшнавський коментатор «Бхаґавад-гіти» й «Шрімад-Бхаґаватам».

Шуддга-саттва – духовний рівень чистого добра.

Шудра – робітник; четверта верства ведичного суспільного ладу.

Шукадева Госвами – відданий-мудрець, який вперше оповів «Шрімад-Бхаґаватам» царю Парікшіту перед самою смертю правителя.

Шукрачар'я – духовний учитель демонів.

Ш'ямасундара – Верховний Бог-Особа, Крішна, колір Його шкіри чорнявий і Він дуже вродливий.

Юги – чотири послідовні епохи, що циклічно повторюються у всесвіті.

Яг'я – ведичне жертвоприношення; також Верховний Господь, мета усіх жертвоприношень і той, хто ними насолоджується.

Яду – нащадки Яду. У цій династії з'явився Господь Крішна.

Ямарадж – півбог, який відповідає за смерть і покарання грішників.

Ямуначар'я – вайшнавський автор і духовний учитель Шрі-*сампрадаї*.

Яяті – цар, якого через хіть Шукрачар'я прокляв передчасно постаріти.

Як читати санскрит

У різні історичні періоди для запису санскриту використовували різні алфавіти, однак в Індії найчастіше застосовували і продовжують використовувати алфавіт, що має назву *деванагарі*. Слово *деванагарі* означає писемність, якою користуються в «містах півбогів». Алфавіт *деванагарі* складають сорок вісім літер – тринадцять голосних і тридцять п'ять приголосних. Граматисти минулого упорядкували цей алфавіт відповідно до практичних потреб мови.

Система транслітерації, яку використано в цій книзі, щоб передати тексти «Шрімад-Бхаґаватам» та прямі цитати з творів ведичної традиції, – це калька з системи латинської транслітерації Юдіт Тіберґ. Латинські літери замінені на відповідні букви кирилицею.

Санскритські імена, географічні назви та терміни наведено в книзі в українській транскрипції. Якщо написання за принципом транскрипції призводить до двозначності, збережено знаки довготи [напр. Вāsудева (Крішна) і Васудева (батько Крішні)].

ГРАФІКА

Голосні (на початку слова)

अ a आ ā इ i ई ī उ u ऊ ū ऋ ṛ ॠ ṝ

लृ ḷ ए e ऐ ai ओ o औ au

Приголосні (у сполученні з а)

Задньопіднебінні: क ka ख kha ग ga घ gha ङ ṅa

Палатальні: च cha छ cha ज ja झ jha ञ ṇa

ФОНЕТИКА

Голосні вимовляють так:

a – як у слові «пан»	ṛ – як у слові рим
ā – вдвічі довший проти «a»	ṝ – вдвічі довший проти ṛ
i – як у слові «кіт»	e – як у слові «цей»
ī – вдвічі довший проти «i»	ai – як у слові «дай»
u – як у слові «суд»	o – як у слові «сом»
ū – вдвічі довший проти «u»	au – як в англійському слові how

Приголосні вимовляють так:

Задньопіднебінні (утворюються в горлі)	Губні (утворюють губами)
к – як у слові «кіт»	п – як у слові «пан»
г – як у слові «гніт»	б – як у слові «бал»
ṅ – як у слові «Конґо»	м – як у слові «мати»
Зубні (при вимові кінчик язика притискають до верхніх зубів)	Палатальні (при вимові середню частину язика притискають до піднебіння)
т – як у слові «тік»	ч – як у слові «чіп»
д – як у слові «дім»	дж – як у слові «джміль»
н – як у слові «ніч»	ñ – як у слові «конням»

Церебральні (ṭ, ṭḥ, ḍ, ḍḡ, ṇ) вимовляють, притиснувши кінчик язика нижньою стороною до переднього піднебіння. Вимовою санскритські церебральні нагадують відповідні англійські альвеолярні звуки.

Придихові (кх, гх, чх, джг, ṭḥ, ḍḡ, ṭḥ, ḍḡ, пх, бг) кожний становить один приголосний; їхня вимова відрізняється від вимови відповідних непридихових тим, що основний елемент супроводжує слабкий призвук, як у вимові х в англійському слові **home**.

Сполучення дж з й повелося вимовляти як г'й.

Півголосні

й – як у слові «Ємен»

р – церебральний р

л – зубний англійський л

в – як у слові «вона»,
а після приголосної
як англійське w

Шиплячі

ш – як німецьке ш

у слові sprechen

ш – як у слові «шовк»

с – як у слові «сон»

Вісарга

х – глухий звук, наприкінці
слова його вимовляють
з призвуком попереднього
голосного: ах вимовляють
як аха, іх – як іхі.

Анусвāра

м – Резонантний сонорний
м подібний до н у
французькому слові
bon.

Гортанна

х – як у слові «хміль»

Фіксованого тонічного наголосу в санскриті немає. За наголошені у віршах вважають так звані «сильні» склади. До таких складів відносяться ті, що мають довгий голосний (ā, ai, au, e, ī, o, p, ṛ, ŷ), або в яких за коротким голосним йде більш як один приголосний (включно з х та м). Придихові приголосні (кха, гга тощо) вважають за один приголосний.

Покажчик санскритських віршів

Покажчик містить перші та треті рядки усіх санскритських віршів, що складають цей том «Шрімад-Бхаґаватам». Вірші подано за алфавітним порядком. Після транслітерації санскритських текстів наведені номери глав та віршів.

а̄мбѣі̄пччхе̄ д̄йа пап̄ім 24.34
а̄бабѣаше куру-і̄рештха 29.6
аб̄і̄плӯтйа сва-гадай̄ 19.8
аб̄і̄самбѣвйа вй̄і̄рмбѣат 20.33
аб̄і̄сандѣйа йо х̄ім̄с̄м̄ 29.8
аб̄і̄штупто вй̄і̄ва-срдж̄а̄ 18.8
аб̄гй̄адѣавд д̄арі̄х̄ 18.16
аб̄г̄і̄кш̄н̄ава̄г̄аха-кап̄і̄н̄й̄а̄н 33.14
аваб̄ѣт̄і̄ артха-р̄уп̄е̄на 32.28
ав̄ад̄йа̄мс̄ тад̄а̄ в̄і̄ом̄н̄і̄ 24.7
авад̄г̄р̄йа̄ в̄і̄р̄і̄ч̄ас̄йа̄ 19.29
ав̄айор̄ анӯруп̄о̄ с̄ав̄ 22.15
ава̄н̄ч̄ай̄ат̄ ті̄ра̄і̄ч̄і̄но̄ 18.15
а̄в̄і̄в̄ей̄а̄ сарас̄ват̄й̄а̄ 23.25
ав̄і̄д̄й̄а̄-сам̄і̄ш̄а̄-г̄ран̄т̄х̄м̄ 24.18
ав̄і̄к̄ар̄ад̄ акар̄т̄р̄т̄в̄а̄н̄ 27.73
ав̄і̄ш̄ат̄і̄ апра̄мат̄то̄ с̄аӯ 29.39
ав̄і̄а̄кр̄та̄м̄ в̄і̄ш̄ат̄і̄ й̄ар̄х̄і̄ гӯна̄ 32.9
а̄г̄ас̄-кр̄д̄ б̄га̄йа̄-кр̄д̄ дӯш̄кр̄д̄ 18.23
аг̄н̄р̄ і̄нд̄е̄ са-г̄р̄і̄б̄і̄р̄ 29.42
ад̄гар̄ма̄й̄ са̄ сам̄ед̄г̄ета̄ 21.55
ад̄гаст̄а̄н̄ нара-лока̄с̄йа̄ 30.34
ад̄гаст̄та̄ в̄і̄р̄й̄а̄м̄ с̄ас̄т̄та̄ 26.19
ад̄г̄й̄а̄т̄мі̄кан̄ӯі̄рава̄н̄ 29.18
ад̄гун̄ай̄шо̄ б̄і̄д̄ж̄і̄к̄і̄н̄ н̄а̄ма̄ 18.27
ад̄жа̄г̄а̄г̄не̄ са̄ тӯ т̄а̄м̄ саум̄йа̄ 18.17
ад̄ж̄а̄дай̄о̄ в̄і̄к̄ш̄йа̄ і̄ш̄а̄й̄а̄м̄сур̄ 19.27
ад̄ж̄ан̄ан̄т̄й̄а̄ пара̄м̄ б̄г̄а̄ва̄м̄ 23.54
ад̄ж̄а̄та̄-і̄шат̄рава̄х̄ і̄ш̄ан̄т̄а̄х̄ 25.21
ад̄жа̄х̄а̄р̄ол̄б̄ана̄м̄ кро̄д̄га̄м̄ 18.13
а̄д̄й̄а̄х̄ ст̄х̄і̄ра-ча̄ра̄н̄а̄м̄ йо̄ 32.12
а̄д̄і̄пан̄а̄м̄ сва-г̄а̄т̄ра̄н̄а̄м̄ 30.25
а̄і̄ш̄вар̄й̄а̄м̄ п̄а̄р̄ам̄еш̄т̄х̄й̄а̄м̄ ча̄ 32.15
а̄і̄ш̄вар̄й̄а̄-ва̄і̄ра̄г̄й̄а̄-й̄а̄ш̄о̄-ва̄бод̄га̄ 24.32
а̄й̄а̄м̄ с̄і̄д̄д̄га̄-га̄н̄а̄д̄г̄і̄ш̄а̄м̄ 24.19
а̄й̄ад̄жа̄д̄ й̄ад̄ж̄а̄-пӯрӯш̄а̄м̄ 22.31
а̄й̄а̄с̄ат̄і̄ д̄і̄др̄к̄ш̄ус̄ т̄ва̄м̄ 21.26
а̄й̄а̄та̄-й̄а̄м̄ас̄ т̄ас̄й̄а̄сан̄ 22.35
а̄ка̄л̄па̄х̄ св̄а̄н̄а̄-че̄шт̄а̄й̄а̄м̄ 31.9
а̄кар̄на̄н̄а̄м̄ па̄тра-рат̄х̄ен̄дра̄ 21.34
а̄кар̄т̄ӯх̄ карма-ба̄нд̄го̄ й̄а̄м̄ 27.19
а̄кр̄і̄да̄ ба̄лава̄д̄ де̄ва̄ 18.24
а̄к̄ш̄і̄н̄і̄ ча̄к̄ш̄ӯш̄а̄д̄і̄т̄й̄о̄ 26.64
а̄к̄ш̄і̄пт̄а̄т̄мен̄др̄і̄а̄х̄ ст̄р̄і̄н̄а̄м̄ 30.8
ала̄б̄о̄г̄аб̄г̄і̄сп̄і̄то̄ д̄ж̄н̄а̄н̄ад̄ 31.28
а̄ма̄й̄а̄в̄й̄ апра̄д̄і̄пт̄а̄г̄н̄р̄ 30.15
а̄ман̄т̄р̄йа̄ та̄м̄ мӯн̄і̄-ва̄рам̄ 22.26
ам̄бо̄-гӯна̄-в̄і̄ш̄еш̄о̄ р̄т̄х̄о̄ 26.48
ана̄б̄і̄п̄ре̄там̄ а̄пан̄на̄х̄ 31.25
ана̄д̄і̄р̄ а̄т̄м̄ пӯрӯшо̄ 26.3
ана̄н̄й̄а̄-х̄етӯш̄в̄ ат̄ха̄ ме̄ га̄т̄і̄х̄ 27.30
ан̄в̄еш̄ан̄н̄ апра̄т̄і̄рат̄х̄о̄ 18.23
ан̄в̄і̄ч̄ч̄х̄ат̄і̄ па̄т̄і̄м̄ й̄ук̄та̄м̄ 22.9
ан̄в̄і̄й̄а̄м̄на̄с̄ та̄рас̄а̄ 20.24
а̄н̄га̄м̄ ча̄ ма̄ла-па̄нк̄ена̄ 23.25
ан̄і̄в̄рт̄та̄-н̄і̄м̄і̄пт̄ат̄ва̄т̄ 27.20
ан̄і̄м̄і̄пт̄а̄ б̄г̄а̄га̄ва̄т̄і̄ 25.32
ан̄і̄м̄і̄пт̄а̄-н̄і̄м̄і̄пт̄ена̄ 27.21
ан̄і̄е̄ пӯна̄р̄ б̄га̄га̄ва̄то̄ 23.8
ан̄і̄ш̄ей̄а̄м̄ пӯн̄й̄а̄-і̄ш̄о̄к̄а̄н̄а̄м̄ 19.34

аніонійāпайрайатвāч 27.17
 аніоніа-īлешайоттунга- 20.30
 аннаї сарва-гунолетай 23.29
 антаҳ пуруша-рūпена 26.18
 антар-грāmешу мукхато 17.9
 ануграхāйа бгактāнāм 20.25
 ануграхāйāств апі йархі 21.20
 апām расасйā ча йатхā 27.18
 апāвртāйх карна-рандгвāр 22.7
 апаййāt сарва-бгūtāні 24.46
 апі нīрмукта-сайгасйā 22.12
 апй āтматвенāбгīmātāд 28.39
 апй āтматвенāбгīmātāд 28.40
 āпо гāнā івāгга-гнīр 20.5
 апраматтодйātā нīтйāм 23.3
 апīчйā-дарііанāм ішāйват 28.17
 āрабгйā саптамāм māсāl 31.10
 āрādгайййшātй асураршāбгехі 17.30
 āрджавенāрйā-сайгена 29.18
 āропйā свām духітарām 21.36
 артха-джйāt самйāйā-ччхеттā 29.32
 артхаір āпādītāір гурвā 30.10
 артхāйірайатвām ішāбдасйā 26.33
 артхе хйāvīдйāmāне 'nī 27.4
 архайед дāна-мāнāбгйāм 29.27
 арчāдāв арчайед йо māм 29.9
 арчāдāв арчайет тāвад 29.25
 āсādйā тарасā даітйō 18.14
 āсанāні ча хāймāні 33.16
 āсанна-йāуңдīрам апета 18.21
 асеваййāм пракртер 25.27
 āсйīчад амба ватсеті 22.25
 āсте 'ваматйопанйāстām 30.15
 āсте вйūддгам авікāрам 31.13
 āсте йогам самāстхāйā 33.35
 āсте кртвā ішīрах кукиау 31.8
 āсте сма біндусарасі 21.35
 āстхītена парām кāшītхām 33.10
 āстхīто рамате джантус 31.32
 ата ева інанйāйī чītтамй 27.5
 атах сā шууве садйō 23.48
 атас твам ршī-мукхībегйō 24.15
 атас твам упакурвāнах 22.14
 āтатāйībегр утсрītā 19.21
 атічерур вакра-гатйā 17.14
 атйантопаратір йатра 25.13
 āтмā татхā пртхга драштā 28.41
 āтмаджāх парідехй āдйā 24.15
 āтма-джāйā-сутāйāра- 30.6
 āтмаджāм асītāпāнīgм 21.27
 āтма-мāмсāданām квāпī 30.25

āтмāнам брахма-нīрвāнāм 33.30
 āтманах сарва-бгūtāнāм 25.41
 āтмāнам сарва-бгūtешу 24.46
 āтмāнам чогра-тапасā 33.14
 āтмāнам ану йе чеха 25.39
 āтмāнам атра пурушо 28.35
 āтманāйī ча парасйāпī 29.26
 āтманйī евāтманā вікййā 24.39
 āтmano бībгратīm рūпām 23.36
 āтмāнубгūtйāнугата 24.33
 āтма-таттвāвабодгена 32.36
 āтмендрйā-джайенāпī 32.34
 ато бгаджййше самайена 22.19
 ато вйīцешо бгāвāнāм 26.49
 ато дгармāн пāрамахамсйā 22.19
 ато хй аніонйām āтмāнам 22.4
 атраіва нараках сварга 30.29
 атха йо грха-медгйāн 32.49
 атха māм сарва-бгūtешу 29.27
 атха ме дева саммохам 25.10
 атха сампрастхīте іукле 21.35
 атха там сарва-бгūtāнāм 32.11
 атха те самправакййāм 26.45
 атхāдарйше свам āтмāнам 23.30
 атхāджані майā тубгйāм 24.35
 атхāпī ме прапанйāйā 23.51
 атхāпī прчче твām вīра 21.56
 атхāпī аджо 'нтах-саліле 33.2
 атхарваणे 'дадāч чхāнтīm 24.24
 атхāсйā хрдайām бгіннам 26.60
 атхо вībгūtīm мама майāвīнас 25.37
 атхорудгāсрджан майāм 19.17
 атхотаджам упāйātām 21.48
 ауткантхйā-бāшпа-калайā 28.34
 ахам мамāбгīmāнотмхāйх 25.16
 ахам маметйī асад-грāхāх 31.30
 ахам сарवेशу бгūtешу 29.21
 ахам твāйīрнавамī відван 22.14
 ахам ча локāнугато вахāmī 21.16
 āха чāйūdгам āдгатсва 19.10
 āхайнам ехй аджнā махīm 18.3
 ахāйуктйī авйāвахītā 29.12
 ахам учāйвачаір дравйāйх 29.24
 аханйāmāнā апі тасйā 17.25
 аханйāра-вīmūdгасйā 26.16
 аханйāрас тато рудрайī 26.61
 аханйāрйā-вīmūdгātмā 27.2
 ахīmсā сатйām астейāм 28.4
 ахо бата іва-начо 'то 33.7
 ахо етадж джагāt-сраштāх 20.51
 ахо ме йакша-ракшāmсī 20.21

- ахо pāṇcāyamānānām 24.27
 ахо rūpam ахо dgaīryam 20.32
 āхо світ samhataḥ sarva 20.11
 āчкаша джїва-локасїāvivīdā 29.3
 айакнувамїс тад-вїрахам 22.25
 айрнрон nāradād eśā 22.10
- бабгау малаїр аваччханнах 33.28
 бабгpāджa уткача-кумуд 23.38
 бабгўвāчїрато ватса 33.22
 бāдгам ітї ануманїета 24.13
 бāдгам удводгў-кāмо 'хам 22.15
 балам ме пайїа мāйāйāх 31.38
 балїм харантї рїаїо йе ча 18.5
 бархїшматїм nāма вїбгур 22.32
 бархїшматї nāма пурї 22.29
 бахв-айчарїаї махā-йогї 23.43
 бахїр-джāта-вїrāйā 32.42
 бахубгїр йакша-ракиобгїх 19.21
 баху-джанма-вїпаквена 24.28
 баху-падāх шрештхāй 29.30
 бāхўмї ча мандара-rїрех 28.27
 бгавад-вїдгешв атїтарāм 21.24
 бгāванам брахманах стхāнам 26.46
 бгаватї акартур йїасїа 26.7
 бгагавад-бгактї-йуктена 24.47
 бгагавад-рачїтā рāджан 21.54
 бгагавантам парам брахма 24.10
 бгагавāмс те 'кшаро 24.2
 бгагавāмс ту rādā-вегāм 18.15
 бгагаватї крта-дгїх супарнā 33.37
 бгагаватї арпїтāдгїātмас 20.7
 бгаджантї ананїайā бгактїā 25.40
 бгактї-йогасїа ме мāргам 29.46
 бгактї-йогāй ча йогāй ча 29.35
 бгактї-йогена тїврeнā 27.5
 бгактї-йогō баху-вїдгō 29.7
 бгактї-правāха-йогена 33.24
 бгактїā вїраткїā джйāнeнā 26.72
 бгактїā пумāй джāта-вїrāга 25.26
 бгартух пурастāд ātmānam 23.35
 бгаутїкāнāм вїкāрeнā 26.42
 бгаутїкāй ча катхām клeйā 22.37
 бгeдā-дрштїāбгїмāнeнā 32.13
 бгoктpтвe сукха-дұххāнāм 26.8
 бгpāджшїнунā вїмāнeнā 23.41
 бгpтїāнукампїта-дгїйeхa rхїта 28.29
 бгїтā нїлїйїрe дeвāс 17.22
 бгўйō йатхā вїасанам eтad анeкa 31.21
 бгукта-бгoгā парїтїактā 27.24
 бгўмер гуṇa-вїйeшo 'ртхо 26.48
- бгўнджāна eва кармāнї 31.43
 бгункте кутумба-пошасїā 30.32
 бгункте наро вā nārї vā 30.28
 бгўтаїх пайчабгїр pрāбдгe 31.30
 бгўтāнāм махад-āдїнāм 29.37
 бгўтāнāм чхїдра-дāтpтвāм 26.34
 бгўтāнāм шeвaдгїм дeхām 24.16
 бгўта-сўкшмeндрїā-мано- 27.14
 бгўтeндрїāнтах-каранāt 28.41
 бгўтeшy баддга-ваїрасїā 29.23
 бгўтeшy крта-мāтpрāйā 32.41
 бгўтeшy мад-бгāванāйā 29.16
 бгўшāнāнї парāрдгїāнї 23.29
 брахмāвартām йo 'дгївасан 21.25
 брахман дұхїтpбгїс тубгїāм 23.52
 брāхмāнeшv апї вeдā-джyō 29.31
 брахмāнї авастхїта-матїр 33.26
 брахма-путрāн pтe бгїтā 17.15
 брахмāсpджат свa-мукхato 22.2
 брахмачарїāм тапāх шāучām 28.4
 брахмачарїeнā маунeнā 27.7
 брўхї кāрāнāйор асїā 26.9
 буддгвā джїва-гātїм дгїро 31.47
 буддгїā брахмāпї рхoдāйām 26.69
 буддгїā йунджїта шāнакаїр 28.7
- вавау вāйўх судұхспарїāх 17.5
 вавpдгāтe 'шма-сāрeнā 17.16
 вадгāйā чāсатām йас тvām 21.50
 вaїджāйантїā сpаджā джyштам 17.21
 вaїкāрїкāд вїкурvāнāн 26.27
 вaїкāрїкас таїджасāй ча 26.24
 вaїкурнtхa-лїлāбгїдгїāнāм 28.6
 вaїмāнїкāн атїāйeтa 23.41
 вaїшpамбгаке сурасанe 23.40
 вайām карма-карїс тубгїāм 23.27
 вāйv-агнїбгїāм йатхā лохām 28.10
 вāйор гуṇa-вїйeшo 'ртхо 26.47
 вāйoй ча спарїā-танмāтpāд 26.38
 вāйyнoткрамoттāрāх 30.16
 вāк карau чарāнau мeдeрāм 26.13
 вaкшo 'дгїvāсam рїашбгасїā махā 28.26
 ванām правpаджїтe патїāv 33.21
 вāнāй vахнїр атхо нāсe 26.54
 вāпїāм утпала-гандгїнїāм 33.19
 вapнїтам вapнāнїāсїā 22.39
 вāртāйāм лупїāmāнāйām 30.11
 вартантe 'нuyўгām йeшāм 29.44
 варшадбгїх пўйā-кeйāсpг- 19.19
 варшатїндрo дахатї агнїр 25.42
 вāсудeвa-пpасангeнā 22.36

вāсудеве бгагаваті 24.45
 вāсудеве бгагаваті 32.23
 ватсām манор уччападах 22.18
 вахнīр вāчā мукхам бхеджє 26.63
 вāчāвīклавайетй āха 33.9
 вāчйамāно 'пī на брūте 30.17
 ваіше са-пāлā локāмс трīн 17.19
 ведāхам āдйām пурушам 24.16
 вібгаджйā навадгāтмāнам 23.44
 вівікта упасан'гамйā 24.26
 вівікта-īчарāнах īванто 27.8
 вīг'гūrнīтāпатад редже 19.3
 вїджагāхе махā-саттвo 17.24
 вїджїтйā локе 'хїла-даїтйā 17.28
 вїдїтвā тава чаїтйām ме 21.23
 вїдїтвāртхам капїло мātур 25.31
 вїдйāдгарї-сахасреṇa 23.37
 вїдйотамāнам вапушā 21.46
 вїкаришан брхатїм сенām 21.53
 вїкрамйāнаīm мрдге хатвā 18.28
 вїлакийā даїтйām бгагавāн сахасра 18.21
 вїлакийāикатра самйуджйāд 28.20
 вїлокйā мумухе садйāх 26.5
 вїлокйā чāмаршā 19.7
 вїмāнаīm кāма-гām кшаттас 23.12
 вїмун'чāтма-танум гeорām 20.28
 вїнаштāсу сва-мāйāсу 19.24
 вїнішкрāmатї крчхреṇa 31.23
 вїнйаста-чараṇāmбгоджам 21.11
 вїпрāнāīm саурабгейнām 18.22
 вїпаршабгāн кртодвāхāн 24.24
 вїрāго йена пурушo 29.3
 вїраджам крта-свастйāйāнам 23.30
 вїрāt тадаїва пурушах 26.70
 вїсасарджā танум тām ваї 20.39
 вїсасарджātманах кйāīm 20.19
 вїспхūrджач-чаṇḍa-кодāнḍo 21.52
 вїсраста-моха-патāлā там 33.44
 вїсрджйā кāмаīm дамбгām ча 23.3
 вїсрджйā сарвāн анйāmїй ча 25.40
 вїсрджйехобгайām претйā 30.30
 вїтарїшїе йāйā чāсу 24.40
 вїтаркайāнто бахудгā 20.33
 вїхāра-стхāна-вїйрāmā- 23.21
 вїчїтра-мāргāmїй чаратор 18.19
 вїшāйāн абгїсандгāйā 29.9
 вїйвām йугāнте вата-патра 33.4
 вїйвāвасур нйāпатат свāд 22.17
 вїйвām āтма-гāтам вїāйджан 26.20
 вїшнур гātйāїва чараṇaу 26.67
 вїйрамбгeнāтма-īаучена 23.2

вїйїрна-бāхв-ангrї 19.26
 вїйрутау їрута-деवासйā 25.2
 вїйуддгена тадāтмāнам 33.25
 вїйāламбї-пїта-вара-вāсасї 28.24
 вїямун'чан вївїдгā вāчо 17.10
 вїярудан дева-лїн'гāнї 17.13
 вїюмнї правїшта-тамасā 17.6
 вїйўдгām харїн-маñї-врїша 28.25
 вратам са āстхїто маунам 24.42
 вїрїе твадїйе ршайā 21.29
 вркṇє сва-їўїле бахудгāрїñā 19.15
 врттїбгїр лакшанām проктаīm 26.22
 вїтам йāдā манах їуддгām 25.16
 гām кампайāнтау чараṇāїх паде 17.17
 гāво 'трасанн асрг-дохāс 17.13
 гадāйām апавїддгāйām 19.5
 гадā-пāñїр дїваīm йāто 17.20
 гāйāнтї там сма гандeарвā 24.7
 гандга-вїдах їрешїтхāс 29.29
 гандга-мāтрам абгўт тасмāt 26.44
 гатвā чāндрамасām локām 32.3
 гате їāта-дгrтау кшаттах 24.21
 гачхча кāмаīm майāпрїшто 24.38
 гeоше 'раñїе ча пāйāвах 17.12
 гeрāñāд вāйур абгїдйетām 26.55
 гeрāñeна нāсїке вāйур 26.63
 гїрайāх пратйāдрїйāнта 19.20
 гонучхāїр харїбгїр 21.44
 грāmйā-дeарма-нїврттїйї ча 28.3
 грахāн пуñйāтамāн анїе 17.14
 гїрбгїс тв абгāгрñāt прїтї 21.12
 грхешу джāто грāmйāñām 24.29
 грхешу кўта-дeармешу 30.9
 грходйāнаīm кусумїтāї 33.18
 грхїтāрхāнам āсїнаīm 21.49
 гїта-самстутї-вāдїтраїх 22.28
 гудām мртйур апāнeна 26.66
 гудāд апāно 'пāñāч ча 26.57
 гуñāбгїмāнїно девāх 29.44
 гуñāвabгāсє вїгуṇa 24.43
 гуñāїр вїчїтрах срджātїм 26.5
 гуṇa-правāхām сад-āїшeшā 33.2
 гуñешу сактам бандeйā 25.15
 гуñешу сатсу пракртeх 27.19
 гўхантїм вїрїдāйтмāнаīm 20.31
 дадарїā мунїм āсїнаīm 21.45
 дадарїā татрāбгїджїтам дeарā 18.2
 даїва-гуптам на бубудгe 33.29
 даївāд гарїйасах патйур 23.4
 даївāд упeтам атха даїва 28.37

- даіва́л лабд́гена санто́ша 28.2
 даіва́т киуб́гіта-дгармі́нійа́м 26.19
 даі́вена дурві́тпаркі́е́на 20.12
 даі́венас́адіта́м тас́ія 30.32
 даі́вопас́адіта́м мрт́йу́м 31.42
 даі́тійас́ія йад́жйі́вайа́вас́ія май́а 18.20
 дай́а́лух і́а́ліні́м а́ха 24.58
 да́кші́е́на патх́арйа́мна́х 32.20
 да́кші́ні-кр́тіа́ та́м пр́іто 24.41
 да́мпат́йо́х парйа́да́т пр́ітйа́ 22.23
 да́рі́айа́м а́са та́м ки́а́тта́х 21.8
 да́рі́ані́йата́ма́м і́а́нта́м 28.16
 да́йі́а́хена ту́ карка́ндѓу́х 31.2
 дваі́пайа́д анаве́ро 20.3
 дваі́пайа́на-сакхас́ тв е́ва́м 25.4
 два́йор апі́ е́ка е́ва́ртхо 32.32
 два́хсу ві́друма-де́халі́а 23.18
 дві́-па́ра́рдга́васа́не йа́х 32.8
 дві́шата́х пара́-ка́йе ма́м 29.23
 дга́рме́нобга́йа-чі́хнена 32.35
 дгі́йаб́геі́нанді́ятма́вата́м са́та́м 25.12
 дгі́йопа́грх́нан смі́та 22.21
 дгі́йа́йаті́ бга́гава́д-ру́пам 33.23
 дгі́йа́йато ві́шайа́н а́сія 27.4
 дгі́йа́йед де́ва́м са́магр́а́йга́м 28.18
 дгі́йа́йет сва́де́ха-ку́ха́ре 28.33
 дгі́а́на́йа́на́м пра́хасі́та́м 28.33
 дгі́а́тур ма́на́х-і́а́мала-і́а́іа́ла 28.22
 дѓрта-в́ратасі́ бга́дра́м те 24.3
 дѓрува́ні ма́ніа́те мо́ха́д 30.3
 де́ва́на́м гу́а-лі́нгана́м 25.32
 де́вас та́н а́ха са́мві́г्नo 20.21
 де́вта́х пра́бга́йа́ йа́ йа́ 20.22
 де́ваха́тйі апі́ ана́деі́а́м 24.5
 де́во 'де́ва́й джа́га́ната́х 20.23
 де́хам ча та́м на ча́рама́х 28.37
 де́хена ваі́ бзо́гава́та 20.47
 де́хена д́жві́а-б́гү́тена 31.43
 де́хй а́ній-де́ха-ві́а́ре 31.17
 де́хо 'ні́ да́іва-ва́йа́га́х 28.38
 джа́га́ма б́нду́сараса́х 21.33
 джа́га́ма ло́кам сва́м 19.31
 джа́га́но́тпа́тіа́ га́дайа́ 19.2
 джа́гра́ха лі́лайа́ пра́птйа́м 19.11
 джа́гра́ха трі́-і́і́кха́м і́у́ла́м 19.13
 джа́грху́р йа́кша-ра́кшіа́мсі 20.19
 джа́грху́с та́д-ві́срі́штйа́м та́м 20.41
 д́жана́м д́жане́на д́жанайа́н 29.45
 д́жанайа́тйі а́йу ваі́ра́гйа́м 32.23
 д́жанту́р ваі́ бга́ва е́тас́мін 30.4
 д́жа́ну-два́йа́м д́жа́лад́жа 28.23
 д́жара́йаті́ а́йу йа́ ко́йа́м 25.33
 д́жара́йопа́тта-ваі́ру́нйо 30.14
 д́жа́та́х са́сард́жа б́гү́та́дір 20.13
 д́жа́та́х сва́йа́м ад́джа са́кшіа́д 25.48
 д́жа́та-б́га́во ві́ма́на́м та́д 23.37
 д́жа́та-ки́обга́д бга́гава́то 20.12
 д́жа́та-ха́ришо 'па́тан му́рдгн́а 21.12
 д́жа́те гу́а-в́йа́тіка́ре 32.14
 д́жві́а́х і́ре́шті́а́ хй ад́жві́а́на́м 29.28
 д́жві́ас́ія са́мсрт́ір ба́хв́ір 32.38
 д́жві́ата́йі ча́нтра́бгі́удѓа́ра́х 30.26
 д́жві́о хй а́сйа́ну́го де́хо 31.44
 д́жкі́гішайа́ суса́мраб́дѓа́в 18.18
 д́жкі́джна́сйа́йа́хам пра́крте́х 25.11
 д́жкі́твā́ суду́рджа́йа́м мрт́йу́м 24.38
 д́жн́а́на́м йа́д е́та́д ада́да́йа́т 31.16
 д́жн́а́на́м ні́хі́ре́йас́арт́хйа́ 26.2
 д́жн́а́на-ваі́ра́гйа́-йу́ктена 25.18
 д́жн́а́на-ваі́ра́гйа́-йу́ктена 25.43
 д́жн́а́на-ві́д́жн́а́на-йо́гена 24.17
 д́жн́а́на-йо́гайа́ ча ма́н-ні́шті́хо 32.32
 д́жн́а́на́м е́ка́м па́ра́чі́наір 32.28
 д́жн́а́на-ма́тра́м па́ра́м бра́хма 32.26
 д́жн́а́не́на дрш́і́та-та́ттвена 27.9
 д́жн́а́не́на дрш́і́та-та́ттвена 27.22
 д́жн́а́та-та́ттвā́пйі аб́е́гун на́ште 33.21
 д́жу́шті́а́м ба́та́ді́йа́кші́ла-са́ттва 21.13
 д́жу́шті́а́м ві́чі́тра-ваі́та́наір 23.19
 ді́ві́ б́гув́й а́нтарі́кше́ ча 17.3
 ді́ві́-сп́рі́а́у хема́-кі́рі́та 17.17
 ді́ві́йопа́кара́но́пета́м 23.14
 ді́вб́гйо́ ні́пету́р ѓра́ва́на́х 19.18
 ді́р-в́асасо́ йа́тудѓа́ніа́х 19.20
 ді́р-в́асасо́ му́кта-ке́йі́ан 20.40
 ді́ті́с ту́ бга́ртур а́деі́а́д 17.2
 ді́шті́йа́ ме бга́гава́н дрш́і́то 22.6
 ді́шті́йа́ па́да-ра́д́жа́х сп́рі́шта́м 22.6
 ді́шті́йа́ твā́м ві́хі́та́м мрт́йу́м 18.28
 ді́шті́йа́ тва́йā́ну́йі́шті́о 'ха́м 22.7
 ді́шті́йа́ хато́ 'йа́м д́жа́га́та́м 19.30
 ді́йа́ма́на́м на ѓрх́анті́ 29.13
 ді́ау́р на́шта 19.19
 ді́йо́тана́м па́чана́м па́на́м 26.40
 дра́ві́а́ва́йа́ва-ва́йша́мйā́д 26.45
 дра́ві́а́крті́тва́м гу́ната́ 26.39
 дра́ві́а-сп́ху́ра́а-ві́д́жн́а́на́м 26.29
 дра́ві́опа́лаб́дгі́-ст́хна́с́ія 31.45
 дра́шт́у́м йа́танте́ йа́тайа́х 24.28
 і́дрѓ ѓрха́м та́т па́йі́анті́м 23.22
 дрш́і́й-ā́ді́бгі́х пр́т́ха́ 32.26
 дрш́і́твā́ ќхе 'ва́стхі́та́м ва́кша́х 21.11

дурітвāнйāмйī ча махотпāтāн 17.15
 дукūла-киаума-кауіейайі 23.15
 дукūле нїрмале нūтне 23.28
 дурвібгāвйāм парāбгāвйā 28.44

евам брувāңам абалāкхїла 23.9
 евам відїта-таттвасйā 27.26
 евам гадāбгйāм гурвібгйāм 18.18
 евам йогāнубгāвена 23.46
 евам йога-ратам чета 29.20
 евам крта-матір гарбге 31.22
 евам кутумбам бїбгрāңа 30.30
 евам кутумба-бгараңе 30.18
 евам нїшамйā капїласйā 33.44
 евам парāбгїдгйāненā 26.6
 евам паретйā бгагāвантам 32.10
 евам пратйївамрїйāсāв 27.16
 евам сā капїлоктена 33.30
 евам самудїтас тена 24.41
 евам сва-бгараңāкалпāм 30.13
 евам там анубгāшйāтхā 21.33
 евам трїврд-аханкāро 27.13
 евам харау бгагāватї 28.34
 евам хїраңйāкшам асахйā 19.31
 евам āвїшкртāйїешā- 22.57
 евам уграйїравāх прїшїта 20.7
 екаҳ прападйāте дгāвнāм 30.31
 екаҳ свайāм саї джагатах 21.19
 екāдāша-відгас тасйā 32.29
 еко нāнейāте тадвад 32.33
 етāвāн ева йогена 32.27
 етāвāн ева локе 'смін 25.44
 етāвāн ева санкхйāто 26.15
 етāватāлам калена 23.53
 етāватйї ева йуїрушā 24.13
 етад аңдāм вїїешйāкхйāм 26.52
 етад бгагāвато рўпāм 29.36
 етад ваї шраддгайā бгактйā 32.30
 етаїр анйāйї ча патхїбгїр 28.7
 етан махā-пунйāм алам 19.38
 етан ме джанма локе 'смін 24.36
 етан нїгāдїтāм тāта 33.36
 етāнї асамхатйā йādā 26.50
 етат спарїасйā спарїатвāм 26.36
 етат та āдї-рāджасйā 22.39
 етау тау пāршадāв асйā 19.29
 етач чатур-вїмїцатїкам 26.11
 ете вайāм нйāса-харā 18.11
 ете хй абгūтмхїтā девā 26.62
 еша āтма-патхо 'вйакто 24.37
 ешā ггоратамā сандгйā 18.26

ешā мāнавї те гарбгам 24.18
 еша те дева девāнāм 18.22
 ідам шукла-кртам тїртхам 23.23
 їдїто бгагāвāн евам 33.9
 їмā духїтарах сатйāс 24.14
 їмāм локам татхāївāмум 25.39
 їндрийāнї даїя шротрам 26.13
 їндрийāртхā-прасангена 23.53
 їндрийāртхешу саджджантйā 23.54
 їтї каушāравāкхйāтāм 19.33
 їтї мātур вачах їлакшнāм 29.6
 їтї прадарїйā бгагāвāн 33.12
 їтї сāйантанїм сандгйāм 20.37
 їтї сва-мātур нїравадйāм 25.12
 їтйї авйāлїкам праңуто 'бджа 21.22
 їтйї евам їаїївāсам бгуктвā 31.28
 їтйї етат катхїтам гурвї 32.31
 їтйї уктах са тādā бгўйāс 19.10
 їчхā-двешā-вїхїненā 24.47
 їччханн їто вївасїтум 31.17
 йā āдїо бгагāвāн пумсāм 25.9
 йā вā кāчїт твām абале 20.35
 йāм вїлокйā праджāс трастā 19.17
 йā ідам їрнуйāд амба 32.43
 йā ідам ануїрнотї йо 33.37
 йāм йām артхам упāдатте 30.2
 йā йāтанā ваї нāракйāс 30.29
 йāм йогїно йога-самāдгїнā 19.28
 йā каротї падāкрāнтāн 31.38
 йāм манйāте патїм мохāн 31.41
 йāх пайча-бгўта-рачїте 31.14
 йāх прїшїто мунїбгїх прāха 22.38
 йā та āтма-бгртам вїрйāм 21.29
 йā удйāтам анāдртйā 22.13
 йāм хармйā-прїшїтхе кваңад-анггрі 22.17
 йāван на веда сва-хрдї 29.25
 йād āбграмыāїтум бгогā 22.34
 йād адгруксйā дехасйā 30.3
 йād āхур варнāйе тат те 26.2
 йād āхур вāsудевāкхйāм 26.21
 йād ванаспатйō бгїтā 29.41
 йād відїтвā вїмучйїета 26.45
 йād відур хй 26.28
 йād вїспхуран-макара-кундалā 28.29
 йād гātвā на нївартета 27.29
 йād йād відатте бгагāвāн 25.3
 йādā манах сваї вїраджам 28.12
 йādā на йогопачїтāсу чето 27.30
 йādā сасмāра ршабгам 23.34
 йādā ту бгаватах їїла- 22.10

йадā чāхіндра-йаййайāй 32.4
 йадаівам адгйātма-ратах 27.27
 йад-артхам āтма-нйіамаіс 21.23
 йадāsйа чіттам артхешу 32.24
 йад-бгайād варшате дево 29.40
 йад-бгайād вāтī вāто 'йām 29.40
 йад-даріанам джанмабгір 21.13
 йаджате кратубгір девāн 32.2
 йаджед йаштавайām іті вā 29.10
 йаджнāйа дгрта-рўпāйа 19.13
 йадй асадбгіх патхі пунах 31.32
 йадрччхайіаівопагātām 26.4
 йадрччхайопалабдгена 27.8
 йайр айірітас тіртха-падайі 23.42
 йайā падам те нірвāнам 25.28
 йайор екатареṇаіва 29.35
 йамāдібгір йога-патхайр 27.6
 йама-дўтау тадā прāптāу 30.19
 йан ме сайджагृхе вākйām 24.12
 йāні йāні ча рочанте 24.31
 йан-мāйайору-гуṇа-карма- 31.15
 йан-нāмадгейа 33.6
 йās тāmісрāндга-тāmісрā 30.28
 йас татйādжāграджām криṇе 20.2
 йас тв атра баддга іва 31.13
 йас твад-відгāнām асатām 17.31
 йас те 'бгйадгāйі самайах 23.10
 йāsв аиḡа правііанн āтмā 32.38
 йасмін бгагавато негрāн 21.38
 йат свайām бгагавāн прітйā 22.5
 йат тат самāдге-йогарддге- 20.53
 йат тат саттва-гуṇām 26.21
 йат тат трі-гуṇам авйактам 26.10
 йат твām вīmуктідām прāпйа 23.57
 йātанā-деха āвртйа 30.20
 йāте бгагавāн ебгй 32.36
 йāті джйіво 'ндга-тāmісрām 30.33
 йато 'бгавад вййвам ідам 22.20
 йатра лока-вітāно 'йām 26.52
 йатра правйіттам āтмāнаām 33.19
 йатропайātам упасарпаті дева 31.20
 йат-санкалпа-вікалпбгйāй 26.27
 йат-срйшāйāsām там ахам 31.19
 йатхā вāта-ратхо ггрāнам 29.20
 йатхā гандгасйā бгўмеі ча 27.18
 йатхā джала-стха абгāсах 27.12
 йатхā махāн ахам-рўпас 32.29
 йатхā прасуптам пурушām 26.71
 йатхā путрāч ча вйттām ча 28.39
 йатхā сāнхкйешу катхїтам 29.46
 йатхā сасарджа бгўтāні 21.5

йатхā хїранйāкша удāра 19.32
 йатхā хї апратібуддгасйā 27.25
 йатхāватārās тава 33.5
 йатхā-дгармаām джугупатух 21.2
 йатхāкшнор дравйāвайава- 31.46
 йатхендрйāйх пртхāг 32.33
 йатходітам сва-дўхтірх 24.21
 йатхолмукāд вйспхуліиḡād 28.40
 йатхопаджойшām рачїтайр 23.21
 йач чхрї-нікетам алібгіх 28.30
 йач-чхауча-нїхсрта-сарїт- 28.22
 йе мāйāй те хата-медгасас твāt 21.14
 йе марїчй-ādāйо вїпrā 20.10
 йе ме сва-дгарма-нїратасйа тапах 23.7
 йе 'нйонйато бгāгаватāх 25.43
 йе сва-дгармāн на дўхїанті 32.5
 йе тв іхāsакта-манасах 32.16
 йе 'хїянтāmутах кеіā 20.48
 йена мām абгайām йāйā 33.11
 йена самбгāйāmāнена 25.7
 йенāнубуддгйāте таттвām 32.31
 йенātівраджйā трі-гуṇām 29.14
 йенедрїйīm гātīm асау даіа 31.18
 йеночхїштāн дгаршйāнті 20.41
 йешām ахам прїйа āтмā сутāй 25.38
 йо вбгїдгатте мач-чїттах 32.43
 йо 'ваграхо 'хам маметїтй 25.10
 йо вāі хїранйāкша-вадгām 19.37
 йо гаджендрам джхаша-грастам 19.35
 йо дехнām айām атїва сўхрт 23.6
 йо його бгагавад-бāно 25.29
 йо мām сарвешу бгўтешу 29.22
 йо 'нтах правїйїа бгўтāні 29.38
 йо 'нуйātі дадат клешām 31.31
 йо 'ркендв-агнїндра 21.51
 йога āдгйātмїках пумсām 25.13
 йогасйā лакшанām вакшйе 28.31
 йогена вівїдгāйгена 32.35
 йогена майй арпїтайā ча 25.27
 йогейіварайх кумārдйāйх 32.12
 йоджанāнām сахасрāні 30.24
 йонїнām гуṇа-вайшамйāt 28.43
 йопайātі шāнаір мāйā 31.40
 йошїт-санḡād йатхā пумсо 31.35
 йуджйāте 'бгїмато хї артхо 32.27
 йуктāнуштхāна-джātена 33.24
 йунджато нāпакурута 27.26

ка ева те танайām 22.16
 кадамба-чампакāйїока- 21.42
 кāла-карма-гуṇопето 26.50

- калалам тв ека-рāтрена 31.2
 кāласйа чāвайакта-гaтер 32.37
 кāласйейивара-рūпасйа 29.4
 кāлена бгūйасā киāмāм 23.5
 кāлена бгūйасā нūнāм 24.27
 кāлйамāно 'nī баліно 30.46
 кāмах са бгūйāн нарадева те 22.16
 кāмам артхāм ча дгармāн 32.49
 кāнйй ановатішхад двārāні 20.39
 кāнтййā сасарджа бга'гавāн 20.38
 кантхāм ча каустубга-манер 28.26
 кāйчй-гунолласач-чхроṇīm 28.16
 кāйчй-калāпа-власад- 20.29
 капілас таттва-сайхйāтā 25.48
 капіласйа ча самвāдо 33.36
 капіло 'nī махā-цогі 33.33
 карāла-дамштрай 19.8
 карāла-дамштро 'йані 18.7
 карамбга-пūті-саурабгйа- 26.45
 кārаṇḍаваіх плаваір 21.43
 кārдамам вірйам āпанно 24.6
 карена карṇа-мўле 'хан 19.25
 кārйа-кārāṇа-картртве 26.8
 кармаṇā dāiva-непрена 31.35
 карма-нірхāрам уддййā 29.10
 кармасу крййамāнешу 26.6
 кароті віграхāм кāmī 31.29
 каротй аврāтам мўдо 30.7
 картртвам караṇтвāм ча 26.26
 картртвāt сагуṇāм брахма 32.13
 кāса-цīvāса-кртāйāсах 30.16
 кāсй кāsйāсй рамбгору 20.34
 кату-ткшншошṇа-лавана- 31.7
 катхāйāм катханййору- 32.18
 катхйāтāм бга'гаван йатра 21.54
 каумодакīm бга'гавато 28.28
 кауравйа махйāм двйшатор 18.20
 кāчйт твайй уцйā бгактйх 25.28
 кашāйо мадеурас тктах 26.42
 кāшйтхāм бга'гавато дгйāйет 28.12
 кайчйт сйāн ме вййокāйа 23.52
 квачйт таттвāвāмарйена 27.20
 кйдрйāх катй чāйṇāні 25.29
 кевалена хй адгармеṇа 30.33
 кīm дурāпāданам тешāм 23.42
 кīm ановпрччан майтрейāм 20.4
 кīm āрабгата ме брахман 20.9
 кййчй чакāра ваданам 33.20
 кйрййінам куṇḍалінам 21.10
 кледанам пйṇḍанам тртййх 26.43
 крамāйāх саманукрамйа 30.34
 крййāй кратубгйр дāнаіс 32.34
 крййā-йогена йастена 29.15
 крййā-йактйр аханkāрас 26.23
 крмйбгйх кшата-сарвāйāх 31.6
 крнтанам чāвайавайо 30.27
 крошантйāм каренūнāм 19.35
 крпāйā сампарітасйа 21.38
 кртаджсйах ко на севата 19.36
 кйртанйā-тйртха-йāйāсам 28.18
 кртвā дайāм ча джйешу 21.31
 кртйрмāн манйāмāнйх свāн 23.20
 крччхрена прштйх кайāйā ча 30.22
 кўджд-вйхāйā-мйтхуна 33.18
 кунда-мандāра-кутаджайй 21.42
 курван дўхкха-пратйkāрам 30.9
 курвантй апратййіddāні 32.16
 куṭумба-бараṇāкалпо 30.12
 куйāх кайāс та евāсан 22.30
 куйā-кайāмайāм бархйр 22.31
 куйāлетара-пāтхейо 30.31
 кхарāйй ча каркайāйх 17.11
 кхāркāра-рабгасā маттāх 17.11
 кхйāтйм ча бгргаве 24.23
 кшаттā махā-бгā'гаватах 20.2
 кшаттāнандам парам лебге 19.33
 кшемāйа пāда-мўлам ме 25.43
 йкшетāнанйа-бгāвена 28.42
 кшйптайх каййпубгйх кāнтам 23.16
 кшйтау йāйāнам там акуṇтха 19.27
 кшйāте тад-йāйāх спхйтам 22.13
 кшмāмбго-'налāнйла-вйāн-мана 32.9
 кшут-пйāсе татах сйāтāм 26.60
 кшут-трдбгйāм ударам 26.68
 кшут-трдбгйāм упасрйшас те 20.20
 кшут-тртй-парйто 'рка- 30.22
 лакшаṇāм бгактй-йогасйа 29.12
 лакшаṇāм махад-āдйāм 29.45
 ласат-пайкаджа-кййджсалка- 28.14
 лйкшантй адго-мукхй бгўмйм 23.50
 лйлāм хйрāйāйкшам аваджнāйā 20.8
 лйлайā мйшатах йāтрох 19.9
 лйнешв асатй йас татра 27.14
 лобгабгйбгўто нйхсаттвāх 30.11
 локам сва-дехāм тануте 29.43
 лока-самстхāм йатхā нўрвāм 20.17
 локасйа мйтхйāбгйматер 29.5
 локасйа тамасāндгасйа 25.9
 локāмйй ча локāнугатāн паййўмйй 21.17
 локе капіла йтй āкхйāм 24.19
 мā кхйдо рāджа-пурййтххāм 24.2

ма ракишатаінаім джакишадгвам 20.20
 мад-айрайах катхā мриштāх 25.23
 мад-бгайād вāті вāто йāм 25.42
 мад-бгактах 27.28
 мадгйāм вішідаті брхат-стана 20.36
 мадгйе кāmайāmāнаім 20.32
 мад-гуṇа-іруті-мāтреṇā 29.11
 мад-дгармаṇо гуṇаір етаіх 29.19
 мад-дгішṇйā-дарйāна-спарйā 29.16
 маінаім мāйāвінаім дрптам 18.24
 маітрйā чаівāтма-тулйешу 29.17
 майā йатхāнх̐ктам авāді те 19.32
 майā проктаім хі локасйā 24.35
 майā-вірачїте локе 31.48
 майї бгāвена сатйена 27.6
 майї тіртхā-кртāйіеша- 21.30
 майй ананйена бгāвена 25.22
 майй арпїтāтманах пуṣко 29.33
 майй āтмāнаім саха джагад 21.31
 мālām мадгуврата-варутха- 28.28
 мām āтмāнаім свайām-джйотїх 24.39
 мāнайām āса тад-дхармаім 19.5
 мāнайан са мрдге дхармаім 19.4
 мāнайанн āтманāтмāнаім 20.45
 манасаїтāні бгūtāні 29.34
 манасаї чандрамā джāто 26.61
 манасаї чендрйāнām ча 26.24
 мāнасе чаітраратхйе ча 23.40
 манйāmāнас тадāтмāнаім 27.15
 мано брахмāні йуджжāно 24.43
 мано буддгїр ахайкārāй 26.14
 мано йенаїва відгінā 28.31
 мано 'чїрāt сйād віраджаім 28.10
 мано-вїрйā-варотсїктам 17.22
 мано-гатїр авїччхїннā 29.11
 манух̐ сйанданам āстхāйā 21.36
 мārгєṇāнена мāтас те 33.10
 мармāнй абгїкшнām 18.9
 марїчайе калām прāдād 24.22
 мāsена ту ііро двāбгйām 31.3
 мāтарам самануджнāпйā 33.33
 мат-крте тйакта-кармāнас 25.22
 мāтра адгйātмїкїм відйām 24.40
 мāтр-бзуктаір унаспрїштах̐ 31.7
 мат-севайā пратїлабдгāтма 31.39
 матта-бархї-натāтопам 21.41
 матта-двїджа-гаṇаір ггуштаім 21.41
 матта-двїрепха-калайā 28.15
 мāтур джагдгāйна-пāнāдйаір 31.5
 маунаім сад-āsана-джсайах̐ 28.5
 маурвйāбгїджагне гадайā 17.26

махїм пратїштхām адгйāsйā 20.39
 махā-бгūtāні пайчаїва 26.12
 махā-мараката-стхалйā 23.17
 махатām баху-мāнена 29.17
 махат-таттвāд вікурвāṇād 26.23
 мїта-медгйāданаім шāшвад 28.3
 мїтхунї-бгyйā гāйантас 20.46
 мїна-двайāїраїам адгїкшїпад абджа 28.30
 мргайантїм патїм дāsйātй 21.27
 мрдутваім капхїнатваім ча 26.36
 мрїйате рудатām свāнām 30.18
 мукта-лїнгам сад-āбгāsам 27.11
 мукта-сангас тато бгyйāн 29.32
 муктāїраїам йархї 28.35
 мyрччхām āпнотй уру-клеїас 31.6
 мухух̐ парїдгайо 'бгyван 17.8
 мушнантам акшнā сва-ручо 'руṇā 18.2

на ваї джāту мршāїва сйāt 21.24
 на вігрхñātї ваїшамйām 32.24
 на йāвад еша вардгета 18.25
 на йāдā ратхам āстхāйā 21.52
 на йуджйāmāнайā бгактйā 25.19
 на кархїчїн мат-парāх̐ шāнта 25.38
 на лолупāйопадїїєн 32.40
 на мртйу-пāйїаїх̐ пратїмуктāsйā 18.10
 на пāшйāmї парām бгūtам 29.33
 на сасмāра тадāтмāнаім 33.27
 на свастї йāsйāsї анайā 18.3
 на стабдгāйā на бгїннāйā 32.39
 на татхāsйā беавен мохо 31.35
 на те 'джарāкшā-бграмїр āйур 21.18
 на тіртха-пада-севāйā 23.56
 на хй āсйā варшмаṇах̐ 25.2
 на чāбудгyйата там кālām 23.45
 на чāsйā каїчїд дайїто 29.39
 набгактāйā ча ме джāту 32.40
 набгасах̐ шāбда-танмāтрāt 26.35
 набгї-храдам бгувана-коїна- 28.25
 набго дадātї івасатām 29.43
 набго-гуṇа-вїйешо 'ртхо 26.47
 надйас татах̐ самабгаванн 26.59
 нāдрїйанте йатхā пyрвām 30.13
 нāдйо 'сйā нїрабгїдйāнта 26.59
 нāдйр надйо лохїтена 26.67
 наїва тушйе 'рчїто 'рчāйām 29.24
 наїкātматām ме спрхāйантї 25.43
 наїкатра те джāятї шāлїні пāда 20.36
 наїкатрāсте сyтї-вāтйр 31.10
 наїтад батāдгyїна падаім 21.20
 наїтат кхалāйопадїїєн 32.39

- наіччхад гадām дйіамānām 19.12
 найато дйргам адгвānām 30.20
 нāкампата манāk квānī 19.16
 нахха-ломāстхī-чармānī 31.3
 намāмй абгīкшнām 21.21
 нāмнā сіддга-падām йатра 33.31
 намо намас те 'хсіла-йаджйа 19.30
 нāнйатра мад бгагаватах 25.41
 нарака-стхо 'nī дехам ваі 30.5
 нāракйāм нйрвтау сатйāм 30.5
 нāтйкшāмам бгагаватах 21.46
 нāтххамāна ршйр бгйтах 31.11
 нашта-смртйх пунар айām 31.15
 наште 'хайкаране драштйā 27.15
 неха йат карма дгармāйа 23.56
 нейāх кандйūйане 'nйānām 31.26
 нейварасйāйубгам дзатте 27.24
 нйвртта-буддгй-авастхāно 27.10
 нйвртта-джйāйаттйātīvāt 33.26
 нйврттй-дгарма-нйратā 32.6
 нйдрām індййа-вйкледо 20.41
 нймаджджйāсмін храде бгйру 23.23
 нйрабгйдйātāсйа пратхмаām 26.54
 нйрантраām свайām-джйотйр 25.17
 нйраханкртйр нйрмамайī ча 24.44
 нйрбйбгедо вйрджас тваг- 26.56
 нйрведо-вāднйīm свām 24.58
 нйрвйчнā нйтраām бгўманн 25.7
 нйргātā ратха-нйрхрādā 17.8
 нйрйкшатас тасйа йайāv аййеша 21.34
 нйрматсарāйа іучаіе 32.42
 нйрўдга-мўла-хрдāйа 30.6
 нйхсанйā нйаста-кармāнах 32.5
 нйхсанйго вйачарат кшоnām 24.42
 нйтйām парйачарат прйтйā 23.40
 нйтйārўдга-самāдгйīvāt 33.27
 нййāмйа тад-йога-гātīm 23.35
 нййāмйātма-бгўвā гйтам 17.0
 нйшевтєнāнйīmтєна 29.15
 нйшевйā пунар āйāнтй 32.15
 нйшка-гйвām валāйнām 23.31
 нйшчātām йогамāййсу 22.34
 нйхйрєйасам сва-самстхāнām 27.28
 нйапатан йатра ромānī 22.29
 нйлотпала-дала-ййāмām 28.13
 нодгā вйдгāйа рўпām свām 23.47
 нрнām варнāййрамāнām ча 22.38
 нўнаām даівєна вйхатā 32.19
 нўнаām чанкрамāнām дєва 21.50
 паdā савйєна тām сādго 19.9
 паdау ча нйрабгйдйєтам 26.58
 паdма-коіа-спрдгā нйлайр 23.33
 пайāх-пхєна-нйбгāх іааййā 33.16
 пайчабгйх пайчабгйр брахма 26.11
 парām прадгāнām пурушām 29.36
 парām прадгāнām пурушām 24.33
 парāварєйāм пракртīm 32.7
 парāнушактам 18.9
 парāрдгāйа-хāра-валāйа- 28.15
 парасйа дрййāте дгармо 26.49
 параспарām твад-гўна-вāда-сйдгу 21.17
 пара-ччхандам на вйдушā 31.25
 парєна бгактй-бгāвєна 24.45
 парйврадждат-падавīm āстхйто 24.34
 парйпаййатй удāснām 25.18
 пāтанām гйрй-йрйгєбгйо 30.27
 патантй вйвāйā дєвайх 32.21
 патīm сā праврадждййантам 23.49
 патйто бгўвй асрн-мййрах 31.24
 патнй прадждāпатєр уктā 21.3
 патйтйkāбгйх патākāбгйр 23.14
 патхā пāпйāсā нйтас 30.23
 патхй ішвабгйр бгакшйāмāна 30.21
 пāхй мām парāmāтмайс те 20.26
 паййāмй нāнйām пурушāt 17.30
 паййантй те ме ручйрāй 25.35
 паййатй айām дгйшāнайā нану сапта 31.19
 пєтұх суманасо дйвйāх 24.8
 пйтарй прастхйте 'рачйām 25.5
 пйтрбгйāм прастхйте сādгвй 23.40
 пйтрn йаджєантй ануdнām 32.17
 прабгāвам паурушām прāхұх 26.16
 прабгавантй вйнā йєна 26.71
 прававур вāйавāй чандās 19.18
 правййā тат тйртха-варам 21.45
 прāвочām бгактй-йогасйа 32.37
 праврддга-рошах са капхора 19.15
 прадгāнām пракртīm прāхұр 26.10
 прадждāх срджєтй бгагавāн 21.6
 прадждām ану прадждāйанте 32.20
 прадждāпатєх кардамасйа 33.15
 прадждāпатєс те вачасādгййа 21.16
 прадждāпатйх свām духйтарām 31.36
 прадждāпатй-патйх срштвā 20.9
 прадждāпатйр нāма тāйор 17.18
 прадждāпатй-сутах самрāн 21.25
 прадждāпатнйām патйр єша 22.20
 прāдушкртāнām мāйāнām 19.22
 пракртєх пурушасйāпй 26.9
 пракртєр гўна-сāmйāсйа 26.17
 пракртйх пурушасйєха 27.23

пракрті-стхо 'ні пурушо 27.73
 пралобгайантім джагрхур 20.37
 прāнайāмаір дахед дошāн 28.11
 прāнасія хі крйй-іактір 26.31
 прāнасія іодгайен мārгам 28.9
 прāнендрійāнām йудгі іаурйа 19.38
 прāнендрійāтма-дгішйāтвām 26.34
 прāпнотіхāйджасā дгірах 27.29
 прасангам аджарам пāйām 25.20
 прāсангīкаіх карма-дошаіх 27.3
 прасанкхйāнāйа таттвāнām 24.36
 прасанна-ваданāmбгоджам 28.13
 праседуі чā дйіах сарвā 24.8
 пратастхе ратхām āрухйа 22.26
 пратікūлена вā чіттам 28.9
 прāтіштхан нандīm āпанāх 24.25
 пратіштхītāх крййā йасмін 20.51
 пратйāг-дгām свайām 26.3
 пратйāk-прайāнтā-дгір 24.44
 пратйāхāраі чендрійāнām 28.5
 пратйāхāреṇа самсаргāн 28.11
 пратй-йшешв анубаддгена 22.33
 праттām духітарām самрāt 22.24
 прахасйā бгāва-гамбгірам 20.38
 прахасйā према-гарбгеṇа 19.29
 прāхедам відурām пріта 25.4
 прахрішāmāір асубгіх 24.11
 прāmіуm падма-пālāйāкшām 21.47
 прекшāйītвā бгуво голам 23.43
 прекшāнйіехітам дгійāйеч 28.19
 према-гадгадайā вāчā 23.5
 прйāвратоттāнападау 21.2
 прйāвратоттāнападох 22.9
 прйāйāх прйāм анівчхан 23.12
 пулахйā гатīm йуктām 24.23
 пунах катіпайāйх стхāнам 19.29
 пунар āвівіух кхāні 26.62
 пунар гадām свām āдāйа 18.16
 пуñйām ішāмртā-джалам 21.39
 пуñйā-друма-латā-джāлаіх 21.40
 пūrṇе варша-ішате сādгвī 17.2
 пурушām пракртір брахман 27.17
 пурушасйāнджасāбгйеті 29.19
 пушнāті йешām пошеṇа 30.10
 рādдгам бата двіджа 23.10
 раджах-прадгāнāн махатас 20.13
 раджасā куñтхā-манасах 32.17
 ракшаті смāвйāйо девах 22.4
 рāmām нірамайн реме 23.44
 расаджнāх ко ну трпйета 20.6

раса-мāтрād вікурвāñд 26.44
 раса-мāтрам абгūt тасмād 26.41
 ратна-прадпā āбгāнті 33.17
 рахо рачітайāлāпāіх 30.8
 ретас тасмād āпа āсан 26.57
 ретасā ішйāнам āпас ту 26.65
 рорūйātі гате джйāне 31.24
 рохід-бгūtām со 'нвадгāвад 31.36
 рошām самуттхām ішамāйн 17.29
 рудантам вігата-джйāнām 31.27
 руданто рāсабга-трасā 17.12
 рудро 'бгīmатйā хрдāйām 26.69
 рўпа-бгеда-відас татра 29.30
 рўпа-бгедаспадам дівām 29.37
 рўпа-дравіṇа-пāйена 20.34
 рўпа-мāтрād вікурвāñт 26.41
 рўпāні дівāні вара 25.35
 рўпāні стхāна āдгатсе 21.51
 ручір йо бгагāвāн брахман 21.5
 рушопагūхамāно 'мum 19.24
 ршайо йāіх парāбгāвйа 22.30
 ршīm нāрйāнам рте 31.37
 ршйн ршір хрішкēйāх 20.52
 ршйām ішроту-кāmāнām 25.14
 ршйām упāйāнтāнām 22.27
 са āтмāнам манйāmāнах 20.49
 са āхато вййāва-джітā хй 19.26
 са бгавāн духітр-снаха- 22.8
 са вāі деваршй-варйас тām 23.4
 са вāі тірохītāн дрштвā 17.23
 са варша-пūгāн удадгау махā 17.26
 са вйшнв-ākхйо 'дгіяджйо 29.38
 са гām удастāt саліласā 18.8
 са дрштвā траста-хрдāйāх 30.19
 са ева бгагāвāн адйā 24.29
 са ева бгакті-йогāкхйа 29.14
 са ева вййвасйā бгавāн 33.3
 са ева пратібуддасйā 27.25
 са ева сādгушу крто 23.55
 са ева сādгушу крто 25.20
 са евам свāнтарām нйіне 22.36
 са евам утсікта-мадена 17.29
 са еша йархй пракртер 27.2
 са еша пракртīm сūкшмām 26.4
 са кіннарāн кімпурушāн 20.45
 са самсртйā пунах кале 32.14
 са там віраджем аркāбгām 21.9
 са тām крта-мала-снāнām 23.36
 са там нййāмйāттā-ратхāнām 19.7
 сā тад бгартух самāдāйа 23.24

са тадā лабдга-тіртхо 'nī 19.4
 са тадаіваітманāтмāнаі 32.25
 са тваі бертго ме джатхареṇа 33.4
 сā твāі брахман нрпа 21.28
 са твайāрādгeітах іуґло 24.4
 са тудіамāно 'rī-дурукта 18.6
 са уґра-дганванн ійад 22.21
 са упавраджйа варадам 20.25
 сā хатā тена гадайā 19.3
 са чāватірнаі трі-йугам 24.26
 са чāпī бгагавад-дгармāt 32.2
 сā чāпī танайоктена 33.13
 са чеха віпра рāджаршīр 21.26
 сабгāдджайан вішуддгена 24.11
 сабгāрйах сапраджах кāmāн 22.33
 саврīдa іва там самрāд 22.57
 сāграм ваі варша-сāхасрам 20.15
 са-двeтīйāх кім асрджан 20.11
 сādгīйāн гаңāн пітр-гаңāн 20.42
 сādгīебгīйаі ча пітрбгīйаі 20.43
 садйах кшīпатйī авāчīнаі 31.22
 садрīю 'ctī іівах пантхā 25.19
 сāлокйа-сāршпī-сāмīпйа- 29.13
 саманветйī еша саттвāнāм 26.18
 самāхīтам те хрдāйāм 21.28
 самāхīтāтмā нīхсаіго 32.30
 самйаг-дариāнайā буддгīā 31.48
 самйак іпраддгāйа пурушāм 24.5
 саммоханāйа рачітам ніджа 28.32
 сампрапедe харім бгактйā 21.7
 сампрайāрайа-праңāйа 23.9
 самуттхīтам татас теджāйī 26.38
 сангām на курйāt прамадāсу 31.39
 сангām на курйāч чхочйешу 31.34
 сангас тешв атха те 25.24
 сангīйāmāна-сат-кīртīх 22.33
 санго йах самсртeр хетур 23.55
 сангīтавад роданавад 17.10
 сандахйāmāна-сарвāнгa 30.7
 санкаршаṇāкхйāм пурушāм 26.25
 саннīвеію майā прокто 26.15
 сантам вайасī кайōре 28.17
 сāнтах сарасī веіям-стхāх 23.26
 сāнубандге ча дехе 'смін 27.9
 саячінтайед бгагаватайī 28.21
 саячінтайед дайā-йātāрам асахйā 28.27
 сапарйāйā парйагхñāt 21.48
 сараджам бībгратī вāсо 23.24
 самрамбгī бгінна-дрīг 29.8
 сāрасāйī чакравāкāйī ча 21.43
 сарасватйīām тапас тепа 21.6

сарвāх кīйōра-вайасo 23.26
 сарвāм тад бгагавāн махйām 23.51
 сарва-бгūта-саматвена 27.7
 сарва-бгūтāйīайībгīджñах 23.22
 сарва-бгūтешу чātмāнаі 28.42
 сарва-джīванīкāйāуко 20.16
 сарва-кāма-дугām дīvйām 23.13
 сарварддгī-упачайōдаркам 23.13
 сарварту-пхала-пушпāдгīйām 21.40
 сарвās тāйī чāру-сарвāнйō 23.48
 сарва-саттва-гуṇодбедeх 26.46
 сарвātманā ірīртах криңām 20.3
 сарвātманāнурūпām те 22.11
 сарватра джātа-вайāгīйа 27.27
 сарвендрīйāнām āтматвām 26.37
 саргāдйī анīхо 33.3
 саргām етаі прабгāвайах 24.14
 сарге 'нупачіте кродгāд 20.47
 сарпāх прасарпатах крūрā 20.48
 сарпа-врīчīка-дамйāдāйīр 30.26
 сасарджа катīдгā вірйām 21.4
 сасарджа ччхāйāйāвīдйām 20.18
 самістхāпйа чāsмāн 18.12
 сатām прасангāн мама вірйа 25.25
 сатйām вайām бго вана-гочарā 18.10
 сатйām ішаучām дайā маунам 31.33
 сато бандгум асач-чакшух 27.11
 саттва еваіка-манасo 25.32
 сāхām бгагавато нūна 23.57
 саха дехена мāнена 31.29
 сāхāнкāрасйā дравйāsйā 27.16
 сахасра-цīрасām сākшīд 26.25
 самхатйа даіва-йōгена 20.14
 сахāхām свāmīа-калайā 21.32
 сахāчалā бгувайī челур 17.4
 сач-чакшур джанманām анте 25.8
 самйāйo 'тха віпарйāсо 26.30
 свām дева мāйām āстхāйā 18.25
 свāбгāва-гуṇa-мāргeна 29.7
 свāбгāсīр лакшīто 'нена 27.13
 свāбгāсeна татхā сūрйo 27.12
 сва-гāрхастхйām анаупанмйām 33.15
 сва-дгармāптeна саттвeна 32.6
 сва-дгармāчараṇām ішактйā 28.2
 сва-дгīшñйāнām ека-деіе 28.6
 свайāmбгūх сākам ршībгīр 24.9
 свайāmбгувасйā ча манор 21.54
 сва-йōнīшу йātхā джyотīр 28.43
 сва-мāтрā брахма-вāдīнйā 33.12
 свāнгām тапо-йōгамайām 33.29
 свāнубгūтйā тіробгūта- 33.25

сваіпа ітй учйате буддгер 26.30
 сва-пауруше пратіхате 19.12
 сварупам бата курванті йад 29.4
 сварупам лакийате 'мішам 29.45
 сва-саінійа-чараңа-киунңам 21.53
 сва-сутам देवाहृत्तй ह्वा 25.6
 сва-теджасā дгваста-гуна 33.8
 сва-теджасāпібат тіврам 26.20
 сваччха-спхатіка-кудйешу 33.17
 сваччхатвам авікарітвām 26.22
 све све кале 'бгірхңанті 29.41
 свенаіва тушйату кртена са діна 31.18
 свейам вакійам ртам картум 24.30
 сендрāн дева-гаңāн киїбāн 17.23
 сіддгаір нутто дйудгуні-пāта-шіва 23.39
 сіддгāн відйādгараīm чіава 20.44
 сіддгāсі бгунківа вібгавāн ніджа 23.8
 сіддгa-чāраңа-гандгарваір 33.34
 сіддгйета те крта-манобгава 23.11
 смайамāнā віклавена 23.49
 смайан пралабдгум 17.27
 смаран бгагавад-āдеісам 21.49
 смаран дїргам аначчхвāсам 31.9
 смарантіā бгартур āдеісам 19.23
 снāнена тām махāрхеңа 23.28
 снāтам крта-шіраҳ-снāнам 23.31
 снїгдга-нїлāлака-врāта- 21.9
 снїгдга-сміāнугуїтам віпула 28.31
 со 'вадгāрйāсіа кārпаңām 20.28
 со 'дгекішпто бгагаватā 18.13
 со 'нанто 'нта-караҳ кāло 29.45
 со 'ну джйāтвā вйавасітам 22.22
 со 'нувішто бгагаватā 20.17
 со 'nī етайā чарамайā 28.36
 со 'хам васанн апі вібго баху 31.20
 со 'хам враджām ішараңām хї акуто 31.12
 со 'шāйїштāбдгі-салїле 20.15
 содāпāнйї ча сарїтаї 17.7
 солкāй чāйāнаїах петуҳ 17.4
 спарїшо 'бгават тато вāйус 26.35
 сраванті сарїто бгїтā 29.42
 срабгїр вїчїтра-мāйїāбгїр 23.15
 сргїлолұка-танкāраїх 17.9
 срджанн амарїштах ішвāсāн 18.14
 срджасй адах пāсі пунар 21.19
 сротасām праварā саумйā 33.32
 срїтвā бгута-пїшāчām чā 20.40
 стрїйāх правїшта ударам 31.35
 стрїтвām стрї-сангатах 31.41
 стувїта тām віклавайā 31.11
 стўйāmāнах самудреңа 33.34

стхїтам враджантам āсїнам 28.19
 сударїанāстрам бгагавāн 19.22
 судатā субгрувā ілакиңа- 23.33
 сукхам буддгїеїа дурбодгам 25.30
 сунāсām судвіджām снїгдга- 20.30
 супарңа-пакшопарї 21.22
 сўрйā-двāреңа те йāнті 32.7
 сутах прасанна-ваданам 33.23

та āтма-саргām тām кāйām 20.43
 там ваї хїранйāкашїпум відух 17.18
 там вйагра-чакрам діті- 19.6
 там вікшйā духсаха-джавām 17.21
 там вірам āрāд абгїпадіа 17.31
 там джїва-карма-падавїм 31.16
 тām дрїштвā сахасотпхāйā 23.27
 та ева чāдадуҳ прїтйā 20.39
 та енам лолупатайā 20.23
 та ете сādаваҳ сādвї 25.24
 тā імā йабгїтум пāпā 20.26
 тām квāнāч-чараңāmбгоджām 20.29
 тām муштїбїр вїнїгңантам 19.25
 тā нах кїртаїа бгадрам те 20.6
 тām нїхсарантам салїлāд 18.7
 тām правартайїтум дехам 24.37
 тām прāртхāйантім лаланā 22.18
 тām са āпататїм вїкшйā 19.11
 тām са-прапайчам адгїрўдга 28.38
 тām сукхāрāдгїям рджубїр 19.36
 тām тām дгунотї бгагавāн 30.2
 тām твā гātāхам ішараңām 25.11
 тām твām ахам брахма парам 33.8
 тām твāнубгўтїопарата 21.21
 тāv āдї-дāїтйāу сахасā 17.16
 тāv āйīvāсіа джагāt-сраштā 24.20
 тава кшетре देवाहृत्तयām 21.32
 тава сандарїанāд ева 22.5
 тāvад адгйāсате локам 32.8
 тāvат прасанно бгагавāн 21.8
 тад асїа самсртїр бандгах 26.7
 тад ваї бїндусаро нāма 21.39
 тад вайām нїрвāлїкена 21.56
 тад вїрāсїт пуңїатамам 33.31
 тад евам āкарнїа джалеїа 18.32
 тад етан ме віджāнїхї 25.30
 тад оджасā дāїтйā-махā 19.14
 тадā дїтех самабгават 19.23
 тадā локā лайām йāнті 32.4
 тадā манўн сасарджāнте 20.49
 тадā пуруша āтмāнам 25.17
 тадаїва сетаваҳ сарве 21.54

- тадаіва чакиушо драштур* 31.46
тад-артхам куруте карма 31.31
тад-вайāхртāmрта-калā- 21.46
тад-гуñāйрайайā бхактйā 32.22
тад-дехах паратах пошо 33.28
тадж-джошанāд айв апаварга 25.25
тайджасāнндрійāñй ева 26.31
тайджасāt ту вікурваñād 26.29
таір дариāнйāвайавайр удāра 25.36
тайоx самвадатах сūта 20.5
тайоx спрдгос тīgма 18.19
тайор нірбгінна-хрдайас 30.21
там аваджйāйā мām мартйāх 29.21
там āвйāйā махā-дево 26.53
там āйāнтам абгірpetйā 22.28
там асмін пратйāг-ātмāнам 26.72
там āсīнам акармāнам 25.6
тām āтmano віджāнйāт 31.42
там ева дейāйātī дeвaм 33.22
там імам те правакйāмī 25.14
тām ікшетātмано мртйūм 31.40
тāmасāч ча вікурваñād 26.32
тāmісрам андга-тāmісрамī 20.18
тāн дрштвā йе пурā срштāх 20.50
тāн ева те мад- 23.7
тāнī ме ірраддадгāнасйā 25.3
тāнī чаікаікайāх сраштум 20.14
тāнй ева те 'бгīрпñāнī 24.31
тан-мāтрāнī ча тāвантī 26.12
тан-мāтратвāmī ча набгасо 26.33
тан-нīродго 'сйā мараñам 31.44
тапантī вівідгās тāпā 25.23
тāпāпанодо бзūйаствaм 26.43
тапасā відйāйā йукто 20.52
тапо-дравīна-дāнайī ча 24.3
тапо-йуктена йогeна 27.22
тасйām баху-тітхе кāле 24.6
тасйā бгінна-дрію мртйур 29.26
тасйā ваі духтā брахман 21.3
тасйā нāбгер абзūт падмамī 20.16
тасйām правіштво бгаванām 22.32
тасйām са ваі махā-йогī 21.4
тасйām тасйām са лабгате 30.4
тасйā твām тамасо 'ндгасйā 25.8
тасйāвалокам адгīкамī 28.31
тасйāйтасйā джано нūнам 30.46
тасйāйша даітйā-ршабгāх 19.28
тасйām āдгатта ретас тām 23.47
тасйās тад йога-відзута- 33.32
тасйōпасаннам авітумā джагад 31.12
тасміл лабдга-падам чіттамī 28.20
тасмād ахам вігата-віклава 31.21
тасмād імам свām пракртīm 28.44
тасмаі гуñа-ганāдгйāйā 22.22
тасмāн майй арпītāйешиа- 29.33
тасмāн на кārйāх сантрāсо 31.47
тасмāt сūрйо нйāбгīдйētām 26.55
тасмāt твām сарва-бгāвeна 32.22
тасмін біндусаре 'вātсīд 25.5
тасмін вīmāна уткрштām 23.45
тасмін правіштво варуñасйā 17.25
тасмін свастī самāсīна 28.8
тасмін судганванн аханī 21.37
тасмінн алупта-махīmā 23.38
тасмінн āйрама āпīде 33.13
тат кардамāйрама-падамī 24.9
тат пайчатвaм ахам-мāнād 31.45
тат пратīччха двіджāгрйēmām 22.11
тата ошадгāйāйī чāсан 26.56
татах самāдгī-йуктена 21.7
татах сапатнамī мукхатайī 19.2
татах сарве нйāвартанта 17.0
татах са-чītтmāх праварās 29.28
татас та ршайāх кшаттāх 24.25
татас те кшīна-сукртmāх 32.21
татас тенāнувīддгебгйō 26.51
татайī ча гадайāрātīm 18.17
тато варñāйī ча чатвāрас 29.31
тато нīвртmāх крīдйīшйāн 17.24
тато хасан са бгагāвāн 20.24
татра лабдга-смртір даіvāt 31.9
татра татра вīнікшītта- 23.17
татра татра патāйī чхрāнто 30.23
татра чāсте саха стрībгīр 23.34
татрāнī спарīа-ведībгйāх 29.29
татрāпйī аджāта-нīрведо 30.14
татретī-кртйām упайīкша 23.11
татропалабгйāсура-лока 17.27
тат-срштā-срштā-срштешу 31.37
таттвāmнāйām ītat 25.31
таттва-санікхйāна 24.10
тат-трāñāйāсрджач чāсмāн 22.3
татхā са чāхām паріводeу 21.15
татхаіва харīнайīх кродайīх 21.44
тач-чхраддгайāкрāнта-матīх 32.3
твām деха-тантрах 33.5
твām йогāmāйā-балам алпа 18.4
твām лока-пāло 'дгēпатір брхач 17.28
твām нах сапатнаір абгавāйā 18.4
твām пад-ратхāнām кīла 18.12
твām сūрībгīс таттва- 24.32
твām ча самйāг анушпхāйā 21.30

твайя ме 'начітіс тата 24.12
 твайі самстхіте гадайя іїрна 18.5
 твам екаґ кіла локанām 20.27
 твам екаґ клеїадає тешіām 20.27
 твачамі ромабгір ошадгіо 26.65
 тіврайя майі бгактіий ча 27.21
 тівреґа бгакті-йогена 25.44
 те ахāршур девайанто 20.22
 те ваі брахмана āдеїāt 20.10
 те ту падж джаг'рху рупām 20.46
 тебгіах со 'срджат свійām 20.50
 тебгіаіі чаїкаїаіах свасїа 20.53
 тебгіо 'дадāt там āтмāнам 20.44
 меджасо врттайас тв етāх 26.40
 меджаствамī меджасах сādгві 26.39
 меджо-гуна-вїєшо ртхо 26.48
 тена самсāра-падавīm 27.3
 тенāвасриштах сахасā 31.23
 тенāвїкунтха-махīmāнам ршīm 31.14
 тенаїва сāкам амртām 32.10
 тенāшїта-локапа-вїхāра- 23.39
 тенеттхам āхатах кшаттар 19.16
 тепус тапас те джухувух саснур 33.7
 тешв айāнтешу мўдгешу 31.34
 тіро-бгавітрї іанакāір 27.23
 тітікішвавах кāрунїкāх 25.21
 тішїтхāмахе 'тхāні катхāйчїд 18.11
 тодамī мршан нїрагāд амбу 18.6
 тоїādїбгїх парївртām 26.52
 траї-варгїкās те пурушā 32.18
 траїāнām апї локанām 33.35
 трїбгір мухўртāір двāбгіāйām 30.24
 тудантїй āма-твачамī дамїшā 31.27
 тушїто 'хам адїа тава 23.6

убгайор ршї-кулїāйāх 22.27
 увāча лалїтām вāчām 23.50
 уддгасат-тадід-амбгода- 17.6
 удїятасїа хї кāмасїа 22.12
 улбена самвртас тасмінн 31.8
 унмўлайан нага-патїн 17.5
 упагамїа куїāвартā 20.4
 упагухїа ча бāхубгїām 22.24
 упāйād айрама-падам 21.37
 упалабгїāсурā дгарма 20.31
 упалабгїāтманātмāнам 27.10
 упарї упарї вїнїаста- 23.16
 упасарпатї сарвātман 18.26
 упāsате кāма-лавāїа тешіām 21.14
 упасамїрїтїа малїнам 21.47
 упāїрутїа бгавен модах 19.34

упейївāн мўлам айєша-мўлам 21.15
 ўрвор нїдгāйа кара-паллава 28.23
 ўрджасавнтамī манїāmāна 20.42
 ўрў супарна-бгўдджайор адгі 28.24
 утпāтā бахавас татра 17.3
 утсуношїкшамāнāнām 20.35
 уттунїга-ракта-вїласан-накха 28.21
 уттхїтамī пурушо йасмāд 26.51

хāреґа ча махāрхеґа 23.32
 харер відїтвā гатїм аңга 18.32
 харер дерта-крода-манах сва 20.8
 хāсам харер аванатāкхїла-лока 28.32
 хамсо-пāрāвата-врāтаїс 23.20
 хамсо хамсена йāнена 24.20
 хастāv індро баленаїва 26.66
 хастау ча нїрабгїдїетām 26.58
 хейопāдеїа-рахїтам 32.25
 хетутвам апї асатї картарї 28.36
 хїраңйа-кеїах падмāкшїх 24.17
 хїраңйāкшо 'нуджас тасїа 17.20
 хїраңмайād аңда-коїāд 26.53
 хїтвā тад іпсїтатамам 33.20
 хїтвā ірнвантїй асад-гātхāх 32.19
 хїтвāрчām бгаджате маудгїāд 29.22
 хрдайām манасā чандро 26.68
 хрдайām тасїа хї брахма 22.3
 хртāтмано хрта-прāнāмїі ча 25.36

чакре хїраңйакаїїпур 17.19
 чакреґа чїчхедā нїāнāта 19.14
 чакишумат падмарāгāрїаїр 23.19
 чāланām вїўханаām прāптїр 26.37
 чатурбгір дгāтавах сапта 31.4
 чатурдгā лахїйате бгедо 26.14
 четах кхалв асїа бандгїа 25.15
 чештā йатах са бгагāвāн 26.17
 чїкїршур бгагāвāн джнāнām 24.30
 чїтра вāчо 'тад-відām кхе 19.6
 чїттасїа йатто грахāне йога 25.26
 чїттена хрдайām чаїтїах 26.70
 чукроїа вїманā вāрдгїр 17.7
 чхандомайас тапо-відїā- 22.2
 чхеттā те хрдаїа-грантхїм 24.4

їабада-мāтрам абгўт тасмāн 26.32
 шадбгір джарāйўнā вїтах 31.4
 їаїāнах парїючадбгїх 30.17
 їаїāне твайї локо 'йām 21.55
 їаїїто 'їучі-парїанке 31.26
 їамо дамо бгагаїї четї 31.33
 шаң-немї ананта-ччхадї йат трї 21.18

іїанта-ггора-вімудгатвам 26.26
 іїарадендівара-іїїамаім 26.28
 іїарїрї māṇasā dīvyā 22.37
 іїатам вїятїїуḥ іїарадаḥ 23.46
 іїатаруṇā mahā-rāджнї 22.23
 іївāдо 'nī sadīḥ savanāya 33.6
 іїіваро джїва-калайā 29.34
 іїветотпала-крїданакам 21.10
 іїете вїн-мўтрайор гарте 31.5
 іїівāйа нас твам сухрдām 18.27
 іїїкхарешв індранїлешу 23.18
 іїраддадгāнāйа бгактāйа 32.41
 іїраддгām аніграсе 'йаччхат 24.22

іїраддгатсваїтан матам 33.11
 іїрāнтасїа кармасв 29.5
 іїрїватса-вакшасам бгрāджат 28.14
 іїрїйам бгāгаватїм 25.37
 іїрїйā віхїнаḥ крпаṇо 30.12
 іїрнвато дгїйāйато вішнoḥ 22.35
 іїрнотї гāйатї ануmodате 19.37
 іїроңйор адгїастайā кāйчїйā 23.32
 іїротреṇа карṇау ча дїйo 26.64
 іїротум архасї дїнасїа 22.8
 іїрутāнубгāвам іїаранām 32.11
 іїучау деїе пратїштхāйā 28.8
 іїуїіруїшайā саухрдена 23.2

Покажчик

цитованих віршів

У покажчикові подано список віршів, що їх процитовано у поясненнях та зносках до Третьої пісні «Шрімад-Бхаґаватам». Якщо цифри виділені жирним текстом, це означає, що вірш зацитований повністю.

абґйāса-йoga-йуктена 28.9
āбрахма-бгуванāл локāх 32.21
аваджāнантī мām мўдгāх 18.2, 24.33
авідйā пайча-парвайīшā **20.18**
адвайтам ачйутам анāдīm ананта-рўпам
20.25, 24.31, 28.17, 28.29, 33.30
амāнитвам адамбгїтвам 24.42, 29.18
анāдī карама-пхале 31.44
анāдїр āдїр говіндах 26.52, 31.19
āнандамайo 'бгйāсāt 28.36
анāсактасйа вйāшайāн 31.42
андгā йатхāндаїр упанйāmānāх 31.31
андāнтараства-парамāну 26.50
анена пўджйатвам лакийāте 33.6
анйāбгїлāшїтā-цўнйām 29.10, 29.11–12
антаванта іме дехāх 24.36
āпомайāх прāнах 26.43
асаnго хй āйām пурушах 31.14
асат-санга-тйāга 29.18
ātмайва путро джāйāте 33.21
атхāто брахма-джїджнāсā 21.21
ахам брахмāсмї 25.1, 25.19, 29.14
ахам сарвасйа прабавах 27.6, 29.36, 31.19

бахўnām джанманām анте 24.28, 25.41
бгайām двїтйāбгїнвеййāтах 26.16
бгактйā мām абгїджāнāтї 24.29, 26.1,
29.20, 32.33
бгоктāрам йаджнā-тапасām 27.4, 32.34–36
бгрāмайāн сарва-бгўтāнї 31.44

бгїшāсмāд агнїнї чендраї ча 25.42
бгїшāсмāд вāтах павате 25.42
бїджām мām сарва-бгўтāнām 33.26
бодгайантах параспарам 29.17
брахма сатйām джаган мїтхйā 32.28
брахма-бгўйāйа калпате 25.36, 32.22, 32.23
брахма-бгўтах прасаннāтмā 25.18, 29.14,
33.26
брахmano хї пратїштхāхам 27.29, 32.32,
33.26
будгā бгāва-саманвїтāх 27.6, 32.22

вайшāвānām йатхā шамбгўх 23.1
вāсудевах сарвам ітї 19.22
вāсудеве бгагаватї 26.72, 27.1
вачāмсї ваїкун্থа-гуnāнуварнане 25.23
вїшнур брахма-сварўпeнā свайām ева
вйāвастхїтах 32.26
вйāвасйāтмїкā буддгїх 22.7

го-брāхмаnā-хїтāйа ча 22.3
голока ева нівасатй акхїлāтма 26.3
гурушу нара-матїх 29.17

двāрам āхур вїмуктeх 25.20
двїджатвам джāйāте 33.6
джанма карма ча ме дївйām 29.36
джанмāдй асйа йатах 26.3, 27.6, 31.19,
31.38
джїсвера 'сварўпа' хайа 26.2, 33.10
джїво джївасйа джїванам 29.15

дiпāрчiр ева хi дайiантарам 21.32

екале йiвара кршiна 28.22, 29.38
еко бахунāм iю вiдадгāтi 33.3

iхā йасiа харер дāсiе 33.10
iччхā-двеша-самуттхена 27.20

йад гатвā на нiвартанте 25.29, 32.26
йадā йадā хi дгармасiа 24.37
йаджiйāртхāt кармаṇо 'нiатра 23.56,
27.21

йаджiа-йiштāйiнах сантах 29.15
йāнтi дева-вратā девāн 32.34–36
йасiа прабгā прабгаватах 26.3
йасiа прасāдād бгагават-прасāдах 23.7,
25.30

йат карошi йад айiнāсi 32.34–36
йататāм апi сiддгāнāм 21.34
йатхāрхам упайiуджатах 25.40, 31.42
йач-чакшур еша савiтā 26.55
йе йатхā мām прападiйанте 21.21
йе 'нiе 'равiндāкша вiмукта- 25.41
йога iндрiйā-самiйамах 27.5, 27.22
йуктāхāра-вiхāрасiа 33.26

каiвалiама наракайāте 25.34
калау нāстiй ева нāстiй ева 21.6, 21.45–47,
24.35

калау iуdра-самбгавах 22.16
кāма кршiна-кармāрпаṇе 31.29
кāмаiс таiс таiр хртā-джiйāнāх 30.21, 32.2
клiйiйантi йа кевала-бгода 27.20
кiртанiйāх садā харiх 28.9
кшетраджiнāм чāпi мām вiддгi 32.29

лава-мāтра сādгу-сайге сарва 25.20

мад-бгактiм лабгате 25.18, 28.44
майāвāдi-бгāшiйа iшунiле 19.33
майāдгiйакшiена пракртiх 25.42, 26.55,
29.40
мām ева йе прападiйанте 27.19, 31.15, 31.20
мām упетiйа ту каунтeйā 32.21
мамаiвāмiшo джiтва-локе 28.43
ман-манā бгава мад-бгактах 21.31, 24.32,
24.38

мараṇāм хi андга-тāмiсрāм 20.18
маттах сарвāм правартате 19.31
маттах смртiр джiйāнам 31.16
махāджано йена гатах са пантхāх 24.35
махā-мохас ту вiджiейо 20.18
махātмāнас ту 22.6

махат-пāда-раджо-’бгiшекам 22.6
махат-севāм двāрам āхур 25.20
муктiр сварiупеṇа вiйавастхiтiх 33.10

на ханйāте ханйāмāне iсарiре 31.45–46
намо брахмаṇiа-девāйā 22.3
нiрбандгах кршiна-самбандге 31.42
нiрмāна-мохā джiтва-сайга-дошāх 25.24
нiтiйасiйоктāх iсарiрiнах 24.36
нiтiйо нiтiйāнāм четанāйi четанāнāм
24.33, 25.42, 29.36

ом тад вiшṇох парамāм падам 28.18

панчāйiшордгвāм ванам враджет 24.35
парām вiджайāте iшртi-кршiна 28.10
парām дриштвā нiвартате 31.38, 32.27, 33.20
парамo нiрматсарāнāм 27.6
парасiа брахманах iсактiх 24.33, 26.15
парāсiа iсактiр вiвiдгāйā 18.4, 24.33
парiтрāṇāйā сādгунāм 21.50
пракртех крiйāмāнāни 27.2, 27.19
прамāна-вiпарiйāйā-вiкалпа-нiдрā- 26.30
премā пум-артхо махāн 23.8
премāнджана-ччхурiта 27.10, 28.34
пунах пунайi чарвiта-чарванāнāм 32.1

рāмāдi-мiртiшу калā-нiйāмена тiштхан
20.25, 24.31, 32.8

са вāi манах кршiна-падāравiндайох 27.5,
28.9, 32.33
са гуṇāн саматiтiйāтāн 24.43, 28.11
са кāленеха махатā 24.37
са махātмā судурлабгах 26.31
садā самудвiгна-дгiйāм 24.41
сādгур ева са мантавайāх 25.20
самбгавāмi āтма-майāйā 31.12
сарва-кāрана-кāраṇāм 24.33, 31.19
сарвам кшалв iдāм брахма 26.15
сарвасiа чāхам хрдi саннiвiштах 20.28
сат-сайга чхāдi кāну асате 26.26
сва-кармаṇā там абгiйарчiа 23.57, 29.15
свануштiхтасiа дгармасiа 27.21

тад брахма нiшкалам анантам 32.33
там ева вiдiтвāтi мртiуm етi 26.2
тамо 'вiеко мохах сiād 20.18
тато мām маттвато джiйāтвā 26.1, 33.22
тат-паратвена нiрмалам 25.16
те там бруктāх сварга-локам вiцiлāм 32.3
тене брахма хрдā йа āдi-кавайе 26.33

тйактвā дехам пунар джанма 25.29, 29.36

харе кришṇа харе кришṇа 18.5, 21.40,
22.34, 25.33, 25.36, 29.18, 31.21, 33.7

харім вінā на сртім 21.18, 25.41, 29.39

хїтвāтма-пāтам гṛхам андга 24.41

чайчалам хі манах кришṇа 25.44

чāтур-варṇйам майā сриштам 21.54

чето-дарпаṇа-мāрджанам 28.10

їабда-мўлатвāт 33.3

їйāвāсйам їдам сарвам 27.16

їйāстра-йонїтвāт 32.28

їйварах парамах кришṇах 25.9, 26.3, 26.52,
29.44, 32.28

Предметний покажчик

У покажчику наведено номер глави й вірша, в поясненні до якого йдеться про цей предмет (чи, аналогічно, сторінку Вступу, наприклад: Вс42). Якщо цифри відображено жирним текстом, це вказує на те, що предмет статті згадано в самому вірші. Слова, які складають назву покажчикової статті, далі вже позначено самими початковими літерами, наприклад: Абсолютна Істина – А.І.

А

- Абгавая*, визначення, 18.4
Абгая, визначення, 23.7
Аборт, 30.21
Абсолютна Істина
 Господь відкриває А.І., 24.32
 Господь як А.І., 24.39
 запитання щодо А.І., 21.21
 імперсоналісти неправильно розуміють А.І., 20.8, 21.31
 три риси А.І., 24.39
Див. також: Крішна; Верховний Господь
Аватара, визначення, 19.31
 Див. також: Верховний Господь, прихід; Верховний Господь, утілення.
Авідья, визначення, 24.18
 Див. також: Невігластво
Австрія, 21.2
Автор і Бгактісіддганта, 22.5
Авторитет, духовний
 Веди як Д.А., 24.35
 знання через Д.А., 20.9
 перевага наближення до Д.А., 17.1
 секс і Д.А., 21.1
 слухання від Д.А., 19.33, 22.10
 Див. також: Відданий(і); Чистий відданий(і); Учнівська послідовність; Духовний учитель(і)
Ав'якта-марга-віт, визначення, 20.9
Агні, 21.51, 23.39
Аг'я, визначення, 18.3
Адвайта Ачар'я, 33.7
Адгікарі-девата, 25.42
Адгі-маса, визначення, 21.18
Адгокшаджа, визначення, 19.25
Аджа, Брахма як, 33.2
Аді-пуруша, Крішна як, 26.52
Азартні ігри, 20.53, 24.35
Азія, 21.2
Акама віддані, 21.24
Акрітатма, визначення, 22.6
Акуті, 21.5
Акуто-бгая, визначення, 25.43
Акшаджа, визначення, 21.33
Амбаріша Махарадж, 19.22, 24.42, 25.23, 28.9, 32.33
 віддане служіння А.М., 25.44
Америка, 21.2
Амріта, визначення, 21.22
Амша, поширення, 24.10
Анаді, визначення, 26.3
Аналогії
 аромат землі та інтелект душі, 27.18

багатий і бідний, Господь і жива істота, 29.35

баньян і матеріальне існування, 25.11

батько «бореться» з дитиною і Господь «бореться» з Хіраньякшою, 19.16

бик і батько, **30.13**

бій биків і битва Хіраньякші з Варахою, **18.19–20**

випорожнення і матеріальна література, **32.19**

відділ поліції та матеріальний світ, 26.5

відростки козячої шиї й матеріальна природа, 26.17

відчуття аромату і пізнання Крішні, **29.20**
вітер і час, **30.1**

вогонь і Господь, 28.43

вогонь і живі істоти, **28.43**

вогонь і матеріальне життя, **27.23**

вогонь і матеріальне існування, 21.17, 24.27

вогонь, полум'я, дим і Господь, живі істоти й матеріальна енергія, 28.41

вогонь у дровах і Господь у спермі відданого, **24.6**

вогонь шлунка і віддане служіння, **25.33**

вода і свідомість, **26.22**

втрата багатства і пекельна кара, **30.32**
годування шлунка і служіння Господу, 29.35

дорогоцінний камінь (нешліфований) і Кардама, 21.47

дошова хмара і милість духовного вчителя, 21.17

дрова і тіла, **28.43**

дружина Господа, мати живих істот і матеріальна природа, 26.9

електричний вентилятор і карма, 28.38

ембріон і всесвітня форма, 26.55

жар вогню і *дгарма*, 25.11

жування пережованого і задоволення від чуттів, 32.1

запліднення і причина творення, 26.17, 26.19

зелений птах і дерево й злиття, 27.14

зірки і дівчата-*гандгарви*, **23.38**

змії та невіддані, 19.33

змія і Хіраньякша, **18.24**

золота мушля устриці та Господь і Його форма, 32.28

іскра і душа, 28.43

їжа і віддане служіння, 32.36

капітан і духовний вчитель, 31.9

кіт і матеріальний світ, 25.24

кобра і демон, 18.13

колесо і час, **21.18**

корінь дерева і Господь, 18.5

краса ляльки і жіноча краса, 20.31

куштування молока і вдячність Господу, 32.33

лезо бритви і віддане служіння, 26.23–24

лотос і трансценденталіст, 27.21

лущення рису і мудрування, 27.20, 29.2

матеріальне тіло й всесвітнє тіло, 26.3

місяць і Кардама, **23.38**

одяг і матеріальне тіло, 31.41

океан і відданий Господа, 24.44

омовіння в Ґанзі й слухання розваг Господа, **20.5**

острови і планети, 23.43

очищення золота й очищення розуму, 28.10

павутина і Творіння Господа, **21.19**

покинутий колодязь і сімейне життя, 24.41

покинутий колодязь і спілкування з жінкою, **31.40**

поливання насіння відданого служіння, 31.43

полум'я лампи і розум, **28.35**

пробудження і самоусвідомлення, 27.25

пробудження і творення *махат-таттви*, 26.20

птах на дереві й Наддуша, 26.18

річка Ґанґа і «Бгаґавад-гіта», 32.28

річка і віддане служіння, 32.37

рух повітрям і подорож Кардама, **23.41**

свиня і матеріаліст, **32.19**

свічки і поширення Господа, 21.32, 24.10

сліпий, що веде сліпого, 31.31

служниця і звільнення, 25.33

смак води та інтелект душі, **27.18**

сокира і Господь Капіла, **25.11**

сон і матеріальне життя, 27.4, 27.25, **28.38**

сон і переселення душі, 33.26

сонце і Господь, 21.31, 24.39, 25.9, 26.4, **29.5**

сонце і Наддуша, 22.4

сонце і система *варнашрами*, 21.54

сонце й відображення і відстороненість, 27.1

сонячне світло і *брахмаджйоті*, 26.3

сонячне світло і свідомість Господа, 26.3

сонячні промені та живі істоти, 25.17

стріла і *бгакті-йора*, 25.29

- творення і народження, 26.51
тіло і суспільство, 22.3
тюремне життя і сімейне життя, 30.8
хвора людина і зумовлена душа, 28.44
хвороба і матеріальне життя, 20.35
хмара і *мая*, 32.28
хмара та ілюзорна енергія, 26.4
цар і Господь, 25.38
частини тіла Господа і півбоги, 25.42
човен і людське тіло, 31.9
шлунок і Господь, 18.5
Ананта, визначення, 20.35
Ананта, Господь, 21.32, 26.25
Див. також: Баларама
Анасуя, 24.22–23
Ангіра, 24.15, 24.22–23
Андга-тамісра, 30.28, 30.33, 31.1, 31.32
андга-тамісра, визначення, 20.18
Аніруддга, Господь
 врода Г.А., 26.28
 поклоніння Г.А., 26.21, 26.28, 26.31
 як володар розуму, 26.28, 26.31
Анукіртая, визначення, 25.3
Апауруша, визначення, 26.33
Апсари, 20.38, 24.7
Арджуна, 28.18
 відреченість А., 32.25
 встановлені обов'язки, 27.21
 звертається до Господа як *адьям*, 19.31
 Крішна задоволений А., 27.23, 29.15, 32.5
 Крішна й А., 17.1, 22.7, 24.32, 24.37
 одухотворений через слухання, 26.32
 посилання щодо небажаного населення, 17.15
 посилання щодо неспокійного розуму, 25.44
 розум А. узгоджений, 28.35
 упокорення А., 27.2
Аромат, різновиди, 26.45–45
Арундгаті, 24.22–23
Арча-віграха
 визначення, 25.35
 Див. також: Форми Божества
Арчана. *Див.:* Поклоніння Божеству
Ар'яни (арії), 33.7
 визначення, 29.18
 Див. також: *Ар'янів* (аріїв) цивілізація
Ар'янів (аріїв) цивілізація, 21.52–54
 Див. також: Система *Варнашрама*;
 Ведична культура
Асавам, визначення, 23.29
Асампра'ята, визначення, 21.12
Асат, визначення, 25.12
Аскеза, 32.34–36
 в ставовому житті. *Див.:* Целібат
 Девахуті, 33.14
 для *брахмачар'ї*, 21.45–47
 звільнення недосяжне через А., 25.41
 піст, 26.43
 чотири принципи А., 20.53
 як цінність, 33.14
 Див. також: Зречення; Жертва(и)
Астрологія, одруження, 21.15, 24.15
Астрономія, ведична
 Див. також: Планета(и); Всесвіт(и)
 календар, відповідно до, 18.21
Асура(и). *Див.:* Демон(и)
Атеїст(и)
 Божество Господа не приймають, 25.35
 Господь незадоволений А., 18.6
 дарідра-нараяна, філософія А., 29.34
 закони Господа не приймають, 26.5
 зв'язок народження і смерті, 18.10
 півбоги, як їх убачають, 28.22
 теорія свідомості, 26.3
 у тілесній концепції, 20.18
 Див. також: Демон(и); Імперсоналіст(и)
Атма, визначення, 22.6
 Див. також: Душа(і)
Атмананді, визначення, 24.34
Атмарама
 визначення, 27.26
 віддані як А., 27.26
Атрі, 24.15, 24.20, 24.22–23
Атхарва, 24.15, 24.24
Африка, 21.2
Аханкара
 визначення, 24.18
 Див. також: Его, оманне
Ахімса, визначення, 24.42
Ачарйопасанам, 29.17
Ачар'я(ї)
 визначення, 24.19
 Див. також: Авторитет, духовний;
 Учнівська послідовність; Духовний
 учитель(і)
Ачінтья-бгеда-абгеда, 28.41, 29.35
Ашваттха, дерево матеріального
 існування, 25.11
Ашрам, визначення, 22.11
 Див. також: *Брахмачарі*; *Гріхастха(и)*;
 Санньясі; *Ванапрастха(и)*

Ашрамів і варн система. Див.: Варнашрама система

Аштанга-йога, 21.12

підрозділи, вісім перелічених, 28.1, 33.8
порівняно з іншими йогами, 32.27

Аюрведа, 26.37

посилання щодо народження дітей
чоловічої або жіночої статі, 23.11,
23.48

Аюрведична медицина, 26.37, 26.40,
26.59–60, 33.28

елементи тіла в, три перелічені, 28.11
як *асавам*, 23.29

Б

Багатство

в служінні Крішні, 30.3, 31.47

для відданого, 27.8–8

для домогосподарів, 30.13–13, 33.17

для утримання сім'ї, міра необхідності
Б., 30.33

жертвопринесення, необхідне для Б., 28.4

задоволення від Б., 28.2, 28.4

набуте гріхом Б., 30.30, 30.30–33

належне і неналежне використання
Б., 30.31

неправильне використання Б., 30.31–32
ототожнення з, 27.16

прив'язаність до Б., 28.39

страждання від нестачі, 30.12–13, 30.13

що визначено кармою, 27.8

як Господнє милосердя, 22.31

як тимчасове, 30.3–3

Див. також: Економічний розвиток;

Золото; Коштовності; Гроші;

Розкіш

Бажання

Господь виконує Б., 21.14–14, 21.15–15,

21.16–16, 21.21–21, 21.24, 21.28

корисливі, віддане служіння і Б., 24.17
матеріальні Б.

перевершують, 21.12

порівняно з духовним, 26.31

сексу

дівчина введена в оману Б.С., 21.27

чоловіка і жінки Б.С., 23.44

Див. також: Статеве життя

Баларама (Баладева), Господь, 21.32, 28.12

Балі Махарадж, 28.18

Бархїшматі, 22.28–30, 22.32

Батьки

діти – поширення Б., 23.10

народження дітей, 24.15

шлюб дітей влаштовують Б., 21.27, 22.24,
24.15

Див. також: Сімейне життя; Батько(и);

Гріхастха(и); Чоловік(и);

Одруження; Мати; Дружина

Батько(и)

дитина, що «бореться» у порівнянні

з Господом, який «бореться» з

Хіраньякшоу, 19.16

дочка і Б., 22.24, 22.25

духовний вчитель як Б., 24.13, 24.15

знання про Б., приклад, 20.9

народження дітей, 20.28

перший і другий Б., 24.15

підпорядкування Б., 24.13

посаг від Б., 22.23

син представляє Б., 23.52

що відійшов, жертви від імені Б., 20.43

як ворог, 23.3

Див. також: Чоловік; Батьки;

Одруження; Мати (матері);

Дружина

Бгава, 32.22

Бгавана, визначення, 26.46

Бгавані (Парваті), 23.1, 24.5

«Бгагавад-гіта»

Вайвасвата Ману в «Б.-г.», 21.3

Господь мовив «Б.-г.», 20.5

знання з «Б.-г.», 26.33

значення слухання «Б.-г.», 25.2

індійські царські особи слухають «Б.-г.»,
22.33

поклоніння півбогам засуджено у «Б.-г.»,
19.1

порівняно з річкою Гангою, 32.28

як вічна, 25.38

як завжди цікава, 20.6

Див. також: «Бгагавад-гіта», посилання;

«Бгагавад-гіта», цитована

«Бгагавад-гіта», посилання про

Веди і Господа, 22.2

віддане служіння

відповідно до здібностей, 22.7

і найбільшу небезпеку, 21.18

перевершує *луни* природи, 21.34, 22.36
відданого(их)

два різновиди В., 21.14

- як спокійний океан, 24.44
вручення себе Господу, 25.10
- Господа
 благодать Г., що знищує страждання, 23.7
 з'явлення Г., 19.31, 20.8, 22.20
 у всьому, але не скрізь, 24.46
 що контролює *маю*, 20.8
 що контролює *пракріті*, 20.12
 що пізнаний через віддане служіння, 24.47
 що рівний до всіх, 25.41
 як відначальна особа, 19.31
 як володар, 22.4
 як знавець «Веданта-сутри», 24.10
 як той, що насолоджується жертвопринесенням, 19.22
- досконалості йоги, 21.12
думку дурня щодо Крішні, 24.16
духовне небо, 20.16
духовне щастя, 21.12
жертвопринесення, 19.22, 20.51
задоволення, 20.35
«Йогів», 21.7
мам, 24.39
матеріалістів і свідомість Крішні, 20.53
матеріальну природу
 закони М.П., 17.15, 18.8
 запліднення М.П., 26.19
 як *сарва-йонішу*, 26.19
махатм, 23.10
медитацію йога на Бога, 19.28
Наддушу, 26.18
найвищого йога, 21.7
напрямки відповідно до *гун* природи, 22.36
народження в хорошій сім'ї, 33.22
небажаного населення, 17.15
обов'язків суспільних укладів, 21.55
пізнання трансцендентної природи Господа, 18.10, 21.18, 24.11
поклонників півбогів, 21.14
працю для Вішну, 22.29–30
принесення Господу плоду і квітки, 22.23
релігію як підкорення Господу, 21.16
свободу від *маї*, 26.7
хіть і гнів, 31.29
Див. також: «Бгаґавад-гіта», цитована «Бгаґавад-гіта», цитована про *бгаву*, 32.22
- Брахман, який досягнуто відданим служінням, 25.36, 32.22
великі душі, 22.6
вищий смак, 31.38, 32.27, 33.20
віддане служіння від усвідомлення Брахмана, 28.44
віддання себе Господу, 21.20, 24.28, 24.32, 25.40–41, 27.19, 31.15, 31.20
відданого(их)
 на рівні Брахмана, 25.36
 як *махатму*, 26.31
 як найкращого серед йогів, 23.42
 як підходящого до Царства Господа, 26.1, 33.22
відмову від спілкування з матеріалістами, 25.24
Господа
 в серці, 20.17, 20.28
 прихід Г., 21.50, 31.12
 що виконує наші бажання, 21.14, 21.21
 що знає все, 24.33
 як всепроникного і відстороненого, 21.31
 як джерело всього, 19.31
 який пізнаний через віддане служіння, 24.29
дії для Яг'ї, 27.21
діяльність що ув'язує, 23.56
дурнів, які висміюють Крішну, 24.33
духовний успіх, 22.7
душу(і)
 про тіло як машину Д., 31.44
 як вічну, 31.46
енергію Господа, 32.28
живі істоти як частини Господа, 28.43
звільнені душі, 21.34
звільнення
 кваліфікація для З., 25.24
 через віддане служіння, 24.43
 через свідомість Крішні, 25.29, 29.36
знання і пам'ять від Крішні, 31.16
контроль *гун* природи, 27.2, 27.19
Крішну
 любов до К., 27.6
 обитель К., звідки немає повернення, 25.29, 32.21, 32.26
 пізнаний через віддане служіння, 26.1, 29.20, 32.33
 прихід К., 29.36
 роздуми про К., 21.31
 як джерело всього, 27.6, 29.36, 31.19

- як одержувача жертвопринесень і плодів покаянь, 32.36
- як основу Брахмана, 27.29, 32.32, 33.26
- як сім'я всього, 33.26
- любов до Крішні, 27.6
- матеріальні бажання, 30.21, 32.2
- Наддушу як знавця у тілах кожного, 32.29
- небесну насолоду як тимчасову, 32.3, 32.21
- неспокій розуму, 25.44
- обговорення серед відданих, 29.17
- обов'язки поклоніння Господу, 29.15
- одержувача жертвопринесень і покаянь, 27.4
- офірування всього Господу, 21.30, 33.22
- пам'ять і забуття, спричиняє Господь, 25.10, 31.15
- поклоніння Господу через свою роботу, 23.57
- поклоніння півбогам, 32.36
- практику йоги, 28.9
- природу, яку контролює Крішна, 25.42, 26.55, 29.40
- рівні звільнення для відданого служіння, 33.26
- роздуми про Крішну, 21.31
- самопізнання, щастя через, 25.18
- систему *варнашрами*, 21.54
- смирненя і безчестя, 24.42
- те, щоб стати відданим Крішні, 24.18, 24.38
- тіло і душу, 24.36
- трансцендентність через віддане служіння, 28.11
- харчування і відпочинок, приписи, 33.26
- час зникнення системи йоги, 24.37
- Див. також:* «Бга'авад-гіта», послання
- Бга'авад-рачіта*, визначення, 21.54
- бга'аван*, значення імені, 25.4
- Бга'аван, значення імені, 32.26
- Див. також:* Крішна; Верховний Господь
- «Бга'авата Пурана». *Див.:* «Шрімд-Бга'аватам»
- «Бга'аватам». *Див.:* «Шрімд-Бга'аватам»
- Бга'ават-прасад*, визначення, 23.7
- Див. також:* Прасад; Верховний Господь, милість
- Бгакти*. *Див.:* Відданий(і)
- Бгактівінод Тхакур, 22.19
- Бгакті*, визначення, 24.43, 25.32
- Див. також:* Віддане служіння; свідомість Крішні; Любов до Господа
- Бгактіведанта Свами Прабгупада, А. Ч., 22.5
- Бгакті-йога*. *Див.:* Віддане служіння; свідомість Крішні; Любов до Господа
- Бгакті-кар'я*, визначення, 21.56
- «Бгакті-расамріта-сіндгу»
- посилання щодо учня і духовного вчителя, 22.7
- цитована
- про зречення, 31.42
- про служіння Господу, 33.10
- Бгактісіддганта Сарасваті Госвами
- автор познайомився з Б.С.Г., 22.5
- як син Бгактівінода Тхакура, 22.19
- Бгарата, Цар, 23.43
- Бгарата-варша, 18.19
- Див. також:* Планета Земля; Індія
- Бгрігу, 24.15, 24.22–23
- Безбожність
- визначення, 24.37
- Див. також:* Атеїст(и); Демон(и); Гріхозна діяльність
- Безсмертя. *Див.:* Вічне життя
- Бенгалія, розбійники в, 19.1
- «Бенкет кохання», людодів, 20.20
- «Бенкет», людодський, 20.20
- Біблія, 32.19
- Бій биків, битва Хіраньякші з Варахою, порівняно з, 18.19–20
- Біль. *Див.:* Страждання
- Білвамангал Тхакур, цитовано
- про віддане служіння, що перевищує звільнення, 22.36
- про звільнення як служницю, 25.33
- Бінду-саровара, озеро, 21.33, 21.35, 21.38–39, 23.23, 25.5
- Благодійність, 25.10, 25.27, 32.34–36
- у місцях паломництва, 21.29
- Див. також:* Благодійність
- Благословення Господа, 23.7
- Див. також:* Верховний Господь, милість
- Благочестиві види, 17.14, 21.40
- Благочестиві особи. *Див.:* Відданий(і); Святі люди
- Благочестя, 25.27, 29.4–4, 32.1
- Бог. *Див.:* Крішна; Верховний Господь
- «Боги». *Див.:* Півбоги
- Божевілья
- викликають привиди, 20.41
- Див. також:* Галюцинація; Ілюзія; Мая

- Божевілья; *Мая*
 Божества матеріальної природи. *Див.*:
 Півбоги
 Божественна свідомість. *Див.*: Свідомість
 Крішні
 Божественність, повернення до
 процес, 24.47
 через ведичні принципи, 22.33
 через медитацію над формою Господа,
 19.28
 через пізнання трансцендентної
 природи Господа, 18.10
Див. також: Голока Вріндавана;
 Духовний світ; Трансцендентність
 Борги і віддане служіння, 22.20
 Брахма, Господь, 25.6
 в пристрасті, 20.28
 Вараха
 від ніздрі Г.Б., 24.6
 «народився» від Г.Б., 19.2, 24.6
 отримав пораду убити Хіраньякшу
 від Г.Б., 18.25–28
 прийняв молитву Г.Б., 19.1
 прославив Г.Б., 18.8
 від Г'арбодоакашаї Вішну, 24.9
 всесвіт відтворений Г.Б., 20.17
 Господь
 наказав Г.Б., покинути погане тіло,
 20.28
 наставляв Г.Б., у серці, 24.10
 уповноважує Г.Б. творити космос,
 20.17
 Господь вище Г.Б., 19.31
гуна пристрасті під наглядом Г.Б., 20.17
 демони наблизились до Г.Б., для сексу,
 20.23–24, 20.26
 демони народжені Г.Б., 20.21, 20.23
 для всесвітів, по одному, 26.52
 звернувся до Крішні, 25.41
 звільнення Г.Б., 32.9–10
 звільнення не дає, 32.15
 звільнення разом із Г.Б., 32.10
 знання від Господа до Г.Б., 26.33
 знищення всесвіту наприкінці дня і
 життя, 29.44, 32.4, 32.8–10
 Капілі поклонявся, 24.11
 Кардамі наказав народжувати дітей, 21.6
 Кардаму прославив, 24.12
 космічна подорож Г.Б., 24.20
 Кшіродакашаї Вішну і Г.Б., 20.25
 Ману в день Г.Б., 20.1, 21.3, 22.35
 народження, Г.Б., 28.23, 28.25, 33.2
 нащадки Г.Б., 31.37
 незалежність Г.Б., 18.20, 20.16–17, 24.10
 планета Г.Б., 25.37
 повернувся на свою планету, 24.20
 поклоніння Г.Б., 26.61, 32.10
 привабився до доньки, 31.36–37
 страх півбогів розвіяв, 17.1
 тіло відкинув Г.Б., 20.28–29, 20.47
 тіло невігластва, від якого відмовилися
 Г.Б., 20.19
 у формі позіхання покинув тіло, 20.41
 учнівська послідовність Г.Б., 24.19
 форму світла місяця, дав Г.Б., 20.39
 Хіраньякашіпу благословив, 17.19
 Хіраньякшу засудив, 18.22–24
 Хіраньякша зловживав благами від
 Г.Б., 19.1
 цитовано. *Див.*: Брахма, цитовано
 як авторитет, 20.9
 як батько Кардамі, 24.12
 як духовний вчитель, 24.12
 як звільнена душа, 24.11
 як ненароджений, 33.2
 як очільник півбогів, 18.20
 як перша створена істота, 20.16–17, 24.9–10, 24.12
 як Праджапаті, 21.5
 як *сва-рат*, 24.10
 як *Сваямбгу*, 24.9
 як творець, 20.16–17, 22.20, 24.12, 32.12–15
 брахманів, 22.2
 гандгарвів і *ансар*, 20.38
 демонів, 20.21, 20.23, 20.26, 20.28
 змій, 20.48
 кімпурушів і *кіннарів*, 20.45
 Ману, 20.49, 20.51
 мудреців, 20.52
 півбогів, 20.22
 покриття невіглаством, 20.18
 привидів і демонів, 20.40
 садг'ів і *нітів*, 20.42
 сіддг і *відьядгар*, 20.44
 як Хамса, 24.20
 якості, 32.12–15
якші та *ракшаси* напали, 20.20–21
 Брахма, цитовано щодо
 Варахи і Хіраньякші, 18.25–28
 демонів, які напали на нього заради
 сексу, 20.26
 дочок Кардамі, 24.14–15
 Капілі, 24.18–19

- Кардами, що дотримувався його вказівок, **24.12**
 смерті Хіраньякші, **19.27–28**
 Хіраньякші, як демона, **18.22–24**
- Брахма*, шлюб, **22.16**
Брахма-бгавана, визначення, **24.4**
Брахма-бгута, визначення, **31.43**
Брахма-бгута особи, **21.34, 22.36**
 Брахмаварта, **21.25, 22.28**
Брахмаджйоті (Сяйво Брахмана) визначення, **20.16**
 Господь поза *Б.*, **25.19**
 звільнення до *Б.*, **25.34**
 порівняно з сонячним світлом, **26.3**
 як блиск тіла Господа, **24.39**
 як джерело сонячного світла, **26.3**
 як сяйво Господа, **25.34, 26.3**
Див. також: Брахман
- Брахмалока, **21.25, 27.27, 32.4**
Брахма-мухурта, визначення, **20.46**
Брахман(и)
 вбивство *Б.*, відпущення гріхів, **19.37**
 відданий як найвищий *Б.*, **29.32**
 відношення *кшатріє* до *Б.*, **21.56, 22.3–4**
 Господь боронить *Б.*, **22.3**
 демони турбують *Б.*, **18.22–23**
 досконалість для *Б.*, **19.33**
 духовний вчитель визначає, **33.6**
 каста *Б.*, **33.6**
 народження в сім'ї *Б.*, **33.6**
 не цікавить задоволення чуттів, **22.2**
 обов'язки й служіння для *Б.*, **29.15**
 одруження з *кшатрієм*, **21.28**
 очищення, щоби стати *Б.*, **33.6**
 порівняно з головою і серцем, **22.3**
 посилення *Б.* на Нанду Махараджа, **24.11**
 рівні *Б.*, **29.31**
смарта-брахмани, **33.7**
 сучасні *Б.*, **22.16**
 функція *Б.*, **22.2**
 як великодушний, **31.17**
 як серце Господа, **22.3**
 як створені з обличчя Господа, **22.2**
 якості *Б.*, **22.2**
Див. також: Система *варнашрами*
- Брахман (безособистісний Абсолют) віддані усвідомлюють *Б.*, **33.26**
 Господь як основа *Б.*, **32.32**
 особистісний і безособистісний, **32.23**
 порівняно з *прадганою*, **26.10**
сагуна, порівняно з *ніргуна*, **26.15**
 усвідомлення *Б. Див.:* Усвідомлення Брахмана
 усе як *Б.*, **26.15**
 час обертається навколо *Б.*, **21.18**
 як безособистісна риса Господа, **32.26**
 як риса Абсолютної Істини, **24.39, 33.26**
 як сяйво Господа, **25.34, 26.3, 27.29**
Див. також: Сяйво Брахмана
- Брахман, Верховний *Див.:* Верховний Брахман
- «Брахма-самхіта» посилення щодо Бога, Його втілення і поширення, **19.24**
 Господа і Його обитель, **21.11**
 Господа як відначальну особу, **19.31**
 незлічених поширень Господа, **23.44**
Див. також: «Брахма-самхіта», цитовано «Брахма-самхіта», цитовано про бачення Крішні з любов'ю, **27.10**
 Крішну
 як верховного повелителя, **26.3, 26.52, 29.44, 32.28**
 як відначальну, вічно молоду Особу, **26.52, 28.17, 28.29, 31.19, 33.30**
- Наддушу, **26.50**
 незлічені форми Господа, **20.25, 24.31**
 планетарні багатства, **23.43**
 поширення Господа, **21.32**
 сонце, як око Господа, **26.55**
 сяйво Господа, **26.3**
 форми Господа, **32.8**
 форму і обитель Господа, **26.3**
Див. також: «Брахма-самхіта», посилення
- Брахма-саукх'я*, визначення, **20.35**
- Брахмачарі*
 аскеза для *Б.*, **21.47**
 два різновиди *Б.*, **22.14**
найштіх'я-*Б.*, **22.14, 24.20**
 обов'язки для *Б.*, **32.36**
 ранкові обов'язки *Б.*, **21.47**
 риси тіла *Б.*, **21.47**
 стриманий домогосподар як *Б.*, **28.4**
 у русі свідомості Крішні, **21.47**
 як учень у целібаті, **21.4, 22.14**
Див. також: Учень і духовний вчитель
- Брахмачар'ям*, визначення, **28.4**

В

Вагітність двійнею, 18.17

Див. також: Народження

Ваджранг'аджі (Хануман), 20.25, 24.31

Вади, чотири, 24.12, 24.17

Вайвасвата Ману, 20.1, 21.3

Вайраг'я

визначення, 25.18

Див. також: Відречення

Вайшнав

визначення, 29.8, 29.16

Див. також: Відданий(і); Чистий(і)
відданий(і)

Вайшнавська філософія

принципи В.Ф., чотири, 28.41

Див. також: Віддане служіння;

Свідомість Крішні

Вайш'я(і)

обов'язки і служіння для В., 29.15

у наш час, 22.16

що створені з талі Господа, 22.2

Валмікі Муні, медитація, 21.6

Вамана, Господь, 21.32

Вана-гочарах, визначення, 18.3

Ванапрастха(и)

дружина дозволена В., 24.40

обов'язки В., 32.36

паломництво очищає В., 20.4

що йдуть до лісу, 24.41

Вараха, Господь

Брахма радив Г.В. убити Хіраньякшу,

18.25–28

волосся Г.В., впало у Бархішматі,

22.29–30, 22.29–30

з ніздрі Брахми, 19.2, 24.6

Землю, врятував Г.В., 18.2–2, 18.6, 18.7,

18.8–8, 18.9, 18.20

існує вічно, 20.25

Молитви Брахми прийняв, 19.1–1

прихід Г.В., 20.1

прославляє Брахму, 18.8–8

Сваямбгува Ману сучасник, 21.3

слухання про, користь, 19.37–38

форма Г.В.

енергія, 20.8

трансцендентна, 18.20

як чиста, 19.30–30

Хіраньякша

догнав Г.В., 18.7, 18.9

кинув виклик Г.В., 18.2–2, 18.3–5

образи, 18.6–7, 18.9–9, 18.10

прийняв виклик, 18.10–12

проти Г.В., 18.13–19, 18.20, 19.2–26,

19.27, 19.32

цитовано щодо Хіраньякші, 18.10

шанують півбоги, 18.8–8

як *аді-сукара*, 19.31

як відначальний вепр, 19.31

Варна-санкара, визначення, 17.15

Варнашрама, система

божественна, порівняно зі

спотвоєними формами, 21.52–54

відречений стан у С.В., 33.12

обов'язки, відповідно до С.В., 28.2,

29.15–15, 30.33, 32.36

поділ С.В., вісім названих, 29.10, 29.25

порівняно із закритим сонцем, 21.54

спілкування з жінками обмежено в С.В.,

31.35, 31.39

суспільні уклади в С.В., 32.36

як духовне суспільство, 22.4

як людська необхідність, 29.31–31

Див. також: Цивілізація *ар'янів* (аріїв);

Брахмачарі; *Гріхастха(и)*;

Ванапрастха(и); *Санньясі*;

Брахман(и); *Кшатрії(і)*; *Вайш'я(і)*;

Шудра(и)

Варуна, Господь, 21.51

відповідальність Г.В., 23.39

столиця Г.В., 17.26

Хіраньякша «кинув виклик» Г.В.,

17.27–29

Хіраньякші порадив, 17.29–31

Васіштха, 24.15, 24.22–23

Вāsудева, визначення, 24.10

Вāsудева, Господь, 21.32

Див. також: Крішна; Верховний Господь

Вāsудеви прояв, як *шуддга-саттва*, 26.21,

27.13

Вачасамрітена, обговорення, 21.22

Ваю, 21.51, 23.39

Вбивство

брахмана, відпущення гріхів для, 19.37–37

Господь звільняє, 18.4

царями-кшатріями, 21.50

Див. також: Смерть; Війна

Веgetаріанство, 29.15

«Веданта-сутра», Господь як знавець, 24.10

«Веданта-сутра», посилання щодо Господа,

як джерело всього, 19.31

«Веданта-сутра», цитована

- про Господа як джерело народження кожного, 26.3, 27.6, 31.19
- про запит щодо Абсолютну Істину, 21.21
- про писання, 32.28
- Веди**
- від Господа, 26.33
- досконалі, 26.33
- матеріальне задоволення, надане через В., 21.21
- мета В., 22.2, **29.31–31**
- поступове піднесення, надане через В., 25.1
- шляхи подані В., чотири названі, 32.18
- як авторитет, 24.35
- як друга мати, 24.15
- як настанови Господа, 21.16
- Див. також:* Ведична література; певна ведична література
- Ведична культура**
- білі зуби у В.К., 23.33
- відхід від сім'ї у В.К., 23.52
- духовний спосіб життя у В.К., 22.19, 22.33
- сразкова жінка у В.К., 23.1
- контроль народжуваності у В.К., 17.15
- народження дітей у В.К., 20.28
- одруження у В.К., 21.27, 22.13, 22.16, 22.23, 24.15
- основа В.К., 22.4
- розрахунки часу у В.К., 21.18
- чоловік і дружина у В.К., 23.2
- Див. також:* Цивілізація *ар'янів* (аріїв); Індія; *Варнашрама*, система
- Ведична література**
- матеріальні й духовні настанови у В.Л., 23.11
- процеси відданості, описані у В.Л., 18.5
- форма Господа описана у В.Л., 21.8, 21.11
- Див. також:* «Бгаґавад-гіта»; «Шрімад-Бгаґаватам»; Веди; певна ведична література
- Велика душа(и).** *Див.:* Відданий(и); *Махатма(и)*; Свята людина(и); Духовний вчитель(и)
- Верховний Брахман**
- помилкове уявлення імперсоналістів про В.Б., 20.8
- Див. також:* Абсолютна істина; Крішна; Верховний Господь
- Верховний Господь**
- атеїсти і В.Г., 18.6, 18.10
- Див. також:* Атеїст(и)
- багатство В.Г., 24.26, **24.32–32**, 25.2, **28.14**, 28.24, 32.26
- багатство, як милість В.Г., 22.31
- бажання, виконує В.Г., **21.14–14**, **21.15–15**, **21.16–16**, **21.21–21**, 21.24, 21.28
- «Бгаґавад-гіту» промовив В.Г., 20.5
- безособистісна риса В.Г., 32.23, 32.28, 33.26
- і риси особистості В.Г., **32.26–26**
- безособистісна філософія. *Див.:* Імперсоналізм
- благословення від В.Г., **21.21–21**, 21.28, 23.7
- Брахма**
- навчений В.Г., 24.10
- отримав наказ В.Г., **20.28–28**
- підлеглий В.Г., 19.31
- уповноважений В.Г. створювати космос, **20.17–17**
- Брахмі наказав, 20.28–28**
- Брахман, риси.** *Див.:* Брахман; Верховний Господь, безособові риси
- в людській подобі, 24.16
- в утробі Девахуті, **24.6–6**, **24.10**
- вдячні й невдячні почуття до В.Г., **19.36**
- Веди від В.Г., 26.33**
- Веди для пізнання В.Г., 22.2**
- велич В.Г., 19.17, 19.24–26, 24.32–33**
- верховенство В.Г., 25.2–2, 25.8–9, 25.11, 25.17, 25.38–40, 25.42–42, 26.3–3, 26.5, 26.8–9, 26.17–17, 26.50, 27.4, 27.11, 28.17, 28.24–27, 29.40–45, 31.12–14, 31.16, 32.7, 32.26–26, 32.28, 32.29–29, 33.3, 33.8**
- вибачає відданих, що вручили себе, 25.40
- видимі й невидимі частини В.Г., 32.26
- визначення, 26.3
- віддаватися В.Г. *Див.:* Віддаватися Верховному Господу
- віддане служіння В.Г. *Див.:* Віддане служіння
- віддані В.Г., **28.17–17**
- Див. також:* Відданий(и)
- відначальна форма В.Г., Крішна як, 28.4
- відносини з В.Г., 32.11, 32.15
- відданих, порівняно з демонами, **28.28–28**
- Девахуті, **32.11**
- демонами, **28.28–28**
- задоволення від В.В.Г., 32.33
- Лакшмі, **28.23**, 28.25–26

- Путаною, 32.22
 різновиди, **25.38–38**
 служіння і благословення В.В.Г., 27.26
 у вищому значенні, 25.2
 у формі Божества, **25.35–35, 25.38–38**
 у формі Наддуші, 31.13
 як вічні, **25.38–38**
 як люблячий слуга, 28.36
 як мати, 33.21
- відношення світу до В.Г., 21.31
 віра у В.Г., 24.13
 внутрішня енергія В.Г., 25.3
 врода В.Г., **28.13–33**
 врятував царя слонів, **19.35**
 все знає, 18.3, 21.23, **24.33–33, 24.45**
 всесвіт, В.Г. увійшов у, **26.53**
 всесвітня форма В.Г. *Див.*: Всесвітня форма
 втілення В.Г.
 В'ясадева як В.В.Г., 25.4
 демони неправильно розуміють
 В.В.Г., 18.2
 для блага зумовлених душ, **33.5**
 добровільно приходять, 26.8
 Капіладева як В.В.Г., 21.1, 25.9
 Крішна – джерело В.В.Г., 19.24
 приклади, В.В.Г. 33.5
 причини для В.В.Г., **17.31, 24.37, 28.29, 31.12, 33.5**
пуруші, 32.8
 як незліченні, 20.25
 як син, 33.21
 як черепаха, 28.27
Див. також: певні втілення
- вчені та В.Г., 20.17
 гірлянда В.Г., **28.15**
 Гаруда несе В.Г., **21.34–34**
гріхастха забуває В.Г., 21.31
гуни природи під В.Г., **24.43**
 двобій В.Г., причина, 19.16–17
 демони
 заздрять В.Г., 18.5, 18.10
 звільнені В.Г., 19.28
 кидають виклик В.Г., 18.1, 18.4, 19.24
 переважає В.Г., 18.12–13, 18.15, 19.22,
 19.26, 19.32
 карає В.Г., 20.27
 убиті В.Г., 21.50, 24.6
 діє через Свої енергії, 22.4
 діяння В.Г.
 звільнення через пізнання Д.В.Г., 24.11
 як незбагнені, 18.4
Див. також: Верховний Господь,
 розваги
 до Арджуні, В.Г. звертався, 19.31
 думати про В.Г., 21.31
 енергії В.Г.
 незбагнені, 18.4, 19.24, 19.26, 20.12,
 23.43–44
Див. також: Енергії Верховного
 Господа
 енергія задоволення В.Г., 31.38
 енергія, що покриває В.Г., **26.4–4**
 єдність із В.Г., 21.31
 жертвопринесення заради задоволення
 В.Г., 20.51, 22.31
 живі істоти і В.Г. *Див.*: Живі істоти,
 Господь і Ж.І.
 за межами чуттєвого сприйняття, 21.33
 забуття і пам'ять від В.Г., **25.10–10**
 задоволений через суспільну співпрацю,
 22.4
 задоволення у В.Г., 33.4
 задовольнити В.Г., запропонувавши
 фрукти і квіти, 22.23
 заздрість до В.Г., 18.5, 18.10
 закони В.Г.
 атеїсти і З.В.Г., 26.5
Див. також: Закон(и) природи
 запліднює матеріальну природу, **26.19–19**
 захист В.Г., 33.29
 дієвий, але на відстані, 22.4
 для благочестивих, 21.50
 для брахманів і корів, **22.3–3**
 для відданих душ, 20.27
 для відданого, 18.6
 для півбогів, 18.9
 для суспільства свідомості Крішни,
 22.4
 зброя В.Г., **28.13–13**
 звільнення, яке дає В.Г., 18.4, **25.40–40**
 злиття з В.Г., порівняно до зеленого
 птаха і дерева, 27.14
 знання від В.Г., 25.1
 знання про В.Г. *Див.*: Знання про
 Господа; Знання, духовне
 зумовлена душа порівняно з В.Г., 20.8,
 24.43
 зумовлена душа, якій допомагає В.Г., 20.1
 з'явлення В.Г.
 в *Калі-югу*, 24.26
 Гаруда і З.В.Г., 21.34

- демони висміюють **3.В.Г.**, 18.2
 для відродження релігії та усунення
 безбожності, **22.20**
 дні святкування **3.В.Г.**, 27.22
 на прохання півбогів, 24.27
 народження живої істоти, порівняно
 зі **3.В.Г.**, 24.6
 призначення **3.В.Г.**, 21.50, 24.37
 трансцендентне, 24.10
 через внутрішню енергію, 20.8, 24.5,
24.16, 24.33, 24.39
 щоби знищити демонів і звільнити
 відданих, 19.31
 як син відданого, 24.4, 24.6, 24.11
Див. також: Верховний Господь,
 утілення.
 з'явлення, дні, піст на, 27.22
 ілюзорна енергія **В.Г.** *Див.:* Енергія
 Верховного Господа, ілюзорна;
Мая
 імперсоналісти неправильно розуміють
В.Г., 18.6, 19.31, 19.37, 21.31, 24.31
 ім'я (імена) **В.Г.**
 сила **І.В.Г.**, 33.6–7
 як Сам Господь, 24.35
 як тотожне, 21.32
Див. також: Харе Крішна *мантра*;
 певні імена Господа
 їжа, що можна запропонувати для **В.Г.**,
 27.8, 29.15, 29.24
 їжа, запропонована **В.Г.** *Див.:* *Прасад*
 «йогоа», щоб стати **В.Г.**, 24.18, 24.28
 йоги
 подолані **В.Г.**, 19.22
 медитують на **В.Г.**, **19.28–28**
 порівняно з **В.Г.**, 23.44
 Капіла як **В.Г.**, **25.1**, **25.41–43**, **33.8**, 33.20,
33.33
Див. також: Капіла
 Кардама і **В.Г.** *Див.:* Кардама, Господь і К.
 Карму присуджує **В.Г.**, 24.45
 Каустубга дорогоцінний камінь **В.Г.**,
28.14, **28.26–26**
 колір **В.Г.**, у писаннях описано, **28.13–13**
 Крішна як **В.Г.**, 18.20, 19.24, 24.10, 26.3
Див. також: Крішна, Господь
 лотосові стопи **В.Г.**, **28.21**, 28.21–22
 його бачить **Л.С.В.Г.**, **24.28**
 пальці ніг **В.Г.**, **33.4–4**
 як притулок, **23.42**, 24.32
 любов до **В.Г.** *Див.:* Любов до Господа
 Ману поклонявся **В.Г.**, **22.31–31**
 Ману представляє **В.Г.**, 21.51
 матеріалісті карає **В.Г.**, 17.30
 матеріальна природа
 збуджує **В.Г.**, **26.17**, 26.17–19
 стосунки між **М.П.** і **В.Г.**, 26.9
 увійшов **В.Г.** у, **26.50–50**
 маю контролос, 20.8
Див. також: *Мая*
 медитація на **В.Г.** *Див.:* Медитація
 «медитація», щоб стати **В.Г.**, 20.35, 21.6,
 23.43
 милість **В.Г.**, 26.18, 28.29, **31.18–18**, 32.38
 багатство як **М.В.Г.**, 22.31
 діяльність, щоб досягти **В.Г.**, 24.3
 любов до Господа як **М.**, 23.7–8
 на відданого, 21.22–23
 розуміння через **М.В.Г.**, 24.38
 цикл народження і смерть зупиняє
М.В.Г., 21.18
 через духовного вчителя, 23.7
 міркування дурня про **В.Г.**, 24.16, 24.33
 молитви **В.Г.**, переваги, 21.28
 «народження» **В.Г.** *Див.:* Верховний
 Господь, з'явлення
 невидимий, 18.4
 невіддільні частини **В.Г.**, душі як, 19.30,
 20.16, 20.18, 21.31, 28.43–44, 29.22
Див. також: Живі істоти
 носій **В.Г.** *Див.:* Гаруда
 обличчя **В.Г.**, порівняно з лотосом,
28.30–30
 одяг **В.Г.**, **28.14**, **28.16**, **28.24–24**
 око **В.Г.**, сонце як, 26.55
 особисті й безособистісні риси **В.Г.**,
32.26–26
 особливості порівняння, **32.26–26**
 оспівування **В.Г.** *Див.:* Оспівування про
 Всевишнього Господа; Повторення
 святих імен(і) Господа
 пам'ять і забуття від **В.Г.**, **25.10–10**
 пам'ятування про **В.Г.** *Див.:*
 Пам'ятування про Верховного
 Господа
 півбоги під **В.Г.**, 18.3
 підтримує всіх, 24.33
 пізнати прихід і діяльність **В.Г.**, 21.18
 планети плавають, завдяки **В.Г.**, 18.8
 поза вимірами, 19.24–25
 поклоніння божеству **В.Г.** *Див.:*
 Поклоніння Божеству

поклоніння В.Г. *Див.*: Поклоніння

Господу

поклоняється півбогам, 21.34

покрокова медитація на В.Г., **28.20–20**

полегшує страждання, 20.28, 23.7

посилання на В.Г. *Див.*: Верховний

Господь, посилання

поширення В.Г., 28.12

аміша, порівняно з *кала*, 24.10

види П.В.Г., два, 21.32

незліченні П.В.Г., 23.44

порівняно зі свічками, 21.32, 24.10

як тотожні, 21.32, 24.10

Див. також: Верховний Господь,

форма(и); Верховний Господь,

утілення(я).

праця для задоволення В.Г., 22.29–30

прив'язаність до В.Г., 33.20

прикраси В.Г., **28.14–16**, **28.25–27**,

28.28–28

природу під контролює, 18.8, 20.12

промовляє В.Г., 21.22

проповідь про В.Г. *Див.*: Проповідь

пропонувати все В.Г., 21.30

пропонувати фрукти і квіти В.Г., 22.23

прославлення В.Г. *Див.*: Прославлення

Господа

проти півбогів, 28.22

релігія як закони, **21.16**

рівний до усіх, **29.39**

розваги В.Г.

віддані отримують користь від Р.В.Г.,

19.38

віддані смакують Р.В.Г., **20.6**

говорити і думати про Р.В.Г., 24.42

для навертання зумовлених душ, 26.5

індійські царські сім'ї смакують Р.В.Г.,

22.33

матеріалісти відкидають Р.В.Г.,

32.18–18

матеріальний світ створений для

Р.В.Г., **26.4**, **26.5**

медитація на Р.В.Г., 28.19

розваги відданого, пов'язані з Р.В.Г.,

19.34

слухання про Р.В.Г., 19.33, 19.37, **20.5**

трансцендентні Р.В.Г., 20.6

як добровільні, 26.8

як Сам Господь, 19.37

як трансцендентні, 26.7

які приємно чути, **25.25**

Див. також: Верховний Господь,

діяння; певні розваги

розкіш, як милість В.Г., 22.31

розум, як представник В.Г., **25.32**

свідомість В.Г., 26.3

світло від В.Г., як *брахмаджйоті*, 26.3

символи В.Г., **28.13–13**, **28.27–27**

система *варнашрами* від В.Г., 21.54

служіння В.Г. *Див.*: Віддане служіння

слухати про В.Г. *Див.*: Слухання про

Верховного Господа

співчуття В.Г., **29.6–6**

спілкування з В.Г., 23.55

Сударшана, зброя В.Г., 19.22, **28.27**

свійво В.Г., 24.39

Див. також: Брахман; *Брахмаджйоті*

тіла, можливі для В.Г., 25.3

тіло В.Г.

вартє поклоніння, 18.20

всесвіт як Т.В.Г., 32.29

демони неправильно розуміють

Т.В.Г., 18.2

частини Т.В.Г., що всемогутні, 28.25

як нематеріальне, 24.16

як трансцендентне, 24.33, **28.23–23**,

28.25, 33.2

Див. також: Верховний Господь,

форма(и).

у всьому, але не скрізь, 24.46

у порівнянні до

багатія, 29.35

вогню, **28.40**, 28.41, 28.43

коріння дерева, 18.5

павука, **21.19**

сонця, 21.31, 24.39, 25.9, 25.17, 26.4, **29.5**

шлунку, 18.5

у серці всіх, 20.4, 20.17, 20.28, 21.23, **24.5–5**

урок смерті наданий В.Г., 17.19

усвідомлюючи Його. *Див.*: Усвідомлення

Бога; Знання, про Господа

учнівська послідовність від В.Г. *Див.*:

Учнівська послідовність

форма Божества. *Див.*: Форма(и)

Божества Верховного Господа

форма(и) В.Г.

докладно описані, **28.13–33**

імперсоналісти неправильно

розуміють Ф.В.Г., 20.25

йоги прагнуть бачити Ф.В.Г., **21.13–13**

Крішна як джерело Ф.В.Г., 24.31

медитація на Ф.В.Г., **19.28–28**, **28.18–18**

- незліченні Ф.В.Г., 20.25, 23.44, 24.31
 у ведичній літературі, 21.8, 21.11
 усвідомлення Ф.В.Г., 21.12
 через бажання відданих, 28.29
 що задовольняють відданих, **25.35–35, 25.36–36**
 як вічні, 18.20, 20.25, 31.12
 як духовні, 19.30, 20.8, 24.33, 24.39
 як тотожні, 21.32
 як трансцендентна, 21.11, 24.31
 як Ш'ямасундара, 28.18
 яким віддані надають перевагу, **20.25–25, 24.31**
 форма особи В.Г. *Див.:* Верховний Господь, форма
 цар представляє В.Г., 21.51
 цитовано В.Г. *Див.:* Верховного Господа, цитований
 через духовного вчителя, 23.7
 четверне поширення В.Г., 26.21
 Шріватса, знак В.Г., **19.15, 28.14, 29.13**
 що бачений
 відданими, **24.29–29**
 відданим всюди, 27.13
 відданими, лише, 32.26
 йогами, **24.28**
 очищеними чуттями, 21.33
 при смерті, 19.28
 через віддане служіння, 21.13
 як Абсолютна Істина, 24.39
 що встановлює закони, 29.42
 що знає в усіх тілах, 22.4
 Див. також: Наддуша
 що насолоджується жертвопринесення, **19.22–22, 19.30–30, 21.30**
 що підтримує усе, 29.36, 33.3
 юність В.Г., **28.17–17**
 як Абсолютна Істина, **24.32, 24.39, 25.27**
 як абсолютний, 19.37, 20.5, 21.32, 21.38–39, 28.29
 як аватара, 19.31
 як адгокшаджа, 19.25
 як Аджіта, 18.1, 21.33
 як аді, 19.31
 як ананта, 24.31
 як асамордгва, 24.32
 як батько всіх, 24.4
 як безмежний, 21.31
 як безстрашний, 18.7
 як Брахман, Всевишній, 25.41
 як бгакта-ватсала, 18.6
 як Вāsудева, **24.45**
 як верховний
 душа душ, **25.41**
 повелитель, 33.3
 прихисток, **25.11–11, 32.22–22**
 Див. також: Верховний Господь, як володар
 як відначальна особа, 19.31
 як вічний, **26.3–3**
 як вічно пов'язаний із відданим, **25.38–38**
 як володар, 18.11, 21.16, 21.31, 22.4
 усіх, 27.4, 3.47, **32.7–7**
 як володар насолод, **19.22–22, 24.16, 24.31, 24.33**
 єдиний, 27.4
 усіх жертвопринесень, **29.38**
 як всемогутній, 28.25
 як всепроникний, 18.11, 24.6, **25.39–40**
 як всепроникний і відсторонений, 18.4, 19.31, 20.12, 21.31
 як гідний поклоніння, **28.17**
 усіма, 21.51
 як джерело
 Брахмана і Параматми, **29.36**
 видів, 19.31
 всесвітів, **33.2–2**
 статевого потягу, 31.38
 творення, **25.41**
 усіх, 19.31, 22.20, **26.3–3**
 як джерело добра, 21.13
 як джерело задоволення, 21.13
 як дитина відданих, 33.4
 як друг усіх, 27.4
 як духовний вчитель (наставник), **25.38–38, 26.33**
 як душа і Наддуша, 29.22
 як душа сваміша, 28.43
 як єдиний і відмінний зі Своїми енергіями, 21.31, 27.16
 як знавець Веданта-сутри, 24.10
 як Кешава, **19.24–24**
 як корінь усього, 18.5
 як Мадгусудана, **24.6**
 як мета
 всіх, 21.7
 духовного життя, **32.32**
 йоги, **28.1–1, 28.26, 28.29, 33.26**
 усіх видів діяльності, 32.36
 як Наддуша. *Див.:* Наддуша
 як найбільший трансценденталіст, **25.11**
 як найвеличніший із великих, **26.4**

- як Нараяна, 29.14
як незалежний, 18.20, 24.6, **24.33–33**,
31.12–32.29, **33.3–3**
як незбагнений, 26.52
як немовля на баньяновому листі,
33.4–33
як ненароджений, 25.1
як непереможний, 18.1, 21.33
як *нірвікара*, 22.4
як *ніргуна*, 29.14
як один зі Своїми відданими, 25.38
як один і багато, 21.32, 22.4
як *омкара*, 28.18
як особа, 24.31, **24.33–33**, 25.19, 25.42, 26.3,
26.3, 28.17, 28.30, 28.33, 32.23, 32.26,
32.28, 33.26
як Параматма. *Див.*: Наддуша
як повелитель
найвищий, **29.40–45**
півбогів, 29.44
природи, **25.42–42**, **29.40–45**
через Його енергію, 33.3
через фактор часу, **26.16–17**, 26.16–17
як повелитель
діянь смерті, 25.42
матеріальної природи, 18.8, 20.12
півбогів, 25.42–42
усіх повелителів, **29.38**
чуттів, 25.32, 32.33
як повелитель містики, 19.22, 19.26
як прихисток, 24.41
як причина
пам'яті й забуття, 31.15
смерті, **29.38–39**
творення, 26.55
творення, підтримання і знищення,
29.45
усіх причин, 24.33
усього, 31.19, 32.7–7, **33.3**
як провідна жива істота, **21.16**, 24.16
як *пуруша*, 24.16, 24.31, 24.33, 25.11,
29.35
як рятівник відданих, **29.39**
як самосейний, **26.3–3**
як *сач-чід-ананда-віраха*, 21.19
як світло, 26.3
як син Девахуті, 33.2, 33.4–12, **33.22**
як смерть, 29.26
як творець, 20.12, **20.14–17**, 20.17, **21.20–20**,
23.13, 26.55, 29.45
як творець і повелитель, **21.19**
як той, хто творить, підтримує, знищує,
22.20
як трансцендентний, 21.11, 21.22, 24.10,
26.3–3, 26.4–5, 26.9, **28.23–23**, 28.25,
29.36, **31.14–14**, 31.38
як *трі-юга*, 24.26
як Хрішікеша, 25.32
як Чайтанья. *Див.*: Чайтанья, Господь
як *чатур-в'юха*, 26.21, 26.28
як чинник часу, **26.18–18**, **29.37–38**, 29.45,
30.2
як чутливий, 8.6, 21.19
як *шукла*, 21.16
Див. також: Крішна; Наддуша; Вішну;
назви певних форм Господа
Верховний Господь, цитований
щодо Його життя, де чисті віддані
прославляють Його, 24.29
Див. також: «Багавад-гіта», цитована;
Всевишній Господь, посилення
Верховний Господь, посилення
на нечисте тіло Брахми, **20.28**
про те, що Він виконує бажання
Кардами, **21.23–24**
Див. також: «Багавад-гіта», посилення;
Верховний Господь, цитований
Вечір. *Див.*: Ніч; Сутінки
Види життя
безбожні В.Ж., 21.40
благочестиві В.Ж., 17.14, 21.40
Господь створює В.Ж., 19.31
число В.Ж., 19.31, 20.25
Див. також: Тварина(и); Люди; Живі
істоти; певні види
Викрадення, одруження, 22.15–16
Вібгаварі, **17.26**
*Вібгінна*мша поширення, 21.32
*Вір'я*на, визначення, 24.17
Віддане служіння Верховному Господу
аштанга-йога у В.С.В.Г., 28.1
бажання відданого, 21.15
бгава у В.С.В.Г., 27.6
безмежне, 21.31
божественне, 17.20
борги нищить В.С.В.Г., 22.20
в *луні* пристрасті, **29.9**, 29.10
відданого задовольняє, 18.22–23
відреченість через В.С.В.Г., 25.26,
25.27–27, 26.72, 27.1–1, 27.5–5, 32.23,
32.24
вільне від *лун* природи, **29.14–14**

Господь відомий через В.С.В.Г., 21.33,
24.29, **24.43**, **24.47**, **26.1**

Господь наближується через В.С.В.Г.,
19.35

гуни природи перевищує В.С.В.Г., 22.36
демони протистоять, 18.5

діяльність у В.С.В.Г.

Амбаріші Махараджа, 25.44
перелічена, 25.27, 25.29, 29.10, 32.36
рекомендовані п'ять видів, 25.36, 32.42

для відданих Господа, звільняє, **25.20–20**
для всіх, 25.27, 25.28, 29.15

для жінок також, 25.28

добро довершує В.С.В.Г., 21.13

досконале В.С.В.Г., порівняно із

забрудненим, 24.45

досконалість В.С.В.Г., 23.9

досконалість через В.С.В.Г., 21.7

дружба у В.С.В.Г., **25.21–21**, **27.8–8**, 29.17

Див. також: Відданий(і), спілкування
з

духовне усвідомлення у В.С.В.Г., 24.29,
24.45

духовному вчителю, **29.17**

екстази В.С.В.Г., **28.34**

ентузіазм у В.С.В.Г., 29.16

життя людини для, 22.19

з очищеними чуттями, 25.44, 28.34, 25.7

з узгодженими бажаннями, **28.35**, 28.36,
29.35

з усім використаним для Крішні, 27.13

задоволення від В.С.В.Г., 29.35, 32.33

занедбане В.С.В.Г., матеріальна

діяльність заміною, 25.41

звільнення через В.С.В.Г., 21.17, 21.34,

24.43, 25.11, 25.20, **25.25–35**, 25.29,

25.33–33, **25.36–36**, 27.1, 27.21–21,

29.35, **31.21**, 31.47, **33.10–10**, **33.22**

звільнення перевищує В.С.В.Г., 22.36

знання через В.С.В.Г., 25.19, **25.43–43**,

27.28–29, **32.30–30**, 32.36

зречення через В.С.В.Г., **25.43–43**

зречення, як доказ В.С.В.Г., 27.22

із встановленими обов'язками, **27.21–21**

імперсоналістам необхідно В.С.В.Г., 32.26

йога, неповна без В.С.В.Г., 24.28

йога, порівняно з В.С.В.Г., 29.35

корисливу діяльність розвиває В.С.В.Г.,
24.17

Лакшмі, **28.23**, 28.25

матеріалісти без бажання В.С.В.Г., 32.2

матеріальне служіння прибирає В.С.В.Г.,
25.27

медитація у В.С.В.Г. *Див.:* Медитація
мотиви В.С.В.Г., чотири перелічені,
29.7–7

насіння В.С.В.Г., 31.43

наслідки у В.С.В.Г., свобода від, 27.2
необхідність В.С.В.Г. *Див.:* Віддане

служіння, переваги

неповне, але цінне, 30.34

ознаки В.С.В.Г., дві описані, 32.36

оманне В.С.В.Г., 32.40

органи чуття, контрольовані через

В.С.В.Г., 27.5, 31.36

очищення через В.С.В.Г., **29.19–19**

падіння з В.С.В.Г., 26.23–24

пам'ятування. *Див.:* Згадування про

Всевишнього Господа

певні результати В.С.В.Г., 33.10

переваги В.С.В.Г., 25.4, 25.21, 26.2, 32.23,

32.37

відреченність як П., 25.26, 26.72, **27.1–1**,

27.5–5, 32.24, 32.27, 32.36

досконалість як П., **25.19–19**, **25.44–44**,

27.21, 32.22

звільнення як П.В.С.В.Г., 21.17, 21.34,

24.43, 25.11, 25.20, **25.25–25**, 25.29,

25.33–33, **25.36–36**, 27.1, 27.21–21,

31.21, 31.47, **33.10–10**, 33.22

знання як П., 25.19, 25.43, 27.28–29,

32.30, 32.36

очищення як П., **25.16**, 27.21, 27.23, 33.6

самоусвідомлення як П., **25.19–19**, 26.2,
28.44

усвідомлення Бога як П., **25.27–27**,

28.34–34, **29.20–20**, 29.35, 32.23,

32.26, **32.32**, 32.33

щастя як П.В.С.В.Г., 22.31, 25.2

півбоги кваліфіковані через В.С.В.Г.,
25.42

повторення імен Господа. *Див.:*

Повторення святого імен(і)

Господа

повторення імен відданого, 28.18

поділи В.С.В.Г., **32.37–37**

поклоніння Божеству. *Див.:* Поклоніння
Божеству

поклоніння. *Див.:* Поклоніння Господу

порівняно до

вогню у шлунку, **25.33**

годування шлунка, 29.35

- головної ріки, 32.37
 їди, 32.36
 йоги, 29.35
 лека бритви, 26.23–24
 стріли, 25.29
 постійне, 29.12
 потреби тіла у В.С.В.Г., 33.26
 потрібно для кожного процесу, 32.36
 початок і кінець В.С.В.Г., 19.38
 правила для В.С.В.Г., 27.7–10, 29.15–25
 праця у В.С.В.Г., 20.34
 приклади В.С.В.Г., 33.22
 продукти для В.С.В.Г., 27.8, 29.15
 проповіді В.С.В.Г. *Див.*: Проповідування
 свідомості Крішні
 процес народження і смерті зупинення,
 21.18, 24.38
 процеси В.С.В.Г., 18.5
Див. також: Віддане служіння,
 діяльність
 п'ять дій у В.С.В.Г., 19.38
 рівень досконалості, добро через
 В.С.В.Г., 21.13
 рівне бачення у В.С.В.Г., 27.7–7, 29.16,
 29.23, 29.26–27 29.34–34
 розум контрольований у В.С.В.Г.,
 25.44–44
 самоусвідомлення через В.С.В.Г.,
 27.28–29
 самоусвідомлення приходить слідом,
 28.44
 санск'я як В.С.В.Г., 25.31, 26.1
 сентиментальне В.С.В.Г., 29.2
 сила В.С.В.Г., 24.29
 слухання. *Див.*: Слухання про
 Верховного Господа
смаранам. *Див.*: Віддане служіння,
 пам'ятування; Медитація
 спонтанне В.С.В.Г., 28.34, 29.12
 стадії розвитку В.С.В.Г., 25.18–18,
 25.25–25, 27.21–21
 стосунки з Господом. *Див.*: Крішна,
 стосунки з; Верховний Господь
 терпіння у В.С.В.Г., 29.16
 тіло забуте у В.С.В.Г., 33.26–27
 тонке тіло, розчинене через В.С.В.Г.,
 25.33
 у гунах природи, 29.10, 32.37
 у гуні добра, 29.10–10
 у гуні невігластва, 29.8–8, 29.10
 у знанні, 27.22–22, 29.2
 у знанні та відреченості, 32.23–23,
 32.34–36, 25.27–27, 32.34–36
 у любові (*бгава*), 25.38, 27.6, 28.18,
 28.34–34, 28.36
 у стані зречення, 25.22
 усвідомлення Бога через В.С.В.Г.,
 25.27–27, 28.34–34, 29.20–20, 29.35,
 32.23, 32.26, 32.32, 32.33
 усе здобує через В.С.В.Г., 32.22–23, 32.26
 усе призначене для В.С.В.Г., 21.31
 через духовного вчителя і Крішну, 20.4
 чисте В.С.В.Г. *Див.*: Чисте віддане
 служіння
 чоловік і дружина поділяють В.С.В.Г.,
 23.1
 чуття вдосконалені у В.С.В.Г., 21.13
 чуття і розум призначені для В.С.В.Г.,
 25.32–32
 шляхи, чисті й мотивовані, 29.7–7
 щастя через В.С.В.Г., 22.31, 25.2–2, 26.72
 що задовольняє, 32.5
 що не несе наслідків, 27.21–21
 як благословення для слухання Капілі,
 33.37
 як вічне заняття, 27.7
 як вічні відносини, 25.38–38
 як досконалість для йоґів, 25.19–19
 як досконалість йоґи, 25.19–19
 як досконалість самоусвідомлення,
 25.19–19
 як друг для всіх, 25.21–21, 27.8–8
 як звільнення. *Див.*: Звільнення
 як йоґа, найкраща, 25.13, 25.29, 25.43,
 32.26–27
 як краще, ніж звільнення, 25.32–32, 25.33
 як мета духовного життя, 29.2–2, 32.32
 як мета праці, 23.56
 як мета філософії санск'ї, 24.30
 як милість Господа, 27.28–29, 27.28–29
 як найкраща йоґа, 25.13–13, 25.29, 25.43,
 32.26–33
 як найкраща професія, 25.11, 32.22
 як найпростіша йоґа, 25.26–26
 як обов'язок зумовлених душ, 27.5–5
 як освітлений шлях, 32.7–7
 як основа йоґи, 32.33
 як особистісне, 25.19
 як подяка, 19.36
 як поступовий процес, 27.27–27
 як практичне, 31.48
 як прямий процес, 27.6

як трансцендентне, 22.36, **25.13–13**,
25.38–38, 27.1–1, 27.14, 27.23,
 27.26–26, **28.37–37**, 28.38, 29.17,
 32.22–22, 32.24–24

Див. також: Відданий(і); Свідомість
 Крішні

Відданий(і) Верховного Господа
 акама, 21.24
 багатства В.В.Г., як вічні, **25.38–38**
 багатство В.В.Г., **27.8–8**, 30.33
 бажає відданого служіння, 21.15, 21.31
 бажання В.В.Г., як духовні, 28.36, 29.12
 бачить Господа всюди, 27.10, 27.13,
29.20–20
 бачить усе у зв'язку з Крішною, 27.13
 «Бгаґавад-гіта» задовольняє В.В.Г., 20.6
 Божества і В.В.Г., зв'язки між, **25.35–35**
 Божество в скриньці, 19.24
 Брахман усвідомлює В.В.Г., 33.26
 віддане служіння задовольняє, 18.22–23
 відмінність між В.В.Г., 29.16, 29.17
 відречення В.В.Г., **25.26**, **25.34–34**, **25.37**,
25.39–40, 25.39–40, 27.27–27, 27.30,
 29.33

відсутність бажання у В.В.Г., 21.24, **25.37**
 вільний від лун природи, **29.14–14**
 віра В.В.Г., **27.28–29**, 27.28–29
 власність В.В.Г., 26.31
 врівноваженість В.В.Г., 27.7–7
 врятований Господом, **29.33**

Господь
 виконує бажання В.В.Г., 21.7, 21.24,
 21.28

захищає В.В.Г., 18.6, 20.27
 милосердний до В.В.Г., 21.22
 під виглядом В.В.Г., 24.26
 полегшує страждання В.В.Г., **20.25**
 прийняв В.В.Г., 18.5
 сприяє В.В.Г., 24.29, **28.17–17**
 як син В.В.Г., 24.4, 24.6, 24.11, 33.4
 якого бачить В.В.Г., **24.29–29**, 32.26
 якого пізнає В.В.Г., 24.29

Господь і В.В.Г., відносини між. *Див.:*
 Крішна, стосунки з К.; Верховний
 Господь, стосунки з В.Г.
 гопі як найкращі В.В.Г., 27.27
 г'яні порівняно з В.В.Г., 24.29
 демони заздять В.В.Г., 18.5
 демони порівняно з В.В.Г., 20.31
 добрий до тварин, 25.21
 домовласник, **24.29–29**

Див. також: Гріхастха(и)
 дохід для В.В.Г., **27.8–8**
 дружба з В.В.Г., **25.21–21**, **27.8–8**, 29.17
Див. також: Відданий(і), спілкування

з
 духовний вчитель вибирає служіння для
 В.В.Г., 25.28
 духовні вчителі для В.В.Г. *Див.:* Духовний
 вчитель(і)
 звільнення В.В.Г. *Див.:* Звільнення
 змішаний В.В.Г. порівняно з чистим,
 27.27
 імена В.В.Г., повторення, 28.18
 імперсоналісти порівняно з В.В.Г.,
25.34–34, 27.24
 іноді, як «вищий» від Господа, 25.2
 їжа для В.В.Г., 27.8, 29.15
 йоґи, порівняно з В.В.Г., 23.42, 24.29
 класи В.В.Г., всі звільнені, 25.36
 користь розваг Господа, 19.38
 користуються всіма можливостями,
25.38
 матеріалісти порівняно з В.В.Г., 27.26
 матеріалістичні В.В.Г., милість Господа,
 21.21
 матеріальний світ забуває В.В.Г., 33.27
 матеріальний світ не призначений для
 В.В.Г., 21.20
 матеріальні потреби зменшує, 21.12
 медитація на В.В.Г., **28.18–18**
 милість В.В.Г., **25.21–21**, **27.8–8**, 32.42
 молитви В.В.Г., 19.1

Див. також: Молитва(и)
 муні порівняно з В.В.Г., 28.20
 на найвищому рівні, 24.46
 на проміжній стадії, 24.46
 народження, майбутнє В.В.Г., 30.34
 насолоджують розваги Господа, **20.6**
 незалежність від В.В.Г., 18.15, **27.24–24**
 неофіти, 24.46, 25.36, 29.16, 33.10
 нетерпимість до безбожності, 20.2
 нікому не зобов'язаний, окрім Господа,
 25.22, 25.42
 ознаки В.В.Г., дві описані, 32.36
 писання, розуміють лише В.В.Г., 25.25
 писання, яких дотримуються В.В.Г., 25.21
 півбоги як В.В.Г., 18.6, 25.42
 під опікою Господа, 28.28, 28.29, 33.29
 підтримані Господом, 33.29
 повага В.В.Г. до духовних братів, 32.42
 поза матеріальною діяльністю, 21.17

попередні кваліфікації для, **33.7–7**
порівняно з

г'яні, 24.29
демонами, 20.31
імперсоналістами, **25.34–34**, 27.24
йоґам, 23.42, 24.29
кошенятами, 25.24
лотосом, 27.21
матеріалістами, 27.26
муні, 28.20
спокійним океаном, 24.44

посвята В.В.Г., 33.6

предків, звільняють В.В.Г., 20.43

промова В.В.Г., 27.7

проповідники. *Див.*: Проповідник(и)

проповідники і не проповідники, 24.34

рекомендації для В.В.Г., **27.7–10**

ритуали непотрібні В.В.Г., 20.43

рівне бачення, В.В.Г. **27.7–7**, 29.16, 29.23,
29.26–27, **29.34–34**

рівні, **29.32–32**

різновиди В.В.Г., 21.14, 21.24, 21.31, 24.34,
24.46

розваги В.В.Г., 19.34

сакама, 21.24

самоусвідомлення, 24.44, **27.8–8**, **27.28–29**

сепаратист, **29.8–9**

служить Господу спонтанно, 28.34,
28.35–35

служіння В.В.Г. *Див.*: Віддані,

спілкування з

слухання від В.В.Г. *Див.*: Відданий(и),

спілкування з

слухання про В.В.Г., **19.34**

смаранам. *Див.*: Віддане служіння,

Пам'ятування; Медитація

смирення В.В.Г., 29.18

співчуття В.В.Г., 21.31, **29.5–5**, **29.17**, 29.24

співчуття до В.В.Г., **27.8–8**

спілкування з В.В.Г., 29.16–18

бажання С.В.В.Г., 25.40

в ІСККОН, 25.24

важливість С.В.В.Г., 27.8

для очищення, **25.24–24**

звільнення через С.В.В.Г., **25.20–20**,
31.47

знання через С.В.В.Г., **25.25–25**

значення С.В.В.Г., 31.32

лише, 27.7

необхідне, 25.25

повія і С.В.В.Г., 31.38

тільки з хорошими В.В.Г., 29.8, 29.16,
29.17

страждання не відчуває, 25.24

тілесні потреби В.В.Г., **27.8–8**

третього класу В.В.Г., звільнення для,
25.36

тривалість життя В.В.Г., час не може
торкнутися, **21.18**, 22.35

у *гуні* добра, **29.10–10**

у *гуні* невігластва, **29.8–8**, 29.9

у *гуні* пристрасті, 29.9

у демонічних родинах, 28.18

у ранковому поклонінні, 22.33

у сімейному житті, 32.1

усамітнення для В.В.Г., **27.8–8**

фальшивий В.В.Г., 32.40

форми Господа, яким надає перевагу
В.В.Г., **20.25–25**, 24.31

характерні риси В.В.Г., докладно, 25.20,
25.21–23

целібат для В.В.Г., **27.7–7**

чистий В.В.Г. *Див.*: Чистий відданий(и)

Шіва найкращий серед В.В.Г., 23.1

«Шрімад-Бхаґаватам» насолоджує В.В.Г.,
20.6

щастя В.В.Г., 33.27

що має бажання і без бажань, 21.24

як *ар'яни* (арії), 33.7

як *атмарама*, 27.26

як вдумливий, **27.8–8**

як витриманий, **25.21–21**, 25.40

як вічні слуги, 32.11

як вічно пов'язані з Господом, **25.38–38**

як задоволений у собі, 27.26

як звільнені душі, 21.34, 22.36

як *ішвара*, 27.24

як йоґи, 25.2

як *махатми*, 26.31

як милість Господа, **27.28–29**, 27.28–29

як мирний, **27.8–8**

як *муні*, 27.8

як найвищий *брахман*, **29.32–32**

як одне з бажанням Господа, 21.31, 29.14,
29.33

як прямолінійний, **29.18**

як *садеу*, 25.20, **25.21–21**

як *сат*, 25.12

як трансцендентний, 22.36, **25.13–13**,

25.38–38, 27.1–1, 27.14, 27.23,

27.26–26, **28.36–39**, **32.22–22**,

32.24–24

- як царі, 21.1
які унікають дипломатії, **29.18**
якості В.В.Г., **29.18–18**, 31.34, **32.41**,
32.42–42
якості півбогів розвиваються у В.В.Г.,
32.23
Див. також: Садгу; певні віддані;
Відмежовування, **29.8–9**, **29.23**
Відокремлення, 27.8–8
Відреченість
Арджуни, 32.25
від визначених долею нещасть, 27.8
від звільнення, **25.34–34**, **29.13–13**
від містичних сил, **27.30–30**
від результатів праці, **32.6–6**
від статевого життя, 28.32, 31.38
від тіла, 33.26–27
відданих, **25.37**, 25.39–40, 27.27–27, 27.30,
31.48, **32.24–25**
необхідна для духовного знання,
26.72–72
порівняно з сонцем, на яке не впливає
його відображення, 27.1
свідомість Крішні показує В., 27.22
целібат як основне, 28.5
через вищий смак, 33.20
через віддане служіння, 25.26, 26.72,
27.1–1, 27.5–5, **32.23–23**, 33.22
через духовну свідомість, **25.15**
через сімейне життя у свідомості
Крішні, 31.42
через спілкування з відданим, **25.24–24**
чистих відданих В. *Див.:* Віддані, чисті;
Віддане служіння, чисте
шляхом самоусвідомлення, **26.2**
як основний принцип йоги, 32.27
Див. також: Прив'язаність; Целібат;
Зречення; Контроль чуттів
- Відура, 25.4
залишив будинок Дгрітараштри, 20.2
Майтрею зустрів, 20.2, **20.4–4**
паломництво очистило В., **20.4**
почув від Майтреї, **19.33**
цитовано В. *Див.:* Відура, цитовано
як відданий Крішні, **20.2**, **20.3–3**
як син В'яси, **20.3–3**
- Відура, цитовано про
Брахму, **20.9**
нащадків Сваямбгуви Ману, **21.1**
Праджапати, **20.10**
Відхід від справ, 23.52
- Див. також:* Зречення; Санньяса;
Ванапрастха
- Відьядгари, **20.44**
Війна
Курукшетра. *Див.:* Курукшетра, битва К.
починають матеріалісти, 17.29–30, 18.1
Див. також: Вбивство; *Кшатрій(і)*
- Вік (час життя)
для відмови від сімейного життя, 24.35
для сина, щоб звільнити мати, 24.40
для шлюбу, 22.14
- Вік, нинішній. *Див.:* *Калі-юга*
Вікс'ята, визначення, 21.25
Віласа, визначення, 25.36
Віната, 19.14
Віра, 25.40
в Господа, 24.13
віддане служіння починається з, В. 27.6
досягнення В., методи для, 27.6
знання через В., 25.43
садгу видно через В., 25.20
у духовного вчителя, 24.5, 24.13
- Вірактіма*, визначення, 20.53
Вірат-пуруша. *Див.:* Всесвітня форма
Господа
Вішішта-адвайта, 28.41
Віслюки під час народження демонів, **17.11**
- Вітер(и)
півбог, 25.42
при народженні демонів, 17.5–5
- Вічне життя
через свідомість Крішні, 24.38
як матеріально неможливе, 17.19
Див. також: Духовний світ
- Вішнавасу, **20.39**, **22.17**, 22.18
Вішвамітра, 27.5
Вішванатх Чакраварті Тхакур, посилання
про
милість Господа, отриманої через
духовного вчителя, 23.7
настанови духовного вчителя, 24.5, 24.13
переселення душі, 21.17
успіх завдяки духовному вчителю, 22.6,
22.7
Див. також: Вішванатх Чакраварті
Тхакур, цитовано
- Вішванатх Чакраварті Тхакур, цитовано
Див. також: Вішванатх Чакраварті
Тхакур, посилання
щодо ласки Господа з ласки духовного
вчителя, 25.30

Вішну, Господь

Брахма народжений від Г.В., один, 28.23,
28.25

медитація на Г.В., 29.35

підтримує всіх, 22.20

планети Вайкунтхи названі на честь Г.В.,
33.30

поклоніння формі Г.В., 28.18

пуруша-аватари. Див.: Пуруша-аватари
форма(и) Г.В., 26.28, 28.13

докладно описано, 28.13–13

як творець, 20.12

як центральне Божество, 22.20

Див. також: Гарбодакашаї Вішну;

Кшіродакашаї Вішну; Маха-Вішну;

Верховний Господь

«Вішну Пурана», цитовано про

Брахман, 26.15

Верховного Брахмана, 32.26

енергію Господа, 24.33

покриття невіглаством, 20.18

Вішнусвами-сампрадая, 23.1

Вішну-таттва, 32.8

Вішрамбгена, визначення, 23.2

Вішуддгам, визначення, 19.30

Вогонь

для приготування їжі та обрядів,
24.42

матеріальне існування порівняно з В.,
21.17, 24.27

у дереві порівняно з Господом у сімені
відданого, 24.6–6

якості В., 26.39–40

Див. також: Елементи; Поява

Вогонь травлення, 26.40

Вода, 26.43

духовна В. Див.: певні озера, океани
і річки

Див. також: Елементи; Поява

Войдизм

філософія, 27.17

Див. також: Імперсоналізм

Володіння. Див.: Прив'язаність

Волосся з чамарі, 21.44

Вороги вдома, 23.3

Вріндаван, 25.36

як вічне місце, 21.25

як місце паломництва, 20.4, 23.23

Див. також: Голока Вріндавана;

Духовний світ

Врітра, 19.25

Вручення себе Верховному Господу

Арджуною, 27.2

Господь хоче, 21.20

долає *маю*, 31.20

дурні заперечують В.С.В.Г., 24.38

єдиний Господь гідний В.С., 25.11–11

захист через В.С.В.Г., 20.27, 25.10, 26.7,
31.15, 33.6, 33.29

звільнення через В.С.В.Г., 17.15, 25.41–41,
25.43–43

розумні В.С.В.Г., 25.41

Крішна вимагає В.С.В.Г., 31.12

Крішна просить В.С.В.Г., 25.10

Крішна радить В.С.В.Г., 25.40

настанови через В.С.В.Г., 20.28

після багатьох народжень, 32.36

релігія як В.С.В.Г., 21.16

свободи, досягти через В.С.В.Г., 27.19–20

ствалення до В.С.В.Г., 29.33–33

успіх через В.С.В.Г., 21.7

час і В.С.В.Г., 26.16

як завершення його, 24.28

як мета життя, 21.16

Всесвіт(и)

Брахма створює знову, 20.17–17

в Причиновому Океані, 20.15

Вішну, джерело В., 33.2–2

Господь створює В., 21.19

Господь увійшов у В., 26.50, 26.53

знищення В. Див.: Знищення

Каранодакашаї Вішну видихає В., 20.17

керівництво В., керівні півбоги, 23.39

поділи В., 24.20

покриття В., детально, 26.52–52

Праджапаті заселяють В., 21.5, 22.20

стурбований народженням демонів,
17.3–15

темрява покриває В., при народженні
демонів, 17.1, 17.6

шари, що вкривають В., 32.9

що шириться, 29.43

як тіло Господа, 32.29

як яйце, 20.14

Див. також: Творення; Матеріальний
світ

Всесвітня форма Господа, 32.26

зовнішній вигляд частин тіла В.Ф.Г.,
26.54–61

півбоги повторно входять у В.Ф.Г.,
26.62–70

планетні системи у В.Ф.Г., 26.52

порівняно з ембріоном, що розвивається, 26.55
 пробудження В.Ф.Г., **26.70**, 26.71
 прояв В.Ф.Г., докладно, **26.51–71**
 суспільні стани відповідно до В.Ф.Г., 22.2, **22.3–3**
 як утілення Господа, **26.52**
 Втілення. *Див.*: Верховний Господь, утілення; певні втілення
 Втілення вепра. *Див.*: Вараха, Господь Вуха, 22.7
Див. також: Слух
 Вчений(і)
 Господні закони і В., 20.17
 процес народження і смерті та В., 24.38
 «Вчені» заперечують упокоєння Крішні, 24.38
 Вчителі, духовні. *Див.*: *Брахман(и)*; Духовний вчитель(і)
 В'ясадева, Шріла, **20.3–3**, 21.20, **25.4**
 посилення щодо Господа і матеріальної енергії, 26.4

Г

Галюцинації
 матеріальне задоволення порівняно з Г., 21.21
Див. також: Ілюзія; Мая
 Гімалаї, дочка царя, 23.1
 Гнів
 демонічних синів Дігі, 17.16
 зумовлена душа, покрита Г., 20.18
Див. також: Заздрість; Невігластво
 Гомосексуалізм, 20.26
 Гордість
 дружина і Г., 23.3
Див. також: Его, хибне; Заздрість
 Господи Всевишній. *Див.*: Верховний Господь
 Гра з м'ячем, 22.17
 Гравітація, закон, 18.8
 Гріховна діяльність
 атеїсти хизуються Г.Д., 20.18
 віддання себе Господу звільняє від Г.Д., 21.20
 відкинути думки про Г.Д., 20.28
 Господь вибачив Г.Д., 25.40
 демони потурають Г.Д., 19.1
 для підтримання сім'ї, **30.10**

забувши Господа, 25.10
 засвідчена Наддушею, 26.18
 непокій природи вказує на Г.Д., 17.5
 норавливої дружини Г.Д., 23.3
 півбоги і віддані вільні від Г.Д., 19.1
 покарання за Г.Д., **30.19–34**
 реакції
 віддане служіння і Р.Г.Д., **27.21–21**, 33.6
Див. також: Карма
 свобода від Г.Д., 20.4
 слухання розваг Хіраньякші й Варахи звільняє від Г.Д., **19.37**
 чотири види Г.Д., перелічені, 24.35
Див. також: Матеріалізм
 Громадяни
 царя вітали з поверненням, 22.28
Див. також: Населення
 Гроші
гріхастхи керують Г., 21.31
 страх втратити Г., 23.7
Див. також: Економічний розвиток; Золото; Розкіш; Багатство
 Груди жінки, 23.37

Г

Гаваї, визначення, 21.44
Див. також: Корова(и)
 Ганга, річка, 33.34
 від пальця ноги Вішну, 21.38–39, 23.42
 матеріальні труднощі, полетіше Г., **23.42–42**
 омовіння в Г., порівняно зі слуханням розваг Господа, **20.5**
 паломники омиваються в Г., 23.23
 трансцендентні води Г., 21.38–39
 Шіва тримає Г. на голові, **28.22–22**
 Ганга-сагара-тіртха, 33.34
Гандгарв(и), **33.19**, **33.34**
 Брахма створив Г., **20.38–38**
 Вішнавасу
 Девахуті збентежила, **22.17**, 22.18
 форму місячного світла захопив, **20.39**
 Девахуті приваблювала Г., 22.18
 дівчата Г. і Девахуті, **23.37**, **23.38**
 під час приходу Господа Капілі, **24.7**
 формою місячного світла заволоділи, **20.39**
 шлюб Г., 22.15

- Гандгарі, 23.5
 Гарбга (Гарбодака) океан, 19.31, **20.17**, 32.4
Гарбгадгана-самскара, 17.15, 20.28, 31.5, 33.6
 Гарбодакашаі Вішну, 20.12, **20.15**, **20.16**,
 20.17, 24.9, 26.50, 26.52, 28.23, 29.42,
 32.4, 32.8, 33.2
Див. також: Верховний Господь; Вішну
 Гаруда, **28.24**, **33.37**
 Індра проти Г., **19.14**–14
Сама Веду породжує рухом, **21.34**–34
 Гаті, **24.22**–23
 Гаудія Вайшнав(и). *Див.:* Відданий(и)
Гауравена, визначення, 23.2
 Гаурачандра
 значення імені, 26.61
Див. також: Чайтанья
 «Гіта». *Див.:* «Бхаґавад-гіта»
 Го, визначення, 18.20
Див. також: Корова(и)
 Говінда, Господь, 21.32
 чуття, оживляє Г.Г., 25.2
Див. також: Крішна
 Гокула Вріндавана. *Див.:* Вріндаван
 Голока Вріндавана (Крішналока), 18.4, 19.15,
 19.31, 21.25
Див. також: Духовний світ; Верховний
 Господь, обитель; Вріндаван
 Гопі
 імена Г., повторення, 28.18
 Крішна
 приваблює Г., 23.55
 тривожить розум Г., 23.50
 якому служать Г., 21.11
 народжені як *вайш'ї*, 29.15
 як найкращі віддані, 27.27
 Госвами, шість, 29.17
Гоштх'янаді, визначення, 24.34
Гріхамедгі
 визначення, 22.11
 півбогам поклоняються Г., 32.2
 порівняно з *гріхастхою*, 22.11, 30.8, 32.1
 релігійність Г., 32.6
Див. також: Сімейне життя
Гріхастха(и)
 в *маї*, 21.31
 відданий Г., бачить Господа, **24.29**–29
 відхід від сімейного життя Г., 23.52, 24.35
 вогонь, що використовують, 24.42
 індійські царські сім'ї, 22.33
 народження дітей, 17.15
 обмежені Г., як *брахмачарі*, 28.4
 обов'язки Г., 21.31, 32.36
 порівняно з *гріхамедгі*, 22.11, 30.8, 32.1
санньясі просвіщають Г., 21.31
 статеве життя для Г., 22.14
 у русі свідомості Крішні, 21.45–47
 у свідомості Крішні, 23.49
 управляють грошима, 21.31
Див. також: Діти; Сімейне життя;
 Батько(и); Чоловік(и); одруження;
 Мати; Батьки; Дружина
 Гуні. *Див.:* гуні природи
 Гуні природи, 19.30
 в матеріальному світі, 19.30
 в *сагуна*-Брахмані, 26.15
 віддане служіння в Г.П., 32.37
 відданий вільний від Г.П., **29.14**
 вплив Г.П., що забруднює, 25.24
 Господь, поза Г.П., **24.43**
 добро. *Див.:* Добро, *гуна*
 его (оманне) в Г.П., **26.26**–27, **26.29**, **26.32**
 проявлення, **26.31**
 кольори, що представляють Г.П., 26.5
 контролюють зумовлені душі, **26.5**–5,
 27.2, 27.19
 контролюють півбоги, 29.44
 містять матеріальну енергію, **26.4**–4
 напрямки відповідно до Г.П., 22.36
 народження відповідно до Г.П., 25.40,
 27.3, **28.43**
 невігластво. *Див.:* Невігластво, *гуна*
 непроявлені, як *прадгана*, **26.10**
 півбоги Г.П., 26.61
 піднесення через Г.П., 25.1
 прив'язаність до Г.П., зумовлене життя
 як, **25.15**
 пристрасть. *Див.:* Пристрасть, *гуна*
 свідомість Крішні долає Г.П., 22.36,
 24.43
 свобода від. *Див.:* Звільнення
Див. також: Матеріальна природа; певні
 гуні
Гурваштака цитована про милість Господа
 через духовного вчителя, 25.30
Гуру. Див.: Духовний вчитель(и)
 Г'я, визначення, 18.3
 Г'яна визначена, 24.17
Див. також: Знання
Г'яна-йога, 23.57
бгакті вище Г.-Й., **32.26**–26
 мета Г.-Й., Господь як, 32.33
 мета і значення Г.-Й., 25.29

порівняно з іншими йогами, 32.26–26,
32.27

Г'яні

визначення, 24.29

віддані порівняно з Г., 24.29

як матеріалісти, 27.23

Див. також: Брахман(и); Імперсоналіст(и)

Д

Дайва, визначення, 20.12

Дакша, 21.5

Дамі. *Див.:* Жінки

Дана, 29.27

Дантавакра, 23.55

Дарвін, 29.29

Дарідра-нараяна, уявлення, 29.27

Двайта, 28.41

Двайта-адвайта, 28.41

Двапара-юга, 24.26

Дварака

повернення Крішні до Д., 22.28

як вічне місце, 21.25

Двіджа, визначення, 19.33, 24.13

Двіджатвам, визначення, 21.56

Дгарма

визначення, 24.37, 25.11

порівняно з жаром вогню, 25.11

Дгарма, Господь, 21.51

Дгрітараштра

Відура залишив оселю Д., 20.2

Гандгарі прийняла сліпоту Д., 23.5

Де'яна-йога, 33.26

Девакі, 25.41

Девахуті

аскеза, 33.14–14

в озері Бінду-саровара, 23.25–34

віддане служіння Д., 33.13–30

відреченість Д., 33.27–29

відречення Д., 33.20, 33.24–25

Вішнавасу збентежила Д., 22.17–17

врода, 22.16, 22.17, 22.18, 23.33, 23.36–37,

23.38, 23.50

дев'ять дочок, народжених від Д., 23.48

жаліється Кардами, 23.52–52, 23.54–54,

23.55–57

звільнення Д., 33.30

йога, яку практикувала Д., 21.4

Капіла в утробі Д., 24.6–6, 24.10, 24.18

Капіла народився у Д., 33.2, 33.4–4

Капіла просвітив Д., 24.18, 24.40

Кардама

благословляє Д., 23.4–5, 23.8–8, 23.9

дитина К., за бажанням Д., 23.10–10,

23.11–11

запитала Д., про безстрашність,

23.51–51

запліднює Д., 23.47

насолоджується з Д., 23.39, 23.40,

23.44–46

одружується з Д., 22.23

палац К. дивує Д., 23.22–22

повідомляє Д. про те, що Господь

стане її сином, 24.2, 24.3–3

погоджується на шлюб, 22.15, 22.16,

22.18, 22.19–19

привабився до Д., 23.37

радить Д. омитися в озері Бінду-

саровара, 23.23

розпач Д., яку покинув К., 23.49

улюблений, 23.9

як духовний вчитель, 24.5

якому служить Д., 23.1–1, 23.2–5,

23.6–8, 23.37

кваліфікація Д., 22.9, 22.15, 22.16, 22.17–19,

23.1–1, 23.3

медитація Д., 33.23–25

молитви Д. до Капіли, 33.2–8

питання Д. про

віддане служіння для неї, 25.28, 29.2

Господа і Його енергії, 26.9

дух і матерію, 25.11

звільнення, 27.17–20

народження і смерті, 29.3

пракріті і *пурушу*, 25.11

систему містичної йоги, 25.29

час, 29.4

підтримує Господь, 33.29

піклувалися служниці, 33.28

порівняно з місяцем, 23.38

почула про Кардаму від Наради, 22.10

поява Д., через йогічну силу Кардами,

23.34–35

прихильність Сваямбгуви Ману до Д.,

22.8, 22.9, 22.24, 22.25

пророцтво Господа про Д., 21.27–29,

21.32–32

річка Д., 33.32

розваги Д., як чисті й потаємні, 33.36–37

розповіді Д., 25.7–11, 25.28–30, 26.9,

27.17–20, 29.2–5, 33.2–8

- Сваямбгува Ману дав Д. Кардамі, 22.22–24
- сімейне походження Д., 22.9, 22.18
- служниці, вимили й одягли Д., 23.27–32, 23.34
- слухання, благословення для Д., 33.37
- співчуття Д., 29.5–5
- у виснаженому стані, 23.11, 23.22, 23.24, 23.25
- у пошуках духовного прогресу, 23.52–57
- убезпечена сім'єю, 33.19
- цитована про її бажання мати дитину від Кардамі, 23.10, 23.11
- як дочка Сваямбгуви Ману, 22.9, 22.18, 26.17
- як мати Капілі, 21.32, 24.19–19, 33.2, 33.4–4
- як приклад жінки як залежної особи, 33.13, 33.29
- Делі, 22.28
- Демон(и)
- Брахма створив Д., 20.26, 20.28
- брахманів переслідують Д., 18.22–23
- віддані
- в родині Д., 28.18
- порівняно з Д., 20.31
- яким заздять Д., 18.5
- Господь
- вбиває Д., 21.50, 24.6
- заздять Г., 18.5
- карає Д., 20.27
- кидають виклик Г., 18.2, 18.4–5, 19.25
- може звільнити Д., 19.28
- перемагає Д., 18.12–15, 19.22, 19.26, 19.32
- форму Г., неправильно розуміють, 18.2
- Діті народила Д., 17.2, 17.15
- до Брахми наблизилися для сексу, 20.23, 20.24, 20.26
- доля Д., 17.31
- збивають океан, 28.27
- збільшуються в наш час, 17.4–5, 17.15
- зв'язок народження і смерті Д., 18.10
- інтелект втратили Д., 19.1
- молитви Д., 19.1
- накопили золото, 18.9
- народжені вночі, 22.20
- народжені Брахмою, 20.21, 20.23
- народження Д., 17.4–5, 20.21–22, 20.23, 20.26, 20.28
- півбоги порівняно з Д., 17.16, 17.20, 20.22, 20.23, 20.39, 22.2
- півбогів, експлуатують Д., 18.22–23, 19.1
- порівняно з коброю, 18.13
- приваблює матеріальний світ, 20.34
- приймає сутінки як дівчину, 20.29–37
- у невігластві, 20.22, 20.31, 20.37
- у тілесній концепції, 17.16–17
- убиті Господом, 18.28–28
- убиті маєю, 28.29
- Шіва переслідуваний Д., 18.22–23
- шукають задоволення чуттів, 18.5, 18.22–23, 21.4, 22.2
- шукають статеве життя, 20.23, 20.29, 20.31, 20.34–36
- як «могутні» матеріалісти, 17.16–17, 17.20–22, 17.25, 17.27, 18.9
- як мотивовані гріхом, 19.1
- як шахраї та обдурені, 21.7
- Див. також:* Атеїст(и); Імперсоналіст(и); Матеріаліст(и); Невіддані; певні демони
- Денний час
- півбоги, народжені з, 20.22
- Див. також:* Ранок; Ніч; Сутінки
- Дерево(а)
- біля озера Бінду-саровара, 21.40–40, 21.42–43, 2.42–43
- благочестиві Д., 21.42–43
- благочестиві й нечестиві, 21.40
- корінь Д., Господь порівняно з К.Д., 18.5
- при народженні демонів, 17.13
- чуття Д., 29.28
- Джагай і Мадгай, 25.21
- Джада Бгарата, посилення про духовний успіх, 22.6
- Джайпурський храм, 22.33
- Джанак Махарадж, 28.18
- Джая і Віджая, 17.15, 17.16
- Джіва(и)*
- визначення, 25.17
- Див. також:* Живі істоти; Душа(і); зумовлена(і) душа(і)
- Джіва Ёсвами, посилення про звільнення у свідомості Крішні, 27.14
- Джіван-мукті*, 33.1
- Дипломатія*, 30.9
- Дитина в утробі матері.* *Див.:* Людина, ненароджена
- Дихальна вправа*, 28.9–11

Дівчина(и)

батьки, вибирають чоловіка Д., 21.27

Див. також: Жінка; жінка

Діг-девати, 26.55

Діти

бажані й небажані, 17.15

батьки народжують, 22.19, 24.15

близнюки, 17.18

відповідальність батьків перед Д., 22.24

народжені у святості, 20.28

народження досконалих осіб, 21.4

народжуються в хорошій сім'ї, 33.22

секс для народження, 23.11

Див. також: Статеве життя

трансцендентні Д., два види, 22.19

у сучасну епоху, 24.15

як поширення батьків, 23.10

Див. також: Донька і батько; Сімейне життя; син(и)

Діті

кров із грудей Д., 19.23–23

народила демонів-близнюків, 17.2, 17.3, 17.15, 17.16, 17.18

Діяльність

Бога. *Див.:* Верховний Господь, діяння;

Верховний Господь, розваги

віддане служіння – мета Д., 23.56

вічної живої істоти, 24.37

Господь засвідчує, 20.17

гріховна Д. *Див.:* Гріховна діяльність духовна Д.

рано вранці, 20.46

Див. також: Віддане служіння; Карма; Свідомість Крішні

корислива Д. *Див.:* Корислива діяльність

матеріальна Д., 17.1, 21.12, 21.17, 22.36

матеріальна, порівняно з духовною, 22.2

тіло є необхідним для Д., 24.36

у свідомості Крішні, 20.5, 21.30, 22.7

Див. також: Обов'язок; Варнашрама система

Добро, гуна

вищі планети через Г.Д., 22.36

досконалість Г.Д., 21.13

живі істоти в Г.Д., 17.14

матеріальна Г.Д., порівняно з духовним, 19.30, 24.10

півбоги народжені з Г.Д., 20.22

створення Г.Д., 26.21

чиста. *Див.:* Шуддга-саттва

Див. також: гуни природи

Доля

зумовленої душі, 20.12

через гуни природи, 22.36

Див. також: Карма; Переселення душі(и)

Домогосподар(и). *Див.:* Гріхастха(и)

Дорогоцінний камінь Каустубга, 28.14, 28.26–26

Досконалість

в йозі, 21.6–7, 21.11–12, 23.12, 23.43, 24.28

в медитації, 21.7

любов до Господа як Д., 23.7–8

свідомості Крішні, 22.33

у духовному житті, 21.7

через віддане служіння, 21.7

через духовного вчителя, 22.6–7, 24.13

через слухання Господніх розваг, 19.33

через спілкування зі святими особами, 22.5

чуттів у Господньому служінні, 21.13

шляхом дії відповідно до здібностей, 22.7

Див. також: Мета життя

Дотик, 26.47–47

як тонка форма повітря, 26.36

якості Д., 26.36

Дочка і батько, 22.24–25

Дош, півбог, 25.42

Дошова хмара в порівнянні з милістю духовного вчителя, 21.17

Дружба з відданими, 25.21–21, 27.8–8, 29.17

Див. також: Відданий(и), спілкування з

Дружина

ванапрастха може зберегти Д., 24.40 вірна, 23.3

для санньясі заборонено, 24.40

добра Д., щасливий чоловік має, 21.15

зобов'язання Д., 22.11, 23.1–6, 23.8

обов'язок чоловіка, 23.51–52

чоловік приваблений до Д., 23.11

чоловік, як духовний вчитель Д., 24.5

як ворог, 23.3

Див. також: Сімейне життя; Гріхастха(и);

Шлюб; Жінки

Дурваса Муні, 19.22, 23.43

Дурга (Калі), богиня

обманює шанувальників, 23.57

розбійники поклонялися Д., 19.1

Дурьйодгана, дочка, 22.16

Дух. *Див.:* Душа(и); Верховний Господь

Духха, визначення, 24.36

Див. також: Страждання

- Духовна планета(и). *Див.*: Планета(и),
духовні; Планета(и) Вайкунтха(и)
- Духовне життя
Вріндаван сприяє Д.Ж., 20.4
досконалість у Д.Ж., 21.7, 22.6–7
людське суспільство, призначене для
Д.Ж., 22.32
матеріалісти непідхожі до Д.Ж., 20.53
півбоги заохочують до Д.Ж., 17.16, 17.20
необхідність Д.Ж., 25.12, 27.26
перевага Д.Ж., 25.12, 27.26
порівняно з лезом бритви, 26.23–24
порівняно з матеріальним життям, 20.35
просування в Д.Ж. *Див.*: Прогрес,
духовний
ранній ранок найкращий для Д.Ж., 20.29,
20.46
чуттєва насолода виключає Д.Ж., 20.53
Див. також: Віддане служіння;
Свідомість Крішни; Релігія;
Самоусвідомлення; Йога
- Духовне небо
імперсоналісти досягають Д.Н., 27.29
Див. також: Планета(и), духовна;
Духовний світ; Планета(и)
Вайкунтха(и)
- Духовний учитель(і)
в учнівській послідовності, 29.17
відповідає взаємністю на служіння учня,
23.52
віра в Д.У., 24.5, 24.13, 33.10
Господь пізнаний через Д.У., 23.7
Господь як Д.У., 25.38–38, 26.33
досконалість через Д.У., 22.6–7
духовний розвиток через Д.У., 20.4
знання від Д.У., 24.12, 25.8, 26.33, 28.2, 28.4
знання через милість Д.У., 25.30–30
кваліфікація Д.У., 28.2, 29.32, 32.42
милість Д.У., 21.17, 25.30–30, 32.38
навчає відповідно до схильності, 22.7
настанови Д.У., виконання, 22.7, 24.5,
24.12, 24.13–13
необхідність Д.У., 25.8
обов'язок учня, 22.7
очищення навчає Д.У., 26.31
повага до Д.У., 32.40, 32.4, 32.42
поклонінню Божествам навчає Д.У.,
25.35
поклоніння Д.У., 29.17
порівняно з капітаном, 31.9
посвяту дає Д.У., 32.42, 33.6
- служіння відданого вибирає Д.У., 25.28
служіння учнів Д.У., 23.7
слухання від Д.У., 19.32–33, 22.7
спілкування з Д.У., 25.8
учень просить благовоління Д.У., 22.8
фальшивий Д.У., порівняно з істинним,
22.7
чоловік як Д.У., 24.5
як батько, 24.13, 24.15
як звільнений, 33.10
як представник Господа, 29.8
Див. також: Чистий відданий(і); певні
духовні вчителі
- Духовний світ
в чистому добрі, 19.30, 24.10
віддані досягають Д.С., 27.29
досягнення Д.С. *Див.*: Звільнення
жителі Д.С., 19.15
квіти в Д.С., 28.15
матеріальний світ порівняно з Д.С.,
19.30, 21.22, 24.10, 24.16
освітлений блиском Господа, 26.3
падіння з Д.С., 25.29
піднесення до Д.С., як вічне, 32.21
планета Капіла Вайкунтха, 33.30
планети в Д.С., 20.16
самосійний, 20.16
шлях до Д.С., 21.34–34
як вічний і найвищий, 32.26
як вічний і незмінний, 32.9
як внутрішня сила Господа, 24.16
Див. також: Їолока Вріндавана;
Планети, духовні; Вайкунтха;
Вріндавана
- Душа(і)
активна завжди, 28.44
Господь запліднює природу, 26.5
жива істота як Д., 25.12, 25.17, 25.19, 25.41,
26.2, 26.7, 26.16, 26.19, 27.8, 27.17,
28.43–43, 33.26
звільнена Д. *Див.*: Звільнені душі(а)
зумовлена Д. *Див.*: Зумовлена(і) душа(і)
Наддуша порівняно з Д., 22.4, 24.45
Наддуша усвідомлена Д., 21.12
невігластво щодо Д., 20.18
ознаки свідомості Д., 26.3, 26.14
поєднання Д. і матері, жива істота як,
27.17
переселення Д. *Див.*: Переселення душ(і)
померлих, жертви для Д.П., 20.43
порівняно з

іскрою вогню, 28.43
 Наддушею, 28.43, 29.20, 29.27
 птахом, 26.18
 тілом, 24.36
 при зачатті, 31.1–1
 природа Д., 25.17, 26.7
 розмір Д., 25.17
 розуму ознаки, 27.18
свамиша, порівняно з *вібгіннамшою*, 28.43
 тіло сповнює енергією, 19.27
 у тілесній концепції, 24.18
 чуття Д., 25.7
 як вічна, 24.36, 25.12, 26.16
 як вічна особистість, 27.16–16
 як невіддільна частина Господа, 25.17,
 28.43–44, 29.22
 як причина життя, 28.42
 як слуга Господа навіки, 26.2, 27.1, 27.14
 як трансцендентна, 26.7–8
Див. також: Життя; Живі істоти

Е

Еволюція
 попередні знання про Е., 29.29
 принцип Е., 31.19
 Его, оманне, 26.14
 в пристрасті, 26.29, 26.31
 види О.Е. (вплив *гун*), 26.23–24
 відданий вільний від О.Е., 27.14
 володіння як О.Е., 27.2
гуни в О.Е., 26.26
 матеріальна свідомість завдяки О.Е.,
 26.61
 матеріальне життя через О.Е., 26.26
 матерія і дух, пов'язані вузлом О.Е., 24.4
 отождолення з матерією, 27.16
 панування над О.Е., 27.20
 порівняно зі сном і втратою багатства,
 27.15
 порівняно зі справжнім его, 27.13
 при народженні, 31.20
 розвиток О.Е., 20.13
 свобода від
 поклоніння Санкаршані для, 26.21
 як звільнення, 27.16
 страх через О.Е., 26.16
 у добрі, 26.27
 через невігластво, 26.32
 через невігластво, 28.36
 як *ахам мамата*, 27.9
 якості О.Е., 26.26
Див. також: Тілесна концепція життя;
 Ілюзія; *Мая*
 Екадаші піст, 27.22
Екатматам, визначення, 25.34
 Економічний розвиток
 ритуали для Е.Р., 20.52
Див. також: Золото; гроші; Розкіш;
 Багатство
 Елемент(и)
 в *сагуна*-Брахмані, 26.15
 грубі й тонкі Е., 26.12
 еволюція Е., 32.29
 земля. *Див.:* Елемент Землі
 змішані Е., часом, 26.15
 класи Е., названі, 26.11, 26.18
 матеріальної природи Е., введені у
 всесвіт, 26.50–50
 причини. *Див.:* Поява
 п'ять Е., перелічених, 20.13
 характеристики чуттів, 26.47–48
 як *йонір махад брахма*, 26.11
 як покриття всесвіту, 26.52–52
 якості Е., 26.49
Див. також: Енергія, ілюзорна
 (матеріальна); Матеріальна
 природа; певні елементи
 Елемент ефір, 26.33–33, 26.34
Див. також: Елемент(и); Поява
 Елемент землі
 якості Е.З., 26.46–46, 26.49
Див. також: Елемент(и); Поява
 Елемент повітря, 26.36–37, 26.47
Див. також: Елементи; Поява
 Ембріон, людини. *Див.:* Людина,
 ненароджена
 Енергії Верховного Господа
 внутрішні Е.В.Г., 18.4, 25.3
 Господь діє через Е., 22.4
 Господь контролює через Е., 33.3–3
 Господь тотожний і відмінний від Е.,
 27.16
 для захисту, 21.50
 зовнішні Е.В.Г.
мая як З.Е.В.Г., 25.37
Див. також: Енергії Верховного
 Господа, матеріальна
 ілюзорна Е.В.Г., 23.57, 26.4–4, 26.5
Див. також: Енергія Верховного
 Господа, матеріальна

матеріальна Е.В.Г.

введені *гуни* в М.Е.В.Г., 26.4–4

порівняно з димом, 28.41–41

порівняно з духовною, 23.10, 24.16

порівняно з хмарою, 26.4

як вічна, 26.9

як енергія Господа, 25.10, 32.7

матеріальний світ як Е.В.Г., 24.33

мая як Е.В.Г., 25.37

межова Е.В.Г., 23.10

жива істота як М.Е.В.Г., 26.18, 26.23–24

створення, підтримка і знищення, 21.19

усе продукт Е.В.Г., 21.31

усе як Е.В.Г., 28.41–42

як всепроникна, 26.3

як Його відображення, 27.11–12

як незбагненна, 24.4

Див. також: Матеріальна природа; Сила; певні енергії

Епохи, чотири (цикл *юг*), 20.1, 22.35, 24.26

Див. також: *Двапара-юга; Калі-юга;*

Сатья-юга; Трета-юга

Є

Європа, 21.2

Єдність

особова Є., порівняно з

безособистісною, 21.12, 21.31

Див. також: Брахман; Імперсоналіст(и);

Звільнення; Моністи

Ж

Жертвопринесення, 32.34–36, 32.34–36

Господь, що насолоджується Ж.,

19.22–22, 19.30–30, 21.30

для насолоди Господа, 20.51, 22.31

оспівування дає право на Ж., 33.6–6

різновиди Ж., 19.22

у невігластві, 29.22–22

у свідомості Крішні, 19.30

Див. також: Аскеза; Ритуальні обряди;

Поклоніння Господу

Живі істоти

благочестиві Ж.І., 17.14

божественні Ж.І., порівняно з

демонічними, 18.22–23

в ілюзії. *Див.:* Ілюзії

вади Ж.І., чотири, 26.33

види і поділи, 28.42

визволення для Ж.І. *Див.:* Звільнення

вічні заручини Ж.І., 24.37

вічні потреби Ж.І., 29.5

Господь

в серці Ж.І., 20.17, 20.28

єдиний і відмінний, 28.41

передбачає і проповідує, 21.20

підтримує Ж.І., 24.33, 33.3

порівняно з Ж.І., 23.43–44, 24.6, 24.16,

24.43, 25.2, 25.11, 25.17, 25.38, 26.3,

26.4–5, 26.7–9, 26.18, 26.72, 27.4,

27.24, 28.23, 28.41–41, 28.43, 29.20,

29.35, 31.13, 31.14–14, 31.19, 32.7,

32.29

приймає Ж.І. і радить, 21.20

присутній у кожній Ж.І., 29.22–23

рівний до Ж.І., 29.39–39

як лідер Ж.І., 21.16, 24.16

грішні Ж.І., покарання, 30.25–28

духовне відродження Ж.І., 20.51

душа Ж.І. *Див.:* Душа(і)

душа і Наддуша в усіх Ж.І., 29.22, 29.26

єдність Господа з Ж.І., 25.17, 26.2

задоволені будь-де, 30.4–4, 30.29

занурені у матерію, 27.14–14

знищення Ж.І., 29.38

каміння, як Ж.І., 29.28

класи Ж.І., демони і віддані, 28.28–28

межова природа Ж.І., 26.18, 26.23–24

Наддуша, порівняно з Ж.І., 29.34

Наддуша, як свідок Ж.І., 26.18

народження Ж.І., порівняно з приходом

Господа, 24.6

незалежність Ж.І., 18.20, 20.18, 26.18, 31.15,

32.29

незмінне становище Ж.І., 27.1–1

під контролем півбогів, 25.38

планети для Ж.І., 29.43

поділи видів Ж.І., чотири, 28.42

поклоніння Ж.І., 29.27

прив'язаність Ж.І., природна до, 25.20

пробудження Ж.І., через Наддушу, 26.71

рівне ставлення до Ж.І., 29.26, 29.26–28

рівні

відповідно до чуттів, 29.28–30

докладно, 29.28–33

задоволення в будь-якому з, 30.4–4

рівність з, 29.16

розрізнення між Ж.І.

відповідні, 29.28
осуджені, 29.26
свідомість Ж.І. *Див.*: Свідомість
свідомість Крішні Ж.І. *Див.*: Відданий
створення Ж.І., 26.19–19
страждання Ж.І. *Див.*: Страждання
тимчасове життя для Ж.І., 29.45
у матеріальному світі, 22.37
у порівнянні з
бідняком, 29.35
Господом, 23.43–44, 24.6, 24.16, 24.43,
25.11, 25.17, 25.38, 26.3, 25.2,
26.4–5, 26.7–9, 26.18, 26.72, 27.4,
27.24, 28.23, 28.41–41, 28.43, 29.20,
29.35, 31.13, 31.14–14, 31.19, 32.7,
32.29
іскрами вогню, 28.41
Наддушою, 29.34
сонячними променями, 25.17
укриті ілюзорною енергією, 26.4
форма Ж.І., тонка, 26.34
шановані відданими, 29.34–34
що насолоджуються помилково, 27.3–3
що не знають власної вигоди, 29.5
що сплять, 29.5
як брати, 31.10
як Брахман, 25.1, 25.41
як вічні, 31.46
як гранична енергія, 23.10
як друг обмежений, 27.4
як духовні, 26.19
як душа, а не тіло, 25.10–10, 25.12, 25.16–
17, 25.19, 25.41, 26.2, 26.5, 26.7–7,
26.16, 26.19, 27.10, 27.17, 28.37–39,
28.43–43, 33.26
як душа поєднана з матерією, 27.17–17
як єдиний і відмінний від Господа, 28.41
як залежні, 21.16
як їжа, 29.15
як насправді звільнені, 31.14
як невіддільна частина Господа, 19.30,
20.16, 20.18, 21.31, 31.19
як особистість, 27.14, 28.36
як особистість вічна, 27.16–16
як *пуруша*, 29.35
як слуги Господа, 27.13, 27.15, 27.24, 27.26,
29.33, 31.13, 32.5–6, 32.36
вічні, 27.14, 33.10
Див. також: Відданий(і)
як трансцендентні, 27.4
як триколірні, 26.5

як усюди, 28.42–42
Див. також: Тварина(и); Люди; Душа(і)
Житло, порівняння ведичного і сучасного,
22.26–27
Життя
борги в Ж., 22.20
від життя, а не від матерії, 26.19, 26.51
вічне Ж. *Див.*: Вічне життя
всюди, 28.42
душа спричиняє Ж., 28.42
людини. *Див.*: Люди
мета Ж. *Див.*: Мета життя
призначення Ж., 19.30
різновиди Ж. *Див.*: Види життя
створення Ж., 26.19–19
Див. також: Творення
тривалість Ж.
відданих Т.Ж., поза часом, 21.18, 22.35
для досконалості йоги, 21.6–7
Ману, 22.35, 22.36
на райських планетах, 25.38
у *Сатъя-югу*, 21.8
як визначена, 17.19
у ведичній культурі, 22.19, 22.33
як наказ духовного вчителя, 24.13
Див. також: Живі істоти; душа(і)
Життя людини
еволюція до Ж.І. *Див.*: Переселення
душ(і)
інтелект у Ж.І., 31.17
порівняно з життям тварин, 25.1, 25.12,
29.28, 30.4, 30.30, 31.19
порівняно з хорошим човном, 31.9
чуття і дисципліна розуму в Ж.І., 31.19
як врегульоване життя, 25.1
як дитини, страждання, 31.28–28
як можливість покласти край
стражданням, 31.9
як цінність, 30.32
як чоловіка, перевага, 31.41
Див. також: Діти; Люди
Життя, матеріальне. *Див.*: Матеріальне
життя
Життя, матеріальне; Матеріальний світ;
Жінка
народження Ж., 23.11
потяг чоловіка до Ж., 24.4
Див. також: Мати; дружина; жінки
Жінки
вагітні Ж., 31.5, 31.11
виділення, під час сексу, 23.48

віддане служіння відкрите до Ж., 25.28
 врода Ж., 20.31, 23.37, 24.14
 Господь як син Ж., 33.21
 демони переслідують Ж., 20.31, 20.35, 20.36
 запліднення Ж., 31.1
 захист для Ж., 25.5, 33.13, 33.19
 інтелект Ж., 23.54, 24.5, **25.30–30**
 матеріальне задоволення, шукає Ж., 23.54
 півбоги і Ж., 20.31
 настанови Ж. для омовіння, 23.31
 незаймані Ж., психологія, 22.15
 неодружені Ж., поклоняються Шіві, 23.1
 прив'язаність до Ж., **30.8–8**, 31.35–38, 31.42
 санняся заборонена Ж., 24.40
 «санняси» шукають Ж., 24.35
 сексуальне бажання Ж., 21.27, 23.44
 син Ж. як представник чоловіка, 33.21
 служіння від Ж., безпека, 31.40
 спілкування з Ж.
 безпека С.Ж., **31.39–41**
 обмеження С.Ж., 31.34–36, **31.39**, 31.39–41
 порівняно зі покинутим колодязем, **31.40**
 у свідомості Крішні, 31.41–42
 у сімейному житті, 31.39
 сутінки як Ж., **20.29–37**
 у свідомості Крішні, 31.41–42
 у тривожному розумі, 23.50
 форма Ж., як *мая*, **31.40**
 чоловік
 порівняно з Ж., 23.2
 у поєднанні Ж.з, 24.15
 як вдови, 33.21
 як залежні, 22.25, 24.40, 33.13, 33.19
 як *пуруша* або *пракріті*, 25.11
Див. також: Жінка(и); Дівчина; Дружина

3

Забудькуватість. *Див.:* Ілюзія; *Мая*
 Задоволеність найгіршими умовами життя, 30.29
 Задоволення
 в добрі, 21.13
 через віддане служіння, 29.35
 через слухання розваг відданого, **19.34**

через слухання розваг Господа, **19.33–33**
 через усвідомлення Бога, 32.33
Див. також: Насолода, матеріальна;
 Щастя; Чуттєве задоволення
 Заздрість, **32.40**
 Господа, 27.20, 27.23
Див. також: Атеїсти; Імперсоналізм
парамахамса вільний від З., 22.19
Див. також: Гнів; Невігластво
 Закони природи
 Господь створює З.П., 29.42
 зумовлені душі під З.П., 21.16
 трансценденталісти перемагають З.П., 18.15
 щодо міжпланетних подорожей, 23.41
 як суворі, 17.15, 20.17
 Замок у небі, що створив Кардама, **23.12–21**
 Занепокоєння
 авторитет вирішує З., 17.1
 природні З., при народженні демонів, **17.3–15**
Див. також: Лихо; страждання
 Запахи, різновиди, **26.45–45**
 Заплутаність. *Див.:* Цикл народження і смерті; Невольа, матеріальна; Карма;
 Захист
 Богом. *Див.:* Верховний Господь, захист царем, 21.50, 21.52–54
 Зачаття, **31.1**
 Звільнена душа(і)
 відданий як З.Д., 21.34
 докладно, 28.35–38
 порівняно із зумовленою душею, **27.13–13**
 Звільнення, **27.21–27.30**
 аскеза і покаяння не дають З., 25.41
 бажання З., значення, 25.12
 безособистісне З., віддане служіння необхідне для Б.З., 32.26
 благословення Капіли для З., **32.43**
 Брахми, **32.9–10**
 від *гун* природи, 27.1–1, 28.11
 від матеріального ув'язнення, 21.16
 від ототожнення з тілом, 28.35–38
 віддане служіння вище, ніж З., 22.36, **25.32–32**
 віддане служіння як З., 25.33, 27.1, **27.14**, 27.21–21, 31.47
 віддані без бажання З., **25.34–34**, **25.37**, **25.39–40**, 25.39–40, **29.13–13**

відданих З., порівняно з імперсоналістами, 27.29, 29.14
 віддані, як вічно З., 27.29
 відреченість необхідна для З., 25.24
 Господь
 бажає З. для всіх, 31.18
 влаштовує З., **25.39–40**, 25.39–40
 дає З., 18.4
 дітей виховували для З., 22.19
 для матеріально огидних, 21.21
 для тварин, 25.21
 до *брахмаджйоті*, 25.34
 до духовного світу як вічного, 32.22
 до духовної планети за бажанням відданого, 27.29
 єдність в тотожності з Господом, **25.34**
 за одне життя через свідомість Крішні, 25.27–27
 запитання Девахуті щодо З., 27.17–20
 зумовлених душ З., 20.1
 імперсоналістів З., порівняно з відданими, 27.28–29, 29.14
 ймовірність З., невідданих, 25.41
 лише через віддане служіння, 25.29, 25.41–41, **25.44**, 27.6, 27.19, 29.5, 31.43, 32.7, 32.22, **33.11**
 лише через Крішну, 32.12–15
 найвище З., 25.29
 непомітно досягнуте відданим, 25.36, **25.39–40**, 25.39–40
нірвана, 33.30
 ознаки З., **28.34–38**
 поклоніння півбогам не може дати З., 32.16
 порівняно зі служницею, 25.33
 предків З., 20.43
 предків відданого, 20.43
 різновиди З., п'ять перелічених, 25.34, **29.13–13**
 справжнє З., порівняно з уявним, 27.19
 через бачення лотосових стоп Господа, **28.21**
 через віддане служіння, 21.34, 24.43, 25.11, 25.20, 25.25, 25.29, **25.33–33**, **25.36–36**, **25.43–43**, 27.1, 27.3, 27.5, 27.21–21, **31.21**, 31.47, **33.10–10**, 33.22
 через віддане служіння відданим Господа, **25.20–20**
 через віддання себе, **25.41–41**, **25.43–43**
 через духовного вчителя, 25.8
 через звільнення Брахми, **32.10**

через знання від духовного вчителя, 25.8
 через знання діянь Господа, 24.11
 через медитацію на форму Господа, **19.28–28**
 через милість Господа, **31.15–15**, 32.38
 через оспівування святих імен, 22.34, 25.33
 через поклоніння Божеству, **25.36–36**
 через *самадгі*, 33.27
 через свідомість Крішні, **25.20–20**, 25.27–27, 29.36
 через святу особу, 22.5, 23.55
 через слухання від Господа, **25.36–36**
 через слухання й оспівування, **27.21–21**
 через слухання Капілі і Девахуті, **33.37**
 через спілкування з Господом, 23.55
 через філософію *санх'я*, 26.1–1, **33.1**
 як важке, **27.19**
 як природне становище, 33.10
 як природний стан, 31.14
 як свобода від оманного его, 27.16
Див. також: Свобода; Незалежність
 Звільнення, матеріальне і духовне, порівняно, 23.52
 Звук
 матеріальний З., порівняно з духовним, 21.22
 як тонка форма ефіру, **26.32–33**
Див. також: *Мантра*
 Здоров'я
 асавам ліки, 23.29
 людей Харе Крішна, 21.45–47
 Землетруси при народженні демонів, **17.4**
 Зір, **26.48**
 Зірки
 дівчата-*гандгарви* порівняно з, **23.38**
Див. також: Астрологія; Астрономія;
 Планети
 Злидні матеріалістів, 26.31
 Змії. *Див.:* Змія(ї)
 Змія(ї)
 Брахма створив З., **20.48**
 невіддані порівняно зі З., 19.33
 Хіраньякша у порівнянні до З., **18.24**
 Знак Шріватса, **19.15**, **28.14**, 29.13
 Знаки. *Див.:* Прикмета(и)
 Знання
 Брахми зсередини, 26.33
 визволення, 21.21
 вимагає відданого служіння, **25.27–27**, **27.22–22**

- від брахманів і вайшнавів, **29.32–32**
 віддане служіння як мета З., 29.2
 духовне З.
 від віри, 25.43
 джерела Д.З., три, 28.4
 інтелект, корисний для Д.З., **25.30–30**
 необхідне для відречення, **26.72–72**
 переваги Д.З., **25.1–1**, 25.8, 25.12,
 26.32–33, 32.28
 переваги Д.З., для відданого
 служіння, **27.22–22**
 переваги Д.З., для відречення,
 25.18–18, **26.2**, 27.22
 переваги Д.З., для звільнення, **25.8**,
 25.12, 26.1, 29.36, 31.16
 переваги Д.З., для самоусвідомлення,
 25.18–18, **26.2**
 порівняно з матеріальним, 26.33
 реальної тотожності, **28.35–35**,
 28.36–39
 садегу дають Д.З., 25.20
 санкх'я як Д.З., 26.1–2
 через віддане служіння, 25.19,
 25.43–43
 через духовного вчителя, 25.8,
 25.30–30
 через спілкування з відданими,
 25.25–25
 як вічне, 25.38
 духу і матерії, **27.9**
 Крішні З., як власника, насолодника
 і друга, 27.4–5
 матеріальне З., як недосконале, 26.33
 матеріальну прихильність знищує,
 24.4
 переселення душі, 29.3
 півбоги в З., 20.31
 про Абсолютну Істину, 29.32
 про Господа
 визволення через З., 29.36
 лише через віддане служіння, 26.1,
 29.20–20, 32.33
 порівняно з ковтком молока, 32.33
 рівні, **29.32–32**
 через писання, 32.28
 як мета Вед, 29.31
 як Наддуша, **29.20–22**
 Свідомість Крішні, як З., 24.18
 справжньої тотожності, 27.15–16
 час укриває З., 24.37
 через авторитет, 20.09
 через віддане служіння, **32.23–23**, 32.30,
 32.34–36, 32.34–36
 через гуні природи, 25.1
 через духовного вчителя, 24.12, 25.8,
 25.30–30, 26.33, 28.4, 32.42
 через поклоніння Господу, 20.52
 через слухання, 32.28
 через учнівську послідовність, 19.32,
 24.17–18, 26.33
 через чуття, як недосконале, **32.28**
Див. також: Абсолютна правда
 Знищення всесвіту(ів)
 Господь, як дитина під час З.В., **33.4**
 два види З.В., 29.44, 32.4, 32.8–9
 Золото
 накопичення демонів, 18.9
 Див. також: Гроші; Розкіш; Багатство
 Зречений. *Див.: Санньясі*
 Зречення, 31.29
 Капіли й Кардами, **33.21**
 матеріального життя, 21.17
 потребує відданого служіння, **25.27–27**
 сексуального життя, 26.57
 сімейного життя, 24.34, 24.35, 24.41
 необхідне, 30.14–15
 справжнє З., проти фальшивого, 25.22,
 31.47
 сприяє самоусвідомленню, **25.18**
 у системі варнашрами, 32.36
 через віддане служіння, 25.19, **25.43–43**
 через знання, 31.48
 чотири принципи, 20.53
 як доказ відданого служіння, 27.22
 Див. також: Аскеза; Відхід від справ;
 Санньяса; Вананпастха
 Зуби, білі, 23.33
 Зумовлена(і) душа(і)
 в май, 24.45
 вади З.Д., чотири перелічені, 26.33
 «вічно» З.Д., 26.5
 вкрита ілюзорною енергією, 26.4–5
 Господь у порівнянні із З.Д., 20.8, 24.43
 духовне життя, необхідне для всіх З.Д.,
 29.23
 звільнена душа порівняно із З.Д., 27.13
 звільнення для З.Д. *Див.:* Звільнення
 ілюзії З.Д. *Див.:* Ілюзія
 історія З.Д., 26.5
 контроль законів природи, 21.16
 контрольована матеріальною природою,
 26.6–8, **27.19**

- контролюється *гунами* природи, **26.5**,
27.2
- ласка Господа до З.Д., 20.1
- матеріальні захворювання З.Д., два, 27.23
- Наддуша для З.Д. *Див.*: Верховний
Господь, як Наддуша
- Наддуша і З.Д., стосунки між, **26.18**, **31.13**
- Наддуша, порівняно із З.Д., 26.72, 29.34,
31.13, 32.29
- невігластво покриває З.Д., **20.18**
- незалежність З.Д., 26.18
- обов'язок З.Д., віддане служіння як, 27.5
- переселення З.Д. *Див.*: Переселення
душ(i)
- порівняно з
- божевільною або переслідуваною
людиною, 26.6
 - вогнем, **28.43**
 - звільненою душею, 27.13
 - Наддушею, 26.72, 29.34, **31.13**, 32.29
 - хворим, 28.44
- привиди переслідують З.Д., 20.40
- реінкарнація З.Д. *Див.*: Переселення
душ(i)
- розвиток свідомості Крішні З.Д., 22.34
- рух З.Д., обмежений, 23.41
- страждання З.Д., 24.27
- творіння призначене для З.Д., 20.12, 33.3
- у квітці лотоса, **20.16**
- у тілесній концепції, 20.18
- хибно ототожнює себе з матерією, 24.4
- чотири вади З.Д., 24.12
- шукає статеве життя, 20.18
- шукає чуттєвої насолоди, 20.12, 20.18,
20.43
- як *пуруша* або *пракріті*, 25.11
- як слуга і підлеглий Господа, 31.13
- Див. також*: Живі істоти; Матеріальне
життя
- З'явлення Господа. *Див.*: Верховний
Господь, прихід; Верховний Господь,
форма(и).
- I**
- Ігри
- жінки й І., 20.35
 - принцеси грали, 22.17
- Ілюзія
- багатства, 27.16
 - безособистісного Бога. *Див.*:
Імперсоналізм; Імперсоналісти
 - благодійності, 27.5, 27.25
 - в сімейному житті, **28.38–39**, 28.38–39
 - вважати себе загубленим, 27.15
 - володіння багатством, 30.31–32
 - Господь усуває І., **25.9**, **25.10–10**
 - Господа не покриває І., 26.4
 - гуни* природи спричиняють І., **26.5–5**
 - енергія І., що покриває, **26.4–4**
 - забутої духовної тотожності, **25.10–10**,
25.12, **25.17**, **25.36**, 26.5, 26.16, 26.18,
28.36, 29.39
 - забуття, **32.38–38**
 - духовного знання, 31.27
 - про себе як слугу Господа, 28.36,
31.15–15
 - стосунків із Господом, 28.36, **29.39**
 - тотожності, 25.36
 - задоволення в будь-якому стані, **30.4–5**,
30.4–5
 - заздрість до Господа, 27.20
 - зникає через оспівування, 26.61
 - любові в матеріальному світі, **30.8–8**
 - матеріалісти в І., 23.57
 - матеріального життя як постійного,
30.3–3
 - матеріального світу як сфери діяльності
душі, **26.6**
 - матеріального щастя, 25.13
 - націоналізму І., 30.10
 - невігластво переселення, 29.3
 - незалежності І., 27.19
 - ототожнення з тілом, 20.18, **25.10–10**,
25.16–16, 26.5, 26.14, **26.16**, 27.8,
27.13, **30.3–3**, 30.4–5, 31.20, **31.30–30**
 - поклоніння півбогам, 26.61, 32.2, 32.16
 - починається з народження, **31.20**
 - права власності І., 25.24, **27.2**, **28.39**
 - рівності з Господом, 28.43
 - «свідомість *ма*», 25.15
 - свобода від І., 26.7, 27.19–20
 - свободи від контролю матеріальної
енергії, 26.6
 - того, щоби стати єдиним із Господом,
32.12–15
 - у лоні, також, 31.21
 - умоглядного знання І., **32.28–28**
 - чоловічої або жіночої тотожності, 25.11
 - щодо Господа
 - бачення як безформного, 32.15

- невидимий зумовленою душею, 26.4
розглядається як І., 26.9
розглядається як матеріальний, 32.38
щодо себе І., як друга для всіх, 27.4
щодо себе І., як того хто
насолюдується, 27.4–4
Див. також: Тілесна концепція життя;
Его, оманне; Галюцинації;
Невігластво;
- Імператори Моголів, палаци, 23.19
- Імперсоналізм
віддані відкидають І., 25.34–34
ідея «єдності» І., 27.16, 32.11
йогу, неправильно розуміють, 28.1,
28.6–7, 28.20, 28.21, 28.24, 28.29,
28.35, 28.44
небезпека І., 25.34
порівняно з відданим служінням, 25.25
як войдизм, 27.17
як нижчий, 25.33
як остання пастка *маї*, 27.15
- Імперсоналіст(и)
Абсолютну Істину невірно розуміють,
21.31
бачать
Господа в ілюзії, 26.9
душу як неактивну, 28.44
матеріальне життя як розвагу, 26.7,
26.8
різноманітність творіння як хибну,
32.28
себе єдиним із Господом, 29.9
богослужіння І., 29.14
Божество Господа відкидають, 25.35
Верховного Господа І. розуміють
неправильно, 20.8
віддане служіння необхідне для І., 32.26
Господа неправильно розуміють, 18.6,
19.31, 19.37, 20.25, 21.31, 24.31,
32.12–15
єдність І. розуміють неправильно, 28.35
звільнення І., 27.29, 29.14
злиття бажають І., 27.14, 27.29, 29.14
йогу забруднили І., 21.12
концепція «Бідного Нараяни», 29.27
концепція «єдності», 29.33
лідер І., 29.14
медитація І., 28.13, 28.16, 28.18, 28.20–24,
28.29
омкарі поклоняються І., 28.18
півбоги, яким поклоняються І., 32.2
- писання розуміють неправильно, 25.34
порівняно з відданими Господа,
25.34–34, 27.24
сепаратист розуміє неправильно, 29.9
складнощі для відданого служіння, 32.15
слухати від І., заборонено, 19.33, 19.37,
25.34
теорія І., спростована, 21.19
тихі І., 24.42
уявна медитація І., 21.8
хибна ідея живої істоти щодо Господа
(Наддуші), 29.34
Шанкарачар'я та І., 29.14
як двозначні, 27.6
Див. також: Атеїст(и); Г'яні; Моністи
- Ім'я (імена)
Господа. *Див.:* Верховний Господь, ім'я
(імена).
чоловіка, дружина та І.Ч., 23.2
- Індія
духовні оселі в І., 22.26–27
звичай посагу в І., 22.23
кастова система в І., 29.31
місця паломництва в І., 20.4
одруження в І., 21.15, 24.15
соціальні уклади деградували в І., 22.16
царі І.
життя у свідомості Крішні Ц.І., 22.33
Див. також: *Кшатрії*
цивілізація І., занепад, 21.54
циганська торгівля в І., 21.44
шраддга, ритуал в І., 20.43
як Бгарата-варша, 18.19
Див. також: Ведична культура
- Індостан, 18.19
- Індра, цар, 21.51, 25.42–42
Гаруду уповільнив, 19.14
напрямки, керовані Ц.І., 23.39
проти Врітри, 19.25
- Індуїзм
домовласники в І., обмеження для, 31.40
поклоніння півбогам, 32.2
- Індуїстська культура. *Див.:* Цивілізація
ар'янів (аріїв); *Варнашрама-дгарма*;
Ведична культура
- Інтелект
Господь як основа І., 20.17
демонів, 19.1
для духовного знання, 25.30–30
для самоусвідомлення, 26.30
для свідомості Крішні, 26.29

душа відома через І., 27.18
 жінки, 23.54, 24.5, 25.30–30
 зіпсований насолодженням чуттів, 21.14
 поклоніння Прадьюмні для І., 26.21
 порівняно з розумом, 26.31
 порівняно зі смаком і ароматом, 27.18
 скупий І., 31.17
 сумніви, 26.30–30
 функції І., 26.30–30
 як друг, або ворог, 31.21
Див. також: Знання; Розум
 ИСККОН
 для спілкування з відданими, 25.24
Див. також: Свідомість Крішни
 Існування. *Див.:* Життя
 Історія у «Шрімад-Бхагаватам», 140–41
 Істоти. *Див.:* Живі істоти
 Ісус Христос, Господь, 25.21
Ішвара, Господь і відданий як, 27.24
 «Ішопанішада»
 посилення
 про власність Господа і частку живої
 істоти, 21.16
 про сяйво Господнє, 25.19
 цитовано щодо Господа як повелителя
 всього, 27.16
 Істина, абсолютна. *Див.:* Абсолютна Істина
Ішта-гошті, 29.17

І

Іда
 аскеза в І., 28.3–3, 33.14
 вбивство для І., 29.15
 м'ясо, 32.2
 регулювання І., 27.8–8, 28.3–3, 33.26
Див. також: Їжа; Прасад
 Їжа
 для людей, 27.8
 живі істоти як І., 29.15
 травлення, 26.40, 28.3
Див. також: Іда; Прасад

Й

Йога(и)
 «аскеза» цінна в Й., 33.14
аштанга-, 21.12
бхакті-Й. *Див.:* Віддане служіння

в *Калі-югу*, 21.7
 види й цілі Й., 25.29
 визначення Й., 20.34
 вимоги
 дихальна вправа як В.Й., 28.9–10, 28.11
 задоволення як В.Й., 28.2, 28.4–4
 зосередження зору як В.Й., 28.12
 контроль життєвого повітря як В.Й.,
 28.5–6
 контроль чуттів як В.Й., 28.11
 медитація на Господа як В.Й., 28.11–33
 обов'язки, передбачені як В.Й., 28.2
 поклонятися Господу як В.Й., 28.4–4
 поклонятися духовному вчителю як
 В.Й., 28.2–2
 помірне харчування, 28.3–3
 прамаяма як В.Й., 28.9–11, 28.11
 релігія для, 28.3
 сидячі пози як В.Й., 28.5, 28.8
 слухання розваг Господа як В.Й., 28.6
 усамітнене й освячене місце як В.Й.,
 28.8
 целібат як В.Й., 28.4, 28.4–5
 чесність як В.Й., 28.4–4
 читання писань як В.Й., 28.4–4
 відданість, ґрунтується на Й., 32.33
 вправа в Й., 27.6
 Господь – мета Й., 28.1–1, 28.26, 28.29
 Господь створює Й., 25.15
г'яна-Й., 23.57
 досконалість в Й., 21.6–7, 21.11–12, 23.12,
 23.43, 24.28
 досконалість свідомості Крішни,
 31.39–39
 етапи Й., вісім перелічених, 27.6
карма-Й., 23.57
 медитація в Й., 29.35
 мета Й., Господь як, 33.26
 найкраща Й., 25.13, 25.26, 25.29, 25.43,
 27.6, 32.26–27
 обмеження статевого життя в Й.,
 31.39–39
 основний принцип відречення, 32.27
 пози тіла в Й., 20.52
 порівняно з відданим служінням, 29.35
 різновиди Й., три порівняно, 32.27
 розділи Й., вісім, 21.4, 33.8
сабіджа, порівняно з *нірбіджа*, 28.34
санкх'я-Й., 24.10
смаранам в Й., 28.26
 справжня Й., порівняно з фальшивою,

19.28, 21.6, 21.12, 21.14, 24.18, 24.28,
25.14, 28.1, 28.29, 31.39
спрямовує, 27.6
ті, хто насолоджують чуття, не мають
права, 21.14, 21.45–47
фальшива Й. порівняно з авторитетною,
19.28, 21.6, 21.12, 21.14, 24.18, 24.28,
25.14, 28.1, 28.29, 31.39
хибний погляд імперсоналіста на Й.,
28.1, 28.6, 28.20–21, 28.24, 28.29,
28.35, 28.44
час приховує Й., 24.37
шахраї й обмануті в Й., 21.7
як контроль чуттів, 25.44
як медитація на Аніруддгу, **26.28**
Див. також: Віддане служіння;
Свідомість Крішні; Медитація;
Трансцендентність
Йога-лакиана, визначення, 21.4
Йогама енергія, 18.4, **21.19**
Йога-самадгі, визначення, 20.53
Йоги
Брахма, якому поклоняються Й., **32.10**
вимоги до Й. *Див.:* Йога, вимоги в
віддані порівняно з Й., 21.7, 23.42, 24.29
віддані як Й., 25.2
Господь
бачений Й., **24.28**
перемагає Й., 19.22
порівняно з Й., 23.44
довголіття Й., 26.57
досконалий Й., порівняно з показним,
23.43
досконалість відданого служіння Й.,
25.19–19
досконалість досяжна Й., 23.12
космічна подорож Й., 23.43
медитує на Господа, **19.28–28**
найкращі Й., віддані як, 25.43
сила Й., 23.21, 23.34–35
сила поширення, 23.44
смерті уникає Й., **18.15**
так звані Й. і статеve життя, 20.35
фальшиві Й., 31.31, 31.33
фальшиві Й., порівняно з істинними,
21.12, 21.14, 24.28
целібат і Й., 26.57
шукає форму Господа, **21.13–13**
як худий, 21.45–47
Див. також: Відданий(и); Містичні сили;
Йога(и)

Йоджана, визначення, 30.24
Йонір махад-брахма
прадгана як, 26.11
як сукупні елементи, 26.11

К

Кадру, 19.14
Кайваля, 27.29
визначення, 21.12
Див. також: Єдність
Кайтабга, демон, **24.18**
Кала, **24.22–23**
Кала
визначення, 26.16
Див. також: Час
Кала поширення, 21.32, 24.10
Калі, Богиня, 32.2
поклонників обманує, 23.57
розбійники поклонялися Б.К., 19.1
Калі-юга
Вайвасвата Манвантара К.-ю., 20.1, 21.3
демони і тривоги в К.-ю., 17.15
діти в К.-ю., 24.15
медитація йогів недоцільна в К.-ю., 21.7
міжпланетна подорож в К.-ю., 23.41
місця паломництва в К.-ю., 20.4
одруження в К.-ю., 21.15, 22.16, 24.15
очільники держави в К.-ю., 21.50, 21.55
переслідування матеріальної насолоди,
20.18
повторення імені Господа для К.-ю., 21.6,
21.7, 24.35
прихід Господа, 24.26
розумові мудрування в К.-ю., 24.17
санньяса в К.-ю., 24.35
суспільство в К.-ю., 22.16, 22.29, 24.35
чудесні води в К.-ю., 21.38–39
Кама-шастра посилення про статеve
життя, 23.11
Камса, 18.4, 23.55
Канібалізм, 30.13
Капіла (атеїст), 21.32, 24.10, 24.19, 33.34
Капіла, Господь
благословення від Г.К., **32.43**
Брахма поклонявся Г.К., **24.11–11**
в лоні Девахуті, **24.18**
віддатися Г.К. *Див.:* Віддання Господу
відречення Г.К., **33.12–12, 33.33**
втілюється, щоб давати знання, **33.5**

- Девахуті прославляє Г.К., **29.5, 33.2–5, 33.8**
- із сім'я Кардами, **24.6**
- атеїст імітує Г.К., **21.32, 24.10, 24.19, 33.34**
- Кардама, батько Г.К., **21.32, 22.19, 24.11, 24.29, 24.30, 24.33, 24.35**
- Див. також:* Кардама Муні, Капіла та К.М.
- Кардама, звертається до Г.К., **24.30–34**
- Кардаму наставляв Г.К., **24.38–40**
- місія Г.К., **25.1–1, 25.11, 33.12**
- народився у Девахуті, **33.2, 33.4–4**
- оповіді Г.К., **25.13–27, 25.32–26.8, 26.10–27.16, 27.21–28.44, 29.7–32.43, 33.10–11**
- півбоги при появі Г.К., **24.7**
- планета Г.К., **33.30**
- подорожі Г.К., **33.34**
- порівняно з сокирою, **25.11**
- пояснює філософію санск'я, **21.32, 22.19, 24.10, 24.17–19, 24.30, 24.36–37**
- прив'язаність Девахуті до Г.К., **33.20–22**
- приклад встановив, **33.12**
- прихід Г.К., мета, **24.30, 24.35–37, 25.1–1, 25.11, 33.5, 33.12**
- просвітлив Девахуті, **24.18, 24.40**
- риси тіла Г.К., **24.17**
- розваги Г.К., як чисті й сокровенні, **33.36–37**
- слухання про Г.К., благословення для, **33.37**
- теперішня обитель Г.К., **33.34–35**
- цитовано Г.К. *Див.:* Капіла, посилення Шаунака прославляє Г.К., **25.1–3**
- як Верховний Господь, **25.1, 25.41–43, 33.8, 33.20, 33.33**
- як Ґарбгодакашаї Вішну, **33.2**
- як поширення *амша*, **24.10**
- як син Девахуті, **24.19–19**
- як син Кардами, **22.19, 24.11, 24.29, 24.30, 24.33, 24.35**
- як утілення Господа, **24.16, 24.33–33, 25.1, 25.9**
- як *шаранья*, **25.11**
- якості Г.К., **33.9**
- Капіла, цитований про Кардаму, **24.38–39**
- щодо Девахуті, **24.40**
- щодо Його приходу, **24.35–37**
- Карана (причинний) океан всесвіті в О.К., **20.15, 20.17**
- Див. також:* Океан Ґарбга; *Махат-таттва*
- Каранодакашаї Вішну (Маха-Вішну), **20.12, 20.17, 26.52**
- Кардама Муні, **25.5**
- багатство К.М., **33.15–19**
- Брахма наказав К.М. народжувати дітей, **21.6**
- Брахма прославляв К.М., **24.12**
- в містичному палаці, **23.38–41, 23.45**
- виглядав блискучим після аскези, **21.45–47, 21.45–47**
- висловлює бажання Господу, **21.15–15**
- відречення К.М., **24.42–24.42, 24.43–45, 24.46–47**
- Господь
- в сімені К.М., **24.6–6**
- виконав бажання К.М., **21.23**
- задоволення К.М., **21.8–8**
- зворушений до сліз, **21.38–39, 21.38–39**
- побачив К.М., **21.8–12, 21.12, 21.34–34, 21.45–47**
- пророцтво, **21.27–31, 21.32–32**
- якого усвідомив К.М., **24.43, 24.45–46**
- Девахуті
- бажала дитину від К.М., **23.10–10, 23.11–11**
- благословенна К.М., **23.4–8, 23.8–9**
- запитала К.М., про безстрашність, **23.51–51**
- запліднив К.М., **23.47**
- збентежена палацом К.М., **23.22–22**
- кохана К.М., **23.4–5**
- нарікає К.М., **23.52–52, 23.54–54, 23.55–57**
- насолоджувалася, **23.39–40, 23.44–46**
- одружена з К.М., **22.22**
- повідомив К.М., що Господь стане її сином, **24.2–4, 24.4**
- порадив скупатися в озері Бінду-саровара, **23.23**
- привабився К.М., **23.37**
- служила К.М., **23.1–1, 23.2–5, 23.6–8, 23.37**
- турбується про відхід К.М., **23.49–49**
- чула про К.М., від Народи, **22.10**
- дочки К.М.
- Брахма і Д.К.М., **24.14–15**
- одруження Д.К.М., **24.21–24**
- духовно потужний, **23.3, 23.10**
- Капіла повчає К.М., **24.38–39, 24.40**

- Капіла, до якого звернувся К.М., **24.30–34**
літак К.М., **33.15**
медитація К.М., **21.6–7**, **21.7**
мудреці одружилися з дочками К.М.,
24.21–24
насолоджувався з Девахуті, **23.39–40**,
23.44–46
оселя К.М., **33.13–13**, **33.16–18**
півбогів перевершив К.М., **23.41**, **23.42**
повернувся до Бога, **24.47**
погодився одружитися з донькою
Сваямбгува Ману, **22.15–16**,
22.18–19, **22.19**
полишає дім, **24.35**
поширився у дев'ять форм, **23.44**, **23.47**
Сваямбгува Ману
благав К.М. одружитися з його
донькою, **22.8–14**
вдячний К.М., **22.5–7**, **22.7**
віддав Девахуті К.М., **22.22–24**
наблизився до К.М., **21.45–47**
отримав, **21.48–49**
прославлений, **21.50–56**
склав поклін К.М., **21.51**
створив замок у небі, **23.12–21**, **23.21**
у порівнянні з
місяцем, **23.38**
нешліфованим самоцвітом, **21.45–47**
рухом повітря, **23.41**
цитовано. *Див.*: Кардама Муні,
цитований
як батько Капіли, **21.32**, **22.19**, **24.11**,
24.29–30, **24.33**, **24.35**
як *брахмачарі*, **22.19**, **22.23**
як відданий Господа, **23.42–43**
як духовний вчитель Девахуті, **24.5**
як звільнена душа, **21.34**
як містичний йог, **21.4**, **23.12**, **23.13**, **23.34**,
23.35, **23.41–44**, **23.47**, **23.49**
як Праджapati, **24.12**
як розвинутий, **22.13**
як *санньясі*, **24.42–24.42**
як син Брахми, **24.12**
як трансценденталіст, **23.9**, **23.10–10**,
23.42
Кардама Муні, цитований про
Девахуті та трансцендентність, **23.6–8**
півбогів, **24.27–27**
прихід Капіли, **24.30**
те, що Господь став сином Девахуті,
24.2, **24.4**
- Карма
Господь присуджує К., **24.45**
інтелект відповідно до К., **20.17**
порівняно з електричним вентилятором,
28.38
процвітання завдяки К., **27.8**
яг'яртха-К., **22.29–30**
Див. також: Доля
Карма-йог, визначення, **20.34**
Карма-його, **23.57**
Кармапранам, **29.10**
Кармі
як матеріалісти, **27.23**
Див. також: Матеріаліст(и)
Карна-рандграйх, визначення, **22.7**
Кастова система. *Див.*: *Варнашрама*, система
Кастурі, визначення, **21.44**
«Катха Упанішада», цитована щодо
Господа, як вічного повелителя, **29.36**
Господа, як того хто підтримує, **33.3**
Див. також: «Катха Упанішада»,
посилання
«Катха-упанішада», посилення про
Господа як головну живу істоту, **21.16**
Господа як трансцендентного, **26.5**
Див. також: «Катха-упанішада»,
цитована
Каурави. *Див.*: Куру
Каша трава, **22.29–30**
Каш'япа, **17.18**, **19.23**
Квіти
біля озера Бінду-саровара, **21.42–43**,
21.42–43
в духовному світі, **28.15**
обсипали К.
півбоги Господа Вепра, **18.8–8**
під час приходу Господа Капіли, **24.8**
Квітка лотоса з Їрбгодакашаї Вішну, **20.16**,
20.17
Керівник і підлеглий, **23.51**
Кеші, демон, **19.24**
Кімпуруші, **20.45–46**
Кіннарі, **20.45–46**
Кіртан. *Див.*: Повторення святого імені
(імен) Господа
Кобра порівняно з демоном, **18.13**
Колесо, час порівняно з, **21.18**
Колодязь (закинутий), сімейне життя
порівняно з К., **24.41**
Контрацепція, **30.21**, **31.17**
Контроль народжуваності, **30.21**, **31.17**

- Контроль чуттів, 25.44
 людське життя дає К.Ч., **31.19**
 через віддане служіння, 27.5, 31.36
 через повторення Харе Крішна, 25.33
 через *прасад*, 25.33
 штучний К.Ч., 27.5
Див. також: Аскеза; Целібат;
 Відречення; Зречення
- Концентрація. *Див.:* Медитація
- Коран, 32.19
- Корислива діяльність
 віддане служіння розвіює К.Д., 24.17
Див. також: Діяльність, матеріальна;
 Карма; Чуттєве задоволення;
 Гріховні діяльності
- Корислива діяльність, заплутаність,
 докладно, **32.1–21**
- Корисливі працівники. *Див.:* Матеріаліст(и)
- Корова(и)
 Господь береже К., 22.3
гаві, **21.44**
 Земля порівняно з К., 18.20
 молоко К., 19.23
 при народженні демонів, **17.13**
- Космічна подорож, 33.15
- Брахми, 24.20
 до інших планет, 23.41
 йогів, 23.43
 людей і сіддх, порівняно, 24.8
- Космічний прояв. *Див.:* Творіння,
 Матеріальний світ; Матеріальна
 природа; Всесвіт(и)
- Кохання
 вічне К., порівняно з тимчасовими,
 25.38
 до Господа, 27.27, 28.18, 28.34
 бракує матеріалістам, 23.8
 в обов'язковому поклонінні
 Божеству, 29.24
 піднесення через К., **32.22–22**
 у відданому служінні, 29.35
 Чайтанья розповсюдив К., 23.8
 як досконалість, 23.7–8
 як Крішна, 27.6, 27.10
Див. також: Віддане служіння
 матеріальне К., як оманне, **30.8–8**
 порівняно з хіттю, 31.29
- Коштовності
 в замку Кардами Муні, **23.13, 23.18, 23.19**
Див. також: Золото; Гроші; Розкіш
- Крадії, **28.4–4**
- Країни
 демони і заворушення в, 17.5
 міркування матеріаліста, 17.17
Див. також: певні країни
- Краса
 Господа, **28.16–17**
 духовна, 28.16
 жінки, 20.30, 23.37, 24.14
 замку Кардами, **23.13–21**
 матеріальна К., **20.34–35**
 порівняно з духовною, 20.31
 обличчя, 23.33
 сутінкової жінки, **20.29–37**
- Краса ляльки в порівнянні з вродою жінки,
 20.31
- Крату, 24.15, **24.22–23**
- Кріпана*, визначення, 31.17
- Крішна, Господь
 Арджуна і Г.К., 17.1, 17.15, 22.7, 24.32, 24.37,
 28.35
 бажання Г.К., Арджуна прийняв, 28.35
 визначені обов'язки для задоволення
 Г.К., **27.21–21**
 віддаватися Г.К. *Див.:* Віддання себе
 віддані бачать усюди Г.К., 27.10
 віддані Г.К. *Див.:* Відданий(і)
 віддзеркалення Г.К. в матеріальному
 світі, 27.11–12
- Відура відданий Г.К., **20.2, 20.3–3**
- Вішну-таттва* включена до Г.К.,
 32.8
- всюди як віддзеркалення, 27.11–12
- дурні міркують, 24.16
- жителі Двараки вітають Г.К. із
 поверненням, 22.28
- запропонована їжа Г.К. *Див.:* *Прасад*
 знання про Г.К. *Див.:* Знання про
 Господа; Знання, духовне
- з'явлення Г.К. *Див.:* Верховний Господь,
 з'явлення
- ім'я Г.К., як Сам Крішна, 24.35
- їжа, яку пропонують Г.К., 29.15
- Каурави проігнорували настанови Г.К.,
 20.2
- колір Г.К., **28.13–13**
- любов до Г.К. *Див.:* Любов до Господа
 обитель Г.К., 18.4, **19.31–31, 21.11, 24.29**
Див. також: Дварака; Голока
 Вріндавана; Матхура; Духовний
 світ; Вайкунтха; Вріндаван;
 око Г.К., сонце як, 26.55

- оспівування Г.К. *Див.*: Повторення святого імені(імен) Господа
- оспівування про Г.К. *Див.*: Оспівування про Всевишнього Господа;
- Слухання і оспівування палаци, що побудував Г.К., 23.13
- пізнаний через писання, 32.28
- порівняно з царем, 25.38
- поширення Г.К., приклади, 32.8
- рівний до усіх, 25.41
- розваги Г.К.
- приклади Р.Г.К., 28.6
- що варті поклоніння, 25.34
- Див. також:* Верховний Господь, розваги
- розум *goni* бентежить Г.К., 23.50
- Рукміні викрав Г.К., 22.16
- син Г.К., викрав дочку Дурьодгани, 22.16
- служіння Г.К. *Див.*: Віддане служіння спілкування з Г.К., 23.55
- стосунки з Г.К.
- різновиди С.Г.К., 25.38
- у родині Господа, 30.7
- як вічні, 25.38–38
- як друг, 25.38–38
- як син, 25.38–38
- Див. також:* Верховний Господь, стосунки з
- тіло Г.К., нематеріальне, 24.16
- учнівська послідовність від Г.К., 26.33, 29.17
- Див. також:* Учнівська послідовність; Духовний вчитель(і)
- форма(и) Г.К., 26.46
- Див. також:* Верховний Господь, тіло; Верховний Господь, форма(и).
- цитовано Г.К. *Див.*: «Бгаґавад-гіта», цитована
- Чайтанья як Г.К., 24.26
- щирій душі допомагає Г.К., 20.4
- як абсолютний, 25.38
- як *аді-пуруша*, 26.52
- як Верховний Бог-Особа, 26.3
- як Верховний Господь, 18.20, 19.24, 24.10
- як верховний повелитель, 29.44
- як відначальна форма Господа, 24.31, 28.4
- як власник, насолодник і друг, 27.25
- як друг усіх, 27.4
- як духовний вчитель, 25.38
- як Мадана-мохан, 31.36
- як син Нанди, 24.11
- як трансцендентний, 29.14
- який стосується всього. *Див.*: Свідомість Крішни
- Див. також:* Радга-Крішна; Верховний Господь
- Крішна. *Див.*: Крішна, Господь
- Крішналока, 18.4, 19.15, 19.31, 21.25, 29.13
- віддані, що піднялися до К., 27.29
- сімейне життя на К., 30.7
- Див. також:* Духовний світ; Вріндаван
- Крішна-према*, визначення, 23.8
- Див. також:* Любов до Господа
- Крія, 22.22–23
- Кров робить молоко, 19.23
- Круговорот народження та смерті
- віддане служіння перевершує К.Н.С., 24.38
- вчені не можуть подолати К.Н.С., 24.38
- Господь зупиняє К.Н.С., 18.4
- демони занурені у К.Н.С., 18.10
- страждання через у К.Н.С., 21.17
- Див. також:* Народження; Ув'язнення, матеріальне; Смерть; Переселення душ(і)
- Кувера, Господь, 23.39
- Культура. *Див.*: Цивілізація, людська; Суспільство, людина; *Варнашрама*, система; Ведична культура
- Кумари, чотири, 24.20–20, 25.36
- Куру (Каурави)
- настанови Крішни проігнорували, 20.2
- Яду проти К., 22.16
- Курукшетра, 21.25
- Курукшетра, битва
- Арджуна турбується під час Б.К., 17.1
- Каурави програли Б.К., 20.2
- Крішна повертається до Двараки після Б.К., 22.28
- Куша*, трава, 22.29–30
- Кушаварта (Хардвар), 20.2, 20.4–4
- Кх'яті, 24.22–23
- Киатрам*, визначення, 21.56
- Киатрій(і)*
- вбивство, 21.50
- обов'язки і служіння К., 21.50, 29.15
- одруження з родом *брахмана*, 21.28
- одруження через викрадення, 22.16
- порівняно з усім тілом, 22.4
- сьогодні, 22.16

ставлення *брахмана* до К., 21.56, **22.3–4**, 22.4
 що створений із рук Господа, 22.2, **22.3**
Див. також: Цар(и); Уряд(и), лідер(и);
 певні *кшатрії*
Кшетра-р'я, 26.21
 визначення, 22.4
 Кшіродакашаї Вішну, 20.12, 20.17, 20.25, 26.52
Див. також: Наддуша

Л

Лакшмі, 24.31
 з Вішну, **28.26–26**
 медитація на Л., **28.23**
 як «мати» Брахми, 28.23, 28.25
 Лакшмі-Нараяна, 20.25
 Лідери, уряд, *Див.:* Уряд(и), лідер(и).
 Лікар в аналогії хвороби і матеріального
 життя, 20.35
 Ліла, визначення, 26.7–8
 Ліс, відхід до Л., 24.41
 Лісова пожежа порівняно з матеріальним
 світом, 24.27
 Літак(и)
 Брахми, 24.20
 в давнину, 22.17
Див. також: Космічна подорож
 Літак-лебідь, Брахма подорожує Л.-л., 24.20
 Людина(люди)
 верстви, *Див.:* *Варнашрама*, система
 Господь у формі Л., 24.16
 для відданого служіння, 22.19
 життя як, *Див.:* Людське життя
 їдять (*ракшаси*), **20.19–21**, 20.22
 їжа для Л., 27.8
 матеріалістичні Л. *Див.:* Матеріалісти
 на рівні *парамахамса*, 22.19
 на рівні тварин, 31.33
 народження Л., **30.34–34**
Див. також: Народження
 не для задоволення чуттів, 23.53
 ненароджені, **31.1–23**
 «брати», 31.10
 молитви Н.Л., **31.11–21**
 нещастя Н.Л., **31.5–11**, **31.17**
 пам'ять про, **31.9**
 розвиток Н.Л., **31.2–4**
 харчування Н.Л., **31.5–5**
 новонароджена Л., **31.24–27**

півбоги порівняно з Л., 17.1
 призначення Л., 24.38
 рівні Л., детально, **29.31–33**
 свідомість Крішні для всіх Л., 29.23
 смерть Л. *Див.:* Смерть
 як віддані або демони, 26.5
 як двічі народжені, 24.15
 як нащадки Ману, 22.31
Див. також: Цивілізація, людська;
 Життя; Живі істоти; Суспільство,
 людське; Зумовлена(и) душа(и)
 «Людина гадає, а Бог сповняє», 21.28
 Людожери (*ракшаси*), **20.19–21**, 20.22
 Людство, *Див.:* Людина(и); Суспільство,
 людське

М

Магія, *Див.:* Містична сила
 Мадана-мохан, 31.36
 Мадгу, демон, **24.6**
 Майтрея Ріші
 Відура зустрів М.Р., у Хардварі, 20.2,
20.4–4
 Відура почув про Господа від М.Р., **19.33**
 оповіді М.Р., **19.32**, **25.5–33.37**
 цитовано, *Див.:* Майтрея Ріші, цитовано
 як авторитет, 20.9
 як *бгагаван*, 25.4
 Майтрея Ріші, цитований про
 Брахму, **24.20**
 вгамування страху півбогів, **17.1**
 і Господа, **19.1**
 і Капілу, **24.10**
 Вараху і Хіраньякшу, **19.31–32**
 Господа, Ґаруду і мудреця Кардаму, **21.22**
 Девахуті та Кардаму, **23.1**
 Девахуті, яка поклонялася Господу, **24.5**
 Кардаму
 і Господа, **21.33**
 і Капілу, **24.41**
 і Сваямбгува Ману, **22.1**
 медитацію, **21.6–7**
 створення повітряного палацу, **23.12**
 причину Творіння, **20.12**
 Хіраньякшу і Господа, **18.1**, **18.13**, **19.31–32**
Мала-маса, визначення, 21.18
Мала-сана, визначення, 23.31
Мам, визначення, 24.39
Мап (людина), походить від *Ману*, 22.31

Мангала, визначення, 21.25

Мангала-аратріка, церемонія, 22.33

Маномаям, 28.30

Мантра

Харе Крішна М. *Див.*: Харе Крішна
мантра

щоби «стати Богом», 20.35, 22.7

Див. також: Повторення святих імен(и)
Господа

Ману

Брахма створив М., 20.49, 20.51

Вайвасвата М., 20.1, 21.3

люди походять від, 22.31

тап (людина) походить від «М.», 22.31

обов'язок і тривалість правління М., 20.1

Сваямбгува М. *Див.*: Сваямбгува Ману
тривалість життя М., 22.35, 22.36

у день Брахми, 21.3

як представник Господа, 21.51

Ману-самхіта посилання про жінку, 22.25,
33.19

Ману-сміті посилання про шлюб, 22.16

Марічі, 20.10, 24.9, 24.15, 24.20, 24.22–23,
32.12–15, 32.12–15

«Маркандея Пурана», цитована про
людський ембріон, 31.5

Марути, 19.25

Матеріалізм

дві хвороби зумовленої душі, 27.23

ілюзія М. *Див.*: Ілюзія

ув'язнення, 27.3–3

Див. також: Прив'язаність; Тілесна
концепція життя; Чуттєве
задоволення

Матеріаліст(и)

бідність М., 26.31

в ілюзії, 23.57

віддані можуть здаватися М., 27.23

відсутність любові до Господа, 23.8

віруючі як М., 31.32

Господь карає М., 17.30

Господа відкидають М., 32.18–18

діяльність М., 21.12

духовного усвідомлення не досягають
М., 20.53

література М., 32.19–19

ознаки М., 30.1–15, 31.33

опис М., 30.1–15

півбоги, яким поклоняються М., 26.61,
32.2

писання відкидають, 32.18–18

поклоніння півбогам, 26.61, 32.2

порівняно з відданими, 27.26

порівняно зі свинями, 32.19–19

процеси піднесення для, 32.18

різновиди М., непридатні для свідомості
Крішни, 32.39–40, 32.40

спілкування з М., 25.20

деградація через С., 25.20, 31.32–32

уникнення С., 27.7–7, 27.8, 29.18–18,
31.34

статеве життя, шукають М., 23.45

теми для слухання М., 32.18–19

у сімейному житті, 31.41–41, 32.1–1

як войовничі, 17.29–30, 18.1

яких засуджено, 32.19–19

Див. також: Атеїст(и); Демон(и);
Невідданий(и)

Матеріальна енергія. *Див.*: Енергія
Верховного Господа

Матеріальна прив'язаність. *Див.*:
Прив'язаність, матеріальна

Матеріальна природа, 26.10–72

увійшов Господь разом з елементами
і махат-таттвою, 26.50–50

підпорядкування М.П., 29.44

вплив М.П., свобода від, 27.19–20

Господь повеліває М.П., 18.8, 20.12

гуни М.П. *Див.*: гуни природи

для чуттєвої насолоди зумовленої душі,
20.12

еволюція М.П. *Див.*: Еволюція

елементи М.П. *Див.*: Елементи

закони М.П. *Див.*: Закони природи

запліднена Господом, 26.19–19

збентежена народженням демонів,
17.3–15

збуджує Господь, 26.17, 26.17–19

звільнення від. *Див.*: Звільнення

і Верховний Господь, стосунки між, 26.9
контрольована

Господом, 25.42–42, 26.9, 29.40–45
півбогами, 29.44

контролює живі істоти, 26.6

народження в М.П. *Див.*: Народження

непроявлена М.П., як прадгана, 26.10

панує над усім, 17.20

принципи, 26.10–72

склад, 20.13

спілкування з М.П., зумовлення і, 27.21

створена М.П., призначення, 33.3–3

Див. також: Творення

тіла, створені за допомогою М.П., 26.5–5
у порівнянні з

дружиною Господа, 26.9
матір'ю живих істот, 26.9

час збуджує М.П., 26.17–17
що проявлена сама собою, 29.40

як вічна, 26.9
як енергія Господа, 32.7
як мати, 26.19

як *пракріті*, 25.11

як *сагуна* Брахман, 26.19

Див. також: Матеріальний світ; *Мая*; *гуни*
природи; Планета(и); Всесвіт(и)

Матеріальне життя

віддане служіння усуває М.Ж., 25.27
відданий не має бажання М.Ж., 25.39–40,
25.39–40

гуни природи керують М.Ж., 25.15
демони заохочують М.Ж., 17.16–17, 17.20
діяльність у М.Ж., 17.1, 21.7

духовне життя порівняно з М.Ж., 20.35
его (оманне) спричиняє М.Ж., 26.26, 26.61
задоволення М.Ж., ілюзія, 30.4–5
закони М.Ж., 17.19

звільнення від М.Ж. *Див.:* Звільнення
матеріальна свідомість викликає М.Ж.,
26.7

необхідність дипломатії в М.Ж., 30.9
непокоєння, неминує в М.Ж., 28.31
нещастя М.Ж., 31.1–31

переселення душі увічнює М.Ж., 21.17
погляд імперсоналістів на М.Ж., 26.7–8
порівняно до

вогня, 27.23
звільненого життя, 25.16
лісової пожежі, 21.17
мрій, 27.4–4, 27.25–25
хвороби, 20.35

потреби М.Ж., Веди забезпечують, 25.1
поштовх до статевго життя, 26.31

приклад М.Ж., утримання корів, 25.13
причини прив'язаності, 25.20–20

статеве життя, як основа М.Ж., 30.28
свобода від М.Ж., 21.17

ув'язнення, 27.3, 32.38–38

філософія М.Ж., 31.32

як злиденне, 28.36

як марна трата часу, 30.1, 30.1–3

як статеве життя, 20.8, 20.23

як страшне, 23.51, 33.11

як чуттєве задоволення, 22.12

Див. також: Прив'язаність;

Матеріаліст(и); Матеріальний світ
Матеріальне задоволення. *Див.:* Насолода,
матеріальна

Матеріальне існування порівняно з
баньяновим деревом, 25.11

Матеріальне тіло. *Див.:* Тіло, матеріальне
Матеріальний світ

віддані не призначені для М.С., 21.20
відносність у М.С., 32.28–28

Господь творить М.С., 21.20–20

гуни природи в М.С. *Див.:* *Гуни* природи
для тих, хто насолоджується чуттями,
21.20–20

добре і погане в М.С., 32.24

добро в М.С., 24.10

духовний світ порівняно з М.С., 19.30,
21.22, 24.10, 24.16

живі істоти в М.С., 22.37

звільнення від М.С. *Див.:* Звільнення
знання в М.С., як недосконале, 26.33

зречення М.С., 21.17

ілюзія в М.С. *Див.:* Ілюзія

насилство в М.С., 29.15

освітлений сьйвом Господа,
опосередковано, 26.3

приваблює демонів, 20.34

причина для М.С., 26.5

проявлений, порівняно з непроявленим,
26.9

ставлення Господа до М.С., 21.31

створення. *Див.:* Творення; Поява

страх в М.С., 17.1, 23.7

тимчасовий М.С., 26.09

у порівнянні з

відділенням поліції, 26.5

котом, 25.24

лісовою пожежею, 24.27

урок історії М.С., 17.19

час у М.С., 24.37

через невігластво, 20.18

щастя М.С., змішане з горем, 25.13

як *асат*, 26.9

як відображення Крішні, 27.11–12

як енергія Господа, 24.16, 24.33, 26.4–4

як жалюгідний, 22.32, 22.37, 24.27, 30.9

Див. також: Нещастя; страждання
як потяг чоловіка до жінки, 24.4

Див. також: Творення; Матеріальна
природа; Планета(и); Всесвіт(и)

Матеріальні бажання. *Див.:* Прив'язаність,

- матеріальна; Бажання; Насолода, матеріальна;
- Матерія
жива істота влилася в *М.*, 27.14
з життя, 26.16, 26.51
і дух, знання про, 27.9
і душа разом, жива істота як, 27.17
як *апара*, нижча, 25.11
Див. також: Матеріальний світ
- Мати (матері)
близнюків, 17.18
знання від *М.*, приклади, 20.9
народження дітей, 20.28
перша і друга *М.*, 24.15
син звільнює *М.*, в старості, 24.40
як ворог, 23.3
Див. також: *Гріхастха(и)*; Батьки;
Дружина
- Матхура, 20.4, 21.25
- Мауна, визначення, 24.42
- Махабхарата
посилання на Г'андгарі та Дгрітараштру,
23.5
священна, 19.34
- Маха-Вішну (Каранодакашаї Вішну), 20.12,
20.17
- Маха-йогі, визначення, 21.4
- Маха-мантра. *Див.:* Оспівування святих
імен(і) Господа; Харе Крішна *мантра*
- Маха-моха, визначення, 20.18
- Махат, визначення, 22.6
- Махатма(и)
духовний успіх через *М.*, 22.6
матеріальна енергія і *М.*, 23.10
свідомість Крішни створює *М.*, 26.31
Див. також: Відданий(і); Чистий
відданий(і); Свята особа(и);
Духовний вчитель(і)
- Махат-таттва, 20.13, 26.9, 26.19, 26.20–24,
32.29
матеріальна природа, введена, 26.50–50
Див. також: Прадана
- Махешвара. *Див.:* Шіва
- Мая
визначення *М.*, 24.36, 25.10
віддане служіння прибирає *М.*, 26.7
все приваблює *М.*, 31.37–37
всі в *М.*, 22.7
Господь
і жива істота стосовно, 24.43
контролює *М.*, 20.8, 31.15
створює і є за межами *М.*, 26.4
дві складові *М.*, 30.4
демонів вбиває, 28.29
домогосподар в *М.*, 21.31
жіноча врода і *М.*, 20.31, 31.37–40
зумовлена душа в *М.*, 20.43, 24.45
насолада чуттів як *М.*, 20.12
невіддані, яких переслідує *М.*, 20.27
остання пастка *М.*, 24.45
помилкові уявлення імперсоналістів про
М., 19.37, 20.8
порівняно з хмарою, 32.28
родина в *М.*, 30.7
свідомість, 25.15
свобода від *М.*, 24.43
сила *М.*, 28.44, 31.20–20
чоловіча форма як *М.*, 31.41
як зовнішня енергія, 25.37
як представник Господа, 25.10
Див. також: Тілесна концепція життя;
Его, оманне; Ілюзія; Матеріальний
світ
- Мая (Дур'га, Калі), богиня
обманює тих, хто поклоняється, 23.57
розбійники поклонялися Б.М., 19.1
- Маяваді
назва, визначення, 19.37
Див. також: Імперсоналіст(и)
- Медитація
безособистісна *М.*, 28.13, 28.16, 28.20–21,
28.23–25, 28.26, 28.29–30
в *Калі-югу* недоцільна, 21.7
досконалість у, 21.7
задоволення почуттів виключає *М.*, 21.4
йогів *М.* на Господа, 19.28–28, 28.13–33
на відданих Господа, 28.18–18
на Господа, 28.7, 33.26
на Говінду, 20.4
на Лакшмі, 28.23
на Наддушу, 20.52, 28.12
на півбогів, імперсоналістів, 28.22
на розваги Господа, 28.6, 28.6–7
на серце, 28.5
на форму Господа, 28.18–20
особистісна *М.*, 29.35
особистісна і безособистісна *М.*, 33.26
помилкова *М.*, 27.19
порівняно з Божеством, 28.26
прогресивний порядок, 28.20, 28.24
розум для *М.*, 28.34–34
слухання й повторення як *М.*, 28.19

- уявна, 28.21
штучна, 28.34–35
щоби «стати Богом», 20.35, 21.6, 23.43
як *смаганам*, 28.26
Див. також: Віддане служіння;
Пам'ятування про Верховного
Господа; Транс; Йога
- Медицина, Аюрведична, 26.37, 26.40,
26.59–60, 28.11, 33.28
асавам як А.М., 23.29
- Менака, 27.5
- Меркурій, планета, 17.14
- Меру, Гора, 23.39–40
- Мета життя
бачити форму Господа, 21.12
через повернення до Бога, 24.47
через святу особу, 22.5
як віддання Господу, 21.16
як любов до Господа, 23.8
Див. також: Досконалість
- Милосердя відданих, 25.21–21
- Милосердя Господа. *Див.:* Верховний
Господь, милість
- Мир через народження хороших дітей, 17.15
- Миролюбність для відданого, 27.8–8
- Міжнародне товариство свідомості Крішні.
Див.: ІСККОН
- Мізки. *Див.:* Інтелект; Розум
- Міста
в давнину, 22.28
Див. також: певні міста
- Містики. *Див.:* Відданий(і);
Трансценденталіст(и); Йог(и)
- Містична йога. *Див.:* Йога
- Містичні сили
вимоги, щоб досягти М.С., 21.4
відданий, не бажає М.С., 25.37
Господа М.С., 19.22, 19.26
Кардами М.С., 21.4, 23.12, 23.13, 23.34,
23.35, 23.41–44, 23.47, 23.49
не мета йоги, 28.1
приклади М.С., 27.30
Свідомість Крішні як М.С., 25.26
Хіраньякші М.С., 19.17–21
як матеріальні, 27.30
Див. також: Сила
- Місця паломництва
благодійність у М.П., 21.30
для очищення, 20.4
омовіння в М.П., 23.23
у теперішній час, 20.04
- Місяць
Кардами і Девахуті порівняно з М., 23.38
півбог М., 25.42
піднесення до М., 32.3–3
при народженні демонів, 17.8
тривалість життя на М., 25.37
- Місяці у ведичному календарі, 21.18
- Місячне світло, Брахма відмовився від
форми, 20.39
- Можливості, якими користується розумна
людина, 23.57
- Мокиша. Див.:* Звільнення
Молитва(и)
Господу, користь М.Г., 21.28
Девахуті до Капіли, 25.7–11, 33.2–8
дитини в утробі матері, 31.11–21
півбогів і демонів, порівняно, 19.1
Див. також: Поклоніння Господу
- Молоко
в аналогії зі змією і невідданим, 19.33
кров робить М., 19.23
- Монізм. *Див.:* Імперсоналізм
- Моністи
посилання щодо злиття з Всевишнім,
21.12
Див. також: Імперсоналіст(и); Г'яні
- Моха*, визначення, 20.18, 26.5
- Мохіні, втілення Господа, 31.36
- Мрігах*, визначення, 18.3
- Мудга-дгіях*, визначення, 20.37
- Мудги*, визначення, 24.16, 24.33
- Мудрець(і)
Брахма створив М., 20.52
дев'ять М., названі, 24.15
дочки Кардами одружені з М., 24.21–24
на зібранні Наймішаранья, 19.33
поклоняючись Господу, 22.29–30,
22.29–30
ствалення царя до М., 21.56
як ідеальні особи, 21.4
Див. також: Брахман(и); Г'яні; Ріші
Відданий(і); Свята людина(и);
певні мудреці
- Музика
матеріальна М., порівняно з духовною,
20.38
при появі Капіли, 24.7
у палаці Сваямбгуви Ману, 22.33
- Мукті. Див.:* Звільнення
- Муні*
визначення, 24.42, 28.20

відданий як *М.*, 27.8
 порівняно з відданими, 28.20
Див. також: Відданий(і); певні муні
 Мускусний олень, 21.44
 М'ясо, вживання, 20.53, 24.35, 32.2

Н

Нагі, **20.48**
 Наддуша, 26.50
 відданий розуміє Н., **29.34–34**
 всюди, 28.42, **29.20–23**
 Господь як Н., 20.12, 20.17, 20.28, 21.12,
 21.23, 22.4, 24.45, **24.46**
 для всіх, **29.20–24**
 душа і Н., зв'язок між, **26.18–18**
 знає все, 24.45
 знищує живі істоти, **29.38**
 імперсоналісти неправильно розуміють
 Н., 29.34
 медитація на Н., 20.52, **26.72, 28.12**
 милість Н., 26.18, **31.18–18**
 порівняно
 до птаха, 26.18
 до сонця, 22.4
 з душею, 22.4, 24.45, 28.43, 29.20, 29.27,
 29.34, **31.13–13, 32.29**
 пробуджує живу істоту, **26.71**
 усвідомлення Н., 21.12, 25.19, 25.29,
 32.26–26, 33.30
 філософія щодо Н., **26.18–18**
 форма Н., опис, **28.13–33**
 як аспект Абсолютної Істини, 24.39
 як елемент, 26.18
 як незалежна, 29.27
 як свідок, 26.18
 як трансцендентна, 29.27, 31.13
Див. також: Кшіродакашаі Вішну;
 Верховний Господь
 Надсвідомість Господа, 26.3
 Наймішаранья, мудреці, 19.33
Найштіхка-брахмачарі, визначення, 22.14,
 24.20
 Нанда Махарадж, 24.11, 29.15
 Напрямки, керівні півбоги, 23.39
 Нарада Муні, 31.44
 Брахма і Н.М., **24.20–20**
 Девахуті і Н.М., **22.10**
 піднесення Н.М., 23.7
 Юдгіштхіра і Н.М., 21.30

як авторитет, 20.9
 як *найштіхка-брахмачарі*, 24.20
 «Нарада Панчаратра» цитована щодо
 служіння Господу з очищеними
 чуттями, 25.18
 Нараяна, Господь
 як верховний, 21.32, 24.31, 29.14
Див. також: Верховний Господь; Вішну
 Народження
 близнюків Н., 17.18
 Бога Н. *Див.:* Верховний Господь,
 з'явлення
 борги слідують за Н., 22.20
 в матеріальній енергії, 26.11
 в тілі тварини, 30.29
 в товаристві відданих, 25.40
 в хорошій сім'ї, 22.33
 високе Н., не дає звільнення, **27.3**
 Господа і живої істоти Н. протиставлено,
 24.6
 луни природи керують типом Н., 25.40,
 27.3, 28.43
 демонів Н., 17.4, 17.15
 демонів Н. Діті, 17.2, 17.15–16, **17.18**
 для продовження пекельного життя,
 30.29
 звільнення від Н. *Див.:* Звільнення
 контроль Н., 30.21, 31.17
 нешастя Н., **31.22–24, 31.26**
 освячення перед Н., 20.28
 очищення для Н., 33.6
 перше і друге Н., 24.13, 24.15
 причини Н., **26.38**
 серед собакоїдів Н., 33.6
 у родині *брахмана* Н., 33.6
 через матеріальну діяльність, **27.3**
 чоловіка Н., порівняно з жінкою, 23.11,
 23.48
 як людина, **30.34**
 як початок реакції на корисливу
 діяльність, **31.44**
 як початок тілесних чуттів, **31.46**
 Наротгам дас Тхакур, посилання
 про джерела духовних знань, 28.4
 про місця паломництва, 20.4
Див. також: Переселення душ(і)
 Наротгам дас Тхакур, цитований
 про заплутаність матеріального життя,
 26.26
 про зміну похоті на задоволення
 Крішні, 31.29

Населення

в *Калі-югу*, 22.16, 22.19, 24.35
 Ведична культура регулює Н., 17.15
 демонічне Н., що зростає, 17.4–5, 17.15
 Праджнапаті збільшив, 21.5
 через осячене статеве життя, 20.28, 21.1
Див. також: Громадяни; Суспільство, людське

Насильство

наказано Арджуні, 29.15
 правильне і неправильне Н., 29.15–15

Насолода

для відданих, 25.37
 матеріальна Н.
 бажання М.Н., матеріальний світ створений через, 21.20
 в *Калі-югу*, 20.18
 ведичний процес М.Н., 21.16, 21.21
 свідомість Крішні перевершує, 22.34
 деградація через М.Н., 22.34
 для свиней і собак, 21.14
 духовна насолода порівняно з М.Н., 20.35, 20.38
 жінки шукають М.Н., 23.54
 зумовлена душа врятована від М.Н., 20.1
 зумовлена душа шукає М.Н., 20.12, 20.18
 «йоги» заохочують М.Н., 21.14
 огида разом із М.Н., 21.21
 перешкоджає духовному усвідомленню, 20.53
 прісна в кінці, 22.35
 пекельна Н., 30.5–5
 у *гунах* природи, 25.1
Див. також: Щастя; Задоволення; Чуттєве задоволення; Насолода, матеріальна; Статеве життя

Наукове дослідження тонких форм, 26.34
 Нації. *Див.:* Країни; певні країни
 Націоналізм як примарне служіння, 30.10
 Небезпека, найбільша, 21.18
 Небо, 26.47
 Невігластво
 Брахма відмовився від тіла Н., 20.19
 Брахма створив покриття Н., 20.18
 демони в Н., 20.31, 20.37
 матеріальний світ в Н., 20.18
 ніч як тіло Н., 20.19
 переселення у Н., 29.3–3
 різновиди Н., два дані, 31.30–30

справжній егоїзм, 29.5

Див. також: Тілесна концепція життя; Темрява; Невігластво, *гуна*; Ілюзія;

Невігластво, *гуна*

деградація через Г.Н., 22.36
 народжені демони Г.Н., 20.22
Див. також: Невігластво

Невідданий(і)

мая переслідує Н., 20.27
 слухання від Н., забруднює, 19.33
Див. також: Атеїст(и); Демон(и); Імперсоналіст(и); Матеріаліст(и); певні невіддані

Незаконний секс, 20.53, 24.35, 30.28

Див. також: Статеве життя

Незалежність

Брахми, 18.20–20, 20.16–17, 24.10–10
 Господа і живих істот, 18.20
 зумовлені душі зловживають, 20.18
Див. також: Свобода; Звільнення

Нечестиві особи. *Див.:* Атеїст(и); Демон(и); Імперсоналіст(и); Матеріаліст(и);

Нечистий вид, 21.40

Нещастя

в утробі, 31.6–9
 віддані вільні від Н., 25.24
 матеріального життя Н., докладно, 31.1–31

народження, 31.22–24, 31.26
 народження починає Н., 31.21
 новонародженої людини, 31.24–27
 океан сліз від Н., 28.32
 прибирає Господь, 28.31–32
 прибирає слухання про Господа, 25.23
 різновиди Н., три названі, 25.23
 розв'язання для Н., 31.47
Див. також: Страждання

Нівріпті порівняно з *правріпті*, 32.6

Нірбіджа-йога, 28.34

Нірвана, 25.29, 27.17, 28.35, 33.30

Див. також: Звільнення

Нірв'яліка, визначення, 19.1

Ніргуна порівняно з *сагуна*–Брахманом, 26.15

Нірріті, 23.39

Нітья-баддга, 26.5

Нітьянанда, Прабгу, 25.21

помилкове уявлення про Н.П., 18.2

Ніч

демони народжені вночі, 20.22
 як тіло невігластва, 20.19

Див. також: Сутінки
Нрісімха, Господь
з'явився з колони, 24.6
Прахлада і Г.Н., 20.43
Нью-Делі, замки Моголів, 23.19
Нюх, чуття, 26.37, **26.48**

О

Обітниця мовчання, 24.42
Обітниця мовчання, 24.42
Обман
«йогами», 20.35, 21.7
матеріальною енергією, 23.57
як зумовлена вада, 24.12, 24.17
Обов'язки, **29.15–15**
Арджуни, 32.5
батька, 22.24
батьків, 21.27
брахмачарі, 21.47
для відданих у добрі, **29.10**
домовласника, 21.31
дружини, 22.11, 23.2–5, 23.8
жіночого омовіння, 23.31
керівника до підлеглого, 23.51
матеріальні О., порівняно з духовними,
28.2
підвищення, **32.34–36**, 32.34–36
результати О.
для Господа, 32.5–6
матеріалісти прив'язані до Р.О.,
32.16–21
санньясі, 21.31, 24.34
супроводжують поклоніння Божеству,
29.25–25
у насолоді, 21.16
у свідомості Крішні, **27.21–21**
у системі *варнашрами*, 28.2, 29.25, 32.36
учня О., 22.7
царів-*киатріїв* О., 21.50, 21.52–54
чоловіка О., 22.11, 23.51–52
Див. також: Професія
Озеро Бінду-саровара, **21.33, 21.35, 21.38–44**,
23.23, 25.5
Океан(и)
відданий порівняно з О., 24.44
Гарбгодака О., 19.31, **20.17**
при народженні демонів, 17.7
Хіраньякша переслідував О., **17.24–26**
Олень, мускус, 21.44

Оманне его. *Див.:* Его, оманне
Омкара, поклоніння імперсоналістів, 28.18
Омовіння
настанови для жінок, 23.31
принципи О., 33.14
сприятливі речовини до О. і після, 23.32
у лікувальних цілях, 26.59–60
у місцях паломництва, 23.23
Див. також: Очищення
органів дії, перелічені **26.13**
Особа(и). *Див.:* Люди; Живі істоти; певні
особи
Оспівування про Всевишнього Господа
свобода через О.В.Г., 21.17
Див. також: Повторення святого імені
(імен) Господа; Слухання і
оспівування про Господа
Острів(и)
континенти Землі як О., 21.2
планети порівняно з О., 23.43
Отрута порівняно зі словами невідданого,
19.33
Очищення
у народженні дітей, 17.15
через паломництво, 20.4
через слухання розваг Господа, **20.5**
чуттів О., 21.33
Див. також: Омовіння
«Очі» в коштовно оздоблених палацах,
23.19

П

Павутина порівняно з творінням Господа,
21.19
Пагорб Мандара, **28.27**
Пакистан, 18.19
Палац(и)
імператорів Моголів, 23.19
у небі, Кардама створив П., **23.12–21**, 23.21
Палац, повітряний
Кардама і Девахуті в П.П., **23.37–41**, **23.45**
Кардама створив П.П., **23.12–21**, 23.21–22
Пам'ятування про Всевишнього Господа,
25.44
відречення, **25.26**
дг'яна-йога як П.В.Г., 33.26
полегшує страждання, **25.23**
як мета медитації, 21.7
Див. також: Медитація

Пандави, 19.34

Див. також: Арджуна; Юдгіштхіра

Пантеїзм, 21.31

Див. також: Брахман; Єдність;

Верховний Господь, як
всепроникний

Пара, визначення, 24.45

Парама-самматах, визначення, 21.1

Параматма. *Див.:* Наддуша

Парамахамса, визначення, 22.19

Парампара, визначення, 19.32

Див. також: Учнівська послідовність

Парардги, 32.8–9

Парах, визначення, 26.3

Парваті (Бгавані), 23.1–1, 24.5

Парівраджа, визначення, 24.34

Парікшіт Махарадж, 18.19

Патанджалі, 28.1

Патанджалі йога, система, 26.30

Патанджалі-сутри, 21.12

Пауґанда, визначення, 31.28

Пацієнт у хворобі й аналогія матеріального
життя, 20.35

Пекло

Андга-тамісра, 30.28, 30.33, 30.34, 31.1,
31.32

визволення з П., 30.34–34, 31.1, 31.32

віддані уникають П., 30.34

за гріхове утримання родини, 30.33

задоволення у П., 30.5–5

задоволення чуттів веде до П., 31.32–32

Раурава, 30.28

страждання П., 30.25–34

страждання, подібні до П., 30.29

Тамісра, 30.28

три П., названі, 30.28

Переселення душ(і), 25.7

біди супроводжують П.Д., 31.6

від пекла до форми людини, 31.1

вниз, 30.19

гуни природи визначають П.Д., 25.40,
27.3, 28.43

до вищих планет і назад, 32.3–3, 32.20–20

до жіночої форми, 31.41

до місяця, 32.3–3

до тіла людини, 31.41

звільнення від П.Д. *Див.:* Звільнення

знання, необхідні, 29.3

зупиняє віддане служіння, 21.18

матеріалістів, 31.43

матеріальне життя і П.Д., 21.17

направляє Господь як Наддуша, 31.1–1

не має початку, 31.44

порівняно зі сновидінням, 33.26

причини П.Д., 26.38

гуни природи як П.П.Д., 25.40, 27.3,
28.43

корисливі реакції як, 31.43–43

система піднесення, 30.34–34

спогад про, в утробі, 31.9

страждання триває, 31.21

тонке тіло визначає, 26.34

через реакції корисливої діяльності,
31.43–43

як цикл, 25.38

Див. також: Цикл народження-смерті

Персоналіст(и). *Див.:* Відданий(і)

Писання

благочестю навчають П., 25.26

віддані дотримуються П., 25.21

відречення через слухання П., 25.26

Господь пізнаний через П., 32.28

еволюція, описана в П., 29.29

імперсоналісти неправильно розуміють
П., 25.34

йоги повинні читати П., 28.4–4

матеріалісти відкидають П., 32.18–18

віддані обговорюють П., 29.17

тільки віддані можуть зрозуміти П., 25.25

храмові читання П., 25.36

як авторитети щодо йоги, 25.14

як авторитети щодо Крішні, 28.13

як милість Господа, 32.38

Див. також: «Бгаґавад-гіта»; «Шрімад-
Бгаґаватам»; Веди; певні вірші
з писань

Півбоги, 26.26

божества, при народженні демонів, 17.13

Брахма вгамував страх П., 17.1–1

Брахма головний серед П., 18.20

Брахма створив П., 20.22

в добрі, 20.22

в знанні, 20.31

Вараха, шанований П., 18.8–8

відсутні на Вайкунтсі, 25.38

вітру П., 26.55

вогню П., 26.54

води П., 26.57

Господь

боронить П., 18.9

поклоняються Г., 21.34

порівняно з П., 18.3

- прихід Г. за бажанням П., 24.27
 лун природи П., 26.61
 демони використовують П., 18.22–23, 19.1
 демони порівняно з, 17.16, 17.20, 20.22–23, 20.31, 22.2
 дотику (трав і лікарських рослин), 26.56
 жінки і П., 20.31
 збивають океан, 28.27
 інтелекту, **26.61–61**
 Кардама перевершив П., **23.41, 23.42**
 літаки П., **33.15–15**
 люди на відміну від П., 17.1
 молитви П., 19.1
 напрямки, керовані П., 23.39
 напрямків, **26.55**
 народжені вдень, 20.22
 оманного его, **26.61–61**
 піднесення до планет П., 32.36
 повноваження П., **25.42–42**
 повторно увійшли у всесвітню форму, **26.62–70**
 поклоніння П., 19.1, 26.61, **32.2–2, 32.16**
 порівняно з частинами тіла Господа, 25.42
 поява П. *Див.*: Поява
 представники чуття, **25.32**
 при появі Капіли, **24.7**
 проживання П. *Див.*: Райські планети
 річок П., **26.59**
 розуму П., **26.61–61**
 рук П., **26.58–58**
 статеве бажання не переважає П., 20.23
 смерті П., **26.57**
 страх у П., 17.1
 Хіраньякша і П., **17.22, 17.25**
 цитовані щодо Варахи, **19.30**
 чуттів П., 26.71
 шанувальники, 18.22–23, 19.1, 21.14
 як віддані, 18.6, 25.42
 як віддані Господа, 18.6, 25.42
 як повелителі, 25.38, **25.42–42, 28.27, 29.44**
 як покірні Господу, **25.42–42**
 як слуги Господа, 18.6, 25.42
 як схильні до духовного, 17.16, 17.20
Див. також: певні півбоги
 Південний полюс як острів, 21.2
 Північний полюс, 21.2
Пінда, 32.2
 «Пінда-сіддгі» посилення про вагітність, 17.18
- Піст
 вода полегшує П., 26.43
 у відданому служінні, 27.22
 Піти, **20.42–43**
 Пітрілока, **32.20**
Пітха-стхана, визначення, 22.29–30
 Планета(и) Вайкунтхи, 33.30
 віддані, піднесені до П.В., 27.29
 можливості відданих на П.В., 29.13
 півбоги відсутні на П.В., 25.38
 як вічні обителі, **25.38–38**
Див. також: *Духовний світ*
 Планета Венера, **17.14**
 Планета Земля
 Вараха рятує П.З., **18.2–2, 18.6–6, 18.8–8, 18.9, 18.20**
 луна пристрасті прив'язує людину до П.З., 22.36
 жителі П.З. *Див.*: Люди
 осипання квітами П.З., під час народження Капіли, 24.8
 острови П.З., 21.2
 порівняно з коровою, 18.20
 стурбована народженням демонів, **17.3, 17.4, 17.5, 17.7–13, 17.15**
 як Бгарата-варша, 18.19, 23.43
 як Ілавірата-варша, 18.19
Див. також: Елемент Землі;
 Матеріальний світ
 Планета Марс, **17.14**
 Планета Сатурн, **17.4, 17.14**
 Планета Юпітер, **17.14**
 Планети
 благочестиві й нечестивий, **17.14**
 відмінності між П., 23.43
 Господь підтримує П. в просторі, 18.8
 для живих істот, 29.43
 духовні П., 20.16, **25.38–38, 27.29, 29.13**
Див. також: Духовний світ; Вайкунтха
 Земля П. *Див.*: Планета Земля
 круглі П., 23.43
 Місяць П. *Див.*: Місяць
 небесні П. *Див.*: Райські планети
 нижчі П., через луну невігластво, 22.36
 подорож до П., 23.41, 33.15
 порівняні з островами, 23.43
 стурбовані народженням демонів, **17.3–8, 17.14**
 три системи П., 24.20
 у всесвітній формі, **26.52**
 що плавають, **29.42–43**

- Див. також:* Матеріальний світ;
Всесвіт(и); певні планети
- Плід, людини, *Див.:* Людина, ненароджена
- Повітря життя, 26.37, **28.5–6, 28.9**
- Повторення святого імені (імен) Господа без образ, 33.7
- важливість П.С.І.Г., **29.18**
- для зосередження розуму на Крішні, 28.9
- для *Калі-юґи*, 21.6–7, 24.35
- за будь-яких обставин, 31.21
- завжди свіже, 21.22
- звільняє П.С.І.Г., 25.33, **27.21**
- звільнення через П.С.І.Г., 22.34, 31.21
- значення П.С.І.Г., **25.23, 26.32**
- необхідність П.С.І.Г., **27.6**
- очищає для здійснення жертвоприношень, 33.6
- очищає негайно, 33.6–7
- попередні кваліфікації для П.С.І.Г., **33.7**
- сила П.С.І.Г., **33.6–7**
- страждання полегшує, **25.23**
- у Вріндавані, 20.4
- Чайтанья прославляє П.С.І.Г., 28.10
- як медитація, 28.19
- як найкраще, 27.6
- як обов'язок *брахмачарі*, 21.47
- як очисне, 26.61, 28.10
- як Сам Господь, 21.32
- Див. також:* Харе Крішна мантра;
Оспівування про Верховного Господа
- «Повчання Господа Чайтаньї», посилання щодо форм Вішну, 28.13
- Погода, **25.42–42**
- погана, причина, 17.5
- Подвійність, 27.6
- Подорожі у космосі. *Див.:* Космічні подорожі
- Позіхання, Брахма і форма, **20.41**
- Покарання
- для грішних, після смерті, **30.25–28**
- для м'ясоїдів, **30.25**
- за грішне використання багатства, **30.31**
- за зловживання багатством, **30.31–32**
- за незаконне статеве життя, **30.28**
- порівняно з втратою багатства, **30.32**
- у пеклі, **30.28–31**
- хвороби як П., 30.28
- Покаяння, 25.41, 33.14
- Див. також:* Аскези; Жертвопринесення
- Покинутий колодязь у порівнянні з сімейним життям, 24.41
- Поклоніння
- Богу П. *Див.:* Верховний Господь, поклоніння
- Господу П., 26.21, 26.61, **32.22**
- бажання, виконує, 21.15, **21.21–21, 21.24**
- в храмі, 22.33
- відданий визнає за найкраще, 20.25
- дурні заперечують П.Г., 24.38
- за необхідністю, 24.32
- знання П.Г., 20.52
- користь П.Г., 22.31
- мудреців П.Г., **22.29–30, 22.29–30**
- півбогів П.Г., 21.34
- через свої здібності, 23.57
- як Аніруддзі, 26.28, 26.31
- як Крішні, 28.4
- як Наддущі, **26.72**
- як Хіраньягарбзі, **32.8–8**
- як четвертому поширенню, 26.21
- Калі, 19.1
- матеріальній енергії, 23.57
- півбогам, 18.22–23, 19.1, 21.14
- Умі для гарної дружини, 21.15
- Шіві для гарного чоловіка, 23.1
- Див. також:* Форма божества; Віддане служіння; Любов до Господа; Молитви; Жертвопринесення; Храм
- Поклоніння Божеству
- атеїсти та імперсоналісти відхиляють П.Б., 25.35
- види П.Б., 25.35–36, 29.16
- вимагається від усіх відданих, **29.16–16**
- духовний вчитель навчає П.Б., 25.35
- з Божеством, як сином, 25.38
- звільнення через П.Б., **25.36–36**
- зі знанням Наддущі, **29.21, 29.24–24**
- із встановленими обов'язками, **29.25–25**
- одягання Божества, 28.24
- потрібна любов для П.Б., 29.24
- прасад*, розповсюдження людям, 29.24
- у розумі, 28.30
- філософія П.Б., 25.35–35, **25.36–36**
- що тотожне медитації, 28.18
- як авторитетне, **26.46**
- як вічний зв'язок, **25.38–38**
- як Крішна, 28.4
- як медитація, 28.26
- Порівняння. *Див.:* Аналогії

Порятунок. *Див.*: Віддане служіння;
Свобода; Звільнення; Єдність

Посаг у ведичному шлюбі, 22.23

Послідовність учнівська, 26.33, 29.17

Брахми, 24.19

для духовного успіху, 22.6

знання через У.П., 19.32, 20.9, 24.17, 24.18

Шіви, 23.1

Див. також: Авторитет, духовний;

Духовний вчитель(і)

Похилий вік

син звільнює матір у П.В., 24.40

Див. також: Вік (час життя); Життя,
тривалість; час

Поширення Господа. *Див.*: Верховний
Господь, поширення

Поява

бога вітру, 26.55

бога вогню, 26.54

бога води, 26.57

бога рук, 26.58

бога руху, 26.58

бога смерті, 26.57

бога сонця, 26.55–55

богів напрямків, 26.55

Брахми П., 26.61–61

від взаємодії повітря, 26.38

від вогню, 26.41, 26.49

від дотику, 26.35, 26.38

від звуку, 26.32, 26.35, 26.49

від смаку, 26.41, 26.44

вогню П., 26.38, 26.49

води П., 26.41, 26.49

дотику, 26.35–35

его оманного П., 20.13, 26.23–25, 26.27,

26.29, 26.31–32

елементів, 26.23–25, 32.29

елементів П., докладно, 26.32–61

елементів П., з матеріального прояву,
26.50–72

енергії чуттів, 26.31–31

ефіру П., 26.32, 26.35

з води, 26.44, 26.49

з ефіру, 26.32, 26.34–34, 26.38

з *махат-таттви*, 26.23–24, 32.29

з неба, 26.33, 26.36, 26.49

з повітря, 26.49

з погляду, 26.41

з *прані*, 26.54

з форми, 26.38

запаху П., 26.44

звуку П., 26.32

землі П., 26.44, 26.49

зі слухання, 26.35

зору, 26.35, 26.38,

із запаху, 26.45

інтелекту П., 26.29–31

матеріальної енергії, 26.23–24

місяця, 26.61–61

неба П., 26.49

нюхових чуттів, 26.54

нюху, чуття, 26.44

об'єктів чуттів, 26.34–34

океанів П., 26.60

органів дії, 26.23–24

органу мовлення, 26.54

повітря П., 26.36, 26.49

причин матеріального прояву, 26.10–49

річок, 26.59

розуму, 26.23–25, 26.27, 26.31, 26.38, 26.60

руху, 26.58

сили хвату, 26.58

слухання, 26.32

смаку П., 26.41

трав і ліків, 26.56

форми, 26.34, 26.38

чуттів П., 26.31

чуття зору, 26.55

чуття слуху, 26.32

Шіви П., 26.61

язика, 26.41

Див. також: Види життя; Переселення
душ(і)

Прабодгананда Сарасваті, посилення щодо
небесного піднесення, монізма і
контролю над чуттями, 23.7

Прабодгананда Сарасваті, цитовано
про єдиність, як пекельну, 25.34
про звільнення, 25.34

Правила і порядки. *Див.*: Аскеза;
Жертвопринесення(і)

Праврітті порівняно з *ніврітті*, 32.6
Прадгана

визначення і детально, 26.10–11

порівняно з Брахманом, 26.10

порівняно з *пракріті*, 26.10

схвильована часом, 26.17

як всесвітня оболонка, 26.52–52

як *йонір махад брахма*, 26.11

Див. також: *Махат-таттва*

Прадганам, визначення, 24.33

Праджапаті, 20.9, 21.5, 22.20, 24.12

- Прадьямна, Господь, 21.32
 поклоніння Г.П., 26.21
Пракріта-бгакта, 29.16
Пракріті
 визначення П., 20.12, 20.13, **26.10**
 докладно, 25.11
 живі істоти як П., 25.11
 порівняно з *прадганою*, 26.10
 природа як П., 25.11
 Див. також: Матеріальна природа
- Пранаяма*, **28.11**
- Праотці, звільнення, 20.43
- Прасад*, 29.15, 33.26
 вживання їжі, 21.13
 для тварин, 29.28
 керування язика через П., 25.33
 піднесення через П., 29.23
 розповсюдження П., обов'язкове, 29.24
 у ритуалі *шраддга*, 20.43
- Прасуті, 21.5
- Пратьяг-акшадажа*, визначення, 21.33
- Пратьяхара*, 33.8
- Прахлада Махарадж, 28.18
 Нрісімхадева і П.М., 20.43
 посилання про прихід Господа в *Калі-югу*, 24.26
- Прахлада Махарадж, цитований про
 жування жованого, 32.1
 матеріальне багатство як про марне, 29.13
 прийняття Божого захисту, 24.41
 сімейне життя як покинутий колодязь,
 24.41
- Праяг, 20.4, 23.23
- Предки, жертви в ім'я, **20.43**
- Привид(и)
 Брахма створив П., **20.40**
 зумовлена душа, яку турбують П., 20.40
 нечисті люди, яких переслідують П.,
 20.41–41
- Прив'язаність (матеріальна)
 в сімейному житті, **28.39, 30.3, 30.6–8,**
 31.41, 32.40
 Господь трансцендентний до, 31.38
 до багатства, 27.16, **28.39**
 до жінок
 небезпека П., **31.39–42**
 причини П., 31.42
 як найсильніша прив'язаність,
 31.35–38
 до оманного кохання, 30.8
 до похоронної церемонії, 30.15
- до результатів визначених обов'язків,
32.16–20
- до ставевого життя
 докладно, **31.32–42**
 що зв'язує, 28.32
 як всесвітня П., **31.36–38**
 Див. також: Статеве життя
- до тіла тощо, **30.3, 30.6, 31.31**
 до тілесних відносин, 20.18
 до чоловіка, **31.42**
 «добра» і «погана», визначення, 32.24–25
 звільненню перешкоджає П., 25.24
 звільнення від П. Див.: Звільнення
 ілюзія П., **25.10**
 народження згідно П., **31.41**
 панування над П., 27.23–24
 перериває духовне знання, 24.4
 порівняно з вузлом, 26.2
 порівняно з духовним, **25.20**
пракріті та *пуруші*, 25.11
 ритуали очищення П., 32.16
 свобода від П. Див.: Відреченість
 скерована на Крішну, **25.20**
 ув'язнює П., **25.20, 28.32**
 як хіть, 31.29
 Див. також: Тілесна концепція життя;
 Бажання; Відреченість; Ілюзія
- Приклади. Див.: Аналогії
- Прикмета(и)
 планетні, 17.14
 при народженні демонів, **17.3–15**
- Принцеси та ігри, 22.17
- Природа, матеріальна. Див.: Матеріальна
 природа
- Пристрасть, *луна*
 благодійність у Г.П., 25.10
 Брахма в Г.П., 20.28
 Брахма наглядає за Г.П., 20.17
 доля згідно Г.П., 22.36
 сутінковий час для Г.П., **20.29**
 у народженні дітей, 23.11
 хіть і гнів у Г.П., 31.29
 Див. також: *гуни* природи
- Причина і наслідок, **26.49–50**
- Причина, первинна
 творіння, 20.12
 Див. також: Абсолютна істина;
 Творення; Верховний Господь,
 як творець
- Причинний (Карана) океан
 всесвіти в П.О., 20.15, 20.17

Див. також: Океан Ґарбга; *Махатматтва*

Пріяврата, цар, **21.2, 22.9**

Проблема й авторитет, 17.1

Проповідник(и)
як місіонери, 24.34

Див. також: Санньясі

Проповідування свідомості Крішні
від дверей до дверей, 25.21
віддане служіння як П.С.К., 32.42
вчення, що Крішна є друг, 27.4
Господь задоволений П.С.К., **29.6–6**
Господь Чайтанья П.С.К., 29.33
допомога потрібна для П.С.К., 27.4
зі співчуттям, 27.8
ризик П.С.К., 25.21
як милосердя, 25.21
як найвище, 29.32
як обов'язок, 29.17

Прославлення Господа
Господь присутній в П., 24.29
індійські царські особи слухають П.Г., 22.33
під час ранкового богослужіння
відданого, 22.33
свобода через П.Г., **21.17**
як духовна діяльність, 22.2
як трансцендентне задоволення, 20.38
Див. також: Санкіртана, рух

Просування, духовне
дружина (хороша) допомагає Д.П., 21.15, 22.11
настанови в Д.П., 21.16, 23.52
ознаки здоров'я і блиску, 21.47
суспільства, 21.54
у свідомості Крішні, 22.34
через духовного вчителя, 20.4, 23.7
через самоконтроль, 24.3
через спілкування зі святої людиною, 23.54–55

Психологія
закоханої незайманої жінки, 22.15
порівняння П. чоловіка і дружини, 23.2

Птахи
біля озера Бінду-саровара, **21.40–43**
благочестиві й нечестиві П., 21.40
при народженні демонів, **17.12**
у замку Кардама, **23.20**

Пуластья, 24.15, **24.22–23**

Пулаха, 24.15, **24.22–23**

Пуруша
визначення, 24.16, 26.3
докладно, 25.11
Господь як П., 25.11, 29.35
жива істота як П., 25.11, 29.35

Пуруша-аватари, 28.12, 32.8, 32.12–15, **32.26–26**
три названі, 26.52

Див. також: Верховний Господь, утілення; певні втілення

Путана, 32.22

Р

Равана, 18.4, 18.13

Радга-Крішна
врода Р.К., 20.31
Ґаудія Вайшнав надає перевагу Р.К., 20.25
повторення імен Р.К., 20.4
Див. також: Крішна; Радгарані

Радгарані, 31.38, 33.4

Раджасіка шлюб, 22.16

Рай. *Див.:* Райська планета(и); Духовний світ

Райські планети
відданих не приваблюють, 25.26, **25.39–40**, 25.39–40
жителі Р.П. *Див.:* Півбоги
лише тимчасові обителі, 25.38, **32.4–4**, 32.6
музиканти і танцюристи Р.П., 20.38
піднесення до і падіння з Р.П., **32.3–3**, **32.20–20**
страх на Р.П., 17.1
тривалість життя Р.П., 25.37
цар Р.П. *Див.:* Індра
через *гуну* добра, 22.36

Ракшаси (людожери), **20.19, 20.21**, 20.22

Рамачандра, Господь
проти Равани, 18.13
Хануман поклоняється Р., 20.25, 24.31
Шіва медитує на Р., 23.1

Рамаяна цитована щодо любові Ханумана до Сіта-Рама, 20.25

Рамешварам, 20.4

Ранок
брахмачарі, обов'язки, 21.45–47
ранній, для духовного вдосконалення, 20.29, 20.46

- Див. також:* День; Ніч; Сутінки
Раси. Див.: Крішна, стосунки з; Верховним Господом, відносини з
 Рахугана Махарадж і Джада Бгарата, 22.6
 Реакції, гріховні. *Див.:* Карма; Гріховна діяльність
 Реінкарнація. *Див.:* Цикл народження і смерті; Переселення душ(і)
 Релігійність, матеріальна, 25.34, **28.3**, 29.22, 31.32, 32.40
 Релігія
 фальшива, 24.37
 як віддання Господу, 21.16
 як закони Господа, **21.16**–16
Див. також: Віддане служіння;
 Свідомість Крішні; Очищення;
 Жертви;
 Речовини, сприятливі, 23.32
 Ритуальні обряди
 віддані і Р.О., 20.43
 для розвитку економіки, 20.52
Див. також: Жертвопринесення; певні церемонії
 Рівне бачення, 27.7–7
Ріту, визначення, 21.18
 Рішабга, Господь, цитується про матеріальний світ, 24.4
Ріші
 визначення, 24.15
Див. також: Мудрець(і)
Ріші-кули, визначення, 22.26–27
 Робітники. *Див.:* *Шудри*
 Робота
 для відданого *гріхастхи*, 30.33
 корислива Р. *Див.:* Корислива діяльність
 Розвага визначена, 21.12, 26.7–8
 Розваги Господа. *Див.:* Крішна, розваги;
 Верховний Господь, розваги
 Розквіш
 Господа, 24.26, **24.32**–32
 палацу Кардами, **23.13**–21, 23.21
 планет, 23.43
 як Господня милість, 22.31
Див. також: Економічний розвиток;
 гроші; Містична сила;
 Досконалість; Багатство
 Розлучення, 21.15, 24.15
 Розмови, тяжіння до, 27.7–7
 Розум
 Аніруддга як Господь Р., **26.28**, 26.31
 Господь представлений Р., **25.32**
 Дисципліна Р., 25.44
 людське життя надає Д.Р., 31.19
 через поклоніння Аніруддзі, 26.21, 26.28, 26.31
 через свідомість Крішні, 25.44, 26.27, 27.5
 через слухання й повторення, 28.19
Див. також: Відречення
 дитини Р., відображає думку батьків, 20.28
 діяльність Р., на рівні ефіру, 26.34
 для нижчої стадії медитації, **28.34**–34
 забруднення Р., 28.22
 матеріальний Р., порівняно з одухотвореним, 28.35
 очищений Р.
 за допомогою дихальних вправ, **28.10**
 природа О.Р., **28.34**–36
 через повторення Харе Крішна, 28.10
 порівняно з інтелектом, 26.31
 порівняно з полум'ям світильника, **28.35**–35
 природа Р., 26.27
 слухання Харе Крішна фокусує Р., 24.35
 узгоджений з Господом, **28.35**, 28.36, 29.9
 умоглядні філософи збуджують Р., 24.37
 як друг чи ворог, 28.9
 як лідер чуттів, 25.32
 як тонке тіло, 20.28
Див. також: Свідомість; Інтелект
 Розумування. *Див.:* Мудрування
 Рудра, Господь, 32.12–25
Див. також: Шіва
 Рукміні, Крішна викрав, 22.16
 Рукміні-Крішна, поклоніння відданих, 20.25
 Рупа Ёсвами
 прославляв Чайтанью, 23.8
 управління капіталом показав, 21.31
Див. також: Рупа Ёсвами, посилання;
 Рупа Ёсвами, цитовано
 Рупа Ёсвами, посилання щодо пов'язування всього з Крішною, 20.5
 учня і духовного вчителя, 22.6
Див. також: Рупа Ёсвами, цитовано
 Рупа Ёсвами, цитовано про віддане служіння, 33.10
 зречення, 31.42
 Чайтанью як Крішну, 24.26
 чисте віддане служіння, 29.10
Див. також: Рупа Ёсвами, посилання

Рух повітря порівняно з подорожжю
Кардами, **23.41**

Рух *Санкіртана*
індійські царські сім'ї приваблені, **22.33**
Див. також: Рух свідомості Крішни
Рух свідомості Крішни. *Див.:* ІСККОН
Рух Харе Крішна. *Див.:* ІСККОН; Рух
свідомості Крішни
Ручі, **21.5**

С

Сабіджа-його, **28.34**
Сагуна порівняно з *ніргуна* Брахман, **26.15**
Садгві, визначення, **23.1**
Садг'ї, **20.42, 20.43**
Садгу
визначення, **25.21**
знання від С., **25.20**
природа С., **25.21–23**
як відданий Господа, **25.20**
як друг, **25.21**
Див. також: Відданий(і); Чистий
відданий(і); певні *садгу*
Садгу-санга, визначення, **23.54**
Сакама віддани, **21.24**
Сама Веда, Гаруда віброє, **21.34–34**
Самадгі, **28.38, 33.27**
визначення, **21.12**
через пам'ятування Господа, **28.6**
Див. також: Медитація
Самість. *Див.:* Душа(і)
Самосвідомі душі. *Див.:* Відданий(і);
Махатма(и); Чистий відданий(і);
Свята особа(и); Духовний вчитель(і)
Самоусвідомлення
брахма-бгута, стадія, **22.36**
вимога до С., **21.4**
відданих, **24.44–45, 27.8–8**
відречення через С., **26.2**
інтелект для С., **26.30**
йде услід за відданим служінням, **25.18, 28.44**
порівняно до пробудження від сну,
27.25–25
процес С., **21.31**
Див. також: Віддане служіння
санкх'я для С., **24.36, 24.37**
санкх'я як С., **26.2–2**
свідомість Крішни як С., **27.10**

справжнє С., порівняно з помилковим,
31.19
тотожністю як невіддільної частки
Господа, **28.44–44**
характеристики й ознаки С., **25.18, 27.9–14, 28.35–35**
через віддане служіння, **25.19–19, 27.28–29**
через освітування Харе Крішна, **24.35**
через свідомість Крішни, **32.28**
через служіння Господа, **24.45**
шляхом слухання від авторитету, **26.2**
щастя С., **28.36**
як чиста свідомість, **26.22**
Див. також: Віддане служіння;
Свідомість Крішни; Медитація;
Усвідомлення Господа; Духовне
життя; Його
Самоцвіт (нешліфований), порівняно з
Кардамою, **21.45–47**
Сампра'ята, визначення, **21.12**
Сампрадья. *Див.:* Учнівська послідовність
учнів
Самсара визначена, **21.17, 25.11**
Див. також: Цикл народження і смерті;
Переселення душ(і)
Самшья, визначення, **24.18**
Санатана Госвами, **26.2, 28.22**
посилання щодо слухання невідданих,
19.33
цитовано щодо посвяти, **33.6**
Санат-кумар, **32.12–15**
Санкаршана, Господь, **21.32, 26.25**
поклоніння Г.С., **26.21**
Див. також: Верховний Господь
Санкіртана. *Див.:* Повторення святого
імені (імен) Господа; Прославлення
Господа; Проповідь
Санньяса, стан
в *Калі-югу*, **24.35**
досконалий рівень С., **22.19**
жінки і С., **24.40**
необхідність С., **25.5, 25.22, 30.14–14**
призначення С., **24.35**
фальшива С., порівняно зі справжньою,
24.34
Санньясі
відречення, **24.42**
гріхастх просвітлює С., **21.31**
дружина, заборонена для С., **24.40**
обов'язки С., **21.31, 24.34**

- фальшиві С., 24.35
 у порівнянні зі справжніми, 24.34
 як мандрівник, 24.34, 24.42
 Сарасваті, річка, 21.6, 21.33, 21.38–39,
 22.26–27, 23.25, 24.9, 33.13–13
 Сат, визначення, 25.12
 Саттвям вішуддгам, визначення, 19.30
 Сатъялока, 25.37
 Сатъя-юга
 Господь являється в С.-ю., 24.26
 Кардама бачив Господа в С.-ю., 21.8
 тривалість життя в С.-ю., 21.8
 Саубгарі Муні, 23.44
 Сач-чід-ананда-віграха, визначення, 21.19
 Сва-дгарма, 28.2
 «Свами», 24.35, 24.42
 Свамиша поширення, 21.32
 Сварупа, визначення, 33.10
 Сваямбгува Ману, 33.13, 33.19
 Вайвасвата Ману на відміну від С.М., 21.3
 Вараха водночас зі С.М., 20.1
 Господь, якому поклонявся С.М., 22.31–31
 Девахуті, віддана Кардамі С.М., 22.22–24
 дочки С.М., 21.5, 26.17
 життя С.М. у свідомості Крішні,
 22.33–33, 22.34–36
 Кардама і С.М. Див.: Кардама,
 Сваямбгува Ману і К.
 нащадки С.М., 21.1–1
 оселі умировотворених мудреців, 22.26–27,
 22.26–27
 повернувся до Бархішматі, 22.28, 22.32
 подорожував з дружиною і донькою,
 21.36
 поклонявся Господу, 22.31–31
 сини С.М., 21.2
 тривалість життя С.М., 22.35, 22.36
 у Брахмаварті, 21.25
 цитовано щодо Брахми і брахманів, 22.2
 як батько Девахуті, 22.9, 22.18
 як зичливий до Девахуті, 22.8–8, 22.24–25
 як праведний правитель, 21.25
 як Праджapati, 20.10, 21.5
 як представник Господа, 21.51
 Свinya, матеріальне задоволення, 21.14
 Свідомість, 32.28
 атеїстична теорія, 26.3
 від духу, 26.3
 Господня С., як всепроникна, 26.3
 духовна С., порівняно з матеріальною,
 26.6
 душі та Наддуша, 32.29
 етапи С., 27.10
 Крішні С. Див.: Свідомість Крішні
 матеріалістична теорія С., 26.3
 матеріальна С., матеріальне життя,
 викликане, 26.7
 надсвідомість, Господа, 26.3
 очищення С., 26.61
 порівняно з водою, 26.22
 чиста С., 26.14, 26.22
 чиста, поклоніння Вāsудеві для Ч.С.,
 26.21
 як ознака душі, 26.3, 26.14
 Див. також: Его, оманне; Ілюзія;
 свідомість Крішні; Душа(і)
 Свідомість Крішні
 багатство, що використовують для С.К.,
 30.31
 в суспільстві, 22.4, 22.33
 визволення через С.К. Див.: Звільнення
 відреченість у С.К., 27.22
 вічне життя через С.К., 24.38
 гріхастха в С.К., 23.49
 луни природи перевершує С.К., 22.36,
 24.43
 діти, навчання в С.К., 22.19
 діяльність у С.К., 20.5, 21.29
 для всіх, 31.41
 для жінок, 31.41
 досконалість С.К., 22.33, 23.9
 досконалість за одне життя через С.К.,
 25.27–27
 єдність у С.К., 32.11
 жертви в С.К., 19.30
 завжди свіжа С.К., 22.35
 захищає від пекельного народження,
 30.34
 зумовлені душі просуваються у С.К.,
 22.34
 індійських царських сімей, 22.33
 інтелект для С.К., 26.29
 йоги в С.К., 21.7
 кандидати для С.К., придатні та
 невідповідні, 32.39–42, 32.40, 32.42
 контрольована розумом С.К., 25.44–44,
 26.27, 27.5
 матеріалісти не можуть досягти С.К.,
 20.53
 матеріальна насолода долається С.К.,
 22.34
 місія С.К., 22.31

- наука С.К., 21.32
 незалежно від матеріального
 становища, 27.8, 31.21
 нещастя зупинення С.К., 22.31–32, 22.37
 обов'язок розповсюдження С.К., 21.31
 особи в С.К. *Див.*: Відданий(і)
 падіння зі С.К., 26.23–24, 26.26
 переваги С.К. *Див.*: Віддане служіння,
 переваги
 поклоніння Вāsудеві, 26.21
 порівняно з відчуттям аромату,
 29.20–20
 порівняно зі свідомістю у маї, 25.15
 порятунком через С.К., 17.15
 проповідники С.К. *Див.*: Проповідник(и)
 різні обов'язки в С.К., 22.7
 самоусвідомлення через С.К., 32.28
 свідомість очищена через С.К., 26.61
 свобода через С.К., 24.41
 товариство для С.К. *Див.*: ІСККОН
 у стані відречення, 33.12
 узгодження зі С.К., 20.5
 форма Господа, явлена в С.К., 21.11
 час перевершує С.К., 21.17
 щастя через С.К., 18.5, 20.51
 як благодійність для всіх, 20.43
 як всесвітня, 32.40
 як досконалість йоги, **31.39–39**
 як знання, 24.18
 як містична сила, **25.26**
 як найбільший подарунок, 23.8
 як не сектантське, 32.40
 як платформа спонтанного служіння,
 28.5
 як поширення вāsудеви, 26.21
 як самоусвідомлення, 27.10
 як слухання імені Крішні, 28.9
 як трансцендентний, **25.15–18**
 як чиста і відначална свідомість, 26.6
 як чиста свідомість, **26.22–22**
 якості, отримані в С.К., 31.34
Див. також: Віддане служіння; Духовне
 життя; Любов до Господа
- Світ
 духовний. *Див.*: Духовний світ
 матеріальний. *Див.*: Матеріальний світ
Див. також: Планета Земля;
 Матеріальний світ
- Світло, Господь джерело С., 26.3
- Свічки, порівняно з поширеннями Господа,
 21.32, 24.10
- Свобода
 від матеріальних бажань, 21.12
 від матеріального ув'язнення, 21.17, 24.17,
 24.18, 24.38, 24.41
 від результатів праці, 22.29–30
 від страху, 23.7, 23.51
 від сумнівів, 24.18
 зумовлених душ обмежена С., 23.41
 через віддане служіння, 21.17, 24.43
 через свідомість Крішні, 21.17, 24.41
 через служіння Господа, 21.18, 24.43
Див. також: Незалежність; Звільнення
- Святі. *Див.*: Святі люди
- Святі імена. *Див.*: Повторення святих імен
 Верховного Господа; Харе Крішна
 мантра
- Святі люди
 оселі С.Л., 22.26–27
 спілкування зі С.Л., 22.5, 23.54, **23.55**, 23.57
 функція С.Л., 22.7
 як ідеальні люди, 21.4
Див. також: Брахмана(и); Відданий(і);
 Махатма(и); Чистий відданий(і);
 Мудрець(і);
- Святі люди. *Див.*: Відданий(і); Чистий
 відданий(і); Свята особа(и); Духовний
 вчитель(і)
- Святі місця. *Див.*: Місця паломництва
 Священник(и). *Див.*: Брахман(и)
- Священні місця. *Див.*: Місця паломництва
- Сексуальне бажання
 дівчина введена в оману С.Б., 21.27
 чоловіка і жінки, 23.44
Див. також: Статеве життя
- Сектантство, 20.18
- Серце
 брахмани порівняні з С., **22.3–3**
 «вузол» прихильності в С., 24.4
 Господь в С., 20.17, 20.28, 21.23, **24.5–5**,
 24.45, **24.46**
- Сидячі пози
 в йозі, **28.5**
 описані, 28.8
- Сила
 відданого служіння, 24.29
 Господа С. і живої істоти, порівняно,
 23.43, 23.44
 духовна С., 21.12
 йогів, 23.21, 23.34–35
 матеріальна С., 17.19
 містична С. *Див.*: Містична сила(и)

Див. також: Енергія Верховного Господа
Син(и)

мати звільняє, у старості, 24.40
як ворог, 23.3

як представник батька, 23.52
як слуга батька, 24.13

Див. також: Діти

Сіддгалока, 24.20

Сіддгапада, 33.31

Сіддги

Брахма створив С., 20.44

Кардама прославляє С., 23.39

космічна подорож С., 24.8

Кувера прославляє С., 23.39

Сіддги, визначення, 21.34

Сімейне життя, 33.12

багатства в С.Ж., 33.17

в духовному світі, 30.7

Ведична система С.Ж., 25.5

відданий без бажання С.Ж., 25.39–40,
25.39–40

віддані в С.Ж., приклади, 28.18

відречення від С.Ж., 24.34, 24.35, 24.41,
25.22, 30.14–14

Господь як дитина в С.Ж., 33.4, 33.21

гріховне С.Ж., підтримання в, 30.10

гріхамедгі, порівняно з *гріхастхами*, 30.8

діти в С.Ж., 31.5

ілюзія С.Ж., 28.39, 30.8

індійської царської сім'ї, 22.33

мая і С.Ж., 30.8–8

обмеження для С.Ж., в індійському
суспільстві, 31.40

обмеження статевого життя, 28.4

обов'язки в С.Ж., 25.40, 31.5, 32.34–36

очищення для зачаття в С.Ж., 33.6

порівняно з в'язницею, 30.8

порівняно з покинутим колодязем, 24.41

праця, належна, для підтримання С.Ж.,
30.33

прив'язаність в С.Ж., 28.39, 30.3–3,

30.6–6, 30.7–8, 31.31, 31.41, 32.40–40

реальне С.Ж., порівняно з ілюзорним,
30.7–7

свідомість Крішні в С.Ж., 25.5, 28.18,
31.42, 32.1

син представляє чоловіка в С.Ж., 33.21

складність підтримання С.Ж., 30.7

спілкування з жінками в С.Ж., 31.35, 31.39

старий батько в порівнянні з

виснаженим волом, 30.13–13

старших відкидають в С.Ж., 30.13–13
фінансове забезпечення, стандарт для
С.Ж., 30.33–33

Див. також: Діти; Батько(и); *Гріхамедгі*;
Гріхастха(и); Чоловік(и);

Сіта-Рама, 20.25, 24.31

Див. також: Рамачандра

Сказати «Так» батькові й духовному
вчителю, 24.13

Слиночка уві сні, 20.41–41

Слони, цар, 19.35

Слуги Бога. *Див.:* Віддані

Служіння Богу. *Див.:* Віддане служіння

Слук, 26.32, 26.47–47

Слухання

важливість С., 24.35

від авторитету, 22.10

від духовного вчителя, 22.07

про відданих, 19.34

про Господа. *Див.:* Слухання про
Верховного Господа

Слухання і оспівування про Господа

благословення для С.О.Г., 32.43

порівняно з поливом насіння, 31.43

розум легко дисциплінувати через
С.О.Г., 28.19

як медитація, 28.19

Див. також: Слухання про Верховного
Господа

Слухання про Верховного Господа

Арджуни, 26.32

благословення для С.В.Г., 33.37

в товаристві відданих, 25.25–25, 29.17

важливість С.В.Г., 24.35

від авторитетного джерела, 25.3–4

від Самого Господа, 26.33

відданими, 19.38

для всіх, 25.27

досконалість через С.В.Г., 24.42

звільнення через С.В.Г., 25.36–36, 26.32,
27.21–21

знання через С.В.Г., 32.28

значення С.В.Г., 25.2–2, 25.3–4, 26.32

індійські царські особи С.В.Г., 22.33

легше, ніж медитація, 28.19

лише від відданих, 25.34

матеріалісти відкидають С.В.Г., 32.18–18

необхідність С.В.Г., 27.6–6, 29.18–18

нешастя зникають через С.В.Г., 25.23

очищення через С.В.Г., 20.5, 27.21

першої важливості, 25.27, 33.26

- порівняно з омовінням у Г'анзі, **20.5**
самадгі, 28.6
 самоусвідомлення шляхом С.В.Г., 26.2
 свобода через С.В.Г., **21.17–17**
 сила С.В.Г., 26.32
 спонтанне бажання С.В.Г., **29.12**
 у храмі, 25.36
 фальшиве С.В.Г., порівняно з істинним, 19.32–33, 19.37
 щастя через С.В.Г., 25.2
 що вабить, **29.19–19**
 як найкраще, 27.6
 як необхідне, 28.4
- Смак, **26.41, 26.48**
Смарт-брахмани, 33.7
- Смерть
 бачення Господа під час С., 19.27–28
 Господь керує С., **25.42**
 Господь спричиняє С., **29.38–39**
 Господь як С., **29.26**
 думки під час С., 30.18
 звільнення від С. *Див.*: Звільнення
 йог уникає С., **18.15**
 міркування атеїстів, 20.18
 розчарування в С., **30.17–18**
 страждання безпосередньо перед С., **30.16–18**
 страх перед С., **26.16, 30.19, 31.47**
 тілесний блиск згасає, 19.27
 у аналогії з покинутим колодязем, 24.41
 час спричиняє С., 29.45
 через статеve життя, 26.57–57
 як кінець наслідків корисливої діяльності, **31.44**
 як кінець тілесних чуттів, **31.46**
ямадути бачені під час С., **30.19–20**
Див. також: Вбивство; Переселення душ(і)
- Смирнення, 29.18
- Смриті-шастра* послання
 щодо виділень чоловіка і жінки під час сексу, 23.48
 щодо жіночого омовіння, 23.31
- Собаки при народженні демонів, **17.10**
- Соба, рослина, **32.3**
- Сон
брахмачарі мінімізує С., 21.45–47
 необхідність С., **26.30–30**
 регулювання С., 33.26
 слина витікає під час С., **20.41**
- Сонце
брахмачарі прокидається раніше С., 21.45–47
- порівняно з
 Господом, 21.31, 24.39
 Наддушею, 22.4
 системою *варнашрами*, 21.54
 схід і захід С., життя відданого і, 22.35
 у народженні демонів, **17.8**
 як око Господа, 26.55
- Сонячне світло від *брахмаджйоті*, 26.3
- Спілкування
 з відданими. *Див.*: Відданий(і), спілкування з В.
 з Крішною, 23.55
 зі святим, 22.5, 23.54–55, 23.57
- Сприйняття, чуття
 знання за межами С., 20.9
Див. також: Припущення
- Сприятливі речовини до і після омовіння, 23.32
- Сп'яніння, 20.53, 24.35
- Ставлення
брахманів і кшатрїв, 21.56, **22.3, 22.4–4**
 до Бога. *Див.*: Любов до Господа
 учня і духовного вчителя, 22.7, 23.7, 23.52, 24.13
 царів і мудреців, 21.56
- Стан відречення. *Див.*: *Варнашрама*, система
- Стать, визначення, **31.3**
- Статеве життя
 бажання С.Ж. *Див.*: Сексуальне бажання
 виділення упродовж С.Ж., 23.48
 гомосексуальне С.Ж., 20.26
 демони женуться за С.Ж., 20.23, 20.29, 20.31, 20.34–35, 20.36
 для *гріхастх*, 22.14, 23.11
 для народження дітей, 17.15, 22.19, 23.11
 для продовження роду, очищення С.Ж., 31.5
 допустиме С.Ж., 27.7
 духовна насолода порівняно зі С.Ж., 20.35
 душа і С.Ж., **31.1–1**
 зумовлені душі шукають С.Ж., 20.18
 «йогі» заохочують С.Ж., 20.35
кама-шастра послання, 23.11
 матеріалісти потурають С.Ж., 23.45
 матеріальне життя на основі С.Ж., 20.18, 20.23, 26.31, 30.28
 наче тварин, 31.33
 незаконне С.Ж., 20.53, 24.35, **30.28**
 обмеження для С.Ж., 28.4, 30.28, 33.26

- очищене С.Ж., збільшення населення через, 21.1
- півбоги вільні від С.Ж., 20.23, 20.31
- помилкове ототожнення з матерією через С.Ж., 24.4
- походження С.Ж., 31.38
- прив'язаність до С.Ж.
- деградація через П.С.Ж., 31.33
- докладно, **31.32–42**, 31.32–42
- свобода від П.С.Ж., 28.32
- як всесвітня, **31.36–38**
- смерть, спричинена через С.Ж., **26.57–57**
- стать дитини і С.Ж., 23.48
- час, забутий упродовж С.Ж., 23.45
- шлюб у *Калі-югу* ґрунтується на С.Ж., 21.15, 24.15
- що зв'язує, 28.32
- як принцип творення, 26.51
- Див. також:* Шлюб; Сексуальне бажання
- Страждання
- в старості, **30.14–15**
- в утробі С., **31.5–10**
- Господь полегшує С., 20.28, 23.7
- Ганґа звільняє від С., **23.42**
- дитини С. в утробі матері, **31.5–11**, **31.17**
- зумовлених душ С., 24.27
- матеріальне життя як С., 28.36
- народження С. і смерті, 21.17
- народження після народження, **31.21**
- пекельні С., на Землі, **30.29**
- пекла С., **30.25–34**
- під час смерті С., **30.16**, 30.17–18
- погляд відданогона С., 25.40
- протидія С., виглядає як щастя, 30.9
- свідомість Крішні зупиняє С., 22.31, 22.32, 22.37
- спричинені самою живою істотою, **26.8–8**
- тіло як С., 24.36
- у дитинстві, **31.28–28**
- у матеріальному світі, 22.32, 22.37, 24.27
- що визначені кармою, 27.8
- Див. також:* Нещастя; Страждання; Пекло; Страх
- Страх, 26.16, **33.11–11**
- віддані вільні від С., 21.31
- свобода від С., 18.7, **18.10**, 23.7, 23.51
- у матеріальному світі, 17.1, 23.7, 23.51
- у півбогів, 17.1
- Страховисько(а). *Див.:* Привид(и)
- Стрі*, визначення, 23.10, 24.5
- Див. також:* Жінки
- Сударшана-чакра, 19.22, **28.27**
- Сумнів
- правильні й неправильні С., **26.30–30**
- свобода від С., 24.18
- Див. також:* Невігластво
- Сура, визначення, 18.22–23
- Сурадґама, визначення, 18.3
- Сусаммата, визначення, 24.19
- Суспільство, людське
- в *Калі-югу*, 22.16, 22.19
- в хаосі, 21.55
- духовне життя для Л.С., 22.32
- очищених людей у Л.С., 20.28
- поділи в Л.С. *Див.:* система Варнашрама
- порівняно з тілом, 22.3
- Свідомість Крішні для Л.С., 22.4, 22.33
- як духовно просунуте, 21.54
- Див. також:* Цивілізація, людська; Люди; Населення; Варнашрама система; Ведична культура
- Сута Ґосвами, 25.3
- мудреці слухали «Шрімад-Бґаґаватам» від С.Г., 19.33
- Сута Ґосвами, цитований
- про Відуру і Майтрею, **19.33**
- про слухання Відури про Вараху, **20.8**
- Сутінки
- демони і С., **20.29–37**
- як період пристрасті, **20.29**
- Див. також:* Ніч
- Сутності. *Див.:* Живі істоти
- Сучасна доба. *Див.:* *Калі-юґа*
- Сучасна епоха. *Див.:* *Калі-юґа*
- Сяйво Брахмана (*брахмаджйоті*)
- визначення, 20.16
- як блиск тіла Господа, 24.39
- Див. також:* Брахман

Т

- Тамас, визначення, 20.18
- Див. також:* Невігластво
- Тамісра (пекло), 31.32
- Тамісра, визначення, 20.18
- Тан-матра, визначення, 20.13
- Танці, 20.38
- Тапасья
- визначення, 20.53
- Див. також:* Аскеза

Таттва-віт, визначення, 20.4

Тварина(и)

біля озера Бінду-саровара, **21.41–44**

вбивство Т., 29.15

віддані люб'язні з Т., 25.21

відхід до лісу не для того, щоб стати
Т., 24.41

гуна невігластва знижує людину до Т.,
22.36

задоволені своїм життям, **30.4**

звільнення Т., 25.21

киатрії убивають Т., 21.50

народження Т., 30.29

порівняно з людьми, 25.1, 25.12, 29.28,
30.4, 30.30, 31.19

прасад для Т., 29.28

рівні, 29.29–30

свідомість Т., 31.19

стурбовані народженням демонів,
17.9–13

тілесний розвиток Т., 31.2

Хіраньякша налякав Т., 17.25

чуттєва насолода Т., 23.53

чуття Т., 29.29–30

як домашні, 29.28

Див. також: Корова(и); Різновиди життя;
певні тварини

Творення

Господом, **26.9**, 26.55

для зумовленої душі, 20.12

для розваг Господа, **26.4**, 26.5

енергією Господа, 20.12, **20.14–17**, **21.20**

життя, **26.19**

з *махат-таттви*, **26.20**

звукові причини, 26.32

порівняно з народженням, 26.17, 26.19

призначено для, **33.3**

принцип статевого життя в, 26.51

час впливає, **26.17**

Див. також: Причина, первинна; Поява;

Верховний Господь, як творець;

Махат-таттва; Матеріальний

світ; Матеріальна природа;

Всесвіт(и)

Темрява

всесвіт охоплений Т., при народженні
демонів, 17.1, 17.6

Див. також: Невігластво

Теніс із жінками, 20.35

Тілесне уявлення про життя, **25.10**, 25.16,
26.2, 26.5, 26.8, 26.14, **26.16**, 27.8–9,

27.13, 27.17, **28.37–39**, **30.3–5**, 31.20,
31.30

атеїсти в Т.У.Ж., 20.18

демони в Т.У.Ж., 17.16–17

душа в Т.У.Ж., 24.18

зумовлені душі в Т.У.Ж., 20.18

цивілізація в Т.У.Ж., 24.36

Див. також: Невігластво; Ілюзія; *Мая*

Тіло Господа. *Див.:* Верховний Господь, тіло

Тіло (тонке). *Див.:* Тіло, тонке

Тіло, духовне

віддані набувають Д.Т., 27.29

для свідомості Крішні, 26.8

Див. також: Душі

Тіло, матеріальне

Брахма позбувся М.Т., **20.28–29**, **20.47**

брахмачарі, 21.47

вимагає матеріальної діяльності, 24.36

відданий трансцендентний до М.Т.,
28.37, 29.23, 33.26, **33.27**

відреченість від М.Т. *Див.:* Відреченість

грубе, присуджене предкам, 20.43

луни природи визначають М.Т., **26.5**,
28.43

доля М.Т., 17.31

душа і Наддуша в М.Т., 22.4

душа порівняно з М.Т., 24.36

елементи М.Т., 27.29

елементи М.Т., сім названих, **31.4**

жива істота, що відрізняється від М.Т.,
25.10, 25.16, 25.19, 26.2, 26.5, 26.8,
26.16, 27.8–9, 27.17, **28.37–39**

звільнення від М.Т. *Див.:* Звільнення

йога, як свобода від М.Т., 19.28

людини, порівняно з іншими, **31.19**

ототожнення з М.Т. *Див.:* Тілесна

концепція життя

очищається дихальними вправами, **28.11**

потреби М.Т., 21.17

для відданого, 27.8

поховання М.Т., 30.15

поширення М.Т., 28.39

поява М.Т. *Див.:* Поява

правила для, 33.26

при смерті, 19.27

Див. також: Смерть

прив'язаність до М.Т. *Див.:* Прив'язаність

природа створює М.Т., **26.5**

причини М.Т., **26.5**, 26.34, **26.38**, 28.43

розвиток М.Т., чотири шляхи, 31.2

свідомість не від М.Т., 26.3

свобода від М.Т., 24.41
 старіння М.Т., час спричиняє, 29.4, 29.37
 суспільство порівняно з, 22.3
 тонка основа, 26.34
 тонке М.Т., 20.28, **25.33**, 26.34
 елементи Т.М.Т., 27.14, 27.29, 28.38
 звільнення від Т.М.Т., 27.29
 можливі швидкості для Т.М.Т., 30.24
 покарання для Т.М.Т., **30.20**
Див. також: Его, оманне; Інтелект;
 Розум
 у порівнянні з
 дровами, **28.43**
 сукнею, 31.41
 тілом уві сні, **28.38**
 фізіологічні елементи М.Т., три
 названих, 28.11
 через карму, 26.8
 чуття М.Т. *Див.:* Чуттєве задоволення;
 Чуття
 як *двітія*, 26.16
 як страждання, 24.36
 як те, що руйнується, 24.36
 як тимчасове, 26.3, **30.3**
 як храм Господа, 29.34
Див. також: Народження; Тілесна
 концепція життя; Смерть;
 Інтелект; Розум; Чуття
Тіртха, визначення, 21.30
Див. також: Місця паломництва
 Тонке тіло. *Див.:* Тіло, матеріальне, Тонке;
 Его, оманне; Інтелект; Розум
 Тотожність. *Див.:* Самоусвідомлення; душа(i)
 Трава в поклонінні Господу, **22.29–30**,
 22.29–30
 Травлення, **26.40**, 28.3
Траї-варгіка, **32.18**
 Транс
 два види Т., 21.12
Див. також: Свідомість Крішні;
 Медитація
 Трансценденталіст(и)
 оминає закони природи, 18.15
Див. також: Відданий(i); Г'яні; Чистий
 відданий(i); Йог(и)
 Трансцендентність
 матеріальних бажань, 21.12
 як свобода, 23.7
Див. також: Божество, повертаючись
 до; Свідомість Крішні; звільнення;
 Духовний світ

Трета-юга, 24.26
Трі-пада-бгумі-раті, визначено, 24.47
Трі-юга, визначено, 24.26
 Туласі, 25.36, 25.44
 Тхакур Харідас. *Див.:* Харідас Тхакур
 Тяжіння до розмов, 27.7–7

У

Ув'язнення, матеріальне
 до мирської роботи, 23.56
 свобода від М.У., 21.16, 24.17–18, 24.38,
 24.41
Див. також: Прив'язаність, матеріальна;
 Бажання, матеріальні; Невігластво;
 Ілюзія;
 Ума, поклоніння, 21.15
 Умоглядне мудрування
 недоліки У.М., **32.28–28**
 порівняно з
 лушенням рису, 27.20, 29.2
 філософією *санх'я*, 24.37
 філософськими мудруваннями, 27.23
 приклади У.М., 32.33
 сумнівні, 24.18
 що не має цінності, 27.19, 29.2
 як важкий процес, 32.32
 як недосконале, 24.17
 як недосконалий процес, **32.33–33**
Див. також: Імперсоналіст(и); Г'яні;
 Моніст(и)
 Умоглядні філософи. *Див.:* Імперсоналіст(и);
 Г'яні; Вчені
Упакурвана-брахмачарі, визначення, 22.14
Упанішади, посилання на ведичне
 одкровення, 24.13
 Уряд
 Ведична система в У. *Див.:* Варнашрама
 система
 лідер(и) У.
 зростання і падіння, 17.19
 порівняно зі сліпими, 31.31
 у сучасну епоху, 21.50, 21.55
Див. також: Цивілізація, людська;
 Суспільство, людина; Варнашрама
 система
 Усвідомлення Бога. *Див.:* Усвідомлення
 Господа
 Усвідомлення Брахмана, 25.1, 25.19, 28.44,
32.26, 32.33, 33.26, 33.30

падіння з У.Б., 25.29
 через йогу, 25.29
 як неповне, 25.41
 Усвідомлення Господа, 32.36
 бачення Господа в Його енергії, 27.12
 відданих, 27.11–12, 32.32
 задоволення від У.Г., 32.33
 Наддуша й У.Г., 26.72, 31.13
 процес У.Г. Див.: Віддане служіння
 реальне У.Г., порівняно з теоретичним,
 25.41
 рівні У.Г., 25.19, 32.26–26, 32.33, 33.30
 у свідомості Крішні, 27.10–12
 як кайвалья, 21.12
 Див. також: Усвідомлення Брахмана;
 Свідомість Крішні
 Усвідомлення, духовне
 процес Д.У., 24.5
 через віддане служіння, 24.29
 Див. також: Усвідомлення Господа;
 Знання; Свідомість Крішні;
 Самоусвідомлення; Духовне життя
 Усмішка у свідомості Крішні, 22.21
 Успіх. Див.: Мета життя; Досконалість
 Утсав, визначення, 19.31
 Уттанапада, цар, 21.2, 22.9, 22.18
 Учень і духовний вчитель, 22.7, 23.7, 23.52,
 24.13
 Див. також: Брахмачарі; Віддані

Ф

Філантропія, 25.27, 27.3, 27.5, 27.25, 29.4, 32.1
 Філософ(и). Див.: Брахман(и); Відданий(и);
 Г'яні; Мудрець(і)
 Філософія. Див.: Абсолютна істина; Знання;
 певні філософії
 Філософія майаваді. Див.: Імперсоналізм
 Філософія санск'я, 26.72, 29.2, 33.12
 визначення, 25.31
 два види Ф.С., 21.32
 для самоусвідомлення, 24.36, 24.37
 звільнення через Ф.С., 26.1–1, 33.1
 віддане служіння – мета Ф.С., 24.30, 25.11
 мудрування порівняно з Ф.С., 24.37
 призначення Ф.С., 24.38
 пуруша і пракріті – предмет Ф.С., 25.11
 роз'яснив Капіла, 21.32, 22.19, 24.10,
 24.17–19, 24.30, 24.36, 24.37
 як віддане служіння, 26.1

як духовне знання, 26.2–2
 як самоусвідомлення, 26.2–2
 Див. також: Віддане служіння
 Філософське мудрування, 27.23
 Форма(и)
 якості Ф., 26.39
 Господа. Див.: Форми Божества;
 Верховний Господь, форма(и).
 Форма Антардгана, 20.44
 Форма(и) Божества Верховного Господа,
 25.38, 26.46, 28.18, 28.30
 в скринці відданого, 19.24
 віяло, щоб обмахувати Ф.Б.В.Г., 21.44
 Див. також: Верховний Господь,
 поклоніння; певні форми Божеств
 матеріали для створення Ф.Б.В.Г., 26.46,
 28.18, 28.30
 неофіт служить Ф.Б.В.Г., 24.46
 під час церемонії мангала-аратріки, 22.33
 як Сам Господь, 21.32
 як трансцендентний, 29.17

Х

Хавірбгу, 24.22–23
 Хамса-яна, визначення, 24.20
 Хануман, 20.25, 24.31
 Хардвар, 20.2, 20.4,
 Харе Крішна мантра
 слухання, ефект, 21.47
 Див. також: Повторення святих імен
 Господа
 «Харі-бгакті-віласа»
 автор, 28.22
 цитовано на посвяти, 33.6
 Харідас Тхакур
 оспівування, 33.7
 переспівуваний, 25.21
 як трансцендентний, 31.38
 Хар'якша. Див.: Хіраньякша
 Хата-медгасах, визначення, 21.14
 Хатха-йога, 25.29, 28.5, 28.9, 31.31
 Хвороба
 лікування водами, 21.38–39
 матеріальне життя порівняно з Х., 20.35,
 23.7
 Хіраньягарбга, визначення, 20.16
 Хіраньягарбга, Господь, 32.8–8
 Хіраньякашіпу
 Брахма благословив Х., 17.19–19

гордість і сила Х., 17.19–19, 17.22
 народження Х., 17.2, 17.3, 17.18–18
 Нрісімха і Х., 24.6
 тіло Х., 17.16, 17.17
 Хіраньякша допоміг Х., 17.20
 Хіраньякша
 Брахма засуджував Х., 18.22–23, 18.24
 Брахма радить Варасі вбити Х., 18.25–28
 Вараха
 бився з Х., 18.14–19, 18.20, 19.2–26–26,
 19.32
 виклик кинув, 18.10–12
 виклик прийняв, 18.2–2, 18.3–5
 переслідуваний, 18.7, 18.9
 стерпів образу, 18.6, 18.7, 18.9–9
 Варуна «прийняв виклик» Х., 17.27
 гордість і сила Х., 17.21–26
 зловживав благословенням Брахми, 19.1
 народження Х., 17.2, 17.3, 17.18–18
 насилав чаклунство, 19.17–21
 океан, який переслідував Х., 17.24–26
 поради Варуни, 17.29–31
 порівняно зі змією, 18.24
 слухання про, користь, 19.37, 19.38
 смерть Х., 19.26–28, 19.32
 тіло Х., 17.16, 17.17
 Хіраньякашіпу допомагав Х., 17.20
 цитовано щодо «втечі» Варахи, 18.7
 як Хар'якша, 18.18
 Хіть
 в гуні пристрасті, 31.29
 очищення від Х., 31.29
 порівняно з коханням, 31.29
Див. також: Прив'язаність, матеріальна;
 Бажання; Чуттєве задоволення;
 Статеве життя
 Хлопчик *Див.:* Чоловік; людина; син
 Хмара(и)
 і дощ порівняно з милістю духовного
 вчителя, 21.17
 півбог Х., 25.42
 при народженні демонів, 17.5–6, 17.13
 Хмарочоси в давнину, 22.17, 23.16
 Храм Верховного Господа
 поклоніння в Х.В.Г., 22.33
Див. також: Божество Верховного
 Господа; Поклоніння Господу
 Храм Гаї, *шраддга* ритуал о, 20.43
Хрідая-грантхі, визначення, 24.4
 Хрішікеша, Господь
 визначення, 25.32

Господь як Х., 32.33
Див. також: Крішна; Верховний
 Господь
 Хута-хуташана, визначення, 21.45–47

Ц

Цар(і)
 вбивство, 21.50
 віддані як, 21.1
 громадяни вітають повернення Ц., 22.28
 захист від Ц., 21.50, 21.54
 обов'язки Ц., 21.54
 ставлення мудреця до Ц., 21.56
 у «Шрімад-Бхаґаватам», 21.2
 як представник Господа, 21.51
Див. також: Киштрій(ї); Уряд(и), лідер(и);
 певні царі
 Царство Боже. *Див.:* Духовний світ
 Целібат
 значення Ц., 27.7
 йоґа потребує Ц., 28.4–5
 необхідність Ц., 27.7
 цінність Ц., 26.57
Див. також: Санньяса; Статеве життя;
 Варнашрама, система
 Целібат. *Див.:* Брахмачарі; Санньясі
 Церемонія Аратріка, 22.33
 Цивілізація, людська
 Ар'янів (аріїв), 21.54
 в тілесній концепції, 24.36
 демонічна Л.Ц., 17.17
 основа Л.Ц., 22.3
Див. також: Суспільство, людське;
 Варнашрама, система; Ведична
 культура
 Цикл, юґа, 20.1, 22.35
Див. також: Двапара-юґа; Калі-юґа;
 Сатья-юґа; Трема-юґа
 Цитування. *Див.:* певні літературні джерела
 і цитовані особи

Ч

Чайтанья, Господь
 Бґактісіддганта Сарасваті, проповідує
 послання Г.Ч., 22.19
 Господь приходить як Г.Ч., 33.4
 любов до Бога розповсюдив Г.Ч., 23.8

- милість Г.Ч., до собаки, 29.23
 навчав свідомості Крішні, 29.33
 повторення імен *голі*, 28.18
 посилення на Г.Ч. *Див.*: Чайтанья, посилення
 прихід Г.Ч., 26.61
 Рупа Госвами прославляв Г.Ч., 23.8
 Харідаса Тхакура прийняв, 33.7
 цитовано. *Див.*: Чайтанья, цитовано як Крішна, 24.26
Див. також: Чайтанья, посилення;
 Чайтанья, цитовано
- Чайтанья, посилення про
 віддане служіння, п'ять рекомендованих видів, 19.38, 25.36
 власність, 25.40
 любов Бога, 23.8
 мету людського життя, 22.19
 оспівування святого імені Бога, 21.7, 21.47, 24.35
 слухання, 25.27
 слухання від імперсоналістів, 25.34
 спілкування зі святою особою, 22.5, 23.54
Див. також: Чайтанья, цитовано
- Чайтанья, цитовано про
 відданого який не має бажань, 29.13
 душу, як вічну служанку Господа, 26.2, 33.10
 повторення імен Крішні, 28.9
 спілкування, 25.20, 29.18
Див. також: Чайтанья, посилення;
 «Шікшаштака», цитовано
- Чайтанья-сампрадая, неправильне уявлення про Нітьянанду в Ч.С., 18.2
- «Чайтанья-чарітамріта», посилення про особу, яка свідомо Крішні, як за межами ритуалів, 20.43
 спілкування зі святою особою, 23.54
Див. також: «Чайтанья-чарітамріта», цитовано
- «Чайтанья-чарітамріта», цитовано про душу, як вічну слугу Господа, 26.2, 33.10
 Крішну як повелителя інших, як слуг, 28.22, 29.38
 милість духовного вчителя і Крішні, 20.4
Див. також: «Чайтанья-чарітамріта», посилення
- Чакра Господа, 28.27
- Чамарі, визначення, 21.44
- Чанак'я Пандіт, посилення щодо використання багатства, 30.31
 ворогів удома, 23.3
 користі часу, 30.1
 мовчання пройдисвітів, 24.42
- Чандали*, 29.15, 33.6
- Чандра, 25.42
- Чарани*, 33.34
- Час, 32.37
 ведичні розділи Ч., 21.18
 вплив Ч., 26.35–35, 29.4–4, 29.37, 29.45
 Господь як, 26.18–18
 ефір, стимульований Ч., 26.35–35
 забувається під час статевого життя, 23.45
 значення Ч., 30.1
 місячні обчислення Ч., 32.3
 сила Ч., 30.1
 на відданих, не впливає, 21.18, 25.38–38
парардги, 32.8–9
 планети Вайкунтхи, вільні від Ч., 25.38–38
 природа Ч., детально, 26.15, 26.15–17
 свідомість Крішні виходить за межі Ч., 21.17
 схвилювана матеріальна природа, 26.17–17
 творення залежить від Ч., 26.17–17
 у матеріальному світі, 24.37
 у порівнянні з вітром, 30.1
 колесом, 21.18
 ховає систему йоги, 24.37
 що знищує, 26.16, 30.2–2
 як вплив Господа, 26.16–16
 як Господь, 26.17, 30.2
 як елемент, 26.15
 як нагадування про віддання себе, 26.16
 як представник Господа, 29.45
 як причина смерті, 29.45
- Чатур-в'юха* (четверне поширення), 26.21
- Чисте віддане служіння, 29.7–8, 29.11–12, 32.37
 порівняно з мотивованим, 29.7–12
 приклад Господа Чайтаньї, 29.13
 приклад Махараджа Прахлади, 29.13
 як безперервне і немотивоване, 29.11–12, 29.11–12
- Чистий відданий(і)
 Господь живе з Ч.В., 24.29
 думає про Крішну, 22.21
 лотосові стопи Ч.В., пил, 22.6

- порівняно зі змішаними відданими, 27.27
 усмішка Ч.В., 22.21
 характер Ч.В., детально, **25.34–40**
 як трансцендентний, 29.14
 якості, **29.33–33**
Див. також: *Махатма(и);* Свята
 людина(и); Духовний вчитель(и);
 певні чисті віддані
- Чит-шакті** усвідомлення, 21.12
- Чоловік**
 батьки дівчини вибирають Ч., 21.27
 стосунки дружини і Ч., 22.25
 жінка
 у поєднанні з Ч., 24.15
 у порівнянні з Ч., 23.2, 23.44
 залучення дружини, 23.11
 кваліфікація Ч., 22.11
 обов'язки Ч., 22.11, 23.51–52
 обов'язок дружини Ч., 22.11, 23.1–6, 23.8
 прийняття *санньяси* Ч., 24.40
 як духовний вчитель, 24.5
Див. також: Батько(и); Чоловік(и);
 Син(и); певні чоловіки
 Домогосподар(и); Одруження;
- Чоловік(и)**
 виділення, під час сексу, 23.48
 жінки приваблені Ч., 24.4
 народження Ч., 23.11
Див. також: Батько(и); Чоловік(и);
 Син(и); певні чоловіки
- Чуттєве задоволення**
брахмани не приймають Ч.З., 22.2–2
 відданих не хвилює Ч.З., 25.26
гріхастха і Ч.З., 22.11
 деградація через Ч.З., 31.33
 демони женуться за Ч.З., 17.20, 18.5,
 18.22–23, 20.38, 21.14, 22.2
 для дурнів, 21.14–14
 для тварин, 23.53
 зумовлена душа шукає Ч.З., 20.43
 інтелект втрачено через Ч.З., 30.21
 люди і Ч.З., 23.53
 матеріальне життя як Ч.З., 21.20–20, 22.12
 матеріальне Ч.З. порівняно з духовним,
 21.13
 медитації заважає Ч.З., 21.4
 порівняно з відданим служінням, 25.7
 порівняно з жуванням жованого, 32.1
 релігія не для Ч.З., 28.3
 світ заохочує Ч.З., 30.21
 у сімейному житті, 32.1–2
- філантропія як Ч.З., 27.5
Див. також: Прив'язаність, матеріальна;
 Тілесна концепція життя;
 Бажання;
- Чуття**
 безмежне щастя, 20.35, 21.12
 внутрішні (тонкі) Ч., чотири аспекти,
 26.14
 всесвітня форма входить через Ч.,
 26.63–66
 Господь за межами Ч., 19.25, 21.33
 дерев, 29.28
 для відданого служіння, 25.44
 для праці, 20.13
 духовні Ч., порівняно з матеріальними,
 25.7
 жива істота, відокремлена від Ч., 31.46
 задоволення Ч. *Див.:* Чуттєве
 задоволення
 знання здобуває, 20.13
 п'ять перелічених Ч., 26.13
 контроль над Ч. *Див.:* Контроль чуття
 належне використання Ч., 26.62
 об'єкти Ч., п'ять перелічених, 20.13
 очищення Ч., 21.33, 27.10
 поява Ч. *Див.:* Поява
 рівні Ч., 29.28–30
 робочі (органи для дії), п'ять, 26.13
 розвиток ембріонів, 31.4
 розум керує Ч., 25.32
 тварин, 29.29–29
 як відмінні характеристики елементів,
 п'ять наданих, 26.47–48
 як представники півбогів, 25.32
Див. також: Тіло, матеріальне; Інтелект;
 Розум
- «Чхандог'я-упанішада» цитована щодо
 всього, як Брахман, 26.15

Ш

- Шакали при народженні демонів, 17.9
 Шанкарачар'я, посилання щодо
 жіночих грудей, 23.37
 краси, правди і неправди, 20.31
 Нараяни, 21.11, 29.14
 Шанті, 24.24
 Шаранья, Господь як, 25.11
 Шастра(и). *Див.:* «Бгаґавад-гіта»; «Шрімад-
 Бгаґаватам»; Веди; певні писання

- Шатарупа, цариця, **21.26, 22.23**
- Шаунака Ріші
розповідь, **25.1–3**
як головний мудреців, 19.33
- Шаунака Ріші, цитований про
розповіді про розваги Господа, **20.5**
Сваямбгву Ману, **20.1**
- «Шветашватара-упанішада», цитована
щодо
енергії Господа, 18.4, 24.33
звільнення, 26.2
- Шеша, Господь, 32.4
- Шикиаштака* цитована про
відданого, що не має бажань, 29.13
оспівування імен Крішни, 28.9, 28.10
санкіртану, 28.10
- Шіва*, визначення, 21.38–39
- Шіва, Господь, 32.12–15
Гангу, утримує, **28.22–22**
і Мохіні, 31.36
Парваті служила Г.Ш., **23.1–1**
переслідуваний тим, що зносить голови,
18.22–23
поклоніння, 23.1, 26.61
Санкаршані поклоняється, 26.21
учнівська послідовність від Г.Ш., 23.1
що знищує, 22.20
як відданий, найвищий, 23.1
як Господь Равани, 18.13
як духовний вчитель Парваті, 24.5
як найвищий відданий, 23.1
як слуга Господа, **28.22–22**
- Шівананда Сена, 29.23
- «Шікшаштака» посилення щодо очищення
за допомогою повторення Харе
Крішна, 26.61
- Шірах-снана*, визначення, 23.31
- Шість Госвами, 29.17
- Шішупала, 23.55
- Шлунок, Господь у порівнянні зі Ш., 18.5
- Шлюб
батьки влаштовують Ш., 24.15
в *Калі-югу*, 21.15, 22.16, 24.15
між різними кастами, 21.28
нещастя в Ш., 24.15
становище жінки в Ш., 22.25
різні види Ш., 22.15–16
секс як основа Ш., 24.15
у ведичній культурі, 21.27–28, 22.13, 22.16,
22.23, 24.15
порівняно з сучасним, 21.15
- через астрологію, 24.15
- щастя в Ш., 23.5
- Див. також:* Діти; Сімейне життя;
Батько(и); *Гріхастха(и)*; Чоловік(и);
Мати; Батько(и); Статеве життя;
Дружина
- Шраддга, **24.22–23**
- Шраддга*, Ритуал, 20.43
- «Шрі Чайтанья-чарітамріта». Див.:
«Чайтанья-чарітамріта»
- Шрідгара Свами, посилення щодо
брахманів, 33.6
Брахми, який віддає своє тіло, 20.28
розкоші Господа, 24.26
форми Господа, 24.31
Хіраньякші, який звертався до Господа
Вепра, 18.3–5
- Див. також:* Шрідгара Свами, цитовано
- Шрідгара Свами, цитовано
про очищення оспівуванням, 33.6
- Див. також:* Шрідгара Свами, посилення
- «Шрімад-Бгаґаватам»
визначення, 19.34
відкидає матеріалістичну релігію, 25.34
індійські царські особи слухають
«Ш.-Б.», 22.33
мудреці почули «Ш.-Б.», від Сути
Госвами, 19.33
ненаситно цікавий, 20.6
розваги Господа, дані в «Ш.-Б.», 25.34
слухання «Ш.-Б.», користь від, 19.38, 25.2
як історія, 21.2
як *парамахмса-самхіта*, 22.19
- Див. також:* «Шрімад-Бгаґаватам»,
посилення; «Шрімад-Бгаґаватам»,
цитовано
- «Шрімад-Бгаґаватам», посилення про
Абсолютну істину, 24.39
віддане служіння, 25.19, 25.43
відданих і матеріальний світ, 21.20
відповідальність керівника перед
підлеглим, 23.51
- Вішну, 22.20
- Всевишнього Господа, 24.33
Господа і матеріальну енергію, 26.4
духовне щастя, 20.35
знання і відречення, 25.19
незліченні втілення Господа, 20.25
поклоніння Господу для здійснення
бажань, 21.15
- сіддг*, 24.8

слухання від авторитетів, 19.33
 чисте добро, 19.30
 шлюб у *Калі-югу*, 21.15, 24.15
Див. також: «Шрімід-Бгаґаватам»,
 цитовано
 «Шрімід-Бгаґаватам» цитовано про
 Амбарішу Махараджа, 25.23, 27.5, 32.33
 Брахму, навченого із серця, 26.33
 віддане служіння, 26.72, 27.1
 досконалість обов'язків, 27.21
 жування жованого, 32.1
 звільнення, 33.10
 презумпція, 25.41
 ілюзію, 26.5
 мудрування, 27.20
 пил зі стоп великого відданого, 22.6
 прийняття притулку Господа, 24.41
 прославлення Крішни Амбарішею
 Махараджем, 25.23, 27.5, 32.33
 сліпого, що веде сліпого, 31.31
 служіння відданим і матеріалістам, 25.20
 страх смерті, 26.16
 чисту релігію, 27.6
Див. також: «Шрімід-Бгаґаватам»
 посилання
Шруті, визначення, 26.32–33
Шуддга-адвайта, 28.41
Шуддга-саттва, 26.21, 27.13
 визначення, 24.10
Шудра(и)
 обов'язки і служіння для Ш., 29.15
 спілкування з Ш., 31.34
 створені з ніг Господа, 22.2
 суспільство *Калі-юги* і Ш., 22.16, 24.35
 Шукадева Госвами, 25.3
 Божества приваблюють, 25.36
 народження не бажав, 31.20
 Шукрачар'я, 21.28
Шучах, визначення, 18.4
 Ш'ямасундара, Господь, 28.18
Див. також: Крішна; Верховний Господь

Щ

Щастя
 викликане самою живою істотою, **26.8–8**
 матеріальне
 віддані та Ш., **25.26**

порівняно з духовним, 20.35, 20.38,
 21.12, 23.7
 тимчасове Ш., 25.13
 самоусвідомлення, 25.18, 28.36
 у шлюбі, 23.5
 через віддане служіння, 22.31, 26.72, 28.36,
 33.27
 через свідомість Крішни, 18.5, 20.51
 через слухання про Господа,
25.2–2
 як судилося, 27.8
Див. також: Насолода, матеріал;
 задоволення; Чуттєве
 задоволення

Ю

Юга цикл, 20.1, 22.35, 24.26
Див. також: *Дванара-юга; Калі-юга;*
Сат'я-юга; Трета-юга
 Юдгіштхіра Махарадж, 21.2,
 21.30

Я

Яг'я, визначення, 18.20, 22.29–30
Див. також: Жертвопринесення
 Яду проти Куру, 22.16
 Яйце(я)
 всесвіт як Я., **20.15**
 життя в Я., 28.42
 Якші, **20.19, 20.21, 20.22**
 Ям, визначення, 19.28
 Яма, Господь, **21.51, 23.39, 30.20**
Яма і н'яма, 27.6
Ямадути, **30.19–20**
 Ямарадж, Господь, **21.51, 23.39,**
30.20
 Яма-садана, 30.25
 Ямуна, річка у якій купаються паломники,
 23.23
 Ямуначар'я
 посилання про сексуальне життя,
 28.32
 цитовано щодо статевого життя,
 31.38
 Яті Махарадж, 21.28

Підписано до друку 07.08.2024 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0
Наклад 1000 прим. Зам. № 0214114

Віддруковано у ДВ «Преса України»
03047, м. Київ, просп. Берестейський, 50
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи ДК № 310 від 11.01.2001